

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Alternativ titel | Alternative title:

Bindbetegnelse | Volume Statement:

Udgivet år og sted | Publication time and place: Kbh., 1768-1773

Fysiske størrelse | Physical extent:

Kongelig privilegerede Adresse-Contoirs

Kritiske Journal om Bøger og Skrifter for Aar

Kiøbenhavns kongelig privilegerede Adresse-
Contoirs Kritiske Journal for Aar ...

1772-73; vol. 6-7

Kbh., 1768-1773

bd.

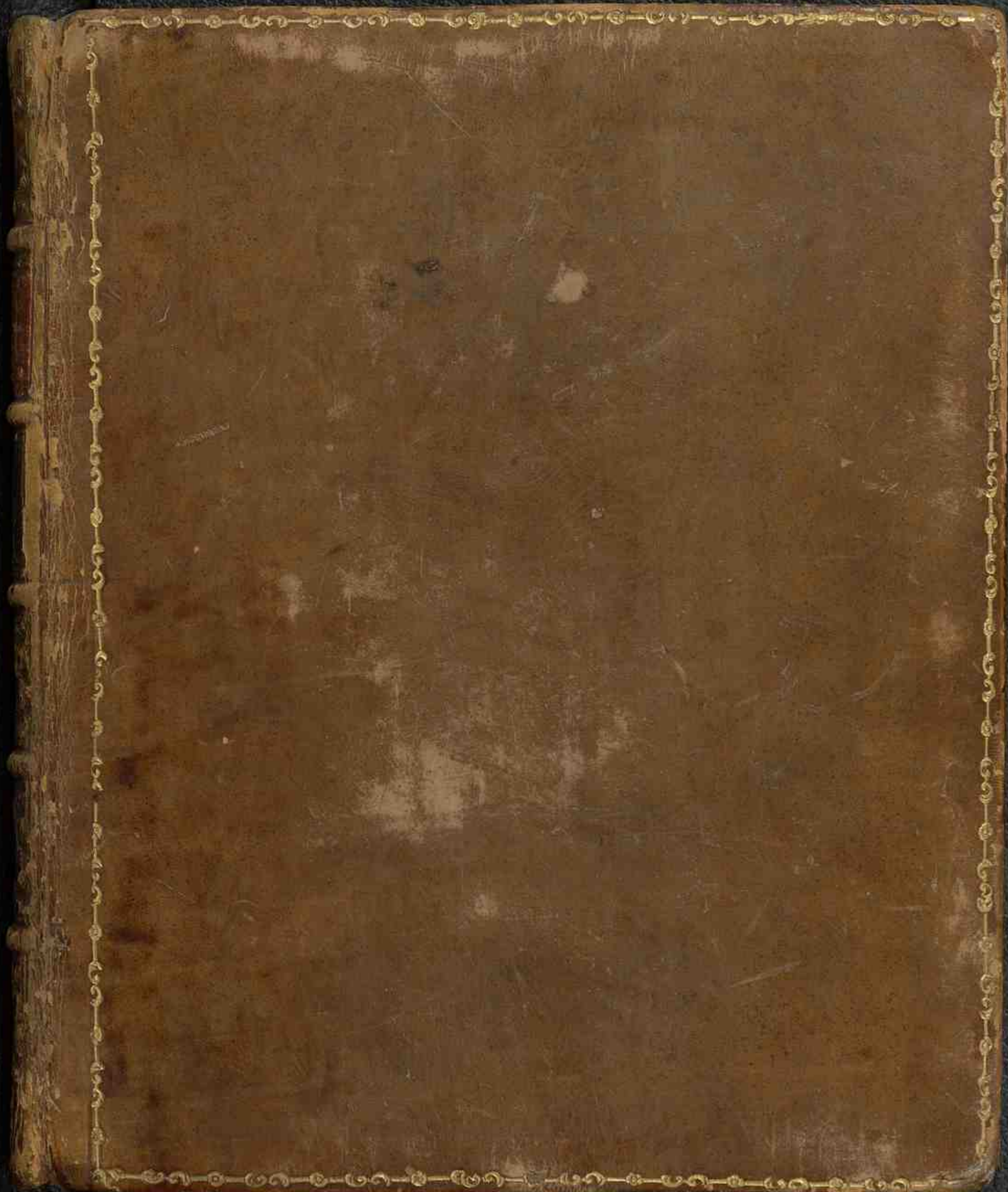
DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

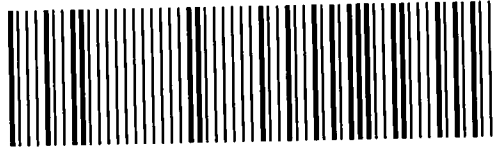
The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

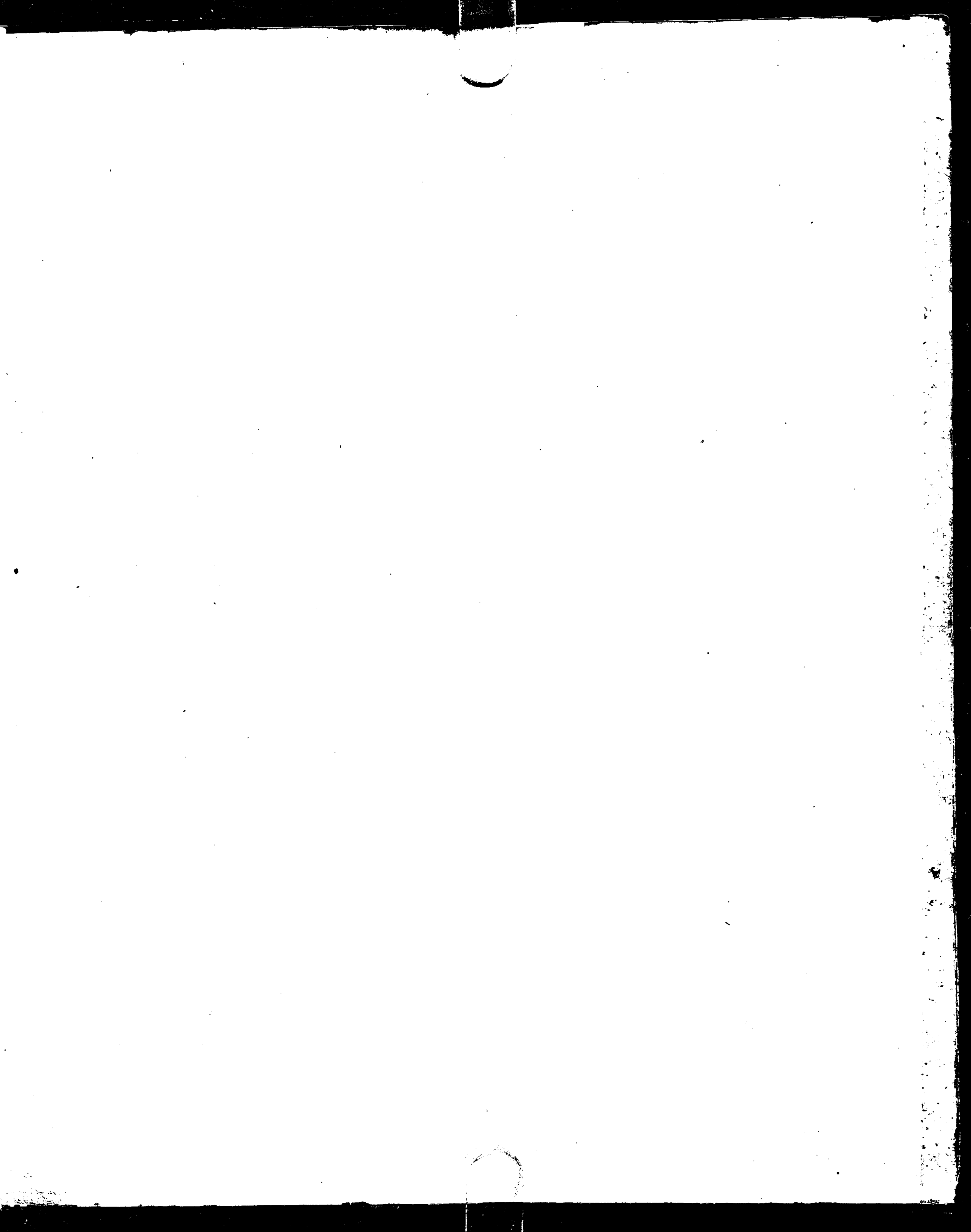
DET KONGELIGE BIBLIOTEK

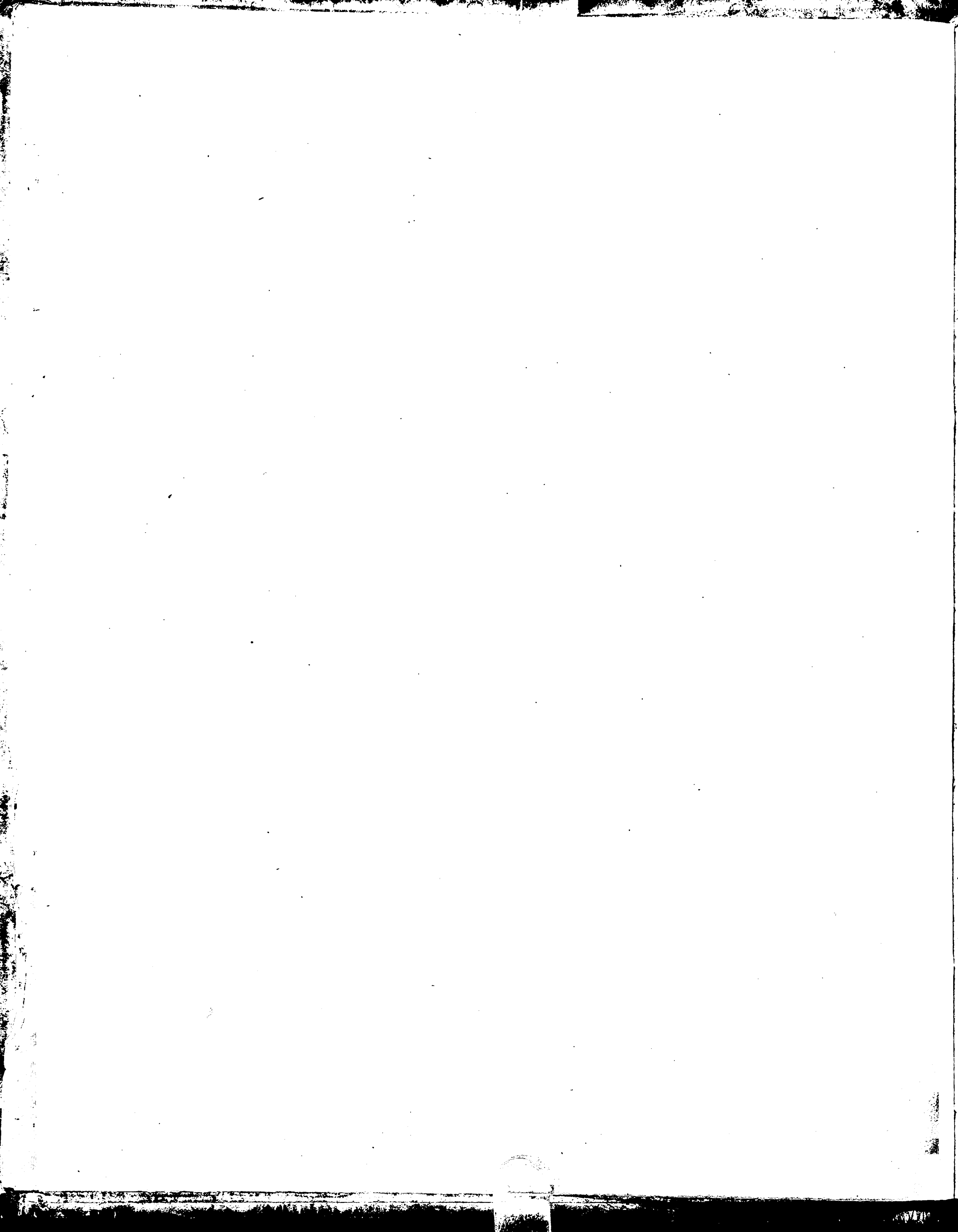

130018125731

49.-25.-4

Kjøbenhavn

Kongelig privilegerede

Adresse-Contoirs

Kritiske Journal

for

Mar 1772.

Siette Aargang.

Udgivet fra Adresse-Contoiret i Kjøbenhavn.

dets Foring i Marken om Vinteren, m.d mere, S. 20 — 23. —

Efterat Hr. Forf. i det 3 Kap. om Markedet har viist, hvad Loven bestemmer, for at forekomme Forprang; hvor Markedet holdes; naar det begynder; hvad Forsikring Sælgemændene maae stille, for end de dertil antages; hvad Straf de lide, naar de forseer sig o. s. v., kommer han i det 4 Kap. til Slagtingen. Dvæget ledes ikke lige fra Markedet til Slaaterbænken. Naar det er drevet et Par Danske Mile, maae det staae to til tre Dage, i hvilken Tid det ey nyder andet end Vand. Om Slagtingen selv befaler Loven, at den skal skee reenlig, og det netteste mueligt. — Huden maae under Straf ikke ved Snit eller Rift bederves, ey heller maae beskadigede Hude gaae ud af Landet, Handelen til Miscredit. — I det 5 Kap. om Tønden viises, hvad Maal den efter Loven skal have, Staverne, Bunden, Baandene, Formen af Tønden, Tiden, som Tønderne gøres i, med mere, som bør læses i Skriftet selv. — Af det 6 Kap. om Nedhugningen mærkes i sær, "at fra Nedhugningen begynder, til Rødet er saltet, er Kopperen bestandig overværende, ey et Minut undtagen. Hans Dyne ere i den Tid paa enhveres Fingre, paa Slagterens, saa vel som paa Salternes. Iatet blodigt Sted maa sees paa Rødet, naar det gaaer fra Slagterne til Salterne. Sees det, gjør han derom Erindring" S. 42 — Om Marven mærkes, at den maae tages ud af et hvert Marsbeen, førend Rødet saltet. — Af det 7 Kap. om Saltningen, conf. S. 73. kan sees, "at Saltet, som skal bruges, maa være det reene, fine, og sværeste, som kan have. Svælsalt, gjort ved Jld, duer ikke, fordi det er sandigt og skident, men krystalliseret ved Solen, er, om kort, vanskeligt uden Støden at bruge, og unydligt, om det, som det Franske, er graat eller skident, da det betager Rødet sin Kolor, frem for det hvide. Klipsvælsalt tiener kun tildeels. Det bedste Salt er derfor det hvide smaa portugisiske Salt". — Tallet af de Saltende er bestemt efter Rødet's Mængde. Fire Saltende salte i otte Timer 30 Dyne til 450 Pund. Er det Rød, som saltet, affærdige de 40, men 100 Stykker af Svinn". S. 51. — Om de stærke Handsker, som bruges til Saltningen, findes S. 52. og 53. Efterretning. —

Det 7 Kap. handler om Rødet's Ompakning, Presning, og endelige Indpakning. Af dette Kapitel, som fortæller, ligesom det hele Skrift, at

læses heelt, ville vi kun af S. 74 udtegne følgende: "Rødet lægges uden Orden ned i Tønden, for at giennemtrænges af Luge i 8 à 10 Dage. Derefter tages Rødet op, nedlægges ordentlig, og stræses imellem hvert Lag med det portugisiske Salt allene. Under Nedpakningen presses Rødet saaledes, at en Tønde til 30 Gallons fatter mod 2 Crv. eller 200 Pund Rød" — S. 75. "Tønden blæses strax efter Rødet's Nedlægning, og fyldes med Luge, saa meget den vil rumme, og bliver derpaa tilforket og henlagt. Efter 14 Dages Forisb blæses og fyldes den atter. Naar man vil udføre den, lader man den endnu eens gang blæse, og give Luge, hvorpaa man endelig forker den til, og sender den bort". — Det 9 Kap. handler om Resten af Rødet. Her er Huden det vigtigste Stykke paa Kreaturet, næst Rødet. I enhver Rødsstæd er anordnet en vis Plads, til at sælge grønne Hude af Dyne og Kalve paa; der saltet og veyes de S. 78. — Saltet, som bruges til Huden, er meest engelsk, noget portugisisk. Ingen Hud maa sælges, uden efter Vægten. Hvad Beyermeisteren derved har at iagttage, med mere, sees S. 81, 82. "De salte Hude gaae, foruden andensteds hen, i sær til Engeland og Rotterdam. Nantes skal betale dem bedst iblandt Franske Stæder. Bort Altona, som haver de bedste Garverier, virkelig ligesaa gode, som Engeland, tager og endeel deraf" S. 83. — Hvor opmærksom man i de senere Tider har været for at give en god Anordning om Huden, og hvor patriotiske Bedkommende have viist sig i Anledning af den derom udfomne Acts Bekjendtgjørelse, sees af følgende, som vi ville udtegne: "Da det ved en Parlament-Act, der blev givet sidste Mode, for at forekomme Bedragerier ved Garving af Hude, Beredning af Leder, og Forsærdigelse af Skoe og Støvler, er bleven forordnet, at fra den første September 1764, og derefter at regne, skal hver Koe-, Dyr- og Dyne-Hud aftages paa en rees handelsmessig Maade, og Dyrene affærdiges med Røden, at Halens Rød, Næsen, Mullen og Klovsapperne skal affærdiges, for saadan en Hud nedlægges i Eskeret eller Steenfulen; og at alle Garvere skal stemple det første Bogstav af deres Døbenavn, og deres Tilnavn i fulde Bogstaver, med Dyne i eller nær hvilken enhver lever, i store og læselige Bogstaver paa Halsstykket af saadan en Hud, og det Ord Dyr, paa hver Dyrehud; og at fra og efter den første August 1764, alle Feldberedere, ved Beredningen af Leder, skal bruge god Olie og Jster, eller Tals blandet med Jster, og ikke med levnet Fet fra

fra Røffenet, eller med Tiere, og alle Riobmands Skind skal aftages end og i Hovedet og Nakken, og at Skindet tages reent af Kroppen og Laarene; og at alt det runde Skind skal affkieres ved Dyehulleae, og Laarene skal fieres af ved Knæerne; og alle Skind og Uars-Kalveskind skal tørres Riobmandsmesfigen, og mærkes med Døbenavn og Tilnavn og med Stedets Navn, hvor Fabriken findes: saa bliver det dermed offentlig bekendtgjort, at et vist Antal af Riobmænd, Feldberedere, Ledersælgere og Skoemagere, som disse Fabrikers Belgaaende ligger paa Hierte, har besluttet at efterlese denne Act; og haaber de, at enhver, som disse adskillige Røringsveie vedkomme, vil iagttage, at lade sig Acten være efterrettelig, og ikke sætte dem, som ingen anden Hensigt haver, end Røringers Bedste, i den ubehagelige Nødvendighed, at indkræve de Bøder, som ere indførte i Acten". — Af hvad Hr. Forfatteren siger om Hornene, ville vi kun anmærke, at Kammemagerne, hvoraf der er Mængde i Dublin, bruge en stor Deel. Forfatteren har selv været opsynligt Vidne til, at der paa eengang for Grundhiems Regning er betalt 180 Pund Sterling for Kamme, som virkelig var en stor Kapital fra een Bøe i Rigerne, for saa ringe en Ting. S. 89. — Hvad Forfatteren anfører om Haarene, Hovedet og Sødderne, fra S. 89 — 91, ville vi forbigaae. Af det, som han siger om Talgen, maae vi anmærke, at "man paa en langt lettere Maade skaber Lys i Irland end almindelig andensteds. Man skaber dem nemlig i Forme af Bløe, ligesom de, til anden Tid, skabes i Glas. Den Maade foreholder, at man meget hastig, og uden stor Omstændighed eller Væve forretter et Arbejd, som andensteds gaaer heel langsom frem, og behøver megen Plads" S. 95. — Formene ere indrettede ligesom de af Glas, og levende Lysene ligesaa skionne, som de samme. — Om Jodpakningen for Vestindien anmærker Hr. N., "at Lysene Lavdiis mellemlægges med Papir, og bortsendes i tynde Bøgekasser med Hængsler og Laas for, Kasserne da af saa Punds Vægt, fordi Pressningen er skadelig" S. 94. — Hvad Forfatteren nævner om Marven, Kallunet, Hiertet, Tyrrerne, Leveren, Galden, Blæren og Tarmene, ville vi forbigaae.

Af det 10 Kap. om Smøret, et vigtigt Kapitel for Danske Landmænd, ville vi kun anmærke følgende: "Til Sikkerhed og Handelens Befordring er befalet, at hver Person, som gjør et Træs for Smør, skal sætte paa hver Fierding, Halvtonde eller Tonde, det første Bøgstav af sit Døbenavn, og sit

Tilnavn i fulde Bøgstaver med et Jern-Brændemærke, tillige med den Stads, Riobstæds eller Landsbyes Mærke, hvori han lever" S. 105. — Hvad Forf. nævner om Smøretrets Maal, Vægt, med videre, vilde Læseren selv behøve at efterlese i Skriftet selv. Men hvad han anfører om Straffen for Udførsel af umærkede Træs, kunne vi ikke forbigaae. "Dersom nogen Riobmand, heder det, bringer til Toldstæd eller Haven Smør eller Talg, hvis Træs ey er mærket, som nævnt, for at udføre det, er det halve deraf forfaldet til dem, som bemægtige sig det, og det andet halve til Stedets Fattige. Næste Justitsbetient skal uopholdeligen, og uden Persons Ansæelse, staae Angiveren bie, og gjøre bemældte Deling. Publikum er saaledes sin egen Fiskal, fordi det ikke paa anden Maade kan see sig sikker. Den Tænkmaade i Danemark, ikke at fiskalisere i Røring og Biering, uden man dertil er beskikket, falder derfor bort i tusinde Tilfælde i England og Irland, hvor de næste Dyne gives Kommission, efter Lovgiverens vise og saldkomne Orden, strax at agere til Statens Bedste. Saa det er en Ære her at være Fiskal, at gribe Snighandlere, Rørings Fornærmere, Handels-Creditens Odelæggere, den offentlige Roeligheds Forsværrere" S. 109, 110. — For at forekomme, at Beyermeisterens Stempel ikke skal estergiores, er, foruden Straffen, som er 20 P., Beyermeisterne ved Loven given den Magt, "naar de finde det for godt, paa alle Timer om Dagen at visitere saadanne Huuse, som de holde mistænkte". "Saadanne Ulegheder i Borgere's Huuse, siger Forfatteren, tillade de frieste Stater, at Handelen maa være des mere frie og sikker uden for". — Vi kunne ikke forlade dette Kapitel, uden at underskrive, hvad Hr. Forfatteren S. 111. anfører, nemlig "at Oekonomie og Handel lidet kan florere, og mindre være sikker, uden retskafne oekonomiske Love".

Den anden Part handler om Svinene. Rummet tillader ikke her at være vidtløftig. Af det 1ste Kap. om Svinefødningen ville vi kun anføre, "at de Haandteringer og Haandværker, som har ved deres Affald et ædeligt Affald for Svin, ere derfor bedst stikkede til Svinefødningen. Hidhen høre Møilere, Stivelsmagere, Bagere, Maltgjørere, Bryggere, Brændeviinsbrændere, ja i visse Maader Riobstæds-Urtegaardsmænd, og flige flere, som, efter den Bøstlig og det Sted, dem anvises i Riobstædernes Forstæder, eller i beleilig liggende smaa Stæder ved de store Stæder, nytter med deres Haandteringer" S.

116. — Det 2 Kap. handler om Slagtningen og den øvrige Behandling. Det 3 Kap. om disse Kreaturers Levninger. Her forekommer en Anmærkning om Hollands rare Politik angående Svinesedningen sammesteds, som Læseren selv vilde eftersee. — Men hvad Fors. slutter dette Kapitel og Afhandlingen selv med, kunne vi ikke efterlade at anføre: "Dersom Danmark, siger han, i Henseende til det heele Anførte, vil iværksætte hvad som deraf er værd at efterfølge: saa vil det strax af samme erfare, hvor stor en Forandring det allene i een eneste Næring da haver at gjøre. Men det maa da ikke heller sømmes ved at opofre de Fordomme, som i Henseende til Staldsedningen endnu hersker. Og om Regenten allernaadigst giver nye visse Love for den hele Dvæghusholdning og Handel, maa det ey alle ne vide at takke ham derfor, men og vise sig ligesaa nidkær, som skyldig i at efterleve dem med forenede Kræfter, fra den Dag Kreaturerne fødes, til den Dag den sidste Skilling erhverves for alt det, de skænker Bindskebelighed i Husholdning, Kunstler og Handel". — Af det høfsynde Anhang om Hamborgs Ridsdrøgning, hvortil Læseren henvises, ville vi kun anføre den Betragtning, Hr. M. til Slutning gjør. "For Danmark, siger han S. 131, indskrænker og afskærer sine Næringer, udbredes de ikke: og for det kunster end og i Bagateller med Glid, og lærer at sætte Pris paa en vel bestemt Folkemængde i Næringsstanden, bliver det aldrig et mægtigt Folk ved Næringer. Men jo større Frihed det faaer, og jo selvsraadigere det faaer Lov til at betjene sig af samme, jo længere kommer det fra det Maal, det burde jage efter, det nemlig, at blive sikker og vis i sine Nærings Anlæg, og samle Rigdom og sin derpaa grundede Handel. Hamborg kan vi betage mangen Fordeel, om vi ville: og det er høyst billigt, at vi gjøre det, da det er en Erke-Kaper, saa vidt dets Rone tillader det, paa mange af vore betydelige Næringer".

Nær havde vi glemt at mælde, at Hr. M. i Fortællingen giver Efterretning om Englands Konst, at betare Kornvare, en Konst, som ingen Nation bedre forstaaer, end England. — Foran Afhandlingen er den Guldmedaille aftrykt i Kobber, som Afhandlingen er kromet med af det kongelige Landhuusholdningsselskab. Saa opmuntrende denne Værelse er for Hr. Cancellieraad Martfeldt, at foruoye Publikum med flere saadanne nyttige Skrifter (I det vi skrive dette, erfare vi, at Hr. M. atter har vundet en Premio af

ovenmældte Selskab for en Afhandling om de høye Kornpriser); saa lidet formode vi, at Hr. Cancellieraaden lader sig affrekke ved Modsigelser og Skiemt fra at tiene Publikum med sine Indsigter. Den Patriotisme, som har drevet ham til at gjøre farlige Reiser, for at erhverve sig ugemene Kundskaber, giver ham, som vi haabe, Mod nok til at foragte skiemtfulde Angreb, som kunde gøres mod hans Forslag, naar de ikke have større Styrke, end den, som de synes at have faaet, ved at staae i et Blad, der efter sin Titel og Hensigt allene var bestemt for nyttige Skrifter.

D*.

Til Kongen. Af Peter Friderich Suhm. Kjøbenhavn. Trykt og findes tilkøbs hos Joh. Rud. Schiele, boende i store Helliggeistsstræde. Stor 8. S. 8.

Et Brev med den Frihed, Styrke, og Nidkærhed, som dette, skrevet til Kongen, den 16de Januarii, som dette er skrevet efter den, skulde vi have sat ved Siden af disse ædel-dristige Skrifter, hvormed den brittiske public-spirit i Idelia nærmer sig til Tronen, for at beskytte et fornærmet Folks Friheder imod egenlystige Ministres Indskydelse. Men nu, da det ikke er udkommet, førend efterat hiat Tordenveyr, som opklarede vor Statsluft, var trukket forbi, og da det intet indeholder, som burde være Hoffet og Administrationen den Gang ubageligt, saa falder Opoffelsen i det mindste bort, og Brevet bliver ikkun at ansee som en Forklaring af Ufsaatternes Følger over den skeede Forandring, som en Gienlyd af Hoffets og Hovedstadens Fryd, og som en Opfordring til Provinzjerne, at takke Forsynet som frelse det kongelige Huus fra den overhængende Fare, og takke dem, som bleve Midler til dets Frelse. Dog! ogsaa i denne Henseende allene har det i vore Tærker store Fortienester; og dersom det skulde skee, som Himlen forbøder, at Undersaatterne behøvede at haandhæve den Forandring, som er gjort, med Liv og Blod, saa vilde Virkningerne af dette patriotiske Brev, som med en forunderlig Hastighed er blevet udbredet over Rigerne, vise sig i en almindelig Jæver for Regentens Værelse, og Landets Velfærd.

Altsaa i det Heele gjør dette Brev sin Forfatter unægtelig megen Værelse; men desto meere Aarsag har man

man i vore Tanker, at være misfornøjet med enkelte Steder. At sige Monarken i Dyrne, at han har seet og hørt kun igiennem andres Dyrne og Ørne, er vist nok meget ansædeligt; og at bede Ham: at lade det fremmede (tydske) Sprog være et Kiendemærke paa den nedrige Forræder, er at bede Ham, at ansee en agtbar Deel af sine Undersaatter for Forrædere, indtil de lære at tale Dansk; og skulde Forstændommene ville erkende Hr. Forfatteren for deres Folk til Kongen med saadan en Bøn? Men det, som slæder os meest, er det alt for ofte forekommende Jeg, som kunde til Nød taales, naar Forfatteren talte i sit eget Navn, men ingenlunde, naar han fører Rigernes og Forstændommernes Sag for Tronen. Og hvor meget siger da dette Jeg? "Med Glæde skal Jeg efter Evne bære den Deel (af Skatterne), som forhen laae paa den Ufle". O! hvem bærer ikke den med Glæde efter Evne? Gensvenderen ved det Holsteenske Regiment gjorde endnu meer; selv ussel deelte han over Evne sit Commisbrød med Stakellen, som gav sit sidste Klædemon hen til Extraskatten, der var bestemt at udsættes for Brød— "Ikke har Jeg nedrig eller flittig gjort Opvartning for de forrige Ministre; aldrig har Jeg engang besøgt, hilset paa, eller bukket for de sidste Uffum; aldrig har Jeg som Betler nærmet mig til Din Trone". Edelt og roesværdigt! naar Forfatteren havde været en Mand i et vigtigt, offentligt Embede, som de Store havde krævet Opvartninger af, som despotiske eller egenlyttige Ministre kunde ønsket at bruge til deres Hensigter; naar Forfatteren havde behovet at bette hos de Store, og dog ikke gjort det. Men det følgende forderer det altsammen: "Forsønet og min Kone takker jeg for, at de have sat mig i Stand, ey at bede om noget" Hvad de da! som Forsyn og Kone (i seld diff: Ting ere forsiellige), ikke har sat i Stand, ey at bede om noget? Har de da ikke handlet langt ædlere, naar de dog ikke har vildet brøvemme sig til Nederdrægtighed imod Pligt og Samvittighed? og fornærmes de ikke ved hin Egenroes? Og skulde en privat Mand, som aldrig har behovet engang at besøge, hilse eller bukke for Ministrene, skulde han være meer skicket eller berettiget til at tale Sandheden i Folkets Naar, end den, som i et vigtigt offentligt Embede selv havde følet den despotiske Administrations Vold og Egennytte, selv modig sat Embede og Velsærd i Vore for at afvende Despotisme, ikke sparet paa Besøgsler og Opvartninger, for, om mueligt, at redde Regentens Ære, forklare Folkets Nød, lægge Pligterne paa Samvittigheden o. s. v.!

Forstyrernes Forstyrrelse, og Mangelens glædelige Forandring, forestillet i en Prædiken, holden i Holmens Kirke over Evangelium paa tredie Søndag efter Nytaar 1772. Efter manges indstændige Begiering ved Trykken udgiven, og dens indkommende Fordeel til Bæst for Holmens Sogns Fattige bestemt af Jørgen Zee, Sognepræst for Holmens Meenighed, samt Provst ved Soc. Staten og Garnisonen, saa og Medlem i Missions-Collegio. Kiøbenhavn. Trykt hos J. K. Thiele, boende i Store Helliggeiststræde. Stor 48 S. 8.

Det var Glæde, at den Text, som Dagen tilbød Hr. Provsten, ikke førte naturligere til de Betragtninger, som han i Aaledning af den vigtige Tildragelse af 17 Jan. agtede at anfille, eller at Hr. Provsten ikke holdt sig berettiget til eengang at tilladesætte Dagens Evangelium, og selv at vælge sig en Text, som kunde tillade hans Betragtninger og Følelser et friere Løb. — Hovedsætningen er: "En kummertlig Omstændighed glædeligen forandret til almindelig Fordeel og Glæde". Hvorved Fors. betragter tvende Stykker: 1) "Omstændigheden, som er kummertlig. 2) Forandringen, som er almindelig fordeelagtig og glædelig". Begge Stykker forklares med en bestandig Anvendelse af den ved Bryllupet i Cana skeede Tildragelse paa den lykkelige Forandring i Administrationen. Bryllupet, eller Bryllupsfærden, eller Bruden, er Staten, Brudgommen Kongen, Gæsterne Undersaatterne, Vinen Religionen o. s. v. Man begriber uden vor Erindring, at saadan en Forklaremaade nødvendig maa føde mange stræksse, tvungne og unaturlige Betragtninger af sig. — Den Eftertryk, hvormed Hr. Forfatteren til Slutning ivrer imod Væbelsens Nyggesløshed, som misbrugte Hovedstadens almindelige Glæde til Vold og Vandren, gjør hans Sindighed og Rettskaffenhed Ære; og da vi dog skulde vore Læsere en Prøve, ville vi anføre dette Sted. "Lader os viise, siger han S. 45, hvor dyrebare vi ansee Herrens Redning fra dette Hovedonde, saa vel som andet mere, ved at fremgaae i rene og hellige Sæder, saa at vor Nidkærhed imod Forrædernes store Ondskab, og vor Glæde over deres Undertrykkelse ey skal være beblandet med noget uordenligt Væsen, thi vel have vi Aarsag at sige, som David,

David, at vor Siæl er undkommen, som en Fugl af Fuglefængerens Snare, Snaren er sønderreven, og vi undkomne, Ps. 124, 7. men her maa vel sees til, at Friheden ikke misbruges, Risdet til Anledning, Gal. 5, 13. deraf kan intet mindre komme, end noget Gøt eller ordentligt, hvorpaa vi endogsaa i denne vor Befrielses og Glædes Tid have seet Prøve i nogles heelt uordentlige Opsørsel, som neppe skulde i flige eller andre Tilfælde findes grovere hos Tyrker, Tartarer, og Araber, og forgieves besmykkes med noget Mavn og Skia af Nidkierhed imod det Slags raadne Lemmer i vor Stat, som paa nogen Tid i Kraft af den før omtalte Lideligheds og Letfærdigheds Beskyttelse alt for kiendelig og aabenbare til Statens Skændsel og Skade, og alle Retssindiges Græmmelse have formeret sig, thi lad end saa være, saa findes andea lovlig Udvev og Orden til at see saadant Ufrud og Klinte udrøddet af vor Kirkes og Stats Uger ved behørig Afstraffelse efter Landets Lov, som er nidkier imod de Skyldige, dog saaledes, at de Uskyldige derved ikke skulde undgælde enten paa en eller anden Maade, som ved den blant os bekiendte Røven og Plyndren er skeet, thi det er at rykke Hveden op tilligemed Klinten, Matth. 13, 29. en ligesaa vederskyggelig Sierning i Guds Dyne, som hines Ugudelighed, man har foregivet ved flig Omgang at have Hensigt paa, og en ligesaa vis Forberedelse til Helvede, som denne, thi Røvere have ligesaa liden Arv og Lod at vente i Guds Rige, som Horer og Hoerkarle. 1 Cor. 6, 9. 10.".]

Herrens visse Sevn Guds Folk til Advarsel og Trøst. Foresillet i en Prædiken til Aftensang

i St. Nicolay Kirke paa den fjerde Søndag efter Nyt Mar 1772. Efter Begiering ved Trykken udgiven og Fordeelen, som maatte blive derved, til St. Nicolay Sogns Fattige, af Jørgen Østrup, nederst Capellan ved St. Nicolay Kirke. Kiøbenhavn. Trykt hos H. J. Graae, boende i Knabroestrædet. Stor 39 S. 8.

Efter Begiering maa denne Præken vel være udgivet; thi ellers saae vi ingen Marsag. — Med lidt meer Kundskab om den orientalske Poesie skulde Fors. neppe S. 4. faldet paa at troe, at Moses ved at kræve Himlen og Jorden til at høre paa sin Sang 5 Mos. 32 Cap. ikke har vildet sig andet, "end at saa længe "Himmelen var over, og Jorden under Guds Folk, "igtennem alle deres Slægter, skulde dette Moses Vidnesbyrd være dem i en levende Erindring"; og med et lidt Anstrøg af Indsigt i Politiken, skulde han vel ikke S. 25 anseet den forehavte Forandring med Wæsenhuuset i Kiøbenhavn for saa useyrlbart et Beviis paa Religionens Foragt, eller saa sikker en Forvarsel for Præstestandens Understyttelse. — Hvad den Stiklen vil sige paa Pleiehuuset, som han S. 25. siger "er luft for Stadens fattige Borgere", forstaae vi ikke; thi Pleiehuuset er jo ikkun for Krigsstanden, og kan altsaa ikke andet, end være luft for de fattige Borgere. — Ret christelig og vel gjør ellers Prædikanten deri, at han ivrig formaner dem, som kunde have ranet noget i hin frødefulde Mat, at give det tilbage igien uden Opbold.

Margangen af disse Blade Koster:

3 Kiøbenhavn, Siælland og Lolland.	Syhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	10 Mark.
		9½ Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs Kritiſke Journal.

No. 3.

1772.

Ketſkaffenhed og Oprigtighed, Guds frygts og Religionens ſande Væſen og Hovedſag. Afhandlet i en Prædiken paa tredie Søndag efter Nyt-Aar over Evangelium Matth. 8, 1-13. til Juhommelse af den 17 Januarit 1772. og til et Minde og Vidnesbyrd for ndmygede og takopfyldte Gudsdyrkere, og Elſkere af Kongens og Landets Frelſe. Ved Preſſen udgiven af Johan Chriſtian Schönheider, Sognepræſt til Trinitatis Menighed. Kjøbenhavn 1772, trykt hos Morten Hallager, boende i ſtore Siolſtrædet. Stor 36 S. 8.

Denne Præken indeholder meget ſmukke Ting, ſom viſe os i Forfatteren en Mand af en øvet Forſtand, en god Tænkemaade, og en roeſværdig Jæver for den praktiſke Chriſtendoms Befordring. — Den Oprigtighed og Ketſkaffenhed, hvori Troens og Religionens ſande Væſen beſtaaer, ſætter Hr. S. i tre Stykker; i en hiertelig Overbeviſning om ſin egen Menneſkelighed og Uværdighed; i ſunde og værdige Begreb om det guddommelige Væſen; og endelig i en frievillig Underkaſtelse under Guds Villie og Bud i alle Livets Omſtændigheder. Og alle tre Egenſkaber finder han hos Hovedsmanden af Kapernaum, hvis Troe Frelſeren giver det Gludsmaal: ſaadan Troe haver jeg ikke funden i Iſrael. ” Skionner, ſiger han, ” hvorledes han i ſin Tieneres Lideler lider ſelv, og for hans Skyld ndmyger ſig for den guddommelige Læge. ” Undres over, hvilke ſunde og værdige Begreb han gjør ſig om vores Frelſeres guddommelige Almagt at beſale endog fraværende over Sygdom og Helbred. Herre, ” det er for meget, at Du gaaer under mit Tag; ” men tæl kun et Ord, ſaa bliver min Tienere ” friſt o. ſ. v. ” Gadelia bliver nidkære derover, med ” hvilken frievillig og uſkrømtet Underkaſtelse han be- ” kiender ſig og alle menneſkelige Ting at høre ham til og ” høre ham: Ogſaa jeg, ſom er kun et Menneſke, ” og dertil ſtaaer under Øvrighed, naar jeg befa- ” ler, bliver adlydet o. ſ. v. ”

Ketſkaffenhed udfordrer, at vi tage Deel i alle menneſkelige Vilkaar og tilegne os dem. ” Kan den Ketſkaſne, heder det S. 11, ſom kiender ſig ſelv, undgaae det, at tilegne ſig ſelv alle vores Rigns ſælles Vilkaar, at tage Deel i det menneſkelige Rigns almindelige Forkrænkeſe, ſom vores ſælles Byrde og Ndmygelse? Nej, han maae boie ſig ſaaledes, ſaa tit han med et ynksomt Hierte er Vidne til ſine Brøders Glendighed, til alle de Lideler ved hvilke deres Liv og deres Lokſalighed fortæres; ja endog ſaa tit hans bedre Siel forſærdes for de vilde Uordener i hvilke de tøvløſe Lyſter bortføre Synderne; ſaa tit han ſkielver for det Svælg af Ulykſalighed, ſom han ſeer aabnet under Laſternes Fodder: thi, tænker han, er det dog ikke de ſamme Forvildeler, de ſamme Synder hvis Sæd har forgiftet min Natur ſom deres, de ſamme Lyſter hvis Magt jeg ogſaa føler i mine Lemmer, og hvilke let nok kan føre mig i deres Trældom. Saa læder han ſig adbare, roeſer ſig ikke i andres Fordærvelse, naar han ſeer de Ugudeliges Ulykſte komme over dem ſom et Uveir. Hans viſe Frngtsomhed lyder Apoſtelens Advarſel. Rom. 11, 18-22. Koes dig ikke imod de afhugne Grene, med hvilke du var indpodet paa en Rod. De ere afhugne i deres Van- troe, men du har ſtaaet nogen Stund ved Troen, vær ikke hovmodig men frygt. Hvilken Koes, at vores Rign, at vores Staat hvis Medborgere vi ere, at vores Chriſtenhed, af hvilken vi ogſaa bære Navnet, opføder ſaadanne Vanſkabninger, Laſternes Trælle, Misdædere, ſom længe have nydt Hæder og Belønning, indtil de endelig udfødes af det menneſkelige Selſkab? Er det Koes eller Beſkiemmelse, hvad i diſſe Dage er hele Landets, alle Byernes, alle offentlige Steders, og private Samlingers Materie, at ſaa aſtknelig en Misgjerning, og nogle ſaa Ryggesløſes Forkørelſe har kundet ſprede ſin Forgift iblant os? Kan vi med Ligegyldighed eller med en uviis Latter ſee derpaa, at i en Stad hvis Borgere vi ere, hvis Forſyndeler ogſaa over os raabe til Himlen, ſaa mange Indvaanere har beſmittet ſig med Baal, Peors ſkamløſe Afguderie (4 Moſ. 25.) og Handel, at ſaa mange Ureenheds

Baaninger, i et Opløb hvor ikke Nidkærhed for Dyden tilskyndede, men en nye løsgiven Last hos den ringe Mand, Lyften at røve rasede, bleve teguede med Forbandelse, og nu staae der til Udeleggelsens Bedrøffingeligthed? Der høres aldeles Horerie iblant eder, skrev Apostelen til de Christne i Korinth, lader os gjøre Anvendelsen deraf; og Jere opblæste, og have ikke langt heller sørget; Eders Roes er ikke smuk; vide I ikke, at en liden Suurdey gjør den hele Dey suur? 1 Kor. 5, 16."

Den samme Retfærdighed giver en Christen værdige Begreb om Guddommen, og gjør ham skarpsynet til at opdage, hvorledes Guds Raad og almægtige Bestyrelse virker i de Hændelser, som for Menneskers Dyne lade til at være enten Menneskers Sierning, eller blind Skiebne. — Endelig sætter den Retfærdige dette sit Sindelag imod Gud ogsaa i daglig Dvælse, ved Underkastelse under hans Lydighed, og Stræbsomhed i at gjøre hans Villie. "Den retfærdige Christen, som har Følelse af Taknemmelighed, Kjærlighed og Hengivenhed imod disse saa usigelig dyrebare Forpligtelser, seer ogsaa og glædes ved at see saadan Indretning og Orden af Guds Huusholdning i sit daglige Levnet, som daglig minder ham paa hans Underkastelse, og Lydighed imod Gud. Hvorfra alle de indbyrdes Forbindelser, med hvilke Menneskenes Forhold imod hinanden, deres Omgang og jevnslides Omhuue for hinandens Vel og den almindelige Roe og Lykkelighe, have deres Orden, deres Grundvold og indbyrdes Befæstelse? Hvorfra den uforkrænkelige Helighed, som omgiver Lovene, som haandthæver Syndernes Befalninger, som sætter Undersaatternes, end og de ringestes Rettigheder i Sikkerhed? Denne gyldne Riede fra det fattigste Straaleie indtil Thronen, for medelst hvilken de Ringere adlyde og de Mægtigere befale, og disse igien adlyde andre, som atter imodtage Befalninger fra dem, som ere over dem; denne Riede, for medelst hvilken enhver er sat i sin Post, i sine Vilkaar for at tiene andre, og den, som er ypperligere, er des fleeres Tiener; hvorhen gaaer denne Riede uden til Gudskammelen af den Throne, fra hvilken hele Menneskeligheden har sin Indretning, sin Oprindelse, sin Bedligholdelse, under hvis Bestyrelse utallige Verdener løbe i deres umaalelige Baner, Soele og Jordkloder have deres uforanderlige Skifter, og Aarstider, indtil de have opfyldt deres Tilværelse og komme tilbage til det Fædet, hvorfra de ved Almagtens Bliiv udgik? Den retfærdige Gudsdyrker, som er oplyst, og glæder sig ved at paafionne, hvorledes al denne Orden kommer fra den almægtige Skaber og Lovgiver, som efter Maal og Tid og Vægt gav sin hele Skabning dens

Indretning, og hver enkelt Ting sit Væsen, og sin Forbindelse med andre, han seer det og bliver daglig paa mindet, at han ogsaa til sin Lykkelighe lever under dette uindskrænkede men velgjørende Herredømme; daglig priser han sig lykkelig at udgjøre for sig og med sine Vilkaar en Deel af denne tiibedelseværdige Huusholdning, at han i sit Kald, i sit Embede ikke tiener Mennesker, men Gud. Hvilken ærefuld og velkommen Erindring for ham: Jeg er et Menneske, og det under Overighed, men jeg har under mig andre, som jeg siger til, ga! saa gaae de, Kom hid! saa Kommer de, til min Tiener gjør dette! saa gjør han; det andre bevise mig, det jeg fordrer af dem, maae jeg ikke bevise det ogsaa imod Gud? ikke ogsaa den Underkastelse, den frivillige Lydighed og Troeskab imod vores fælles og allerøverste Herre? Har jeg Ret at fordrer og imodtage denne Underkastelse, disse Tjenester af mine Medmennesker, uden under det Vilkaar, at jeg overgiver mig med dem til at gjøre hans Villie, som er Grunden til deres Forpligtelser imod mig?"

Men hvad vi sær ville anprise, er Tavendelsen fra S. 26. til Enden. Dette Stykke er udført med Mandighed, (gravitas) og efter vor Smag noget af det bedste, vi have læst ved denne Lejlighed; thi det er ikke vittige Deklamationer, ikke pøbelagtige Triumphskrig, men ret frugtbare Betragtninger.

I Forfatterens Foredrag er hist og her nogen Utydelighed, eller dog en ringere Grad af Tydelighed, som i en Præken des mere maa vages, da en Prædikant ikke allene bør være forståelig, men ogsaa besidde sig paa at forståes hastig og let. Hos Hr. S. kommer denne Mangel uden Tvivl deraf, at han meer er vant til at fatte sine Tanker paa Tydsk, end i Modersmaalet, og derfor let ved at sætte de tydskfattede Tanker i en dansk Form, tager fejl af det rette Udtryk. Vi ville anføre nogle Exempler for at gjøre ham opmærksom paa denne Fejl, som ved Øvelse let kan afsøennes: S. 6. "denne Anseelse" — "denne Thukommelse" i Stedet for: Anseelsen deraf, Thukommelsen deraf. — Det Ord Vilkaar bruger Fors ofte for Livets Forfatning, Omstændigheder i Livet; en Bemærkelse, som vel ikke er fremmed for Ordet, men ikke den, man strax falder paa i den Mad af Ord, hvor han bruger det; s. S. 8. "At anvende alle Vilkaar og Hændelser af det daglige Levnet til vores Ydmygelse" for alle det daglige Livs Omstændigheder. Det omskrivende Genitiv med af er ogsaa efter det tydske Smit, og ingen Forbedring i sproget; thi vor Genitiv paa s har altid meer Korthed og Tyndighed. — S. 9. "bliver nidkære over, med hvilken frivillig og uskrømtet Underkastelse o. s. v. — S. 11. "Haa maa bøye sig saaledes"; Hr. S. har ventelig

ventelig havt det tydske Lenken i Tanker. — S. 28. "H. Historien minder utroe Tienere". Forf. har her vil- det udtrykke det tydske erwähnen, hvilket Begreb vi ikke mindes, at det danske minde har; i det mindste skulde hans Tilhørere have ondt med at falde paa dette Begreb saa strax. —

Nyt Forsøg til at fastsætte den regelrette Brug af Conjunctionerne Quod og Ut, af Modus Con- junctivus og af Indicativi Imperfectum & Per- fectum i Latinen. Anstillet og udgivet som en Opmuntring for andre, ikke til at opkaage Sam- melt, men til at forbedre det, af J. S. Riisben- havn, 1771. Trykt hos Brødrene J. C. og S. C. Berling, og til Kiøbs hos Klokker Høysgaard her i Landemerket. Stor 36 S. 8.

En Skønne Sag var det, om nogen kunde give os faste og brugbare Regler om Conjunctionerne Ut og Quod, men endnu meer om den rette Brug af modi og tempora i Latinen, da Sprogets største Siin- hed berøer herpaa, og den øvede og smagsfulde Kien- der af det Latinske Sprog derved skal udmærke sig. Hr. H. fortæner derfor stor Tak for dette Forsøg, og hans skarpsindige Anmærkninger fortæner at prøves af alle dem, som ere Eiskere af Sproget. — I en kort Forberedelse forklarer han, hvad Forskiel der er imel- lem at tale og fortælle, imellem at fortælle directe og at fortælle oblique, imellem Hovedsætninger og Biesætninger, og imellem at forestille noget som vist, og at forestille det hverken som vist eller som uvist, og slutter, at Indicativus er den eeneste Modus, som fortæller directe, d. e. ved sig selv, og uden Anomalie forestiller noget som vist og sandt.

Reglerne om Ut og Quod bringer Forf. til disse 4re Hovedstykker. 1) Naar Verbum finitum efter at i Danstien rettest ombendes til Infinitivus i Lati- nen. 2) Naar det rettest forbliver. 3) Naar det er ligegyldigt, enten det i Latinen bliver eller foran- dres. 4) Naar at kan eller skal blive, hvormed det da rettest gies i Latinen. Dette er vist nok den or- dentligste Maade at foredrage denne Lære paa, og man vil her finde mange gode Regler og Anmærk- ninger, som forgiebes søges i de sædvanliae Gramma- tiker. Men naar vi skulle i almindelighed siige vore Tanker om Brugbarheden af disse Regler, saa maae vi bekiende vor Forundring derved, at Hr. H. vil tilmode unge Mennesker, ja endog Børn, at giøre sig bekiendte med hans Regler, for derved at ledes til den rette Brug af Ut og Quod o. s. v. Dertil ere de i vore Tanker slet ikke skikede. De ere for Kienderen, for Kunstdommeren, for Sprogphilosophen. B. a

bør ikke ledes til Kundskab om det Latinske Sprog ved Hielp af en philosophisk Grammatik, hvis Reg- ler ere grundede paa de fineste Forhold imellem Talens Dele, som ikkun en moden og øvet Forstand kan ind- see. De kunne lade sig nøge med de groveste Regler, vi mene dem, som grunde sig paa Ordenes alminde- lige Bemærkelse, paa Taledelens kiendeligste Forhold, paa visse Ord's Lyd o. s. v. Vist er det, at saadanne Regler intet due til at danne Stilen, og lære at kien- de Sprogets rette Genie; men dertil troe vi overalt ikke at Regler ere tilstrækkelige, men at dette maa læres ved Læsning og Øvelse: Læsning i de bedste Autorer, og saa meget mueligt i een og samme Autor, fornem- melig i Cicero, af hvis Skrifter vi til Lykke have meer tilovers, end af nogen anden Latinsk Autor; og Øvelse i at oversætte, ikke, som gemeenlig skeer, fra Dansk paa Latin, men fra Latin paa Dansk, og paa god Dansk. Naar Ungdommen da ved lang Øvelse i saa- danne Oversættelser har skaffet sig en dunkel, men vei- ledende Følelse om Modersmalets og det Latinske Sprogs Genie, og om de Afviagelser i Constructions- Maaden, som udgiøre begge Sprogs Forskiellighed, saa troe vi først det er Tid at begynde med Latinske Udarbejndinger, hvormed dog maa gaaes meget var- somt til værks, og Begyndelsen skee med at oversætte tilbage paa Latin, hvad man først har oversat i Dansk. Vi forudsætte, at man under disse Øvelser idelig læser Latinske Autorer med Unadommen, og ere forsikrede, at den efter nogle Aars Uaderviisning paa den Maa- de skulde kiende meer til det Latinske Sprogs Genie, og vide at treffe dets rette Karakter i egne Udarbejnd- ninger, end om man havde gaaet den meest philoso- phiske Grammatik igiennem med den, og faaet den alle dens Regler i Hovedet. Vilde man dog omsider giøre dette, naar Forstanden var bleven modnere, og Ungdommen havde faaet en stor Øvelse i Sproget, saa var det ikke af Bøven, men det maatte ikke skee, uden i de sidste Aar i Skolen, og om det ikke skeede førend paa Akademiet, var det endda tids nok. Dette er vore Tanker. Vi ville nu ogsaa giøre nogle saa An- mærkninger ved Hr. Forfatterens Regler.

Den Regel, Hr. H. giver § 7. om den infiniti- viske Construction, er meget god for Begyndere; men den, som har nogen Læsning i de Gamles Skrifter, tager ikke i Betænkning at overtræde den; thi det er unægteligt, at Latinerne ofte bruge verba significan- di, sensuum o. s. v. med Quod, endog i en pyatet og sjældig Stil. En heel Skol Exempler herpaa har Perizonius samlet i sine Noter til Sanctii Minerva, p. 501. følg. Vi ville allene anføre dette tydelige Sted af Cicero de Off. I, 17. Soepe querebatur, quod

quod homines omnibus in rebus diligentiores essent, ut capras & oves, quot quisque haberet, dicere posset, amicos, quot haberet, non posset dicere: & in illis quidem parandis adhibere curam, in amicis eligendis negligentiores esse. Hvad her først sættes med et tempus finitum og quod, varieres siden med Infinitivus; til Devis paa, at begge Constructionsmaader kunne bruges efter Queri. — Den Undtagelse, Fors. gjør § 11. "Naar At skal forstaaes med ellipsis og Eftertryk, i Stedet for: hvad det angaaer", kan Quod bruges efter det anførte Slags Verba, lader sig slet ikke anvende paa adskillige Exempler af samme Slags; og hvad om Petronius i det af Hr. H. anførte Sted havde skrevet: Nescio, quod verberatus sum; i Stedet for: Quod verberatus sum nescio; mon han da skulde faldet paa at finde den ellipsis og Eftertryk i Stedet, som han nu seer? og Stedet var jo dog det samme? — Naar Fors. § 17. vil, at man skal bruge Verb. finit., naar Stilen med Infinitivus vilde blive tvungen, og § 21. ingen Forskiel veed at angive imellem Brugen af finitum og Infinitivus efter sequitur, efficitur, doleo, lætor og flere, uden den, Velklangen og Tydeligheden paa hver Sted gjør; saa forlanger han af Børn at dømme om det, som øvede og belæste tit kunde have Vanskelighed nok med, nemlig hvad der er tvunget eller utvunget, meer eller mindre tydeligt eller velklingende i en Construction. Dertil hører vist et meget Latinsk Dre. Og saa meget ligegyldigt, som Hr. H. mener, er det dog vel heller ikke, at bruge et Verbum finitum eller Infinitivus efter sequitur, efficitur o. s. v., at allene Velklangen og Tydeligheden skulde bestemme Valget. Naar jeg siger, efterat have talt om noget i Forvejen: In quo lætor, te expectationem meam non fefellisse, saa bruger jeg rigtig den infinitiviske Construction, og vilde urigtig bruge et Verb. finit.; men dette bruger jeg rigtig, naar jeg taler: quod expectationem meam non fefellisti, vehementer lætor, og vilde her ligesaa urigtig bruge en Infinitivus; men dette beroer hverken paa Velklang eller Tydelighed, men paa en virkelig Forskielighed i Forholdet af begge Forestillingsmaader til den heele Tale, hvorom intet Barn kan dømme.

Om Quod havde vel været værd i Almindelighed at anmærke, at det allevegne er et Relativum, endog hvor det seer ud som en Conjunction, og har altid noget enten foregaaende eller efterfølgende at referere sig paa; thi deraf kan man næsten i alle Tilfælde forklare dets Brug. — Hvad Hr. H. siger § 42. om Brugen af Ut og Quod efter Comparativus, finde vi passende til de fleste Exempler; men Forskiellen imellem vellem eum hoc fecisse, og vellem, hoc fecisset, § 43. vil os ikke i Hovedet. — Vi træfe selv med Fors. § 44., at det ikke let er

tilladt at bruge Ut og Quod i Fleng; thi naar Salustius, eller hvem det er, som har skrevet den Deflamation mod Cicero, siger: parum est, quod impune fecisti, verum etiam commemorando reprobras; og Plinius tvertimod: parum est, ut in curiam venias, nisi & convoces & intersis senatui, saa kommer det os dog for, at den forskjellige Relation, som det forskjellige Tempus udtrykker, udfordrede ogsaa en forskjellig Conjunction. — Naar Fors. sammest. spørger: hvad Forskiel der er imellem inde est quod, og inde factum est, ut — saa bilde vi os ind at søle saa fiendelig en Forskiel, at vi ere forfædte, Florus i det anførte Sted ikke kunde have skrevet: inde factum est, ut exercitus Posthumium lapidaret; men Grunden er maa skee vanskelig at forklare; dog kommer det os for, som at inde est quod foresliller Aarsagen og Virkningen som meer forbundne i Henseende til Tiden, men at inde factum est ut foresliller Aarsagen og Virkningen som meer adskilte i Henseende til Tiden.

I Almindelighed maae vi erindre, at da Forfatterens Regler om Ut og Quod grunde sig paa Brugen af den danske Conjunction At; saa kunne de ikke tiene til Vejledning i de Tilfælde, hvor At ikke forekommer i Danishen, og dog Ut eller Quod bør bruges i Latinen. f. E. for at dræbe et Menneske, staae Kjøvere op om Nattetider, ut jugulent hominem, surgunt de nocte latrones. Horat., eller: Af mit Brev til Brutus, som du forlanger, har jeg ingen Afskrift, quod epistolam meam ad Brutum poscis, non habeo ejus exemplum. Cic. At erklære saadan en Construction, som denne sidste, for toffet (see §. 22), torde vi ikke; vi vilde ikke engang forklare den ved en ellipsis, men snarere holde den for en Blanding af to forskjellige Constructioner, hvorved den daglige Tales Stiadesløshed efterlignedes.

Meget læseværdigt er, hvad Fors. siger om Brugen af Conjunctionis, som rettere kaldes Subjunctivus; men mon ikke de fleste af hans Regler kunde udtrykkes i denne almindelige? "Subjunctivus bruges i en Sætning, som ikke bør forstaaes absolute eller directe, men som dependerer af en anden Sætning i samme Comma, der ikke altid er tilstæde, men ofte maa suppleres ved en ellipsis." Man sammenligne med Forfatterens Regler, hvad Perizonius anmærker ved Sanctii Minerva pag. 88. følg.

Angaaende Brugen af Imperfectum og Perfectum Indicativi læse vi langt smukkere og nyagtigere Ting i Clarks Anmærkninger til Homeri Iliad, 1. v. 37; og vi tvivle ikke paa, at naar Hr. H. faaer læst og overvejet dette, han da vil finde Anledning til at forandre sine Begreb meget om Tempora, baade i det latinske og danske Sprog.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 4 og 5. ————— 1772.

Sorſøg i de ſkønne og nyttige Videnskaber.
Femte Bind, Tiende Stykke 1771. Kjø-
benhavn med Hofbogtrykker Møllers Skrifter.

Dette Stykke indeholder I. Lovtale over Knud den Store, ſom Priisſkrift i Veltalenhed, ved Peder Vogelius. Helten er af Selskabet foreſlaaet til en Lovtale for dem, ſom vilde arbejde paa den udfatte Pris; og der ſkulde vel ikke let anden Gang kunne vælges nogen beqvemmere, naar man tillige har et Øye paa Smagens og de ſkønne Videnskabers Forſømmelſe. Knud fortjæer Lovtale, ſaa vel ſom Abſalon; og begge fordre Meſterens Penſel for at blive rigtig ſkildrede, men ikke ſamme Farver eller ſamme Træl. Abſalon er den opperlige Mand, hvis ſtore Egenskaber give langt fra et klart Skin, og falde i Øjnene, om de end trodsigen beſkues. Hans Liv var idel Su'dkommenhed; i det mindſte har Hiſtorieſkriverne leveret os ham ſaadan. Knud er og ſtor; men han ſkal sættes i nærmere Lyſ, han ſkal kiendes, prøves, venes. Abſalons ophøvede Gielegaver fortjæente et Ureminde iblandt os; Knuds ligesaa. Den forſtes burde anprifeſ paa en værdig Maade, og den ſidſtes fortjæente at udmærkeſ og reddes fra de uforde-lagtige Skygger, hvori Tidernes Beſtaffenhed, i Henſeende til Tænkemaade, Vaner, Opdragelſe og andet meer, indhyll: dem. Knud var en ſtor Siel; det viiſer endog hans onde Side, og om han aldrig var bleven andet end den vilde Krieger og den voldsomme Erobrer, ſkulde han endda have været vor Opmærkſomhed værdig, fordi vi immer igiennem hans Tidens Mærker øye de viiſeſte Planer, de klogelſte Anlæg, de ſikreſte Henſigter. Men endnu ſkulde han ikke have fortjæent en Lovtale. Nu ſee vi ham da videre, eſterat have ſtaadſet ſine Erobring, at benytte ſig af dem paa den beſte Maade, at bruge ſine Gierninger, at forbedre ſin Bygning, og

at anvende andre og bedre Midler til at vedligeholde og beſtærke den, end til at lægge Grundvolden dertil. Vi ſee ham at indlægge ſig ligesaa ſtor Seier over ſin Tidſ vilde og uregierlige Tænkemaade, ſom over Fiender og ſtridbare Lande; thi det var Tiderne, ſom indgav ham dette forſtyrrede Væſen, men ham ſelv var det, der ſiden ophøvede ſig over diſſe; han indſaae Feilene, og rettede dem og ſig. Han gjorde ſig elſket ogſaa af det erobrede Rige, og fortjæente at elſkes af det. Derfor har han fortjæent en Lovtale.

Hr. V. har nøye mærket paa alt dette, hvilket tilſammen udmærker Helten. Han har berømt ham, ſom han ſkulde; og dog er han ved at følge Selskabets Forſkrift med at anføre Feilene, bleven den ærlige Mand, ſom en Taler bør være, naar han vil tænke til at ſaae Biſald.

Knuds onde og gode Side maa naturligviis give Taleren to Udfigter; men diſſe har han i Forberedelſen foreenet ved at bane ſig Vej til at kunne betragte Knud ſom den forbedrede Konge, og derved forſkaftet ſin Tale den fornødne Enhed. "De ſtore Krigere" (ſaaledes beqvæder Hr. V.), ſom med vovelige Anlæg og ſtandhaftig Tapperhed forenede Klogskab og nogen Udelmodigh'd, anſaae de forrige Slægter med ærbødig Forundring, gav dem Rang imellem de ophøvede Menneſker, og troede dem berettigede til de Mindſtegn, ſom Digtere, Talere, Hiſtorieſkrivere, Konſtner kappeviis opreiſte dem. — Vor Tid er bleven en ſkarpere Dommer over diſſe glindſende Bedriſter, og har været at ſtækiende en ſtor Deel af de fremfarne Tidens Helte den Vre og Roes, de længe og upaaanket havde været i Bekiddelſe af". Til Exempler anføres Alexander, Cæſar, Trajan, ja den ſtore Ludvigs eget Folk blindes ei meer af det Glimmer, ſom gjorde deres Fædre ſtolte". Denne velgiørende Forandring i Tænkemaade priſes af Taleren,

ren, som med det samme faaer Keylighed til at fastsætte de Grundfætninger, hvorefter de Eiders Erobrere bør dømmes, og at retfærdiggjøre sig selv, for saa vidt han nu vil prise en saadan Erobrer. "Saa bør vi da, (siger han i Følge anførte Grundfætninger) naar vi tale om de gamle Helte, med Barsomhed affige vor Dem, men aldrig negte den vor Høragtelse, hvis Dyd tiltog med hans Indsigt; thi om ham bliver jo den grundede Formodning, at han ikke har misbandlet, uden fordi han var uanfærdig. Lad en Første, opdragen i den gamle Eids Tænkemaade og dreven til Krige af de Marsager, jeg før anførte, lad ham have til en Tid forstyrret sine Naboers Fred, illevet sig deres Eendomme, og ved idelige Feldtøge svækket sit eget Folk; derfor maa hans Navn ikke blive os vemmeligt, naar vi mærke, at, da han lærte at tænke bedre, sandsede han sine Erobringere, og det imedens han endnu kunde gjøre flere. Endog i vore oplyste Dage, i det for Røverkrige saa sikre Europa vilde vi forlige os med en Erobrer, naar vi saa ham at opbange det ødelæggende Sverd, gribe det fredelige Scepter, og erindre sig, hvorfor hans Folk betroede det i hans Hænder o. s. v. — Sielden, ja alt for sielden! saa Verden denne saa ustyrlige Forandring: Kun lidet blev Tallet af de til milde Regenter ombandede Erobrere; thi hvor vidt adskilte staae disse fra hinanden, og hvor svagt er Mennesket mod den mægtige Bane, og den eengang b. fæstede Tænkemaade! Des dyrebarere bør derfor disse sieldne Personer være os; des større Ret har de til vor Høragtelse og vore Lovtaler. — Blandt disse priselige staae Knud den store o. s. v. — Lad os da følge Knud igiennem hans Krige og Erobringere, for dernæst at beskue ham paa sin ærefulde Throne i Fred; hans modne Gierninger skal da vise os den forbedrede Konge". Man seer heraf Paaen; thi Indledningen har den gandske. For nu at bevise, at Knuds Handlinger og Tænkemaade i hans første Alder kan og bør skrives Eiderne, hvori han levede, paa Regning, siger Hr. V. op til at vise vore Forsædres Tænkemaade, endog førend Heltens Eider. Han beskriver deres Bildskab, Ustyrlighed, Vandrelyst og krigske Væsen med et Held, som gjør baade hans Kundskab og Talekonst Væ. Ogsaa i Tingenes da værende Forsætning indlader han sig, for deraf at slutte, hvad følger det maatte have for Knud, da han af hans Faders Exempel, Ethelreds Opsørsel, og de imellem dem forefaldne blodige Optrin, ikke kunde blive andet, end en vild og uregierlig Kriger, saa meget meer, som han endog i en tidlig Ungdom blev brugt af sin Fader, og da allerede

blodigen indviede sig til den regierende Krigsaand. Nu dør Svend; og Knud, som kan at spørge sig selv, suigte naturligvis Eiderne, og de ham af Eiderne indgivne Tilbøieligheder. Taleren har her intet andet at gjøre, end at udmærke hans uforstrækkede Mod, hans frugtbare Opfindskraft, hans Hurtighed i Raad og Gierning, hans Forsigtighed og Snildhed. Thi Knud er ond; men det er nok, at han er det saaledes, at en stor Siels Egenskaber skanne igiennem. Edmund, en Søn af den usle Ethelred, men selv en stor Vind, skildres ogsaa ved denne Keylighed, og Knuds Erobringere faae Glands af at være gjorte imod denne hyperlige Herre, som efter sin Faders Død saa sig Kronen af Folket overdragen, men maa stride for den. Slaget ved Assendun afgjorde endelig disse Heltens Trette. Og saaledes males dets Hidsighed: "Næsten en heel Dags Fegning formaaer endnu ikke at udtømme de danske Kæmpers Mod og Tapperhed. Den haarde Modstand de sandt, og Slagets Langvarighed, tiener kun til at ophidse dem meer. Knud selv staaer sine Giender som en Løve; alt hvad der møder ham i deres Slagtorden, maa vige, eller falde for hans skarpe Sverd, som hans Arm saa vældigen svinger imellem dødelige Saar. Den Ild, som brænder i hans eget Bryst, saete hans Medsidere i Lue. De see ham, føle hans Mod, oplives ved hans Exempel, styrkes ved hans Nærværelse, og ligne deres Konge. Troeligen følge de ham, for at finde i hans Fodspor enten Døden, som ei kunde skrække dem, eller Seieren, der var dem kjærere end Livet. Efterhaanden forvandles deres Stridbarhed til grim Bitterhed. De vade i Blod, og tørste efter meer. Intet standser dem, uden Dyrgerne af ihjelslagne Fiender. Hvor grusom seer Dalpladsen ud! hvor sammenblandte ligge der dræbte, døende, kmlæstede, fortvivlende! deres fæle Nalson og truende Miner udvise endnu den grumme Drift og svølsende Harmen, hvormed de fegtede og gif ind i Evigheden". Edmund bliver og her af Hr. V. sat i en Glands, som, foruden at den ærer denne Herre, og viser Taleren frie for den i slige Tilfælde alt for almindelige Nationalpartiskhed, tiener ogsaa til at forhøje de Farver, hvormed Knud skildres: "Hvo er den Kæmpe (siger han), som endnu med nogle staa udbolder Striden mod den seierlige Hær? Er det maaskee Engellands Skytsengel? — Ja det er en Mand, der ligner den, det er den store Edmund, hvis Mod er uovervindeligt" o. s. v.

Knud overvandt Edmund, gjorde Pagt med ham, og blev ved at være en stor Helt; han overvandt den

den norske Sluf, og er endnu den samme. "Saa meget formaaede den modige, den sindige, den tapre, den snilde og standhaftige Krieger", siger Taleren, som derved gjør en Overgang til det andet Stykke af sin Plan, og bliver saaledes ved: "Vist nok have disse Egenheder og deres stolte Virkninger opvakt Forundring over Helten; men han mangler endnu den Vises Hønhagelse, og den Dydiges ærefulde Biesald. Og aldrig skulde han have bundet dette for ædle Sieler saa uskarpe Gode, dersom Historien her havde ladet Forhæset falde. Endnu er hans Fortienesters Glands uægte, endnu hans Værdi tvetydig; kiendelige Pletter fordunkle den. Thi vi have ikke seet værgeløs Uskyldighed undertrykt under voldsom Behandling; Retsfærdighed landflygtig for Overmagten; Konger nedslodte af deres Troener, og talrige Menneskeskæarer opofrede i uadværlige Krige. — Sand! Knud havde sine Feil tilfælles med de fleste Erobrere; han kan fremvise Cæsar og August som sine Mønstre, ja Trajan selv i en Deel af hans Feldtøge. Krigsæren var deres Afgud, og et udbredt Herredømme deres Attræce, ligesom Knuds. Men paa Tronen, naar Baabnene hvilede, saaes de samme som ypperlige Regenter. Det bliver Knuds Værdi, at man endog fra denne Side tør sammenligne ham med disse ophøjede Fyrster. Vor Opmærksomhed følge ham paa den fredelige Bane, hvor han saa priseligen arbejdede paa at oprette sine forrige Feil, indtil at udslutte endog deres Erindring! Vi skue Helten paa Tronen og hans ærefulde Dage i Fred! maaskee vi imellem den hadige Række af ædle Gjerninger kunde glemme Kriegeren, ved at indtages af den forbedrede Konge".

Dersom vi hidtil have været vidtløftige, da er det fordi vi have anseet denne Deel af Hr. Vs. Plan for meget betydelig og ikke den mindst vigtige i Udarbejdelsen. Her gjeldte det om at redde Knud, og skaffe sig selv Troeværdighed i det følgende, hvilket hverken havde ladet sig gjøre ved skamfuld Tavshed, eller uægte Smilke, saa meget mindre, som Knud, efter det, Hr. V. har vist, kan udholde Prove, og behøver kun Menneskelighedens Rettigheder til sit Forsvar. Vi have fornøvet os over, at Hr. V. har vidst at gjøre dette saaledes, at Dyden og dens Rettigheder intet have tabt derved; thi Spørsmålet hos Taleren er ikke, om Knuds Handlinger ere onde, men, hvorvidt de kan tiene til at fornædre den Konge, som siden skal vises at have gjort sig en Lovtale værdig.

Taleren kommer nu til dette, og, efter at have beskrevet de Hindringer, som, ved at blive overvundne af Knud, gjøre ham til den rette priselige Helt, fremstiller han os ham tilsidst, nu ved at gribe til Historien, og nu til Kundskaben om de menneskelige Tilbøveligheder, saadan, som vi efter hans Indledning burde ventet det. Anledningerne til hans Forbedring anviser han, og leverer os da i Weltalenhedens Sprog Historiens efterladte Bænesbyrd om hans Gudsfrugt, Retsfærdighed og Styrke i at regiere. Knud er stor, naar han giver Love, stor, naar han haandhæver dem, og selv underkaster sig dem, stor, naar han reiser omkring, for at underrettes om sit Riges Lære, stor i det, at han forstaaer ligemeget at tildrage sig saavel de Engellskes, som de Danskes Kiærlighed, stor i Henseende til Religionen, Videnskaber og Statsindretninger, stor i det offentlige; og ligesaa i det daglige Liv. — Det er til Talerens Roes, vi sige det; thi saaledes har han forstaaet at male os ham. Slutningen af den gamle Tale ville vi endnu anføre: "O Fædreland! Du har haft glimrende Dage, og en ophøjet Aaseelse iblandt Staterne. Verden har seet, hvor meget du formaaer, naar dine Konger og dine Borgere forene deres Bemøvelser. O Danmark, søl dine Forsædres Værdi, og bliv giennemtrængt af et ædelt Mod! Reis dig, gaae frem, bliv stor og iøselig! ikke ved Erobringers falske Glands, ikke ved Raabers Ulykker, men ved Dyd og Vindskibelighed! Thi saaledes dannes de vise og retfærdige Konger, duelige og troefaste Undersaatter, oplyste og redelige Embedsmænd, stræbsomme og ærefætre Borgere, nyttige Lærde, paalidelige Soldater, og i alt et lykksaligt Folk. Kiend denne din Velstands Hovedkilde, brug den, omhegn den, bevoogt den! og Du skal see dens velgørende Indflydelse i alle dine Deele. Da skal Du faae nyt Liv og Kraft, og glædes ved forbedrede Tider; da skal Du spælske blomstrende Slægter, og dine Børn kalde det deres Fordeel og Værdi, at være Danske!

Saaledes have vi da atter her en Lovtale, som til vort Sprog og vor Literaturs Værdi kan sættes i Ligning med de bedste Lovtaler, vi kiende i denne Art, og det endda med det Fortria frem for mange andre af disse; at Taleren samler sin Materie, ordner den, og udfører sin Plan; thi dette behager os meer, end naar han ledsager sin Helt igiennem Verden fra Buggen til Graven. Plinius's megerlige Lovtale til Trajanus tænke vi ikke paa; thi denne er aldeles forskielig fra de Lovtaler, der, som disse, ere skreone i den

didac ikke Skriveart; den kan derfor paa ingen Maade sammenlignes med dem.

Sti'en hos Hr. V. er jevn, glat og ziirlig; og hans Veltalenhed mestendeels den stille og roelige. Dog savnes ikke den fornødne Forskiellighed og Afverling, hvilken vi ansee for noget saa væsentligt ved en Tale, at et Stykke uden den vilde, med alle svrige Fuldkommenheder, ikke kunde blive andet, end en smuk Levnersbeskrivelse, eller hvad man ellers vilde kalde det; og dette gjør det rette Grendsestiel imellem Biographens og Talerens Skriveart. Hin behøver kun at fortælle tydelig og ziirlig; men da denne tillige skal overtale og henrykke, maa han give sig meer Arbeide. Thi intet er meer modbydeligt, end denne Monotonie og Eenformighed, naar den slette Taler, ligesom den slette Tonekunstner, stemmer an i en vis Stiil, og beholder saa troelig samme Udtryk og samme Orden i dem, samme Fald, samme Modulation, og samme Progressioner, da derimod Mesteren veed at lempe Stiilen efter Materien, nu ved at stige, og nu ved at falde med den, nu ved at spinge sig, og nu igjen ved at lade sig falde tilbage til sin Hovedstiil, enten nu denne hører til den heftige eller stille Skriveart. Da har man det, som de Gamle kaldte: figurare varie, æqvare dicendo, temperare, variare, orationem submittere og attollere o. s. v. Deraf opkommer disse forskiellige Farver og Skogger, som tillige med Hovedstiilen udmærke eens Arbeide fra en andens, fordi saadan Afverling bliver altid overensstemmende med Talerens naturlige Bestaaffenhed, med hans Gaver og Tænkemaade.

Sproget i den hele Tale er rigtigt og vel brugt. Naar vi skulde gjøre et Par Anmærkninger, blev det først S. 17, hvor der staaer, at de Danske yndiges ved deres Forfædre, men glædes i det samme ved at have saa heldigen vanslægtet. Støder det andre ligesaa meget som os, saa kan man ikke bruge den Talemaade: at have heldigen vanslægtet, ligesaa lidet, som denne, at være yndigen vanslægtet. Men at udarte heldigen, kan ingen have noget paa at sige. Dernæst S. 37., hvor os møder det Ord opagte, som vi ikke troe at være Dansk, eller at have Analogien i Sammensættelsen.

II. Om Landmandens Lykksalighed ved Frihed og Eyendoms Nydelse. — Et Prais-Digt af Hans Bull.

III. Om Frihed og Eyendom ved Charlotta Dorothea Biehl.

Vi sætte disse Arbeider sammen, fordi de handle om een Materie, og ere begge forfattede i Hensigt til den udsatte Prais.

I Hr. Bulls, som af Selskabet er blevet kronet, finde vi alt det, som man bør fordrø af et skönt Digt, saaledes i Almindelighed betragtet; endskiøndt det vel ikke kan henføres til nogen vis Art af Poesie især. Det er ingen Ode, intet Læredigt o. s. v. Men det har Opfinding, Tænk, Billeder, Harmonie, Enthusiasme, og alt hvad der udmærker sand Digtekunst. Det har overalt et Originalmærke, som det maaskee ikke skulde have havt, eller dog i det mindste ikke bevaret heel igiennem, om Forfatteren havde arbeidet efter et vist Mønster. Det er denne Afverling, ved hvis Hielp Digteren kan med fuldkommen Frihed give sin Materie hvad Dannelselse og Form han vil, i det han tillige maler, og overbevøiser.

Forfatteren, som er en Nordmand, har i fuld Henrykkelse af en Patriotisk Aand lag. Planen til Digtet, hvilket han begynder, med at male de Herligheder, som, ved hans Ankomst til sit Fædreland efter nogen Fraværelse, gjorde henrykkende Indtryk paa ham. Han skildrer da her Virkningerne af den Frihed, som han vil besynges, og som han siden angiver, som Kilden til disse Herligheder, samt anraaber, som sin Sanggudinde. Vi ville anføre denne Beskrivelse af Frihedens ædle Virkninger saaledes, som Digteren saae dem ved sin Ankomst til Fædrelandet:

”Jeg henrykt saae igien et kjeft og stræbsomt Folk,
Hvis opvakt Døe var fornuftig Stoltheds Folk!
I vealigt Aasyns Træk end Seblers Trostads lys; ;
For Kulden blottet Brøst ved ingen Fare gys.
En Snist af fordums Tid hos Subben selv sig teer,
Af Manddom Tegne endnu den visne Pande bær.
Stiult under Badmel end her Adel skinner frem,
Ved kielen Bløddhed en, ved arvet Død, fornem:
I sildigst Efterføgt fremtindrer Kongestamme,
Skiondt Navnet er ei meer, er Hieriet dog det samme.
Indartet Heltemod ei brammer blot paa Steen,
En anden Sinklar (*) vist uskadet det sandt igien.

Liv, Jdræt overalt. Hifi tilsaes nyebrudt Jord,
Her Malmen virkes frem, der stæres gavrig Dord.
Mens

(*) Oberst Sinklar, en Skotlander i Svensk Tjeneste, som i Aaret 1612 blev slaget af de Norske Bønder, med sit underhavende Folk. Paa Steen det, hvor han blev, staaer endnu en Mindesøtte af Steen.

Mens seneløse Træl af Frygt og Svøbe drives,
 Ved trable Gierning selv frie Nordmands Arm oplives,
 Af Selomaagts Evner fuld; den uforkrænkede Ret
 Er hver en Møne sød, og hver en Byrde let.

Held din vid: strakte Grund! Du, Landsmand, dorker op,
 For Dig hver Spire groer, fra Dal til Biergetop.
 Og ingen troløs Kulde din dyre Sæd fortære!

Du hvo kan meer end Du vel Lykkes Gunstling være?
 Som Muur, din Frihed staaer; din Evendom saa fast,
 At for den røffes Skal, for denne Klippe brast.

Alt Kionnets evig Ret, den gyldne Alders Lod,
 I Bolds forvorne Tid opsat paa Sverdet's Od,
 Fornuftens ædle Frugt, umaalte Skatters Kilde,
 Din Ynde, Frihed! kan hver Himmelegn formilde".

Digteren er nu ved Kilden, hvorfra disse Herligheder, som han beskuede, have Udspring, og har saaledes ved dette poetiske Sping naaet det, som skal være Maalet for hans Sang. Han beskriver Friheden videre:

"Alt følger til din Drift. Du pryder noget Fjeld,
 End over rødsom Ork udbreder Lyst og Held;
 Dpliver Flovers Bund, paa Have-Bronen spiller,
 Din Yndling, Englen, dig sin freidig Lov udtriller;
 Saa ofte den saae Lyst at stifte Byggested
 Paa hvert næsfundet Hiem den bringer Fordring med".

Herpaa følger Uraabelsen:

"Vær Frihed da min Sang, men og min Musa vær
 Mig dit utvungne Maal, din heldig Lore lær".

Vore Læsere ville vel allerede af dette have nok til at tilkiende dette Stykke Navn af et Digt eller Poema. Men vi ville ydermere bevise dette Digts Skionhed. Følgende Linier kan tiene til at vise den poetiske Glæde, Hr. B. veed at give sine Tanker:

"Er, skiont afvevlingfuld, haas (Nordmandens)
 Vinter kold og lang

Du lenter savnte Soel i sin Tilbagegang;
 Maa stræbsom Haand sit Maal tit finde ved en Klippe,
 Og feiler Ceres selv i løfterige Knippe;
 Dog glad, usvækket Mod hos nopsom Frihed boer;
 Dog elkes og den Plet, hvor golde Bippe groer".

Du hvor malende er ikke følgende Sammenligning imellem den Lyksalighed, som have ved Naturens Rydelse, og den, som kunstig Vid skal tilvejebringe:

"Ja, den spidsfindig Konst, hvor taber den sig slet
 Mod legende Natur, skiont den sig pønser træ!
 Spodst seer et evigt Fjeld paa Dverge Monumenter,
 Mens blandet Stræk og Løst det hver en Siel indprenter;
 Skion af Worden selv, en Skov ei bytter Raar
 Med Lunden, som sin Skif af lærde Hænder saar.

Od Første Landets Marv til nagslyg Dypighed,
 Reis Pyramider op, af Støtterade tied
 Udskær Canaler hist, her anlæg Hengehaber,
 Et Marmorflotte før hvad herligt Rom opgraver;
 Blandt Konstens Under saa, dybsindig, spals vant
 Og der — der, om Du kan, Lyksalighed indsaat!

Især Dig Silkepomp og fryd i Kislingen
 Hold kiedsom Nattevagt paa Seng af Elphenbeen
 Inddruk en tidlig Død af skinnende Kristaller
 Og sult af Ekkelhed, hvor Rodens Smag befaler
 Paatungen Tidsfordriv udhold den vante Stund
 Og, alt i Ligning sat, min Nordmands Raar misund!"

Følgende Linier om den Hurtighed og Fryghed, med hvilken der gaaes til Strid, kan tiene til Bevis paa det harmoniske, som Digtet ellers har flere Prover af:

"Høyt brænde BANNERNE fra Fjeldetop til Top,
 At løse Feiden om, og gløde Hierter op.
 Hvorhen de Farens Bud paa raske Binger bragte,
 Hvad aander, Krigsmand er".

Maar vi nu tænke paa, hvorledes Hr. B. skal værdigen slutte en saa høytidelig Sang, saa saae vi Uarsag til at prise hans poetiske Genie, ved at anføre Slutningen af Digtet. Frihed og Evendom søger han om; han har malet den, og i ophsiede Følelser af sit Fædrelands deraf flydende Lyksalighed beskrevet Virkningen deraf. Men hvo gav Norge denne Herlighed? Han erindrer Kong Saagen Adelsteen, og er i Henrykkelsen ved denne Konges Grav, for at ofre Tak for Millioners Velværd. Han seer Kongen, og gjør følgende Skildring, som vi blot ville overlade Kienderes Bedømmelse, at det ikke skulde tabe ved vor Roes:

"Løst over Vandseret den hvasse Dre hang;
 Hver Bending raslede af Ertens døde Klang
 Det Sverd, hvis Lueglimt til at opflamme Helte
 I Vaadens Stund var nok, sad i det faste Belte.
 Paa Panden ædelt Mod var malt med stærke Træl
 Og Mildheds Dvekast bortjog den første Stræk.

Saa stod han hilsende med frydefulde Blik
 Det elste Land, som før lydagtigt var hans Blik
 Min Gave (sagde han), hvorhen fra Duet vender,
 Jeg i dens Frugter end, oplivend' Son! erkender
 Att Mærker bær af Held; i Jordens Orkener
 Sig Drift og Haab og Flor paa blide Marker teer.

End sender Stjernen, at Folk blant Klipper fød,
 Ei smaa Tyranners Nag taalmodig Raff' bød (*)
 At det var Helteblod, der flød i Nordmands Arer,
 At Nordmand Døden for end Trællestand udkaarer
 Og at hans Troesfasthed, af Konger holdt i Nag,
 Er Statens trygge Værn og Tronens bedste Dagt".

Kong Saagen bliver ved at tale; og ved at gjøre
 Anvendelsen paa den danske Bondes Frihed, som vi
 ved Kongens ædle Hensigter have Haab om, viiser da,
 at dette hans Nordmands ophøvede Væsen, som han
 eene har sin fiære Frihed og Evendom at takke for, vil
 og findes hos denne Almue om en søye Tid, og bryder
 af med en Berømmelse over vor Monark, som Digte-
 ren har vidst at lægge ham i Munden paa en fin og
 og værdig Maade. Det er da Kong Saagen, som
 bliver ved at tale saaledes:

"Mon noget gjøre kan i Norske Frihed Staar
 Nu Danner Riget selv den og til Mønster faaer?
 Alt vil, paa Mildheds Vink, den haanlig Lænke briste,
 Som Vælde, gothisk Væ, sit Udgang at paaliste
 En søie Tid — og end en Slegt, af Frihed stor,
 En anden Heltesæd paa hiine Sletter boer.
 Ham, som for Norden nu Alfader raade bød
 Den høye Tanke vist en himmelsk Drift indskjød
 Mens paa gudlignend' Tid (**) blant Dødelige

End Hans, fuldbyrdet, skal i Verdens Minde grønaes.
 Og om, mod Ham, maaskee den sielden nævner mig;
 Rok, at mit Norges Held bestaaer urygkelig".

Al det, vi have anført, seer man tillige, at Hr.
 B. Sprog er stærkt og ædelt. Dog ville vi erindre,
 at den Frihed, Hr. B. tager sig med at bruge samme
 Orden i Spørsmål, som i en anden forklarende Pe-
 riode, støder Dret alt for meget, og er imod Sprogets
 Natur til at den kan holdes tilgode. F. E.

"Naar inden dine Skjel du, Volak, denne saae?"

Meeningen kan ikke dømmes efter andet, end det
 blotte Spørsmålstegn, som er høstrøkt; og det, som
 er det væsle, man fatter det ikke, naar det læses, uden
 det udtrykkelig siges tillige, at her er et Spørsmål.
 Vi see ikke rettere, end at man i saadanne Tilfælde
 gjerne kan bruge det Hjelpeord Mon, naar det ikke

(*) Vi kunne ikke andet herved, end erindre os den 24
 December 1771, og dog anmærke, at dette Digt
 var færdigt længe før.

(**) Vel staaer der Tid i det Exemplar, vi have; men
 vi kan ikke tvivle paa, at det jo er en Trykfeil, i
 Stedet for Tid.

seer for ofte; hvilket Hr. B. og paa andre Steder har
 gjort. Hvad Betæning denne Maade at spørge paa
 frembringer, sees tydelig i de tre sidste Linier af følgen-
 de Vers, som neppe skal kunne forstaaes første Gang;
 endstjønt vi og ikke maae glemme at erindre, at det er
 det æneste i hele Digtet:

"Af Haabningsflottes Fald og lærde Drømme træet
 Al Sielen roer sig her af usloo Belyst mæt
 Hvad Skuespil er det, Naturen selv opfører?
 Hvad Øye munter Siord i vidtstrakt Dal ei rører?
 Ei Solen, naar den blid hver Morgen bryder
 frem

At hilse med sit Lys aarvaagne Landmands
 Siem".

Nogle Ord finde vi, som ere os gandske ubekend-
 te, og som vi derfor ikke tør tilstaae nogen Boraerret.
 Vi troe Hr. B., at de ere Norske; og at Selskabet
 har ladet dem staae, troe vi at være sket, for at lade
 Digtet beholde aldeles sit nationale Mærke; hvorimod
 vi og intet finde at erindre.

Det andet Stykke af Jomfrue Biehl viiser sig
 strax at være et Læredigt; thi det har fra først til sidst
 denne Tone. Det fortjener sin Plads; og vi have
 (uden dog at misliende Selskabets Dom) læst det med
 ligesaa stor Forsynelse, som det forrige af Hr. B. Man
 finder deri de smukkeste Følelser, udtrykte i den lærende
 Tone, sine Vendinger, et ædelt Sprog, og et behage-
 ligt Foredrag. Forfatterinden beaynder sin Sang
 med en Hilsen til Hr. Conferenzeraad Suhm, som
 Digtet er rettet til; og med det samme forkyndes Ma-
 terien:

"I stille Glædes Bøe, hvor Verden, udaf Sigte,
 Ei tumler Sindet om, - jeg vover end at digte
 Fra Mistvibls Byrde løs, ophønet over Evang
 Og Friheds sælles Ret er Maalet for min Sang
 Lad, dyrebare Suhm! lad den, skjønt svag, Dig tælles!
 O maatte ved min Røst hos Stolthed kun opvækkes
 Een af de Følelser ved Undertryktes Rød,
 Som fra Din ædle Siel ind i mit Hierte flød" o. s. v.

Den Uffelighed, som følger den ufrie Tilstand, er
 det første, som beskrives; og her have mange Steder
 Lehaget os meget. Følgende Linier ville vi lade os
 nøye med at anføre:

"Hvorhen han vaandefuld halvbrusten Øye vender,
 Han ikke mindste Tegn til Lindring for sig fiender;
 Hans Hyttes Tag maa frie hans Dræg fra Hungers
 Rød
 Han ever ingen Sød at laane Jordens Skjød.

Han ikke bede tør om en velsigned Brøde,
Af Frygt, hans Overflod skal regnes ham til Brøde,
At Efterstræbelsens dom skal berøve det,
Hans Sverd og Dymbue ham gav Ret at kalde sit".

o. s. v.

Paa denne Beskrivelse følger Afbildningen paa
den modsatte lykkelige Frihedens Tilstand, til hvilken
Forsfatteren gjør en Overgang med disse Linier:

"Jeg blues — Menneket — o Ven! kom lad os flye
Til Frihedens trygge Bøe, at søge fredsomt Lye".

Det gjør en god Virkning, at Forsfatterinden
immer har i disse modsatte Beskrivelser ladet Trækkene
contrastere imod hinanden. — Saaledes lader hun i
Ufrihedens Beskrivelse den nedslagne Algermand
tale:

"O Himmel, siger han, jeg skulde være Fader!
Jeg Uffe, som mit Liv, mit eget Væsen hader,
Som er til fattigdom, Foragt og Kummer fød,
Det, andres Glæde gjør, forøger kun min Nød.
En elsket Mages Harm fordoble vil min Dvide,
Min Siel alt føler det, som mine Børn skal lide,
Der, naar at (*) disse Been bortsmuler i min Grav,
Maaskee vil bande ham, som dennem Livet gav".

Derimod heder det om den frie Bonde:

"O Himmel, siger han, hvad Byrde kan nu trykke?
Selv Møne bliver fød, den fremmer deres Lykke
Med Glæde, kjære Børn! jeg nu arbeide vil,
Min Sveds forventet Frugt den hører eder til
Jeg med utrættet Flid vil Jordens Dykning drive
Til eders vorne Arm jeg den kan overgive
Og Elfte! da skal vi af Arbeid hvile ud,
Og glade vente her paa Dødens sidste Bud".

Digtet sluttet med en vel anbragt Berømmelse
over Grev Bernstorffs Iver for denne Lykkeligheds
Befordring. — Sproget hos Jomfrue B. er over-
alt, som i de anførte Prøver, naturligt og passende med
den Poesies Art, som hun har valgt sig, ædelt og jævnt.
— Ved den Linie:

"Vogn af Begierligheds forsængelige Drømme"
ville vi kun erindre, at det bør heede Vaagn; thi at
vogne kan ikke betyde andet, end at føre paa Vognen;
men at vaagne er at blive vaagen.

Det vil maaskee ikke fortrinde vore Læsere, at vi
endnu, inden vi forlade disse smukke Arbejder, anføre

(*) Vi bør ikke lade ubemærket, at dette at har her
intet at bestille. Man bør hverken sige: naar
at, eller: som at, eller: estersom at; men
ligefrem: naar, som, og estersom.

et Par af de Steder, hvor Materien har giort, at begge
Digtene ere faldne paa samme Tanker, for deraf at see
Forstielligheden i begges Udtryksmaade. Saaledes
heder det da hos Hr. B:

"Vantreven Jorddrot flux opsluger sankte Høst
Mon Himlen hører ei fortræagie Slavers Røst?
Hans ødsle Bord, hvortil sin Fedme Landet yder,
Paa Sneese Bordes Savn saa mange Gæste byder
Mens Huuse hungres ud, af Overflod han døer
Og Sønnen nu den Ret, at rane frit, tilhør".

Og saaledes Jfr. B. om det samme:

"Kom Undertrykker! du, som føder dig af Plager
Kom, glæd dig ved din Nød, din Graadighed aarsager
See her din Slaveflokk af Mangel at forgaae
Paa det din Ødselhed, din Vellyst kildres maa".

Saaledes Hr. B. om Tapperhed til Landets
Forsvar, som en Virkning af Frihed:

"Saa Bondens kielke Sind end staaer til Leir og
Feldt;
Af Arilds Frihed stolt, ved den er Nordmand Helt,
Kom Fiende; hvis du tør! Ved Mænds og Sønners
Side

For Landet skal endog dets Amazoner stride;
Hvo Sverdet røre kan, dig overtynde vil
Han Hiemmestavn hukom, mens Draabe Blod var til".
Og saaledes Jfr. B:

"Den Lyft og Held han nu i Fodlandet nyder
Ham, for dets stadig Flor, og Midkiærhed indflyder;
Han, som Ulykker det at trur, roelig saae,
Nu ved dets Fare vil, som Muur og Klippe staae.
Om det af voldsom Haand med Sverd anfaldet bliver
Strax sande Heltes Drift hans kielke Bryn opliver;
Hans Fodland ham meer, end Liv og Helbred er;
Dets Velstand strækker sig til dem, hans Siel har kjær".

Dette troe vi, kunde være nok til at indsee den
Forstiellighed, som udmærker disse Stykker fra hin-
anden.

IV. To Ode, om Træerne, og om Mids-
delmaadighed, ved Jacob Johan Lund.

Den første om Træerne har ikke noget tilfælles
med en Ode, uden Navnet. Den er snarere en For-
tælling, eller maaskee rettere, intet andet, end Be-
trægtninger over Træerne i Vers; og for saa vidt lader
dette Stykke sig læse, da det har nogle ikke flette Ste-
der, som f. E.

"——— Eden ei blev skabt
Blot for at øve Sindets Styrke.
Hiint Paradiis vi have tabt,
Det skulde Mennekter og dyrke.

Den

Den milde Slaver saae de vel,
 At Adam var ei latter Siel;
 Han vilde Arbeid ham anprise.
 Velan! modtag det, som et Pant
 Paa Himlens Forsorg tænk og Plant!
 Det er anstændigt for den Wiise”.

De idelige Tiltaler snart til et, snart til et andet, ere ubehagelige, fordi de synes at være som en Hovedstræng, hvilken Forfatteren immer rører. — Men, da vi lade os nøye med at kalde dette Stykke taaleligt, ville vi intet meer anføre.

Desto smukkere synes os derimod Oden om Nid- delmaadighed, som virkelig fortjener dette Navn, hvilket vi ikke behøve at bevise paa anden Maade, end ved at sige, at den er en frie Oversættelse, eller, om man heller vil, en nøye Efterligning af Horaz 2 B. 10. Ode. Den kan da ikke have tabt, uden enkelte Skionheder, men maa i det Hele beholde i det mindste den største Deel af Formen. Dog sige vi dette kun som en Anmærkning; thi det kommer os for, som det danske Stykke selv er lykkelig ret vel, og at Forfatteren har gandske ret udtrykt Horaz paa de Steder, hvor han ikke med Glid er gaaet fra ham, hvilket han har gjort, hvor det behøvedes at lempe eller forandre hans hedenske Talemaader; og paa disse Steder troe vi, at han bør dømmes med megen Forsigtighed, saasom Skionhederne ofte ligge i de Begreber, som disse Gamle havde om deres Guder og andet saadant, hvilket alt gaaer bort, det ene tillige med det andet. Saaledes f. E. naar Horaz siger:

” — Quondam cithara tacentem
 Suscitavit Musam, neque semper arcum
 Tendit Apollo”;

saar ere følgende tre Linier kun en svag Copie deraf:
 Hvad er hans (Guds) Vredes Stil?
 Et Modgangs Øjeblik,
 Der Haab opliver”;

men naar vi spørge os, hvorledes det skulde være, saar at Horaz blev baade udtrykt, og dog den sande Guddoms Værdighed bevaret, saar blive vi strax fornøiede, i sær, da man tillige kan see, at Hr. L. har i den rette Mening forstaaet dette Sted hos Horaz, hvilket dog undertiden anvendes urigtig. — Det efterfølgende Vers, som er det sidste, ville vi afskrive til en Prøve paa Forfatterens Stavelsemaal og Versifikation, som vi holde for sær let, naturlig og passende:

” Dit Mod, i hvor det gaar,
 Lad ei nedtrykke!”

Den Gode dog bestaaer;
 Men troe ei Lykke!
 Saa skal Du viselig i blide Dage
 Ei gaae for fulde Seil;
 Men, langt fra Hovmod's Feil
 Dit Svøst indtage”.

Vi kunne ikke andet, end erkiende Selskabets Omhyggelighed for disse Samlinger, og dets Fortjenester af vor danske Literatur; og derfor (endskjønt vi vel kunne vide, at det i Mar har haft vigtige Forhindringer) bede vi paa vor Literaturs Vegne om fremdeles Nøagtighed og Omhyggelighed, til disse Samlingers ordentlige Fortsættelse.

X.

Nervorum cervicalium Anatome a JANO BANG.
 Havniae, litteris N. Mölleri. Stor 20 S.
 med et Kobbersnykke.

Nerveologien eller Kundskaben om Nerverne er den betydeligste, men tillige den vanskeligste Deel af Anatomien, og derfor er den og mindst udarbejdet, da disse Deeles Fiinhed, forborgne Bøye og Indviklinger lettigen kan affrække endog den utrætteligste Efterforsker. Læger og Anatomer ville derfor uden Tvivl være Hr. B. megen Takskyldig, at han saar smukt og nøye har udviklet og beskrevet Hals-Nerverne. Som Professor Anatomia har han under sin Læreres, vores flittige og lærde Prof. Friis Rottbøls Ansvarsel haft Lykkeligbed paa adskillige cadavera at forsøge og aftegne disse Nerver, som hidtil ingen, saar vidt vi vide, høvken saar nøye har beskrevet, eller saar tydelig aftegnet. At deres Oprindelse, Uodeling og Forening med egne og en Deel andre Nervers Grene, siger han, kunde med et Øjeblik desto lettere betragtes, har han forestillet dem adskilt fra de andre Deele; dog synes os, at anatomiske Tegninger ere meget meer oplysende, naar de forestille de aftegnede Deeles fulde Sammenhæng og Lage paa og med de vedhæftede Legemets Deele; men vi tilstaae gierne, at en saadan Tegning skal udføres med megen Konst, isald den ikke tværtimod Hensigten skal derved blive desto meer utydelig. En fra det sædvanlige afvigende Intercostal-Nervens Oprindelse findes og til Slutning aftegnet og beskrevet.

B**

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 6. ————— 1772.

Om Dagen den ſyttende Januarii 1772. Ved
L. R. * *. Efter Befaling trykt. Stor 16
S. 8.

Hr. R. * * ſynes at ſpare ſin Digteraand til lutter
store og vigtige Eildragelser, til elſkede Kongers
Gnaden, ode Heders Behyggelse, eller mægtige
Umveltninger i Staten. Denne Kræsenhed ville
vi ikke fortænke en Mand, ſom intet bør frifte til at digte
for Gavn eller Gave, og ſom maaskee ikke holder ſine
Landsmænds Smag for ſin og luttret nok, til at give
ham den Ære for hans poetiſke Talenter, ſom kunde
være ham Belønning nok. Men han bør igien vente,
at Læſeren ogſaa bliver kræsen i Henſeende til ham, og
vil have de Fordringer, den har til Digteren, deſto
nøiere opfyldte, jo større og ſieldnere Lejligheden var,
ſom indblæſte ham, og jo meer han ſkaanede ſin Ild og
ſine Kræfter.

At Hr. R. * * har ſylbeſigtort vor Forventning i
dette Stykke, kunne vi ikke ſige. Hans Flugt er ikke
høj, hans Ild ſvag, og hans Følelſer hverken stærke,
eller stærkt udtrykte. Man mærker vel, at han vil
høve ſig, og efterligne den lyriske Digters behagelige
Forvirring, Spring, og Afvigelser fra ſin Gienſtand;
men Maſkinerne ere for fiendelige, og Sielen ſelv ſy-
nes ved alt dette Spil at have været for lidet rørt. I
Stedet for Højhed i Billeder, og Empfindelser, ſom
komme af en heed Indbildningskraft, og en rørt Siel,
hjelper han ſig med Figurer i Sproget, ſom lade Ste-
len kold, og ſøde endog Dret tilſidſt, fordi de alt for
ofte forekomme, og altid i ſamme Form. Diſſe evige
Sukke med O! Hvor! Og!; diſſe vel Digteren
egne, men eenformige Bendinger i Sproget, blive
Læſeren omſider kiedſomme, naar de ikke tiene ſom
Behjel for Ideer og Følelſer; og diſſe Yndlingsord:
Nys, Alt, Alt nu, Sen, Sen ud, og flere, ſaa
ſaa meget de, brugte med Maade, tiene til at give Ud-
trykket Myghed og Styrke, ſaa gjøre de den modsatte

Virking, naar man bliver Affectation vaer i deres
Brug. — Nu! den andægtige og bodfærdige Tone,
hvori denne Digter idelig ſtemmer ſine Sange, har efter
vor Smag heller ingen Skønhed; ikke at vi jo holde
det for meget værdigt og anſtændigt for en Digter ved
alle Lejligheder at opvække fromme Følelſer hos Læſe-
ren, og at opſtrophere Guddommen, ſaa ofte Mate-
rien er det værd; men vi troe dog, at der kan gøres for
meget af denne idelige Apositropheren til Gud, ſom af
alt andet godt, og at den tilſidſt kan ſvække Andagten,
i Stedet for at føde den.

Imidlertid negte vi ikke, at vi jo læſe Steber i dette
lille Digt, ſom ere unøgtelige Beviis paa Geniet, og
ſom vi endog efter meer end een Læsning finder ſmukke,
ſ. E. følgende Beſkrivelse paa Digterens angeſtfulde
Udfigter under forrige Administration S. 5.

”Blod er min Siel, og ei jeg kan end Fiender have,
Men ſkielve kan jeg, og hvor ſkielve jeg tit!
I Dagen, der nys forløb, naar nu alleene
Med Gud, nu med en Ven, den Gud og undte mig,
Jeg tænkte modigen hen ud i andre Dage
Der ſtoede for — O da det Syn til Engſtelse!
Ehi ach! hvor ſaaes det ei, at Folkets Trøe blev agtet
Som Skændſel værd! og det, at alt, hvad helligt var
Blant os, det grebes an, ev blot ved Konſt og Klygter
Men Pharaoniſk var det Raſerie mod Gud.
O de Sirſeſke Braer til Trøds mod Middags-
Soelen,

Og hvor man ſolede ſig udi Kapræiſk Lyſt!
Og ſom ved Herolds Bud, det frekt og ſtolt blev lovet,
Til Chriſtnes Angſt, at ſnart nu Helved Geyer vandt:
Saa Templerne laae hen ſom natlige Ruiner,
Saa ode — Saa der ei var Alter meer — Og ei
Vor Helligdom blant os — Da vee hvem Gud det
undte

At være Fader — Og den Stund det var for mig!

D

Saa

Saa fort, naar veemodsfuld jeg holdt i matte Arme
 Dig Barn! og tænkte da, Du gif i Verden ud
 Sengang af Faders Huus, løb saa blaat idel Snarer,
 Men fandt ei Bogtere, og ei Forsærdere,
 Og ei Bestemmere engang, om Du til Rasen
 Fra Lyst til Lyst beusaldt, og rasede da bort
 Gyene Livets Hæld i feyre Ungdoms Dage,
 Men Vren med, og Kraft, og Mod til mandig Dyd.
 O Barn! hvor ofte da Din og min Gud det horte
 Af mig, at Modres Land jeg villigen forloed,
 Om mueligt var; men saa, naar Baandene jeg tabte
 Der holdte mig — O da! hvor fort det var, til nu,
 Naar Haab paa Forsyn og paa Gud gav Sielen Lise,
 Og Graaden tørredes saa af, og Du mit Barn
 Med ald min øvrig Sorg blev trøstelig besalet
 Den Mægtige, vor Gud. —”

Kun den første Linie bliver noget haard ved det
 Ei jeg: — Digterens Tiltale til Prins Frederik, hvis
 første Informator han har været, og til Prinsesse
 Charlotte, er ogsaa meget smuk. Vi ville ikkun an-
 føre den sidste.

” — — O gid saa værdig, som det føles
 Af mig, jeg kunde høyt opløftet svinge hen,
 Hvor festlig Synet er for mig! Hvi hvor jeg skuer
 I Tanken — Hende — O høytidelige Syn!
 Charlotte for Sin Gud, vor Gud i Svø nedbøyet
 Og o hvor straalende fra Himlen er den Glands
 Om Hende! — Her er Dyd et Liv igiennem levet,
 Og Siel saa blank, saa reen som klarest Himle, Dag,
 Saa tierlig Siel — O hvor vil giennem Landet lyde
 Det Veemods Bud! naar Hun engang ei mere er.
 Naar da de Liidende i Hobetal omvanke
 Foruden Trøst; dem Hun med Konge Gæmildhed
 Opboldte moderlig — O da! hvor skal det lyde
 I giennem Landet hen til Sorg, at Hun gif bort!
 Ja Folk, du veedst det ev maaskee, hvad Gield du
 skylder

Til Hende — O det har saa mangen Verlig tænkt,
 Og Gud det veed, at jeg har tænkt det med (*), og
 tænker

Endnu, at su'de Maal af Nød ei ramme kan
 Bort Land, saa længe Hun den fromme Konge-Dotter
 Henlever Daa og Nat i Bøn for Christians Folk. —
 Vel har Hun bedet hart i disse sorte Dage
 Der nu løb hen — Og mens Hun er endnu blant os,

(*) Denne Tanke finde vi slet ikke hos, saa gjerne vi
 ellers kunne foreene Tankens Høyhed med Ud-
 trykkets Simpelt.

O da det maatte skee, som Herrens Arm det giorte,
 At Soele Blink saa flux af Tordea Skoen brød”.

At Hr. R** har betient sig af rimfrie Vers,
 lægge vi ham ikke til Last; men da han derved har be-
 friet sig fra et stort Nag, kunde man vel forlangt af
 ham, at han skulde været desu omhyggeligere for sit
 Stavelsemaal, som, naar vi undtage Cæsuren og Af-
 veplingen af 12 og 13 Stavelser Linter, for Resten in-
 tet rhytmisk har. Dog ere nogle Ud gange gandske
 harmoniske i Faldet, f. E. denne S. 9.

” Og est Du Christen, o da føle Du dig det
 Hvor blindt et Syn, at hvi i Sirklen stod og skaantes,
 Hun, der usarsom gif i Kamp mod Fristelser,
 Og gleed, og faldt —”.

Men hvem Hun er, som midt i Sirklen stod og
 skaantes, er ikke gandske tydeligt.

Prædiken paa fjerde Søndag efter Nyt-Aar
 over Evang. Matth. 8, 1-13. holden for Gar-
 nisons Menigheden i den Herre Zebaoths Kirke,
 til en hellig Erindring af den store Tildragelse,
 som den 17de Januarii sidstafvigte var foregaaet
 paa det kongelige Slot Christiansborg. Af C.
 A. Priebst. Kiøbenhavn. Trykt hos August
 Friderich Stein, 1772. Stor 29 S. 8.

Af det tolvte Vers uddrager Hr. Forf. denne Hoved-
 lærdom: ” Den skammelige Fornedrelse, som al-
 ” tid i rette Tid skal vederfares alle Guds og hans Sal-
 ” vedes Fiender, endog i deres største udvortes Ophøvel-
 se”; og deri betragter han atter 1. Disse Guds og
 hans Salvedes Fiender af deres største udvortes Op-
 høvelse. 2. Guds og hans Salvedes Fiender i deres
 skammeligste Fornedrelse. Anvendelsen heraf paa Da-
 gens tilfældige Høytidelighed var gandske naturlig.

Dankpredigt über die dem Könige und seinem
 Volke erzeigte Hilfe Gottes, auf Befehl
 des Königs am vierten Sonntage nach Neujahr
 in der deutschen Petrikirche gehalten und zum
 Druck gegeben von D. Balthasar Münter.
 Kopenhagen, 1772. Gedruckt bey Paul Her-
 man Høecke. Stor 39 S. 8.

Doct. B. Münters, Pastor ved den Endste St. Pe-
 tri Kirke i Kiøbenhavn, Taksigelses-Prædiken,
 holden efter Kongelig Allernaadigst Befaling paa
 4 Søndag efter Nyeaar over den store Guds
 Hielp, som er beviist Kongen og hans Folk. Af
 det

det Tydske oversat. Kiøbenhavn trykt hos Paul Herman Høerke 1772. Stor 3 2 S. 8.

Søndags Eoangeliumet er ikkun berømt i Indgangen; men Afhandlingen selv er en egentlig Talsfølelsestale i den paa Titelbladet ommeldte Aaledning, og en virkelig Tale, udført med en henrivende Belægenhed. Hvad Latinerne kalde copia elocutionis, har Hr. Doct. meget i sin Magt; men denne copia beslaaer ikke i Ordgyderie: foruden en stor Styrke og Svælske i Sproget, forudsætter den en rig Forestillingskraft, som veed at tumle sin Gienstand paa alle Kanter, og en sikker Smag, som lader den see fra de Kanter, hvor den gjør de hastigste og stærkeste Indtryk; men derom have de intet Begreb, der ikke kunne gjøre Forskiel imellem at snakke og at tale. — Talen selv har en meget ordentlig anlagt Plan, og tydelig afstikkende Deele, endskjønt de ikke ere navngivne; hvilket vi heller ikke forlange i en Tale, undtagen det just maatte være i en Præken, som holdes for saa blandet en Hob af Tilhørere, at man ikke kan vente, de skulde alle mærke Tales Gang, naar den ikke meget fiendelig viises dem.

Hr. Doct. forestiller 1. Hielpen selv, som er os vederfare, og 2. Maaden, hvorpaa vi skulle takke Gud værdig for den. Hielpen gøres begribelig ved en udførlig og talerisk Beskrivelse paa den Nød, som deels allerede troffede os, deels endnu truede os, og paa den Maade, hvorpaa vi bleve hiulone. Saaledes beskriver Taleren vor nærværende Nød, og vi ville anføre dette Sted af den danske Oversættelse, som vi have anmeldet, for tillige at give en Prøve paa samme: "Ugudelige Mennesker, mine Brødre, herstede over os, og havde vor hele jordiske Lyksalighed i deres Hænder. Uden at forstaae Landets Sprog, uden at være underrettede om vore Love, uden at have lært en Klog Regierings Grundsaetninger, og ved Erfarenhed at have befundet dem gyldige, opkastede de sig til Dømmere over os, og med usvede og forvovne Hænder grebe fat paa Statens Roer. O, hvad for Skade have de ey blot af Uvidenhed anrettet, hvor mange Retfærdige have de af Trodsighed og Egenfiadighed undertrykket, hvor ofte have de traadt Ufaldigheden under Fødderne, fordi de holdt det nødvendigt, for at forsvare deres Magt; Hvor maatte enhver under deres Forvaltning bære for sin Velstand, og med Angest see sig omkring, om han ey paa en eller anden Maade stod dem i Vejen! Giorde de end uadertiden noget, som var godt, eller rettere, som syntes at være godt, thi man veed jo, hvor utilforladelig at det udvortes Skin af mennefskelige Handlinger er, helst af saadanne, hvis Op-

"havsmænd ere saa mistænkte (*); saa fenslede dog altid den Grund, paa hvilken enhver virkelig god Indretning i Staterne bør hvile. Det var ikke Skærlighed til Gud, ikke en ædel Begærlighed efter at besødre det almindelige Beste, ikke en om Følelse af Folkets Nød, eller en velgjørende Beslutning, at raade Gud paa denne Nød, som bevægede dem til disse voldsomme Forandringer, ved hvilke de rystede vor Stat indtil dens inderste. At giøre sig alting uderdanig, at berige sig og sine Medvidere i deres Anslog, at bryde Landlovenes Magt, at deele Gemme-terne, og at forskaffe sig et Partie iblant Nationen, det var deres Hensigter, som ey kunde undgaae floge Folkets Dyne, og som ved Udfaldet snart bleve aabnabare for enhver. Den Gud, som har reddet os af deres Haand, men gjort dem til Skamme, trodsede de lige i Dynene. Endogsaa jordisk Klogskab skulde have bevæget dem til at bevise Agt for det Lands Religion, som de vilde regiere. Men de, for hvilke intet i Himmelen og paa Jorden var helligt, de, som ikkun vilde frygtes og ey elstes og æres, foragtede, bespottede, forhaanede den Troe, som vi bekiende, og skulde ikke deres Sindelag imod den, men lagde det offentlig og med Skid for Dagen. Guds Ord, som endnu allene var vor Trost, uden hvilket vi i vore Elendigheder vare omkomne, havde de gierne unddraget os; gierne havde de almindeligen udbredt det deres Vantro, og gjort alle dem, som bekiende Christum, til forvovne Bespottere af hans Lærdom! Den Synd, som Gud saa besynderlig ved det alvorligste Forbud og ved de smerteligste naturlige Strafser har udmærket, den Synd, som iblant alle anretter de forfækkeligste Udelæggelser iblant det mennefskelige Kion, og som derfor enhver fornuftig Regiering, endogsaa iblant Hedningerne, søger ved alvorlige Love at undertrykke, gav de offentlig Rettighed og Frihed. Hvo der ey af Frygt for Gud, eller dens naturlige Straffer, vilde undflye den, torde uden Frygt og Blufærdighed begaae den, ingen torde tiltale ham, ingen giøre ham nogen Bebreidelse derfor: I hvilken Fare vare ikke under deres Herredomme Folkets Sæder, besynderlig i Hovedstaden, at anstikkes af deres onde Exemplers Forgift. Og visse- lig skulde Fordærvelsen i alle Stænder blevet almindelig og ulægelig, dersom ey Følelsen af det Døde og

" Gode,

(*) Dette Sted er utydeligt, og burde været: helst naar deres (Handlingernes) Ophavsmænd ere saa mistænkte.

" Gode, som ethvert Menneske har, der endnu er er
 " en erklæret Ondskabssuld (*), havde gjort Uffæ-
 " ligheden af deres Grundsætninger og Exempler syn-
 " synlig. Havde ikke denne naturlige, hos mange ved
 " Christendommen bestræbte Uffæ for de selvrådige
 " og uforstammede Laster (**) forhindret det, saa var
 " enhver god Fornemmelse, al Frygt for Gud, vor
 " Kjærlighed og Erbdigthed for vor Retmæssige Re-
 " gent, Ære, Samvittighed, alt, alt, hvad som var
 " godt og Gud velbehageligt hos os, bleven udrøddet.
 " Under en saadan Regiering maatte nødvendig Lov-
 " nes Møndighed og Magt Dag fra Dag svækkes, og
 " Frækhed og Voldsomhed blive desto mægtigere. Troe og
 " Love maatte bliveielden iblant os, den almindelige
 " Belsærd med dem synsynligen aftage. Den eene
 " kunde ey længer forlade sig paa den anden, endogsaa
 " den Retfærdigste kunde ey være sikker for, at han jo
 " blev tvungen til at stille sin Medberger ved hans
 " Guds og Formue. Troeskab mod Kongen, Duelig-
 " hed og Samvittighed i at opfylde sine Embedspligter,
 " mange Aars erkjendte Fortienester, alt dette gab in-
 " gen Forsikring om, at han i Morgen skulde belæde
 " det Embede, som han i Dag belædte. Af hvor
 " mange af dens ældste og bedste Indbyggere blev ikke
 " vor Hovedstad forladt! Paa den Tid, da andre Re-
 " gieringer gjorde sig Umage for at drage til sig gode,
 " nyttige og velhavende Undersaatter, bleve saadanne
 " Indbyggere herfra udstødte, som gierne havde op-
 " ofret deres Guds og Liv for Dannemarkes Frelse. De
 " Retfærdige, som ved deres Lives Omstændigheder bleve
 " tvungne til at blive hos os, saae med taarefulde Øyne
 " hine Fordrevne at bortreise, og misundte dem deres
 " Lykke, at de nu ey længer fra en Dag til den anden,
 " maatte kæmpe med Frygt og Forstrækelse. En
 " angstfuld Bedrøvelse var udbredet over alle Ansigter.
 " Modet var falden hos alle, Kjærlighed til Fædrene-
 " landet var en Gnist, som var færdig at uddøve under
 " Asken, ingen Virksomhed var mere iblant vore Bor-
 " gere, Handterings og Nærings Drivesiedre stode
 " stille. Endogsaa verdsligstindede Folk, som lit be-
 " kymre sig om Dyd, fordi de ikke kiende Gud og den
 " sande Lyksalighed, begyndte at bæve for det Tilkom-
 " mende, da de saae Thronen belejret af saadanne Men-
 " nesker, som med de grusomste Grundsætninger for-
 " bandt den skrækkeligste Magt at gøre hvad de vilde".

(*) I Originalen staaer Bösewicht, som burde været oversat: Skarn.

(**) Efter Originalen burde det være: for den vilde og uforstammede Last.

" Vor Taknemmelighed imod Gud, lærer Taleren,
 " bør vise sig i en anstændig Glæde over de anuannede
 " Velgierninger. " Men denne Glæde maa ikke være
 " sig i et Sindelag og Gierninger, som imodsiges Chri-
 " stendommens Love, ere skadelige for den offentlige
 " Roelighed og Sikkerhed, og altsaa nødvendig
 " maae misbæge Gud. Kan vi derfor vel forsøge de
 " Voldsomheder, til hvilke den store Højs Glæde van-
 " slægtede? Kan de vel undskyldes sig, som paa den Dag,
 " da Gud beviiste os sin Naade, have raset imod deres
 " Medborgere, og derved besmittet denne saa mærkvær-
 " dige Dag, som, naar man undtager disse Udsævel-
 " ser, ikke var betegnet med andet, uden med de skønne-
 " ste Optrin! Torde da Undersaatter opkaste sig til Dom-
 " mere over deres Brødre, selv ibærksætte deres lov-
 " stridige Dom, og af fredelige Indbyggere blive Rø-
 " vere og Plyndrere! O hvor bedrøveligt er det, at en
 " saadan Dag er saaledes bleven besmittet, og at vi
 " endnu i lang Tid maa taale Synet af disse Udelægg-
 " gelse! Endogsaa det, mine Brødre, maae vi, om vi
 " vil være Christne, ikke ansee som en Aarsag til Glæde,
 " at vore Undertrykkere nu ere bleve de elendigste iblant
 " Menneskene, og at saadanne Straffer for deres For-
 " brydelser, for hvilke Menneskeligheden gyses, venter
 " paa dem. Hvilken Haardhed var det ikke, hvor lidet
 " kunde det bestaae med den sande Christendoms Aand,
 " dersom Synet af deres mørke Fængsel, af deres for-
 " smædelige Baand, af deres Forvirring og Samvit-
 " tigheds Angest, var for os et glædeligt Skuespil!
 " Ach lader os have Medlidenhed med dem, at de ved
 " Pantroe og Laster ere styrkede i saadan en Elendig-
 " hed! Lader os af gandske Hierte ønske, at de dog ey
 " alle maae findes saa skyldige, som de maaskee ere
 " mistænkte til! Lader os anraabe Gud, at han i det
 " ringeste vil frelse deres Sieler, og gøre dem disse deres
 " eensomme Dage salige for Evigheden! Var nogen saa
 " umenneskelig, at tillukke sit Hierte for alle Fornemmel-
 " ser af Medlidenhed med disse Ulykkelige, saa beder
 " jeg ham dog i det ringeste at kaste et Øye paa en ærvær-
 " dig Fader, paa to fromme og retfærdige Mødre, som
 " see deres Sønner anklagede som Guds og Fædrenes
 " landets Fiender, og med en ynkkelig Stemme udraa-
 " be: Min Søn, min Søn, vilde Gud at jeg maatte
 " døe for dig! Dette Syn, denne klagende Stemme
 " maatte dog blodgiøre det haardeste Hierte".

Til Slutning opmuntres Hr. D. sine Tilhørere
 at fatte Tillid til Forsynet, at den gode Gierning, som
 er begyndt, ogsaa skal fuldføres, og søger at opfylde
 deres Sieler med glade Udsigter for Fremtiden.

Oversættelsen er vel ikke frie for Feil, men lader
 sig dog gandske vel læse.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 7. ————— 1772.

Raad til Mødre ſom ville ſelv opamme deres Børn. Ved Madame A. le Rebours. Efter den anden, paa nye igiennemſeete og meget forbedrede Udgave af det Franſke overſat i Danſk ved J. B. Lodde. Kjøbenhavn, 1771. Trykt i Wänſenhuuſets Bogtrykkerie af G. G. Salikah. Stor 88 S. 8.

Beklageligt er det, at man paa en Tid, da man roſer ſig af at være ſteget ſaa høit i Forſtand og Indſigter, ſkal have Aarsag til at anſee dem ſom vore Beigiorere, der paatage ſig at føre os tilbage fra ſaadanne herſkende Fordomme og Bildfarelſer, ſom de vildeſte Barbarer ikke lettelig ſkulde kunne forføres til. Ingen Vre er det os, at vi ſkal trænge til ſaadanne Helte, der have Mod nok til at bestride herſkende Bildfarelſer, ſom vedligeholdes og ivrig forsvares af daarlig og ſtolt Haardnakkenhed i at ikke ville tilſtaae, at man har taget Feil af Hyklarie og Bankundighed, ja af Egenytte ſelv; thi ingen Uorden, ja ingen Ulykke er ſaa ſtor, at der jo altid ere nogle, ſom have indbildt eller virkelig Fordeel derved, og ſaa Mennesker ere dydige nok til at opofre en ringe Fordeel, om man end kunde overbeviiſe dem om, at Millioner Efterkommere vilde derved hviſte lykkelige Frugter, eller undgaae ulykſalige Følger.

Iblandt utallige herſkende Fordomme og Bildfarelſer, der føre os med ſtærke Skridt til Undergang, ere de uden Tvivl de bedrøvelſte, der ſtille os og vore Efterkommere ved Helbred, Styrke, og Dygtighed til at opfulde vore naturligſte og helligſte Beſtemmelſer, og af ſaadanne Følger ere de Feil, der fra Fødselen af begaaes ved Børneopdragelſen, hvilken i Almindelighed er ſaa forvædt, at derſom den endnu uden Forbedring ſkulde i 50 Aar vedblive paa den God, den er; ſaa vilde vore Stæder blive opfyldte af Daarekifter og Engebuiſe. Men til Lykke, at denne ſkrækſomme Udſigt har allerede begyndt at gjøre nogle enkelte Perſoner opmærkſomme, og een og anden indſigtsfuld og ſelvtænkende Patriot nidkær

nok til at paatage ſig det roesværdige, men ofte uvælgelige Arbeide, at ſige et heelt Folk, der er drukken af Selvtillid og Stolthed over de oplyſte Tider, det lever udi, at det tager feil, og handler imod al ſund Foruſt. Af den Art ere de Sandheder, ſom Forfatterinden af dette Skrift har havt Frimodighed nok, til Trods for herſkende Moder og fornemme Vedtægter, at forelægge ſine Landsmænd. Det er forførdel gt, ſiger hun, i ſin Forberetning, at man ſkal være rodt til at ſkrive, for at tilkiendegive den beſte Maade, hvorledes det kan lykkes at give Die. Det er en ſaa naturlig og let Sag, at, derſom Mødrene vare overladte til dem ſelv, og allenefte til Naturens Tilſigtelſer, i før uden Raad og uden Læreſætninger, da ſkulde det uden Møye og uden Smerte lykkes dem.

Skriftet er inddeelt i 4 Artikler. I den første: om hvad man har at tage i Agt ſtrax efter Fødselen, og medens man giver Die, viiſer Forfatterinden den Skade, der ſtyder for Moderen og Barnet af den fordærvelige Dane, Konerne har, ikke at give deres nyfødte Børn Die, førend anden eller tredie Dagen efter Fødselen. "De nyfødte Børns Indvolde ere opfyldte med en ſortagtig Materie (vore Jordemødre kalde det Beget). Det er væſentlige for Børnets Suadhed, at denne Materie bliver udført i de første Dage, efterat det er født. Naturen har beredt Middel dertil, i det den har givet Moderens første Melk en purgerende Kraft. Næſten ſaa ſnart ſom Børnene blive fødte, førend de falde i Sovn, og hver Gang de opvaagne, ſøge de at die. Man maae beante ſig af denne naturlige Anviisning, for at give dem Broſtet, var det endog om Natten, meer for at renske dem, end for at nære dem". "Derſom man forſømmer dette første dyrebare Øyeblik, naar Børnene ſøge at die, da varer det gemeenliken mange Timer, indtæn den man kan faae dem til at tage Broſtet; og i den Tid ſamler ſig Melken i alt for ſtor Mængde,

”forarsager Smerte og Spending i Brysterne, og
 ”naar Bryttet saaledes er udspendt, kan Barnet ikke
 ”faae Borten langt nok ind i Munden, det slæder
 ”den da med sine Gummer, og gør den hudløs”.
 Hun viser Usandheden af den almindelige Meening,
 at alle Fruentimmer skal lide Smerte i Borterne den
 første Gang de give Die, efterdi Strengene maae
 brækkes, at disse foregionne Strengene ere ikke andet,
 end smaa Melkaarer, som gaae i tu ved Udspending
 af alt for overflødig tilsamlet Melk, at dette smerte-
 lige Tilfælde forekommes, naar man ikke imodstaaer
 Naturen, men giver Barnet Bryttet i tide, og saa
 ofte, at Melken ikke kan komme til at samle sig for
 overflødig. ”Der ere, siger Forf., mange Lands-
 ”byer, hvor alle Bønderkonerne lide Smerte i de
 ”første Uger, saa ofte Barnet dier, este di de ere
 ”komne i den Bane, at de oppebie, indra de begyn-
 ”de, det som de kalde Melkens Opstigelse; det er at
 ”sige to Dage. Dersom ingen tydeligen viser dem
 ”Aarsagen til deres Lidelser; da vil det maaskee vare
 ”endnu hundrede Aar, sørend nogen af dem saae i
 ”Sinde at gjøre anderledes, end hendes Naboerste.
 ”Saaledes gaaer det med de Folk, der ere ikke vaute
 ”til at være opmærksomme; de rette sig kun efter
 ”Bedtægter, enten de ere onde eller gode”. Ikke
 heller biesfalder Forf. den mod Naturen saa stridende
 kaldte Orden, at have bestemte Timer til at give Børn
 Die fra Fødselen af, hvorved Børnene lide, da deres
 Mave svækkes mindre, ved at die lidet af Gangen, men
 tit, end naar de die sjelden, og meget hver Gang. ”Det
 ”er kun en Indbildning, at det er besværligt at give
 ”Die om Natten, man falder let i Søvn efterat have
 ”givet Die, og sover meer roeligen. Ingen sover
 ”bedre end Ammer, og naar man siger til Koner,
 ”at det hidser dem at give Die om Natten, da bedra-
 ”ger man dem; thi det er tværtimod: den Melk, som
 ”har været Natten over i Bryttet, er mægtig til at
 ”gøre dem urøelige, hidse dem, og er ikke god for
 ”Børnene”. Alt hvad Forf. siger om Baagekoner-
 ne i Frankrig, hvor alle Barselkoner bruge Accou-
 cheurs, passer sig ret godt her paa vore Jordemødre.
 ”Naar man vil begynde at give Die i de første Timer
 ”efter Fødselen, maae man vente sig, siger hun, de
 ”første Modsigelser af Baagekonerne, og maaskee af
 ”andre Personer (Hun mener disse ærværdige Læger,
 ”som ikke vilke forlade gammel Skik, fordi de finde
 ”sig fornærmede ved, at man søger at forkaste de
 ”Regler, som de i saa mange Aar have ladet sig
 ”betale for at meddele.)”.

Endelig erindrer hun og den Glæde det er for en
 Barselkonæ, at have for mange Personer omkring

sig, og at man tager meget Feil, i fald man troer,
 derved at forskaffe sig Lettelse og Bequemmelighed,
 at een eeneste er meer end nok for Moderen og Bar-
 net. Hun raader derfor meget fra Besøgelserne i de
 første Dage, endog af Bedsteforældrene, som oftest
 af en ubetæksom Nidkærhed gjøre meget Ondt.
 Hun ønsker, og vi med hende, at det maatte blive
 Moden, ikke at gjøre bekiendt, naar en Kone var
 kommen i Barselseng, sørend de første otte Dage
 vare forbie. De Erindringer, hun giver om alt for
 megen Varme i Sengen og Bærelset, om den Om-
 byggelighed man har, at nøde Barselkone til at
 spise, og den Leveorden, en Kone bør holde i de før-
 ste Uger efter Forløsningen, ere og meget sande og
 vigtige.

”Det er forunderligt, siger Forfatterinden i den
 ”anden Artikel: om Maaden at behandle de smaa
 ”Børn, at saa mange Personer badle den moderlige
 ”Opfostring, eller give saadanne Raad, som ere tvært
 ”imod det, man bør gjøre, for at faae en lykkelig Frem-
 ”gang dermed. Det er saa priselig en Sag, saa for-
 ”deelig for Modrenes og Børnenes Sundhed, at
 ”man burde forpligte alle Koner til at give Die. De
 ”fleste Mødre bilde sig ind, at deres Døtre skulde
 ”fordærve deres Temperament, dersom de gave Die.
 ”De vilde formodentligen ikke, at deres Døtre skulde
 ”være meer Mødre, end de selv. Man finder, at det
 ”er meget tvunget at give Die, da dog denne Forret-
 ”ning er meget mindre tvunget, end alle de brugelige
 ”Stikke i Selskaber, hvor man ideligen og meget
 ”unyttigen tvinger sig. — Een af de største Fordeele
 ”som Mødrene have, i det de selv opamme deres Børn,
 ”er at de kunne behandle dem efter deres Velbehag,
 ”og være frie for at undertaste sig den sædvanlige Ved-
 ”tægt, som duer intet, og gjør Børnene megen For-
 ”tred. De to første Leveaar danne Temperamentet
 ”til ondt eller godt. Det Barn, som er blevet for-
 ”sømt allene i det første Aar, skal aldrig blive stærkt.
 ”Det er ikke nok, at man holder Livet i et Barn; det
 ”maa ogsaa, om det skal leve lykkeligt, faae al den
 ”Styrke og Forlighed, som det kan have. Naar man
 ”opdrager det paa den sædvanlige Maad, da gjør
 ”man, at det taber meget deraf, og at den menneske-
 ”lige Slegt derved udarter”. Om Sandheden af
 dette har man saa meget mindre at tvivle, da man
 allene behøver at gjøre en Sammenligning imellem
 denne nærværende Slegts Sindz og Lægens Styrke
 mod vore Forsædres, og man skal finde, at vi ere me-
 get neden for dem, og vi vil vist falde endnu dybere,
 jo meer vi afvige fra Naturens eenfoldige Regler,
 paa hvilke alle Forfatterindens Raad i denne vigtige
 Artikel

Artikler ere grundede, og som vi, for Nyttens Skold vi derved troe at gøre, ikke kunne undlade noget vidt- løstligere her at anføre.

Iblandt de Aarsager, som forvolde, at saa mange tusende spæde Børn døe af Slag og af ondt for Tænder, og som gøre den Engelske Syge saa almindelig hos os, en Sygdom, som endog, naar den er overstaaet, har skilt Børnet for stedse ved væsenlige Fuldkommenheder, og efterlader altid i større eller mindre Grad uovervindelige Feil, er den slemme Maade, at qvæle sine Børn med Varme, den første og almindeligste; saa at, naar en bedrøvet Moder siger, at hendes Barn er død af Slag, af ondt for Tænder, af den Engelske Syge m. m., da burde hun som oftest rettere sige: jeg har varmet det til døde. Det er af yderste Vigtighed, ikke at betragte med en ørkesløs Letsindeghed de Erindringer, Forf. giver imod denne øde æggende Uvane. "Konerne siger hun, ere af den Mening, at spæde Børn have ingen Varme; og paa det de skulle ikke fryse, saa qvæler man dem i Klæder, man saaer dem til at svede, man holder dem fra Luft i de første Uger, efterat de ere fødte, derefter hver Gang det blæser eller er lidet koldt, og hele Vinter ren igiennem, saa at de leve tre Fierdedele af Aaret indsluttede, qvalte i deres Klæder, og i deres Seng. Saa snart et Barn, der er paa denne Maade taget i Aigt, kommer i Lusten, eller man tager det mindste Svikke bort af det, som det er klædt eller indhyllet i, da bliver det forkjølet, eller saaer Bugvid. Derefter slutter man, at det bør igien indelukkes, og igien klædes, endog i varmt Veir. Man begriber ikke, at det er den Maade, man har behandlet Børnet paa, der har gjort det kuldfæret. Man farer saaledes fort, og hindrer derved dets Kræfters Tilværelse, at det bliver klæent sin gandske Livstid. — Kulden forkjøler ikke, uden fordi man tilforu har været heed. — Man veed, at Forkjølelse er ikke andet end en overflødig Sveeds Forsjøppelse. Alt for mange Klæder, alt for stor fremmed Varme gøre hos Børn samme Virkning, som en Badstue. — Børn agte ikke Kuld, uden naar den er meget skarp; man maa ikke lade dem blive stivfrosne; men der er Forskiel imellem denne Yderlighed, og at klæde dem for varmt". Naar man holder dem for varme, fremdriver man en overflødig Dampen, som fordi den slapper og svækker Kroppen, betager dem deres naturlige Varme. "Jeg har seet Børn, siger Forf., hvis Fødder vare iskolde om Sommeren, skøndt de vare indpakke i mange udae Svøb. Man maa forundre sig over at see, hvor megen naturlig Varme de Børn have, som klædes yd. Jeg har seet dem,

"som i blot Tøye brændte af Hede, naar det var Frostveir. Vi skulde blive stivfrosne i den bare Skorte i mildt Veir, fordi vi ere vant til at være klædte".

"Det er meget fordeelaigt, at vænne Børn efterhaanden til Lusten, paa det man ikke skal være forpligtet til at holde dem indsluttede, naar det er mindste Kuld, hvilket gjør dem en betydelig Skade. — Børn, som man indslutter, lære sildig at gaae, og have ondt ved at faae Tænder".

"Hver Gang man omklæder et Barn, der er varmt klædt, da forstopper man, eller i det mindste saaer Fare for at forstoppe Uddampningen, og følger geligen at forkjøle det. Man maa derfor klæde det saaledes, at de ikke ere underkølede nogen Uleilighed, hvilken, naar den ofte skeer, kan have forterdelige Følger for dem". Vel er det, at Forfatteren inden kan sige, at hun ikke vil opholde sig ved Uleiligheder, som skyde af at bruge Lisse, efterdi hun seer, at man har erkjendt de onde Virkninger deraf. Det var at ønske, at vi kunde sige det samme, og at man i Almindelighed indsaae, hvor fordærveligt det er, at indknibe et Legeme, som uophørligen arbejder paa sin Tilværelse, at hindre Blodets Omløb, og Lemmernes Bevægelse. Men een Uorden føder flere; vi tilstaae gierne, at, naar et spædt Barn er overladt til en letfædig og uagtsom Amme, saa kan Lissen nogenlunde bevare det fra at faae Rygbenene fordærvede, og derved blive strudtrygget, hvilken Feil falder meer i Øjnene, end den Svaghed, som Lissen forarsager. Men naar Modrene ville være Modre, og selv vogte deres Børn, saa skulle de ikke behøve denne skadelige Forsigtighed.

At man flittig bør tvætte Børn, og ikke hertil bruge Varmt Vand; at de ikke bør ligge paa Fierpuder; at de ikke bør belæses med Klæder, men nyde Moderens Varme, og blive hos hende; at man saa lidet mueligt, bør bære Børn paa Armene; at Olier, som man giver Børn for Bugvid, ere meget skadelige; at man ikke bør forstyrre dem fra deres Søvn; vogte dem for stem Luft, og holde Lusten reen i deres Kammer; omklæde dem, saa ofte de ere blevne vaade af deres Urin; at man, naar det er mildt Veir, bør toe deres hele Krop med koldt Vand, for at give deres Legeme og Lemmer Styrke; toe og børste deres Hoved, paa det de ikke skal samle det, som Ammerne kalde Urpen, da denne Skorpe er aldeles ikke fornøden, hvad man og siger derom; at det ikke er Alderen, der bør bestemme Tiden, naar maa skal sætte Børn paa deres Been, men deres Kræfter; og hvorledes man bør lære dem at gaae; at man bør lade dem die, indtil de have faaet

faaet deres 20 Tænder, og hvad Forsigtigheder, man har at agte ved Tændernes Udbrud; at man ikke bør give Børn Duffletøn, som er malet med Farver (da mange af dem, saasom Blegghvidt, Minie, Sparstgrøn m. m. ere giftige), efterdi de tage det i Munden, og slikke disse skadelige Farver i sig; hvorledes Snørliker bør være, i fald man endelig ikke vil, at Pigebørn ikke skal undvære dem; at man ikke bør haste med at lade Børn lære at læse eller skrive, og ikke beskære deres Hukommelse med Ting, som de paa en latterlig Maade sige efter, uden at forstaae dem, eller og forstaae dem i en vrang Mening; at det var at ønske, at man lod den Art af Forsængelighed, hvormed man gjør sig til af sine Børn, bestaae deri, at de vare begavede med Styrke, Behændighed, Hurtighed, god Helbred, og en smuk Legems Skabning, da alle disse Fordeele, uden hvilke man ikke med Fornødsel kan benytte sig af nogen anden, vilde have en ønskelig Indflydelse i alle Livets Tildragelser, og derimod alt for tilige Underviisninger udmatte Børns svage Kræfter, sinke deres Udvikling, og svække deres Forstands Virksomhed; at man skal lade Børn, som befinder sig vel, nyde deres Frihed, og man skal ikke have nødigt at frygte, at de skulle vænnes til Orkesløshed, da de altid tage sig selv noget for at gjøre, og deres Leeg forskaffer dem en idelig og behagelig Tidsfordriv, hvorved de lære flere Ting, end man tænker, da det ligner, hvad det gjør, imod hvad det har gjort, faaer Erfarenhed, Behændighed, og dets Følelse øver og danner sig; at Børn, som have været frie, ville bedre kunne fatte alt hvad man siden vil give dem Begreb om, end de, som have stedse været imodtagne og trungne i de Tilbøveligheder, som Naturen har indgivet dem; at man benytter sig af deres Leeg og Behag til Forlystelser, for at vænne dem efterhaanden til nyttige Ting; at man fornemmeligen maa vide at bringe dem til at kiende, at jo større Fremgang de gjøre i den Kundskab, man vil give dem, jo meer lykkelige blive de, da Hovedsagen er, at de kan blive overbeviste om, at det er forødsent at gjøre, hvad man forlaager, at de skulle gjøre; at man ikke bør plage dem, være dem imod, og ville danne dem i deres tredie eller fjerde Aar, ligesom man er selv i sit 30te eller 40de Aar, da Børnene kun derved blive opsættelige, halstarrige og falske, deres Temperament lider, deres Legemers naturlige Virksomhed forvendes og standses, og de blive tilsidst kælne og strantvorne; og at man endelig ikke burde tvinge Børn til at lære saadanne Ting, som udkræve Hovedbrud, førend de have faaet deres syv Aars Tænder; at man derfor ikke bør være forlegen for hvad man skal gjøre med dem i disse syv Aar, da det er nok, at man lader dem leege, blive stærke; og at man i disse første

Aar bør arbejde paa at danne deres Hjerte og deres Skionsomhed, i det man i deres Paasyn ikke gjør andet, end hvad der er godt og skikkelig, og ikke siger dem noget, uden hvad der er Sandhed; at man bør tage sig den Umage, at give Agt paa deres Leege, paa deres smaa Tilbøveligheder, og fyldestgjøre deres naturlige Nysgierlighed; og man skal forundre sig over de mangfoldige Leiligheder, man vil finde, til at bringe dem i gode Vaner, og at give dem rigtige Begreb om utallige Ting; at man ved saadan Opsørsel skal faae dem til at begribe, at, naar man vil blive lykkelig, maa man sætte sig i Stand til at forrette noget nyttigt for sig selv og for andre; og endelig, at længes efter at faae saadan Kundskab, der gjør Menneskene berømmelige. — Alle disse ypperlige og sande Regler udgjøre Indholdet af denne Artikel.

Den tredie Artikel handler om de Uleiligheder, som man undgaaer, naar man selv opammer sine Børn. — Men, da de Mødre og Forældre, som af det, vi allerede have anført, ikke finde sig forpligtede til at læse Bogen selv, vilde ligeledes uden Nytte læse alt hvad vi herom kunde uddrage, saa ansee vi det for overflødig at opholde os derved.

Den fjerde Artikel: at den Vane, at sætte Børn ud til Ammer, er Uarsag til Folkemængdens Aftagelse. — Disse Forsfatterindens Betragtninger ere mindre vigtige for os, end for Frankrig, hvor det er almindeligt, at endog Folk af Stand og Formue sætte deres Børn ud til Ammer i Byen eller paa Landet, hvilket til Lykke ei er i Mode hos os, da det holdes for meer anstændigt, at holde Ammer i Husset, ventelig fordi det er meer betøseligt. Men vi skulle have Forsængelighed allene at takke for, at denne gruesomme Skik ikke er kommet i Brug?

Noogle særdeles Betragtninger over de Uleiligheder, som stude af den Vane, Konerne have paa Landet, ikke at give deres Børn Die, førend anden eller tredie Dag efterat de have gjort Barsel, samt en Anordning for Jordemødrene paa Landet, at lade Barselkonerne give deres Børn Die, saasnart de ere lavede til rette i Sengen, slutter dette ypperlige Skrift, ved hvis Oversættelse allene Hr. Lodde har gjort sig sine Landsmænd suidkommen saa meget forbunden, som med de mange andre nyttige og smukke Skrifter, han har gjort bekendt iblandt os. Dette eene have vi i Henseende til Oversættelsen at erindre, at overalt, hvor der i Skriftet anraades Omslag af Melk og Brodkrumme, bør forstaaes Krummen af Hvedebrød, hvilket Forsk. ikke har havt nødigt at bestemme, da der i Frankrig ikke bruges syret Brød.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs Kritiſke Journal.

No. 8. ————— 1772.

Liigtale over den haabefulde Discipel Christo-
pher Diſcher, holdet i Helsingøers latinske
Skole Fredagen den 27 Martii 1772 ved Ja-
cob Baden. Kjøbenhavn, trykt med Svares
Skrifter.

En Liigtale over en Discipel, paa en Tid, da Liig-
taler overhoved synes at være gaaet af Moden
— Men vi maae tilſtaa, at ſaadanne Høitide-
ligheder, naar de kun ikke misbruges, forekomme os,
ikke allene værdige og ædle, men ogsaa i Hensende
til den Ophøiſte i Sielen, ſom kan være Folge der-
af, frugtbringende og vigtige for det menneſkelige
Selſkab. Vi ſige med Glid, naar de ikke misbru-
ges; thi naar de hændes enten af Vane og indført
Nødvendighed, eller af Høllerie og særdeles Hensigter,
da baade tabes ſaadan Nytte, og Sagen ſelv bliver
latterlig for floge Folk, hvilke ikke kan andet, end
fatte Foragt for et Foretagende, hvorved man søger
at paatvinge en afdød Mand Fortieneste, endogsaa
der, hvor han vilſte ſig allermeest ufuldkommen. Dette
er vel ogsaa den eeneste Marſag, hvorfor ſaadanne
Høitideligheder og Væresbeviisninger have for en ſtor
Deel tabt deres Værdie; og vi kunne og ikke ſige, at
det er ſkeet uden al Ret.

Hr. B., synes os, er fuldkommen i Sikkerhed
for al Miſtanke om særdeles Hensigter og uædle Mar-
ſager til dette Foretagende; i det mindſte ſee vi ikke
hvad der ſkulde bringe ham til at gjøre ſig denne Uma-
ge, naar det ikke var juſt Gølleſe af en ſaadan Disci-
pels Værd, og Agtelſe for ſand Værdighed. Han har
og deraf havt en Fordeel, ſom tillige er blevet hans
Tilhørerens; og nu, da Taleren er trykt, ogsaa Læſerens;
denne nemlig, at han ei har været nødt til ved bul-

drende Glubber at ſkiende ſin Afdøde, Tilhørerens eller
Læſerens Agtelſe til, hvilket gemeenlig er Følgen, naar
Taleren roeſer en Afdød for Fortienester, ſom han ikke
havde.

Talen begyndes med Betragtninger over den Van-
ſelighed, Fornuften nødvendig maa ſiade, ved at ran-
ſage, hvorledes det er overeensſtemmende med det vilſte
Forſyn, "at den dydige og haabefulde Uge henrives
" midt i Løbet af ſine ærefulde Beſtræbelſer, ſom ſkul-
" de gjort ham, naar han havde ſaaet Lov at bringe
" dem til Maalet, til en brugbar Mand for Verden,
" til en Trøſt og Glæde for ſin Familie, og en Væ-
" re for ſine Venner". Det er en Erfaring, ſiger For-
" fatteren, " ſom nedſlaer den Retſindige, ſom for-
" virrer Philoſofen, og ndmyger en Chriſten under
" Forſynets vilſte Beſtyrelſe". Han erkjender, at For-
nuften ingen Udgang veed af denne Labyrinth, men at
Aabenbaringen allene, ſom lærer, at en ſtaffet eller
lang Tid er intet at regne imod den grenſeløſe Evtig-
hed, ſom venter paa os, kan være os til Hielp i dette
Vilderede. Han forlader da diſſe Betragtninger, og
fortæller det Dødsfald, ſom han vil beklage. "Vor
" Skole, ſiger han, har i een Uge ſeet to af ſine due-
" ligſte Diſcipler bæres til Graven; begge Brødre ved
" Naturens Vaand, og Brødre i Fromhed, Dyd og
" Lærvillighed. Den ene lig et deiligt Blomſt, ſom
" den ſkarpe Vaarvind afbryder i Knoppen, vilſte ſig
" juſt paa Videnskabernes Vane, og var ſine Læreres
" Løft, og ſine Jevnaldrendes Exempel og Spore. Den
" anden, hvis Legem vi komme fra at have ledsaget til
" Hvile — Chriſtopher Diſcher, var videre paa
" Vanen; og det Haab, han gav os for Fremtiden,
" var ſaa meget ſikrere, ſom han var Maalet nærmere,
" og ſom hans allerede modnende Fornuſt ſyntes at
" billige det Kald, hvortil Naturens Utlæg, og For-
" ældres omme Omſorg havde beſtemmet ham. Jeg
" føler

”føler hans Tab stærkt baade som Patriot og som Læ-
 ”rer; og da jeg ikke kan gienkalde ham ved mine Klæ-
 ”der, saa troer jeg at skylde hans Død dette offentlige
 ”Eftermæle, som jeg ikke agter at gjøre ubetydende ved
 ”Misbrug; og hoød jeg ikke skolder den Salige, det
 ”skolder jeg hans Meddisciple, om jeg maaskee kunde
 ”drage denne Fordeel af hans Død, at hans priis-
 ”værdige Exempel kunde tiene denne kiære Ungdom til
 ”Opmuntring, som ikke kan faae Opmuntringer nok
 ”til at befæste sig paa Døds og Vindstibeligheids sli-
 ”rige Dei”. Vi ville anføre følgende Sted, for at
 ”sætte vore Læsere nærmere i Stand til at dømme om
 ”Værdien af denne høitidelige Væresbeviisning, ved at
 ”læse den Udsødes Egenheder. ” Hans Utraae efter
 ”Kundskab kunde ikke møttes med den offentlige Un-
 ”derviisning, som maa lempes efter en blandet Hob
 ”af svage, middelmaadige og gode Hoveder; han saae
 ”en videre Mark for sig, hvor den private Flid maatte
 ”komme den offentlige til Hielp, for at naae det ædle
 ”Maal, han havde i Sigte. I et Selskab af sine
 ”dueligste Meddisciple gik han Ciceros Bøger om
 ”Pliigterne paa egen Haand igiennem, og udtegnede
 ”efterhaanden de vanskeligste Steder, hvorover han
 ”idelig raadsfort sig med mig; disse Steder vare hver-
 ”ken saa mange og saa lette, at jeg kunde mistænke
 ”ham for at bruge min Raadforsel, for at spare egen
 ”Ejertanke og Undersøgelse; heller ikke saa saa, at
 ”jeg kunde mistænke ham for skidsløs Læsning; thi
 ”ifkua den meget skidsløse og den meget erfarne Læ-
 ”ser af Cicero finder hans Skrifter lette. Gemeen-
 ”lig var det en urigtig Læsemaade, en fin Hensigt til
 ”den gamle Philosophie, eller den gamle Eruditions
 ”Hemmelligheder, eller en fielden Bemærkelse af et
 ”Ord, som havde standset hans Flid, og gjort ham
 ”tvivlraadig. Og for da at belønne mig for mine
 ”Raad og min Underviisning, kom han jevnlig til
 ”mig, naar et større Pensum var giennemgaaet, og
 ”bad mig at overhøre sig, da jeg altid fandt mig til-
 ”fredsstillt med hans Fremgang. Hans Hovedlyst
 ”sontes at gaae til den gamle Philologie, Historien
 ”og de skionne Videnskaber. Han kiendte og havde
 ”læst vore bedste danske Skribenter, saavel profaiske
 ”som poetiske. Endog i det tydske Sprog, som han
 ”havde lært sig ved egen Flid, læste han adskillige
 ”gode Skrifter. Men han lod det ikke blive ved Læs-
 ”ning allene, overbeviist om, at det er ved egne For-
 ”søg og Udarbejdninger, saa svage og ufuldkomne de
 ”i Begyndelsen ere, at Sielens Kræfter skal udvikles
 ”og dannes, og Læsningen gøres brugbar. Efter

”mit Raad havde han foretaget sig, at bringe de Eu-
 ”ropæiske Rigers Historier i korte og sammenhængen-
 ”de Udtog paa Dansk; og af saadanne Udtog bragte
 ”han mig kort for sin Død eet over den Portugisiske
 ”Historie, saa skionsomt i Henseende til Begivenhe-
 ”dernes Valg, saa ordentligt i Henseende til deres
 ”Sammenhæng og Foredrag, og saa reent og vel sat
 ”i Henseende til Stilen og Sproget, at det skulde
 ”gjøre mangen en langt over hans Alder Væ. Men
 ”hans rummelige Genie kunde ikke indskrænke sig til
 ”eet Slags Arbejder; og man behøvede ifkua at give
 ”ham et Vink, han oppebiede ingen Befalinger.
 ”Da han fandt megen Smag i Horazes poetiske Bre-
 ”ve, og følede en Lyst til at øve sig i dansk Poesie,
 ”begyndte han at oversætte et af disse Breve i Dan-
 ”ske Brev; og den Prøve, han viiste mig deraf i sidste
 ”Juli-er, gav mig ikke ilde Haab om hans Gaver
 ”til Digterkonsten, ifald det havde behaget Forsynet
 ”at lade hans Siels Gaver modnes”.

Vi ere eenige med Hr. Biskop Sarboe, som i
 en liden Forerindring (thi det er ham, som har ladet
 denne Tale trokke) skriver, at ”Talen gior Hr. B.
 ”Væ, da han derved viiser, hvor nøye han anseer
 ”det Baand, der er imellem ham og hans Disciple,
 ”og at disse ere, naar de ligne den Udsøde, værdige
 ”til hans besynderlige Vædest og Kiærlighed”.

Stilen og Sproget ville vi ikke tale om; thi da
 det er Hr. Badens, behøve vel vore Læsere ingen vi-
 dere Forsikring om, at det er godt og passende til
 Materiens Værdighed; ligesom vi og ansee denne Tale
 for det, som en Sørge- eller Liigtale bør være, nem-
 lig omme Betragtninger, samlede med roelig Følelse
 over det Tab, der beklages.

C * *

Seltnes Denkmahl patriotischer Freymüthigkeit,
 und großmüthiger Königlich-er Wahrheits-
 liebe. Uden Sted, Bogtrykker og Aarstal.
 Stor I Ark. 4.

At dette er en Oversættelse af Hr. Conferens-Raad
 Suhms Brev til Kongen, slutter ingen saa let
 af den blotte Titel. Dog! Titelen blev vel heller ikke
 bestemt til at sige, hvad Skriftet skulde være, men til
 at viise den Forsatning, hvori Oversætteren har været,
 da han oversatte; og denne har lignet et lidet Anfald
 af en halv poetisk og en halv politisk Feber. Deraf
 bliver

bliver den mystiske Anmærkning ved Navnene Julia-
ne og Frederik S. 5. at forklare, deraf den Omhyg-
gelighed at forklare, hvormed Oversætteren søger at
gøre Scenen uiliendelig, ved aldrig at nævne Dan-
nemærk og Norge, Danmark og Norge. Hvorvidt denne
Omhyggelighed er et Denkmahl patriotischer Frey-
müthigkeit, ville vi ikke bestemme; men vist er det,
den er meget stødende for Danske og Norske Læsere,
og har fordærvet adskillige gode Steder. S. S. Hjem-
læser ikke heller dette Sted i Originalen: "Den, som
"ei tænker saa, er ingen Dansk, ingen Nordmand",
end dette i Oversættelsen: "Wer nicht allso denkt, ist
"des Namens seiner Väter unwerth"; eller dette:
"Saa længe Danske og Norske Helte ere til, skulde
"Julianes, Frideriks Roes vedvare", heller, end
dette i Overs.: "So lange Helden sind, soll Julia-
"nens, Friderichs Ruhm dauern"? — I dette
Sted: "Laß das Blut so vieler Könige, das in dei-
"nen Adern rinnt, dein Herz beleben auf dein Volk her-
"ab zu schauen" er det Ord selv udeladt, som her var
et Hovedord; og i dette: "Unser Vermögen, unsre
"Jugend, unser eigen Blut soll zu deinem Dienste be-
"reit seyn" det Ord eigen tilsat, som ikke er nogen For-
bedring. — For Resten er Oversættelsen smuk, skøndt
fiendelig overtiilet.

Guds besynderlige Forsyn for sine Salvede. —

I Anledning af den vor Allernaadigste Konge-
nyelig beviste naadige Frelse, forestillet paa Al-
lerhøystsammes Fødsels-Dag, i en Forsamling
paa Hørsens latinske Skole af Peder Tetens,
Skolens Rector. Kiøbenhavn, 1772, med
Hallagers Skrifter.

Det skal ikke blive Hr. T. ubehageligt, siger han
selv i en liden Erindring til Læseren, om nogen
skulde dømmes, at dette Stykke ligner meer en Præken,
end en Tale — Men det vil man vel ikke falde paa,
uden at have et underligt Begreb om en Præken. Vi
kan troe, at Hr. T. har ved disse Ord vildet undskyldes,
at dette hans Arbeide er stillet i en bibelsk Tone. Men
ligesaa vist, som dette allene, endskjønt meget væsent-
lig ved en Præken, dog ikke udgjør den heel og hol-
den, saavist kan og saadan Skrivemaade, naar An-
ledning og Omstændigheder ikke stride derimod, have
Sted i en Tale, og Tale dog være god derfor. Det

er vist nok ikke Bibelens Skyld, naar dens Talemaa-
der blive underlige, ei heller har Forfatteren anført
dem saaledes, at de i hans Tale med Ret kunne blive
det.

Men følgende Sted er forekommet os underligt:
"Heftigien af min Tale er allene, ved korte Betragt-
"ninger, ligesom de ved første Esterretning i Gaar
"fødtet i min oprørte Siel, at opmuntre Eder i
"Dag" o. s. v. Sif da Hr. Forf. ikke førend den 28
"Januarii Esterretning om 17 Januariis Tildragel-
"ler, og gjorde saa denne Tale til anden Dag efter?
— Ja, saa burde vi end ikke tænke paa andet, end
at den jo var god nok, og meget god, hvilket vi dog
alligevel ville tilstaae; thi den har et godt Sprog,
og nogle gode Steder, af hvilke vi til Prøve ville
afskrive følgende om fordærvelige Raadgivere: "De
"allerfordærveligste ere de, som søge at afdrage Kon-
"gerne fra den saade Gudsfrøgt, enten til aabenbare
"Foragt, eller en skammelig Ligegyldighed imod Re-
"ligionen, Rigerens eeneste Grundstøtte; disse gjøre,
"at Gud med sin Belsignelse forlader Landet; og
"væ! det Folk, fra hvilket Herren er viget. —
"Fordærvelige ere de, som under Skin af tilladelige
"Fornøyselser nedfænke Kongerne alt dybere og dy-
"bere i Bølløst, for selv desto friere med ubuadne
"Hænder at regiere, endog over Kongerne selv, der
"drufne af Bølløst, drømme om Herredømmet paa
"en Tid, da de ere, ei allene Lyfneres, men endog
"deres egne Tjeneres Slaver. Fordærvelige ere de,
"som søge at tilspærre Folket Udgang til deres Kon-
"ger, og med det samme lakke Folkets Hjærter for
"Kongerne, da dog, næst Religionen, Undersaat-
"ternes og Kongernes indbyrdes Riærlighed er Riger-
"ens eeneste Belsærd. — Fordærvelige ere de, som
"for at berige sig selv udsue de Fattiges Marv, og
"fortære de Elendiges Sved. — Fordærvelige
"ere de, som under Navn af almindelig Belsærd
"aabne Portene for Overdaadighed, Rigerens visse-
"ste Odeleggelse. — Fordærvelige ere de, der
"med idelige og uoverlagte Forandringer vende op
"og ned paa alt, da intet er vissere Tegn paa en slet
"Regiering, end, enten af Had til de forrige, eller
"daarlig Indbildning om sig selv, voldsom at for-
"andre alt, hvad man forefinder. — Fordærve-
"lige ere de, som, for at ophøie deres egne, befle-
"de Landets vigtigste Embeder med uværdige Per-
"soner. — Fordærvelige ere de, som ikke nok-
"som indsee Stændernes fælles Fordeele, og derfor
"bygge een Stauds Opkomst paa en andens Under-
"gang.

gang. Fordærlige ere de, som med unyttige
 "Krige udtømme Landet. Men hvo kan opregne
 "dem alle"? Da følgende ville vi endnu sætte hos,
 deels for Anmærkningernes Skyld, deels fordi det
 mangler ikke al oratorisk Prydelse: "Saa smitsomt
 "me de Ophøiedes Exempler ere, naar de i øvrigt
 "forstaae at elkes, saa stridig en Virkning have,
 "ved Guds Wiisdom, de Stores Laster, naar de
 "for Resten ere forhadte; og de Laster, disse have søgt
 "at udbrede, ere ved deres egne Exempler bleve dob-
 "belt affænelige. Saaledes have vi seet Guds storen-
 "de Haand i dette Ord. Endelig da deres Ond-
 "skab var kommen til det Høieste, da (fortvilede
 "Anslag fordre fortvilede Midler) en heel Stad,
 "een af Europæ prægtigste, maaskee var bestemt til
 "at gaae i Røg ved forræderiske Luer, da vore Ka-
 "noner, bestemte til Fienders Skræk, vare berebte til
 "Borgeres Død, da — (jeg tør ikke følge Kog-
 "tet meer, jeg gyser —), just da høstes en Al-
 "magts Røst: Hidtil skal du komme; strax for-
 "svandt disse rædsomme Skyer; en Stormvind fra
 "den Almægtige fordrev dem. Store Fordeele
 "kan vi endog, ved Guds Naade, vente os af disse
 "Ulykker. Hvor meget varsomme maae herester
 "vore Konger blive i pludselig at opbrøde dem, de ei
 "endnu nok have prøvet? Hvor forsigtigere Mini-
 "strene, ei at misbruge deres Magt! hvor lærerigt
 "kan disse Ophøiedes Fald blive alle Lysternes af-
 "mægtige Slaver".

C.

Die richtige Freude der Christen über die gött-
 liche Vergeltung des Bösen. Ein Predigt
 am 4ten Sonntage nach Neujahr, als einem
 von Ihrer Königl. Majestät zu einer öffentlichen
 Dankagung für besondere Wohlthaten der Vor-
 sehung verordnetem Tage vor dem Könige und
 den Königlichen Herrschaften in der Christians-
 burger Schlosskirche gehalten von S. S. Jan-
 son. Kopenhagen gedruckt bey P. H. Hæcke,
 1772. Stor 31 S. 8.

S Anledning af Rom. 12. 19. forestiller Hr. Slots-
 præsten de retmæssige Aarsager, en Christen har
 til Glæde over de Ondes Hevn; og saadanne Aars-
 sager finder han tre, 1. fordi det Onde derved for-
 sværes, 2. fordi den gode Sag og d', som bleve den
 troe, reddes, og 3. fordi saadan en Hevn giver Haab
 til Forbedring i det Hele. Forfatterens Foredrag
 er lærerigt, ordentligt og flydende; undertiden hæver
 Sielen sig, og bliver veltalende; og i sær den Til-
 tale til Kongen S. 25 til 29 er et meget glimrende
 Sted.

Uargangen af disse Blade Koster:

3 Kjøbenhavn, Siælland og Lolland. Sydn. Jylland og Holsteen.
 8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kritiſke Journal.

No. 9. ————— 1772.

Afbrudte Tanker i Anledning af Befriermesses-
Dagen den 17 Januar. 1772. Af E. B.
Kjøbenhavn, med Høfkes Skrifter.

Diffe Tanker udmærke ſig paa en ſær fordeelagtig
Maade iblandt den Mængde af Støtter, ſom
i Anledning af 17 Januar ere udfomne. De
ere fulde af en ſornuſtig Iver for Religion, Dyd og
Fædreland, af en poetiſk Mand og en klog Henſyk-
ſe, og, at vi ſkal ſige det kortelig, ſkrevne med Smag,
og Forſtand. Det er ikke mueligt at læſe dem, uden
tillige at tage Deel, ſaa vel i Tildragelſen ſelv, og dens
Omſtændigheder, ſom og i de ret ædle Følelſer, af
hvilke Forfatteren under Arbejdet har været opparmet.
"Var det derfor, Du evige Beherſker! at du ſaa læn-
"ge holdt din Magtes Arm tilbage, (det er Begyndel-
"ſen, vi afſkribe), paa det vi, naar Du eengang vilde
"udrette den til vor Frihed, ſkulde erindre os, at Du
"er Overherren, og at Dig hører Magten og Væren
"til? — Hvilke Under har i Dag viiſt ſig fra din
"Almagt! — Under, der bebuder os, at du, ret-
"færdige Beherſker! ikke har bortkaſtet os fra din gud-
"dommelige Omſorg. Nyelig ſaa: jeg den ophøiede
"Dyndſkab, drukken af Overmod, at triumphere med
"de ſorteste Forbrydelſer" o. ſ. v. Men vi ville fore-
"lægge vore Læſere det Sted, hvor Forfatteren maler
"Tildragelſen ſelv: "Sønnen, ſiger han, havde alle-
"rede fængſlet de Sikre, ſom laae trykt under en ind-
"bildt Befriermesse, ſtolende paa deres egen Magt,
"men forladte af Gud, hvem (ſom) de havde foragtet,
"og værgelſe mod den udrullede Dyd. Guds Haand
"var vor Julianes og Frederiks Skjold, hans Kraft
"Deres Baaben; Geieren ſkulde derfor og høre ham
"til. Nu fremkalder Hielp-randen ſine Mænd, dem,
"der ſkulde udføre Hendes Befalinger, dem, for hvis

"Troſkab den uforklædte Redelighed og Midklæthed
"vare Borgen; Mænd, ſom altid gjør deres Fædre-
"neland Væ. Diſſe ſtode nu om Heltinden, agtſomme
"at høre Hendes Raad, og beredvillige at adlyde Hen-
"des Bial. — Wiſe Overlæg, ſindige Beſlutnin-
"ger vare fattede, alting færdigt, Udførelſen allene
"ſtod tilbage. — Ualke Sukke ſteeg imidlertid op
"fra Juliana og Frederik til den Alviſe, om en naa-
"defuld Viſtand i det Begyndte, og at alt maatte ud-
"falde til Hans Væ og Velbehag. Og en Strøm
"af himmeſkt Biefald nedſlod i Deres Siele".

"Endnu holdt Ratten ſine ſorte Dinger udbredte
"over alt Landet; Sønnens mægtige Scepter herſke-
"de, og den tauſe Roe tilbød ſin Tieneste for Udførelſen
"af dette vigtige Foretagende. Friemdig gaaer vor
"Heltinde frem i Herrens Hendes Guds Navn, geleid-
"et af Hendes dyrebare Frederik, og efterſu'gt af
"dem, til hvilke Hun havde ſat Sin Fortroelighed.
"Af Hendes Anſigt fremſkinner Roelighed, og paa Hen-
"des Læber hviler Bønner. Gud vil, for ſin Barm-
"hertigheds Skyld, ſiger Hun, ſuldkomme alt. Hen-
"des uſynlige Varetægt, ſom allerede havde banet Hen-
"de Veien, fulgte for og efter, og befriermøde Hende
"mod alle Hindringer. — Hvor ſikker vandrer den,
"ſom vandrer med Gud. — Tilliden og Hengiven-
"heden til Sin Beſtyrer, ophøiede Majestæten hos
"Hendes Perſon endnu meer. Havde Forræderen
"ſelv mødt Hende, ſaa høit Overmod end havde op-
"ſkudt hans Herte, eller ſaa forſtikt de afſkyeligſte Mæn-
"der end kunde gjøre hans Udfærd, han ſkulde enden af
"Bluffel have nedſunket for Hendes Fodder, eller af
"Skraal undflyet Hendes majestætiſke Blik".

"Hun nærmer Sig til Kongens Gemak, der,
"hvor denne Herrens Salvede midt imellem Fiender
"og Sønnens Bedergvæggeſe, omringet af den uſyn-
"lige

” lige Dag, hvilken Kongernes Konge fra sit evige
 ” Hof har anordnet, at bestierne Jordens gode og Chri-
 ” stelige Forster. Som en fredforkyndende Engel,
 ” roelig, søm, mild, fremtræder vor Juliana til Sen-
 ” gen. Den indtagende Venlighed, som gjør det Him-
 ” melske hos en Engel, taler af Hendes Mægt, og i det
 ” sømmelige Kierligheds Eprog vaagner Hun Mo-
 ” narcken: Kunde Du vel see dette, elskværdige Fyrste,
 ” uden at føle de sødeste Indryk i Din Siel, som Dyd
 ” og Kierlighed kan præge! Nei! ikke allene din Siel
 ” blev rørt, men Dine fortolkende Diekast smeltede end-
 ” og de mandigste Hjerter. — Kongen vaagner;
 ” og alt er fuldt af Majestæt. Han seer sin Moder
 ” og Broder, Sine og Sit Riges bedste Venner, og
 ” anseer dem som Sendebudde fra den Høieste, til at
 ” forkynde hans Villie. Ved et stille Suk, og en
 ” tillidsfuld Tilbedelse, overgiver Han Sig til den
 ” guddommelige Bestyrelse: Skee din Villie! er
 ” Monarkens Bøn”.

” Hvilken lysalig Gienstand for min opvakte
 ” Tanke” Vi tage denne Linie med, for at erindre
 noget imod det Ord Gienstand. Vi maae tilstaae,
 at dette Ord ikke behager os; og vi frygte ikke for at
 gjøre denne Tilstaaelse, saasom vi tillige see, at de
 fleeste af vore gode Skribenter have enten aldrig, eller
 dog meget sparsomt vildet bruge det. Det feiler og
 ikke, at jo Ordet er aabenbar Lydsk, og endda i
 Oversættelsen ikke nær saa godt, som i det Lydsk.

Forfatteren slutter sine Betragtninger med no-
 get, som han kalder: Opløstende og Takkefuld
 Lovsang, hvilken i den gode Smag ligner det For-
 rige. Vi ville og heraf anføre noget: ” Nedtager
 ” Harperne, I betrængte Slegter, opstemmer de glade
 ” Toner, som har været dæmpede af Sorgen, og slaaer
 ” Herren en nye Sang paa denne vor Bestiermelses
 ” Fest! Møder i Dag for hans Salvede, og hører
 ” Ham angive Eder Toner: Lov og Tak for Vor-
 ” dens Fred og Frelse. — Vrefulde Nat! —
 ” Høytidelige Mærke! — gennem hvilket den
 ” Raadefulde, som fordem gennem Urim og Thum-
 ” mim, gav sit guddommelige Velbehag tilkiende. —
 ” Rægte vi endnu Mirakler? Kommer I Opløst!
 ” udvikler for de Tilbedende Wiisdommen i dette Un-
 ” der, og lad Evideren selv blive rørt ved Eders For-
 ” klaringer! Opløst dig, o Folk! opløst dig med
 ” glade Stemmer, og ophøi den Eviges God-
 ” hed. Du, for hvis Skyld, for hvis Freds og
 ” Lyksaligheds Skyld, det viise Forsyn, denne Under-
 ” Nat, vaager og arbejder til Din Frelse. Da gien-

” nembrød Almagten sine Himle, og lod Bestiermelsen
 ” nedfælde — Og til hvem? — Hører det, I
 ” Nordens sidste Slegter, og priser Eders og vor Gud!
 ” — Til et fortrængt Folk, som i nogle Aar har
 ” sultet under Modgangs-Aaget, og segnede allerede
 ” under Byrden. Til et fredeligt Folk, som kiendte
 ” ingen fremmed Fiende, hvis Sværd var rustet i Sle-
 ” den, og hvis Bue slap af Væde; til et Folk, mod
 ” hvilket Egennytten og Jormastelsen vilde føre
 ” Krig, og over hvis Hoved Adelæggelsen sævede.
 ” Ja, hør endnu meere; til Herrens Salvede, Fol-
 ” kets Fader, vor velsignede Syvende Christian, mod
 ” hvis dyrebare Liv en forvoven Haand var opløstet.
 ” I dette vigtige Diemærke steg den Eviges Bestier-
 ” melse ned, og lod Fredstrømme udflyde til vor Frelse.
 ” Slaaer Harperne, I Nordens Slegter, og la-
 ” der Frydstoner høres til den Eviges Lov. O
 ” du høytidelige Nat! du” o. s. v.

Y.

De nærmeste Aarsager, som forvoldte Religionens
 Soragt, tilligemed de deraf flydende skade-
 lige Sølger, forestillede i en Taksigelses-Tale
 for den Allerhøiestes nyelig udviste besunderlige
 Forsyn over Kongen, det Kongel. Huus, og det
 gandske Land. I Anledning af Evangelium
 Luc. 8, 4: 25. paa Søndag Sexagesima. Af
 Mag. Nicolai Edinger Balle, Sognepræst
 for Kiettrup og Stottrup Meenigheder i Vesten
 Han, Herred i Aalborg-Stift. Kjøbenhavn
 1772, trykt hos Morten Hallager, boende i
 store Fiolsstrædet. Stor 32 S. 8.

S r. Forfatteren erindrer selv, at det ikke har væ-
 ret hans Agt at levere en fuldstændig Afhand-
 ling over den fremsatte Materie; og denne havde vel
 heller ikke sønderlig skiftet sig til en Præken for en
 Landsbymeenighed. Vi tænke, man bør være meget
 vaersom i at tale med Almuen om Religionens Sor-
 agt og Religionspottere, naar man kiender de Be-
 greb, som den i Almindelighed har om Religionen.
 Naar Almuen hører, at Bantroe og Ugudelighed var
 nær ved at sønderbryde Regentens Scepter, og fuld-
 tæst

laste Gædreneløndets Lyksalighed; saa tænker den vel ved Wantroe og Ugudelighed paa de overflødige Hel- ligdages Afstøffelse, snarere end paa noget andet; og hos den jødste Bonde i Vester-Han-Herred, tænke vi, er den ligesaa stor en Religionspottet, som tviv- ler om, at naar det høire Alterlys udslukkes af sig selv, forvarles Sognepræstens Død, som den der spotter over Miraklerne eller Skrifstens Guddomme- lighed. Ja, det sidste Slags Spottet vil han vel neppe troe engang at være muelige, naar han ikke for- fikres derom igiennem hans lærdere Præst. Og hvor- til nytter hom deene lærde Opdagelse? Er det ikke bedre, han troer, at hans Religion er bygget paa saa faste Willere, at Ingen understaar sig engang at rokke dem, end at han saaer at vide, at de Wantroes Antal, endog midt i Christenheden, er saa anseeligt?

Men, naar vi sætte denne Betragtning af Au- ditorium til Side, saa har Hr. B. udført sin Mate- rie, saaledes, som vi ventede det, med Orden, For- stand og Skænsomhed. Kun dette have vi endnu at erindre, som vi ikke skulde erindret ved en Præken, vi satte mindre Priis paa, at Marsagerne til Religi- onens Foragt, og Følgerne af denne Foragt, ere to saa afskillige, og tillige hver for sig saa rige Tjemer, at enhver fortiente sin særskilte Afhandling. En Præ- ken bør have sin Genhed saavel som et hvert andet Stykke; uden den forvildes Begrebet, Hukommelsen bebyrdes, og Interessen deeles. Dog har Forf. op- holdt sig kortest ved den sidste Deel, og man kan an- see den, som Anvendelsen af den første.

Tre Marsager finder Hr. Prof. til Wantroe i Anledning af Evangelium. Den første er Diævelen: "Diævelen kommer og tager Ordet af deres Hierte, som høre det hos Beien". Den anden: Onde Men- nesker: "De have ikke Rod, troe til en Tid, og falde fra i Fristelsens Tid". Den tredje: Det vanartige Kisp: De gaaes af dette Livs Omhyggelighed, Rig- dom og Bellyster". "Diævelen betiener sig helst af den skide-løse Koldfindighed i Gudsfrygtigheds Dvel- ser, som hersker i en letfindig Siel, til at indblæse den tilsidst en fornærmelig Ringagtelse for Religionen selv. Onde Mennesker foruroelige de Svagtroende og halv Oplyste med forførte Tvivl, som have Skin af Sandhed, skiont den Enfoldiges Uvidenhed er de- res eeneste Styrke; eller de drage et uredeligt Gemot, der higer kun efter egne Fordele, ved prægtige Løfter og ved et smigrende Haab om en større Lykke og An- seelse. Men Kispets utæmmede Begjærigheder, hvad enten de udsvæve i en uordentlig Vresyge, eller de op-

hidses af Løstgigtigheds Brynde, eller de snappe efter Dyager af Guld. — Disse Lyfter tilsammen optænde dog hos de fleste det bitterste Had mod Evangelium, som fordemmer de jordiske Forsægeligheder, og ind- skærper en uafsladelig Selvsforægtelse". Men enhver af disse Marsager udfører haa omstændeligere; og vi ville til Prøve afskrive Forklaringen over den anden Marsag: "Religionens Foragt, hedder det S. 19, forplantes paa de Svagtroende og halv Oplyste ved onde Menneskers Forførelse; thi det er kun dem, der have ikke Rod, eller hvis Overbevisning grunder sig paa svage Indsigter, eller som elste Livets Bequemme- ligheder meere end Sandhed, hvilke troe til en Tid, saa længe de blive uanfægtede, men falde fra i Fristelsens Tid; hvad enten de saa fristes til Affald ved Hielp af kunstlede Indvendinger, eller ved strenge Trudser, eller ved smigrende Løfter; trende Kunstgreb, som Forfø- rere sædvanlig berede sig paa, til at overvinde Mæng- dens Bestandighed. De laane deres Indvendinger for den største Deel af de ældre Tidens Spottet, og skam- me sig ikke ved, at opvarme gamle ugrundede Beskyld- ninger, uden at svare paa det, man længe siden har fremlagt til Forsvar derimod. De forvirre Begiven- hederne i de fremfarne Tidens Historie, og uddrage al- tid skadelige Slutninger af tilfældige Hændelser for Religionen, for at forvilde de Ukyndige, som vide intet af Rigernes eller Kirkenes Skiebne i fornum Dage. De antaste gjerne visse Fortællinger i den hellige Skrift, som af Mangel paa behørig Kundskab om Sproget og om de ældste Nationers Forsætning synes dunkle, eller modsigende. Men Hoved-Sandhederne fordrisse de sig sielden at røre ved, af en hemmelig Frygt maastee, som endnu kan være tilovers i Samvittigheden; eller de gribe dem an, allene under det Naaskud, at Fornuf- ten ikke kan udgrandske dem; og forglemme dog det Vigtigste, som først burde bevises, at Fornuften nem- lig af egen Indsigt bør kunne dømme rigtig om gud- dommelige Ting, hvilke man ellers har troet, maatte i Følge af deres naturlige Beskaffenhed langt overstige et indskrænket Væsens Begreb. Saa slet imidlertid disse Indvendinger ere grundede, saa er dog intet lette- re, end ved dem at indjage den Enfoldige skræksom- me Tvivl, der ofte ikke kiæder engang de uomstødelig- ste og almindeligste Grunde, paa hvilke den aabenba- rede Lærdoms Visbed er befæstet, allerhelst naar han, som en Uomvendt, endnu ikke har mærket besønderlige Tølelser af det guddommelige Ords kraftige Virkning paa Hiertet. Og dette er just den svage Side, som Spottet helst bestormer med sine Tvivl, fordi Gene-

ren rimeligheds bliver ham lettest. Man burde derfor arbejnde med større Ehd paa sin Kundskabs Forøgelse. Man skulde ransage Skrifterne oftere og med større Opmærksomhed gøre sig Religionens vigtigste Beviser bedre bekendte, og prøve dem med Overæg; man burde aabne Hiertet for Sandhedens Indtryk, eller forsøge paa at adlyde de guddommelige Formaaninger, og undertrykke de onde Tilbøieligheder, der søde saa mange farlige Fordomme af sig: da vilde man neppe geraade i Fare for Spotterens Forsørelse; thi Overbevisningen blev grundet saa fast, at hans Indvendinger tabte deres Styrke. Paulus bad, at Kolosserne maatte fyldest med Guds Villies Erkiendelse i al aandelig Wiisdom og Forstand — at de maatte vore til Guds Erkiendelse; og Veder opfordrede os ligeledes, til at vore i vor Herres og Frelseres Jesu Christi naaderige Kundskab. Det er da ev alleene nyttigt, men en Pligt tillige, at vi besitte os stedse paa større Indsigt i de hellige Lærdomme. Dog alligerel forsomme vi det næsten alle meer eller mindre saavel i Ungdommen, som i Alderdommen; og hvad kan da følge andet, end at Religionens Foragt maae udbrede sig jo længer jo videre? Trudsler og Forsølgelser vare de almindeligste Waaben, med hvilke Bantroens Børn pleyede i de ældre Tider at bestride vores Troe. Det jødiske Raad lod Stifteren selv ombringe, og forfulgte hans Tilhængere med lige Grumhed. Hedningene udøvede samme Voldsomhed i Christendommens første Begyndelse. Mange af de nyere Religionsforagtere fattes vel heller ikke meget meer end Magten, til at pttre deres Had imod Christi Bekendere med lige Haardhed. Gemytet hos dem er grumt nok dertil, og Hidsigheden brøder ofte ud i fornærmelige Skildsord, som røbe en blodtørstig og hebugierrig Aand. Under saa haarde Friksler, for hvilke Kødets altid krumper sig, bør man ikke saa meget undre over, at nogle fordom lede Skibbrud paa Troen, som over Mængden af dem, der dog holdte ud med Bestandighed. Flere, maatte man befrygte, vilde i vore Dage gaae over til Forløserens Fiender, ifald hans Navn skulde bekendes med Livets Forliis, da Redelighed, Gudsfrøgt og Kierlighed til Sandhed synes kiendeligere at aftage nu end tilforn. Vi behøve imidlertid endnu ikke (hvorfor Herrens Barmhiertighed være lovet) af Spotternes Brede at lade os bortskrække fra Troens Bekiendelse. Deres Trudsler gjøre nu omstunder ingen betydelig Skade. Men desto større Fordærvelse kunne de anrette ved deres smigrernde Løfter omen større Lykke og Anseelse. Dette Kunstgreb lykkes i Særdeleshed dem, der ere

satte i Hønhed, hvis Ene til at berige og Magt til at ophøje deres Vadlinger, lokker flere til Bantroen end man ellers lauskee kunde tvinge ved de heftigste Trudsler. Mængden retter sig gierne efter de Stores Smag, for at vinde deres Gunst; thi egen Fordeel er en Hovedtilbøielighed, som har udbredt sit tyranniske Herredømme over den største Hob. Naar Josias knæler i Herrens Tempel, da forsamles Folket Høbetis, de Mægtige med de Kinge, for at helligholde den store Guds Fester. Men da Manasses rasede imod Helligdommen, strømmede Folket ud paa Høyene, for at ofre til hans stygge Afguder. Man behøver ikke at lede længe efter lige forargelige Exempler i den seenerne Verdens Alder. Giv Gud! at deres Antal, som allerede have fulgt Strømmen i Haab om de Mægtiges Yndest, ikke var større, end at det snart kunde formindskes, og desto lettere blive forglemt. Thi det er en Stiensel for Landet, naar Indbyggernes Gudsfrøgt skal være tilfals for Gunst og Gaver. Hvilke troløse Sieler, som fornegte deres Gud, for at behage et ildefindet og affkøligt Menneske! Hvad Troeskab skal Landets Fader, eller hvad Redelighed kan en Broder, en Ven forvente af dem, som ikke tage i Betænkning, af ureene Hensigter at sønderrive de helligste Baaud, Religionen har knyttet? Det er vores Pligt, mine Venner! at bønfaalde Himlens store Forbarmer om Naade til deres bedre Underviisning, som have været svage nok, til at lade sig forviide af ugrundede Tvivl; men Kierligheden, til hvilken Christendommen forbindes os endog mod de værste Mennesker, tillader heller ikke, at vi forglemme dem i vore Bønner, som vare ureedelige nok, til at give Sandheden op for et smigrernde Haab. Os selv bør vi, i alting stræbe at bestrøke meer og meer i en fast Overbeviisning. Man udvødde derfor Falskhed af Hiertet, legge Bind paa Redelighed i alle sine Bøye, og vænne sig til, at skatte Sandheden høyere, om den har Sted i nok saa ubetydelige Tilfælde, end Jordens største Liggendefæe. Da kunde vi haabe ved Aandens Bistand at blive udrustede med tilstrækkelige Kræfter til at imodstaae og overvinde de onde Mennesker, som enten ved Hielp af kunstlede Indvendinger, eller ved Trudsler, eller ved Løfter søge at aiøre Vold paa vor Troes Befæstning.

Vi vøste vort Universitet til Lykke med denne dueilige Lærer, og haabe, at han i Midkiærhed for B den skabernes og den gode Smags Udbredelse, i Kierlighed hos de Studerende, og i en stedse tiltagende Kundskab og Lærdom vil ligne sin værdige Formand, og gjøre os en Cramers Tab taaleligere.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 10. ————— 1772.

Samlinger, udgivne af Peder Friderik Suhm.

I. Bind. II. Stykke. Kjøbenhavn, 1771.

Trykt hos Brødrene Berling, boende i Pile-

ſtræde. Stor 5 Ark. 8.

Handlingerne følge dem i det første Stykke i Orden og Sidetal. Dette Stykke begynder alſaa med No. VI., ſom indeholder Hiſtorien af den danſke Agerdyrking og Landvæſen, indtil Kong Haralds Død Aar 1080, og indtager det heele Stykke indtil paa nogle ſaa Blade. Denne Hiſtorie er meget vigtig, og giver et ſtort Lyſ i det gamle Dannemarks borgerlige Forfatning. Hr. Conferentſraaden tilſtaaer, at han ikke uden ſkiælvende Døvelſe ſig ind i denne Materie, da der om denne ſaa vigtige Sag findes ikkun ſaa og adſpreedte Efterretninger hos vore gamle Skribenter, og Ingen af vore nyere har ſamlet dem, eller ſat dem i deres tilbørlige Lyſ; og han tvivler ikke paa, at jo efterkommende Skribenter vilde finde meget at tilſætte og forbedre i dette hans Forſøg. Hvad ſom fornemmelig har bevæget ham til at lægge Haand paa det, er at han har mærket, ſiger han, at Nogle ophøye vor Agerdyrking i gamle Dage alt for meget, og Andre igien nedtrykke den for meget, og ſtraximie vore Forfædre næſten al Agerbrug. De, ſom ophøye de gamle Tidens Agerdyrking, og vilke, at Landet har været meer, eller ligesaa beboet i de ældſte Tider, ſom nu, heraabe ſig fornemmelig paa de ſtore Sværme af vandrende Folk, ſom ere udgangne fra vort Dannemark, og ſom de meene ved Agerdyrkingen allene at have havt deres Ophold. Men Forf. erindrer, at, naar man betænker, at diſſe Udvandringer ere ikke ſteete paa en

Gang, men i et Lidrum af 1300 Aar, ſaa falder alt det forunderlige bort, og Sagen bliver gandske rimelig og muelig. Deuden ere diſſe Udvandringer ſelv ſaarere et Beviis paa Agerdyrkingens ſlette Tilſtand hos os; thi, naar man kan leve vel hjemme i ſit eget Land, tænker man ikke paa at forlade det; og vore Forfædre droge ikke ud, ſom de gamle Phoenicier, Carthagienſer, Græker, for at anlægge Handelskolonier, men for ved Sværdet at erhverve ſig Lande, hvori de kunde finde fornøden Underholdning. Imidlertid maa dog heller ikke Agerdyrkingens Tilſtand i diſſe Tider have været ſaa gandske ſlet, ſom nogle foreſtille ſig den; hvilket Hr. Forf. ſøger at bevise ved nogle Beregninger over Cimbrernes og Teutonernes Sværme, og af Pothæus's Vidnesbyrd hos Strabo. Og for end videre at ſætte denne Sag i Lyſ, beſkriver han Folkets Sæder og Statsforfatning i den hedenſke Tid. "Folket var meget tilbøveligt til Krig, og de mange ſmaa Stater, ſom det var deelt i, gav jevnlig Anledning til at holde denne Lyſt ved lige; Landets Beliggenhed i og ved Søen, foreenet med de Tidens Tænkemaade, ablede Sværverie af ſig; alſammen Ting, der ey ere meget fordelagtige for Agerdyrkingen. Stænderne vare fire, ligesom hos de gamle Sæter: Adel, Fri, Frigivne og Trælle, eller og kun tre: Adel, Fri og Trælle, da man regner de Frigivne til de Fri. Endſkiønt Adelen ingen ſtadige Slægters Navne havde, langt mindre Naaben, ſaa var den dog arvelig. — Adelen's Udbredelſe ſkeede og ved Jarler, Herſer, Hirdmen, og derved formeeredes uden Tvivl efterhaanden en Adel, langt ſtærkere, end man almindeligen tænker. Mandige Gierninger gave Udgang til ſaadanne Embeder; men man har ey heller Marsag at tvivle paa, at ſtor Formue har og ſtundom banet Vey dertil, ſom det gemeenlig pleier at gaae. Man finder

øste, at Jarlers, Hersers Børn bleve og Jarler, Herfer, ja at disse Embeder vare undertiden arvelige. Ved saadan Leilighed haver deres Formue uden Tvivl formoreret sig, og den bestod fornemmelig i Ager, Eng og Qvæg. Den Skik, at sværge sig i Staldbroder- skab sammen, og at ringere Folk forbunde sig til ved Eed, at forsvare de Fornemmers Liv, og at hævne deres Død, gav og de Fornemmere og Adelen efterhaanden et slags Herredomme over de Fri, hvilket dog ey hir drede, at disse sidste jo besadde deres Enevdomme arveligen, og vare fuldkomne Herrer derover. Trællene ere venteligen først opkomne ved Fanger i Krig, og ved Armod, saa at nogle have frivilligen givet sig i Trældom, for at erholde Livs Ophold, ja maaskee ogsaa ved Spill, som Tacitus vidner om de gamle Tydske. Saadan Adels haver uden Tvivl været meget gammel her i Norden, ligesom den i Tacitus's Tid allerede var det i Tydskland. Det Ord Bønde var i de Tider et hæderligt Navn, som Husbønde endnu vidner. De vare ey foragtelige og usle, som de vi nu omstunder kalde Bønder, men de vare at ansee som vore Herremænd, kun at de vare mange flere i Tallet, og havde i visse Maader herligere Rettigheder, i det de med Adelen eller de Fornemmere udvalgte og stadfæstede vore Konger. Trællene arbejdede disse Bønders eller fri Folks, saa og Adelsens Jorder, og kunde i visse Maader lignedes med vore nu værende Bønder; dog holdt ingen af de Fri eller Adelige sig det for en Skam, selv at dyrke Jorden, og at tage Deel i Jordbruget, at forstaae for saavidt, som den krigeriske Tilstand vilde tillade det. Bellust havde endda ey gjort deres Gemytter kælne, og deres Sind stolte og forsængelige nok til at foragte Menne- skets naturlige og ædlest Bestemmelse. Om Adels- retten nogenstinde har været brugelig i Dannemark, som fra Arilds Tid i Norge, skal jeg ey kunde sige, dog tvivler jeg derpaa. Har den været i Brug, saa kan den have været en medvirkende Aarsag til de store Udvandringer, thi naar den ældste Søn fik Gaarden saa var der intet tilovers for de yngre, uden at tage Bændrestaven i Haanden, og at forsøge deres Lykke i fremmede Lande, og som hverken Handel eller Haand- værker vare i den Drikt de burde, saa gik det meest ud paa Sværverie og Fildtog." Alt dette bestyrker Forsk. med Bevis af Historien, og samler derpaa alle de Fortællinger og Tildragelser, som forekomme i de gamle Sager, og hos Saxo, og som kunne oplyse os om Landvæsenets Forsatning og Aerdyrkingens Tilstand i et hvert Aarhundrede. Ved denne Leiligh-

hed forekommer mange artige Ting, som ingen skal fortryde paa at have efterseet hos Forsk. selv. Som til en Forsmag vilde vi allene anføre hans Fo- modning om Oprindelsen til Overdripter i Sielland." Under Enevds Tvefkiæg, hvis Regiering tog Ende Aar 1014, skeede det, at alle Skove, Saltus & nemora, bleve solgte af Kongen, deels til det Almindelike, og deels til private Folk, thi Skaaninger og Siellandsfarer købte for offentlige Penge de almindelige, eller tilfælles Skove, communes fylvas, men hos Tyderne derimod skeede Kjøbet ey uden af Slægter, der vare nær med hinanden beslægtede. Ved disse Skove er uden Tvivl bleven forstaaet hvad man i Norge kalder Kongens Alminding, hvortil man i Dannemark ey finder Spor fra umindelige Tider, og som vel ved denne Leilighed er gaaet af Brug. Jeg holder ellers for, at dette Kjøb og Salg haver givet Anledning til de saa kaldte Overdripter, ligesom Landets ringe Beboelse i de ældste Tider haver givet Anledning til, at alle udyrkede Stæder, og som ingen tilegnede sig, ere bleve anseete for at tilhøre Kongen, og kaldte kongelige Almindinger. Denne Forandring haver ellers uden Tvivl ført en god Virkning med sig, i det disse Almindinger ere siden den Tid bleve noget bedre benyttede, end tilforn. At de i Sielland og Skaane siges at have tilhørt for offentlige Penge kjøbt dem, tænker jeg dog ey bør forstaaes saaledes, at alle Almindinger i Sielland have tilhørt alle siellandske Selvejere, men kun, at alle Selvejere i hvert Distrikt, i hvert Herred have havt Deel i den Alminding, som laae i deres Distrikt, hvortil i Jylland kun visse beslægtede Familier sloge sig sammen, og derved udelakte alle andre i samme Egn. Og deraf kommer det vel, at der i Jylland, saavidt mig er bekiendt, findes ingen Overdripter, men desvære nok i Sielland, thi af Kongens Almindinger ere disse Overdripter komne, og derved ey bleve til stort meere Nytte. Af det, at Almindingerne i Sielland og Skaane bleve kjøbt for offentlige Penge, men i Jylland til Familiers Nytte, slutter jeg, at i de tvende første Lande have været flere Landsbyer, og i det sidste derimod flere enkelte Gaarder." I et Par Exempler viser Hr. Confr. R., hvad Skade det har gjort vor Historie, at Saxo har skrevet paa Latin, og paa pyntet Latin; thi derved har han gjort mange Ting i vore gamle Sæder og Tildretninger næsten ukiendelige.

VII. Blandede Tanker. Blandede nok! Theologie, Moral, Kritik! Altsammen paa to Blade.

VIII. Bøger. Ere som i det første Stykke, næsten alle historiske, og alle fremmede.

Christelige Sjølelser udi hellige Sange paa disse alvorlige Tider, i sær paa begge Brævernes Siæle, Forsatning, samt nogle oversatte Psalmer af Klopstok og Gellert, og Dronning Caroline Matbildes Psalme. Ved Morten Sammer. Pastor Helsing & Walbye. Kiøbenhavn 1772. med Godikes Skrifter.

Vi troe virkelig at gjøre Hr. H. en Tieneste med at erindre vore Læsere, at han for sin gode Smag er tilforn paa en fordeelagtig Maade bekiendt, thi den Mand, som har drevet ham til dette Stykke Arbejde, er vist af det underlige Slags; ikke at vi skulde holde det underligt, at drage saa vidt mueligt Opbyggelse af alting, en heller, at de Omstændigheder, som have givet Hr. H. Anledning, skulde synes os uskikkede dertil. Men hvad vil det sige, at gjøre Psalmer for at legge visse Personer Ord i Munden, som efter Forfatterens egen Tanke skal ikke passe sig paa andre end dem? det maatte være, at saadan Forfatter havde et særdeles Kald til at ledsage saadanne Mennesker paa deres Ven til Evigheden. Og i dette Tilfælde skulde han endda, trykkes os, ikke gjøre Publikum nogen stor Tieneste med at gjøre dem offentlige, hvor opbyggelige de end til det bestemte Nyemeed havde været. Dog; — her ere ogsaa andre til almindelig Opbyggelse bestemte Sange.

Den første er en Lovpsalme paa den 17 Januarii, hvilken har intet besynderligt, og vi kunde heller ikke sige, noget denne Dag ret værdigt. Den anden en Bønpsalme i Anledning af den saa uventende Torden og Lynild, fornummet mod Aften til henvend Midnat udi Egnen af Helsing paa Cronborg Amt den 29 Februarii 1772. er bedre; da nogle stærke Træt forkjonde Voeten, og ere i Stand til at efterlade Estertanke, endstjønt det og er vist, at noget deraf er kun maadeligt:

Hvo kan Guds Herlighed besynge?

Ev Engle — Stemm' min Siel dog frit

Om ham, som gaaer paa Beyreis Vinge
Hvis Torden-Røst basuner vidt;
Det Almagts Sprog af Herrens Mund!
Det Gienstien ved Guds Øyes Blun!
Et Gienstien ved Guds Øyes Blun er ogsaa
gandste Mystisk. Desuden ere begge de to sidste Linier to forunderlige Udraab uden Sammenhæng med det foregaaende; thi vi tage os vel i Agt for at samle den fjerde og femte Linie, saaledes at Guds Torden-Røst basuner Almagts Sproget, hvilket vel i sig selv skulde være godt nok; men den sidste Linie skulde da blive utaalelig, da Gienstienet jo ikke kan udbasunes. Hr. H. har og forekommet denne Forklaring ved det hørsatte Skieltegn. Men følgende er godt:

Saa giennemtrønde da mit Hierte

Min Gud! bryd selv min Dorstbed af

Og hvis jeg sondig Lyst begierte

Da lad det lyne fra min Grav

Men ængstes jeg ved Torden, da

Viis mig at flye til Golgatha.

Derefter møder os Grev Struensees Sjølelser udi Citadellet Friderikshavn og Greve Brandtes Sang i Castellet, som ere haarde at udholde, for nemmelig Brandtes; thi Struensees har dog noget af de christelige Sjølelser, som der meldes om paa Titelbladet, men Brandts er en Sammenbygning af Ugudeligheder, der legges ham i Munden, uden videre Korrektif end en Exclamation af Voeten i det sidste Vers, samt et Par Ord til Bøn for ham. Og dette skal synges af Brandt selv og være christelige Sjølelser! Saaledes lader Hr. H. Brandt synges.

Griff min Siel lad Mod en falde

Nu om Veren gielder det;

Man mig Philosoph vil kalde

Lager jeg mig Døden let

Lænter nu for Ordener

Jeg som viis da eens ansees

Til Castill fra Slottet age

Al Forandring bør behage.

Men det vist mit Hoved gielder

Vel! — jeg aldrig var tilfreds

Selv dermed, naar Dom man fælder

Skal det være flux tilreds.

Jeg skal vise det jeg er

Virkelig en Cavalier

Der sig ikke lod genere

Baal og Ball mig et skal være.

ic. i samme Tone i to Vers endnu. — Endelig kommer da den lille Korrektif i følgende Linier.

Maadens

Naadens Gud! — Mednyksom høre
 Vi slikt ubørt Raserie
 Bede: Du selv Daarer giøre
 Fra slikt Stolthed's Lænke frie
 Lær ham: Frelhed's Spottevid
 Volder evigt Siælebid
 Troe, en Trods, Dødsfrygt bortdrive
 Omvendt lad ham salig blive.

Vi ville endnu engang erindre, at Hr. H. har været betændt for sin gode Smag; og det er allene af Natelse derfor, at vi have saa længe opholdt os ved disse hans sære Andagts-Dveller.

Det Tillæg af Forsøg til Originaler samt Oversættelser af Klopstoks og Gellerts gudelige Sange, lader sig en stor Deel bedre baade læse og synge. Hvorledes Oversættelserne ere i Hensigt til deres Originaler, have vi ikke holdet fornødent at undersøge. Der findes 1) Morgenspsalmer af Hammer. 2) Oversættelse af Gellerts Selvsprøvelse om Astenen: Der Tag ist wieder hin und diesen Theil des Lebens ic. 3) Oversættelse af Klopstoks Lovpsalme: Für ewig ist der Herr, mein Theil ic. 5) Vers for Prædiken og 5) efter Prædiken af Hammer, 6) Communionpsalme af Hammer, 7) Tyveaarspsalme af Gellert: Er ruft der Sonn und schaft den Mond. 8) Dødspsalmer af Klopstok, 9) Psalme om Hengivenhed (*) af Hammer. Alt dette have vi læst uden Anstød, thi, hvorvel vi fordre anden poetisk Rigtighed i Psalmer af Hr. H. end just af enhver anden, vilde vi dog troe at en Psalme meest bør dømmes

(*) At bruge et saadant almindeligt Ord i en særdes Meening, er en alt for stor Frihed til at den bør bruges i en Overskrift, hvor ingen Tvang kan undskyldes; og hvorfor skulde man ikke heller tørde bruge Gudhengivenhed.

efter dens formodentlige Begjæmhed til at opvække hellige Følelser. Et Vers i den sidste Psalme synes at fordre en Erindring.

Forsøiges, spottes, trænges jeg
 For dit Navns Skyld, o Glæde
 I Fængsel fast, jeg gruer op;
 Men staaer med Længsel reede
 Jeg Lænkerne
 Da vil ansee
 Som Kiærlighedens Seeler
 At drage mig
 Fra Synd til dig

Du selv mig Kraft meddeeler.

Hr. H. skulde vel have fundet udtrykke den Rebebonhed, som et Gud hengivet Menneske finder til at underkaste sig Guds Villie, uden just at bruge dertil saadanne Omstændigheder, som ingen relativt Formodning har. Vi maatte dog engang i vore Prædikener, i vore Psalmer, og vore gudelige Dveller til Guds Priis glemme de Ulykker, som vi ere frie for, heller end at giøre vore Udtryk ved saadanne Levligheder utilegnelige for de fleeste. — Psalme tilegnet Dronning Caroline Mathilde paa Cronborg den 23 April 1772. Foran findes formodentlig Tanke af hendes Majestæt i sin Rensomhed, som vi ville udskrive, ikke fordi vi synes saa vel derom, men fordi vi ikke begribe den. "Skaansels-Plet! udvalgte Svogran blant alle Euer paa Jorden! thi mod hvilket Land bevise vel Gud slikt Mægtighed og Trofasthed, som mod sit elskte Dannemark og udkaarne Norge. — Den anden Christian, 12te Carl, Peder den Store, saavel som den 3die, — stærke Beviis paa besynderlig Frelse! — mod disse store Navne forsvinde Slaabeg og Ulykket — og jeg taber mig nu ikke meer i Forundring over Greverne Struensee og Brandt i Castellet, og mig selv her paa Cronborg". Af Psalmen selv ville vi intet anføre.

Trykfejl.

S. 64. L. 19. Siælen: læs: Stilen.

*

*

Med dette No. 10. følger Registeret for forrige Aars Kritiske Journal.

Uargangen af disse Blade Koster:

I Kiøbenhavn, Sjælland og Lolland. Sydn. Jylland og Holsteen.
 8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. II. ————— 1772.

Zarine, et Sørgeſpill i fem Optog ved Johan Nordahl Bruun, opført paa den kongelige danſke Skueplads første Gang den 17 Februar 1772. af de kongelige danſke Skueſpillere. Kjøbenhavn, trykt hos A. S. Godiches Eſterleverſke ved Fridr. Chriſt. Godiche. Stor 83. 8.

Naar vi betragte, at dette Stykke er det første Forsøg i danſk Originaltragedie, ſom har kunnet opføres paa vor Skueplads, og tillige, at det er det første Forsøg af ſin Forfatter; ſaa falder vor Forundring bort over det ſtore Bieſald, hvormed det uagtet ſine Ufuldkommenheder er blevet optaget ſaavel i Publikum, ſom paa Skuepladsen. Men det ſkulde gøre os ondt, om dette Bieſald ſkulde forlede Forf. til at troe om ſig ſelv, at han allerede havde naaet Maalet i den tragiske Konſt, at han ikke behøvede nyere at ſtudere Naturen for at kende de menneſkelige Paſſioners Gang og Sprog, ikke nyere at ſtudere andre Nationers ſtore Myſtre i Tragedien, for at lære at anlægge Situationer med Lykke og Virkning, at ſkildre Karakterer med Styrke og Mangfoldighed, og at give ſit Sprog og ſin Poefie den Uafſtændighed og Værdighed, hvormed Sujetter af en høiere Sphære bør udføres.

Stoffet er taget af den medifke Hiſtorie Zarine de Sacers Dronning, ſom med al hendes Riis og Smukhed foreener Lapperhed og Klogskab. Under hendes Skyds begyde Partherne ſig, da de havde rebet ſig løs fra de Mediers Aa; hvorover hun aeraader i Krig med Cyares, de Meders Konge. "Efter adffillige Træfninger, hvori Lykken havde vallet, kom det til et Slag, ſom Strangdus, Kongens

"Swigerſøn vandt. Nu befordrede dette vel Freden imellem hans Herre og hende, da Parthien igien maatte finde ſig i at erkiende Mediens Herredømme. Men Strangdus har ſeet Sacernes ſmukke Dronning, og er bleven forelſket, og hun, hvis Liv han i et Slag havde reddet, bevidner ham, da han efter Freden beſøgte hende, paa den meeft indtagende Maade ſin Erkiendtlighed. Heraf blev hans Lue hæftigere; Men da Zarine er ligesaa dydig ſom ſmuk, og baade forſkiod den gifte Mandſ Haand og Hierte, er alt forglæves, og Strangdus er daarlige nok til i Fortvivlelſe at dræbe ſig ſelv. —" Vi anføre denne Tildragelſe meeft med Hr. Etakraad Guldbergs Ord i hans almindelige Hiſtorie, efterdi det er her, at Hr. B. først har lært at kende og elſke Zarine, og da han fandt hende, ſiger han, malet med ſaa yndige Træl af Hr. Guldberg, blev han overtalt til at beſkygge et Grundris, der var ſaa ypperlig anlagt. Vi ville ſee, hvorledes han derved er gaaet til værks.

Skuepladsen aabner Rhetea, Stranges Huſtræue, i en kold Samtale med hendes Syſter Nitofre, ſom oplſer Tilffuerne om ingen Ting, uag et den efter al Anſeelse var beſtemt til at forkynde Stykkets Indhold. Men den Abneſe, Rhetea taler om, ſom ſpaaer hende Stranges Død, var alt for naturlig i de Omſtændigheder, hvori Strange da var, til at kunne give Læſerne Anledning til at tænke videre ud, end til Slaget, ſom juſt holdtes. Desuden ere Abneſer ſaa tidt brugte til at forkynde et Stykkets Indhold, at de nu ere forbrugte — Lorano, Mederns fornemſte General næſt Strange, kommer til og fortæller Rhetea Stranges Seyr over Zarine, og tillige hans Kiærlighed til den fangne Dronning. Hans Aaloe er at lægge Lønder til denne ulovlige Eifkov hos Strange, for at kunde gjøre ham land-

flygtig og selv at blive Medernes Konges Svigersøn. Til den Ende stræber han at sætte Strvange i Hovedet, at Rethra er troelsd, og at betage ham hans Frygt for Følgerne af hans Kierlighed til Zarine. (Den Dandskab, hvormed dette sættes i værk i 4 Scener, er, synes os, for stor og kiendelig til, at den ikke sku de være Strvange mistænkt; og skulde Strvange ikke bedre have kiendt Lorano, end at han saa strax vilde aabenbare ham sin Elskov og de forræderiske Tanker imod deres fælles Konge, som han omgikkes med?) — Strvanges Monolog efter sin Samtale med Lorano 5 e Scene er smuk:

”Ach! Himmel! hvilket Skridt! hvor er jeg? hvilke Tanker!

”Af Skræk, af Skamfuldhed mit grumme Hierte banker,

O! Guder, O! hvi slaaer en Bredes Torden ned
Da knuser en Barbar og straffer Gruelsomhed?
Jæve! nu velaa alt meer mit Hierte hærdes,
Jeg snart en længer skal for Guder selv forfærdes,
Til Laster jeg alt meer og meere Styrke faaer,
Om Pliat og Dyd og Gud al Tanke mig forgaaer.
Zarine, ja du har en Talsmand i mit Hierte,
Som alt formeget mig om dine Dyder lærte.
Den Wiisdom hun mig tidt i Krigen skue lod,
Den Edelmødighed, det meer end Heltetod.

(Efter nogen Tausched)

Hun taler, hvilket Sprog og Tænkraft og Orden!
Hun truer, hvilket Vord! hun truer, hvilken Torden!
Hun byder, Tigren selv med Lyss adlyde vil!
Hun hader, hvilken Skræk! hun elsker, hvilken Jld!
Men hvad! Rhetæa der - - -

(Hun kommer hastig ind)

Og i den derpaa følgende Sammenkomst imellem Rhetæa og Strvange begynder man at fatte Godhed for Rhetæa: Kun den græffelige Sed, hvormed hun bevidner Strvange sin Troelskab, S. 14: ”

”Sid Lynlds Straaler ned udi mit Hierte slaae
”Og Jorden revnende mig strax og sluge maae,
”Om en min heele Siel for dig Strvange brænder
o. s. v.

er efter vor Smag for uædel for et Fruentimmer af Rhetæas Stand, og lidet passende til den Omhed, hvormed hendes Karakter herskildres.

I det andet Optog erklærer Strvange Dronningen sin Kierlighed, hvilken hun ogsaa modtager uden mange Omstændigheder; men vil ikke, siger hun, give ham sin Haand uden hans Konges Tilladelse; hvorover hun af let begribelige Aarsager bliver bekym-

et. Zarinæ forsikrer, og en nye Samtale med Rhetæa tvæger Strvanges Qual og Bekymring, hvormed dette Optog endes.

Det tredie Optog aabner Zarine, som paa nye trænger i Strvange, at han skal skaffe sin Konges Samtokke til deres Forening, og aabenbarer sin Frygt for at han maae have forbrudt noget imod Kongen, som hindrer ham fra at tilstaae hende denne billige Fordring. Strvange afviser hende med Snak efter Sædvane. Slutningen af deres Samtale hører Nistokke, og bebryder Strvange sin Kierlighed til Zarine. Strvange fatter det Forsæt at myrde Rhetæa; men Lorano afholder ham, og lover at han vil formaae hende til at tage Flugten. Han aabenbarer hende da hendes Gemabls Kierlighed til Zarinæ; hvilken hun, synes os, burde have sluttet sig til for længe siden, og derfor have vi været kolde Tilskuere af den Usmagt, som paafalder hende ved denne Efterretning:

” — — I Guder! hvilken Torden!

”Nu kvaltes Haabet — ach! jeg segne maae til Jorden,

”Den allerømmeste — den allerbedste — Mand
”Sin Dyd — sin Kierlighed — sig selv forglemme kan.
Men til at sive kan hun ikke lade sig overtale; hun vil kaste sig i Strvanges Arme, og haaber endnu at vinde ham:

”Og jeg, jeg skulde sive? nej, dyre Ven, jeg iilen
”For at omsavne dig. Da nu da Haabet smiler,
”Jeg alting vove tør: var end Strvange vreed,
”Han skal formildes ved Rhetæas Kierlighed.
Lorano, som saa'ede ser, at han intet udretter med Lisi, beslutter at bruge Maat, og at lade Rhetæa bortføre ved nogle Saciske Janaer.

Den Monolog, hvormed Zarine aabner det fjerde Optog, har gode Steder, for Ex. dette:

”Guddommelige Jld, som ulmer i mit Hierte,
”Med hvilken himmelsk Fred betaler du den Smerte,
”Du forarsaaer! — — — jeg, eenfoldig, uforsøgt
”Omsavner denne Qual, tilbeder denne Frygt.
”En Himmel i mit Brøst, en Fluzt i mine Tanker
”Jeg stundum sol' maae, og stundam Hiertet banker,
”Nu som i stille Drøm min Siel indyffer sig,
”Nu længselsfuld den fløy, Strvange! hen til dig.
”Men grumme Følelse! om Dyden du vanærer!
”Ja dersom no-ieu mig Strvanges Brøde lærer,
”O! hvilket Hierteskod! det blev mig Dødens Bud;
”Jeg ser til hvilken Strid jeg da blev fordret ud.
”O Elskov skulde du mod Dyd i Hiertet stride,
”Hvor vilde det dig gaae? hvad maatte jeg en lide?

”Skiant

" Skönt yndet af min Siel, du reene spæde Lust,
 " Dog maatte give tabt for Døden i mit Brøst;
 " Ja himmelfædte Dyd! mit Hertes Herskerinde
 " Du bør, du maae, du skal mod Elskov Seer viade,
 " Du fra min Ungdom var min Fryd, min Roe og Løn;
 " Vitg derfor, Elskov viig, du Hiertets yngre Søn.
 " Men kunde disse to foreenes i mit Hierte,
 " O! Himmel det var alt, hvad jeg af dig begjerte,
 " Hvis ikke, styrk min Siel, gjør Døden severtig,
 " Ja, Himmel! lad mig ey vanære den og dig".

— Rhetea kommer til, og efter nogle usfordnede Om-
 sprog erklærer for Zarine, at Stryange er hendes
 Mand:

Zarine.

" Din Mand! O! grumme Svig! hvad røver du
 Meeneder!

" Skælv for min Hævn! saa sandt som jeg Zarine
 heeder,

" Min heele Kiærlighed til Had forvandler sig,
 " Og det skal koste den Barbar en blodig Krig:
 " Han tør bedrage mig og sin Gemahl forraade,
 " Vanære Dronninger, misbruge Kongers Raade;
 " Rey sig Forbrydelse forsones kun ved Blod:
 " Op! tapre Sacer op! og sabler ned for Fod.
 " Mit Pilekoger, fuldt af drabelige Vite,
 " Alt svangert er med Hævn, og hver en Piiil skal ile,
 " Stryange, til dit Brøst! med usofsærdet Mod
 " Jeg skal udtappe selv dit sidste Hierteblod.

Vi ville i dette Sted ikke dable de lavprofaiske
 Talemaader: Saa sandt som jeg Zarine heder —
 jeg skal udtappe dit sidste Herteblood. Men Za-
 rines Trudsler ere os ubegribelige. En fangen Sacer
 Dronning, midt i Fiendens Lejr, efter en afgjørende
 ulykkelig Trefning, tør true med en blodig Krig! tør
 opmuntre sine Sacer til at sable ned for Fode! — Og
 det som er ligesaa ubegribeligt, den severtige Ena-
 res's Dotter modtager disse Trudsler af sin Faders
 Fange, og søger at stille hende tilfreds:

Din Brede billig er, du bør til Kriegen ille,
 Ud'ør din Hævn mod mig og g'v mit Hierte Hvile,
 Din Brede fordrer Blod og jeg vil ofre mit;
 Spar kun Stryange. —

Ellers er denne Scene en af de beste i Stykket. —
 Vi forbigaae Stryanges sidste Samtale med Rhe-
 tea, som ikke har rørt os meget, om det nu er vor Skold,
 eller Digterens; og ile til det

Semte Optog. Rhetea hortsøres af Saciske
 Fanger efter Loranos Foranstaltning. Zarine som er
 blevet dette vaer, bebrejder Stryange sin Troelssbed;

— — — — at sonderrive
 " Et Baand, som Sed og Dyd og Liden knyttet har,
 " At hade, kuffe dea, hvis Hierte færdigt var
 " Af Omhed, Troestab, Sorg og Dødens Noal af
 smelte,

" At være Tiger til de Taarer, som hun fældre,
 " De Taarer, som mit Had mod dig formildede,
 " Og i bedragne Brøst min Brede standse;

" Forraade sin Monarch, en Helt af Aar og Krige
 " og Møye træt: Af Lust til Kvægeavn og Rige
 " Ved blot Trotydighed at ville gjøre ham

" Mistænkt, forhadt af mig til Skiul for egen Skam,

" At byde mig en Haand, som skulle mig vanære,

" Min unge muntre Siel al Elskovs Noal at lære,

" Forstyrre Sindets Roe og friste Døden selv,

" Var det en Brode nok? Barbar! Forræder skælv,

" Skælv for min Hævn — dog ney du neppe Hævn
 foriente;

" Mea blot Foragt. Min Siel en hellig Lovsang
 sende

" Til Himlen at den dog min Haand bestiermede

" Mod et uværdigt Baand.

Lorano udbreder det Rygte, at Rhetea er død;
 man har angrebet hendes Røvere, og en Sacer har
 dræbt hende. Stryange, som troer dette falske Rygte,
 forestiller sig al sin Misgiertning saa levende, at han af
 Fortvivlelse stikker sig en Dolk i Brøstet, og døer.

Foruden de saa Erindringer, vi have gjort
 imod enkelte Steder, have vi endnu nogle alminde-
 lige at gjøre. Stryanges hæftige Kiærlighed til Za-
 rine synes os ikke nok forberedet, ikke naturlig nok.
 Han saaer hende neppe i sin Magt midt i Trefningens
 Hidfighed, førend han føler sit Sind nedslaget, og
 (som Lorano med Rette siger) Gud veed hvoraf
 betaaet. Saa hastig plejer dog ikke en saa vel grun-
 det Egte-Kiærlighed at kielnes, som Stryanges til
 Rhetea forestilles at have været. En Modens Ca-
 vallier i vore polerede Tider, som fordi han elsker
 ingensteds, elsker allevegne, kunde man til Mod tilgive
 saadan en forliebt Overilelse; Men en Barbar, en
 Vætemand, en dydig og elskværdig Kones Mand, en
 Konges Svigersøn, maa ikke, som Stryange, komme,
 see, og elske. Hvorfor betiente Diaterea sig ikke i det
 mindste af den Omstændighed, som Hr. Etakraad
 Guldborg anfører, at Zarine paa den meest indtagen-
 de Maade havde bev'ndet Stryange sin Erkiendtlig-
 hed, fordi han havde reddet hendes Liv; og at dette
 havde antændt hans Lue? Rey, efter Loranos For-
 tællning (første Akt 2 Scene) greb hun til Sværdet

og vakkede, da Strvange i Trefningen kom til hende; og først 2 A. 2 Sc. bevidner Zarine sin Erkiendtlighed mod Strvange, men slet ikke paa nogen indtagende Maade, og efterat han alt er rasende af Elskov. Hvor meget naturligere forestiller Xenophon den unge Ariaspes Kærlighed til den smukke Susernes Dronning i Cyropædien 5 Bog 1 Cap.? — Da man saaledes ingen ret Grund sees til Strvanges hæstige Kærlighed for Zarine, saa tager man heller ingen synderlig Deel i hans Scrid med sig selv, om ogsaa denne Scrid, som egentlig skulde gjøre Tragedien interessant for sine Læsere, var beskrevet med meer filosofisk Aand, end den her er beskrevet.

Zarine er en Person, som ikke har interesseret os meget. Paa første Forestilling om Elskov overgiver hun sig til den Person, som hun oplig har ført den blodige Krig med; og det, som da holder hende tilbage fra at give ham sin Haand, efterat hun har skænket ham sit Herte, er ingen moralsk Dyd, men en ussel Hofetikette, eller høyt en anstændig Klogskab, som intet har at bestille med den heroiske Kærlighed. Hvad gik det Zarine an, naar hun virkelig elskede Strvange, om Epaxares vilde give sit Samtykke til deres Forening eller ikke? Det var jo Strvange, og ikke Epaxares, hun havde sit Liv at tabe. Naturen syntes her at fordrer, at hun meer skulde have raadført sig med sit Herte, end med sin Sikkhed. Vist nok var Zarine derved blevet med indviklet i Strvanges Ulykke; men just det kunde have givet Digteren Anledning til rørende Optria. Nu er Zarine den kolde Person som ved sit Opbold gnæler baade Strvange og Læsere; disse, ved det hun ikke spørger den første den bedste, hvorledes det stod imellem Epaxares og Strvange, og hvad der kunde være Aarsag til det Had, som Strvange havde fattet til sin Konge. Hun var jo dog midt i den mediske Lejr, og naar hun derfor i Begyndelsen af den 4 A. ønsker, at Himlen vilde sende hende en fra Strvanges Lejr, som kunde oplyse

hende den Tvivl, som laae hende om Hertet; saa veed man ikke hvad den gode Dronning vil; thi Skuepladsen er jo i Strvanges Lejr, og Dronningen gaa i omkring, hvor hun synes, ikke som en Gæst. — Kærligheden er et godt Stykke Borgerskone; men forsvaret slet sin Karakter som Kongedatter. — Loano er snart den bedste understøttede Karakter i Stykket, og noget snævre tegnet, skulde han ikke gjøre en ilde Kontrast.

Hvad Poesien i dette Stykke angaaer, da er den i Almindelighed let og flydende, og udmærker sig ved nogle gode og sententiose Vers, f. E. S. 4.

"Den Helt, som dør i Krig, Udsødelighed naaer".
Sammeft. — "Vera Skygge kun og Dydens Genskerd er,

Den minder om vort Tab og saarer endnu meer.

S. 12.

"Naar en Lastværdig jeg endog paa Thronen sees
"Jeg undertrykte Dyd dog altid agter meer.

S. 30.

"Den mindst lastværdig er, som meest sig selv for
dømmer:

"At tie med sin Roes den Bese stedsse sommer
"Kom min Strvange kom, lastværdig som du er;
"Bk end det nok en Sang, og jeg dig elsker meer.
Dg flere. Men Antallet af de svage og prosaiske Vers er alligevel langt større, og Poesien er paa de allerfleste Steder meget under de handlende Personers Værdighed. Fors. Dialog behøver ogsaa Forbedring, og hans Udtryk er i Almindelighed for udyd det og slapt.

Over dette samme Stof skal Schönach, en vel bekendt tysk Poet, have forfattet en Tragedie, hvilken vi ikke kender og som Hr. Brun synes at ønske, at uvillige Mænd ville sammenligne med hans. Dertil have vi for vor Deel ingen Lyst; thi omendstundt vi ikke kende Schönachs Zarine, saa vende vi Schönach, og vide, at det ingen Værd vilde blive for vor Landsmand, om han endog befandtes at overgaae ham.

Aargangen af disse Blade koster:

3 København, Sjælland og Lolland. Sydn. Jylland og Høfsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kjøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiske Journal.

No. 12. ————— 1772.

Raadmand Christian Brounman Tullins samtlige Skrifter. Andet Bind. Kjøbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller, Kongelig Hofbogtrykker. 1771. Stor 376. 8.

Dette Bind bestaaer i afbrudte Tanker over adskillige Materier, som Udgiverne ikke ilde kalde det. At de have ordnet disse Tanker efter Alphabetet, hvoraf denne Deel indeholder Bogstaverne A. til C. inclusive, misbillige vi heller ikke, endstisat den alphabetiske Orden synes os dog ved mange Artikler at have forvoldet nogen Tvang i Materiernes Samling; og undertiden forekomme Materier under en Rubrik, som ikke have det bedste Sammenhæng, og som neppe ere opsatte paa een Tid, eller af Fors. samlede under een Opskrift. Overhoved synes os disse afbrudte Tanker selv største Deelen at være fødte meer ved et og andet nyttigt Skrifts, en og anden lærd Journals Læsning, end at det skulde have været Fors. Agt selv at udføre visse Materier, for en Gang at lægge dem for Publikums Øyne. Ja dersom vi ikke tage meget Fejl, saa have Udgiverne faaet Lejlighed, i denne Ordbog at gjøre sig Fors. Excerpter til Nytte, hvilke ellers efter deres første Bekendtgørelse skulde have været udgivet for sig selv. Denne Forandring kan man heller ikke have noget imod, naar de allene have sørget for at verificere disse Excerpter ved at sammenholde dem med Skrifterne selv, hvoraf de ere dragne; thi man veed vel, hvor mange Urigtigheder Excerpter kunde være underkastede, som en Mand gjør i en Hast for sin egen Efterretnings Skyld, uden at tænke paa at levere dem til Trykken.

Man seer ellers af denne Samling af andres og egne Tanker, at den sal. Tullin har været en Mand

af megen og flionsom Læsning; og endstisat vi ikke tvivle paa, at han jo skulde have fundet meget at forbedre, nyere at udføre, meget gandske at udstryge, isald han selv nogenstunde havde givet disse Tanker i Trykken; saa have vi dog læst dem i Almindelighed med Fornøielse; og den store Mangfoldighed af Materier, som den alphabetiske Orden ikke lidet beforder, tilligemed Fors. muntre og ukonsilede Foredraa, kan ikke andet, end underholde Læseren paa en behagelig Maade.

For at give vore Læsere et Begreb om denne Ordbogs Indretning og Værdie, vilke vi allene forelægge dem Artiklen:

Brændeviin. Drukkenskab.

"Denne skadelige Spiritus dræber flere end Morderengelen fordum. Ingen Krig eller Beleiring kan meere udtømme et Land for Folk; den er i Stand til at gjøre det gamle norske Folkslag uliendeligt, og reent ubeqvemt til Børneavling, o. s. v."

"Harde man brændt det velsignede Korn til Aske, hvoraf denne fordærvelige Spiritus nu i saa mange Aar har været tillavet, skulde det have været mindre skadeligt. Dette er vel meget sagt mine Landsmænd! men dog ikke for meget."

"Skulde det være sandt, at Bønder en kan leve uden Brændeviin? Maaskee det var en Undersøgelse værd i Henseende til Sagens Værdighed, hvormange der ere døde i et Aars Tid af denne Mangel; Og jeg vil vædde om en Pibe fransk Brændeviin, som falder nu temmelig dyre, at det er Skummet af det menneskelige Rion som omkommer paa den Maade, hvis Liv er lidet eller intet værdt i Betragtning af den Skade de tilføje Landet. Jeg har paa en kort Tid hørt mange Velsignelser udøste af Bønderne selv over den sidste Forordning om Forbud paa Brændeviin; ja endog af de Bønder, som forhen gierne gad tages

Fig en Taar: De mærke nu det gaaer an at arbejde paa godt All, den gamle Norske Rector; Deres Eienestefolk ere ordentlige ic. Ja! jeg for min Part velkaner den for 22 Personer paa engang: for alle mine Smede; som nu synes at kunde have Haab om den Gieldes Afbetaling, hvorudi de ere geraadne paa den Tid, da de haade drak op hvad de fortiente, og forsomte tillige deres Arbejdstid. Bevar os! Jeg troer, man regner en 800 Brændeviinskiedler, som skal alene være bleve forsegledede i Saalser Kogderie, og Gud veed, hvormange der endnu ere uforsegledede. Maaskee Danmark kan have Marsag til at frygte for Mispriis paa de Slags Kornvare, hvis denne Ufsalighed skulde længe vedvare. Gud veed det; men dette veed jeg, at vi ere begge een Mandes Børn, og skrabe, for saa at sige, begge til een Rage; hvor forsynet Statsyndighed var det da ikke at ville troe, at det ene Rige burde vade ved det andets Uordentlighed, om det ogsaa var mueligt at vinde; thi da Jaagen kan tvivle om, at jo Brændeviins Afskaffelse blant den gemeene Mand maa nødvendig hjælpe til Folkerighed, og folgelig meere Korn fortæres, jo flere Folk der blive i Landet. Saaledes vi de Danmark paa en meere ædel og broderlig Maade see samme, om ikke bedre Ligevægt i Handel og Wandel end forhen. Vel kan Agerdyrkingen i Norge forbedres til mange Grader; men dets Rudimenter og Eener til adskillige Manufakturere ere saa utallige, skiont endnu for det meeste skulte, at det kan skaffe Arbejde til mange gange flere Mennesker, end det har, og maaskee til flere end det selv nogensinde kan komme til at underholde: Altsaa kan Danmark aldrig blive vissere om sit Korns Afsetning, end naar Fabrikerne i Norge forøges; Men dette opnaaes aldrig, med mindre Leve-maadon sættes paa bedre Fod, og Brændeviins Misbrug afkaffes."

J. Maret 1757 er det befundet, at der i Aggerhusamt ere forsegledede 5726 Brændeviinskiedler og 2 Sikk. Destilleerkiedler; Naar nu paa hver Kiedel aarlig anslaaes 20 Lønder Korn (da Rogle vel har brændt 50) beløber samme sig til 114520 Lønder, og lægger man 5 a 6 Lønder til paa hver, bliver det opbrændte Korn 150000 Lønder aarlig, der i et Amt alene paa Landet (Kjøbslæderne uberegne, og uberegnet tillige den Mængde fortærede franske Brændeviin) er forødet hvert Aar. Amtet frembringer vel neppe høvere end 20000 værgbare Mænd; naar nu Kornet anslaaes i Brændeviin, og samme dees imellem 20000, bliver paa hver Person $\frac{1}{2}$ a $\frac{3}{4}$ Pot daglig:

Følgerne heraf har været i Husvæsenet Ubequemhed, Forsømmelse, Lædighed, Boets Forringelse, ja Armod; i Henseende til Fædre sig mindre forplantende, og i Henseende til Efterlægten sygelige, udmærkede og tidlig bordsvænde Folk. I Staten: Ufredelighed, Klammerie, Vold, Mord, Horerie og ellers allehaande af en liderlig Husholdning opkommende Laster, saasom Skielmerie, Tyverie med meere. I Steden for at saadanne Personer kunde ved en bedre Politie blive nyttige, maae de med deres heele Efterfølgelse udslættes, efterat de have forvoldt Landet en hoben Bekostning, og Dyrligheden ikke mindre Arbejde. Havde nu Folkemængden i disse Omstændigheder været 10 Fold, havde der ingen Ende bleven paa de afskyeligste Laster.

Man kunde vel anføre en heel hob Beviiser af Theologie, Morale og Medicin ic. mod den afskyelige og meer end fælske Vane at tvinge Folk til at drikke Forstæden bort, men jeg vil alene anføre de fornemste, som vil formodentlig gjøre meest Indtryk: 1) Er det ikke brugeligt i Frankrige. 2) Er det afkaffet blant fornemme Folk. —"

"En Patriot vilde tage et Bevis fra Handelen for at spare Pengene i Landet, som gaaer ud til Frankmanden."

"Det er nødvendigt, at man tager imod Overbeviisninger, sørend man har faaet den første Pokal; thi siden er det for sildig."

"Hvad anden Marsag kan der vel gives for, at et Menneske øser idelig i sig, uden at han søger derved at v'ukne Tanker, og at hindres fra at see ind i sig selv; hvilket Syn han kan ikke taale."

Man holder i Almindelighed for, at det forringere en Misgierning, at den er begaaet i Drukkenhed. De preussiske Krigsartikler, eller Reglement for det militaire Væsen, befaler tværtimod i det Capitel om Dueller, at alle Misgierninger og enhver Worden som begaaes, være sig Officerer eller Gemeene, skal Krigsretten tilkiende dobbelt Straf, naar de kan bevises at være skerte i Drukkenhed: Og det paa Grund, at deene Last giver Anledning til de fleste Wordene."

"Jatet Syn er meere comist, end et drukent Menneske. Dersom Dreene kan lee, er jeg vis paa, de vil lade haant over saadant Syn; thi at Menneskene ikke lee saa ofte deraf, er desværre den Marsag, at de see det for ofte."

"En drukken Mand er en ægte Copernicaner; thi ingen Philosoph troer bedre, at Jorden gaaer."

"Jad"

"Jubbild dig altid, at den, der nøder dig til at drikke, vil udsponere dit Gemyt for siden at betiene sig af dine Svagheder. Sagen er rigtig, man blotter sig aldrig meer, end naar man er beskænket; Fornuften er en Skildvagt for vore Tilbøveligheder, at de skal ikke blottes for meget; Vinen derimod bortjager en allene Forstanden, men forøger tillige vore Tilbøveligheder, saa at en vellystig, vredagtig v. er det aldrig i en høyere Grad, end naar han er beskænket. Det koster kun derforielden meer at kiende et Menneske, end at giøre ham drukken: Og da det er fornødent for et fornøstigt Menneske ikke at blotte sine Tilbøveligheder, saa er det og en fornøden Forsigtighed for ham, ikke at blive drukken."

"Man forundrer sig over, at det falder dem, der have vænt sig til at drikke Brændevin, saa vanskeligt at vænne sig deraf igien, hvor gierne de end vilde; men jeg undres ikke længer derover, sa snart jeg hører Cornelius, som er et Udtog af den verdslige Viddom, forsikre, at det er ham ikke mueligt at forlade spansk Tobak. Og jeg tilføjer, at jeg heller vilde være Advocat for en Dranker, end for Tobaksnuer; thi Brændevin har dog noget tillokkende i sig, da det varmer Legemet, opliber Geisterne og adspredter Bekymringer, naar Snustobak derimod gjør en skiden Næse, en fordærvet Lugt og en besudlet Kiøle. Imidlertid kan en, der lærer hvorledes man skal undertvinge alle Affekter, ikke selv undertvinge denne Tilbøvelighed."

"Man seer heraf, hvor stor Kraft en Tilbøvelighed har, i hvor unaturlig den end synes, naar den allene er bleven en Vane, og derved ligesom naturaliseret. Jeg troer vel, at vore Tilbøveligheder kan overvindes, men jeg troer og, at det neppe kan skee, uden ved en stærkere. Paa denne Maade tænker jeg det vilde blive mueligt, hvor umueligt det nu synes, for Cornelius at forlade sit spansk Tobak, isald han blev forliebt, og Kiæresten forlangte det af ham."

Rede om dem hohen Geburts-Feste Seiner Majestät des Königs von Dännemarck Christian des Siebenden den 29sten Januarii 1772, in einer Judischen Versammlung in hebraischer Sprache gehalten von Hartwig Wefely, und nachher von demselben übersetzt. Kopenhagen gedruckt mit Steinischen Schriften.

Det Sprog Psalm. 47, 10. som Hr. W. oversætter saaledes: Die Großmüthigen der Völker werden versammelt ein Volk des Gottes Abrahams; denn die Beschüger der Welt sind des Herrn, der sehr erhaben ist; er Grundvoiden til Betragtningerne i denne Tale. Hvad Großmüth (*) er efter Hr. W. Begreb forklarer han i Fortællingen saaledes. "Die Großmüth unterscheidet sich von allen übrigen Tugenden darin, daß alle nur ihren Werth allein glücklich und vollkommen machen. 3. Ex. Ein tugendhafter Mann enthält sich aller Laster, bekämpft seine Leidenschaften, ehret und liebet seinen Schöpfer, widmet seine mehreste Zeit der Nachforschung der Wahrheiten, und s. w. Wenn eine solche tugendhafte Seele nicht mit der Kraft der Großmüth begabt ist, bleibt sie nur gut für sich selbst. Wenn aber ein tugendhaftes Herz mit dem edlen Triebe oder Kraft der Großmüth zugleich erfüllet ist, so hat sie eine Neigung ihren Nebenmenschen, ihre Mitbürger, ja wenn es möglich wäre ganze Reiche und Länder glücklich zu machen. Hiezu wendet die Großmüth ohne Eigennutz Reichthum und Mühe an, wäre es auch mit Gefahr des Lebens verknüpft". Alldette er nu vist nok i Grunden ikke rigtigt, naar Dyd og Dyder forstaaes eiter de almindelige antagne moraliske Begreber. Skulde Retfærdighed, Barmhertighed, Gøddædighed, Midlærhed, og flere saadanne, iust en dydig Siels væsentlige Egenskaber, være virksomme og ubekomrede om Nædemenneskers, Næderborgeres, ja gandske Landes Vel; eller ere de enten ikke Dyd, eller maastes adskillige fra en sand Dyd, ved hvilken ikke kan forstaaes andet end en Samling af moraliske Fuldkomheder; og Großmüth allene være den Egenkab, og een eeneste Egenskab, som seer omkring efter andres Bedste. Vel er det sandt, at Hr. W. ikke gjør Großmüth til en Dyd, men til en Beskaffenhed i Sielen, som endog kan være hos Døde og forklarer sig derom saaledes: "Diese Art Charaktere beziehen sich auf angebohrne Seelen-Kräfte, und nicht auf Absichten, wozu der Mensch sie gebraucht". Men der bliver dog altid en Fejl tilbage i Begrebet om det

(*) Vi meene dette tydske Ord; thi da vi siden ere ueemige med Hr. Forf. i dets Bestemmelse og de Følger, han uddrager deraf, vilde han vel ikke tage det for soldest, om vi satte Spymodighed i Steden.

det virkende i Ondden, hvilket paa denne Maade ikke skulde kunne have Sted uden denne Egenkab, og selvfølgelig hos mange Mennesker ved den meest levende Kundskab ikke skulde kunne erhverves, da Grofmuht jo ikke er en almindelig Egenkab, efter Forfatterens egen Theorie. Men Grofmuht maae nu være det den er, en god Egenkab. Forfatteren fiender intet andet tydsk Ord, som kan udtrykke det bebrættede **בְּרָא**; og da nu **בְּרָא** sættes imod **בְּרָא** Es. 32, 5. saa maae det kunne oversættes paa tydsk ved det Begreb, som er modsat Grofmuht. Men nu møder atter herved en Særhed. Grofmuht udviser sig efter Forsat. Forklaring, i at gøre vel uden Henfat til noget annammet Gode, og endog imod dem, der have gjort os Ondt. Derfor er Utafknemmelighed den modsatte Last og følgerlig bør det Ord **בְּרָא** oversættes ved Utafknemmelig. Ligesaa lidet som vi ere eenige med Hr. W. i det første, at Utafknemmelighed er det modsatte af de Egenkaber, som han forstaaer ved Grofmuht, ligesaa lidet tør vi følge ham i at bestemme **בְּרָא** saaledes, at det skulde betyde Utafknemmelighed. Det affrækker os altid derfra, at den store Michaelis oversætter dette Ord, saa vidt vi have mærket, bestandig ved Daarer; og det synes, som den af Hr. W. selv paaberaabte 14 og 53 Psalms Sammenhæng forkaster den Forklaring, Hr. W. giver. Hr. W. maae oversætte det følgende af disse næsten eenslydende Psalmer hvorledes han holder for rigtigst; men han skal dog neppe godtgøre, at det 3die Vers anderledes kan forstaaes, end at Meeningen bliver denne, at Gud seer ned paa Menneskene for at see, om noaen har Klogskab, (Visdomsforstand, hvad han vil) til at søle og kiende Gud.

Da nu dette indeholder just det modsatte af det foregaaende, hvor Ordet **בְּרָא** findes, saa bliver Daarlighed det rimeligste Ord. Vi ville dermed aldeles ikke miskiende Hr. W. Indsigter i Sproget, endstønt vi altid troe, at det er for meget sagt, naar han i Aaledning af Nødvendigheden af de næsten eensbe-

betvænde bebrættede Ords Bestemmelse skriver "Bischoff hat weder ein christlicher noch jüdischer Gelehrter hierüber etwas geschrieben"; thi hvortil sigte alle de i de nyere Tider af christne Lærde anstillede kritiske Undersøgelser, og hvortil sigte Michaelis fortreflige Arbejder? og naar han lægger til, "so viel ich weiss" saa kunde vi dog ingenlunde troe, at han ikke skulde have læst disse Ting. De Verker Hr. W. ved den Lejlighed taler om at ligge hos sig, som han selv har udarbejdet, ville vi altid ønske ham Lejlighed og Lykke til at give ud, men tillige bede ham at gjøre sig vel bekendt med de bedste christne Skribentere i denne Post, da just denne Deel af Literaturen har en glimrende Periode i disse Tider.

Talen selv er grundet paa det anførte Sprog, og ligner de hos os brugelige Prædikener. Hr. W. inddeler sin Afhandling saaledes, at han vil merke. 1. Warum wird der Herr nur die Grofmuhtigen berufen? Aus welcher Absicht wird alhier der Herr ein Gott Abrahams genannt? 3. Was wird unter den Worten Beschutzer der Welt verstanden? Men vi kunne ikke sige, at han følger denne sin Inddeling ret nøye. Imidlertid finde vi mange artige Betragtninger og gode Anmærkninger. Iblant andre har følgende Beskrivelse paa Ydmyghed (Demuht) bebaget os meget, som rigtig og overensstemmende med sand Philosophie. Han vil anmærke, siger han: "Daß die Demuht nicht darinn bestehet, daß ein großer Mann, der mit vielen Vorzügen der Seelen begabt ist, seine Vorzüge vor nichts achtet, und in seiner Einbildungskraft allen andern sich gleich stellet; denn dieses wäre eine thörichte Einbildung, und keine Wahrheit. Ein großer Mann muß seine Vorzüge erkennen, seinen Schöpfer dafür danken, seine Pflichten ausüben, und durch Wohlthaten selbige verherrlichen." Efter Talen findes en Bøn i Aaledning af den store Forandring paa den 17 Januaris, som vidner tillige med Talen selv om Hr. W. gode Forbrugs-Maade.

2.

Margangen af disse Blade Foster:

3 Kjøbenhavn, Siælland og Lolland. Sydn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 20 Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 13. ————— 1772.

Daglig Bøn af alle Danſke og Norſke for
Kongen, Fædrenelandet og hver Mand.
Kjøbenhavn, 1772. Med Steins Skrifter.

Denne Bøn er af den Beſkaffenhed, at vi ſkulde
troe at forſømme en ſtor Deel af vor Pligt, om
vi ikke forkyndede vore Læſere den ſtrar, ligesaa-
ſaart ſom den er kommet os i Hænde; ſaa mange vig-
tige Sandheder, vigtige Anmærkninger, opmuntrende
Taaler, gode Forbehold, og overalt ſaa megen Indſigt,
Forſtand, Smag, Fromhed, Dyd, Kiærlighed til
Fædreneland og Medborgere er den fuld af. Vi an-
priſe den, ſom en daglig Bøn efter Titlens Indhold;
og ſom en Opmuntring til vore Landsmænd i diſſe
beſværlige Tider til Haab, Frimodighed og Bind-
ſkibellighed: Det ſkulde og glæde os at høre den af
vore Prædikeſtoele. Som en Prøve ville vi udfkrive
et Par mærkelige Steder, hvoraf det Dørlige ſkal
kunde ſluttet og Forfatterens Tænkemaade kiendes.
"Ach vor Fader i Chriſto Jeſu; Du vor eeneste Til-
"flugt, til Dig vende vi os i vort Hiertes Angest,
"og Dig anraabe vi. Forlad os ikke; men forbarm
"Dig over os, ſom Du forbarmede Dig over vore
"Fædre. Vore Synder ere ſtore, og vore Misgier-
"ninger maae ſkrige over os til Den ophøvede Trone,
"og udfalde Din Retfærdighed til at hæve Din
"Vres og Dine Belgierningers og Dit Ords For-
"agt iblandt os. Du har givet os en langvarig Fred,
"længere end noget andet Folk paa Jorden, og dog
"ere vi forglebde, og Fremmede fortære vort Geds.
"Du har givet os et frugtbart Land; hvor Korn og
"Fæe kunde være i Mangfoldighed; og vor Jord er
"bleven Aar efter Aar ſom det Land, Du forban-
"dede, og vore Hiorder omſtorte iblant os. Du gav
"os Skove og Bærg at udføre Riadomme af, og
"et ſtort Hav fuldt af Fiſke; men Du tog Belſig-
"neſen bort, og Haret gav intet, og Træe og Metal
"tabte ſin Pris, ſaa Armod blev vor Deel og Hun-

ger fortærede vore Brødre. Du gav Kundſkab
"imellem os, ſtorre end den, vore Fædre havde, og
"dog blev vor Viſdom til Daarlighed: Galne Raad
"ginge frem, og de Kløge kunde intet udrette. Dit
"Ords Lys udbredte ſit Skia iblant os og Salig-
"gjørelſens Forſtand blev overflødiger end hos vore
"Fædre, og dog rasede Ugudelighed, og Ondskab og
"Spotterie foreenede ſig for at gjøre os til et Sodo-
"ma, Din Vredes Ild burde opbrænde. Ja vore
"Dyde ſaae Udelæggelſens Bederſtoggelighed: Ev-
"rannie og Horerie og Gudsbeſpottelſe herſkede og
"traade frem aabenbar for vore Dyde at ſkiule os med
"ſkiændſel og true os med den ſidſte Udelæggelſe.
"Uffum og Folkenes Bæmmelſe aſtoſte hinanden for
"at plage os og fornedre vor Herlighed: Hvert Aar
"gav os nye Græmmelſe: og tilſidſt foreenede en ra-
"ſende Bande ſig af Egne og Fremmede for at be-
"grave vor ſidſte Vre og nedſtorte os i al Uloſſalig-
"heds Afgrund. O! Du Jordens Dommer, o. ſ. v.
"Du truede os med en udelæggende Fiende: Vi
"la'dte paa dig i vor Nød, og ved en eſtertænkelig
"Almagts Virkning reddede Du os; men neppe vare
"vi frelſte, førend de Fleſte iblant os glemte Din in-
"derlige Barmhertighed, og henkaſtede ſig i den
"ſkammeligſte Uaknemmelighed. Du gav os egen-
"nyttige Mænd og uheldige Raadgivere: i Steden
"for at omvende os til Dig knurrede vi, bleve Syn-
"dere, og dog torde være miſfornevede. Vi ſaae
"vort Lands Armod og Elendighed, og ikke deſto
"mindre vare vi overdaadige, ſøgte at røve det og
"hinanden, paa det vi ſiden kunde fortære alt i vore
"Bellyſter. Vi burde elſke vor Konge og vort Fæ-
"dreneland; men hvormange iblant os have ſøgt at
"berige ſig ved hans Skade og hvor ſaa ere de, ſom
"ſandeligen elſke deres Folk. Ach Herre, Herre
"forbarmende Gud og Fader i Chriſto Jeſu, vales
"over os og leed os til at kiende os ſelv, at vi kunde
"forlade vore onde Veje og omvende os, enhver fra
"ſine

» sine Overtrædelser. Du seer dem, som endnu ikke
 » røres af vort arme Lands Ulykke og deres egen
 » Ulykke. Du seer de Foranderlige (og hvor mange
 » ere ikke de iblandt os), som af Banvittighed kun
 » ønske, at see Omstyrninger, for enten at føde et
 » daarligt Sind, eller opnaae et ugudeligt Haab. Du
 » seer de Uaalmodige, de Kurrrende, Din Siel —
 » hader, som hverken kan taale de onde eller gode Da-
 » ge; men stedse hige efter nyt, ere flogne i deres egne
 » Døne, og forgribe sig imod dit Forsyn. Du seer
 » de Bellystige og Lettsindige, som forben løbe, hvor
 » Syndere kaldte dem, og endnu hige efter den ureene
 » Glæde. Du seer den store Mængde iblandt os, som
 » ikke elsker deres Fædreland, men dem selv, og
 » ville endog paa dets Udældgelse opføre deres usl:
 » lykkes Bgning. Ja Dine alvidende Døne raa-
 » sage dem, som lære paa Kongen og vort Fædre-
 » land, og ville igien indvikle Begge i deres Snarer
 » for at omkaste vort sidste Haab og giøre os til det
 » allerulyksaligste Folk i Verden. O Fader! o Jesu
 » vor Talsmand! ynkis over os, see til vor Siendighed
 » og oplad vore Døne, at vi maa selv see den" o. s. v.
 En liden Forerindring til Læseren er fuld af Mand
 og Forviening om Guds Forsyn, ligesom dette over-
 alt lidet Arbejde vidner om en Mand, som vi bør
 glæde os over at have iblandt os.

Z.

Unterricht von Pferden, Rähnen, Schaafen und
 Schweinen, wie man dieselben warten und
 aufziehen muß; ingleichen von ihren Krank-
 heiten, und von den Arzneyen und Seyls-
 mitteln. Erster Theil. Auf königl. allergnä-
 digsten Befehl herausgegeben von P. C. Abild-
 gaard. Doct. Med. U. H. Kopenhagen und
 Leipzig verlegt's Heinech und Faber, 1771.
 Stor 256 S. 8.

Efterat man har begyndt at bestemme Videnska-
 bernes Værd efter deres sande Nytte, har den
 veterineriske Kunst og saaeet Agtelse, som dens Vig-
 tighed fortæner. Vore Lande have hidindtil ikkun
 skimtet dette Løs langt fra, og, at det endelig nærmer
 sig til os, maa vi da tilskrive Hr. Abildgaard, en
 af de Faa, der reyse saaledes, at de efter deres Hiem-
 komst kunde bringe Fædrelandet værdige Frugter af
 deres Rejse. Da og Regjeringen nu har givet ham
 Lejlighed til, at udbrede denne nyttige Kundskab;
 saa haabe vi, at vore Landsmænd ikke længere skulde
 nødes til, at overlade en betydelig Deel af sin Egen-

dom, paa Raade og Uraade til Horsmedders og
 Signetierlingers Godbefuldsbræde.

Denne første Deel, som er dediceret til Hs. M.
 Kongen, indeholder en almindelig Underretning
 om det, som hører til at kiende, opføde og pleye
 Husholdnings Dyrene. — Den anden skal egent-
 lig afhandle Dæg-Lægekunsten i følgende Orden.
 1. En kort Physiologie, eller Lære om Indretningen,
 Nyttens og Brugens af de indvortes Deele i Dyrenes
 Læger. 2. Om Sygdommens almindelighed. 3.
 Om Lægemidlerne og deres Virkningemaade. 4. Al-
 mindelige Regler af Lægekunsten. 5. Enkelte Syg-
 domme og deres Lægemaae. Marsagen, hvorfor
 denne Videnskab, uagtet den store Mængde af Stri-
 bentere, dog har vundet saa lidet, søger F. deri, at
 den ene har udfrevet den anden, og saaledes beholdt
 sin Formands Urigtigheder, hvilket end ikke Hr. Sind
 har vogtet sig for, der i sit store Værk om Heste har
 udfrevet Anatomien Ord for Ord af den franske
 Hippiateique.

F's Kilder ere de Forelæsninger og Erfaringer,
 som han i 2 Aar har søgt sig til Rotten ved Veteri-
 nair-Skolen i Lion.

Om Heste handler Forf. først i 9 Kapitler, af
 hvilke det første indeholder: Navne og Beskrivelse
 over en Hestes udvortes Deele. "En Hestes Krop
 » udvortes betraget lader sig inddeele i 3 Hoveddeele,
 » nemlig Fordeelen, Livet og Bagdeelen". De Lem-
 mer, som udgiøre disse Deele, blive, hver for sig,
 nævnde og beskrevne. Det havde maaskee været lidt
 mageligere for Læseren, om her ved enhver Beskrivelse
 var skeet Henviisning til det Kobberskifte, hvorved de
 oplyses. Dog findes en aparte Forklaring derover.

Det 2 Kapitel giver almindelig Underret-
 ning til at dømme om en Hestes udvortes Suld-
 kommenheder og Seyl. I dette Kapitel, som er
 det vidtløftigste, igieanemigaes atter alle Hestens
 Deele meget nøje. Her findes iblant andet en fuld-
 stændig Beskrivelse over de Deele, som høre til Dø-
 nene og Synet. Overalt er det heele Kapitel sam-
 mensat af vigtige og umistelige Anmærkninger. Hr.
 A. forfatter de mange Regler og Tegne, som alleene
 grunde sig paa Indbildning og forudsattede Meenin-
 ger, s. s. E. at man af Harenes Farve skulde kiende
 en Hestes gode eller onde Egerstaber. "Heste, som
 » have slet ingen hvid Plet paa heele Kroppen, blive
 » af de Franske agtede meget ringe, og ere i utroelig
 » Mistanke hos dem. Derimod blive de skatteret
 » meget høyt af Spanierne. Samme Beskaffenhed
 » har det med Haar-Virvlerne, som findes paa ad-
 » skillige Steder af Hesten" S. 90. Og dog veed

vi Heste Kiendere, hvis hemmelighedsfulde Kundskab fornemmelig bestaaer i saadanne Anmærkninger, som de Hr. N. her drifter sig til at foragte. "Men, siger Forsf. S. 91, man kan tilførladelig troe, at Hestenes Natur og særdeles Egenheder komme meget meere af Klimaternes Forskiel, hvor de ere avlede, af Hengsternes og Hoppernes Natur, af hvilke de ere avledt, som og af Jordbunden og den Græs, gang de have nydt, end af deres adskillige Tegne, og Haarenes forskjellige Fave, som ikkun er et Spil af Naturen".

I det 3. Kapitel viser Forsf. det geometriske Forhold imellem Hestens Deele. Man kan ikke med Overbestiisning tale om en Hestes Skonhed, saa længe man ikke har riagtige Regler for det Forhold, som maa være imellem Deelen af en smuk Hest. "Dog er det gaaet hermed, som med Maler, og Bygningskonster. Smagea lærer først at denne eller hin Figur, dette Forhold i Deelen af det Heele behagede meest, og derefter blev denne behagelige Figur, denne Deelens Overeensstemmelse og Forhold af maalt, og gjort til Regel". Men da Heste af adskillig Størrelse kan være vel skabte, saa maa dette Maal tages af Dyret se v: Hovedet bliver da denne Maalestok, hvis heele Længde deeles i 3 lige Deele, som kaldes Primer, enhver Prime igien i 3 Secunder, hvoraf enhver deeles i 24 Punkter. Efter denne Maalestok bliver alle Deelens Forhold bestemt S. 93 — 102. "Men, siger Forsf. til Slutning, man tænke ikke, at finde en Hest, hvor vel skabt den end maatte være, hos hvilken alle Deele rette sig efter denne Maalestok. Det har eens Bestaaffenhed med Mennesker og med Dyrene; hvad der har de mindste Fejl, er det smukkeste. Desuden udfordres noget meere til en fuldkommen Skonhed, end Deelens Forhold. — Til en fuldkommen Skonhed maa Udighed og Skonhed forene sig. v. s. v.

Det 4. Kapitel giver Underretning om at Kiende Hestens Alder, og om Tænderne i Almindelighed. Her handles først om Hestens 3 slags Tænder. S. 103. Dernæst vises tydelig, hvorledes dens Alder skal Kiendes af dem, S. 104. Og endelig handles om nogle Uevligheder og Fejl i Henseende til Tænderne S. 111 — 113.

I det 5. Kapitel findes Underretning for Kiøbere, hvorledes man skal vælge Heste, efter det Brug, hvortil de ere bestemte, tilligemed andre almindelige Anmærkninger om Heste-Kiøb. Her lærer Forsf. først, hvad Prøver og Forsigtigheder, man har at bruge ved Heste-Kiøb, og dernæst, hvad Egenheder, der udfordres til en god Ridehest, Bognest, v. s. v.

Hidindtil harer Forsf. leveret en grundig Theorie af den Kunst at Kiende Heste. Nu kommer han i det 6. Kapitel til deres Rygt og Plene, og viser, hvad der er at iagttage i Henseende til adskillige slags Høer, som Høe, Havre, Halm, Hvedekliid, Bøg, Rug, Hvede, Klevver og grøst Høer, ved Bandet og Bandingen, samt ved den øvrige Omgang med Heste, saavel i Stalden, som paa Rejsen.

Om Hestenes Forskiel efter deres Fødestæd handler det 7. Kapitel, og viser Egenhederne af de adskillige Nationers Heste. Hvad Forsf. her siger om de Norske Heste, at de ere gulblakke med sort Man og Kump, maa ikke forståes saaledes, at alle eller de fleste Heste i Norge have denne Farve; men vel, at dette slags Heste have sit rette Hiem der.

Om Stutterier handler Forsf. i det 8. Kapitel, og lærer udførlig, hvad derved er at iagttage. Han slutter det med nogle Anmærkninger over de Danske Stutteriers Forhold og Oprensning.

Det 9. Kapitel handler om Beslag saa fuldstændig, og tillige saa kort, at vi ønske, det maatte fattes og læres uden ad, af alle Hov-Smedde. "Man beslaaer Hestenes Fødder, for at holde dem i samme Stand, om de ere vel dannede, eller og for at afbielpe de Fejl, som ellers kunde aldeles fordærve en Hest". Om begge Deele giver Forsf. nyperlige Underretninger. Hagerne paa Heste-Skoelaster han med Rette, og siden de i visse Tilfælde ikke aldeles kan undværes, bør de gøres saa smaa, som muligt.

Efter Hestene kommer Forsf. til de øvrige Husholdnings-Dyr. Og det følger af sig selv, at han her maa være meget kortere; Esterdi der hos disse Dyr ikke kræves saa mange Fuldkommenheder, eller er saa meget at iagttage, som ved Heste.

Hornqvæget kommer da først i Betragtning. Hvad Forsf. her lærer om dets Bestaaffenhed og Waag, om Fæhuset, Føringen, Fødingen, om Melken og dens Bestaaffenhed, om Kalve og deres Opsøuing, m. v. vil enhver Landmand med Nytte og Fornøielse læse sig til af Skriftet selv.

Det samme maa siges om den følgende Afbeeling, som handler om Faarene. Det Forsf. S. 222 siger, at de æde Aare af Rug-Halmen, og lade det øvrige ligge, erindre os om den Maade, en god Husmoder bruger, at lade bugge Loppene med Aare af den udtørskede Rug-Halm i Bundter, hvilket Faarene æde begierlig uden at spille noget, og trives vel derved. Faarene kan ikke undvære Drikke, hvad end nogle have sagt derom. Og vi veed af Erfaring, at Griebed til at drikke daglig saa meget, de vil, skader dem intet, naar de ellers røgtes tilbørlig. — Man omgaaes gaadste anderledes med

med Faar, som skal feedes til Slagtning, end med dem, som skal leve. S. 226. — De, som eensgang ere feedede, maae sælges eller slagtes; thi de lade sig ikke feede anden Gang. S. 227. — Hvorledes gode og sunde Væddere og Faar skal kiendes, lærer man S. 228 f. Forfatterens øvrige Anmærkninger om Ulen, Rømmingen, Rammene, Faarenes almindelige Egeflaber, o. s. v. maae vi forbigaae. — De 2 sidste Afbeelinger handle paa samme Maader om Gieder og Sviin. — Med denne Deel følger 3 Kobber-Plader. Men i Skriftet henvises endnu til flere, som formodentlig kommer med den anden Deel. Vi lade os nøye med at give vore Læsere dette almindelige Begreb om et Skrift, hvis nyttige Korthed tillader intet Udtog, og hvilket vi forfiker os om, ingen fornuftig Landmand eller Ejer af disse Dyr vil undvære. Og vi længes saa meget mere efter dets Fortsættelse og danske Udgave, som vi selv ved adskillige Tilfælde have med de bedste Følger brugt Forfatterens Forskrifter i hans for udgivne korte Udtog.

Naar vi betragte, at denne Videnskab, som lærer os at kiende Husboldnings Dyrenes Natur, og der efter indrette deres Behandling og afhjælpe deres Sygdomme ved tielrige og sikre Midler, har hidindtil været ubekendt iblant os, og disse oprigtige Dyrs Vedligeholdelse eller Undergang altsaa været Virkning af Slumpelykke; saa kan vi ikke andet end prise Regieringens viise Omforsa, ved ikke allene at foranstalte dette umistelige Skrifts Udgivelse; men og en veterinærisk Skoles Anlæggelse. Og vi haabe, at vore Landsmænd vil vise sin Skionsforned, i at bette sig ret af disse Anstalter, til at skaffe sig disse nyttige Indsigter.

Edelig kunde vi ikke bare os for at nytte ved denne Lejlighed et par Ønsker, hvis Opfyldelse vi maaskee eensgang torde haabe af dette Skrifts Forfatter. Folk paa Landet ere ofte lidet blygsne ved de bedste Lægemidlers Forskrifter, fordi de ikke have de Ting ved Haanden, som behøves dertil; For disse var det en ønskelig Sag, om et vist maadeligt Antal Medikamenter kunde indrettes, tilstrækkelig for de fleste Drægsydomme, og som kunde taale at giemmes. Eller og et ikke alt for stort Antal af Simplicia, hvoraf i for sdae Tilfælde Medikamenter kunde sammensættes efter Forskrifterne. Det første vilde vel være det bedste. — For Dekonomiens Skyld var det og meget at ønske, at vore indenlandske medicinske Materialiers Kræfter maatte ved sikre Forsøg blive saa bestemte, at de kunde sættes i Steden for en stor Deel af de udenlandske, hvilke adskillige Apothekere desuden tage sig den Frihed, at levere meget slette, saa snart de mærke, at de skal bruges til Dræg og derved kunde giøre de bedste Forskrifter unyttige.

Efterat dette var skrevet, læse vi med Forundring en Anmærkelse af dette Skrift i Allgemeine deutsche Bibliothek. (*) Vi sig med Forundring; thi hvo vilde troet, at Mænd, der have givet sig Kald til, at bedømme den heele tydske Literatur, skulde fornede sig til, at lade indflyde i sit Bibliothek uansændige Grovheder imod en Forfatter, hvis Skrift i Tydskland selv er modtaget med den fortiente Agtelse. (**) Recensenten anfører intet, som kunde kaldes Beviis for hans Kritik; men han tilstaaer aabenhiertig, at det er Hr. A's Fortale, der har bragt ham i Harnisk. Hr. A. har deri sagt Hr. Sind en ubehagelig Sandhed. Dette er den Forgribelse som har paadraget ham denne skarpe og velfortiente Tugtelse; thi hvo veed, om han ikke i Fortsættelsen af sit Skrift torde gaae hen at aabenbare heele Verden troehiertig saadanne Lægemidler, som kunde hindre Afsetningen af visse Arcana. Men da saadanne personlige Motiver ikke synes os at være de rette Præmisses, hvoraf Slutninger om Skrifters Værd bør udtrages, saa er det ingen Under, at vor Dom er falden gaadste anderledes ud. Den tydske Recensent læser og en Deel i Hr. A's Fortale, hvilket vi ligesaa lidet finde der, som Lovtydigheder ellers i Skriftet. Det forekommer os, som vi overalt uden Nøye have forstaaet det, og vi finde os ret vel i, at undvære de Sindske Repetitioner og Digressioner, som mere fordeeltige for Forfatter og Forlægger, end for Læseren. Ja vi tilstaae, at, saa kort, som Hr. A's foromtalt lidet Udtog er, og skiondt ikkun indrettet for Bønder, have vi dog befundet os bedre ved at bruge det end Hr. Sinds Skrifter; thi efter dets Anvisning have vi med nogle Skillingers Bekostning afhjulpet Sygdom, men ligesaa sikkert, som naar de efter Hr. Sinds Methode har kostet os nogle Daler, og dog har det endda ikke været af de Sygdomme, hvortil han giver heele Unker af Pulv. Antispasmod. o. s. v.

Vi have allene anført dette for Deres Skyld, som, uden at have læst Skriftet selv, maatte forundre sig over at finde vor Recension saa stridig imod det tydske Bibliotheks, overladende det ellers til Hr. A. selv, at besvare denne Kritik, om den ellers behøver noget Svar.

3*

(*) XVI B. 259 S.

(**) See Physikal. Oekonom. Bibliothek. 2te B. S. 362.

Kritiſke Journal.

No. 14. ————— 1772.

Summarifſt Indhold af Aftenſangsprædiken for St. Knuds Meenighed i Odense, paa 4de Søndag efter Helligtree Konger 1772. over Ps. 9, 17 til Takſigelse for den guddommelige Bæredægt og Forsyn over Kongen, det kongelige Huus og det aandske Land; ved D. Niccolai Tanneſtad. Odense. Trykt i det kongelige allene privil. Adresse-Contoirs Bogtrykkerie med de Bieringſke Skifter. Stor i Ark.

Vi have en liden Samling ved Haanden af Hr. D. Tanneſtads Aftenſangsprædiker i summarifſt Indhold, hvilke han fra dette Aars Begyndelse har udgivet fra Adreſſecontoiret i Odense; og vi finde i dem alle det, vi ønske at finde i enhver Prædiken: grundig Forklaring over Textens Ord, hvor den behøver Forklaring, og i sær hvor det billedrige orientalske Sprog behøver at overſættes i et for alle fatteligt Sprog, korte og fattelige Hovedſætninger og Inddeelingar, indeligt og ordentligt Foredrag, lærerige og i Sandhed opbyggelige, det er, Forſtanden oplysende og Livet vejledende Betragtninger, og endelig en Præciſion i Udtrykket, ſom er Frueten af en god Smag og en philoſophiſk Aand. I sær i dette fiørſte Stykke ønskede vi, at mange af vore Geiſtliche vilde tage Hr. D. til Mønſter; men det er endelig ikke enhveres Sag at tale præciſe; thi dertil udfordres at man har rigtige og beſtemte Begreb om den Ting, man vil tale om, i Siælen; og diſſe ſkal Philoſophien ſkeffe, hvilken mange ikke kiende, uden i tørre Diſtinctioner og kraftløſe Syllogiſmer.

Den anførte Aftenſangsprædiken have vi ikke valgt iblant de øvrige, fordi den behævede os meelt; thi vi have læst dem alle med Fornøjelse; men fordi den har ſin egen Titel, og er ventelig at faae for ſig ſelv. — Søndagens ſædvanlige Aftenſangstext forklarer

Hr. D. i Indgangen, i ſær B. 8. Værer Ingen noget ſkyldige, uden at elſke hverandre; hvilket han omſkriver ſaaledes: "Elſer eder fra et hvert beſynderligt Pligtſkyldigheds Stykke, ſom maatte paaſigge eder, ved at afdrage og yde det efter enhver beſynderlig Leſeligheds og Omſtændigheds Medfø, og ſom den fordrer; lader ingen beſynderlig Pligts Udviſning ſtaa uafgiort og uefterkommet: men erindrer eder derhos, at der uophørligen paaſigger eder en Hovedſkyldighed, af hvilken alle de andres Udviſning kan og bør fremkomme, og ſom I aldrig kan blive løs fra eller ſaaledes efterkomme og opfylde, at I en ſkulde ſkulde mere deraf, eller være mere pligtige dertil; nemlig at elſke hverandre"; og viſer ſaa vel af Formaningens Almindelighed, ſom af de foregaaende Vers, at dette ogſaa maa være nok ſagt om den Kærlighed, vi ere Kongen ſkyldige: "Værer Kongen intet ſkyldige, uden at elſke ham; iagttager og efterkommer trohøien til enhver Tid, et hvert beſynderligt Pligtſkyldigheds Stykke, ſom I ved enhver Leſelighed og efter enhver Omſtændighed ſkulde ham; men erindrer eder, at den almindelige Kilde til enhver Pligtſkyldigheds Udviſning imod Kongen, nemlig Kærlighed til Kongen, uophørligen paaſigger eder, og uophørligen forpligter til ſaadan Pligtſkyldighedernes beſtändige Udviſning". — Af Ps. 9, 17 foreſtilles den Hovedſætning: Herrens mærkelige Retſærdighed i de Ugudeliges Beſnærelſe i deres egne Gierninger. I. De Ugudeliges Beſnærelſe i deres egne Gierninger. II. Herrens deri udviſte Retſærdighed. III. Hvor mærkelig ſaadan Herrens Retſærdighed er". Efterat Hr. D. har forklaret, hvorm her forſtaes ved de Ugudelige, hvad det heder: at beſnæres i ſine Hænders Gierninger o. ſ. v., taler han om den Tildragelse, ſom gav Anledning til denne Takſigelses Prædiken, ſaaledes (og vi tænke, dette

Dette Sted alleene kan tiene til Prøve paa den Skions-
 somhed, hvormed Fors. betragter Tingene. " Et,
 " siger han, den heele Verden i Dyne faldende, Exem-
 " pel herpaa sees i de Personer, der erfares at have
 " været Hovedmænd, eller Medvidere i saadanne ugu-
 " delighedsfulde Uslag og Foretagender, for hvis
 " Tilligtgjørelse af Herren vi i Dag osre ham offent-
 " lig Taksigelse. Det sees i dem, i deres Foreta-
 " gende og Uslag, og i det Udfald, som det dermed
 " haver faaet, og fremdeles, efter Retfærdigheds Ben-
 " vil faae. Længe veed man, at en almindelig Mis-
 " fornøelse over Hovedpersonerne og et almindeligt
 " Had imod dem, haver hersket hos Høye og Lave i
 " Landet. Om ikke adskillige af de Ting og Omstæn-
 " digheder, der i det besynderlige kan have oprakt
 " snart den Genes og snart den Andens Fortrydelse
 " og Misfornøelse, dog kan i dem selv have havt
 " deres gode Grund, kan have sigtet til det alminde-
 " lige Bedste, og dertil kan have været tjenlige; og
 " om altsaa ikke Fortrydelsen og Misfornøelsen, for
 " saa vidt den derved allene er affledkommet, kan have
 " været i saa Maader ubesøyet; falder ikke under vor
 " Bedømmelse; en heller hvor stor eller liden Andeel
 " den eller den kan have havt enten i det eenes eller det
 " andet. Alt er ingenstunde at rose; men en heller
 " nogenstunde at laste. — Men de Ugudeligheds Mær-
 " ker, som Bedkommende saa aabenbare og fiendeli-
 " gen have ført i deres Skield, have givet alt for god
 " Høye til Fortrydelse; og den tilsidst til det høieste,
 " og langt over hvad der kunde formodes, slegue Ugu-
 " delighed haver omsider fuldkommelige retfærdig-
 " gjort den. Disse ere Ting, som falde under Enhvers
 " Bedømmelse efter christelig Indsigt, Klogskab og
 " Frihed; og de fortjene alle Retsindiges Fortrydelse
 " og Had; Ps. 139, 21, 22. Herre! Skulde jeg
 " ikke hade dem, som hade dig? og kiedes ved
 " dem, som reyse sig op imod dig? jeg hader
 " dem med et fuldkomment Had; de bleve mine
 " Fiender. Jo meere Ugudeligheden broder frem for
 " Lyset, desto meere besøyes man til saadant Had.
 " — Sid evig Stiltienhed og Forglemmelse maa til-
 " dække al den Skændighed, der ikke engang bør
 " nævnes! — Endogsaa Ting, der i og for dem
 " selv kan være uskyldige, der kan forsvares, eller i
 " det mindste undskyldes, kan dog have deres Udspring
 " af Ugudeligheds Grund, og drives i ugudelige
 " Dyrmeed.

" Det bedste og klogeste Middel til at forebygge eller
 " afværge Ansind af deslige Ting, kan ofte være at frem-

" vise dem paa deres bedste Side, og stille den for Lyset.
 " Men formedelt Grundten og Dyrmeedet til deres
 " Bevirkelse, høre de dog ikke til de Plantelser, som
 " den himmelske Fader haver plantet, men bære
 " Ugudeligheds Mærke. — Ja, naar en Ugudelig
 " opfinder og bevirker de til almindelig Gavn Besor-
 " dring nyttigste og kraftigste Ting, som den Retfærdige,
 " den Oprigtige og Fromme aldrig maaskee skul-
 " de foretage sig eller iværksætte, saa skeer det formedelt
 " en Selvtillid, en Driftighed, og en vis følesløs og
 " stræng Maade at fare frem paa, der findes hos den
 " Ugudelige, og understøttes og fødes ved Ugudeligheds
 " Sind, men ikke saavel kan bestaae med den undseelige
 " og betænksomme, den beskedne og summe Vriighed
 " og Fromhed. — Af saadan Grund og Drift læg-
 " ger den Ugudelige saadan Plan til sin Ophøvelse,
 " gjør saadanne Skridt dertil og overtager sig saadanne
 " Ting, som den Fromme og Oprigtige anseer for at
 " overgaae sin Horizont og Cirkel, og som han ikke en-
 " gang drister sig til at syne. Gud, som veed og for-
 " maaer at udføre Lyset af Mørke, bruger den Ugudelige
 " til et Middel endogsaa til noget Godt; men Ugu-
 " deligheden beskæmmer og fordærver dog den Ugudeliges
 " bedste Sierning. — Men Ugudeligheden haver aabent
 " bare vist sig uden Maske eller Tilbageholdelse; Re-
 " ligion er uden Undseelse bleven tilfædesat; selv haver
 " man efterfulgt og overdaadigen fyldestgjort de skæn-
 " digste Lyster; og Ryggesløshed, og Sædernes For-
 " dervelse, er bleven understøttet og autoriseret. —
 " Og hvortil kan der saa ikke forfalde?"

Vi ønske, at en Mand af Hr. D. Mønstedts
 Arbejdsomhed, Lærdom og Smag, maa blive meere
 bemærket og paaflønet, end han synes at være.

Kjøbenhavns Beleyring. En Tragedie i fem
 Handlinger forfattet af Johanna Maria Vey-
 de. Kjøbenhavn 1772. med Godikes Skrifter.

Man saae i Begyndelsen af forrige Aar i de offentlige
 Tidender en Indbydelse til saadant et Stykkes
 Forfærdigelse; og man undrede sig. Om man end an-
 saae det mueligt ved nogle Omstændigheders gode Be-
 handling at gøre en Tragedie af denne Historie, saa
 maatte dog en Urimelighed aabenbar skinne ud af den
 Fordring, som blev lagt til Indbydelsen, at samme
 Tragedie skulde slutes med Gnevolds-Herredømmets
 Indførel. Vi vare da vel ogsaa iblant deres Tal, som
 ærede Selskabets Iver for vor Literatur, thi vi finde
 det

det saare berømmelig at understøtte Videnskaberne ved Befordringer, og skulde agie den Bemidlede og Rige, som selv ikke gjør noget, meget høyt, om han uadertiden paa een eller anden Maade understøttede eller opmuntrede Videnskaberne og Konsterne. Men, da man saa tydelig kunde see, at Selskabets Indsigter ikke svarede til dets Patriotisme, beklagede vi, at det selv havde paa taget sig at bestemme Materien og domme om Arbejdet, hvilket det havde gjort bedre i at overlade til Mænd, som havde Indsigt nok dertil, og havde beviist sig at have den. Forfatterinden saae selv det Underlige i denne Fordring: "Jeg havde allerede tilforn, skriver hun i Fortalen, anseet Materien i sig selv vanskelig til en Tragedie, betragtet i sin egentlige Højde; men da jeg siden i anførte Plan ubentet saae den at udstrækkes over sine naturlige Grændser lige til Souverainiteten, efter de theatraliske Grundsaetninger umuelig". Vi ere eenige med Forfatterinden, og troe heller, at denne Sag vil engang i Tiden, naar den bliver ældre, kunde give Anledning og Materie for et Genie til at udarbejde noget Episk dervover, og da kan det maaskee blive fornustigt, at lægge Planen saaledes, at der sluttet med Genvalds Magtens Indførsel. Imidlertid arbejdede Forfatterinden, sit sit Stykke færdigt, men gik Fejl af Belønningen. Vi kunde just heller ikke sige, at hendes Stykke, endog Plan og Materie tilfidesat, har noget ret skønt, noget høyt og rørende, noget stærkt i Sproget, eller opløstende i Tankerne, noget malende og henrykkende; og vi ere nær ved at ansee det for en Formastelse, at hun har ladet et Stykke komme ud, hvis Hovedmangler hun selv veed og som hun har arbejdet just saadant efter en hende selv bevidst urimelig Plan. En anden Sag havde det været, om hun havde naaet Prisen, thi da var Stykket gaaet for Selskabets Regning. Men nu da dette ikke er skeet, bebyrder hun jo Publikum med et Stykke, som hun selv siger at være forfattet blot for at følge Planen, ubekymret om Grunden til dens Forfærd. Det bør derfor ikke falde hende forunderligt, om hun ikke naaer Publikums Bisald, da hun under Arbejdet ikke har søgt det; men dog haabe vi, at Publikum, i Betragtning af hendes oprigtige Tilstaaelse, vil holde hende tilgode, at hun for at naae den udsatte Belønning har ladet sig forlede til at arbejdet saa blindt hen efter et Selskabs Forslag, som saa strax forraader en usikker Smag, og at hun nu bag efter anbyrder dette sit umoedne Arbejde, ligesaadant som det er.

Om Planen og Stykkets urimelige Anlæg ville vi da intet videre melde, men for at anføre vore Læsere nogle Prover paa Forfatterindens Prosæ, vilke vi løselig

giennemgaae Indholdet deraf. 1 Act. Imdens Kongen, Serstorf Rigets Hofmester, Stat Rigsraad og Commendant i Kiøbenhavn, og Sabel Kabinets Sekretair tale sammen i nogle Scener om Rigets Ulykke, kommer Meadow, den engelske Gesandt og tilbyder Cromvels Mellemhandling til Fred, og forlanger uforsøvet Svar. Men Kongen vælger Krigens Stiebne og taler følgende Linier allene, hvormed Akten sluttet

Fred — ja en troefast Fred — den kan lykkeliggiøre
En Konge med sit Folk! men denne Lyd mit Dre
Fortryller nu en meer — thi hvo er den, som kan
Og vil staae inde for Carls Løfter holde Stand.
Fra Frankrig — Engelland — Gesandtere ti stede
Bed Fredens Slutning var — Er disse Magter reede
Den at handhæve? Nej — min Undergang de see
Med foldt Blod — Nej — mit Haab er Gud og
Borgerne.

2. Act. Dronningen og Kammerfænen von der Biff ere her to nye Personer, men de have intet andet at gjøre end de forrige. De beklage Landets og Alles Stiebne. Endelig forkyndes, at Stormen skal just gaae for sig; og her er den gandske Scene, hvori dette skeer. Vore Læsere maa domme, om det er den Tilstand, man kunde vente, at en Konge vilde være i, som nu om Natten skulde lade sin gandske Værdighed komme an paa en forsøgt, stridbar og overmodig Fiendes Angreb.

Stat.

"Det er en blind Alarm en meer
Som os forstyrer — Nej — det Konge-Alvor er —
En Overløbere fra Fiendens Lejr forklynder:
Det største Angreb, de i denne Nat begynder
Alting tillavet er — der ventes ifkun paa
At Meadow kommer, saa skal Stormen for sig gaae."

Frederik.

"Han er alt renst! — Mit Svar vist Fiendens Forsæt
haster
Han ynket mig, at jeg Freds-Forslag nu forkaster
Jeg af hans Tale det og kunde slutte, at
Der noget var bestemt med Kiøbenhavn i Nat —
Nu vel — lad Klokkerne forklynde det i Staden:
Til Hest J skulde see mig selv ret strax paa Gaden
At føre Folket an! — en tapper Modstand maae
Anfører og Soldat sig nu belave paa."

Stat.

"Ja! — Din Mærberelse — hvis den har for forsødet
Dit Følles Møje — hvad der dem end haver mødet,
Saa

Saa vil den nu, om der er nogen modløs Siel,
Vil skabe Tapperhed til dit og Stadens Vel.”
Frederik.

”Min Kongeligt den skal mig blive udi Døe
Hvor Vren kalder, I og eder nu forsøve
Jeg min Sophie først vil sige mit Farvel! —
Hun som Heltinde har i alt jo taget Deel.”

Men Kongen allene, efter nogen Betænkning
bliver ved; og man domme om der er Caracteer, Fø-
lelse og Oprørelse i følgende Monolog.

”Men denne Hilsen skal jeg mig den ikke nægte? —
Vil Følelser en for det Herredømme fægte,
Som hører Vren til? — nej! — Hæve sine Ret;
En mindre denne skal og vederfares det. —

Jeg bier da! — men om — at denne Nat den sidste
Som Konge jeg! men hvad? — O Himmel! gid jeg
v'iste

I Morgen er — min Gud! — Jeg hvad din Godhed
vil

Den skal min Siel — mit Sind med Iver storme til.
Sophie — min Gemal — min Troes Glands og
Vie —

Skal hun uløffelig i Estertiden være? —

Skal Død og Yndighed paa Tronen ikke meer
I Danmark have Sted? — Nej det for meget er —
Min A m — mit troe Folk, og deres kielte Vaaben
I denne søle Nat foreent med Kionnets Raaben
Til den Al gode, skal for det endnu er Dag
Ufgjøre hvad er Ret i min og Landets Sag.”

Skulde man ikke tænke, at Kongen holdt Raad
med sig selv om nogle Smaating som det stod i hans
Magt at hindre, om et Puds, for Exempel, som han
vilde spikre sin Gemal eller noget i det mindste langt an-
det, end Krone og Scepter og en Hovedstad og to Riger
og kongelig Værdighed og saadanne Ting meere, som
forestaaende Nat efter al rimelig Formodning skulde
berøve ham. Stregerne gjøre vist intet til Sagen;
thi ligesaa lidet, som vi skulde misliende Forfatterin-
dens Fortienester, om Monologen var bedre, og Stre-
gerne horte, ligesaa lidet kan vi nu ansee den for god og
give den ud derfor, om der end stod en Strea ved hvert
Ord. Vi ansee en Streg, undertiden paa rette Sted
anbragt, for et meget beqvemt Legn paa noget afbrudt,
noget usædvanligt eller opløstende; men dette Strea-
rie hvilket nu, mueligt formedelsi nogle af vores gode
Stribenters alt for yppige Brug deraf, begynder at

indsatige sig hos alle baade flette og middelmaadige Strib-
entere allene for at udpynte nogle matte Tanker, maa
endelig salde Læseren fortrede ligt, som forstyrres i Læs-
ningen uden at have andet til Vederlag end et tomt
Begyreb.

Den 3die Akt forkynder strax i Begyndelsen
Stormens iikke ige Udbrud for Vren og indeho der til-
lige den Svenske Carl's Brev om Tilladelse at begrave de
faldne Svenske. I Steden for at svare deryaa et eeneste
høymodigt Ja, lader Forfatterinden den kloge Frede-
rik 3die holde en heel Lovtale over sig selv, fordi han ikke
hævner sig paa dsde Kroppe, som han selv siger.

”Paa dsde Kroppe jeg mig agter en at bevne,
Nej de kun gjorde det, de burde efter Evne;
Karl er min Mand, og han skal see at Seyeren
Misbruges en af mig, som Hunlen undie den.
Jeg tænker en saa lavt. Jeg hans Begiering finder
heel billig: Løst fra ham deri at gjøre Hinder
Han en Tilladelse bekomme ene skal;
Nej paa det at hans Folt skal en sice Overfald
Naar de begraves skal, som blev i denne Hænde,
Jeg end anordne vil saa længe sicker Lynde,
Saaledes er det, at sig Fredrik bevne vil
Og man skal kiende, at mig Seyeren hør til.”

Og Sabel forstrækkes over denne Handling, lige-
som han aldrig havde hørt, at saadan Tilladelse var
givet før.

Den 4de Akt har Forberedelsen til Regierings-
Forandringen, i det at Adelen ikke vil beqvemme sig til
at underkaste sig de fornødne Paabud. Og i den 5te
fuldbyrdes den.

Efterat vi nu, maaskee alt for overflodig, have
sagt vores Tanker om dette Stykke, ville vi endnu tilsidst
erindre, at vi savne det, som ved et Stykke af denne
Art maatte være en Hovedsag; vi meene Cha-
rakterer. Historien burde have givet dem, og i
Mangel deraf maatte de været dannede; og da havde
Konsten bestaaet i at vedligeholde dem Stykket igien-
nem. Hvor er Frederik den 3dies roelige Standhaf-
tighed, hans modige Overlæg og tapre Klogskab. Alle
Personer i Stykket den ene tilligemed den anden ere det
man kan faa de gode Folk, som bleve alade da Faren var
forbi. Alt dette er Forfatterindens Skyld og ikk: Sæl-
skabets, uden for saa vidt, at hun har maaskee troet,
at Selskabet efter sin Smag ikke tog det saa nøye.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs Kritiſke Journal.

No. 15. ————— 1772.

Forelæsninger over Mathesis pura og Landmaalningen, holdne af Michael Döderlein, Prof. Math. ved den kongel. norske Militaire Skole. Christiania, 1770. 12 A. 4, foruden $3\frac{1}{2}$ Ark Tilskrift, Fortale og Indledning.

For ikke at udsætte vore Blade for Bebreidelse af Ufuldstændighed, og for at afværge, at Fremmede, som maaskee kunde faae Syn paa Hr. Döderleins Forelæsninger, ikke ved det danske Publikum's Tausbed skulde forledes til at slutte fra dette Skrift til Mathematikens Tilstand i Dannemark, bedømme vi det endnu, skjønt noget sildig.

Dersom Hr. Prof. havde bestemt sit Skrift eene og alleene for sin Skole, hvor vist nok en middelmadig trokt Bog sifter meer Nytte, end de bedste Diktata, saa kunde han med Foye afbede sig en offentlig Recension. Men da han selv siger i Fortalen, "at hans Arbeide bør tale for sig selv og staae eller falde" for det skjønsomme Publici Dom", saa kan det hverken komme ham eller Nogen fremmed for, om vi saa meget meer sige vor Meening frit ud.

Vi have ikkun Arithmetiken, Geometrien og Trigonometrien liggende for os. Efter Titelen have vi altsaa endnu at vente en Underretning om Landmaalningen, og i Fortalen hedder det: "Jeg er findet strax at udgive mine Forelæsninger over de af Mathematikens anvendte Deele, som af mig her ved Skolen gives Underviisning udi", nemlig over Fortifikationen, Bygningskonsten, Artilleriet og Mechaniken, hvoraf vi hidindtil endnu intet have faaet at see. Vi ville ønske Hr. D. til Lykke, isald han, "som selv Forægger", herved finder sin Regning. Men i Forbigaaende maae vi sige ham, at vi af den Forægnelse, han giver paa Deele af hans Cursus slutte, at han ikke ret veed, hvad der hører til et ma-

tematisk Cursus for en militaire Skole, og i hvilken Orden det bør foredrages. Thi hvor bliver Felt-Forstandningen, Efterretningen om den europæiske Krigsforfatning, Afhandlingen om Krigsfolkens Stilling, Retning og Bevægelse eller Taktiken, den store Felt- og Fesningskrig, den lille Krig, og andre for en militaire Skole umistelige Videnskaber? Hvad gjør Bygningskonsten der? Alt hvad man over Hovedet behøver at vide derom, kan anbringes ved Fesningsbygningen, som Belidor har gjort i sin Science des Ingenieurs; og selv dette hører endnu meer for en Ingenieur-Skole, end for en almindelig Militair-Skole, hvor Infanterie-Officerer bør danne. Hvor kan Hr. D. lære Fortification uden Artillerie, og begge Videnskaber uden at forudsætte Mechanik? Vi ville ikke haabe, at Hænderne ere Prof. bundne i disse Stoffer ved ufornuftige Foresatte; men er dette heller ikke, saa fortænk vi ham det meget, at han ikke med den for en Lærd saa fornødne Frihed søger at blive det Institut, hvorved han staaer, nyttigere.

Hr. D. kalder sin Bog Forelæsninger, ventelig i Anledning af Sal. Justizråd Krafts mekaniske Forelæsninger. Man er vant til at tænke sig ved det Ord Forelæsninger et fuldstændigt og sammenhængende Foredrag, som ikkun deri er forskielligt fra det mundtlige, at det er noget meere sammenknebet, og affattet i en reener Skrivemaade, end Rathedersproget sædvanligt er; og saaledes finder man det over Mechaniken hos Hr. Kraft og over Arithmetiken, Geometrien og Trigonometrien hos Hr. von Segner. Men af alle disse Egenheder have Hr. Ds Forelæsninger ikke en ved sig: Det er meget meer blot korte Paragrapher, der kunde ansees som et Udkaft til Forelæsninger.

I Fortalen ligner Hr. D. sit Arbeide med Hr. Zieaenbalgs danske Euclides, og Oversættelsen af
R
Wolfs

Wolfs Auszug. Euclides er ham ikke praktisk nok, og Wolf for utilstrækkelig. Til det første tie vi stille; thi Euclides og Döderlein kunne vi ikke ligne sammen. Den anden Dom er sand, men sammenlignet med Hr. D's Arbejde ganske falsk. Vi ere hverken Foragtere eller Tilbedere af de wolsfiske Skrifter over Mathematiken; vi finde dem passende for deres Tidælder, men for nærværende Tid holde vi saavel hans Elementa som hans Anfangsgründe, meget meer altsaa ogsaa hans Udtog af disse for ufuldstændig, ja det sidste for det fletteste Compendium i Mathematiken. Men vi opfordre Hr. D. at vise os i hans heele Mathesi pura en eeneste Lære, hvori han opløster sig over Wolfs Foredrag. Wolf holde vi med Råstner derfor for utilstrækkelig, fordi han i Beviser nu og da forsømmer Rigtighed og Skarphed, fordi i Arithmetiken fejler Decimalbrøkkregningen, visse Lærer om Forhold og Proportioner, og tilstrækkelig Forklaring af Logarithmerne, fordi Geometrien er lemlæstet ved at udelade de Lærer om Planernes Lage (Situs Planorum) og om Kuglesnittet, og fordi Bogstaveregningen alt for sildig foredrages af ham. Alle disse Mangler har Hr. D. Foredrag ogsaa, og vi tage det paa os at bevise, at hans Mathesis pura er langt mangeltigere, end Wolfs i hans Auszug.

Endnu et andet Sted i Fortalen, hvorved Hr. D. har søgt at give sin Bog en nye Fortieneste, er dette S. 2. "I Dannemark, heder det, har Mangel paa mathematiske Lærebøger ikke været saa fælelig, eftersom der sielden har været givet Underviisning i de mathematiske Videnskaber paa det danske Sprog" Paa Kiøbenhavns Universitet, paa Holmen for Søetaten, paa Søkadetakademiet, i Sorøe, Odense, Charlottenborg, ved Seminarium Fredericianum i Bergen, det engelske Institut i Tronhiem, holdes dog Forelæsninger over Mathematiken paa Dansk; kun ved Landkadetakademiet og Artilleriechozet, som have en og samme Lærer, læses endnu tydsk. Hr. D. maa vist vel have høvet sig selv meget godt, naar han paa sit Katheder har forestillet sig som den eneste dansktalende Mathematikus i begge Rigerne; og det gjør os vndt, at vi have solet os forpligtet til at betage ham denne søde Tanke. Men maaskee han har vldet sig, at Mathematiken ikke meget var skriftlig foredraget i det danske Sprog; og heri kunde man nogenlunde give ham Ret, og talke ham for hans Beredvillighed i at afhjælpe denne Mangel. Vi ville

nu see, med hvor megen Duellighed denne gode Willie har været ledsaget.

Begyndelsen gjøre ti Sider: Om den mathematiske Læremaade. Siden den Tid Wolf har sat saadan en Afhandling foran sine Lærebøger, gjør enhver ham det efter, uden at betænke, at, hvormeget skönt man end siger, bliver man dog uforstaaelig for sine unmathematiske Læsere, i sær naar de opløsende Exempler tages af Mathematiken selv. Wolf tog endnu foruden det Føl af den mathematiske Methodes Væsen, og Hr. D. med ham. Skal da den mathematiske Methode endnu stedse bestaae i den Maade alleene at ordne Sætningerne paa, som Mathematikerne iagtage, fordi Wolf har sagt det? Vi tænkte, dens Væsen burde søges i Maaden at bevise paa, og paa denne beroede da atter Sætningernes Orden. Uden at have læst Euclides, faaer Ingen rigtige Begreb om Mathematikens Evidens; hvem som har læst den, og derhos Moses von der Evidens in methaphysischen Wissenschaften, og selv kan tænke, den kan skrive os noget Godt over denne Materie. Men et logisk Skelet, som Hr. D. sælger os for en Afhandling om den mathematiske Læremaade, fortienet ikke at undersøges, da det slet ikke har her at bestille. Vi komme meget meer til Mathematiken selv.

Hvad Mathematik er? Hvad Størrelse? Hvad den reene og hvad den anvendte Mathematik er? defineres forud efter Eudrianen, og underidea urigtig. Naar Hr. D. havde søgt at gjøre sine Læsere begribeligt, hvorledes Begrebene Quantum, Quantitas og Magnitudo ere forskellige, hvad Opfindelse i Mathematiken vil sige, saa havde han heraf kundet udlede Mathematikens sande Begreb: Naar han fremdeles havde sagt, at Arithmetik og Geometrie ikke vare forskellige ved deres Stienstande, men som Metoder til at udfinde Størrelser, at Arithmetikens Methode gøres almindeligere og udvides ved Analytiken, at endelig ved at forbinde Analytik og Geometrie opstaaer en regnende Geometrie, saa havde han sagt Sandhed i Stedet for tom Snak. Naar han derpaa havde viist, at disse Videnskaber vel alle fortienet Navn af Mathematik, men at de, som blotte Metoder, ifkun ere Instrumenter, hvis Besiddelse uden Anvendelsen er intet uden en død Skat, og at uden deres Brug ingen fuldstændig Kundskab om Naturen og Konsten finder Sted, saa skulde han have udfattet Mathematikens og Mathematikerens Charakter paa en hiin Pædagogiske Afbildning ikke ulig Maade:

- ” — Er übersteigt das Ziel erschaffner Geister,
 ” Findt die Natur im Werk und scheint des Welt-
 bans Meister,
 ” Er wiegt die innre Kraft, die sich in Körpern regt,
 ” Den einen staken macht, und den im Kreis bewegt.
 ” Er schlägt die Tafeln auf von ewigen Gesetzen
 ” Die die Natur gemacht, und nimmer wird verlesen”

O hvilken Kontrast imellem saadan en Mathematik og en Døderliast! Skulde Hr. D. maaskee troe, at denne Mathematikkens Høihed ikke lod sig udtrykke i Elementerne, saa kunde vi gierne nævne ham et halv Døsin af saadanne, naar det ikke var vor Aigt meer at advare Publikum for en slet Bog, end at holde Forelæsninger for ham over hans Forelæsninger.

§ 9. foredrager han sin falske Definition paa Arithmetiken, og lægger den sædvanlige til § 11., hvilken han erklærer for ikke passende. Men denne Forklaring er just saa sand, som Hr. Prof. er falsk, ja endog, med en ringe Forandring, den rigtigste Forklaring over heele Mathematiken. I samme § berøres Forskiellen imellem den almindelige Regnekunst og den mathematiske Arithmetik, men bestemmes ikke. Da man nu er vant til i den sidste at finde det, som den første Lærer ved en stor Mængde Exempler uden Beviser, langt almindeligere og efter Grunde foredraget, saa ventede vi ogsaa dette af Forsk., allerhelst da han udtrykkelig erklærer sig derfor. Men vor Forventning slog meget fejl, da vi strax derpaa fandt de tungeste Lærer i Arithmetiken for Gr. de fire Species i Bogstaver og Divisionen i Brøf foredragne uden Beviis.

I Numerationen er Forsk. uden Nød vidtløstlig. Den sædvanlige defaktske Tællemåde foredrager han gandske rigtig under Navn af en Bedtægt, og derpaa forklarer han paa 2 $\frac{1}{4}$ Side, Onadiken, Tetra-tiken, og en af ham selv opfunden defaktske Tællemåde, hvis Muelighed enhver begriber, som veed hvad en vilkaarlig Sætning er, og som i det høieste kunde have fundet Sted i en Historie af Arithmetiken, eller, for at øde Tid, i Forelæsningerne.

Den Lære om Brøf foredrages §. 100 til 119 efter den om Forholdene §. 85. til 99, hvilket er en Fejl imod Metboden. Wolf har ligeledes begaaet den, og altsaa kunde vel hans Forbedrer Hr. Prof. D. have undgaaet den. Men at lade trykke 40 §. om den mathematiske Methode, og selv at lagttage den, er to Ting.

I den 160 og 161 §. giver Forsk. Underretning om omvendt og sammensat Forhold, just saaledes som man ikke venter det af en Professor Matheseos i en mathematisk Arithmetik, og til Slutning forvandler han Alligatjonsregningen til en Sælftabsregning. Alt dette kan man læse langt bedre hos Wolf, hvorom man ved Sammenligning kan blive overbevist.

Vi komme til Geometrien. Om et geometrisk Corpus, et Planum, en Linie og Punkt har Hr. D. gandske urigtige Begreb. §. 193. kan man see den Mærkværdighed, at en Prof. Matheseos ikke veed, at Anguli configui og Anguli deinceps positi ere to Slags. — §. 215. Er Rhomboiden saaledes defineret, at man ogsaa kan forstaae et Oblongum derunder. — §. 219. lærer man at Sidernes Antal i en Poligon heder Poligontal, hvorunder man hidindtil har forstaaet noget gandske andet. — §. 222. stode vi omsider paa saa grov en geometrisk Fejl, at vi tabe af Løst til at læse videre. ”Alle Linier, Vinkler og Gladheder, heder det, som ere lige store, tildække hinanden vevselvis”. At det Ord Gladhed staaer her i Stedet for Figur, kommer deraf, at Begrebet om Figur ikke forekommer i den heele Geometrie; men da en Gladhed, som er ingen Figur, ikke lader sig tænke, saa maae ogsaa her forstaaes en Figur, og saa er Sætningen falsk. I Wolfs Auszug af Geometrien §. 30, 31, 32, kunde Hr. Prof. have lært den rette Sætning, og undgaaet at røbe sin Uvidenhed i en saa ringe Omstændighed.

Vi troe hermed at have opfyldet vort Løfte, og afbryde derfor, trætte af at corrigere, omendskiønt vi endnu stode en Mængde bedtegnede Steder til Bestyrelse paa vor Dom, ifald der behøvedes flere.

Til Slutning anmærke veadnu, at disse Forelæsninger ere ikke en gandske egen Udarbejdning af Hr. Prof., men efter hans Fader arvet Gods, hvoraf mange Afskrifter ere forhaanden. Om denne Omstændighed undskylder Udgiveren, eller gjør ham skoldigere, maa Læsere afgjøre. — Kobberne have vi ikke kunnet finde, endskiønt de dog citeres i Bogen.

R**

Philomusus's Lyfsmønings-Brev til sin Velønder og Ven Hr. Mag. Nicolai Edinger Valle, fordam Sognepræst til Riistrup og Sigstrup-Meenigheder i Vestre Han-Herred, men nu beskiftet til ordentlig offentlig Lærer i Guds-Læren

Læren ved Universitetet i Kiøbenhavn. Kiøbenhavn 1772, Trykt hos Morten Hallager, boende i store Frielsrædet i No. 196.

Skvad enten denne Løfkonfning kommer fra den ægte eller uægte Philomusus, saa kan det ikke være nogen klog og sat Ven af Hr. Profess. Balle, som har skrevet den. Thi de ublue Lovtaler, Philomusus her gjør sin Ven i Dnne, maae snarere nedslaae, end opmuntre en beskeden Mand, som umuelig kan taale at høre, at de Studerende vilde blevet ævig utrøstelige, naar han ikke var faldet til deres Lærer, at hans Tab vilde straffe dem for ævig med et forstyrrende Mørke og a. m. og en Satire over et Kollegium i en Løfkonfningsskrivelse til en Mand, som just træder ind i dette samme Kollegium, er meer stilet til at gjøre ham forhadet, end elsket. Imidlertid ere vi langt fra at holde dette Brev for en Virkning af Ondskab, men blot af Mangel paa Overlæg; og derfor kan denne Philomusus gierne være en anden, end den om Stifelser; ja vi troe virkelig, at han er det. Thi den første Philomusus kunde aldrig have fort saa slet og skidesløs en Stil som denne. De tre første Sider ere som af en, der først tager Pennen i Haanden; siden bliver han læseligere. Allerede den første Periode er ikke at undstaae. "Aldrig har jeg følet Blæden saa levende; "aldrig har nogen Tidende glennemtrængt min Siel "med saa behagelig en Følelse, som da min Vens Befordring henrev mig til den inderligste Tak for Dem "til Himmelen, fordi den paa nye igien tildømte Dyd "og Fortieneste sin Yndest og Belønning". Den anden Sætning er en disciplagtig Variation af den første — Min Vens Befordring henrev mig til Tak for Dem, burde været for ham — Sin Yndest og Belønning; Himmelen's Yndest og Dydens Belønning kan man forstaae; men Himmelen's Belønning, eller Dydens Yndest er noget ilde tænkt Løp. — Satiren selv er ikke uden Salt og Bittighed; skøndt de Sandheder, den indeholder, nu ikke meer ere nye.

Isabelle eller den Kierlige Ondskab. En Dansk Original-Tragedie udi fem Akter. Forfattet af Andreas Nagaard. Kiøbenhavn 1772. med Svares Skrifter.

Et virkeligt Original-Stykke! og saa Originalt, at dets Mage ikke let skal findes. Den Mildhed, Forfatteren i Fortalen udbeder sig af sine Læsere, kunne vi ikke nægte ham, da vi have en sand Medlidenshed med alle Daarligheder, ogsaa naar de sættes paa Prent, men meest naar vi ansee dem som Virkninger af Sogdom, eller af nogen ved uheldige Tilfælde frembragt usædvanlig Tilstand. Det sku'de fortryde os, om vi formedelt denne Anmeldelse skulde blive Marsag i, at Uffætningen paa denne Tragedie svækk'des, isald den, som vi troe, gaaer for Forfatterens egen Regning, hvorfor vi heller ønske, at den maatte lides af mange, da vi ingen Tvivl have, at det jo er en virkelig Almisse, især da Forfatteren selv i Fortalen vidner, at den er sammen-skrevet "under Bekymringer for det Fornødne til Livets Ophold og tildeels for derved at erholde nogen Hielp" o. s. v.

Dog ville vi til vore Læsers nyere Efterretning anføre noget lidet af enkelte Steder, thi deraf skal man kunne slutte sig til det Heele.

(Isabella for sig selv.)

"Ak! — mit Blod blir ko dt — Mit Hierte brister
"Ak! Hervedplage, som min Siel saa grusom frister
"O Afgrund slug! — Du Himmel tør min Krop
"Jeg maae forsvikle brat (hun tier) Men! stop
"Frist Mod — — — Ak — jeg skielver, gys!"

Pamela.

"Gyser Madam! alt godt —

Isabella.

"Men ikke saa jeg fryser ic.

Vore Læsere vilde vel selv uden vor Erindring mærke, hvorvel denne Forfatter veed at benytte sig af sine Streger; ikke en staaer vrlesløs, men betegner, at der fattes et eller flere Stavelsemaal, ligesom der staaer Streger til, hvilke Læsere selv kan opfylde ligesom ham behager; thi hvor dette ikke gaaer on, der kan man sikkert antage det for en Trykfejl. Til oðermeere Beviis kan disse Linier tiene.

Ak Du — Onde — Uandelige Qvinde!

Tænk ey — — — Jeg nu — kan — Glæde finde.

eller og disse fire

O! Pamela Pamela Pamela min Syster
Vi stilles ad — Ak Ven — Mit Hierte brister
Jeg — Dig — — — — Forloret — har
Jeg møder dig — — — Du mig vel ikke spar.

C.

CRITISKE JOURNAL.

No. 16 og 17. ————— 1772.

Forslag til en Kongelig Reformation's-Kommission, i Henſigt at forfatte en velſtaffet vartig Plan for Æconomie-Commerſe og Finanz-Væſenet i Danmark. Ved Chriſtian Martfeldt, Raadſteller og Secretær ved Landhuusholdings-Selskabet. Kjøbenhavn 1771. Trykt hos August Friderich Steen. Sider 71 S. 8.

Efterat Forfatteren i Begyndelsen af Forberedelsen har talt om Religionens og Politikens usve Fortviindelse med Staten, og høje Fornødenhed for den og Kirken, bemærker han, at der i vor Stats politiske Tilſtand findes meget, ſom er ſtrøbeligt, og ureglet, ſom kunde liges med den forrige Tid, da en Reformation for Kirken var høylig nødvendig. Efter nogle Sammenlignelser S. 4 og 5. viſer han, at de lykkelige Tilbragelser, ſom indtraf for Kirken, er og paa ſa Maade indtrufne for vor Stat, at der ſkilte en ſtatsvæſentlig Plan for ſine indenlandske politiske Handlinger, ſom Kirken forudmængede ſymboliſke Skrifte. Denne Plan maatte en Kommission af en Rådſteller Rand kunne forfatte. Men hvorledes denne Kommission maatte være beſtaffet, for at gjøre en Plan, der var ligesaa veltig for Staten, ſom Symbola, grundede paa Skriften, er det for Kirken, hvad Rette den kunde gjøre, med videre, udfører Forf. i Afhandlingen ſelv, hvori følgende Hovedpunkter overvejes; nemlig: 1. Denne Kommissions Natur og Forretning. 2. De Spørgsmaal, der i ſaa Maade maatte den forelægges at beſvare. 3. De Perſoner, ſom maatte udgiøre den. 4. Den Tid, ſom maatte gives den til de forelagte Spørgsmaales Beſvarelſe. 5. De Indvendinger, ſom maatte kunne gøres mod ſaadan en Kommission, med

Beſvarelſe af ſamme. 6. Den vigtige Nytte, der maatte fyde af denne Kommission for Kongen og Staten; og endelig 7. Beviis, at den hollandske Handelsmaade er bedre for Rigerne, end den nærværende, ifald den her foreſlagne Reformation ikke ſkulde gaae for ſig.

I det første Hovedſtykke viſes S. 7. "at Kommissions-Væſen vilde beſtaa i at reformere falſke, og forme ſande Principer, hvorpaa Danmark engang maatte begynde med Stadighed at bygge et Æconomie-Commerce- og Finanz-Syſtem". Kommissions-Forretning blev at give ſin allerunderdanigſte Erklæring paa de forelagte Spørgsmaal, ſom efter Hr. Cancelleraadens Tanker S. 9. bleve ſaadaane, ſom meeſt angik de nærværende væſentlige Mangler i Staten. Men hvilke diſſe Spørgsmaal ere, ſees i det andet Hovedſtykke, hvor følgende fremſættes: 1. Er det en uforbigaaelig Fornødenhed for en Kornſtat, at en beſtändig Pris ſaſtættes for ind- og udgaaende Kornvare? — 2. Bør Danmark handle ſom Engelland i at ſaſtætte, efter Priſerne paa Kornet i Landet, en vis Tid for Korn-Brændeviins Deſtilleringen? — 3. Bør Brændeviins-Brændingen paa Landet ophæves, eller ikke, eller bør den for nærværende kun indſtrænkes? — (Læſerne mærke lettelig, at Spørgsmaal her fremſættes allene i Udtag; i deres hele Viide bør de ſoges i Skriftet ſelv). 4. Er det fornødent, for en Stat af bemeldte Beſtaffenhed, at en almindelig Brødtaxt ſættes for den, i Forhold til Kornpriſerne, eller er det bedre at overlade Taxten til hver Kjøbſtæds Magiſtrat eller Byfoged? — 5. Er det værd, at efterfølge Engelland i at ſætte alvorlig Straf for dem, ſom maatte underſtaa ſig at reise Priſerne paa Markederne (i ſer i det Tilfælde af Kornpriſens Beſtemmeſe), deres egne Røringer til Fordeel, eller for hvad anden Hæfag, det være maatte?

— 6. Dersom en Stat erfarer Nytten af Bondens Frihed, og tillige vilse Love opmuntret til og paadriv den: Skulde det da være politisk handlet, og for Regentens Kaffe nyttigt, at han til samme Tid sælger sine Jordegodsfer til hans Underfaatter, uden enten tilførn at give Bønderne frie, eller at sælge dem paa Bilkør af Enevolds Ret og Hofrihed for de Bønder paa Godserne, som kunde med Nytte tage imod og taale denne forbedrede Tilstand? — 7. Bør Staldfednings-Privilegierna for Eftertiden vedblive, og er de nu at ansee som fornuftige Monopolier for Danne-mark? — 8. Skulde det være af nogen Vigtighed for Staten, at Geistlighedens Jorder blev under eet samlede paa et dem belejligt Sted ved Præstegaardene? — 9. Kan Tobaks-Administrationen bestaae med den for Statens vigtige Plante, Tobaksens rette Dyrkning, eller er den Tobaks-Plantningens Dvælgelse? — 10. Har nogen Stat i Verden havt velbygte Kjøbstæder, vrimlende med velhavende Borgere, berigede ved ordenlige Næringer og en vel anlagt Handel, med mindre slige Kjøbstæder har havt ordentlige Monopolier, i Forhold til deres egen Natur, andre omkringende Stæders Næringer, Statens Fornødenheder o. s. v.? — 11. Er der Exempel paa, at sammensatte Næringer, Manufaktur og Fabrikker, Haandværker og Haandtering, have nogensteds i Verden været anlagte med Lykke, og at de ten vedvarende Orden har bragt nogen Stat Fordeel hjemme og uden fra, uden kønagtige Næringers Love i oprettede Selskaber, eller uden bestemte Lauge, med foreskrevne Laugeartikler for Vedkommendes Handlinger? — Er det statsnyttigt, at Lauge i Danmark fremdeles vedblive, eller ikke? — 12. Er Opsigt med Vares Materie og Form en væsentlig Fornødenhed til Handels-Credits Vedligeholdelse for Staten? — 13. Skulde det være en Sag af Vigtighed, nyere, end brugeligt, at inddele visse Næringer i Danmark, og hvilke ere de Manufaktur, Fabrikker, Konster og Haandværker, hvis Arbejde saaledes maatte indskrænkes til meer enkelte eller mindre sammensatte Næringer? — 14. Er det bedst, fremdeles at følge den Inddeling i Handelen, som i de sidste halvfemteshadstove Aar er fulgt, i Følge Forordningen af 16 April 1681? — 15. Er Kommerce-Forordningen af 4 Aug. 1742 passende til Danmarks nærværende Handels Natur, eller er den i adskilligt stridende imod den danske Handels Fordeel? — 16. Er det Ostindiske Kompagnies Handel ikke meget imod Næringers Opkomst og Flor i Staten, og

vil det ikke være af yderste Vigtighed, ved en nyere paa lagt Told eller Konsumtion, at indrette dets Handel saaledes, at Handelen ikke bliver Kompagniets Gvinst paa Statens Regning? — Det 17de Spø:smaal angaaer det Guineiske Kompagnie; det 18de, det almindelige Handels Kompagnie. — 19. Bør Privilegier eller Monopolier nogensteds være af den Natur, at de strider imod Statens rette Fordeel? — 20. Bør Handelen paa Island paa nogen Maade, saa snart mueligt, gøres frie endog i Detroyens Tid; til hvad Tid bør det skee, og hvorledes kan det skee paa den lemfældigste Maade for Kompagniet? — 21. Bør Island bestaae som en Kolonie af Danmark, eller som een med Nagerne sammenhængende Hovedstat? — 22. Erønger Danmark til Forbedring af dens Koffordie Love? — 23. Er Toldrullen et Nødsstykke, eller ikke? Kan den modtage adskillige betydelige Forbedringer, eller ikke? — 24. Er Konsumtions Rullen saaledes forfattet, at man der af kan see, at Finans-Videnskaberne og Finans-Væsenets Forvaltning er i en mærkelig god Tilstand i Nagerne? — 25. Hvem har Danmark, i hvis Hænder det kunde betroe det betydelige Værk, at lægge Planen til, og derpaa at forfatte sammenhængende og ey imod sig selv, eller imod hinanden stridende Told og Konsumtions Ruller? — 26. Er der noget meer fornødent, for at kunne paalægge den vigtige Afgift, Kornskatten, paa den ligeste og lemfældigste Maade, end det, at have en vel indrettet og sikker Matrikul? — 27. Har Verden noget Exempel paa, at Handelen har til samme Tid blomstret i en uafhængende Stat, hvor Renter har været høje? — 28. Har den Kjøbens bærste Banco Detroy visse af Regteringsformen uafhængende væsentlige Mangler, som gjør den mindre nyttig for Staten, end den er og kunde være; og hvort bestaae de samme? — 29. Er det af Vigtighed, at kiende Folkemængden i hver Stand i Staten, i Forhold mod hinanden, for at erfare, hvorvidt samme er statsnyttig og fuldkommen, eller ikke; og bør Danmark søge at cirkle hver Stands Folkemængde imod hver anden Stand, for at befordre en ordentligere Tilvæert af Borgere, end hidindtil skeet er? — Er en vel indrettet aarlig Mandtals Listes Indsendelse fra alle Menighederne en høynøden Sag for en vis Stat, eller ikke? — 30. Er det lige meget, til hvad Opmæed Pengene cirkulere i Staten, hvor og i hvilken Stand Cirkulationen er større eller mindre, i Forhold til de andre Stænder, i Forhold til Fornødenheden hos hver i sær; er det lige meget, hvordan de cirkulerer,

re, om Cirku'at oven er ordentlig, eller ikke, naar Penge dog cirkulere? — 31. Kan en Regent give Penge ud, og derved formere sin Kasse? Kan han afknappe Udgifter til den Grad, at han derved skaber mangfoldige Næringer i Staten, formindster Folkemængden imod hans egne Hensigter, og taber anseelige Indtægter, som ellers maatte indflyde i Kassen? — 32. Naar en Stat trænger til en Æconomie-Reformation, og Regenten vil i den Fald reformere den, er det da at formode, at den tilfattede Reformation skulde gaae ordentlig for sig, og lykkes, med mindre der for sammes Skuld forud lægges en ordentlig almindelig krigelig Plan, som befales at blive fulgt, uagtet alle mødende Forandringer med Personer ved de Kolligier eller Dicasterier, som blive anordnede at fuldføre Reformationen? — 33. Hvilke ere de vigtigste Hovedmaximer, Danmark har at følge, for at befordre Agerdyrking, Hædrist, Jagt og Skovvæsen? — 34. Hvilke ere de vigtigste i Henseende til Hæfterier? — 35. Hvilke i Henseende til Kunstler, Manufakturere, Fabriker og Haandværker? — 36. Hvilke i Henseende til dets indenlandske, mellemlandske, Colonie- og udeaflandske Handel? — 37. Hvilke i Henseende til Søfart og Seilads? — 38. Hvilke ere de Hovedtilfælde, hvori Norge i sær bør ophejves? Hvad har man i Naturen og Konsten frem for andet at befordre i dette Rige? — 39. Kan Danmark glemme Norges Fordele, uden at glemme sig selv? — I hvilke Tilfælde bør Danmark forbindes til at handle med Norge, frem for med Bremen, ligesaa vel som Norge at handle med Danmark, frem for med nogen anden? — 40. Bør Norge ikke, som denfields, ligesaa vel som Danmark, have en vis fastsat Pris for Kornvares Ind- og Udsættelse, i fald offentlige Magaziner ey oprettes i Norge? — 41. Bør vi importere i Altona, eller paa Kongsberg? — 42. Bør alle Paalæg og Skatter have en vis Kilde: eller kan det være ligemeget, om Kammeralfisken er vis paa, at den Skat, han paalægger, kan betales, eller ikke? — Hvilke ere de beqvemeste ordentlige og overordentlige Afgifter og Skatter, som Danmark og Norge, uden Næringer, Velstands og Uformuenheds politiske Fornærmelse, kan betale? — 43. Hvor stor en Kapital bør Hans Majestæt i de første 20 Aar aarlig anvende paa Befordring af Agerdyrking, Hæfterier, Kunstler og Handel i sine europæiske Stater, i Forhold til Hans Kasses aarlige Indtægter og Udgifter i samme Tid? —

I det tredje Hovedstykke viser Hr. Cancellieraadet, hvilke Personer der burde udgiøre denne

Kommission: i det fjerde, hvor lang Tid der maatte Kommissionen forvandes til Spørgsmaalenes Besvarelse: i det femte de Indvendinger, som kunde gøres mod saadan en Kommissions Medsættelse. Efter disses Besvarelse kommer Han S. 33 til det fjerde Hovedstykke, som angaaer den Tytte, der maatte flyde af denne Kommission for Kongen og Staten. Først forf. egentlig viser Nyttet, sætter han for ud, at der, efterat Kommissionen havde indgivet den Erklæring, som han troer var den beste, vilde erfares, at nogle betydelige Forandringer vare strax at iværksætte, nogle om kort eller længere Tid, nogle ved Lejlighed af de løbende Affairer; men at andre vare af den Vigtighed, at de ikke, uden i en Solte af Tid, og ved en for den Anledning nedsat Kommission, kunde afgøres. I disse anmeldte fire Tilfælde antages Kommissionens Erklæring at være Regenten postulat indleverede paa følgende Maade: 1. De Forandringer angaaende, som synes strax at burde skee: (a) Kornprisen Bestemmelse; (b) Fastsættelse af Tiden for Brændevins Brændingen; (c) Brød- og Mel-Taxen; (d) Forbud mod Prisers eennottige Reising; (e) Bekendtgørelse om Staldfednings-Privilegiernes Ophævelse om en halv Saes Aar, meer eller mindre; (f) Anordning om Samling af Geistlighedens Jorder; (g) Forandring af det Ostindiske Compagnies nu udløbende Octroj; (h) En nye Soldatens Forsatning; (i) Omformingen af Konsumtions-Rullen, i fald Kornprisen var bestemt; (k) Landmaalingens bedre Fortsættelse; (l) Bekendtgørelse om en nye tilkommende Matricul's Forsatning; (m) Medsættelse af de ødelæggende Kenter. 2. De Forandringer, som synes, om en kort Tid, eller om nogle faa og flere Aar at burde foretages: (a) Brændevins Brændingens Ophævelse paa Landet; (b) Forandring af Tobaks-Administrationen; (c) Virkelig Ophævelse af Staldfednings-Privilegiernes; (d) Nyere Bestemmelse af det Guineiske Compagnies Octroj, i det mindste ved Octrojens Ende, om ikke tilforn; (e) Den islandske Handels Frihed ind: 3 Aar; (f) Forsærdigelse af en almindelig eenformet Mandtals-Liste for begge Rigerne. 3. De Forandringer, som synes, bedst at maatte skee ved foresaldende Lejlighed, og naar Omstændigheder, der ey forud vel kan indsees, maatte blive gunstige: (a) Bondens Frihed paa de kongelige Godser, som blive solgte; (b) Hvad det almindelige Handels Compagnie kunde være angaaende; (c) Banco-Octrojens Omforming betref-

fende, Kolonie-Forbedringer, fornuftige Paalæg, m. m. ey anført under forrige Artikler. 4. De Forandringer, som det synes, at en eller flere dertil bestykkede Kommissioner maatte see iværksætte: (a) Bequemme Monopolier for Røbstæderne; (b) Laugsartikler forbedrede efter Fornødenhed for alle Laugene, og Barenes Stemplingsmaader i Artiklerne indførte; (c) En Forordning om Næringers Inddeling i flere Klasser, hvor mueligt; (d) En Forordning om Handelsens nyere Inddeling efter dens Natur; (e) Kommerce-Forordningens Forbedring; (f) Koffardie-Lovenes bedre Indretning; (g) Underjøgning af Privates Nærings-Privilegier og deres rette statsmessige Bestemmelse; (h) En nye Matrikels Indretning paa Landmaalingens Guldsørelse. — "Disse Anskalter vilde ventelig overbevise Verden om, at man kendte Statens Mangler, og forstod Refor- mationen fra Grunden af".

Følgerne og Nyttens heraf viser Hr. M. i 34 Punkter, fra S. 37 til 45, som Lærerne ville behøge at efterlæse i Skriftet selv. Vi ville kun løselig anmærke, at Nyttens vilde vise sig i det fornuftige Publikum's Glæde over Kornprisens Bestemmelse, i Landmandens bedre Kundskab om sit Sammenhæng med Staten, i Brændevinsdriks Afstørelse paa Landet, i dyre Tidens Ophørelse, i Bondens Frihed, foranlediget ved Regentens opmuntrende Exempel, i Opmuntring til Vindskibellighed, formedelst Geistlige. Den's Exempel, i Sidsningens Formeereelse, ved flere allevegne tiltagende Dyne, i større Mængde af indenlandsk Tobak, i Røbstædernes Dyprisning af Støvet o. s. v. — Men, dersom det anførte Forslag ikke fulde blive valgt, eller den dermed tilføjede Refor- mation ikke gaae for sig; saa synes Forfatteren, at Rigerne vil altid befindes langt bedre ved en Handel efter Hollandsk Plan, hvilket han søger at bevise i det syvende Hovedstykke.

For at vise dette, gjør han fra S. 46 til 52 en Sammenligning imellem den Hollandiske Handels Plan og den Danske, og den Hollandiske Handel og den Danske; viser Følgerne for Holland af dets Handelsplan, og forestiller fra S. 53 til 62 i 24 Punkter Følgerne og Fordeleene af den Hollandiske Plan, om den blev fulgt i Danmark, tilligemed Manglerne, som ved den Forandring vilde indløbe. Disse Ma- terier ere alt for vigtige til, at Lærerne skulde lade sig nøye med et Udtog deraf, og vi maae derfor bede dem, efterlæse i Skriftet selv dette vigtige Hoved- stykke, som tilligemed det foregaaende af denne Af-

handling giver en nye Prøve paa Hr. Cancellieraad Martfeldts vidræbskræfte og tillige nye sammenhæn- gende Indsigter i Politiken. — Det liden Rum, som kunde være tilovers til et su'dstændigt Udtog af det sidste Hovedstykke, ville vi med Lærernes Tilladelse anvende til nogle Betragtninger, hvortil Hr. Mart- felts Forberedelse har givet os Aaledning.

Han siger S. 1 og 2: "Betragter man Reli- gion og Politik i Sammenhæng med Staten; saa finder man dem begge saa uadskillelige derfra, at en Stat kan ikke tænkes paa uden dem. — Den samme Religion og den sunde Politikk bliver der som tvende kostbare Løs, staaende paa een Stage, saa fornøden for Kirken og Staten tillige, at ingen kan sige, hvil- ket af dem er meest fornødent". — At Religio- nens Haand-hævelse er aldeles fornøden til en Stats Sikkerhed, nægter ingen ægte Statsmand: at Politi- ken eller Statskunsten er ogsaa fornøden til Statens Sikkerhed og Bestørelse, nægter ikke heller nogen Re- ligionens Lærer: men at Politiken bør være forenet med en Præst's theologiske Kundskab, eller, at en Præst bør vide visse Deele af Statskunsten, om han skal gjøre den Nytte i Staten, som hans Embede og Forsatning giver ham Lejlighed til; dette vil vel Præster i Almindelighed ikke tilskaae. Ikke desmin- dre synes adskillige Grunde at beværte denne Men- ning; og vi haabe, at ikke have ilde anvendt dette Blads Rum, om vi ved følgende Betragtninger kunde give Aaledning til en Forandring i Studeremaade- den, hvortil Religionen intet skulde tabe, men dens Lærere vinde i Anseelse, og Staten i indvortes Styre- te, formedelst Læremaadens Forbedring. Naar vi hos en Præst søgte Statskunst eller Politik, saa for- dre vi ikke, at han skal have meer af denne Videnskab, end som han behøver i hans Forsatning, som Lærer i Kirken, som Embedsmand i Staten, og, for Vi- denskabernes Være, som studeret Mand. Men hos en Land-Preest, og hos denne meer af Natur-Vi- denskaben, end hos hin. Som Lærer i Kirken be- høver en Præst, for at gjøre en god Præken, Indsigte i Statskunsten, naar Sagen, hvortil det skal tales, staaer i Sammenhæng med Staten. Hvorledes kan han præke f. E. mod Soldsvig, hvortil, om vi erind- dre ret, de Sienlandiske Præster ved et meget patrio- tisk Monitum for nogle Aar siden bleve tildelte, dersom han af Statskunsten ikke har lært at vise Fornødenheden af Statter, alles Pligt til at bære Byr- der, uden at anbringe sig derfra ved Ligt og Under- kundig.

fundighed, Glæden for de indenlandske Næringer, naar indførelse fremmede Værelse mindre de indenlandske Værelse Udførelse, med videre? Det er her ikke nok, at han ved offentlig Skriftens Sprog kan bestyrke den Sandhed, at man skal give Keiseren det, Keiserens er, naar han ikke af fornøftige Grunde, tage af Politiken, kan bevise, hvad Keiserens eller Regentens er. Men det er ikke allene i hans offentlige Taler af Præfation, men og i hans Forretninger, som Embedsmand i Staten, at han kan have Nytte af Statskonsten. Er det vist, at Undersaatternes Karakter bør danne til at blive overensstemmende med Statens Dygtighed, det almindelige Bøddel, at dette bedst befordres, naar Undersaatterne ere Patrioter; men at den rette Patriotisme hos Undersaatterne sætter forud hos dem megen Indsigt, og opmuntres ved Exempler: saa sees, hvor nødvendig Statskonsten er for en Præst, for at kunne, uden for Præfation, forbedre sin Menigheds Indsigt og Tænkmaade, og opmuntre den til Patriotisme ved sit Exempel. En patriotisk Regent giver undertiden saadanne Indretninger i sit Land, hvis Dygtighed, Sammenhæng og Følger en uoplyst Mængde saa langt fra indseer, at den ikke allene dommer slet derom, men endog undertiden kan vise sig ulovlig mod Dygtighedens Befalinger. Her er det jo en Præstes Pligt at formane Undersaatterne, at vilse Lydighed? men hvorledes skal han kunne gøre dette med Lykke, med mindre han er i Stand til at domme fornuftigt om Regjeringens Foretagender, og af hvilken Videnskab lærer han dette, uden af Statskonsten? Betragter man Præster i Henseende til den Indflydelse, de kan have paa Undervisningen i de private og ringer Skoler i Rigsstæderne, og i de offentlige Skoler paa Landet; saa vil man let mærke, at Statskonsten kan sætte dem i Stand til at bestyre en bedre Undervisning i disse Skoler, en Undervisning, som underrettede meer om de borgerlige Pligter, end den sædvanlige. Men det er ikke allene ved Undervisning, men og ved Exempel, at en Præst kan danne Borgerens Karakter; Exemplet er endnu fornødent. Det nytter lidet, at han præker mod den og den Feil, mod Eidsvig f. E., naar han, for at faae lettere Rusb, heller bruger fremmede forbudne Værelse, end de indenlandske, som ere noget dyrt. Men, for at kunne nytte ved sit Exempel, maa en Præst først selv være overbevist om de Pligters Nødvendighed, som han lærer andre, og øve dem i Gjerningen, endog med sit Tab. — Vi have sagt, at en Præst behøver og, for Videnskabernes Hæder,

som en studeret Mand, nogen politisk Kundskab. Vi leve i en Tid, da politiske Kundskaber meddeles i alle levende Sprog; Endog i vort Modersmaal have vi allerede adskillige Skrifter, som afhandle politiske Materier. Betymer en Præst sig ikke om disse Skrifter, eller paa anden Maade forskaffer sig den politiske Kundskab, som disse indeholde, hvor let kan han da ikke i sine Samtaler robe en Bankundighed, som i den Ustuderedes Opne, der allene har læst de i Modersmaalet udfomne politiske Skrifter, geraader de Studerede og Videnskaberne til Bankere. En Præst, som ved Statskonsten er sat i Stand til at fornøje sin Menighed med fornøftige Samtaler, skaffer derimod ikke allene sin Stand Hæder, men bøyer og ved sin erhvervede Kredit Bemøtterne til at anhøre med større Lyd hans Forestillinger i moralske og gubelige Materier. — Men, kunde man spørge, hvorledes erhverve Religionens Lærere den for dem fornødne politiske Kundskab? De af dem, som allerede ere i Embede, maatte behjælpe sig med de politiske og økonomiske Skrifter, som vi allerede have i vort Modersmaal, hvis flittige Overvejelse kan gøre dem god Nytte. For deres Skold derimod, som endnu ikke vare komne i Embede, ønskede vi den Assistance ved Universitetet, at der blev holdt Forelæsninger over Statskonsten, indrettede for Theologer, som vilde blive Præster? — Men hvorledes skal Theologer faae Tid til at lære denne Videnskab? der er jo saa meget andet, som de skal lære, at de ikke faae Tid til at indlade sig i denne Videnskab, som synes dem nødvendig? Vi maa mærke: der ere visse Dele af Statskonsten, som Theologer ikke behøve, f. Ex. de, som angaae udenlandske Affærer. Desuden, naar man ret indseer Fordeligheden af de Videnskaber, som høre sammen, for at danne os til en vis Stand, og dyrker dem i en vis Orden; saa applicerer man sig mindre paa visse Videnskaber, som efter almindelig Mening ere fornødne, og meer paa andre, som endnu ikke ere bleve anseete saa vigtige, og som virkelig, efter det rette Bøddel ere det. En Præstes Dygtighed bør være, og allene at lære Religionen, men og at oplyse sin Menighed i alt det, som er nyttigt; thi han er ikke allene Lærer, men og Bektent i Staten, og som lærd Mand bør han tjene Staten med sine Indsigter. For at blive en god Lærer, behøver han ikke i disse Tider at anvende saa megen Tid paa den polemiske Theologie, saa vidt Stridighederne med Katholiker og Reformerte angaaer, som i forrige Tider; den kan bedre anvendes paa at gøre sig stærk mod Natu-

raliseres og Deislers Indvendinger. For Præster i Bispestæderne er Statskonsten og Lovkyndigheden, og for Præster paa Landet Lovkyndigheden, Retshistorien, noget af Medicinen nyttigere, end vidtløstigt Kundskab om de ovennævnte Stridigheder. Det kommer i Studeremaaden fornemmelig an paa, at man studerer med Hensigter til de Forretninger, hvorefter man vil bruges, og i en vel overlagt Orden, saa kan megen nyttig Kundskab i maadelig Tid erhverves, som ellers forgiæves søges.

Uf dette Skrift er udkommet en tydsk Oversættelse under Titel: Vorschlag zu einer Königlich-Preussischen Reformation-Commission, um einen rechschaftenen und dauerhaften Plan für das Oeconomie-Commerz- und Finanz-Wesen in Dännemark zu legen. Von Christian Marsfelt, Canzlei-Rath und Secretär der Landhaushaltungs-Gesellschaft. Uebersetzt. Kopenhagen und Leipzig 1771. Gedruckt bey August Friederich Stein. Stor. 88 S. 8.

D * *

Taler paa vor Allernaadigste Konges Kong Christian den Syvendes Fødsels-Dag Dag den 29. Jan. 1771. holdne paa Sorøe Ridderlige Akademie. Trykt i Sorøe, hos Jonas Lindgrens Enke. Stor 47 S. 4.

Denne Samling indeholder to smukke Taler. Den første paa Dansk; om Lasternes Skade i Staten, af Hr. Johan Ludvig Christian Pontoppidan, Professor i Theologien. Saa meget man kan have læst eller hørt om denne Materie, saa trættes man dog ikke ved at følge Taleren fra Begyndelsen til Enden: Saa vel veed han, ved en simpel og ukonstlet Veltalenhed, ved passende Betragtninger, ved opløsende Exemppler, at holde Læseren til sig og understøtte hans Opmærksomhed. Han lader adskillige saa vel grovere som finere Laster træde op, og viser deres Indflydelse i Staten. Saaledes taler her om Løssagtighed S. 11. "Lyst til det andet Køn er os naturlig. Den er Skaberens Værk. Den er nødvendig til det menneskelige Kønns Vedligeholdelse, og naar den viseligen bruges,

elener den til at befordre Folkemængden, som er Statens Styrke. Men af alle levende Skabninger er ingen meere afvejen fra Naturens Orden i dette Stykke, end Mennesket, og jeg bliver ved at sige, at mange Slægter blant Dyrene maatte forgaae, dersom de saaledes misbragte denne naturlige Drift, som en Deel blant Menneskene. Dyrene behøve i den Henseende ingen Regenter for at tvinge dem, men Mennesker behøve det. Deres Tal og Styrke maae aftage, ligesom Løssagtigheden tiltager. En Regiering, som taa'er eller understøtter denne Last, er derfor som den, der gjør et Sværd, for at lade sig dræbe dermed".

"Der er en Slags anstændig Undseelse i Henseende til denne Lyst, som der noye maae holdes over, især hos det andet Køn. Er engang Fruentimmeret i et Land kommet saavidt, at det sætter Biuesærdighed, Rødsbed og Egteskabs Troe tilside; Ere disse Sænsker, Kønnetts første Skonheder, først blevne rare, saa et Uhykskhed ikke mere holdes for en Skam eller Hemmelighed, end sige Goud, iblant dem, saa Lasten snart blive almindelig, og Folket saa besmittet deraf, at Staten maae falde under sin egen Byrde, eller blive et Kov for Fremmede. I Tyrannier, hvor Regenten ikke elsker sit Folk, men søger kun at underkue og udsue, understøtter man denne Last. Kerys havde med seherige Vaaben bragt Babilonierne til Lydighed. Dette stolte Folk var vanskeligt at regiere. Hans listige og onde Statskonst indgav ham et sikkert, men tillige afskyeligt Middel, til at holde dem under dette fremmede Nag: Vellost var det Vaaben, han brugte hertil. Man maae uadsee sig ved at nævne, at han tillod Folket, at — — — Mandfolk at klæde sig, som Kvinder, og enhver at holde en Støge. Det ved Vellost svækkede Folk, som indbildte sig, at dette var Friebedens Stand, tænkte aldrig paa Opstand eller Uffald. Saaledes søge uretmæssige Beherskere, roeriske Raaboe Magter og Friebedens Fiender at dresse Folket i Svøn. Men i vel indrettede Stater, hvor Regenten og Folket ere eet, søger man at forekomme denne Onde, ja de gamle Danske ansaae ikke Trældom at være for meget til Straf for Løssagtighed".

"Og kan vel Staten med ligegyldige Øine ansee, at denne Last tager Overhaand! Hvorledes ser det vel da ud i samme? Væmmelse for et ordentlig Egteskab, Skillemisse fra sin Egtesalle, en bestandig Mistroe til hverandre, hvorved Regenten selv skal ikke være sikker, en slet Opdragelse af de Børn, hvis Herkomst er vist, og som ingen gode Exemppler har at efterfølge; disse, mine Venner, ere de uløselige Følger

ger af en vilde Løslagtighed. Da hvad kunne vi vente os af den tilkommende Slægt? Et lidet eller formindret Folk ved fordærvede Sæder, svækkede Legemer, en srag og udnyttet Forstand. Til Lykke for dem selv kan det ikke vare længe, førend Resten af disse Fjætte og Svage maaske blive til Bytte for et dydigere Nabo-Folk."

"Saaledes ser det ud i en Stat, der taaler der ue Læst, som man vil undskyldes med, at være os naturlig, ligesom det skulde være Mennesket naturligt, ikke at bruge sin Forstand til at tæmme de Løster, han har tilfælles med Fæet, eller at misbruge dem, værre end de. Og dette er intet Hiernespind. Det er, foruden saa mange gamle Staters, det mægtige Romers Tilstand, da det hældede til sin Undergang. Og endda kendte man ikke den Gang den Sygdom, som forplantes ved Løslagtighed, og som vi have hentet fra Amerika, tilligemed dets Rigdomme".

"Hvad koster ikke denne Læst Staten? Foruden den Mængde af Borgere, den stikker den ved, formedelst ugift Stand, tærende Sygdomme, hemmelige og aabenbare Børnemord, baade for og efter Fødselen, sætter den Regjeringen i Befolningerne paa Huse for Hittebørn, frie Jordemoderhuse, Opfostringshuse, Lughuse, Hospitaller og Sygehuse for dem, hvis Sundhed er bleven et Kov for Lidelighed. Og gid endda ikke Erfaring lærde os, hvordan de saa Mennesker ere, som ved disse Stiftere blive reddede".

Han tilspaaer, at en Stat for en kort Tid kan komme i Anseelse ved visse Læster. "Det er Dygtighed, den siger man, som føder Arbejderen og Kunstneren. Det er Sierrigheden, som beriger Staten og underholder den. Det er Stoltbeden som beskytter Landet, som er Moder til store Opfindelser og dristige Foretagender. Det er sandt. Men, siger Suedors, de glemme at lægge til, at det er disse samme Personer, som efter en kort og glimrende Velstand i Bund og Grund ødelægge Rigerne. Det er Overdaadigheden, som forklæder og fordærver Mennesket, som ødelægger Rigdomme, som gjør Folk arme midt i Overflødighed, som er Moder til Uretfærdigheder og Bedragerier, som hindrer Egteskaber og Folkenes Formørelse. Det er Sierrigheden, som sælger Retten og tilsidst Fæderuelandet. Og endelig er der Stoltbeden, som ophidser nogle til at undertrykke deres Medmennesker, og som er Marsag til Rigerne endelige Ødelæggelse ved Tyrannier og Erobringere.

"Det var Stoltbed, det er sandt, som drev Cæsar til at bringe Romers Magt og Anseelse til saa høy en Spids, som noget jordisk Rige kan komme. Lig de fleste Erobrere, såred han for Fæderuelandet, mindre af Kærlighed til det, end af Kærlighed til sig selv og sin Ære; Men med det samme førte han dog de Romerske Vaaben langt ind i Asien, gjorde Gallierne skatsskyldige, overvandt de Indiske, underkvang Britannerne, og lod Havet selv vise blodige Prøver af hans Seværvindinger. Men, mine Herrer! denne selvsamme Stoltbed, havde den ikke bedrøvelige Følger? Var det ikke Marsag til, at Rom, som saae sin Frihed i Fare, blev oprørt imod sig selv? Blev den ikke Skyld i, at de Marfalske Marsker vadedes med Romeres Blod, at Pompejus førte fulgtes til det Inderske af Afrika, og at dette Folk, det frieste af alle, blev det meest slaviske under deres Kyskere? Var den ikke Marsag i, at han bortgav til en Dronning, eller, hvad siger jeg, til en ublue Qvind, Egyptens Rige? Og hvor længe beholdt Cleopatra den Krone, som Løslagtighed og Stoltbed havde sat paa hendes Hoved". Og efterat han saaledes har afvæist adskillige Læster tilligemed deres Forsværrere, vender han sig i disse Ord til Regenterne.

"Eder, I Jordens Beherskere, tilkommer det at forekomme og høre dette Onde. Dyden er eders Folkes største Stat. Den er Grunden til deres Sundhed, Mæagde, Rigdom, Kærlighed til Eder og det Almindelige. Forgæves bruge I alle andre Midler som den menneskelige Forstand kan optænke, for at ophielpse et uselt Rige, dersom I ikke gjøre Eder Umage for at rense Eders Lande for Læster, og i deres Sted at indføre Dyden ved Anførsel, Værelse og Belønninger. Og dersom en naturlig Kærlighed eller Medlidendighed undertiden forbinder eller fører leder os til at anraabe Eders Mildhed for visse Misdædere, hvis Straf Eders vise Love og Statens Belskærd kan udfordre, da ville vi for bede for Love, Røvere og Mordere, end for de Skabninger, der bryde igiennem alle de Dæmninger, Egenkærlighed, Uerbarhed, Samvittighed, ja Naturen selv har sat for Læsterne, der ved Exempler, Trudsel og Tillokkelser forsøre vor Ungdom og vore Medborgere, og besmitte dem med Læsterne Pest. Vi ville bede Eder tillige, at have et Øye med dem. Vi ville anraabe Eder, at holde over de Love, som Statskonsterna selv har givet mod Ugudelighed, Uretfærdighed og Umaadelighed".

Den

Den anden Tale er paa Franst af Hr. Hans Bülow, Lieutenant i Garden. Her foreskiles Vopigheds Skadelighed, saavel for Stater i Almindelighed, som fornemmelig for Danmark; hvilket udføres med Bittighed og Munterhed. Vi ville anføre et par Steder til Prøve. Efterat Taleren har beskrevet den Glæde, Vopighed giver, i det den klædter Giftermaale, lægger han til S. 40. "Mais encore le luxe n'en demeure pas là. Il repand de ses fruits sur les generations reculées. Le jeune tendron, né d'une graine gâtée, poussé d'une terre usée; brulé au feu de l'imtemperance, noyé dans la prospérité, n'osera jamais ni s'élever contre les vents du Nord, ni étendre ses feuillages pour abriter les jeunes plantes, qui montent sous son ombre. Telle est l'influence du luxe sur la generation, qui vient. La mere élevée dans la paresse & dans la volupté, n'engendre ordinairement que des enfans faibles de corps & d'esprit. N'occupée elle-meme qu'à se parer & qu'à plaire elle inculque au coeur tendre un penchant pour des riens, un degout pour l'economie, pour le travail, pour la frugalité. Les garçons effeminés passent aux mains du pere, & plus gâtés encore ils en sortent se formant sur ce modele ils se degoutent de toute occupation solide, & passent leurs plus belles années dans les plaisirs,

"la chasse, le jeux & l'ivresse. Voilà, etats malheureux! Voilà les gens, qui peut-etre occuperont un jour vos Cabinets, vos bureaux, vos Conseils de guerre, vos tribunaux & vos chaires! Voilà vos guerriers & vos savants! Athènes & Lacedemone formoient tout autrement leurs Heros & leurs grandshommes". — — S. 43. Le plus malheureux de tous les etats sera celui, qui est gouverné, par un esclave du luxe. Ce n'est pas que le faste & la profusion d'une seule maison feroient la ruine de la republique par eux meme. Rien moins. Mais c'est l'abus, qu'en font les Sejanus, les espions & les sentinelles des passions du prince, lesquels saccrifiant à leur intérêt celui du public, & ne connoissant rien de plus grand dans la royauté, que l'eclat extérieur, brillent sur les ruines de la nation sous pretexte de faire briller la couronne. Les exemples des grands entraînent le reste. Tout est infecté dès le Palais jusq' à la cabane. Astrée! alors il faut vous enfuir: Tout conspire à vous perdre. Les modes les plus voleuses du monde vous enlevent vos epargnes, Votre Frugalité expire dans les vanités, votre vertu dans les vices, votre franchise dans des fastueuses prééminences, & vos pauvres malheureux sont montrés au doigt. Ce qui reste, c'est l'eclat de la banqueroute generale".

Ualgangen af disse Blade Foster:

3 Kjøbenhavn, Sjælland og Lolland. Sydn. Jylland og Holsten,
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 18. ————— 1772.

Anakreontiske Digter i Kjøbenhavn 1772.
Trykt med Godiches Skrifter. 20 S. 8.

Det kan ikke andet end være Elskere af Rational-Poesie et kiært Syn, naar man ſeer Poesiens adskillige Greene og deres Slud, et efter det andet, at optages og opelſkes af duelige Hoveder. Thi førend dette ſkeer, og førend vi i enhver Digte-art have nogle ypperlige Stykker at fremviſe, ſkulde vi ikke kunne roſe os af Digtkonſtens Flor, eller af vor Sprogs Begjæmhed til Digtkonſten. Det er ikke nok, at vi have Digtere, ſom vi i Almindelighed kunne kalde gode; de maae have forſøgt ſig og Sproget i de adskillige Digtmaader, for at viſe Geniets Rigdom og Smagens Finhed, og for at ſtaffe Sproget den Mangfoldighed og Smidighed, at det kan modtage og udtrykke enhver Digtmaades egne Tone og Gang. Hiidtil have vore Digtere meelt arbejdet i det didaktiſke Slags; den lættelſe af alle Digtmaader, eller i det mindſte den, hvori man er mindſt næreregnende med en Digter, fordi det Nyttige der bør have Ligevægten med det Behagelige. Om denne Magelighed allene bør været Aarsag i, at vore fleelte Digtere have forſøgt ſig i didaktiſk Poefie, eller om det villige har bidraget noget dertil, at Tullin fandt ſin Roſe i denne Digtmaade, og at Sæſkabet til de ſkønne Videnskabers Forfremmelse meelt har opmuntret og belønnet dette Slags Poefie, vilde vi ikke beſtemme. Viſt er det, at vor Poefie bliver ufuld kommen, ſaa længe den ikke kommer videre.

Anakreontiske Digte forlange vi ikke mange, end ikke mange gode. Der er intet Slags Poefie, man ſnarere kan blive mæt af end dette; enten at det nu ikke kan ſage imod den Mangfoldighed i Udtryk og Sentimens, ſom de andre Digtearter, eller

at man ikkun ſielden er i den Lune, hvori man bør være for at føle den uſkyldige Glæde, ſom dette Slags Digte bør opvække, og for at ſætte Pris paa de ſimple Tækkeligheder, hvormed de bør pryde ſig. De ere derfor ogsaa ikkun for en liden Del Læſere; og den ſørſte Del kaſter dem hen, hvor gode de end ere, ſom Rangletoſ, der lidet paſſer ſig med de grove Fornøjelſer, hvormed nogles, og de alt for alvorlige Syſter, hvormed andres Liv er opfyldt. Vi ſige dette, for, om mueligt, at hindre, at ikke for mange vove ſig paa denne Bane; allerhelſt da den Læbed, ſom bør herſke i dette Slags Digte, kan forføre mange til at troe, at heller intet andet udfordres til dem, end det ſamme. Men man maae betænke, at har man ikke ſtore Fordringer til en anakreontiſk Digter, ſaa taaler man heller ikke mange Fejl af ham. Den ringeſte Haardhed i Verſet, det mindſte Anſtød imod Profodien eller Sproget, regnes ham høiere an end andre, og taales ikke. Habet tanto plus oneris, quanto veniæ minus.

Den Prøve, vi her have for os, er i vore Tanker meget heldig, og vi finde Aarsag at opmuntre Forfatteren til flere Forſøg. Han har meget vel truffet diſſe ſmaa Digtets tækkelige Tone og lette Gang. Udtrykket er, ligesom Ideerne og Følelſerne, naturligt og uſøgt; og den ideltige Afverpling af Stavellemaal forebygger den Monotonie, ſom i dette Slags Digte ſaa let kan blive anſtødelig. — Følgende Allegorie er fuldkommen i det anakreontiſke Digtets Karakter.

Gesner.

”Gesner! Lybſtlands høye Digter!
Du ſom ſang de høye Sange

¶

Om

Om den fromme Abels Myrden,
 Naar du i de tykke Lunde
 Ved den klare Kilde flumrer,
 Flagrer sagte spæde Amor,
 Og med lette Vinger vifter
 Milde Zephyr rundt omkring dig.
 Lænende sig til sin Urne
 Stiger Nympfen op af Kilden,
 Og med venlig Smil befaler
 Vældet sagtere at rasle;
 Dryaden gaaer ud af Eegen
 Hen til dig og sagte lisper:
 Seener! muntre Hyrde, Sanger!
 Hæld! dig glade Skovens Digter.
 Og naar du iglen opbaagner,
 Seer du rundt omkring i Busker,
 Tusindfarvet skønne Krandsse,
 Som de glade Amor fletted;
 Og de muntre Piger følger
 Sagte sig omkring i Busken,
 Mens du synger glade Sange
 Eil din liffigtoned Fløyte.

I den derpaa følgende Indbydelse til Svøm,
 forekommer os Omgrædet: Og alt hvad at have
 nogen Haardhed i Skansonen. — I den følgende
 Gudernes Lyst er det urigtigt konstrueret:

At danse at springe o. s. v.
 Gjør Bakkus, gjør Venus"

og burde været, danser, springer o. s. v. gjør Bak-
 kus, gjør Venus. — Mænd i Stedet for
 Mænd kan slet ikke taales. — Amors Billede S.
 10, er en nydelig Fiktion; men Elisionen skøn for
 skønne er vel haard. — I den følgende Phillis
 støder os det saa i Omgrædet, og den tredje Linie
 fra Enden: allerkiæreste Phillis synes at have to
 Stavelser for mange. Ideen af den sukende Munk
 er os for fremmed, og røber Efterabelse: — I
 Myrtil sætter Forfatteren Toneholdet imod Brugen
 paa den første Stavelse, ligesom tilforn i Dryaden:
 endskjønt vor Brug i dette Stykke er endnu uska-

dig. — At flagre Manken S. 14. er ikke rig-
 tigt sagt, og i dette Vers:

"Phillis, naar du seer til Sidsten"
 burde staae Sifener (med den bestemte Artikel).
 — Bachi Jest S. 16. nærmer sig til Dithyram-
 ber, men i 3de Vers:

"Evan, Eroe! Satyrer frandses"
 læse vi Satyrerne; allehvel da den mellemste i Sa-
 tyrer hos Fors. er lang. — I den sidste Philomele
 er i dette Vers:

"Da skal de høre op at qvilde"
 en Fod for mange; og en anden Fent imod Prosodien
 er det, at den anden i Dryader er snart kort, snart
 lang: lang i dette:

"Naar Dryader, Fauner, Nympfer o. s. v.
 kort i dette:

"Dryader forglemmer Eegen o. s. v.

Endnu vilde vi anføre til Prøve Sommerfug-
 len S. 17.

I den glade Foraars Morgen
 Laae jeg med min lille Phillis
 Paa de nye udsprungne Blomster;
 Hvor de ranke Grene fletter
 Vealig' Skygger for min Hytte;
 Mange spæde Sommerfugle
 Flagrede omkring i Græsset,
 Da fløy en saa skøn som Soelen,
 Skimrende med mange Farver;
 Svingte sig hen til min Phillis,
 Satte sig omkring ved Kinden,
 Derpaa fløy den ned til Bryllet.
 Og da saae jeg — troer mig Brødre!
 Da saae jeg den skielmske Amor
 Komme frem af Sommerfuglen;
 Og jeg saae ham vandre op ad
 Pigen's Hals og hvide Skuldre,
 Sagte hvistede jeg Amor:
 Søde lille Gud lad aldrig
 Pigen holde op at elske,

Og den skielmste Gud han nikte,
Og han soer mig ved sin Bue,
Hastig koste jeg min Phillis;
Hastig fløy den skulte Amor.

Dersem Forfatteren skulde have Lyst at skienke os flere Forsøg i dette slags Præse, saa ønskede vi, at han saa meget muligt, vilde glemme de fremmede Mønstre, han kan have læst og afholdet, og udtrykke os vor egen Natur med de nationale Træk, som i det Naive og Kærlne adskille os fra andre Nationer, ifald vi ellers i nogen Ting have noget Karakteristisk.

Følgende er indsendt.

”Anmeldelsen i den kritiske Journals No. 8. over den i Horsens Skole af Hr. Rektor Tetens holdte Tale, har givet mig Anledning til et Par Anmærkninger.”

”1) At ligne en Præken og være en Præken heel og holden, er uden Tvivl meget forskielligt. At en Tale, i hvilken Sproget nesten overalt er bibelsk, og i hvilken saa mange endog vidtløftige Sprog ere anførte, med Føye kan tillægges en vis Lighed med en Prædiken, troer jeg, og derfor ikke blikker den bidende Dom over Forfatterens Udtryk, ligesom han skulde have et underligt Begreb om en Prædiken. At Forfatteren, som en fra Ungdommen øvet Prædikant, vist veed, hvad der hører til en Prædiken, vide alle Skionsomme, som kende ham. Anledning til det af Forfatteren brugte Udtryk kan formodentlig have været den meer end eengang af vore Bøddemere fældede Dom, naar en eller anden Taler lidet synes at være faldet fra den i deres Tanker til en Tales nødvendige Høyhed (*): Her falder Taleren i Prædiketonen. 2) At dømme fra en Tinas Bekendtgørelse i Kiøbenhavn eller Helsingør til Efterretning derom i Horsens, synes alt for overilet. At man ikke forend den 28de om Morgenens vidste i Horsens, at

(*) Denne Skrivefejl, eller hvad det er, findes rigtig nok i det os tilsendte; men man seer dog nok, hvad der skal betydes.

der offentlig maatte tales om den betydelige 17de Januarii, veed jeg, som just paa den Tid selv var i Byen. At Forfatteren ikke endnu den 27de om Aftenen, havde besluttet at holde Tale, vidste de fleste af hans Tilhørere, hvorfor han ey heller som sædvanlig lod indbyde til Talem Dagen tilforn, men samme Dags Formiddag, da den, som og er usædvanligt, først ho'dtes om Eftermiddagen. I Øvrigt kender jeg saa meget til Forfatteren, at hundrede anmærkede Fejl imod Talekonstens Regler ey havde været ham saa næraaende, som en uttret Mistanke om en saa ublue Brouten, der vist maatte fortjene den yderste Foragt, naar Tilhørerne ey selv havde været overbeviste om Omstændighedernes Rigtighed.”

”Disse Anmærkninger har jeg fundet mig forbunden at sende Dem, om just ikke for at gjøre dem bekendt, som jeg dog ønsker, men skal beroe paa Dem selv, dog for at vise Dem, at de alt for overilet har rørt en uskyldig Mand paa det sømmeste. Kiøbenhavn den 23 Julii 1772.”

* * *

Da Forfatteren viser os den Høflighed at lade det beroe paa os selv, om dette bør indrykkes i vor Journal eller ikke, saa have vi ikke vildet nægte ham den igien, at fyldestgjøre hans Ønske, endskjønt vi for Resten ikke ansee hans Erindringer imod os af saa megen Betydning. Af Følgende vil han see, at han for det meeste ikke har forstaaet os.

Vi have slet ikke vildet sige, at Hr. T. skulde have et underligt Begreb om en Prædiken, men ikkun, at de, som vilde dømme at hans Tale, fordi den har Skriftens Sprog, ligner en Prædiken, maatte have dette underlige Begreb. Vi antage den Forskiel, at det er noget andet at ligne en Prædiken og atter noget andet at være en Prædiken heel og holden. Men der skal noget langt andet til endog at ligne den, end dette, at have nogle Skriftens Sprog og nogle bibelske Talemaader. Vi have sagt i Anmeldelsen af Wesselys Tale (Journ. No. 12), at den lignede en Prædiken, og naar nu Forfatteren af dette Brev til os vil vide, hvad det er at ligne en Prædiken, og dog ikke være den, da behøver han kun at læse denne Tale tilligemed vore Tanker derover. Hr. Tetens Tale derimod ligner ikke en Prædiken mere, end en anden Tale vilde ligne et Philosophisk System, fordi

maa

man deri kunde maaskee have bragt Aristoteles's eller Ciceros Philosophiske Skrifter. Naar nu Hr. E. siger i sin Forerindring, at det skal ikke blive ham ubehageligt, om man vil dømme, at denne Tale ligner meer en Prædiken, end en Tale, da forklare vi ham saaledes, at han selv vilde dog ansee saadan Dom for urigtig og ligesaa underlig, som vi ansee den. Sige vi Fejl heri, da forsee vi os dog vist ikke imod ham, i sær da vor heele Anmærkning er stilet paa at modsigge den falske Tanke; at man ikke ligesaavel skulde kunne bruge Bibelens Talemaader i en Tale, som Ciceros, naar det kun skeer paa rette Sted, og under en god Smags Førelse. Og at Hr. E. har anført dem paa en god Maade, det have vi udtrykkelig sagt.

At man i Horsens ikke kunde vide 17de Januars Tildragelser saa tidlig, som i Kiøbenhavn, eller Helsingør, det kunne vi endelig begribe, og at man ikke førend den 28de om Morgenen vidste der, at der maatte tales derom offentlig, ansee vi for meget mueligt. Vi have og ikke nægtet Rigtigheden af Hr. E. Ord, men ikkun vildet sige, som der og staaer, at naar denne Tale var et Arbejde fra den ene Dag til den anden, vi da havde villet tage til Takke, om den end ikke havde været saa god, som den er; og hvori dens Værdie bestaaer, det have vi, som vi gemeenlig pleye, fastsat, og da dømt, at dette var alt

hvad man burde fordr af et saa hastigt Arbejde. Skulde Brevets Forfatter synes, at vi dog dermed vilde sige noget meere, ja saa er det dette, at Læseren burde i Forerindringen eller i en Anmærkning været underrettet om en Omstændighed, som var Tilhørerne bekendt, men, som ingen Læser saa just strax kan giette; baade vi, og alle Læsere dømme efter det, der staaer skrevet. Hundrede Anmærkninger om Talekonstens Regler lode vi vel blive at giøre; een skulde have klædet ilde nok. Vi skulle ikke undlade at anmærke Jagttagelser af Talekonstens Regler, eller og Fejl imod dem, naar vi have Arbejder for os, som enten bør være efter Veltalenheds Regler, eller udgives derfor; men vi ville og erindre, Certis medium & tolerabile rebus recte concedi, at der ere visse Arbejder, som ere gode nok, naar de ere uden store Fejl. Vi vide meget godt, at Hr. E. er en Mand af Smag og Indsigt, som selv vilde forundret sig over den Fejl, vi begik, naar vi behandlede hans Tale paa samme Maade som Lovtalen over Kaud den store.

Naar vi nu tilsidst i Anledning af den Talemaade i Kiøbenhavn og Helsingør faaer forskret dette Brevs Forfatter, at ikke alle Medarbejdere i denne Journal ere enten i Kiøbenhavn eller Helsingør, eller begge Steder tilsammentagne, saa have vi intet videre at melde.

C.

Kargangen af disse Blade koster :

3 Kiøbenhavn, Siælland og Lolland. Syhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 19. ————— 1772.

Terzione. Et Sørgespil i fem Optog. Af C. S. Fasting. Kjøbenhavn 1772. Trykt hos August Friderik Stein, boende i Skidenstrædet i No. 171. S. 112. 8.

At to ſaa gode Hoveder, ſom Hr. Bruun og Hr. Fasting, have paa een Tid meldet ſig ſom Medbeplere til vor tragiske Muſe, er en Hændſe, der bør give os et glad Haab om, at den Tomhed, ſom hidindtil har herſket i vor Literatur i det tragiske Reg, vil nu ogſaa ſaart blive opfyldt, og vor Skueplads blive beriget med Originaltraagedier af en god Smag. Vi nævne ikke Forfatteren af Kolf Krage: ikke fordi vi miſtkende dette Stykkes Fortienæſter, og endnu mindre, ſom om vi troede, at Hr. Ewalds Genie ikke var ſtilket for det høye Drama; men fordi vi ſtaaer i den Tanke, at Traagedier, ſom ſkulde opføres paa Skuepladsen, bør være ſkrevne i Vers. Thi endſkiønt vi kiende ypperlige Traagedier i poetiſk Proſa, ſaa vandede vi dog ikke, at denne Stil maatte blive vænge i Arbejder, hvis Tone og Udtryk bør være ſaa højt og løfter over den ſædvanlige Proſa, da den ſaa læt kan fordærve vor Proſa i alle ſlags Kompoſitioner.

Stoffet er hentet fra de grædſke Fabeltider; men Forfatteren har taget ſig den Frihed, ſom Jagen nægter ham, ved Tillæg og Forbedringer at indrette det efter ſin Plan, for hvilken vi nu ville gjøre vore Læſere rede.

Scenen er i Cythere, og Drest ſtaaer i Begreb med at indtage ſin Fædrenethrone i Mycene, hvortil han, ſom det lader, af Folket kaldes, og hvor Hermione ſynes at vente paa ham, for efter Folkes Duffe og Menelaus's Beſlutning at deele Scepteret med ham. Men Drest elsker andenſtæds. Palmire, en ſmuk Rhodier af ubekendt Herkomst har indtaget

ham; og alle de Foreſtillinger Seide gjør ham, ere forgæves:

"Eht! (ſiger han omſider) din Konge des befaler,

"Det nu forgiæves er, om heele Verden taler;

"J gaaer, og Kiærlighed ſkal føre an mit Mod,

"Og kjøbed' den end Blod, ſaa var hun værd mit Blod.

Zephire, Seides Brud, har ſelv forelſket ſig i Drest, og endſkiønt hun, ſom en Underſaat, fødte langt fra Scepteret, intet Haab gør ſig om hans Hierte, ſaa kan hun dog ikke taale at have en Rival i Palmire, men ſværger hendes Undergang:

"Som Dronning maa jeg døe, hvis en, da ſom Misdæder,"

Andet Optog aabnes med en vidloſtig Samtale imellem Palmire og Jsmene, hendes Fortrøelige; hvoraf man lærer, at Palmire er kommet til Cyprus for at ſøge en Medon, ſom hun har ſtenket ſit Hierte i Rhodus, og ſom havde redet ſig løs af hendes Arme, for at døe ſom en Helt paa Trens Seng. Hun havde, fortæller hun, vendt ſig til Drest i Cythere, for at ſaae Opvæning, men erholdet dette Svar:

"J ve Medon, (tordnet det) og trods en Guderne!

"Væner en deres Blod ved din Fornædrelſe,

"Og ſiø for en Rival, ſom i dit Blod vil ende

"De Dæler, ſom du ſelv ſaa nødigt ve dte hende."

Hun har vel mærket Drestes Sindelag imod ſig; men hendes Erreſkab imod Medon er uforanderlig:

"At leve Medons blot, og døe ſom hans alleene,

"Det er den Throne, hvortil jeg er født Jsmene!

"En Skygge blot, hvor ſvag den er, af Troeløſhed

"Mod ham, fornærmer ſtrax mit Hierte og min Sed;

Hun kan dog ikke troe, at hun ſkulde være født Slavinde; hendes Ulykke ſelv forbyder hende at troe det:

"Mit Hierte er for stort at være født Slavinde.
 "Men! - - Hoven er det kun, som Lokken søver har
 "Af Medon's bløt for den for frøg til Modgang var,"
 Drest kommer til, og erklærer Palmire sin Kærlighed. Palmire forestiller ham den Eed, han har gjort, de Forpligtelser Lovene og Folkets Daster paa lægge ham. Drestes Svar er stolt og en Tyrans værdigt:

"Jeg fra i Dag af har en anden Lov end Jer
 "Madam! det kommer jer fra nu af til at byde,
 "Mit Hierte gierne vil saa tier en Lov adlyde.
 "Jeg søler I er skabt til min Ulyksalighed.
 "Der har I al min Lov, min Rang, min Pligt, min Eed.
 "Jeg fik dog det for en af Guderne en Ebroue,
 "For at min Straf dem skal for andres Fejl forsonne.
 "Om tusind Konger til en Lov forpligtet sig,
 "Saa har de skrevet den for dem - - og en for mig.
 "De Heltens Blod, som her i disse Aarer rinder,
 "Det er den rette Lov, som Kongerne forbinder,
 "Til andre Love er mit Hierte alt for stort.
 "Jeg underskriver en Lov, jeg en har gjort.
 "Min Rang - - Madam, jeg er for stor at laane Være
 "Af Storme, som hos mig for lang Tid glemte ere,
 "Den sande Være er en Folge af vor Stand,
 "Men af en ædel Siæl - - og den en arves kan.
 "Den Ret, jeg skyldig blev mit Folk, som Ven og Fader,
 "Befaler derfor en jeg mig saa dybt nedlader
 "At være Slave af et Folk, jeg undertvang,
 "Monark foruden Magt og Konge kun af Rang,
 "At smigre hvor det kom mig blot til at befale,
 "Jeg veed hvad Sprog man helst med en Rebel bør tale,
 "Mit Følles Fred er min - - naar jeg beforder den,
 "Saa bør og maae og skal det lyde mig igien;
 "Men langt fra derfor, at jeg vil saa laant en Være
 "Som Scepter stienker, skal mit Hertes Talsmand
 være.

"Der er et Navn, som gjør mit Valg langt kærere,
 "Forglem Monarken og beløn en Eiskere - -"
 Palmire giver ham at forstaae, at hun allerede hører Medon til, og denne Tilsiagelse sætter den stakfels Drest gandske ud af sig selv.

Tredie Optog. Medon er kommet til Cythere for at søge Palmire, og træffer (vi vide ikke, hvorfor just?) paa Palmire, som først vælger ham med en Hemmelighedsfuld Tausbed, hvortil han, noget over ikket, slutter, at Zephire er død, og griber (meget for tidlig, som det synes) til Dolken for at dræbe sig; siden fortæller hun ham, at Palmire elsker Drest. Denne Tidende gjør ham rasende, og han forsøger at myrde

Kongen; men hans Forsøg lykkes ham ikke. Seide lader ham bringe i Fængsel; og den Trodsighed, som Medon viser ved denne Lejlighed, har adskillige stærke Træk:

Seide.

"Ha! griber ham! og fængsler ham Soldater,
 "Hvert Udbr i Myren skal gøse ved hans Straf.

"Medon.

I det Soldaterne lægger ham i Baand.

"Det har min Arm fortient, for den en bedre straf.

"Seide.

"Den har fortient det for det Blod, du ville spille,

"Hvad Forsvar har du vel, som kan din Straf formilde?"

"Medon.

"Slet intet.

"Seide.

"Himmel! og du trodses mig endnu.

"Medon.

"Jeg trodses en, isald jeg var saa feig som du.

"Seide.

"Din Overmodighed en andre Svar fortienner,

"End de, som Døden med dens Pinsler snart foreener.

"Tael! af hvad Skin af Ret du lod forsøre dig.

"Du Ulyksalige! - - -"

"Medon.

"Den Ret at hævne mig.

"Seide.

"At hevne dig? - - -"

"Medon.

"Den kan kun disse Baand forbyde,

"Den var min Pligt - - - din er, dia Konge
 at adlyde.

"Befael min Død! jeg gaaer - - -"

Han vil gaae bort.

"Seide.

"Bliv her og tael! maaskee

"Barbar! du vis om den Straf, som Lovene

"Bestemme her hos os for en saa grov Misdaed,

"Har grum og troeløs solgt dia Arm til en Forræder,

"Som mindre Helt end du, og skyldig i dit Blod,

"Til denne Grumhed b'ot har underkøbt dit Mod,

"For i sin Konges Blod at svømme til hans Throne.

"Medon.

"Det er min Skiebnes Dom, min Straf skal her
 forsonne?"

"Det er en Udbr blot, som er ulykkelig.

At svømme i sin Konges Blod til hans
 Throne, falder efter vor Smag i det poetiske Bædos

og opvækker ingen behagelig Idee. — Zephire, som bemyndiget, at hun vil blive draget med i Medons Forbrydelse, opdiger et Brev, ligesom skrevet af Palmire, hvilket hun lader leveres i Dagens Hænder; hvormed dette Optog endes.

Sierde Optog. Palmire, som intet veed af Medon at sige, uden at en fremmed Rhodier har villet dræbe Kongen, maae taale, at Drest beskylde hende for at være Medvinder og Uarsag til denne Misgjerning, og giver hende det Brev at læse, som Zephire har digtet i hendes Navn, til den Fremmede. Den Affekt, hvori Palmire udbryder, efter at have læst dette Brev, er ikke ilde udtrykt:

”J til min Undergang da eder vil foreene
”J Guder! — — — Dydens Skal da al jer Straf
fortiene

”En Voldsmand skult med Blod tør i sit Kaserie
”Selo trodse Jer endda — — — og ham belønner J.
”Naar Dydens Vægen og forladt Knæp har en Hule,
”Hvor den sig kan i Lye for eders Torden skule,
”Hvad har jeg gjort Jer, mens min Straf er jer
saa kjær.

”Forsølger J mig blot, for jeg tilbeder Jer?
”Imens jeg trøstløs ved eders Altre græder,
”Tillader J endda, jeg holdes for Misdæder?
”Skal eders Torden da kun vldne, hvad J er?
”J Guder! — — — Al hvi har jeg da tilbedt Jer?

Drest for at overbevise hende om sin Forbrydelse, befaler Medon at bringes ind, og den Bestyrtelse, som denne uventede Sammenkomst maatte forarsage paa begge Sider, kunde i vore Tanker ikke stærkere udtrykkes, end her er skeet i det korte iredie Optog.

”Palmire (heftig)

”Gud! — — — Medon! — — — hjælp — — — jeg døer — — —
”(Hun falder om i Jsmenes Arm)
”Medon.

”Palmire! — — —

”Drest.

”See Jsmene!

”At bringe hende bort fra deane gramme Scene;”

Men i det følgende Optog faaer Drest os ikke an, og meget af det, han her siger, fortjener Kritik f. Ex.

”Ha Tager! — — kunde du saa ømt et Hjerte hade,
”Dg i et Blod, som fød for dig alle, bade;
”Du skulde faae det — — ja — — og faae det meere
let,

”Du fik det endnu, hvis du kun begjerte det.”

At Palmire vilde bade sig i et Blod, som fød for hende allene, forstaaer vi ikke, eller er i det mindste

en meget uskiftet Blanding af tragiske Talemaader; heller ikke kunne vi troe, at det er Kongens Alvor, at Palmire skulde faae hans Blod, isald hun kun begjerte det:

”Palmire! — — Du har skilt mit Hjerte ved sin Ret.

”Al! Gid du havde for igiennemboret det,

”Det var en Qual; men ha! saa var jeg frie for
flere”.

Quaal skulde vi sagt Drest frie for, isald han havde faaet sit Hjerte ret igiennemboret; thi det er vel den bedste Kur for all Quaal — — .

Hvor det kunde komme Drest saa fremmed for S. 76 at stude Medon igien paa Skuepladsen, forstaaer vi ikke, da han selv havde ladet ham komme, selv været Vidne til det rørende Optog imellem ham og Palmire, og siden ikke befalet ham at føres bort. — Palmire kommer atter igien frem paa Skuepladsen i siette Optog; og ligesom Medon havde vidst dette, er han der endnu. Den Scene, som her foregaaer imellem disse to Elskende, har ellers gode Steber, kundet Spørgsmaal, som Medon gjør til Palmire, om hun vil døe med ham, falder efter vor Smag i det Romanagtige. — Medon føres bort, og Palmire løber efter ham.

Semte Optog. Phorbas, en gammel Rhodier, hos hvilken Palmire er blevet opdraget, er ankommet til Cythere, og aabenbarer Drest, at Palmire er Hermione, Menelaus's Datter, som denne havde givet ham at opdrage, og bestemt til Mycenæns Throne. Zephire, som har faaet det samme at høre, og som nu ingen Udveie seer til at hindre sin Rivals Lykke, griber til det forsvulvede Middel at myrde Hermione, hvilket hun iværksætter forklædt som en grædsk Soldat. Den døende Hermione underholder Tilskuerne endnu engang, og udvirker Drestes Forladelse for Medon; hvorpaa Zephire dræber sig omfider selv, og gjør Ende paa Sørgespillet.

Det første, som kunde støde en Kiender af den gamle Geographie, der læser eller seer dette Stykke, er, at Forfatteren gjør Cythere til en Stad paa Cyprus, da det dog er bekiendt, at Cythere og Cyprus ere to forskellige Der, den ene i det middellandske, den anden i det cretiske Hav. Imidlertid have der dog været de, som have anset Cyther for en Stad paa Cyprus, og endskiøndt de deri gandske vist have taget Fejl, saa kan det dog være Undskyldning nok for Digteren, at han har havt Forgængere. Men mindre kunde vi undskylde ham, at han ikke nyere har bestemt Stedet i Cythere, hvor Handlingen gaaer for sig. Denne Bestemmelse hjælper dog meget paa Sandsyn-
lig

ligheden, og Illusionen, saavel under Læsningen, som paa Skuepladsen; endskjønt det vist nok er m. geligere for en Digter at lade sine Personer komme sammen som paa et Torv, Monarker og Slaver, Fruentimmer og Mandfolk imellem hinanden. Denne Mangel har atter en Indskydelse i Scenernes Forbindelse, som ikke kan være naturlig, naar Stedet ikke er bestemt. Scenerne i dette Stykke see derfor ogsaa haere Kapitlerne i vore Bibler end virkelige Optrin; saa uskaarige ere de. Personerne gaar af og til, som paa et Marked, uden at man veed, hvorna eller hvordan. Naar enhver faaer sagt, hvad han havde at sige, eller Scenen synes at have naaet sin tilbørlige Længde, gaar Personen af, og et kort Sarsvel mælder os, at han denne Gang intet meer har at sige. Plautus og Terentz ere Meistere i Konsten at forbinde Scenerne, og vore dramatiske Skribenter gjorde vel, om de toge dem til Mønstre i dette Stykke, meer end de nyere Franste.

I Fablen selv, og Maaden den er udført paa, ønskede vi meer Simpelt og Naar. Situationerne ere trukne ved Haaret meer for at overrumple, end for at røre. Anden er bundet saaledes, at den ikke kunde løses, uden med Vold. Hermione er en Person, som man ikke ret kan blive f. og paa. Det lader til, som Orest ikke veed andet, end at hun venter paa ham i Myncene, for efter hans Faders og og Folkets Billie at deele deres Fædrene-Throne med ham. Og dog begriber man ikke, hvorledes han ikke skulde være underrettet om Sandheden, da Folket i Myncene synes at have kaldet ham til Regieringen, og da han vidste, at Hermiones Fader havde sat hende ud blant Fremmede, for at unddrage hende Egisshes og Clotemnestras Raserie. Eller vidste han, at hun ikke var i Myncene, saa synes det, at hans første Omf. sorg burde været at opsøge hende; eller Fæstede han ikke om at søge hende, efterat han elskede Palmire;

saa havde han jo havt den bedste Leilighed til at tilfredsstille sit Folk i Hensende til sin nye Kærlighed dermed, at Hermiones Opholdsted var ubekendt. Her bliver altid Uede og en Drukthed, som skader Sandsynligheden. — Zephire Karakter er i og for sig selv ikke ilde understøttet; denne Furie bliver fra selv altid lig. Vi vil hellere ikke sige, at hendes Kærlighed til Orest, eller Had til Palmire, er unaturligt; thi omendskjønt hun, som hun selv tilkjaer, kunde ifkunge sig det Haab om sin Konges Kærlighed i en anden Forsaening, saa var det naturligt nok, at dette Haab maatte røre, naar hun saa Kongens heftige Elskovselighed til en fremmet Fruentimmer af ingen eller uvis Herkomst, og det blev ikke saa meget Kongen, hun elskede, som Palmire, hun misundte. Men denne Misundelse og dette Had til Palmire synes ikke at burde været længer, end til at Palmire var blevet erkendt for at være Hermione. Nu var Grunden til hendes Had og Rivalskab hævet; og det Mord, hun siden begaaer paa Hermione, et blot en Rødværg af Forsatteren for at faa forbundet det, som vist nok ellers skulde blevet en blot Theatervæsen, til et tragisk Udsald. — Vi vil ikke tale om nogle andre Usandsynligheder, som vi tildeels i Recensionen selv have peget paa.

Paa adskillige Steder har Hr. F. ganske heldig afpasset Tone og Udtryk efter Materiens Bestaffenhed og Personernes Værdighed; men paa mange andre Steder veed man atter ikke: Davusne loquatur an heros; saa prosaiske ere Versene og saa lav Tonen. Imidlertid bør F. i vore Tanker ikke afskrækkes fra at blive ved paa denne Bane:

— *Quat tragicum satis & feliciter audet;*

og da vi ere forsikrede om ham, at han ikke bøder sig det for en Skam, eller er bange for at forbedre og udfrøge, saa haabe vi, at hans andet Forsøg vil overgaae det første.

Urgangen af disse Blade koster:

I Rigshavn, Sjælland og Lolland. Sydn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kiøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 20. ————— 1772.

Sørgetale over Greven af Bernstorff, fordum Statsminister og Geheimeraad i Confeilet, ſamt det kongel. Danſke Landhuusholdnings-Sælſkabs forſte Præſident: Holden i Sælſkabet's offentlige og høytidelige Møde, den 12 Martii 1772. af Martin Hübner, H. R. M. virkelig Stats-Raad og Sælſkabet's Vice-Præſident. Trykt paa Sælſkabet's Bekoſting. Kiøbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller, Kongel. Hof-Bogtrykker. 1772. Stor 40 S. 8.

Trauer, Rede über den Grafen Bernstorff, vom Martin Hübner. Kopenhagen, gedruckt mit Steiniſchen Schriſten. Stor 43 S. 8.

Dm end Greven af Bernstorff, aldrig havde været det kongel. Danſke Landhuusholdnings Sælſkabs forſte Præſident, om han end aldrig havde bidraget ſaa meget til dette Sælſkabs forſte Indretning og Færdighed, ſom hans Sørgetaler tilkægger ham; ſaa har han dog baade ved Raad og Exempel gjort ſaa meget til Handelens, Fabrikernes og Landvæſenets Forbedring i Dannemark, at et Sælſkab, hvis Dønmærke det er, at opmuntre diſſe vigtige Næringer, umuſlig kunde ſee ſaadan en Mand tabes, uden at efterlade Verden et Beviis paa dets Skionſomhed og Patriotiſme, ved at ihukomme hans Fortienester paa en værdig Maade.

Ved ſaadan en Gienſtand kunde det ikke mangle, endog en mindre begavet Mand, end Hr. Statsraad Hübner, paa Materie; og den Taler, ſom alleene burde prijte hans offentlige Handlinger, men ſom tillige havde kiendt hans perſonlige Dyder, maatte nødvendig komme i Forlegenhed, ikke for at ſaae talt, men for at ſaae aſtalt. Thi ſaa ſtor man kan anſee Bernstorff for,

ſom Miniſter, ſaa troe vi dog, at han har været ſtorre ſom Menneſke; og den, ſom med en ſand philoſophiſk Mand kunde give os en Afbildning paa hans høje Siel, ſkulde maaskee gjøre Menneſkeligheden ſtorre Nytte, end den, der med den fineſte Politik udviklede og forklarede os hans miniſterialſke Foretagender.

Hr. E. R. Hübner har gaaet den Middelvej, ſom var den ſikkerſte i ſaa riig en Materie. Han har givet os mindre et fuldstændigt Skilderie, end Udkastet til et; men et Udkast, ſom har alle Hovedtrækkene af et ſtort Maleri, og ſom allene behøver Udmalning for at foreſtille Helten i Legemsſtorreſe. Det er hverken en tør Levnetsbeſkrivelse, eller en opſvolmet Lovtale; men en ſand Sørgetale, der beſtaaer i et ſkionſomt Valg af de meeſt karakteriſtiſke Træk, tegnede med Sandhed og Liv, og hævede med en læt Glæde, uden Tilberedelse og Pomp.

Grevens Familie burde ikke omtales meget, hvor der var ſaa meget at tale om ham ſelv, og dog ikke gandske forbigaaes. Enhver Kænder af Historien veed, hoød det Hannoverſke Huus ſkylder den Bernstorffſke Familie. Denne Omſtændighed peger Taleren paa, og gaaer derfra over til ſin Helt. Denne Vending er i mere Tanker ſmuk. "Det gielder ey her, ſiger han, at tale om, at et alorværdigt Huus, nær ved vore Grændſer, tildeels ſkylder hans Slægt de forſte Aar læg til ſin mægtige Anſeelse. Han ſelv er mig meere end nok, til hans og Dydens uſminkede Berømmelse."

Han berører derpaa hans Studeringer og Opdragelse. Den alminde ige Tanke, at "med Flid dyrkede Videnskaber formilde Sæderne" var her gandske egentlig og karakteriſtiſt anbragt. "Hans Ungdom var en Ræde af flittige Studeringer, og hans heele Liv blev et Billede paa en næſten ulignelig Godhed, ſom kiendeligen betegnede al hans Omgang," og

” og enhver af hans Handlinger, med Venligheds og
 ” Velvilligheds behagelige Mærke”. Men, naar
 Hr. H. videre taler om de ufrugtbare Deele af Viden-
 skaberne, om det aldeles ubrugbare i enhver af dem,
 som end ikke burde læres i Skolerne; saa begribe vi vel,
 hvad han vil sige, men ønskede, at han her havde ud-
 trykt sig var sommere. Ufrugtbare Deele i Videnska-
 berne kiende vi ingen, og det, som skulde være aldeles
 ubrugbart i nogen, maatte ved noye Undersøgelse be-
 findes at være meget lidet; Thi endog Bestemmelsen af
 en gammel Klædedragt, Oplosningen af et dunkelt
 Sprog, Undersøgelsen af et Ords Ætymologie og an-
 det meer kan blive frugtbart paa Glæmninger. Men
 vistnok kan en Statsmand, eller den, som tænker at
 blive det, gjøre for meget af disse og andre Studerin-
 ger; og naar Grotius i Forsiernes Forgemaaker falder
 hen over sin Terentius eller Lucan, og glemmer sin Re-
 publikke Vrinder, er han ligesaa meget at laste, som
 Philologen, der med Hovedet fuldt af Statsfager,
 glemmer at studere sin Autor. Og aadret har vel Hr.
 H. ikke vildet sige.

Det Sted, hvor Hr. E. R. taler om Grevens
 Gesandtskaber, er svagt, og har noget af en uægte
 Glæmmer, som vi ikke kunne lade ubemærket. ” Reppe,
 ” siger han, havde hans Hengivenhed til det Danske
 ” Norden gjort disse Riger til hans andet Hæderne-
 ” land, førend han begyndte at skikke ibland de duelig-
 ” ste Gesandtere. Dresden lærte tidligen at kiende
 ” hans ypperlige Værd. Det Sydste Rige skionede
 ” paa hans Indsigt og Værdmodighed: Og Frankrigs
 ” endnu levende Monark kan selv bevidne den kloge
 ” Troeskab og den forsigtige Omhyggelighed, hvor-
 ” med han i lang Tid hos ham udrettede sin Konges
 ” Befalinger”.

Dette Sted har ingen sand Veltalenhed, og siger
 intet videre, end at Bernstorff først blev Gesandt i Dres-
 den, derpaa i Regensborg, saa i Frankrig. Det
 Øvrige bestaaer blot i Talemaader, som fyldte allene i
 Øret, uden at bringe Sielen nogen Idee. Havde B.
 havt Venlighed i enhver Gesandtskabspost at yttre andre
 og særdeles Talenter, saa kunde og burde disse været
 udtrykte. Men ypperlig Værd, Indsigt, Troeskab
 og Forsigtighed ere Egenskaber, som man forlanger og
 venter hos enhver duelig Gesandt. — Desto smukkere
 og meer karakteristisk er det Sted, som skildrer hans
 Bestyrelse af de udenlandske Sager. ” Vi overlade,
 ” siger han, til de Europæiske Cabinetter, at udbrede
 ” hans Ære i denne Betragtning. De give alle Siens-
 ” lyd af Høvsagtelse og en næsten mageløs Tilhid til

” Hans Redelighed: Thi Hans Visdom og Oprig-
 ” tighed foragtede det nedrige og iadskrænkede Bregreb,
 ” at Falshed behøves til Fremgang i Statshandlinger
 ” med Fremmede, Han kunde bramme af, aldrig at
 ” have betient sig af Svig i slige Forretninger; og dog
 ” erkjendte de navakundigste Statsmænd ham for de-
 ” res Mester”.

Hans Fortjenester inden Landet prises af det
 Exempel, han har givet paa sit Gods til Agerdyrk-
 ningens Opmuntring, af de kongel. Forordninger,
 han udvirkede til Konsters og Manufakturers For-
 fremmelse, af den Understøttelse, han forskaffede det
 kongel. Landhusholdnings-selskab, og endelig af den
 Iver, han viste for Søhandlens og Skibsfartens
 Opkomst i Rigerne. Om de til dette Maal sigtende
 og ved ham i Stand bragte Traktater med fremmede
 Magter, taler Hr. H. saaledes: ” Der behøves en
 ” vægen dyb Visdom, til udenrigs at sætte de Læns-
 ” des nye eller gamle Handels-Græne i behørig Sik-
 ” kerhed, hvis kloge og langvarige Slid, eller lykke-
 ” lige Skiebne, allerede forhen haver tilvænt dem
 ” nogen skrækkelig Styrke: Og den Stat trænger
 ” ikkun til saa Handelsstraktater, som kan give enhver
 ” Naastand, Fynd og Vægt ved sin Vælde. De
 ” Nationer, der have været de første paa Vindstibe-
 ” ligheds lange Løbebane, ere naturligtvis bleve de
 ” fremmeste, og have Fordeelen tillige med Magten
 ” borte. De øvrige handle vilseligen, naar de, ved
 ” velbetænkte Næmehandlinger, lade sig tilkiende
 ” de Rettigheder til deres udenlandske Handels Gavn,
 ” hvis Tilstaaelse ellers maatte holdes for ingen, eller
 ” henregnes til den almindelige Folke- Rets usuld-
 ” komne Vigt. Saaledes tænkte vor Bernstorff,
 ” og saa haver Erfarenhed lært at tænke.

” Efter disse den sande Statskunsts upaatvile-
 ” lige Sandheder, bør de ved ham sluttede adskillige
 ” Handels- Traktater med Villighed bedømmes; og
 ” af dem kan deres visse Nødvendighed og Nytte klar-
 ” ligen indses. De vil derfor altid vidne om hans
 ” Ære i de diplomatiske Samlinger, og alle bevares
 ” i de offentlige Archiver, som stedsebevarende Beviis
 ” paa hans utrættelige Omhyggelighed for Søfar-
 ” tens og Handelens, disse vigtige og for de Danske
 ” Stater saa naturlige Nærings- Grænes, sikker og
 ” lettere Udbredelse.”

Fra Grevens offentlige Fortjenester, kommer
 Taleren til hans personlige Dyder. Ogsaa her fore-
 kommer mange karakteristiske, og en Bernstorff allene
 egne Træk; hvorpaa vi ville anføre disse: ” De vigt-
 ” tigste

"tigste Forretningers Mangfoldighed betog Ham en
 " Hans venlige Mine: Og Han hørte alles Ansøg-
 " ninger og Forslag, indtil de urimeligste Begieringer,
 " med en ubeskrivelig Saalmodighed. Aldrig saae
 " man Ham afvise nogen i stærke Udtryk, eller med
 " en Anseelse af Strengbed, og endnu langt mindre
 " med Bitterhed eller Haanbed. Hans omme Vel-
 " villighed sølte andres Læve, og søgte paa alle op-
 " tænkelige Maader, at lindre deres Bekymringer.
 " Sels et Ufflag fra Ham syntes næsten at mishage
 " ligesaa lidet, som mange andres smigrende Løfter."

" Hans Arbejdsomhed kunde umueligen være
 " større. Ingen kiendte bedre end Han, den Stats-
 " mands heilige Forbindtligheder, hvis Regenten givne
 " Raad nærmest bestemmer et Riges Bestyrelse; og
 " ingen søgte at opfylde dem nøyere. Han skionede
 " retteligen, at Hans Stand en var forundt saa
 " megen Nødvighed og Indskyldelse, for alleene at
 " være enten et Sæde for Høvhed, eller et Fræstæd
 " for seloraadig Magelighed. Hans heele Tid blev
 " derfor et stedsevarende Arbejde, som, med Tilside-
 " sættelse af alle sædvanlige Forlystelser, en tillod andre
 " Mellemrum, end de, Fornødenhed udkrævede. Han
 " tænkte og skrev med en beundringsværdig Færdig-
 " hed, og det, han skrev og tænkte, havde altid Ind-
 " sigt og Overlæg i Følge med sig."

" Det nederdrægtige Skumlen, hvorved mange
 " tragte efter at forkleine andre til deres egen indbildte
 " Fordeel, endskiondt de dermed snarere bevise deres
 " slechte Opdragelse og foragtelige Sæder, var Ham
 " yderligen modbydelig. Han talde aldrig ilde om
 " nogen i offentlige Samqvem. Han leed end ikke,
 " at det skeede af andre i Hans Nærværelse. Han be-
 " tænkte, at alle Mennesker have Skrøbeligheder, og
 " at de, som gierne igiennembegle fremmede Fejl,
 " gemeenligen forsømme at rette deres egne."

" En meere uegennyttig Mand, end Han, haver
 " nok neppe levet. Den Rigdom og de store Egen-
 " domme Han havde arvet efter sine Forsædre, fortæ-
 " redes ved en idelig og uindskrænket Gæmildhed:
 " Og den Iver, hvormed Han arbejdede for det al-
 " mindelige Bedste, kom Ham til at glemme sit eget.
 " Hans Villie var aldeles opofret til Statens sande
 " Gavn: Og naar Han fejlede, og hvilket Menneske
 " fejler ikke? saa fejlede Han af idel Godhed.

Den korte Apostroph, hvori Taleren til Slut-
 " ning vender sig til Regenterne: "Regentere! I som
 " behøve langt meere Hielp end andre Mennesker til
 " Eders høye Pligters retskafne Udøvelse; Al! at I

" maatte skionne derpaa, naar I have hans Lige!
 " denne Apostroph, sig vi, har behaget os meer, end
 " den, hvor han maner den fæle Avind til at fremtræde.

Hr. Prof. Sprog er reent og jævnt. Vordene
 " ere vel valgte, og ifkun sjelden bebyrdende; og kun
 " paa nogle Steder slappes Udtrykket noget ved de alt
 " for ofte forekommende: I disse Henseender, til
 " hvilken Ende, i slige Tilfælde o. s. v. Et utyde-
 " ligt Sted maa vi dog endnu ansøre, for at vise, med
 " hvad Opmærksomhed vi have læst denne liden Tale.
 " Det er dette S. 24: "Han saae Menneskeligheden
 " fornedret og forbunden med forvirrede Egendommers
 " usikre Besiddelse.

En kort Forerindring ansører H. E. R. Grevens
 " fornemste Levnets Omstændigheder, hvoraf vi ville med-
 " deele følgende. Greve Bernstorff er født paa sit Fæ-
 " drenegods i det Hannoveriske den 13 Maji 1772; renste
 " i sin Ungdom igiennem den største Deel af Europa med
 " den berømte Keysler, og kom i Dansk Tjeneste som
 " Kammerjunker Aar 1732. Efterat have været Gesandt
 " først ved det Dresdenske Hof, siden ved Rigsdagen i
 " Regensburg, og omfider ved det franske Hof, bliver han
 " Aar 1749 indkaldet til at beklæde den afdøde Greve
 " Schulins Embeder, som Geheimeraad i Consillet og
 " Obersekretair i det tydske Cancellie og for de udenlandske
 " Sager. Disse Embeder forvaltede han indtil den 15
 " Septbr. 1770, da han begav sig til sine Godser, og
 " levede fornemmelig i Hamborg, hvor han efter en kort
 " Svaghed døde Natten imellem den 18 og 19 Februarii
 " 1772. — Hvad Forfatteren ansører om den Deel,
 " som B. skal have havt i det Danske Landhusboldnings
 " Selskabs Opprettelse, skal, som os af adskillige Med-
 " lemmer er forskret, behøve nogen Rettelse.

At kalde B. den første Undersaat, som i Danne-
 " mark uden for den kongel Familie har ophævet Fæl-
 " lesskabet, er noget ubeqvemt talt; og Ordenen af
 " l' Union parfaite burde vel været oversat: Den fuld-
 " komne Forenings Orden, ikke den fuldkomne Eenig-
 " heds Orden, som den her kaldes.

Hr. Prof. Schlegel har gjort fremmede E. skere
 " og Beundrere af det Bernstorffiske Navn en kjær Tie-
 " neste, i at levere dem dette gode Stykke ved en Oversæt-
 " telse i Hænder. Men om alle tillige vilde antage det
 " som en nye Lejlighed til at dømmen om, hvor skikket det
 " danske Sprog er zu den erhabensten Gattungen der
 " Redekunst, kunde man tvivle paa; thi om det ogsaa
 " hørte dertil, sag led Sprogets Beqvemhed til det høve-
 " ste Slags Veltalenhed sig snarere dømmen efter en dansk
 " Oversættelse af et tydsk Skrift, end efter en tydsk Over-
 " sættelse

sættelse af ei dansk. Om Oversættelsen selv behøve vi i det yrrige intet at tale; thi naar en Mand af Hr. Schlegels Smag og Størke i begge Sprog oversætter, maae en Oversættelse endelig blive god.

En sand Christens Forhold i Henseende til Gudelige Løfter. Betraaget i en offentlig Tale over 1 Mos. Bogs 28 Kap. V. 20, 22. holden den 11te October 1771, som en aarlig Erindrings Dag om det Kongel. Waisen Huus Stiftelse. Ved Berndt Sverdrup, Stædets Præst i Kiøbenhavn, 1772. Trykt udi det Kongel. Universit. Bogtrykkerie af N. S. Godiches Efteleverste ved Frid. Christ. Godiche. Stor 56 S. 8.

Efter vor Tænkemaade geraader det Hr. Sverdrup til megen Ære, at han paa saa kritisk en Tid og ved saa sm en Lejlighed har været med Frimodighed og Eftertryk at tale om den Stiftelses Sag, hvis allerede besluttede Undergang almindelig beklagedes af alle baade Elskere, og ikke Elskere af Waisenhuuse, ikke saa meget for Stiftelsens egen Skyld, som for den aabenbare Vold paa de helligste Love og Forbindelser, den frekke Foragt for en stor og endnu i Alles Minde levende Konges sidste Villie, den haanlige Skidselighed imod ea ei sket Kongedatters og Stiftelsens store Velgjørerindes Døds og Forbønner, og endelig den fornærmende Eilsidefættelse af saa mange private Personers Rettigheder, som Stiftelsens Undergang forudsatte. Denne Vold og Forkrænkelser kunde en Mand i Hr. Sverdrups Forsætning ikke tie stille til, uden at forhaane sin Stand og sin Tænkemaade; omendskjønt vi paa den anden Side ikke billige alle de Grunde, han har brugt til sin Sags Forsvar. Det hjælper intet til at vise Waisenhusets enten Nytte eller Unytte, at de ere oprettede i alle civiliserede Stater, at Hedninger og Jøder, saa vel som Christne, have skjønned paa deres Ypperlighed. Lægeraens Forsikring, at en Mængde Mennesker paa eet Sted forvolder Usundhed, og forplanter Sygdomme; og Dødelighedens Udvisende, at saadanne Huse levere meer end dobbelt et Antal til Døden imod dem, som Naturen kræver af andre Huse, bør være meer værd, end alle civiliserede Stater, og end alle Konger og Kænsere. Der er ingen saa daarlige

Indretning i Verden, at den jo kan beskyttes med et eller andet vist Folks Exempel. Vist nok er det ganske mærkeligt, som H. S. beretter, at Waisenhuuset i Kiøbenhavn aldrig, saa vidt nogen kan mindes, har været befængt med nogen mærkelig smitsom Sygdom i de 44 Aar, det har været funderet, end ikke, naar epidemisk Svagthed ellers har grasseret i Staden. Men, som et tydeligt Beviis paa Guds Velbehag i Stiftelsen, torde vi dog med Hr. S. ikke ansee dette, og endnu mindre, som et Beviis imod dem, der erklære Waisenhuuse for usunde. Thi Dybsynet lærte, at de fleste Børn vare af en svagelig Helbred, og endskjønt de kunde være frie for fiendelige eller smitsomme Sygdomme, kunde de vel have lagt Grunden til den Svagelighed, som siden har forförtet deres Dage; og hvem har bekymret sig om, til hvad Maal de have bragt Livet, efterat de vare komne ud af Stiftelsen? — Man gjør i vore Tænker bedre, naar man har en god Sag at forsvare, at man opofrer de svage Grunde, og lægger de gode og stærke desto tydeligere for Dagen.

Textene saavel til Indgangen som til Afhandlingen selv ere meget vel valgte. I Indgangen forklarer Forf. i Anledning af Prædikerens 5te Kap. 3 V. visse gudelige Løsters Beskaffenhed, og viser 1) en Uødvendighed i at giøre dem, 2) en Nødvendighed at holde dem, naar de engang ere giorte. — I Afhandlingen selv vil denne Inddeeling ikke staa os an. En sand Christens Forhold i gudelige Løfter, siger Forf., bestaar 1. I at begiere noget af Gud. 2. I at give Gud noget igjen. Denne Modsætning af at begiere noget af Gud og give Gud noget igjen, har noget sidende, og kan give Anledning til at opvække eller underholde de skadelige Fordomme, som de fleste have i denne Materie. Vi havde i det Sted ønsket, at Forf. havde bestridt disse Fordomme, og i sær viist, at hvor ureene Kilder de Løfter gemeenlig komme, som gøres til Gud, for at faae noget af Gud igjen. Men overalt er denne Materie meget delikat, og maa behandles med en varsom Haand, at man ikke paa den ene Side ved at kræve en alt for rene Dyd af Mennesker, kvæler al Godgjørenhed og Gavnildhed, og paa den anden Side ved at ophøje for hidsig gudelige Løfter, taler Ordet for Hyklerie og Overtro. — I det Yrrige er Hr. Forf. Foredrag ordentligt, lært og tydeligt, og understøttet med vel valgte bidrags Exempler og Sprog. Noget lærde Oplysninger vente vi ere komne til, da Talen blev bestemt til at trykkes.

Trykfejl.

No. 19. S. 150. L. 1. tragiske Talemaader, læs; tropiske.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 21. ————— 1772.

Algemeine Regeln zum rechten Gebrauch vom Modo conjunctivo, den Conjunctionen Quod und Ut, und Imperfecto und Perfecto Indicativi in der Lateiniſchen Sprache. Aus dem Dänischen Verſuch kühler und doch verbessert ins Deutsche überſetzt. Kopenhagen 1772. Zu haben in der Straſſe Landemerket No. 91. St. 16. 8.

Vi anſee dette Hr. Høysgaardſ tydſke Foſter, der er et Udtog af hans for noxen Tid ſides af os recenſerede Forſøg til at faſtſætte den regelrette Brug af Conjunctionerne Quod & Ut o. ſ. v. (*), ſom en Appellation til det foraufrigere tydſke Publikum imod hans ubillige Landsmænd, der ikke vide nok at ſkionne paa hans grammatikaliſke Fortienæſter, og i ſær imod Recenſenterne af hans ſidſte Forſøg. Ander vilde vi dog ikke troe, at Forfatteren kan have meent med dette tydſke Exercitium; endſkøndt det kan gjerne være, at det tillige ſkal tiene de Tydſke til en Forſmag paa hans Indſigt i deres Sprog; og hvo veed, om han ikke med det forſte ſkienter dem ſine Opdagelſer og Forbedringer i den tydſke Grammatik, ſom han nu ſkientede os ſine Opdagelſer i den latiniſke; og da vilde vi vel raade enhver ærlig Tydſker, ſom elſker ſin Keelighed, at lade vor avindſyge Grammatikus beholde Ret; thi den beholder han alligevel, om han ſaa ſkulde tage ſin Tilflugt til et Archipodialiter og Reflexive. Vi ville dog forelægge vore Læſere, ſom maatte være Elſkere af det tydſke Sprog, nogle Prøver, hvorpaa de kunde vænne dem til at hørde ſig imod det Forſøg til at beſtemme Regelmæſſigheden i det tydſke Sprog, ſom de med det forſte kunne vente ſig af Forfatteren. § 1. "Man muß wohl unterſcheiden, was eine Sache in ſich ſelbſt iſt, und was oder wie zu ſeyn eine Rede ſie vorſteltet". En mindre ſkarpſindende Tydſker havde vel her ſagt: und wie eine Rede ſie vorſteltet; men ventelig havde dette ikke været objective rigtig, eller paſſende nok med Scopus Authoris, og Forfatterens Conſtruction har desuden noget ſaa materialiter og complexive ſmukt, at den ikke bør forandres. "In der

"Syntaktik, heder det videre, kommt das erſte nicht, ſondern allein das letzte in Betrachtung". De Tydſke have hidindtil brugt det Ord Syntax; men da de begaae det Barbarie, at deſlinere dette grædſke Ord ſom et Neſtulinum, da det dog aabenbart er et Fæmininum (ſee Ruithes grædſke Grammatika p. m. 56). ſaa vilde vi vel raade dem fra nu af at antage Hr. Høysgaardſ Syntaktik, et Ord, ſom desuden ved den Idea ſocia af Krigs Konſtens Taktiken tiener til at give en Notionem realem paa den grammatikaliſke Syntax; thi ligesom Taktiken viſer, hvorledes Krigshæren bør ſtilles i Orden for med bedſte Virkning at gaae løs paa Fjenden, ſaa viſer Syntaktiken eller Syntaxen, hvorledes Ordene bør ſtilles i Orden, for at bemæſtre ſig Fjertanten. — § 2. "Als gewiß etwas vorſtellen, ſind Worte, die nicht deutlicher gemacht werden können, als ſie in ſich ſelbſt ſind, ohne durch Exempeln, wovon uuten vorkommen werde". Vi havde Luſt her at gjøre werde til en Trykſehl, og læſe enten werden eller wird; men Forfatteren vil vide os liden Tak for denne Forbedring; thi uden Tvivl agter han at demonſtrere, at her tales oblique, og at der ſølgelig bør ſtaa en Conſunctivus (ſee diſſe allgæmmeine Regeln § 11). — I det følgende Sted ſaaer den Tydſke baade Grammatik og Syntaktik anſeelige Forbedringer. "Eine künstlichere (heder det § 13) und netter abgepaſte Regel ſich nachzurichten in einer ſo ſchweren Sache hat wohl niemand zuvor gegeben; aber ſie bedarf Erläuterung ſo wie alle allgæmmeine Regeln eines feines und vielfältigen Inhalts".

Maar Hr. H. ikke kunde taale, at hans Opdagelſer i den latiniſke Grammatik bleve inden for Danne mark og Norges ſnevre Grendſer, men vilde endelig, at de ſkulde paſſere Enderen; ſaa havde vi virkelig onſket, at han havde overſat ſit Forſøg paa Latin, thi vi havde da erfaret, om vor Grammatikus ogſaa havde kiendt det Sprog til Gaans, han paatager ſig at ſkrive Regler i, eller om vi havde ſaaet Aaledning at ſande Qvintilians Anmærkning: Aliud eſt grammaticè loqui, aliud latinè.

Foruden dette tydſke Exercitium læſes endnu fra S. 10 et Svar paa vor Journals Recenſion af Forfatterens Forſøg i No. 3 d. N., og det i bredt Danſk, ſaa

(*) See Kritiſk Journal for dette Aar No. 3.

bredt og plat, som vi kunde ventet os det af en halvfierdesadative Mars Grammaticus. Indholdet af dette Svær er kort og godt dette, at vi ere Dosmere, som intet tørke selv, intet forstaae; og det kunde endelig vi Smaafolk gjerne taale at høre, naar det gaaer de store Mænd, en Perizonius, en Gesner, en Ihre ikke bedre end os; thi disse ere alle Smaadrenge i Skolterens Dynne. Men naar Hr. H. vil have opdaget, at Grunden til vore smaa Kritiker over hans Arbejder, er ikke andet end Hovngierrihed, saa rober han derved ikkun sin egen Hovmod og Avindsyge, der ikke kan lade sig nøye med de Lovtaler, hvilke vi altid med rund Haand have givet hans tørre Dybsindighed, og endnu ved denne nye Prøve igientage. For Resten indlade vi os ikke i noget Griensvar; thi vi have ikke Lust at folde vore Blade med den heele skolastiske Terminologie, uden hvilken vi dog ikke vilde blive Forfatteren forstaaelige eller grundige nok; og vi maatte befrygte, om vi fortsatte denne ufrugtbare Strid i samme Tone, som Hr. H., at Publikum kunde falde paa de Tanker, at vi overjordiske Grammatici ikke vare bedre, end de underjordiske, hvilke Sagedorn saaledes har beskrevet efter Niels Klim:

Aller find die Grammatici
Streitbare Ziegenböcke;
Die dünken sich kein schlechtes Bleh,
Das zeigt ihr stolz Geblöck;
Ihr hocherfabrer langer Bart
Hegt auch kein Haar gemeiner Art,
Und ihre Hörner siegen
In scharfen Wörterkriegen.

Men et mærkeligt Bevis paa denne Mands stolte og tillige falske Indbildning om sig selv, og sine grammatikalske Opdagelser, kunde vi ikke undlade at anføre. Han gjør sig ikke lidet tilgode paa, at han er den første Grammaticus, som har vist os Forskiellen imellem en oratio directa og obliqua; og dette gaaer saa vidt, at da Rektor Scheller i et nylig udkommet Skrift har brugt det Udtryk oratio obliqua, citerer Hr. H. os for Mærkværdighedens Skyld begge de to Steder, hvor man kan finde denne Terminus hos ham; men Tingene — det forstaaer sig — har Scheller ligesaa lidet indseet som Ihre. Vi behøve allene at vise Hr. H. hen til Basedows tyske Grammatik, hvor ikke allene Udtrykker; Silius obliquus relativus forekommer, men ogsaa Saagen selv, og Forfatterens heele *evvnpa* om Conjunctivers Brug i denne Stil forklæres (See Basedows deutsche Sprachlehre S. 8.) Men dersom dette Navn ikke skulde klänge ham lærdi nok, saa vilde vi erindre ham om, at Cellarius (den store Cellarius, hvilken Hr. H. vel i det mindste for sin latinske Grammatiks Skyld gjør det Være at lade gaae i Skole hos sig med Perizonius og Ihre) allerede for mange Aar siden maastee paa

den Tid, da Hr. H. som en Skolepog lærte Forskiellen paa en oratio directa og obliqua af Justinus, som han meget opbyggelig fortæller os, har givet os en Samling af Taler af de latinske Historiekrivere, hvilke han deeler i to Klasser, nemlig i orationes directas og obliquas; saa at ikke allene Ordet, men ogsaa Tingen selv har været bekiendt for længe siden.

Mathematisk Betænkninger. 1. Over Bevægelsens og Lyngdens Grundsaetninger. 2. Om at finde Legemers Lyngde ved Bægter. 3. Om de flydende Legemers Lyngde, samt deres Virkning i Lyngden af de faste. 4. Om Legemers Bevægelse, særdeles om deres naturlige Fald, eller Bevægelse oven fra, ned ad, og 5. Om de svingende Lyngders eller om Pendulernes Bevægelse. Forfattede af Didrich Christian Sester, Mathematicus ved de angelske Skoler i Trondhiem. Kiøbenhavn 1772, trykt i det Kongelige Universitets Bogtrykkerie hos A. H. Godiches Efterlevneste, som første Forlægger, ved G. C. Godiche. Stor 13 Ark 4. og 2 Kobbertavlar.

Forfatterens Hensigt synes overhoved at have været, at vise, hvorledes man uden høyere Calculer og uden megen Hovedbrød kan gjøre sig et Begreb om nogle Materier af Statiken, Mechaniken, og Hydrostatiken, for da siden at betænke sig paa, om Lust, Mod, Tid og Kræfter tillade at beskjære sig om en dybere Indsigt i Tingene, og at anskaffe sig de Kundskaber, som dertil i Forvejen udfordres. Begyndere, og Folk, som ævrig vilde blive Begyndere, hvilke intet kiende til de store Fordeele, som den mathematisk Characteristikk forskaffer til at forkorte vidtløftige Slutninger, og derfor forsøge disse magiske Legn med et undslætteligt Had, see det meget gierne, naar man ved saadan en blot Diskours hidringer dem en rogenledes Afridning paa Tingenes Bestaaenhed, at de dog i det mindste kunde faa de saakke med berom. Denne Misbrug af regnet, er saadan et Fordrag meget at tilraade, naar det kommer an paa at gjøre store Opdagelser i en Hast bekiendte. Saaledes gik det virkelig med de Newtoniske, hvilke maastee flere lærte af Pembertons, Sigorgnes, og andre Haaubøger, end af Kilden, nemlig hans Principia selv; og saaledes var det at ønske, at det maatte gaae med de Eulerske, hvilke maastee endnu længe vil blive begravne i tykke Quartanter, førend en anden Pemberton opløser disse mørke Taler for de mathematisk Læser. Men i andre Tilfælde kan man ikke billige det, da enhver Indsigtsfuld vil tilsiæe, at en rigtig

rigtig Smag i Mathematiken (og at der gives saadan een, kan vel ikke nægtes), derved ikke dannes, men meget meer forvænes.

Imidlertid, uagtet den af Forfatteren valgte Methode altid bliver at dable, saa tvivle vi ikke paa, at han jo maa have haft andre Grunde og Erfaringer for sit Val, hvorom han burde have underrettet os i Fortalen. Men da han nu engang har valgt den, saa havde han billig maattet forudsætte gandske umathematiske Læsere, som Fergesøn, Schmidt og Bode gjorde i Astronomien. Derimod forudsætter han hos sine Læsere den heele Elementarmathematik, selv de første Begreb om Ligheder, beraaber sig paa Sætninger, som ligge uden for den theoretiske Mathematiks Strækning, og beviser en anden Gang gandske simple Sætninger. Hvad for en Begynder, med eller uden Forfatterens Forudsætning, kan for Exempel følge ham i Beviset for Legemernes forskellige Lynge efter en forskiellig Afstand fra Equator §. 5. ? "Jorden bevæges" "beständig, beider det, omkring sin Axel fra Vesten imod" "Østen, og fuldender en heel Omdrejning i 24 Timer;" "og al saa bliver i denne Tid de Legemer, som ere under" "Equator, omsvingede udi Omkredsen af Jordens" "Equator; de Legemer, som kunde være under Po-
"lerne i denne Tid, allene omveltes om de Axler, der" "laae i en lige Linie med Jordens, og de Legemer, som" "paa Jordens Omsvøb bestodes imellem Equator" "og en af Polerne i den ommeldte Tid, giennemvandre" "Omkredser af Cirkler, som ere parallelle med Equa-
"tor. Da nu Tiden, udi hvilken Legemerne omsvin-
"ges, er den samme, nemlig 24 Timer, saa maa" "Hastigheden være i Forhold med de giennemløbne" "Rum". (Denne Sætning beviser Forf. §. 73.
1. Han tilstaaer dermed, at den bør bevises, og hvor-
ledes kunde han da bruge den her uden Bevis?) "Og"
"da disse ere Cirklers Omkredser, maae de forholde sig"
"til hinanden, som deres Radier efter Læreglerne i"
"Geometrien; og disse Radier, naar een ene antages"
"i Equator og den anden i en med Equator parallel"
"Cirkel, maa atter være i Forhold med Sin. tot. og Co-
"sin. Distancen imellem Equator og den ommeldte"
"parallelle Cirkel, efter Trigonometrien". (Ved Hielp
af Trigonometrien bliver denne astronomiske Læresæt-
ning vel beklift, men ikke i Trigonometrien). "2. H-
"saa følger, at sommedels Jordens Omsvævning maa et"
"Legeme under Equator omsvinges med en Hastighed,
"der forholder sig til den Hastighed, hvorved et andet"
"Legeme omsvinges i en med Equator parallel Cirkel,
"som Sin. tot. forholder sig til Cosin. af Latitudin.
"eller Distancen fra Equator. Jo større nu Hastig-
"heden er, og jo større den Omkreds er, udi hvilken"
"Legemet omsvinges, desto heftigere og større er Cen-
"trifugalkraften (§. 4.) og jo mere Centrifugalkraften

"tiltager, jo meere maa Tyngden formindskes" (og
"hvorfors det da?)" derfor" og saa videre.

Paa samme Maade vil de fleste Læsere blive tilbage ved de Læresætninger, hvormed han beslutter de fleste Afhandlinger, og som han udgiver for Folger af det, som er sagt. Bisselig ere de der, men de ere det ikke saa umiddelbar, at ingen Mellembegreb skulde finde Sted derimellem, og disse heller ikke saa tyensynlige, at de ikke behøvede at anføres. Hvem f. Ex. begriber af de almindelige Begreb om Tyngdepunkter, at denne ligger i en Pyramide paa $\frac{3}{4}$ af Axelen, naar man regner fra Toppen af? hvorfors det dog udgives i den 7. Læresætning til den 60 §.

Men uagtet vi tænke noget anderledes om Mathematikens Foredrag end Forfatteren, saa ere vi dog i det Øvrige ret vel tilfreds med ham. Man er ham allerede derfor Tak skyldig, at han uden for sit Embedes snevrere Omkreds har lyst at gjøre Røtte ved Skrifter, og at arbejde for det i vor Literatur tomme mathematiske Sag. Og foruden det kan man ikke nægte ham Orden og Tydelighed i de lærende Steder i hans Verk, hvor han gaaer i Detaillert. Til Bevis paa den Opmærksomhed, hvormed vi have læst ham, ville vi endnu tilføye følgende Anmærkninger, som angaae de foredragne Sager selv.

I den 8 §. bruges Mairpertuis's Maal til Jordens Axel og Diameter, uden at nævne ham, da man dog enten maatte have nævnt ham, eller taget et Medium af flere Maal. — §. 14. burde det danske Puud vægt noye været angivet; allerhøjest da den 2 Afhandling i det Øvrige meddeeler en gandske brugbar Udderretning om Vægten. — Efter §. 38. skal en Kubikfod Vand være 70 Pund, da dog de fleste Forsøg ikke give 62 til 64 Pund. — Den efter §. 66. indførte Tabel over adskillige Tegn, adskillige Legemers specifikke Tyngde, have vi ikke altid fundet overensstemmende med Muschenbrocks, som dog vel er den rigtigste. Under tiden er de ommeldte Legemers Bestaffethed ikke tydelig nok tilkiendegivet, f. Ex. om Metaller, om de ere smeltede eller hamrede. Messing og Jern have ikke een specifik Tyngde; og ved femten lodig Sølv maa læses 10340 i Stedet for 10430. — §. 108. ansættes Secundpendulens Længde til $440\frac{1}{2}$ Pariserlinier, da det dog skulde være $440 - 57$, thi $\frac{1}{2}$ er ikke $\frac{1}{20}$. Desuden maa denne Længde ikke, som Hr. F. Foredrag lader formode, betraaetes som absolut, efterdi Secundpendulen er under Latitudin 438, 9. i Paris $440, 57$. i Leyden $440, 71$. pariser linier lang, og altsaa maa være endnu længere i Trondhjem; saa det af Forfatteren som almindelig angivne Maal passer sig allene paa Paris

Pariserbreven. I dette og andre Maal havde vi ønsket at Forf. havde betjent sig af Decimalbrøke, hvilke saavel i Regninger, som Inddeelingen bruges af alle Ma-

tematiker, og formedelst Overensstemmelsen med vores delviske Talsystem have heri afgjorte Fortrin.

R * *

Bekjendtgjørelse.

Selskabet til de skønne Videnskabers Gorfremmelse, har tilkiendt Prisen i Beltaalenhed den Fortælling Sigrid, eller Kierlighed, Lapperheds Belønning. Da Seddeleu aabnedes i Forsamlingen, fandtes ikke Forfatterens Navn, men allene de Ord: Bene vixit, bene qvi latuit. Forfatteren vilde behage at imodtage eller at lade imodtage den ham tildømte Priis hos Professor Schlegel, som Selskabets Sekretair. Hans Priis-skrift udgives tilligemed andre til Selskabet indsendte Skrifter i det tiende Stykke af Forsøgene i de skønne og nyttige Videnskaber. — Prisen i Poesien og Moralen uddeles ey for denne Gang. Dog har Selskabet i en og anden af de indkomne Poesier, uagtet deres betydelige Mangler i Henseende til Planen og Stilen, fundet flendelige Spor af Genie. — Disse og andre Stykker, som ey til Trykken ere antagne, findes forsglede i Nummes Boglade paa Børsen. — Til de nye Priser udsættes denne Gang følgende Materier: I Poesien bliver Prisen, som er 50 Rdr. eller en Medaille af samme Værd, tildømt det bedste Forsøg i den malende Poesie, hvorved Popes Windsor Forrest kunde tiene til Exempel. Dertil maatte udvælges noget Sted i de Danske Stater, som ved sin Pudsighed eller og ved sin Skræksomhed gjør sig mærkværdigt, som i det første Fald Sundet eller et af Lyss, Slottene, og i det andet Mal Strømmen eller Vandfaldet Sarpen i Norge. Man kunde ogsaa vælge noget Sted i Dannemark eller Norge, hvor der findes mærkværdige Levninger af Alderdommen, eller som kunde give Anledning til en heldig Opdigtelse, paa Ticks Maade i hans Keasigtons-Garden i Dødslees Samling. — Derforuden udsættes endnu en anden Priis i Poesien af samme Værd for de bedste Danske aandelige Sange, 10 i det mindste. Den Samling, som Prisen bliver tilkiendt, udgives for sig paa Selskabets Bekostning. — I Beltaalenhed udsættes Prisen af 40 Rdr. eller en Medaille af samme Værd, for en med Exempler og Charakterer opløst Afbildning paa den ægte og den foregivne Patriot. — I Moralen udsættes Prisen af 30 Rdr. for den bedste Afhandling over en af Forfatteren selv udvalgt Materie. — De Skrifter, som ere bestemte for disse udsatte Priis-r, indleveres paa sædvaalig Maade inden Martii Maanedes Udgang i næstkommende Aar 1773. udi Nummes Boghandling.

Under 24 Septembr. i dette Aar 1772. har det allernaadigst bebaget Hans Majestet Kongen, at befale Conferens-Raad Lurdorph, Conferens-Raad Suhm, Stats Raad Langebek, og Professor Erichsen, strax at sammentræde med Ephori ved den af afgangne Professor Arnas Magnussen oprettede Skitse se til gamle Nordiske Skrifters Bekjendtgjørelse ved Trykken, for noye at eftersee dens nærværende Tilstand, samt i en samlet og bestandig Commission at overlegge, og med forderligst i Verk sette de Midler, hvorved Stiftelsen, i Folge den derover d 18 Januarii 1760. stadfæstede Fundas, kan komme i bestandig Drift og Gang, saa at der ei alene idelig og flittig arbeides paa, at de største og betydeligste Verker bekommer den behørig Form og Skikkelse til at kunne fremstilles for Lyset, men endog sees derhen, at der, om mueligt, saa vel i Aar, som siden aarlig, tillige et eller andet grundigt Skrift til Trykken befordres. Hvo hos Commissionen tillige er paalagt at besørge, saavel denne til dem ergangne Befaling, som deres videre Fremgang og Foranstaltninger herudi den lærde Verden bekjendgjort, og ellers ved hvert Aars Udgang herom allerunderdanigst at nedlegge for Hans Majestet en udførlig Beretning.

Til samme Hoi Kongel. Befalings allerpligtstyldigste Efterlevelse, har Commissionen sidstleden 1ste October for første gang været forsamlet, og, næst at aftale det Fornødne til Stiftelsens Tilstands Eftersyn, besluttet at gjøre Begyndelse med at udgive et Jølandsk Skrift, kaldet Christendoms Saga, som meenes at være forfattet omtrent imod No. 1300. og indeholder en Beskrivelse om den Christelige Religions Indførsel i Jøland, hvort i føes en Latinsk Oersættelse; med hvilken man til dette Aars Ende haaber at blive færdig, ligesom man og tillige vil arbejde paa, og siden, saasnart mueligt, ved Trykken bekjendtgjøre en kort, men derhos nøiagtig og underretlig Forregnelser paa alle de Haandskrifter, hvoraf den af Stifteren til saadant Brug stienkede anseelige Bogsamling bestaaer.

Kjøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs Kritiske Journal.

No. 22. ————— 1772.

Anviisning til den practiske Agerdyrking, grundet paa egen Erfaring af O. Andresen Borreby, Philos. Doctor, Sogne-Pærest for Nicolai Meenighed paa Børnholm, og Medlem i Selskabet til Agerdyrkingens Opkomst paa Fjælland. Kjøbenhavn, 1772. Trykt hos A. F. Sæien boende i Skidenstrædet No. 171. Stor 72 S. 8.

Dette lidet Skrift var egentlig bestemt til at oversættes paa Fjællandsk, for at tiene den Fjællandske Landmand som en Anviisning til Agerbruget, efter det Selskabs Hensigt, som til Agerdyrkingens Opkomst er blevet indrettet paa Fjælland. Om dette mærkværdige Selskabs Bestaendighed fortiene Forfatterens egne Ord at anføres. "Efterat jeg (siger han i Foriaalen) ved Hørelse og Læsning havde gjort mig nogenlunde bekiendt med Fjællands Tilstand, og min forrige Contubernat og gode Ven, Studio, sus Hans Finsen, var opreyst til sit Fædreland, tilsendte jeg ham en Plass til et Agerdyrknings Selskab, hvilken, noget forandret efter locale Omstændigheder, fandt største Biesald, blev underskrevet og Selskabet sluttet paa Ørersaae Landting den 24 Julii 1770. Hvormed hvert Medlem forbandt sig i 5 Aar at gjøre et aarligt Tilskud af 5 Rdr. og jeg desuden paa egen Bekostning at modtage en Fjællandsk Karl og Dreng i Lære paa 3 Aar, samt at forfatte en practisk Anviisning til Agerdyrkingens Drift, som paa Selskabets Bekostning paa Fjællandsk oversættes og trykkes. Det første er skeet, en Fjællandsk Karl, navnlig Magnus Jønsen, har over 2 Aar været i min Tjeneste, og torde jeg gjerne betroe ham en Bondegaard, om jeg havde nogen. Det andet Løfte opfyldes herved, saa det nu kun beroer paa, om Selskabet faaer den ansøgte kongelige allernaadigste ConceSSION paa de Jorder, hvor Agerdyrkingen skulde begyndes og Avlsgaarden bygges". Ved

denne Anledning laster Forf. Philocosmus, naar denne udlader sig med, at Fjælland ikke kan blive et Kornland for Climas Skyld, og ikke maae blive det for Co'ontepolitikens Skyld. Imod det første sætter han sin egen Erfaring, da han selv i Aaret 1769 har sendt Sædekorn til Fjælland, som der har baaeret ni Fold, og af hvis Afgrøde han har faaet en Prøve tilbage igien, som han i Aar har faaet med Lykke. Og hvad Politiken angaaer, saa meener han, at der efter ingen Politik bør tvivles om, at Fjælland jo gjerne maae blive et Kornland, om det kan, "efter" di Agerdyrking just er Grundstøtten for alle andre "Næringer, og vi ikke behøve for Handelens Skyld" at misunde Fjællænderne, hvad de selv kunde able, "tværtimod, meener han, vilde Handel og Wandel" oplives, naar Folket, i Stedet for visse Narstidens Dræstighed, blev anført til flere Nærings- "Bene, hvorved det altid kunde have Arbejde". Men dersom Philocosmus's Meening alleene er, at Fjællænderne ikke bør slippe deres gamle Nærings- "Bene, for at staae sig til Agerdyrking, saa er han eenig med ham.

Eudskiøndt dette Skrift saaledes egentlig er bestemt for Fjælland, og indeholder følgerig adskilligt, som en dansk Landmand allerede veed; saa troe vi dog, at det endog for mange Danske, især unge Landmænd, kan blive brugbart. Hr. Mag. Borreby har allerede ved Akademiet været bekiendt af sin gode Indsigt i de physiske og mathematicke Videnskaber; hvad han lærer, er grundet paa en syvaarig Erfaring, foruden, at han, som han beretter os, er opfødt i den Stand, hvis Sag det er selv at lægge Haand paa Ploven. Hans Foredrag er kort, og derhos jævnt og fatteligt. Vi have desuden ingen stor Forraad paa Skrifter af dette Slags. De saa gode, vi eye, ere mest oversatte; og Povel Juuls gode Bonde, et Skrift, som vi forundre os over, at man i disse oeconomiske Tider ikke har oplagt paa nye,

nye, er blevet rart, og er desuden meer lempet efter Norge end efter Dannemark.

Forsatteren handler i besynderlige Afdeelingen om at kiende og udsøge Sødejord, om Indbegninger, om at forberede Jorden til Agerland, om at anlægge Agere, om Udsædskaber, om Kreaturer til Besætning, om Gjødnis, om Plovning, om Sædeforn og Forhold i Udsæd, om Vinter og Baarsæden, hvorledes den skal behandles, om Indhøstningen, om den fordeelagtigste Maade at inddeele sin Sødejord, saavel i Fællesskab, som uden Fællesskab; og kommer derpaa til andre Agerdyknings Produkter, saasom Hør, Hamp, Senov, Kommen, Jordæbler, Kartuffer og Paarbeier, og viser, hvorledes de bør behandles. — I Stedet for videre Udtog lade vi os nøye med at anføre et Par af Forf. Bemærkninger. — Levende Gærder, troer Hr. B., vees i vore Læder meer, end de fortjene; thi i Kjöbs Egne, siger han, hvor de skulde gøre bedst Nytte, ere de vanskeligst at faae til at groe, og overalt kan man ikke gierne faae eller beholde dem saa tette, at jo Svina og andre Kreaturer gjøre sig Smuthuller igiennem dem. Han meener, hvor man har Steen paa sin Jord, bør man frem for alle Ting sætte Strængiærder; men hvor man ikke har Steen, gjør man bedst at sammenlaste dobbelte Grøfter, og deroven paa plante levende Gærder. — I Agres Anlæg, troer han, de Gamle have fev et deri, "at de meer have rettet sig efter Kompasset, end efter Væterpasset; det er seet paa, at Agrene kom til at løbe i Øster og Væster, Sønder og Nord, uden at bekymre sig om, hvor hen Jorden hælder, som dog er det aller vigtigste. Derfor, hvor sig Kyll er begaaet, bør Agrene forandres, og hvor nye Agere skal anlægges, maae nødvendig sees paa, at Ageren faaer sin Længde derved, hvor Jorden hælder, paa det Vandet kan faae sit Medløb igiennem Agerrennerne, allerhelst hvor man har leeragtig Jord". — Hvor han taler om Udsædskaber, roser han den priselige Besyndelse, som Landhuusholdnings Selskabet har gjort ved Forsøg med adskillige Plove 1771., og beretter, at han strax derefter har indsendt en Leigning over sin Plov, tillige med nogle Erindringer, hvori han formeente, at den af Selskabet anprisede Plov endnu kunde forbedres. "Men, siger han, som Plove uden Hiul, neppe vil blive brugbare overalt, vil jeg raade enhver, som lader sig gjøre Hiulplove, ikke at sætte Hiulene paa Træaxler, men i Steden for Hiulaxler børes Hul paa Wellem-Axlerne, som er en halv Alen lang, der igiennem

"sættes en rund Bolt af seigt Jern 1 Alen lang og i Tomme tyk, paa denne Bolt stikkes Hiul-Mørene, som ere kun 1 Qvarteer lange, og i Steden for Lundstikke gøres en Krub paa den ene Side af Boltten og en Splitte med en Vække for den anden. Paa denne Maade løbe Hiulene læt omkring, og forvalde ingen synderlig Lyngsel". — S. 33. meddeeler han en Udsæds Tabel, som viser, hvor mange danske Skiepper bør læses i en Ager efter dens givne Quadratal. — I Indholdningen af Byg og Haare vil Hr. Forf. skal forvaldes saaledes: "Byg og Haare bindes aldeles ikke, kun ligesaa snart man har opmæret en Favn suid, strax til Stak, og legges paa Kraas, Loppene indvænde at Stakken faaer sin Rundhed, Top og Stikkelse, og om Kornet er tørt nok, kan man sætte store Stakker, og lade en Dreng staa i dem for at stikke dem, og trøve dem brød sammen. Saadanne Stakke kan sættes paa halve eller heele Læs, eller saa store, man vil, og naar de kun sættes ordentlig og holdes i Sæeningen stedse højest i Midten, saa kand de udholde endog store Skollregne. — Vilde nogen indvænde, at Bygget ved denne hurtige og gevaltige Behandlingsmaade maatte brydes og falde af, saa er Erfarenhed der tværtimod, at det endog falder mere af, hvor man meyer op om Dagen og binder om Aftenen, end hvor man sætter det i Stak ved høy Middags Sol." og andet mere.

Samlinger, udgivne af Peter Friderich Suhm, I. Bind III. Stykke. Kiøbenhavn 1772. Erhelt hos Brødrene Berling, bæende i Pilestræde, Stor fra S. 164 til 240. 8.

No. IX. indeholder Historien om den danske Agerdykning og Landvæsen, fra Kong Haralds Død 1080. til Canuti VI. Mar 1202, og rækker til Side 226. I R. kand den Helliges Tid meener Hr. Conferensraaden, at Folkemængden har næsten været den samme som nu; hvilket han slutter af en i Rynilinga Saga forekommende Færtegnelse paa de Skibe, som hvert Stift i Riget maatte udruste til Kongens Tjeneste, og som han antager hvert at have været besat med 50 stridbare Mand. Dog troer han ikke, at al denne Mængde har været sig ved Agerdykning allene, men ogsaa ved Handel og Fiskerie, som i denne Tid skal have været i god Drift. — Fra R. Erik Emunds Tid findes et Diploma, hvoraf man seer, at Fællesskabet allerede i Begyndelsen af det 12 Aarhundrede

drede har haft Sted. — Adelsens og Geistlighedens fædse tilvopende Magt og Anselse hvækkede Bøndernes, dog blev de disse i Waldemar I. Tid anseelse som en Stand (ordo), ligesaa vel som Geistligheden. Men Landvæsenets Tilstand i Waldemars Tid er først af begge de nævnte Konges Lov, den Skatte og Siællandske, af hvilke Hr. Forf. meddelede er et dertil sigende mislykket Udtryk, hvilket vi maatte lade sigere af Fædrelandets Historie selv efterse. Vi vil allene anføre dette: at Fællebondens Tilstand den gang aldeles ikke var saa slet, som den nu er: at Trælle (Bøndernes Trælle) kunde løbe sig selv frie, og havde altsaa et Slags peculium: At flere kunde have Deel i et Boel og at et Boels Jorder gemeentlig have været dælt i tre Markker eller Bange; at Bønderne have haft deres Agre adspredte, og ikke samlede paa et Sted, s. a. m. — I K. Raad 6. Tid blev Bøndernes Vilkaar ikke bedre, men forværredes fædse, jo meer Geistlighedens og Adelsens forbedred s. —

No. X. Blandede Tanker. Hr. K. K. igjen tager her sig D. S. at H. Kapitain Lütken maatte lade sig berøge til at bekendtgjøre de Stykker af sine oeconomiske Tanker, som den indskrænkede Skrivfrihed tvang ham til at holde tilbage; og hvilken Patriot underskrives ikke dette D. S.? — Derpaa gjøres et Udsald paa vore fornemme Damer og Kavalerer for den Skidessløshed, hvormed de behandle vore Skribenter; og de af disse, som have den Lykke at være yndede af Hr. K. K., nævnes ved den Lyklighed med en kort Dom. "Hvor mange, heder det, af vore fornemme Damer og Kavalerer kiende Bulls Poemata, de bedste, som uden Tvivl nu havees paa dansk". Denne Lovtale over Hr. Bulls Poesier er i sig selv meget ubeslemmt, som Forf. Kritiker over Skrifter pleje at være, og derhos fornærmende for vore andre gode Digtere. Havde han endda sagt, at de vare af de bedste didaktiske Poesier, vi have paa dansk, kunde man til Rød ladet det gælde; endskiøndt vi ere visse paa, at Forf. selv ikke skjøttede om at sætte Tullins Poesier neden for Bulls; og disse havees jo dog endnu paa dansk, omendskiønt Tullin ikke er til meer. Men skulde en Steenersens, en Lundes, en Abrahamsons Poesier ikke altid fortjene at sættes ved Siden af Bulls? — thi med Ewald tør Bull endnu slet ikke maale sig, og Adam og Eva bliver endnu i vore Dyr det bedste Poema, som havees paa dansk. — Bestemtere og rigtigere karakteriserer Hr. Forf. Jomfrue Biehls Komødier, "hvor Sproget er saa reent, Dialogen saa naturlig, Sædne saa krenge". — Men nu en anden Nuor? "Nyan kiende de maaskee af Navn, Nyan det største Mesterstykke i vort Sprog". En skrækkelig Slatterie, som vi ere

forvissede, at den ligesaa beskædne som indsigtsfulde Forf. af Nyan har undseet sig ved at modtage. Men! af Nyans Forfatter vente vi os et Mesterstykke i Sproget, naar hans almindelige Historie bliver bragt til Ende; men at erklære et politisk Stridskrift, som kan være nogle saa Dages Arbejde, for det største Mesterstykke i Sproget, er enten at skionne lidet paa, hvad der høres til et Mesterstykke, eller at bebrejde os, at vi ikke have mange af dem. Et læseværdigt Stykke er Nyan, et Stykke, som gjør vor Literatur Vere; derfor have vi erklæret det, førend vi kiendte Forfatteren, og derfor erklære vi det endnu, da vi kiende ham. — For Sneedorf og Tullin meener Forf., det er en Lykke, at de ere døde; "thi derfor omtales de i det mindste, men de vilde ogsaa blive læste, om de vare friske". Vi troe det gjerne. Imidlertid, om Sneedorf end ikke læses meget af de Fornemme, saa mærke vi dog, at hans Tilskuur i det mindste læses endnu meget af Midelsstanden; Tullin — nemlig det læseværdige af Tullin, kan man snart saae afløst. — "Havde Shakespear, bliver Forf. ved, skrevet Rholf Krake, da havde den været guddommelig, men nu trænger en engang dens Rava op til dem, som ere i den første Klasse". Vi gad vidst, hvor mange Kavalerer og Damer af den første Klasse Shakespears Navn selv er trængt op til, saa at det kunde giort Rholf Krake guddommelig; i det mindste skulde vi dog troe, at Ewald var ligesaa kiendt i første Klasse, som Shakespear, men ingen af dem heller meget videre, end til Navnet. For Resten har Rholf Krake ingen Marsag at klage, om den end ikke skulde findes paa mange Toiletter i første Klasse. Den erholdt en dobbelt Priis, saa vidt vi vide, af Selskabet til de skionne Videnskabers Førfremmelse, og blev befjordret til Lykken ved et lidet Selskab af Patrioter, og Folk af Smag. Mon Shakespear kunde rose store af store Opmuntringer, imens han levede? thi den første Vere er vederfaaret ham, som alle fortiente Folk, efter hans Død. — "Den flittige, den sindrige Lods, de, siger han videre, er nær ved at døe af Hunger i sit eget Fædreland, da hans Pension er blevet ham frataget". Skam nok! og tilvissé Skam, ikke saa meget for dem, som have frataget ham Pensionen (thi Regieringen kan ikke umiddelbart belønne alle fortiente Folk), som for de velhavende Privatsolk, der kiende Mandens Fortienester, vide at han er nær ved at døe af Hunger, og dog heller vælge at deklamere imod Regieringen, end selv at række ham Haanden; allerhelst da det er en ussel Sag af 200 Rixdale: (thi hvore Pension troe vi ikke, at han havde) som kan reddes ham. — Overgangen fra Lodde til de fremmede Skribenter, som ere eller have været hos os, en Kramer, Münter,

Klopstock o. s. v. var ubegribelig, de som man ikke af det søgende maatte slutte, at dette var skrevet for den sidste løffelige Forandring i Administrationen; men endda begriber man ikke ret, hvad Fors. har villet sige. — Hvad Hr. K. Raad Lütztorffs latinske Poemata have med vore fornemme Damer og Cavalierer at gjøre, eller disse med dem, forstaae vi ligesaa lidet; og overalt har denne heele Kritik over Publikum og over vore Skribenter, kostet Fors. mindre Overlæg, end han var sig selv og Publikum skyld g.

Da vi recenserede det første Stykke af disse Samlinger, (*) forundrede vi os over, at Hr. K. R. havde parret begge Brødrene Lütkenerne sammen som Bevis paa Skribenter, der endog for Skrivefriheden havde skrevet med Frihed. Imod denne vor Dom er ventelig sigtet med følgende Sted: "Vel sandt, at udi Præsten Hr. Lütken's Skrifter findes adskillige Ting, som just ey holde Prøve, og som jeg i det mindste ey selv bifalder, men de vise dog en ugemeen Indsigt, ere vel skrevne, og uden Tvivl i en redelig Hensigt og efter Overbevisning, thi det er vanskeligt reent at aflægge gamle Meeninger. En Sag kan og betragtes fra mange Kanter, og en oplyst Dommer giver gierne Agt paa hvad der kan siges baade for og imod, saasom alle Ting bedst oplyses ved stridige Meeninger. Derfor synes mig, at jeg meget vel har kundet parre sammen begge Brødre Capitaine Lütken og Præsten deres Skrifter". Ja meget vel havde Hr. Fors. kundet parre dem sammen som Skribenter af meget agtbare Talenter; men Præsten ikke som Bevis paa Frihed i at skrive, førend Censuren blev ophævet. Thi til at forsvare indgroede Fordomme i Landvæsenet, som Præsten Lütken har gjort, behøves ingen Frihed, og dette har Censuren aldrig formeent Nogen.

Det følgende Sted indeholder et smukt Forsvar for de Gamle imod Lullia, som troer, at de lærde Sprog og de gamle Skribenter intet indeholde, som er nu brugbart i Verden. "For Bønder og Haandværksfolk, siger Hr. K. R., kan det være vigtigt, men Danske og Norske Bønder behøve ey hellere at vide Tydsk, Fransk, Engelsk, og dog nægter vel Ingen, at andre, der ere meere end de, kunne have Nytte af disse Sprog, ligesom de igien, der vilde endau gaae videre, have

(*) Krit. Journ. for 1771. No. 19.

"uden Tvivl Nytte af de lærde Sprog. Hvo, der foragter nogen Videnskab, nogen Kunst, nogen Kundskab, røber derved sin ringe Indsigt i den, og i den heele Sammenhæng af alle Videnskaber. Horatius udtrykker sig gaadiske vist stærkt, ædelt, fint og rørende, naar han taler om Dyden; han svinger ogsaa med Gølelse om Vin og Elskov; det sidste fornemmelig i hans yngre Aar, og det første i hans ældre. Hvo der nægter det første, maae enten ey have Indsigt nok i det latinske Sprog, eller ey mangle Smag. Er Lullia i sin Ungdom bleven anvist allene til Talemaader, og ey til Kanter, da er det en Ubæld for ham, at han har havt slette Lærere. De gamle Skribenter tabe derved ey deres Pris, men staae ævig fast. Det er ilde, at Folk af en vis Ansæelse gjøre sig Umage for at udrødde de saa Levninger af grundig Lærdom, som endnu ere tilbage hos os, og ilde, at man i Adresse-Contoires Aviser har just udvalgt dette slette Stykke af Lullia. Naar en først veed alt, hvad de Gamle have skrevet, i hans Videnskab, da kan han, naar han dertil er skarpsindig nok, gaae videre, men hvormange saadanne gives der vel i Verden; hvad derimod det smukke angaaer, da tilstaae vel alle de, som ere i Stand til ret at læse de Gamle, at de have opnaaet den høieste Spidse i alle de Slags, som de kiendte, fordi alt det, som hænger af Smagen, bringes ved Genie til sin Højde, og udfordrer ey saa megen Tid, som de Videnskaber, der fast allene beroe paa Erfaring, hvor man mange Gange maae seyle, førend man finder det Sande. I det Smukke er egentligen at tale ogsaa ikkun en eneste god Smag, og den besadde de Gamle i deres gode Tid, vi besidde den og, men ved de Gamle". — Til Slutning ønsker Hr. Fors. — og hvo ønsker det ikke med ham? at de lærde Arbejder, som de flittige og dueilige Mænd Hr. Statsraad Langebek og Hr. Statsraad Koesoed Aker have under Hænder, og tildeels bragt til Ende, maatte faade den fornødne Understøttning, for at komme for Lyset. Det Danske, han gjør angaaende de islandske Haandskrifters Bekjendtgjørelse af Arne Magnæi Samling, er nu ved Regjeringens priselige Omsorg opfyldt.

XI. Opmuntring til de Danske og Norske. Er skrevet med en varm Patriotisme, og gjør Fors. Hjerte Vre.

XII. Bøger. Ere meest historiske, og alle fremmede.

Trykfejl.

No. 20. S. 153. L. 22. tillægge Talemaader, læs: tilkægger.

S. 159. L. 18. tale om den, læs: tale den.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontours
Kritiſke Journal.

No. 23. ————— 1772.

Breve om Agerdyrkingens Muelighed i Island, fra Hans Finſen. Det første af 23 October 1769 til N. Thorarensen. Oversat af Tislandſt. Kjøbenhavn. Trykt hos Paul Herman Hæcke 1772. Stor 67 S. 8.

Man finder vel to Breve i denne Samling, men det sidste af 14 May 1772. til B. Johnſen udgjør ikkun to Blade. Det øvrige Rum optager det paa Titelladet nævnte Brev til Hr. Thorarensen. I dette Brev igiendrives omſtændelig alle de Indvendinger, ſom ere giorte og endnu gøres imod Agerdyrkingens Muelighed i Island. I ſær beſvarer Hr. F. udſørlig de Indvendinger, ſom tages af Landets Beliggenhed, af Tisbjergenes Nærhed, og af de Forsøgs Uheldighed, ſom for 15 Aar ſiden giordes med Agerdyrkingen. At diſſe Forsøg ikke lykkedes, deri var alleene Omgangsmaaden Skyld. "Den Mængde Gjødsel, ſiger Hr. F., ſom da blev brugt paa feed Jord, og den alt for ſieldne Ploynning med brede Furer, havde ſine naturlige Virkninger, og man ſik meere Afgrøde, end ventes kunde: Straae nok, men ingen Kiærne". Havde Kulden været Narſag i at diſſe Forsøg miſlingede, ſaa ſkulde Straaet ikke bleret ſtort og høyt, ſom det blev, men lavt og ſmalt, efterdi Kulden ſkulde have forknyttet det i Væſten. Han anfører andre Landes Exempel, ſom ligge ligesaa nordlig, ſom Island, og hvor Agerdyrkingen dog har god Fremgang, ſ. Ex. "Paa Tromsøen blev først 1730 begyndt at ſaae Byg, ſom lykkedes vel, og dog er det Herred under den 70 Grad; ligesaa langt til Nord, blev noget for Langmand Bechers Tid begyndt med at ſaae Korn i den ſveſke Finmark, ſom lykkedes ogsaa vel; og i Lapland, under den 68 og 69 Grad, er god Kornavling: hvilke Lande ligge alle høiere imod Nord, end Hornſtrander, eller den

"nordſte Punt af Island". Kulde og Froſt ere langt fra ikke ſaa ſtore Hindringer for Kornavlingen, ſom man meener, og man kan forhindre Kuldens Virkninger med at brænde Fenestarn og fordærvet Høe, og ſee til, at Røgen driver over Kornet; hvormed de ſveſke have giort Forsøg. Ja Erfarenheden viſer, at et Lands nordlige Beliggenhed er langt fra ikke ſaa hinderlig for Agerdyrkingen, ſom dets ſydlige eller øſtlige. "Jo længer man kommer hen imod Øſten i Europa, jo koldere og haardere er Været, ſ. Ex. Stockholm og Petersborg ligge begge lige langt hen imod Norden, og dog ere alle Bænde i Petersborg bedækkede med Iſ, naar alt ſtaaer grønt og blomſtrende i Stockholm. Kjøbenhavn og Moscau ligge ogsaa begge lige langt hen imod Norden, dog er ſielden Vinterføre i et længer i Kjøbenhavn end 7 Dage, i Moscau derimod ſom ofteſt fra først i November Maaned til midt i April. Ligesaa er ofte ſtærkere Kulde i Nord America og Tartariet under 50 Grad, end i Europa under den 60 eller 70, og ſølgelig ſkulde her i Landet være meget mildere Luſt, end paa andre Stæder, ſom ligge lige ſaa langt hen imod Norden; thi Island ligger ret til Veſt i Europa. Irland, ſom ligger ligesaa langt hen imod Veſten ſom Island, er bekiendt for ſin mildere Luſt, og ſtørſte Ferſkiel ſiges der imellem Norge og Sverrig, ſom dog kan deeles fra hinanden ved en vidt løſtig Fjeld-Strækning. Norge viſer, hvad den kan tilveiebringe med de mange Træfrugter, ſom Hr. Schiøtt og Strøm opregne".

Vi forbigaae mange andre af Forf. Raiſonnement, ſom ſtedſe underſtøttes med hiſtoriſke Ex. mpler og Naturkyndiges Jagttagelser, og beſtyrke Hr. Finſens allerede ved ſaa mange andre Prober for Dagen lagte ſmukke Indſigt i adſkillige Videnskaber. — Dem, ſom bringe Forſøget i denne Materie med i Spillet, og ſige, at Gud veed bedſt at ſørge for et Land, og da han

ikke har villet gjøre Island til et Koraland, saa bør Islænderne være forsøede med den dem bestilte Deel, (og med Forundring seer man den indsigtsfulde Philocosmus at trække paa samme Streng), beder Forfatteren, at blive floge af Minorcanernes Fejl, som da man lærte dem at skivare og indpode Træer, saa de kunde blive smukke og bære meer, større og bedre Frugter, svarede: at det vilde de ikke gjøre; thi Jængen vidste bedre end Gud, hvorledes et Træ burde være, og derfor skulde han være selvraadig i den Sag. — Til Slutning beskriver Hr. S. de adskillige Jordarter, og giver nogle Regler om Maaden at behandle Sæden og Jorden paa.

Det andet Brev til Apotheker Børn Johnson indeholder nogle saa Tillæg til det første, saa at man i disse to Breve har det meeste samlet, som kan siges i denne Materie.

**Samlung zur Dänischen Geschichte, Münz-
Kenntniß, Oeconomie und Sprache, durch
Johann Heinrich Schlegel, Professor und
Königl. Dänischer Historiograph. Mit Kupfern.
Erster Band. Zweites Stück. Kopenhagen,
1772. Gedruckt bey Nicolaus Müller, Königl.
Hof-Buchdrucker. Stor 192 S. 8.**

Dette Stykke er i Anledning af dets Indhold tilskrevet det Asiatiske Kompagnie, hvis Skionksomhed og Patriotisme Forfatteren med Rette ophøyer for det uadødelige Mindesværk, som det ved en Salys Haand har ladet oprette vor uforglemmelige Friderik. "Sie sind bis iho, siger han, blant andet, die einzige Handels-gesellschaft in der Welt, die ein Beträchtliches von ihren rechtmäßigen Vortheilen, auf solcher Weise, und aus eigener Bewegung, der Dankbarkeit und dem Patriotismus aufgeopfert. Sie verdienen es auch, daß alle königliche Unterthanen Theil an Ihrem Gedeihen nehmen, und dessen Wachsthum unter dem Schutze unsers Allergnädigsten Königs eifrig wünschen, da Sie es allein übernommen haben, durch ein solches Denckmahl kund zu thun, was alle empfangen, unvergeßliche Liebe für den ewigen Friederich den Fünften".

Den første Afhandling i denne Samling er: "Erklärung einer Medaille auf das Monument König Friederich des Fünften". Medailen har Kompagniet besørget, en større, som gielder over 1 Rixdaler i Søl af Medailleur Hr. Wulf, og en min-

dre til 5 Rdlr. af Medailleur Hr. Udzer. Den mindre findes her affluket i Kobber af Hr. Saas. Begge Medaillet ere hinanden lige i Opkrift, og foresille paa Reversen en Afbildning af Statuen med sin Piedestal, og Opkrift: Satoriuo, og i Ererguen: Ob innumera beneficia posuit societas commerciorum asiatica MDCCLXVIII. Reversen foresiller en anseelig Laurberkrands med Indskrift: Divo Friderico quinto populi sui patri, generis humani amico. — Ved denne Anledning giver Hr. Prof. en temmelig omstændelig Historie af Statuen selv, som vil være interessant ikke allene for Fremmede og for vore Efterkommere, men ogsaa for mange af dem, der have Tingen selv i frisk Minde, i Henseende til de Efterretninger, han meddeeler om den Plan, hvorefter dette prægtige Værk deels skulde været udført, deels virkelig blev det. I disse Efterretninger betiener Fors. sig meest af Hr. Directeur Salys egne Ord (dog i en tydsk Oversættelse) i hans Discription de la statue equestre, que la Compagnie des Indes Orientales a consacrée à la gloire de Frederick V, avec l'explication des motifs, qui ont déterminé sur le choix de differens partis, qu'on a suivis dans la composition de ce monument. Copenhague 1771. hvilket Skrift vel ikke torde være i manges Hænder, da det allene er bestemt til at uddeles blant Venner. Vi ville deraf anføre noget. — Efter den første approberede Plan, hvorefter ogsaa det lille Model blev forfærdiget, skulde de to længste Sider af Piedestalen have været udførede med tvende Bas-Reliefs, som afbildede Kongens Omfarg for Videnskaber, Kunst, Manufaktur og Handel. Over Piedestalen paa den brede Socle eller Marmorgangen derover, skulde i fire Grupper været fire allegoriske Statuer, hvoraf de to havde foresillet Dannemark og Norge, de to Oceanet og Beltet. Efter denne Plan var dette Monument blevet det største og prægtigste, som i dette Slags er forhaanden. Men da Arbejdet med Hovedstatuen selv var næsten til Ende, overvejede Høystsalig K. Friderik, at Statuen i sig selv allerede udfordrede en besønderlig Bekostning, og vilde derfor ikke ved de i det første Udkast indeholdne fire Grupper alt for meget forsøge Omkostningerne, men befalede, at lade Grupperne bort; hvortil siden kom en nye Beslutning, at ogsaa de fire Bas Reliefs, som ved Sindbilleder foresillede Kongens Gieringer og Fortienester, skulde udelades, og i deres Sted sættes Indskrifter paa begge de lange Sider af Piedestalen.

Efterat Hr. Saly længe havde været uenig med sig selv, hvad Stilling han skulde give sin Hest, og hans første

første Idee var at sætte Hesten i Gallop, vendte det sig, at han fik Frederik 5. selv at see til Hest. " Han reed i et sagte Skridt, siger han, omringet af sit Folk, hvilket han med Tilfredsstillelse ansaae, og tillod at nærme sig til ham, at tilraabe ham med Frydestrig, og at overgive ham Ansøgninger, som han villig modtog af enhver. Jeg hørte Folket raabe: Det er vor Fader! og Monarken, som vendte sig til høyre og venstre Side, og for at vise sin Kærlighed, vinkede til dem, svarte: Ja, Jere mine Børn, Jere alle mine Børn! Du lket Gnu! Jeg blev roret deraf indtil Taarer. — Da jeg kom hjem, fandt jeg, jo meer jeg eftertænkte, hvad jeg havde set, at jeg vilde tage aldeles fejl af min Helts Karakter, naar jeg fulgte den hidtil hafte Tanke, og at han maatte afbildes just saaledes som jeg havde seet ham, naar man vilde udtrykke hans smukke Siæl, og den lykkelige Blanding af Majestæt og Mildhed, som betegner ham".

Følgende Udschildning for den romerske Dragt, hvori Kongen er foresillet, vil maaskee finde større Betsald hos Konfliktendere, end hos Publikum. Han vidste vel, siger han, at han derved tilsidefattede Costumet, og "følgelig Sandheden. " Men hvad skal man gjøre? — "dersom vor Dragt ikke var gandske ufordragelig med "Konsten, eller dersom min Helt havde ført Krige, saa "havde jeg gierne rettet mig efter Tidens Skikke. Men "da jeg ikke kunde følge dem, saa tænkte jeg først, at "tage min Tilflugt til de gamle Sumbres Klædedragt, "eller og til de første Kongers af den Oldenborgiske "Stamme. Men jeg overvejede, at jeg ved disse "Dragter dog ikke erholdt Fordeelen af den romerske, "som den, der næsten allevegne løber det Røgne, og at "jeg derved ligesaa lidet iagttog nærrørende Tids Co "stume; derfor saae jeg mig i den tvungne Nødvendig "hed at blive ved den romerske. Jeg haaber, man vil "beklage mig, og Exemplet af mange Monumenter af "dette Slags, en Girardons, Bouschardons og fleeres "Bal, kan tiene mig til Forsvar og Udschildning. "Men da jeg paa den eene Side har taget mig den Frier "hed, at følge det romerske Costume, saa har jeg paa "den anden Side gjort mig det til Lov, ikke at blande "dette Costume med noget, som hør er til de nu værende "Skikke; ikke engang i Henseende til Haaret, omend "skiondt man derved neppe kan forandre noget, uden at "skade Ligheden, og omendskiondt mange heri følge de "nyere Skikke. De adskillige Statuer, som foresille "Ludvig 14. til Hest, give ham en romersk Dragt, og "derhos en stor Warpl, som han virkelig bar".

Eil at domme om den Skionsomhed, hvormed denne store Konstner er gaaet tilverks, kan følgende Raisonnement over det Forhold, som blev valgt imellem Kongens og Hestens Billede, tiene. " Frederik 5. " var vel skabt, men ikke stor. For at foresille hans " Statue, havde man maattet sætte ham paa en liden " Hest, efterdi jeg ikke torde betiene mig af nogen Sad " del til at forhøje ham; da derimod Hovedet af en " Hest af Middelsørrelse, som den, jeg havde valgt, " vilde have skult ham gandske, i sær, naar man saae " nedden fra op ad, som er Tilfældet ved saadanne Sta " tuer. Denne Grund, og min Overbevisning, at " en Konstner ikke er tvunget i et Monument af saadan " Vigtighed, hvilket man med Rette kan kalde det epi " ske Digt i Billedhuggerkonsten, til at iagttage sit " Helts egentlige Statur, have bevæget mig til at an " stille Sammenligninger i Naturen. I denne Idee har " jeg valgt en Hest imellem den største og ringeste Hø " de. Den høyeste af de 12 Heste, jeg har havt for " mig, var 5 Fod, 2 Tommer, 3 Linier, og den laveste " 4 Fod, 8 Tommer, 8 Linier. Den midlere Hø " de var altsaa 4 Fod og 11 Tommer. Derpaa har jeg " ladet denne Hest ride af Folk af adskillig Størrelse, " og endelig besluttet at antage en Menneskestørrelse af " 5 Fod 7 Tommer, alt efter fransk Maal (*). — Eil at forklare den Mechanismus, som er blevet brugt for at flytte Statuen fra Stuehuset til sit Sted, forkynder Hr. Prof. et eget Verk, som Hr. Butty, en født Schweizer, der i adskillige Aar har opholdt sig i Kjøbenhavn, besørger.

Vi bør ikke lade ubemærket, at Kompagniet ogsaa har ladet dette prægtige Monument affikle i Kobber ved vor berømte Prof. Preissler. Kobberpladen er af overordentlig Størrelse, nemlig en Alen og 9 Tommer i Længden, og 1 Alen i Bredden, foruden den brede Rand. — Man kan altsaa sige, at Kompagniet har opbudet alle smukke Konster for at foræviage sin Velgørter; og hvem havde ogsaa større Ret til Konsternes foreenede Takæmmelighed, end den Monark, der gav dem Liv og Tilværelse i Danmark!

Under No. II. læses: Fortegnelse paa det hvad paa den indianske Rejse foresaldet er fra 14 Novbr. 1618 til 4 Martii 1622 ved Ove Giedde, dansk Gesandt og Admiral. Denne Fortegnelse, som

(*) " Den danske Fod er fire og en halv Linie mindre end den parisiske saa kaldte Kongelige".

som er en Beskrivelse paa den første danske Rejse til Ostindien, opfoldet det 8te Num i denne Samling. Den er aftrykt efter et Original Haandskrift, som tilhører Hs. Exc. Hr. Statsministeren Grev Thott, og Forfatteren har affkrevet det med egen Haand, førend han havde at give det i Trykken, for at blive ret bekendt med Haandskriftets ofte usforstaaelige Haand og egne Orthographie. Dog er det ikkun den første Deel af Gjeddes Rejsebeskrivelse, som her leveres, og som indeholder en Fortegnelse fra Dag til Dag paa alt hvad, som er foregaaet fra Udrejsen til Tilbagekomsten til Kjøbenhavn. Den anden og vigtigste Deel, hvilken Hr. S. lover at meddeele i følgende Samling, angaaer hans Forretninger, som Gesandt i Indien, og bestaaer atter af to Deele, nemlig, Underhandlingerne i Ceylon, og Underhandlingerne i Kongeriget Tanjour paa Kysten Coromandel. — Baron Holberg synes at have kiendt denne Dve Gjeddes Rejsejournal, da han nævner den i hans Dannemarks og Norges Stat; men siden han tillige siger, at den er saa mager, at man deraf ikke kan forsørdige nogen Historie af det ostindiske Kompagnie, saa formoder Hr. S., at Holberg ikke maae have kiendt dette Haandskrift, men maafee havt et andet, eller en blot Concept af dette, og meener, at dersom han havde havt dette samme Haandskrift, fornemmelig den anden Deel deraf, og brugt det tilgavns, skulde hans Efterretning om den ostindiske Handels Oprindelse blevet langt anderledes og mindre fejlede. — Skulde maafee Holberg ikke have kiendt uden denne første Deel, som Hr. S. her har ladet aftrykke? thi den er virkelig mager nok, og giver lidet Lys i den ostindiske Handels Historie. Hr. Prof. Oplys-

ninger, som henbøre deels til Geographien, deels til Sproget, ere derfor ogsaa snart vigtigere, end Journalen selv.

No. III. har til Opfskrift: Udgabe der vereinigten ostindischen Kompagnie von Dännemark und Ceylon; aus dem letzten Extraktbuche ausgezogen, og er en Beretning over hvad den til Ceylon under Dve Gjeddes Ansørsel sendte Flaade har kostet, nemlig Kompagnieflibene; thi Krigsskibene udrustes for Kongens egen Regning. Beløbet af Kompagniets hele Udgift til dette Handelsstog er i Tilrustning, Bæte og reede Penge 154422 Rdlr. 3 Mkr. 4 Sk.

Det IV. og sidste Stykke er et Fragment af et dansk Brev fra Mar 1474, som er skrevet af en dansk Herre, der ledsagede Kong Christian I. paa sin Rejse til Sydskand og Italien, formodentlig af den Rosenkrantske Slægt, efterdi det ikke gandske læselige Original forvares paa Rosenholm i Jylland. Dette Brev, siger Hr. S., er mærkbærdigt ikke allene for sin Alders Skyld, da danske Breve af saa høy Alder just ikke ere hyppige, men ogsaa for Indholdet, efterdi det beretter nogle artige Omstændigheder om K. Christian I. Sammenkomst med Kysers Friderik 3. i Rotenburg an der Tauber, og om den vigtige Handling, som der gik for sig den 14 Februarii 1474, da Greviskabet Holsteen blev ophøvet til et Hertugdøm, og Dismarcken deri incorporeret.

Vi tvivle ikke paa, at jo enhver Elsker af Fædrelandets Historie, som veed at sætte Pris paa Forskild og Kongtighed, ønsker ham med os Sundhed, og Lykkeligbed til at fortsætte disse brugbare Samlinger.

Uargangen af disse Blade koster:

3 Kjøbenhavn, Siælland og Lolland. Sybn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 24. ————— 1772.

Korte Betragtninger over Aarsagerne til Kornmangelen og de høje Kornpriser i Danmark, samt om de bedste Hielpemidler til at forekomme samme, fremſatte i følge det Kongelige Danske Landhuusholdings- Selskabs offentlige Indbydelse i Aaret 1771. ved Johann Ludwig Lübeck. Et Priisſkrift. Kjøbenhavn 1772. Trykt hos Hofbogtrykker N. Møller. Stor 60 S. 8.

Bi have alt for længe ſiden haft Lejlighed til at roſe Hr. Bæfogden Lybecker, ſom en Mand af en god Tænkemaade, og en indſigtsfuld Dommer; (*) og den nye Prøve, han nyelig har givet paa ſin Kundſkab i det juridiske Sag, hvilken vi med det forſte agte at forelægge vore Læsere, beſtyrker os endnu meer i den Tænke. Her viſer han ſig fra en anden Side, nemlig ſom en opløst Magiſtratsperſon, og giver os Anledning til at tænke paa det indſkrænkede Begreb, ſom de fleeste gjøre ſig om en Magiſtratsperſons Indſigt, og ſom Eifarenheden desverre alt for meget underſtøtter. Kundſkab om Lovene er uſtrid'g fornøden hos en Magiſtratsperſon, ſaa vidt han er Dommer; men denne Kundſkab, ſom udfordres til Rettens Pleje, er ikke tilſtrækkelig til at gjøre ham til en duelig Magiſtratsperſon. Det lidet Selskab, hvis næſte Opſyn er ham betroet, er en Deel af det ſtore af Staten. Han maae kiende, i hvad Forbindelse hans lille Selskab ſtaaer med Staten; hvorledes dets Velmagt eller Ufmagt virker paa det Hele. Han maae forſtaae fra Roden af at høre de Hindringer, ſom trykke hans Selskab, oplede de beſpøderlige Kilder til dets Velmagt, og vide at betjene ſig af dem, uden at ſkade det Almindelige. Kort: han maae have en Mængde politiſke Kundſka-

ber — og ſkulde diſſe ſynes i Almindelighed hos vore Magiſtratsperſoner, i ſær i de ſmaa Kjøbstæder; ſaa behøver man vel ikke længe at ſøge efter en af Hovedaarſagerne til vore Kjøbstæders Forfald.

Denne liden Afhandling fører ſit Lovord med ſig, da den er et Priisſkrift, holdt værdig af det kongel. danske Landhuusholdingsſelskab at udgives i Trykken. Forfatteren har meget ordentlig og methodiſt behandlet ſin Materie. Han forklarer forſt Aarsagerne til de høje Kornpriser, og ſiden Hielpemidlerne derimod. Aarsagerne deeler han i to Klaffer, 1. Naturlige, 2. Moraliſke og politiſke. Til de naturlige Aarsager regner han fornemmelig de haarde Vintere, ſom i ſær i Aarene 1770 og 1771. indfaldt og forknyttede Rug- Sæden. Som en moraliſk politiſk Aarsag til Kornets Mangel og høje Priser, regner Forf. i ſær det forøderlige Brændeviinsbrønderie, ſom efter Forpagtingen endnu meer ſkal have grebet om ſig, og hvorved i ſær paa Landet forødes meget Korn, efterdi Bønderfolk ofte ikke ſaae uden halv ſaa meget Brændevin af en Skæppe Korn, ſom de i Kjøbstæden, hvilket endda er ſlet nok. — De politiſke Aarsager deeler Forf. i Hovedaarſager, og Bidaarſager. Som Hovedaarſager anfører han (1) Folkemængdens Forøgelse paa en Tid af 50 Aar, da imidlertid Agerbruget ikke har kaſtet meer af ſig end tilforn. Denne ſtore Folkemængde meener han at være foraarſaget ved de i Landet anlagde Fabriker og Manufakturere, hvilke han da for (2) anſeer ſom en Hovedaarſag til den ſiden den Tid ſporede Kornmangel. — Diſſe to Aarsager havde vi dog ønsket at ſee nærmere beſtyrkede ved nye Beregninger og Liſter. (3) Brødens ſlette B. ſkaar og Uoling, ſamt Agerbrugers ſlette B. ſkaar. Blant de adſkillige Aarsager til Agerbrugets ſlette B. ſkaar, ventede vi at finde Dværgsygen med bemærket, ſom viſt nok formedelt Mangel paa Gødning ikke har gjort lidet

(*) Kritiſt Journal for 1769 No. 43.

libet dertil — (4) For stærk Udførsel, især i de Maringer, som medbringe en middelmådig Brøde, eller og aldeles Misvært. (5) Udeblivelse af frie og betimelige Indførsel, naar same endelig behøves. — I blant Biearsagerne til Kornprisernes Højde nævner Hr. L. Proprietairernes Magasiner, og Kornpugerie, og Kornpugernes Indførselse i Kapiteltaxten; videre, Nøegsvagheden, Fiskeriernes Forsømmelse, Vildrets Bestadigelse paa Kornet; men fornemmelig den fordærvelige Forprang af Korn, som vres paa Landet. " Dette siger han, har i sær Sted " paa visse Stæder i Daanemark, hvor visse Deboere, " Sandstudekippere og andre sve den stemmeste, skönt " i visse Maader privilegeret Landprang, Rishstæderne " til Kornærmelse og Uadegang, som intet Korn kan " bekomme til deres Huusholdning, langt mindre til " Handel, uagtet Rishstædernes Areltorve, efter Lov " ven og mange kongel. Anordninger, ere de rette Stæ " der, hvor Varene burde henbringes". — Endnu anfører han som en Biearsag Formeerelsen af de i Riget rokkerende Penge, være sig af Metall eller Papiere.

Enhver af disse Marsager søger Forsfatteren nu at modsætte et Hielpemiddel. — Den umaadelige Brændevinsbrænden skal affkaffes, eller i det mindste indskrænkes. Dette, meener han, kunde skee, naar de paa Landet anlagte Brændevinsforpagtninger ophævedes, og alting med Brændevinsvæsenet paa Landet fattes i samme Stand og paa samme Fod, som det var foread Forordningen af 3 Maji 1768; men tillige nye saaes paa, at de forrige visse Anordninger angaaende utilladelig Brændevinsbrænden nye bleve efterlevede. Hvorledes dette kunde skee, viser han. Og for da bestomindre at savne Kornbrændevinen, naar man fik andre Drillevare igjen, som kunde bøde derpaa, uden at være Landet saa skadelige, vilde han, at man lagde meere Vind paa Mød og Most, at man bryggede Ollet stærkt og godt, og ved alle Vertskaber, i Stedet for Kornbrændevin brugte godt og stærkt Ol, som vore Forfædre, og endelig, at Tolden blev nedsat paa det franske Brændevin, saa at Folk kunde have det for samme Priis omtrent, som Kornbrændevinet, dog ikkun i de dyre Kornaaringer. Det kunde være det samme, meener han, enten Penge da gik ud for fransk Brændevin til Frankrige, eller for fremmed Rug til østersøiske Handelssteder. — Folkenægden, forlanger han ikke, skal formindres ved at affkaffe de anlagte Fabriker og Manufakturur, som han giver Skylden for dens Forsælse over det rette Forhold med Kornavlingen; men Kornavlingen og

Ugerbruget skal opblepes; hvortil han foreslaaer tiendelige Midler. — Hvad Fors. erindre om Kornets Indførsel og Udførsel, betyder libet. — For at hindre Forprang og Kornpugerie, især af Proprietairer og Landmænd, raader han til saadan en Disposition, som den tydske Kaysler lod anstille i Bøymen i Aaret 1770, og hvorom vi den Tid læste i vore offentlige Tidender. Saadan en Disposition, siger han, kunde ofte være ligesaa gavnlig for Kornpugerne selv, som for andre; thi Begierlighed efter at vinde, gjør, at de første ofte tabe anseeligt, naar Kornpriserne siden imod deres Formodning falde. — Kapiteltaxterne, nævner Hr. L., ville snart med meer, hvoraf de have deres Oprindelse, komme under høyere Estertante og Undersøgning. — Mod Nøegslygen, som formindsker Riødet, og formeerer Forbrugelsen af Kornet, ønsker han alleene, at de ved kongel. Indgangne Forordninger søjede Anstalter, maatte paa det nyeste i Vert sættes, og Almuen af tyndige Landgodsere og Præster betages den Fordom, som om Sygen er uundgængelig, i hvad Midler derimod bruges (En Fordom, som Almuen har, ikke allene i Henseende til Nøaget, men og til Menæsker, og som forvolder, at de gemeenlig foragter al Lægekunstens Hielp) Hvad Forsfatteren foreslaaer til Saltvandsfiskeriernes Opmuntring, holde vi værd heelt at anføre. Han ønskede 1. " At Indvaanerne ved de danske Fiskeleider (naar de dertil fandt " Lejlighed og Ene) maatte tillades med Landets egne " Skibe at lade fra første Haand afhente de til Fiskeriets " Fornødenhed og nødvendige Fortsættelse behørende " trende Species: Salt, Pamp og Tiære, uagtet " Forordningen af 28 Jan. 1682.; saa de en skulde " være forbundne, at hente samme fra de saa kaldte " Stapelstæder, og give Grossererne der saa stor For " deel, som de vil komme sig til at begiere. 2. At i " Tolden af disse fra første Haand indbringende Species, " i sær af Saltet, maatte allernaadigst tilstaaes nogen " Forlindring. 3. At der her i Landet, ligesom i Sver " rig, maatte fastsettes en Premie paa hver Læst for den " som havde udført de fleste Sild, eller andre Fiskefor " ter. Og i Henseende til Sildefiskeriet in specie: " 4. At de Svenske saltede Høstfilds Indførsel her i " Riget, maatte paalægges den samme Told, som den " Svenske Regiering forhen har lagt paa danske saltede " Silde Indførsel i Sverrig, nemlig 70 til 80 Dale " Sølvmynt pr. Læst; thi ellers maae det danske Sil " defiskerie tabe Afsetning i Landet selv, da det ikke er " mueligt at holde Priis med de Svenske enten Indførsel " eller Udenrigs, efterdi disse a) have Materialier til " Susaa

"til Fustagier hos dem selv, lettere, end vi Danske har; b) svare iagen Indfæstning, Løse eller Ma-
"trienlskat af Fiskestaderne; c) under Forlindring i
"Tolden af Saltet, som behøves til Sildens Redsal-
"ning; samt desuden d) bekomme Premie for hver
"Løst Sild de udfiske til fremmede Steder". — Dog
lover han udførigere at afhandle denne Materie paa et
andet Sted. — Den Skade, Vildtet gør, kunde fore-
byges ved Dyrerhauger, og paa Spurrers Odeægge-
skulde sættes Premier. — Om Midler imod Kornets
Forprang til Kiøbstædernes Kornærmselse, lover Forf.
at handle i et eget Skrift om Kiøbstæderne, som skal
komme for Lyset. — Til Slutning berører han den
vigtige Materie om Kornprisers Bestemmelse, hvor
Philosofus synes at have været hans Ledlager; og
taler endelig om offentlige Kornmagasiners Anlæg,
hvilke han holder for et langt bekvemmere Mittel imod
Kornpriserne, end en idelig Jgientagelse af Forbud paa
Kornets Udførsel og Tilladelse til dets Indførsel, efter-
di dette Mittel snart kunde forvilde baade Kiøbere og
Sælgere, hvoraf vilde skyde megen Ulempe.

Læseren skisserer let, at Forf. har indladt sig udi
for mange og for vigtige og tildeels meget omstændige
Materier til at han paa saa lidt et Rum skulde kunne
have afhandlet dem omstændelig. Han har derfor og-
saa meer berørt, end udført de fleste.

L. A. Baumanns forøgede og forbedrede Ge-
ographie, eller en for Ungdommen fattelig, kort
og dog tilstrækkelig Jordbeskrivelse over de fire
Verdens Parter, Europa, Asia, Africa og Ame-
rica med de derudi værende adskillige Landes
Grændser, Størrelse, Bessaffenhed, Have,
Sunde, Søer, Floder, Inddeling og fornem-
ste Sæder; Indbyggernes Regieringsform,
Religion, Folkemængde, Sæder, Skikke og
Fremgang i Kønster og Videnskaber. Iser er
deane nye og forbedrede Oversættelse besørget
saa fuldstændig, som mueligt, i Fædrenelandets
geographiske Beskrivelse, alt til de Uages des
store Nytte og Tjeneste. Kiøbenhavn 1772.
Trykt og bekostet i det Kongel. Universitets Bog-
trykkerie af N. H. Godiches Efterleverste, som

første Forlægger ved Frid. Christ. Godiche.
Sior 432 S. 8.

Vi kunne ikke rose, at Forlæggerinden har ladet sig
føre fra sit første Forsæt og allerede give Løfte
om at udgive et Udtog af Büschings Jordbeskrivelse,
og i dets Sted leverer os her en Oversættelse af Bau-
manns. Til at betjene sig af de bedste almindelige og
specielle Landforter, og til at faae et rigtigt Begreb om
Kigernes og Landenes indvortes Forsatning, som bør
være Hensigten af en geographisk Anvisning, er inget
Jordbeskrivelse nu omstunder skicket, uden den Bü-
schingske, eller en, som er grundet paa denne; saa nyt
er det Lys, som denne Maad har antændt i den geogra-
phiske Videnskab. Vel har Baumann ventelig ogsaa
kendt Büschings Werk; og Forlæggerinden forklarer,
at hun paa adskillige Steder har forbedret sin Oversæt-
telse af hans og andre Geographier; hvortil vi ogsaa
finde Spor. Men med alt dette beholder denne Over-
sættelse dog endnu vigtige Mangler, som gjøre, at man
ved Ungdommens Underviisning ikke kan bruge den
uden med Varsomhed, og uden at have enten det Bü-
schingske store Werk, eller i det mindste det Udtog deraf
ved Haanden, som han selv har udgivet i Aaret 1762.
Saaledes sees for Ex. Frankrig endnu her i 16 store
Landstaber, som Forf. kalder Gouvernemens; og om
de egentlige 37 Gouvernemens, som man finder endog
paa de almindeligste Landforter, forekommer intet. —
Engelland er efter den gamle Maade deelt i 7 Pro-
vinsler, og om Inddeelingen i Schires, udea hvilken
man dog ikke engang kan forstaae en politisk Artikel i en
Nis, findes intet. — I Italien ere de mange
smaa Stater ikke nok adskilte, saa at man kunde vide,
hvad Provinster tilhører enhver, — I Afhandlin-
gen om de forenede Nederlande faaer man ikkun de
7 Hovedprovinster, men intet om Generalitætslandene
og andre Provinster. — I Tydsklands Geogra-
phie er endnu paa mange Steder megen Forvirring,
o. a. m.

I Fædrenelandets Geographie har dette Skrift
i Fuldstændighed et Fortrin frem for alle os bekjendte
Jordbeskrivelser, og kan tiene som en god Anvisning
paa de bedste General- og specielle Landforter, som ha-
ves over Danmark. Hver Provint er inddeelt i
sine Stifte, Amte, Herreder; og de i hvert beliggende
Kiøbstæder, Grævstaber, Baronier, Herregaarde
og Kirkesogne nævngivne. Ved de fleste Kiøbstæder er
deres Hærling og Handel ogsaa bemærket.

Jord

Jordbeskrivelsen af de tre mindre bekendte Verdens Parter, er temmelig fuldstændig, og Orternes Produkter, saavel som de europæiske Nationers Besiddelser i hvert, anførte.

Foran et hvert Riges Geographie gives en kort Underretning om dets naturlige og politiske Beskaffenhed om Religionen, de nu værende Regenter, o. s. v.; som er meget god. Dog maae Lærerne være opmærksomme; thi hist og her ere indløbne nogle smaa Urigtigheder, som i saadant et Skrift let kan indsnige sig, f. E. naar den nu regierende Pave kaldes Clemens XIII; naar de Catholiske siges at have frie Religionsøvelse i Engelland, o. a. m.

Skole-Atlas, indeholdende Jordbeskrivelsens Videnskab efter de Homanniske Landkorters Anvisning, og uddragen af det Buschingske geographiske Verk ved Nikolay Jonge, Sognepræst for Allersløv Meenighed i Siælland. Kjøbenhavn, 1772, hos Forleggeren Johann Gottlob Rothke i No. 8. paa Børsen. Stor 256 S. 8. foruden Register.

Denne Atlas svarer til sit Navn, og kan i vore Lande være brugt og sikkert bruges til første Indledning

i den geographiske Videnskab. Den er det den udgives for, et kort og brugbart Udtog af Buschings Verk, saavidt dette reflekter. Men hvor Fors. ikke har fundet betiene sig af Busching, finde vi Baumanns ogsaa omtalte Geographie vel saa tienlig, især i Jordbeskrivelsen af Amerika. Baumann har ogsaa Fortriantet i Henseende til de korte Efterretninger om Landenes politiske Forsatning, som baade er fuldstændigere og rigtigere end i denne Skoleatlas. For at give et Exempel, finder man ikke mindre end tre Urigtigheder i den korte Underretning, Hr. J. S. 24 giver om Storbritannien. 1. siger han, indbefattes under det Navn af Storbritannien de tre Riger, Engelland, Skotland og Irland; da det dog ikkun er dets første Riger, som indbefattes under dette Navn. 2. Er det urigtigt, at disse tre Kongeriger have været forenede under et kronet Hoved siden Aar 1706, thi under et kronet Hoved have de været siden Jac. I., skønt Engelland og Skotland adskilte i to Stater, og Foreningen til en Stat under eet Parlament skeede i det anførte Aar. 3. Giver han en ubevielig Grund til Navnet Storbritannien, naar han siger, at det opkom for at adskille det fra det franske Bretagne. — Corsica burde vel nu ikke ansees for Genuesernes Eendom, hvorfor Fors. udgiver det; saa lidet som Staten af Avignon for Pabens, o. a. m. Men disse smaa Fejl hindre ikke det Heeles Brugbarhed.

Aargangen af disse Blade koster:

3	Kjøbenhavn, Siælland og Lolland.	Syhn.	Jylland og Holsteen.
8	Mark.	9	Mark.
		9½	Mark.
			10
			Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs Kritiſke Journal.

No. 25 og 26. ————— 1772.

Indhold af Høymesse-Prædikener, holdne i Trinitatis Kirke fra Advent 1770 til Advent 1771, begyndte af Hr. Doktor Christian Michael Rottbøll, nu Biskop over Viborg Stift, og fra tredje Søndag efter Trinitatis fortsatte af Johan Christian Schönheyder. Kjøbenhavn. 1772. Trykt paa Adresse Contoirs Bekostning til Sognekassens Fordeel hos L. N. Svare. Stor 478 S. 8.

Vi anmelder denne Aargang, for tillige at forkynde, at det bliver den sidste. Hr. Schönheyder, som har forsat denne fra sin Hr. Formands Afgang fra Embedet indtil Kirkearets Slutning, havde vel det Forsæt at begynde en nye Aargang, "men et ugentlig Embeds Arbejde af en anden Art, siger han, gjorde mig det umueligt at have min Præken saa tidlig paa Ugen færdig, at den kunde være aftrykt til Løverdagen. Det er derfor af en Nødvendighed imod min Villie (thi andre Aarsager eller Hindringer, eller Betænkelinger paa min Side, er det for uværdigt at gjøre Regnskab for) at disse Samlinger beslutes". Dog lover han, under gunstige Omstændigheder, at udgive udvalgte og fuldkommen udarbejdede Prædikener; og dette Løfte ere vi forsikrede, at enhver oplyst Christen med Længsel ønsker opfyldt. Thi den liden Samling af Udkast til Prædikener, som Hr. S. her leverer os, er saa riig paa valgte, meedne og Livet vejledende Betragtninger, at det var Skade, om en Mand, som har saa store Gaver til at befordre den praktiske Christendom, saa stort et Kald til at jage paa Flugten denne Sværm af Possillrytere og Concordanhelte, som slaae om sig med uforstaaelige figurlige Talemaader, og ilde sammendrygede besatte Sprog skulde være indskrænket til een Meenigheds Gavn alene. Men

vi nægte ikke, af Hr. S. ønske vi heller at see fuldkommen udarbejdede Prædikener, end blotte Udkast. Saadan en næsten gandske udarbejdet Præken om Rigdoms Misbrug, forekommer i denne Aargang S. 280. paa 1. Søndag efter Trinitatis. Men hvem have vi dette smukke Stykke at takke? Hr. Biskop Rottbølls sidste Præken i denne Samling er holdet paa Trinitatis Søndag, som hans Indvielsesdag, for vor Frue-Meenighed; og Hr. Schönheyders første Præken for Trinitatis Meenighed er først holdet paa 3 Søndag efter Trinitatis. Imidlertid ere Betragtningerne Hr. S. værdige, endstønt Stilen i nogle Stykker er afvigende fra hans. Dag Fork. maa være hvem han vil, saa har denne Præken opperlige og vel giennemtænkte Steder; og vi ville bede, at sammenligne den med en over samme Text, som en anden vittig Mand gav os for nogle Aar siden i en liden Samling, om hvilken vi den Gang (*) toge os den Frihed at sige vore Tanker frit, som vi pleje: vist ikke for at afskrække denne agtbare unge Mand fra at skrive, men for at gjøre ham opmærksom paa Fejl, hvilke vi vel indsaar, vare mere Virkninger af en forrig Indbildningskraft, og visse Favoritkrieters Læsning, end af nogen slet Smag, og som hos andre, der, uden at have hans Genie, vilde efterabe ham, kunde have farligere Følger, end hos ham selv; thi: decipit exemplar vitiis imitabile.

De Erindringer, vi paa et andet Sted have gjort Hr. S. i Henseende til Sproget og Stilen, iglemtage vi her. En Mand, som har de store Egenstaber af en geistlig Tale, maa ogsaa have den ringeste, men tillige den første og nødvendige af alle, den at tale Dansk. Et ville vi her allene tilføje angaaende
Y Brugeren

(*) Kritisk Journ. for 1769. No. 16.

Brugen af visse latinske Eenenavne (Nomina propria) paa us, som Jesus, Christus, Paulus, o. s. v. Disse flekterer Hr. S. ikke i Genitivet eller den anden Endelse, men siger f. Ex. Jesus Christus Evangelium, Paulus Brev til de Romere o. s. v. At Hr. S. har følet Ubequemheden i de latinske Genitiver, beskrive vi; thi det er vist nok underligt og forvirrende for Lægsfolk, endskjønt det hidtil bruges af nogle af vore bedste Skribenter, at deklinere latinske Ord i en dansk Stil efter den latinske Form; og hvorfor deklinere vi da ikke ligesaa vel de grædske Ord efter den grædske Form, de hebraiske efter den hebraiske, o. s. v.? De have alle lige Ret dertil. Dersom endda disse Skribenter fulgte disse og bestandige Regler, skulde vi uadrenes mindre; men snart skrive de Spartas Love, snart Spartas Love; og uagtet de sige Minerva's Tempel, Someris Werke, deklinere de dog ikke, som de efter Analogien burde, Cimons Fader, Solonis Love, men Cimons, Solons. For saa vidt give vi altsaa Hr. S. vor Bifald, at han ikke har brugt disse fremmede Genitiver. Men aldeles ikke at deklinere Ordene, hvilket han har optaget efter visse Lødfkere, som dog meest, saav. de vi erindre, ere Noe'er, kunne vi heller ikke billige; thi saa har Genitivet slet intet Mærke, og derved kan ofte forvoldes Utydelighed. For Resten vil det blive vanskelig at bestemme, hvorledes man skal komme afsted med dem. Vi tænke, de Ord, som have faaet et Hævd paa de fremmede Genitiver, i sær i Almuenes Ord og Mund, og som ingen Forvirring kunde affiedkomme, gjør man bedst i, at lade beholde deres gamle og vante Form; alerbæst i Taler og Skrifter for den store Hob, saasom: Jesu Blod, Christi Lidelse, Pauli Skrivelse; i andre Ord og paa andre Steder bør man bruge det danske Genitiv paa es eller s, som fuldkommen er efter Analogien, saasom: Spartas Love, Someris's Werke, o. s. v.

I Stedet for Indholdet af Præfæren paa 15. Søndag efter Trinitatis, hvilken Hr. S. formedelsi Svagbed er blevet forbladet at holde, har han meddeelt os en Prøve paa en Psalmes, som fortieer Opmerksomhed. Den er affattet med Opførelse, Aand, og Følelse; og vi kunne ikke nok opmuntre Hr. S. til flere Forsøg af dette Slags. Følgende Stropher maae reifærdiggjøre vor Dom.

Mel. Hvo veed, hvor nær mig er min Ende? 2c.

"Mit Bryst med Sankers Mængde hæver
 Og, Kristeljer forsærde mig;
 For Udøds Magt min Svagbed hæver,
 Hvad est du Verden faremig!

- Er jeg da viis og stadig nok,
 Imod den store Daarskabs Flok." "Mit utroe Hierte daglig glemmer
 Sin Gud, sit Haab, sit høye Kald;
 Jeg fatter Forsæt, ingen fremmer,
 Hver Dag mig tiener Syndens Fald.
 Mit Syn er taaget, Modet søgt;
 Væ! at min Roes paa Sand er bygt."
- "Ja Sand det er, men Du! min Klippe,
 Min Klippe est, Almægtige!
 Dig vil jeg savne, aldrig slippe
 Dig, raad mig, leed mig, Veige!
 Jeg al min Kummer kaster hen
 Paa Dig; der seer jeg Lys igien."
- "Usporkigt var det skjulte Mærke (Ps. 139, 13.)
 Hvor jeg blev til i Moders Skib,
 Hvor Blodet, Blanding, Beenet styrkes
 Og Siælen Klædning fik i Skib;
 Saa fortes jeg til Lys et ud,
 Pries være Dig, min Skaber, Gud!"
- "Med Graad min første Røst man hørte
 Men Moders Arme dysser mig;
 Min forriglose Bugge førte
 Du; al min Kummer laae paa dig;
 Jeg sov, jeg legte, sov igjen;
 Saa føy min Lises Morgen hen."
- "Min Ungdom under dine Dinger
 Gik frem, men det ey skønte paa:
 Som Draen høst sin Sigt opsejninger (5 Mos. 32, 11.)
 Sin Rede vogter; Dig jeg maa
 Tilbede, saadan Opsonsmagt
 Mig uerfarne tog i agt o. s. v."

Chymisk Dictionnaire. Indeholdende denne Videnskabs Theorie og Praxin, dens Anvendelse paa Physikken, Naturhistoren, Lægekunsten og den dyriske Forsætning, med omstændig Forklaring over de chymiske Lægemiddeleers Kraft og Virknings-Maade, samt de fornødvendte Grundregler til de Konster, Fabrikker og Haandværker, som hænge af Chymien, med tilføyede Anmærkninger. Af det franske oversat af S. von Aphelen, Prof. Philosophiæ. Første Tome. Kiøbenhavn, 1771. Trykt hos E. L. Borups Efterleverste, boende i store Helligkiststræde, Stor 622 S. 8. — Anden Tome. Kiøbenhavn 1771 Stor 622 S. 8. — Tredie Tome. Kiøbenhavn 1772. Trykt hos

bos Johan Kudo ph Ebiele, boende i store Hel-
ligestiftsræde, Stor 674 S. 8.

Fraden Tid af, da Børle fa'dt paa at foredrage Hi-
storie, Metaphysik, Kritik, Litteratur, og næsten
al Slags Kundskab i Form af en Ordbog, er dette
Foredrag blevet meget almindeligt, især i Frankrig,
og der har næsten ikke været nogen Videnskab eller
Kunst, saa lidt den syntes at taa'e et saa løst og usam-
menhængende Fordrag, som det alphabetiske, at den
jo har maattet beqvemme sig dertil. Det kan vel ikke
nægtes, at jo mange vigtige og brugbare Kundskaber,
som ellers skulde blevet visse Videnskabers Adepter alle-
ne forbeholdne, ere paa denne Maade udbredede og
gjorte almindeligere, og at jo den Nødsagtighed, som er
ved dette Foredrag, har nodt mangen forrøden og kæl-
len Læser, der ikke taaler en sammenhængende og me-
thodisk Læsning, Indsættelse paa, som han ellers skulde
været ubekymret om at erhverve sig. Men at jo tillige
denne alphabetiske Mode har befordret en løsere og su-
perficiellere Studeremaade i mangen Videnskab, og,
efter Racines viltige Indtryk, forvandlede mange
Ignoranter til Extraktærde, kan heller ikke tvivles.
Imidlertid kommer det vel meget an paa, i hvad Hæn-
der saadan en Ordbogs Udarbejdning falder; og den,
som grundig har studeret den Videnskab, hvori han
leverer en Ordbog, kan vel udfinde Midler til at af-
værge de Miss'uge, som hans Plan medfører, og
opsøge Fordele, som den igien kan have frem for andre
Planer.

Den unævnte Forfatter af dette Dictionnaire,
synes at have været saadan en Mand, som har kiendt
Manglerne og Fordelene af sin Plan, og havt Forstand
til at betjene sig af denne Kundskab til Videnskabens og
sine Læseres Nytte. Han taler selv derom saaledes i
en kort Forerindring. "I Sandhed, den alphabe-
tiske Orden synes at afbryde og bringe i Uorden al
"Slags Plan og Lærebog i en Videnskab, men
"man kan raade Bød derpaa ved Henviisninger, som
"oprette det fornødne Sammenhæng imellem de
"til hinanden hørende Artikler; hvilket man her har
"tagttaget, ligesom i mange Videnskabers gode Dikti-
"onnairer, som allerede ere udgivne; desuden gives Læ-
"sere ved denne Indretning den Frihed, at legge
"hvilkun Plan han lyst, og det er gandske muligt, at
"han deri kan gjøre et bedre Valg, end Forfatteren
"selv."

"Videre, naar man a'handler efter Alphabetisk
"Orden alle Deele i en Videnskab, vil detie nødren-

"digen møde, at et stort Antal Formaae, hvorpaa
"man ikke engang skulde have tænkt ved at følge nogen
"anden Orden, fremstille sig her ved deres Bogstav, og
"forlange at afhandles med en vis Udførlighed, hvilket
"i mange Henseender udvider en Videnskab og gjør den
"fuldstændig.

"I Øvrigt, de, som vilke gjøre sig den Møje
"at læse eller raadføre sig med dette Werk, skal letteligen
"erkende, at det er hverken en blot Glosebog eller Ordb-
"bog, men heller et Følge af Undersøgnings Skrifter,
"hvoraf de fleste ere endog meget udførlige, betræffende
"alle Chymiens vigtige Gienstande, og hvori man har
"stræbet at opfolde vovagtigen alt hvad som er om-
"meldt ved Titelen".

Da man ikke kiender Forfatteren af dette Werk,
saa bør det opvække en god Fordom for Skrifter, at det
er blevet oversat paa tydsk af en berømt Chymist, Pör-
ner, som tillige har ledsaget sin Oversættelse med An-
merkninger. Disse Anmerkninger har den lærde Over-
sætter vel hist og her betjent sig af, og indlemmet i Tex-
ten selv, ligesom i Oversættelsen af Bomares Natur-
historie; dog bekiender han, at han, før at undgaae
Uorden og Igientagelser (*), ikke altid har kunnet be-
tjene sig af dem; ligesom han og detsfor har været spar-
som med egne Forbedringer og Tillæg.

En læseværdig Fortale forklarer Forf. Chymiens
Opriindelse og Fremgang. Den første Grund til Chy-
mien som en Videnskab, blev lagt i Egypten. En
egyptisk Konge Siphos, der, som man holder for,
levede meer end 1900 Aar for Christi Fødsel, ansees
for Chymisternes Stifter; det er den samme, som
Grækerne siden kiendte under Navn af Hermes, eller
Mercurius Trismegistus. Efter ham har man
kaldet Chymien den hermetiske Philosophie. Dog
har denne Tids Chymie vente ig itkun bestaaet i nogle
adspredte Kundskaber, hvis Forhold man ikke indsaae,
og som man itkun betiente sig af for at frembringe Wirk-
ninger, der kunde syes Underverke i de Uærdes Dyr.

— Løst til at gjøre Guld forderede tidlig Chymien,
i det den saaledes bemægtigede sig Chymisternes Op-
mærksomhed, at de tabte reent de andre Chymiens
Gienstande af Sigte; de troede at see hele Chymiens
Guldkommenhed i det, som var kun en Oprensning af et
særdeles chymisk Dyr, og bleve saaledes blotte Ar-
beydere og Konfirer, i Stedet for at være slyste og
lærde Chymister. Dog vilde disse Guldmagere ansees

Y 2

for

(*). Opsigelser kalder Oversætteren det: et Ord,
som vi ikke kunne rose.

for de ypperste Chymister, eller Chymister med
 Forrang, hvilket de udtrykte, siger Forfatteren,
 med det arabiske Ord Al, som de søjede til deres
 Videnheds Navn, og kaldte sig Alchymister. Men deri
 tager han fejl; thi det arabiske Al er en blot Artikel,
 hvilket det Ord Alkoran, som ikke siger andet, end
 Koranen, kunde have vist ham. Disse Alchymisters
 Skrifter ere mørke og uforstaaelige; og ikkun i nogle
 Stæder man noale faa nyttige Oplysninger. — I
 denne Tilstand blev Chymien indtil det 16 Aarhundre-
 de, da den berøgtede Alchymist Paracelsus, et op-
 vakt, svermerisk og susende Hoved, lagde en nye Daar-
 lighed til sine Formænds, og vilde finde et universalt
 Lægemiddel ved Alchymien. Saa daarlig denne Vaa-
 stand var, saa gjorde han dog ved sine chymiske Læge-
 midler mange forunderlige Curer, og angreb fornem-
 melig med stor Fordeel ved Drægsolovanningen de vene-
 riske Sygdomme, som da begyndte at aarette megen
 Udelæggelse, og mod hvilke Lægekunsten fandt kun svæ-
 ge Midler i den sædvanlige Aopthekerkonst. Dette
 indsaae den Tids fornuftigere Læger, og bleve saaledes
 Opfindere af en chymisk Konst, hvis Stienstand var Læ-
 gemiddlers Tillæggelse. Et stort Antal Aopthekerbo-
 ger kom ud, hvort man finder ypperlige chymiske Til-
 værlinger. Imidlertid drev man alt i Paracelsus's
 Tid Chymiens væsentlige Deele i Stilhed. Man
 vidste at opdage, prøve og udvinde Ertserne med For-
 deel, man kiendte Middeler til at lere, opløse, og
 tilfæse Metallerne i Guldsmeddes og i Mynters Verf-
 steder; man forfærdigede Glas, Erystaller, Smelt-
 verker, Steenton eller vægte Porcelain paa manafol-
 dlige og forskiellige Maader; man vidste at tilvare Far-
 ver af alle Slags Skatteringer, og at anbringe dem
 paa alle Leeder; man kiendte og iwerkfætte Vinens,
 Ollens, og Oelkens Gæring; Destillererne udtrak af
 Planterne de geistlige, flygtige og aromatiske Deele for
 at giøre deraf Essenser og Røgelse. Men alle disse
 Konster bleve udsøvede særskilte af Folk, som ikke kiendte
 uden det der sigtede til deres Formaal, og da disse sam-
 me Konster vare ikke blevne beskrevne, havde Ingen
 nogen Kundskab om alt. Chymiens forskiellige Deele
 vare til, men Chymien endnu ikke. Den første og
 bedste Skribent i Chymiske Materier af en god Smag
 var Agricola; men baade han, og mange andre age-
 bare Chymister, hvoriblandt vor Landmand Borch,
 vare endnu halv Chymister, og halv Alchymister; ind-
 til Kircher og Conring befriede Chymien fra det al-
 chymiske Røserie, og bondede Væsen for den physiske
 Chymie. — Endelig kom Chymiens mest glimren-

de Tidspunkt, den Tid nemlig "da Chymiens forskiel-
 " lige Deele begyndte at blive samlede, undersøgte og
 " sammenlignede af Mænd, hvis Forstaaelse var
 " tilstrækkelig for at opsamle dem alle, for at opdage der-
 " res Grundsætter, at fatte deres Forhold, at atter fore-
 " enne dem til et fornuftigt Lærebæger, og at virkeligen
 " lægge Chymiens Grundrolde betragtet som en Videns-
 " skab". Jakob Barner, Livlæge hos Kongen af
 Pohlen, var en af de første, som satte Chymiens for-
 nemste Forsøg i en vis Orden, og tilføiede grundige
 Forklaringer. Efter Barner indlagde Becher sig stor
 Roes i Chymien. Men alle sine Førgængeres Væ-
 fordukkede den navnkundige Stahl, sverste Livlæge
 hos Kongen af Preussen. Med en stærk medfødt Lyst
 til Chymien forbandt han en levende, glimrende, og
 virksom Førestillingsevne, og en philosophisk Kløgskab
 og Koldblodighed. "Stahls Theorie, siger Forf.,
 " meget forskiellig fra disse Systemer, hvilke Indbild-
 " ningskraften føder uden Naturens Bisald, og som
 " fering nedbrøder, er den sikkerste Vejlederske, som
 " man kan antage i de chymiske Efterforskninger, og de
 " talrige Forsøg hver Dag gøres, langt fra at forstyrre
 " den, blive tværtimod ligesaa mange nye Bevis, der stad-
 " fæste den". Ved Siden af Stahl sætter han den
 udødelige Boerhave. "Dette mægtige Genie, siger
 " han, sit Lands, sin Stand, og sin Tidalders Væ-
 " har udbredt meget Lyd over alle de Videnskaber,
 " hvormed han har sysselsat sig. Iblant andre Ting,
 " som han har foretaget sig til Chymiens Nytte, have vi
 " ham at takke for den smukkeste og mest ordentlige Un-
 " dersøgning i Vextriget, for de smukke Traktater om
 " Lufte, Vandet, Jorden, og fornemmelig om Jden,
 " et forunderligt og saa fuldkomment et Mesterstykke, at
 " det synes som haa efterlader sig den menneskelige For-
 " stand i Vanmagt at tilføie noget". — Endelig have
 " de lærde Sæffaber bidraget meget, og bidrage endnu
 til Chymiens, som til den heele experimentaliske Philo-
 sophies Fuldkommenhed.

Til dette chymiske Dictionaars Roes selv maae
 det være nok sagt, at der er næsten ingen Deel af Naturs-
 videnskaben, næsten ingen Konst eller Handtering i det
 hørærlige Liv, som har med nogen Naturprodukt enen
 at udvirke eller at forarbejde, at den jo deraf kan hente
 nogen nyttig Oplysning. — Vi vilk nu ogsaa opregne
 de betydeligste og vidtløftigste Artikler i hver Tome.

I den første Tome, som indeholder Bogstaverne
 A. G., ere de vidtløftigste Artikler: Aether, Alkali,
 Alum, Arsenik, Berlinerblaat, hvor man læser
 Historien af denne Farves Opdagelse, dog paa forskiel-
 lig

lig Maade berettet af Stahl og dette Dictionnaires Forfatter, og tillige den bedste Maade at tillave denne Farve paa, beskrevet efter de philosophiske Transactioner. — Blæk, hvor Forskrifter gives til at gjøre godt Blæk, saavel det ordentlige, som det sympo-hetiske, hvormed man skriver med udiendelige Farver. — Blomstre, Blye, anseelig forøget af Werner, hvis Anmærking om Blyets Brug i Lægekunsten vi her vilke anføre. ”Indvortes, siger han, kan Blyelavningers Brug ikke tilraades, endskjønt nogle meene at det kunde bringe Nytte. Men man maae ikke kiende Blyet, dets Lavninger, og deres Virkninger i Legemets faste og flydende Deele, naar man vil raade dertil. Dets Kraft bestaaer i at gjøre Blodets vandige Deele tykke, og i Almindelighed at komme til at størkne og løbe sammen de vandige Deele i Legemet, saa at de mindste Vædskefang blive derved forstoppede, Læge-Evnen formindres meget eller og aldeles. Men udvortes lade Lavninger af Blye sig gandske vel bruge, men det kan alligevel ikke skade, at man er forsigtig, og har Støbe for Dvæne Blyets tykgjørende og udtørrende Kraft, og tillige betænker, at maastee nogle Deele af de indsuende Kar kunde blive førte ind ad. Erfaring i Lægekunsten kan i det mindste gjøre os opmærksomme. Thi hvorfor saae spæde Børn ofte tykke Liv? og hvorfor indsvinde deres underselemmer saa kiendeligen? hvilket jeg ofte har merket; mon det ikke komme af det Blyehvidt man strøer paa og omkring deres Avlingslemmer naar de blive hudløse af Urinen? Jeg har derfor ikke vilbet tillade dette Brug, men at strøe i det Sted Jordmuspulver (a) Pulv. Sem. Lycopod. da jeg ikke derved havde Marsag at frygte for saadanne Uepligheder (b)”) — Borax, Brekvinsteen, Brændvæsen eller Pflogistik, Brød, (vi haabe, at denne Artikel vil blive mange Læsere behagelig, og meddeele den derfor som til en Prøve). ”Alle Vexternes Frøe eller Sæd bestaae næsten gandske af Holdmaterier, der ere altermest beqvemme til Dyrenes Føde, og iblandt Sædarterne ere de som indeholde en meelig Materie endnu meere behagelige og meere søderige end de andre; man seer og at Dyrene søge og æde dem frem for alle andre.”

”Mennesket, som synes af Naturen bestemt til at spise af alt det som kan nære, og endnu hellere Vexter end Dyr, har fra utænkkelige Tider, og paa næsten alle

(a) See Jordmuss. under den Artikel Muss i Naturh. 5te T. p. 449.

(b) Hornblye søges i sin alfabetske Orden.

Jordens Deele, antaget de meelige Sædarter til sin Fødes fornemste Grundmaterie: men da disse Sæd-korn ikke kan uden Vanskelighed spises af Mennesket i den Tilstand Naturen tilbyder dem, har dette forstandige og med Rørings Vid forsyndede Væsen bragt det gradvís dertil, at det ikke allene kan udtage deraf den meelige Deel, som er den eneste nærende i disse Korn, men og at tillave den saaledes, at deraf bliver en sund og behagelig Føde, som det nu brugelige Brød.”

”Ved første Dyekast synes intet meere afkonstlet (simpelt) end at male Korn, fiske Meelet derfra, gjøre deraf en Deel med Vand, og at lade denne Deel bages i en Ova. De som ere vant til at høste Frugten af de smukkeste menneskelige Waafund uden at have nogenstade bragt til Eftertanke hvad det har kostet for at bringe dem til Fuldkommenhed, fiade i alle disse Tilvirkninger intet uden meget almindeligt og gandske gemeent. Det synes alligevel meget vist, at Menneskene have i megen lang Tid ikke spist uden Brød, eller seye, tette Skollefager, som ikke vare meget behagelige for Smagen, og tillige vanskelige at fordøye, førend de lærte at bage godt og sundt Brød. Man har maattet opfinde og bringe til Fuldkommenhed fra Tid til anden de kunstige Maskiner hvoraf man betiener sig med saa megen Fordeel til at male Kornet, og at fiske det pure Meel derfra, næsten uden Møye og Arbejde. Undersøgninger, eller hellere nogen lykkelig Erf, som en god Jagttager skal have vidst at føre sig til Nytte, have givet Anledning til at opdage, at naar Meelet er blandet med en vis Mængde Vand, kan det antage en Siæring, som sde.lægger næsten all dens Sejslimighed, forhøyer Smagen, og gjør det beqvemt til at bage deraf et let, meget velsmagende Brød, som er gandske let at fordøye. Denur væsentlige Tilvirkning, hvorpaa Brødets gode Beskaffenhed berøer, henhører aldeles under Chymistens Sydende. Det skulde være en stor Ære for dem, som forudum have dyrket denne Videnskab, at man kunde tilse dem en saa nyttig og vigtig Opdagelse; men til alt Vanskelighed er det alt for rimeligt, at de have ikke bidraget noget dertil. Chymisterne fra forudum Tid havde andet at tage vare end at bringe Brødet og andre saadanne gemeene Formaalet til Fuldkommenhed; de maatte gjøre Guld, og hvad er vel Brød i Forlianing med Guld?”

”I hvad det og er, bør man henregne Brødets Fuldkommenhed til det lykkelige Waafund, at lægge Deyen saa at den kan raste sig førend den bliver bagt. Denne Virkning bestaaer i at glemme lidt Dey indtil den ved et Slags sær egengeistig Siæring har rasket sig,

er bleven tynd, har erhvervet en Lugt og Smag, som er noget stærk, skarp, ætsig, blandet med Surt, ja er endog ubehagelig. Denne saa edes gæret Dey, som da kaldes Surdey, æl er man nøye sammen med frisk Dey; formedelst denne iæltede Surdey og ved Hjælp af en lind Varme eller Zildækning, geraader den friske Dey hastigen i en ligesaadan Gæring, men ikke til saa høj Grad og Fuldkommenhed som den første; Denne sidste Gærings Virkning er at deele og gjøre den friske Deys Deele mindre, at indbringe deri megen Luft, som, da den ikke kan vikle sig aldeles løs formedelst denne Deyes Seybed og Fasthed, danner deri smaa Hulheder, hæver og udvider den, kommer den til at svulme op, hvilket man kalder at raste sig."

"Naar Deyen har saaledes rastet sig, er den i Stand til at sættes i Ovnen, hvor den, ved at bages, udvider sig endnu meere formedelst Luftens Fortyndelse og den ætsige Holdmateries, som er indsluttet imellem dens Deele, og danner et Brød, som er opfyldt med syeformige Huller, sø'geligen let og gandske forskielligt fra de tunge, tette, slimige og ufordønelige Klumper, som man faaer ved at lade urasket Dey bages."

"Desuden har Dets Opfyldelse forskaffet en nye Materie, som er meget beqvem til at forbedre Brødet: det er Skummet, som under Gæringen sætter sig oven paa dens Overflade. Naar dette Skum, som kaldes Gær, kommer i Deyen, rasker den sig endnu bedre og meere hastigen end med den sædvanlige Surdey. Ved denne Gær læses det lekreste Brød, nemlig fint Brød, som Simler, ic. Det hænder ofte at det Brød, hvis Dey er bleven lagt med Surdey, har en liden syrlig Afsmag, som ikke er behagelig, hvilket kommer enten deraf, at deri er kommet for megen Surdey, eller og fordi Surdeyens Gæring var kommen for vidt. Man merker ikke til denne Uenlighed hos det Brød, som er lavet med Gær, hvilket rimeligen kommer deraf, at Gærens Gæring er ikke aaaaen saa vidt som Surdeyens, eller og fordi man anvender meere Omhyggelighed med det fine Brød."

"Efterdi Dey af Meel kan være gandske allene og uden noget Tillæg, ligesom man kan see af Surdeyens Exempel, kunde man spørge, hvor og man ikke leder Deyen rastes af sig selv og uden at have Tilflugt til en Blanding af allerede gæret Dey? Den sande Aarsag dertil er, som jeg troer, at i Almindelighed gære ikke paa een og samme Tid alle Deele af den Materie, der underkastes denne Zildækning, og heller i saa Grad, saa at de Deele, hvori Gæringen har begyndt, ere ofte komne til deres højeste Grad forend de andre Deele af sam-

me Materie have lidt mindste Forandring. De meget sukkerløde Kraftvædsker, saasom Vind og Liforviinens Vædsk, give os et tiendeligt Bevis paa denne Sandhed; thi efter at disse Kraftvædsker ere bleve bragt viinige, forbliver endnu tilbage hos dem en meget mærkbar sukker Smag: Nu veed man, at sukkerarted Materie kan endnu antage Gæring, og virkeligen, hvis man desillerer den vinige Vind eller Liforvine (søde Vine) eller og friskt Ull, for at behøve dem al deres brændende eller heede Geist, og man udtønder deres Levnesats med lidt reent Vand, skal man see, at disse Levnesats skal gøre endnu engang, og at deri endnu skal danne sig en nye Mængde stærk Geist eller Brændevin."

"Dette selvsamme skeer og nøyagtigen med Meeldey, og paa en endnu meere tiendelig Maade formedelst dens Klebflimighed og Mangel af Slydenhed, saa at, hvis man lod den gøre gandske alleene og uden Hjælp af Surdey, da fordi Gæringen skeer efter Haanden og meget meere langsomt, skulde de Deele, som havde gæret først, allerede være bleve sure og doove, førend de andre havde lidt den behørig Fortyndelse og Forandring; hvilket skulde give Brødet en ubehagelig Smag."

Blandingen af en liden Mængde Suurdey i frisk Dey forekommer fuldkommen vel denne Ubeid, efterdi dens Virkning ligerviis som alle Materiers der ere i fuld Gæring, ere at tilvejebringe hastigen en ligesaadan Bevægelse i de gæredigtige Materier, hvori man blander dem, eller hellere, Surdeyen sammentrækker og gjør Gæringen meere samtidig, (simultaneus) i alle Deele af disse Holdmaterier.

"Et vel rastet Brød, som er opslaget og bagt i rette Tid, er forskielligt fra det usyrede Brød, ikke alene derved, at det er meget mindre tæ, mindre tungt, og har en meget bedre Smag, men endnu derved, at det bliver lettere, og sætter inte sejt Slim, hvilket er en stor Fordeel for Fordøjelsen."

Cinober, (atter betydelig forøget af Vårner, især i Henseende til Cinoberets Kraft i Lægekunsten), Concentrering, Destillering, Edike (nemlig Vineddike; her læses adskillige Maader at brygge og destillere Edike paa) Eg, Ertser og Ertsgrubber (kan ansees som et Supplement til Artiklen Biergverk i Naturhistorien, og har betydelige Tillæg af tyske og svenske mineralogiske Stribenter) Ertsebehandlinger eller Tilvirkninger (her forekommer om Svovelet, Vitriolen, Alluens Udtrækning, og om Ertsernes Ellarbejdelse i Almindelighed) Farverkonst, (man faaer under denne Artikel en Afhandling baade om Farver,

verkonsten selv, og om Tinkture eller Farvevædsker, som ere mineraliske Væters og dyriske Holdmateriers Oplosninger, saasom alkalisk Tinktur, Spidselglassets Tinktur, Feratinktur o. s. v.) Fett, Soppusning, (Affaald, Detonnations), Forraadnelse, (en interessant Artikel), Sortinning, (saavel Kobberets og Jernets, som Spejlsbelægning) Forvandskab, Frangosentræ, Sugtevene, (Deliquesance) Gæring, Geist, (Kraftvæsen, Aand) Gienbringelse, (Reducering) Glas, (om Maaden at tillave Spidsel, malmglas, Vitrum antimonii, Boraxglas og Blyeglas. Det Dvrigte om Glas forekommer under Art. Glasmagerie. Forfatteren forklarer her de chymiske Grundregler, som ere Grundvolden til denne Kunst, og som kunde tiene til at at vejlede Naturforskerne, saavel som og de vittige og erfarne Konstaere i de Forskninger, som sigte til denne Konsts Fuldkommenhed) Grundvæsen, Guld, Guldinktur, Epps.

- Af den anden Tome, som indbefatter Bogstaverne S. J., udmærke vi disse Artikler: Honningvand (en Maade at lave god Miod) Jern, Jernmoer, Jld, (vi ville heraf anføre Hr. Pörners Tanker om Lys og Jld: "Lys og Jld, siger Pörner, synes, hvad deres Væsen angaaer, ikke at være forskellige fra hverandre. Under begge bør man forstaae en Substantz, som befinder sig i Bevægelse. Ere de saakaldte elementariske Jld eller Lys, Deele foreenede med hinanden, saaledes at de forestille et Legeme, som sees af os i en Skikkelse, og tillige fornemmes af os naar vi komme det nær, da kan saadant et Legeme kaldes Jld. Men hvis disse Jlddeele ere saa langt fra hverandre, at vi ikke see dem samlede i noget Legeme, men dog fornemme dem med vore Øyne, da kan saadant vel kaldes Lys, men ikke Jld. Jlden bliver altsaa et sammendrevet (koncentreret) Lys, eller en Samling af Lysdeele, som vedrøre hiaanden nævagtigen. Jo flere af disse Lysdeele, der da ere forsamlde med hinanden, jo næyere de vedrøre hverandre, og jo hastigere deres Bevægelse er, desto meere sandsebart bliver Legemet for vore Øyne, og desto tydeligere blive vi derhos vær en Skikkelse. Man kan kun tage Solen under Betragtning; den er et sammendrevet Lys, den fremstiller dette Lys i et Legeme, den er Jld. De Lysdeele, som udgøre dens Legeme, udgaae derfra og begyve sig bort; jo længer de komme fra Legemet (Solen), jo meere vdt ere de selv fra hverandre, jo mindre tydelige blive de, saa at den forskellige Gravde udgør Dagens forskellige Tider, og den første Gravde Ratten. Der skal altsaa og være Lysdeele til

stede om Ratten, men paa saadan en Maade, at de næsten ikke meere fornemmes af vore Øyne. Man kan aster samle de bortværende Lysstraaler ved et Brændeglas, som holdes imod Solen, da skal strax vise sig under et tyndt Legeme, og daude en liden Sol, som er et sammenbragt Lys, en Jld, og som, fordi vi kan nærme os til denne lille Sol, og kan fornemmes af vore meere grove Sandser, og brænde os ligesom en anden Jld. Naar man gjør disse Betragtninger, maae man ikke lade sig forvilde ved adskillige lysende Legemer, hvis Skikkelse er tynd uden at derfor være Jld. Saadanne Legemer bør ansees som Spejle, de give et gienemslagent og mat Lys, som aldrig mere kan blive til Jld. Man maae ikke heller lade sig forvilde af Legemer, som brænde, men som dog ikke lyse. I samme ere baade Lys og Jld, men de ere indbillede i fremmede Substantser ligesom i et Dække. Men det maae være nok, Jldens og Lysets Betragtninger ere alt for vigtige til at kunne afhandles tilfulde i en eeneste Aamærkning. Min Hensigt hermed er kun at bringe under Agt, om man ikke, i Anledning af mange Slags Særsoner, kan have Marsag at sige, at Lys og Jld er i Grunden et og det samme, og ere ligedanne forskjellige som vandige Damp og Vand." — Jldpulver, Jord (især vidløftig), Kalk, Kar og Verktøj (chymiske, eller saadanne som behøves til et chymisk Verktøj), Kermes, Kise (Pyrites), Klimpe, Størkning (ChrySTALLISATION), Kinalguld (om dets Farlighed), Kobber, Konge, Kul, Leer, Legering, Luft, Melk, Metaller (Metallisering, især vidløftig), Tiedslage og Tiedslagning (præcipites og præcipitation), Olie (især vidløftig og forsøgt), Øyne, Pegestikke (Spaastikke, virgula divina; Forfatteren holder den for et Hiernesplid, som har kun Begærighed, Bankundighed og Lettroenhed at talke for sin Rygtbarhed), Phosphor (hvor dets Historie og Tillævningsmaade meddeles efter Marsgraf), Platine, Porcelin (Fors. giver her en Beskrivelse paa de fornemste Porcelinarter, nemlig Japanse og Chinesiske, det Sachsiske og det Franske. Det smukkeste og prægtigste Porcelin forfærdiges i hans Tanker i det kongelige Manufaktur i Sevres. "Dette Porcelin, siger han, sættes for nærværende Tid i første Klasse ved sin Hvidheds Glænde, sin Glasserings Smidhed, og ved sine Farver, hvort intet bekendt Porcelin har hid indtil kunnet komme det nær: intet ligner det i Henseende til Forvoldnings Prægtighed, til Skikkelses Regelmæssighed og Rethed; Naturgave og Grift glimre i dets Tegninger og Billedarbejde: det

ere

” ere de Hrr. Bacheliers og Falconnet, som foreslaae
 ” og besyre dette Arbejde. Endelig, alt hvad der gis-
 ” res, og som er visseligen kongeligt, beføret af Mænd,
 ” hvis Dugtighed er bekiendt, og som have megen Ind-
 ” sigt i Physik og Chymie, vil snart bringe det dertil, at
 ” dette Manufaktur's Porcelin kan gaae op imod alt det
 ” fuldkomneste og bedste, der er bleven forfærdiget af
 ” dette Slags” — Prøve —

De vidtløftigste og merkværdigste Artikler af den
 tredie Tome, som indeholde Bogstavernes Q til Enden,
 ere følgende: Qvægsølv (hvor vidtløftig), Rens-
 ning, Sæbe, Salmiak, Salpeter, Salt (meget
 vidtløftig), Skædning (separatio metallica), Skil-
 ning (Analysis), Sølv, Spidsglas, Staal,
 Steenphosphorer, Sublimat, Sursalt (acidum),
 Svovel, Tin, Tyngde, Urin, Vand, Versted
 (Chymist eller Laboratorium, hvorledes bør være ind-

rettet), Vin, Zink. — Ell Slutning følger et fransk
 og latinsk Konstordregister.

Hr. Prof. von Aphelen har ved idelige Henvi-
 ning til Bomares Naturhistorie givet Læserne Anled-
 ning til at hente nærmere Oplysning i en og anden be-
 slægted Materie, som i dette sidste Bærf kunde være
 enten udførligere behandlet, eller fra en anden Side
 betragtet. Det bliver ham en ævrig Voes, at have ved
 to saa vigtige Skrifter's Oversætning baade lettet Na-
 turvidenskabens Kundskab og beriget Sproget; og naar
 vi allene betragte de store Vanskeligheder, som et i Na-
 turphilosophien næsten gandske usædvanligt Sprog maatte
 lægge endog den duelligste Oversætter i Bøgen, saa
 blive vi tvivlsraadige, om vi ere Hr. von Aphelen meer
 skyldige for de vigtige og nyttige Sager, han har givet
 os at læse i Moderemaalet, eller for det Mønster, han
 har givet vore Skribenter at udtrykke sig i disse Materier
 med Reenhed, Smag og Sivlighed.

Trykfeil i No. 22, 23 og 24.

- S. 175. L. 39. vlatigt læs: rigtig
 S. 180. L. 40. besynderlig læs: betydelig
 S. 181. L. 9. svarte læs: svare
 ——— L. 34. tvungne læs: tunge
 S. 182. L. 6. Statue læs: Statur
 S. 188. L. 13. næbner læs: meener
 S. 191. L. 23. Indledning læs: Belydning.

Uargangen af disse Blade Foster :

I Kiøbenhavn, Siælland og Lolland. Syhn. Jylland og Holsteen.
 8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 27. ————— 1772.

Applications Udtog af alle de Kongelige Forordninger, Placater, Reſcripter, Reſolutioner, Ritualet, Krigs- og Skibs-Artikler, Kollegiers Reſolutioner, Octroyer, Privilegier og Sundatſer, fra Aar 1661. til nærværende Tid, hvilke maatte forandre, ſtærpe eller formilde, udvide eller indſkrænke, forklare og plyſe eller forøge den Danſke og Noſke Lov: Henførte til de beqvemmeſte og behørigte Artikler i hver Bog og Kapitel efter Lovens Orden; tilligemed Parallel- Steder, Anmærkninger og Tillæg, ſamt et alphabetiſt Register over Materierne. Ved Johan Ludvig Lübecker, Kongel. Mayeſtæts Bøfoged i Ribe &c. Førſte Hæfte. Kjøbenhavn, 1772. Trykt hos Nicolaus Møller, Kongel. Hof-Bogtrykker. Stor 588 S. 8.

Den blotte Titel af et ſkrift ſom dette, er nok til at viſe dets udſtrakte Nytte og Brugbarhed; og man behøver alleene at være forſikret om, at ſkriftet virkelig indeholder alt hvad Titelen lover, og at Forfatteren er gaaet til værks med Skønſomhed og Nøagtighed, for at indſee, at ſaadant et ſkrift, naar det er bragt til Gæde, bliver en umiſtelig Haandbog og et

Vade mecum for alle Dommere og Embedsmænd, og ligesom et Orakel for enhver Borger, ſom forurettes af ſin Medborger, hvor han kan tye til, og naar han har den ringeſte Skønſomhed, vente klarere Lyſ og troere Bepledning, end hos en Skof gemeene Rabuliſter og Lommeſekretærer. Vel have vi ingen Mangel paa Extrakter og Regiſtere over Forordninger, Reſcripter o. ſ. v., endog ſaadanne, ſom ere hentede paa Loven, og alſaa ligesaa vel Applikationsudtog, ſom dette; men intet Extrakt eller Register har ſamlet og forenet alle de Fordeele, ſom bør beſtemme Brugbarheden af ſaadant et Verk, ſaaledes ſom dette, enten i Henſeende til Plan, eller til Udſørlighed, eller til Nøagtighed. Den Fordeel alleene, at Hr. Lybeckers Udtog viſer hen ikke blot til Lovens Kapitler, men til enhver enkelt Artikel iſær, er af den Betydning, at den allene ſætter hans ſkrift over andre af dette Slags. Men det har endnu mange andre Fortrin, hvorom vi ſelv have overbeviſt os, ved at ſammenligne det med de brugeliſte og brugbareſte Regiſtere af dette Slags, ſom vi hidindtil have haft, nemlig Bulls Register forſat ved Elkær, og Hr. Kommerce-Sekretair Niſſens for ſaa Aar ſiden udgivne Extrakt og Register. Vi have ved denne Sammenligning fundet, at de Fortrin Hr. L. i Fortalen tillægger ſit Arbejde frem for d. ſſes, ere ſande og grundede, og at han ikke har fornærmet diſſe duede og fortiente Mænd, naar han ſaaledes lægger deres Mangler for Dagen. " Bulls Register, ſiger han, har " haft den Lykke at erholde et beſynderligt Biefald af " Publika. Samme er et alphabetiſt Register over " Loven, hvortil Forordningerne ere applicerede, og i " dette Stykke kommer det overeens med dette mit Ud- " tog, undtagen at mit følger Lovens Orden artikelviis, " for ordentlig at lægge Loven til Grund, og derimod " 11

" til Slutning indeholder et alfabetisk Register over
 " Materierne, hvorved høves trende Fordeele for een.
 " — Men ellers findes hos dette Skrift adskillige sær-
 " sændige Ufuldkommenheder, saasom: 1) Det har
 " ikke et Ord om de utrykte Rescripter og andre flige
 " Anordninger for begge Riger, hvis Kundskab er for
 " den største Deel ligesaa fornøden, som Forordninger-
 " nes, og i denne Deel har mit Udtog et væsentlig For-
 " trin. 2) Det er af Bull ikke for sat længere end til
 " 1746., og Elskers Register kan egentlig ikke ansees
 " som en Fortsættelse, saasom det ikke følger Bulls Plan
 " med at applicere Forordningerne til Loven, følger
 " ikke er af den Rette; — mit Udtog derimod findes
 " fortsat med Anordningernes bestandige Applikation,
 " indtil det forlader Pressen, altsaa 26 Aar længere.
 " 3) Det er ikke udarbejdet med den bedste Flid, da
 " her mangler meget, som endog efter Titelbladet burde
 " findes, og som dette mit Udtog ved Sammenlignin-
 " gen kan fremvise. 4) Forordningernes Applikation
 " i Bulls Register til de allegerede Lovens Steder, be-
 " staaer for den største Deel af en blot Opregnelser af
 " Aarsstal og Datis, uden fortelig at melde, hvori egent-
 " lig den derved indførte Forandring bestaaer, hvoraf
 " skyder, at man ikke kan bruge det, uden tillige strax at
 " søge op i Forordningerne selv, som ikke just allestider
 " kan høves ved Haanden, eller af enhver kan bekvæms.
 " — Derimod berører dette mit Applikations Udtog
 " fortelig Forandringens Indhold og Maade, saa at
 " man paa de betydeligste Steder dermed kan behjælpe
 " sig. 5) Bulls Registers Indretning gior det baade
 " alt for ubequem og alt for bekostelig, og værre vilde det
 " endnu blive, isaldt alt det manglende i Applikations-
 " Columnen skulde tilføjes; thi formedels de bestående
 " mangfoldige blanke og utrykte Steder er det allerede
 " vore og vilde endnu meere opvære til et saa stort Vo-
 " lumen, at det ikke bekvemmelig kan høves eller bruges
 " som en Haandbog, ja i de senere Tider er denne Bog
 " stegen til saa umaadelig en Pris, som aldrig kommer
 " overens med dens enten indvortes eller udvortes Bær-
 " die. Hertil kommer, at Formaten i sig selv er ube-
 " quem, hvilket er en skadelig Qualitet ved det Slags
 " Skrifter, og visselig strider imod Registeres Hensigt,
 " som man ikke allene kan have Behov at konsulere i det
 " væsentlige Liv, hjemme og i Særre, eller at hense i
 " et Bibliothek, men og ved foresaldende Lejligheder
 " uden Huset, dels inden, dels uden Retterne kan
 " behøve og bruge. 6) Overalt har Bulls Register
 " nu i lang Tid, enten aldeles ikke, eller dog ikke uden
 " alt for stor Besøstning været at bekomme, saa det er

" kunde hjælpe dem, som enten ikke dermed maatte være
 " forsynede, eller og ikke have Gøne til at anskaffe sig
 " samme Bog, at den blot og allene var til. Altsaa
 " kunde endog i den Herseende behøves enten et nyt Op-
 " lag med Forbedring til 1746., samt Fortsættelse til
 " nærtværende Tid, eller Forfatterens brugte Methode,
 " eller og et nyt Register, hvorved ikke allene de Fordeele,
 " som findes ved Bulls, men endog flere og vigtigere,
 " kunde beholdes. Og efter dette sidste Maal haver jeg
 " omhyggelig stræbt, saaledes som ovenfor er forklaret.
 " Thi enhver seer lettelig, at skjøndt Bulls Register kan
 " ansees som det bedste, naar intet bedre høves, saa kan
 " dog dette Plan og Indretning nu omstunder ikke ansees
 " for den rigtigste eller bekvæmste, men taaler mange
 " Forbedringer. — Om Hr. Niffens Arbejde taler han
 " saaledes: " Hr. Niffens nyelig udkomne Register er og
 " et Applikations Werk, men er dog noget fuldstændi-
 " gere, end de forrige, efterdi det har Forordninger og
 " Rescripter baade for Danmark og Norge. Jeg maa
 " tilføje, at jeg i Forstningen studerede, da dette Regi-
 " sters Titel blev mig bekendt ved de offentlige Tidender
 " (som skeede nogen Tid efter at jeg i samme Tidender
 " havde bekendtgjort min Plan og indbudet Lovkyndige
 " bedens Elskere til Subskription;) jeg formodede da,
 " at min Umage var ufornøden, og at denne brave For-
 " fatter ved en Hændelse var kommet mig i Forvejen.
 " Men da jeg fik Werket selv at see, fornem jeg strax 1)
 " at sammes Indretning var meget forskjellig fra min
 " Plan, i Sænderlighed derudi, at her a) var ingen
 " ordentlig Applikation til hver Artikel, men kun til
 " hvert Kapitel, følgerig til alle et Kapitels Artikler i
 " flæng. b) Siden her var ingen artikelmæssig Appli-
 " kation, saa kunde her en heller nogen Anførsel af pa-
 " rallele Steder være brugt, følgerig gaves her en nogen
 " Lejlighed til at conferere saadanne Lovens Steder med
 " tilhørende Forordninger, som staae i nogen Sammen-
 " hæng eller Forbindelighed med hinanden; et væsentlig
 " Requisite ved et Skrift, som indeholde Anordning-
 " ger, der skal confereres med Loven; thi skal de ene Con-
 " ference due noget, saa maa Loven igien confereres
 " med sig selv indbyrdes, og ligeledes de anbragte An-
 " ordninger imellem sig. Da fremstianer først det
 " fulde Løs. c) Danske og Norske Anordninger ere
 " her ikke adskilte fra hinanden, men anbragte i flæng,
 " undtagen hvor Loven maatte have et beelt Kapitel
 " for hvert Rige især, der har Adskilligen nødvendig
 " maattet see. 2) Endelig fandt jeg i Almindeligh-
 " ed, at dette nye og sidste Skrift havde efterladt
 " mange

"mange Ar, som endnu paa den danske Lovhædigheds
"vide og vigtige Mark burde opsamles. Jeg beslut-
"tede altsaa at fortsætte mit Arbejde, og blev end
"ydermere dertil af de vigtigste Mænd opmuntret".

J Henseende til Reskripterne har dette Arbej-
de et stort Fortrin endog for Rothes Samlinger af
Reskripter, i det det indeholder og henlyder til Lovens
en Mænde Reskripter, som tilforn have været ube-
kendte, og som Forfatteren har haft en høy Patron
i Kiøbenhavn at takke for, hvilken han dog ikke næv-
ner. "Denne usoralemmelige Belynder, siger han,
"der fandt ligesaa stor Gunst for mig Person, da jeg
"opholdt mig i Kiøbenhavn, som Behag og Haab
"for det af mig publicerede Verks nyttige Indret-
"ning, gav mig Lejlighed til at se af de Rader, til
"hvilke alle mine Forægnere var næstes Udgang.
"Herved blev jeg sat i Stand, til at gjøre mit Verk
"nogenlunde fuldstændigt, det er, om ikke aldeles,
"saa dog meer fuldstændig, end alle foregaaende;
"saa man her vil finde mangfoldige Reskripter, ikke
"allene til den Danske, men og den Norske og Is-
"landske Ret behørende, hvilke forhen have været
"ubekjendte, men dog afgjøre vigtige og tillige stri-
"dige Casus". Endog saadanne Reskripter, som
man allene veed Hovedindholdet og Aarskallet af,
men som ikke meer findes in extenso, enten i Archi-
verne, eller i nogen hidtil bekjendt Samling, har
Forf. for Oplysnings Skyld dog ikke vildet gandske
udelade.

At Applikationen har haft Vanskeligheder,
troer enhver Forfatteren gerne. "Eti nogle Ma-
"terier ere af den Beskaffenhed, at man maa være
"raadsvild om Stedets Valg, hvilket man skal be-
"stemme Applikationen, saavelig gandske vis spaae
"sig, ikke at kunne være alle til Naade. — Endnu
"ere nogle ved Forordninger eller Reskripter anord-
"nede Materier af den Beskaffenhed, at de enten
"gandske vanskelig eller aldeles ikke til Lovens Ar-
"tikler kunde appliceres. Hvad de første anbelanger,
"siger Hr. L., da haver jeg søgt at anbringe samme
"paa de Steder, mig synes meest rimelig, for dog
"at indlemme dem i dette Verk, og en stille Læserne
"ved Kundskab om dem; da det alfabetafiske Re-
"gister gjør god Henvisning dertil i forekommende
"Eiløbe. Iblant disse kan og regnes de Anord-

"vinger, som angaae Handelen og adskillige til Ind-
"eller Udsørfel forbudne Wahre, hvilke, som meldt,
"ere i alfabetafisk Orden applicerede til 4 Bog. 2
"Cap. 20 Art., og paa den Naade uden enten at
"sammenblandes med det øvrige eller aldeles udeluk-
"kes, indlemmede. Men hvad det sidste Slags
"angaaer, da vil Læseren finde, at samme baade ere
"saa og ubetydelige. — Man har saaledes over-
"alt søgt at bruge all muelig Overlæg og betænk-
"sømsk i at henfor Anordningerne til de rette be-
"hørigte Steder og Artikler i Lovene. Men hvor
"Læseren ikke maatte finde en eller anden Anordning
"just an ørt paa det Sted han søger, der finder
"han enten en udtrykkelig Henvisning til et andet
"Sted, eller en stiltiende ved de antegnede Pa-
"ralel Steder, hvilke ere anbragte baade for
"at gjøre Lovens Læsning og Conference med Udtoget
"desto mere sikker og nyttig, saa og for at give Læ-
"serne Anledning til at finde en Anordning, som
"maatte været anført og applifert til et andet Sted,
"end der han just søger. Og da Forfatteren har
"meent, at en rigtig Applikation (hvoraf Skriftet
"bærer Navn) var en af dets Hovedegenstaber, som
"med Agtpaaagivenhed og Discretion burde iagttas
"ges; saa har han ikke af Magelighed blindt hen-
"villet følge andre, men selv prøvet og undersøgt al-
"ting, og udvalgt det beste og beqvemmeste, skjønt
"saadant har kostet desto mere Møye. Herhos
"maa erindres, at om Nogen ville conferere dette
"Applikationsverk med andre, som tildeels følger
"samme Methode, saasom Bulls, Lorentzens, Clau-
"sens og Nissens Registrere, eller Rothes og Bergs
"Samlinger, og da skulde savne en Anordning i dette
"Skrift ved en vis Artikel eller Materie, som maatte
"findes i de andre, da er den just ikke søglet, men
"anført paa et andet Sted, hvor den efter Forfat-
"terens Tanker bedre passer sig. — Sluttelig erin-
"dres, at man ved Applikationen til hver Artikel
"har fulgt Artiklens Membra, saa at naar der har
"været flere Membra, har man anført de Anord-
"ninger, som først kunde pass sig, skjønt samme
"efter den kronologiske Orden ellers skulde have væ-
"ret sidst anførte".

Foruden de anførte Parallel-Steder af Lovene,
som tiene til at give huanben Lys, legger Forf. sine
egne Anordninger og Raisonnement i omvistede
Mater-

Materier til, hvilke udgjøre en ikke uvigtig Deel af dette Skrift. Vi ville deraf anføre nogle faa Prover. Ved D. L. i Bog 13 Kap. 22 Art. og N. L. — — 23 Art. oplæser han det Spørgsmaal: Om denne Artikel skal forstaaes extensive om alle Slags Ord, eller restrictive alleene om incurieuse Ord? Og efterat han har anført alle hidhørende Reskripter, hvorved intet afgjøres, erklærer han sig for det sidste, nemlig at den bør forstaaes restrictive, og giver derfor omstændelig sine Grunde. — I det vigtige Spørgsmaal, som er blevet omtvistet imellem to af vore største Jurister: Om Arrest giver nogen Prioritet eller Vanteret (pignus judiciale), eller alleene virker en blot Anholdelsesret (jus detensionis), erklærer Forf. sig for den sidste Meening, og anfører derfor sine Grunde. — Ved 2 B. 16 Kap. undersøger Forf. Om ved de Geistliges Eendomme, som efter Reskript af 6. Martii 1739. skal anses som Løse, og hvorover det følgende tilkommer de geistlige Auktionsdirektører at

holde Auktion, skal forstaaes Markjorder paa Riis, Stædernes Marker; og anfører, hvad derom paa begge Sider kan siges: Foruden andet meer.

Det havde været at ønske, at Hr. Forfatterens Tid og Omstændigheder havde tilladt ham at udgive det heele Werk paa engang, efterdi det ellers immer voxer meer under Hænderne, og behøver alle flere og flere Supplementer. Allerede denne første Deel, som ikke indeholder meer end de to første Lovens Bøger, har under Trykningen tildraget sig et Supplement af nogle Art. Dog lover Forf. at bringe de øvrige Lovens Bøger under eet Bind, og ved Enden at tillægge et alfabetafisk Register over Materierne, der kan tiene som en Nøgle til Applikationkudroget. Et kronologisk Register, som det Hr. Nissen har, skulde ogsaa have sin Røtte, naar kun ikke derved Skriftet selv, hvis Fortsættelse vi ere forsikrede, at alle Forlyndighedens Elskere med Længsel ønske, skulde forstaaes.

Uargangen af disse Blade Foster:

3 Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Syhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

I det andet Støkke, hvori vises den Tilstand, hvorudi vore Fabrikker befinde sig, og hvad Fordeel de have bragt Landet, undersøger han de Indvendinger, som gøres imod vore Fabrikker. Disse Indvendinger ere:

1.) At de have kostet Kongen saa store Summer. Derpaa svarer Forfatteren: "Hvor gjør man nyttige Indretninger uden Beføstning? Ingen Indretning i Verden kan tænkes uden Forskud, uden nogen dertil bealagt Fond; Een maae gjøre dette Forskud. I Engelland og Sverrig bliver den udfkrevet over det gandske Land. I Holland var det rige private Folk, som forstrakte den. I Frankrig og Danmark gjorde Kongen det. Vores Konge satte aarlige 30000 Rdlr ud dertil, og gav endnu nogle Summer til særdeles Indretninger. Dog vare de ikke allene til Fabrikker. Her manglede alle Ting, Huse, Farverier, saavel til uldene som Silke-Fabrikker, Katander, Balf, Friser, Møller og mange andre Maskiner, som alle enten maatte gøres her, eller skaffes fra Fremmede, og som, da det er forbudent at udføre dem, saldt meget kostbare. Men at Fabrikker have kostet saa meget, som man troer, eller som foregives af dem, der ere Fiender af Fabrikker, kan aldrig bevises. En Million (thi saa meget kunde det omtrent beløbe sig til, som Kongen og hans højberrømmelige Forsædte siden Aar 1737, da Commerce-Collegiet blev oprettet, har givet til Commerce-Fond), er alt hvad det kan udregnes til, hvilken Million dog langt fra ikke er blevet anvendt til bemeldte Fabrikker og deres Indretninger allene, det er, til saadanne, som drives ved Bæverstole, men til Handelens Udbredelse, til andre oeconomicke Indretninger, og til de Kongelige Betientere som bleve lønede af Commerce-Collegiet. Kan man vel kalde dette første Udlæg for meget til Indretninger af den Vigtighed, og som allerede har bragt Pengens meer end tredobbelt tilbage igien, o. s. v.

2.) Kongen taber ved disse Indretninger meget i sin Told.

"Denne Sats tilstaaer jeg gierne. Af de Ting, som ikke indføres, kan Kongen eller Staten ikke heller have nogen indgaaende Told. Men fordi Kongen har tabt i sin Told, derfor har han, siger Forf. ikke tabt i hans Indkomster. Told og Consumption var af Kiøbenhavn 1736, et Aar for Fabrikernes Anlæg, 281,179 Rdlr. 3 Mk. 7 $\frac{1}{2}$ β , og Aar 1770, 532567 Rdlr. 1 Mk. 13 $\frac{1}{2}$ β , følgelig i et Aar to Tonder Guld og 51387 Rdlr. 4 Mk. 5 $\frac{1}{2}$ β . meer end den Gang, endskiøndt ingen Told er indkommen for fremmede Fabrik Værelse; endskiøndt Garnisonen er nu meget ringere end den Gang, og endskiøndt Christiansborgs Slots Bygning og dens Ar-

bejde har ophørt; hvorved Consumptionen har maattet tage af".

3.) Danmark maae lade Komme fra Fremmede alle raee Materialier til sine Fabrikker, hvorved mange Penge gaae ud af Landet.

"Man skulde ikke troe, siger Forf., at denne Indvending skulde gøres af fornuftige Folk: at et Land ikke skulde fortjene nogen Arbejds løn, fordi det ikke har de raee Producter hos sig selv. — Men jeg tilstaaer først iugenlunde, at alle raee Materialier, som vi bruge til vore Fabrikker, komme fra fremmede Stæder. Grunden til vores, og alle, særdeles nordlige Europæiske Landes Fabrikker er Ulden, og Klæde Fabrikker er Grunden til alle øvrige Fabrikker. De allene ere bestandige, og lidet eller intet underkastet Moden".

"Vore Fabrikker forarbejde ikke allene sine, men endog grove Udvare, hvortil den danske Uld forbruges. Vore Tøymagere forarbejde den Gynderstøffe Uld, som vel ikke kan kaldes udenlandsk. Overalt er det ikke Fabrikernes Skyld, at vores Faare driste bliver saa meget forsømt, at intet Land er meere ukundigt i at forbedre sin Uld, at der i heele Europa ikke er slettere Anordninger for Faaredriften, end just her" o. s. v. — Forfatteren igiendriver og Indvendingen af Engellands Exempel, som til deres Jern, Staal og Silke Fabrikker maae bruge fremmed Jern, Staal og Silke.

4.) Alle her fabrikerede Vare ere langt dyrere end hos Fremmede, og man kan dog ikke faae alting, og med saa megen Forandring, som Udenlands.

"Jeg tilstaaer det, siger Forf. at visse Fabrik Værelse, i Særdeleshed grovt Klæde, og ringe Tøj, ere her dyrere. Aarsagen dertil er, at disse Fabrikker ere anlagte i Hovedstaden, hvor de af mange Aarsager ikke burde være. Det er ikke Fabrikantens Skyld; Dersom saadanne Fabrikker, ligesom i andre Lande vare paa smaa Stæder, eller paa Landet, saa vilde deres Arbejd være meget lettere. Man søye disse Anstalter, og have meere Opsyn med Faaredriften, at Ulden bliver bedre, og lettere Kiøb, saa vilde denne Klage med Tiden kunne afskieltes".

"Hvad fine Klæder og de ordinære Silke-Tøjer er betrefte, tør jeg vel paastaae, at Forskiellen i Prisen er ikke meget forskiellig eller vel slet ing en, naar man betragter Pengens Værdie efter Bexel Coursen, og som uden Tvivl vilde udgiøre noget meere, dersom man skulde betale Arbejds lønnen til Fremmede for de her fabrikerede Værelse".

"Men det er ubilligt, at man klager over, at man ikke her kan faae saa mange Slags forskiellige Værelse, som udenlands. De her fabrikerede Værelse ere allene til

til Brua for Danmark, og man forlanger at det, som alle Fabriker i heele Europa forfærdige, skal gøres her. Intet Land i Verden kan gjøre det, som man uden videre Estertanke fordrer af Manufakturere, som først har staaet i 30 Aar, og ikke befinder sig i Lande, der har haft Fabriker i 100 og 150 Aar."

"Man skaffe allene Fabrikerne større Uffat. Man bære ikke andet end det, som bliver gjort her, og jeg er Borgen for, at vi skal faae Modens Loy".

5.) At Fabrikerne ere Skyld i, at alle Levnets-Midler ere blevene dyrere i den tiltagende Armod, og i den høye Vexel-Cours.

"Jeg vilde ønske, svarer Forsk., at Levnets-Midlers Dyrhed havde sin Grund i Fabrikerne, saa var det et Tegn paa, at Antallet af Mennesker, som nærde sig derved, var saa stærkt tiltaget, at vores paa Korn og Mark Frugter saa rige Danmark ikke kunde levere Brød, Oll, og Kød nok, men dette kan vi neppe vente saa hastig, i det mindste seer det ikke ud derefter for nærværende Tid. Armod kan vel tage til ved indgaaende Vahrer, men ikke ved udbredede Fabriker, saasom disse ere det bedste Middel, til at forebygge Armod. Det sidste, angaaende den høye Vexel-Cours, vil jeg ikke engang besvare, da det er alt for affindigt".

Efterat Forsk. fra S. 31 til 33. har fundet Lejlighed til at undersøge, hvilket Slags Fabriker der her i Landet burde foretrækkes, enten Uldene eller Linnede Fabriker, enten Uld eller Linnede Spindrier (der sættes forud, at en af Delene skulde foretrækkes) hvilken Undersøgning maae eftersees i Skriftet selv, kommer han i den anden Afdeeling til at vise, hvorvidt vore vore Fabriker ere komne, hvad der er bleven arbejdet, og hvad Nytte de hidtil har gjort Landet.

Ufde hofsøvede Tabeller kan sees, hvad enhver Art Fabriker, saavidt Forsk. har kunnet faae Efterretning (meget er desuden bleven gjort, hvorom ikke kan bekommes nogen særdeles Efterretning, og hvilket udgør en betydelig Summa) har forfærdiget, og at den besparede Fordeel beløber sig til Tree Millioner, Fire Hundrede og Otte og Tyve Tusinde, Syv Hundrede og Syv og Halvfemtesindstyve Rdlr., 1 Mk. 13 Skill.:

ved Klæde Fabriker	1772,841 Rdlr. 1 Mk. 7 Sk.
ved Silke Fabriker	786,170 " 5 " 11
ved Uld Fabriker	869,785 " " " 11

3428,797 Rdlr. 1 Mk. 13 Sk.

"Til at forfærdige disse Vare har i de 24 Aar arbejdet 122806 Personer, hvilket i Glennemsnit udgør et Antal af 5116 Mennesker, som allene ved deres Arbejd ved Fabriker har haft deres Brød aarlig, og hvor mange andre Næringsstæder, som f. Ex. Bryggere, Bagere, Brændevinsbrædere, Smede, Sædere, Skoemagere, Strædere o. s. have ikke igien levet

af disse; og naar man betænkter, hvad der er bleven consumeret til disse Folkes Klædning med Linned og Uldet, som til deres Underholdning, hvorfor Frankrig eller Spanien har træklet noget til sig, saa vilde det beløbe sig til meere, end man trøer. Jeg vil kun anføre en eneste Post. Hvad har ikke Tyderne fortient af disse Folk for Strømper. Naar jeg kun regner lidet, at enhver har brugt 2 Par Strømper aarlig til 2 Mark Danske, saa udgør det en Kapital af 81870 Rdlr. 4 Mk. Man kan heraf omtrent slutte sig til det Øvrige." Hvad Forsk. videre anfører til at bevise vore Fabrikers Nytte for Landet, vilde Læseren selv behøve at eftersee i Skriftet selv. I den tredie Afdeeling viser han, at Fabrikerne, som et af de kraftigste Middeler til at bringe Landet i Opkomst, ere nødvendige for Danmark.

Denne Nødvendighed grunder Forsk. først paa de Europæiske Landes Tilstand, hvilken gjør det fornødent for et hvert Land at søge at sætte sig i Stand til at kunne slippe for at tage sine Nødvendigheder fra andre. Der næst søger han den i Danmarks egen Tilstand, som, uagtet sin frugtbare Jordbund, tempererede Himmel, og bekvemme Beliggenhed til Fiskerier med meer, dog forværres daglig. Aarsagen dertil, siger Forsk., er intet andet, end at vore Lands Produkter, som vi udsende, ikke balancere med det, som vi trænge til fra andre Lande; og da disse Nødvendigheder tage meere og meere til, saa blive vi og stedse fattigere, og de udenlandske Fornødenheder borttage omfiden alle vore reede Penge; derfor raader Forsk. at formindske vore Udgifter for saadanne Ting. Dette kan allene bringes tilveve ved Arbejdsomhed og Slid". S. 44. yttre Forsk. den Tanke, at iblandt de Ting, som vi af andre tilkøbe os for reede Penge, udgør det, som vi behøve til Klæder, det vigtigste, og S. 45. viser han Mueligheden af at forarbejde her i Landet, alt hvad dertil behøves. Derpaa viser han S. 46. — at Fabrikeres Udbredelse vilde geraade til Landets Velværd. Efterat han har affildret vore Landstæders slette Tilstand, viser han i et Exempel, hvad fordeelaagtig Virkning en Fabriks Anlæggelse i en forsalden Kjøbstæd gør". "Lad os f. Ex. sætze, anlægge en Løys-Fabrik, som har fire Stoele i Gang (thi dette er kun en meget liden Indretning) dertil behøves i det mindste 100 Mennesker, hvilke (efter en derover endda meget ringe gjort Beregning, for at kunne levere Varen for samme Pris som Fremmede) aarlig kan fortjene i Arbejdsløn 2600 til 2700 Rdlr. Man overveje, hvad Ruiteringen af disse Penge vilde gjøre for Virkning i samme Bye. De, som tillige med deres smaa og store Vorn faae Arbejd ved denne liden Fabrik, og tilføen vare Burgeren til Byrde, og befordrede hans Armod, blive nu et Middel til at hjælpe ham paa Fode. De 2700 Rdlr. gaar vel 10 Gange fra en Handtering til den anden, og enhver

hver vinder noget derved. Borgeren, som ved denne Forfæring er bleven sat i Næring, faaer Mod, og sætter sit forfaldne Huus i Stand, som han før frygtede at maatte forlade af Mangel paa Næring. Hans Omstændigheder blive daglig bedre, han har Fortieneste og giver mindre Skat; da han ikke har nødig at betale for saa mange Fattige. Fabrik Arbejderne komme sig ved bedre Næring, som de selv fortjene, og blive nu nyttige Mennesker i saadan en Bys. Ubekymrede for deres daglige Udkomme, som ikke kan fejle dem, saalænge de vil arbejde, vil mange gifte sig, og efter nogle og tve Mars Forløb kan en saadan By tælle een Gang saa mange Indbyggere, der ere i Stand til at ernære dem selv." Men det er ikke allene Kjøbstæder, Folkene, men og Landmanden, hvis Omstændigheder ved Fabrikers Anlæg skal vorde forbedrede. Efterat Forsk. har erindret, at hans Tanke aldeles ikke er, at berøve Landmanden en eeneste Time, som han behøver til sin Ugerdyrkning, og hvad derhen hører, viser han nogle Fordeele, som Landmanden kunde have af Fabrikers Anlæg omkring i Smaa Stæderne, nemlig:

1) Bonden kunde da lettere faae sit Korn affat i nærmeste Bye.

2) Da de nu forfaldne Kjøbstæder, naar de faae Fabrikker, bruge til deres Næring meere end nu, saa vil Landmanden da bringe meere til Løvs til saadan en Stad, som ligger ham nærmest, og inden saa Timer bekomme en reede Skilling derfor.

3) Gaare-Avlen vil forbedres.

4) Bonden vil falde paa at lægge sig meere efter Havedyrkning.

5) Indersternes Familier vil blive Bonden mindre til Byrde, da de ved Spinden eller andet Arbejde, som Fabrikkerne kunde give dem, kan faae noget at fortjene i deres Huse.

6) Bonden selv, eller hans Tjenestefolk, og især hans Børn, kunne fortjene noget uden om i de Timer, da de intet have at bestille. Fleere Fordeele kunne eftersees i Skriftet selv.

Til Slutning besvarer Forsk. den Indvending, som kunde gøres ham, nemlig: Hvorledes alle de Vahre, som bleve forarbejdede i Landet, kunde affættes".

Der ere tvende Maader, siger han, paa hvilke Vares Affætning kunde skee: Deels ved at forbruge dem i Landet, deels ved at sende dem udenlands. Hvad Affætningen i Landet selv angaar, saa kan den, som man let kan tænke, blive meget betydelig, saasnart enhver, som er og boer i Landet, ikke vil bære andet, end det, som her forfærdiges. Men dette kan man ikke formode i de første Aar. Maa man først tilfidesætte For dommene imod Fabrikkerne, og derimod give en fornuftig Yndest Rum for dem. Man skal indsee, at man

selv vinder ved at bære det Indenlandske. De fremmede indsnegne Vahre, af hvilke vore Naboer Lybellerne og Hamburgerne have heele Oplag paa visse Stæder paa Landet, hvor man mindst skulde formode det, maae først opbruges. En skarpere Opsigt skal dog endeligen trætte Smughandlerne, naar de see, at deres Binding ikke ligner den Fare, som dermed er forbunden. Alt dette, siger jeg, maae først skee; men formentlige Fabrikernes Anlæg ville ogsaa tage Tid bort, førend man kunne faae saa stor en Mængde Være i Forraad, at man havde nødig at sørge for dette. Indretninger af saa stor en Omkreds bringes ikke i Stand paa et eller to Aar, men naar dette Tid efter anden skeer, skulle visse Omstændighederne ligeledes forandre sig, og da vil naturligheds Følgen blive, at den som vil klæde sig, i Steden for han nu først maae skrive derom til Hovedstaden, hvor alle Fabrikker til all Ulykke ere sammenhobede, og hvorved der desuden ere saa mange Omstændigheder, langt heller tager det, han kan faae, enten i den Stad, hvor han boer, eller i Nærreerelsen, naar der ere Fabrikker, end, at han lader sig paa anden de Fremmede, hvilket ikke altid er efter hans Smag, Kiøndt han er nødt til at kibe det, da der ikke er andet at bekomme; og naar hertil kommer den lette Priis, som nødvendig maa følge, saasnart Fabrikkerne, enhver efter Omstændighederne, bleve anlagte paa saadanne Stæder, hvor alle Levnetsmidler snart ere Halvparten saa let Kjøb, som paa mange Stæder Udenlands, og vore Hænder meere og meere blive vante til at fabrikere, saa falde alle Indvendinger bort, som kunne gøres derimod". Hvad Affætningen uden for Danmark angaar, da holder han den ikke umuelig. Engellands Exempel, hvor man for Fabrikers Anlæggelse har havt svage Tanker om dem, giver Forsk. det bedste Haab om vore Fabrikker, uagtet de Indvendinger man vil gøres af andre Nationers Forspring for os. Foruden Affætning til Norge, meener Forsk., at vor Handel paa China og Indien, og vore Kolonier i Amerika kunde forskaffe os et betydelig Ustræk paa alle Glass Fabrik-Vahre, naar der værende Patientere ville gøres fornuftige Indretninger og Forslage derom (*). Vor bekvemme Beliggenhed ved Østersøen, hvorhen Engelland og Holland aarlig sende Fabrik-Vahre, for usigelige Summer Penges, aabner Vejen ligesaa vel for os, som for dem, at handle derhen med de her i Landet fabrikkerede Være. Man tænke ikke, at det er et Project i Lusten. Saasnart Varen kunde forfærdiges i saadan en Mængde, og vi kunne give samme Kjøb, som andre Nationer, hvilket kan skee, som jeg allerede har sagt, og vi derhos først kunne komme efter deres Smag, som til Dato naturligheds har været os ubekjendt, da vi ikke have havt nogen Handling derhen, saa vil heele Umueligheden falde bort". Endelig kan man endnu med god Grund formode, at vore Kjøbmand, som kan vide mange Beyer, hvorledes de kunne affætte Fabrik-Vahre, vilde gøres Speculationer paa, at bortsende vore Vahre, naar vore Fabrikker først vare komne i Stand, at de derved kan finde deres Regning".

(*) For nogle Aar siden sendte jeg for en Summa af 4000 Rdlr. til Algier, hvorved jeg meget vel vilde have fundet min Rejsning, dersom jeg nyere havde kjendt deres Gadning.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 29 og 30. ————— 1772.

Beschreibung von Arabien aus eigenen Beobachtungen, und im Lande selbst gesammelten Nachrichten abgefaſſet von Carsten Niebuhr. Kopenhagen 1772. Gedruckt in der Hofbuchdruckerey bey Nicolaus Müller. In Leipzig zu bekommen bey B. C. Breitkopf und Sohn. Stor 431 S. med 24 Kobbertavler og et Landkort.

Vi vilde fornærme vore Læsere, om vi vdtløstlig foretoge os nu først at forklare Dem Anledningen til denne Beskrivelse af Arabien. Ingen Dantſk kan tænkes ſaa ubekymret om en af ſine veldædigeſte Monarkers til Nationens Ære og Europas Oplysning ſigtende Foretagender; ingen Videnskabers Elſker ſaa uopmærksom paa de ſtore Skridt, ſom de Lærde og de Mægtige med foreenet Iver gjøre til Videnskabernes Eilvært, at han ikke ſkulde vide, eller have forglemt, at vor uforglemmelige Friderik V, hvis Regiering har ſat en nye Epoche i Videnskabernes og Konſternes Historie i Danmark, befalede i Aaret 1760 et Sælſkab af Lærde at foretage en Rejſe til det lykkelige Arabien, for at berige Naturkyndigheden, Jordbeſkrivelsen, den bibeliſke Philologie, og andre Lærdommens Deele med nyttige Opdageller. Det heele lærde Europa var opmærksom paa dette ſtore Verk, ſom ſattes i Bevægelse ved en af vor Tids ſtørſte Orientaliſter og iøvrigſte Befordrere af almindelig Litteratur, og bragtes til Mo:denhed og Fuldbyrde ved en Miniſter, ſom ſyates at være født for at forberedte Friderik V. Regiering, og at befordre denne kronede Menneſtebens ædle og kongelige Foretagender. Hofraad Michaelis i Göttingen lagde Planen, og Grev Bernſtorff prøvede, forbedrede, udvidede den, og bragte den for Thronen. Alle Lærde i Europa bleve indbudte at gaae det rejsende Sælſkab til haande med Raad, Erindringer og Spørdſmaale, for at gjøre Rejſen det meeſte mueligt almindelig nyttig; thi den velgiørende Monark forbeholdt ſig ikkun Byr-

derne og Æren af Rejſen; Nyttien og Fordeelene ſkulde være Europas. Hvad Virkninger denne Indbydelse har haft, veed man af den Underretning, ſom Hr. Hofraad Michaelis derom har meddeelt. Rejſen blev tiltraadt under de lykkeligſte Forvarſler, og med alle Lærdes ſtørſte Forventninger.

Men, ligesom Æren af dette vidtudſtrakte Foretagendes lykkelige Udfald var blevet for ſtor for een Dødelig, eller Forſynet ikke vilde gandske tillukke Veyen for andre Lærdommens Belgiorere til at gjøre ſig forſtiente af Videnskaberne ved nye Rejſer til Orienten, maatte hverken Monarken opleve Rejſens Ende, eller Rejſen ſelv opfylde alle de ſtore Opmeed, ſom den ſigtede til. Dog Kong Frideriks Død lagde den arabiske Rejſe ingen Hindringer i Veyen; thi hans kongelige Søn, vor nu regierende Monark, ſom med ſin Faders Throne arvede hans velgiørende Siudelov imod Videnskaberne, lod det rejsende Sælſkab intet ſavne af hvad ſom kunde befordre dets Henſigter efter den engang lagte Plan. Men til ſtor Bedrøvelse for alle Lærdoms Elſkere, og til et ydmygende Beviis paa alle ſtore Foretagenders Forſængelighed, havde Døden næſten i Begyndelsen af Rejſen bortrevet de fleerſte af Sælſkabet; og Hr. Kapitain Niebuhr var den eeneste af 5., ſom havde den Lykke at forſætte og fuldføre denne merkværdige Rejſe.

Hr. Niebuhr havde ſaaet Jordbeſkrivelsen og Jordmaalingen paa ſin Part; og hvad ſom henhørte til Philologie, Naturhistorie og Landets H.ſtorie, blev ikke hans Syffel, førend han havde taget derimod ſom en forlædt Arvepart efter ſine Rejſesta:brodres Død. Man bør derfor bedømme Forfatteren efter den geographiſke Deel af hans Beſkrivelse; og derſom Philologen, Naturforſkeren, eller den politiſke Philoſoph ikke a: tid ſkulde finde ſig tilfredſtillet med hans Beretninger og Jagttageller, iſær efter at have gjort ſig bekendt med de til det arabiske Sælſkab indſendte Spørdſmaale, ſaa bør

bør man meer beklage, at disse Videnskaber ikke have vundet alt det Lys, som de kunde ventet sig, dersom det arabiske Sælskab var kommet heelt og holdent tilbage, end fortørnes paa Hr. R., at han har givet mindre, end man kunde ventet af det heele Sælskab, da han har givet meer, end man kunde kræve af ham. Den geographiske Deel bliver hans Ære, og hans alleene. Ved hans Glid har Asiens Geographie vundet et stort Lys, som Hr. Büsching allerede i det andet Oplag af den V. Deel af hans Jordbeskrivelse, har erkjendt og brugt.

Men ogsaa den historiske Deel af dette Værk gjør i vore Tanker Forskjællighed. Han viser sig allevegne som en skisom, paalidelig og nyagtig Jagttager, der, ligesom med Landkorret i Haanden, aldrig blander een Provintses Sæder og Forsætning med den andens, men stedse advarer sin Læser om, hvor han er, for ikke at give ham urigtige Begreb, eller smigre ham med en falsk Kundskab. Ingen Lyst til det Forunderlige og Usædvanlige, som saa ofte forvandler Beskrivelser af fremmede Lande til uefterrettelige Romaner; ingen vittige Formodninger, eller flygtige Raisonnemens, uden hvor tydelige Facta lyse for, og sætte enhver Læser i Stand til at formode og raisonnere med ham. Man har forlangt af Historiekrivere, at de skulde have hverken Religion eller Fædreland; og, vel forstaaet, kan man sige, om Hr. R., at han har reyst uden begge. Intet System, enten i Religion, eller Politik. Ingen Tilbøjelighed til enten at skade eller gavne Religionen med sine Jagttager. En Tilbøjelighed, som i vore Tanker spores alt for meget hos mange orientalske Rejsebeskrivere. En Gave til at betragte Alting med en vis philosophisk Koldindsighed, giver hans Fortællinger en TroværdighedsMæne, som i vore Døne ikke kan være større, og som ikke kan mishage nogen, uden disse vittige Systemmagere i alle Fakulteter, hvis Luftbygninger denne ædrue Jagttager slet ikke er gunstig.

Da dette Værk er Frugten af vore Kongers Kierlighed for Videnskaberne, og det tillige formedelst sin Kostbarhed vel ikke vil komme i manges Hænder; saa troe vi, at fortjene Tak af vore Læsere, om vi meddeele Dem et nogenlunde fuldstændigt Udtog deraf; og da vi formode, at de af disse, som have læst Michaelis Spørsmåle, ere opmærksomme paa hvad Hr. R. kan have anført til deres Besvarelse, saa have vi ikke glemt, i sær at anmerke dette, og ofte anført Spørsmålene selv, hvilke da enhver i Naalighed kan eftersee.

Værket bestaaer i to Hoved Afdeelingen, Første Afdeeling om Arabien i Almindelighed. Her forekommer først noget lidet om Landets Grænse, natur-

lige Beskaffenhed, Beorligt og deslige, og derpaa gaar Fors. til Indbyggerne. — Arabien er en Halv-Ø, som grændser mod Westen til den arabiske Havbugt, eller det saa kaldte røde Hav mod Sonden og Osten til Oceanet, og imod Nord-Ost til den persiske Havbugt. En lige Linie herfra til den yderste Ende af den arabiske Havbugt udgjorde formodentlig de allerældste Eider Grændsen mod Norden. Men nu omfunder kan man ogsaa regne det heele Raak Arabi, iligemaade Syrien af Syrien og Palæstina med til Arabien; og altsaa grændser dette Landskab nu imod Norda til Euphrath og Syrien, og mod Westen til Egypten. De høje og bierggigte Egne af Landet ere frugtbare; men de store Sletter mangler det paa Regn og altsaa paa Frugtbarhed. Imidlertid samle sig i de bierggigte Egne, imens det regner, mange Floder, som befrugte en betydelig Deel af Sletterne, og siden enten tabe sig i Jorden og Sandet, eller styrte sig i Havet. Af Dale, hvori Vandet skulde samle sig i Regnvejr, og siden efterhaanden, af Mangel paa Afløb, uddunste, ere ikke saa mange i Arabien, som de lærde formode (See Michaelis 40 Spørsm); i det mindste har Fors. paa Rejsen fra Sues til Sinai, og i heele Jemen ikke seet nogen. Meget meer har han bemærket, at Vandet, som samler sig imellem Biergene, og ikke strax kan afløbe, finder dog snart Veje enten over eller under Jorden efter Biergenes naturlige Fald. — Værliget er efter Egnenes adskillige Beliggenhed meget ulige; i nogle Egne indfalder Regnvejret i den hedeste Sommertid, i andre i vore Wintermaaneder; i Sletterne regner det undertiden det heele Aar slet ikke. Derefter er ogsaa Varmen meget forskiellig; og naar det Farnhøytiske Thermometer i det bierggigte Sana har staaet i de hedeste Sommermaaneder paa den 85 til 86 Grad (en Grad, hvor med det i denne Egn om Vinteren skal sætte Is om Natten), saa har det paa samme Tid i det nær i høiliggende nedrige Thehama holdt sig bestandig paa den 98 Grad. — Nordlys vidste man intet af i Arabien, Indien, Persien og Syrien. Over Stjernernes Skin i disse Egne meddele Hr. R. sine Jagttager; ligeledes over Vindenes forskiellige Virkning. Den farligste Vind af alle er den saa kaldte Smum eller hede Sommervind, som ved sin giftige Varme mestendeels dræber alt hvad levende den forekommer, dog ikke alle lige hastig, nogle komme endog ved Forfriskninger til rette igien. Denne Vind kommer meest fra den store Udsøken, og Araberne merke dens Ankomst paa visse Kiendetegn. For da at undgaae dens Virkning, kaste de sig gemeentlig paa Jorden; ligesom og Naturen skal have lært Dyrene at holde

holde Hovedet til Jorden, naar Vinden nærmer sig. Selv har Hr. N. været saa lykkelig, aldrig at træffe denne Vind paa sine Rejser; han har derfor ikke kundet anstille det af Hr. Hofraad Michaelis foreslagne Experiment (20 Spørgsm.); og om han havde kundet, saa tilstaaer han, at han efter den Kundskab, han havde om den, ikke søiede stor Lyst dertil. Ligesaa lidet har han kundet forsøge, om Duggen falder fra Luften, eller opstiger af Planterne; thi Glasbolber, som ere skikkede til disse Forsøg, har han ikke fundet hos Araberne, og selv kunde han ingen bringe med sig paa sine Kameeler, og Muulæster, da han ikke engang kunde ho de fine Beprøvelser. Imidlertid har Duggen efter Stædernes Forskielighed meget forskiellige Virkninger (Michael 89 Sp.). I nogle Egne er Duggen saa lidet skadelig, at man den meeste Tid om Sommeren sover under aaben Himmel; i andre derimod holder man dette for farligt. Men overalt er det meer Europæerne, end Nærlænderne, der have noget at befrygte enten af Duggen eller af Vindene, fordi de sidste tildække Jorden om Natten Ansigtet saa vel som den heele Krop, hvortil en Europæer ikke saa let kan væsne sig.

Blant alle arabiske Familier ere ingen i større Ansæelse, end de, som nedstamme fra Mohamed. Disse tilkægger man adskillige Værdigheder, som Scherif, Seid, Emir, Mauba, og i nogle Lande bære de til Forskiel fra andre Mohamedaner en grøn Turban. Dog holdes Scheriferne i Hedsøts for de ædelste af alle Mohameds Efterkommere, og Araberne i denne Egn bevise dem en utroelig Værdighed, som gaaer saa vidt, at de i et Slag kunde vove sig midt iblant Fiender, uden at nogen lægger Haand paa dem, at de ere sikre for Mordere og for at dømmes til Døden. Dog er der ikke alle af Mohameds Afkom, man bevise denne Værdighed, og endau mindre alle dem, som have gjort en Valfart til Mekka. I Almindelighed ær man dem, som Personer af geistlig Stand, og for smaa Forbrødelser staae de ikke under den verdslige Dørlighed, men under een af Mohameds Slægt, som de kalde deres Makib eller General. Dog gøres adskillige af de anførte Værdigheder ogsaa til Folk, som ikke ere af Mohameds Familie. Ellers er den arabiske Adels almindelige og maaskee ældste Naam Schech. Fors. indfører ved denne Lybhed adskillige genealogiske Anmærkninger, som vi forbyraae.

Fors. kommer til Arabernes Religion, og opregner deres fornemste Selter. Disse ere: Seltan Sunni, Schin, Sardi, og Bejasi eller Bejadi. Tyrkerne bekiende sig til den første Selt, Perserne til den anden: den tredje er den berøfste i Jemru, og den fjer-

de i Oman. Seltan Bejasi adskiller sig deri fra alle de andre, at den ikke viser den Værdighed imod Mohameds Efterkommere som disse, men paastaaer, at alle Mohamedaner have af Gudsveln lige Ret til alle Værdigheder og til de største saavel verdslige, som geistlige Værdigheder. De ryge heller ingen Tobak, og drikke ingen Kaffe. De stue al Pragt i Klæder, Huse, og Mosqueer, og Rejsfærdighed lagttages hos dem paa det strengeste, saa vel imod Fremmede, som Jadsodte. Disse Selter i sær Sunniter og Schjiter ere saa opbragte imod hinanden, at de hade hinanden meer end de gandske fremmede Religionsforbandte eller saa kalde Baatroer. Derfor tillade de Jøder og Christne at bygge Kirker og Synagoger i deres Lande, men Schjiter lide ingen Mosqueer af Sunniter i Persien, ligesom disse heller ikke tillade Schjiterne offentlig Gudstjeneste i Tyrkiet, undtagen ved deres formeente Aposters Grave i Egnen af Bagdad, hvilken Frihed de dyrt maae betale. Araberne bekymre sig ikke meget om at gjøre Profetyer, undtagen maaskee af deres Trælle; men de besotte enhver, som antager deres Religion, og gib dem noget lidet til Underholdning, naar de selv intet kunne fortjene sig. Jøder findes allevegne i Arabien, og endog i nogle Egne heele Stammer, som leve under deres uafhængende Schechs. De Christne have ingen Kirke i heele Arabien, Bastra undtagen; saa anseelig deres Antal tilforn har været i dette Land. Dog træffer man endnu mange Sabbæer eller saa kalde St. Hans Christne i Provinsen Kachsa. Paa adskillige Steder ere ogsaa mange Bananer eller Hedninger fra Indien. Disse foragtes af Mohamedanerne langt meer end Christne eller Jøder, fornemmelig fordi de ingen hellige Bøger have, og altsaa i deres Tanker intet kunne vide om Gud. For Resten ere disse Banianer meget roellige Undersaatter, og adskille sig deri næsten fra alle Religionsforbandte, at de ikke allene ingen Profetyer gjøre, men ikke engang optage nogen Fremmed i deres Menighed, og udstøbe alt lidetligt Pak af deres Forsamlinger, hvorved de undertiden skaffe Christne og Mohamedaner nye Tilhængere.

Arabernes alvorlige Karakter har sin Grund i Opdragelsen. Fra det 4 eller 5. Aar, da Drengene komne fra Harem eller fra Fruentimmerer, maae de væsne sig til at tænke og tale alvorligt, og opdrages siden under Faderens og andre gamle Folks Opsigt, uden at lade sig gaae op ad de første Forførelser. Imidlertid elste de ved all deres Alvorlighed store Spækkaber, og forsamlte sig ikke allene paa deres Kaffeuse, men ogsaa paa Torvæne. Næsten ingen stor Landsby, at den jo

hver Uge har sin Torvedag, som besøges af mange allene for Sælfskabs Skuld. Af denne deres Sælfskabelighed følger allerede, at de ikke kunne være saa uslebne i Sæder, som mange maaskee troer, og vor Reysfende forsikrer tillige, at han ikke har fundet de Breydelsler af Forskillelse, Bedragerie og Bold, som andre europæiske Reysfende gjøre dem, grundede. Erættelicere og uforsønlige ere de heller ikke. Naar en spytter for den anden i Brede (See Michael. 58 Sp.), optages det som hos os Europæer. At spytte en i Ansigtet, eller som man der taler, i Skægget, endog uforsvarendes, ansees som en stor Fornærmelse (Ved den Aaledning gior Hr. N. Ridderen Arvieux det Studsmaal, at han i det som angaaer Arabernes Sæder og Skikke, finder ham meget paalidelig). Visse spidse og toetydige Talemaader ere der ligesaa fornærmende: som hos os, men man gaaer videre i sin Hævn derover, og ikke alene den Skyldige, men ogsaa hans mandlige Slættinge maae ofte undgælde den fornærmende Bittighed med Livet. Mord straffes paa nogle Steder af Øvrigheden med Døden, men paa de fleste Steder overlades det til den Myrdedes Familie at søge sin Hævn over Morderen saa godt den kan; og dette skeer ikke ved at tage Morderen selv af Dage; men man forbeholder sig at vælge den af hans Familie, som man søner for godt, og allerhelst den, som ansees for Familiens Stytte, efterdi man forlanger, at denne bør staae til Ansvar for sin Families Opførsel. Familierne ligge saal des undertiden heele 50 Aar og længer i bestandig Feide med hinanden, indtil man har faaet Lovlighed at dræbe en paa Morderens Side; men hænder det sig, at ved saadan en Tveekamp endnu en paa den først Myrdedes Side bliver dræbt, saa er atter ingen Fred at haabe, førend ligeledes to af Morderens Familie omkomme; og paa denne Maade leve disse ulykkelige Familier i idelig Frygt for hinanden af et barbarisk Begreb om Ære, som for os sævede Europæer ikke er gandske fremmed.

Arabernes Fordrisger til deres Brude i Henseende til Jomfruedommen, ere ikke allevegne lige strenge. I Jemen, hvor dog den gemeene Mand er ivrigt i denne Punkt, hører man alligevel, efter Hr. Forskaals Anmærkning, sielden, at nogen, fordi han ikke har fundet Teen til Jomfruedom, gaaer for Retten. Man maa og anbringe sin Klage i de første to eller tre Dage; ellers antages den ikke. Men ingen dræbes, som til Moses Tid, so di hun har tabt sin jomfruelige Ære. Manden kan lade sig skille fra Konen, naar han betaler hende den Sum, som han i Ægteskabs Kontrakten i dette Fald har forbudet sig til. I visse Familier ta-

bes Jomfruedommen uden Blods Udbydelse; hvorover Fruentimmerne af disse Familier have pær vilige Beviis af deres Forsædre. Man forlanger derfor ikke af dem de blodige Legn. De som boe i Sæderne, lægger Hr. N. til, ere mindre nonserende i Henseende til dette Legn, end de omstreifende Araber, og det er meget usædvanligt iblant de første, at nogen skikker sin Brud tilbage efter Brylluppet. De fornøstige Araber troe heller ikke meget det farvede Klæde, og mange Mandspersoner skulle for deres egen Æres Skyld ikke ønske, at man i denne Post anstillede nye Undersøelser. Fruentimmerets unaturlige Bellyster for Ægteskabet ere heller ikke Araberne ubekjendte; og Mohamedanerne i Jemen og Indien holde det for høist uanstændigt, om nogen Mandsperson vilde lade sig forevise det farvede Klæde, end sig gemme det, hvilket ikkun skeer af nogle saa gamle Kierlinger af Pøbelen (Michaelis 56 Sp.).

Mohamedanernes Keelighed gaaer saa vidt, at de ikke alleene tvette og bade sig flittig, men ogsaa skære alle Haar af paa Legemet, hvor nogen Ureenlighed kunde sætte sig. De foragte derfor ogsaa dem, som omgaaes med nogen smutsig Handtering; fornemmelig Barberer. Naar en berører et todt dødt Legeme med en tør Haand (det er Hr. Forskaals Anmærkning), saa gior dette ham ikke ureen; men er enten Haanden eller Adselet vaadt, bliver han ureen, men strax igien reen ved at toe sig. Naar en Mohamedaner rører ved Adselet af en Hund eller et Sv. n, maae han toe sig syv Gange; ligesom naar en Hund har drunnet af et Kar maae det tvettes syv Gange, førend en Mohamedaner tør bruge det til at drikke af (Michaelis 95 Sp. S. 281) Fruentimmerne tør i deres Keelsels Tid ikke forrette deres sædvanlige Madagt, efter den S. udsætning, at man maae komme reenlig for Guds Ansigt.

Arabernes Høflighed imod Fremmede er upaaflagelig; men Tyrkerne bære et virkeligt Had til Europæerne, hvilket formodentlig har sin Grund i de blodige Krige, de have ført med hinanden. De øvrige østlandste Folkelag, jo meer eller mindre foragte vise de imod Fremmede. En Tyrks Navn kan ikke være saa skælsomt for vore Børn, som en Europæers er det for de unge Tyrker. En Tyrk, som tager Tjeneste hos en Europæer, foragtes af sine Landsmænd, og kaldes gemeenlig i Constantinopel Spinevogter. Pøbelen her er ikke bange for at forlange af en forbigaaende Christen, at han skal fæye Gaden og bære Skarnet bort, eller løbe og frie fra dette Arbejde; og for smaa Ting vover en Christen ikke let at gaae i Rette med en Mohamedaner. I

Matolien kaldes de østerlandſke Chriſtne næſten ſtedſe Dſhaurler, (Wantro), et Navn, ſom er ſaa foragteligt hos dem, at de i Brede kalde deres Hefte og andre Dyr ſaaledes. I Syrien kalder man alle Chriſtelige Kjøbmand Maallim, det er Meſter. I Perſien ſaae de ſaa vel ſom Mohamedanerne Navn af Aiga, det er Herre; og Araberne kalde de Chriſtne ſædvanlig Naſſura eller Nuſrani, (Nazaræer). I Cairo maae Jøder ſaa vel ſom Chriſtne betiſe 30 af de fornemſte i Staden den Vere, at ſtige ned af deres Eſler, naar de møde dem. Til den Ende, naar diſſe lade ſig ſee paa Gaden, ſikke de altid en Betient forud, for at advare de dem mødende Jøder og Chriſtne, ja endog Europæer, at ſtige ſtrax ned. I lille Aſien undſeer en Tyrk ſig ikke ved at forlange af en Græker eller anden Chriſten, at han ſkal holde ham Stighøjlen, imens han ſtiger til Heſt. Dog troer Hr. N., at Grækerne ved deres nederdrægtige Smigrerier ere ſelv meget Skyld i den Haanbed, hvormed de begegnes; og han vil have bemærket, at Armenianerne, ſom opføre ſig med meer Værdighed imod Tyrkerne, begegnes ogſaa høfligere af dem. I Almindelighed kan man ikke ſige at Mohamedanerne holde alle fremmede Religionsforbandte for ureene. Sunaiter ſpiſe i det mindſte med alle; men Perſerne (ſom ere Schjiter) ſpiſe hverken med Hedatager, Jøder eller Chriſtne af eet Fad, ja end ikke med Sunaiter, ſkjøndt diſſe ere Mohamedaner. — Arabernes berømte Gieſtfrinded mod Egne og Fremmede, er endnu den ſamme, fornemmelig i Landsbyerne, hvor der paa Herrens eller Eperens Beføftning ere frie Herberger for Reysende, hvor de i nogle Dage kunne nyde frit Quartier, Mad og Drikke, naar de ville lade ſig nøye med Arabernes almindelige Koſt; og Fremmede ſender vel Schakken end og noget fra ſit eget Bord. I Stæderne derimod ere offentlige Herbergerhuſe, hvor Reysende betale for deres Penge.

Arabernes ſædvanlige Hilſen er Salam Alajcum, d. e. Fred med Ed; hvorved de lægge den højre Haand paa det venſtre Bryſt. Svaret derpaa er: Alejcum Eſalam d. e. med Ed er Fred. Men denne Hilſen ſaer en Chriſten aldrig af en Mohamedaner; han maae lade ſig nøye med: God Morgen, eller Ven, hvorledes befinder du dig? Dog meener Hr. N., at de Chriſtne ſelv ere Skyld derti, fordi de af en overdreven Religionsiver aldrig hilſe en Mohamedaner med hans ſædvanlige Hilſen, heller ikke ſvare ham, naar de hilſes med Salam Alajcum. Ved Sammenkomſter hilſe Araber, ſom vill: anſees for Folk af Levemaade, hinanden ved Kyſ paa Fingrene, hvilken Høflig-

hed den ældſte eller den fornemſte Perſon i Sælſkabet modtager, dog ikke uden efter megen Begring, og ligesom uglerae. Fornemme Araber hilſe deres Ege ved at berøre Kinden ligesom Europæer. Naar en Araber fører nogen Fremmed hjem i ſit Huus, maae denne vente ſaa længe for Døren, indtil hans Fruentimmer ved det Ord Tarik, d. e. Plads, ere henviſte i deres Kamre, ſom altid ere bag i Huſet. Paa Gaden hilſer ingen Mandſperſon et Fruentimmer, det anſees endog for uhøfligt at ſee det noget ſiøt under Dynene. Paa Landeyene gaaer Fruentimmeret gierne af Vægen for Mandſperſoner.

Den gemeene Arabers Koſt beſtaaer i Vand, og friſt bagt ſlet Brød af Durra, et Slags Hirſekorn, gienemvædet med Smør, Olie, Fet eller Kameelmælk. Kornet rives vaadt imellem to Steene, og af Meslet gøres ſmaa Kager, ſom ſættes ind i et Slags bevægelige Døne, af Skiftelſe ſom en omvendt hollandsk Krukke, paa Siderne indvendig ſtærk beſmurt med Leer, hvorpaa Kagerne ſlaaes, og naar de ere halv bagte, udsuges og ædes gandske varme. I Orkenen betiener Araberne ſig af en Jernplade til at bage ſine Brødkager. Eller og han lægger en rund Klum Dug i heede Kul af Træ eller Kameelmøg, tildækker den gandske dermed, indtil Brødet efter deres Mæſning er bagt, da de ſlaae Aſken af, og æde det gandske varmt. I Stæderne have de Bagerdøne omtrent ſom vore; og her manglede heller ikke Hvidebrød. — Maden bæres frem i ſmaa Kobberkar, indvendig og udvendig vel fortlænede. Hos de fornemme Araber finder man i Stædet for Servietter en lang Dug, ſom alle Gæſterne lægge paa Skjødet, eller hvor den fattes, tager enhver ſit Tørklæde. Kniv og Gaffel bruge de ikke; Risomad, ſom ſelden ſpiſes, fordi den holdes for uſund, lade de bære frem ſkaaret i ſmaa Stykker, hvilke de tage med den højre Haand og tørre ſig med den venſtre. Steemad bruge de kun lldet, og Araberen er vant til at betiener ſig af ſin Haand ſaa godt ſom af en Ske. Dette forekommer en Europæer i Begyndelſen noget fremmet; men da han veed, at Mohamedaneren efter ſin Religion er meget reentlig, og at enhver har væffet ſig nøye, førend han gaaer til Bord, ſaa vænner han ſig ſaart dertil. De gjøre en kort Bønfør og efter Maden, drikke ſelden over Maaltidet, men ſiden, naar de have tvøet ſig, tage de en god Drik Vand, og derpaa en Kopp Kaffee. Bonnerne males ikke, men ſtoedes i en Træ eller Steen-Mørtel. I Jemea drikkes ſelden Kaffee, men i det Sted en Drit af Skallerne af Kaffeboener, ſom har Lighed og Smag efter vores Thevand, og kaldes

des gemeenlig Rischer. Alle stærke Drikke ere vel Mo-
hamedanerne forbudte; dog finder man hist og her baa-
de Vin og Brænd-viin. Man har ogsaa en hvid tyk
Drik, Busa, som tillaves af Meel, og er i sær i Arme-
nien en almindelig betiendt Drik, som der glemmes i
Jorden i store Kar, og drikkes gemeenlig ved Hielp af
et Kær. Forfatteren formoder, at det er det Slags
Oll, som Xenophon taler om i Cori Tog 5te Bog 16
Kap. og kalder οἰνός κρηθίονος (Bygvin). Den
gemeene Maad, som ingen stærk Drik kan saae, tygger
et Slags Tobak af Hampeblade kaldet Gaschisch, som
hos ham gjør samme Virkning. I den bjerggigte Egn
af Jemen tygger man til Tidsfor-driv, ligesom vi bruge
Snaustobak, i nogle Sommermaaneder unge Kviste af
et vist Træ, hvilket kaldes Raad. Naar en Frem-
med aflægger et Besøg, bydes ham strax en Pipe To-
bak, nogle Konfitter, en Koppe Kaffe eller Rischer,
og Raad. Naar han vil staae op og gaae bort, gives
Bettenterne et Legn, hvorpaa de bruge Rosenvand og
Røgelse. Dog skeer dette ikkun ved overordenlige Lev-
ligheder, eller naar man paa en høflig Maade vil sige
nogen, at Herren i Huset har Forretninger; thi saa
snart man er besprengt med Rosenvand, og har faaet
sit Skæg og sine hvide Ermer røgede, maae man ikke
opholde sig længer. De fornemme Dierændingers
Huse ere ikke prægtige, undtagen i Fruentimmerets
Gemakker, hvor man skal fiade meget kostbare Tapeter,
Sofas, og anden Husgeraad. Hos Fornemme saa-
vel som Ringe, er Gulvet belagt, om det ogsaa kun er
med en Straamatte, og ingen faaer Lov at træde der-
paa med skidne Fødder. For at holde Gulvet reent,
vænner de sig til ikkun sielden at spytte, om de ogsaa
heele Ermer røge Tobak. Dog er det ineen Uansien-
dighed at spytte i et Selskab, enten til Bæggen, eller
igjennem en Vinduesaabning, eller vel og hos Fornem-
me i smaa Spyttekaale. — Arabernes smaa Huse
med rundt Tag bedækket, enten med et Slags Græs
eller med Straomatter, synes Hr. N. meer at ligne
Africansernes Mappalia efter Salustius's Beskrivelse,
end de smstrefende Arabers Telte; thi disse hvile ge-
meenlig paa syv eller ni Stæde, hvoraf den mitterste er
den høieste, og ere altsaa oven til ikke runde, men have
snarere Figuren af et gammelt europæisk Bondehus.
Men enten sa te vi Hr. N. ikke ret, eller denne Beskri-
velse passer sig fuldkommen til Salustius's Mappalia,
som heller ikke være runde oven til, men oblonga, in-
cu-vis lateribus testis, quasi navium carinæ (bellum
Jugurth. C. 18).

Arabernes sædvanligste og mageligste Maade at
siddes paa, er med Beenene under sig paa Kryds, men
det holdes for høfligere at sidde paa Hælene saaledes, at
Knæene rører ved Jorden eller ved Sofaet; og saales-
des sidde de gemeenlig til Bords, fordi deene Stilling
tager midtsidigt Plads bort.

Hvad Forf. anfører om Klæbedragten, taaler
intet Udrog, efterdi Kloberne bør opløse meget. Vi
ville allene anmerke dette. Den gemeene Araber bærer
et kort Bælte med sin Tambea eller krumme Kniv for
paa Livet. I dette Bælte glemmer han foruden sit Svy-
tøn, Lorklæde o. s. v. ogsaa sine Penge. (Men sammens-
ligne Mat. h. 10. 9. Marc. 6. 8.). Han bruger ogsaa
sit Bælte til Underdyne, naar han sover; og med det
store Klæde, som han bærer løst paa Skuldrene, bedæk-
ker han det heele Legeme og Ansigt; saa at hans Sang-
klæder ere tillige hans Sengklæder. — Fruentimmerne
farve Reglerne blodrøde, og Hænder og Fødder brun-
gule, ogsaa det Indvendige af Dyneaaagene begsort med
Røchhel, en Farve, som tillaves af Blyeris (Hebræ-
ernes חַד See Ezch. 23. 40). De gjøre sig ikke
allene Dynebrynene større, men male endnu andre sorte
Zirater i Ansigtet og paa Hænderne. Ja de stikke til
den Ende Huden igjennem, og lægge visse Materier paa
Saarene, hvorved disse Prodeser indvædes saa dybt, at
de deres Livstid ikke foraaer. Alt dette holde de arabi-
ske Fruentimmer for Skønhed; nogle Mandspersoner
bruge vel ogsaa Røchhel, men disse anses af deres
Landsmænd selv for Sprædebasser.

Hr. Hofraad Michaelis havde opfattet det Spør-
maal: Din man i Arabien sandt Spor til Lev-ratsæg-
teskaber? og hvordes det dermed var beskaffet? Hr.
N. svarer: hos Jøderne i Oman er en Boder forbun-
det til at tage sin uden Børn afdøde ældste Broders Enke,
naar denne forlanger det, om han end selv er gift. Der-
til tvinges han efter Moses Lov, eller Krafts. Dog
staar det ogsaa Enken frit at forlade sin afdøde Mand's
Familie, og søge sin Lokke andenseds. Jøderne tage
vel ogsaa endnu en Kone, naar de med den første ingen
Børn aale, uden dog at forstøde denne. Hos Mo-
hamedanerne har en Enke ikke Ret til at forlange, at hendes
afdøde Mand's Broder skal ægte hende; men det sker
alligevel. En Mo-hamedaner tør ikke have meer end fire
Egteskaber paa engang, men Slavneder, saa mange
han kan underholde. Dog maae han give sine Kone
sin Pligt, eller paa anden Maade affiade sig med dem,
ifald de ikke skulde anklage ham. En Enke tør ingen
ægte tillige, men naar han vil tage den anden, maae han
før

forstode den første, En fribaaren Mohamedanerinde ansees ikke som hendes Mand's Slavinde, der efter hans Død skalde som hans Slægtingers Arvepart ikke torde komme i fremmede Hænder; hun beholder endog i levende Live Beskyrrelsen af sin egen Formue. Om Lovene skalde være strængere i Henseende til kjøbte Slavinder, som Manden kan have ægtet, kan Forsf. ikke sige. For Resten holder han det ikke for troeligt, at Marsagen, hvorfor Mungalerne ikke skalde kunne faae meer end een Kone, og derfor sødes til Leviratet, skalde være som Michaelis efter Süschmilch bemærker, fordi saa mange af deres Piger sælges i andre Lande til Polygamien. Thi Tjeker, Perser, Araber og Indianer drage fra de Lande, som levere dem hvide og sorte Slavinder, ogsaa en Mængde Slaver. Tallet paa de tilbageblevne, meener han, maae da omtrent blive lige stort. Han kan heller ikke troe, at der i Orienten skalde sødes fleer Piger end Drengene, som nogle formode. I det mindste bestrækes denne Formodning ikke af de Døbelister, som her meddeeles af nogle katolske Mennigheder i disse Lande, endstaaet han tilstaaer, at man mangler nøvagtige og fuldstændige Lister, for at afgjøre noget i denne Sag med Visshed. Polygamie er heller ikke saa almindelig i Østerlandene, som man ofte troer. I Middelfstanden finder man saa, som have meer end een Kone; og selv af de Fornemme og Rige lade mange sig deres Livstid nøye med een. De ere efter Loven forbundne til at underholde deres Koner anstændig, og ugentlig engang at sove hos enhver. Denne Pligt er mange Mohamedaner for tung; thi enten gifte de de sig unge eller sætte de Kræfterne til paa Slavinder, som Faderen kjøber til sin Søn for at holde ham fra liderlige Fruentimmer. Det er heller ikke alle Fædre, der gifte deres Døttre bort for Godeels Skyld, som Europæerne beskjøde dem. Meget ofte giver en rig Mand sin Datter bort til en fattig, og skænker denne dertil en vis Sum, som han ved Weg kontraktens Slutning kan give sin Brud til Udstyr (thi enhver maae bestemme noget); og saadan een maae da gemeenlig udsætte sin Kone saa stor en Sum for det Tilfælde, om han skalde forstode hende, at han ikke let fristes til at tænke paa nogen Forandring. Da Konen ikke er pligtig at give sin Mand hendes egen Formue i Hænder, saa maae denne meget ofte fire hende; og de rige Mohamedanerinde have derfor u dertiden meer at befale i deres Husse, end de kristelige Fruentimmer i Europa, ja ere i visse Maader lykkeligere, efterdi ogsaa de kunne forlange Skilsmisse, isaa Manden viser sig uartig imod dem. Imidlertid stades der dog endnu altid nok, som leve i Polygamie, til at man kan forundre sig over, at,

da Mandspersoners og Fruentimmers Antal formodentlig er lige stort, den fattige Mohamedaner dog ikke er forlegen for Giftermaal; hvilket Forsf. ikke vil have bemærket. Han søger Oplysningen til dette Paradox i Fruentimmernes Sæder og Tænkemaade; thi, da det indprentes dem fra Ungdommen, at det er ligesom en Skam for en voksen Pige, eller en ung Enke, tagen Mand at have, saa søger enhver sig en Mand, endog den, som er forskudt af en anden; og Fruentimmerne kunne her lettere gifte sig under deres Stand, end i Europa, fordi de leve næsten gandske ubemærkede. Vi tvivle paa, at denne Oplysning vil tilfredsstille vore politiske Regnemestere. Med alt dette holder Hr. N. det for upaarbejdeligt, at Polygamie er skadelig for Menneskenes Formeerelse, og finder den Anmærkning grundet, at de som have flere Koner, avle i Almindelighed færre Børn, end de, som lade sig nøye med een; thi naar Konerne vide, at de have Medbehylerinder, saa umager enhver sig at forekomme den anden, og Mandens Føveltsbed eller Vellyst svækker ham i en Hast for hans heele øvrige Levetid.

Omstierelsen vil Hr. N. vel ikke tilstaae Michaelis (See 52 S.) at være nødvendig i de bede Lande for Sundhedens Skyld, efterdi adskillige Selter i Indien, og mange Nationer Kaffrer i Afrika, som alle bae uader et ligesaa hedt Himmelstrøg, som Mohamedanerne i Arabien, ikke omstiere sig, og leve dog ligesaa sunde, som Jøder, Mohamedaner og andre Nationer Kaffrer, hos hvilke denne Brug er anraadet. Imidlertid bekiender han dog, at den er meget nyttig i de varme Lande, især for dem, som ikke flittig tvette sig, efterdi der i disse Lande samle sig flere Bædster under Kørhovedet, end i de kolde, og disse let forarsage Bylder, naar man ikke holder Lemmet flittig reent, og da en Omstiaaren med mindre Nøye og magelligere kan holde det hemmelige Lem reent, end en Uomstiaaren, saa kunde dette allerede være Grund nok for visse Nationer, hvis Religionsstiftere havde indskærpet Reenlighed, til enten at indføre Omstierelsen, eller at beholde den, naar den først var indført. Men den sande Nytte af Omstierelsen sætter Hr. N. deri, at mange Mandspersoner ved den først gøres dygtigere til Avledaad; allerhelst da man finder uomstiaarne Mandspersoner, som Lægerne behøve at foretage et Slags Omstierelse med i deres ældre Aar, for at gjøre dem skikkede til det e Dyemeed. — Fruentimmerets Omstierelse er ogsaa paa mange Stæder i Orienten brugelig, og har ventelig samme Nytte som hos Mandspersonerne, nemlig at befordre Reenlighed og Avledaad. I Henseende til Stedet, hvor

hvor denne Omstierelse skeer, beraaber Hr. Forf. sig paa Chamberys Dictionnary og andre Bøger. Ellers skeer denne Omstierelse henimod det 10 Aar, og enden for Ceremonie. — Gildingers Antal er ikke saa stort i Østerlandene, som man vel i Europa troer. Sultanen i Konstantinopel, siger Hr. N. har maaskee flere Gildinger, end alle hans Undersaatter i hans vidtløftige Rige. De fleste Kasrater i Arabien, Egypten og Tyrkiet kommer fra Habbesch (Abyssinien) og Nubien, og Arabien er vel ikke, som Hr. Michaelis formoder

(54 Sp.) Kasrationens naturlige Sæde. De ere heller ikke saa store Fiender af det andet Køn, som mange have vilde beskride dem, men holde vel selv Slavin der til deres Fornøvelse. Dyr's Gildning synes ikke saa nødvendig i de hede som i de kolde Lande, efterdi den stærker Uddunstning betager dem Modet; og man vil have bemærket i Orienten, at Hingsterne ere vanskeligere at tømme om Vinteren, end om Sommeren.
(Fortsættelsen følger.)

Bekjendtgørelse.

Da Adresse-Contoiret har forkyndet den Kritiske Journals Bedblivelse for tilkommende Aar, saa finder Selskabet, som hidindtil har udgivet bemeldte Journal, sig besøvet til at erklære, at det aldeles ingen Deel tager i den Kritiske Journal, som fra næstkommende Aars Begyndelse skal udgives fra Adresse-Contoiret, men agter, naar den nu løbende Aargang er bragt til Ende, gandske at nedlægge det Kritiske Arbejde.

Trykfeil i No. 25 og 26.

S. 197. Lin. 21. Indtryk læs: Udtryk.
S. 199. Lin. 28. Læpere læs: Lægere.

Aargangen af disse Blade koster:

3 Kjøbenhavn,	Sjælland og Holland.	Sjøn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 31 og 32. ————— I772.

Beschreibung von Arabien — — — von Car-
sten Niebuhr. (Fortſættelse.)

Ni komme til Sproget, og Arabernes Videnskaber. Det er bekiendt, at det ældre arabiske Sprog har allerede havt adff. Alige Dialekter. Det nyere har et ikke mindre Antal, hvis store Forſkiellighed er kiendes tydeligst af en S. 85. meddeelt Tabelle over de forſkiellige Ord, hvormed de ſamme Ting nævnes i daglig Tale i Jemen og i Cairo, ſom er fundet iblant Hr. Forſkaals Papire. Den Dialekt, hvori Koranen er ſrevet, holdes af Araberne for den allerreeneste; men denne er ſaa forſkiellig fra de nyere Dialekter, at man i Jemen og Mekka ſelv anſeer Koranens Sprog ſom et lærdt Sprog, eller ſom det gamle latiniſke anſees i Italien. Det Sprog, ſom tales af Araberne i de berggigte Egne paa Grændſen af Jemen og Hedſjas, ſkal være mindre forſkielligt fra Koranens Sprog, end de øvrige, og alſaa vilde det være fordeeltigt for den, ſom agtede at gjøre Anmerkninger over det gamle arabiske Sprog, at beſøge diſſe Egne. Af Hr. Prof. Forſkaal forekommer ogſaa en meget lærd Anmerkning over det Coptiſke Sprog, hvoraf man lærer, at dette Egyptens gamle Sprog nu næſten er uddøet, og forſtaaes af meget faae coptiſke Præſter ſelv. Det blev forſt fortrængt af det grædſke, ſiden af det arabiske Sprog, ſom nu er Landsſproget i Egypten. Naar derfor Evangelierne og nogle Stykker af Ritualen ere oplæste i Kirken i det coptiſke Sprog, tillægges ſtrax en Overſættelse i det arabiske, at den gemeene Mand kan forſtaa det. Imidlertid ſkal findes Mængden af gammelcoptiſke Bøger i de coptiſke Kloſtere i Egypten; og Hr. Forſkaal troer, at den ſom havde lært det nyere arabiske Sprog tilgavns, og tillige gjort ſig bekiendt med det coptiſke, hvortil han meener gaves Leylighed ved Kollegierne de propaganda i Rom, vilde med ſtor Nytte kunne reyse i Egypten, og drage mange Skatte af coptiſk Literatur for Lyſet, allerhelſt naar det var en

Proteſtant; thi Katholikerne have de coptiſke Præſter Miſtroe til. — I Syrien og Palæſtina hører en Reysende vel ikke andet end arabisk, dog er det ſyriſke og chaldæiſke Sprog ikke gandske uddøet, men holder ſig endnu i adff. Landſbyer i Egnen af Merdin og Moſul, endſkiønt meget forſkielligt fra det gamle Sprog. Paa Den Cypers hører man intet af det ſyriſke Sprog, ſom Michaelis efter Affemann havde formodet (80 Sp.) men det grædſke er endnu Hovedsproget paa denne De. — Kiurderne have endnu vedligeholdt deres gamle Sprog, og man træffer for nærværende Tid tre Hoveddialekter an i Kiurdiſtann, efterſom Provintſerne grændſe nær til Arabien, eller til Perſien, eller til ſaadanne Landſbyer, hvor chaldæiſk tales. — Sabæerne eller de ſaa kaldte St. Hans Chriſtne i Egnen af Baſra, ſiges endnu beſtandig at tale og ſkrive deres gamle Sprog imellem ſig.

De ældſte arabiske Figurer eller Bogſtaver have været de Hamjariske; men af diſſe har vor Reysende ingen forfundet; dog tvivler han ikke paa, at der findes Indſkrifter i diſſe Figurer i den berggigte Egn af Jemen. Paa de hamjariske fulgte de kuſiſke, hvilke endnu undertiden bruges i nogle Egne af Orienten, og ventelig ogſaa i Barbariet. Hr. N. meddeeler adff. lige kuſiſke Indſkrifter, ſaavel paa Steene ſom paa Mønter, og overlader de Lærde og Kiendere af det gamle arabiske Sprog, ſelv at ſamle de adff. Alige Alphabeter deraf, og gjøre deres Anmerkninger derover. Adff. lige af diſſe Indſkrifter, endog ſaadanne, ſom Forſ. forgæves har ſørgt arabiske Læ. de tilraads om, har Hr. Dr. Keiſſe i Leipzig lykkelig forklaret; og diſſe Forklaringer finder man i Fortalen. Hr. Keiſſe har ogſaa erindret Hr. N. at Tab. VI. burde været ſat for Tab. V, efterdi denne indeholder Slutningen af en Sura i Koranen, ſom begynder Tab. VI. Indſkrifterne i Orkenen paa Beyen fra Sues til Bierget Sinai ſvares ikke, ſiger Hr. N. til det store Haab, man har gjort ſig om dem; han anſeer dem meelt for Reysendes

Bb

Navne

Navne, som ere indbugne i de raa Steene. Monterne ere, to af Guld, hvis indvortes Værdie og Forhold imod vore Penge Hr. N. har ladet undersøge ved forrige Myntguvarden Hr. Müller; de øvrige ere alle af Kobber. Nogle af disse holder Forsk. mærkværdige for Figurerne's Skyld, efterdi man ellers ikke træffer Figurer paa Mohamedanernes Mynter. Blant Mynterne ere ogsaa nogle gamle persiske og persiske, hvorpaa Skriften er af to meget forskellige Alphabeter. Paa den nyere arabiske Skrift har Hr. N. ogsaa ladet i Kobber afflikke Prover, saavel som paa Janitscharernes hemmelige Skrift.

Ungdommens Opdragelse er ikke saa forsømt i de mohamedanske Lande, som man i Europa forestiller sig. Man finder i alle store Stæder, og næsten ved enhver Moskee Skoler, hvor Ungdommen undervises i at læse, skrive og regne. Fornemme Folk holde Privat-Informatorer for deres Børn og Trælle. Foruden de mindre Skoler gives ogsaa adskillige Akademier, hvor de høiere Videnskaber som Astronomie, Astrologie, Philosophie o. s. v. drives. Af Poetiken synes Araberne endnu at være store Elskere, og besyngte ofte deres Anføreres Heltegedtninger. Et Stykke af et arabisk Sørgevers ansøres S. 106. I de store Kaffe-huse indfæde sig til visse Tidens fattige Lærde (Mullas), som forelæse Gæsterne enten et historisk Stykke om en gammel berømt Helt, eller en moralsk Fabel, hvorfor de gemeenlig faae en lille frivillig Gave af deres Tilhørere.

Arabernes og i Almindelighed Mohamedanernes Tidsregning er meget ufuldkommen. Dagen regne de fra den eene Solens Nedgang til den anden, og dette og dette Tidrum deele de i 24 Timer, men da saa af dem vide af Uhre at sige, saa have de intet noye Begreb om Timerne, men regne paa Slump, som naar en Europæer siger: Dette eller hint er skeet i Middags, i Aften o. s. v. Dog er Dagen afdeelt i visse Deele, som have hver deres besynderlige Navne. Af disse Deele er allene Middag og Midnat noye bestemte, og falde just paa Klokken 12; de øvrige falde alle tidligere eller sildigere, efter som Dagene ere længere eller kortere. Maanederne regne de efter Maanens Løb, og den Dag, de først ses, Raamaane, er den første Dag i Maaneden; men de ere da heller ikke meget bekymrede, om de begynde Maaneden en Dag tidligere eller sildigere. At deres Festsdage ikke paa alle Stæder indfalde paa een og den samme Dag, er en naturlig Folge. Men da Raanaaaret er 11 Dage kortere, end Eselaaret, saa have de Lærde et andet Aar, som bestaaer af 365 Dage, og andre Navne for Maanederne end de almindelige.

De egyptiske Christne i Egypten tælle 5500 Aar fra Verdens Skabelse til Christi Fødsel, og fra denne Tid ikkun 276 Aar til Begyndelsen af den diokletianske Tidsregning. De regnede altsaa 1762 ikkun 1478 Aar efter den diokletianske Tidsregning, og 1754 Aar efter Christi Fødsel. Deres Maaneder ere alle lige, hver af 30 Dage; men ved Enden af Aaret indskyde de fem Dage og hvert fjerde Aar 6 Dage. Deres Festsdage indfalde derfor altid i samme Aarets Tid. Historikerne i Mosul synes at have Seleucidernes Tidsregning foruden den almindelige, og man vilde paa staae, at de østerlandske Christne betiente sig af denne Tidsregning i alle vigtige Dokumenter.

Man slutter af Tidsregningen, at Arabernes Stjernevidenskab ikke kan være meget fuldkommen. Hvad de vide deraf, lære de for Astrologiens Skyld, som er høyt agtet. De faae dertil den fornødne Anvisning af en Arabisk Bog, hvis Forfatter er Abdrachman es Sofi, i hvilken næsten alle Stjernebilleder ere aftegnede i samme Orden, som i Bayers Uranometrie. Dette Skrift gemmes nu paa det kongelige Bibliotek i Kiøbenhavn. Om de hos Job IX, 9. forekommende Stjerner (See Mich. 86. Sp.) giver Hr. N. denne Underretning. Υ er Urfa major eller den store Bogn, π Plejades, σ Sirius eller Hundestjernen. En Komet hedder hos Araberne Nachta Abu Suble, Abu Denney, d. e. Halestjernen, og Abu Seif, eller Sværdstjernen. Af alle Stjerner kjende Araberne Sirius bedst, hvilken de kalde Subhell; paa den merke de flittigst; thi naar den kommer saa vidt ud af Solens Straaler, at man kan see den om Morgen, begynder den store Heede at aftage; hvilket er Araberne en ikke liden Glæde. Aarsagen til Formørkelsen er alle fornusige Mohamedaner meget vel bekendt, og man træffer i de store østerlandske Stæder en eller flere, som vide at udregne dem efter Ulugh Beighs Tabeller. Men blant Pøbelen hører man endnu den Fabel, at Himmelskuglerne ved deres Formørkelse forfølges af en stor Fisk. Naar derfor en Formørkelse indfalder, bringe Kværlinger og Børn i en Hast deres Metalbækkener og Rindeler op paa deres Huse, og gjøre en stor Allarm for at jage Fisken bort. Men vor Reysende har seet dem meget fornøyet ved dette Arbejde, og troer, at de gjøre det meer for at fornøye sig ved deres eenfoldige Musik, og at gjøre deres Naboer opmærksomme.

Araberne have adskillige hemmelige Videnskaber, som deres Munk (Derviske) af visse Ordener og Lærde (Mullas) have sig forbeholdne. Disse bestaae i blotte Kogle,

Koglerter og Eroldomskonster, og foragtes af alle fornuftige Mohamedaner.

Araberne ere fornemmelst deres ordentlige Leve maade sielden syge, og bekymre sig ikke meget om Lægekunsten. Lægerne kunne derfor ikke gjøre megen Lykke her, og drive deres Videnskab ikke høyt. Hos de fleste beløber den sig til nogle Konstord, som de have lært af Avicenna (Ibu Sina) og andre gamle arabiske og grædske Lægebøger, og høyt nogle Urter's Virkninger, som disse Forfattere have beskrevet; ogsaa nogle Husraad. Klysterer ere dem ikke saa ubekjendte eller forhadte, som nogle Rejsebeskrivere have foregivet. Naareladen og Kopsætten er dem ogsaa bekjendt. Olie troer man, styrker Legemet og beskytter det imod Solen Hede. Den gemeene Mand salver sig derfor flittig med den allerfletteste Olie, og bruger det ogsaa især i Sygdomme. Hos de østerlandske Kristne gives den sidste Salvelse ikke, førend intet Haab er til Bedring (See Michaelis 17 Sp.) Tandpine er fornemmelig for dem, som boe i Stæderne, ikke fremmed (Michaelis 68 Sp.), og man holder for, at den befordres ved Stanken af Priveterne. I Bosra, hvor disse ere meget flette og ubekvemme, er denne Plage i det mindste meget almindelig, og man seer ofte Barbererne midt paa Gaden, at trække Tænderne ud. Fors. troer og, at den endog for Kaffeens Brug ikk. har været saa sielden, som Michaelis formoder, og heraaber sig i dennr Henseende paa Herodots og Johann Wildes Vidnesbyrd om denne Sygdoms Sædvanlighed i Egypten. Orme vil Araberne ogsaa have fundet i Tænderne. Men at de skulde sætte en større Værd paa Tænderne end andre Legemets Deele, findes intet Spoor til. Nerveormen Vena medinensis (Michaelis 50 Sp.) er meget almindelig, og dens arabiske Navn er Erk eller Erkfel insil. Man troer, at den kommer af det staaende Vand, som man i nogle Egne er nødt til at drikke; hvorfor Indvaanerne bruge den Forsigtighed at drikke Vandet affiet giennem et Klæde. Naar nogen har faaet Sæden til disse Orme hos sig, saa merker han intet til dem, indtil Ormene ville arbejnde sig igiennem Huden, og dette forvolder ikkun nogen Kløen. Nerveormen er saa tynd som en Traad, men undertiden to til tre Fod lang. Naar den har arbejdet sig noget igiennem Huden, vinde østerlænderne den paa et Straeahalm, eller paa et lille Stykke tyndt Træ. Ligesom den spinder sig ud, vinde de den daglig op, indtil den har arbejdet sig ganske ud, hvormed den kan tilbringe nogle Uger. Man maae ikkun vel vogte sig for, at man ikke river den af, i hvilket Fald den trækker sig tilbage, og kan forvolde Lamhed eller Koldbrand. Sælstakers Læge Hr. Doktor Kramer, fik kort for sin Død i Bombay fire af disse

Orme paa sine Fodder, og een paa sin Haand, hvilket dog er et sieldent Fald. — Imod Slangers Bid holde nogle Hvideløg tienlig, for Resten har Hr. N. intet kundet erfare til Besvarelse paa Michaelis 75 Sp. efterdi Araberne holde deres Kurer imod Slangesift meget hemmelige. — Araberne have tre Slags Spedalskhed, nemlig; Bohak (پنه), som er hverken smitsom eller farlig, Baras, som ogsaa ikkun sielden er ulægelig, og Dsuddam eller Madysourdam, som af alle er det værste Slags. De to første Slags beskriver Hr. Forskaal, og hans Beskrivelse ser komme meget overeens med dem som gives 3 Mos. Bog. 13 K. p. Det sidste Slags holder Hr. N. for at være det som Hillary (See Mich. 28 Sp.) kalder Spedalskhed i Leddene. Man har i adskillige østerlandske Stæder affondrede Huse for dette Slags Spedalsk, hvor de leve og avle Børn sammen. Dog tages Børnene, naar de ikke er anstufne af Sygdommen, strax fra dem, og overgives til junde Ammer. — For at b. svare Mich. 76 Sp., om der gives Sygdomme, som ere Hielpemidler mod Pesten, har Hr. N. erkjendigt sig hos Doktor Küssel i Haleb, en erfaren Læge og Broder af den bekjendte Forfatter af Natural history of Aleppo, men denne Læges Jagttagelser synes ikke at bestyrke Hr. Mich. og Liomedikus Røderes Formodninger. — Koppernes Indpodning er i Orienten meget almindelig. Beduinernes Koner indpode dem selv paa deres Børn, og betjene sig i Mangel af bedre Redskaber, af en Torn, for at ridse et Saar i Armen. I Konstantinopel bruaer man at f. ue den tørre Materie ind, eller, at tage den ind i en Rosine eller Sligt.

Guld, hvorom de grædske Skribentere tale saa meget, findes intet i Arabien, enten i Floder, eller Biergværke. Jernbiergværke ere i Jemen, men baade utilstrækkelige og flette. I Oman findes meget gode Blyebiergværke: — Af Edelskeene er den lysebrune Alit, meest agtet, hvilken man holder for at stille Blod, naar man lægger den paa et friskt Saar.

Den for dum saa berømte arabiske Vrak eller Røggelse er ikke kommet altsammen fra Arabien, men, ligesom endnu, den bedste fra Abyssinien og Indien, som ikkun er blevet ført over Arabien, og deraf har faaet Navn af den arabiske; — Kaffe træet er et af de merk. værdigste Træer i Arabien. Det dyrkes fornemmelig paa den vestlige Side af det høje Bierg, som gaaer igiennem Jemen. Hollænder, Franke og Engellænder have fundet Middel til at føre Planter deraf til deres Kolonier; men den jemenske Kaffe beholder dog stedse Fortrinnet, hvortil maastee Aarsagen er, at Europæerne

ropæerne ikke avle deres under den samme Polhøjde, eller under saa høje Bierge, hvor der er saa regelmæssigt et Børligt, som i Zemen. — Balsamtræet findes i Arabien, men Indvaanerne betiene sig ikke deraf. — Manna finder man endnu i adskillige Egne i Orienten. Det sætter sig som Meel paa visse Træer, hvilke Forsk. holder for Egetræer, og høstes i Juli eller August. Det Slags Manna, som man kalder Sarandjubin eller Sarandjubil (See Mich. 26 Sp.) skal samles i stor Mængde i Egnen ved Ispahan paa en lille tornet Riis væxt; det bestaaer i latter smaa runde gulagtige Korn, og er altsaa af den Skikkelse, som Israels Børns Manna beskrives 2 Mos. B. 16 Kap. 14, 31. og 3 Mos. B. 17 Kap. 7. Paa mange Stæder bruger man intet uden Manna til Bagværk og andre Spiser, i Stedet for Sukker. — Viin drikker Mohamedanerne vel ikke; men Druen dyrkes dog med stor Glid. Det Slags Druer, som kaldes Soret (Mich. 23 Sp.) har Hr. N. ingensteds fandt, men vel et Slags, som i Stedet for den haarde Riærne har en blød Sæd, som ikke mærkes, naar man æder den, men ses tydelig, naar man stier Druen. Dette Slags Druer er liden, meget sød, og udføres i stor Mængde af Zemen som Rosiner under Navn af Zebit, og af Persien under Navn af Rischins. — Den Beskrivelse Hr. N. giver paa Vexen El Peroa, hvilken de lærde ansee for Jonas's Rikajon (Mich. 87. Sp.), stikker sig ikke ilde dertil. Stammen har store Blade, voxer hastig, og Bladene og Blomsterne visne i saa Minuter, naar de afbrækkes. — Hvad Hr. N. anfører om Træet Krak til Besvarelse paa Mich. 74. Sp., vil vel neppe tilfredsstille denne Lærde. Man kan veete meer derom i Hr. Forskaals Papire; og det samme formode vi om andre Arabiens Vexer og Planter.

For at besvare Mich. 13 Sp., har Hr. N. nys bekymret sig om adskillige Stæders Frugtbarhed i Orienten, men aldrig hørt om nogen saa overordentlig stor Frugtbarhed, som den Hr. N. beskriver. I Egypten giver den ved Nilens Vand frugtbargiorte Jord ikke meer end tifold Hvede, som Granger alt har bemærket. I det babiloniske Landskab, hvor Jorden vandes af Floderne Euphrat og Tigris, ansees det for en stor Frugtbarhed, naar den frembringer tvefold, og meer end tredivefold kunde ingen erindre sig at have hørt om. Paa de Stæder derimod hvor Jorden allene vandes af Regnvand, er det tiende til femtende Korn det sædvanlige. Men saadan en Høst holder man ogsaa ligesaa god, som en tvefold og derover paa de første Stæder, efterdi den Hvede, som allene har faaet Regnvand, er baade kraftigere, og giver meer Meel end den som vandes ved Kunst. Et Slags sort Byg giver

halvtrediesindstivesfold af sig, og en Riismand i Alexandria vilde forsikre, at Landet ved Kalebin gav endnu fem hundredefold, og havde for dum baaret tusindfold. Men dette holder Hr. N. ikke for troeligt. I Syrien og Palæstina høstes man det tiende, to ste, høstsextende Korn. I den bierggigte Egn af Zemen, hvor Agerdyrkningen synes at være bragt meget højt, skal Hveden undertiden bringe halvtrediesindstivesfold, og hveden under tifold. Durra derimod, en Sæd, som altid giver meer af sig, end andre Frugter, giver i den bierggigte Egn ifkan hundrede og halvtrediesindstivesfold, i Dalene derimod to hundrede, ja undertiden fire hundredefold; og denne Frugt høstes tre Gange om Aaret. Hr. N. formoder derfor, at naar de græske Skribenter tale om Mesoriens, eller de bellige Skribenter om det forjættede Lands store Frugtbarhed, kunde de have meent Durrafrugten, efterdi ikke allene den gemeene Araber, men ogsaa Jædbyggerne i Egnen af Tripolis, og altsaa i Nærheden af det paa Hvede frugtbare Bierg Libanon, næsten intet Brød smage, uden af Durra og sælge Hveden. — Hr. N. beskriver de østerlandske Folks Agerdyrknings Redskaber, som ere flette, og den maysommelige Maade, hvorpaa Jorden maa vandes i Zemen. Ufbildning paa de Maskiner, som dertil bruges, lover han at meddeele i sin Reyses beskrivelse. Deres Maade at saae, høste og tørste paa, er meget nysommelig, og de fornemste dertil brugelige Redskaber foreslilles Tab. XV. At nogen skulde gjøre sig en Samvittighed af at saae to Slags Sæd paa en Ager, eller at man skulde have et Slags religiøs Afstøpe for en ureen Ager, har Hr. N. intet Spor fundet til (See Mich. 14 Sp.). Høstetiden er efter Jordsmonnets Beliggenhed og eftersom Ageren tidlig eller sildig vandes, meget forskiellig. Efter Hr. Forskaals Bemærkning saar man omkring Kanaben ved Alexandria i Oktober, og Frugten indhøstes allerede i Februar; men nærmere ved Alexandria, hvor Landet ikke kan vandes ved Nilens Oversømmelse, lægges Sæden i November og Hveden moednes alt i Februar, men Bygget ikke førend i Martii. Rug saar man der ikke. I Egnen af Kairo blev Bygget sidst i April taget af Marken.

Forsfatteren slutter denne første Afdeling med en Beskrivelse paa adskillige Dyr i Arabien. Heste ere i stor Anseelse. Man deeler dem i to Slags; det ene kalder man Kadischi eller Heste af ubekendt Herkomst; det andet Koplani eller Kophyle d. e. Heste, hvis Aar man vil vide fra to tusinde Aar siden, og som skulle have deres første Oprindelse fra Kong Salomons Stutterie. Det første Slags bruger man som i Europa til alle Slags Arbejde. Men Koplani bruges allene til Kæbejere,

dehæste, og sælges gemeentlig meget dyrt. Deres Dyr bestaae ikke i den udvortes Anfæse, hvori det første Slags som tiest overgaaer dem, men i Læthed, Begjærlighed til at udstaae Fatiguer, og at leve ligesom af Vinden. Man holder dem derfor meget tieligt til Krig, og tilslægger nogle af dem den Forsand, at naar de faares i en Trefning, og gøres upstikkede til at bære deres Rytter længer, begive de sig strax tilbage, og bringe Rytteren i Sikkerhed; falder Rytteren ned, staae de saalænge hos ham og vrinske, indtil han faaer Hielp, o. a. m. Man har adskillige, meer og mindre berømte Familier af disse Ridehæste. Naar en Hoppe skal bedækkes, stæer det altid i eedsvorne Vidners Overværelse; og endstjønt mange Araber ofte ingen Samvitighed gjøre sig over at sværge en falsk Eed, har man dog intet Exempel paa, at nogen Araber har aftagt et falskt Vidnesbyrd om en Hestes Fødsel. Dog er det meest i deres Fædreland, at disse Kestiani have saa stor Værdie. Tytterne ville heller have de store tunge Heste, som gjøre meer Parade. Engellænderne derimod betale dem undertiden i Moskva med 800 til 8000 Species-Rigsdaler, og saae vel dobbelt saameget igien i Bengalen, og vel fire dobbelt i Engelland. — Af Wesler har Egypterne ogsaa to Slags; de smaa doerne, og et Slags store og modige, hvilke man paa Kæmper betiener sig beqvemmere af end af Heste. — Dromedarer med en Pukkel ere lidet forskiellige fra Kameeler; de med to Pukler ere seldne og tilbringes fra fremmede Steder. Hr. N. beskriver Kameelens besynderlige Maade at parre sig paa som stæer baglænds, og med stor Koldsindighed hos Hannen. — Hvad Hr. N. anfører om den arabiske Dre, vil ikke meget tilfredsstille Michael 46 og 85 Sp. Bøffeloxen holder han heller ikke for et i Arabien indfødt Dyr. Kjødet deraf spises meget, saavel af Fornemme som af Ringe, dog er det haardere og grovere end andet Drekjød. Takkhal eller Tschakkhal (See Mich 38 Sp.) er et bekendt Slags Kæve eller vilde Hunde, hvis Skrig ligner Hundes Hulen. Det er et bidste Dyr, men man giver sig ingen Umage at fange det, fordi Skindet søges ikke. — Lycæna findes meget hyppig i Persien. Den gaaer ud om Natten, og paa den Aarets Tid, da alle Indbyggere sove under fri Himmel, røver den vel undertiden Børnene fra Forældrenes Side. — Af Aber gives Mængden i Jemen, og de som have en rød og nogen Bagdeel, ere især skikkede til at lære alle Slags Konster. — Af tamme saaeelsom vilde Fierededyr findes Mænaden; ligeledes Fiske i Overflodighed i den arabiske Havbugt. Iblant Muskelarter er især Kinndi Strombus fulus bekendt, den ligger dybt i Grunden, og er derfor vanskelig at faae. — Hvad Hr. N. beretter om Græshoppen, synes at bejvorte Michael

lis Formodning (32 Spørsmaal), at den i Mosais Tid fra Egypten kommende Sværm af Græshopper, saget den var kommet over det røde Hav til Egypten, idog vel paa Tilbagevejen kan have fundet sin Grav i dette samme Hav, fordi den som en Indvaaner af Orkenen ikke kender Havets Natur, og kan have nedladt sig der af en naturlig Hungers Drift. Hr. N. har seet en stor Sværm af disse Trækfugter sætte over den arabiske Havbugt ved Djidda, hvor den er meget breed. Uter har han seet en stor Flok trække Moskva forbi frem og tilbage over Havbugten, og uagter denne ikke er bred her, laae dog Havbredden allevegne fuld af døde Græshopper. En stor Sværm, som formodentlig kom fra den Lybiske Orken, saae han og nedlade sig i Cairo paa Tagene og Gaderne. Et stort Stykke Land paa Venen fra Mosul til Missibien var skilt med unge Græshopper, som endnu ikke vare meget større end almindelige Fluer. Disse Græshopper siges at faae deres naturlige Størrelse i en utroelig Hastighed. Men det var en god Politie let at dræbe dem saa at sige i Fødselen, dersom man ikke forlod sig paa Forsøket og Samarnog eller Græshoppeæderen. Den saa kaldte Gottesanbeterinn har han ogsaa truffet, men ikke merket, at Mohamedanerne holde den for hellig, eller troe, at den viser dem Vegen til Mekka. Han formoder derfor, at de Christne have først givet den dette Navn. Disse Trækgræshopper, som siges at være de samme, som de man kender i Lydsland, tiene Araberne til en behagelig Spise, naar de ere seede. Man steger, eller koger, eller tørrer dem og æder dem med Salt; og i Smag siges de at ligne de Holsteenske Bretlinger. Jøderne i Jemen troede, at de Fugle, Gud havde sendt Israels Børn, i Orken vare ikke andre end disse Græshopper, hvilket og Jobus Ludolphus har gjort rimeligt. Der gives dog ogsaa andre Slags mindre Græshopper, som ikke spises. En egen Sammenligning imellem Græshoppen og andre Dyr, som Hr. N. har hørt af meer end en Araber, mener han, kan tiene til Oplysning af Abenb. 9 Kap., 7. 8. 9. 10 B. De sammenligne dens Hoved med en Hestes Hoved, Brøstet med en Loves Brøst, Kroppen med en Slanges Krop, Halen med en Skorpion's Hale, o. s. v. Han troer, at en Theolog af Indsigt og Skisnsomhed, som i nogen Tid kunde leve blant de vmsireisende Araber, vilde maaskee finde Lejlighed til at oplyse mange Sæder i denne bibelske Bog. — Græshoppens naturlige Fiende kaldes i nogle Egne Samarmar eller Samarmor. Den skal være sort, større end en Spurre, men ikke behagelig at æde; og daglig skal den fortære et utrædeligt Antal Græshopper. Indbyggerne i Mosul og Haleb (Aleppa), hvor den ikke er hemmesødt, søge, naar Græshopperne tage til, at lokke

den til sig fra Chorasau, hvilket skeer ved at lade en SørdeBand med visse Ceremonier bente fra denne Provintz, som de da troe, at Fuglen følger, og opholder sig ved, saalænge en Draabe deraf er tilbage — Moses Selav holdt Hr. Forskaal ogsaa for at være Dagteien. — Flyvende Fiske (Mich. 4 Sp.) har Hr. N. vel seet paa den arabiske Haabugt, men kun i ringe Antal. De flyv ikkun nogle hundrede Skridt langt, og kom ikke høyt over Vandet. — Flyvende Slanger (Mich. 83 Sp.) kaldes vel meget uegentlig de som springe fra et Træ paa det andet, og Slanger med Vinger har vel Ingen seet. — Til Slutning forklarer Hr. N. Forskællen imellem de reene og ureene Dyr efter Mohamedanernes Begreb til Oplysning af Michael. 95 Sp., men disse de mohamedanske Theologers Spidsfædigheder finde vi ingen Lyst at underholde vore Læsere med.

Den anden Afdeeling indeholder Beskrivelse over enkelte Landstaber i Arabien. Da de i Europa brugelige Navne: Det lykkelige, det steenigte, det øde Arabien, ere gandske ubekjendte i Orienten; saa har Forsk. anført Landstaberne med de hos Araberne brugelige Navne, og beskrevet dem efter Hyaanden, nemlig Jemen, Hadramaut, Oman, Lachsa, Hedssas, og Ørkenen ved Bierget Sinai. Imellem Oman og Lachsa har han ogsaa meldet om de uafhængende Herstaber ved den persiske Haabugt; efter Beskrivelsen af Hedssas bemærket adskilligt om Bedouiterne eller de omstreifende Araber, og til Slutning anført Jagttagelser over Ebbe og Flod i den persiske Haabugt, og over Magnetnaalen.

Af de anmeldte Provintzer var Jemen fornemmelig det Land, som Selskabet burde gjøre sig saa meget mueligt bekjendt. Men Jemen staaer langt fra ikke under een Herre; det har adskillige gandske uafhængende Fyrstendømmer, hvoriblandt det fornemste er det, hvori Sanna er Hovedstaden, og i dette Distrikt har Forsk. besøgt næsten alle Byer, derfor er ogsaa Beskrivelsen af dette lidet Landstak langt fuldstændigere end af de andre Deele af Arabien, hvor Hr. N. ikkun har været i Grændsestæderne, eller ikkun reyst lige igiennem, eller som han blot har beskrevet efter indsamlede mundlige Efterretninger. Det Herstak eller lille Kongerige, hvori Sanna er Hovedstaden, har han kaldet Jemen i en snævrere Forstand. Dette er vidtløftig beskrevet fra S. 182. til 254.; og vi ville deraf forelægge vore Læsere det mærkværdigste.

Naturen deeler dette Land i Chebama eller det platte Land, og Djabbal eller den biergagte Egn. I den sidste finder man vel Floder, som det heele Aar have Vand, men ikke i Chebama, hvor Floderne tabe sig i Sandet, undtagen efter en stærk Regn, da adskillige

falde i Søerne, efter at de have vandet Chebama. — Regenten kaldes Iman, undertiden ogsaa Chalif, vel og Emir el Momenin, og er en gandske uafhængende Fyrste baade i geistlige og verdelige Sager. Han bekjender sig til Sekten Seidi, men mange af hans Undersaatter til Sekten Sunni. I Jemen finder man mange Jøder, men ingen iadsfødte Christne, saa mange ogsaa deraf have været i de ældre Tider. — Vi forbigaae hvad Hr. N. anfører om Landets gamle Historie; men den nyere Regenterhistorie har ved hans Flid vundet anseelig. Han har de fleeste did hørende Efterretninger fra en hollandsk Reega, som i adskillige Aar har opholdt sig i det Faderste af Jemen, og gjort sig vel bekjendt med Landets Historie. Den nu regierende Iman eller Kongeslægt i Sana er paa Thronen siden omtrent 1630, da den første Stammefader af denne Familie, ved Navn Sejid Khassem, bekjendt hos Araberne i Jemen under Navn af Khassem el Kbir d. e. den Store, afløste det tyrkiske Aag og gjorde sig til en uafhængende Herre. Forsk. opregner denne Khassem den Stores Efterfølgere i Regieringen indtil den i Aaret 1763. regierende Iman, hvis Navn var El Mahadi eller Mohd Abbas; og meddeeler desuden en særskilt uoversommelig Stammetavle over det regierende Hus. Thronen i Jemen er arvelig, og naar Prindserne have alle lige gode Egenstaber, saa ønskeligt undersaaternes altid den ældste, som er sødt af en af Imans Egtehusfruer, til Regent. Men at dette ikke altid skeer, viser den nu regierende Fyrstes Exempel, hvis Moder var en forre Slavinde af den forrige Regent, som ved Æst satte sin Søn paa Thronen, med den retmæssige Arvings Udelukkelse. Endskjandt Iman fører Krig, og slutter Fred efter eget Lykke, saa synes han dog ikke i alle Ting at regiere med en uindskrænket Magt; thi Kriminal- og andre vigtige Sager afgjøres for en høyeste Ret i Sana, som bestaaer af adskillige Kadis, og hvori Iman presiderer. Men da det staaer i hans Magt at iadsætte og afsætte Kadis, saa vil dette Vaand ikke sige meget. — Hvert Amt i Riget har sin Stattholder, som kaldes Dola eller Emir, eller og vel, naar han er af meget fornem Herkomst, Vadi. Deane anfører Imans Tropper i sit Distrikt, og bærer de kongelige Tidskomster, men han maa selv sidde paa Soldboden, og aarlig aflægge meget nye Regnskab; og gemeenlig tilbagekaldes han hvert andet eller tredje Aar for ikke at faae Leylighed til at samle sig for store Rigdomme, som kunde friste ham til at gjøre sig uafhængende. I de store Amter er foruden Stattholderen et Slags Kontrolører, som staae umiddelbar under Iman, og ikke under Dola, men maa selv sidde tilligemed denne paa Soldboden, holde Kontrabog af alle Tidskomster, og overhoved have

et vaaget Dye paa de fyrstelige Betienters Opførel. Et hvert Amt har ogsaa sin Kadi, som forvalter Retten saavel i gejstlige som verdslige Ting, og staaer ikke under Dola eller Stadtholderen. — Tyrkiens Indkomster bestaae meest i Sold, og Solden af Kaffe er den vigtigste Artikel. — Imaas staaende Tropper beløbe sig i Freds tid til 4000 Mand Infanterie, og omtrent 1000 Mand Ryttere. Denne Armee anses af Araber af gammel Adel, men er ikke, som i Europa, inddeelt i Regimenter. En Cavalleris tjeneste i Fredstider bestaaer fornemmelig i at følge sin Iman, eller i Provintserne sin Dola om Fredagen til Moscheen; de fleste ere tillige Civilbetiente. Enhver klæder sig, som han lyst. Naar de komme tilbage fra Moscheen paa den store Plads, som næsten i alle Byer er foran Stadtholderens Hus, saa tage nogle deres Kantser, og forfølge hinanden parvis, og deri bestaaer all deres Krigsøvelse. Saadant et Beddeløb, som vor Kysende har ansiet i Cohena, hvor Stadtholderen gjorde sig en Fornøjelse af at forlyste sine Gæster dermed, har Hr. Baurenfeind foresillet paa den XVI. Tabelle. Stadtholderen, som han skienkede denne Tegning, forundrede sig meget over Europæernes Duelighed i Tegnekunsten, især da han selv og nogle af hans Officere vare saa vel trufne, at man strax kunne kiende dem. Infanteristerne holde Vagt hos Stadtholderen ved Portene, og paa Vagtaarnene. Deres Sold er maanedlig $2\frac{1}{2}$ Species Rigsdaler. De klæde sig ogsaa efter eget Behag. Ogsaa de ledsage Dolaen om Fredagen med til Mosqueen, og foran hver 40 eller 50 Mand gaar fire, som holde deres blotte Knive eller deres Flinter i Bæret, syng der ved og spruge fra en Side til den anden som galne eller drukkne Folk. Naar de komme tilbage paa den omtalte Plads, maae de syre adskillige Gange, hvilket vel gaaer temmelig uordenlig, men er dog en Krigsøvelse, som Tyrkerne intet vide af, og som Araberne ventelig have lært af de forløbne indianske Kristne, eller af de til Mokka kommende Europæer. Kanoner bruge Araberne ikke i Feldten, og til de faa de have paa deres Kasteller, bruges meest Fremmede. Krigsskibe holder Iman ikke. Arabernes Fisterbaade ere maaskee de simpelle og ældste Fartøyer i heele Verden. De bestaae af nogle for til framagtige Stykker Træ som ved Overtræer ere besættede med Træesøm. Paa saadan en Baad sætter en Fister sig som han gaaer, nemlig gaadste ryggen. Hans Roer er en Stok, hvorpaa ved hver Ende er naglet et lidet Bret, og med dette slaar han, snart paa den ene snart paa den anden Side i Vandet. Ved god Wind betiener han sig af sit Roer i Stedet for Mast, og en lille Straaematte er hans Seyl ligesom alle iemeniske Skibe føre Seyl af Straaematter. Med dette flette Fartøj vover han sig saavidt fra

Landet, at Hr. N. ikke tvivler paa, at man jo i den Egn, hvor Havbugten ikke er breed, kunde sejle over derpaa fra Arabien til Afrika. Med Kouster og Manufacturer er det slet sat i Jemen. Guld og Sølvarbejdere ere meest Jøder og Bantianer; ved Mynterne saavel her som i Tyrkiet finder man ogsaa næsten lutter Jøder. Vand og Windmøller har Forsk. ikke seet i heele Arabien, dog traf han en Oliemølle i Sebama, som blev drevet ved en Dre, og formoder, at de vel ogsaa have saadanne Koramøller. Forsk. for saa Aar have de begyndt selv at forsørdige deres Flinter, man de bruge endau ikke andre, end med Lunter, paa nogle Aarer ogsaa en Glasbylte anlagt i Mokka. Linnet forarbejdes ikkun af den midlere og grove Sort; og Klæde slet ikke. Bogtrykkerier finder man ingenstæds, og Forsk. troer ikke, at de saa let indføres i de mohamedanske Lande; ikke fordi Geistligheden og de mange Skrivere, som staae ligesom under deres Skots, skulde sætte sig derimod, men fordi de nyere i hinanden hængende, ofte over hinanden satte, og gienem hinanden slængede arabiske Bogstaver, see langt smukkere ud, naar de ere vel skreone, end naar de trykkes. og fordi et Bogtrykkerie af saadanne Bogstaver vilde udfordre store Bekostninger, som Uffættningen ikke kunde betale. Af denne Marsag var det og, at det i Konstantinopel af Renegaten Ibrahim Effendi anlagte Bogtrykkerie saa hastig ophørte. — De i Jemen slagte Mynter ere ikkun saa, og alle uden Figur med en blot Opskrift. Af europæiske Myntsorter ere gangbare venetianske Dukater og Sequiner, og romerskkeserlige heele, halve og Qvart Speciesrigsdaler. Hvem som ønsker en nyere Underretning om Mynterne, ilige maade om Maal og Vægt, fornemmelig i Mokka, og om de ind- og udgaaende Vare sammestæds, maae vi henvise til Skriftet selv.

Derpaa følger det lille Kongerige Jemens nærmere geographiske Beskrivelse. Det har 30 Amter, nemlig sex i Tchehama og 24 i den bieraggate Deel, hvilke her ere bestreone efter Büschings Methode, med de dem tilhørende Stæder og Landsbyer, saavidt Forsk. har kundet erholde Efterretning. Ved de vigtigste Stæder er Polhøjden beregnet; og da det for de Lærde er af stor Vigtighed at vide, hvorledes Jodbyggerne skrive deres Byers Navne, saa ere de arabiske Navne hist og her bemærkede, hvorover dog andre Læsere ikke have Marsag at besvære sig, da de samme Navne tillige ere anførte med tydske Bogstaver. Af alle her forekommende Stæder og Landsbyer ville vi allene berøre følgende Mokka er en efter Landets Maade temmelig vel bygget, og baade paa Land- og Søesiden besættet Bve. I Aaret 1738. blev den af de Franske bombarderet. Zeit el Sakih (Den Lærdes Hus), en stor,

vidtløstlig ombygget aaben Stad. Her drives den største Kaffehandel i heele Verden, og Kjøbmænd fra Tunis og andre Stæder i Barbariet, fra Egypten, Syrien, Persien, Basra, Maskat, ja undertiden fra Europa forsamle sig her for at købe Kaffeboerner, som bringes til Torvs til denne Bye fra de tilgrændsende Amter i den biergaagte Egn, og indskibes siden i Mokka eller Hodeida. Grandtridsninger af begge disse Byer kan man vente i Korf. Rejsebeskrivelse. Sana, Hovedstaden i Jemen og Imans Residentis ligger i en behagelig Egn, og har flere smukke Palladser og Bygninger end andre Byer i denne Egn, ogsaa en stor Mængde Moskeer og smukke Carvanseer, eller Herbergerhuse; nogle 3 Stokværker høje. Staden er omgivet med en Muur, og har et Kastell. Damar og Jebid ere to berømte Akademier, det første for Sekten Zeidi, det andet for Sekten Sunni.

Til Jemen høre adskillige uafhængende Landskaber. Adelen har sit Navn af en gammel berømt Stad af samme Navn. — Fyrsterne i Kaukeban have tilforn ført Titel af Iman; og deres Slægtregister indtil den nu regierende Zeid Achmed anføres. — Landskabet Saschid u bekid har noget ligt med Schweiz. Det bestaaer af adskillige smaa Proviintser, som hver regieres af sin uafhængende Herre eller Schech; men for at modstaae deres mægtige Naboe Imamen, have de forbundet sig tilfælles Hielp i Krigstider. Disse Allierede

synes imod de andre Araber at være meget frigerigke, og have steds et Antal Tropper, saavel i Imans, som i andre Herrers Tjeneste. — Indbyggerne i Landskabet Sahan adskille sig fra de øvrige Araber, saavel i Sprog som i Sæder. Her findes Jernbjergværke. — S. 277 giver Korf. nogen Underretning om den berømte Vandkomme (Wasserbehåltning) ved Mareb, Sabbærnes gamle Hovedstad (See Mich. 94 Sp., og Memoire de l'Academie des Inscriptions). Det er en Dal imellem to Rader Bierge, næsten 5 tydske Mile lang. I denne Dal samle sig 6 eller 7 smaa Floder, som tildeels det heele Aar have Vand. De Bierge, som indslutte denne Dal, ere hinanden saa nær mod Østen, at man beqvemt i 5. til 6. Minuter kan gaae fra det een til det andet; denne Abning skal have været tilsluttet med en stærk Muur for at opholde Vandet, af hvilken Muur endnu findes Levninger. Dog opholder den nu ikke meer Floden, men Vandet løber strax i Sletten, og taber sig i Sundet uden Nytte for de omliggende Agre, som det tilforn gjorde frugtbare. Det er Skade, at Hr. N. ikke selv har haft Lejlighed til at besee dette mærkværdige Stæd; endskiøndt han har sin Beskrivelse fra en anseelig Indbygger i Mareb. — Om Jemen og de dertil hørende Landskaber meddeeler Hr. Korf. et Landkort, som ogsaa sælges for sig selv, og for hvilket han gjør rede i Fortællen.

(Slutningen følger)

- Trykfeil i No. 29 og 30.
Side 229.	Linie 26.	Mauba læs Maula.
— — —	28.	Hedsjets læs Hedsjas.
— — —	48.	Schin læs Schja.
— 234.	— 22.	Araberne læs Araberen.
— 235.	— 9.	o'ivois læs o'ivos
— — —	19.	brnge læs bringe.
— — —	21.	לנד læs לנד
— — —	42.	dygtigere læs dygtige.
— 240.	i Bekjendtgjørelsen L. 4. det Kritiske læs dette kritiske.	

Uargangen af disse Blade koster:

3 Kjøbenhavn, Siælland og Lolland. Sydn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 33. ————— 1772.

Beschreibung von Arabien — — — von Car-
ſten Niebuhr. (Slutning)

Derpaa følger Landſkabet Hadramaut. Dette tilligemed Jemen blev i ældre Tider kaldet det lykkelige Arabien, ventelig for den store Handels Skyld, ſom det ſydligge Arabien den Gang førte. Dog troer Forf. ikke, at Indbyggerne i dette Land have i diſſe Tider ført større Handel med egne Landeproducter end nu omſtunder; men deres fornemſte Handel har beſtaaet i fremmede Væbner, iſær indianiſke og egyptiſke, hvoraf Arabien i denne Tid har haft Uplaget, eſterdi hverken Egypterne turde vove ſig ſaa vidt ſom til Indien, eller Indianerne ſaa vidt ſom til Egypten. Og da Skibſarten paa den arabiſke Havbugt ſtedſe har været holdet for farlig, ſaa gik de fleſte Væbner i Karva-ner giennem heele Arabien. Nu omſtunder, eſterat Beyen til Indien omkring Afrika er opdaget, handle Araberne ikkun med egne Producter, ſom ere Røgelse, men ſlettere end den indianiſke Aloe, og Kaffeboener. — Den hadramautiſke Dialekt er meget forſkiellig fra den jemeniſke. — En Grundridning over Havnen Reſchin forekommer S. 288. — Skulde den S. 289. yttrede Formodning være grundet, at Moſes i første Moſ. B. 10 Kap. ikkun har givet os en Liſte paa arabiſke Stæder, hvoraf Chus og Jaktan have været enten Hovedſtæderne, eller ſaadanne, ſom have ſendt Kolonier til de øvrige; hvormeget vil da Moſes ikke paa een Side tabe og paa en anden Side vinde af geographiſk Anſeelse? tabe i Henſeende til Verdens, og vinde i Henſeende til Arabiens Geographie? og hvormegen Lærdom er da ikke ſilde ſpildt paa dette Kapitel af en Bochart, en Michæ-
lis, og andre? Viſt er det, at Labeden imellem de hos Moſes forekommende, og adſkillige endnu i Arabien

brugelige Navne er meget merkelig, og fortæner de bi-
belſke Kritikſyndiges Underſøgelſer.

Over Landſkabet Oman gives et eget Kort, hvil-
ket dog Hr. N. ikke udgiver for ſaa tilførladeligt, ſom
det over Jemen, eſterdi han paa denne Kant af Arabien
ikke har været i Land uden i Maſkat. Dette er en ſtor
vel beſeſtet Handelsſtab med en ſkøn Havn. Arianus
kaldet den Meſra. Portugiſerne bemægtigede ſig denne
Bøe i Aaret 1508., men maatte eſter omtrent 150
Aars Beſiddelse romme den igien. — Til dette Lands
nyere Hiſtorie har Forf. adſkilligt henhørende, ſom
maa eſterlæſes hos ham ſelv. Det regieres af en Im-
cam, ſom har ſit Sæde i Koſta. Den nu værende er
Achmed Ben Sacid, en klog og elſket Regent. Hans
Indkomſter alleene af Tolden i Maſkat ſiges aarlig at
beløbe ſig til over $\frac{1}{2}$ Tonde Guld, foruden hvad han har
ved ſin egen Handel, ſom er betydelig.

Over den perſiſke Havbugt finder man Tab. XIX
et eget Kort eſter Forf. egne Jagttagelſer, ſom foruden
andre Forbedringer ogſaa deri er forſkielligt fra de b. dſte
Korte over ſamme Havbugt, at man her finder Nav-
nene ſaaledes ſkrevne, ſom Indbyggerne i denne Egn
ſelv kalde Derne, Havne o. ſ. v. Det er bekendt, at
de grædſke Skribenter have kaldet ſaa vel denne ſom den
arabiſke Havbugt Mare Erythræum; men egentlig er
det ikkun den perſiſke Havbugt, ſom dette Navn med
Rette tilkommer. — Den øſtlige eller perſiſke Havbred
er den, ſom er meſt beboet; og endſkiønt den ikke egent-
lig hører til Arabien, ſaa har Forf. dog alligevel beſkre-
vet dens Indbyggere, eſterdi diſſe beſtaaer meſt i uaf-
hængende arabiſke Stammer, ſom i mange Aarhun-
drede have boet og herſket i denne Egn, og ſom Perſerne
aldrig have kunnet tvinge. Diſſe Araber nære ſin fiørſte
Deelen

Deelen af Skibsfart, Perlefiskerie, og Fiskefangst; de tale endnu det arabiske Sprog, og de fleste ere Sunniter, altsaa af den Grund allerede fødte Fiender af Perserne, med hvilke de aldrig gifte sig. Af deres Stæder ville vi alleene anføre Ganebroer eller Bander Abbas, en i Enden af sidste og Begyndelsen af dette Aarhundrede berømt Handelsstæde, men nu i en slet Tilstand; og Abbuschahhr, en Stad, som Nadir Schah først bragte i Opkomst, og er nu at ansee som Havnen af Schiras. — Hvorledes Den Kæredstid eller Kæret er kommet i det hollandske Ostindiskekompagnies Hænder, og hvorledes dette Kompagnie i Aaret 1766. har tabt den igjen, giver Forsk. S. 321. følg. fuldstændig Udsættelse om.

Om Provintzen Lachsa ville vi alleene bemærke, at den tilforn har staaet under tyrkisk Herredomme, hvorfor man endnu finder der adskillige tyrkiske Familier, som ved Dragten adskille sig fra Araberne.

Ledsyed er fuld af uafhængende Schechs, hvoraf næsten enhver lille Stad har sin, som ligge i idelige Krig med hinanden. I denne Provintz er for saa Aar siden opstaaet en nye Propheet eller Religionslærer, som har faaet et stort Tilhæng, der med Magten udbreder hans nye Lærdomme, og med Tiden kunde blive farlig for den mohamedanske Religion.

Beskrivelsen af Landskabet Ledsyas er meget fuldstændig, og saavel formedelst de adskillige deri forekommende mærkværdige Byer, som især ved det dertil hørende vigtige Landkort over den arabiske Havbugt eller det saa kaldte røde Hav, meget interesserende. Tyrkerne have noget lidet at befale i denne Provintz, og holde paa adskillige Steder ved Landevejene Besættninger, men alleene til Sikkerhed for deres aarlig til Mekka reysende Karvaner, og i Landet selv bekymrer man sig intet om dem, men foruden Scherifen af Mekka, hvis Magt er endnu anseelig, staaer den øvrige Deel af denne store Provintz næsten ganske under uafhængende arabiske Schechs. Det vilde derfor være Araberne en let Sag ganske at fordrive Tyrkerne af Ledsyas, dersom de ikke selv fandt deres Regning ved de utroelige Summer, som Tyrkernes Overtroe aarlig sender til Mekka, og som blive denne Byes Indbyggere, og alle Mohameds Efterkommere til Deel. Deres Herredomme paa den arabiske Havbugt betynder heller ikke meget, og deres Handel ligesaa lidet, hvilket dog alleene bør tilskrives deres Hovmod og Uerfarenhed i Sejladsen. De vove sig ikke ud paa Havbugten, men holde sig tet ved Stranden, som er fuld af Korallippen, og lade deres Skibe undertiden plyndre af de paa Kysten boende arabiske Fiskere. De seple aldrig om Ratten, men kaste hver Af-

ten Anker. For en erfaren europæisk Skipper meener Hr. N. vilde det blive let i mindre end et Aar at gaae paa den arabiske Havbugt fra Sues til Indien og tilbage igjen. — Korset over denne Havbugt Tab. XX. kan ikke andet end være Elskere af Geographien tilkommet, allerhelst da Forsk. selv har seet og bestemt mange Stæders Beliggenhed efter astronomiske Jagtagelser, og optegnet Navnene paa Steder. — Af de nævnte Byer paa denne Havbugt, ville vi alleene nævne Djidda, hvor Tyrkerne have en Pascha, som dog intet har at sige uden for Byen, Mekka, fem til sex tydske Mile fra Djidda, berømt af de Balsarter, som enhver, der har Formue dertil, efter den mohamedanske Lov maae gjøre en Gang om Aaret til denne Stad for at besøge Kaba, eller det saa kaldte Bent-Alla, d. e. Guds Huus, som allerede for Mohamed blev holdet i stor Ære af Araberne; og som Mohamedanerne have saa stor Ærbødighed for, at i hvor de opholde sig i Verden, vende de deres Ansigt, naar de bede, imod Kaba. Paa dette Kaba eller denne Moske, giver Forsk. en Beskrivelse, og Tab. XX. en Tegning efter deels skriftlige deels mundtlige Efterretninger; thi selv var det ham, som enhver Christen forbudet at see Mekka. Meer derom kan man vente i den Afhandling, som Forsk. lover om Mohamedanernes Religion. Om de til Mekka reysende Pilgrime ville vi alleene bemærke, at en stor Deel reysjer meer for Gode deels Skyld, end af Andagt, nogle som Ridsmænd, andre som Soldater, andre som Handverksfolk, andre atter som ere levede af de rigere, og gjøre denne Rejse i disse Navn. Medina staaer under Scherifen af Mekka, og er berømt af Mohameds Grav, hvilken dog ikke besøges uden af den mindste Deel af de Pilgrime, som reyse til Mekka, og de fleste af dem, som besøge den, faae Graven ikke at see uden langt fra. Ved Siden af Mohameds Grav skal være en aaben Begravelse for at tage imod Seidna Isa, d. e. Kristus, som efter Mohamedanernes Mening skal komme til Verden igjen kort for Dommestaag, og døe i Medina. I den over Mohameds Grav opreiste Bygning, skal giemes en stor Skat, fornemmelig i Edelseene. Denne Bygning er aftegnat Tab. XXII. Havnen for Medina er Jumbo, en temmelig stor Bøe.

Fra de i Byer boende Araber, som fordi de have meer Samtalem med Fremmede, have tabt meget af deres gamle Frihed og Sæder, kommer Forsk. til de ægte Araber, som boe under Telte i assøndrede Stammer, og vedligeholde endnu bedste deres ældgamle Regiering.

Gieringsform, Sæder og Skikke. Om disse kunde man altsaa ønske sig en næyere Kundskab; men det er kun lidet Hr. N. har fundet melde os om dem. Enhver Familie har sin Schech, som regierer den og alle dens Betiente. Naar de smaa Fam. her ikke kunne beskytte deres Eyendom imod mægtigere Naboer, saa forbinde flere smaa Schechs sig, og vælge dem en stor etl Formand, disse større Schechs give sig ogsaa undertiden under en endnu mægtigere; efter hvis Familie da den heele Stamme kaldes. Disse Schechs synes det egentlig at være, som leve i Telte; thi den gemeene Under-saat boer i flatte Hytter, og driver Agerdyrking. Schechs derimod eller de Adelige leve deels af deres Kameeler, hvilke de enten sælge, eller leje til Kjøbmænd for at bringe Væbner fra et Stæd til det andet, deels af Færdigt og Gaareavling, og endelig ogsaa af det Bytte de gjøre ved deres Streiferier. Thi naatet Hr. N. gøtgjør, at disse vinstreiffende Araber eller Beduiner ikke leve aldeles af Kov og Bytte, som nogle Reysende have berettet; saa synes dog hans Fortællinger selv at vise, at man ligesaa lidet kan fritage dem fra Navn af Røvere, som de engelske Highwaymans, om hvilke man fortæller os ligesaa store om ikke større Prøver paa Villighed og Uedelmodighed, som Hr. N. om de arabiske Schechs. Tyrkerne have aldrig fundet bringe det dertil, at undertvinge disse Beduiner, men uddes endog, for ikke at foruroeliges paa deres Pilgrimserrejser til Mekka, at aibe dem en aarlig Skat.

Det Distrikt, som liager Norden for Hedlas, og imellem begge Armene af den arabiske Havbugt, kalder Hr. Fors. Ørkenen af Bierget Sinai. Denne i de ældre Tider berømte Egn er nu næsten gandske øde, og tilhører for den største Deel de uafhængende omstreiffende Araber. Bierget Sinai er ikkun Spidsen af en stor Rød Bierge, som har Dagrenser i Omkreds, hvor man finder frugtbare Dale; I denne Egn har Fors. forefundet en stor Kirkegaard paa et meget høyt og stejlt Bierge med mange opreiste Stæene, som ere beskrevne med ligesaa skønne egyptiske Hieroglypher, som de, man finder paa de gamle Monumenter i Egypten selv. Afskrifter af disse, saavelsom andre Inskriptioner, Fors. har fundet i denne Ørk, kan man vente sig i hans Reysbeskrivelse.

En temmelig ud'ørilig Undersøgning S. 405. sølgg. over det Stæd, hvor Israels Børn kunne være gaaet over det røde Hav, fortæner af Skriftovertolkerne at læses og prøves. Efterat Fors. har anført vigtige Grunde, hvorfor han troer, at det ikke kan være skeet ved Bedea, som er de fleste Lærdes blant andre, Mi-

chael's Meening, beviser han, at Stedet, hvor de erk gaaet over, maae søges i Nærheden af Sues; ved Ruinerne af Staden Kolsum, de grædske Skribenters Klysma, og forklarer den Ben, de kuane være taet fra Heliopolis, hvilket han holder for at være den Stad, som Moses kalder Raemses (*), end til Sues eller Kolsum. Til at opløse dette tiene to egne Landforts Tab. XXIII. og XXIV. Endstiont Havbugten paa det e Sted ikke er nogen Halvmiil bred, og endstiont Fors. selv til den laveste Ebbes Tid har ridt igiennem Havet ved Kolsum, og seet Araberne vade der igiennem; saa troer han dog ikke, at Overgangen med en Karvane kunde endnu paa denne Tid ske uden et Mirakel, meget mindre paa den Tid, den skeede, da Havbugten ventelig var bredere paa dette Sted, efterdi man finder tydelige Spor til at Vandet paa adskillige Steder har trukket sig nogle tydske Mile tilbage. Han modsiges derfor ogsaa Hr. Hofraad Michaelis, som meener, at Overgangen har fundet ske naturlig, nemlig ved en Ebbe over Ebbe, forledet uden Tvivl af den Beretning han har haft om den Flod over Flod, som bemerkes ved Lukshafen. Hr. N. har derfor erkundiget sig hos den hamborgiske Admiralitets Løis, som har givet ham en her meddeelt autentisk Beretning, hvilken ikke bestyrker Hr. Hofraadens Formodning. Navnet, det røde Hav, troer Fors. ikke har sin Oprindelse, enten af det rødagtige Sand, eller af nogen Vert o. s. v.; men holder de Lærdes Meening for rimeligst, som troe, at den arabiske Havbugt har været kaldet Mare idumæum af Riget Edom, som grændsede til den nordligste Deel deraf, (nemlig Edom, som var et nom. propr.; har man anseet som et Appellativum af **DN** rød; og da Grækerne vare vante til at oversætte fremmede Sprogs Egnenavne, saa gjorde de deraf mare erythræum; hvilket man da atter har anseet som et Appellativum, og oversat mare rubrum af **ερυθρός**, ruber.),

Til

(*) Men naar Hr. N. siger S. 407. "Es ist mir sehr wahrscheinlich, daß Heliopolis, die Resto dek, der egyptischen Könige, die Stadt gewesen sey, welche Moses Raemses nennet" og lægger saa til: "noch wahrscheinlicher aber ist es, daß Raemses bloß von Israeliten bewohnt, und in der Nähe von Heliopolis gewesen sey"; saa synes vi i dette Sted, som i nogle saae andre, at savne den tilbørlige Præetion i Fortællinger.

Til Slutning følge Jagttagelser over Ebbe og Floed paa den arabiske Havbugt i Aarene 1762 og 1763; og over Magnetnaalens Afvigelse. Vi ville deraf allene bemerke, at Vandet ved Sues stiger $3\frac{1}{2}$ Fod højt, og at Magnetnaalens Deklination paa den heele arabiske Havbugt er 11 til 12 Grader vestlig.

En læseværdig Fortale paa 47 S. have vi endnu ikke talt om, som vi dog ikke gandske bør forbigaae. Den indeholder hyperlige Advarslar for dem, som herester maatte foretage Rejser til Arabien, foredragne med den Aabenhiertighed og U tilbageholdenhed, som alle vegne karakteriserer denne Rejsende. Den Beskedenhed hvormed han her taler om sin Person og sine Indsigter, kunde ikke være større, og bør opvække en uindskrænket Tillid til hans Troeværdighed. Han besvarer ogsaa her nogle af Hr. Hofraad Michaëlis philologiske Spørgsmaal, og paa andre meddeeler Hr. Prof. Forskaals Besvarelser af hans efterladte Papirer. Disse Besvarelser, saavel som de faa af denne lærde Mand's Anmerkninger, som Hr. Liebuhr har anført i Bæret

selv, opvække det billige Vanske hos enhver Læser, at alle de Anmerkninger, som denne hyperlige Mand, hvis Liv man maatte have gienkjendt for al Arabiens Kogelse og Kaffe, har optegnet paa sin arabiske Rejse, maatte blive samlede og til almindelig Nytte bekiendtgjorte.

At denne Beskrivelse over Arabien, ventes en fransk Oversættelse fra Pressen til forstkommende Paaske. Derpaa agter Forf. at levere os en Deel af sin Rejsebeskrivelse, hvormed skulle følge adskillige Stæders Prospekter og Grundridsninger; og endelig har man at vente fra ham hans astronomiske Jagttagelser, og en egen Afhandling om den mohamedanske Religion.

Da Hr. Kapitain Liebuhr havde den Ære at overlevere dette Skrift til Kongen, blev ham i Hans Majest. Navn ved Hans Kongel. Høyhed Prinds Friederik tilstillet Guldmedaillen pro meritis. Samme Ære er ogsaa vederfaaret Hr. Statsraad Langebek for sine Scriptores medii ævi, og Hr. Kanselleraad Martfeldt ved Overleveringen af sine til Oplysning om vor Handels Tilstand efter Befaling forfattede Balkancelister.

Uargangen af disse Blade Koster:

3 Rixdaler,	Siælland og Lolland.	Syhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 34. ————— 1772.

Betænkning over Recenſionen af Zarine i den
Kritiſke Journals No. 11. Kjøbenhavn
trykt hos Paul Herman Hæcke, 1772. Stor
32 S. 8.

Man kunde let vente ſig, at en Forfatter, ſom
havde Hoffets og den ſtore Højs Biſald borte,
førend Recenſenterne ſnart fik Lov at oplade
Munden, og ſom ikke havde Styrke nok til at anſee
dette Biſald meer ſom en Opmuntring, end ſom en
Dom, havde gjort ſig ſikker Regning paa Konſidomme-
rens ydmyge Iſtemme, og vilde anſee det ſom et halvt
Crimen læſe, om Rogen underſtod ſig at tvivle om hans
Ypperlighed efter ſaa ærefulde præjudicia (*). Det
er derfor heller ikke forekommet os fremmet, at Hr.
Bruun i denne ſin Betænkning over vor Recenſion
ikke allene har beſtridt vor Kritik over ſin Zarine, og
fundet den ugrundet, men endog har ſøgt at drage alle
vore kritiſke Amtsbrødre, og den ærværdige Critica ſelv
med i vores Fald. Thi naar Kritiken laſter, hvad Hof-
fet og Hovedſtaden ophøyer, kan den vel ikke andet, end
være ſødt af den Døde. Den har ogſaa, efter Hr.
Bruuns Opdagelſe, fra Begyndelſen af havt Selvtillid
til Fader og Magelighed til Moder (S. 11.), og
endſkiønt den efter ſaadan en Herkomſt havde fortient at
bindes med ævige Lænker i Mørkhedens Rige, ſaa tillad-
der han den dog at tugte de mindre stærke Autorer,
naar den kun holder ſig fra diſſe ægte Meſtere, ſom
ſvinge ſig over Konſtens Regler ſelv. Og da den

Kritiſke Journal indtil dette Aars Begyndelſe har
holdt ſig inden diſſe beſkedne Skranke, ſaa giver han
den derfor ſin tilbørlige Roes; men ſiden den i Aar har
driſtet ſig til at angribe ſaa ægte en Meſter, og ſaa
smukt et Genie (S. 12.) ſom Hr. B.; ſaa tvivler
han ingenlunde paa, at jo Journalen i Aar har ſaaet
nye Forfattere; thi et af Delene: enten maae Journalen
have ſaaet nye Forfattere, eller Hr. B. hører til de
mindre stærke Autorer, ſom den efter hans egen Til-
ſtaelſe har en hævedet Ret til at tugte.

Med diſſe alvorlige Betragtninger over Kritikens
Føbeſel, og den kritiſke Journals Omvevlinger, baner
Forf. ſig Vegen til ſin Hovedſag. Men han har forud-
ſkikket en endnu vidtloſtigere Prolog af ti Sider, ſom
beſtaaer i en Sarcasmus over — Kritiker — eller To-
baksſælſkaber (thi det er vanskeligt at ſige hvilket) og
er foredraget med ſaa megen Phœbus og Dunſt, at man
kunde falde paa at holde den Tobak, ſom er blevet Gie-
ſterne foresat i dette løyerlige Tobaksſælſkab, han melder
os, for at have været den arabiske Saſchiſch, ſom har
den Virkning at gjøre Folk ruſende. (*)

Derſom vi ſaae, at det var denne Forf. om at
gøre, at overbevies om vore Kritikers Rigtighed, ſaa
holdt vi det for Pligt, ſaa uinteresserede dette Reglerie
vilde blive for vore Læsere, enten omſtændelig at ret-
fæ diggøre vore Domme, eller oprigtig at tilſtaa vore
Feyl, hvor vi troede at have ſeylet; thi vi have aldrig
holdt os for uſeylbare. Men da han tydelig nok gi-
ver tilkiende, at han holder ſig for et Genie, ſom er for
kort til at rette ſig efter Regler, ſaa ville vi lade det
være nok, i et Par Exemples at viſe ham, hvor liden
Ret han har til at foragte Kritiker, og vore Læsere,
D d hvor

(*) Det er ikke for at tale lærdt, at vi betiene os af
dette latiniſke Ord, men fordi det kan bruges
om alle ſaavel grundede ſom ugrundede For-
domme, da det danſke Ord Fordom allene
bruges om de ſidſte.

(*) See Kritiſk Journal for dette Aar No. 29, 30.
S. 235.

hvor lidet de kunne forlade sig paa hans Kiærlighed til Sandhed.

Vi havde sagt, at vi Jaltet følede ved den Afmagt, som paakommer Rhetea. 3. A. 6. Sc. da Lorano opdager heade Stryanges Kiærlighed til Zarine, fordi vi syntes, at hun for længe siden burde have sluttet sig til den. "Og hvoraf (spørger Forf.) sku de "hun have sluttet den? Af Fortællingen til Stykket? Af "alle de tragiske Forberedelser? eller maaskee af Kiærligheds kolde Mine? Lorano havde hidtil tiet. Grund "den til Stryanges Raserie kunde været en anden end "fremmed Kiærlighed, og denne kunde han have fattet "til en anden, mindre farlig, end Zarine". Lorano havde hidtil tiet. Hvad var det da, Lorano allerede i første A. 2. Sc. havde givet tydelig nok at forståe: "Men med alt dette var Stryanges Sind nedslaget, "Jeg Seerherren saae, Gud veed hvoraf betaget.

Rhetea.

Men tal, hvi sørger han. Han vist nok saaret er.
Lorano.

"J Hiertet ja maaskee — jeg kan ey sige meer.

"Zarine tapper ey og modig er allene

"Hos hende Mod og Dyd, og Wiisdom sig foreene,

"Og naar jeg lægger til, hun Kiøn som Solen er.

Hadde ikke Lorano talt nok her til at gjøre Rhetea, naar hun ikke var reent eensødig, opmærksom paa Zarine? Ikke at hun strax skulde fattet Mistanke til sin Mand, om hun end havde havt bedre Troe til Lorano, end hun havde. Men, den Udskælning hun gjør paa Loranos midste Fortælling, er ædel og hendes Karakter. Men det vi forlange, er, at da hun havde hørt saa meget af Lorano, og selv siden saae sin Mand's forunderlige Opførsel imod sig, og mistænelige Strid med sig selv, og af hans Tale burde slutte, at han elskede andensteds f. e. naar han i A. 6 Sc. siger:

"Jeg maa forglemme dig og Himlen, og min Eed.
eller 2 A. 6 Sc.

"Bebrynde mig min Skam; ja jeg lastværdig er,

"Det dig uværdigt er, om du mig haver kjær"

burde hendes Mand's Kiærlighed, og hans Kiærlighed just til Zarine ikke forekommet hende saa fremmed, at hun, da Lorano anden Gang gav hende den at forståe, skulde falde i Afmagt derover; og derfor have vi erklæret, at vi vare kolde Tilskuere af denne mekaniske Afmagt.

Vi erklærede Zarinens Trudsel 4 A. 2 Sc. for ubegribelige. En fangen Sacer's Dronning, sagde vi, midt i Siendens Leyr, efter en afgjørende ulykkelig Udførelse, tør true med en blodig Krig!

tør opmuntre sine Sacer til at sable ned for Jode! og det som er ligesaa ubegribeligt, den seyrige Cyaxares's Datter modtager disse Trudsel af sin Faders Fange, og søger at stille hende tilfreds.

Over denne Kritik erklæres vi temmelig reent ud for galne Folk. "En Kritik som denne, beder "det, fortiente maaskee snarere Medynk end Svar. "Neppe ere Journalisterne rigtige i Hovedet". Men vi formode, at Forf. her har efterlignet de listige Advokaters Maade, som strige heftigt, naar de have mindst Tillid til deres Sag. "Lorans Ord, siger "han: De stolte Sacer nu sig under Naget bøye, "har maaskee forført Dem til at troe, at Zarine "var som en Fange i Stryanges Leyr, men af det "Efterfølgende sees, at det var Lorans Formodning "og en seyrende Krigsmands Prælerie, heller end en "afgjort Sandhed. De af ham ansøgte Zarinens Ord:

"Mit Liv du reddet har, men ey min Styrke svækket,

"En Ordenen endnu udi min Hær er brækket,

"vise, at det havde intet afgjørende Slag været.

"Stryange fik Zarine rigtig nok fangen, men

"til sin Ulykke". Vi lade vore Læsere dømme, hvem

der er ligest til at være urigtig i Hovedet, enten

vi, som ikke begribe andet, end at Zarine er Stry-

anges Fange, og at en fangen Dronning ikke kan

true, eller et Mennecke, som i et Mandedræt forst-

rer os, at Zarine ikke er fanged, og at Stryange

rigtig nok fik hende fanged. Dette er vist nok

ubegribeligere end Zarinens Trudsel. Er alt det

Prælerie, hvad Lorano i A. 2 Sc. fortæller om

Stryanges Sejr, og om Dronningens Fange-
gelse f. e.

"De stolte Sacer nu sig under Naget bøye,

"Heltinden ydmyg af Stryange venter Fred.

"Nu saae man Krigens Gud med Brede sig at

væbne.

"Mod Sacer's Dronning, som bestemte Krigens

Skæbne,

"Hun faldt af Hesten ned, rast løb Stryange hen,

"Ufændte vore Hug, oprenste Dronningen.

"Kom, sagde han, og følg — — —

— — — og Helten hende tog

"Op paa sin Arm og strax en Kred's vi om dem slo"

er dette og meer Prælerie og Logn, saa er Lorano

en uudstaaelig Karakter og saa saae vi en nye Sag

med Forf. Men om Lorano ogsaa kunde prale

for Fruentimmerne, saa kunde han dog vel ikke gjøre

det

det for Stryange selv, med mindre hvad han sagde var grundet; og dog tiltaler han Stryange saaledes i 3 Se.

"Du tapre Meders Helt, vort Riges Haab og Stytte!

"Til Lykke nu med Fred, og med dit rige Bytte! seer man ikke af deane Linie, baade at Slaget var afgjorende; thi et afgjorende Slag falder man det, hvis Folge bliver Freden; og at Sacerne's Dronning var fangen? Hvem var ellers det rige Bytte? Skal altsaa noget være Praletie, saa bliver det saarere de Ord, Lorano lægger Zarine i Munden:

"Mit Liv du reddet har, o. s. v., som see Zarine ret liig; thi i samme latterlige og til hendes Situation sit ikke passende Tone begiærer hun Fred af Stryange 2 A. 2 Se., en Begiæring, som viser meer end alt andet, at Slaget var afgjorende. — Men da Furf. har dømt os fra Forstanden for denne Kritik, saa ville vi dog endnu anføre det Dørlige af hans Betænkning paa samme Sted. "Stryange fik Zarine rigtig nok fangen, men til sin Ulykke. Ved sine Daaben havde han vundet Seyr, men ved Zarine's Skionhed tabte han den." Skal dette Sidste forstaaes politisk eller theologisk? I første Meening er det os ubegribeligt; thi saalænge han havde Dronningen i sin Magt, kunde han aldrig tabe sin Seyr; og i sidste ret opbyggeligt, men Sagen uvedkommende. "Naar Medernes Anfører var, som Lorano beskriver ham N. 8., saa vare Sacerne uden Udsættelse ligesaa nær Seyren." Men nylig sagde jo Furf., at Stryange ved sine Daaben havde vundet Seyr; og havde Seyren ikke været vundet endnu, saa havde han vel ogsaa faaet andet at tænke paa end Elsker. "Begge behøvede derfor en Stilstand, og Stryange var forelsket nok til selv at tilbyde den, saa opløser Zarine selv denne for Journalisterne vanskelige Knude N. 19. "Nu maatte man være Journalister for at troe, at Zarine blev som en Fange i Stryanges Lejr". Stilstand merke vi vel af Zarine's Tale S. 19, at Stryange har tilbudt, og at Zarine tilbyder endog Fred, høre vi udtrykkelig; men vi høre ogsaa, at Stryange ikke tager derimod, men vil at Dronningen først skal forsikre ham om sin Haand:

"Et andet Forbund først vi bør, o Dronning, gjøre" og da Dronningen erklærer, at hun ikke vil give ham denne Forsikring, førend han har Cyaxares's Samtykke:

"Cyaxares maa først samtykke dette Baand" saa kunde jo Freden endnu ikke ansees for sluttet, og i

følgelig blev Zarine, saa vidt vi forstaae af Krigspolitiken, endnu altid som en Fange i Stryanges Lejr; thi Stilstand er endnu ingen Fred. "Om han aldrig havde været forelsket, kunde han uden Fare sende en Dronning, som elskede Zarine saa meget som Zarine, tilbage til sine Folk, som vare Barbarer, og ey havde lært med de flebnere Folk at svigte i det givne Ord". Jo jo, Furf. kender Barbarer til at kunne paatage sig at afmale dem; han behøver kun at læse Hr. Niebuhr's Beskrivelse over Arabien, det nyeste, vi have læst om Barbarer, for at see, hvor sikkert man kan forlade sig paa Barbarers Troe og Love. Desuden var Stryange Undersaat; og i saa vigtig en Sag, som en fangen Dronnings Tilbageførelse, maatte han vel først have indhentet sin Konges Billie, isald han ikke siden skulde komme til at bøde med sit Hoved for saa uforsigtigt et Skridt. "Men hvad burde han ikke gjøre som Elsker?" Som Elsker just, synes os, burde han beholde Zarine. "Zarine lader sig heller ikke see som en Fange, men med sine Daabendragere og sine saciske Drabanter. Drabanter, hvem kunde vide det? vil Journalisterne sige, der staaer kun fire Berøbnede i Texten. Arme Journalister! nu veed de det, og følgelig bliver baade Zarine's og Rheteas's Opførsel dem meere begribelig". Vi forsikre Furf. ved vor Kiærlighed til Sandhed, at vi endnu mindre end første Gang forstaae os paa Zarine's, Rheteas's og Stryanges Opførsel, og at jo meer vi tænke derpaa, jo flettere synes os den hele Plan anlagt. At Zarine gaaer omkring i Stryanges Lejr ikke som en Fange, men med sine Daabendragere og saciske Drabanter, det har hun vel meer Poeten, end Generalen at takke for. Men overalt burde Furf. vide saa meget af Krigsbrug, at fordi en Seyrherre tilstaaer sine fornemme Fanger udbortes Bequemmeligheder og Ere, bør disse ikke gjøre deres Regning paa, at de ikke meer ere fangne, end sige, som Zarine, trodse den Fiende, i hvis Magt de ere. Det er os derfor gandske ubegribeligt, naar Furf. lægger til: "Zarine var endnu ligesaa lidet bange for de Meder, som hendes Furfatter for en Sverm Journalister". Skulde Furf. Trods mod Journalisterne ikke være bedre grundet, end Zarine's mod Mederne, er den i vore Døne meget barnagtig; og denne Bravada minder os om den arrige Dreng, som naar han er blevet allermest tægt af sin stærkere Legesammerad, og sæler allermest Overmagten, slamper dog endnu i Jorden og skriger; Jeg er ikke bange for dig.

Skulde

Skalde vi saaledes ved et hvert Sted lægge for Dagen Fors. flette Lykke i at forsvare sine Fejl, vilde det vist nok blive en kiædsommelig Sag baade for os og for vore Læsere, som uden vor Vejledning ere i Staad til at sammenligne hans Svar med vore Erindringer, og sælde Dommen. Vi tænke, det kan være nok at have vist Hr. Bruun i nogle Exempler, at vi ikke uden Overlæg have kritiseret ham, og at hans Fejl ingen Ret kunne give ham til at besvare vore Kritiker i saa myndig og tillidsfuld en Tone. Vi kalde denne Betænkning hans, thi derved holde vi den upaatvirelig; allerhelst da han ikke offentlig har misbilliget den, hvilket han dog, for at redde sin Upartheds og Beskedenhed, burde have gjort, naar det ikke var hans.

For Resten synes det ikke saa meget at være vore Kritiker, der have gjort Hr. B. misfornøjet; som den Tone, hvori vi have bedømmet ham. "Aldrig," siger han, "har de forrige Forfattere af den K. J. strax anfaldet en Forfatter med den Haardhed, hvor med denne Recension begynder. Endog den meest tugtede Styrper har altid i Begyndelsen fundet en eller anden Modgift for Ergrelse og Misbaab. Foretagendets Vanskelighed, forulykkede Forgærges Exempler, en anstændig Undskyldning eller andet slikt, har altid lokket den uheldige Forfatter modig ind i Ilden, derved sølede han en Faren, og allermeest tugtet, holdt han sig dog Konfidommerne forbunden for deres Artighed". Denne Anmærkning kan maaskee være grundet; thi vi have aldrig ønsket at gjøre Skribenterne, allermindst de unge, som

vove sig paa ubrudte Baner, mismodige. Vi troe ogsaa gierne at vi vilde have bedømmet Hr. Bruuns Zarine i en anden Tone, dersom vi havde læst den i en anden Forsatning, vi meene, dersom vi havde kiendt den af egen Læsning, førend af det offentlige Rye, og dersom det var blevet vort Kald, at gjøre Publikum opmærksom paa den første Prøve af et meget lovende Genie. Men da Publikum havde sældet Dommen førend vi, og anpriset os Zarine som et Mesterstykke i den tragiske Kunst, saa søgte vi at gjøre os de Begreb levende; vi havde om tragiske Mesterstykker ved Læsning af andre Nationers Arbejder i dette Slags, og gik til Zarine med disse Begreb og med den Opmærksomhed, vi altid troe at skulde en Mesters Arbejder. Denne Forsatning kunde ikke være fordeelsagtig for Zarine. Vi sandt Stykket i det Hele midelmaadigt; men altid spoer nok deri paa en Fors., som kunde levere os noget fuldkommere, naar han ikke troede om sig selv, at han alt havde naaet Fuldkommenheden. Og da vi befrygtede, at Publikums uindskrænkke Bisald let kunde sætte ham denne Tante i Hovedet, og forvolde, at et Genie, som maaskee var bestemt til at blive en Voltaire, en Bepse, ikke fik Lov at ophæve sig over Behrmannens eller Schønnekers Klasse, holdt vi det for Embedsplygt at advare ham, hvad han var sig selv skyldig naar han tænkte at naae Høyden i sin Kunst. Og at den Frygt, som afvang os denne Advarsel, ikke har været ugrundet, er maaskee den nye Prøve, som vi med det første agte at forelægge vore Læsere, et Beviis paa.

Uargangen af disse Blade Foster:

3 Kjøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Syhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kjøbenhavnste Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiske Journal.

No. 35. ————— 1772.

De Troendes Striid med dem selv, og Seyer
over dem selv. Afhandlet over Lepten Galat.
5, 16 — 25. paa siortende Søndag efter Tre-
foldighed. Af Peder Hansen, residerende Ka-
pellan ved Garnisons og Slotskirken i Helsing-
ør. Helsingør, 1772. Trykt hos H. E.
Sander og J. F. Mørchhorst. Stor 26 S. 8.

Denne liden Præken fortæner formedelt en frugt-
bar Korthed, et tydeligt og ordentligt Foredrag,
og en jevn og reen Stil, at sættes iblant de saa
gode, som man kan læse uden at forarges ved platte og
uværdige Talemaader, tvungne Ordspill, eller ilde
anbraagt Bibelkløgt. I Indgangen beskriver Forf.
Fredens Herlighed, saavel i det timelige, som i det aan-
delige. Følgende Sted om den legemlige Freds Op-
perlighed kan tiene til Besjærfelse paa den Koes, vi have
givet Forf. i Henseende ti Sproget; endskjønt vi i det
Dyrtige maae sige med Horaz Non erat his nunc locus,
thi det var dog den aandelige Strid, eller de Troendes
Strid, Forf. ved disse Betragtninger agtede at indlede.
"Den legemlige Fred, siger han, udgør vor timelige
"Velfærd, og er Grunden til et Folks Bestand og hæl-
"dige Flor. Naar den Arbejdsomme finder Brød ved
"sin Svædd, og Kuelighed til at nyde Frugten af sit Ar-
"beyde; — naar en almindelig Hebd giver os Ret til
"at kalde Guds Gaver vores; — naar beprøvede Enge
"og frugtbare Marke ere Vidner om deres Dyrtkeres
"opmuntrede Sind; — naar Handelens Grene udvul-
"des, og Landets Lærv fremmes ved en vel anvendt
"Tid, usforroden Møye og et usforfærdet Mod. — Ja
"naar i hvert Huus Eghed og Kiærlighed sees tegnet
"paa Gæstfolkes Ansigt, og de vordige Peder opofre
"sinne Hjertter med udstrakte spæde Arme til Faderens
"Skjød og Modrens Bryst. — Hvo tager da vel i
"Tviol at kalde dette den jordiske Ulyksalighed? og alt
"dette er Fred og Fredens Fruater. Naar derimod
"Borgerens Blod vædsker vore Agre, — naar Ar-
"beyde falder i Afmaat, af Frygt for at svæde for en
"graadig Fiende, — naar Jldens Luer løse om os, for
"at see døende Menneskers oprakte Hænder til Himlen,
"— naar Bitterhed i Huset sønderriver Egteskabs sø-

"lelige Baaud, — og gjør, at Faderen forlaster, og
"Moderen hader sin Livs Frugt, — naar den trodsige
"Tjener tør opstaae imod sin Herre, og en Hagar imod
"Sara, — hvo tvivler da om, at Ulyksalighed har op-
"naaet sin skrækkeligste Højde? og dette er Ufred og
"Stridens onde Følger."

Horedlærdommen er: De Troendes Strid
med dem selv, og Seyer over dem selv. Deri be-
trægter Forf. 1. Striden. 2. Seyeren. I det første
Stykke forestilles atter fire Stykker 1. De Stridende.
2. Stridens Forskiel. 3. Stridens Følger, og endel-
lig 4. redder Forf. Apostelens Ord: Riødet begierer
imod Naaden o. s. v., imod dem, som misbruge dem
til Lasternes Udskoldning, eller og til at understøtte
deres Medløshed og indbildte Umuelighed om den san-
de Christendoms Udøvelse. Om Stridens Forskiel
taler Hr. H. saaledes: "Striden kan enten være na-
"turlig af Naturens Kræfter, eller aandelig ved Naad-
"dens Kræfter, i denne Fald behøves en nyve Prøvelse
"at vi en lade os bedrage, og kalde det Strid imellem
"Riød og Vand, som intet er andet, end Strid imellem
"Riød og Fornuft, eller Naturens Kræfter. Der fin-
"des mange, som en følge, men stride imod de onde
"og syndige Begierligheder, med Fornuftens Waaben
"og Naturens Kræfter, — de dæmpe og imodstaae disse
"eller hine skammelige og skadelige Laster; men af hvad
"Uarsag og Drift? fordi de blive timelig ulyksalige
"derved, fordi de vid, at de ved disse Lasters Udøvelse
"tabe deres Ære og Høpagtelse, og at de ved denne eller
"hin Synds Fuldbringelse blive underkastede den verds-
"lige Dyrigheds Tiltale, Dom og Straf; — men faldt
"disse Syndens farlige Følger bort, og vare de en at
"befrugte, saa vist de da og udøvede de Laster, som deres
"ibøende Synd drev dem til. Her strider altsaa For-
"nuften og de naturlige Kræfter imod Riødens Lyster,
"og endskjønt der ved et naturligt Menneskes Afhol-
"delighed fra de grove Laster meget Ondt forekommer i
"en Stat, saa er det dog langt fra, at en Stat med
"Sind kan betroe dem det Almiandeliges Velfærd; thi
"deres Waaben ere for svage til at overvinde ofte fore-
"kom-

"kommende Lejligheder og Fristelser, end mindre jere
 "disse Gud behagelige; thi de stride ey imod de onde
 "Lyster af Overbevisning om deres Utilbørlighed, ey af
 "Kjærlighed til Gud, end mindre ved hans tilbedte
 "Kraft, og som aandelige igiensøde. — Følgelig er
 "det ey Strid imellem Kiød og Aand, men imellem
 "Gnaden og Naturens Kræfter v. d. Fornuftens Fore-
 "stilling. Var ey Verdens Skam, Dyrighedens Dom
 "og de timelige Ulyksaligheder, da fulgte disse gandske
 "viß deres fordervede Lidenskaber, eller Kiødens Ind-
 "givelse til Hver, Mord, Tyverie og de skammeligste
 "Laster. — Men den Tanke: Nej! gjør du det, hvad
 "figer man da om dig? — hvor ulyksalig bliver du da
 "ey, ved at miste enten Guds, Liv eller Ære? —
 "dette holder dem tilbage. Ophøvs derimod de bor-
 "gerlige Love, og den deres Overtrædere forkyndte
 "Straf, og see saa, om disse agte Guds Love følgevær-
 "dige; og hvo vilde domme disse i Raadestanden
 "med al deres borgerlige Ærbædelse? Nej! da stride
 "vi med aandelige Kræfter, og af en anden Grund,
 "naar vi af Kjærlighed til Gud, som vor Belgiorere
 "og Ven, naar vi af Kjærlighed til Jesum, og Over-
 "bevisning om vore Pligter, som Jg. enløste, — naar
 "vi formedelst en noye Samfund med Gud, udbryde
 "med Josef: Hvi skulde jeg gjøre denne store Ond-
 "skab, og synde imod min Gud? Og om der aldrig
 "kunde vindes det i Verden, — end sige ey nogen Straf
 "var at befrygte, saa dæmpe de Troende dog under Bøn
 "til Gud og ved Jesu Kraft, af Kjærlighed til ham, alle
 "Gnaden onde Begieringer, og da kan af disse Vena-
 "dede Striden siges at føres imellem Aand og Kiød".

Anledningen til denne Præfens Udgivelse i Tryk-
 ken har været, som Hr. Forf. erindrer, at give sine Kon-
 firmanter et Daaben i Hænder, som kunde være dem til
 Nytte, naar de kom ud i den store Verden. Han har
 tillige villet gjøre et Forsøg, hvor vidt han har turdet
 hove at sende nogle Afhandlinger, holdte i Kabinettet
 paa Kronborg for Dronning Karoline Mathilde, for
 Lyset; hvilke han lover snart skulle følge, naar denne
 antages med Bisald; og vi tvivle da ikke paa, at han
 jo opmuntres til at opfylde sit Løfte.

Mag. Nicolai Edinger Balles gudelige Taler,
 holdne ved adskillige Lejligheder i Aaret 1771.
 Aalborg, 1772. Trykt ubi det kongel. privi-
 legerede Bogtrykkerie ved Joh. P. Holtzberg.
 Stor 164 S. 8.

Bi have her en liden Samling af Præfener, som
 kan tiene saavel enhver Christen til en nyttig
 Læsning, som i Særdeleshed de unge Prædi-

karter til Modeller, hvilke de flittig bør studere, for
 at danne sig til at blive, om ikke store Talere (og dem
 behøver Kirken ikke mange af), saa dog gode og op-
 byggelige Lærere. Endver Læser vil finde her Lyd for
 sin Forstand, Opvækkelse for sin Andagt, og en
 Mængde lærerigs Betragtninger til Vejledning for
 hans christelige Pandel; og de unge Lærere have især
 at efterligne den Lethed og Fatteligbed, hvormed Hr.
 Prof. forklarer sin Materie, den Udruelighed (om
 man tillader os dette Ord), hvormed han anstiller sine
 Betragtninger, uden enten at fordybe sig i lærde og
 tørre Spidsfindigheder, eller at forstige sig i Indbild-
 ningskraftens Phantomer, og endelig det afmaalte
 Forhold imellem Stil og Materie, imellem Tanker-
 nes og Udtrykkets Værdighed. Forf. Tone er vel
 meer formanende, end opløstet, hans Sprog meer
 jurtligt end syndigt; men hans Præfener have derved
 Intet tabt; de ere blevne for saa meget desto fleer
 Læsere.

Samlingen indeholder 8 Præfener, hvis Ind-
 hold vi vilde anføre. I. Hvor ubilligt det er, at
 Mennesker trette med den Almægtige, eller ere
 misfornøiede med den guddommelige Regiering
 i Verden, foresillet over Evangelium Matth. 20. v.
 1, 16. II. Hvorledes en Christens Haab og Til-
 lid i Modgang bør være beskaffen, betragtet over
 Evangelium Luc. 5. v. 1, 11. III. Et godt Hjer-
 tes væsentlige Egenskaber, udviklede paa fiette
 Søndag efter Trinitatis over Evangelium Matth. 5.
 v. 20, 26. IV. Hvor farligt det er at bedrage
 sig selv ved en indbildt Retfærdighed, foresillet
 paa ellefte Søndag efter Trinitatis over Evangelium
 Luc. 18. v. 9, 14. V. En retskaffen Lærers og
 velsindede Tilhøreres fælleds Pligter imod hver
 andre, afhandlet paa 14 Søndag efter Trinitatis
 over Evangelium Luc. 17. v. 11, 19. VI. Jesu
 Herlighed aabenbaret i hans Tegn og forunder-
 lige Gierninger, forklaret paa 16 Søndag efter
 Trinitatis over Evangelium Luc. 7. v. 11, 17. VII.
 Om Daaben, paa fjerde Søndag i Advent over
 Evangelium Job. 1. v. 19, 28. VIII. Om Chri-
 sti Manddoms Annammelse, paa første Juledag
 over Evangelium Luc. 2. v. 1, 14.

Nogle af disse Præfener har Hr. Prof. holdet
 for sin Meentighed i Jylland, andre paa andre Stæ-
 der. Den Forskiel, som findes i Foredraget imellem
 de første og sidste, gjør hans Skisomhed Ære, og
 er en Fortieneste ved disse Præfener, som vi atter vil-
 bede hans Efterlignere at lægge Mærke til, thi, som
 Forf. selv bemærker i Fortalen, en Hovedegenskab
 ved en opbyggelig Præfener, at Sandhederne og deres
 Fore-

Foredrag er afskaffet efter Tilhørernes Begreb. Forsk. havde foresat sig (og dette Forsæt, tænke vi, er værdt at lægges paa Hierte af enhver Lærer i hans da værende Forsætning), "efter den reifindige Dok. Spejners og berømmelige D. Plits Exempel, at foredrage i enhver offentlig Tale sine Meenigheder en af de vigtigste Lærdomme i vor Troesbekendelse fuldstændig, sammenhængende, og med behørigt Beviser, dog uden at forglemme den Opmuntring, Trøst eller Straf, som hver enkelt Sandhed kan give Anledning til". En Prøve af disse dogmatiske Læser, som han kalder dem, ere de to sidste i denne Samling; og heele Aargangen deraf havde han i Sinde ved fornævnte Understyttelse at udgive, men ventelig har hans nye Kald gjort en Hindring i dette Forsæt.

Endskøndt vi allerede tilforn ved enkelte Prækeners Bedømmelse have karakteriseret Forsk. Prælemaade; saa ville vi dog ogsaa af denne Samling forelægge vore Læsere en Prøve, hvortil vi vælge den Præken han stette Søndag etter Trinitatis over Evangelium Matth. 5. v. 20, 26. holdt i Fredensborg Slotskirke for hendes Mayestæt Dronning Juliane Marie.

Efter nogle almindelige Betragtninger over den Forskiel, som Talebrugen og det almindelige Liv gjør imellem et dydigt og et godt Hierte, en Forskiel, som den H. Skrift intet veed af at sige, da den altid kræver Retfærdighed i Hiertet, og Ustraffelighed i Wandel af den, som vil anses for dydig og god, søger Forsk. at forklare det rette Begreb om et godt Hierte, eller at vise et godt Hiertes væsentlige Egenskaber; hvilket han udfører i disse tre Aamerkninger: I. Enkelte gode Handlinger give os intet tilforladeligt Vidnesbyrd om vores gode Hierte. Han bemærker meget vel, at der er stor Forskiel paa at dømme om andres gode Hierte af enkelte gode Handlinger, og omvort eget. "Om andre Mennesker, siger han, bør vi dømme det bedste, naar enkelte gode Handlinger give os Anledning dertil, og vi ellers ingen gyldig Marsag have til at slutte det Værrer. Om os selv derimod tør vi ikke gjøre samme Slutning af enkelte Egenskaber, som andre rose os for". Vi have ingen anden Grund til at dømme om andres Hierte, end af deres Handlinger. Den Glæde, som deraf kan flyde for os selv eller andre, om vi dømme vrangellig, er ikke saa stor. Derimod er det en skadelig Fordom, naar vi dømme fordeelig om os selv, fordi nogle gode Egenskaber synes at fremstaa af vores Opsørsel. Thi, "vi ere immer tilbøjelige til at smigre for os selv. En liden Begierning, en enkelt Prøve paa Sagtma-

"dighed, nogle Taare faldede over Naboens Ulykke, kan overtale os til at troe, vi eye det bedste Hierte, helst naar vi berømmes derfor. Samvittigheden bebrejder os saa Fejl og Forsælsler nok. Vi blive glade ved en Roes, som hjælper til at tvilge den indvortes Skam, Gemttet er fuldt af, og søger oftere paa samme Maade at stille Samvittigheden tilfreds. Men er Hiertet derfor godt? Er der en herkende Lust til at gjøre vel, grundet paa Guds Befallinger, uegennyttig og upartisk, som driver os til at hjælpe den Nødlidende, eller er det Begierlighed efter Roes og Anseelse? En naturlig Medlidendehed. Thi mange have af Naturen et blødere Hierte, fordi Nerverne, ved hvilke den indvortes Gøelse forplantes, kan være fagre og lettere at sætte i Bevægelse. En god Opdragelse eller delig Omgang med Mennesker, som søge deres Værd og Andres Vel, gierne gjøre godt, eller rose Andres Godgjørenhed. Det bliver altid et vigtigt Spørgsmaal for os selv, om ikke slige Omstændigheder have en stærkere Indflydelse paa vore Almisser, end det gode Hierte? Frygtsomhed kan gjøre os sagtmodige. Indbildningskraften forflytter den Forulykkedes Glendighed tilbage paa os selv, og sætter Blodet i en vægtselig Bevægelse. Hiertet kunde ikke taale, det gif en anden ilde? Men! Indbildningskraften kan ikke udholde sine egne Smertes; thi Hiertet kan dog immer være haardt og ubevægeligt nok, naar en ussel Broder, som engang har fortørnet os, bejamrer sin uakværdige Tilstand. Man er intet Menneske til Fortred og Ulykkelig. Høflighed og venlige Ord give vor Opsørsel imod Høje og Nedrige. Vi forekomme vore Venners Begiering med selv tilbudne Tjenester. Hvo kan nægte os det fortreffeligste Hierte? Andre bør ikke nægte os det, uden vi ere aabenbare Hyklere, og føre os anderledes op, hvor intet er at vinde. Men strax tør vi ikke derfor tænke saa fordeelig om os selv; kanskee vi elske Koellighed, og frygte for Bedærlag eller større Glæde, om vi fornærme andre. Høflighed hører til en god Levemaade. Tienstagtighed gjør os behagelige i Selskaber, og fordobler vores Roes iblant Folket. Her er endnu intet sikkert Kiendtegn paa et godt Hierte. Hvor mange Egenskaber ere endnu desuden tilbage, som vi kanskee aldrig beslitte os paa? Hvor mange Laster og onde Tilbøjeligheder, som Gemttet endnu beherskes af? Saa gode Handlinger, som endda ere tvivlsomme nok, hjælpe lidet til at bedække, og intet til at udlette de Pletter, som danne "vire Hiertet" tværtimod II. Hvad som ikke kan bestaae med Guds frygt og Dyd, det kan heller ikke have Sted i et godt Hierte. — III. Hiertet er af Natu-

Naturen ikke godt, men maae blive det ved Hielp af Religionen. For at bevise dette, forklarer Forf. hvorvidt det naturlige Menneske kan være godt, og beskriver derpaa det sande gode Hierte saaledes: "Et godt Hierte føler en hellig Frygt, blandet med Kiærlighed og Erhødhed for den almægtige Fader, saa ofte hans Formaninger ved Ordets Læsning, hans Almagt, Wiisdom og Godhed ved Naturens Betragtning, hans naaderige Forsyn ved de mindste Begjærningers Annammelse, tilbagekaldes i Tankerne. Det brænder af Kiærlighed til sin guddommelige Forløser, ængstes med ham under Korsets Byrde, kysker hans Læber, som forkyndede Raade for Misdæderen, og svømmer over af en taknemlig Glæde over sin Befrielsesomme Kiærlighed, som tildækker endnu dets Skredeligheder med sin Retfærdighed, og fremskinner daglig som en ivrig Salemand hos Faderen. Tilbedelse, Beundring, Blusel over sin egen Uværdighed, og en forbytt Tillid til Forsonerens Fortieneste, foreenet med idelige Takjællinger, og understøttet af en herskende Begjærlighed til at vise sin Skionsomhed ved Troens Forsvar, og Pligternes villige Jagttagelse. Disse Bevægelser vexle af med hinanden under Andagten. Ingen utilladelig Tanke stiger op, den jitrer jo tilbage. Rives det hen af en overrumplende Lust, strax vender det om veemodig til Forsoneren, og sukker om Raade. Det gode Hierte betragter alle Menneskers Belsærd som sin egen, sørger for deres Forbedrelse som fare vild, naar det har Lyghed uden Forargelse at advare dem. Det er ikke roeligt, førend det har reddet den haabefulde Unge, som var færdig at quæles af Verdens Tillokkelser. Det føler den Elendiges Nød, hvad enten han er Ven eller Fremmed, forekommer hans Begjæringer, og trøster ham saavel med Ord, som med Gaver efter Gode, helst naar andre ikke mærke det. Sin Fiende skyer det vel, men hader ham saa lidt, at det meget meere understøtter ham, naar han trænger. Et godt Hierte er desuden venligt og søyeligt mod Alle, aabenhiertig mod den Fromme, glad ved andres Roes, fortreden over Bagtalerens og den Læsthyges Ubillighed; den Undertryktes Forsvar og deres Befrielse, endog de Dades, som Verden har forladt. Et godt Hierte er velindet mod dem, som ikke Dyden og Jage efter Sandhed, medonksfuld over de Ugudeliges Daarlighed, begierlig efter at forfremme Religionens og Statens Gavn, saa vidt Indsigt og Gode tillader. Intet godt Hierte er hadesfuldt, det er meget meere taus eller koldfindigt og taalmodigt ved Fornærmelser, uden at gjøre sig stolt deraf. Det er villigt til at efter-

"give sin Ret, naar Modstanderen ved sin Forurettelse kunde gjøre sig iofsaltig. Det er gunstigt og velvilligt mod alle, bestandigt i Venstreb. Her ere kun enkelte Træk. Paulus tegner Billedet fuldkomnere. Gal. 6, og 1 Thess. 5."

Man seer allerede af denne Præken, at Prof. ikke gjør sig det til nogen Hovedpligt, at binde sig til sin forelæste Lekt. Han forklarer sig selv over denne Frihed i Fortalen, og tilstaaer, at han i at udvælge sin Materie, har seet meer paa Tidernes og Stedernes Bestaendighed, end paa Evangeliumets Hovedhensigt, og ikke holdt sig nærmere til Dagens Evangelium, end den udvalgte Materie tillod. Dette tænke vi heller ikke, at nogen Almindelighed kan dadle; thi da Opbyggelse er Hovedsympoedet af en Præken, og denne besfordres meget ved en viss Hensigt til Tid og Sted, saa er det vel ikke at tvivle paa, at, naar Omstændighederne kræver en viss Materies Afhandling, bør disse meer paasees, end Dagens Evangelium, og dette ikke lempes meer til den valgte Materie, end det paa en beqvem og utvungen Maade kan skee. Men denne Frihed vilde vi dog ikke, skulde misbruges, eller den foreskrevne og forelæste Lekt uden al for stor Nød; og ligesom uden trængende Omstændigheder, tilsideførtes. Den gemeene Mand gaaer dog i Kirken i den Tanke at faae noget at høre over den foreskrevne Lekt. Denne har han lært fra Barnsbeen uden ad. Han læser den i Forvejen, eller og efter Kirken en Præken i sin Postil over Dagens Evangelium. Hører han nu intet over den foreskrevne Lekt i Kirken, saa kan han ikke forbinde sin Huuslæsning med hvad han hører der. Han har heller intet at sætte sin Hukommelse til, naar Prækenen ikke imellem ledes til Lekten, men Lekt og Materie ere hinanden alt for fremmede. Vi nok er den Klage alt for grundet, at vore evangeliske Lektur, som største Deelen bestaaer af Allegorier og historiske Stykker ere ikke meget beqvemme til enten dogmatiske eller moralske Sandheds Afhandling, og Lærere som have for god Smag til at folde Tiden med exegetisk Lærdom, eller allegorisk Wittighed, ere imod deres Villie ofte nødte til at spadsete Lekten forbi, og at vælge sig selv en Materie. Det var derfor maaskee at ønske, at den Forandring med de evangeliske og epistoliske Lektur kunde skee hos os, som for nogle Aar siden skeede i de Hannoveriske Lande, da man uden at afskaffe de sædvanlige Søn- og Helligdags Lektur, lagde noget af det foregaaende eller efterfølgende til dem, dels for at gjøre dem meer sammenhængende, dels for at skaffe Læreren rigere Materie til opbyggelige Betragtninger.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 36. ————— 1772.

Programma ſuper decem Vell. Paterculi locis conſcribetur JOHANNES GOTSCHALCH, Corrector Aalburgenſis. Aalburgi 1772. Ex Typegraphico regio Privilegiato per Joh. Petr. Holtzbergium. Stor 8 S. 4.

Diſſe kritiſke og philologiſke Anmerkninger over Wellejus Paterculus, ere Frugten af den Klid, hvormed Hr. Konrektoren har ſtuderet denne Autor, hvilken han har overſat i ſit Moders Maal, og, om vi mindes ret, lovet at udgive i en danſk Overſættelſe. — Vi ville allene berøre de beſtydeligſte. — 2 B. 69 C. 3. Cum Vatinius nulli *nomini* non eſſet poſtferendus. Forf. forklarer nomen efter Hebræernes Maade at tale paa, ved homo. Vi vilde dog heller enten læſe homini, eller med Aldus Manutius anſee nemini for en Gloſſe af nulli, ſom var kommet ind i Texten, og der af en lidt floge Affriber gjort til nomini. — Caput 103, 4. ſpem conceptæ perpetuæ ſecuritatis forklarer han ved ſpem conceptam ſecuritatis, og anfører adskillige Exempler paa ſaadan en Talemaade. — C. 110, 2. Univerſa Pannonia intolerans longæ paris bonis, & adulta viribus Dalmatia, *omnibus* tractus ejus gentibus in ſocietatem adductis, *conſtituto* arma corripuit. Hr. Konr. foredrager Rhenans Læſemaade: Omnibusque — conſtitit, arma corripuit, og forklarer conſtitit ved conſenſit, det grædſke *συνισταται*, eller *συνισταται*. Vi maae tilſtaa, at vi holde den ſædvanlige Læſemaade, ſom vi finde hos Lipſius og Walch: Omnibus — ex conſtituto arma corripuit, for langt ſmukkere og ſimplere. Det vil vel og blive vanſkeligt at beviſe, at conſistere heder absolute: at ſtage eller holde ſammen; omendſtøndt det kan bemerke dette, naar det conſtrueres med cum, ſom i det af Cicero anførte Sted: videtur Zenonem tuum

cum Ariftone verbis conſistere. — Lykkeligere ſynes os hans Formodning C. 111, 4: Quanta cum temperamento ſimul utilitatis res auctoritate imperatoris agi videmus, i Stedet for det ſædvanlige quanto; endſtøndt vi tvivle paa, at denne ſkur endnu er tilſtrækkelig til at gjøre Stedet forſtaelig. — C. 114, 5: Autumno victor in hiberna reducitur exercitus. Hr. G. vil her beſt læſe med Rhenans Haandſkrift autumni, og enten der under forſtaaet tempore, eller rettere forbinde det med det efterfølgende victor, ſaa at autumni victor ſkal være det ſamme ſom victor militiae autumnalis. Vi troe neppe, at Nogen, ſom læſer Stedet i Sammenhæng, kan billige denne Læſemaade: hiems, heder det, emolumentum patratu belli contulit; ſed inſequenti æſtate omnis Pannonia — pacem petiit. — Autumno victor in hiberna reducitur exercitus. Her er det vel ikke muligt at tænke paa nogen militia autumnalis. — Overalt ſynes Hr. G. lykkeligere i philologiſke Oplysninger, ſom alle vidne om hans Lærdom og gode Bekendſkab med Autorerne, end i kritiſke Forbedringer.

Programma in ſolemnem inaugurationem Scholæ Viburgeniſis. Viburgii die XIII. Octobris Anni MDCCLXXII. Excudebat C. H. Mangor. Stor 12 S. Fol.

Deſſe Programma er udſtædt af hans Høyer. værdighed Hr. Biſkop Kottbøll, og forklarer i en net og pirlig Latin den viborgſke Skoles Skæbne fra de ældſte Tider, indtil nu, da den er blevet forflyttet i en af Byens prægtigſte Bygninger, ſom tilſorn har været beboet af Stiftamtmand v. Heinen, og er ſiden kjøbt til en Skolebygning for 3000 Rigsdaler.

daler. — Den Tale, som hans Høværærdighed har holdt ved denne Indvielse, ventes ogsaa fra Pressen.

Ved samme Høytidelighed er af Skolens Cantor Hr. Lauritz Jvertsen opført et artig Kantat, hvoraf vi vilke meddeele dette Akkompagnement:

Spæde yndige Muser! elste Ungdom!

Lys for den kommende Slægt!

Haab for Kirken og Staten!

Seer eders Hytter og Stov forvandlede

Eil værdig Glands og Værelse!

Føler, at! føler med skissomme Hjertes

Eders og Tidens udmerkede Lykke!

Konner med Flid og Dyrer

Eders Opfostreres Raade.

Saa naaes det Maal,

Hvortil Kongens Gæmildhed

Og Velynderes sigter.

Boxer op og skoder her

Haabefulde Spiirer,

Hvis Frugter herefter

Skal andensteds moednes

Og give en Høst,

Som til Haabet kan svare.

Kierlighed uden Strømper. Et Sørgespil i fem Optog. Kiøbenhavn, 1772. Trykt i det kongel. Universitets Bogtrykkerie hos N. H. Godiches Efterleverste, ved J. E. Godiche. St. 87 S. 8.

Gierne unde vi dem, som uden tragisk Genie vove sig paa Sophoklers og Euripiders Bane, og ved Hielp af Konstens Koglerier tænke at frembringe Virkninger, som det tilkom Naturen allene, fortolkede af Musernes sande Madlinger, at frembringe. — Gierne sig vi, unde vi dem, at en vittig Forfatter lægger her deres Tassenspillerstreg for Dagen, og gjør Publikum varsomt imod deres falske Fortryllelser. Vi ansee dette muntre Stykke, som en ved Aktion opløst Kommentar over Horatses:

Ille per extantum funem mihi posse videtur
Ire Poëta, meum qvi pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, falsis terroribus implet.

Ut magus — — — ; og den, som ikke læser det i denne Tanke, skal ikke kunne smage Saltet i mange Steder. F. E. naar Grete S. 21. peger paa sit Hjerte, og forsikrer Johan, at hans Forsvar ligger der. Eller, naar Mads S. 28. efter at han har lignet sin Lykke med en Trappe, og et Huus af Kort, be-

breyder sig selv, at han er alt for kold, og søger at sætte sig i Passion:

"Men — staaer mig ogsaa an deilige Lignelser?

"Nej, om mig synes Ret, saa er jeg alt for roelig

"For een, hvis pine Sjel er alle Plagers Boelig:

"Her frem J Furier! hvor mange er J? Tre?

"Det vil ey laagt forslaae, kom heele Hevede!

"Med Afgrund, Jordstælv, Jld, med Lynild, og
med Torden,

"Bet svage Billeder! med ingen Ting paa Jorden

"Jeg male kan min Qual, og ikke heller vil.

"Der maae, som før er sagt, et Helvede dertil.

"Jeg seer en Dievlehær opstillet i Selider,

"Som af Forbitrelse i egne Tunger bider,

"Og spyer Forbandelser mod deres General;

"For han dem endnu ey til Angreb gav Signal.

"Jeg seer en Furie, af hvis fortvivlet Øye

"En Skoe af Gnister faer, sig give største Røye,

"Sig strække voldsom ud; men netop ey kan naae

"Mit Hjerte" — — —

Dette netop gjør en fortreffelig Virkning, og afsvinger den alvorligste Læser et Smil. — eller, naar Mette i Begyndelsen af det fjerde Optog raader Johan, at han skal stæle sin Rivals Madses Strømper, og Johan strax er særdig at følge hendes Raad, siger Mette S. 42.

"Du gaaer saa snart Johan? jeg kan dig ikke følge,

"Jeg havde ikke tænkt, det kostede saa lidt

"For en ophøvet Sjel at gjøre saadant Skridt.

"Min Helt for alle Ting mod Dyd lad Elskov stride;

"Vil ikke Lasten frem paa dens lugst-dte Side:

"De Store synde vel i Gunden som de Smaa,

"Men Naaden, som enhver sin Synd udøver paa,

"Den eene gjør til Helt, den anden til en Straader;

"Du ey Forfælleren veed, Selgneur! paa disse Maader,

"Saa smuk Opdragelse, du end for Resten har,

"Du har i denne Sag opført dig som en Nar;

"Ber du ey sig forsø, hvor dan dit Hjerte spittes?

"Snart sværge: at det ey ved Laster skal besmittes?

"Snart raabe: Elskors Gud din Gud allene er?

"Og efter elleve til tolv Omvælinger,

"Hvorved nu Kierlighed, nu Dunden Seer rinder,

"Mag saa, a Elskov dig den tolvte Gang forblinder,

"Bræng Munden, vrie din Krop, bær dig som du
var aal,

"Og naar du det har gjort, bestial saa din Rival."

Johan seer ogsaa sin Raadgiverinde, og efter at have sat sig i en ægte tragisk Posyr, forklarer han os sin Strid saaledes: (med at den Umage vi have givet

givet os ikke at træffe paa Stryange i Hr. Bruns
Zarine, har det dog ikke været os mueligt gandske
at slaae ham af Tanker ved dette Sted.)

Johan.

(Setter sig i en ægte tragisk Postyr.)

"O! hvilken Qual og Strid — — Mit Hierte split-
tes ad —

"Dyd! Elskov! kan J to en søbe af et Fad? —

"En af Jer vinder maa, den anden maae fordømmes,

"To store i en Sæl kan ingenlunde rommes,

"Men Sækken, som J to kan ikke rommes i,

"Eilgavn's undgielde maae for eders Klammerie;

"Mit Hierte ryner snart, jeg elsker eder begge —

"Du Elskov er mit Liv, — Du Dyd min Kiæledegge! —

"Jeg pleyer ellers gaae derfra, hvor Slagsmaal er,

"Men jeg de Stridende med mig i Hiertet bær. —

"Omsonst at slye, omsonst at vilde dem forlige, —

"Her en andet for, jeg Dømmen maae affige: —

"Min Kiæledegge Dyd, ja Severen er din,

"Du eene herse bør i stolte Hertes Sind.

"Vig like snattede! som skyder Folk med Pile,

"Som til min Uheld har min Grete lært at smile,

"Min Grete? Nej — hvis da? maaskee Mads

Madsens? ja!

"Jeg skælver for min Dyd, og skyder mig herfra.

(Til Mette)

"Kan jeg nu gaae?

Mette:

Ja vist.

Naar Mads S. 73. lader Johan høre, at han
har staaet hans Strømper, undrer Grete sig over,
at Naturen ikke bevæges for at høve saadan en For-
nærmelse:

Grete.

"Jeg ingen Lynd seer! — en hører Jordenskrald!

"Hvordaa er dette fat? — En frel Forræder skal,

"Ustraffed spotte os. — Han ryddes en af Jorden

"I samme Øjeblik? — Naturens heele Orden

"Urygged staaer, — Johan! hvad skal jeg troe, min

Ben,

"Til slig Koldfindighed bevæger Himmelen?

"Hvor jittret jeg! — — mon du — — — "

J-hans Scar er pyppet at:

Johan.

"Imod saa smaa Insecter,

"Mod Maddiler, som den, en Himmel ikke sægter,

"Og Helten Himmel høyt, ifald den øyner' den,

"Den krybe lod i Fred. — (Til Mads.) Kryb ind,

kryb ud igien,

"For mig kryb hvor du vil: kun dette vil jeg sige:

"Erindre hvad du er; viid du maae ikke vige

"Fra Maddilers Natur; tael en; dit Væsen er

"At krybe, være taus. En Helt befaler her,

"Kiend ham, søl dig, og lyd."

Vi ville ikke tale om de adskillige Fortere eller
længere Besværligheder, de mange Ord, som skee, eller
trues at skulle skee; blant disse er især Madses løyerlig
S. 31. dog synes vi at savne noget, naar Mads, som
forbittret, har taget en Kniv op af Lommen, og befaler
Jesper at læse, førend han døer, synes at myrde Jes-
per, i det han siger til ham:

"Saa doe da som et Bæst".

Vi mærke ikke, hvor Kniven bliver af, og hav-
de ventet, at Mads havde gjort en Burlesk Bevæ-
gelse med den, og enten stukket den koldfindig i Lom-
men igien, eller forbittret i en Flesteskink, eller
noget Sligt. Dog dette Hul, ifald det er et, kan
endnu lettelig fylde ved Forestillingen.

At Fors. skulde enten have haft til Hensigt,
eller, om han havde haft det, opnaae den Hensigt,
at gjøre den virkelige Tragedie latterlig, er hverken
trøeligt eller befrygteligt. Lad kun den tragiske Na-
tur vise sig i sin rette Skikkelse; den skal trods alle
burleske Parodier trænge igiennem og bemestre sig
Hiertet, naar dette søler Medmennesket udsat for vir-
kelige og mægtige Lidelser. Men ligesaa naturligt
det er, at deele sin Skræl med en Oedipus, som bli-
ver et Kov for en uundgaaelig Skiebne, eller med
en Ugolino, som seer sine Børn at doe af Hunger
omkring sig; saa lidet kan man tage Deel i en Linter-
dansers Fare, som sætter sit Liv i Døve for at fortjene
sig et par Skilling, eller for at gjøre sig til Nar for
Folk.

I det Naive og Burleske har denne Fors. vel
neppe haft sin Lige siden Holberg. Alt hvad han be-
rører, bliver under hans Haand pudseerligt. So-
rars har sagt om Sorgen (og dette bliver vel den
yderste Grændse for dette Udtryk's Anstændighed)
scandit aratas, etiosa cura naves. Grete fortæller
os, at hendes Sorg ghyger med hende, og spiser Flest
med hende:

"Jeg ned i Haven gif, min Sorg spadseerte med,

"I Sorgen satte mig, min Sorrig op og ned

"Sig ghygede med mig. Ja i vort Spisekammer,

"Hvor jeg saa tidt tilforn sandt Raad mod al Slags

Jammer,

"Omsonst jeg søger nu en Lindring for mit Sind,

"Min Sorg med lige Skridt ledsager mig derind.

"Jeg

"Jeg tænkte, roget Flegm kan hjælpe, hvem kan vide?
"Men føle Flegm og Sorg i Halsen fast at sidde".

Naar Johan vil sige, at han ikke kan forklare sig, som han tænker, saa udtrykker han sig saaledes:

"Jeg haver et indvendigt
"Og et udbvendigt Pund, Madam! det første ikke
saaer

"Det andet altid bi. — Der i min Hieme gaar

"Udaf de smukkeste og meest udsøgte Lanker

"En utaalmodig Sværm, som inden Hiernens
Planter

"Jadflattes ynkelig, fordi jeg ikke kan

"I Gang min Tunge saae" — —

Men vi maatte udskrive det heele Stykke, der som vi skulde anføre alle de lykkelige Steder; kun det Udsald om Marsagen til Gretes Anelser S. 69. synes at falde i det Ubelagte.

De hist og her indstrøete Arier ere stemmede i samme Tone, som det Heele og ere baade i Lanker og Udtryk fuldkommen burleske. S. E. i denne S. 16, hvorved Mads opbyder de underjordiske Folk til at fryde sig med ham.

Aria.

"Underjordiske, som sover,

"Du maae ikke undres over

"At min Sang dig vækker op

"Til at gjøre Glædes Hop.

"Du det ikke skal fortryde,

"Ehi min Sang kun Fryd skal byde:

"Under Jorden gjør et Hop!

"Naar min Sang dig vækker op.

"Mads i Dag har vundet Seyer;

"Mads i Dag sin Grette eyer,

"Ja med Hud og Haar og Krop.

"Under Jorden gjør et Hop.

eller dette mestselige Stykke S. 38.

Arie.

"Saa æltes Blod med brede Lænder

"I Heltes Mund; hvis blotte Rygge,

"Sy for at svales, søge Slogge,

"I en Allee. Gevorbne Venner,

"Som bleve Bøddeler af Evang,

"Og under spillet Hunders Klang,

"Dem viste Tid med smidig Green

"Paa nos afflødte Rygge. Vren.

"De præge deres blotte Qual

"I det uskyldige Metal,

"Og glimmer al den Tieneste,

"Det dem i Krigen lader see,

"Som dog er overmaade vigtig,

"At sige: naar de sigte rigtig.

eller denne S. 45.

"Saaledes kan en Skyldner hæbe,

"Naar paa hans Dør med ivrig Røbe

"Der pikkes af en Creditor; —

"Skiont Slaaen lukker inden for,

"Skiont Pokker fielden pleyer føre

"Folk ind igjennem lukte Døre,

"Saa skielver Skyldneren endda;

"Gud veed hvor saadant kommer fra.

Wessien er, som den i saadant et Stykke burde være; hvor endog platte og ordsprogelige Talemaader kunne blive til Skionheder.

Fors. skal efter Rytet være Hr. Wessel, en Normand. Vi haabe, at det fortiente Bisald, hvor med dette Stykke er blevet optaget, vil opmuntre ham til flere Arbejder i samme Smag; og vi ønske det saa meget heller, da de fleste af vore vittige Hoveder, ventelig meer af Esterabesøge, end af naturlig Drift, forsælde til en sødmodig og traurig Tone, som vi hverken holde fordeelig for den skionne Literatur, eller overensstemmende med Nationens berstende Tilbøielighed.

Margangen af disse Blade Koster:

I Kiøbenhavn, Siælland og Lolland. Sydn. Jylland og Holsteen. 7
8 Mart. 9 Mart. 9½ Mart. 10 Mart.

Kiøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 37 og 38. ————— 1772.

Den mathematifke Haandbog. Førſte Deel. —
Førſte Grunde til Regnekunſten og Alge-
bra. Ved Thomas Bugge. D. R. M.
Oberlandmaaler. Kiøbenhavn 1772. Trykt
i det kongelige Univerſitets Bogtrykkerie hos
N. H. Godiches Eſterleverſke, ved Frid. Chr.
Godiche. 24 $\frac{1}{2}$ Ark. 8.

H. B. gjør hermed Begyndelſen til at levere os
i vort Modersmaal et Lærebegreb af den heele
Mathematikk, ſom ſynes at holde en Middelvej
imellem et egentligt Kompendium og et gandske ud-
førligt System, og alſaa derved vil blive beqvemt
baade til at lægges til Grund ved Forelæſninger, og
at bruges af dem, ” ſom paa egen Haand vilde lære
” de mathematifke Videnskaber ” omendſkiødt Forf.
fornemmelſt har tiltænkt de ſidſte dette Skrift. Paa
nærværende førſte Bind ſkulle endnu følge fire andre,
hvoraf det andet ſkal indbefatte Geometrie, Trigonometrie,
Algebra videreudført, Landmaaling og Vand-
vepning; det tredie Statiſk og Mechanikk; det fjerde Op-
tiſk og Aſtronomie; det femte Bygningskunſt, Krigs-
og Søvidenſkab, tilligemed de med enhver Hovedviden-
ſkab i Forbindelſe ſtaaende Bividenſkaber; ſaa at det
Heele bringes til Ende i fem maadelige Oktavbind.
Ved denne Plans Udførelſe, ſom vi vente med Utaal-
modighed; vil Forf. forſkaffe ſig den Fortienelſte, at
være den førſte, ſom ſkriftlig har foredraget den heele
Mathematikk i Modersmaalet, hvorfor den uſtuderede
Ven af nyttige Videnskaber, og den Mathematikk-
forſtandige, ſom det er om ſin Konſtes Udbredelſe at
gøre, vil blive ham lige meger forbunden.

Det ſynes, ſom om vi burde opſætte vor Dom
hadtill Verſets Guldenbeife. Men omendſkiønt Ma-

thematikken er ikkun een Videnskab, og i deres Dyne,
ſom ikke vove ſig ud over de to førſte Bøger af de
euklidifke Elementer, ikkun en fattig Videnskab, (en
Dom, ſom den, een vilde fælde over en Palladſes
Skionhed, der ikkun havde ſeet een Styttets Poſta-
ment igiennem Forſtørrelſeglaſſet); ſaa er den dog
ſnarere en Samling af meer end tove Videnskaber,
hvoraf enhver har ſine egne Grundſætninger, og
ſom efter Omſtændighedernes Beſkaffenhed meget
vel kunne ſtilles fra hinanden. Saa ufuldendat alt
ſaa dette førſte Bind altid er i Henſeende til Ma-
thematikkens heele System; ſaa indeholder det dog,
betragtet ſom Begyndelſesgrunde til Arithmetikk og
Algebra, et fuldſtændigt D:el, og for ſaa vidt tør
vi bedømme det. Vi vilde anføre ſaa meget deraf,
ſom vore Læſere kunne ønske at finde i Recenſionen
af en Lærebog.

Arithmetikken er foredraget i otte Afdelinger.
Regnekunſtens almindelige Grunde, Tallenes Ud-
trykning ved Tegn, Regningsmaader i heele Tal, og
udi Brøf, Kvadrat og Kubiktal, Li-B og, Tallenes
Forhold og Logarithmer, ere Overſiſterne deraf,
og imod denne Orden lader ſig intet Betydeligt ind-
vende. Naar man bygger Læren om Li-brøf paa den
om Potentſerne, ſaa kan den viſt nok ikke ſtåe paa
noget andet Sted, end der, hvor Forf. har ſat den.
Men da han har fundet for godt ikke at bruge denne
Beviſgrund, men ikkun at ſætte de derved forekom-
mende Operationers Rigtighed paa Prøve ved en
Sammenligning med de ordentlige Brøfers Opera-
tioner; ſaa havde de ogſaa kundet foretages umiddel-
bar efter diſſe, om ikke forbindes med dem. End-
nu kortere havde Foredraget om Brøferne kundet
indrettes i alle Stykker parallel med det om de heele
Tal, ſom Segner førſt, og efter ham andre have
gjort. Imidlertid beholder enhver heri billig ſin
Fried.

De Beviser, Forf. ellers betiener sig af i Arithmetiken, ere meest syntetiske, og han undskylder sig derfor i Fortalen, i det haa selv befrugter, at dette ikke vil fiade alles Bifald. Alle Kienderses Bifald vil det let finde; men om Begynderes Bifald, især Szadanaes, som ville undervise sig selv, tør vi intet Haab gjøre ham. Man forestille sig ikkun et ungt Menneske, som begynder at lære Mathematiken med den tilbørlige Forberedelse. Hans Iver er ved de Løser, som man i Indledningen har gjort ham om Mathematikens Nytte, bleedt endnu meer antændt; og nu opholder man ham heele Maaneder med Beviser for Sætninger, som allerede ere ham bekendte. Han vil lære Ting, og man viser ham hen til Methodens Skjønhed og Bevisenes Grundighed. Disse kan han ikke skattere efter deres Værdie (og hvem kan dette forend han har Tingen gandske inde?); han bliver altsaa ked af at studere og forlader Mathematiken. Vil man derfor skaffe sin Videnskab Profelyter, saa gjør man i vore Tanker vel, at man i Elementæres Foredrag for Begyndere giver noget efter af den mathematiske Methodes Strængthed. Dette ville vi have sagt ikke blot i Hensigt til vor Forf., men i Almindelighed, saa ketterst det ogsaa synes at klinge. Hvem som har lært Geometriens Sætninger paa den Vey, som Clairaut førte Frue Chatelet, vil siden med Fornøvelse gienemtanke de euclidiske Beviser for dem; ligesom han i modsatte Tilfælde vil affkrækkes fra dette Arbeide. Den, som har indseet Størrelsernes mange Slags Forbindelser i det Almindelige, vil med Fornøvelse bemerke, hvorledes saa almindelige Sætninger slaae til i Tal, uden videre at forlange Bevis; allerhelst da ofte Arithmetikens og Algebraens Bevis ikkun deri ere forskellige, at hine ere førte med store og disse med smaa latinske Bogstaver; hvilket de skulle bestinde, som ville sammenligne Hausfen og Segner, som af alle give de skarpeste Bevis i Arithmetiken, med andre Skribenter. Imidlertid ville vi ikke nøgte, at jo denne Methode kan tiene til den ypperligste Forberedning til de vanskeligere Deele af Mathematiken, naar Læserne eller Tilhørerne have Taalmodighed nok at lade sig føre denne Vey.

Afhandlingen om Tallenes Sammenligning og Forhold, er meget vel udført, og Anvendelsen af Regula de Tri viist paa en grundig og praktisk Maade. Det samme maae vi sige om Logarithmernes Foredrag, hvorved meget Nøttigt forekommer om Sammenligningen af adskillige Landes

Fodemaal. For at kunne vise det eens Maals Forvandling til det andet, angiver Forf. først Forholdene imellem den franske, svenske og engelske Fod imod den danske eller rhinlandske, saaledes som Hr. Ahl har meddeelt ham dem, hvis Bestræelser for at bestemme disse Forhold han tillige roser. Forf. fortæner Tal, at han erob denne Lyghed for at gjøre sine Læsere ved et Blik opmerksomme paa denne skønt mindste Deel af denne Mands Fortjenester. Hr. Ahl er virkelig en saa fuldkommen Kogner i at forfærdige mathematiske og physiske Instrumenter, at udenlandske Kiendere misunde os ham; men han tænker for ædelt til at gjøre sig og sit Arbeide bekendt ved Charlatanerie. Han har virkelig med en meer end engelisk Akuratess: forfærdiget det danske eller rhinlandske Fodemaal in natura, hvilket ogsaa er indført ved Landmaalingerne. Men hvad er bundet dermed, naar man dog endnu paa to forskellige Stæder holder ligesaa mange forskellige Fodemaal tilkiøbs, og vil maaskee immer blive ved at holde dem tilkiøbs, naar ikke Kiendere gjøre Publikum opmærksomt paa akuraterne Arbeide, saaledes som Hr. B. her har gjort Begyndelsen dermed. Naar da Smagen paa Flihed, Nøypagtighed og Nethed er først gjort almindelig ved ahliste Mesterstykker, saa vil snart andre foregionne mathematiske Instrumentmageres fuffermæssige Arbeide komme i Foragt, den Forvirring, som ved hine Miss uge indsnige sig i et Lands Maal, hæves, og den forønskete almindelige Overeensstemmelse i dette Stykke, som ved kongel. Forordninger selv ikke har kunnet opnaaes, gandske let erholdes. Imidlertid vilde dette samme Dyemeed endnu meer kunne beforders ved et tredje Middel, naar nemlig Opsigten over den mathematiske Deel af de i det borgerlige Liv brugelige Maalredskaber blev overdraget til Landmaalingsskontoret. Dette Maste kunne vi saa meget mindre dølgge, da denne Sag saaledes vilde falde en Mand i Hænder, der baade har Lust til at opnaae den mueligste Nøypagtighed, som ogsaa tilstrækkelig Duellighed dertil. Paa begge har han givet et meget lysende Exempel Paragraph 134. n. 4. ex. 2., hvor han sammenlignæ den af Picard angivne Afstand af det kjobenhavniske Observatorium fra Landskrone med den, som han selv har fundet, og finder Differentien imellem Picard og sig ikkun 5 Fod, 2 Tommer og 2 Linier, hvilket vist ikke kunde skee af en Hændelse, men allene ved en paa begge Sider iagttaget stor Nøypagtighed.

Den anden Halvdeel af dette Bind indeholder Algebren. Dette mangtydige og i visse Maader ogsaa meget betydende Ord indskrænker Forsf. her ikkun til Bogstavregningen, og til Lighedens Opløsning af første og anden Grad; og opsætter den anden Afdeeling eller den egentlige Analysis indtil efter Geometrien.

Den Maade, han her afhandler Elementar-Algebren, fortjener al Bifald. At søge meget Nyt eller af a. dre usagt deri, vilde være ubilligt; og der til er Stoffet næsten for ufrugtbart. Men aleregne vil man finde, at han ikke blot siger efter, hvad han har fundet hos Andre; men at han skriver af egen Overbeviisning, af noye Indsigt i Sagen, og af et frugtbart Fond paa Kundskab i dette Stykke. De idelig anbragte, velvalgte Exempler og de detaillerede Anvendelser af de almindelige Formuler, bevise dette paa den ene Side, og desuden kan man ogsaa deraf slutte det, at Forsf. undertiden anseer endog en bekendt Sag fra endnu en anden Side, end mange Skribenter have gjort for ham, som f. Ex. §. 5. og §. 135. til 142.

Vi kunne altsaa med Rette igientage vores nye-lygtrede Huske, at dette Kursus snart maatte bringes til Ende. Begyndere i Mathematiken skulle her have en Lærebog, som, naar man tør slutte fra denne Begyndelse, allerede er en hoben bedre end andre, som i andre Lande have holdet sig i Anseelse halve Aarhundrede. Og en anden Lærebog, som med Tiden skulde kunne fortrænge denne, torde allerede sætte sin Forsf. temmelig i Omkostninger.

R.

Gerhard Schöninghs Norges Riges Historie, første Deel, indeholdende Rigets ældste Historie fra dets Begyndelse indtil Harald Haarfagers Tider. Trykt i Gørse 1771. Bekostet af Heineck, Munnich og Faber paa Børsen i Kiøbenhavn. Stor 524. 4. foruden Register, et Landkort og tvende genealogiske Tabeller.

Vi have en Deel vigtige historiske Skrifter at anbefalde vore Læsere, inden vi slutte denne Aargang og vort Arbejde. Deriblant er det anførte, som allerede i Slutningen af forrige Aar er udkommet

I en læseværdig Fortale forklarer Hr. Professorer Vigtigheden og Banskkeligheden af sit Foretagende. Om det første Stykke ere hans Ord: "Enhver, som besidder nogen Indsigt i den Nordiske saavel som i den ældre Europæiske Historie, vil vel lettelig tilstaae, at denne næsten overalt kan bryte Lys og og Forbedring af hin: man veed jo, at de fleste, de største og mægtigste nu værende Europæiske Stater ere stiftede af Folk fra vor Norden; at paa disse Folkes Love, Skikke, Maximer og Vedtægter er vor europæiske Statsforfatning for det meste bleven grundet; og at det var den nordiske Tid, Fyrighed og Mod, som led Europæ underkuede Nationer ud af det romerske Slaverie, som oplibede dem igien, som dannede dem efterhaanden til mægtige Stater, og gav dem den Skik og Form, som efterfølgende Tider have videre dannet og udpolet, indtil de have faaet nu værende Stikkelse. Hvo kender Gotther, Franker, Saxer, Longobarder, Svever, Ungler, Nordmænd, samt de af dem overalt i Europa oprettede Riger? hvo har læst deres Love? og hvo veed, hvor længe deres Rettergangs Maader og Stats Maximer have gældet næsten overalt i Europa, som ey skulde tilstaae dette?" Det kommer kun an paa, hvad Bished man kan have om Rigtigheden af vore Efterretninger fra de ælteste Tider, som af saa mange er kaldet i Tvivl; og vi tænke, en Afhandling, hvort Rilderne til den ældste norske Historie vare bleve forklarede, og deres Værdie bestemt, havde just staaet paa det rette Sted, som en Indledning til den norske Rigs Historie, allehelst ved denne første Deel deraf, som afhandler en Periode, der ikke paa nogle hundrede Aar nær rekker ned til den Tidspunkt, fra hvilken vore enten skrevne eller trykte Efterretninger om de norske Oldsager ere; thi saa vidt os er bekendt, have vi ingen enten sande eller fabelagtige Efterretninger om det gamle Norden ældre end det sidste Aarhundrede. — Banskkeligheden i dette Foretagende bliver saa meget desto vissere. Vel misliender Hr. Forsf. ikke de store Fortjenester, som især den berømte Thormodus Torfæus har af den norske Historie; men hans Historia norvegica, siger han, fortjener ikke saa meget Ravn af det Norske Riges Historie, som heller af en Samling eller et Magazin til bemeldte Histories videre Udarbejdelse. Enhver Kundig vil tilstaae mig dette. Han har af de gamle Skribenter, men af de islandiske Dokumenter især, samlet, udtrukket og oversat alle

” hvad som løber ind i den norske Historie: men hvor
 ” meget blev endnu ikke tilbage i den norske Historie
 ” at forrette; Torfaus har samlet; hans Samling
 ” er efter hans Død, af andre udgivet, hvilket paa
 ” adskillige Steder ogsaa kan mærkes, og forfatte-
 ” ren har mueligt en høit Tid at lægge den sidste
 ” Haand derpaa: men at bringe, hvad af ham var
 ” samlet, i behørig Sammenhæng; at hense en-
 ” hver Ting til sin rette Tid og sit rette Sted, kort,
 ” at forfatte deraf det norske Riges Historie, det har
 ” han altsammen overladt til andre at udføre.”

Denne første Deel bestaaer af syv Kapitler.
 Første Kap. om Nordens og Norges første Be-
 boelse og ældste Indbyggere indtil Othins og
 Torrs Tider. Det Bæsentlige af hvad, som her
 forekommer, har Forf. foredraget paa andre Ste-
 der, forretnemlig i Afhandlingen om de Norskes
 og en Deel andre nordiske Folks Oprindelse, og
 da vi af denne Afhandling allerede have forelagt vore
 Læsere et nogenledes udførligt Udtog, (*) ville vi
 have dem i Henseende til Indholdet af dette Kapitel
 henviste dertil; ligesom vi troe, at Forf. selv kunde
 have fattet sig kortere her, og sparet baade sig og sine
 Læsere mange Tjentagelser. Dog finder man ogsaa
 adskillige artige Tillæg, saasom om de gamle Nor-
 skes Levemaade og Opdragelse, om Phoeniciernes
 Handel paa Norge, om de store naturlige Foran-
 brugen, som Norge i de ældste Tider har været un-
 derkastet, o. a. m.

Andet Kap. indeholder en Kort Beskrivelse
 over det gamle Norge, tilligemed en Beretning
 om de ældste Tildragelser paa Helgeland, om
 Torrs og Gorrs nye oprettede Riger i Norge,
 og om Følgerne deraf. Beskrivelsen opløses ved
 et hosføjet Kort over det gamle Norges Grændser
 og Lande, hvorefter det ældste Norge har været et
 af de betydeligste Riger i Europa, og strakte sig paa
 den eene Side fra Gotthelven til det hvide Hav, paa
 den anden fra den botniske Bugt omtrent, indtil
 Den Man; paa hin Side Rølen skal det have be-
 sidet anseelige Landstrækninger, Herdalen, Jæmte-
 land med flere Distrikter, og en Tid lang alt hvad
 som ligger Vesten for Væneren, tilligemed Verme-
 land; ikke at tale om dets Herredomme over Finner
 og Lapper, vidt omkring i Vesterhavet, ja i Skot-
 land og Irland selv. Forf. beskriver kortelig Nor-

(*) Kritisk Journ. for 1770 No. 8 og 9.

ges naturlige Bestaendighed i Henseende til sine Fjeld-
 og Dalestrækninger, og gaaer saa til Historien selv.
 Det Trondhjemiske i Norge, især Helgeland eller de
 nu værende Nordlande, antager han at have været
 det Sted, hvor det norske Navn først er opkommen,
 og den norske Stat først har dannet sig under en vis
 Thors Anførsel, hvis Gudsnav derfor fornemmelig
 skal være blevet dyrket i Norge. Noget 100 Aar
 efter Thor, kort for Christi Fødsel, skal Seming,
 Othins Son være kommen til disse Egne, hvor en
 ved Navn Helge eller Saloge regierede, og da han
 udgav sig for at være af Gudernes Et, har hans
 Afkom udbredt sig ikke allene over Helgeland, hvor
 de siden bleve især mægtige, men ogsaa til andre
 Steder i Norge. Dog førend derte Skede, skulle
 adskillige gotiske Folkesærde have trukket sig ind i
 Norge, og der gjort store Erobringer. Især skal
 den største Deel af det da værende Norge, 100 Aar
 efter Christi Fødsel, være blevet underbunget af
 tvende Brødre Torr og Gorr, af hvilke Torr fik
 det faste Land, og oprettede det første mægtige Rige
 i Norge, hvilket dog ligesaa lidet er kaldet efter ham,
 som Dannemark efter Dan. Følgen af disse Ero-
 bringer skal have været, at Norges forrige Ind-
 byggere, som ikke kunde taale disse fremmede Herrer,
 have udvandret til de næstgrænsende Lande; og
 meener Hr. S., at de gamle Sæver, som i ældre
 Tider hos de romerske Skribenter føre Navn af Sve-
 ver, og ere bekiendte som mægtige og fridbare til
 Søs paa en Tid, da man paa de nordlige Kanter
 af Sydskand, hvilke de beboede, har vidst lidet eller
 intet af Sævæsen eller Senlads at fåe, have til
 Oprindelsen været Norske, som ved anførte Leiligh-
 hed forlode deres Fædreland, og gave de indste
 Folk Smag paa Søroverie. Samme Oprindelse
 tillægger han de navkundige Pikter, som i de første
 Aarhundrede efter Christi Fødsel gjorde sig saa be-
 kiendte i de nordlige Kanter af Britannien. De
 bevise, hvorpaa alt dette grunder sig, ere tagne af
 saa mange Omstændigheder, saa mange sammenlig-
 nede Beretninger, at det ikke er os mueligt at bringe
 dem i Udtog. Effere af saadanne Undersøgelser
 maae eftersee dem hos Forf. selv; og vi ere forsikre-
 de, at deres Hønhagelse for hans store Lærdom og
 ugemene Sindrigbed skal blive lige saa stor, som de-
 res Uvisshed om Sagen selv. — Til Slutning af
 dette Kap. forsvare Hr. Prof. sig imod den svenske
 Prof. Bring, som i sin nye svenske Rigs Historie har
 vildet kaldt det hvad Hr. S. i sit Forsøg til Nor-
 ges

Ses gamle Geographie har søgt at bevise, nemlig: At da Sinnerne bleve Jadboggere af vort Norden, bleve de tilige, enten kort eller længe derefter, enten overvundne af de Nordiske, eller Katskyldige under dem.

Tredie Kap tel om Norges Deeling imellem Norrs og Gorrs Efterkommere, om de imellem dem sig deraf reysende Krige og Ueenigheder, og derved forarsagede mangfoldige Sætoge, Erobring og Boesættelser af de Nordiske paa fremmede Steder. Norge kan nu betragtes som deelt imellem Prindsen af trende Hovedpartier: Det gamle joriske, under Prindsen af Jolernes Et eller R. fernes Familie, foræmmelig paa Helgeland, i Nummedalen, og mueligt paa flere Steder; det sømingske eller othinske, der havde sættet Boepale deels paa heme'die Helgeland, deels i det nu værende Trondhiemske og paa andre Steder nordenfelds, hvor det efter nogen Tids Forsøb begyndte at reyse Hovedet i Venret; det sidst ankomne Norriske og Gorriske eller det nye Jorlandske, hvilket underkunder for det første og for en stor Del hine tvende forømtalte, og udbredte sin Magt til de fleste Kanter af Norden, hvor det blev det anseelste Partier, ind il Nordens eller den gamle ynplingke Familie i de senere Tider under Harald Haarfagers Forsædre begyndte der at stinge sig i Venret, og endelig i benævnte Harald Haarfagers Person reye Genevoldsregieringen til sig. De Banffeligheder, som møde i disse trende Partiers Historie, have ikke kundet affrække Fors. fra at udarbejde den, endskøndt han har kiendt dem tilfulde, og selv beskriver dem saaledes. "Hvilken Mangel paa fornødne Efterretninger møder os ikke her ved hvert Trin, vi skulle gjøre? Hvilken Forvirring i Slægtelinierne og Tidsregningen? Hvilken Uklarhed, naar det kommer an paa at bringe enhver Ting, enhver Person eller Regent til sin rette Tid og Sted? Det bedste Hielpemiddel, og den sikreste Ledetraad, skulde her blive de gamle Slægt-Registre, af hvilke Forsædrene ogsaa have efterladt os en god Deel, fornemmelig over Norrs Efterkommere. Men dette Hielpemiddel selv, sætter os ofte i stor Forlegenhed, eller bliver os til liden eller ingen Nytte: Bemeldte Slægt-Registre ere kiendelig fulde af mangfoldige Mangler, de have overalt store Ruger og Huller, saa at en Deel af dem indeholde, fra Norrs eller Gorrs til Harald Haarfagers Tider, kun 6, 8, 10, eller nogle flere Læd; hvorved man sættes i Uvisshed om de i Slægt-Registrene anførte Personer henhøre til ældre eller senere Tider. Endogsaa be-

meldte Registre mangle os paa mange Steder: De fra Gorrs ere saa, korte og uefterretlige; fra forbenævnte hans Søster Goe have vi kun eet; over Sømings Efterkommere kun et eeneste; men over de gamle joriske Regenter over Halogis og andre Efterkommere, slet intet. Foruden de Regenter, hvis Navne findes anførte paa bemeldte Slægt-Registre, vi have tilovers, forekomme endnu desuden mange flere, hvilke man der forgæves søger, og derfor er us, til hvilket af forømtalte trende Partier man skal henhøre; endel Tildragelser har man sat ud af sin rette Sammenhæng, og henhørt til urette Tider, Steder og Personer; andre, der ere skeete paa adskilte Tider og af adskilte Personer, har man høbt sammen eller gjort til een Person; hvori Fejltagelser og Forvirring maatte saa meget meere have Sted, da vore gamle Skribenter have næsten overalt ey bekiendt dem af den saa fornødne Tidsregning. Alt dette viser tilfulde, hvilke Banffeligheder vi i følgende Tiders Historie ville faae at bestride, hvilket Møje at arbejds os frem igiennem, under bestandig Frygt for at tage Fejl af den rette Veg, eller bringes ind i de største Wildfarelser, for hvilke man i den gamle nordiske Historie er saa meget meere udsat, som den gjøres mørk og udviklet, ved de mangfoldige Greene, i hvilke Norrs og Gorrs Familier deelte sig, under ideltige Krige eller Uroeligheder, nu mellem dem selv indbyrdes, nu med Priader af de andre Partier nu inden, nu udenlands, i hvilke snart det eenes, snart det andet Partiers Anførere beholdt Overhaand, stødte hinanden velyvis fra Rigerne eller deres Besiddelser, og fulgte hinanden i Regieringen; hvorved nødvendig maatte skee, at meget af disse udviklede Tildragelser er blevet glemt, meget ogsaa, af hvad man har beholdt i Erindring, forbyttet det eenes med det andet, af Efterkommerne, hvilke ey have ret vidst at stille alle disse Ting fra hinanden, især naar Tildragelserne selv, Navne og Personer lignede hinanden, hvilket i saa stor en Mængde nødvendig maatte mere end een Gang indtrefte".

Gorr havde da, som vi have seet, faaet de norste Der, som laae langs Søsiden af det faste Land, i sin Deel, og førte derfor, saavel som hans Søner, Titlen af Sæfongen. Men een af Gorrs Søner, navnlig Beiter, ventelig misforstod med den imellem hans Fader og Farbroder skeete Deeling, fandt paa en Liss, hvorved han tilegnede sig en Deel af det faste Land. Thi da der ved den imellem

Brødrene gjorde Deeling var fastsat, at Gorr skulde beholde alle de Der, imellem hvilke og det faste Land han kunde sejle med sit Skib, som skal have ført Navn af Ellide, lod han dette Skib efter sin Faders Død paa en Tid, da en Mængde Sne var faldet, og Føret derved var blevet godt, sætte paa Land op paa Glæder, lod Seylet opbidse, alting tillave, som til en Seylads, og efterat have sat sig selv ved Roret, sig og Skibet, ved Hielp af en stærk Vind, som blæste i Seylet, trække af sine Følk over det da med Sne betakte Eide eller Rakk, som er imellem Citissær og Havet Norden for udsomtalte Eide, hvilket siden fik Navn af Ellide Tid eller Eiden, og er to norske Mile over. Alt hvad, som ligger der Vesten for, mod Havsiden, tilegnede derpaa Veiter sig, i Følge af bemeldte Deeling imellem Norr og Gorr, som noget, hvorimellem og det faste Land han havde sejlet med Skibet Ellide. — Af Norrs Søner skal Thrond have fæstet sin Boepæl i Thranthelm, Trondhiem eller Thrandelagen, hvilket dog snart maae være blevet hans Efterkommere frataget eftersom man intet finder om dem i Historien, da dog det Trondhiemske i de ældre Tider blev anset som Rigets fornemste Styrke, og Thrønderne, som de anseeligste og stærkeste Mænd i Norge. Af det øvrige Norge deelte Norrs andre Søner den største Deel imellem sig, hvorved da adskillige Distrikter, som tilforn havde baaret Navn af deres naturlige Beskaffenhed, forandrede deres Navne efter Regenterne. Dog meener Forf., at Helgeland og Hedemarken endnu en Tidlang have beholdt deres gamle Regenter. — Det er os ikke mueligt at følge Forf. i alle de Partikularier, han anfører om sine norske Konger. Et kunne vi dog ikke lade ubemærket, for om mueligt, at pirre vore danske Oldkyndige, som maatte have lyst at vove en kritisk Døst for Fædrelandet i disse Krige, hvor ingen Triumpher ere at indlægge, at alt, hvad Saxo beretter om de danske Skoldungers og de svenske Ynglingers Bedrifter, beendtes Hr. Prof. paa norske Skoldunger, norske Ynglinger, saa at alle de store Ting, som en Skold, en Gram, en Hadding efter Saxos Fortælling have foretaget i og uden for Dannemark, bør forståes om en norsk Skold, en norsk Gram, en norsk Hadding. Norske Prindsen er det, som have gjort Erobringer i Dannemark, ikke danske, som have gjort Erobringer i Norge. En Lokke bliver det for Dannemarks Ære, at dens Historie har fundet ligesaa lærd, ligesaa vittig en Skribent i Hr.

Konferensmand Suhm, som den norske i Hr. Prof. Schönning; og vi tvivle ikke paa, at jo Hr. Konferensraaden vil søge at redde Saxo det beste mueligt, allerheld da der i disse mørke og forviklede Sager ikke kan seates for Sandhed, men allene for Lærdom og Sindrigbed. De Tydske lærde overlade vi at undersøge om de Serserier, som i det tredje Aarhundrede ere forsovede af Sachser og Franker, deres Erobringer paa de tydske, deres idelige Anfald paa de britanniske og galliske Rysker, ere egentlig at tilskrive de Norske, som ved samme Tid satte sig ned i den nordlige Deel af Tydskland. I det mindste synes Forf. at have gjort dette meget sandsynligt.

Tilant de romeriske Konger forekommer een ved Navn Rysteim, som efter at have underbunget Thrønderne eller Trokhiammerne anden Gang, satte dem sin Hund, ved Navn Saur, til Konge. "Man indrettede for ham en ordentlig Hofstat; man beprydede ham med et prægtigt Halsbaand af Guld og Sølv; var Børet ondt, eller Jorden stiden, blev han af sine Hofmænd baaren paa Hænderne; han boede paa Den Tori eller Innerøen, paa en Gaard, som skal efter ham have faaet Navn af Saur's Gaard, eller Sashang, og havde der paa en Høn, efter de Tiders Maade, sit Høye Sæde, eller kongelige Throne; men fik endelig en Afgang, der var saa høy en Værdighed uanstændig. Han havde som andre Konger ved de Tider sin egen Hiord, og denne blev engang angrebet af en Hov Ulv; for at rive dem fra Hiorden, sprang han efter sine Hofmænds Tilskyndelse ned fra sin Høn, men blev af Ulvene sønderrøven". Denne baarlige Tildragelse er altsaa sket i Norge af en norsk Konge, og ikke som Saxo og nogle Svenske berette det, af en svensk Konge, hverken imod Norske eller Danske, meget mindre, som Svanhagius, for at betale de Svenske med lige Mynt, digter, af de Danske imod de Svenske. — En af de meest rørende Scener, siger Hr. S. som forekommer i vore nordiske Historier er denne Tildragelse imellem Hagbart og Signe. Hagbart, en norsk Prinds, havde fattet Kierlighed til Signe, en Datter af Sigar, en af Kongerne i Sjælland, og elskedes af hende igien. Men da han i Anledning af en imellem hans Staldbrødre og Sigars Søner opkommen Trætte, havde nedlagt to af disse, maatte han gjøre sig usynlig ved Hoffet, for ikke at falde i den gamle Sigars Hænder som vist vilde hævnat sine Søners Død, "for at blive fiendt, flødte han sig i Fruentimmerdragt,

" dragt, gav sig ud for en Skold-Møe, som længe
 " havde fulgt Kong Hafs Krigshær; men nu var
 " sendt i et Vrindt til Signe, hvis Jomfruer bleve
 " ey lidet forundrede over at see om Aftenen, da den-
 " ne saa kaldte Møe skulde toes og gaae til Sengs,
 " hendes Fødder overalt laadne, hendes Hud, sær
 " under Fødderne og i Hænderne, at være haard og
 " krumpen. Hagbard vidste vel at sætte en Slags
 " Gørse paa dette; hans Hæder maatte, ved idelig
 " Brug af Sværd, Spyd, og Bue; hans Krop, ved
 " at bære saa længe Vaaben; hans Fødder, ved at
 " løbe over Sand, Bierge og Klipper, giennem
 " Skove og Morasser, ved at reise, nu til Lands, nu
 " til Søis, være bleve haarde, stive, laadne og for-
 " stivte. Hans Riæstes Bifald gjorde alt dette
 " meere og meere rimeligt: men en Nigerrøbede ham.
 " Han blev derover, ef er lang og tapper Modstand,
 " endelig greben, og paa et offentlig Ting af Folket
 " dømt til at døe (*). Dette fornyede ingen meere
 " end den gamle Dronning, som, efterat en Galge
 " var oprett, paa hvilken Hagbard skulde hænges,
 " rakte ham med en truende og bebrydende Mine et
 " Horn, og lod ham drikke, for at komme vel be-
 " stænkede til de Dødes Lande. Han tog Hornet;
 " men kastede hende det i Ansigtet, efterat have i et
 " Vers rost sig af sin sidste Manddoms Gierning,
 " og bebreidet hende hendes Søners Død, der
 " gjorde, at han nu kunde døe, ey ubøvet, ey trø-
 " stløs. Han bad derpaa, man vilde ophænge hans
 " Kappe i Galgen, førend han selv beklødte den, for
 " at kunne see sig selv hænge, men hans rette Hensigt
 " var, at ville derved sætte en Prøve paa sin Riæ-
 " restes Troeskab, som havde lovet at ville døe med
 " ham. Han sandt den, som han ønskede: Saa-
 " snart Signes til den Ende udsatte Spejder blev
 " vaer Hagbarde Kappe i Galgen, som man meente,
 " te, at være ham selv, lod hun sætte Ild paa sin
 " Gruer-Stue, og opbrændte sig selv med alle, som
 " vare derinde. Ved dette Syn blev Hagbard in-
 " derligt fornøjet; det søde Haab, at nyde sin Riæ-

(*) " Efter de Tidens Forsatning maatte alle
 " Ting af nogen Betydning, endog saa det,
 " som angik Kongernes Huus Sager, bringes
 " ges for Folket, og afgjøres i sammes For-
 " samling eller paa de offentlige Ting.

" restes Omgang i det aadet Liv, gjorde ham Dø-
 " den selv angennem; hvorfor han i et Vers opmunt-
 " trede Vedkommende at haste med ham til Galgen".

Saaledes fortælles denne Tildragelse af Saxo;
 af svenske Skribenter berettes dette at være gaaet for
 sig i Sverrig, og Landnama Saga, (siger Hr. S.)
 af vore ældste, bedste og troværdigste Skrifter, be-
 vidner udtrykkelig, at en Kong Sigar, hvis Datter
 var en Hagbarde Riæreste, har boet paa det nu
 kaldte Engelen paa Helgeland i Norge paa den Gaard
 Steig, og at der laae Hagbardeholm, og paa den
 Signeshvold, m. m. Hr. S, som dog ellers ikke
 vil bygge paa Navnes Lighed, naar ikke andre Om-
 stændigheder komme til, og som i denne Tildragelse
 har andet at bygge paa end denne Lighed, holder det
 ogsaa for troeligt, at Historien med Signe og Hag-
 bard egentlig er forefaldet paa Helgeland, men siden
 af Skribenterne eller Saxo trukket hen til senere Ti-
 der og Personer, og en yngre Sigar, en yngre
 Hafe eller Hafon, hvilke man ogsaa virkelig finder
 ved deres Bedrifter at have i senere Tider gjort sig
 berømte i Dannemark, have givet Aaledning til saa-
 dan Forbytelse. Men er denne Tildragelse gaaet
 for sig paa Helgeland, saa undre vi os over, at
 Hagbarde Død blev hævdet paa Sigar i Siælland,
 som Hr. S. selv fortæller §. 27. efter Saxo og
 Snorro, uden at tænke paa sit Helgeland. Han
 holder det ellers for troeligt at de Helgelandiske Kon-
 ger have ved deres Sætoge forskaffet sig anseelige
 Besiddelser i Dannemark, især paa Jylland, og
 havt megen Indflydelse saavel i de danske, som
 svenske Sager.

Fjerde Kapitel indeholder Fortsættelse af de
 gamle nordiske, fornemmelig de nordensfældiske
 Kongers Historie, i Sogn, paa Hardeland og
 Ugder. Det er meest udenlandiske Tildragelser, som
 her forekomme, eller Ting, som ere skeete i Norge
 selv; hvoriblant nogle, som artig skildre de Tidens
 Levemaade og Sæder. I sær er en Frithiofs Hi-
 storie §. 7. til 15. gandske interressant, og giver et
 Exempel paa en Helt af en ugemeen Kløgt, Vædel-
 modighed og Afholdenhed; Egenstaber desto merkwæ-
 digere, da denne Frithiof tillige var en stor Fritænker,
 og Gudernes Bespotter; af hvilket Slags Forf. an-
 fører flere Exempler fra disse Tider.

Semte Kapitel indeholder endnu flere nordenskielske, især de rogalandske, hordelandske, nummedalske og møbriske gamle Kongers Historie. Iblant de rogalandske Konger forekommer en Augvold, en berømt Krigshelt, som paa sine Søerovertoage, saavel som paa andre Rysse førte stedse en Koe med sig, af hvis Melk han ikke allene drak, og fandt deri en usædvanlig kraftig Lægedom og Forsikkerskels, men dyrkede den ogsaa, og ofrede til den som til en Gudsdom. Denne Koe blev siden begravet med Kongen, og fik sin Høj ved Siden af Kongens med en derpaa oprettet Bautasteen. For at forsikres om denne Tildragelses Rigtighed skal Oluf Trygvesson i senere Tider have ladet opkøbe disse Høye, og da fundet i den store Menneskebeen, og i den mindre Koebeen. — Af Alfreck den Fræknes, og Hiorleifs Historie ser man, at de ældste nordiske Konger vel ikke have taget i Betænkning undertiden at gifte sig med to eller flere Hustruer, men tillige, at dette aldrig har anstaaet Kønnet, og været imod den almindelige Tænkemaade. Den første havde taget to Dronninger Signy og Geirhild, men den Uorden de forvoldte ved hans Hof gik saa vidt, at han maatte beslutte at skille sig ved en af dem. Han gav dem derfor ved sin Afreise til et Søerovertog at forstaa, at den af dem skulde fremdeles blive hans Dronning,

han havde til hans Hiemkomst brygget ham det bedste Ol. ” Dette opvakte en af alle Kræfter anspændt Kæppen mellem de tvende Dronninger; de gjorde begge deres yderste Flid for at vinde Prisen, og man og i denne vigtige Sag paa begge Sider sin Tilflugt til Guderne selv. Signy anraabte Freya om Hielp, men Geirhild Odhin, som til endte hende Sevren ved at lade komme sit Spyt i Geirhilds Ol i Stedet for Sær, dog under den Betingelse, at faae hvad som var mellem hende og Karret (Det Foster, som Dronningen gik frugtsommelig med). Paa den Raade vandt Geirhild Prisen, og Kongen erklærede efter Hiemkomsten hendes Ol for at være det bedste”. Hiorleif havde paa en Tid tre Dronninger, men fik ogsaa derover Tilnavn af hin Ovænsame eller den Uvindeliære, og var nær blevet et Offer for sin første Dronnings Hevagierrighed. Denne Hiorleif skal ellers have været en mægtig Fyrste, og ikke allene besiddet anseelige Lande i Norge, men ogsaa bemægtiget sig Sjælland i Danmark, som efter Rolf Krakes Død var i slet Forsatning. Her skal han have set Solve, en nummedalsk Prinds til Jarl eller Stadtholder, hvilken siden bemægtigede sig ikke allene Jylland, men ogsaa Sverrig, hvor han i en lang Tid regjerede, indtil de Svenske paa en underfundig Raade toge ham af Dage.

(Sjælland følger)

Uargangen af disse Blade koster:

3 Kjøbenhavn, Sjælland og Lolland. Sydn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kritiſke Journal.

No. 39. ————— 1772.

Slutningen af Gerhard Schønings Norges
Riges Historie, første Deel.

(See No. 37 og 38.)

Blant alle nordſke Helte have ingen gjort ſig meer
berømt i Historien, end Halls Kæmper. Dette
var et Sælſkab af ſaa, men luter udføgte unge
Karle, ſom ved de tilſtrækkeligſte Prover havde vift
deres Haardførhed, Mod og Styrke. Blant be-
meldte Prover vare følgende de fornemſte. " I den
" Kongelige Hof-Gaard ſtod en Steen, ſaa tung, at
" 12 Mænds Styrke udfordredes til at løfte den,
" og paa den maatte de, ſom vilde antages i Sæl-
" ſkabet, prøve eller bevise deres Styrke: Ingen blev
" antagen, medmindre han kunde løfte den; ingen
" desuden, ſom i paakommende Tilfælde lod ſig mærke
" med mindſte Frygt, ſom ſkiftede Farve, eller traf
" paa noget Lem, ved at blive ſaaret, mindre den,
" ſom valedede ſig, eller ſukkede i ſaadant Tilfælde".
I det hele Hof ſandt man derfor ikke flere, end fire
ſaadanne Karle. Man gennemſøgte ſiden elleve
Folker eller Proviatſer, men ſandt ikke flere end 12,
ſom holdt Proven, eller kunde anſees for værdige til
at indlemmes i dette Kæmpe-Sælſkab. Det hele
Mital af diſſe Kriagshelte beløb ſig derfor i Begyndel-
ſen ikkun til 23 Perſoner, hvilke Historien alle har
navngivet. Diſſe Helte havde vedtaget adskillige
Love eller Krigsregler, ſom af alle noye maatte iag-
tages. " Ingen af Halls Kæmper maatte, i Følge
" af bemeldte Love, bruge Sværde længere end een

" Alen, men gjorde ſom et Coxværk, tulle i Kaa-
" ten, for at være des ſværere at bugge med; ingen
" maatte gjøre Qvinder eller Børa til Fanger, eller
" gjøre de ellers Fangne nogen Fortræd; ingen lade
" ſine Saar forbinde, førend efter et heelt Jevndøgn
" Forløb. Desuden var blant dem vedtaget ſom en
" ubrødelig Skik, at de aldrig ſkulde ſlaae Telt over
" deres Skib (*), aldrig ſætte paa deres Seil, det
" maatte blæſe nok ſaa stærkt; aldrig ſøge den ſik-
" keſte Havn eller beqvemmeſte Skibsleye, men ſtedſe
" lade deres Skib ligge uden for de længſtudliggende
" Ræs eller Forbjerg, hvor det var meeft udfat for
" det oprørte Havs Bølger og for de rafende Vinde".
Paa deres Foragt for Døden anføres dette Beviis:
" Half, omſider træt af Krigen, eller mæt af Bytte
" og Sepervindinger, beſluttede at vende hjem til ſine
" Lande og ſit Rige. Undervejs bliver han overfal-
" det af en Storm, ſaa hæftig, at Skibet, ſom med
" Folk og Bytte var stærk beladet, ſtod ſpenſyalig
" Fare

(*) " I de Tider, da man endnu ikke brugte or-
" dentlige Dækker i Skibe, mindre ſaa-
" danne beqvemme indrettede Kabytter, ſom
" nu, pleyede man at trække et Telt over
" Skibet, eller over en Deel deraf, for der
" under at være i Skiul om Ratten mod
" Kulde og andet Veyr".

" Gære for at spale, dersom man sy i Lide Løstede
 " det. Maa gierde til den Ende det Forslag, at
 " ved Løstede vilde man afgjøre, hvilke af Maade
 " Kaber vilde springe over Borde for at lætte Skil-
 " det; men her var ingen saadan Løstede foraa-
 " den; e h er til sidst at springe ad, for at redde
 " sin Søsters Bode, man satte det, uader ind-
 " byrdes Skia og Løstigheds, strap i Werk, raabenbe
 " til hinanden, i det de plumpede i Vandet, at Sil-
 " de Stuen uden for Skibe-Borde ey var tillavet,
 " som den burde være, for at modtage de nykomne
 " Gæster; saa det varede ey længe, førend det gjorde
 " Gæsting var fuldbordet". I atten samfalds var
 " forværende disse Boveballe om paa Søeroverier, og
 " ni Nationer maatte føle Virkningen af deres Hæ-
 " tebedrifter i fremmede Lande. — I den sidste §. an-
 " føres et mærkædigt Sted af den engelske Konges
 " Edward Konfessors Love, hvoraf man lærer, baa-
 " de at den britiske Konge Arthur har gjort nogle
 " Erobringer i Norge, og at de Nordiske havde indtaget
 " mange Lande og Der i Engelland. Sammensteds siges
 " ogsaa, at Wilhelm Konqvestor, da han fik at høre
 " de Nordiskes og Danstkes Lov, som var indført i Bri-
 " tannien, " satte han først Priis paa den, og befalede,
 " at den skulde gjælde over alt hans Rige. Thi han
 " gav tilkiende, at hans Formænd, saavel som næsten
 " alle normandiske Baroners (*) Forsædre havde væ-
 " ret nordiske, og vare Fordum komne fra Norge.
 " Og paa den Grund paastod han, at han burde
 " følge og lagttage deres (de Nordiskes Lov), eftersom
 " de vare grundigere og anstændigere end alle andre,
 " og derfor af større Værdie, end andre Nationers,
 " nemlig de Britters, de Anglers, Vikters og Sko-
 " ters".

Siette Kap. om de ældste nordiske Prind-
 ser af den ynglingske Familie, samt andre, for-

(*) "Baroner i Engelland vare omfrent samme,
 " som Jarler, Hersker og Leensmænd i Norge.
 " See da Fresnes Glossarium mediæ & in-
 " fim. latinitatis in voce Baro, Barones,
 " og den nordiske Hindskraage, Kapitel 13,
 " 14, 17.

nemmelig sønderstelds i Norge regierende Kon-
 ges, ledet Harald Haarfjagers Tid. Den yng-
 lingske Familie, saaledes kaldet efter Inggve Frey,
 havde i lang Tid regieret i Sverrig og været der i
 stor Anseelse, indtil Ingealko Jilvaade kom paa
 Thronen. Denne, som ved Grund og Uudfand-
 dighed søgte at gjøre sig til Generolderegent i Sver-
 rig, opvakte en almindelig Misforstaaelse hos sine Uar-
 versaatte, som skilte ham selv ved Linet, og hans
 Familie ved den svenske Thronen. Hans Søn Olof
 maatte ogsaa tage Flugten, og da ingen vilde uade
 ham Opholdsted, drog han til nogle Norden for
 Bæverens beliggende Udsletener, hvor han med sit
 Følge tog sig for at oprykke de øde Marker, hvilke
 han ved at afbugge og opbrænde de store Skove, for-
 andrede til store og frugtbare Egne, og kaldte saa
 Landet Wermeland. Saaledes vandt Olof et
 nyt Rige uden Sværdslag, og Liden, som ikke
 vidste at skivane paa denne Hættegierning, gavede
 ham derfor det Ugenavn Traffely eller Weedhuage-
 ren. Herfra udbredede hans Estermand og Søn
 Haldan Svitbein sig i de næstgrændsede Norges
 Riger, hvoraf han uaderlagde sig Solloer, Romarke,
 en Deel af Hedenmarken o. s. v., og blev saaledes første
 Regent i Norge af den ynglingske Familie. Denne
 Families Fremgang i Norge standse dog siden i no-
 gen Tid, fornemmelig fornemmelst den Indflydelse, som
 de danske Konger fik i de nordiske Sager, og den Magt,
 de eyede i Norge, just paa de Kanter, hvor Prind-
 serne af den ynglingske Familie havde fornemmelig
 udbredet deres Herredomme. Denne de Danstkes
 Magt i Norge, og Grunden til deres anseelige Be-
 siddeiser i dette Rige, vogter Forsfatteren sig vel for
 at bygge paa andet end danske Prindsers Urv efter
 nordiske Forsædre, eller Giftmæle med nordiske Prind-
 cesser, da derimod de Nordiskes Besiddelser i Danne-
 mark næsten altid forklæres af Erobringer og Sve-
 toge, hvilke det dog er tvøveligt, at de Danstke have
 gjort ligesaa meget paa Norge, som de Nordiske paa
 Danmark. Denne Fort. Forklæring for den
 Nation, hvis Historie han beskriver, og af hvilken
 han selv er, sees tydligt af den Forestilling, han
 giver om Regner Lodbrog, efter hvilken denne dan-
 ske Konge, fordi han eyede større Magt i Norge,
 end hans Forsædre, bliver meer nordisk end dansk.
 " Sigurds Søn", siger han S. 401, den bekiendte
 " Regner Lodbrog synes at have havt endnu meer
 " end hans Fader at sige paa bemeldte Kanter i
 " Norge".

"Norge" (hvor den paglindste Familie havde udbredt sig), "hvilket Rige kunde i visse Maader ansees for hans Fædreland. Hans Fæder medstammede fra de gamle nordste Konger, og havde besejret sig med de fornemste Kongefamilier i Norge, hvorved han der bekom anseelige Besiddelser" (at de danske Konger havde anseelige Egenomme i Norge, viser Historien; men at de havde dem allene ved Besejrelse med nordste Konger, er grundet paa blotte Formodninger og Raasonemens) "Regner selv var søbt af en nordst Prindsesse, hvilken og sin øvrige Moderfamilie han paafløgte i Hensende til et veyligt Anskigt, og en smukt Regems Skabning, hvori den altsike Familie bar Prisen frem for andre" (Man seer, hvor megen Myre Forfatteren giver sig for at gjøre Regner til en Son meer af sin nordste Moder, end af sin danske Fæder); "han blev opdraget i Norge" (Saxo, som Fork. her betænder sig paa, siger ikke saa meget, at Regner blev opdraget i Norge, som, at han blev sendt til Norge at opdrages for at undgaae Kong Riigs Hengiertighed. Men hans Ophold i Norge kan denne Gang ikke have været langvarig; thi kort derefter dør hans Fæder, og man seer ham strax paa den danske Throne; desuden havde han allerede for denne Aarselse til Norge givet tilstræffelige Prøver paa sit Mod og sin Forstand, saa at han ikke behøvede at danke disse Egenstaber i Norge) o. s. v.". — Endelig begyndte den ynglingste Familie igjen at reyse sig i Veyret, fornemmelig under Saldan den svarte, en stor Konge, ikke i Krig allene, men ogsaa i Fred, og Norges ældste Konge. Denne Konge døde Mar 863, og med hans Død endes den nordste Histories 1. Deel.

Syvende Kap. handler om de Nordstes Bedrifter udenlands i de ældste Tider, og om adskillige blant dem da værende berømte Mænd, indtil Rensvoldsregieringens Indførsel. En af de største Vanskeligheder, som møde i Hensende til de Nordstes Bedrifter udenlands, bestaaer i at udrikke hvad som egentlig tilkommer de Nordste, og hvad som tilkommer de Danske, efterdi disse Nationers Navne og Bedrifter ofte ere blandede sammen. "De Nordste, siger Hr. Fork., havde, som til orn er erindret, oprettet adskillige Stater i Dannemark selv; de streifede omkring, ey allene paa de Sachsiske og Franste, men ogsaa paa de Irlandske, Skotske og

Engelske Ryster, hvor, fornemmelig paa Skibbes meldte Raater, de Danske indfunde dem, i lige Forretninger, som de Nordste; begge disse Folk havde omtrent samme Sprog, eens Sæder, lige Gudsbørkelse; de komme begge fra de nordste Raater, begge tildeels fra Dannemark: Hvor vanskeligt derfor, for Fremmede, at stille disse tvende Folk fra hinanden, men hvor læt, at forbytte dem sammen? De Nordste vare derfor vel blevene Fremmede bekendte under Navn af Nordmænd, et Navn, som de nordste Folk selv, der vidste ret at stille mellem Stationerne, have stedse tillagt de Nordste allene: Men dette Navn tillagde dog de Fremmede, af et Slags Forbyttelse eller Wildfarelse, ogsaa de Danske; og da disse begyndte at gjøre sig meere bekendte, end tilforn, ved samme Forretning, som hine Nordmænd dreve, kaldte man dem ogsaa disse, Danske; begge Navne bleve derved efterhaanden blant Fremmede almindelige Navne, hvormed de betegnede alle nordste Folk. Man kunde lægge til: At, da de Danske havde, som ogsaa tilforn er erindret, erhvervet sig, lige meget paa hvad Maade, adskillige anseelige Besiddelser i Norge, saa kan det ikke seye, at begge Nationer derved have maattet saaledes blandes med hinanden, at man hverken kan eller bør adskille deres Bedrifter; ilgemaaede at mange Toge ere blevene giorte ved Nordmænd af Fødsel, men under danske Kongers eller Prindsers Ansørsel, som snart ere blevene tilskrevne de Nordstes for Mængdens Skyld, snart de Danske for Ansørsens Skyld; og mærkeligt er det, at de fornemste Toge og Erobringer, som de Nordmænd have giort paa fremmede Lande, ere giorte paa den Tid, da Dannemark og Norge vare i visse Maader foreenede. Fork. glemmer ikke i dette Kap. idelig at erindre, at de Danske ofte nævnes i Historien, hvor de Nordste bør forstaaes, enten eene, eller dog for den største Deel at have haft Deel i Bedrifterne. Dette kan man tilstaae; men man venter iglen, at under de Nordstes eller Nordmænders Navn forstaaes ligesaa ofte de Danske, enten allene, eller for den største Deel; og at især fremmede Skribenter ofte have kaldet alle fra Norden kommende Folk i Slang Nordmænd. — I blant nordste berømte Mænd forekomme tvende Sterkoddere, hvoraf den sidste skal have levet i Siguræ Whrins Tid, og været med i det berømte Bravilla Slag mellem denne Konge og den svenske Kong Harald Sydstrand. I blant de Nord-

Kritiſke Journal.

No. 40. ————— 1772.

Paalidelig Underretning om den henrettede Enewold Brandts Forhold og Tænkemaade i hans Fængſel, indtil hans Død paa Schafautet den 28 April 1772. Forfattet af J. See. Andet Oplag. Kjøbenhavn 1772. Trykt hos Johan Rudolph Thiele, boende i Helliggeiſt-Strædet. S. 93. 8.

Jörgen See. Probst bey dem See-Stat, zuverläſſige Nachricht von des hingerichteten Enewold Brandts Betragen und Denksart in ſeiner Gefangenschaft, bis zu ſeinem Tode auf dem Schafotte den 28 April 1772. Nebſt Briefen eines Unbekanten an Enewold Brandt, und dem über denſelben gefällten Urtheil. Leipzig 1772. S. 102. 8. (*)

Den Henſigt, hvori H. Provſten har udgivet denne Underretning, er i alle Maader ædel, og en Menneſkeven, en Chriſten, og en Sieleſorger værdig. Det er ikke for at tilfredſtille ørkesløſe Hoveder, ſom med Graadighed hige efter enhver, i hvor

ubetydelig Omſtændighed hos Perſoner, ſom ere blevne berygtede for ſtore, enten Gierninger eller Ugjerninger: ikke heller fornemmelig for at forſøge Antallet af omvendte Fritænkereſ Historie, hvilke, ſaa lidet vi affige dem al Nytte i Henſeende til Religionen, dog i vore Tænkere ikke kunne bruges ſom overbeviſende Prøver paa den friſtelige Religions guddommelige Kraft, eſterdi enhver Religionsſekt, ſaa fordervet den har været, har havt ſine omvendte Fritænkere, fra den ſtore hedenske Fritænkere Sokrates, ſom præx for ſin Død beſureve en Dane at vres til Veſculapius, indtil den ſtore katholiſke Fritænkere Voltaire, ſom man nylig (ſandt eller uſandt) har ladet døe i Sælſkab af fire Kapuciner-Munke. Men det, ſom har bevæget Hr. Provſten til at udgive dette lidet Skrift, har været at tilintetgiøre de ufordeelagtige Rygter, ſom udspreddes i Publikum om Grev Brandts letſindige Tænkemaade, og forargelige Forhold i ſit Fængſel, og ſom hos dem iſær, der troede, hvad de ønskede, beſtyrkedes ikke lidet ved den Frimodighed, hvormed han gik til ſin Død, hvilken af mange blev udlagt ſom Frekthed.

Efter denne Henſigt bør man da ogſaa bedømme Forfatteren, og ikke forlange enten meget pirrende Eſterretninger til at underholde Nyſgierrigheden, eller mange lærde Indlæſſer med Fritænkere. Han har ſøgt deels at beroeliger de Redelige, ſom vare bekymrede for en Ulykkeligſ Siel, deels at beſkiemme de Ildbeſindede, ſom ønskede Vantroen en Martyr i en ikke uoplyſt og offentlig erklæret Fritænkere, der ligesom med ſit Blod kunde beſegle dens Kraft; og for dem, ſom læſer denne Hr. Prov-

(*) At vi ſaa ſildig recensere denne Underretning, ſaavelſom Struensæes Omvendelſes Historie, ſkeer af guldige, men for Publicum uinterſſante Arſager.

Provstens Underretning uden Fordom, kan ingen Tvivl blive tilovers, at jo Brandt er død med fuld Overbeviisning om den Religions Guddommelighed, hvori han var opdraget. Men det lader ogsaa til, at Opdragelsen har givrt meer end alt andet til at bevirke denne lykkelige Forandring hos ham, og at de Følelser, som med Religionens Underviisning vare blevne opvakte i hans spæde, og, som det lader, ikke af Naturen, haarde Hierte, og som ifkun i nogen Tid havde lagt ligesom i Dvale, yttrede sig nu igien til rette Tid til hans Fordeel: en Bemærkning, som vi tænke, kan baade tiene til Oplysning i den af de nyere tydste Theologer paa Bane bragte Strid, om Følelseres Værdie i Christendommen, og til at igiendrive dem, som vilde have Underviisningen i Christendommen udsat til Ungdommens skisumsommere Alder. Efter dette undrer man sig ikke over at see en Person, som det ikke manglede paa enten naturlig eller erhvervet Indsigt, ventelig heller ikke paa Læsning i Fritænkernes Skrifter, og som i fire Dage havde opholdt sig hos Fritænkernes Patriark Voltaire, saa hastig frafalde de Meeninger, som han dog ventelig i nogen Tid har vedhængt, men som han synes at have antaget meer af Forsængelighed, for at adskille sig fra Pøbelen, end efter en stadig eller meget *manusummo* Undersøgning. En eneste ussel Tvivl imod Arvesynden er alt hvad han har imod Christendommen; og da denne opløses ham saaledes, som den pleyer at opløses, forstummer Helten med eet, og hans Siclesørger har siden intet at gjøre, uden at opvække de i Dvale liggende Ideer og Følelser, og at forskandse ham imod Temperamentets naturlige Flygtighed og Letsindighed.

Om Hr. Provstens Foredrag faae vi saaledes lidet at sige, undtagen at det i Almindelighed synes os vel skiftet til Personen og Omstændighederne, og endnu mindre om Statsforbryderens Karakter, hvoraf man neppe skimter nogle saa Træk igiennem hans Siclesørgers vidtspævende Monologer. For dog at give en Prøve paa begge, vælge vi de Steder, hvor Brandt giver sin Siclesørger Efterretning om sin Dom, og hvor denne giver Brandt Efterretning om Executions-Dagen. Det første fortæller Hr. Pr. saaledes: "Dagen derefter spurgte jeg, at hans Dom

" ikke spørgende om Udfaldet paa det, han Dagen til-

" foru med en Slags yndelig Frygt, som før er næl-

" det, ventede paa, men allene begyndende med sam-

" me Slags Forestilling, som jeg sidst havde sluttet

" min Tale med, og gik ud paa lutter Dymuntring

" imod den foresaaende sidste Stund, da Herren

" skulle forløse ham fra al ond Gierning, og forbielpe

" ham til sit himmelske Rige; dette anførte han med

" Glæde, som hans Ansigtets Miner gave tilkiende,

" og efterat have svaret et og andet deriblant, som

" tilkiendegav hans fulde Forviisning om at døe vel,

" og sig til evig Vaade, spurgte han mig, om jeg

" havde læst hans Dom, hvilket jeg med Sandhed

" kunde nægte, saasom jeg allene havde hørt et løst

" Røgte derom, hvilket jeg ikke vidste, om det kunde

" lides paaa, teg han frem af Skuffen under Bor-

" det, som stod ved ham, Slutningen af Dommen

" eller Sentenzen saaledes, som den af hans Defen-

" sor Hr. Kammer-Advocat Bang var ham leveret,

" og bad mig læse den, som og skede med den mue-

" ligste Contenance, paa det han ikke af mit Ansigt

" tes Lader skulde mærke noget Skrækkende, hvorpaa

" jeg igien leverede ham den, og sagde: jeg seer, at

" alle Omstændigheder i Dommen ere efter Lovens

" Bogstav, og hvad er nu andet for, end at skifte

" sit Sind i en kristelig Laalmodighed til at imodtage

" det Utsammen, som noget uomgængeligt, men der-

" hos suarligen overgaaende, en kort Tids Piinagt-

" tighed, der ikke er værd at ligne imod den Her-

" lighed, der strax i Døden skulde aabenbares paa

" ham, og hvis Omstændigheder ere efter Skrif-

" tens Fortælning saa uendelig glædelige, og Her-

" ligheden saa overmaade vigtig, at det er unue-

" ligt engang at kunne gjøre sig noget tilstrækkeligt

" Begreb derom i dette usle og ufuldkomne Liv, hvil-

" ket Paulus beskriver kort og syndig med Talemaa-

" der laante af Propheten Esaia, til at forestille det

" nye Testaments herlige Omstændigheder, som

" man under Lovens Tieneste ey var i Stand til at

" forestille sig, hvor ønskelige de vare, men Paulus

" henegner samme Talemaader paa det tilkommende

" Lives Herligheder, naar han siger, at de Ting,

" intet Dye har seet, intet Øre har hørt, og som

" ey er opkommet i noget Menneskes Hierte, har

" Gud beredt til dem, som ham elske; og da

" jeg nu var vis paa, at han, som havde seet saa

" forunderlige store Prøver paa Jesu Kierlighed, især

" denne sidste, da han havde draget ham, som vist

" ellers var vedbleven at være en Verdens og Syn-

" dens

" dens Ven, til sig, ligesom med Magt, hvilket han
 " forhen mange Gange og med mange kraftige Ud-
 " tryk havde frivillig tilstaaet, bar ogsaa en inder-
 " lig Kierlighed til denne hans Siele-Ven, og torde
 " altsaa med et ubestømmet Sind sige til ham, som
 " Peder: Herre, du veedst alting, du veedst at jeg
 " elsker dig, saa vidste han endog deraf, at til ham
 " var saadan Herlighed beredt, ligesaavel, som til
 " alle andre Jesu Venner; thi endskjønt han meget
 " havde syndet, saa var dog hans mange Synder
 " ham forladne, og dette var det, som med største
 " Grund drog hans Sind til at elske Jesum igien
 " meget, ja over alt det, der er til; thi om end
 " Riid og Hierte vansmægtede, saa var Jesus ham
 " dog nok for alt dette, da han var og blev hans
 " Hiertes Klippe, og hans Deel N. B. evindelig.
 " Paa dette uskatterlige Klenodie og Bytte skulde
 " han nu allene fæste sine Tanker, og ikke blive stille-
 " staaende ved de legemlige Forsmædelers Betragt-
 " ning, men som Paulus i sin Tid gjorde, ikke see
 " til det synlige, men til det usynlige, thi hvad som
 " er synligt, er ifkun timeligt, og altsaa forgiæn-
 " geligt, men hvad som er usynligt, det er evigt.
 " Ved saadan Opmuntring, som jeg ved Guds Naade
 " de søgte med flere Skriftens Vidnesbyrd, samt
 " og med andre bodfærdige og troende Sieles
 " Exempler, som jeg og i lige Forventelse af Dø-
 " dens Komme, med et sundt Legeme, som han,
 " havde i mit Embeds Tid befunden, at have forud
 " følet denne Saligheds Forsmag her i Livet, be-
 " kræftede, saae jeg ham tilstrækkelig opmuntret, og
 " som jeg nu klarligen kunde fornemme, al Slags
 " Forestilling om Skaanfel paa Livet aldeles forsvun-
 " den, men derimod hans Hierte saa fuldt af For-
 " visning om Naade og et evigt Liv, at jeg ret maatte
 " forundre mig over, at den barnhiertige Gud skien-
 " fede ham med saa overflødigt et Maal af Siele-
 " fred, som forhen havde gjort sit Syndemaal saa
 " fuldt og overflødigt, hvilket jeg og erindrede ham
 " om, for at oppække hans Hierte til desto større
 " Taknemmelighed imod en saa grundgod Gud; thi
 " sagde jeg ham, Herren stadfæstede paa ham sine
 " Ord ved Propheten Esaiam, at naar en Synder
 " omvender sig fra sin syndige Vey og uretfærdige
 " Tanker, saa er Herren ikke sparsom, men rund til
 " at forlade, og i Følge deraf, viste han sig og imod
 " ham ret liberal og generøs, (hvilke Udtryk jeg
 " med Flid brugte) i at lade ham faae ey allene, som
 " der staaer, dobbelt af Herren, for sin Misgier-
 " ning, men meer end hundrede Fold; han erkjendte

" det altsammen med den allerdybeste Ydmyghed og
 " Erkiendelse af sin Uværdighed til saadan Naade,
 " hvilken han tilskrev ikke allene hans Sieles Røe og
 " og følelige Fred i sin Frelser, men endog hans
 " Legems Sundhed, som efter at have forhen i hans
 " Friheds Dage været i bestandig Bevægelse, havde
 " kunnet i saa lang en Fængsels Tid, og aldeles af-
 " holden fra at kunne røre sig, uden nogle saa Trin,
 " endda bevare sin Kraft og Lyst baade til at spise,
 " og at sove om Natten ret tryggelig, saa at Her-
 " ren havde uforskyldt gjort vel imod ham ligesaavel
 " til Legem, som Siel, hvor imod jeg erindrede
 " ham, at den sidste Belgierning ved at annamme
 " hans Siel til evig Glæde, og i Dommen gjøre
 " hans usle og fornedrede Legeme ligeskicket med hans
 " opstandne Frelseres ærefulde Legeme, skulde over-
 " gaae alt andet annammede Gode, og blive ham
 " en evig Materie til Lovsang og Taksigelse".

Dagen til Exekutionen forkynder Hr. Provsten
 ham paa følgende Maade. " Da jeg traadte ind i
 " Fængslet til ham, siger han, noget førend, end
 " han mueligt den Dag havde forestillet sig, sagde
 " jeg strax, at jeg ikke kunde være længe fra ham,
 " da jeg agtede det tilbørligt at gjøre ham Tjeneste,
 " saa længe jeg havde Lejlighed dertil, og han behø-
 " vede den; thi Tiden var, efter Pauli Ord, knap
 " herefter, hvorføre det var bedst efter Jesu Exempel,
 " at arbejde den Stund det var Dag, thi Natten
 " kommer, da ingen kan arbejde; han merkede nok
 " af mine Ord, at jeg vidste Tiden, og derfor spurg-
 " te, om jeg havde erfaret noget derom, da jeg svæ-
 " rede ham, at hans Forløsning nu snart stundede
 " til, og at Overmorgen skulde det hedde til ham af
 " Frelserens Mund, som det blev sagt til den bod-
 " færdige Røvere paa Korset: I Dag skal du være
 " med mig i Paradis; han anhørte dette uden ringeste
 " Tegn til Forsærdelse, sigende, at han var vel til-
 " freds med Guds Villie, i hvilken Tanke jeg og
 " paa mueligste Maade styrkede ham, forestillende
 " ham, om han vel havde ringeste Grund til at for-
 " tryde paa, at han nu snart skulde vorde befriet fra
 " dette Døds Legeme, og denne hans fangne Til-
 " stand, og om han ikke nu langt mere maatte
 " glæde sig ved, at han snart skulde see begge Sna-
 " rer sønderrevne, og hans Siel undkommen og sat
 " i evig Frihed der, hvor intet Baand enten aande-
 " ligt eller legemligt mere var at befrygte; dette til-
 " stod

” stod han i alle Maader, og der han alvorlig for-
 ” sikrede mig, at han aldeles intet forfærdedes for
 ” Døden, men sandt bestandig saa levende en Trost
 ” og Fred i sit Hierte, der gjorde, at han kunde
 ” trodse Døden med Pauli Ord: Død hvor er din
 ” Braad, ic.

Den Andagt, hvormed han Dagen for sin
 Død annammede den hellige Madvere i Kommandan-
 tens og andre Officierers Overværelse, er meget
 opbyggelig; men intet synes at skildre det heele Men-
 neske meer end det Spørgsmaal, han nogle Timer
 for sin Henrettelse gjorde sin Sielesørger: ” hvor
 vidt Malefikanter paa Retterstedet bleve blottede for
 at udstaae Straffen”; og det lader, som at han i

det mindste i det sidste skrækkeligste Optrin i sit Liv
 har vildet iagttage et Slags decorum.

Den tydske Oversættelse er i de Steder, vi
 have sammenlignet, god og usyagtig. Foran den
 staaer Grev Brandts Portrait i Kobber.

De tillagte Briefe eines Unbekannten, ere
 fundne i Brandts Brevtaske, og allerede bekiendt-
 gjorde baade i den franske Original, og i en dansk
 Oversættelse. De forraade en sm Ven af Brandt
 og hans Familie, men en endnu smmere Ven af
 Kongen og Fædrenelandet; og det er næsten ubegri-
 beligt, at Brandt har kundet være følesløs imod de
 eftertryffelige Førestillinger, som denne Ven gjør
 ham.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 41. ————— 1772.

Bekehrungsgeschichte des vormaligen Grafen und Königl. Dänischen Geheimen Cabinetsministers Joh. Friderich Struensee, nebst desselben eigenhändiger Nachricht von der Art, wie er zur Aenderung seiner Gesinnungen über die Religion gekommen ist. Zum Druck gegeben von D. Balthasar Münter. Zweyte Auflage. Kopenhagen und Leipzig bey Rothens Erben und Proft. 1772. Side 312. 8.

Sorrige Greve og Kongelig Dansk Geheimt Cabinetsminister Johann Friderich Struensees Omvendelses Historie, tilligemed hans egenhændige Efterretning om Maaden, hvorledes han er kommet til Forandring i sin Tænkemaade, i Hensigt til Religionen. Til Trykken befordret af D. Balthasar Münter. Oversat af Tydsk. Kjøbenhavn, Trykt hos

Nicolaus Møller, Kongel. Hof-Bogtrykker.
1772. S. 304, 8.

Saa liden Kredit vi ellers have for Omvendelser, som med eller uden Sværd aftringes en døende Fritænker; saa maae vi dog tilstaae, at den strengeste Omvendelse fortjener en merkelig Undtagelse iblant alle dem af det Slags, som vi kende. Det er her ikke en flygtig Sprædebase, der ligesaa ubesindig forlader et System, som han har antaget det; men et skarpsindigt Hoved, som indbilder sig at være Philosoph, og efter at have raisonneret over Mennesket og Verden, danner sig et Lærebegreb, som han troer vil blive en tryggelig Regel og Rettesnor for hans Troe og Handlinger indtil hans Dødsdag.

Ikke en feig, forsagt Mand, som en med Dødens Skrækbilleder opfyldt Indbildningskraft, eller ved Erindringen af Misgerninger saaret Samvittighed betager Fornuftens Brug, og nøder til at antage, hvad hans Sielesørger dikterer ham, for ikke at forvirres i Hovedet af Angest, eller døde, førend han dør, af Samvittigheds Nag. Men en haardnakket, egenindig, følesløs Statsmand, som i mange Aar har øvet sig i at dæmpe Indbildningskraftens Røgløse og Passionernes Overtalelser, og at skaffe sin Fornuft et Phlegma, som kunde gjøre ham
R k skker

sikker for al Overrumpling; en Mand, som var nøye paa Vagt imod alt hvad som kunde røkke hans engang antagne System, og som indtil det yderste troer, at han ingen Forbrydelse har begaaet, som han behøvede at skamme sig ved for en Verden, der tænkte saaledes, som han havde tænkt (*).

Til at bryde saadan en Mand's Egenfindighed, og at skaffe sig Udgang til dette kolde Hierte, udfrævedes Standhaftighed, Indsigt, Lærdom og Klogskab; og alle disse Egenskaber finder man i en fælden Samling hos Hr. D. Münster. Vel tilstaaer han selv, at han i saa kort en Tid ikke skulde kommet saa vidt med sin Konvertent, uden Hielp af de Skrifter, som han idelig anbefalede ham at læse i hans Fraværelse; men Valget af disse Skrifter var dog Hr. Münsters, og den Orden, hvori han forelægger ham dem, gjør hans Skionsomhed og Klogskab Værd. Denne Klogskab har han ogsaa viist deri, at han nu og da, naar Egenfindigheden syntes at være steget til det Høieste, og intet at udrette med Fornuftgrunde, har betient sig af Grevens Situation for at opvække saadanne Følelser i hans Hierte, som kunde gjøre Forstanden søyeligere imod Sandheden.

Endskjønt man af dette ypperlige Skrift har allerede Recensioner, Udtoge og Qvintessenser nok; saa ville vi dog ikke nægte vor Journal den Prydelse ogsaa at eye et Udtog deraf; men det skal blive saa kort, som mueligt.

Allerede i den første Samtale erholder Hr. D. betydelige Fordeele. Han lægger Grunden til Grevens Fortroelighed til sig, ved at vise sig rørt over hans nærværende Tilstand, og bekymret for den tilkommende; han udforsker hans Tænkemaade i Religionen, som var gandske deistisk; han efterlader hans Hierte saaret ved Anmeldelsen af Grev Bernstorfs Død, som han forkyndte ham, da han forlod ham. — I den anden Samtale gaaer Hr. M. løs paa det struenseiske Religionsystem, som var

det lametriske, nemlig at Mennesket er en blot Maskine. Efter at han har anført alle de Grunde, som Fornuft og Erfaring give ved Haanden imod denne Meening, og derved bragt Struensee meer til Laushed, ind til Overbeviisning, griber han atter Hiertet an, og søger at aabne det for saadanne Empfindelser, som kunde bane Veyen til Religionens Følelse, ved at forestille ham hans Forældres Uroelighed over hans tilkommende Tilstand, og den Trost det vilde blive for dem i dette Stykke at berøeliges. Med denne Forestilling forlader han ham denne Gang, og giver ham til Giennemlæsning Jerusalems Betragtning over Religionens fornemste Sandheder.

I den følgende Samtale bliver Hr. D. alvorligere; og da han holder hans Modstand for forsættelig, bebreyder han ham, at han ikkun søger Udflugter, for ikke at give Sandheden vundet; og paatager sig at oplede Grunden til hans Mening, at Siælen er en blot Maskine, i hans eget Hierte, hvis Historie han giver. Dette kunde synes noget dristigt efter saa kort et Bekjendtskab, dersom ikke Grevens havde tilstaaet, at han just paa den Maade, som Hr. M. havde angivet, var kommet til at antage denne Mening. Den Virkning, som denne Opdagelse synes at gjøre paa Struensee, og det Skridt, som derved skeer i hans Sindsforandring, kunde forekomme enhver alt for pludselig og uforventet, dersom man ikke erindrede sig, at han siden sidste Samtale havde læst i Jerusalems Betragtninger, og fundet meget Smag i dette ypperlige Skrift. "Efter en kort Laushed paa begge Sider, hedder det S. 29 i den danske Oversættelse, under hvilken han ligesom sad i dybe Tanker, udraabte han: O! jeg haaber og ønsker nu Udødeligheden". Hermed var altsaa en stor og vigtig Fordeel vundet; og hans Siælesørger kunde nu rykke nærmere med ham til Kristendommens Grændser. Dertil gav Str. ham selv Anledning; og det lader, ligesom han nu selv længes efter at faae sine Tvivl imod Christendommen forebragte, for at faae dem besvarede, og den hemmelige Uroe, der quæler ham, tilfredsstillet. Disse Tvivl gik denne Gang meest derimod, at Kristendommen ikke var blevet alle Mennesker bekjendtgjort; men desforuden sagde han, at han havde en Mængde andre

(*) See den egenhændige Efterretning S. 302.

bre. Hr. M. indlader sig denne Gang ikke omstændelig i at besvare dem, men raader ham til at bede Gud om Oplysning, og giver ham ved sin Bortgang Keimari vornehmste Wahrheiten der naturlige Religion at læse, for at rette og fuldstændiggjøre sin fornuftige Kundskab om Gud.

Hr. M. vilde viselig ikke føre Str. til flere speculative Undersøgelser, førend han ved anstillede Betragtninger over sine moralske Handlinger var blevet nødt til at ønske og søge en Religion der kunde tilfredsstille hans opvakte og uroelige Sammittighed. Til den Ende taler han med ham i den fjerde Samtale om de menneskelige Gjerningers Moralitet, hvilken Str. havde nægtet, og meent, at vore Gjerninger vare onde eller gode, allene i Betragtning af de Følger de havde for Selskabet. Hr. D. bringer ham snart til at bekiende, at de menneskelige Handlinger have en indvortes og fast Grund til deres Sædelighed, og at Begrebene derom ere os medfødt; og man seer nu allerede, at Greven har meere Lyst til at overbevises, end til at kogle, hvilket endelig heller ingen fortænker ham i hans Forsatning. Derpaa beder hans Siælesørger ham at prøve sine egne sædelige Handlinger efter de om Handlingernes Sædelighed fastsatte og antagne Regler; men da han befrygter, at denne Selvprøve ikke vil blive anstillet af ham selv med Upartiskhed og Redelighed nok, lover han at vejlede ham derved, og Str. paa sin Side lover at besvare sin Siælesørgeres Spørgsmaal med al Oprigtighed og Næbenhertighed. — For at gjøre ham den kristelige Religion først bekiendt fra den historiske og moralske Side, lover han at bringe ham den i Zürich udkomne Geschichte der drey letzten Lebensjahre Jesu, og lod denne Gang tilbage hos ham Gelleres moralske Forelæsninger.

I den femte og flette Samtale gaaer den ommeldte Selvprøvelse for sig. Hr. D. M. opleder med megen Strengthed og Alvorlighed de første Rindder til Grevens moralske Forgaaelser, hvilke han finder at have været Bellyst, Uergierighed og Letsin-dighed; og med stor Kundskab om det menneskelige Hierte forfølger han disse Hovedtilbøieligheder i deres mangartige Udbrydelser og fineste Følger. Nødvagtige Ordforklaringer lægges til Grund, derpaa fastsættes Regler, og endelig prøves den moralske

Tilstand efter disse. Bellyst, tilstaaer Greven, har været hans Hovedlidenskab, og i sær bekiender han, at han har været en farlig Forsører af det andet Kion. "Jeg har ved mine Grundsætser, ere hans Ord S. 57. d. D. ofte bedraget Uskyldigheden. "Endogsaa veltænkende Fruentimmer har jeg overvundet, og end dertil stillet dem tilfreds over deres Afvigelser. Der var næsten ingen, som jeg vovede mig imod, i Stand til i Længden at imodstaae mig, om hun ikke strax begav sig paa Flugten. "Det fejlede mig aldrig paa Kunstgreb at overvinde dem, dog maae jeg ogsaa sige dette, at jeg ingen har lovet noget, som jeg ikke har villet holde hende. "Om jeg endskiønt gjorde, hvad jeg formaadede, for at sætte dem, som ved min Forsørelse vare blevne yderlig ulykkelige, i Sikkerhed for den Sædelighed, der følger med Armod, saa er det dog intet for at kunne undskylde mig". Man maae forundre sig over den store Uempfindtlighed, hvormed Struensee anholder denne hele ydmygende Straffepræken. Det er ifkun lidet han forlanger at sige til sin Undskyldning, og meest til at besmykke sine politiske Fejl. — Under disse Samtaler havde Str. forebragt en og anden Tvivl imod Kristendommen; hvilke Hr. M. ifkun kortelig besvarede, og lader det for det første være nok, at han af Jesu Levnetshistorie er blevet overbevist om den kristelige Sædelæres Ypperlighed. Han anbefaler ham nu ogsaa at prøve Jesu Underverke, i sær det største Under af alle, hans Opstandelse, og lover at bringe ham en Fritænkens Bog, som ved at undersøge Jesu Mirakler blev bevæget til at blive en Kristen.

Den følgende Samtale er overmaade rørende. Hr. M. træffer Str. læsende i Gelleres moralske Forelæsninger, og efter denne Læsning meget urolig og angerfuld over sit forrige Levnet. Den Roes, han giver dette Skrift, gjør det meere Værd, end alle vore Lærdes baade vedkommende Lovtaler, og uvedkommende Fortaler. "Al Fornuft, siger han, maatte jeg have mistet, om jeg ikke vilde tilstaae, at jeg burde saaledes have levet, som i denne Bog er lært. "Al havde jeg dog i min Velstand læst saadanne Bøger! Jeg veed vist, de havde overbevist og forbedret mig!" Denne hans Forsatning betiener hans Siælesørger sig af som en klog Meneskeven, og da han havde foresat sig endnu i denne Sam-

Samtale at føre ham hans Forgaelser især imod enkelte Personer til Gemyt, saa finder han det dog raadeligst, for ikke at bringe ham til Fortvivlelse, at gaae lemfældig tilverks, uden alligevel at opgive de Fordele, han kunde drage af hans nærværende Forfatning. — Efter en meget pathetisk Forestilling om den Sorrow og Kummer, som han havde forarsaget sine retskafne Forældre, overleverer han ham et Brev fra hans Hr. Fader, General-Superintendenten, som her indrykkes. Dette Brev gjør sin Virkning, og Hr. M. forlader ham meget rørt, efterat han har givet ham *West om Jesu Opstandelse* at læse.

I den ottende Samtale undersøges, om den guddommelige Retfærdighed straffer Synden, endog i Evigheden; og da dette uden Modsigelse tilstaaes: om Fornuften veed noget Middel til at afvende Straffen fra en Synder, og forsikre ham om Guds

Benaadelse? Ogsaa heri gjør Str. nu ikke stor Modstand, men seer sig nødt til at bekiende, at, dersom Raade skal søges hos Gud, maa Midlet dertil være af Gud selv aabenbaret. Greven havde allerede fundet Jesu Moral ypperlig; han havde undersøgt Bevisgrundene for hans Opstandelse, og fundet mange vigtige, naaget han tilstaaer, at hans Sindsuroelighed og Legemssvaghed havde hindret ham fra nøye at prøve dem alle; de saa Tvivl han endnu har imod denne vigtige Sandhed, opløses ham mundtlig. Han nødes altsaa at tilstaae, at Jesus tilstrækkelig har legitimeret sig som en guddommelig Gesandt, og at han følgelig er forbundet til at troe alt hvad denne guddommelige Gesandt siger. Han var nu forberedet til at læse Bibelen, hvilken Lektüre hans Siælesørger bestemmer til næste Samtale; imidlertid giver han ham *Bonnets philosophiske Undersøgelse om Kristendommens Bevis*.

(Slutningen følger.)

Kritiſke Journal.

No. 42. ————— 1772.

Slutningen af Bekehrungs-Geschichte des vor-
amligen Grafer: und Königl. Dänischen ge-
heimen Cabinets-Ministers Joh. Friderich
Struensee &c. (See No. 41.)

Den niende Samtale overleverer han ham altsaa den hellige Skrift, og giennemgaer med ham de Steder især af det nye Testament, som handle om Verdens Forsoning ved Jesum; ligesom han i den tiende søger at rime denne Lærdom med Fornuften og de guddommelige Egenſkaber. Efter denne Forstilling tiltaler han omsider Greven saaledes. "Jeg seer nu intet meere, der kunde hindre Dem fra at blive en Kristen. Deres Trang driver Dem dertil. Ewigheden see De meget nær for sig. Deres Samvittighed er besværet og frygter for Guds Vrede. Deres Fornuft veed ikke at raade Dem, og det eeneste Middel til Berøseligelse og Trøst, hvorefter De saa inderlig længes, som i Verden er at finde, og som mange tusinde Folk have fundet paalideligt, er Troen paa Jesum. De veed, denne Jesus har af Gud faaet Fuldmagt som et Guds Sendebud til Menneskene. Og De see nu, at det Middel, som han anpriser Dem, er Gud værdigt. De kan altsaa nu, om De har Deres Lykſalighed kier, ikke andet, end gribe til dette Middel, det er, troe paa Jesum. De høre op, Hr. Greve, at være en ulykkelig Mand. Troe De paa Jesum, saa

"ere Deres Synder Dem forladne, og Deres Død
"skal blive Dem en lykſalig Indgang i Ewigheden."
Og derpaa følger det høytidelige Optrin, som Hr. M. erklærer for et af de glædesfuldeste han har oplevet, og hvorfor han aldrig vil ophøre at takke Gud. "Jeg maatte være den største Daare, svarede Greven, om jeg uagtet saa overtydende Beviser, uagtet sliq en Goddædighed, ikke med Glæde vilde antage Kristendommen. Den virker ogsaa kraftig paa mit Hjerte. Naar jeg læser Jesu Levnet, saa græder jeg ofte af Bølelse. Jeg tænker ogsaa allerede med Forhaabning paa min Død. Jeg har gjort mig bekiendt med de frygtſomme Omstændigheder ved den. Jeg veed ikke, hvorledes jeg vil blive til Mode, naar Timen kommer. Nu er jeg ikke uroelig derover, og finder intet meere, der binder mig til Livet. Trøstig vil jeg grunde mit Haab om Forladelse for mine Forbrydelser paa Christum. Og Dem, kæreſte Ven, takker jeg af Hiettet, at De har bragt mig saavidt." — Han ønskede at kiende de Grunde, hvoraf man kunde være forviſſet, at de bibelske Bøger virkelig vare af de Forfattere, som man tillægger dem; og Hr. M. giver ham i denne Hensigt Læſes Bog om den Kristelige Religions Sandhed at læse. — Denne Bog, tilligemed Newtons over Spaadommene giver den mest Materie til de følgende Samtaler fra den 11 til 18. I disse Samtaler, saavelſom siden, faaer man Str. selv meere at høre end tilførn, og undertiden meere end hans Sielesørger, hvilket man bør tilskrive den

Sindsmunterhed og Nøelighed, som hans Overbevisning om Religionen havde virket hos ham, og som ogsaa skal have været synlig for hans Dommere i de sidste Forhør.

I den attende Samtale fortsætter Hr. M. sin Undervisning i Kristendommen, og beskæftiger sig her, saavel som i den 19de og 20de, med at vise Fornuftmessigheden og Nyttens af den Lærdom om Treuenighedens Hemmelighed. Derved opholde vi os ikke. — Str. er saaledes nu en fuldkommen theoretisk Kristen; hans Siælesørger ønsker ogsaa at gjøre ham til en praktisk, og formaner ham derfor ved Taalmodighed, Ydmyghed, Oprigtighed, Kierlighed imod enhver, endog sine Fiender, villig Underkastelse under Guds Villie, alvorlig Bestræbelse efter at erstatte den Skade, han havde forarsaget i Verden, ved alle disse Pligter at bevise sin Troe frugtbar og levende. Str. forsikkrer, at han sandt sig villig til alt hvad hans Siælesørger vilde fordre af ham, og ansaae det som et got Tegn, at han sandt sig villig dertil. — Den Bekjendelse, som han efter denne store Forandring aflægger om sig selv i sin forrige Situation, holde vi mærkelig nok til at anføre. ” De har
” meer end een Gang, siger han, givet mig at for-
” staae, at De befrygtede, jeg endnu for meget var
” indtaget af min Forvaltning over de offentlige
” Sager. Jeg har taget mig Tid, jeg har stykke-
” viis gaaet dem igiennem, jeg vil ikke dølge Dem
” Resultatet af min Undersøgning. De troer mig
” nu paa min Forsikring: jeg har ikke havt den
” Hensigt at anrette Ulykke. Men Bellyst og For-
” sængelighed have været Drivesiederne til mine For-
” retagender. Ved de overdrevne Forestillinger, jeg
” gjorde mig om min Færdighed, og som af andre
” bleve underholdte i min Siel, havde jeg siden min
” Ankomst til Danmark sat mig for, at spille en
” stor Rolle. Jeg kan vel ikke sige, at jeg strax
” tænkte paa den, jeg har spillet, men De ved,
” hvorledes man ved Leylighed og Omstændigheder
” kan føres videre, end man vilde gaae. Et Stridt
” drager det andet efter sig. De slutte heraf, at jeg
” nødvendig maa finde den heele Kiede af mine For-
” retagender lastværdig for Gud og min Samvittig-
” hed. — Men at jeg i Almindelighed ingen Fiende
” har været af det, som man i den store Verden kal-
” der Dyd og Ærlighed, det veed jeg ogsaa med mig
” selv. Jeg siger Dem det ikke for at berømme mig.

” Jeg veed, det har ikke været mit Werk, men en
” Følge af min naturlige Tænkemaade, og alle Men-
” nesker have ogsaa en vis almindelig Kierlighed til
” Dyden. At jeg ikke opnaaede mit Maal, det var
” min egen Skyld. Jeg har søgt, men ikke fundet
” det Gode, efterdi jeg lod mig lede ikke af Fornuft
” og Religion, men af mine egne Begierligheder ”.

De følgende Samtaler have snart alle den praktiske Kristendom til Dyemed, og søge enten at opvække og vedligeholde den Sindsforfatning og de Følelser, som Omvendelsen kræver, eller at forestille Omvendelsens Fordele og Frugter. Dertil siger i Besynderlighed det Skriftemaal, som Hr. D. i den 22de Samtale paa nye anstiller med sin Konversus, og hvori han lader sig Svarene tilfuge i Pen- nen paa de forelagde Spørsmaal, for, som han siger, ” hiemme at kunne med Estertanke domme om hans
” Sindsforfatnings Beskaffenhed, og ifald han end-
” nu sandt noget ikke overensstemmende med Evan-
” geliums Sind, tænke paa Midler til Forbedring”. Man bemærker her, som alle vegne, den Skaansel, hvormed Str. stedse taler om sin Administration. Vi ville anføre det herhidhørende Spørsmaal tilligemed Svaret. ” Anger De den Letindighed, med hvil-
” ken De har sat sig ved Statens Røer, givet Love
” og behandlet Nationens Ulyksalighed? Jeg finder
” mig i min Samvittighed ogsaa skyldig deri. Om
” jeg endstisont af de Omstændigheder, i hvilke jeg
” befandt mig, og som har ført mig videre ind, end
” jeg fra Begyndelsen havde tænkt, kunne søge nogen
” Undskyldning derfor, saa bliver det dog immer min
” Skyld, at jeg ikke alvorligen har sat mig derimod,
” og af Religionen taget de Bevæggrunde, som jeg
” deri kunde finde”. — En artig Forklaring fore-
” kommer S. 212. d. D. over et Sted i den evange-
” liste Historie, som ventelig har forarget fleer, end
” den hos Str. vagthavende Officeer, allerhelst naar
” en god Bæssist af en Prædikant har vidst at give det
” den rette Estertryk. Det er det Sted, hvor Jesus
” siger til sin Moder (efter den Danske Oversættelse)
” Qvinde, hvad haver jeg med dig at gjøre. ” Jeg
” vil sige dem, siger Kabinetministeren, hvorledes
” jeg forestiller mig dette. Om for Exempel tre for-
” skjellige Personer, den eene af ringe Stand, den
” anden af Middelsstanden, den tredie af høyere Stand,
” just under saadanne Omstændigheder ville udtrykke
” samme

” samme Tanke, hvorledes vilde de omtrent sige den?
 ” Den første skulde omtrent tale, som Jesus taledede,
 ” om hvilken De maa vide, at han var opdragen i
 ” en Sommermands Hus: Moder, eller Kone, hvad
 ” gaaer det os an, at Brudfolkene ikke have meer
 ” Viin? Den anden skulde omtrent saaledes udtrykke
 ” sig: Min kære Moder, bekymre De sig intet der-
 ” om. Den tredie skulde maaskee slet intet sige, men
 ” gøre en liden Kompliment. Men havde de ikke nu
 ” i Grunden alle tre sagt et og det samme? Man
 ” maa, naar man vil dømmen om et Menneskes For-
 ” tjenester, ikke see paa Klæderne, han bærer, og det
 ” Gode i hans Sindelaug kan ikke sluttes af de Ud-
 ” trykkes Fiinhed og Ziirlighed, hvori han indklæder
 ” dem”. Saaledes falder rigtig nok det Haarde og
 Uanstændige bort i Udtrykket, men nogen Haardhed
 bliver dog endnu tilbage i Tanken, som maaskee bedst
 høves, naar man oversætter: ” Moder, hvad gaaer
 det mig og dig an?” eller, om man vil, ” Madam,
 ” hvad er det vor Sag?”. — Et Forslag til Kri-
 stendommens Udbredelse, som S. 230. omtales, kan
 maaskee fortjene Opmerksomhed. Struensee vilde,
 at Kristendommens Benner skulde lære Voltaire den
 Kunst af, hvormed han udbreder Irreligion og Van-
 troe, nemlig i smaa flyvende Blade, og under alle-
 haande Skikkelse og Indklædninger skrive til Kri-
 stendommens Fordeel, og end ikke foragte at betiene
 sig s. E. af Almanacken til denne Hensigt. — Efter
 S. 257. har Str. endnu to Dage for sin Død næg-
 tet, at han havde forfalsket den Regning, som i
 hans Dom lægges ham til Last; dog tilstaaer han,
 at al Rimelighed i dette Stykke er imod ham, og
 at han ikke kan fortænke nogen, som holder ham heri
 skyldig. Hr. Münters Reflexioner over denne Til-
 staaelse ere disse: ” Det er meget vanskeligt i denne
 ” Sag at lade al Mistanke til Struensee fare. Og
 ” hvor ganske ingen Værdie havde hans Omvendelse,
 ” om han var skyldig! Jeg har ofte været bekymret
 ” derover, og er det endnu undertiden efter hans Død.
 ” Al Anseende, hans Tilstaaelse, at han ikke var i
 ” Stand til, at afvende denne Mistanke fra sig, og
 ” endnu andre meget sandsynlige Beviser vidne imod
 ” ham. Paa den anden Side beroliger mig igien
 ” den Betragtning, at han uden al Tvang har til-
 ” staaet større og endnu strafværdigere Forseelser, men
 ” nægtet dette med en Standhaftighed, med en Roe
 ” og Tillid, der, saa uopløselig Sagen end altid bli-
 ” ver, gjør det igien vanskeligt at troe, at han skul-
 ” de vidst sig skyldig!” — Man forbauses over den

phlegmatiske Fornuft, som denne uheldige Mand
 viser til sit sidste Øyeblik, og de Midler, han betie-
 ner sig af, for at forsikre sig denne Fordeel indtil
 Enden, ere meget agtværdige. Følgende Træk fore-
 kommer os især lærerigt. ” Jeg tænkte i Gaar Af-
 ” tes, siger han saa Timer for sin Henrettelse, at
 ” jeg maaskee kunde lette mig min Hengang til Dø-
 ” den, om jeg nu opfyldte min Imagination med
 ” behagelige Billeder af Evigheden og dens Glæde.
 ” Dertil havde jeg med Nytte kundet brugt Lava-
 ” ters Ausichten. Men jeg har ikke tordet vove
 ” det. Jeg holder det for bedre, at jeg med lille
 ” Overlæg gjør mit vigtige Skridt. Indbildnings-
 ” Kraften, naar den engang er sat i Bevægelse, kan
 ” let gjøre en falsk Vending. Den kunde lade sine
 ” behagelige Billeder fare, og falde paa de rædsom-
 ” me Omstændigheder ved min Død, og derved sætte
 ” mig af min Forsatning. Jeg vil endog ikke under-
 ” veis overlade mig til den, men beskæftige min For-
 ” nuft med Erindringen af Jesu Hengang til sin Død,
 ” og med Anvendelse deraf paa mig selv.

Dog! at affkrive alt det Gode, som dette Skrift
 indeholder, var at affkrive Bogen selv. Ingen, som
 finder Fornøjelse i at estertænke Moralitet og Reli-
 gion, og at tage Deel i den Seyer, som disse have
 erhholdet over en Mand, der ved en ret Brug af Natu-
 rens Gaver skulde prydet Menneskheden, vil lade den
 ulæst. Ogsaa den, som allene søger at forsøge sin
 Kundskab om det menneskelige Hierte, ogsaa den, som
 allene holder det værdt at kiende en Mand's Karakter,
 der spillede saa stor en Rolle i Verden, vil finde Gø-
 de nok i dette Skrift for Betragtninger.

Struensees egenhændige Efterretning om
 den Maade, hvorledes han er kommet til at
 forandre sin Tænkemaade i Religionen, er et
 høystvigtigt Dokument, som ingen Tvivl meer lader
 tilbage om hans Omvendelses Oprigtighed. Han
 lægger her sit gamle System for Døne med alle dets
 Grunde, viser dets Brøstfældighed, forklarer, hvor-
 ledes han Skridt for Skridt er kommet til at anta-
 ge den kristelige Religions Sandheder. Alt med
 saa megen Skønsomhed og saa koldt Blod, at ingen
 Mistanke af Overilelse foraarsaget enten af Forstands
 Svaghed, eller Lidenskabers Døvelse, synes at kunne
 finde Sted.

Den

Den Danske Oversættelse af Omvendelsens Historien selv er forfærdiget ved Studiosus Hr. Wollf, under Hr. D. Munter's Dyne; og man kan altsaa ikke tvivle om dens Rigtighed i det Hele, dog ønskede vi nogen meer Nøyagtighed i et og andet Ord og Udtryk f. Ex. S. 57. "ingen som jeg vove" "vede mig imod," rettere, "som jeg vovede mig til" S. 58. "som ved min Forsførelse vare blevne yderlig ulykkelige" bør være, "udvortes ulykkelige (äußerlich unglücklich) S. III "som mange tusinde Folk har funden paalideligt, "er udeladt" forstandige" S. II2. "Deres Død skal blive Dem en lykkelig Indgang i Evigheden" i Stedet for "Indgang til en lykkelig Evighed" sammest. "frygtsumme Omstændigheder" i Originalen staer; "fürchterliche Umstände". Samme. oversættes Bergehungen ved Korbrydelse; men saa har man intet Ord til Verbrechen. S. 167. "Kilden" for "Kilderne". Samme. "Færdig-

"hed" i Stedet for "Dueligheder" (Fähigkeiten, S. 212) "om hvilken De maae vide" rettere "om hvilken De veed" S. 258. "Al Ansecnde" i Stedet for "Dyeshnet" (der Augenschein) v. s. v. Imperativerne udtrykker han undertiden som Indikativer, hvorved Bevisførelsen, eller Slutningen, faaer en falsk Rettelse, som S. 168. "De slutte heraf" for "slut heraf". S. II2. "De hører op at være en ulykkelig Mand" for "hør op at være ulykkelig Mand". Samme. "Erve De paa Jesum" for "Erve paa Jesum" o. a. m.

Struensees egenhændige Efterretning er oversat af Hr. Præst Schönheyder; men den Mørkhed og Forlegenhed, som Udtrykket har paa nogle Steder i Originalen er ikke afhjulpet ved denne Oversættelse, som derhos er forfattet i et haardt og intet mindre end firkligt Sprog.

Kritiſke Journal.

No. 43. ————— 1772.

Tychoniana. 2det Bind. Fortſættelſe af N. Chriſten Laſſen Tychonius, Stifts-Provſt og Sogne-Præſt til Viborg Domkirke, hans trykte og utrykte Piecer, tilligemed hans Levnets Hiſtorie, ſaa og Fortegnelse paa alle hans trykte og utrykte Skrifter, ved Chriſtopher Giesſing, Cantor ved Domkirken og Skolen i Koebſilde. Kjøbenhavn 1772. trykt hos H. J. Graae, boende i Knabroeſtræde No. 70. S. 352. 8.

Mr. Giesſing har ikke gandske Uret, naar han i Fortalen klager over Mangel paa Biographier iblant os Danske, " ſiden Ligprædikener " er bleven landſlygtige, og Programmer ſaa rare " Sieldenheder "; i det mindſte er det viſt, at Biographen kunde nu og da hente af diſſe Hielpemidler en og anden betydelig Luckdot, ſom han nu, efterat de ere bleve ſieldnere, forgieves maae lede efter. For at opfylde denne Mangel i Henſeende til Meſter Tychonius har Hr. G. villet meddele os hans fornemſte Levnetsomſtændigheder, " ſaa godt, ſom han vidſte " og kunde. " Han fortæller os da, at hans Fader Hr. Laſs Tychonius eller Tygeſen blev i Aaret 1673 Kapellan hos den gamle Provſt Nørſkiær i Sahl-Mee-

nighed i Niber-Stift, og at dennes Datter Karen Nørſkiær fødte denne ſin førſtefødte Søn Chriſten i Aaret 1680; men han ſiger os ikke, at Jomfrue Karen var blevet gift med ſin Faders Kapellan, førend hun fødte vor Chriſten, hvilket man af Chriſtenkierlighed bør forudsætte. Den unge Tychonius havde ſamme naturlige Vanheld, ſom hiin ſtore Demosthenes, og var næſten 10 Aar gammel, inden han kunde ret udtale alle Bogſtaver. Hans Fader brugte ogſaa ſamme Middel imod denne Naturbrift, ſom den atheniensſke Taler: " han gav ham ſmaa glatte Steene at lægge " beſtändig under Tungen, hvilket gjorde ſaa forunderlig Virkning, at han ved Aarenes Tiltagelſe " blev ey allene reenttalende, men veltalende. " For Meſten finde vi ikke meget Merkværdigt i den gode Mand's Levnetsløb; medmindre man vil regne det derhen; at der i det Aar, da han tog anden Examen, bleve rejicerede 24 Kandidater for Ulyndighed i Regnekonſten (gandske noget andet, end at een, lad vare en Biſkops Navne, ſjodes fra Karakteren for Ulyndighed i Naturlæren); at han havde ſine Vers at talke for Sognekaldet i Schive; at han paa Jubelfæſten for Reformatiſtuen holdt en Tale i Viborg Landemøde, og beværtede Biſkoppen af Viborg med ſin Familie tilligemed Landsdommer Moynichen, og flere; at han ſik en Strømper for ſin quækerſke og falſke Lærdom til at ſtaa aabenbar Skriſtemaal i Viborg, og derefter at forviſes Landet; og endelig, at han efter en Parentation over Biſkop Trellund, ſom varede i tre fulde Timer, ſik en Rørelſe i den venſtre Side, ſom lagde

lagde Grunden til hans sidst i Aaret 1740 paafulgte Død.

Derefter følger en Kortegnelse paa Magister Christen Lassen Tychonii saavel trykte som utrykte Skrifter. Blant de trykte udmerke vi den augsburgiske Bekjendelses Historie, trykt 1730 in 4te, og, for sin Førligheds Skyld Parentationen over Sal. Biskop Trelund, som er 80 Ark stor, foruden en Fortale paa 24 Ark. Forstrækkeligt! — Af utrykte Skrifter har han efterladt en Mængde, hvoraf adskillige synes at fortjene Lyset, s. E. Epitome historiae byzantinae, — epitoma ad Stenobochium de mutationibus et xtuum epistolico. um venaculorum in nova editione, a col. e. io, quod vocant missionis cur a. a. — Pfellologia sive de armillis veterum. — Tractatus de statu ecclesiae nostrae ante reformationem. — Analectorum sacrorum Johannis Daughetjicon inuatio. — Ezechielis Tragedi τα σωζόμενα no a versione, notisque criticis, philologicis & historicis instructa, og flere.

De Skrifter, som her paa nye ved Hr. Giesings Omfarg komme for Lyset, ere følgende: Udtog af Mag. Chr. Lassen Tychonii Forestilling om et Universitet at oprette i Viborg 1729. Hvorfor et Udtog og ikke Forestillingen selv hecl og holden? Dog lader Udtoget til at være forfattet af Tychonius selv. Han har klogelig betient sig af den Tidspunkt til at komme med sit Forslag, da Kiøbenhavns Universitet deels ved Krigen, deels ved den store Ildbrand 1728 var kommet i Afmagt og Uorden. Men hvad udrettede han? Jo, dersom man tør troe Udgiveren, saa har denne Tychonius's Forestilling givet Andledning til, at Kiøbenhavns Universitet ved Forordningen af 18 Martii 1732 fik Cathedratikum, Præsteskole, v. s. v. det er at sige, Andledning til, at flere af de Tilstød, som i Dag eller Morgen skulde bruges til et Akademies Oprettelse i een eller anden Provint, ere bleve dragne til Kiøbenhavns Universitet; og andet vil vel ikke noget Forslag til et Rivalakademies Oprettelse ved Siden af vor alma mater nu og i Evighed udrette. — Forsfatterens Grunde for et Akademies Oprettelse i Viborg ere ellers ikke flette. Det vilde være en Ære for Kongen at have to Akademier i sine Riger, ligesom han har to Riger i sin Bærg og Bælde, (men mon da ikke snarere et Akademie i

hvert af disse Riger?) Kongen af Spanien har 25 Akademier, Kongen af Frankrig 24, Kongen af England 8; Kongen af Sverrig 4: (vi riende dog kun tre), ja Sachsen allene fire. Han forestiller, at Kiøbenhavn er et Sted, "hvor rige Studenter ruineres i fattige crepere", og at "det vilde blive gandske uskicket til Studeringers Fortsættelse dersom ikke Kongernes uliguelige Beneficier og Andres store Donationer havde gjort det mueligt, som ellers var umueligt"; da derimod Viborg er saa let et Levested, at man kan komme ligejaa stikkelig ud der med 100 Rigsdaler, som i Kiøbenhavn med 200 Rigsdaler. Saa er der og, siger han, ved Viborg den Roelighed og Leylighed til Studeringer, som ey Kiøbenhavn selv kan give: Kiøbenhavn er en stor Stad af Hoffstat, af Søefart, af Milice, af Regocer; Ach! hvilke Stød og Steen for Studeringer, Fri-stelser for den Ungdom, der skal lære andet end Vaniteter, hvilke Anledninger til Forsørelser. Dette har vel været Marsag til, at Venetianerne heller har sit Akademie til Padua end i Venedig, Hollænderne heller i Leyden end i Amsterdam, Engellænderne heller i Oxfort end i London, i Henseende til den Roelighed, Studeringer udfræver; og hertil kan aldrig ønskeligere Leylighed tænkes end i Viborg, en maadelig Landstad, uden stor Regocer, paa en smuk og frugtbar Terrain, af en smuk Situation og sundeste Lust. Han forglemmer heller ikke Stedets beqvemme Beliggenhed for de tydske Studerende, saavel af Hr. M. egne Provintjer, som fra fremmede Stæder. — I Henseende til den Nytt, som Videnskaberne vilde have af flere Høyskoler i Landet, udtykker han sig saaledes: "Det lader sig ansee, som lærde Videnskaber vilde komme til nogen Afgang her i Norden, i det mindste ere de i de sidste 30 Aar intet avangerede, og vi skal snart tælle de lærde Skrifter, Verden i den Tid har seet fra os, mueligt det kunne giorre godt, om man fulgte Ludvig den 14des Exempel, der oprettede sit Royal-Academie des sciences, des medailles &c. ved Siiden af den gamle Sorbonne." Endelig anfører han, at saavel Kristian 4, som Friderik 3. havde det Forsæt at oprette et Universitet i Viborg, og at den sidste Konge endog i Aaret 1666 havde udstedt Befaling til dets Indretning; hvilket dog er blevet afværget, han veed ikke, af hvad Marsag (da ved Kiøbenhavns Universitet det). — Til dette Akademies Indretning og Vedligeholdelse forlanger han allene, at

at de Geistlige i Dannemark skulde bidrage noget lidet aarlig; for Resten skulde Biskoppen i Viborg, de trede Sognepræster og Lector være Professorer Theologiæ uden videre Løn, end deres Embeds Indkomster, en Landsdommer være Juris, en Stadsphysikus Medicinæ Professor med et lidet Tilæg af Akademiet's Kasse. Vile de til Viborgs latinske Skole henlagte Kongetiender og Degnepensioner skulde perpetueres til Akademiet; Physices og Mathematicum Professor nyde Rektoratets, Eloquentiæ Professor Konrektoratets Indkomster, o. s. v.

Derefter følger Sciagraphia Bibliothecæ thronianæ taget af Thuras I. a hist. lit. Dan., og af ham holdt værdig at anføres meer for Ordenens, end Bøgenes Rængdes Skyld.

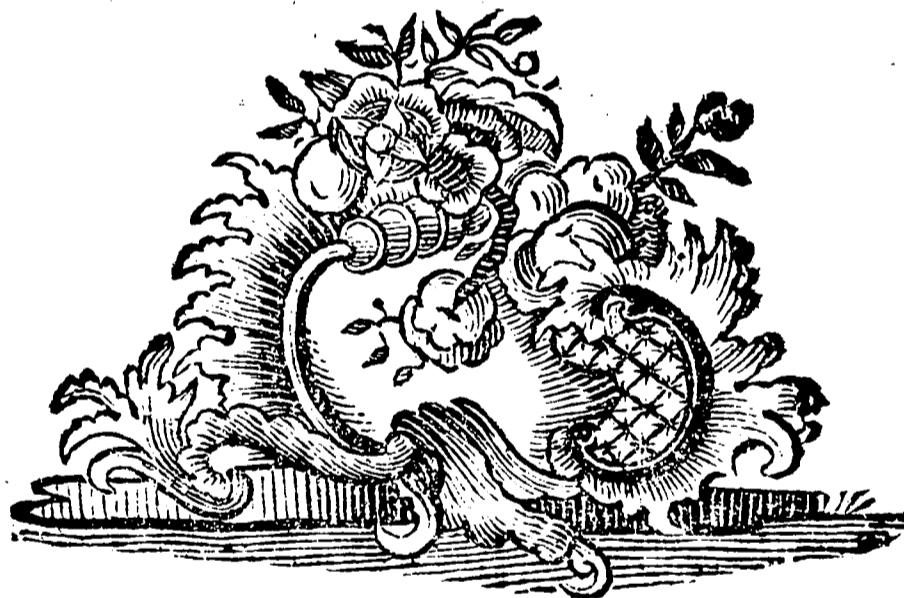
Conspectus vel designatio librorum quorundam eximiorum, theologæ vel theoreticæ vel practicæ studio vel necessariorum vel adprime utilium. Man finder her en kritisk Fortegnelse paa Dansk paa de bedste Udgaver af Bibelen, bibelske Konfordanser, Commentatorer, theologiske Lærebøger, homiletiske Skrifter, og endelig til den bibelske Kritik og Kirkehistorien henhørende Bøger. Ved hver Bog anføres den bedste Edition og Prisen. Man erkjender i denne Fortegnelse en lærd og vittig Mand; og saa meget det theologiske Studium upaatvilelig har vundet ved nyere Skrifter i een eller anden Green af den theologiske Kundskab; saa ere vi forsikrede, at den, som lægger sig efter Theologien, kan bruge denne Fortegnelse med Nytte til at kjende vore ældre Theologer, og i mange Tilfælde forlade sig paa Forfatterens Dom om de forekommende Skrifter. Vi ville anføre en og anden af hans Kritiker, for at give en Prøve paa hans Smag. — Af Bibles roser han Biblia Lucæ Osiandri i to eller tre Folianter, men advarer at skille den fra Andreæ Osiandri Bibel, som er ifkun een Foliant, og hvori Anmerkningerne ikke due meget. — De 70 Fortolkeres Oversættelse vil han, en Præst skal eye, "for at conferere dens Talemaade med det nye Testamentes Text." — Blant Konfordanser anpriser han især Ravanelli bibliotheca sacra og Glassii philologia sacra. — Commentatores roses fornemmelig Poli Synopsis criticorum, Gejerus in Psalmos, den dresdenske Edition in Folio. 5 Rdlr., Lyserii og Gerhardi harmonia evangelica. "Det,

Lyserus har skrevet deri, siger han, er ringere end det, Chemnitius har gjort; men Gerhardus overgaaer dem begge. Det er utvivlsom en Bog, som ey bør jaynes af en Præstes Bibliothecque, og som fast aldrig lader sin Mand gaae forgievet til sig. De sidste Hamburger Editioner, 2 store Tom. in Folio, komme vel paa 12 Rdlr. eller meere, men det maae ey hielpe, en god Bog kjøbes ey for dyre, helst saadan en Bog, som for alle Efterkommere vil beholde sin Priis", Kromajerus in Apocalypsin, "den bedste, siger han, som har vovet sig til at skrive over denne Bog, som Ingen har forstaaet, eller kan forstaae". — Af theologiske Systemer frem for alle Chemnitii loci communes, dernæst Gerhardi loci communes. — Blant homiletiske Skrifter sætter han først Schriivers Seelenschaz, "en Bog, siger han, som man endelig bør have, og var jeg end ikke Præst, vilde jeg dog ey undvære den for min særdeles Opbyggelse i min Christendom. Denne Edition, enten in 4to, 5 Tom. eller in Fol. 3 Tom. med Koffes Register, er den, man skal kjøbe; thi uden Register er Bogen uden Nytte til Prædikestolen; det var Umagen værd at lære det tydske Sprog for denne usfatterlige Bogs Skyld allene. Den koster 6 à 8 Rdlr., og ingen veed dens Meriter, uden den, som har lært den; jeg kjender de fleste Skrifter siden Apostlenes Tider, men in Theologia morali ingen kostbarere og bedre end den". Müllers Schlusfette holder han for den bedste af alle tydske Postiller. — Om Boscharti Hierozoicon, siger han, "at den er saa overlærdt og fyldt med Hebraisk, saa der ere saa, som eye den, der forstaaer den. Og man gad ey gierne lidt den Bog, der beskæmmer vor Pedanterie og Uvidenhed." Leighs critica sacra er i hans Tanker ikke saa god en Bog, som den udraabes for; den viser hos sin Forfatter meer Flid, end Ingenium eller Judicium. — Om Josephus siger han: "Josephum bør en Præst og hver, som vil passere for at have nogen Lærdom, endelig at have, for at læse i denne Original-Auctore Guds Lovs og Kirkens Tilstand for og i Messiaes Tider, samt Synagogens sidste Undergang. Kan man ey saa lige faae den Græske, saa kan man dog altid komme over Gelanii latinske Josepho in Fol. eller 8vo for 3 à 4 Mark; thi det giver ey meget, hvad Edition man har. Jeg blues ved, at Josephus ey er verteret paa Dansk." — Sechen-

dorfii historia lutheranismi holder han " værd at
 " skulle, saavel i Dannemark som i Saxon, kubes
 " og høves ved alle Kirker, ligesom fordem Biblen
 " og Lutheri Postil. Det er et Arbejde af en ævig
 " Priis. De 4 Rdlr., den koster, ere vel stedte;
 " thi den er saa admirabel skrevet, at ingen kan con-
 " tinuere den og ingen refutere den o. a. m.

De øvrige Stykker i denne Samling ere latin-
 ske, nemlig: Idea consummati Episcopi ved Biskop
 Deichmans Forslyttelse, oratio jubilea de meritis B.
 Lutheri to Panegyriker, som røbe megen Styrke i den
 latinske Veltalenhed; og det er ikkun Glæde, at For-
 fatterens Overlærdom, at vi skulde betiene os af hans
 eget Udtryk, og Tidernes Smaa har gjort hans Stil
 saa buntet og uevn, at man snart maa med ham i
 Skyerne paa Odens Vinger, naar det er Horats, han

vil have anbragt, snart falde med ham i den laveste
 Prosa, naar det er en lærd eller kritisk Anmerkning
 han ikke har fundet imødsætte at frembringe. Nu
 og da lader han sig ogsaa undfalde Ord og Udtryk,
 som han vist ikke har lært hos de Gamle, som talen-
 ta ingenii Deichmanniani, talenta rarissima, docere so-
 lidius, moderni o. s. v. endelig De noctis præ Die præ-
 rogativa. apud plerasque gentes antiquas ac modernas
 Liber in quo crebra lux sacris ac profanis antiquita-
 tibus affunditur, loca Authorum veterum passim
 emendantur, & historia creationis Mosaicæ contra
 Atheos asseritur; hvori han med en Mængde Exem-
 pler af de forskielligste Nationers Brug bestyrker det
 Fortrin, som man næsten hos alle Folkeslag og til
 alle Tider har givet Ratten for Dagen; hvilket han
 mener har sin Grund i en dunkel Overlevering af den
 mosaiske Beretning om Skabelsen.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontours

Kritiſke Journal.

Nr. 44. ————— 1772.

SCRIPTORES RERUM DANICARUM MEDII ÆVI, partim hætenus inediti, partim emendatius editi, quos collegit, adornavit, & publici juris fecit JACOBUS LANGEBECK, Sacr. Reg. Maj. a conciliis Status & Tabularii ſanctioris præfectus. Tomus I. Havnæ 1772. Typis viduæ Andr. Hart, Godiche, per Fr. Chr. Godiche. S. 642. in Folio.

Hr. Statsraad Langebeck, ſom over i 30 Aar med uførtroden Glid og ſtore Bekofninger har ſamlet paa gamle Skrifter til Fædrenelandets Hiſtorie, begynder her at aabne et Magazin af Midalderens Skribenter, ſom længe har været ſævet, tit tænkt paa og foretaget af mange, deriblant ogſaa af vor uddelige Gram, og ſom vil blive et ſjælt Hielpemiddel for dem, ſom agte at gjøre nyere bekiendte, eller og at udarbejde et og andet Stykke af Fædrenelandets Hiſtorie i Midalderen. Dog er det ikke Dannemarks Hiſtorie i en indſkrænket Forſtand, ſom diſſe Samlinger allene ſigte til; men alle de Riger og Lande, ſom have adlydet eller endnu adlyde det danſke Scepter, kunne vente Lyſ af de Monumenter, ſom her meddeles. — Denne første Samling indeholder 33 Skrifter eller Fragmenter, hvis Titler vi ville anføre, og om ethvert ſige ſaa

meget, ſom for Kiendere af diſſe Sager kan være tilſtræffeligt til at beſtemme deres Priis.

I. Vetuſtiſſima Regum ſeptentrionis ſeries, Langfedgatal dicta, a Japheto ad Haraldum Harfager, Norvegiæ & Haarda-Kanutum, Daniæ Reges fra S. 1 til 6. Dette ældgamle Slægtregister, ſom holdes for at være ſkrevet i Begyndelſen af det fiortende Aarhundrede, udgives her efter en haandſkrevet Codex i Arnæ Magnæi Samling. Det beſtaær af tre ſærſkildte Stammetavler, nemlig 1. Odins Forfædre fra Noa (denne Slægttable kommer omtrent overeens med den, ſom findes i Fortalen til Edda). 2. De danſke Konger fra Odin til Haardekind. 3. Den norſke Konges Harald Harfagers Forfædre fra Odin. De to ſidſte har Torſæus forſt bekiendtgjort i hans Series reg. dan., men med Udeladde af Odins Forfædre. Her udgives den fuldſtændig, baade i Originalsproget det iſlandſke, og med en tilføyet latinſk Overſættelſe, forſynet desuden med oplyſende Anmerkninger af Udgiveren. For ogſaa at kunne dømme om deres Alder, har Hr. L. ladet det hele Langfedgatal aftrykke i Kobber, ſaaledes ſom det findes i den omtalte Codex.

II. Genealogia Regum anglo-Saxonum ab Odino ejuſque majoribus deducta, fra S. 6 til 9. Denne angeliſaxiſke Genealogie kan tiene til Beſtyrkelſe paa den foregaaende danſke, med hvilken den kommer ſaa vel overeens, ſom man i ſaa gamle Ting kan

kan vente. Men, da vore gamle Slægtregistere ere baade fuldstændigere og meere overensstemmende med Tidsregninger, end de engelske, saa er det troeligere; at vore ældgamle Forfædre, som satte sig ned i Engelland, have meddeelt Engellænderne, om ikke skriftlig, saa mundtlig, hvad de vide om Odin og hans Forfædre, end at vi skulde have hentet nogen Oplysning i dette Stykke fra de Engelske, som nogle Lærde have meent. Det angelsaksiske Slægtregister gives her ligeledes i begge Sprog efter Gibsons Chronicon saxonicum, dog sammenlignet og gjort fuldstændigt af de Exemplarer, som findes hos andre Stribenter.

III. Series triplex Regum septentrionis, a Ragnar Lodbrock ad Haqvinum Magni filium Norvegiæ, Ericum Menved, Daniae, & Birgerum Sveciæ Reges, fra S. 10 til 13. er at ansee som en Fortsættelse af Langfedgatal, og begynder, hvor dette slipper, Det er ogsaa taget af samme Pergamentkoder i Arne Magnæi Samling, hvoraf hint var afskrevet, og synes at være forfattet i Begyndelsen af det tiende Aarhundrede.

IV. Catalogus Regum Daniae a Dan ad Waldemarum II., fra S. 13 til 15. Dette er et blot Navneregister, inddeelt i 3 Klasser, hvoraf den første indeholder de hedenske Konger, den anden de gamle kristelige, og den tredje de moderne-katolske Konger, som Forfatteren taler, og hvoraf Hr. Udgiveren slutter, at den ubekjendte Forf. maae have levet mod Enden af det tolvte og Begyndelsen af det trettende Aarhundrede; saa meget meere, da han ender sin Fortegnelse med Waldemar II., ved de to sidste Klasser ere Aarstallene tillagte. Det er trykt efter et Afskrift af Arne Magnæus.

V. Series & brevis historia Regum Daniae a Dan & Løther ad Waldemarum II., fra S. 15 til 16. Udtog af Arne Magnæi Samling. Forfatteren er ubekjendt, men har levet i Waldemar II. Tid, og skrevet denne Kongerad efter Eslands Erobring, hvilken han nævner. Det er dog ikke et blot Navneregister, men om nogle, især de nyere Konger anføres adskilligt, iagttaget, som Udgiveren erindrer, tildeels af Adamus Bremensis.

VI. Nomina Regum Daniae a Dan ad Ericum Clipping, fra S. 19 til 20. Er afskrevet efter en

Pergamentkoder af det trettende Aarhundrede, som gienmes i det stobholmske Antiquitæts Archiv, og er tilsendt Udgiveren af den afdøde svenske Assessor Brocman. Den hele Kongerad findes tillige her afskrevet i Kobber.

VII. Incerti auctoris genealogia Regum Daniae a Dan & Anful ad Christophorum I., fra S. 27 til 25. Denne korte Fortegnelse har Stephanus Johannes Stephanius allerførst givet for Lyset, og føjet til sin Udgave af Svens Uggonis i Sorø 1642. Forfatteren er ubekjendt, men sees at have været en Geistlig, og levet under Waldemar II., og hans Sønner Erik, Abel og Kristoffer I., om hvilke han beretter adskilligt, som ikke forekommer andensheds. Han har ogsaa det besynderlige frem for andre Historiekrivere, at han særdeles ophøyer Kristoffer I., af hvilken og hans Broder Erik han har været en ivrig Tilhænger.

VIII. Series runica Regum Daniae prima, fra S. 26 til 30.

IX. Series runica Regum Daniae altera, fra S. 31 til 34. Begge disse Stykker have været udgivne af Ole Worm Aar 1642, efter en gammel og meget rar Pergamentkoder, skrevet med Rune-Bogstaver, som endnu forvares paa Universitetets Bibliothek. Men den første her meddelte Kongerad er siden Worms Tid meget temlæstet i Haandskriftet: derfor har Hr. E. N. udgivet den efter Worms trykte. Den anden derimod er endnu heel og holden, som den var i Worms Tid. Han har ladet dem begge aftrykke i deres Rimeligheder, hvori han alligevel troer, at de blot for Fornøjelses Skyld ere afskrevne, og som han tænker, i det tiende Aarhundrede. Den sidste Series har det forud for den første, at den ikke indeholder blotte Navne, men tillige adskillige Tildragelser om Kongerne. Dog er Begyndelsen deraf temlæstet, og sex Konger deraf i det mindste fattes.

X. Cornelii Hamsfortii Series Regum Daniae a Dano ad Fridericum II., fra S. 34 til 42. Endskjønt denne Forfatter ikke egentlig hører til Middelalderens Stribenter, saa har Hr. Udgiveren dog villet tage ham med, fordi han beretter mange Ting, som ikke let forekomme andensheds, og som han ventelig

telig har est af Skrifter, som nu savnes. Hvittfeld har gjort meget af denne Forfatter; og denne Kongehistorie har han skrevet i Aaret 1585. Den her meddelte Afskrift er fra Bibliotheket i Upsala.

XI. Svenonis Aggonis filii compendiosa Regum Daniæ historia a Skioldo ad Canutum VI., fra S. 42 til 64. Denne Svend Aggesen har været den allerførste noget fuldstændige danske Historie-skriver, man kiender. Han har skrevet for Saxo, dog levet paa samme Tid som denne, altsaa i det tolvte Aarhundrede; synes ogsaa ligesom at være blevet opmuntret til at skrive af den store Erkebisp Absalon, hvilken han ventelig har fulgt i de pommerse Krige. Dette historiske Kompendium synes han at have skrevet ved eller efter Aar 1186; men merkeligt er det, at han følger en ganske anden Hypothese i den gamle Historie, end Saxo, nemlig den islandiske, og begynder sine Konger fra Skiold; ligesom han og i andre Ting afviger fra Saxo. I Henseende til Sprogets Sirlighed og Beltaalighed naaer han vel ikke denne; dog er han langt smukkere, end man skulde ventet sig af hans Aarhundrede, hvor paa vi allene ville anføre til Beviis det korte Skilderie, han giver paa Thyredannebod eller Danmarksbot Kap. 3. "Hæc, quam prædiximus, Thyra mulier fuit omni virtute conspicua: ut pote quam variis animi corporisqve dotibus natura beare studuit. Nam & vultum decor eximius venustabat, & rosa lilio maritata purpureum genis colorem inpinxerat. Insuper casta, pudica, faceta, omnique urbanitate referta erat. Præter ea tanto prudentia fulgere divina gratia mentem ejus illustraverat, ut Nestoris prudentiam, Ulyssis astutiam, Salamonis sapientiam, uno fonte hausisse crederetur. Et si fonte Baptismatis abluta fuisset, vere Regina Sabæ, quæ sapientiam Salamonis rimari venerat, dummodo fuisset Orthodoxa, haberetur". Hans Historie har Stephanus Johannes Stephanius allerførst udgivet 1642 efter et Haandskrift i Universitetets Bibliothek, som brændte i den ulykkelige Jildebrand 1728. Hr. L. har beholdt den stephaniske Text heel og holden, men af Anmerkningerne ikkun de fornødenste, hvortil han undertiden har lagt sine egne. Foran staaer Svend Aggesens Slægtregister.

XII. Catalogus Regum Daniæ brevior, fra S. 64 til 66. Er et blot Navneregister, uddraget

af Saxo og andre, og taget af Minoriterens Petri Olai collectanea.

XIII. Series Regum Daniæ ab Haraldo Klak ad Waldemarum II., fra S. 66 til 68. Er taget af samme Minoriters Collectaneer, som siger, at han har udfrevet den af en meget gammel Bog. Forfatteren synes at have levet under Waldemar II., og noget har han taget af Adamus Bremensis.

XIV. Petri Olai minoritæ roschildensis chronica Regum Danorum, a Dano ad obitum Regis Johannis, fra S. 68 til 148. Dette vigtige Stykke er taget af den Codex autographus eller liber collectaneorum autographus Petri Olai, som findes i den arnemagnæiske Samling paa Universitetets Bibliothek. Denne Codex indeholder endnu mange andre Skrifter, deels henhørende til den danske Historie, hvilke Hr. Udgiveren agter efterhaanden at give Sted i sin Samling, deels andre Ting angaaende hvis Titler her opregnes. Den her meddelte Afskrift er skrevet ved Begyndelsen af det sextende Aarhundrede. Foruden den læses her ogsaa 1. geographica pauca ad regiones septentrionales maxime spectantia. 2. Adversaria & excerpta de origine gentis Danorum, Gothorum &c.

Følgende metriske Karakteristik over adskillige Riger og Republikker afskrive vi til nogle Læses Fornøjelse:

Swevia promissa percepta munera frangit,
Vitat turpe loqui, quia nobilis atqve superba.
Circa Spiream Rhenus vinofus abundat,
Sed prope Trajectum caret omnibus excipe pisces.
Flandria se nimium commendans garrula dives.
Gaudet honestate Brabancia milite forti.
In lacticiniis Holandia pauper abundat.
Audax incipiens est Frisia vasta rebellis.
Prodiga lasciva Bawvaria letaqve fallax,
Et hæc subtilis inconstans & socialis.
Austria larga datrix clamosa citoqve movetur
Decipitur leniter devota Normannia multum.
Infulsus niger est timidus bibulusqve Boernus.

Misfnia

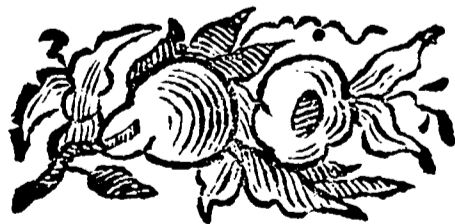
Misfina bonos mores habet hospitatur estque secunda.
 Sunt fures terni faccus viniqve Thyringi.
 Slavia plena cibus, vacuus quoque, si potis, ibis.
 Confidunt in thesauris fragiles Lybecenses,
 Et pietate carent, est nigrior is tamem Hamburg.
 Holfaticus vix catholicus nullius amicus,
 Cum ter dicit ave, sicut ab hoste cave.
 Dacia docta dare de dando dicitur, unde
 Ex re nomen habet, sua munera fundit abunde.
 Anglicus in tergo catidam gerit, est pecus ergo.
 Uplandenses sunt velut enses semper acuti,
 Prælia poscunt & male noscunt ensibus uti.
 Montibus & saxis satis est Norvegia dives,
 Illuc invenies nocte dieque nives.
 Stultitiam vitat Saxonia fida pudica,
 Non indiscrete tribuit sua, prodiga non est.
 Abscondit Westphalia res, discreta quietat,
 Sed satis ipsa tenax, ibi regnat femina pulchra.
 Hascia de prædis gaudet mendax quoque dura.
 Multum Franconia subtilis habet bona vina.
 Diversi generis homines Polonia nutrit,
 Sed scio, quod versus talis completur in ipsis,
 Stirpe saporatur pomum, quocunqve rotatur.
 Excolit invidiam gens Dacha, sed Anglia fraudem,
 Multum Friso furit, Saxo super omne superbit.

XV. Regum & gentis Danorum historia a Dano usque ad annum 1288 dicta vulgo Chronicon Erici Regis, fra S. 148 til 170. Denne saa kaldte Kong Eriks Krønike blev først udgivet af Lindenbrog i Hamburg 1603 in quarto, men med saa

mange Feil i Personer og Ting, at Stephanus Johannes Stephanus besergede en nye Udgave deraf i Leyden 1629, som skulde være igiennemseet efter en haandskreven Koder, og paa utallige Steder forbedret. Dog ere disse Forbedringer efter Hr. L. Forsikring ikke saa mange eller saa store, som Stephanus lover dem. For nærværende Tid er ingen autentisk Koder, saa vidt man veed, tilovers deraf. Vrigtig have Stephanus, Worm og mange andre holdet denne Krønike for Kong Erik af Pommerns Verk. Forfatteren maae have levet længe for Erik af Pommerns Tid, og ventelig under Erik Menved, efter hvis Opmuntring han kan have skrevet sin Krønike, ligesom man finder, at de fleste vore gamle Annaler ere skrevne i denne Konges Tid. For Resten holder Gram den i sine Anmerkninger til Meursius for en slet Kompilation af Saxo og Adamus Bremensis.

XVI. Petri Olai minoritæ Roschildensis annales rerum danicarum, a Cimbrorum exitu ad annum Christi 1541, fra S. 171 til 197. Disse Annaler ere tagne af de forhen omtalte Collectanea Petri Olai, hvor de findes tilskrevne i Randen hist og her, og ere ventelig udfærdigede ved Petrus Olans af andre ældre Skrifter, ikkun at han selv har sat noget af sin og de næst foregaaende Tidens Historie til. Iblant de gamle Bøger, som denne Munk hist og her anfører, nævner han to Krønikeskrivere, som man nu intet kiender til, nemlig ved Nar 1272 en vis Hiembeckius, og ved 1517 Johannes Draxholmius. Hr. L. har med megen Møye bragt disse Narbøger i en nogenledes kronologisk Orden; dog erindrer han, at denne Forfatter, saavel som nogle af hans Kilder ikke bør anses allevegne for classiske, allerhelst i de gamle Tidens Kronologie.

(Slutningen i næste No.)

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiſke Journal.

No. 45. ————— 1772.

Slutningen af SCRIPTORES RERUM DANICARUM MEDIÆVI, &c.

XVII. Annales ab Anonimo circa Albiam, ad annum usque 1265 conſcripti, fra S. 197 til 212. Forfatteren er ubekjendt, men maa have levet ved Midten af det trettedde Aarhundrede i et Kloſter ved Elven, efterdi han meeft handler om hollændeſke Sager, og hvad ſom er foregaaet omkring Elven. Hans Annaler komme meeft overeens med dem, ſom have Albertus Stadensſis til Forfatter, af hvilken han ogsaa har laant meget. Lindenbrog har udgivet dem iblant ſine Scriptores rerum germanicarum, hvoraf de her ere fagne, og paa nogle Steder forbedrede. En Bogtrykkerſeil hos Lindenbrog har gjort, at nogle have anført dem urettelig under Navn af Chronicon Slavicum. For Reſten horer denne Forfatter op, hvor Continuator Alberti Stadensſis, ſom Hoyer har udgivet, begynder, nemlig med Aarene 1246 og 1265.

XVIII. Annales rerum danicarum esromenſes a nato Chriſto ad annum 1307, fra S. 212 til 250. Denne Kronik, ſom Udgiveren ſætter iblant de bedſte, vi eye, og ſom i Fædrelandetſ Historie kan have ſtor Nytte, fornemmelig i de Ting, ſom berettes fra Udgangen af det ellevede Aarhundrede, er udfkrevet af en Pergamentkøder i den arnemagneſke Samling, ſom ſiges at være ſkrevet i det fiortende Aarhundrede ikke længe efter Forfatterens Tid, thi

af ham ſelv kan den ikke vel være ſkrevet, da den var fuld af Feil. Dog har Hr. Udgiveren tillige ſammenlignet den med en Stump af et andet Exemplar i denne Samling, men fornemmelig med de tvende ægte Udgaver, den ene, ſom er beſørget af Biſkop Worm, og er meget ſielden, den anden, ſom Kanzler Ludvig har bekiendtgjort i ſin Samling Tom. IX. Num. I. Af begge diſſe Editioner har han anført de fornemſte Varianten. Men begge ere de meget ufuldſtændige og fulde af Feil, fornemmelig dog den ludvigſke. Ludvig har troet, at Kroniken ikke kunde være af en og ſamme Forfatter, efterdi Skribenten ved Aar 1046 beraaber ſig paa, i hvad han ſelv mundtlig har hørt af Kongen. Men han har ikke bemærket, at Forfatteren i det han beretter fra Karl den ſtore indtil Midten af det ellevede Aarhundrede har ſaa uſkionſom afſkrevet Adamus Bremenſis, at han ikke engang har forandret, hvad denne i forſte Perſon beretter ſelv at have hørt af Svend Eſtrikſen. Forfatteren har ellers formodentlig levet i Begyndelſen af det fiortende Aarhundrede, og været en Munk i Eſroms Kloſter i Siælland. — Af Skrivemaaden ſaavel i den fuldſtændige Koder, ſom i det omtalte Fragment, gives her Prover i Kobber afſtukken S. 222 og S. 235.

XIX. Annales fratrum minorum wiſbyenſes ab anno 67. ad 1525, fra S. 251. til 266. Dette Stykke forekommer hos von Ludvig under Navn af diarium fratrum minorum, men efter et ufuldſtændigt

digst slet Afskrift. Originalkodexen, hvoraf disse Annaler ere tagne og af Udgiveren bragte i kronologisk Orden, forvares i det stockholmske Antiquitæts-archiv, og er skrevet i det 14. Aarhundrede, men fortsat i det 15., og noget lidet ogsaa tilagt af det 16. Aarhundrede, og altsaa af forskjellige Forfattere. I de sidste Tidens Tildragelser er denne Kronik vidtloftigst, og fornemmelig i Ting, som angaae Gothland, og Wisby.

XX. Chronologia rerum danicarum secunda, auctore Cornelio Hampfortio cimbro ab A. Chr. 1187 ad annum 1448. Ex codice M. ser. biblioth. reg. hav., fra S. 266. til 334. Afskriften er ventelig gjort af Stephanus, og Hr. Udgiveren har faaet den fra Upsala, ligesom Num. X. Forfatteren betraaer sig vel et Par Steder i Begyndelsen paa Lyseander; men siden betiener han sig af de beste og troeværdigste Kilder, hvoraf ventelig en Deel nu ikke meer ere til; saa at Hampfort i denne Henseende fortjener Sted iblant de beste ældste Annalister. Kun Skade, at adskillige Fejl have indsnaget sig fornemmelig i Personers og Stæders Navne; hvilke Hr. Udgiveren ikke har troet sig til alle at rette.

XXI. Annales danici Bartholiniani An. 777. ad 1200, fra S. 334. til 342. Thomas Bartholin den yngre har samlet denne Kronik af ældre, og som Udgiveren formoder, nu tildeels forlorne Skrifter. Han troer derfor, den kan tjene til Oplysning og Bestyrkelse i vor gamle Historie. Arnas Magnæus har taget denne Kopie af Bartholins eget Haandskrift, og forsikrer, at det er hans Anmerkninger men ikke allevegne nok prøvede. En fuldstændigere dansk Kronik har den samme Bartholin samlet af gamle Skrifter, som er paa Universitætsbibliotheket i Kjøbenhavn.

XXII. Vita S. Willehadi a B. Anshario conscripta, fra S. 342. til 360. S. Willehad har været en af de ældste nordiske Apostler, som blev af Kæiser Karl den Store henvend Aar 788 sat til Biskop i Bremen, og udbredede den christelige Lærdom i Nedersachsen og Holsten. Omfider døde han paa en Visitaz i Grænskabet Oldenborg. Af disse Aarsager har Hr. L. givet hans Liv og Levnet et Sted i denne Samling; allerhelst da det har Ansgarius til Forfatter, som var de Danskes og Svenskes Apostel. Han har betient sig af de tvende Udgaver, som Rabillonius i acta Sanct. bened. og Fabricius i memo-

riis Hamburg. have besørget, den første efter et Haandskrift i det corveyiske Kloster, den sidste efter den Udgave, som Philippus Cæsar havde gjort efter et ældgammelt hamburgisk Haandskrift, og indrykket i sit Werk Triapostolatus Septentrionis Coloniae 1642. Men denne Edition sees nu næsten ikke meer. Hr. L. har allevegne tillagt oplysende Anmerkninger.

XXIII. Legenda de S. Willehado, fra S. 360. til 365. Er den samme Willehads Levnet paa Plattydsk, uddraget, som det synes, af det Latinske, hvormed det kan sammenlignes.

XXIV. De ecclesia bremensi vetus scriptum, fra S. 366. til 367. Lindenbrog har først udgivet dette gamle Monument, som Hr. L. formoder at være skrevet ikke længe efter det 10 Aarhundrede, af en Kanonikus i Bremen, efterdi det allene handler om bremiske Sager i det 8 og 9 Aarhundrede. Det indeholder adskilligt, som ikke let forekommer andensteds; i meget stemmer det overens med Adamus Bremensis, uden at man kan sige, hvem af de to der har taget af hiuanden.

XXV. Anonymi nestwedensis chronologia danica ab anno 821 ad an. 1300, fra S. 368 til 372. Udgiveren kalder dette Tidsregister det nestvedske, fordi Forfatteren synes at have været en Munk i Nestved, som har levet mod Enden af det 13 Aarhundrede i Erik Menveds Tid. Westphal har udgivet det i hans monument. cimbr., men med adskillige Mangler og Fejl, som her ere rettede efter et Afskrift af Arnemagnæus.

XXVI. Anonymi roschildensis chronicorum danicum ab an. 826 ad 1157, fra S. 373 til 387. Denne Forfatter, som Udgiveren holder for at have været en Geistlig i Roskilde, og levet i det 12 og maaskee ind i det 13 Aarhundrede, altsaa været en Tjenvaldrende af Saxo og Svend Aggesen, om han ikke endog har skrevet for dem, sætter han iblandt de beste Middeltalderens Skribenter, som har efterladt os mange Partikularier om sin Tid som uden ham skulde været ubekjendte. Westphal har gjort ham bekjendt efter et Haandskrift paa Universitetets Bibliothek, som er forgaaet i Branden. Her meddeles det af de foromtalte Petri Olai Kollektanea langt fuldstændigere og rigtigere; dog har Udgiveren an-

merket

merket de betydeligste Varianter af den westphalske Udgave.

XXVII. Anonymi veteris rerum danicarum & svevicarum chronologia ab an. 826 ad an. 1415, fra S. 387 til 398. Den findes i den af Stephanus gior e Samling af danske Tidsregninger, som er i det upsalske Bibliothek, hvoraf den her er affkrevet. Benzelius har udgivet den blant sine monum. vet. eccl. sveogoth, og holdt Fors. for en Sv. skt. Hr. L. holder hans Fædeland for uvist, men tror, at han har havt gode Kilder at tage af i Henseende til begge Folk's ældre Tildragelser, og hvad han selv har lagt til af sin Tid holder han for ypperligt. Han har levet i Begyndelsen af det 15 Aarhundrede, formodentlig i Erik af Pomerens Tid.

XXVIII. Ermoldi Nigelli narratio de baptismo Haraldi Danorum regis an. 826, fra S. 398 til 424. Nigellus en fransk Digter i det 9 Aarhundrede har i et elegisk Digt af 4 Bøger besyngt Keiser Ludvig den Frommes Bedrifter fra Aar 781 til 826. Deraf handler den fjerde Bog om den danske Kong Haralds Ankomst til Keiseren, og hans Daab i Ingelheim ved Mainz 826; og da han oplyser adskillige hidtil ubekjendte Omstændigheder i denne Deel af vor gamle Historie, og især angaaende Ebbo, Erkebispnen i Rheims, de Danskes første Apostel, som omvendte Kong Harald; saa har Hr. Udgiveren holdet dette Stykke et Sted værdigt blant Fædrelandets Skribentere af Middelalderen, og har derfor indrykket det her af Murators, Meufens, og Buquets Samlinger, og oplyst det med adskillige Anmerkninger; hvoriblant en især vidtløftig om Erkebispnen Ebbo forekommer S. 401.

XXIX. Nomina regum Daniæ ab an. 827. usque ad an. 1171, fra S. 424 til 426. Denne Fortegnelse paa de første kristne Konger i Danmark, har Hr. L. affkrevet af det saa kaldte necrologium lundense paa Akademiet's Bibliothek i Lund, som Lagerbrink siden har bekiendtgiort i sine monum. scan. Fortegnelsen selv synes at være skrevet mod Aar 1171, da den endes. Udgiveren har i Anmerkninger rettet adskillige deri forekommende Wildfarelser, og ladet en Prøve af Haandskriftets gamle Skrivemaade affstikke i Kobber.

XXX. Vita S. Anscarii Archiepiscopi hamburgensis a S. Remberto conscripta, fra S. 427 til

495. Baronius holdt dette Skrift i sin Tid for tabt, og beklager dette Tab meget. Siden har man saaet Udgaver nok deraf, i Tydskland, Holland, Frankrig og Sverrig. Men i Danmark var det hidindtil ikke udgivet, da vi dog have ligesaa stor Deel deri som noget andet Folk, og en svensk Skribent (Ornhjelm hist. eccl. Svec.) har meent, at de Danske af den Aarsag ikke ville bekiendtgjøre Vita S. Anscarii, fordi det indeholdt meget, som modsiget vore Historieskrivere. Denne Mistanke har da nu Hr. Statsraad L. gjort til intet ved ogsaa at besørge denne Udgave i Danmark, hvorved han tilstaaer, at han ingen anden Fortieneste har, end at han har sammenlignet de adskillige Editioner for at levere Texten det meeste mueligt usørfalsket, og oplyst den med Anmerkninger. Dog har han ogsaa gjort nogle Forandringer i Kapitlernes Overskrift og Adskillelse, hvorfor han gjør Rede i Indledningen. Han beklager ogsaa her med Rette, at man hidindtil ikke har opdaget det af samme Ansgarius skrevne Diarium eller Dagregister, hvori han selv ved Aar og Dag har antegnet, hvad som har mødt ham paa hans nordiske Mission. Denne Rejsejournal har været til i det romæiske Bibliothek i det trettende Aarhundrede, hvorfra den siden er kommet til Rom; og hvo ved, om den ikke der engang kan drages for Lyset.

XXXI. Chronologia rerum septentrionalium ævi Ansgariani, fra S. 496 til 561. Denne Kronologie har Hr. Udgiveren selv uddraget af Membertus, Adamus Bremensis og andre samtidige meest frankiske Skribenter, deels for at oplyse adskillige Ting i det ansgariske Liv og Levnet, som der ikke i den bedste Orden fortælles, deels ogsaa for at fylde et ikke lidet Hul i vor Historie af det niende Aarhundrede. Han har ogsaa herved vildet give en Prøve, hvorledes man kunde indrette Excerpter gennem alle Aarhundrede af Middelalderens fremmede Skribenter, som have noget om nordiske Sager, og sammenligne dem med vore egne Skribenter, hvorved man kunde spare andre Møye og Bekostning at læse og anskaffe store Bøger. For end videre at oplyse denne Kronologie har han tillagt en Stammetælle over de Konger og Fyrster i Danmark, som have levet i Ansgarius's Tid, og hvis Navne forekomme hos samtidige, meest udlændiske Skribenter.

XXXII.

XXXII. Gualdonis Poëma de vita S. Ansgarii Archiepiscopi hamburgensis, fra S. 561 til 621. Dette Poem er, naar man undtager Fortalen, en blot Omskrivelse af vita S. Ansgarii ved Kember, og kan altjaa tiene til at bestyrke dets Autenticitet. Forf. har levet i Midten af det tolvte Aarhundrede, og Petrus Lambecius er den første, som har bekendtgjort hans Digt ved Trykken.

XXXIII. Legenda veterum de S. Ansgario, fra S. 126 til Enden. Dette Supplement er samlet af adskillige katholske missalia, breviaria, o. s. v. og giver vel ikke stor Lys i Ansgarius's Liv og Levnet, men viser dog, at Kember's vita S. Ansgarii har været længe og for Bogtrykkeriets Opfindelse bekendt i vor Norden.

Til de af Udgiveren selv bemærkede Trykfejl lægge vi endnu S. 251. l. 15. Seculo XV additis, læs Seculo XVI additis, S. 313. l. II. Admittit læs adimit.

Dictionnaire Royal, af Hans von Aphelen, Professor Philosophiæ. Andet Dplag, anseeliggen forbedret og forøget. Første Tome, Fransk og Dansk. A — K. Med Kongel. allernaadigste Privilegie. Kiøbenhavn, trykt hos Mikolaus Møller, Kongl. Hof-Bogtrykker. 1772. St. 664 S. 4to.

Hr. Prof. von Aphelen er utrettelig i at tiene Publikum med almecnyttige og tillige møy-

sommelige Foretagender (*). Sid han kun derved ikke maatte mistiene sig selv, men høste Skionsheds Frugter af sin Glid og Møye! — I det franske Sprog leverede han os først et Haandlexicon, vist nok usfuldstændigt, og ikke uden Feil. Siden gav han os Aar 1759 Dictionnaire Royal i 2 Tomer i 4to, hvoraf dette er et forbedret Dplag. Vi have sammenlignet begge Dplagene i adskillige Artikler, og fundet dette nye ikke allene fuldstændigere, saavel i Henseende til mange nye Ord, som ere tilkomne, dog fornemmelig til Naturhistorien henbørende, hvorved flittig henvises til Bomares's forordnede Naturhistorie, som til en større Mængde af Talemaader; men ogsaa ordentligere og nøyagtigere. Disse Fortrin vise sig deels i Ordnes rigtigere Stilling efter Alfabetet, hvorved Brugen meget lættes, deels i en større Omhyggelighed for det danske Sprog, end i det første Dplag var iagttaget. Men uagtet den større Fuldstændighed vil dog, saa vidt vi af denne første Tome kunne skønne, dette nye Dplag ikke blive meget førere, end det første, endskjønt Forf. for Bequemmeligheds Skyld agter at dele det i tre Tomer; og dertil kan være Aarsagen, at han af denne Udgaave har udeladt adskillige Stæders og Personers Egnenavne, som intet forskielligt have i deres franske Flexion; thi de som afvige i Flexionen, eller for Resten give Andledning til Talemaader, sauner man heller ikke her.

(*). Hr. Prof. von Aphelen (siger Forf. af de svenske Lya almåna Tidningar for dette Aar) er den flittigste Oversætter i Europa. Men af en Feyltagelse tillægger han ham Buffons Natur-Historie i Stedet for Bomares.

Kritiſke Journal.

No. 46. og 47. ————— 1772.

Om Odin og den Hedniſke Gudelære og Gudſti-
neſte udi Norden. Af Peter Fridrich Suhm.
Kjøbenhavn 1771. Trykt og findes til Kiøbs hos
Brødrene Berling, ſaa og udi Mummes Bog-
lade paa Børsen i No. 5. St. 382 S. 4.

Dette Skrift er at anſee ſom den tredie Deel
af Hr. Forfatterens ſtore hiſtoriske Verk (*),
og ved dets Udarbejdelse berømmes han i ſær den
Hielp, han har haft af vore fortreffelige lærde Mænd
Hr. Juſtitiſraad Griſſen og Hr. Prof. Schønning,
hvilke begge have forſynet ham med de ſteſte Vid-
neſbyrd, ſom ere tagne af Haandskrifter, foruden at
han af Hr. Griſſen har ſaaet adskillige Citationer
og Anmerkninger, ſom han paa de Steder, hvor de
forekomme, giver tilliende.

Skriftet beſtaaer i 4 Bøger. Førſte Bog
handler i to Kapitler om Odin, det forſte om Odin
ſom en Gud, det andet om Odin ſom et Menneſke.
Odin, meener Hr. Forf., betegnede i Forſtingen
den øverſte, eneſte og ſande Gud, og havde ſaaet ſit
Navn af Odin, d. e. een; men ſiden blev han af an-
dre anſeet ſom den øverſte af Underguderne, og ſom
Jordens og Menneſkenes Skaber. Af nogle blev
han anſeet for Solen, og til denne Guddoms Vere
helligholdtes Julefeſten. Af andre ſkal han være

(*) See Kritiſk Journal for Mar 1769 No.
46 og 47, it. for Mar 1770 No. 27 og 28.

blevet holdet for en ond Mand (ſkiønt de af Forf.
anførte Grunde for denne Meening ſynes ikke at
bevise andet, end at man undertiden af Miſforſnyelse
har udfødt Bebrejdeller imod ham, ſom Græker og
Romere vel ogſaa gjorde imod deres Guder, hvilke
de endog lagde Haand paa). Af mange anſaaes
Odin for Mars, af nogle for Pluto, af nogle for
Jupiter, men af de fleſte for Mercurius. Odin,
ſaa velſom alle Nordens Guder, kaldtes i Almindel-
lighed As og Aſer, hvilket paa det gamle nordiſke
Sprog betyder een, ligesom Odin i det Ruſſiſke.
De Tydſkes Gud Teuth holder Hr. Forf. for at have
været den ſamme ſom Odin, og finder det ſtærkeſte
Beviis for denne Meening i tvende Steder hos Tacitus,
det ene, hvor Teuctererne, et tydſkt Folk ſige
til Ubierne, et andet tydſkt Folk (hiſt. l. 4. C. 64.)
communibus diis, ſed præcibus deorum Marti gra-
tias agimus (thi Romerne gjorde Odin iblant til
Mars); det andet, hvor Tacitus ſiger om Senno-
nerne (Germ. cap. 39.), at de i den hellige Skov,
hvor Gud havde ſit Sæde, maatte ikke reyse ſig,
naar de ſaldt, men velte ſig frem paa Jorden, " og
" hvorfor? (re Hr. Suhms Ord) tanqvam inde
" initia gentis, ubi regnator omnium Deus, cetera
" ſubjecta atqve parentia, hvormed ſigtes til de Tyd-
" ſkes Udspring fra Teuth og Jorden, og til det, at
" Afadur eller Odin havde Jorden til ſin Kone").
Jugen af diſſe Steder hos Tacitus ſynes os at have
ſtor Beviisſtyrke, men det ſidſte allermindſt; thi paa
dette Sted vil Tacitus neppe forklare Grunden til
den Skik allene, at de maatte velte ſig frem paa Jor-
den, naar de ſaldt, men i Almindelighed til den hele
over-

overtroiske Erfrygt, hvormed denne Lund dyrkes; eoqve (heder det) omnis superstitio respicit, tanquam inde initia gentis, ibi (ikke som Hr. S. læser ubi) regnator omnium Deus o. s. v.) — Ogsaa Saxonernes Irmin eller Irminsul skal have været vor Odin og de Tydskes Teuth. — De Folk, som have dyrket Odin, ere fornemmelig de nordiske, nemlig Danske, Norske og Svenske, og af de Tydske Vandaler, Longobarder, Saver og Svever. — For at rime de adskillige Modsigelser, som møde i vor gamle hedniske Theologie, og de adskillige Begreb, man har gjort sig om Odin, da nogle have anseet ham som den øverste Gud, andre som et ondt Væsen, antager Hr. Forf., at en senere Odin, som enten har ført dette Navn eller tiltaget sig det, har gjort store Forandringer i den gamle Odins Religion, som han fandt for sig, og at hans Lærdomme siden ere blevne almindeligst antagne i Norden. Deraf denne Blanding af guddommelige og menneskelige Egenheder og Gierninger, som tillægges Odin, og hvori han har samme Skiebne som Romernes Jupiter.

Førend Hr. S. betragter Odin som et Menneske, søger han at igiendrive dem, som holde endog hans Tilværelse for uafgjort, og kalde overalt vor hele gamle Historie og Religion i Tvivl, som den der grunder sig paa Traditioner, der ere tusind Aar og derover gamle. Hvorledes er det mueligt, at Ting, som ikke ere skriftlig forfattede, kunne i tusind Aar og derover være blevne mundtlig vedligeholdte? Da dette Spørsmaal gøres ofte af Kritikkyndige, og er af største Vigtighed i vor gamle Historie, saa ville vi anføre Forf. Svar derpaa. 1. Svarer han, vare saadanne Ting paa Vers, hvilke lettere beholdes, end ubunden Stil; 2. vare de paa saadanne Vers-Arter, der beroe paa Staveller og enkelte Bogstaver, saa at de meget bedre kunde og maatte huskes end andre, thi dersom et Ord, en Stavelse, ja undertiden et eneste Bogstav kom af sin Orden, saa var det hele Vers i Uave, hvilket alle Kiendere af den gamle nordiske Poesie maae tilstaae mig, hvorføre de, som lærte dem til andre, saavel som deres Disciple, maatte anvende yderste Flid og Agtsomhed; 3. Tacitus vidner allerede, at de Tydske havde gamle Vers; Jornandes taler om Goternes gamle Sange, af Angel-Saxerne have vi endnu nogle, og af Cimbrer, Waller og Scoter end flere, der opstige til det tredie Sekulium, og som Folk i de Lande endnu kunne uden ad,

og Caesar siger, at Druiderne maatte lære mange tusinde Vers udenad om deres Theologie og Philosophie, af hvilket sidste Slags vort Havamal og er; har nu denne Stil været i Brug hos nordiske Folk længe før Christi Fødsel, have lange Poemata mundtlig forplantet sig hos Folk i Storbritannien fra det tredie Sekulo, hvorføre haver man da ey og kunnet vedligeholde dem hos os. 4. Vore nordiske Folk have altid været og ere endnu meget omme om at bevare deres Forsædres Bedrifter; de have været meget hengivne til gierne at ville vide deres Slægt og Oprindelse; derfor ere saa mange gamle Slægtregistre komne til os: Nogle vare ogsaa forfattede paa Vers, som Ynglinga tal, HALEYGA tal; naar vore Forsædre komne sammen, talte de ideligen om saadanne Ting, hvorføre Snorro og er fuld deraf, at den haver sagt dette til en anden, og den igjen til den tredie, og saa videre; men da saadanne mundtlige Fortællinger ere underkastede Forandringer, saa maae man ey undres over, at en og anden Omstændighed er bleven gal, eller og anderledes fortalt; men saadant havde ey Sted i Versene for forhenanførte Aarsagers Skyld, og endelig 5. bleve Versene jævnlig igiendtagne af vore Forsædre i deres Gæstebude, i deres Krige, da og Vers bleve paa staaende Fod gjort over Bedrifterne i deres Søfarter, og det som meere er, i alle deres Religionsøvelser, saa at man kan sige, at de vidste dem ligesaa godt uden ad, som vi vort Fader Vor. Udi Vers ere baade Religionens Lærdomme og Pligter, og Odins Historie indflettede i hinanden, saa at man kan ey sige, at han ey har været til, medmindre man vil erklære, at den hele gamle nordiske Gudstieneste og Religion ey heller har været til. Jeg sætter, som dog i sig selv er umueligt, at alle Bøger i Europa forsvandt paa eengang, men at den kristelige Religion blev ved Magt, at man blev ved at besøge vore Kirker, at Børn bleve underviste i Religionen, og at Psalmer bleve sunge; efter 1000 Aars Forløb blev Skrift igjen indført, flog Mænd samlede da af Versene, af Psalmerne, af den mundtlige Undervisning, af Religionens Øvelser en Historie sammen om Christo; i nogle smaa Omstændigheder vilde blive nogen Forskiel, eftersom de havde været lykkelige til i at faae Efterretninger, og varsomme og fornuftige i at bruge dem; efter 700 Aar opkomme nogle, der nægtede, at Christi

" sius nogenhinde havde været til. Men man med
 " Kette kunde holde for, at de fore med Sandhed;
 " ligesaa haver det sig med dem, der nu omstunder
 " nægte Odins Persons Virkelighed. Jeg tilskaaer
 " gierne, at vi i Henseende til en og anden Omstæn-
 " dighed, som Tallet af Odinerne, Tiden da hver
 " haver levet paa, Ordenen af deres Bedrifter kunde
 " have uforlignelig meere Bished, dersom vi havde
 " Skrifter fra deres egne Tider; men derfor hør vi
 " ey forkaste en gammel Tradition, grundet paa Vers,
 " og i sær indflettet i Religionen selv, thi saadan
 " Forkastelse kan have farlige Følger, i Henseende
 " til den historiske Kundskab; men vi bør meget meere
 " fornuftigen betiene os af de Alderdommens Lev-
 " ninger, som ere komne til os".

Hr. Konferentsraaden antager med Professor
 Schönning i hans Afhandling om de nordiske
 Folks Oprindelse (*), en tredobbelt Odin, nem-
 lig den ældste Odin, som har boet ved Tanais i As-
 gard, en Midt-Odin eller mellemste Odin, og endelig
 den sidste Odin, som omtrent 40 Aar før Christi
 Fødsel er kommet ind i Norden, efterat han forme-
 delst de Krige, som Mithridates og Romerne førte
 ved Tanais, havde begivet sig dervfra, og opholdet
 sig nogen Tid i Garderige, en Deel af det nu væ-
 rende Rusland, i den nye Asgard, som skal have
 ligget ved Danastoden; hvorfra han skal være kom-
 met til Den Gulland, og siden til Sverrige, hvor
 Landet ved Sigtuna blev ham indrømmet. Tiden,
 hvorpaa Odin har levet, og de Lande, han har op-
 holdt sig i, udfører Forsk. endnu videre, og lægger til
 Hr. Schönning's Beretninger, hvorpaa han kommer
 til Odins Bedrifter og Forretninger i og uden for
 Norden. Han undrager først, hvad Sars, siden
 hvad Snorro fortælle om Odin; hvorefter han dog
 forbigaaer, hvad som alt findes hos Schönning. Re-
 sultatet af alt bliver, at Odin maae have været en
 overmaade klog og listig Mand, der ved adskillige ud-
 vortes prægtige Optog og foregionne Mirakler har
 vidst at sætte sig i Anseelse, og betient sig paa en
 behændig Maade af den allerede indførte Religion,
 hvilken han kan i visse saa Ting har forandret og sat
 noget til. Denne Odin skal ogsaa have indført
 Romernes Brug i Norden, hvilke han kan have lært
 af de grædske og phoenisiske Kolonier, som boede ved

(* See Kritisk Journal for 1770 Nr. 8 og 9.

det sorte Hav og Mæotis; thi at de skulde være for-
 dervede latinste Bogstaver, vil Hr. C. R. ingen-
 lunde tilgive.

Anden Bog handler om Thor og Freyr.
 Thor har sit Navn af Torden, og det første Begreb,
 man har gjort sig om ham som en Gud, har bestaaet
 deri, at man har gjort Tordenen til en Person. Han
 regierede over Torden og Lynild; hvorfor og de fleste
 have gjort ham til Jupiter. Forsk. undersøger næyere,
 hvad Begreb man her gjort sig om Thors Guddom,
 i sær efter Edda; hvilke Folk der have tilbedet Thor;
 og endelig hvad der berettes om Thor som et Men-
 neske; thi gemeenlig har Guddommen været ældst,
 og siden udgav et Menneske sig for denne Gud-
 dom. — Freyr var den tredie af de store Guder.
 Han skal have raadet for gode Tider, Fred og Rig-
 dom. Forsk. troer ogsaa, at vore Forfædre have
 anseet ham for Kierligheds Gud, ligesom Freya for
 Kierligheds Gudinde; ja at man i den hemmelige
 Theologie har ved ham forstaaet den milde og frugt-
 bare Natur, og derfor foresillet sig ham baade som
 Mand og Kvinde. Men i den offentlige Gudsdyr-
 kelse viser han, at Freya har været forskiellig fra
 Freyr.

Tredie Bog om de øvrige nordiske Guder
 og Gudinder. De fornemste Guder ere 1. Tyr.
 Hans Egenstaber vare Driftighed og Wiisdom, der-
 for paakaldtes han i sær af Krigsmænd, og ansaaes
 i visse Maader for Krigens Gud, skiont Odin ellers
 var dette. 2. Urd; han var Rigdoms Gud;
 ansaaes ogsaa at raade for Vinde og Seylads, hvor-
 for de, som føre til Skibs og paa Jagt, paakaldte
 ham. 3. Valldur, en Søn af Odin og Frygga.
 Han var den bedste af Alferne, og blev roset af Alle
 for hans Deilighed, Wiisdom og Godhed; han kald-
 tes derfor Valldur den gode. Hr. C. R. forklarer
 Valldurs Deilighed om Solens Glands, hans Død
 om dens Fortgang om Vinteren o. s. v. 4. For-
 sete, Valldurs Søn, af hvilken Forsetes Land, eller
 det nu kaldte Heiligland i Holstien, hvor han skal
 være blevet dyrket, skal have faaet sit Navn.
 5. Heimdallur, hvorefter Forsk. meener, at vore For-
 fædre have forstaaet en Geist, som stod for Regn-
 buen. 6. Brage; Han var egentlig Beltaenheds
 Gud, stærk i Poesien, som derfor kaldes efter ham
 Bragur. Merkeligt er det, at han tillige foreskil-

les som den frygtagtigste af alle Guder, og som den, der har sat meer Tillid til sin Mund, end til sine Næver. Skulde vore Bragamadur eller Poeter maaskee have arvet denne Egenskab efter ham. 7. Vidar, den stærkeste næst Thor. 8. Høder. 9. Vale eller Vile. Disse troer Forsf. have været dyrkede i Norden, førend den mellemste og sidste Odin kom herind, som nedstodte dem i Underguders Rang, men kunde dog ikke udslutte Erindringen af deres gamle Ngt; hvorfor de tilligemed Balldur og Vidar siges at være de eneste, som af Guderne skulle blive tilovers efter Ragnarok eller Gudernes Tusmørke. 10. Uller, en Stedson af Thor, paakaldtes i Ene-kamp. 11. Loke, var Gudernes Mornus, og i visse Maader de Gamles Dievel, som talede Ondt baade om Guder og Mennesker. Hans Børn ere Fenris-Ulven, Midgards-Ormen, og Hell. Forsf. anfører derpaa nogle ringere Guder, og handler til Slutning om Genier, Alpber, Thusser, Rhinthusser o. s. v.

De fornemste nordiske Gudinder have været: 1. Herthe eller Jorden, Odins Hustru og Thors Moder. Hr. C. R. handler ved den Leilighed om de syv Folk, som efter Tacitus's Beretning dyrkede Herthe, og søger at vise, at den De, hvor hendes Helligdom var, er Femern. 2. Frigga, ogsaa Odins Hustru, og derved den øverste af Gudinderne, endstønt man ikke finder, at hun er blevet paakaldet for noget vist. Hun blandes ofte, i sær af de nyere, med Freya og Freyr. 3. Dife, hvorved nogle nyere have forstaaet snart Frigga, snart Freya, snart Goe allene; men Forsf. holder det for et almindeligt Navn for enhver nordisk Gudinde; i Plur. Dysir. 4. Freia, Kierligheds Gudinde, som blandes ofte med Freyr: — og andre fleer; hvortil høre ogsaa Nornir, de Nordiskes Parcer, Valkyrer, Jomfruer, der tiende i Valhalla, bare Driften frem, og passede paa Bordredskabet og Alkarene, Maren, som den gemene Mand forestiller sig som et Spøgelse i Gruentimmerstikkelse, og som Forsf. troer at have sin Oprindelse af de saa kaldte Mairer, som Romerne have dyrket under Navn af matres og matronæ, og som man derfor snart skulde troe, at ogsaa vore Forfædre have maattet dyrke. Det er rimeligt, at det i Begyndelsen har været samme Ord som Mey, Mær, d. e. Jomfrue.

Fjerde Bog handler om det øvrige af den nordiske Gudelære, og om deres Gudstieneste.

Forsf. giver først et almindeligt Begreb om de Nordiskes Gudelære, hvoraf synes, at saa forskellige deres Meeninger have været om Guderne, saa ere de dog alle deri kommet overeens, at de have tillagt Siælene et Slags Udsdelighed, hvorom anføres deres Tanker. Derpaa følger en Beskrivelse af Valhalla, af Ragnarok eller Verdens Ende, og den derpaa følgende Verdens Fornyelse, m. v. — Angaaende Gudstienesten bemærkes, at Guderne tilbades under Billeder af umenneskelig Stikkelse, undertiden ogsaa ved levende Symboler, som Oxer, Køer, Galte o. s. v.

Offerstederne vare først paa aaben Mark og i Skove, siden paa indlukte Steder og i Templer: Menneskeofre vare ganske sædvanlige, og undertiden maatte Kongerne selv ofres for at tilfredsstille de fortørnede Guder. Præsterne vare i megen Anseelse, og en Deel af dem tillige Spaaemænd. Man spaaede, af Dyr og Menneskers Indvolde, af Fugleflugt o. s. v. Foruden dette gave ogsaa Guderne Svar ved Præsterne, eller ved Billeder, eller ved Lodkastning, Den Skik at døbe, eller at øse Vand over deres Børn, noget efterat de vare fødte, og tillige give dem Navne, har været i almindelig Brug i Norden længe for Kristenheden, o. a. m.

Vi maae bekiende, at vi have behøvet al vor Taalmodighedsstyrke, for at læse dette Skrift saaledes, at vi kunde forelægge vore Læsere noget meer, end de blotte Marginalier, og endda befrygte vi, at vi ikke have fortient stor Tak for vor Møye. Det meste bestaaer i vidtløftige Ekstrakter af gamle Sæger, som kunne blive gode for dem, der engang ville skaffe os et raisonneret System over vore Forfædres Mythologie; men saaledes som de her ligge, have de lidet Tiltrækkende for den største Deel Læsere. Og deri er ikke allene deres Indhold, som har lidet sændende for Forstanden, men ogsaa den tørre Maade, hvorpaa Hr. Forsf. ekstraherer, Skyld. Hvem kan f. Ex. udstaae at høre, hvad Saxo beretter om de gamle Dfringer paa denne Maade: "Men nu at komme til vore Fædres Dfringer, da siger Saxo: "At den danske Kong Hadding ofrede til Frøe — "at Midthotin forandrede den gamle Skif at ofre — "at Frøe først indførte o. s. v.", og saaledes syv Gange at. Og det er dog Intet imod Ekstrakten af Snorro S. 336., hvor man med 33 at faaer at

at vide, hvad Snorro beretter om samme Sag. — Vi have tilforn meer end een Gang haft Leilighed til at tale om denne fortiente Fors. Efterladenhed i Henseende til Stilen og Sproget, fornemmelig i hans historiske Skrifter; og naar vi sammenligne disse med hvad han ellers har skrevet, s. Er. nærværende Sekuli Karakter; saa skulde vi næsten falde paa de Tanker, at han ansaae denne Efterladenhed at skille sig for den historiske Stil, og dog! hvor kunne vi tænke dette om en Mand, som saa vel kender de græske og romerske Historiekrivere? Eller skulde maaskee den oplyste Fors. troe, at hvad Sproget vinder i Særdeleshed, afgaaer Tankerne i Rigthighed og Tydelighed; da vi derimod ere af den Meening, at al sand Sirlighed i et Sprog kommer fra Tankerne, og holder det Sprog for sirligst, hvor Tankerne ere rigtigst tænkte, bestemtest udtrykte, og ordentligst forbundne. Iblant hundrede Steder ville vi ikkun anføre eet, som kan oplyse dette. S. 291. heder det: "Diffe mange Stridige Meninger bragte vore Fædre i Forvirring, helst efterat de havde begyndt at give megen Agt paa Naturen og dens Virkninger og Marsager. Nogle fulde da til et Slags Atheismus eller Spinozismus, og meente, at Verden var til af sig selv, og var ved Varme eller Kulde efterhaanden sat i Orden. Enduel derimod, som havde vedligeholdt det Begreb om en eneste Gud, forenede dem begge sammen; lode vel Naturen ved ovenmeldte Marsager sætte sig i Orden, men dog under Styrelse af et høiere Væsen, og det synes at have været den fornemste Meening hos de Viseste, hvorvel den og derhos var blandet med mange underlige Meninger, hvoraf nogle vel synes at komme overeens med de gamle Magi i Persien deres Lærdomme, og med de senere Manichæers, saa og med Stoicorum; men jeg understaaer mig derfor en at sige, at vore have taget af dem, langt mindre de af os, men jeg troer snarere, at hver har tænkt for sig, og deriblant mænget nogle Tanker af de ældste Meninger om Dævelen og Englerne". Dette Foredrag er usirligt; men hvem indseer ikke, hvor forvirret og utydeligt det tillige er? og Tydelighed, skulde vi dog tænke, burde være enhver Skribents første og høieste Lov. — Det gjør os Ondt, at vi maae erindre dette ved en Skribent, som ellers fortjener vor største Høysagtelse; men vi nødes der til for Exemplets Skyld; thi

Decipit exemplar, vitii imitabile.

Professor Nicolai Edinger Valles Taler, ved sine theologiske Forelæsningers Begyndelse paa det Kiøbenhavnske Universitet den 21de September 1772. Kiøbenhavn, trykt hos Morten Halager, boende paa Nørregade i No. 245. Stor S. 65. 8.

Den værdige Forfatter erklærer sig over Hensigten af disse Taler paa en Raade, som gjør hans Betsedenhed Vere. "Det studerende Publikum, siger han, har uden Tvivl Ret til at fordre af en Mand i min Alder, der just ikke hidindtil har gjort sig synderlig bekiendt, nærmere Beviser paa hans Beqvemhed til det betydelige akademiske Lære-Embedet, end de, som ellers bør fremlægges i de brugelige Disputatser. Blot Videnskab er ikke tilstrækkelig til at danne en beqvem Lærer. Der udfordres desuden en Færdighed i at meddele andre sine Begreb uden Dunkelhed paa den fatteligste Raade. Da jeg i ingen af Delene kan fyldestgjøre mig selv, hvor skulde jeg da kunne fortænke andre, som tvivlede derom? Imidlertid syntes mig, jeg var mine Høystærede Medstuderende og mig selv den Agtsomhed skyldig, at aflegge det bedste Regnskab jeg kunde, for min Kundskab, baade om Theologiens adskillige Dele, og om den bedste Raade at foredrage dem paa. Derfor aabnede jeg mine Forelæsninger med disse Taler, og af samme Aarsag lader jeg dem nu komme for Lyset".

Talerne ere fem. Den første holdet ved de exegetiske Forelæsningers Begyndelse, indskærper Nødvendigheden, fornemmelig for en Lærer, af at lære at kiende den hellige Skrift af dens Læsning i sine Hovedsprog, og ikke af det blotte System, ikke af en Oversættelse allene. "Vor Kirkes Forbedrere heder det S. 8. og første Lærere indsaae denne Nødvendighed. De tillode derfor en allene det guddommelige Ords almindelige Brug, men de paa lagde den de Studerende i Særdeleshed, som en Pligt. Luther holdt bestandig Forelæsninger over Bibelen, og forbandt Theologiens Foredrag med sammes Forklaring. Melancton fulgte hans Exempel, og begges Discipler fortsatte samme privilegier."

P p 3

”selige Ubeyd med største Zor. Lærerne pleyede
 ”altid i mange Tider derefter at opofre visse Timer
 ”ugentlig til de bibelske Bøgers offentlige Fortolk-
 ”ning. Endelig blev man efterhaanden mere lun-
 ”ken deri, og forsømte det næsten aldeles tilsidst, da
 ”Stridsaanden udbredte sig i Kirken, den schola-
 ”stiske Læremaade tog Overhaand, og Tvistighederne
 ”forvandlede Lærestolene til Fægterplads. Sprog-
 ”kundskaben tabte sin Værdie. En urimelig Lyst
 ”til dunkle og barbariske Kunst-Ord betog den gode
 ”Smag sine Fortrin, og opfyldte Hiernen med
 ”umyttige Spidsfindigheder. Man var fornøyet
 ”med, ved Delinger og Underdelinger at kunde bringe
 ”sin Modstander i Knibe, ubekymret for Resten, om
 ”Skriftens Beviser passede eller ikke, da man troede
 ”dem af Forsædrene tilstrækkelig forklarede, paa
 ”hvis Regning de uden videre Udersøgelse bleve an-
 ”førte, eller man brugte dem kun som et Tillæg til
 ”Aristoteliske Grundfætninger. Her er ikke Sted
 ”at udlade sig med den betydelige Skade, og de
 ”mange Forvirringer, som deraf reyste sig. Vi
 ”ville heller glæde os over, at denne sorte og tyran-
 ”niske Tidsperiode er forsvunden. Spener bræk-
 ”kede den skolastiske Læremaades slaviske Nag. Bud-
 ”dæus fulgte hans Godspor. Mosheim gjorde Sel-
 ”skab med ham igien, og deres nyere Efterfølgere
 ”have endelig bortjaget den dunkle og skræksomme
 ”Hiernesvind, der ofte var Uvidenheds Føster og
 ”Enfoldigheds Skiul. De have vendt sig tilbage
 ”til Sandheds Kilde, undersøgt Skriften paa nye,
 ”og af den fornemmelig udledet baade Forestillin-
 ”gerne om Religionen, og Lærdommenes Beviser”.

I den Plan, hvorefter Hr. Profess. vil holde
 sine exegetiske Forelæsninger, har det i sær behaget
 os, at han lover trolig at henvise sine Tilhørere til
 de Hielpemidler, han selv bruger, for at bane dem
 Veyen til en meer udbredt Oplysning. Thi Til-
 sidestættelsen af denne Pligt hos Lærere i Alminde-
 lighed forvolder, at de fleste Tilhørere komme ikke
 videre end deres Lærere, og af Uvidighed om Hielp-
 pemidlerne i deres Videnskab, nødes at sværge paa
 Lærerenes Ord. — Hr. B. indbyder sine Tilhørere
 til at gjøre ham skriftlige Indvendinger imod det
 Foredragne, og forsikrer, at han ikke skal være ube-
 redt til at opgive sin forrige Meening, naar den ved
 grundige Indtast svækkes af hans Tilhørere; ”Thi,
 ”siger han, hvorfor skulde jeg skamme mig ved, at
 ”lære af dem, som lære af mig, da vi alle tilhøbe

”studere, og studere ikke for at jage efter utidig
 ”Roes, men for at finde Sandhed”. Hvor ofte
 ”mon høretes saadan en Tale fra et Professorkathedr
 ”i Kiøbenhavn? Sid Fors. ikkun maatte beholde den
 ”Tænkemaade uforandret om 20 Aar! da vilde vi først
 ”kalde ham Helt.

Den anden Tale, holdet ved Forelæsningerne
 over det N. T. Kirkehistorie, forklarer dette Stu-
 diums Nødvendighed, Nytte og Behagelighed. Et
 eneste kort Sted kan være nok til at vise, med hvor
 filosofiske Dyne Fors. betragter denne Videnskab,
 som af den vantundige Hob nedtrykkes til et blot
 Hakkommelsesværk. ”Den (Kirkehistorien), siger
 ”han, lærer os at kiende forskellige Menneskers ad-
 ”skillige Tænkemaade, og fremlægger de sandsynligste
 ”Prøver paa herskende Tilbøyligheds farlige Ge-
 ”valt. Den blotter det menneskelige Hiertes in-
 ”derste Bevægelser, og skildrer baade Guld og Un-
 ”derfundighed, hver i sin naturlige Gestalt. Den
 ”viser Forstanden, snart i sin Hønde fra den meest
 ”glimrende Synspunkt; snart i sin Afmagt, paa
 ”Grændserne af den skændigste Uvidenhed. Den
 ”fører os til et nyere Bekendtskab med os selv,
 ”i det den fremstiller andre af lige Sindsbestaffen-
 ”hed og lige Evner med og uden Smink, efter deres
 ”egentlige sande Karakter”. Georgii Fabricii in-
 stitutiones hist. eccl. er den Lærebog, Hr. Fors. bru-
 ger ved disse Forelæsninger.

Den tredie Tale ved Begyndelsen af de dog-
 matiske Forelæsninger forklarer Dogmatikens sande
 Værdie saaledes, som det neppe vil blive behageligt
 for dem, der tykkes sig styre Theologer med en bind-
 stærkt Dogmatik i Hakkommelsen, vel spækket med
 Skriftens Sprog og skolastisk Visdom. ”For-
 ”kiellen, heder det blant andet, er kun ganske lidet
 ”fiendelig imellem en blot Dogmatist, og enhver an-
 ”den vel oplyst Kristen, han være Bønde eller Bor-
 ”ger. Dog, det er sandt. Den ene kan gjøre Ne-
 ”de for sin Religion paa Latin, da den anden deri-
 ”mod ikke veed at forklare sig derover, skönt ligesaa
 ”færdigt, uden i sit Modersmaal”. — Vi ville
 ”ønske, at den Opmuntring maatte frugte, som Hr.
 ”B. S. 31. giver vore Studerende af de Lydskes
 ”Erempel, og slutter med disse ved en ædel Frihed og
 ”patriotisk Modkiærlighed udmerkede Ord. ”Vi Dan-
 ”ske have dog altid vildet tilegne os den Roes, at
 ”vi

” vi studerte grundigt. Saa ville vi da vise, mine
 ” Herrer! at vi ikke overgaae endog dem i Prælerie,
 ” der ellers bære Navn deraf. Lad os lære alt, hvad
 ” vi nogensinde kunne overkomme. Naar vor Grun-
 ” dighed kommer os til Hielp, saa vil det ikke vare
 ” længe, (Haabet bestæmmer os ikke, naar det byg-
 ” ges paa Guds frygt og en utrættet Vindskibelig-
 ” hed. —) det vil ikke vare længe, inden vi kunne
 ” indhente den største Deel blant vore Naboer, og maa-
 ” see snart see os tilbage efter dem”. — Hr. Prof.
 holder disse Forelæsninger paa Dansk og over Dr.
 Millers institutiones theol. dogm.

Den fjerde Tale paa Latin, holdet ved Be-
 gyndelsen af Forelæsningerne over de theologiske Læ-
 resætningers Historie, beskriver dette Studiums Van-
 skelighed, hvori lidet endnu er arbejdet af de Lærde,
 og til hvis Fuldkommenhed een Mands Tid og
 Kræfter ikke ere tilstrækkelige. Han opmuntret der-
 for sine Tilhørere at komme sig til Hielp paa denne
 vanskelige og endnu ikke meget brudte Bane, og be-
 der dem at foretage sig enten en eller anden theolo-
 gisk Læresætning og vise dens adskillige Skikkelser og
 Forandringer fra de ældste Tider indtil vore, eller og
 en og anden af de gamle Kirkeskriventer, og deraf at
 gjøre raisonneerde Excerpter over et eller andet Stykke
 i Dogmatiken. ” Nolim carissimi! consilium vobis
 ” dissimulare, quod eo tendit, ut vos docendo ipse di-
 ” scam, & vestra simul utar ad fontium nonnullos scru-
 ” tandos diligentia, quo & ipsi exerceamini, & onus,
 ” solis viribus meis gravius, aliquantum levetur. Imo
 ” vero accessionibus animadversionum vestrarum in-
 ” signiter locupletatum iri apparatus, quem ipse con-
 ” gessi, haud immerito sperare mihi licuit, cum
 ” multos scirem tanto animi ardore literis incum-
 ” bere, ut nullis prorsus impedimentis, modo via
 ” monstrata sit, detineri sese patiantur”, og paa et
 andet Sted: ” Nulla animi voluptate libentius
 ” gaudebo, quam ea, quæ mihi parabitur, ubi non-

” nullis vestrum in mentem venerit, | labores suos
 ” in publicum edere, v. c. locos theologicos, | lex
 ” Justino, aut Clemente Romano vel Alexan-
 ” drino, aut Irenæo, | Tertuliano, ceteris, col-
 ” lectos”. Det kalde vi en Lærer! og paa denne
 og ingen anden Maade er det mueligt at opvække
 Drift og Lærelyst hos Studerende. — At Hr. B.
 holder disse Forelæsninger paa Latin, dertil
 giver han denne Marsag: ” Rationem forte si quæ
 ” quæsierint, cur his in lectionibus lingua latina
 ” utamur, respondemus, partim id fieri, ne omnis
 ” rejecta a nobis videatur lingua hujus consuetudo,
 ” partim quod elaborando magis quam discendo
 ” Auditores occupentur, quibus aliquod saltem ad-
 ” jumentum latine scribendi & loqvendi conceden-
 ” dum sit, ut peregrinis etiam, si quid scripserint,
 ” eruditio & solertia eorum eo facilius innotescant”.

Den sidste Tale holdet ved Præfærellernes
 Begyndelse er atter Dansk. Kun de to første Li-
 nier i denne Tale stødte os: ” Skönt Deres egent-
 ” lige Bestemmelse, heder det, for nærværende
 ” Tid just ikke sigter til at opbygge Meenigheder
 ” offentlig med gudelige Taler”. Bestemmelse
 var vel ikke her det rigtige Ord, men Rald. —
 For Resten agter Hr. Prof. i dette Kollegium ikke
 saa meget at give Regler i den geistlige Weltalenhed,
 som at anføre til Reglernes Brug ved at bedømme,
 enten de af hans Tilhørere selv udarbejdede Præfe-
 ner, eller en og anden god trykt Præfen. Imid-
 lertid forudskikker han dog her visse korte Erind-
 dringer, hvorefter en god Tale nærmest bør indret-
 tes; og disse Erindringer inddeler han i to Slags,
 dem som henhøre til Materien, hvorum der bør ta-
 les, og dem, som angaae Textens Behandling, Bevi-
 serne, og Maaden at indflæde eller udtrykke sine
 Tanker paa. Hvad han siger over begge Stykker,

er saa fortreffelig, og vel sagt, at vi holde det for Qvintessensen af det bedste, som er sagt og kan siges om den geistlige Betsalenhed; og vi kunne ikke nok bede enhver, som er eller agter at blive Prædikant, at gjøre sig disse fire Blade bekendte, og have dem steds for Dyne.

Saaledes har Hr. Prof. Balle ved disse Taler viist sine Tilhørere, at han kiendte sin Videnskabs store Omkreds, og havde baade Kræfter og Villie til at gjøre dem den samme bekendt. Vi ønske ham Tilhørere, som skionne paa hans Retfærdighed og Glid, og lønne ham med en forbedret

Smags allernyttigste Frugter. Ham selv ønske vi Sundhed og Legemsstyrke til at forfølge og fuldføre den hele Række af ædle Udsigter og Forsætter; Sielsstyrke til kiæft at imodstaae den Hær af Fristelser, hvormed den onde Aand, vi meene, det for Studerungens Opkomst ufordeclagtige Sted han lærer paa, det for de Studerende ydmygende Forhold, hvori en dansk Professor staaer med sine fattige Tilhørere, og endelig hans egen Alder og Lykke, om en kort eller lang Tid vil anfælde ham med, for at svække hans ædle Tænkemaade og Iver, og gjøre ham liig Hoben.

Kritiſke Journal.

No. 48. ————— 1772.

Einer Tambestuelver. Et Sørgespil i Fem Op-
tog til Brug for den Kongelige Danske Skue-
plads ved Johan Nordahl Brun, Medlem
i det Kongelige Norske Videnskabers Selskab.
Kiøbenhavn, 1772. Trykt hos N. H. Godiches
Efterleverſke, ved Friderich Christian Godiche.
Stor S. 81. 8.

Dogſaa vi høre til det Publikum, ſom helſt ſeer
af Fædrenelandets egne Helte opførte paa den
tragiske Skueplads, naar man fra vore Heltetider
kan finde, eller ſelv danne nogen, ſom ved høje Ulyk-
ker er værdig til vor Ekraft og Medynk. Men ſaa
maa den Digter, ſom vælger ſaadanne nationale
Helte, have Forſtand og Klogskab til at udarbejde
dem til nationale Henſigter, d. e.: til at oplive en
ægte Kierlighed til Fædrenelandet i Borgernes Hier-
ter, efter enhver Regieringsforms ſæregne Beſtæf-
fenhed, til at knytte det Baand ſtærkere, ſom bør
være imellem Regent og Undersaatter, og imellem
diſſe indbyrdes, til at udrydde ſkadelige, og styrke
nyttige Nationalfordomme, o. a. m. Har han ikke
denne Klogskab, eller drives han af en alt for eenſi-
det Patriotisme, anſeer han uden Overlæg en næs-
forneyet Almues Raab for grundede Beſværinger,
kiender han ikke Regieringsformens Drivesedre og
Grunde; ſaa kan han, endog med det ſørſte Genie
og den beſte Villie gjøre ſtor Ulykke ved at vælge
et nationalt Stof frem for et fremmet, og bearbejde
det imod nationale Henſigter.

Hr. Brun er Nordmand; hans Helt ligesaa.
Vi ere Danske, og ſtolte af at leve under een Re-
giering med et Folk, ſom hele Verden ærer. Men
da vi i Kierlighed til Regenten, og til en ſand Fri-
hed, ikke agte at vige vore Norske Medbrødre; ſaa
nægte vi ikke, at Nordmandens eenſidede Roes for
diſſe og flere ſaadanne Dyder, ſom vi ønske at have
tilføjelſes med ham, ſkurrer i vore Danske Øren; aller-
helſt i et Stykke, ſom er beſtemt til at opføres paa
en Dansk Skueplads, hvor ſikkert den ſørſte Deel
Tilſkuere ere Danske. Dog dermed vilde vi endda
være tilfreds, naar vi kun ikke tillige gjorde ſaa uſſel
en Figur ved Siden af vore med Kette ophøjede
Medbrødre. Men hvad for en Dansk er ſeig nok
til at kunne taale at høre en Norsk Konge tale af
denne Tone:

” Ved Sværd jeg Dannemark ſkatskyldig giøre ſkal,
” Og lære dem ſom boe der — paa de lave Sletter,
” At man omſouſt med os om Herredømme tretter ”
eller:

” Men naar jeg Dannemark mig undertvunget har,
” Erøe da, jeg ingen Dansk til Jarl i Riget ſætter ”
eller:

” De Danske Sletter ſnart adlyde Norske Fielde ”,

Er det ved ſaadanne Komplimenter man knytter
Baand imellem to Nationer, ſom ikke kunne blive
ſtærkt nok forbundne? Er ſaadant et Stykke beſtemt
for en Skueplads i Stockholm, eller i Kiøbenhavn?
— Men Dannemark og Norge vare paa den Tid, af
hvilken

hvilken Handlingen er taget, ikke forenede sammen og laae ofte i Haaret paa hinanden. — Det bliver Kronikskriverens Sag, ikke den tragiske Digters. Denne skrev et Skuespil, ikke en Historie; et Skuespil, som skulde opføres i det attende Aarhundrede, og der gjøre Virkning. Hvem befalede ham at beholde denne historiske Omstændighed? Hvad havde hans Støtte tabt, om han havde gjort Danmark til Sverrig, eller et andet Naboerige? — Denne Fejl allene gjør Stykket, saadant som det der er, uskikket til at opføres paa noget Theater under Danst Scepter.

Nu en anden politisk Uforsigtighed af et andet Slags! — Naar Einer i anden Akt 8 Sc. vil raade Harald fra Krigen mod Danmark, siger han blant andet:

” — — — — — inden Muur af Fjælde,

” Lad Nordmænd hvile trygt, der veed du hvad de gielde.

” Der føle de sig selv, der kiende de sin Pligt,

” Væ den, som Angreb der mod Nordmand gjøre tør!

— — — — —
” Men under fremmet Lust han grænner sig og døer”

Vi ville ikke tale om den Uskiklighed, der er i at sige dette om Nordmanden i det ellefte Aarhundrede, da han uds har plantet sine seyerrige Fæner paa Tydske, Galliske, og Britaniske Kyster, og opfyldt hele Verden med sit Navns Skræk. Men at sige dette i et Stykke, bestemt til at opføres paa en Tid, da Nordmanden udgjør Kiernen af de Danske Tropper, da han tiener en Konge, som eyer Provinkjer langt fra Norge, hvilke Nordmanden er saa godt forbundet til at forsvare, som andre Undersaatter; det er den store Skiodesløshed, vi dadle; dog ingenlunde i Hensigt at gjøre Fors. Person forhadt, hvis Klid vi ære, og om hvis Retsindighed vi ere overbeviste. Det har allene manglet Hr. Brun paa forsigtige Raadgivere, som have kunnet styre hans eensidede Jver.

Dog! politiske Betragtninger tilfidesatte, er Stykket i sig selv svagt, og i alle Henseender under Zerine. Historien er kortelig denne: Harald Haardraade, Konge i Norge, vil paaføre Danmark Krig, fordi Svend Estridsen, som hans Formand Mag-

nus Hænde sat til Jarl i Riget, har opløst sig til Regent og Konge. Denne Krig vil Einer Lambekkielber, de Trønders Lehnshøvding, ikke samtykke; og efterat han forgieves har raadet Kongen til Fred, lader han sig see paa Kongens Gaard med en Hob Bevæbnede, som han stiller i Orden. Dette skeer i andet Optog; thi det første Optog er ganske uden Handling; og efter syv vrkesløse Scener foresælber endelig i den ottende en varm Samtale imellem Einer og Kongen, hvori denne til Slutning bliver saa hidsig, at han truer Einer Døden, ifald han ikke adlyder ham. — Det hele tredje Optog spildes paa tomme og uinteressante Underhandlinger, som intet bidrage til Hovedhandlingen selv, og tiene i det højest Poeten, men Stykket intet. — I fjerde Optog finder man Kongen i Kirken, hvor han har kaldet Einer og hans Søn hen, for at tage Løfte af dem om at følge ham i Toget mod Danmark. Kongen saar her i Sinde (man seer let hvorfor) at see sin Broders Døds den Helliges Liig, som forvaredes her. Kisten bringes frem og aabnes, og Kongen lader Endre Einers Søn, sværge ved Kong Olufs Støv og Sværd, at han vil følge ham i Krigen mod Danmark; hvorpaa Endre paatager sig at gaae til sin Fader, for at overtale ham til det samme. Men efterat Endre er gaaet bort, kommer Einer ind i Templet, og da han ikke finder sin Søn, men seer Kongen ved en Død med et draget Sværd (det var Kong Olufs) meener han, at den Døde er hans Søn, som Kongen har myrdet, trækker derfor sit Sværd, og løber imod Kongen; endelig kommer Endre til, og Einer erkender sin Overlelse, og vil døe for den efter Loven. — I det femte Optog sætter Kongen sig paa sin Throne for at dømme Einer, som uden at ville have Ord for at forsvare sig, saar dog sagt hvad han vil, til sit Forsvar; hvorpaa Kongen tilgiver ham. Men Arne, Einers svorne Fiende og Misunder, som er blevet staaende efter Kongens Befaling med nogle Bevæbnede ved Porten, indbilder disse, at Kongens Liv er i Fare, dræber Endre, og saarer Einer dødelig. Einer bringes ind med den dødelige Pæl i Brystet; og efterat han med al Theatralst Sammelighed har harangueret et Par Scener, rykker han, kan man tænke, Pælen ud af Brystet, og falder.

Vi have læst dette Stykke, uden at blive fristet til at sælde en Laar derved, og vi tvivle paa, at

at nogen anden Læser skal komme i denne Fristelse; saa vel har Forf. vidst at sørge for sine Læsers og Tilhørers Nølighed. Karaktererne ere alle svagt tegnede, de fleste slet underfjattede, (f. s. Elisabeth, som i det første Optog synes at være af sin Mand's Tænkemaade, og ønske Krig, græder i det 3die Optog for Fred, og elsker Eimer, fordi han elsker Fred.) — Situationerne ere truine ved Haaret; og der hvor Kunder skal begynde at strammes, merker man ved hvert Skridt Forf. Forlegenhed for at faae sin Helt paa en anstændig Maade bragt af Dage. Skuepladsen forandres hvert Øyeblik. Stykkets mindre og større Deele ere forbundne uden al Hensigt, og Personerne gaae af og til, som paa et Marked. Hovedpersonen er en egenfjædig, stolt, oprøst Karakter, som allermindst under en monarkisk Regjering kan gjøre nogen god Virkning. Derhos er han tegnet med saadanne Farver, som passe sig bedre paa en af vore Kanapehelte af det attende Aarhundrede, end paa en gammel hærdet Norst Kæmpe af det ellefte. Hvem tænker, f. Ex. at høre en Helt fra denne Tid, naar han læser denne Begrædelse over Krigen S. 28:

" Hist en troelovet Mæse sin unge Helt begræder;
 " Forhugne Krøbling her frem paa sin Krykke træder,
 " Nu betler han sit Brød, før var han seerlig.
 " Der ligger øde Gaard, og her hvor Nger stod,
 " Kun vore Nælder nu. Hist Graad af spæde
 Sønner,
 " Hvis Fader Krigen tog. Her Enkens Suk og
 Bønner,
 " Som kræver af din Haand sin Egtesælles Blod.
 " Her raabes himmelhøyt mod Seyerherren selv,
 " Mod dyrekøbt Triumph: Læg Undersaattens
 Smerter,
 " Dypret enhver sit Tab, trøst alle Modres Hjerter;
 " Hvis ikke — Band dit Sværd! paa Krigen tænk
 og skielv".

Dg dersom endda den Krig, som Tambestiel-
 ver saa meget fraraader, sigtede allene til at gjøre
 Erobringer, kunde man til Nød undskylde hans
 Iver; men Norges Regent er blevet paa det om-

meste fornærmet, et mægtigt Rige har revet sig løs
 fra hans Herredømme, og en Undersaat opkastet sig
 til Monark. For at hevne saadan en Fornærmelse,
 og undskylde en Krig som denne, behøvedes en min-
 dre krigst Konge, end Haardraade, og mindre krig-
 ske Læber, end hans.

Poesien er i dette Stykke endnu langt svagere,
 end i Zarine, og nogle Steder have foruden Rimet
 intet forud for den laveste Prosa. For Ex. dette
 S. 37:

" Hver ærlig Nordmand bør i Dag dit Forhold prise;
 " Tilgav du Eimer nu, du var utidig god.
 " Men merkte du det Ord, om Trøndelagens Hær,
 " Som raaber kun om Fred? det skulde Trudsel være,
 " Du skulde Frygt og Skræk for Overmagten bære:
 " Vild Eimer stolt og frek; men Sønner listig er.
 " Han for at blive Jarl, samtykker denne Krig;
 " Men troe, han hemmelig om Fred med Folket taler,
 " Og Sigrid Krigen nu med sorte Farver maler
 " Hos Dronningen, at hun skal overtale dig".

eller dette S. 66:

" Alt ville synde frit, er Slavers Dyemeed!
 " Troe dog, jeg seer, hvori vor Friheds Net bestaaer!
 " Til fælles Nytte vi tør bruge hver sin Evne,
 " Vi tør vort Gods og Gaard og Tid vor egen nævne,
 " Og Dyd og Last hos os sin rette Farve faaer.
 " Vi tænke, handle selv, og Tyrstiers Tyrannie
 " Gier aldrig Last til Dyd, og aldrig Dyd til Laster:
 " En Nordmand Hoffets Smag antager og forkaster
 " Og aldrig følger den af Frygt og Hyllerie;
 " Hos os er Dyden ey en efterabet Skif,
 " En tvungen Dvælse i det, som Kongen ynder:
 " Ver derfor Nordmænds Dyd; men straf kun deres
 Synder,
 " Og tænk, at Ondt og Godt hos dem fra Hiertet gif.
 " Dypfyld din Pligt mod mig, og Loven fyldestgjør".

eller dette S. 69:

" Mey!

Kritiſke Journal.

No. 49 og 50. ————— 1772.

Verdens Historie, forfattet af Ove Guldberg.
II Deel. I Bind. Kiøbenhavn, 1772. Trykt
og findes tilkiøbs hos August Friderich Stein,
boende i Skidenſtrædet i No. 171. St. 784. 8.

Med denne Deel (*) begynder den femte Tids-
alder fra det perſiſke Monarkies Stif-
telse ved Cyrus, indtil Alexander den
Stores Død, eller fra Verdens Aar 3408 indtil
3619. Men dette første Bind gaar ikke længer end
til den peloponnesiſke Krigs Ende, og handler i to
Hovedafdeeler om det perſiſke Monarchie, og om
Grækenland.

Det perſiſke Monarkies Historie begynder
med S. 45. Her forekommer noget lidet om Cyrus's
første Bedrifter, og om hans Endeligt, hvori Hr.
Stats-Raaden følger Ctesias's Beretning, som lader
Cyrus døe af det Saar, han havde faaet i Slaget,
mod Derbicerne, og hans Liig henbringes til Pa-
sargadæ i Perſien. Cyrus blev efterfulgt af sin
Søn Cambyses, hvis Toge til Afrika beskrives, og
hans Grumhed imod hans Broder Tany-Daryes
eller Smerdis, hvilken han lod hemmelig hearette
paa en Magers Sphendadates's Anstiftelse, som,
da han meget lignede Prindsen, forestillede hans
Person, imens Cambyses endnu levede, og efter
Kongens Død besteg den perſiſke Throne under Navn
af Smerdis. Men denne falske Smerdis regierer
ikke længe. Syv af de Store, som vare underret-
tede om hans Fødsel, sammensværgede sig imod ham;

og af dem fik Darius Hystaspis, ventelig selv af
Kongeslæggt, Regieringen ved sin Staldkarls Guil-
hed. Blant denne Konges Bedrifter var Toget
mod Skythien især mærkværdigt; i hvis Hovedom-
stændigheder Herodot har været Forfatterens Fører,
dog saaledes, at hvad andre Historieſkrivere, især
Strabo, berette om samme Sag, bruges til at fyl-
de Herodots Fortæling. For Resten udgiøre denne
Konges Foretagender imod Grækenland og de græd-
ſke Der den største Deel af hans Historie. Det sam-
me gielder om hans Eftermand og Søn Xerxes;
hvis bekiendte Tog til Grækenland her beskrives le-
vende og omstændeligt. Hvad de verdslige Skriben-
ter berette om denne Konge, faaer et Tillæg af Efters
Historie, da Forf. holder det for afgjort, at den
Abasverus, som Esthers Bog taler om, er ingen
anden end denne Xerxes.

Ogsaa de følgende perſiſke Kongers Historier
ere vigtigst formedelst den Deel, de toge i de Græd-
ſkes Stridigheder, eller formedelst den Deel, de
grædſke Lejetropper havde i de perſiſke Tildragelser.
Mangel paa Indjødte Perſiſke Historieſkrivere, og
Grækernes Forsængelighed i at anſee sig selv som
Middelpunkten i de Folkes Historie, de beskrive,
forvolder, at den perſiſke Historie er meer Græker-
nes, end Perſernes, og at man erfarer lidet om
deres Forbindelser med andre Grækerne uvefkom-
mende Folkelag. — I blant de Tildragelser, som
især have gjort Grækerne ærede og frygtede hos Per-
jerne, er de 10000 Mand's Afstog fra Perſien, ef-
terat den yngre Cyrus, som de vare komne til Hielp
imod hans Broder, var dræbt, og Grækerne med
Sverdet i Haanden trængte sig igiennem fra Euphrat
indt

(*) See Krit. Journ. for 1769 No. 9. og No.
21.

Gemal, og man maac tilstaae, at hendes Valg var stort. Ikke noyet med at udjette høye Priser for den bedste Lovtale og det bevægeligste Digt, hvorved hun satte Grækenlands største Mænd i Arbejde, kaldte hun de ædelste Konstnere til at opføre ham en Grav, som en Tempel, der for sin stolte Bygning og nydelige Prydelse siden blev imellem de 7 Verdens Underværker maaskee det sandeste Konfistykke. Dette var de Gamles Mausolum, som blev saa berømt, at det siden har givet Navn til prægtige Gravsteder. Om hun er gaaet saa vidt med en kælen Sorg, at hun lod hendes Herres Been, som fra Baalet vare levnede, støde til et fint Pulver, og siden drak det for selv at være hans Grav, tør jeg hverken nægte eller bekræfte; thi hvor urimeligt det end synes, er dog det Vidne troeværdigt, som har fortalt det, og Studsbevægelserne ere jo vante til at rase. Men naar Skribenterne eenstemmig lade hende hensvinde af Sorg, frygter jeg, de have overdrevet deres Beskrivelse. Thi man seer hende med fuld Virksomhed at føre sit Scepter, holde sine arvede Stater i Lydighed, og gjøre sig æret hos Fremmede. Rhodiernes, forbitret over at beherskes af en Kvinde og staae under Carien, udruste en Flaade, og lægge sig for Halicarnassus, i det Haab ikke allene at tilsejgte sig Frihed, men og at rive det deilige og dem saa velbeliggende Carien fra denne sorgfulde Enke. Hun veed deres Anslag, befaler Borgerne at staae paa Muren, og med Frydskrig vinke ad Rhodiernes som deres Befriere. Da disse nu ubefindig løbe ind i Havnen, forlode deres Skibe, og hastede til denne lette Erobring; saa kom Artemisia med sin Flode ud af den anden Havn, tog Rhodiernes tomme Skibe, lod sine Borgere dræbe den taabelige Fiende i Staden, og selv gif hun til Rhodus. Folket saae deres Skibe (thi just dem havde hun besat med sine Folk) komme tilbage med Seiren. Havnen, Byen, alt aabnes for disse kiære Landsmænd: da først, men for silde, opvaagnede de af denne søde Drøm; thi nu er Armesia Herre af Staden. Og hun opbragt over den udviste Foragt, lod som et helligt Seyrsteegn midt paa deres Torv sætte og indvie sit Billede som brændte Slavemerket paa Staden Rhodus, der under et Fruentimmer var forestillet. Dette Erindringsstejn kunde Rhodiernes ikke borttage, fordi det var indviet: saa at de siden efter, for at skille denne Skiændsel maatte ombygge det. Ligesom hun herved gjorde sig til Herskerinde over denne vigtige De, saa holder hun og ved det nærliggende Cos, og omendskönt Athenen misundte hende disse Ejen-

domme, sandt denne Republik det dog betænkeligt, at angribe hende. Dette viser os, at dersom det er sandt, at hendes Sorg tilbragte hende en Svindsot, der efter to Aars Regiering lagde hende i Graven: saa have hendes Gemakker og ikke Fienden, ikke heller hendes Soldater seet disse Taare. Vist er det, at hun kun i to Aar overlevede sin Gemahl, hvorpaa hendes Broder Idrius blev Cariens Herre.

Ved det grædske Afien forstaaer Hr. Forf. Jonien, Kolien, og de skønne græske Kolonier paa Helleponts østlige Side. Han viser, hvorledes disse asiatiske Græker bemødede sig for at aftaste det persiske Røg, hvorledes de bleve optagne i det græske Forbund, og derved omsider forvandlede til skatkyldige Undersaatter af det mægtige Athenen, hvad Deel de toge i den peloponnesiske Krig, hvorledes de efter denne Krigs Ende kom deels under persisk, deels spartanisk Herredømme, reve sig løs fra det første, kom endelig, saa mange som boede paa det faste Land i Lilleasien, ved den berømte Antalsidas Fred under persisk Trældom, hvorimod Derne i Archipelagus beholdt deres Frihed, eller i det mindste Navnet deraf; thi egentlig bleve de Lacedæmoniernes Undergivne saa længe det varede, og havde siden adskillige Afværlinger, hvilke alle her beskrives paa en i Sandhed pragmatisk Maade, d. e. saaledes, at man seer Tildragelserne med deres Marsjager og Følger, som for Dyne.

Grækenlands Historie agter Hr. Statsraaden at afhandle i disse fire Perioder: 1. Til Xerxis Nedlag ved Mycene og Athenens Overmagt. 2. Til den peloponnesiske Krigs Ende og Athenens Erobring. 3. Til Slaget ved Mantinea og den macedoniske Philips Regierings Tiltrædelse. 4. Til den store Alexanders Død. Skade, at ikkun de to første Perioder have faaet Rum i dette Bind!

§. 50. Grækenlands Historie fra Tidsalderens Begyndelse til Xerxis Nedlag ved Mycene, og Athenens paafølgende Overmagt. Hr. Forf. foretager enhver græsk Stat for sig, og beskriver med en Mesterhaand enhveres Styrke eller Afmagt med sine Marsjager, og hvad Deel enhver har taget i Grækenlands almindelige Anliggender. At Lacedæmon og Athenen indtage det største Rum, er begribeligt; ligesom og, at det er de persiske Toge i Grækenland, som have gjort det meeste til at gjøre Grækernes Historie i denne Periode vigtig. Men endskönt adskillige af de vigtige Tildragelser, som her møde, ere blevene ommeldte i den persiske Historie

re, og nogle forekomme meer end een gang i den græske; saa læser man dem dog paa et hvert Sted med ny Interesse; med saa mesterligt et Val har Forf. anført og forbigaaet Omstændigheder paa hvert Sted, og saadan en Varietet har han vidst at give sine Foretagender. Det er lærerigt, at see, hvorledes det lille Grækenland tog imod Kongtet om det persiske Overfald, og ingen Forestilling kunde være meer skikket til at berede Læserne til dette lidet Folks store Bedrifter, end denne, S. 384. "Tiden var forhaanden, at Keres bevæbnede alt sit Monarkie imod det lidet Grækenland, og alt er han særdig selv at bryde op fra Susa, da Demeratus, skiont forjaget fra sit Fædrenerige, har endnu den Kiærlighed til Sparta, at sende den et Bud med Efterretning om det forfærdelige Uveyr, der fra Osten trak op over hele Grækenland. Tidende paa Tidende forkyndte, hvorledes Millioner rykke frem til Lands, og Havet stules med Skibe, og Hellepont selv maa bære Broer, og Bierget Athos lade sig forvandle til en Ø. Herpaa fulgte det sande Kongte, at Thracien og Macedonien, slagne af Skræk, havde i Forveien bøyet sig for det persiske Scepter, og at Thessaliens Indbyggere med Bæotiens vare upaalidelige. Sparta og Athenen høre alt dette, og berede sig til Modstand. Da blev det Grækerlands Frelse, at ligesom den sidste Stat var blevet en Sæmagt, saa havde den første Overvægten i Peloponnesus, og megen Myndighed uden for. Thi derfor kan Sparta kalde alle Græker sammen, give sine Opmuntringer Synd, aftale med dem, hvad Trosser eller Skibe ethvert Folk vil levere, bestyre disse Udrustninger og foreene disse mange og paa hinanden avindsyge Stater under sin Anførsel. Ligesaa hældigt var det, at endnu var det stærste Tal fornøyet med Sparta, og denne Bye forbundet enten for Frihed eller anden Velgierning: Endnu var heller ingen af dem enten saa stolt, at den vilde: eller saa mægtig, at den kunde paastaac lige Værd med Sparta: Athenen selv havde just sin Velstands Foraar, og saa megen Sindighed, at i det den kiendte sin Magt, fornam den og Eenigheds Nødvendighed i disse rødsomme Øyeblikke."

"I denne Forsamling blev allerførst den vise Beslutning taget, at Staternes indbyrdes Stridigheder skulde ansees for endte, og Grækerlands Redning være alles eenesie Omhu: ligesom og de haardeste Straffe bleve fastsatte for hvert græsk Folkesslag, som utvungenet fastede sig i Persernes Arme. Gesandter sendte man dernæst til Sicilien, Cyproyra,

Creta, ja og til de Argiver og andre Græker, som ikke vare mødte ved Forsamlingen. Men imedens alle disse Stater uden Frugt bleve besøgte om Hielp, arbejdede, hvad Arme havde, i Landstæderne paa Baaben og Udrustninger; Sæstæderne desuden paa deres Skibe og sammes Tiltakling. Speidere vare og udsendte, for at agte paa alle Keres Foretagender; og Skibe krydsede paa hans Flaade. De ærlige og for Fædrelandets Frelse staaende Græker, lyde, imedens Forsamlingens Beslutninger bleve iværksatte, nogle af deres Fuldmægtige forblive tilsammen, paa det, om noget Raad i en Hast skulde behøves, det strax kunde tages". — Om Leonidas bemerkes, at, saa meget man har uophøyet denne Helts faste Mod, har man glemt at erindre, "hvorledes han nok for Fiendens Ankomst burde have undersøgt alle Gange og Stier, da han vist vilde have fundet den, Perserne brugte, helst det ikke var ubekendt, at Thessalierne tilforn havde ad samme Wei overrumplet deres Fiender Phacæerne". Denne Dadel synes os meer grundet, end den Roes, eller i det mindste Undskyldning, som den macedoniske Konge Alexander faaer S. 482. for sin Opsørsel imod sine uhældige Bundsforvante Perserne.

§. 51. Grækenlands Historie fra Athenens Overmagt indtil dens Erobring og den Peloponnesiske Krigs Ende. Da den Peloponnesiske Krig her udgør Hovedindholdet, og denne Krig føres imellem det Peloponnesiske Forbund, hvis Anfører var Sparta, og det Atheniensiske, hvortil hørte Jonien, Eolien, Æerne i Archipelagus, og alt hvad græsk var paa Thraciens, Macedoniens, og Lilleasiens Kyster, men Hovedet Athenen; saa tager Hr. E. R. Spartas og Athenens Historie under denne Krig samlet under eet, for at undgaae Tjentagelser. Dog efter den peloponnesiske Krigs Ende kaster han endnu et Øye over Lacedæmon i Besynderlighed, meest for at vise det, som ogsaa Nepos bevidner, at det var meer ved sine Fienders Fordervelse, end ved sine egne Dyder, Sparta omsider blev Herre over Athenen og Grækenland. — Førend Forf. skrider til Beretningen selv om denne vigtige Krig, afvæyer han saaledes disse Staters indvortes Styrke S. 550.

"Athenen og Sparta, som nu skal prøve Styrke, vare begge fri Stater; men af saare forskellige Egenheder. Den første elskede Forandringer og var ligesaa hastig til at opfinde, beslutte og iværksætte: den anden hængte ved det Gamle, tænkte langsomt, og bestred neppe de daglige og nødvendige Forretninger.

Athenen var forvoven, kastede sig i øjemynlige Færter, og havde midt i Nøden endnu baade Haab og Mod: Sparta var alt for forsigtig, tvivlede i Sikkerhed selv, og stædet i Nød, troede den Faren uovervindelig. Athenienserne vare ligesaa hurtige, som Spartanerne nølende: de fore allevegne omkring for at vinde noget, imedens de andre sadde hjemme, og gjorde intet: disse vidste neppe hvad der i Peloponnesus skeede, naar de andre kiendte, hvad Monarken foretog sig i Susa. Begyndte disse Stater en Krig, Athenen haabede at udvide sig: Sparta frygtede for at blive mindre. Vandt hine, forfulgte de deres Seyr: tabte de, forstrækkedes de ikke. Athenens Høyhed og Magt var dens Borgeres Attraae: et Tab deri sølte de, som et Tab for sig selv: alt, hvad Republikken eyedede, var lidet imod, hvad de haabede den skulde komme til at eye. Mislykkedes eet Forsøg, strax havde de et nyt Indfald, og var i Bevægelse derfor: saa ivrig grebe de et Forsæt an, og saa hurtig satte de det i Verk. Spartanerne derimod vandt uden at bruge deres Fordeel: tabte, og strax skielvede for Peloponnesus og Laconien. Staten elskede de som en Herre: Athenienserne deres som en Eyendom. Opdragelse og Love gjorde Spartanerne til faste Mænd, stive Soldater, og hørsommelige Borgere; men betog de deres Siæle den Gld og det Liv, lom et stort Haab, vigtige Foretagender og usæete Vanskeligheder fordre. De kunde da ikke føre langvarige og langtfraværende Krige; og vilde de, maatte de aflade at være Spartaner, d. e., at følge Lycurgi Love og bevare hans Indretninger. Athenen havde kun sig selv at raadslaae med: Sparta ogsaa med sine Bundsforvandre, som baade vare mange, og af meget ulige Hensigter. Skal de da overvinde Athenen, maa enten Lykken fægte for dem, eller og Republikken maa af Letsinighed overile sig: af Stolthed omfatte for meget, og af Selvraadighed (thi Athenienserne have gjort sig til deres Loves Herrer) tilfidesætte Orden, Klogskab, Billighed og Belsærd.

Beretningen selv om denne Krig er, hvad enten vi see paa Valget af Tildragelser, eller Orden i deres Sammensætning, eller Liv og Lys i de enkelte Deles Stilling, i de deeltagende Personers Karakterer, i Udtryk og Sprog, fort: Hvad vi see paa, som henhører til en Fortællings Ypperlighed, er saa mesterlig, at Forsk. ved at kopiere Thucydides, har sat sig ved Siden af ham, og vi tør trodsig opbyde de vittigste Nationer at fremvise os en bedre skrevet peloponnesisk Krigs Historie, end denne. — Af den

Mængde store Mænds Ekilderier, som her forekomme, vælge vi allene Alcibiades. "Denne Mand, heder det, S. 102. — var af en høy og fra hine gamle Salaminiske Konger nedstammende Slægt. Hans Farsfader Alcibiades havde tilligemed Clisthenes oprettet den af Pisistratus styrkede Frihed, og hans Fader Clinias var efter de største Tjenester mod sit Fædreland død i det ulykkelige Slag ved Coronea. Hans Moder, som nedstammede fra de berømte Alomæonider, var nærbeslegtet med Pericles, hvorover denne og blev den unge Alcibiadis Formyndere. Allerede ved sin Fædrearsv bemidlet, blev han det endnu mere ved at gifte sig med Hipparete, en Datter af Hipponicus, som man ansaae for den rigeste Mand i hele Grækenland. De Fordele, som Herkomst og Formue gav ham, havde Naturen forøget med et smukt Legeme, en medfødt Yndighed, som gav alle hans Handlinger et andet og højere Ansæende, og saadanne Siælekræfter, som i store Embedsmænd enten omkaste eller uophøve de Stater, de tiene. Fød i det sindrige Athenens blomstrende Dage, opvoven under den statsflogge Periclis Døgne, dannet af duelige Lærere, og tilsidst af den berømte Socrates, som brændte af Kiærlighed til ham, og her vilde gjøre sit Mestersykke, fremstillede han sig i Folkets Forsamling med saa megen Videnskab og fyndig Veltalenhed, at Nicias selv strax fornåm sin Medbeiler. Endog ved denne ene Færdighed havde han i Athenen kundet skaffe sig Myndighed; men han var og venlig, hjælpsom, gavmild, redebon at bruge til Folkets Fornøelse sin Formue, og en Mester i at opfinde saadanne Handlinger, som forbausede Athenen selv. Ja denne, om jeg saa maa sige, boblende Vittighed, dette hurtige og paa tusinde Indfald frugtbare Hoved, havde Alcibiades ved Sindighed og Dyd kundet læmpe og styre det, da havde Athenen seet i ham en nye Themistocles. Men nu henreven baade af Bøllyst og Vergierrighed, lever han kun sig selv, og just fordi han havde den største Siæl, blev besynderlig i alle hans Idretter: ulignelig ligesaavel i sine Laster som i sine Forretninger; og uopsporlig i sine Anlæg, saavel for dem, han tiente, som dem, han arbeidede imod".

"Athenen havde fra hans Barndom af indtil denne hans mandlige Alder kun seet overordentlige Handlinger af ham. Var det godt, han gjorde: saa forenede sig dermed noget sært, som udmærkede det: og var det ondt, saa havde en dristig og usedvaulig Vittighed saa omgivet det, at man for dette Uven

Uventede tabte det andet af Sigte. Af saadanne Stykker have Skribenterne bevaret os et anseeligt Forraad; men de have ikke Plads i den almindelige Historie. Alcibiades skal desuden, nu han træder frem paa vor Skueplads, tilstrækkeligen retfærdiggjøre, hvad jeg har sagt saavel om hans foregaaende Liv, som om hans personlige Egenstaber".

Saa ypperlig Fortællingen selv er, saa ypperlige og lærerige ere de Betragtninger, Fors. anstiller over Athenen efter Krigens Ende. Vi ville deraf meddele saa meget, som vort Rum tillader. "Saa endtes, hedder det, i det 27 Aar en Krig, som frem for alle foregaaende bliver altid vigtig, fordi de Folk, som førte den; de Tildragelser, der udmerke den; de Helte, som her stiftede sig et Navn; det Athenen, som laae under; og de store Mænd, som have beskrevet os denne lærerige Tid, have Hævd paa et ævigt Minde".

"Saa længe Videnskaber beholde deres Værd, glemmes Athenen, deres Moder, aldrig. Vi skyldes den en saa stor Deel af det, vi ere, at det bliver endog naturligt, at tage Deel med i dens Skiæbne, og sukke ved dens Ulykke. Men det er Klogskab at beskue i dens Hændelser de menneskelige Tings Løb, og lære Forstand.

"Store Mænd toge en liden Stad, neppe kiendt uden for Grækenland, og deraf dannede i saa Aar, en af de vældigste Stater, Verden endnu havde seet. Themistocles, Aristides, Cimon, Myronides, Tolmidas, og, at jeg skal tage ham med, Pericles: disse ophøjede Siæle, som vel adskillige i Alder, dog alle kiendte hinanden, opførte af det Grus, Herres havde efterladt, den stolte Bygning, der tildrog sig alles Forundring, og en saa vidt udbredt Erbdighed. Forsynet vil skabe et blomstrende Folk: det giver og bruger store og retskafne Mænd; og om

end Landet, som det Atheniensiske, er afbrændt og gjort bart, det hindrer intet: derfor skal Folket dog i een Mands Alder blive rigt, mægtigt og lykfsaligt. Forsynet vil styrte et fordervet Folk, og dette faaer eller giver sig selv uredelige og svimlende Styrere; strax ere der Skier, hvorpaa man støder an; og vare der end ikke saadanne forhaanden, man opsøger dem selv. Da blive en Cleon, Alcibiades, Pisander, Theramenes, Philocles til: og i saa Aar falder et Folk fra en befæstet Lykfsalighed i alle Elendigheders Forvirrelse".

"Skal et Folk ophøyes, da forbedre Sæderne, og vaag over dem. Saa tænkte Solon, og hans troe Efterfølger Clithenes! Derfor dannede de ved deres Love et dydigt og arbeidsomt Folk, og gave det Areopagitiske Raad et bestandigt Opsyn over denne al Velfærds Grundvold. Skal et Folk fornædres til at være en egennyttig og opblæst Mands Slaver, da fordery Sæderne: tag Opsigten bort: oplad Døren for Ryggesløshed; og nedsynk Folket i Forlystelser. Det var Pericles Statskunst: og vist er det, han beholdte sin Magt; men da tabte Folket sin Sundhed, og blev ved den Gift, det da inddrak, i de 24 Aar det siden levede, saa ængstet af Slag paa Slag, at ingen Lægedom meer kunde hielpe".

"Det er Sædernes Godhed, som gior de store Siæle til retskafne Mænd, og giver Staten Mod til at nytte dem. Themistocles og Alcibiades lignede hinanden i Forstands Skarphed og Sinds Bøynelighed. Begge bleve landflygtige: den første uden, den anden efter Fortieneste: begge flygte til Statens Fiender; men den første nødtvungen, den anden frivillig. Themistocles opvoren i en dydig Stat, kan ikke ved Monarkens største Belgierninger overtales til at blive en Forræder. Alcibiades, som er opdraget i en fordervet Stat, nyder intet Godt af Sparta,

Sparta, og dog, blot for at hævne sig, skader eene sit Fædreland mere end alle Peloponnesi Hære. Pericles selv stolt, men dannet til en god Tid, omstaber Landets Forsatning, men vaager over dets Ære og udvortes Velstand: Antiphon, Pisander, Theramenes, ogsaa skabte, men af den onde Tids Opfostringer, forandre og Regieringen; men satte derved Athenen i den fæleste Fare. Cimon udjages af den Bye, han har ophøjet, vil segte for dette utafnemmelige Folk, og da han ikke maae, styrker sine bedste Venner til at dse for deres Stat: Pisander maae rømme fra det Athenen, han selv har gjort ulykkeligt, og flygter til Decelea, for derfra at stride mod sit Fædreland. Det gode Athenen kan af Cimon lade sig overtale til at hielpe det af sine Slaver angrebne Sparta, skiont det hadede denne Stat: det onde Athenen dræber 6 Feldherver, som have vundet en herlig og umistelig Seyr. Det dydige Folk kan lade Aristides og Cimon bort, og igjen kalde dem tilbage, bruge og ære dem: det lastefulde kan ikke undvære Alcibiades, og heller ikke beholde ham. Hiint kan lade de samme store Mænd begynde og fuldføre en Krig: dette kan, skiont belejret af alle Ulykker, ikke lade sin sidste Flaade forblive under en Thrasybuli Anførsel; hiint kan ofte slutte Fred med Peloponneserne midt i Seyervindingernes herligste Løb: dette vil ikke modtage Fred, skiont

Armod byder det, og en uovervindelig Modstand gjør det nødvendigt. Men det er Naturens evige Lov, at Laster skal forblinde, for at styrte". o. s. v.

Vi have beklaget det, og igientage vor Klage, at Hr. Forfatterens Tid ikke har tilladt ham at levere os den græske Historie i denne Tidsalder fuldstændig. Men hvad skulde vi sige, om vi maafee overalt maatte lade os nøye med hvad vi have faact? Dog! saa ond tør vi ikke tænke os vor Literaturs Genius, at den skulde misunde os et Verk, som saa høylig interesserer Folkets og Sprogets Ære. Og skulde det skee, bør vi trøste os med Vigtigheden af de Hindringer, som standse Forfatteren i Løbet til sin literariske Udødelighed. Thi som vi allerede have sagt ved Recensionen af det første Bind (*), da Ingen mistænkte os for Smigge: "Vi kiende intet profaist" Skrift, som kunde tiene til større Bevis paa vor Modersmaals Rigdom, Ryd, og Yndighed, end denne Historie". Og naar vi her legge til, at Vigtigheden forekommer os i denne Deel meere sat, og Tonen overalt endnu meere stemmet efter Historiens Værdighed og Mayestat, end i den første Deel; saa have vi sagt alt til at gjøre vore Berømmelser umistænkte

(* See kritisk Journal for 1769. S. 218.

Kritiske Journal.

No. 51 og 52. ————— 1772.

Historie om de fra Norden udvandrede Folk.
 Forfattet af Peter Fridrich Suhm. I Bind.
 Kjøbenhavn, 1772. Trykt og findes tilliøvs
 hos Brødrene Berling. Saa og i Mummens
 Boglade paa Børsen i No. 5. Stor 630 S.
 4to.

Dette Skrift udgør den fjerde Deel af Hr. Kon-
 ferentsraadens store historiske Verk, og er afdeelt i
 fire Bøger, hvoraf dog ikkun de tre have faaet Rum
 i dette Bind.

Den første og vidtløftigste Bog handler om
 Gotherne. Gother og Joter eller Jotner holder
 Hr. Forf. nu med Hr. Prof. Schöning for at have
 været i de ældste Tider eet Folk, som have skilt sig
 ad uden for Norden, og gaaet hver paa sin Kant
 over til den store nordiske Halvø eller Scandinavien,
 og at da den ene Hob, som med den mellemste Odin,
 rimeligst fra Preussen og Liffland er gaaet over Øster-
 Søen til Scandinavien, her først har kaldet sig Go-
 ther, d. e. Gudernes Folk, fordi denne Odin med
 sit Følge gav sig ud for Guder. Dette skal være
 skeet 500 Aar omtrent før Kristi Fødsel, i Anled-
 ning af Darius Hystaspis Tog mod Scytherne, som
 drev den mellemste Odin med sit Folkfærd Nord
 efter. Man finder derfor, at hele Nordens almin-
 delige Navn har været Gothland, og Folkets Go-
 ther; og Landet er blevet inddeelt i Reid-Gothaland,
 d. e. Gothland, som man kan ride til, hvorved for-
 stodes i Sørdeleshed Jylland, som efter Cimbrer-
 nes Udvandring var besat af Joterne eller Jyderne,
 og Ey-Gothaland, det er Gothland, som bestod af

Der, hvorved fornemmelig forstodes vore danske Der.
 Siden er Ravnet Gothland blevet indskrænket til det
 svenske Gothland, Den Gulland, og til Jylland.

Efterat Hr. K. K. har igiendrevet andre Skri-
 benter's Meeninger om Gothernes Oprindelse og
 Boepæle, forklarer han Gothernes Bedrifter efter de
 gamle Skribenter, meest Jornandes, i det første,
 andet, tredje og fjerde Aarhundrede, indtil det store
 huniske Judsald og den gothiske Magts Undergang
 Norden for Donau, og Gothernes Nedsættelse Sø-
 den for denne Flod. Ved den Lejlighed handler han
 udværlig om den gothiske Biskop Ulphilas; hvorledes
 Gotherne ved ham bleve bragte til den arianske Lære;
 hvorledes han opfaandt Bogstaver; og hvilke de vare.
 Forf. anfører Kirkesædrenes ulige Beretninger om Go-
 thernes Overgang til den arianske Sekt, og holder det
 for rimeligst, at Ulphilas først har været Orthodox,
 men siden er blevet af Eudoxius og Aracius Aar 359
 paa Mødet i Konstantinopel, overtalt til at træde
 over til Arianismus, hvilken han siden har udbredt
 blant sine Landsmænd, fornemmelig under Keyser
 Valens, som selv var en Arianer. — Hvad den go-
 thiske Oversættelse af de fire Evangelier angaaer, som
 tillægges Ulphilas, saa troer Hr. K. K., at den be-
 kiendte Strid derom er let at afgjøre, naar man gi-
 ver Agt paa disse Evangelier selv, og paa Valafrid
 Strabonis mærkværdige Vidnesbyrd, som beretter,
 at "Gotherne da de opholdte sig i de græske Lande,
 "og havde det theotiske Sprog, bleve bragte til den
 "friske Troe, og lode noget efter ved Lærde af
 "deres eget Folk oversætte Bibelen paa deres eget
 "Sprog, hvoraf, siger han, endnu haves Afskrifter
 "hos nogle; vi have, lægger han til, og erfaret
 ved

” ved nogle troeværdige Brødres Beretning, at
 ” Gudstienesten endnu holdes paa dette Sprog hos
 ” Lanitanerne”. Denne Mand's Vidnesbyrd bør
 være af stor Vægt, da han var i sin Tid en meget
 lærd Mand, og en Discipel af den bekjendte Graba-
 nns Maurus i Fulda, blev siden Decanus ved St.
 Galli Kloster i Schweiz, og tilsidst Aar 842 Abbed
 i Reichenau i Cosinizerstift. Hans Læremester Gra-
 banns havde selv gjort en Rejse til Orienten, og har
 derfor kundet være en af de troeværdige Brødre, der
 havde berettet, at Gotterne i Romis endnu i hans
 Tid holdt Gudstienesten paa det theotiske eller tydske
 Sprog. Og da det Exemplar af Ulphilas' Over-
 sættelse af de fire Evangelier, som for nærværende
 Tid er i Sverrig, og bekjendt under Navn af Codex
 argenteus, er fundet i Abbediet Werden i Græbfska-
 bet Marek i den westphalske Kreds, saa begriber man,
 hvorledes Valafridus med saa megen Vished kunde
 tale om Afskrifter, som endnu fandtes hos nogle.
 Paa det frankiske Sprog kan denne Codex ikke være
 skrevet, som nogle endog store Mænd meene, efterdi
 den efter Kritikkundiges Skjønnende har en Alder
 af omtrent 1200 Aar, og det er bekjendt, at Ot-
 fried i det niende Aarhundrede er den første, som efter
 sit eget Sigende har skrevet noget paa det frankiske
 Sprog. Spørger man endda, om disse fire Evan-
 gelier ere Levninger af Ulphilas' Bibeloversættelse, og
 om de virkelig ere skrevne paa det gothiske Sprog?
 saa svarer Hr. K. N. S. 191: ” Da Sproget udi
 ” dem bestaaer fornemmelig af Tydsk og Nordisk, men
 ” er derhos blandet med en Deel græske og latinske
 ” Ord, da Bogstaverne ere aabenbare græske, men-
 ” gede, som det synes, med et Par Runer; og da
 ” Oversættelsen følger nøye den græske Text, og ingen-
 ” lunde den latinske, saa synes af alt dette at følge,
 ” at disse Evangelier maae have været i Brug hos
 ” et Folk, der bestod baade af Norske og af Tydske,
 ” men som derhos maae have haft Omgang baade
 ” med Romere og med Græker. Og paa hvilket
 ” Folk uden paa Gotterne kan dette vel passe sig, der
 ” begyndte først at røre paa sig, og at gaae ud fra
 ” Norden; forenede sig siden med deres Landsmænd,
 ” de tydske Gotter i Prensien, og efter adskillig Om-
 ” vandring satte sig omfider ned i Dacien, en Pro-
 ” vink, stærkt beboet af Romere, hvis Sprog, neml.
 ” det Wallachiske, er derfor endnu meget opfyldt med
 ” latinske Ord, saa at man derover ey bør forundre
 ” sig, at en Deel latinske Ord findes i de gothiske
 ” Evangelier, og blev dette Folk endelig udi Dacien

” begyndt at bringes til den kristne Troe af Græker,
 ” og ganske omvendt ved sin egen Bisp Ulphilas, som
 ” havde Omgang med de græske Bisper Eudoxio og
 ” Acazio, hvorfra det ey er underligt, at Ulphilas
 ” oversatte det Nye Testament efter den græske Text,
 ” og førte Bogstaver, som næsten aldeles ere græki-
 ” ske, ind iblant sine Landsmænd, og at der findes
 ” nogle græske Ord i Sproget. Mig synes, at alle
 ” disse Omstændigheder ere saa beskafne, at om de
 ” alle, eller nogen af dem seilede, saa havde man
 ” Marsag at tvivle paa, at disse Evangelier vare Ul-
 ” philas, og gothiske”.

At ikkun de fire Evangelier ere tilovers, da dog
 Ulphilas oversatte den hele Bibel, er ikke meer at
 undre over, end ved saa mange gamle Skrifter. Des-
 uden har den lærde Knittel i vore Tider opdaget i
 det wolfsbüttske Bibliothek en Oversættelse af
 nogle Kapitler af Pauli Epistel til de Romere, af
 samme Sprog og Bogstaver, som de i Ulphilas' fire
 Evangelier. Vel synes det sært, at, naar de i be-
 meldte Evangelier forekommende Bogstaver skulde
 være gothiske, man da ikke finder dem i hele Italien
 og Spanien, hvor dog Gotterne regierede. Men
 hvad Italien angaaer, da er det baade længe siden,
 Gotterne regierede der, og deres heele Regiering
 varede ikkun i 60 Aar; saa det ikke er at undre over,
 om ingen gothiske Monumenter fandtes der, aller-
 helst da de gothiske Konger gjorde sig en Ære af at
 betjene sig af latinske Bogstaver paa deres Mynter,
 for at vise, at de eyedede Rom, og lode tilfide deres
 Breve skrive paa Latin. ” Hvad Spanien angaaer,
 ” siger Hr. Forf., da maae man tilstaae, at hidind-
 ” til ere ingen gothiske Monumenter fundne der, hvil-
 ” ket er saa meget meere underligt, da Gotterne re-
 ” gierede derover i 300 Aar. De Mynter, man
 ” har af de gothiske Konger i Spanien ere og præ-
 ” gede med latinske Bogstaver. Men da man ey
 ” har ældre end af Liuva, som kom til Regieringen
 ” Aar 567; saa er det vel mueligt at man skulde
 ” finde gothiske Bogstaver paa deres Mynter, om
 ” man kom over nogle af ældre Konger. Overalt
 ” kan her gielde de samme Marsager, som forhen
 ” om Italien, nemlig at Gotterne heller betiente
 ” sig af romerske Bogstaver, end af deres egne. Ja
 ” man finder endog, at deres Love, saavel i Italien
 ” som i Spanien vare paa Latin, og ey paa Go-
 ” thisk, fordi de Indfødte overginge dem langt i
 ” Tallet. Imidlertid tvivler jeg aldeles ikke paa,
 ” at

” at om Spanien ret engang begyndte at oplede deres
 ” Monumenter, der jo da ogsaa ville findes Gothi-
 ” ske. Hvor saa Gotterne ellers have været i Tal-
 ” let imod de Judsædte, kan ogsaa sees deraf; at
 ” der findes ey mange Ord i det Italienske, Span-
 ” ske og portugiske Sprog, som kan udledes af det
 ” Gothiske, imod de mange, som kunne udledes af
 ” af det Latinske og Celtiske. Dersom lærde Un-
 ” dersøgninger kunne have Sted i Krigens Bul-
 ” der, saa er det at haabe, at man nu kunde komme
 ” til Bished om den Sag, i Anledning af Russen-
 ” nes sejerrige Waaben, saafremt det er rigtigt,
 ” hvad Rudebeek skriver, at der endnu bruges paa
 ” adskillige Stæder gothisk Sprog, og Ulyphiler
 ” Bogstaver, hvilket synes ey vel at kunne forkastes,
 ” efterdi Rudebeek vidner selv, at have talt med nogle
 ” Ungerer, ja med en Wallachisk Gesandt, som be-
 ” rettede, og hvilken sidste han og selv hørte at læse
 ” Ulyphilas. Skulde der og endnu findes Levninger
 ” af Gotter ved Tomas i Bulgariet, saa kunde man
 ” og maaskee faae ved denne Lejlighed Underretning
 ” om dem. I det niende Seculo vare de der, og
 ” havde deres eget Sprog, som sees af ovenan-
 ” førte Malasfridi Vidnesbyrd.

Hvad som end videre bestyrker, at de fire Evan-
 gelier, som tilskrives Ulyphilas, ere virkelig af ham,
 og skrevne paa det gothiske Sprog, og med gothiske
 Karakterer, er et ældgamelt Diplom i det latin-
 Sprog, udstedet af Geistligheden ved St. Anastasiae
 Kirke i Ravenna, som har tilhørt Arianerne, til
 Petrum venerabilem defensorem, hvori de sælge
 ham for 8 Uncier. Moradsen, paludem, i Di-
 striktet af Ravenna. Dette Instrument, som Afse-
 man har anført i script. hist. ital. udaf Sabbatini
 Tom. 5. in vetustum Cal. rom. er underskrevet af
 20 Bisper, og deriblant ere de fire gothiske, hvor-
 af Afseman har anført den eenes Underskrift; men
 Hr. C. N. som har faaet Sabbatinis Brev selv,
 har deraf ladet indrykke og aftrykke alle fire Under-
 skrifter med deres gothiske Bogstaver og en Forkla-
 ring, hvorledes Ordene bør læses, tilligemed en
 latinsk Oversættelse af nogle; thi alle har hverken
 han eller hans lærde Ven Hr. Etatsraad Langebek
 kundet forklare (See S. 396); men dette Arbejde
 overlader han til den berømte Thre, ” som hverken
 ” nu eller nogensinde haver havt sin Lige i den ulphi-
 ” lanske Literatur”.

Hr. C. N. bliver derpaa ved at fortsætte Go-
 thernes Bedrifter i de romerske Provinser i det fjerde

og femte Aarhundrede, indtil den store Theodericus,
 som oprettede det ostgothiske Rige i Italien. Dog
 anfører han meest, hvad som henhører til Gotter-
 nes Sæder, Sikke, Sprog og Herkomst, eller
 kan tiene som Tillæg til Mascous Geschichte der
 Teutschen, hvortil han for det øvrige henviser Læ-
 seren. Han forlader derefter Ostgotterne i Ita-
 lien, og Westgotterne i Spanien, som de, hvis
 Historie nu bliver bekiendt nok, og samler derpaa
 de saa og adspredte Efterretninger, som haves om
 de Gotter, der vare i de græske Kærsers Tjeneste,
 og om dem, der endda længe efter boede Sønden
 og Norden for Donau, og ved Mæotis, lige indtil
 det sextende Aarhundrede. Efterat Fors. derpaa
 har anført og prøvet saavel gamle som nyere Skri-
 benteres Vidnesbyrd og Meeninger om Gotternes
 Vandringer, Sæde, Velde, Kolonier, Magt, o.
 f. v., kommer han til deres Love, Sæder, Sprog
 og Bogstaver. Westgotternes Love i Spanien sam-
 menligner Hr. Fors. i nogle Stykker med Westgo-
 thernes Love i Sverrig, men ønsker, at en lærd
 Jurist vilde udførligere anstille denne Sammenlig-
 ning. — Den vidtløftige §. om Gotternes Sæder
 er en uordentlig Samling af Extrakter af adskillige
 Skribenter, hvoraf ikke stort Lys kan hentes for
 Gotternes Sæder. Det interessanteste er, hvad
 som anføres om den store gothiske Konge Theodo-
 ricus. Iblant andet fortælles, ” at Juvenalia, en
 ” fornem romersk Dame, i af raadsherlig Slægt,
 ” kom til Kong Theodericum, beklagede sig, at hun
 nu paa tredie Aar havde ført Proces med den Pa-
 ” tricio Formo. Kongen kaldte begge Parters Dom-
 ” mere til sig, og sagde: Dersom I ey inden Mor-
 ” gen er til Ende med et affige Dom i denne Sag,
 ” saa skulle I miste Eders Hoveder. De samlede
 ” og beraadsløge sig derpaa i tvende Dage, og affag-
 ” de Dommen. Juvenalia forsøgede sig derpaa
 ” strax til Kongen for at takke ham. Kongen lod
 ” kalde Dommerne, og sagde: Hvorfor have I for-
 ” halet i 3 Aar, hvad I nu have afgjort paa 2
 ” Dage, og han lod derpaa halsbugge alle disse
 ” Dommere, hvilket indjog Skræk i alle de andre”.

I Anledning deraf forsvarer Hr. Fors. Go-
 therne imod den Beskyldning, som gives dem, lige-
 som de havde været den eeneste Aarsag til Widen-
 skabernes Forsald i Europa. ” Hans Regiering,
 ” siger han om Theoderik; kan ey tilskrives det Bar-
 ” barie, som baade for og siden, saavel i Widensta-
 ” ber

ber, som i Sæder, herskede i Italien, og egentlig at tale en heller Gothicus i Almindelighed, end skönt det er bleven brugeligt, at kalde Meddelalderens flette Smag i Bygninger, Malerie, Statuer, Bogstavre, Skrivemaade, Gothisk, allene fordi Gothicus vare de berømmeligste blant alle Barbarer, som fulde ind i det romerske Herredomme; da man dog fra det 3 Seculo af kan kien- delig vise Smagens Afstaaelse, hvortil vel barbariske og uvidende Folks Anfald, og Nedsættelse gjorde noget, særdeles til at holde ved lige, og udbrede det engang allerede indførte Barbarie, men hvortil de sande første Aarsager vare de uophørlige indvortes og udvortes Krige i det romerske Herredom, Keysernes Uvidenhed, og de fleste Kristnes falske Indbildning, at deres Religion tillod dem en at dyrke hedenske Konster, og at læse hedniske Skribenter. Det er saa langt fra, at Theodorici Regiering bidrog noget til Barbariets Bedligholdelse i Italien, at han tvertimod, end skönt selv ulærd, søgte at udrydde det, havde og deri efter Omstændighederne nogen Fremgang; men da en paafølgende langvarig Krig, og Longobardernes Regiment, gjorde alt dette til intet. Westgotherne foresunde allerede Smagen fordærvet i Spanien, og da de selv ingen havde, og vare uvidende, saa er det ingen Under, at de deels en dyrkede Videnskaber, og deels dyrkede dem saaledes, som de funde dem for sig. Det samme kan og siges om Franker, Burgunder, Longobarder ic. hvilke dog en vare Gothicus, om man end ellers vil give dem Skyld; saa at det derfor er virkelig i sig selv ubilligt, at kalde den fordervede Smag gothisk; men som man dog en vel kan undgaae, da dette Navn er allerede allevegne vedtaget, særdeles af Kunstnere".

Den anden Bog handler om de gothiske Folk. Saadanne opregner Forf. i ligesaa mange Kapitler, 1. Gepiderne. Disse skulde i det første Aarhundrede været udgangne fra Norden, i nogen Tid opholdet sig paa en Ø ved Reichselen, omfider faldet ind i de romerske Provinter, og til Slutning, i Midten af det fette Aarhundrede være bleve udsatte af Longobarder og Avarer. 2. Heriberne. Deres første Sæde har været Scandinavien, hvorom anføres 2 merkkelige Steder af Procopius, som beretter, "at de i 6 Seculo, da de længe havde været udsatte i Landene ved Donau, sendte Gesandtere

til Thule, hvorved Procopius uden Tvivl forstaaer Scandinavien, for derfra at hente sig en Konge af Kongeslægten, hvilket ogsaa gif for sig, thi de funde der for sig mange af den kongelige Stamme; og paa et andet Sted, at de, efterat de vare bleve overvundne af Longobarderne, deels udsatte sig i Illyricum, og deels begave sig til Thule, under Ansørsel af mange af Kongeslægten, hvor Gaunterne, et talrigt Folk, gav dem Plads hos sig". Siden finder man dem i Slutningen af det tredje Aarhundrede i Mecklenborg. Deres tredje Sæde har været Landene ved Mæotis i det fjerde Aarhundrede; det fjerde i Byreungarn i det femte og fette Aarhundrede; det femte i Illyricum; og endelig det fette i Dacia ripensis ved Aar 548 og 553. 3. Hirri, hvis første Sæde har været i Liffland eller Estland, siden i Polen. 4. Scyrer, hvilke ogsaa først skulde have boet i Estland og Churland, og siden synes at have forflyttet deres Sæde til Overungarn. 5. Turcilinger, som dog ikkun synes at have været en Stamme af Scyrer, ligesom disse igien af Alaner. 6. Rugier. Tacitus sætter dem vel iblant Sveverne. Men Hr. K. R. vil, at man skal antage to Slags Svever, "de cene, som vare de egentlige, og hvortil han regner alle Herminoner; og de andre, som kun kaldtes Svever, fordi de enten stode i Forbund med dem, eller og havde samme ombankende Levemaade, som de, eller og maaffee allene, fordi de boede midt iblant Sveviske Folk, og saadanne have Angler, Varner, Longobarder, Rugier været". Deres første Sæde har været i Forpommern; siden finder man dem Norden for Donau, hvor de uden Tvivl have besiddet en Deel af Østerrige, Böhmen, og Mähren. At disse Rugier skulde være udvandret fra Rogeland i Norge, som Hr. Prof. Schöning meener, holder Hr. K. R. ikke for troeligt, efterdi intet utryffeligt gammelt Vidnesbyrd derfor findes, og denne Udvandring maatte gaae op i meget gamle Tider, siden Rugier allerede i Tacitus's Tid, og ventelig længe tilforn boede i Germania; men han holder dem snarere for et tydsk-gothisk Folk. 7. Varner. Deres ældste Sæde skal have været i Mecklenborg, men siden synes de at have behersket alt Landet fra Oderstrømmen indtil Eyderen, ja endog strakt sig paa den anden Side indtil Rhinstrømmen. Omfider bleve de ved Rhinen undertvungne af Frankerne, og de ved Østersøen af Venderne. 8. Vandaler, hvis første Sæde skal have været ved Havet i Bag-

i Bagpommern; hvorfra de ere blevne udjagede af Gotterne midt i det andet Aarhundrede, da man finder dem i Böhmen. Siden satte de sig fast i Dacien, i Slutningen af det tredie Aarhundrede; derpaa finder man dem i det fjerde Aarhundrede i Panonien, omfider i Gallien og Spanien, og endelig i Afrika i det femte Aarhundrede. Mogle blandede dem urigtig med Venderne. 9. Burgundier. Disfes ældste Sæde skal have været i en Deel af det Brandenburgske, og Storpolen, fra Oderen indtil Reichselen, siden i Lillepolen, derpaa i Böhmen, omfider i Frankenland, endelig i Gallien i det femte Aarhundrede. — Om ethvert af disse Folk meddeler Hr. K. N. en Mængde Excerpter af de gamle Skribenter, hvilke han ofte ledsager med kritiske Anmerkninger; og til Slutning anføres de nyere Skribenters Meeninger om ethvert Folk især.

Tredie Bog om Longobarderne. I Henseende til dette Folks første Herkomst og ældste Sæde følger Hr. K. N. Paulus diaconus, en indfødt Longobarder, som levede i Slutningen af det ottende Aarhundrede. Efter denne Skribent have de da i Førstningen været kaldet Winli, boet i Scandinavien, og havt Navnet af deres lange Skiæge. Hvoraf Hr. Forsf. slutter, at deres ældste Sæde har været i Wensyssel i Jylland, hvor efter hans Formodning i de ældste Tider boede tydske og ikke nordiske Folk, og hvorfra de maage være udgangne noget før Kristi Fødsel, eftersom man allerede ved Kristi Tider finder dem boende Sunden for Elven. Ved Scandinavien maage man saaledes ikke forstaae her det store Scandinavien, eller den store nordiske Halvø; men man finder ogsaa, at de Gamle under dette Navn have befattet de andre der liggende Der. Den største Vanskelighed bliver i Henseende til Tidsregningen, efterdi Paulus diaconus ikke lader dem gaae ud fra

Scandinavien tidligere, end i Midten af det fjerde Aarhundrede, og man dog allerede seer dem ved Kristi Fødsel boe ved Elven. Men denne Vanskelighed hæver Hr. Forsf. efter Muelighed, ved at vise, hvad der kan have ført den longobardiske Skribent i Bildfarelse i Henseende til Tidsregningen. I Midten af det ottende Aarhundrede skal dette Folk have boet i Sammelmarck og det lüneborgske, som Paulus diaconus kalder Scoringa; siden skal en stor Hunger have nødt dem til at flytte til Pommern; derefter finder man dem i Preussen, Storpolen, det røde Rusland, og i Böhmen ved Elvens Udspring, i Slutningen af det fjerde Aarhundrede. Hr. K. N. opregner deres adskillige Konger, og bestemmer Tiden, da enhver regierede, indtil den tappre Kong Alboin, som Aar 568 førte Longobarderne over Alperne, og indtog næsten den hele øverste Deel af Italien. Efter 3 Aars og 6 Maaneders Regiering i Italien omkom han ved sin Hustrues Svig, og det ved denne Anledning. " Han havde engang udi et " Gæstebud i Verona druffet meere end han burde. " Da befol han i et af Cunimundi (en Gepidisk Fyrstes) Hoved giort Bæger eller Skaal at indskænke " Vin for Dronningen (hun var Cunimundi Datter) og indbød hende gladeligen at drikke med sin " Fader. Herover blev Dronningen Rosemunda saa " forbitret, at hun besluttede at dræbe sin Mand; " og overlagde hun dette med Helmichis, der var " opfødt (og havde havt en Nimie) med Kongen, og " var hans Schilpor og armiger, uden Tvivl af " Schild eller Skiold, og bære, bærer, saa at " Navnet egentlig vil sige en Skioldbærer (efter hans " Raad formaaede hun ved en skammelig List den " tapre Peredeum til, at paatage sig Kongens Drab, " thi da hun ey kunde overtale ham dertil, saa lagde " hun sig i sin Kammerpiges (Vestiaris) Seng, og " hav

” havde Omgang med Peredes, som elskede Kam-
 ” merpigen, og sagde til ham: at nu maatte han
 ” enten omkomme Kongen eller og selv omkommes af
 ” ham. Derpaa befalede hun, da Alboin tog sig en
 ” Middagssovn, at Alting skulde være stille i Pal-
 ” ladsset; Hun lod borttage alle andre Vaaben, og
 ” hans Sværd, Spatha, ved Hovedgærdet af hans
 ” Seng, bandt hun stærkt, saa at det ey lettelig
 ” kunde nedtages og udtrages. Alboin vagnede dog
 ” op, ved det Peredens kom ind, og da han ey kun-
 ” de faae sit Sværd ud, for svarede han sig længe
 ” med en Fodskammel, men blev dog tilsidst dræbt.
 ” Hans Legeme begrove Langobarderne med megen
 ” Graad og Klage under en Trappe ved Palladsset”.
 — Med det Langobardiske Riges Oprettelse i Ita-
 lien slutter Hr. Forsf. dette sridbare Folkets Histo-
 rie, og beskriver derpaa deres Sæder efter Skri-
 benternes Vidnesbyrd.

Ved Lejlighed af de anførte Excerpter retter
 Hr. C. R. en Mængde historiske og kronologiske Feil,
 som ere begaaede af ældre, saavelsom nyere Skri-
 benter; undersøger ogsaa mange vigtige Læsemaader
 i de gamle Skrifter; og da alt dette skeer meest i
 forbigaaende, saa er et fuldstændigt Register ved
 Slutningen af dette Brev gandske umisteligt.

Beslutning.

Vi slutte hermed et Sex Aars Arbejde, som var
 bestemt til at vedligeholde og befordre en god
 Smag i Studeringer og Videnskaber blant vore
 Landsmænd, fornemmelig de opvoxende Lærde, og
 som vi ussøgte og haabe, ikke aldeles at have fejlet sin
 Hensigt. Naar vi see tilbage til Smagens og Vi-
 denskabernes Tilstand i vort Fædreland i disse Sex
 Aar; saa have vi ingen Marsag at være misfornoye-

de med vor Tilvert. Sproget, hvis Tilstand vi
 holde for det sikkerste Milometer til at dømme om
 den almindelige Oplysnings Tiltagelse eller Afta-
 gelse hos et Folk, har i denne Tid vundet fiendelig
 i Reenhed, Rigtighed, Finhed og Bequemhed til
 at udtrykke sig i alleh aande Materier. Den yndi-
 gere Deel af Literaturen, som vore Landsmænd al-
 rede for denne Tid havde faaet Smag paa, har ikke
 ligget udyrket. Tullin var traadt fra Skuepladsen,
 og for tidlig; men vi have seet hans Plads indtaget
 af en Ewald, som har overgaaet ham, og en Bull,
 som intet har givet ham efter. Det Selskab, som
 Frederik den Elskværdiges Omhu for sit Folkets
 Oplysning og Fornøielse stiftede til de skønne Vi-
 denskabers Opkomst, tabte intet ved sin Beskyt-
 ters, intet ved en Sneedorffs Død. Christian
 VII. føler sine Fædres Drift til at gjøre sit Folk lyk-
 keligt ved Videnskaber, og en arbejdsom Schlegel,
 en oplyst Lixtorph, en smaafuld Carstens samme
 Nidkierhed til at understøtte den høye Belgiorers
 Hensigter. Vi have seet dette Selskab krones Me-
 sterstykker i Veltalenhed af en Jacobi og Vogelius,
 og befale en Lund at blive Sprogets og Religionens
 Racine.

Skuepladsens Forbedring var giemt til den Tid,
 da Juliane og Friderich, efter at have reddet Fol-
 kets Sæder og Væ, skulde gjøre det vigtigt for
 sig selv, og opmærksomt paa Midlerne til at foræd-
 le og fuldkommengjøre sin Karakter. Imidlertid har
 en Tomfrue Biehl i det rørende Komiske, og en
 Wessel i det Burleske, fortient og erhholdet Hoved-
 stadens Biesald, ikke at tale om de Forsøg i det
 Tragiske, som Hr. Brun nyelig har givet os.

Jugen Deel af den behagelige Litteratur har havt
 større Lykke i det Liderum, vor Journal har befesti-
 get

get sig med, end Historien: Denne Videnskab, som indtager samme Plads imellem Videnskaberne, som Bygningskunsten imellem Konsterne, og deeler med de yndige Indsigter Behageligheden, med de alvorlige Nyttens. Vi have seet Philosophie, Statsklogskab, og Veltalenhed foreene sig i Hr. Guldberg, for at skaffe os en Verdens Historie, som fuldstørt skal blive den eeneste i sit Slag, ikke i Dannemark allene, men i Europa. De Herrer Snhm og Schönning d. e. udbredt Lærdom, sielden Oldkyndighed, usfortrøden Møye, ere blevne eenige om at udarbejde Fædrelandets ældre og midlere Historie, saaledes, at andre skulde faae desmeere Tiid og mindre Umag, som vilde opføre den nyere paa deres Grund. Dog ogsaa den nyere Fædrelandets Historie har ved en Gebhardis og Schlegels Flid vundet anseeligt i Rig-tighed og Fuldstændighed.

De skønne Kunster have gaaet i lige Skridt med de skønne Videnskaber, og hvad Under, om de havde overgaaet dem? Det til disse Konsters Frem-tary oprettede Akademie har seet sine Elever opvøxe til sine Lemmer og Lærere, og har fundet besætte en Sallys, en Jardins, en Pilos og fleeres Pladse med Landets egne Børn.

Dog have vi ikke saaledes adspredet os med det Behagelige og Smukke, at vi derover skulde have glemt de alvorligere og fornødne Indsigter i Vi-denskaber. Naturens Kundskab i sin fulde Bide er meget blevet lettet, saavel ved Oversættelser af fremmede Skrifter, som ved egne Landsmænds Ar-bejder. Ved det første Slags har fornemmelig Hr. von Aphelen gjort sig fortient, og af de sidste have vi havt Leylighed at vøse en Ginnerus's, en Mü-lers, en Brunniches og fleeres Møye. Ja i det ydre Norden have vi seet et lærd Selskab samle sig, fornemmelig til Naturvidenskabernes Udbredelse,

som, endskjønt det ved sine Lemmers Udspredelse, og nyelig ved sin værdige Stifters Død, har faaet haarde Stød, dog umueligslunder en Fredriks op-livende Varetægt kan gaae til Grunde. Et andet Selskab har Hovedstaden seet samle sig med større Lykke til den danske og norske Landhuusholdnings Fremtary, som fra en ringe Begyndelse har ved en savnet Bernstorfs Midkiærhed for Landets Belfærd, og ved de Herrer Zubners og Martfeldts Flid og Indsigt, tiltaget saaledes, at det nu udbreder vel-gjørende Virkninger i alle sit store Formaaes Grene. En af de vigtigste, Landvæsenet, har i denne Tid lidt mægtige Kystelser, som paa begge Sider have fysiselsat Skribenterne, nogle til at forsvare dets gamle Forsatning, hvoriblant de Herrer Lüttchau og Otto Didrich Lütken have udmerket sig; andre til at tale Ordet for Bondens Frihed og Eyendom, af hvilke vi især have vøst de Herrer Oeder og Torfel Baden. Kameravidenskaberne, et hidtil hos os lidet dyrket Studium, har vundet meget ved Hr. Martfeldts Flid og Indsigt, og Statskyn-digheden, skjønt berørt af mange ureene Hænder, har dog ogsaa i adskillige Skrifter vøst sig i et yn-digt Lys.

Saaledes have vi, saavel som andre fleere Folk, med Lykke giennemvandet i dette Tidsrum den hele Bane af nyttige og behagelige Indsigter. Kun Skade, at vor Smag i Videnskaberne bestemmes alt for meget efter vore Naboers. Deraf kommer det, at vi frembringe saa faa Originalskrifter; thi vi holde det for Væ nok at naae hine, og tænke sielden paa at bruge vore Nationalfordele til at overgaae dem. Deraf kommer det, at hvad Deel af Literaturen hos dem ligger udyrket, forsonnes ogsaa gemeenlig hos os. Mon dette ikke være Mar-sagen, hvorfor vi, i det Tidsrum, vi giennemgaae, have

have saa faa at fremvise, som med udmerket Fremgang have lagt sig efter de Videnskaber, der egentlig danne den Lærde, og fornemmelig efter den græske og latinske Philologie? — Meer Lykke har den hellige Philologie og den bibelske Kritik havt, og større forestaaer den. Vi have i Begyndelsen af vort Tidrum lovet Hr. Balle at skulle blive det i disse Videnskaber, som vi i Slutningen deraf have seet ham at være. Hr. Taubers Flid paa samme Bane have vi ogsaa havt Lejlighed at prise; og da nyelig de Herrer Ancher og Træskov have forenet sig til samme Hensigt, saa tvivle vi ikke paa, at jo en nye og glindsende Periode forestaaer den theologiske Literatur i Dannemark.

Om vort Arbejde selv er det ikke vor Agt her at sige noget. Det ligger for Publikums Dytte, og bør taale hvad Dom billige Læsere fælde over det. Det allene tør vi sige, at vi ere os vore Hensigters Reenhed bevidste, og at det aldrig har været vor Agt, enten at søge egen Roes af andres Vanære,

eller at bruge vore Blade til at udøve noget personligt Had. Vi have frit sagt vor Mening om Skribenten, og altid skaanet Personen.

At denne Aargang sluttet saa sildig, er deels Maasag, fordi vi ikke begyndte den, førend i Maysmaaned 1772, deels fordi den siden kom til at standse paa nogen Tid formedels det Stød, som overgik vore Forlæggeres Handelskontoir.

Endnu have vi ifkun at erindre, at de Stykker af denne Aargang, som ere betegnede med et Bogstav, eller noget andet Mærke, ere af fremmede Forfattere, og at vi ingen Deel tage i de Kritiker, som fra indeværende Maas Begyndelse ere udkomne fra Adressekontoiret i Kiøbenhavn under samme Titel som vort Arbejde, eller herefter maatte udkomme.

B***r, den 2den Dec. 1773.

B**n.

P. S. Efterat dette var skrevet, erholde vi en Anmodning fra de Herrer Direktører for det Kiøbenhavnske Adresse-Kontoir om at fortsætte den Kritiske Journal for Maas 1774. Og da vi efter denne Anmodning have paataget os dette Arbejde paa nye, saa udgaaer Journalen næste Maas fra vort Selskab, under den lidet forandrede Titel af Nye Kritisk Journal.

NB. Register skal følge med det første.

Indhold, af Høymesseprædiker, begyndt af Doct. Chr. Mich. Kottbøll, og fortsatte af Joh. Christ. Schönheyder	S. 193	Om Dagen den 17 Januarii 1772, ved E. N.	S. 41
Jonge, Nic. Skoleatlas	191	Omstændelsens Nytte i de varme Lande	238
Irlands Husholdning med Sedevare, af Chr. Martfeld	5	P.	
Isabelle eller den kierlige Ondskab, af Andr. Nagaard	120	Philomusus's Lykønskingsbrev til Prof. Balle	118
K.		Polygamie i Orienten.	237
Kaffe, den jemenske, den bedste	246	Pontoppidan, Joh. Ludv. Chr. om La- sternes Skade i Staten	131
Kalve, hvorledes fedes i Engelland	6	Priest, C. N. Prædiken paa 4 Søndag efter Nytaar	44
Kierlighed uden Strømper, af Wessel	283	Priser tilkiendte af Selskabet til de skønne Videnskabers Fjersremmelse	168
Knud den store skildres	28	Programma super Vell. Patere. af Joh. Gottschalch	281
L.		- - in solennem inaugurationem scholæ wiburgensis, af Biskop Kott- bøll	282
Langebeck, Jac. scriptores medii ævi, Tom. I	345	Q.	
Landmandens Lykfelighed ved Frihed og Eyendom, af Hans Bull	31	Qvod, conjunct. er allevegne et Relativum	23
Landvæsenets gamle Forsatning i Dannemark	74	R.	
Levirats Egteskaber i Arabien	236	Raad til Mødre, som selv opamme de- res Børn, af Mad. Le Nebour	49
Ligtale over Christoph. Discher ved Jac. Baden	57	Rede an G. burtsfeste des Königes, von Wessely	93
Lortale over Knud den store, ved Ped. Vogelius	25	Regner Lodbrog, Betænkninger over hans Historie	308
Lund, Jac. Joh. to Oder	38	Rettskaffenhed og Oprigtighed, Guds- frygts sande Væsen, af Joh. Christ. Schönheyder	17
Lybeckers, Joh. Ludv. Betragtninger over Marsagerne til Kornmangelen	185	Kottbøll, Doct. Christ. Mich. Indhold af Høymesseprædikener	193
- - - Applicationsudtog af Kongel. Forordninger 1ste Hæfte	209	- - Progr. in solennem inaugura- tionem scholæ wiburgensis	282
M.		S.	
Manna, det arabiske beskrives	247	Samarmog eller Græshoppeæderen	250
March, Beskrivelse paa Vandkommen der	256	Saly, Udtog af hans descriptions de la statue equestre	180
Martfeld, Christ. om Irlands Hushold- ning og Handel med Sedevare	5	Samlinger, af Ped. Frid. Suhm I B. 2 St.	73
- - Forslag til en Kongel. Refor- mationscommission	121	- - I B. 3 St.	172
Münter, Doct. Balth. Dauckpredigt	44	Schlegel, Joh. Heinrich Sammlung zur dæ- nischen G. schichte I B. 2 St.	179
- - Befehrungsgef. sichte des Gra- fen Joh. Frid. Struensee	321	Schönheyder, Joh. Christ. Rettskaffenhed og Oprigtighed, Guds frygts sande Væsen	17
N.		- - Prøve af en dansk Psalme	195
Nannestad, Doct. Nic. Indhold af Af- tensangsprædiker	105	Schön-	
Nervorum cervic. anatome a Jan. Bang.	40		
Nerveormen	245		
Niebuhr, Carst. Beschreibung von Arabien	225		
O.			
Oder, to ved Jac. Joh. Lund.	38		
Ovin, hvem har været.	362		

Register til den Kritiske Journal for Aar 1772.

Schöning, Gerhard, Norges Historie		Thor, hvem har været	366
I Deel	293	Trauerrede über den Grafen Bern-	
Scriptores medii ævi Tom. I.	345.	storff.	158
Selskab, et Agerdyknings oprettet paa Is-		Tulin, Christ. Braunmann Skrifter 2	
land	169	Bind	89
Skoleatlas, ved Nic. Jonge	191	Tyrkerne hade Europæerne	232
Smum, en farlig Vind i Arabien	228	Tychoniana 2 Bind ved Christoph. Gies-	
Statskonsten, hvor nyttig for en Præst at vide	128	sing.	337
Subm, Ped. Frid. til Kongen	12		
" " tydsk Overs.	60	u.	
" " Samlinger I B. 2 St.	73	Alphilas, Tanker om hans gothiske Overs.	
" " " " I B. 3 St.	172	af de fire Evangelister	402
" " Dom over adskillige Skribenter		Underretning, paalidelig om Rnevold	
" " rettes	173	Brandts forhold, af J. Hee	314
" " Om Odin og den hedenske Gudelære	361	Unterricht von Pferden, von P. C. Abild-	
" " Historie om de fra Norden udvan-		gaard	99
" " drede Folk I B.	401	v.	
Sverdrup, Bernt, en sand Christens		Varne, for megen er Børn skadelig	53
forhold i Henseende til gudelige		Weide, Johanna Maria, Kjøbenhavns Be-	
Løfter	159	leiring	108
Sprøgetale over Greven af Bernstorff		Vogelius, Peder, Lovtale over Knud	
af Mort. Hübner	153	den store	25
		w.	
Taler paa Kongens Søndagsdag i Sorø		Wessel, Rieklighed uden Strømper	283
1771.	131	Wessely, Hartvig, Rede om Geburths-	
" gudelige af Mag. Nic. Ed. Balle	275	feste des Königs	93
" ved sine theologiske Forelæsnings		z.	
" Begyndelse af samme	370	Zarine, et Sørgespil ved Joh. Nordal	
Tanker afbrudte i Andledning af Be-		Brun,	81
skermelsesdagen af E. B.	65	ø.	
Tetens, Ped. Guds besynderlige Forsyn		Østrup, Jørg. Herrens viffe Havn Guds	
for sin Salvede	61	Folk til Advarsel	16
" Erindr. imod Recens. deraf	141	Øvelser i det latinske Sprog hvorledes bør	
Text, om en Prædikant bør forlade den		skee	22
foreskrevne	280		

Kjøbenhavn

Kongelig privilegerede

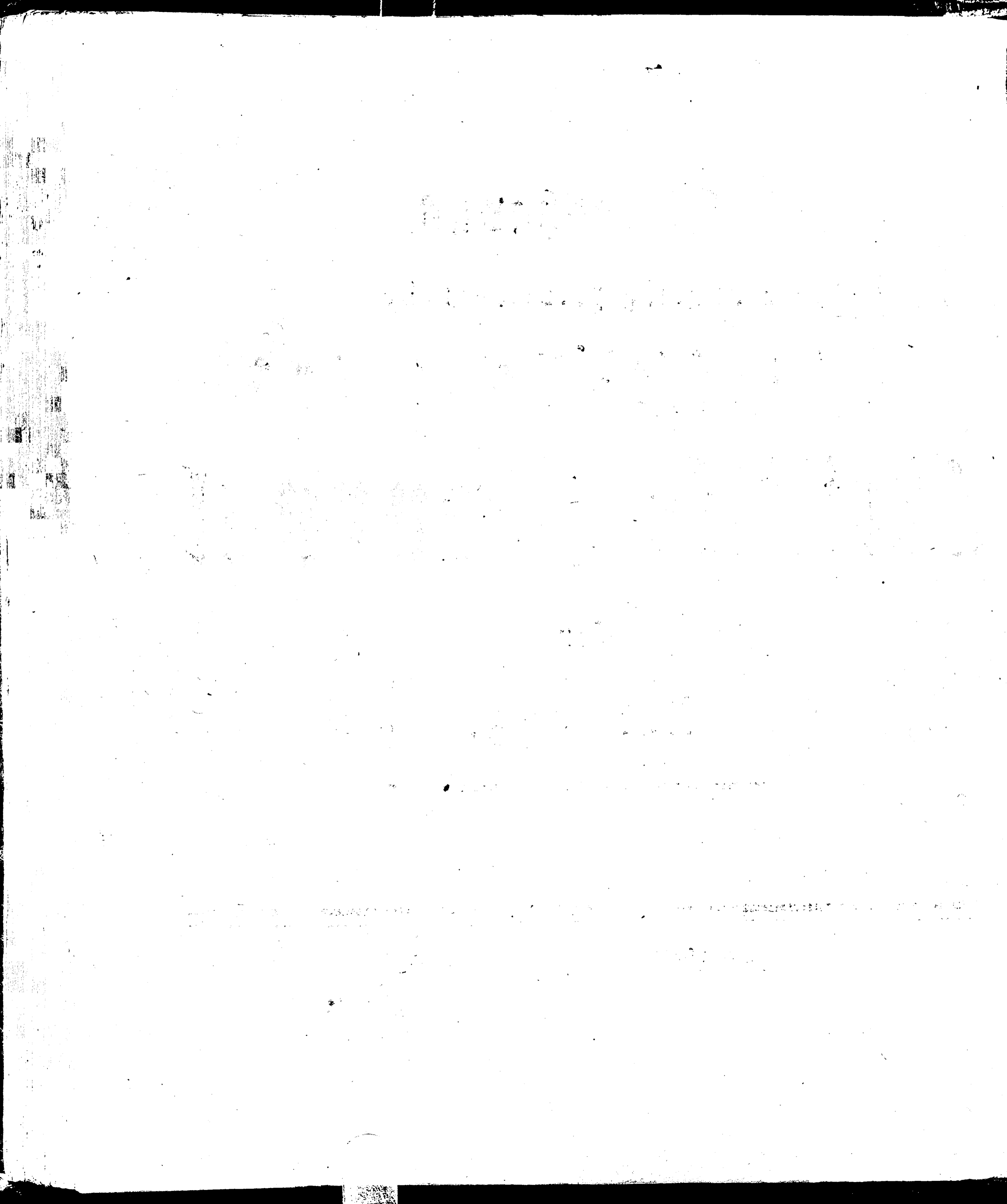
Adresse-Contoirs

Kritiske Journal

for

Mar 1773.

Udgivet fra Adresse-Contoivet i Kjøbenhavn.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs Kritiſke Journal.

No. I og 2. ————— 1773.

Forsøg til en moralsk Afhandling om Tarveligheds
Indfyldelse i et Folks Tilstand, Virksomhed
og Sæder; af Jens Bech S. St. ministerii
Candid. — — Sunt certl — — — Fines
Qvos ultra citraque nequit consistere rectum.
Horat. Kjøbenhavn 1772. hos Forleggeren
Gyldenhal i Trompetergangen No. 112. for 10
s. 8. 48 Sider.

Den Indbydelse, som Selskabet til de skønne
Videnskaber's Forfremmelse gjorde til en saa-
dan moralsk Afhandling, har foranlediget For-
fatteren at vove dette Forsøg, og derimod kan ingen
have noget at sige. Selskabets Indbydelse bør just
opmuntre enhver til at prøve sin Evne, men naar
han, Selskabets Dom uagtet, lader sit Forsøg tryk-
ke, og saaledes appellerer fra Selskabet til Publicum,
saa sætter han sig ogsaa blot for en strengere Dom,
hvis hans Sag er desbedre, siden hans sidste Dom-
mere maae kjoibe sig Ret at dømme ham, da derimod
hans første Dommere selv have indbudet ham til at
skrive.

Vi, som ogsaa høre til Publicum, og af hans
Forlægger have kjoibt os Ret at bedømme hans Af-
handling, maae tilstaae, at samme ikke har gjort os
fuldest, eller holdet hvad Titelen lover; man venter
strax en nøye Beskemmelse af Tarvelighed. Man
finder ingen anden, end denne Forklaring:

”Fornøielighed boer paa Grændsen imellem Trang
”og Overdaadighed: Tarvelighed er den Bey, som
”fører derhen; thi den holder sig i en lige Afstand fra
”for lidet og for meget. Den Tarveliges Bestrø-
”belse gaar til Naturens og Velanstændighedens
”Fordringer at fyldestgjøre: Tarvelighed er altsaa

” en Dyd, en Hoved-Dyd, der indeholder Sæden til
” mange andre.”

Saaledes bliver Forfatteren en tidlang ved at
berømme Tarvelighed, og hans heele Afhandling er
egentlig intet andet end en Lovtale over denne Dyd,
hvis lykkelige Følger han dog mindre viser af Tarve-
ligheden selv, end af de Uheld, en overdreven Yppig-
hed fører med sig.

Endskjønt dette ingenlunde opfylder Selskabets
Hensigt, som forlangte en Afhandling om Tarvelig-
heds Indfyldelse i et Folks Tilstand, det Virksom-
hed, og dets Sæder, hvis Opgave altsaa deeler sig i
treende meget vigtige og forskjellige Høfter, hvoraf de
tvende første i sær meget lidet berøres, og Forfatteren
altsaa ingen Præmie kunne vente, saa ville dog hans
Sammenligning mellem Yppighed og Tarvelighed
fornøye andre Læsere, naar han deri allene havde be-
sluttet sig paa større Orden, et behageligere Fordrag,
rigtigere Sætninger, og vogtet sig for vidtløftige
Digressioner.

Det er ret Skade, at Hr. B., som paa ad-
skillige Stæder giver Prove paa Genie, og Evne til
at skrive tydelig og smukt, vælger sig paa mange an-
dre Stæder for at gjøre sin Stil mørk, og søger en
Kunst i at fordærve Naturen; Han kalder det i sin
Forerindring: ”At indklæde almindelige Betragt-
ninger i en zjurlig Stil”. Men almindelige Be-
trægtninger forskyldte ikke Læseren den Umage at ud-
vikle dem, naar de ere alt for kunstig indklædte, og
denne Prydelse duer slet intet, naar den, som her paa
mange Stæder foranlediger deels urigtige, deels uty-
lige Meeninger. Det vilde være meget vidtløftigt at
igienneengaae alle, men et Par Exempler kan ikke
skade: Saaledes begynder Forfatteren. ”Som alle
” Dyder ere grundede i den menneskelige Lyksalighed,
” saa ere Lasterne derimod ligesaa mange Kilder til
” det modsatte”. Han vil nok sige, at Dyden er

Kilden til Lyksalighed, og Lasterne til Ulyksalighed, deri har han Ret; men at Dyd er grundet i menneskelig Lyksalighed, er urigtig, og Modsætningen svarer da heller ikke dertil.

Paa den følgende Side: "Da Mennesket bruger sin Fornuft og Frihed til at konstile Naturen, saa taber denne sin Enfoldighed, og han sin Fornøielighed. Mennesket" siger han forhen "hvis det ville være ligesaa eensfoldig, som Naturen skulle intet fattes". Har Menne sket da ikke just Fornuft fordi det skal konstile Naturen, og derved see sig den Underhold erhvervet og tillavet, som Naturen gav Dyrene uden Kunst hver efter sit Luft-Strøg? hvorledes skulle alle nordlige Lande kunne beboes, uden stedse at konstile Naturen? o. s. v.

Den Politiske Randestøber — Et Ugeskrift copieret af Josias Leopold Bünch No. 1. Kjøbenhavn 1772, trykt hos Joh. Rud. Thiele, 32 Sider 8.

Det er Beskedenhed af Forfatteren, naar han kalder dette Ugeskrift en Copie; Intet kan være vissere, end at det er en Original, som er Josias Leopold Bünch fuldkommen værdig. Indholden er endeel urimelig, usammenhængende og ondskabsfuld Snak, som enhver skikkelig Randestøber-Dreng ville skamme sig ved, naar han blot havde sund Forstand, men da denne gandske vist mangler Forfatteren, saa undre vi os ey over at han bliver ved at skrive, men kun over, at han kan finde en Forlægger. Vi tile derfor med at anmeldte dette 1ste No.; siden ingen flere rimeligviis kan ventes.

Bonde-Speyl, hvori kan sees, hvorvidt Landmanden selv er Marsag til den grasserende Syge blant Horn-Dvæget, saa og til den høye Kornpriis, og den deraf flydende dyre Tid i andre Ting i Henseende til Kreaturernes Behandling, tilligemed en Underretning om at afværge disse Lande-Plager o. s. v.: af J. E. D. W. Kjøbenhavn 1772. hos N. H. Godiches Efterske, 8. 20 Sider.

Uf dette Bonde-Speyl sees ikke andet, end at Forfatteren har skrevet om Ting, som han ikke forstaaer; At Dvæg-Sygen ikke skulle have andre Marsager, end slimig Blod, eller voldsom Behandling, saaer han ingen til at troe, ligesaa lidet, at god Nygt skulle kunne forebygge, og Marscladen, samt opløst Salpeter curere den; Ikke mindre urigtig indbilder han sig, at den dyre Tid paa Korn-Vahre skulle reyse sig af at Bonden holder for meget Dvæg paa Stald, som foeres om Vinteren med Korn; enhver nogenlunde kyndig Landmand veed det, som er tværtimod, og leer Forfatteren ud, naar han ey vil tilstæde Bonden meere Dvæg om Vinteren, end med got Foder kan forsynes, uden at gribe til det reene Korn; Den Sællandske Bonde er glad, naar han har Halm til sit Dvæg, og drømmer aldrig om at foere med reent Korn.

Fridlev eller den ædelmodige Prinds. En Fortælling af Emanuel Balling. 8. Kjøbenhavn 1772. Hos Halager, 64 Sider 1 Mark.

Smigrerie og Nederdrægtighed have saa misbrugt Berømmelser og Lovtaler, at det er næsten nødvendig for en Forfatter, der vil berømme den, (levende) virkelig Store, at søge nye Indklædninger til sin Lovtale.

Forfatteren af denne Fortælling haver virkelig indseet denne Nødvendighed, og derfor indklædt en stor og elsket Prindses Berømmelse i en Slags historisk Stil. Nationen er vel eenig med Hr. B., at hans Helt fortjener al Panegyrikens Regelser, og vi troe, at Forfatteren kan have vovet dette Forsøg i de beste Hensigter; men vi frygte for Hr. Bs. Kræfter ere ikke dette Arbejd voren.

Stykket er for jævnt til en Lovtale, og for pyntet til en Fortælling. Skrivemaaden er meget monotonisk, thi de bekiendteste Ting blive ideligen fremsatte ved en Mængde Ord og Omkrivelsler, og det næsten paa een Maade, hvilket kieder Læseren overmaade. Den heele Tone minder Een alt for tit om den 17de Januarii Journal i Aften-Posten, og med Forfatteren af den ville vi dog nødigt ligne Hr. B.

At Prindsens egenhændige Breve ere aftrykte Ord til andet, er vel noget dristigt; thi lad være, de

de betrefte offentlige Ting, saa ere de dog at ansee som private Skrivelser, da de fleeste indeholde Paa-mindelser og Forespørgsler, om hvilke Publicum aldeles ikke behøver at underrettes. Man see S. 32, 34-39 og S. 41-43.

Man tillade os endnu en liden Anmerkning. Vort Sprog flecter kun lidt, det er derfor nødvendig, at vore Skribenter med Flid holde Hævd over de saa Flexioner, vi have; Verbernes Pluralis i Præsenti bliver vel i daglig Tale gjort som Singularis, men det bør ikke berettige os til ogsaa at skrive saaledes. Vi meene, I see o. s. v. bør det heede, og ikke: vi meener, I seer. Dette har vor Forfatter ey altid iagttaget; ligesom han ogsaa skriver Een, hvor det er Artikelen, og derved ophæver Forskiellen mellem denne og Tal-Ordet. Ved saadanne Smaating rodfæstes Misbruge i Sproget meere og meere, og ikke sjelden lider Tydeligheden og Kortheden derved meere end man troer.

5.

Dansk Historisk Almanak for Aaret 1773; ud-givne af det Kongelige Videnskabers Societet. Kjøbenhavn, findes tilkjøbs hos Directeuren over Hans Kongelige Majestets og Universitets Bogtrykkerie, Nicolaus Christian Høpfner, in 8. 4½ Ark, 2 Kobber-Tavler og 2 Tabeller.

Naar Kalenderen skal kunne ansees for en Bog, saa er den vist nok næst Hovedbøgerne i vor Religion den almindeligste blant alle Bøger; man har derfor og allerede længe betient sig af denne Lejlighed, og brugt Kalenderen som et Vehicel til at gjøre almindelig nyttige Sandheder bekendte blant Mængden. Dette Kostgreb gjør de Lærde Være. De bør altid gjøre nyttige Sandheder saa almindelige, og tillige saa forståelige, som det er mueligt; men at man just har valgt denne samme Vey til at forplante ubetydelige og iblant skadelige Kundskaber, er saa meget meere at beklage, jo større den Omkreds er, hvori man udbreder dem. Man maae ynkes over at see Overtroe udbredet ved Kalender-Propheetier, og Lotto-Kalendere med Underviisninger at forspille sin ti velige Belskærd, hvormed Lotterie-Interellenterne i Rige-Stæderne og paa andre Stæder

saa viselig forsørger deres Kunder. Fuldkommen saa skadeligt er det vel ikke, om man indrykker Statistisk, Genealogie og Videnskaber af det Slags i Almanakkerne. Men de ere dog langt fra ey almindelig nyttige nok til at fortiene et saa betydeligt Sted, thiet hvert trykt Blad, som man vil bringe iblant den almindelige Mand, er for hellig til at blive opfyldt med hvad der ey er almindelig nyttig, om det saa og var Morgen-signelser og Psalmer, saa længe den almindelige Mand behøver at undervises fra saa mange Kanter. Maatte dog Forfatterne af saadanne Anhang til vore Kalendere have Hr. Abts Maale-Stav for Skribenteres Fortieneste for Dynene; saa ville de uden Tvivl gjøre et nyttigt Valg; og naar man havde gjort dette først, saa kunne man siden gjøre Almanakker for Astronomie, Navigation, Landhuusholdning, Have-Dyrkning, Poesie, og om man vil, en Almanak des Rendes Vous, for at fremme enhveres Tarv.

Nærværende Kalender, som Videnskabernes Societet har besørget, henhører iblant dem, som har en speciel Hensigt, og indbefatter noget af Fædernelandets Historie og Astronomie. Indretningen af den er overeensstemmende med den i vore almindelig brugelige Kalendere. Den Rubrike Simmelens Forandringer indskrænker sig allene til Soel og Maane. Man har altsaa udeladt, hvad man ellers har sat til om Planeterne. I Steden for Veyr-Propheetier staaer her meget bedre Veyrligets Jagttagelser for 1771, som maaskee dog havde fundet bedre Sted hos de øvrige Observationer af Veyrliget. Tab. III. & IV.

Historien er her forvandlet til en Dagbog, da det Mærkværbige deraf bliver henført til de Dage, hvorpaa det er forefalden; dette fører vel den Uleylighed med sig, at man ved at læse en eller flere Sider ned efter, ofte maae vandre fra et Seculum i et andet, for at føre ethvert Factum tilbage til dets egentlige Tidspunkt, og at man for det andet bringer gandske forskjellige Facta paa een Gang ind i Hovedet. Imidlertid er det altid behageligt, paa enhver Dag at see, hvilken Tildragelse gjør den mærkværdig, og desuden maae man være De Herrens Udgiwere forbunden, at de har sammendraget Data af saa mange Begivenheder under eet.

Det astronomiske Anhang indbefatter Jagttagelser for 1771, og en kort astronomisk Afhandling. Efterretningen om de i ovenmeldte Aar bemærkede

Pletter i Solen udgør henved 2 Ark, og da den staaer der uden nogen Forklaring, over hvortil den skal bruges, saa vil en astronomisk Læser ey let kunne svare sig paa det Spørgsmaal: cui bono? men naar man tillige har læst den Afhandlig, som findes i Selskabets Skrifter over samme Materie, kan man let falde paa at troe, at den maae være til at bekræfte en eller anden Theorie. En høfuyet Kobber-Plade viser i 16 Figurer, hvorledes Solens Vilde i ovenskrevne Aar paa 16 forskjellige Maader er blevet vanziiret med Pletter. Jeg tør ikke sigge ziret, thi Pletter i Solen ere til alle Tider Ufuldkommenheder, saa lidt som de nu endskiont maae være det i det smukke Kiøns Ansigt. Tavlen over Længden og Bredden af meer end 200 Steder, tilgemed den dertil hørende Forklaring, er vel et blot Fragment, men dog til megen Nytte. Man finder vel saadanne Tavler her og der, i sær i astronomiske Kalendere, men deels ere de ufuldstændige deels ikke overeensstemmende, deels er man usikker om, hvorvidt man kan lide paa Rigtigheden af Angivelsen; til en fuldstændig Catalogus locorum hører at anvise alle forskjellige Angivelser for et og det samme Sted, tillige med Efterretning, om hvad Methode dertil er bleven brugt, og om hvorvidt man kan forlade sig til den Mand's Redelighed og astronomiske Indsigter, som har gjort dem, for iblant de forskjellige Angivelser at vælge den troværdigste. Vi see med Fornøyselse, at Forfatteren af dette Auhang har valgt sig saadan Plan, hvoraf nærværende udgør enten Begyndelsen eller dog en Deel; de ere alle, kun 4re undtagne, laante af de parisiske Memoires, og dog har han kun betient sig af dem til Aaret 1754. Heraf kan man forklare den Forskiel, som findes mellem denne og den la landiske Tavle, da den sidste uden Tvivl har rettet sin enten efter seener, eller og maaskee vel efter blot skrevne Bestemmelser. Vi ønske i det øvrige, at dette vigtige Arbejde for den mathematiska Geographie ey maae vente efter Fortsættelsen af denne Kalender; men før komme til Fuldkommenhed, og meddeles den gandske lærde Verden.

For at paatage sig et Arbejde af dette Slags maae man fornemmelig være utrættelig i Eftersøgelse, forudsat, at man er Sagen vel bekendt. Dette finder manielden samlet, og deraf kommer det, at baade dette og andre saa nødvendige Arbejder saa længe ere blevne opsatte. Saaledes mangler vi endnu fuldstændige Sammenligninger over

Maal, Vægt og Mynter i Europa, og saa mange Efterretninger, man endskiont har derom, saa mangler dem dog alle Fuldstændighed. I Krausens Contoirist og Münchhausens Hausvater staae vel allerede temmelig fuldstændige Compilationer, men ingen Borgen for deres Tilforladelighed, og desuden har de ikke betient sig af de seuerer Værker i den Materie, hvoriblant vi allene vil nævne: Macé de Richemourgs Essai sur les rapports de monnoyes d'or & d'argent de l'Europe avec celles de France af 1764, og TILLET'S Essai sur le rapport des poids étrangers avec le marc de France i de franske Memoires for 1766. AMZ.

VITA EINARI TAMBESKIELVER, quam ut Specimen pro Stipendio Collegii medicei conscripsit & more solito defendit SEVERINUS MONRAD, Decanus Commun. Reg. Respondente Edvardo Colbiörnfen, in auditorio Collegii Medicei Die Decembris Anno MDCCLDXII. Hafniæ Typis Augusti Friederici Steinii.

Denne Biographie af Hr. Monrad over en af Norges berømmelige Helte er et Stykke, hvoraf vi ønske flere Exempler, og som gjør baade Forfatterens Valg og hans Udarbejdelse Værd. En Mand, som ved saa mange Prøver paa en virkelig stor Helt har gjort sig saa fortient af sit Fæderland.

- ” Som ved sit Raad i Fred, ved Buen stor i Krige;
- ” Tre Kongers høyre Haand, i Troskab uden Lige,
- ” Hos Tyrster selv mod Uret tale tør;
- ” Som elskte Landets Vel, foragted' egen Nytte.”

En saa stor Mand fortiente vel ved alle Lejligheder hans Landsmænds Erindring. Hr. Bruun har allerede fornøyet den som Digter i et Sørgespil af samme Navn, hvoraf de ovenansførte Vers ere tagne, og nu leverer Hr. M. os Historien af hans Liv. Han har betient sig i den Anledning af Sturlesen og Toræus, og foruden vore nyere Skribenter i den norske Historie af Adamo Bremensi og Theodoro Monacho. Vi vil, for at fornøye vore Læsere, med en Prøve af Forfatterens Skrivemaade, vælge det Sted, hvor han, efterat have beskrevet

vet hans Helts berømmelige Liv og sørgelige Død, bestemmer hans Karakter. "Hunc vitæ finem habuit Einarus, vir multis nominibus memorabilis. Summis animi corporisque dotibus fuit a natura instructus. Erat magna eademque eleganti statura & ingenti robore præditus. Rei militaris, cui a puero operam dederat, tam peritus fuit, ut nemo magis. Juris præterea legumque apprime gnarus, hinc quod suum erat jusque populi, quem semper protexit, accurate noverat. Idem patriæ amantissimus, qui non verbis, sed maturis consiliis & vitæ etiam periculo mederi maderi malis non timuit; fervido autem & pertinaci erat ingenio, quod nulla vi aut minis terreri fle-tiqve ad obsequium potuit, prudens tamen idem, ubi res postulabat, atque in bello præsertim moderatus. Liberalis in afflictos cives; qui ope ipsius iudigebant, nec tamen prodigus erat. Immo, licet divitiis afflueret, juris sui adeo tenax, ut ne nimium quidem remitteret, inprimis cum injuriam sibi fieri intelligebat. Superbus autem vindictæ cupidus, & se ipsum magni faciens, nec re-gibus ipsis, nisi legi obtemperarent, obsequiosus; servitutis vero ante omnia impatiens, tyrannidem-que exosus. Hinc mirum non est, quod imperio-fo Haraldø non placuerit, quodque hic tam gra-vem censuram tollere quæsierit. Quo jure autem occidi eum jusserit, difficile est judicare; neque tamen est dubium, quin parum caute se interdum gesserit. Immo ad ultimum regiæ dignitatis pene immemor fuisse videtur. At qui totam vitam sa-luti patriæ impenderat, forte aliquid generose in-dulgendum esset; forte etiam senectuti prope sep-tuagenarii aliquid dandum foret, nec unus error exstingvere posse totius vitæ benefacto videtur." Vi erindre os ved denne Lejlighed Philoctets For-svar i Hr. Voltaires Oedip:

Par dix ans de travaux utiles à la Grece

J'ai bien acquis le droit d'avoir une foiblesse.

Det var at ønske, at Hr. M. ostere ville fore-trække saa værdige Sujets enten af vore Rigers Hi-storie, eller andre Deele af Literaturen for de al-mindelige, tørre, enten søleklare Sandheder, eller uopløselige Problemer, hvormed vore academiske Ut-leter saa ofte ndruse sig. Det skulde vel ikke foru-rolige de roesværdige Stiftere af vore Collegier i deres Grave, om flere af vore Studerende, i Ste-den for at forsvare Sætninger, som enten ingen meere tvivler om, eller meere troer, eller i det ringeste in-

gen meere læser, ville vælge sig enten Stykker af de-res Fædernelands Historie, som Hr. M., eller af Kameral-Videnskaberne, som man studerer alt for lidt i Danmark, eller af Moralen, som man al-drig kan studere for meget, eller af enhver anden Vi-denskab, end den Scholastiske Philosophie.

Vi veed ikke, om vi i en Periode, hvor man endnu foretrækker vore lærde Heautontimorumenen for en Mand af Smag og Genie, tør forsøre dem til at vove sig i de smukke Videnskaber; men vi veed, at vi kunne love os meget af saa ducelige Ho-veder, som de fleeste Studerende paa vore Collegier naar de ville ansee det for ligesaa stor Nødven-dighed at skrive smukt, som det for nærværende Tid er allene at skrive. Theorien af vore smukke Kon-ster og Videnskaber trænger i sær saa meget til For-bedring, at vore Artister og vore skønne Mænd vilde vinde uendelig ved at overbevises om, at til et Mesterstykke udfordres meere end allene Genie.

Det forstaaer sig, at disse Afhandlinger skulle alle være skrevne i Rom's Sprog, eftersom man dog endelig skal forstaae dette Sprog bedre end sit eget, men de ville derfor ikke være til mindre Nytte, og de kunne derfor skrives lige smukt. Man læser endnu en Vida, Poemerne over Maler-Konsten, og flere Styk-ker af det Slags i Vers og Prose med Fordeel, om-ændskiont de ere skrevne i Latin; og vi har en Skri-bent blant os, som skriver Rom's Sprog ligesaa up-perlig, som sit eget, omændskiont han ikke er fød i Augusti Tid.

* W. *

De Retsindiges Critique over den homelitiske Journal, skrevet af en Welsommende. Kjø-benhavn, trykt hos Poul Herman Høfke 1772. Et Pueri Nasum Rhinocerotis habent. 1 Ark.

Forfatteren begynder med at viise de skadelige Føl-ger af den Homiletiske Journal, nemlig For-agt for Religionen og dens Lærere, og dernæst hvad som kan undskyldes en Prædikant, naar hvert Ord ikke er critisk rigtigt; havde han udført dette noget grundigere, vilde han have gjort sig Læseren meere forbunden end ved Endeel Grovheder mod en Forfatter som ikke er værd at ivres over.

Anti-Journalen eller Betænkninger over den Homiletiske Journal. Kjøbenhavn, trykt hos August Friderich Stein 1772; samt dens No. 1 og 2. for 3 Ark. 8.

At en Homiletisk Journal skulde være aldeles uden Nytte, forestille vi os ikke fuldkommen afgjort, saa længe Prædikener ere menneskelige Foretagender, som have de Fejl som kunde rettes og Skindheder som bør mærkes. Det første til Nytte for Læreren, det sidste til Nytte for Tilhøreren, men ingen af Deelene bør skee med saadan partisk Heflighed og Grovhed som er Forfatteren af den Homiletiske Journal egen. Sagen der tales om, er saa vigtig og Lærestanden saa agtværdig, at hiin ikke bør behandles letsindig, eller denne gjort latterlig, hvilket virkelig skeer, naar en Lærere beegnes saa uanstændig, som Hr. Ch. i den homiletiske

Journal, hvor han og hans Prædiken overalt bespottes, og ikke det ringeste Noesværdige anføres, uagtet dette sidste burde i sær være Journalens Dye-meed; den burde anmærke de smukkeste, meest værende og undervisende Stykker, naar den skulle opbygge Læseren, hvorved den tillige vilde blive en Prædikens lemfældigste Kritik. Man undrer sig altsaa ikke over, at den homiletiske Journals Fortsættelse er forbuden, ligesaa lidet, som over de derimod udkomne Skrifter, hvoriblandt den her ommeldte er den usyagtigste, som giennemgaaer Kritikken over hver Prædiken i sær, og forsvarer dem paa det beste. Men naar Forfatteren i Slutningen af No. 1. anfører Svogerklub med Hr. Bastholm, og Roser uden Tidser, som Egenskaber hos en af de homiletiske Journalister, og saaledes offentlig peger paa den, han meener, saa er det en stor Ubeskedenhed, hvis han siger sandt, og en uforstammet Dristighed, hvis han lyver.

Bekjendtgjærelse.

Iblandt de mange Slags Periodiske Blade, som man hidtil har faaet fra Presserne, og som ventelig fremdeles kan være os i det Nye-Aar tiltænkte, synes et Maanedsskrift i den Theologiske Videnskab at ikke skulle blive et ubetydeligt, eller unyttigt Værk at foranstalte for det Slags Læsere, som deraf kunde drage Nytte og Fornøjelse; og deres Tal burde ey formodes at være lidet i Landet. Et saadant Værk kunde nu fra det Nye Aars Begyndelse, og siden efterhaanden udgives under den Titel: **Maanedlige Samlinger af nyttige Anmærkninger, Religionen og Lære Embedet vedkommende.** Dette Arbejde, om det skulde faae Fremgang, udfordrer Hielp og sælles Understøttelse, helst af de Herrer Geistlige, som det meest vilde interessere; og da jeg Undertegnede agter, næst Gud, at gjøre en ringe Begyndelse dertil med nogle Ark inden forstkommende Januarii Maanedss Udgang, foruden meere, som i Fremtiden kan foranlediges, saa formodes det af flere mine respective Embeds Brødres større Duellighed og Flid at bidrage fremdeles til Værkets Forsættelse, hvortil en fuldstændig Plan i den første Maanedss Samling skal blive forelagt. Men der behøves til dette Anlæg saavel en Forlægger, som og et Selskab af lærde og bequemme Personer til Samlingens Valg og Bestyrelse, som begge Deele best maatte træffes i Hoved-Staden. Til den Ende bekjendtgjøres dette til deres behagelige Omdømme, som kunde have Venlighed og Lyst til dette Forslag at iværksætte. I saadan Fald og paa forventende Notice derom, enten i Adresse-Avisen, eller ved particulair Efterretning, skal det belovede fra mig til ovenmeldte Tid være tilrede.

Den 22 December 1772.

Peder Bering Gjørup,
Præst ved Østoste Meenighed i Lolland.

Uargangen af disse Blade Foster:

I Kjøbenhavn, Siælland og Lolland. Sydn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 3. ————— 1773.

Prædiken paa Sierde Søndag efter Tye. Aar,
over Evangelium Matth. 8, 1-13, holden for
Garnisons Meenigheden i den Herre Zebaoths
Kirke, til en hellig Erindring af den store Til-
dragelse, som den 17de Januarii sidstafvigte
var foregaaet paa det Kongel. Slot Christians-
borg

af
C. A. Priebst.

Jesu Naadebesøgelses høytidelige Modtagelse,
betragtet i den første Prædiken, som blev holdet
fra den nye opbygte Prædikeſtoel i den Herre
Zebaoths Kirke, paa den Første Advents Søn-
dag, over Evangelium Matth. 21, 1-9.

af
C. A. Priebst,
Dansk Garnisons Præst.
Aar 1772.

Det er en Fordeel for Tilhørere saavelſom Lærere,
at der gives tilfældige (Casual) Prædikener.
Tilhørere vinde derved kraftigere Opmuntrin-
ger, og i dem driftigere Midler til Opbyggelse. Læ-
rere tage Deel med i denne Binding, da Opbyggel-
sen er deres Dyemeed; men herforuden bydes dem
Leiligheder, ved hvilke deres Gliid kan opvækkes, ud-
mærke sig, og tilligemed deres Duellighed kiendes, til
Fordeel for Guds Kirke i Almindelighed; og en hver
førskildt Meenighed beſynderlig. Det ſkader i denne
Hensigt ikke, at diſſe Leiligheder ey formeget indſkræn-

kes, naar de kun ikke blive for mange, og derved tabe
den Opvækkelse, de ſkulle give ſaavel Lærere, ſom
Tilhørere.

Vi billige derfor den Hr. Forfatter, ſom har
ladet diſſe tvende Leiligheder være ſig Opmuntring
til en forøget Gliid, og vildet tiene ey alleene ſin Mee-
nighed, men ogſaa det Almindelige, med dens Frugter.
Den første var det uden Modſigelse, da en Kongelig
allernaadigſt Befaling, tilligemed Tildragelſens Be-
tydelighed, gjør den dertil. Den ſidſte kan og for-
ſvare ſit Sted, iſær ſamlet med den første, i Hensigt
til Tiderne og den Fordeel, vor udvortes Guds Tie-
neſte i Almindelighed har vundet ved den vigtige For-
andring, ſom er Anledning til den første. Herved
ſaaer den nye opbygte Prædikeſtoel, efter vore Tan-
ker, Ret til at tilegne ſig den heele Prædiken, iſteden
for den ellers vilde være nyet med en Deel af den,
maaſkee af Anvendelſen, og denne Prædiken ſelv en
Grund til at lade ſig ſee af flere Guds Tienestens El-
ſkere, end dem, den efter ſin Anledning nærmest angik.

Det, ſom ofte meeſt bryder Prædikanten ved
tilfældige Prædikener, er de faſſatte Texter. Der-
ſom dette Baand altid tvinger, maae det nødvendig
tvinge meeſt ved ſaadanne Leiligheder. En Lærere,
ſom kiender ſine Tilhøreres Larv, ſkal ofte have ont
ved at rette ſig efter den ſaaledes, ſom han ønſker,
naar han udſes til at følge de anordnede Texter,
men, her bliver dog denne Udveiy, at den Leilighed,
ſom een Text nægter, den byder een anden, da den
nærværende imidlertid altid giver Leilighed til at
raade Boed paa noget af Larven, ſom er mangſol-
dig og adſkillig; Derimod, hvor en Tildragelse for-
anlediger en Prædiken, der fordrer den ogſaa ſine
beſynderlige Foreſtillinger, ſom maae ſee nu, og ikke
med Grund eller Fordeel kunne udſættes til en be-
quemere Text gives bedre Leilighed.

B

Det

Det er en Lykke for Forfatteren, at have undgaaet denne Forlegenhed, da begge Texter give beqvemme Materier, og her ingen Evang fandt Sted; Dog fortæner og den Skionsomhed sin Roes, hvor med han har benyttet sig af Texterne, ved at vælge af den første et enkelt Vers, som det beqvemmeste, og uddrage af den sidste en Hoved-Slutning, som den passeligste til Dyemeedet. Det var en Lykke, at Forfatteren ey nødtes til at trække Texterne ved Hals og Haar; men det er Klogskab, at han har gaaet den jevneste Vej, og ey valgt et eller andet Sindbillede, hvorved han kunde have Leilighed til at viise meere Vid og Klygt, men staaet Fare for at blive mindre nyttig, eller gjort sin Roes forfængelig.

Disse hellige Taler vidne og om en roesværdig Gliid, her er fornuftigt Valg i Materien, Orden og Tydelighed i Udarbejdelsen.

Den første fremsættes af Texten, som Hovedlærdom: Den skammelige Fornedrelse, som altid i rette Tid skal vederfares alle Guds og hans Salvedes Fiender, endog i deres største udvortes Ophøjelse. Indgangen Ps. 6, 11. har givet Anledning til denne Hovedsag, men den er derfor og saa sparsom med Ordene Forklaring, at den ikke borttager meget af det, som bør finde Sted i Afhandlingen. Forfatteren opholder sig ved Davids Skæbne i at have Fiender, men Lykke midt i denne at forsikre sig om Herrens mægtige Hielp i hans mægtige Fienders Fornedrelse. Den første Deel af Afhandlingen viiser: Guds og hans Salvedes Fiender af deres største udvortes Ophøjelse, under Billedet af Rigets Horn, der forklares, som sædvanlig, ved Jøderne, hvis Ophøjelse og Fiendskab tillige her eftertryffeligt forestilles, oplyses og beviises med treffende Lignelser og Billeder, som levende nok affildre, omendskjønt ikke tydelig nævne eller henføres til Tildragelsen i Riget. I den anden Deel betragtes: Guds og hans Salvedes Fiender i deres skammeligste Fornedrelse. Herved er viist Jødernes Udsættelse af aandelige og legemlige Fordeele, med nyttige Anmærkninger, som pege paa Eftertrykken i Ordene: De skulle udkastes o. s. v., især er vel lagt Mærke til det, som synes at være Jesu Sind i Sammenbindelse med det foregaaende Vers, nemlig: En Berøvelse af Fordeele, som de selv hidtil havde nydt, og Hedningerne nu skulle nyde. Til denne Deel er føyet Anvendelsen paa Staatsforbryderne, som Rigets Børn, hvis Forbrydelse og Fornedrelse afmales livagtig og eftertryffeligt med Bibelske Talemaader og Billeder; Slutningen er en

beqvem Lov og Bøn til Gud for Kongen, det Kongelige Huus og Landet.

Den anden Prædiken afhandles, efter en Indgangs-Tale over Ps. 24, 7., som forklarer disse Ord om Messias Tilkommelse, og viiser den slette Naade, paa hvilken han blev modtaget, af Texten: Jesu Naadebesøgelses høytidelige Modtagelse.

Den første Deel: Hvori Jesu Naadebesøgelse bestaaer og hvorledes den vederfares os: Begynder med en Forklaring, hvorved Forfatteren strax gjør sine Tilhørere og Læsere bekiendte med det fremmede Begreb af Naadebesøgelse, som kunde gjøre Hovedlærdommen utydelig. Han betragter herforuden Jesu sidste offentlige Fremstilling i Jerusalem, som Evangelisten i Evangelio anfører og beskriver; men, da Hovedsætningen eller Grundlegget til Betragtningen nævner nu Jesu Naadebesøgelse, som endnu vederfares os, saa vil Forfatteren under den have forstaaet: Jesu saliggjørende Naades Aabenbarelse, som skeer i og ved Evangelii offentlige Forkyndelse. Med denne, som den allerførste, staaer, om ikke i den aller-nødvendigste, saa dog i den allerdeiligste Forbindelse, endog denne Betsignelse, at vi, saa lyde Forfatterens Ord, til at høre hans Ord, og modtage hans Naades offentlige Tilbydelse, kan samles paa saa deilige Steder, som vi i Dag samles, og til vores Saligheds Underviisning modtage hans Naade-Røster fra saa beqvem, ja saa smuk en Lærestoel, som i Dag fra dette Sted første Gang skeer i vores Guds Huus. Herved er altsaa Prædikanten kommet til Prædikestoelen, og udhæder sig Tilhørernes Tilladelse til at opholde deres Kiærlighed med et Dyekast omkring paa de Forandringer og Forbedringer, som ere skeete i Kirken. Efter at have tillagt Kirke-Patronen og Kirkens Forstandere deres fortiente Berømmelse, og med et par Ord erindret Grundene for det omstændige og tilladelige i Kirke-Prydelse, tiltaler Forfatteren endnu med et Dnske Patronen Hans Excellence Hr. General von Eichsted, og gaar saa over til Betragtningens Anden Deel: Hvorledes denne Jesu Naadebesøgelse høytidelig skal modtages af os. Naar forud er erindret den slette Naade Jesus blev modtaget paa i Jerusalem, som et Exempel paa, hvorledes et Folk og en Stad, hvor Synd og Uandeligbed hersker, ere skikkede til at imodtage hans Naadebesøgelse, fremsættes Disciplene og Folket, som ledsagede ham paa Vegen til Jerusalem, til Exempel paa den høytidelige Modtagelse, som bør skee med

Love,

Troe, Kiærlighed og Lydighed. Vi finde her en velgrundet Anmærkning, som Vey til ydermeere Beviis paa Forfatterens Klogskab ey alleene i at vælge, men og i at udføre sin Materie, nemlig: ikke at opholde sig ved de mindre tydelige og vigtige Ting, og lade det vigtige gaae sig af syne, som vi ville anføre med hans egne Ord Pag. 26. " Meere behøves ey heller til at udgiøre den Høytidelighed, med hvilken vi, som lever i Verdens sidste Tider, skal modtage Jesu Raadebesøgelse. Den være og blant os alleene overestimmende med den nu værende, baade Jesu Personlige Forsatning, og Raadetidens Huusholdning; den være indrettet efter de prophetiske og apostoliske Skrifteres Indhold, saa skal vi ingenlunde, for at bestemme dens Beskaffenhed, blive staaende enten ved de Klæder, her bleve bredde, eller ved de Greene, her bleve afhuggede og strødde paa Veyen; men vi skal langt meere see paa den Troe, den Kiærlighed og den Lydighed mod Jesum, som fødte denne store Ydmyghed og Høynagtelse af sig, da intet blev holdt for got til at nedkastes for hans Fodder, men alting maatte tiene til hans Ophøielse, hans Herliggjørelse o. s. v. " Som en kraftigere Forbindelse til denne høytidelige Modtagelse anføres den Fordeel, at kunne modtage denne Jesu Raadebesøgelse nu meere beqvemmelig og roelig, end i de første Christne Tider og under Forsølgelserne, hvorved Meenighedens Tanker ledes atter til den Forbedring og Udpyntning, Kirken har faaet. Slutningen erindrer dette Kirke-Værks Begyndelse under en vel anbragt Sammenligning med Begyndelsen af det udløbne, og en Bøn om Velsigelse i det begyndte.

Overalt bør vi anmærke til Forfatterens Berømmelse, at ligesom hans Fordrag er ordentligt, saa er hans Stil jevn, hverken for opskruet ikke heller for lav. Han har paa adskillige Steder i disse Taler givet Beviis paa en Veltalenhed, som, efter vore Tanker, anstaaer en Geistlig Tale. Foruden de Steder, vi allerede har anført, ville vi henvise Læserne til nogle flere: f. Ex. i den første Prædiken: Pag. 19 til 21, 23, 24. I den anden: Pag. 27, 28 og flere.

Med de anførte Fuldkommenheder, have vi og hos disse Prædikener bemærket nogle Anstød imod de Regler, vi have gjort os, som for Prædikener i Almindelighed, saa for tilfældige i Besynderlighed.

Hvad Bønnerne ere angaaende: Da forekommer den første os noget for vidtløftig, og skönt det er nødvendigt for at gjøre Andagten des større og

styrigere hos sig selv og Tilhørere, at afmale Belgierninger, som vi skulle takke Gud for, saa bør dog dette i en Bøn ikke skee med alt for haarde Træk, naar Billedet angaaer vore Fiender. Vi nægte ikke at hælde til deres Side, som ved saadanne Leiligheder give Menneske-Kiærligheden Rum heller end Bredden, om endog Rummet syntes at være vel stort; om endog Bredden er nok saa retfærdig. Som Christne bør vi ønske vore Fienders, endog de største Misdæderes, Forbedring og Redning. Dette Ønske vækker Menneske-Kiærligheden, og understøttes igien af den. Vi behøve ey at skildre vore Fiender saa Livagtig for Gud, der kiender dem bedre end vi; De ved Belgierninger ydmygedes Lovsange og Bønner falde og i mildere Toner. I denne Udsigt synes ikke at kunne henføres iblant vel valgte Udtryk: Pag. 5. Glubende Løver o. m. og endnu mindre: Disse Djevle. Bønnen for den sidste Tale er, i vore Tanker ypperlig. Her er det, som skal findes hos Bønnen, naar dens Dyemeed skal naaes: Opføttelsen. Vore Hierte synes at lattes med Bederens, naar vi læse: Den første Tanke, det første Suk, den første Bøn, fra dette Sted o. s. v. Og vi skulde intet vidst at erindre imod den, naar disse Billeder ey vare anbragte: en blot Menneske-Veltalenheds tørre Blomster, eller en flygtig og kiødelig Wittigheds kierneløse Avner, eller en indbildt og opblæst Kundskabs safteløse Straae; thi omendskönt disse Billeder ere findrige vel valgte og opbyggelige, saa synes de dog her ey at træffe det rette Sted. Bønnerne er, i vore Tanker, ikke Sted for det findrige; her var det mindst lykkelig anbragt, da det lader, som der handles imod Ønsket just at gjøre det.

Begge Indgangene mangle noget af Opmuntringen til Opmærksomhed, som er deres væsentlige Beskaffenhed, og ved tilfældige Prædikener særdeles nødvendige. Der bør Tilhørere underrettes om Anledningen til Taler og dens Hoved-Dyemærke. Indgangs-Ordene til den første Tale gave god Leilighed hertil ved en Anvendelse af Davids Omstændigheder og Sinds Forsatning paa Kongens, som havde anordnet denne Taksigelse. I Indgangen til den sidste havde og den Erindring om Forbedringen i Kirken, som findes i den første Deel, et beqvemmere Sted, naar den ey skulde henvises til Slutningen af Anvendelsen. Her vilde og bedre passet de aflagte Berømmelser, om disse og passe i en Prædiken? Vi erkjende det fortiente i Berømmelserne, og tvivle aldeles

aldeles ikke paa Forfatterens Oprigtighed; men det forekommer os, at den Sparksomhed, Hans Excellence's Nærværelse befalede Forfatteren, burde endnu været større, og at den Forlegenhed en alleene La-leren, men og Hans Excellence selv, maatte sættes i, derved maae være blevet stor og fiendelig. Os vilde det fornøjet, om en Deel af de foregaaende og følgende Linier havde haft samme Skiæbne, som de faae, der angif Kirken's Forstandere, og de alle vare komne for Lyset ved Trykken, maaskee endda bedre i en Tilegnelse, eller kort Fortale, end i Prædiken selv.

Ved at giennemlæse Afhandlingerne har vi lagt Mærke til, at Forfatteren har hændraget Betragtningen overalt temmelig meget til Tildragelserne; Han tilstaaer det selv i den første Tale Pag. 22. Det kunde bedre undskyldes, naar Reglen var givet i Indgangen. Vel var Tildragelsen bekiendt nok; men det var en bekiendt, at Prædikanten vilde handle om den, og om det var, saa gielder dog, her i det mindste, Reglen: at en Prædikant maae forestille sig sine Tilhørere, som uviidende. Det forekommer os og, at Forfatteren ved at ville hændrage Betragtningen overalt til Sagen, er ført til at søge en Liighed, som ikke allevegne findes. Vi henvise hertil: Det Udbrag Pag. 21. Hvilke Arrestanter; som synes noget under den af Forfatteren ellers anbragte Bel-talenhed, ligesom og Exemplet, som anføres Pag. 13, 14 i den første Tale. Maaskee forstaae vi ikke ret disse Sætninger: "Udgangen til Hans Throne skal den derfor altid staae aaben? og med den best grundede Rettighed skal de altid torde love sig Hans mægtige Understøttelse til at vove endog de dristigste Foretagender?" Hvad enten de skulde være Spørsmaale, som vise det ubillige og urimelige, eller Følger af den Værdighed, som dem er tillagt i det fore-

gaaende, synes de en at være nøye nok bestemte. Udgangen til Thronen maae nok staae aaben; men med den best grundede Rettighed bør ingen love sig den mægtige Regentes mægtige Understøttelse til at vove endog de dristigste Foretagender, med mindre disse og ere de best. Ophøjelsen over de andre Understaatter anseer og den Laabelige, den Fornuftige og den Christelige paa den anførte Maade, hvad enten de Ophøjede ere fortiente eller ikke, omendskiøndt det lader som Forfatteren vilde tilegne de ufortiente alleene denne Anseelse.

I Udarbejdelsen synes det i den første Tale at have faaet Sted under den første Deel, Pag. 16 til 18, som var bestemt til den Anden; thi som en Overgang maatte det anses noget vidtløftigt. De Pag. 21, anbragte Sprog Act. 1, 6. sammenlignet med Luc. 24, 21. Matth. 20, 21. tiene ikke fuldkommen til det Dyrmed, i hvilket Forfatteren synes at have anvendt dem, nemlig: Til Oplysning eller Beviis; da de nærmest angaae Jesu Disciple, paa hvilke det anførte om Rigets Børn ikke passer sig.

Derimod forekommer det os, at Forfatteren med endnu større Eftertryk kunde anvende den sidste Deel af sin Text og Betragtning paa Tildragelsen, og især Forbryderne. Textens sidste Ord: Hvor der skal være Graad og Tænders Gnidsel, anvendte i deres rette Sind og fulde Styrke, kunde tient til at oplyse og foresille paa en klar og rørende Maade deres da værende Sinds Tilstand: Den Skam, Forbittrelse, Misundelse, Fortviwelse, som da uden Tvivl har naaget deres Hierter.

Anførte Erindringer maatte blive disse tvende Prædikener læseværdige og opbyggelige Beviiser paa Forfatterens ligesaa roesværdige Gliid og Hengivenhed for Guds saavel som Kongens Huus og Tjeneste.

R*.

Udgangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn, Siælland og Lolland. Sydn. Jylland og Holsteen. 7
 8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 4. ————— 1773.

Priisſkrift om Folkemængden i Bønde-Standen
ved Joh. Dit. Vilhelm Weſtenholz, Com-
pastor for Gierlav og Eſlov Meenigheder i Mar-
huus Stift. Si quid bene feci, aut conſului
fideliter, non videor meritiſſe laudem, culpa
caruiſſe arbitror. Plautus. Kjøbenhavn, trykt
hos Nicolaus Møller, Kongelig Hof-Bogtryk-
ker. 1772. 282 Sider 8.

Efterat have længe trøttet om, hvilken er den
ſande Kilde til et Lands Dykkomst og Velſtand,
ere ſaſt til en Tid, alle Statskyndige blevet
eenige i, at en talrig Folkemængde er den forſte
Grundvold dertil, og adſkillige Regentere have des
Marſag giort Folkemængdens Formeereſſe til deres
Hoved-Opmæed; men ſom ingen Sag er ſaa god,
at den jo naar den enten overdrives, eller urettelig
forſtaaes, kan blive ond, ſaa haver denne urygge-
lige Sandhed ligeledes givet Anledning til Wildfarelſe,
da man blot haver tragtet efter at forøge Menne-
ſkenes Antal, uden at ſørge for deres Underholdning,
og uden at vide hvortil man ſkulde bruge dem, paa
dette burde man forſt være betænkt, i den viſſe For-
vertning, at hvor Fred og Føde findes, formeeres
Menneſkene uden Kunſt, men begyndes Sagen bag
fra, og man forſt ved Colonier, Opmuntring til
Egteſkab, ja endog til Løsagtighed begynder at til-
tvinge ſig en unaturlig Folkemængde, i den Tanke
at Hunger og Rød ſiden ſkal tvinge dem til Arbejde
og Bindſkibelighed, ſaa ſkal Menneſkene haſtigere
foraae end de ere kommet; ikke for ſig men for ſine
lykkelige Naboe-Lænde haver Regenten da ſamlet
Menneſker, diſſen ſkal alle de ſøge ſom kan ſlippe,
og de ſom blive tilbage, ſkal ved Trældom og Glen-
dighed hindres i at formeere ſig. Men naar et Land

ſom Dannemark har ingen anden naturlig Rig-
dom end Korn- og Fæ-Vol, naar det tillige haver
en Mængde udyrket Jord, naar dets dyrkede Jor-
der ikke drives ſom de burde, naar meget nødvendigt
Arbejde ligger ugiort af Mangel paa Hænder, ſaa er
det uſtridigt en roesværdig Sag at efterforſke Mar-
ſagerne ſom hindre Folkemængdens Tiltagelſe
i Bønde-Standen, og den allervigtigſte Sag for et
Kongeligt Landvæſens Collegium at rydde dem af
Vejen, derfor haver hørbemelte Collegium ſom ikke
vilde hvile ved ſine egne Indſigter, offentlig indby-
det alle forſtandige Mænd, at meddeele ſine Erfarin-
ger derom, og nærværende Priisſkrift er en ypper-
lig Folge deraf, vigtigere Spørſmaal kunde neppe
udſættes og bedre kunde det neppe opløſes.

I en kort Fortale advarer Hr. W. enhver ſom
vil opløſe Spørſmaalet, fra at tage ſine Tanker og
Forſlag af Philoſophien, den, han meener, kræver
meere end muelig Fuldkommenhed; i den Sted ha-
ver han holdet ſig til Erfaring, og de ældſte Viſe
og Lovgivere have været hans Læremestere, ſaa-
ſom Moſes, Jeſaias, vor Herre Chriſtus, Pau-
lus, Syrach, Lykurg, Cæſar, Hippocrates,
Jeſiodus, de ældſte Danſke Lovgivere, men mon
diſſe ikke ere Philoſopher, og det i den fuldkomneſte
Forſtand, ſiden deres Viſdom ſtedſe haver været
foreenet med Udøvelſen, og naar han "vil ſøge Love
" og Indretninger til et Folkes Vælfærd hos Na-
" tionens forſte Lovgivere" ſaa have diſſe ventelig
dog havt Landets Lykſalighed i Sigte, og ſølgetig
indſee vi ikke hvorfor philoſophiſke Grundſætninger
ſkulde hindre Udøvelſen, og giøre et fortreffeligt Syſte-
ma unyttigt, kan en den forſte Fuldkommenhed op-
naaes, ſaa er derfor ikke det heele Systema fuldkommet.
I det forſte Kapitel giør Hr. W. et ontrentlig
Overſlag over Folkemængden i den Danſke Bønde-
Stand,

Stand, de gifte og ugifte, de i frugtbar og ufrugtbar Egteskab levende Personer; Til Naalestav vælger han den Landsbye hvori han boer, og da Byen bestaaer af 21 Gaarde foruden Præste-Gaarden, og 9 Huuse foruden Degne-Boeligen, da deri befindes 204 Mennesker, hvoraf 138 er i Alder og Kræfter til at forplante deres Slægt, da Byen haver god Avling, og Beboerne ere frie for Hovorie, saa synes det at han haver valgt ret godt, og at man ved saae Byer Danmark kunde vente større Folke Formeereelse end ved denne; ikke desmindre bliver Regningen saaledes: at af bemelte 204 Personer ere 66 Børn, Gamle og Strøbelige; af de øvrige 138 leve 86 i ugift Stand, 24 i ufrugtbar, og 28 i frugtbar Egtestand, af disse 14 Par, have 7 holdt op at avle, og de øvrige 7, give aarlig 3 til 4 Børn, altsaa det høyeste man kan regne paa er 5 Børn af 200 Mennesker, og naar et deraf dør og endnu et forlader Bonde-Standen, saa haver Bonde-Standen aarlig ikkun 3 Børn af 200 Mennesker; Denne Beregning hvorimod vi intet kunde have at erindre, strækker han fiden ud til heele Danmark, og finder da at af 800,000 Mennesker i Bonde-Standen, fødes ikkun 20000 Børn, hvoraf 12 til 13000 vedblive deres Fædres Nærings Vey. Og da Büsching i hans Erdbeschreibung, angiver de Fødtes Tal i Danmark at være 29767 i alle Stænder, saa synes Hr. W. at komme ham temmelig nær i sin Beregning.

Da af foranførte sees, at iblant 138 Mennesker, leve 86 dygtige Personer i ugift Stand, hvis Afkom altsaa tabes for Landet, saa undersøger Forfatteren i det andet Kapitel, hvad der afholder saa mange Bønder-Folk fra at træde i Egteskab, og finder den første Marsag at være: Mangel paa Nærings Midler og Forlag at begynde og at fortsætte en Huusholdning med, og den anden: Mangel paa Boepæl, thi naar alle Stæder i Byen ere besatte, saa maae en Bonde-Karl blive ugift indtil et Stæd bliver ledigt; disse tvende Mangeler finder han atter forandrigede ved Bønder-Gaardenes Henlæggelse under Hovedgaardene, Fælledskabet, alt for store Bønder-Gaarde, og Levnets Midlernes høye Priis, hvorved han især viser den Ugiftes Fordeele for den Boesatte, i det den første er ligegyldig ved de dyre Priiser som derimod ødelegge den sidste; og tillige syndig igiendriver den Favorit Sætning: at Levnets Midlers dyre Priis, skulde kunne opvække den Danske Almues Vindskibelighed. Boepæl meener Hr. W. kunde skaffes 1) ved at uddeele øde Stæder til Beboelse, 2)

ved at deele de største Bønder-Gaarde, 3) ophæve Fælledskabet, 4) om det ey lod sig gjøre, dog tillade nye Naanings Stæders Oprettelse, 5) anlægge de i Tydskland brugelige Flekken og 6) fastsætte Størrelsen af en Bonde-Gaard, og give Overskuddet til den Bonde-Karl som lystedes at slaae sin Boepæl der. Underholdning maatte skaffes Nybyggere 1) ved at give dem noget imellem Hænderne, men bedre ved at befrie dem for alle Skatter, 2) ved at deele de store Gaarde med al Indboehave imellem den Afvødes nærmeste Arvinger, 3) at Husbonden selv understytede dem, 4) give dem Frihed at fortjene Brødet paa hvad Maade de kan, 5) skaffe dem lette Priiser paa alt Behovende, 6) ligesaa paa Levnets Midler, 7) lære dem alle Fordeele, 8) give dem frit Paa som nedsætte sig paa en andens Guds og 9) lære dem Manufacturer. Siden viser Hr. W. flere Nærings Veye og Midlerne til at underrette Bonden derom, og kommer saa til de locale Hindringer i Bøndernes Egteskabe, saasom at han ey haver sin Frihed, at mange bruges som Tienere og Pige, at mange have Afstye for sin Stand og deslige. Bøndernes Levemaade i den ugifte Stand er ofte saaledes, at de svækkes til Egteskab, enten ved Alderdom, eller ved visse syndige og onde Ting, hvoriblant Forfatteren især regner Selvbesmittelse og Frugtens Uddrivning, og angiver nogle Midler derimod, omendskönt de retteste vel altid bliver, at gjøre den Egtestand saa lykkelig og let som muelig.

Marsagerne hvi saa mange Bønder-Folkes Egteskab er ufrugtbar, er Indholden af det tredje Kapitel. Sielden er det af physiske Marsager, men almindeligst fordi Bonden aldrig gjør Børne-Avlingen til Hensigten af sit Egteskab, men seer allene efter Bestand, og nødes ofte til at tage en Enke over sine Børne-Mar, naar han med hende kan saae Boe og Gaard. Dernæst svækkes Naturen ofte i Barndommen ved slet Diæt og Pleje, og da dette sædvanligst skeer, naar Forældrene mangle Evne til at forsyge dem, saa foreslaaer Forfatteren: at det skulde tillades alle dem som leve i ufrugtbar Egteskab, at tage fattige Børn til sig og opdrage dem, imod at Pleje Forældrene skulde have baade Husbonds og Faders Rettighed over sige Børn. De sildige Giftermaale ere ligeledes Marsag i ufrugtbare Egteskaber, hvilket beviises med en Beregning over Forskiellen imellem Folk som giftes i deres 4ode og 2ode Mar og meener Hr. W. at efter vores Klima bør en Karl

Karl giftes imellem det 20de og 30te Aar, og en Pige mellem 15ten og 25de Aar. Ligefaa hindrer Sorg og Sienvordighed Frugtbarhed i Egteskab, og Nøden tvinger undertiden Egtefolk til at afholde sig fra hverandre, hvorpaa anføres et par Exempler: med en Kone som lod sig besvængre af en anden, da hendes Mand ikke vilde, og med en anden hvis Kone fik Tvillinger, da han en Tidlang havde undholdt sig fra hende, hvilke altsaa ikke lykkes dem, men dog bevise Sandheden af dette Foregivende; Endelig sluttes med den Anmerkning, at onde Humsraad i Sygdomme, og slet udvalgt Medicin svække Bøndernes Natur, og gjøre dem ufrugtbare i deres Egteskab. Forfatteren haver i Forerindringen paastaet, at tredje eller fjerde Parten af Bønder-Børnene forlode deres Stand eller rømte udaf Riget, hvad de blive og hvad dem dertil bevæger, undersøges i det fjerde Kapitel; Deels blive de Soldater, Matroser, Tienere, Skrivere og saa videre, og imod denne Afgang haver Forfatteren intet at erindre, naar de kun blive duelige Borgere, men andre blive Betlere, og disse leve med Kone og Børn paa almindelig Beskøftning, til saadan Plage for Bønderne, at den overgaaer mange tunge Skatter. De som forlade Landet, gjøre det enten af nogen dem forarsaget Misfornøelse, eller i Haab om at gjøre bedre Lykke andensheds, eller af Leede til Trangen at blive paa Stedet; og desuden af Frygt, Mangel, Brede, Hevngierrighed og forlede ved andres Lilloffelser eller forfærfte Samtaler, om den Lykke som hiin Bonde-Karl der rømte, haver gjort Udenlands.

Kortelig anføres Tienden i det femte Kapitel, som en Hovedhindring i Folkemængdens Formerelse, og det er gandske begribeligt, at den tiende Deel, eller efter Forfatterens Beregning, den ottende Deel af Bondens Indtægt, som nu afgives til Fremmede, maatte kunde føde en tiende eller ottende Deel meere Bønder, naar den blev hos dem.

Endelig i det fiette Kapitel beviiser Forfatteren, at Bonde-Standens Handel med Riøbstæd-Manden er en vigtig Hindring i Folkemængden, og det især fordi Bønder driver sin Handel med største Skade for sig og Landet. Det som herved især er forekommet os meget mærkeligt, er Beregningen over det Tab Bonden haver ved Stald-Studes Opfoering, hvor efter et Par Stude som sælges for 40 til 50 Rdlr., koste ham i det mindste 74 Rdlr. Saavidt vi skønne er hans Regning rigtig, dog maae Hr. W. tillade os den Anmerkning, at endskjønt den anførte Føring ingenlunde er for høyt anslagen, saa vilde den

dog aldeles ingen Værd have, naar den ey til Føring blev anvendt, han raader vel i den Sted at anskaffe Riøer, men Priisen paa Melk og Smør, vilde dalstikert meget falde, derimod Stude-Priisen stige, og endskjønt vi gierne tilstaae, at Bonden vandt derved, vilde dog Fordeelen blive noget mindre end anført, især da Hollænderie tillige udfraever meere Tieneste-Folk. Nogen Marsag maae der dog være, hvorføre Bonden heller opfæder Stude end Riøer, endskjønt Hr. W. ingen anfører, thi saa uvidende er den Danske Bonde ikke om sin Fordeel, at han ikke let skulde mærke den meget store Forskiel. Proprietariernes Korn-Handel troer han ogsaa svækker Bondes Standens Folkemængde, men da hans Grund er: fordi alt Korn som paa Herregaarde avles, skal bearbejdes af Bønder som tiene til Høve, saa er det dog egentlig Høvet han meener, da ingen Grund angives, hvorføre den blotte Korn-Handel naar Herregaards Markerne af Eyeren selv blev drevet, skulde hindre Folkemængden. Til Slutning advarer Forfatteren Bønderne, imod deres alt for store Begierlighed, efter at udvide sine Jorder, da de fleeste have for megen og des Marsag dyrke den slet.

Saa meget have vi agtet nødvendigt at anføre af et Skrift, som i vore Tanker er et af de grundigste og beste som her er skrevet i denne vigtige Materie, det haver for alle Fremmedes det Fortrin, at Danmarks locale Omstændigheder og Fordeele ere iagttagne, og ey allene Manglerne upartisk angivne, men ogsaa de beqvemeste Midler foreslaget til at afhjælpe dem, det eeneste vi finde forbiegaaet, og som dog maaskee gjør nogen Hindring i Bønder-Folkens Egteskab, er nærværende Indretning af den nationale Milice, men vi trøste os i den Forventning, at Hr. W. ostere vil gjøre sig fortient hos sine Landsmænd ved Skrifter som sigte til at befordre deres Vel, og da ikke lade denne vigtige Sag uerindret.

Stilen er munter, flydende og tydelig, saaledes som den bør være naar Skriftet med Fornøelse skal læses af alle, og naar vi med Forfatteren ønske en trykt Underviisning for Bonden, §. 28, saa ønske vi den i samme behagelige Tone skreven som dette smukke Skrift, de latinske Vers og Citationer undtagen, fuldkommen forsikrede om, at da saavel Lærde som U lærde vilde læse den med Behag og Nytte.

Vort Tal-Lotteries Historie, med Efterretning om hvad der er vundet og tabt, samt hvad der endnu kan vindes og tabes derved for de Kongelige Danske Undersaatter, som spiller og ikke spiller derudi, til Nyt-Aar 1773. Kiøbenhavn trykt og findes til Kiøbs hos P. H. Høecke boendes i Store Helliggeist-Strædet No. 141.

Et nyt Udfald mod Tal-Lotteriet; om Forfatteren har, skrevet denne Afhandling for at hævne sig over hvad han har tabt i dette Lotterie, af Patriotisme, eller for at affette nogle Exemplarer meer end han kunne vente af en for Publicum mindre interessant Materie, overlade vi til ham. "For at have samlet" paa et Sted, hvad man har kunnet faae at vide om "Tal-Lotteriet i Dannemark er denne Historie der" om sammenskrevet og udgivet, siger han i en Forerindring; ligeledes at den Binding og Tab, som her ved ommeldes, er vel ikke den rette efter Lotto Actie Gyverens Calculation, men vist den sande for det spillende Publicum i Almindelighed, "ja endog for den Deel af de Kongelige Undersaatter, som ikke spiller, hvad Tab der kan være for dem som ikke spiller, forstaae vi ikke, naar Forfatteren overalt har gjort Tabet saa betydeligt for dem der spille i dette Lotterie;

Hovedstykkerne i denne Afhandling ere: Detroy for Kongelig Preussiske første Banco-Directeur Georg Detlef Friederich Koes og hans Medinteressenter, paa at anlegge et Tal-Lotterie i de Kongelige Danske Stater; Subscriptions Plan eller foregaaende Hoved-Conditioner til et Tal-Lotterie Interessent-skab; Indholdet af Lotterie Planerne; Bestalling for Ober-Collecteurerne ved det Kongelige Danske privilegerede Tal-Lotterie; nyeste Lotterie Plan af 18 Januarii 1773; nye Instrux; nye Bestalling; Collections Tiden; om Binding og Tab ved Tal-Lotteriet.

Efterat at have igiennemgaaet de almindelige Spillemaader paa Amber, Terner, og Ovaterner, hvis forskjellige Maader Forfatteren ikke bestemmer, og som han anseer alle for fordervelige, raader han sine Landsmænd, naar de dog endelig vil spille, at betiene sig af det simple og bestemte Udtræk, uden tillige at anføre den rimeligste og fordeeligste Maade at bruge dem paa. Naar Forfatteren havde an-

ført en tilførladelig og fuldstændig Tabel over saa mange Trækninger paa alle de Stæder, hvor der har været Tal-Lotterie, som det var ham muligt at tilvebringe, saa havde han kunne bestemt den Fordeel han lover, nyere, end ved et blot Raad som alle veed og faae kan følge; man kan af Beregninger over hvor længe en vis Rad af Tal paa forskjellige Stæder og adskillige Aar pleyer udeblive, gjøre temmelig rimelige Gietninger, og derefter saa meget sikrere vove sig til at duplere, triplere, end efter Beregning af de saae Trækninger, man har haft siden dette Lotterie blev indført blant os. En Efterretning af det Slags, men kun, om vi erindre ret, for Trækningerne i Hamborg, finder man i et Anhang til det strax efter Tal-Lotteriets Begyndelse her, udkomne Skrift: Underviisning for Elskere af Tal-Lotteriet, med Paaskrift: Hunc tu romane caveto; det beste af alle de Skrifter vi har mod Tal-Lotterierne, og et Vidne om en redelig og oplyst Patriot. Om Rygtet, hvorefter Forfatteren i Henseende til Landets Tab gjør sine fleeste Beregninger er allevegne tilførladeligt, kan vi ey dømme, men at Detroy-Besidderen skulle have en aarlig Vinding af 17000 Rdlr. og at Landet ved dette Lotterie skulle tabe aarlig 417000 Rdlr., forekommer os at være en enten alt for patriotisk Regning, eller en alt for stor Lande Plage. : X :

De Kiøbenhavnske Løgnere. Et politisk og patriotisk Ugeskrift. Semper ego auditor tantum? numquamne reponam vexatus totus? Juvenal. Kiøbenhavn 1772. hos Gylden Dahl 1½ Ark. 8.

Forberedelsen er nogle Sandheder, det øvrige svarer til Titelen og ere haandgribelige Løgne.

Sandsfærdig Underretning om en besynderlig Comete som er seet i Vbletoft sammenskrevet af Arve Andersen med hans hosføyede politiske Anmærkninger. Kiøbenhavn, trykt hos Paul Herman Høecke 1772. 1 Ark.

Denne sandsfærdige Underretning er sandsfærdig Polse-Snak.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 4. ————— 1773.

Priisſkrift om Folkemængden i Bønde-Standen ved Joh. Dit. Vilhelm Westenholz, Compastor for Gierløv og Esløv Meenigheder i Aarhus Stift. Si quid bene feci, aut consului fideliter, non videor meruisse laudem, culpa caruisse arbitror. Plautus. Kjøbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller, Kongelig Hof-Bogtrykker. 1772. 282 Sider 8.

Efterat have længe trættet om, hvilken er den sande Kilde til et Lands Dykkomst og Velstand, ere fast til en Tid, alle Statskyndige blevet eenige i, at en talrig Folkemængde er den første Grundvold dertil, og adskillige Regentere have des Aarsag gjort Folkemængdens Formeereelse til deres Hoved-Dyemeed; men som ingen Sag er saa god, at den jo naar den enten overdrives, eller urettelig forstaaes, kan blive ond, saa haver denne uryggelige Sandhed ligeledes givet Anledning til Wildfarelse, da man blot haver traaget efter at forsøge Menneskenes Antal, uden at sørge for deres Underholdning, og uden at vide hvortil man skulde bruge dem, paa dette burde man først være betænkt, i den visse Forventning, at hvor Fred og Føde findes, formeeres Menneskene uden Kunst, men begyndes Sagen bag fra, og man først ved Colonier, Opmuntring til Egetskab, ja endog til Løsaaglighed begynder at tvinge sig en unaturlig Folkemængde, i den Tanke at Hunger og Nød siden skal tvinge dem til Arbejde og Vindskibelighed, saa skal Menneskene hastigere forgaae end de ere kommet; ikke for sig men for sine lykkelige Naboe-Lande haver Regenten da samlet Mennesker, disken skal alle de søge som kan slippe, og de som blive tilbage, skal ved Trældom og Elenighed hindres i at formeere sig. Men naar et Land

som Dannemark haver ingen anden naturlig Rigdom end Korn- og Fæ-Udl, naar det tillige haver en Mængde udyrket Jord, naar dets dyrkede Jorder ikke drives som de burde, naar meget nødvendigt Arbejde ligger ugiort af Mangel paa Hænder, saa er det ustridigt en roesværdig Sag at efterforske Aarsagerne som hindre Folkemængdens Tiltagelse i Bønde-Standen, og den allervigtigste Sag for et Kongeligt Landvæsens Collegium at rydde dem af Vejen, derfor haver højbemelte Collegium som ikke vilde hvile ved sine egne Indsigter, offentlig indbydet alle forstandige Mænd, at meddeele sine Erfaringer derom, og nærværende Priisſkrift er en ypperlig Følge deraf, vigtigere Spørsmaal kunde neppe udsættes og bedre kunde det neppe opløses.

I en kort Fortale advarer Hr. W. enhver som vil opløse Spørsmaalet, fra at tage sine Tanker og Forslag af Philosophien, den, han meener, kræver meere end muelig Fuldkommenhed; i den Stød haver han holdet sig til Erfaring, og de ældste Wiise og Lovgivere have været hans Læremestere, saa som Moses, Jesaias, vor Herre Christus, Paulus, Syrach, Lykurg, Cæsar, Hippokrates, Hesiodus, de ældste Danske Lovgivere, men mon disse ikke ere Philosopher, og det i den fuldkomneste Forstand, siden deres Wiisdom stedse haver været foreenet med Udøvelsen, og naar han "vil søge Love" og Indretninger til et Folkes Vælfærd hos Nationens første Lovgivere, saa have disse ventelig dog havt Landets Lyksalighed i Sigte, og følgelig indsee vi ikke hvorfor filosofiske Grundsætninger skulde hindre Udøvelsen, og gjøre et fortreffeligt System umyttigt, kan ey den største Fuldkommenhed opnaaes, saa er derfor ikke det heele System fuldkastet.

I det første Kapitel gjør Hr. W. et omtrentlig Overſlag over Folkemængden i den Danske Bønde-Stand,

E

Stand, de gifte og ugifte, de i frugtbar og ufrugtbar Egteskab levende Personer; Til Maalestav vælger han den Landsbye hvori han boer, og da Byen bestaaer af 21 Gaarde foruden Mæste-Gaarden, og 9 Huuse foruden Degne-Boeligen, da deri befindes 204 Mennesker, hvoraf 138 er i Alder og Kræfter til at forplante deres Slægt, da Byen haver god Avling, og Beboerne ere frie for Hovorie, saa synes det at han haver valgt ret godt, og at man ved saae Byer Danmark kunde vente større Folke Formereise end ved denne; ikke desmindre bliver Regningen saaledes: at af bemelte 204 Personer ere 66 Børn, Gamle og Skrøbelige; af de øvrige 138 leve 86 i ugift Stand, 24 i ufrugtbar, og 28 i frugtbar Egteskab, af disse 14 Par, have 7 holdt op at avle, og de øvrige 7, give aarlig 3 til 4 Børn, altsaa det høieste man kan regne paa er 5 Børn af 200 Mennesker, og naar et deraf dør og endnu et forlader Bonde-Standen, saa haver Bonde-Standen aarlig ifkun 3 Børn af 200 Mennesker; Denne Beregning hvorimod vi intet kunde have at erindre, strækker han siden ud til heele Danmark, og finder da at af 800,000 Mennesker i Bonde-Standen, fødes ifkun 20000 Børn, hvoraf 12 til 13000 vedblive deres Fædres Nærings Vey. Og da Büsching i hans Erdbeschreibung, angiver de Fødtes Tal i Danmark at være 29767 i alle Stænder, saa synes Hr. W. at komme ham temmelig nær i sin Beregning.

Da af foranførte sees, at iblant 138 Mennesker, leve 86 dygtige Personer i ugift Stand, hvis Afkom altsaa tabes for Landet, saa undersøger Forfatteren i det andet Kapitel, hvad der afholder saa mange Bønder-Folk fra at træde i Egteskab, og finder den første Marsag at være: Mangel paa Nærings Midler og Forlag at begynde og at fortsætte en Husholdning med, og den anden: Mangel paa Boepæl, thi naar alle Stæder i Byen ere besatte, saa maae en Bonde-Karl blive ugift indtil et Stæd bliver ledigt; disse tvende Mangelen finder han atter foranledigede ved Bønder-Gaardenes Henlæggelse under Hovedgaardene, Fælledskabet, alt for store Bønder-Gaarde, og Levnets Midlernes høje Priis, hvorved han især viiser den Ugiftes Fordeele for den Boesatte, i det den første er ligegyldig ved de dyre Priiser som derimod ødelegge den sidste; og tillige syndig igiendriver den Favorit Sætning: at Levnets Midlers dyre Priis, skulde kunne oppække den Danske Almyes Vindfibelighed. Boepæl meener Hr. W. kunde skaffes 1) ved at uddeele øde Stæder til Beboelse, 2)

ved at deele de største Bønder-Gaarde, 3) ophæve Fælledskabet, 4) vinde et lod sig gjøre, dog tillade nye Baanings Stæders Oprettelse, 5) anlægge de i Lydsland brugelige Flekken og 6) fastsætte Storrelsen af en Bonde-Gaard, og give Overtakket til den Bonde-Karl som lystedes at faae sin Boepæl der. Underholdning maatte skaffes Nybyggere 1) ved at give dem noget imellem Hænderne, men bedre ved at befrie dem for alle Skatter, 2) ved at deele de store Gaarde med al Juddoehave imellem den Af dødes nærmeste Arvinger, 3) at Husbonden selv understøttede dem, 4) give dem Frihed at fortjene Brodet paa hvad Maade de kan, 5) skaffe dem lette Priiser paa alt Behovende, 6) ligesaa paa Levnets Midler, 7) lære dem alle Fordeele, 8) give dem frit Pas som nedsatte sig paa en andens Gods og 9) lære dem Manufacturer. Siden viiser Hr. W. flere Nærings Veye og Midlerne til at underrette Bonden derom, og kommer saa til de locale Hindringer i Bøndernes Egteskabe, saasom at han en haver sin Frihed, at mange bruges som Tienere og Vige, at mange have Afstye for sin Stand og deslige. Bøndernes Levemaade i den ugifte Stand er ofte saaledes, at de svækkes til Egteskab, enten ved Alderdom, eller ved visse syndige og onde Ting, hvoriblant Forfatteren især regner Selvbemittelse og Frugtens Udbringning, og angiver nogle Midler derimod, omendstundt de retteste vel altiid bliver, at gjøre den Egteskab saa lykkelig og let som muelig.

Marsagerne hvi saa mange Bønder-Folkes Egteskab er ufrugtbar, er Indholden af det tredie Kapitel. Sielden er det af physiske Marsager, men almindeligst fordi Bonden aldrig gjør Børne-Avlingen til Hensigten af sit Egteskab, men seer allene efter Velstand, og nødes ofte til at tage en Enke over sine Børne-Aar, naar han med hende kan faae Boe og Gaard. Dernæst svækkes Naturen ofte i Barndommen ved slet Diæt og Pleje, og da dette sædvanligst skeer, naar Forældrene mangle Evne til at forsyge dem, saa foreslaaer Forfatteren: at det skulde tillades alle dem som leve i ufrugtbar Egteskab, at tage fattige Børn til sig og opdrage dem, imod at Pleje Forældrene skulde have baade Husbonds og Faders Rettighed over slige Børn. De sildige Giftermaale ere ligeledes Marsag i ufrugtbare Egteskaber, hvilket beviises med en Beregning over Forfælleren imellem Folk som giftes i deres 1ode og 2ode Aar og meener Hr. W. at efter vores Klima bør en Karl

Karl giftes imellem det 20de og 30te Aar, og en Pige mellem 15ten og 25de Aar. Ligesaa hindrer Sorg og Gienordighed Frugtbarhed i Egetskab, og Nøden tvinger undertiden Egetfolk til at afholde sig fra hverandre, hvorpaa anføres et par Exempler: med en Kone som lod sig besvangre af en anden, da hendes Mand ikke vilde, og med en anden hvis Kone fik Tvillinger, da han en Tidlang havde undholdt sig fra hende, hvilke altsaa ikke lykkedes dem, men dog beviise Sandheden af dette Foregivende; Endelig sluttet med den Anmerkning, at onde Hunsraad i Sygdomme, og slet udvalgt Medicin svække Bøndernes Natur, og gjøre dem ufrugtbare i deres Egetskab. Forfatteren haver i Forerindringen paastaet, at tredie eller fjerde Parten af Bønder-Børnene forlode deres Stand eller rømte udaf Riget, hvad de blive og hvad dem dertil bevæger, undersøges i det fjerde Kapitel; Deels blive de Soldater, Matroser, Tjenere, Skrivere og saa videre, og imod denne Ufgang haver Forfatteren intet at erindre, naar de kun blive duelige Borgere, men andre blive Betlere, og disse leve med Kone og Børn paa almindelig Beføstning, til saadan Plage for Bønderne, at den overgaaer mange tunge Skatter. De som forlade Landet, gjøre det enten af nogen dem forarsaget Misfornøelse, eller i Haab om at gjøre bedre Lykke andensheds, eller af Leede til Trangen at blive paa Stedet; og desuden af Frygt, Mangel, Bredde, Hevngierrighed og forlede ved andres Tillokkelser eller forførte Samtaler, om den Lykke som hiin Bønde-Karl der rømte, haver gjort Udenlands.

Kortelig anføres Tienden i det femte Kapitel, som en Hovedhindring i Folkemængdens Formerelse, og det er ganske begribeligt, at den tiende Deel, eller efter Forfatterens Beregning, den ottende Deel af Bøndens Indtægt, som nu afgives til Fremmede, maatte kunde føde en tiende eller ottende Deel mere Bønder, naar den blev hos dem.

Endelig i det siette Kapitel beviiser Forfatteren, at Bønde-Standens Handel med Kjøbslæd-Manden er en vigtig Hindring i Folkemængden, og det især fordi Bonden driver sin Handel med største Skade for sig og Landet. Det som herved især er forekommet os meget mærkeligt, er Beregningen over det Tab Bonden haver ved Stald-Studes Opfoering, hvor efter et Par Stude som sælges for 40 til 50 Rdlr., koste ham i det mindste 74 Rdlr. Saavidt vi skønne er hans Regning rigtig, dog maae Hr. W. tillade os den Anmerkning, at endskjønt den anførte Føring ingenlunde er for høyt anslagen, saa vilde den

dog aldeles ingen Bærd have, naar den ey til Føring blev anvendt, han raader vel i den Sted at anskaffe Kiser, men Priisen paa Mælk og Smør, vilde da sikkert meget falde, derimod Stude-Priisen stige, og endskjønt vi gjerne tilstaae, at Bonden vandt derved, vilde dog Fordeelen blive noget mindre end anført, især da Hollænderne tillige udfræver meere Tjeneste-Folk. Noget Marsag maae der dog være, hvorfors Bonden heller opføder Stude end Kiser, endskjønt Hr. W. ingen anfører, thi saa uvidende er den Danske Bønde ikke om sin Fordeel, at han ikke let skulde mærke den meget store Forskiel. Proprietærernes Korn-Handel troer han ogsaa svækker Bønde-Standens Folkemængde, men da hans Grund er: fordi alt Korn som paa Herregaarde avles, skal bearbejdes af Bønder som tiene til Høve, saa er det dog egentlig Høveriet han meener, da ingen Grund angives, hvorfors den blotte Korn-Handel naar Herregaards Markerne af Eieren selv blev drevet, skulde hindre Folkemængden. Til Slutning advarer Forfatteren Bønderne, imod deres alt for store Begierlighed, efter at udvide sine Jorder, da de fleeste have for megen og des Marsag dyrke den slet.

Saa meget have vi agtet nødvendigt at anføre af et Skrift, som i vore Tanker er et af de grundigste og beste som her er skrevet i denne vigtige Materie, det haver for alle Fremmedes det Fortrin, at Danemarks locale Omstændigheder og Fordeele ere iagttagne, og ey allene Manglerne upartisk angivne, men ogsaa de beqvemste Midler foreslaget til at afhjælpe dem, det eeneste vi finde forbiegaaet, og som dog maaskee gjør nogen Hindring i Bønder-Folkens Egetskab, er nærværende Indretning af den nationale Milice, men vi troste os i den Forventning, at Hr. W. oftere vil gjøre sig fortient hos sine Landsmænd ved Skrifter som sigte til at befordre deres Vel, og da ikke lade denne vigtige Sag uerindret.

Stilen er munter, flydende og tydelig, saaledes som den bør være naar Skriftet med Fornøelse skal læses af alle, og naar vi med Forfatteren ønske en trykt Underviisning for Bonden, §. 28, saa ønske vi den i samme behagelige Tone skreven som dette smukke Skrift, de latinske Vers og Citationer undtagen, fuldkommen forsikrede om, at da saavel Lærde som U lærde vilde læse den med Behag og Nytte.

Vort Tal-Lotteries Historie, med Efterretning om hvad der er vundet og tabt, samt hvad der endnu kan vindes og tabes derved for de Kongelige Danske Undersaatter, som spiller og ikke spiller derudi, til Nyt-Aar 1773. Kjøbenhavn trykt og findes til Kjøbs hos P. H. Hæcke boendes i Store Helliggeist-Strædet No. 141.

Et nyt Udfald mod Tal-Lotteriet; om Forfatteren har, skrevet denne Afhandling for at hævne sig over hvad han har tabt i dette Lotterie, af Patriotisme, eller for at affette nogle Exemplarer meer end han kunne vente af en for Publicum mindre interessant Materie, overlade vi til ham. "For at have samlet" paa et Sted, hvad man har kunnet faae at vide om "Tal-Lotteriet i Dannemark er denne Historie der" om sammenskrevet og udgivet, siger han i en Forerindring; ligeledes at den Binding og Tab, som her ved ommeldes, er vel ikke den rette efter Lotto Actie Enderens Calculation, men vist den sande for det spillende Publicum i Almindelighed, "ja endog for den Deel af de Kongelige Undersaatter, som ikke spiller, hvad Tab der kan være for dem som ikke spiller, forstaae vi ikke, naar Forfatteren overalt har gjort Tabet saa betydeligt for dem der spille i dette Lotterie;

Hovedstykkerne i denne Afhandling ere: Detroy for Kongelig Preussiske første Banco-Directeur Georg Detlef Friederich Koes og hans Medinteressenter, paa at anlegge et Tal-Lotterie i de Kongelige Danske Stater; Subscriptions Plan eller foregaaende Hoved-Conditioner til et Tal-Lotterie Interessentskab; Indholdet af Lotterie Planerne; Bestalling for Ober-Collecteurerne ved det Kongelige Danske privilegerede Tal-Lotterie; nyeste Lotterie Plan af 18 Januarii 1773; nye Instrux; nye Bestalling; Collections Tiden; om Vinding og Tab ved Tal-Lotteriet.

Efterat at have igiennemgaaet de almindelige Spillemaader paa Amber, Turner, og Qvaterner, hvis forskjellige Maader Forfatteren ikke bestemmer, og som han anseer alle for fordervelige, raader han sine Landsmænd, naar de dog endelig vil spille, at betiene sig af det simple og bestemte Udtræk, uden tillige at anføre den rimeligste og fordeeltigste Maade at bruge dem paa. Naar Forfatteren havde an-

ført en tilførladelig og fuldstændig Tabel over saa mange Trækninger paa alle de Stæder, hvor der har været Tal-Lotterie, som det var ham muelig at tilvebringe, saa havde han kunne bestemt den Fordeel han lever, neyere, end ved et blot Raad som alle veed og faae kan følge; man kan af Beregninger over hvor længe en vis Raad af Tal paa forskjellige Stæder og adskillige Aar pleyer udeblive, gjøre temmelig rimelige Gietninger, og derefter saa meget sikrere vove sig til at duplere, triplere, end efter Beregning af de faae Trækninger, man har haft siden dette Lotterie blev indført blant os. En Efterretning af det Slags, men kun, om vi erindre ret, for Trækningerne i Hamborg, finder man i et Anhang til det strax efter Tal-Lotteriets Begyndelse her, udfomne Skrift: Underviisning for Elskere af Tal-Lotteriet, med Paaskrift: Hunc tu romane caveto; det beste af alle de Skrifter vi har mod Tal-Lotterierne, og et Bidne om en redelig og oplyst Patriot. Om Rygtet, hvorefter Forfatteren i Henseende til Landets Tab gjør sine fleeste Beregninger er allevegne tilførladeligt, kan vi ey dømmes, men at Detroy-Besidderen skulle have en aarlig Vinding af 17000 Rdlr. og at Landet ved dette Lotterie skulle tabe aarlig 417000 Rdlr., forekommer os at være en enten alt for patriotisk Regning, eller en alt for stor Lande Plage. ; X ;

De Kjøbenhavnske Løgnere. Et politisk og patriotisk Ugeskrift. Semper ego auditor tantum? numquamne reponam vexatus totus? Juvenal. Kjøbenhavn 1772. hos Gyldenahl 1½ Ark. 8.

S Forberedelsen er nogle Sandheder, det øvrige svarer til Titelen og ere haandgribelige Løgne.

Sandfærdig Underretning om en besynderlig Comete som er seet i Ebletoft sammenskrevet af Arve Andersen med hans hofsøiede politiske Anmærkninger. Kjøbenhavn, trykt hos Paul Herman Hæcke 1772. 1 Ark.

Denne sandfærdige Underretning er sandfærdig Vølfe-Snak.

Kjøbenhavnste Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiske Journal.

No. 5. ————— 1773.

Samtale i de Dødes Rige. 8. Kjøbenhavn 1773.
hos Stein 56 S. 6 f.

Vi kunde ikke andet end glæde os over at see atter en nye Bane aabnet, hvor hidtil ingen af vore Stribenter endnu have løbet paa. At lade de Døde tale om det, de have oplevet eller selv bedrevet her oppe, det giver en Anledning til at sige den rene Sandhed i de Materier, man lader dem tale om; thi i Elysium falde alle ovenjordiske Sindbilleder hen, Tingene sees der i det rette Lys, og ingen Frygt holder der Trællen fra at kalde sin voldsomme Herre en Tyran.

Vel haver Forfatteren af nærværende Skrift ikke sagt noget Nyt, men han haver dog vist os de gamle Sandheder i denne hidtil ubekjendte Dragt, og vi see ikke rettere, end at denne Indflødning jo haver lyktes ham ganske vel.

Den første Samtale er imellem de to norske Konger Harald Harfager og Hagen Adelssteen, Fader og Søn, og to norske Bønder. Den handler om Odelsrettens Fordeele, de Misbruge uagtet, som den i vore Tider kan give Anledning til, og at Frihed og Eyendom gjør Livet taaleligt, endog for dem, Naturen viser sig ublid imod.

Den anden imellem Sverre, Konge i Norge, og Christian den Tredie, Konge i Danmark, og denne sidste Canzler Johan Friis. Sverre bebryder Christian, at han haver affkaffet det norske Raad, og Canzleren søger at undskylde det. Grundene paa begge Sider synes just ikke at være de stærkeste.

Den tredie imellem Hagen Hagensen, Konge i Norge, og Christian den Fjerde i Dannemark. Hagen roser den sidste, for han haver gjort saa meget af Norge i sin Tid. Begge beklage tillige at have ført unyttige Krige.

Den fjerde imellem Bugenhagen, Biskop Brocmand og en nyelig afdødt Præst. Om Theologiens Tilstand i Danmark og Prædikemaaden. Forfatteren kunde have sagt meget mere om theologisk Bedanterie, men saa maatte han og have skrevet en Quartant i Steden for en Samtale.

Den femte imellem Peer Oxe og en fransk Financier. Peer Oxe bestrider den Fremmedes affkeelige Grundsaetning, at man bør udarme et Folk, for at gjøre det vindskibeligt.

Den siette imellem Erkebisp Absalon og en Minister. Hvorledes en Minister burde være beskaffet, og om hans rette Tænke- og Handle-Maade.

Den syvende imellem Sagbarth (Hafbur) og Signe. Man kiender disse Personer af en gammel Vise, som er lagt om deres ulykkelige Elskov. Den findes vel ikke i Samlingen af de saa kaldte Kiæmpeviser, men er dog ellers bekjendt nok. Her beklage de, at de kun elskede sandseligen, og Elskovs Nydelsen derfor haver taget en Ende tillige med deres Liv.

Disse Samtaler lade sig overhovedet læse meget got og have en let og flydende Dialog. Nogle saa Steder have vi anmærket, hvor Forfatteren enten haver glemt, at ikke han, men de talende Personer talede, eller hvor han synes at have tilfidesat noget af Sandsynligheden.

I første Samtale taler Harald Harfager til sig selv om "den norske Bønde, som nyeligen er ankommen her." Han og Bønden, som er overværende, vidste dette allerede, og Læseren havde erfaret det Lids nok ved H. Adelssteens Ankomst.

Da Bønden taler om Skriver og Advocat, burde Harald ikke spørge, hvad en Advocat var for et Dyr. Han kunde strax vide, at det var et Menneske, siden den parredes med Skriversen. Talemaaden uden des er uædel.

C

" Hvi

” Hvi derimod Kongens, Jarlerne, Herferne ” havde eyet Bønderne, saa havde de og sørget for ” dem. ” Maaskee at dette Sted kun er blevet saa uforstaaelig ved en Trykfejl, som dog Skriftet ellers er temmelig fri for.

Da Harald Harfager hele Samtalen igiennem haver holdet imod Odelsretten, saa ere hans to sidste Linier: ” Det er rigtigt, du siger, men nu indseer ” jeg nok, at jeg haver taget fejl ” al for uforberedet. Thi han haver dog ventelig ikke, som Henrich i Co- moedien stredet Sønnen saa stærk imod, allene for at see, om han var fast nok i sine Grunde.

I fjerde Samtale regner Broemand et heelt Dofin Personer op, til hvis Selskab han siger de vil forsøge sig. At dette er imod Dialogens Natur, behøve vi neppe at sige.

Financiereren i femte Samtale bliver ligesaa ha- stig omvendt, som Harald i første. De elysæiske Marker forandre ikke Siælen saaledes, at slige ha- stige Omveltelser i den skulde være muelige der. Her ere de slet umuelige.

Den siette Samtale haver behaget os mindst. Absalon og Ministeren ere enige i alle Ting, og den sidste fremsætter det, hvad han paastaar at være en god Ministers Egenkaber i saa tør og collegialt en Tone, at man reent taber Dialogen af Sigte.

I den syvende, som ellers gjør den indeholden- de Moral særdeles behagelig ved det romerske Sprog, der hersker i den; stöder det Ord: Galge, som ved en let Omskrivning eller kun ved en anden Vending havde kundet undgaaes.

I Slutningen af den anden Samtale synes For- fatteren at love os en Sammenligning imellem Sverre og Christian (ventelig den Tredie, thi der siges ikke hvilken) som vi med Fornøjelse see i Nøde, endstisnt vi heller havde hørt det af Forfatterens egen Mund i Fortalen, end af Joh. Trüses i en Samtale i de Dødes Rige.

N.

Den alt for lønlige Beyler, eller den, som gjør Hemmelighed af alle Ting. Comødie udi fem Acter. Ved Charlotte Dorothea Viehl. Trykt paa det typographiske Selskabs Bekost- ning. 8. Kiøbenhavn 1772. 142 S. Tryk- papiir 1 Mark, Skriopapiir 20 S.

Vel er dette Lystspil bleven opført i Fior, og søl- gelig bedømt i den dramatiske Journals første

Aargang S. 211; men fremkommer dog nu først i Trykken. For dem af vore Læsere, som endnu ikke kiende til Indholden deraf, vil vi her anføre samme.

Lucilia, en ung uskyldig Pige, haver tre Friere, Leander, Leonard og Cleon. Den sidste er Helten af Stykket. Leonard er en overhaands Spradebasse og Bindmager, som smigrer for hendes forsængelige og ildefindede Stedmoder Leonore, men vil tage Datteren for Medgiftens Skyld. Leander synes at være et stikkeligt Menneske. Lucilias Fader Hieronymus er en politisk Randestøber, kun een Grad høiere end Herman v. Bremen, som lader Altting gaae, som det kan, naar han kun ikke forstyr- res i sine politiske Bedrifter. Cleon, som en allene er en lønlig Beyler, men ogsaa hemmelighedsfuld i Alt, hvad han foretager sig, lægger et kostbart Smykke, med en tvetydig Udskrift paa, for Lucilias Stuedør. Stedmoderen tilegner sig denne Foræ- ring, og troer, at den kommer fra Leonard. Denne lader sig ikke længe nøde til at bekiende sig dertil, og faaer Leonores Ord paa Lucilia, da denne vorne og smukke Datter begynder at blive den coquette Stedmo- der til Last. Cleon seer altsaa, at han haver Intet ud- rettet, og giver derfor sin Begiering tilkiende for Faderen i et Brev uden Underskrift. Pigen Pernille, som er paa Leanders Side, haver bibragt Hierony- mus Noget om dennes Kierlighed til Lucilia. Hieronymus er fornøjet dermed, fordi Leanders Fader er hans gamle Ven. Cleons Diener Henrich, som overbringer Brevet, veed ikke at det er fra Cleon selv, og svarer derfor uden Betænkning ja, da Per- nille spørger ham, om det ikke er fra Leander, som de begge veed at være en Ven af Cleon. Hierony- mus troer altsaa vist, at Brevet er fra Leander, og at denne er den Ven, som Cleon i en foregaaende Samtale havde talt om paa sin Vids, som en Friar til Lucilia. Til Cleon taler han saa ubestemt, at denne bliver i den Troe at faae Lucilia, og i en Sam- tale med Leander giver Faderen denne rigtig sit Løfte. I en ved Pernille foranstaltet Sammenkomst haver Lucilia allerede viist, at hun elskede Leander, og Sted- moderen, som kommer hjem fra Bisiter, og haver er- faret, at det Smykke, hun havde troet at komme fra Leonard, og som denne havde bildt hende ind at være en gandske nye fransk Nøde, er gandske af Mo- den, jager denne Spradebasse med Forbitrelse bort, og giver sit Samtykke til Lucilias og Leanders Gift- termaal.

Dette

Dette Stykke er ikke ubehagelig under den første Læsning. Men man mærker dog alt for snart de Fejl, som svækker Indtrykkene deraf, og det Bisald, som enkelte Scener have opvakt.

Vi vil ikke tale om, at den heele Situation med Smykket er alt for nær beslægtet med den, der findes i Weisses *Mistransische gegen sich selbst*, og at Moderen der er jaloux paa sin Datter er langt bedre tegnet ved Barthe. Aldrig bør en Forfatter chicaneres over at have laant hos en fremmed Skribent, naar kun det Laante er got nationaliseret.

Men det, som meest syntes os feylagtigt, er, at heele Handlingen beroer deels paa Slumpehændelser, deels paa usandsynlige Omstændigheder. Havde f. Ex. Smykket været nyemodens, hvilket dog let kunde hænde, saa var Leonard bleven i den forrige Gaaft hos Stedmoderen, og havde beholdt hendes een Gang givne Samtykke. — Havde Hieronymus ikke, som ret med Forsæt, talt saa mørk og tvetydig med Cleon, efterat have faaet Brevet, saa havde han faaet vide, at Cleon friede for sig selv, og saa havde denne faaet Faderens Jaord, som holder af Cleon for hans egen og af Leander kun for dennes Faders Skyld. — At Smykket er saa meget af Moden, som Leonore beskriver det i 4 A. II S. er utrolig, thi ingen Juveler gjør dog vel et Smykke af ægte Stene efter efter en Mode, som just han endelig maae vide, er gandske gaaet af Brug. Usandsynligt er det, at alle Damerne lee deraf (vi er jo ey i Paris) eller at man haver hele *Wester* fulde deraf, som af heel ubrugelige *Nippes*. Og hvor er det mærkeligt, at den *Coquette*, omsøttende Leonore, ikke skulde vide, hvad for en Mode der var aflagt for saa lang en Tid. *Steensmykker* forandres dog ikke saa ofte i nogle saa *Maaneder*.

Cleons *Barsomhed* er alt for overdreven, og Characteren taber virkelig derved. At en latterlig Character overdrives lidt paa Skuepladsen, er nødvendig, paa det den desbedre maae falde i *Dynene*; men naar det gaaer for vidt, og dertil næsten i bare *Smaaeting*, saa mister den al *Anvendelse*, og Forfatteren gaaer glip for sin Hensigts *Dynaelse*, ey at tale om, at den *Hemmelighed*, Cleon gjør, at alle Ting svækker Interessen i hans lønlige *Beylerie*, og gjør ham for meget til en *Hemmelighedsfuld* i *Almindelighed*, da vi dog fornemmelig ventede en alt for lønlig *Beyler*. I det borgerlige Liv er det de fleste *Tider* godt lat holde meere, end man lover, men en *Theater-Skribent* fortjener sig *fielden Tak* derved. At *Ti-*

telen er dobbelt, det undskylder ikke; thi ingen Forfatters Hensigt bør være at vise to Ting paa een Gang, da *Opmærksomheden* nødvendigviis maae slappes derved.

Henrichs *Kierlighed* til *Pernille* er Stykket gandske *uvedkommende*, og bidrager ikke det allermindste til Handlingen. Uden des, ere disse *Subaltern-Intriger* saa forslidte paa *Skuepladsen*, og, uden for *Frankerige*, saa *usandsynlige*, at man gierne kunde lade dem borte.

Hieronymus's politiske *Griller* bidrage heller ikke det mindste hverken til *Knuden* eller til *Opløsningen*, thi ethvert andet alvorligt eller daarligt *Synslerie* kunde holde ham ligesaa *ubekymret* om sine *Hunsager*, som dette, og en *comisk Skribent* burde dog ikke saaledes at isolere sine *Characterer*.

Disse og deslige *Ummærkninger* have vi gjort ved *Siennemlæsningen* af dette *Lystspil*, hvis *Virking* paa *Skuepladsen* vi ikke kan dømme om, da vi ikke have seet det opføre. Saa meget have vi mærket, at det haver en næsten overalt naturlig *Dialog* og en *Deel* *Situationer*, som synes os *theatraliske* nok. At Cleon ikke forbedres, men bliver end mere bestyrket i sin *Daarlighed*, er maaskee ikke saa meget naturligt, da hans *Fejl* ey har sin *Grund* i *Hiertet*, men i *Korstauden*; alligevel er det got for *Exemplets* *Skyld*, thi *Theateromvendelser* ere de fleste *Tider* *Usandsynlighedens* *Triumph*.

Vi ønskede at vide *Uarsagen*, hvorfor Forfatterinden skriver *Stedmoder*, efter det *Tydske*, da dog det *daniske* *Stedmoder* er uendelig meere *etymologisk* rigtig.

Den Kierlige Datter. Comoedie udi 5 Acter. Ved Charlotta Dorothea Biehl. Oplagt paa det typegraphiske Selskabs Bekostning. 8. Kiøbenhavn 1772. 118 S. 1 Mark.

Dette Lystspil kiender vore Lærere allerede tilfulde. Det er indført i Forsøg i de skønne og nyttige Videnskaber 5 Stykke, og recenseret i den kritiske Journal, hvor vi henvise Læsere til, da dette kun er et uforandret *Ustryk* efter bemeldte Forsøg, ja saa uforandret, at det "*Ulykkelige* *Fog*", som i Forsøget findes anført blant

blant Trykfejl, vigtigt staaer her igien i Texten. Rettskrivningen er og her i nogle saa Ord forandret, men ikke til det bedste. S.

Admygheds Indflydelse paa Christendommens Væsen, foreskillet i en hellig Tale over Aftenfangs Texten Epheser 3. 13-21. paa sextende Søndag efter Trinitatis, af Jens Bech, S. Sti. Minist. Candidatus. Kiøbenhavn. 1772.

Anledning af Textens tvende sidste Vers fremsetter Taleren ovenanførte Hoved-Lærdom, nemlig: Admygheds Indflydelse paa Christendommens Væsen, visende denne vigtige Indflydelse 1) paa de Pligter, vi skyldes Gud, det høyeste Væsen, som og 2) paa de Pligter, vi skyldes vor Næste eller vore Medmennesker. I begge Afhandlingens Deele søger han at sætte denne Dyds Indflydelse i des klarere Lys, ved at bringe den ved Siden af sin modsatte Last, Stolthed. Det, vi i sær har anmærket ved denne Tale, er, at den isteden for den ordentlige og sædvanlige Indgang har en kort Indledning i de Ord af Texten, som give Anledning til

Betragtningen, tilligemed en kort Anviisning til at forstaae Apostelens Hensigt med Ordene. Vi dable denne Forandring saa meget mindre, som vi ikke tør ansee Indgangen for en saa væsentlig Deel af en Prædiken, at den jo kunde udelades, eller meget indskrænkes. Et Fortrin fortjener den og vist for de Indgange, som har enten ingen eller meget tvungen Sammenhæng med og Overgang til Texten. Men naar vi fra denne Art Indgang ikke finde Texten igien, førend Taleren bruger den til at slutte eller tage Afsked med, komme vi ret i Forlegenhed med den Regel, hvis Urigtighed ey endnu vil falde i Synene: at, uemlig en Text, som er bestemt enten for eller af en Prædikant, bør være Ledetræden for Tanker og Betragtninger i den heele Prædiken eller hellige Tale.

Saa gierne vi og tilstaae, at Sandhed og Dyd vinder Lys og Tækkelighed ved at bringes i Kontrast, saa vaersom troe vi tillige denne Art Oplysning bør anvendes, at ikke Afhandlingen skal tillige med Materien blive dobbelt isteden for enkelt, og give et Skin af Forlegenhed paa Materie eller udbredet Indsigt i samme. For det øvrige er denne Tale efter sit Anlæg ordentlig, har sunde Tanker i gode Udtryk, og kan læses med Nytte uden Kiedsommelighed.

Til Publicum.

Da adskillige have forundret sig, hvi en Bynchs og hans Liges Skrifter bekendtgjøres af os i denne Journal; saa tiener dem dette til Svar, at vores Plan er (saavidt mueligt); at svare til vores Titel, det er, ikke at forbiegaae noget Skrift, som er udgaaet fra December Maanedes Begyndelse 1772 af, og at følgerig enhver Autor, i hvor ussel han end er, bør forundes et Sted i disse Blade.

Uargangen af disse Blade Koster:

J. Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Syhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 6. ————— 1773.

Veiledning til en forbedret Christendoms Underviisning for Børn og Ungdom ved Doct. Nicolai Tanneſtad. Odense, trykt udi det Kongel. Privil. Adresse-Contoirs Bogtrykkerie, 1772. Stor 172 S. 8.

At en Mand af Hans Hønhæderlighed Indſigt og Lærdom nedlader ſig til at ſkrive en Kathekismus; for den enfoldige Almue, bør ingen fortænke ham for, ſom veed, hvor høylig Skolerne paa Landet trænge til en ſaadan Lærebog. Vel har vi tilforn adskillige Kathekismer, Forklaringer o. ſ. v. men Hr. N., ſom af Erfarenhed kiender deres Mangler, har ſelv beſluttet at raade Bod derpaa. Den lange Tid, han ſelv har været beſkæftiget med Ungdommens Underviisning, giver ham nogenlunde Ret til at ſkrive en Lærebog, og Læſerne den ſtærkeſte Formodning, at han er i Stand til at frembringe noget Fuldkomment i dette Fag. Opus viginti annorum vil ſige noget, (er Forfatterens Ord i Fortalen) og ſaakænge er det dog omtrent, ſiden jeg fiørſt lagde Haand paa dette lille Arbejde, ſom jeg herved fremlægger; i al den Tid er det mange Gange bleven omarbejdet, der er ideligen bleven forandret og forbedret deri, ideligen raffineret derpaa, inden det er kommet i den Form og Skikkelse, hvori det nu fremtræder." Vil man ellers vide, hvad Haab, Forfatteren gjør ſig om ſin lille Bog, og, med hvad Lykke hans Methode allerede er bleven brugt, da behage man at høre videre: "Det feyler ikke, ſiger han, at der jo er gjort tilſtrækkelig Prøve dermed, førend den nu offentlig træder frem for Lyſet. Jeg har ſelv med den enſteligſte Fremgang brugt den med mange Børn og unge Mennesker, baade mine egne Børn og andre, ſom jeg haver havt til Underviisning og Anførelſe i

Religion og Christendom, og der ere ogsaa andre, der efter Underviisning og Raadførsel haver gjort det ſamme med lige Lykke. Der ere endogsaa aflagt offentlige Prøver derpaa. Men ſkulle det endnu ikke være nok, ſaa erbyder jeg mig fremdeles til at gjøre al den Prøve dermed, ſom maatte forlanges, naar og hvorsomhelſt det maatte være mig tilladt og mueligt. Naar nogen ſkal kunne, cæteris paribus, formedelſt Underviisning efter de ellers brugelige Lære-Bøger og den ſædvanlige Underviisnings-Maade gjøre ſaa god Fremgang med Børn og unge Mennesker i lige kort Tid, og med liden Møye og Beſværing baade for ham ſelv og for de Unge, ſom ved Hielp af diſſe Lærebøger, og efter den Underviisnings-Maade, ſom jeg haver foreſlaaet, ſkal kunne ſkee, ſaa vil jeg paa diſſe Lærebøgers og min foreſlaagne Underviisnings-Maades Vegne give tabt." Man ſeer lettelig heraf, at Hr. N. gjør ſig nogenledes Regning paa Læſerens Biefald. Kun den Tone hvori han taler, synes at være noget upaſſende for en Mand af ſat og ſindig Tænkemaade. Vi kan ikke nægte, at jo adskilligt i denne Fortale forekommer os meere at ligne en pralende Project-Mager, der opbyder Folk for at prøve hans Forſlag, end den ſtille og ſagtmodige Theolog, der arbejder efter beſte Indſigt, og uden ſelv at beſtemme Arbejdets Værdie, overlader Læſeren efter eget Lykke at ſætte Priis derpaa. Hvad Piecen i ſig ſelv angaaer, da er den juſt intet Meſterſtykke. Forf. har i hans forudgaaende Underretning gjort ſig en gandske vilkaarlig Plan, hvorefter han har rettet ſig. Han viger gandske fra den Orden, ſom følger i vore ellers brugelige Kathekismer, ſaa at, om denne Lærebog ſkulde indføres, ſaa forſtaaer det ſig ſelv, at Luthers Kathekismus maatte affkaffes; thi et Barn, ſom havde gjort ſig nok ſaa vel bekiendt med Luther, ſkulde troe, at man forelagde det Elementerne til en gandske fremmed Videnskab,

denskab, naar man gav det denne Bog i Haanden. Det havde maaskee derfor været nok saa godt, om Forfatteren havde fulgt andres Exempler, som i deres Lærebøger for Ungdommen have lagt den lille Kathetismus til Grund, saasom det ey er at vente, og maaskee heller ikke at ønske, at denne lille symboliske Bog blev afskaffet. Vidtløftighed kan vi just ikke beskylde Forfatteren for; den heele Christendoms Lære foredrages paa 5. Ark omtrent; hvoraf dog kun Halvedeelen bør forelægges den raade Begynder, og Resten, som Forf. har bemærket med †, giemmes til en nærdere Kundskab; og heri maae man tilstaae Forf. et skønsonomt Valg, da han rigtig nok har ladet de simpleste Spørsmåale ubemærkede. Men det Heele er jo dog bestemt til Ungdommens og den enfoldige Ungdoms Nytte, og da troe vi, at mange af de med † bemærkede Stæder kunde undværes, og andre forandres og forklares. Saaledes synes f. E. den heele 8de Afdeeling hellere at høre hjemme i den moralske Philosophie, end i en Kathetismus. Han handler her om Synd, og fremsætter den heele Række af Synder: Sierrighed, Stolthed o. s. v. hvilke alle defineres nøyagtig efter Logica, og følgerlig blive ganske uforstaaelige for den Enfoldige. Alle saadanne Definitioner kunde gierne være borte; thi tænker man derved at oplyse den Enfoldige, bedrager man sig meget; han har noget Begreb om Definitum, men Definitionen bliver ham ganske uforstaaelig. Undertiden synes Forf. at lægge Børnene alt for vidtløftige Svar i Munden. Saaledes kunde nok det Spørsmål §. 99. om Jesus er den sande Messias? besvares med noget mindre, end 43 Skriftstæder, som indeholde 76 Vers. Vi ere forvissede om, at hvilken Candidat der til Attestaksen var saa vel forsynet med Sprog, skulde ingen Fare have for at høre: habesné plura? Nogle Talemaader har og stødt os hist og her, og det meest, fordi Forf. synes at have gjort dem til sine Favoriter, f. E. hvad Gud gider lidt, hvad det er, at fiære sig efter Gud m. m. Et hvert Udtryk, som kunde synes at opvække et uædelt Begreb, burde man nøye tage sig vare for i en Lærebog for Ungdommen, som let forarges, og snarest ved smaae Ting. Det, som ellers vil gjøre denne Lærebog ubrugbar, er, at de bibelske Sprog, som Forf. jo dog vilde at Børnene skulle lære, ikke findes aftrykte heri, men Forf. næyes med at henvise enten til Bibelen selv, eller til Samling af bibelske Sprog 2c. udgivne 1769, hvilket vel da vilde gjøre et Barn for meget Bryderie. Dette med hvad vi

tilførn have anmærket, gjør, at vi ikke tør love den høylærde Forfatter stort Biesald; thi er Lærerne ikke fornøede med at følge de forordnede Kathetismer, saa vælge de uden Tvivl endnu den bekiente Beyers Kathetismus, som udkom for saa Aar siden, og fant særdeles Biesald iblant Præsterne. Vi undres over, at Forf. ikke engang har nævnet ham; han kan dog rigtig nok komme i Betragtning som en Kathetismus-Forfatter. — Lykkeligere har Forf. i vore Tanker været med de Bevis: Grunde for Religionens Sandhed, som findes bag ved Lærebogen. Vi ønske den maatte blive trykt for sig selv, og gjort almindelig iblant den uoplyste Almue, efter hvis Begreb den baade i Henseende til Bevisene selv og Stilen synes meget vel at være læmpet.

Gabriels Giensvar til Helvedes Syrste om hans Beskyldning imod Nordfolket. Et Manuskrift af Sal. Geheimeraad * * *. Kiøbenhavn. 1772.

Vi lide med de Forfattere, som lide ont for at gjøre sig forstaaelige; men vi falde i Forundring over dem, som udmærke sig ved saa kostbar en Gliid for at blive uforstaaelige. Saaledes er det gaaet os med dette Skrift; snart tænkte vi det maatte være sandt, som en vis Autor mener, at Jordens Poler jevnlig, skiont uformærkt, drene sig, og at det derfor er nu Østerfolket i stæden for Nordfolket, Forfatteren skriver for: snart at det maatte være Levninger af Odins Tænkemaade og Sprog. Lidet komme vi til os selv ved at erindre at det er et Englebrev; og da det, efter Forfatterens Ord pag. 48., kan ey være kortere, tør det vel heller ikke være jevnere. Nordfolkets Skyts-Engel tænker og taler vel og ligesaa høyt, som Østerfolkets. — Vore Læsere forlade os, at vi ey kunne give dem udførlig Efterretning om dette Skrift! Een af os har forsøgt paa at gaae det igiennem, men forstirrer, at ingen kan, førend han har lært at gaae og tænke paa Stykker. Et par Tanker til en Prøve: "En haands fast Aand, pag. 15.; kunne vi gjøre os Begreb om den? og: "Extra Fatten, den Bøddel, skal nu ikke længere rase med sit Sværd blant norske uformuende i deres halvudplyndrede Hytter. pag. 45." Hvo kan udholde det? Til Lykke brave Nordmænd!

og en fortient Lykke! thi, hvorfor skulde J være i Bøddelens Haand? — men arme Danske! Ere J da Misdædere? Maaskee faae J det at vide, naar Forfatteren en anden Gang ligesaa veltalende vil forherlige den utroelige Viisdom, hvormed Dannemark i en ligesaa utroelig Hastighed fik smage en for usmagt Lyksalighed, som aldrig skal vige ud af dets Grændser.”

Hellige Taler, afhandlede i Kabinettet paa Kronborg for Dronning Carolina Mathilda, af Peder Hansen, residerende Kapellan ved Slots og Garnisons Kirken i Helsingør. Kjøbenhavn 1773.

Den Hensigt, som Forfatteren selv i en kort Fortale anmelder at have havt med Udgivelsen af disse hellige Taler, som ere 4 i Tallet, synes os ved dem at kunne til Fornøjelse opnaaes. De ere tielike til at befordre Opbyggelse og tilintetgjøre det ngrundede Rygte, som Forfatteren peger paa ved at henvise til Cap. 47. Dette sidste kaldt os strax ind, og vi har fundet ved at igiennemlæse disse Taler en Betænkksomhed og Smag, som ikke lader sig foreene med den (vi tør ikke kalde det ringere, end) Ubesindighed, som Rygtet indeholdt, hvis Ugrund herved er fuldkommen viist.

Efter den Beskedenhed med hvilken Forfatteren selv dømmes om sit Arbejde, maae intet besynderligt ventes i disse Taler i henseende til deres Indhold, Tid eller Stæd; men omendstjønt vi tilstaae at Sandhederne ere almindelige, og paa alle Tider under alle Omstændigheder vigtige, vil dog enhver agtsom Læser uden Tvivl sande med os, at de ere paa en fornuftig Maade afpassede efter Tiderne, og under de da værende Omstændigheder særdeles vigtige. Ved at anføre Talerens Indhold vil dette allerede kiendes.

Den 1ste paa 5te Søndag efter hellig 3 Kongers Dag over Lexten. Matth. 13, 24-31., afhandler i Indgangen det Spørgsmaal: Om en Gud er til, og denne Gud er vor Høragtelse og Tilbedelse værdig?, beviist ved en kort Udvikling af Syroget Skabels. B. I, 31. Fra denne kommer Forfatteren ved en Overgang, som berører den almindelige Indvending imod det Tilbedelsseværdige hos Gud, lagne

af Synden, som et Onde, ikke af Gud; men af Dievelen og os selv. 1) Synden, som et Onde, ikke af Gud; 2) Synden som et Onde af Dievelen og os selv.

Den 2den paa Søndagen Sexagesima over Lexten Lue. 8, 4. 16. afgjør det Spørgsmaal: Er den Bog, som vi kalde den Hellige Skrift, Guds Ord? J Indgangen: Af dens forunderlige Bedligholdelse, og i Afhandlingen: Af dens Kraftighed, ved Hovedlærdom: Guds Ord, som en kraftig Sæd. 1) Skriftens Guddommelighed af dens Kraftighed; 2) At vi agte paa det, som udfordres paa Menneskers Side, naar denne guddommelige Sæd skal viise sig kraftig.

Den 3die paa 1ste Søndag i Fasten over Lexten Matth. 4, 1. 12. forestiller med Indgang af Jacobi 4, 7. til Hovedlærdom: Christnes Modstand imod Dievelen, kronet med Seyer af Gud. 1) Stridens Hæftighed; 2) Seyerens Vigtighed.

Den 4de paa 2den Paaske Dag over Lexten Ap. G. 10, 34. 42. viiser til Indgang: Erfaring og Fornuftens Slutninger, som de tvende eneste Veye, paa hvilke vi, som Mennesker, her i Livet kunne komme til Visshed om Sandhederne i Almindelighed, og derpaa af Lexten til Hovedlærdom: Vor Jesu Opstandelses Visshed, beviist 1) Ved Fornuftens Slutninger; 2) Af de tydeligste Erfaringer. I dem alle er en tydelig og let Philosophie foreenet med Alabenbaringens Kundskab; Sandhederne fremsatte ordentlige og grundige i en jevn og forstaaelig men tillige ædel og fyndig Stil.

Det, vi have at erindre, er: Ved den første Indgang, at den synes dobbelt: Ved det 2det og 3die Thema, men især det 2det, at det indeholder mindre end sine Deele: og ved et Sted i Indgangen til den 3die Tale, pag. 71., som synes os noget ubestemt: ”Og alt dette med meere troe dog alle” sande og troende Christne, fordi de indvortes føle ”i deres Siæle en overnaturlig Virkning, alt” saa erfare det.” Forfatteren vil neppe have dette forstaaet om den Hellig-Aands Virkning i de smaa Børns Hierter til Troen; ikke heller, eller dog ikke uden megen Indskrænkelse, om Jesu Tilstedeværelse i Alterets Sakramente. Vi nægte ikke, at disse Ord jo satte os i Frygt for at finde i Forfatteren en Forsvarere af de for vidt drevne Følelser i Christendommen, ved hvilke saa mange reedelige Christne kunne forvildes og nedsynkes i en Bedrøvelse, den Gud gierne vil skaane dem for; men ved at igiennemlæse den 2den Deel, blev denne Frygt os betaget, da der-

derudi findes intet uden det, som kommer overens med Skriften, sund Fornuft og almindelig Erfaring.

Jøderne. Et Lystspil, i en Act af Lessing.

Oversat af P. Top Wandal. 8. Kjøbenhavn

1772. hos Gyldenbal. — 1 Mark.

En atene blant Pøbelen, men endog blandt saa kaldede skikkelige Folk, ja vel og blandt Fornemme selv, findes meget tidt den ufornuftige Fordom, at alle Jøder ere Nederdrægtige, Bedragere og fulde af alle Laster. En uindskrænket Foragt, en nedertrykkende Bespottelse, hvormed denne ulykkelige Nation behandles, ere Følger af saadanne Begreb, og drive naturligtvis den Forsølgte til at skaffe sine Forsølgere, naar han kan gjøre det ustraffet, enten af Hevngierrighed og et inderlig Had han bær til dem, eller af Mangel og Nød, da næsten alle Mæringsveje ere lukkede for ham. Et Menneske som vil tænke fornuftig, det er, som et Menneske, tager disse Omstændigheder i Betænkning; anseer alle sine Medmennesker for sine Brødre, dem han bør elske og ved fælles Hielp gjøre Livet behagelig for; og tvivler aldrig paa, at der jo findes ærlige og retskafne Mennesker blandt Jøder saavel som blandt alle andre Religionsforvandreter. De som tænke anderledes, vilde forundre sig meget, naar de søgte Grunden til deres Tænkemaade i deres Hierte. De vilde da finde, at de havde en inderlig Følelse om hvor liden Agt de selv fortjene, og vilde blive vaer, at just denne Følelse driver dem til at søge Gienstande, som de igien kunne foragte, for derved at vende deres egne og andres Tanker fra Betragtningen over deres egen Værd.

Det var derfor Hr. Lessing blev nærværende Lystspil, og Hr. Wandal fortjener Tak af Menneskeligheden at han ved sin Oversættelse haver bekendtgjort det blant os. Ofte burde det opføres for vores Publicum, hvilket vist haver nok iblant sig, der troe, at man ikke kan have et got Hierte og en høy Siæl, med mindre man kalder sig en Christen. Helten af Stykket er en Jøde, som haver reddet en Christen Herremand fra et Overfald, hans egne Folk have begaaet imod ham paa Landevejen. Forfatteren haver vidst at anlægge saa mange smaae Situationer, hvori Jødens ædle Tænkemaade saa tydeligen lægges for Dagen, at Tilskueren ikke kan uden beundre og elske denne. Fogeden paa Godset og Sognfogeden, som ere de to Spidsbuber der have overfaldet Herremanden, og Christoffer, Jødens Diener, stille ved deres lastværdige og nedrige Opsørsel uforlignelig af imod Jødens ypperlige Character og give Tilskueren tillige stiltiendes den Lære, ikke at bedømme en heel Nation efter de Laster eller den Tænkemaade, man bliver vaer hos Pøbelen eller den slet opdragne Deel i samme. Da vores haarde Medfart holder den jødiske Nation i saadan Undertrykkelse, at de fleste af dem befinde sig i denne Klasse, saa er det ingen Under at der hos dem findes de mange lastværdige Exempler, som Jødehaderen søger at besmykke sin fornuftstridige Dom med, men som et upartisk Øye seer lige saa fuld og lige saa ofte hos den kristne Pøbel. — Herremanden i dette Stykke, som ogsaa bær Had og Afsky til alle Jøder fordi Een engang haver bedraget ham, bliver, da han faaer at vide, at den Fremmede er af samme Nation, naturligtvis beskjemmet; og saa vilde enhver, naar Fornuften fik Lov at tale med sin naturlige Magt imod indgroede Fordomme.

Oversættelsen lader sig gandske got læse og er for saa vidt vi kan skønne uden at have Originalen ved Haanden, troe og rigtig.

S.

Uargangen af disse Blade koster:

Kjøbenhavn,
8 Mark.

Siælland og Lolland.
9 Mark.

Syhn.
9½ Mark.

Jylland og Holsteen.
10 Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs Kritiſke Journal.

No. 7. ————— 1773.

Trende Skalde-Digte til Oplysning i vore Tidens Historie. I. Ny Prøve af Skrive-Frihed. II. Tanker over Jule-Aftens Feide. III. Frimødige Tanker over Hevnens Dag. I en Samling paa ny og meget forbedrede udgivne af J. Langebek. 4. Kjøbenhavn 1772. hos Stein.

Et hvert af disse Stykker er tilforn enkelt udfommen og nogle af dem meere end cengang. Det, i dette Dylag ny tilkomne er: Et Tillegningskrift (*). Foran hele Samlingen til Hendes Majestæt, Dronning Juliane Maria; en Fortale ligeledes til hele Samlingen; 9 Stropher og 31 Anmærkninger i Ny Prøve af Skrive-Frihed; 6 Anmærkninger til Tanker over Juleaftens Feide; og 49 Stropher og 111 Anmærkninger til Frimødige Tanker over Hevnens Dag.

Da et stort Navn ikke bør blinde Kritiken; saa vil vi ſige her vores Tanker over disse Skrifter, Tanker som vi grunde paa de, af Naturen tagne Regler for et Skrift overhovedet, og for et poetiſt Skrift i Særdeleshed. Ikke vi allene, men ſaare Mange med os fandt, da Ny Prøven første Gang udfom, at Tonen i det hele Stykke ſtodte overmaade. En tør Enumeration af alt hvad man kan kræve af en idealist Konge, fremsadt i en utaalelig bydende Tone, og ſtiled til Forfatterens og hans Læſeres regierende Monark. Man kunde ikke foreſtille ſig denne (da ubekjendte) Forf. anderledes end under det Billede

(*) Hvilket egentlig først burde begynde med den tredje Periode, da de to foregaaende ikkun tiene til Forf. egen Berømmelse og til at fortælle Dronningen det, hvad hun allerede veed.

af en ſtræng, biſter Mand, ſtaaende lige op og ned for Kongen og med en authoritetiſt, opragt Pegefinger, docerende Kongepligterne for ſin Enevoldsherre. Dette Billede var viſt ikke til Forf. Fordeel. Thi lad være at en Undersaat haver Lov at ſige, endog til Kongen ſelv, hvad ham ſynes kunde og burde rettes i Statens Forvaltning; ſaa bør dette dog altid ſkee

” — med yderſt Barsomhed,
” Med Frygt, ſaa zittrende, ſom dens, hvis Raad blev givet

” En Ven, en elſket Brud, til Døden eller Livet.

” Med meer Forſigtighed, end ved vort eget Vel,

” Og dog med mindre Tvivl om Bieſald af vor Siel”

og ikke med den myndige Tone, i hvilken en ubetænksom Fader præker Moralens for ſin Søn. Denne ſamme Tone finde vi igjen i Grim. T. o. Hevnens D. fra S. 131 til Enden. Hvem kan f. Ex. taale at høre ſligt, ſige til ſin Konge:

” Luk Diet op, viis, Hiertet være got!” S. 11.
og:

” En Souverain, ſom Du, en jordift Gud i Norden

” Den, af hvor liden, Vlet, ham er betroet af Jorden,

” Omſkabe kunde til et jordift Paradiis;

” Naar han kun tænkte ret, og gjorde ſom en Viis” S. 15.

og:

” Men har Du, Konge, og Din Gud et Offer givet?” S. 119.

og utallige flere. Hvem ſige vi, kan læſe dette uden at forarges. Vel ſkyder Forf. ſig hen til Licentia Poetica for Verſenes ſkyld, men han havde viſt burdet ſkyde ſig meget mere hen til (en hidtil ubekjendt) Licentia Politica for diſſe Steders ſkyld.

Tankerne ved Juleaftens Feide burde vel allermindst været oplagt paa nye. De fortælle Intet, uden hvad der er bekjendt for enhver, og om man

F

end

end vilde lade dem gaae for et Stykke af en Rimmfrønne, saa ere de dog ikke engang brugelige dertil; Thi jeg vil see paa den Historikus, der kunde bruge dette Stykke, som et authentisk Monument af vore Tidens Tildragelser. Det samme kan med Rette siges om det Meeste i frimod. T. o. Hevn. D., da de til S. 131 intet indeholde uden en efter Høresjagn compileret slytende Januarii Journal. Forf. tilstaaer selv i Fortalen til dette sidste Stykke S. 54 at ikke alle hans Efterretninger have været paalidelige. Saa er det f. Ex. ugrundet at den franske Komødie gif overstyre den Åsten Livvagten blev afstakket. S. 42. k. Komødien blev givet ihvorvel Herskabet ikke var der. — Ligesaa er, efter vort bedste Vidende ikke under Tryk-Friheden udkommet Noget Skrift der bestæmmede Religionen (Fort. til frim. T. o. Hevn. D. S. 50) o. s. v.

Iblant Forf. yttrede Tanker forekomme og hist og her en Deel, som ere politisk-farlige, da de tildeels vrage virkelig gode Indretninger, tildeels roese eller dog med Bifald anføre lastværdige Ting. Til de første regne vi f. Ex. S. 101, l. hvor der siges, at "det var paa Tapetet at ingen Liig meere skulde begrave i Stadens Kirker eller Kirkegaarde, men alle uden for Byen." Da dette anføres tilligemed Forordningen om Egenes Begravelse om Morgenen og denne sidste Forordning lastes; saa kan man ikke andet end troe at saadan forehavde Anordning lastes med og dog have vi al for stor Troe til Forf. Indsigte, til at holde det for hans Mening, at Begravelser i Kirken ere uskadelige, eller at enten Gudsdommen eller de Afdøde skee nogen Tieneste dermed, naar disse til Forraadnelse bestemte Levninger nedlagtes i de Christnes Forsamlingshuuse og disse der ved opfyldtes med dræbende Dunster. — S. 102 lastes Forandringen med Hoffets Equipage, hvilken Forandring dog tværtimod at være lastværdig, meget meere var efter en upaaklagelig Smag og Dekonomie, de to eneste Regler en Equipage bør indrettes efter. — S. 104. r. Regnes Hof- og Stads-Retten under de lastværdige Omstøbninger af Jurisdictioner, og dog havde Forf. S. 91. o. selv regnet den iblant det "Toget Gor" som den forrige Administration haver afstedkommet.

Uf det andet Slags skadelige Tanker, som med Bifald anføre høystlastværdige Ting bør i besynderlighed mærkes i Tanker o. Juleastens f. S. 42. Vers 9 = 14; S. 43. sidste Vers; S. 44. Vers 1 = 3; S. 45. Vers 1 = 4, hvor alle vegne paa det

tæffeligste bifaldes de grove Forbrydelser, som den Dag begikkes imod den militairiske Subordination. Ikke er her det Sted at vise hvor uomgiængelig nødvendig den strængeste Lydighed og Oerbødighed er i Krigsstanden, og hvor farlige, for hele Landet farlige følger det vilde have naar den Ringere tillades at tage sin egen Ret imod den Høyere. Forf. er vist al for vel overbevist om dette og haver ventelig kun en overvejet og estertænkt denne Sag til Gavnens førend han lod paa nye aftrykke disse Steder uden at mildnes eller forandres.

Urigtige Tanker møde og imellem. Saa som S. 16.

"Naar Himlens Brede er optændt mod Land og Rige,
"Gaaer bedst en Vending til det Gode frem ved slige,
"Hvis Hierte er tilluft, mens Hiernen fletter Riis
"Og Kumpeslytten tidt gaaer af med største Priis."

Man kan omtrent slutte sig til Forf. Mening, men Udtrykket skeeler dog til alle Kanter. I det mindste kan det vel aldrig gotgjøres at en Vending til det Gode gaaer frem i et Land, naar Himlens Brede er optændt imod det, thi i dette ulyksalige Tilfælde vil vist alting gaae frem til det værste og ikke til det Gode. — Hvorledes kan nu en lærd og indsigtsfuld Mand sige S. 32. "at de Milioners Gield vel ere ret nu betalt"? En Snees Aars Extra-Skatter betale vist ikke 14 til 16 Milioner Gield i Danmark, det kan nok enhver indsee. — S. 43. lader Forf. Livvagten frygte for Casernerne. Kan han være uvidende om, at en Soldat aldrig ligger bedre og mageligere end i Caserner? Nei, 4 Skill. om Dagen i Steden for 8, derfor vare de bange, og ikke for Caserner. S. 112. staaer en snurrig Strophe:
"Pariser Bryllup og sicilianske Vesper
"Her var Aspecter til, thi —

Hvem skulde nu ikke troe der vilde følge: Thi der bleve gjort mistænkelige Anstalter, der hørted gyselige Rygter, Gemytterne vare opirrede, man havde Marsag at troe Factionens Tilhængere mange, vædselsfulde Billeder svævede ideligen for Alles Øyen og desl. Nei, man høre en gandske anden Marsag til saa forfærdende en Formodning:

" — thi Pierre, Jean og Jesper
"Med Penge sendtes ud, at købe alting ind
"Fra fransk Svovelstik, til engelsk Pølsepind."
Risum teneatis Amici?

To trediedeele af Anmærkningerne ere hierteligen overflødige og i besynderlighed tage to sig ud, S. 58.

S. 58. og 81. som indeholde hver et langt Stykke af Struensees Latinske Greve-Diploma.

Nu efter alt dette og en Hoben meere, som med Rette kan siges om Materien, hvad Oplysning i vore Tidens Historie kan man da vel vente sig af disse Skalde-Digte om de da endelig skal hede saa?

At Poesien er slet, eller rettere sagt at der er slet ingen Poesie i dem, vil ingen nægte som kun haver de allersørste Begreb om hvad det er, man kalder Poesie. Vore gamle Skalder sang vist ikke saadanne Skalde-Sange. De Levninger, vi endnu besidde efter dem, vise det, der er tvertimod. Licentia Poetica (*) (S. 6. og 56.) kan nok undskylde Friheder i Poesien men aldrig kan den ansøres til et Beviis paa at solut Stil paa Riim er Poesie: det er en aabenbar Modsigelse. Ikke et Glimt af poetisk Stil er i Noget af disse tre Stykker, ikke i den hele Samling Ti Linier som ere taalelige. Enkelte Vers som:

" Elst Landfabrikerne af Knipling, Hoser, Kar,
" Kalk, Træsko, Smiddeværk, af dem er Nyttens
" klar " S. 29.

eller:

" En Herre er sit Folk en sand Fortunæ Faber. "
" (**) S. 137.

eller:

" Jeg seer de Ansigter o. s. v. S. 67.
vil vi en opregne, thi af dem og haarde Vers og skrækkelige Cæsurer vrimler det paa hver Side, hvilket Læseren nok allerede af de saa anførte Steder haver mærket. Feilene i Sproget, som Stavelsemaal og Riim have forarsaget gaar vi ligeledes forbi.

Vi havde neppe sagt saa meget engang om det (saakaldede) Poetiske i disse Stykker, dersom vi ikke havde frygtet, da Kundskaben om Digtkunstens Væsen er saa lidt udbredt endnu iblant os, at Mængden vilde falde paa de Tanker, at her virkeligen fand-

(*) Dette saa ofte misbrugte Ord betyder intet Andet, end man bør tilfidesætte en mindre Regel for en vigtigere, opofre een eller anden Regelmæssighed for Digterens Hovedhensigt, at nytte og fornøye.

(**) Naar Tøger Keenberg i sin sædvanlige Luuske Tone siger: " De tauris spørg Arator " saa tilgiver man det og smiler derved, men i saadan alvorlig Stil, som vores Forsf. haver antagen, falder det saa burlesk, at man derved glemmer hans hele herlige Moral.

tes Poesie. Denne Tanke kunde let opvækkes, thi der ere ligemange Stavelses i hvert Vers og Riim i Enden paa dem alle. De fleste holde dette til meer end nok for at gjøre et Stykke poetisk, og disse maatte da naturligviis bestyrkes i denne Mening naar de saae at saa lærd og agtbar en Mand, som Forsf. ligeledes troede det. Thi han siger ey allene i Fortalen af denne Samling, at han er en Art af Poet, men at han maatte være Skald (Forsf. til frim. T. o. Hevn. Dag S. 51.) og at han haver en poetisk Aand, der haver sadt ham i Rørelse. (samme Steds S. 56.) Vel siger han og at Sødseleu ikke haver gjort ham til Poet, Konsten (og det kan den ikke heller) meget mindre, men af Foregaaende kan man dog ikke troe Andet, end at han ligevel holder sig derfor. Hvad kan nu vores kiære Landsmænd og Landsmandinder, som desuden saa gierne følge Authoriteter, hvad kan de nu tænke Andet, end at man kan være Poet til Trods for Natur og Smag. De læse, i Følge deraf, hvad dem bydes, og — desvær — skrive ogsaa, om saa tigang ingen Aand befaler dem det. Dem til Efterretning have vi her sagt vores, efter det Bedste vi veed om Smag og Digtkunst, forsattede Tanker, disse Stykker betreffende, og advare dem, ikke at holde Noget for Poesie, naar det ikke er det, efter de af Naturen tagne Regler. Og skulde de være saa uheldig, at en Aand sagde til dem: Skriv, og skriv en Skalde-sang! da erindre de, at en falsk Aand før haver forført Bedekia, Enaanans Søn, og 400 andre Propheter med ham, til falsk Spaadom, hvi skulde den ikke kunne forføre til slet Poesie, da Prophetie og Poesie ere Samsydsfænde.

Det eeneste vi have fornøyet os over i denne Samling ere en Deel Noter, som forklare nogle gamle danske Ord, Forsf. haver brugt. Nemlig: S. 13. f. Dravelsmænd: Ugudelige og ubestødne Folk, som ikke lade sig styre ved Lov og Ret; af Dravel, Drævl: Løs og unyttig Snak. Deraf Dravelsofuld, Dravelsofolk. — S. 15. h. Ild- flygtig: fuld af Vittighed og Rhytter, blandet med Ondskab. — S. 264. Mud, plur: Muder: Stikpenge; svensk Muta, Mutor og at muta, : give Stikpenge — S. 44. m. høde: at true med Gebærder. — S. 94. t. Slærd: Forsængelighed, daarlig Handel og Tale.

Allesammen Ord, som fortiente at føres i Brug igien.

7.

Beson-

Besondere Nachrichten von den Opfern der Staaten, sowohl als auch von den Opfern der Gerechtigkeit dieses achtzehnten Jahr Hunderts, besonders aber von denen in Dänemark in diesem Jahre hingerichteten gewesenen Grafen Struensee und von Brandt. Pelim 1772 stor 264 S. 810.

Denne Kompilation indeholder intet uden almindelige og bekjendte Efterretninger i et uordentlig og nudstaaeligt Foredrag. I Fald disse bekjendte Efterretninger endnu vare alle bekjendte Sandheder, og alle almindelig nyttige, saa kunne man endnu tilgive Forfatteren, at han havde skrevet ud hvad andre har sagt Hundrede Gange for ham, og altid bedre end han. Nu ere de fleeste af dem aldeles overflødig, ligesaa overflødig som den Forsigtighed (i Fald det er nogen) at Forfatteren har sat Pelim i Stæden for Altona paa Titelen.

Disse Efterretninger begyndes med den uheldige Zarew Alexei Petrowitsch, som blev henrettet 1717, (udskrevet af Büsching), hvorfra Forfatteren gaaer over, efter en Parenthesis om at Keiserinde Cathrine drak gierne ungarisk Wiin med Kringler i, til et Stykke af den altonaiske Mercur om Regierings Formen i Sardinien; —

Efter en kort Fortælling om Ruslands Tilstand under Peter den 1ste og Peter den 2den, nogle flette Vers af Mainvilliers Petreade, og bekjendte Efterretninger om Hertug Biron, Græverne Münch og Osterman, tilligemed nogle almindelige Sentenser i et Brev fra Græv Münch i hans Landflygtighed til (S. L.) Hr. Ober-Consistorial-Raad Büsching, et Fragment om Peter den 3die, et Udtog af Journal encyclopedique om Revolutionen i Anledning af Krigen mellem Rusland og Dänemark, adskilligt om Carl den 12te, og Himlen veed alt, af-

løses dette Snak med en kort Historie af D'AMIENS, Conspirationen mod Kongen af Portugal, Betragtninger over Portugisernes Carakter, og Konge Mordet i Polen. Her forekommer den afskyelige Eed af de Sammenrottede, som fortjener al Opmærksomhed. Skade at man strax efter maae smile til en Efterretning om en Spaadom som skal være fundet i en Klippe i Sverrig, og som Forfatteren har skrevet ud af en gammel Bog.

Efter disse Forberedelser træder Ulfeld, Grifsenfeld, Powel Juul, og endelig Græverne Struensee og Brandt frem paa Skuepladsen; om Struensees Opdragelse, Studeringer, Selskaber, Skrifter, og Skæbne, er et Udtog af forskellige Efterretninger, gode og flette; heriblant findes indrykt en Fortegnelse over Superintendentens Struensees Skrifter — høre de ogsaa til Sønnens Forbrydelse?

Herefter følger Konge-Loven paa Tydsk og Dansk, og til Slutning Gedanken eines Arztes von der Entvölkerung eines Landes, en Afhandling som man tillægger Struensee, hvori forekomme mange fornuftige og gode Tanker; et Stykke om Siæle Wandringen, en medicinsk Afhandling om Møg, om Soel-Stik, Sentenser, Epigrammer, og Efterretninger om adskillige Fragmenter, Oversættelser og Originaler, alle, eller de fleeste af Struensee indrykte i det Hamborgske Maanedskrift zum Nutzen und Vergnügen for 1763. Blant Epigrammerne er: Das Muster der Alten det beste:

Den Alten ahme nach! spricht Stafs zu seinem Sohn,

Wie? folgt der Jüngling nicht dem Rath des Waters schon,

Er lebt ja wie Sallust, trinkt wie Anacreon.

* W *

Uargangen af disse Blade koster:

I Kjøbenhavn, Sjælland og Lolland. 8 Mark. Sydn. Jylland og Holsteen. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs Kritiſke Journal.

No. 8. ————— 1773.

huusholdnings Kiernen af Danske Lov om Land-Væsenet, med hosføyede Betænkninger og Afhandlinger af Iver Elkjær, Ober- og Under-Rets Procurator. Første Deel. Kjøbenhavn 1771 ved Frid. Christ. Godiche som første Forlegger. 8. stor 310 S. Anden Deel. Kjøbenhavn 1772 stor 163 S. foruden et fuldstændigt Register.

At Lovene ikke efterleves er en Fejl i Rigerneſ politiske Forfatning af allerværste Følger, de herligste Love, de praiseligste og nyttigste Forordninger nytte slet intet, saa længe de ere uden Kraft, og en Lov burde langt hellere aldrig komme for Lyset, end naar den er udkommet, henlægges og dens Overtrædelse ligegyldig ansees. Enhver affkyer naturligviis de Love, som bære en overdreven Strengheds Mærke og utidig paalægger gruetsomme Straffe for smaae Forbrydelser, men hvor gysende disse end ere, blive de dog Staten langt tiensligere, end meget milde Love som imodtages af Undersaatterne med Latter og ifkun efterleves naar man lyst. Vore Love have altid udmærket sig ved en viis Middelvej og Straffene ere i dem alle, meget nøye lignet med Forbrydelserne, men just derfor kan man med Føye paastaae dem paa det nyeste fuldbyrdede, og naar Kongelig Raade bruges som en Grund til at formilde en velfortient Straf, eller til at lukke Dynene for Lovenes Overtrædelse, saa burde Kongelig Retsfærdighed ikke lade Forbrydelser ustraffet, hvorved Love udgivne til Landets Vel krænkes, og Statens Stytter roffes.

Her er ikke Stædet at undersøge alle Aarsagerne, hvorfor Lovene ikke saa fuldkommen som man maatte ønske, efterleves her i Landet, enten det hidrører af en overdreven Lemfældighed, naar Forbry-

derne skal eftersøges og straffes, af end ond Vane; af visse fornemmes og Dyrlighedens Exempel, som i Stæden for at være de første til at lyde, troe sig undtagne derfra og derfor aldrig med Iver kan erindre andre om Pligter de selv forsømme; af den alt for store Mængde Love, hvoraf de sidste ophæve og forandre enten aldeles eller tildeels de forhen udgange, og derved forvilde Undersaatterne, af den korte Bestandighed mange Love have fordi de enten ikke have været vel overlagte, eller fordi man haver valgt et andet Systema; om en af disse eller alle tilsammen tagne bidrage til Undersaatternes Uagtsomhed paa de hyperligste Love, er en Undersøgelse som er Monarchens egen Opmærksomhed værdig. Men foruden ommeldte, kan som en vigtig Medaarsag angives, at Lovene her i Rigerne i Almindelighed ikke noksom bekiendtgjøres, og deres Bekiendtgjørelse ikke ofte nok igientages, i sær hvert Slags Love paa de Stæder, og for de Folk som samme egentlig vedkommer, de geraade derover saaledes i Forglemmelse at man ueppe veed de ere til, og ofte sees i politiske Skrifter Forslage til Forordninger, som alt for længe siden ere udkomne, tinglyste og forglemte.

Vi imodtage derfor med en særdeles Fornøyselse sige Skrifter som det her ommeldte, hvilket er et kort og dog fuldstændig Udtog af de om Land-Væsenet udgange Kongelige Forordninger, samt dertil hørende Lovens Artikler, tilsammen bragt i Orden og inddeelt i Capitler, saaledes, at hvad der henhører til enhver Deel af Landhuusholdningen, kan her findes samlet under eet. Dette Skrift, haabe vi altsaa, vil blive en nødvendig Haand-Bog for enhver Landmand, men i sær for de Kongelige Betientere, Amtmænd, Forvaltere og Dommere som just ere beskikkede til at vaage over Lovene. Da det selv er et Udtog, saa taaler det ikke vel et andet Udtog end en blot Ainførsel af Capitlerne;

Ⓒ

Der.

Dg disse ere: Første Deels.

1. Cap. Jordegodsets Inddeeling og Forvaltning.
2. Cap. Om Landmaaling Taxt og Paalæg.
3. Cap. Om Skatters Oppebørsel, Execution og Regnskab derfor.
4. Cap. Om Jords Indtagelse, Indbegninger, Gierder, Grøfter og Diger.
5. Cap. Om Fællesskabets Ophævelse.
6. Cap. Om Markeskæl.
7. Cap. Om Reebning.
8. Cap. Om Syn og Grandfking.
9. Cap. Om Eyendoms Processer i Almindelighed.
10. Cap. Om Marehalm og andre Ting som bruges imod Sandflugten.
11. Cap. Om Naer og Vand.
12. Cap. Om Lørbeskiær og Lyngslet.
13. Cap. Om Land og Forpraug, samt de sig deraf reysende Sagers Paatale og Udførsel.

Anden Deels

1. Cap. Om Fiskerie.
2. Cap. Om Tiende.
3. Cap. Om Jagt.
4. Cap. Om Skove.
5. Cap. Om Beye.
6. Cap. Om Konge- og Frie-Kyser.
7. Cap. Om Græsning og Kreaturets Bevogtning.
8. Cap. Om Stald-Dren.
9. Cap. Om Bier og vilde Dyr.
10. Cap. Om Møller.

Det synes ikke at Hr. E. haver bundet sig til nogen nøyagtig Orden, thi ellers veed man ikke hvorfor det 2. Cap. om Tiender skal staae imellem det 1. Cap. om Fiskerie og det 3. Cap. om Jagt, da Jagt og Fiskerie nægtelig høre sammen, og Tiender ikke haver mindste Liighed dermed, ligesaa lidet hvorfor Møllerne skulde have det sidste Cap. i heele Barket, da en Møller dog egentlig henhører til Selveyere eller Fæste-Bønder. Men dette er smaae Ting i sær da et suidstændigt Register, giver Læseren Leylighed at finde alt hvad han søger efter.

Derimod troe vi at gjøre vore Læsere en Fornyelse, og det almindelige en Tiensete ved at anføre nogle af de nyttige Ting os her ere forekomne, som ere anbefalede ved Forordninger dem man fast aldeles haver glemt: "Efter Lovens 3 Bogs 13 Cap. 18 Art. og Skov-Forordning af 26de Januarii 1733, Art. 20, skal hver Bonde aarligen legge 5 Humle-Ruler, 3 Omper Abild-Pære eller andre

" gode Træer, og plante 10 Pile under et halv Lod Sølvs Straf og Udviisnings Mistelse. Han skal aarlig saae til en heel Gaard en Skieppe og til en halv Gaard en halv Skieppe Hamme-Frøe". Vi skulde vist ikke behøve Brunsviger Humle eller Riggaiff Hamp, dersom dette nyttige og billige Paabud blev efterlevet.

Efter Sex her anførte Forordninger, hvoraf den ældste af 1695 og den yngste af 1769, skal: "Steen-Gierder overalt opsættes hvor Støene findes, i Mangel af Steen grøstes eller giærdes med varagtige Diger, som plantes med Pile, Torne, Elle, Hassel og deslige, og efter Omstændighederne plantes og opfredes levende Gærder. Enhver fuld Gaard skal aarlig føre 12 Læs Steen til sit Gærdested, aarlig sætte 3 Alen Steen-Gærde og opfaste 2 Favne Grøst indtil disse Gærder blive færdige. Digerne skal giøres 2 à 3 Alen brede, og Grøfterne halvanden Alen dybe". Vi maae tilstaae at paa Bønder-Markerne her i Siælland, kan ikke fiendes synderlige Virkninger af denne Sex Gange igientagne Kongelige høystnyttige Befaling. At man paa mange Stæder omgaaes meget nagtsom med Lørbeskiæringen er en gammel Klage, og den som klager derover, haver god Grund dertil, da Ildbrand daglig aftager og Skovene heller ikke fredes som de bør, men naar man her vil igiennemløse §§. 144, 45, 46, 47 og 48, saa sees at denne Skivdesløshed ey reyser sig af Mangel paa gode Forordninger derimod, men af Mangel paa deres Efterlevelse.

Den Skade Bissekræmmerne forarsage vore Fabriker og alle Handiende i Kiøbstæderne, er alt for stor, til at en Regiering som den Danske der søger at befordre sine flittige Undersaatteres Opkomst, ikke skulde søge at afvende den, ved mangfoldige her anførte Forordninger, er dersom al Landpraug paa det strængeste forbuden under anseelige Bøder, ja ikke eengang Kiøbmænd eller Handværkere tilladt at holde omlobende Personer, til at sælge deres Wahre; Stift-Amtmænd, Amtmænd, Fogder og alle Bientere, er det ved Forordningen af 25 Augusti 1741 paalagt af al Kraft at hindre, og ved løblich Omgang paatale det. Findes da nu ingen Bissekræmmer, ingen Omlobere med Contrabande, usfortoldede uden- og indenlandske Wahre? eller ere de mod dem udgaaene Forordninger uden Virksomhed? man kan her i §§. 151, 52 og 53, finde Forbud nok.

Over

Over Forprang haver man i de dyre Korn-Ti-der ligeledes ofte hørt Klage, man haver bestyldt Proprietairerne og andre for at opkjøbe Kornet; men at det ikke skeer, er gandske vist, thi hvortil skulde da den anførte Forordning af 13 December 1692 nytte hvorefter "Proprietairerne paa Landet, ey maae opkjøbe Korn sammesteds, for igien at sælge, men alle heste være tilladt deres egne Gaarders og Godfers Avling, og ey videre til hvem de vil at forhandle" og ligesom dem forbydes det alle andre.

Skovene aftage overalt i heele Verden som er en naturlig Folge, naar meere Skov ophugges end aarlig kan tilvære. I alle andre Lande søger man derfor at opmuntre til Træernes Freeding og Opelskning, og vi have heller ingen Mangel paa nyttige Forordninger desangaaende; allerede under 13 October 1696 er den Anordning giort, at Jord som anvendtes til Skov Plantning skulde nyde 10 Aars Skatte-Frihed, hvilket ved adskillige sildigere Forordninger er igientaget, og Proprietairerne paalagt aarlig at udviise et Stykke Jord til Plantning, og lade alle udhulede Skove beplante. Det unge Mandskab udi Skov-Egnene, som fra deres 15de Aars Alder beslitte sig paa aarlig at plante unge Gege, og samme saaledes med Tjørne forsee at de ikke komme til Skade, skal naar de begive sig i Egteskab, gives enhver for hvert Træ, som den med Ober-Forskerens og Skov-Riderens Attest beviiser at have sat, og til god Fremvejt befordret 8 Skilling af Herredet hvor Plantningen er sket, som Amts-Forvalteren efter rigtig Ligning skal indkræve og udbetale, Skov-Forordningen af 21 Januarii 1710. Enhver som nyder Udviisning af sit Herskabs Skove, skal igien plante 6 og beskære 10 unge Træer, og dem fremdeles frede og forvare, under 2 Lod Sølv's Straf for hvert Træ som vorder forsmat. Dette er allerede fastsat ved Lovens 3 Bogs 13 Cap. 22 Art. og dersom samme siden den Tid var efterlevet, skulde vore Skov-Plantager fuldkommen være i Stand til at forsyne vores Flode, og de skønneste Træer bedække vore Heeder, som Naturen selv synes at have bestemt til Skov.

At Lande-Beyene overalt i Landet er i saa god Stand er ingen Under, thi ved adskillige Reskripter og Forordninger er det paalagt Stift-Amtmændene, Amtmændene, Amts-Forvalterne, Regiment-Skrivere, Proprietairerne, Greverne og Baronerne at have Indseende med Beyenes Udlæg og Vedligeholdelse; Bonderne i hvert Herred, Sogn og Bye, og derefter Gaard især skal tildeeles sin Beplygt som de have forsvaplygen at i Standsette, og i Fald for-

sammelige findes, skal bemeldte Opsyns Mænd lade det forsmatte i Stand giøre, og de Skyldige udpante for dobbelt saa meget, som Reparationen haver kostet. Enhver maae tilstaae, at disse Anstalter ere meget gode, hvis Beyene altsaa ere i slet Stand, er det i det mindste ikke Anordningernes Skyld, og heller ikke af Mangel paa Personer, som skal have Indseende med at de efterkommes.

Ved Møllerne anmærke vi, at efter deres her Side 155 anførte Laugs-Artikler, skal ved hver Mølle udi og ved Kiøbenhavn være en rigtig Vægt, hvormed Kornet skal veyes naar det leveres paa Møllen, og ligesaa, naar det formalet leveres tilbage, hvilken af Politimesteren skal visiteres saa ofte for godt befindes, eller i det mindste hver Tjerdingaar, hvorefter Møllerne have affkaffet denne meget gode Anordning, kan man nogenlunde begribe, men hvorefter det tillades dem, ikke. Ligesaa skal paa Landet have et stemplet Sold-Kar af Kobber paa en Pottes Størrelse, hvilken Stempning vi ogsaa troe er gaact af Brug paa de fleeste Stæder. — — —

At det her anførte, haabe vi vore Læsere selv indsee hvor nyttige slige Udtoge ere som tilbagefalde Erindringen af saa mange til almindelig Belsærd udgivne Love; hvilke i sær tiene dem som hverken have Formue at anskaffe sig eller selv Tid at giennemlese den uhyre Dynge af Forordninger, og dog ønske at efterleve dem samt paasee deres Efterlevelse hos andre, man maatte derfor ønske, at ligesom det her anmeldte Udtog alene er samlet til Brug for Landmanden, flere slige maatte forfærdiges til Efterretning for de andre Stænder, saaledes vilde et paa samme Maade forfattet Udtog af alle Foranstaltninger til Politiets Forbedring, blive en nyttig Lærebog for alle dem, som i Kiøbstæderne skal holde derover, andre kunde samles til Geistlighedens, Krigsstandens og Haandværkerens Tjeneste, et andet til Nytte for de Handlende og saa fremdeles. Det derved alleene blev at iagttage, var at samme giordes saa suidskændige som muelig, og dernæst at aarlig tilsynes de Forandringer og Formcerelser som hver især vedkomme. Man skulde af slige Udtoge erfare at Danmarks Handel, Rørings-Drift, Fabriquer og Haandværker vilde være i en gandske bedre Stand naar de Kongel. Forordninger efterlevedes, og maaskee Erindringen af adskillige forglemte Love vilde opmuntre dem, som skal holde derover til at efterkomme sin Plygt.

Hvad det anmeldte Udtog især angaaer, da synes Forfatteren at have været lykkeligere i at bringe

de af Loven Forordningerne og Rescripterne samlede nyttige Indretninger i en god Orden, end i de Anmærkninger han selv haver tilføjet, nogle af dem give temmelig god Oplysning, men de fleeste ere ufuldstændige og viise at Forfatteren haver større Indsigt i Lovkyndigheden end i Landvæsenet. Naar han f. Ex. Pag. 224. i 1ste Deel vil viise Fællesskabs Skadelighed, saa anfører han ikkun 3de Poster, hvoraf den første er: at de mindste Lods-Eyere kan ligesaavel jage paa Fælled som de største"; Dette er tænke vi netop den ubetydeligste Skade af Fælledskabet, langt vigtigere og mange flere ere anførte i det af Hr. Lodsde oversatte Skrift om Fællesskabets Ophævelse i Mark-Brandenburg, som Hr. Ekker vel neppe haver læst siden han ved Slutningen af samme & indstiller sligt til høyere Eftertanke, ligesom hans Anmærkninger vare gandske nye. I Fortalen siger han ligeledes: "Jeg er den første som har skrevet noget om de Poster, som under dette Skrift ere indlemmede og afhandlede." Hvis han dermed meener sine saakaldede Betænkninger og Afhandlinger, hvilket man maae slutte af det følgende: "dog troer jeg, at det, som jeg haver anført og afhandlet skal være rigtig;" saa tager han meget feyl, nogle faae gode juridiske Anmærkninger undtagen, kunde vi viise ham alt det øvrige, bedre og rigtigere i mange andre, endog Danske Landhuusholdnings Skrifter; Meener han derimod sit heele Skrift under eet, saa haver han Ret, endskiøndt man dog ogsaa deri kunde angive ham ret gode Forgængere, saasom Zesselbergs og Høyers juridiske Collegia, Mag. Dyffels Skrift om Lovenes Efterlevelse og flere, hvilke i det mindste tiene og burde tiene til Vejledning.

Dedicationen til Kongen er fast det fletteste Stykke i heele Skriftet: Han siger Kongen strax at det menneskelige Riøns Vedligeholdelse ligger paa 4re Hoved-Stytter: 1) Tings Brug, 2) Tings rette Brug, 3) Retfærdighed og 4) Fred. "Jo meere en Konge søger", siger han videre, "at fastgjøre disse Stytter, jo lykkeligere gjør han sig selv og sit

"Folk; jo lykkeligere han gjør sig selv og sit Folk, jo større Glæde og Fornøjelse opvækker han iblant dem; jo større Glæde og Fornøjelse han opvækker iblandt dem, jo større Lyst bekomme de til Arbejdsomhed og Flittighed; jo meere arbejdsomme og flittige de blive, jo større Riigdom og Forraad, Kraft og Styrke erlange de; jo meere og stærkere de blive, jo bedre er de i Stand til at bestaae og blive udi Velstand". Her er meere end nok til at bediise saa klar en Sætning, men da han meget længere kunde vedblevet i denne Tone, saa ere vi ham forbundne fordi han dog holdt op igien.

Til et høygunstigt Publicum som en Retfærdiggjørelse imod den Dramatiske Recensent fremlagt af Bernhard Henric Beck Acteur i de Kongelige Danske Skuespil. 8. Kiøbenhavn 1772 hos Høecke. 8 S.

Der som end dette Skrift var et ordentligt og grundigt Forsvar, istæden for det forvirrede og slet intet sigende Vaas, det nu er; saa vilde det dog aldrig kunne gjøre den Sag, det taler, til en god Sag, eller faae Publicum til at troe, at Hr. Beck er en god Skuespiller og den dramatiske Journal et slet Skrift.

Saalænge nemlig Hr. B. ikke forbedrer sin Action, saalænge han er Copiist af een eller anden Skuespillers Seil og ikke af "Naturens første Originaler blant Nationen" selv; og saalænge den dramatiske Journalist holder ved at skrive med Indsigt, og med den Upartiskhed, som hidtil saa fiendeligen haver udmærket hans Blade, frem for andre kritiske Skrifter; saalænge, sig vi, vil hundrede Flyveblade og hundrede Avisartikler ikke overtale Publicum til at troe, at Hr. Beck er en god Skuespiller og den dramatiske Journal et slet Skrift. S.

Uargangen af disse Blade Foster:

I Kiøbenhavn, Siølland og Lolland. Sydn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kjøbenhavnste Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiske Journal.

No. 9. ————— 1773.

Peder Paars et heroisk comisk Poema af Ludvig Solberg. Udgivet paa nye ved et Selskab. 4. Kjøbenhavn 1772. hos Godiche. 425 S. og 16 Kobberstykker.

For alle dem der endnu ikke er saa forfinede, at alt, hvad der kommer fra vores udsødelige Solberg bliver væmmelig for dem, for alle dem vil denne nye og meget zjrlige Udgave af Peder Paars vist være en behagelig Skienk. Det var Tid at tænke paa et Monument til denne Mand's Minde, som, man maae sige hvad man vil, dog alletider bør ansees for vor skionne Litteraturs første Forfremmer. Det Selskab, som haver paataget sig den Umage (og ikke saa ringe var den) at besørge dette Værk, fortjener derfor Nationens og fornemmeligen alle de smukke Videnskabers Elskeres oprigtige Erkiendtlighed. Vi kan ingen bedre Berømmelse lægge paa dem, end Fortællingen om hvad de have præsteret ved denne Udgave.

Foran hele Værket staaer en Fortale af 40 Sider, hvori der gives Regnskab, af alt hvad saavel Værket selv, som ogsaa denne Udgave i Besynderlighed angaaer. Efter først at have reddet Solberg for en Deel Ting, ham ere bleven forekastet, gives S. X. Værkets Historie. Nærværende er egentligt det fjerde Oplag. Det andet Oplag er en Eftertryk, det første og tredie derimod besørget af Solberg selv. S. XVI. gives de Criteria, hvorpaa man kan kiende Eftertrykken (eller egentlig Eftertrykkene, thi Udgiveren angive Grunde, som gjøre flere Oplag af disse troelig) fra den første Udgave. Nemlig: 1) I det græske Vers paa Titel-Bladet haver Solberg rigtig εἴνεπε, og Eftertrykken falsk εἴνερε. 2) Solberg skriver paa Titelen

Wiise og Eftertrykken Wiise. 3) I Eftertrykken loves paa Titelen til den anden Bog en apologetisk Fortale, hvoraf Solbergs Udgaver intet melde. Foruden en Deel Trykfeil i Eftertrykken, som gandske forvende Meningen og som ikke findes i Solbergs Udgaver. Fra den tredie Udgave skielnes Eftertrykken noksom ved en gandske anden Titel som Solberg haver givet den. S. XXV. gives Efterretning om de tvende forskiellige tydske Oversættelser ved Hr. Capellmester Scheibe og S. XXVII. om den Svenske ved R. J. P. Endelig S. XXXI. og fremdeles gives Efterretning om Udgivernes Forhold med nærværende Udgave. De have nemlig rensket Texten fra Trykfeilene i de forrige Udgaver og hist og her ved smaa Forsættelser søgt at give Versene lidt meere Bøvelighed og flydende.

Efter Digtet selv følge 3 Anhange. 1) Hans Mikkelsens tredie Skientedigt, som indeholder en Critic over, eller rettere, en Apologie for Ped. Paars. 2) Titlerne og Fortalene til begge Solbergs Udgaver. 3) Otte forskiellige Udtog af Solbergs Skrifter, hvor der tales noget om Ped. Paars.

Det som allermeest udmærker denne Udgave frem for de andre, ja frem for næsten alle danske Skrifter i udvortes Anseelse ere de Kobber og Vignetter den er prydet med og som ere tegnede ved Hr. Prof. Wiedewelt og stukne ved Hr. J. S. Clemens. Foran hver Sang staaer et stort Kobberstykke, som da med Frontispicen for hele Bogen og Afbildningen af Solbergs Monument foran Skientedigtet udgjøre 16 i Tallet. Til Begyndelsen og Slutningen af hver Bog af Skientedigtet og af hele Bogen staaer en Vignette, 20 i alt. Indholden til disse Tegninger er tagen af Digtet selv og de fleste Steder fuld af burlesk Luune. F. Ex. det for 1 Bog 4 Sang som forestiller Klokkerens Angest da han tog Fogden for et

et Spøgelse. 1 B. 5 Sang Fogdens Tog med Paars og hans Folk. 2 B. 3 Sang. Jens Bloks Slagsmaal med gammel Gunnild. 4 B. 2 Sang Paarses Triumf-Procession. 4 B. 3 Sang hvor Paars er hvervet, o. s. v. Af Vignetterne er den for Skientedigtet i Besynderlighed overmaade burlesk og udtrykkende. Dog er det Heele i disse Tegninger ikke saa meget indtagende, som enkelte Figurer, hvoraf paa hvert Stykke findes een eller flere, som ere særdeles naturlige og vel udforte. Paars og Ruus kiender man i de fleste Stykker strax igien, den første paa den sure og barske Mine og den anden paa den Enfoldighed i hans Ansigt og hele Adfærd, Digteren haver forestillet ham med. Ved enkelte Feil i disse Stykker vil vi ikke opholde vores Læsere eller chicanere Konstneren. Som 1 B. 5 Sang hvor Fogden allene sees til Hest og hans hele Armee til Fods (undtagen Jens Blok der rider paa en Stud, som dog Digtet intet melder om) da dog efter S. 85. v. 73, de andre ogsaa burde været til Hest; og hvor Peder Paars og hans Folk ere kun et Par Skridt fra Fogdens Hær, hvilket ey allene strider mod Digtet, men ogsaa mod al Sandsynlighed? 3 B. 3 Sang hvor iblant Guderne (der Overhovedet ere teguede og stukne temmelig materielle) sees en Jupiter, som ligner meer en Ganimeses end Tordenguden. Disse og flere enkelte Feil bør man alletider tilgive Konstneren ubi plura nitent. Titelvignetten allene have vi ikke fundet begribe. Det derpaa forestillede Hoved i Medailen, ligner meest Pindarus, og denne Digter tænker man dog vel allermindst paa, naar man læser Peder Paars. Autors Portrait i samme Maneer, havde maaskee staaet her paa det rette Sted.

Stikken er næsten overalt upaaflegelig og løver os en stor Konstner i Hr. Clemens.

Da dette Digt nu over et halvt Aarhundrede er bleven læst og yndet, saa behøve vi vist ikke her at give et Udtog deraf eller et Begreb derom, og skulde slet Intet videre frembringe, dersom ikke een Betænkning drev os til med saa Ord at sige vores Mening om dette Skrift. Vores skønne Litteratur, hvis Morgenrøde neppe endnu er oprunden, haver umuelig fundet allerede adspredte de falske Forestillinger, som den første Deel af alle Slags Læsere haver om Digtkunsten. Linier, med ligemange Stavelser i hver, og Rimm i Enden, er alt hvad man kræver af en Poet. Kommer det høyt, saa begyærer man lidt Fiction i Materien, og saa kaldes det et ypperligt Digt. Om Fictionerne ere passen-

de; om Maschinerne ere nødvendige; om Hovedindholden haver sin Eenhed; om Episoderne blive i det rette Forhold til Hovedindholden; om Digteren følger Naturen og hvorledes han følger den, om med Skønsomhed eller ey; om hans Malerier ere tydelige og ikke overladue; om hans Signelser ere passende, og veltegnede, og usfordvirret, og vel anbragte; om hans Sprog er poetisk, det er, om han seer al Naturen beskælet, eller om han, som den profaiske Skribent, kun seer hvad hver Mand seer; om Stavelsemaalet er reent og smigrende for Øret og Rimmene utvungne. Om alt dette og mange flere Ting, bryder sig saa eller slet ingen, og alligevel er alt dette iblant de nødvendige Egenstaber af god Poesie. Vante til rimmed solut Stil (thi hvad have vi stort andet at fremvise for Tullins Tid) have de fleste slet intet Begreb engang om disse Poesiens Kiendetegn fra Prosa, og høre de at der ættes saa meget af en Digter, saa holde de det for en pedantisk Nøstagenhed, eller en avindsyg Bragelyst. Kan disse da andet end bestyrkes i deres Fordomme, naar de læse her (Fortale S. IV.) at Peder Paars er et Mesterstykke; at den bør staae ved Siden af en Scchia rapta, Lutrin, Hudibras, S. I, at den kan sættes i Ligning med det bedste af Fremmedes, S. II, at den er en virkelig Original og det saa fuldkommen, som noget af de tre ovennævnte. S. II; kan de da, sige vi, andet end troe at Peder Paars er det non plus ultra i den komiske Poesie? Vil ikke saadan Tanke forlede een eller anden altid færdig Skribent, uden Genie, uden Læsning hverken i Digtere eller Konfdommere, uden Smag, at snappe Penne og skrive, alt hvad Tøvet holde kan, saa fast som Ordene kun vil lade sig knibe ind i Versene og Rimmene vil parre sig. Holbergs Feil vil saadan Een besmykke sine egne langt grovere med, og Holbergs virkelig store Skønheder vil han ikke være i Stand til at naae, ja ey engang at føle.

At gaae helt Værket igiennem, at betragte Planen, Hovedhandlingen og Episoderne, Personernes Character og Contrastering, Fictionernes Originalitet og Efterlignelse, Situationerne og Dictionen; dette og meere at gaae igiennem og bedømme, vilde udfordre en heel Commentarius og blev for vidtløftig for en Recension. Man tillade os kun, at vi, med al den Ligt vi have for Holbergs store Gaver i det komiske og med al den Verbødighed vi bær for denne sands Litteratur-Patriot, her advare den begy-

gyndende Digter for visse Feil, vi med Fortrydelse have seet at vanziire et Skrift, som haver uimodsigelige Fortienester, i hvor langt det end er fra, at være et Mesterskykke.

Intet trætter og kieder en Læser meer, end naar han, efter at have fattet hele Tanken, strax maa høre den nok engang, og som oftest slettere udtrykt end den første. Slette Prædikantene betiene sig af dette Slags Fordrag til Væmmelighed naar det fattes dem paa Tanker, thi da maae Ord tiene dem til at fylde den Tid, de have foresadt sig at pine deres Tilhørere i, og troe vi at nok de fleste af vores Læsere vil have havt en fortredelig Erfaring deraf. I Poesie, som haver Fornøjelse til Hovedøiende bliver Lantologien gandske undstaaelig og den taalmødigste Læser maae bringes af Fatning derved. Vores Holberg, i sine poetiske Skrifter især, henfalder for tidt til denne Feil, og Peder Paars er ikke fri for dem. Som f. Ex.

S. 6. B. 98. Hun sagde: Stormens Gud, jeg kan
dig ikke slippe,
Du aldrig blir mig quit, jeg aldrig
fra dig gaaer,

Sør o. s. v.

S. 18. B. 334. — — — Jeg Tingen maa
afmale,

Som den tildraget er: Hver redelig
Poet

En Ting beskrive maa, som den er hændt
og sleet.

Min upartiske Geist kan ikke farve
sætte

Paa Noget; det, som skævt og kro-
get er, at rette

Den ey bemøyer sig. — — —

S. 19. B. 341. — — — Naar man mig tvin-
ge vil at lyve.

At give hvidt for sort, og sige: Ti er
tyve. o. s. v.

S. 80. B. 277. — — — indtil I Tallerkner hør-
rer klinge,

Indtil I høre kan Madklokken for-
jer ringe.

Ligesaa S. 234. B. 419 = 20; S. 240. B. 528 = 29; B. 536 = 43; S. 268. B. 431 = 34; B. 438 = 45. o. s. v. — Meget nær beslegted med denne Feil er en Anden. Naar man nemlig slider uophærlig paa en Tanke og drukner den i en Mængde unødvendige Ord og Talemaader. Holberg haver selv

skiemted med denne Feil i de saakaldede Gratulations- Vers af Mogens Andersen til Hans Wikkelsen, efter Fortalen til de 4 Skiemtedigte, hvor han kalder den: et Indfald, som Skialdre ride paa for Erang i vores Land. Alligevel haver han selv begaaet denne Forseelse her S. 234 og 8. hvor han i fire og tredive Vers ikke siger andet end at hver Mand er oppe og ved sit Arbeide om Morgenen Klokken Li. Ligesaa, og end meere kiedsommelig opregnes S. 268 i otte Vers alt hvad som for kunde hænde, for Grossmeden lod af at gjøre Projecter. Da intet er lettere end paa denne Maade at fylde Papiret, saa bliver saa stor en Mands Exempel overmaade farlig for unge Skribenter, med eller uden Genie.

Sandheden tvinger os til nok en Advarsel til Holbergs Beundrere og Efterlignere, som maa skee kunde troe, at alt hvad man seer igiennem Fingre med hos en stor Mand, bør ogsaa tilgives en Begyndere. Nei, hvad hos hiin ere Solens Mletter, det bliver hos disse til sæle og formærkende Styer, som lade dem ikke beholde et eneste Glimt, end sige nogen behagelig Glands. Vi tale her om den lastværdigste Art af Plagiater: Naar en Autor udskriver sine egne Skrifter. Mange Steder af Peder Paars have vi funden igjen i andre af Holbergs senere Skrifter; som f. Ex. S. 75. B. 155 anføres det Skib i Maanen, hvilket fortæles ligedan i Barselsstuen. I samme Komoedie roeser Doctoren sig ligesom her Jens Blok S. 159. B. 215. af at have cureret en Patient for Feber ved at befordre hans Død; Lorensernes Umgangsmaade med Projectmagerne S. 268 B. 424 møde vi atter hos Niels Klims Potuaner og ligesaa den hele Historie af Gert Westphaler S. 308 8. Holberg haver allevegne saa meget Nye og Got, at man gierne seer over med ham ved slige Gientagelser, men derfor ere og blive de dog Feil, som ikke tilgives en mindre god Skribent end Holberg. Hvor Holberg laaner hos Fremmede (hvilket han tidt gjør) der bør han ikke strax beskyldes for lærd Tyveri. Thi han nationaliserer de fremmede Idcer de fleste Tider gandske got og Originalerne ere desuden ubekjendte for største Deelen af hans Læsere, saa det er saa got, som han selv havde tænkt og sagt dem først. Kun synes det at ønske, han maa se høre betient sig af denne Frihed med lidt meere Bærsonhed. Den Beskrivelse over Klokkeren f. Ex. i Enden af 3 Bogs 3 Sang er al for nye efterlignet efter Boileaus Domherre i Lutrus 1 Sang og desuden alt

alt for lang i Henseende til den Anledning han fører den ind ved. I det mindste bør saadanne Efterligninger ikke findes i et Digt som paastaaes at være Original og at skylde Intet til Fremmede. Saa vel i Komoedierne, som ogsaa i nærværende Digt benytter Forfatteren sig mangen Gang af giængse Eventyr og tilskriver dem sine Personer. Sandsynligheden taber her ligesaameget, som naar i den daglige Omgang Een fortæller en Historie, vi længe have vidst, om sig selv. Thi det falder alt for snart i Ørenene at Fortælleren farer med Løgn. Af dette Slags er her f. Ex. S. 34. V. 279. F. om de stiaalne Corrender og S. 130. V. 166. F. om den Indbildning at være af Glas. Dette røber desuden hos en god Skribent, Mangelighed, og hos en anden Uformuenhed til at opfinde selv.

Lignelserne i dette Digt staae ogsaa ofte paa det urette Sted. Thi Poesiens Natur udfordrer ingen Lignelse uden hvor enten en Sag skal gøres tydeligere eller hvor Læseren skal gives en Slags Hvile efter en Beskrivelse eller et poetisk-abstract Sted. Ja, man finder her imellem een Lignelse i den anden, hvilket er en stor Feil, da Billederne nødvendig maae løbe i hinanden og forvirre Læseren, isteden for at oplyse ham. Som S. 131. V. 185. hvor Fogden lignes med et Skib i Storm og dette Skib igien med Muur og Klippe, og S. 220. V. 48. hvor Ruuses zittrende Knæer lignes med Aspeløv og dette igien med Savets Brusen. Saadanne Indbildnings-Kraftens Udsvævelser bør Digteren tage sig vare for, thi han arbejder derved sig selv imod, ved at forstyrre de Indtryk han vilde gjøre paa sin Læser.

Hvad man allermest savner hos vores Poet er det levende poetiske Sprog. Dette Sprog som udtrykker sig alletider, som om alle Ting i Naturen havde Liv; som siger os ikke at en Foraarsdag er behagelig, men, at den staaer ifklædt i Solens fornyede Glands og smiler til Jorden; hvis Bæk ikke kun rasler og rinder, men snakker og glad fortsætter sin Reise igiennem blomsterklædte Brede. Vores Digtets Sprog haver intet af denne Prydelse, som er

netop det der henriver saa meget, og gjør Poesien til Gudernes Sprog. De Metaphorer han haver, ere næsten alle allerede vedtagne i daglig Tale og derved vanbelliget, saa de ikke meere kan bruges i Digtkonsten. Man tage Stavelsemaalet og Rimeene bort, saa vil man beholde en god jævn Prosa og intet meer. Ja Stavelsemaalet selv er ikke harmonisk nok tilstedse at fornøye Øret, da en forsømt Cæsurr, en urigtig Quantitet og skurrende Sammenstødelse møde al for tidt i det, og Rimeene synes ikke heller altid at have været en lydig Slave, da det samme Par Rime kommer ofte for tidt igien og taber derved sin Behagelighed.

Dette maae være nok om de Feil, vi troede at maatte advare dem for, der ville stræbe efter Holbergs Berømmelse i dette Fag. Gierne vilde vi nu og fremlægge de mange Stæder, hvor han haver malet Naturen rigtig, hvor han haver vist sig som en stor Mennefskiender, hvor han haver hældigen opfundet eller mesterligen efterlignet; men det vilde føre os over vores Grændser, da vi maatte anføre alt for mange Stæder. Hvem der vil kiende dem, han studere Naturen, ja, om vi tør sige saa, lære den udenad og derefter læse vores Poet, saa vil han snart finde dem uden ringeste Umage.

Vi haabe for Resten at vores Læsere ikke vil beskylde os for, med de foregaaende Betænkninger i nogen Maade at have villet forringe en Mand's Roes, som fortjener hele Nationens Taknemmelighed og hvis Navn vil leve, naar hans Fiæle-Monument (Udfbildningen deraf S. 329. er den beste Satyre paa det) er længe faldet i Staver. Udgiiverne have ved nærværende Bærk opretted ham et bedre Mindesmærke og vi ønskede at hans allerbedste Skrifter (Læseren giætter her alt selv paa Komoedierne) som nu saa længe have gaaet i den uselfte og væmmeligste Dragt, snart maatte komme for Lyset med al den Pragt de fortjene, og at et saadant Foretagende maatte finde den Understøttelse, som vi af Prænumerant-Listen see denne Peder Paars haver funden.

71.

Uargangen af disse Blade koster:

I Kjøbenhavn, Siælland og Lolland. 8 Mark.
 Sydn. Jylland og Holsteen. 9 Mark.
 9½ Mark.
 10 Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 10. ————— 1773.

Moralſke Breve til Hjertets Dannelſe. Af det Tyſke overſatte efter den anden Udgave til Wien, 1766. ved Jens Bech. S. S. M. Cand. 8. Kjøbenhavn 1773, hos Gyldendal. 290 S. foruden Tillegningsſkrift og Fort.— 3 Mk. 8 ſ.

Richardſon og nogle af hans Eſterlignere have viiſt hvor ſtærk Virkning Tildragelſer af det borgerlige Liv og de deraf flydende Lærer have naar de indflædes i Breve. Breve ere et Slags Samtaler og ſtaaer i Henſeende til deres Virkning paa tredie Mand ſtrax efter dramatiſke Foreſtillinger. Ved det at man hører den vedkommande Perſon tale, og det i ſamme Tid da dens Sind endnu er oprørt af en eller anden Lidenſkab, eller naar dens Indbildningskraft endnu gløder af de ſeete og horte Ting, ſeer man ſaa got ſom ſelv alting med, og ſætter ſig med megen Letthed i den Fatning Forfatteren vil have os udi. Denne Bemærkſe har det ventelig været, der haver drevet Forf. af dette ſchrift (Hr. Prof. Duſch i Altona) til i Breve at fremſætte de Stykker af Sædelæren, ſom han haver troet burde indſtiærpes paa nye.

Det 1ſte Brev er fra et Fruentimmer til ſin Elſker, ſom hun frygter er bleven hende utroe, efter hun er bleven Moder ved ham.

Elſkeren forſikrer hende i det 2det om ſin ſtedſe vedvarende Kierlighed, og underretter hende om de Hindringer, ſom ſtaaer deres Forening i Vejen.

Det 3die handler om Ulykernes Nytte for Menneſkenes Hierte.

Det 4de er en Elſkers Advarſel til ſin coquette Elſkede.

I det 5te beretter en Søn ſin Fader, at han er dødelig ſaaret i en Træfning, og tager om det ſande Heltemød.

I det 6te beſkriver en Elſker ſin Brud deres tilſtundende fælles Lykſaligheder.

I det 7de advarer Clito ſin Ven, angaaende hans Brud, ſom der gaaer betænkelige Rygter om.

Det 8de er et Svar derpaa og redder Brudens Værelſe og Elſkerens Forſigtighed.

I det 9de gives Een miſforuøyet med ſin ringe Lykke, Anſlag til at overvinde denne Sindslidelſe.

Det 10de er til en haard Fader, der haver udſtødt ſin Datter, fordi hun imod hans Samtykke haver ægtet en fattig men ærlig Mand.

Det 11te er fra denne ulykkelige Datter ſelv, til den gruſomme Fader.

I 12te beretter Junius til Decius en fælles Vens Død i et Slag mod Fædrelandet's Fiender, og beſkriver Balſtædet og Krigen's øvrige græſſelige Scener.

Det 13de handler om Naturens overflødige Skjønheder og Sierrighed's Daarlighed.

Det 14de viſer en Stor, der er miſforuøyet midt i ſin Lykke, Vrens og den udvortes Høyheds Forføngelighed.

I det 15de mælder Melidor ſin tilſtundende Død til ſin Elſkerinde, og trøſter hende med Dyden og Udødeligheden.

Auſterus forekaſter i det 16de Eucharis, at dennes Dydssystem er for føyelig, og præker den ſtrænge Sædelære.

Hvorimod Eucharis forſvarer ſig i det 17de og anpriſer Menneſtekierlighed ved Dyden og Laſternes Bedømmelſe.

I det 18de fortæller Alceſt hvad hans Ven Thales haver talet førend han forlod Staden, hvor det var gaaet ham imod, for at nedgrave ſig i Eneſomhed.

I

En

En gammel redelig Mand søger i det 19de at falde den unge forførte Silvio tilbage fra Lasterne.

I det 20de fremstiller Gel, som haver dræbt sin Ven, hvis Egtfælle han havde forført, sit gyselige Exempel for sin ligesaa lastefulde Broder.

Det 21de indeholder en Deel Grunde mod Evkamp, som forestilles af en tapper Krigsmand for sin Ven der haver fordret ham ud.

I det 22de klager sig et forført og forladt Fruentimmer for sin utro Etker.

Det 23de er af samme Indhold, men af en fortvivlet der staaer i Begreb med at dræbe sig selv.

Det 24de indeholder en døende Faders Formaninger til sin Datter.

Dette er Indholden af disse Breve, og man seer deraf, at der ere mange nypperlige Vemner iblant, og det kan ikke heller siges, at de ere slet udførte; men een Fejl have de, og den fratager dem den Nytte, som Forfatteren synes at have lovet sig de skulde frembringe. Denne Fejl bestaaer i en Slags Monotonie og Brevenes utaaelige Længde; saa at man neppe holder det ud at læse et heelt Brev til Ende, end siige flere efter hinanden. Denne Monotonie reiser sig af Forfatterens idelige Beskræbelse efter en blomstrende Stiil og efter Beskrivelser, hvoraf da naturlig følger at han aldrig faaer Ende paa sine Afhandlinger. Hertil kommer, at man bliver alt for forviffet om Brevenes Opdigtelse og derved mister de Indtryk, Forfatteren just ved denne Indklædning vilde gjøre ret levende. Vi troe derfor neppe, at Sædelæren vil vinde mange Tilhængere ved dette Skrift, i hvor overensstemmende med Dydens Regler det end kan være. Saa Popes: We cannot blame indeed, but we may sleep, nok bliver den sandeste Kritik over det.

Oversætteren haver efter al Anseelse det tydske Sprog fuldkommen i sin Magt, men med det danske synes han at have taget sig nogle Friheder, som vel neppe torde være forsvarlige. Foruden nogle heele Commata, hvor Constructionen synes fremmed, gielder dette besynderlig om enkelte Ord og Udtryk, saasom blant andre: Iversyge, iverfyg (Eifersucht, eifersüchtig), underfille (unterscheiden), mandlige Aar (männliche Jahre), undslippe (entwischen), beruse (berauschen), afvæbne (entwafnen), hvad for Fornøpelse! (welch ein Vergnügen!), at komme tilforn (zu vorkommen), alleene (allein, hvor det betyder men), at beslutte dig (dich zu entschließen), øse en renere Luft (eine reinere Luft schöpfen), Berøeli-

gelse (Beruhigung) o. s. v. — Ikke er dog det danske Sprog saa fattigt at der is med lidt Umage kunde findes originale og vedtagne Udtryk i det, for disse og flere Ord, og en Oversætter burde dog, medens han beriger sit Fædrelands Litteratur med et fremmed Skrift, ogsaa see paa, at han ikke udarmede sit Sprog, ved at trænge de tilværende Ord ud af det, og i deres Sted sætte nye ind, der al for fiendelig vise det udenlandske Præg.

For Resten var det at ønske, Oversætteren havde betient sig af Originalens første Udgabe og ikke af denne wieneriske Eftertryk, thi det er bekient, at alle disse traktneriske Udgaver af tydske Skrifter overhovedet vrinkle af Trykfejl, og at de som have Protestanter til Forfattere ikke sielden ere castrerede. Det Sted S. 66 f. Ex. som Oversætteren finder saa mærk i Originalen, og som han dog haver oversat ganske rigtig, er ventelig kun bleven saa ved en Trykfejl, thi, naar man læser: sein Geschenk, das deiner Erb. w. i.; saa falder al Uferstaalighed bort.

N.

Twende Prædikener paa første Jule-Dag og Nye-Aarsdag 1772, holdne af Mag. Niokolay Edinger Halle. Kiøbenhavn 1773.

De meget rigtige Bemærkninger, som Forfatteren har geleidet disse Talers Udgivelse med, ere rigtig fulgte, saa at de kunne tiene som Exempler paa Reglerne. Det er om Festsprækens Indretning Forfatteren har vildet fremlegge sine Tanker. Disse kunne indbefattes kostelig i denne: at saavel Hoved-Indholdet af, som Indgangen til Festsprædikener bør ikke hentes langt borte, men tages af Festens Anledning. Hvor got dette er udført og beviist, bør og kunne disse Prædikeners Læsere, som vi troe ville blive baade mange og skionsomme, helst erfare af Fortalen eller Forerindringen selv, som er saa læseværdig, som Prædikenerne. Om vi end ikke kunne meget opholde os ved endeel af de Prædikener som komme i Trykken; saa troe vi dog om disse at skylde vore Læsere en noget udførligere Efterretning, da de udmærke sig fra adskillige Sider.

Den første: Paa 1ste Jule-Dag 1772, i vor Frue Kirke i Kiøbenhavn, har en Opmuntring for

San

Sangen, som paa en rørende Maade forestiller vor Pligt at takke Gud for Jesu Fødsel, ved en kort Erindring om de betydelige Fordeele vi have af samme. Indgangen aabner os strax en Udsigt i Dyemedet af Festen, udvikler kortelig den evangeliske Text, og, ved en grundig Forestilling om den guddommelige Forløser's Nødvendighed, bereeder Tilhørernes og Læsernes Hjertes til med Begierlighed og Andagt at imodtage Underviisning og Opmuntring ved adskillige vigtige Betragtninger, som ere samlede under denne Hovedbemærkning: Jesu Christi Fødsel, overvejet med en alvorlig Opmærksomhed, frembringer de saligste Virkninger i en Christens Gemyt, Forløseren til Verre og ham selv til Forbedring.

Denne Sandhed er ordentlig og tydelig afhandlet; thi omendskjønt dens Afdeeler og Underdeeler ikke ere betegnede, maaskee heller ikke ved det mundtlige Fordrag udtrykte, saa kunne vi dog forsikre vore Læsere, at de ved nogen Agtsomhed let ville finde dem. Vi troe og at deres Tegn vel ikke ere uomgiængelig fornødne, og hos noget øvede Tilhørere og Læsere gandske undværlige, men i Henseende til de mindre øvede eller den gandske eenfoldige Mængde troe vi dog, at ingen Tegn har sine Uleyligheder ligesom for mange.

Den første Deel indbefatter de forskiællige Virkninger, som en nøye Overvejelse af Jesu Christi Fødsel kan frembringe i en Christens Gemyt. Den anden: en Anvendelse af Betragtningen over disse Virkninger Forløseren til Verre, og os selv til en nærmere Forbedring. Betragtningerne ere vigtige: Jesus er vist den forjættede Messias, en guddommelig Person, Guds egen Søn. — Han besidder Kraft og Styrke til at redde os fra den ævige Undergang. — Han deelagtiggjører os i alt det, der henhører til en sand Lyksalighed baade her og hifset. — Anvendelsen har Liv og Styrke.

Den anden Prædiken: Paa Nyaaarsdag 1772. I Kietterny og Gistterny Kirker: følger den samme Plan, som den første. Indgangen forestiller strax Dyemedet af Forsamlingen, som er dette dobbelte: at takke Gud værdelig for hans Velgierninger i det forbigangne; og at anraabe hans Barmhiertighed om samme i det tilkommende Aar. Her viises, hvad der udfordres til begge Deele, og en eftertryffelighed Forestilling om vor Uformuenhed hertil formedelst Synd og Skrøbelighed, som hænger ved os, leder og skynder Opmærksomheden til den vigtige Lærdom

om: Jesu forsonende Lydigbed, med hvilken han til en Syldestgjørelse for Menneskenes Forseelser opfyldte alle dem i Loven foreskrevne Pligter: hvori overvejes: 1) At Jesus har fuldkommet Loven, og med største Lydigbed opfyldt alle dens Forbringere. 2) At han ikke for sin egen Skyld, men til Nytte for os, har fuldkommet Loven, paa det vore Forseelser maatte tildækkes med hans Retfærdighed. Begge Deele ere oplyste og beviste med den hellige Skrift og rigtige Slutninger. Noget har dog Recensenten opholdt sig ved de anbragte Grunde for den anden Deel: Pag. 45. Om Christi menneskelige Natur er gaaet ud af Skabningernes Tal fordi den blev regnet iblant Guddommens Personer! den menneskelige Natur beholder jo dog sit væsentlige; thi her er kun Forening. — Om Kristus ikke: fordi han var Lovens Herre og ikke dens Tiener; Lovgiver, men ikke Undersaat; — derfor kan siges, en at have fuldkommet Loven for sin egen Skyld? Enhver Lovgiver bør i visse Maader fuldkomme sin Lov ogsaa for sin egen Skyld, nemlig for at stadfæste sin og Lovens Myndighed. Jesus har uden Tvivl og havt denne Hensigt. — Vi behøve nok ikke at fraspige Jesum ald Hensigt til sig selv ved Lovens Fuldkommelse. Grunden eller Oprindelsen hertil er den Tanke: At det var nødvendigt, at Kristus ikke for sin egen Skyld kunde opfylde Loven, naar han skulde gjøre det for vores. Men vi behøve ikke at frygte; her var nok til begge Deele. — Anvendelsen og Slutningen er Bønner til Gud og Taksigelse afpassede efter Festen, hvorunder ogsaa Forfatteren erindrer Meenighedens Kiærlighed imod sig, paa en, den retskafne Lærer anstændig Maade, som er lige langt fra det anstødelige, smigrende, tryglende, stødende og puffende.

Widere, meene vi ikke, vi bør at gaae, for at gjøre vore Læsere opmærksomme paa disse Prædikener. De fortryde ikke at læse dem meer end er gang. Foredrag og Stiil synes selv at lokke hertil. En i vore Tanker ypperlig Stiil for Prædikener! Let og flydende, som en sagte Strøm, men kiærnefuld tillige; fattelig, og dog riig paa Tanker. Det er kommet Recens. for ved at læse disse Taler, som han spadserede i en Gang, hvor Vænen er jevn og let, og han derfor maatte ligesom holde paa sig, og ofte gjøre et Trin tilbage, for en at undløbe een og anden vigtig Bemærkning. Meeningerne synes vel her og der at være noget lange; men det hindrer ikke deres Forstaelig-

flaaelighed; det er, maaskee, ogsaa meere overensstemmende med vort Sprogs Grund-Egenskab, og nødvendigt til den Fattelighed og Letthed, som et Prædiken-Sprog bør have. — Naar vi betragte det Fortrin disse Prædikener have for mange vore Liders, i Hensigt til Forfatterens Embede, som Professor ved Universitetet, saa fornøye vi os paa vore unge Studerendes, Prædikanters og Religionens Vegne. Vi troe denne Mand vil danne Prædikanter, som ville bruge Forstanden meere end, Indbildnings Kraften, Bibelen meere end Wittighedens Værker; og faaer denne Prædike-Maade igien Borger-Ret hos os, Religionen vil derved vist ikke tabe, heller ikke vor Lyfsalighed.

Sammlung zur Dänischen Geschichte, Münz-Kenntniß, Oeconomie und Sprache, durch Johann Heinrich Schlegel, Professor und Königl. Dänischen Historiograph. Mit Kupfern, Erster Band, drittes Stück. Kopenhagen 1772. Gedruckt bey Nicolaus Möller, Königl. Hof-Buchdrucker. 8. 191 S.

Dette Stykke indeholder først en Afhandling over Grændsen imellem Norge og Sverrig, skreven paa Svensk af Herr Niels Maurelius i Svenske Videnskabers Afhandlinger, og nu oversat paa Tydsk af Hr. Professor Schlegel, til nyere Bekiendtgjærelse af begge Rigers Grændse; Vi Danske ere dog vore Naboer de Svenske og Tydske meget forbundne, som baade skrive og oversætte for os, og endskiøndt denne korte Afhandling langt fra ikke giver nogen fuldstændig Efterretning om Grændse-Commissionens Foretagender, saa indeholder den dog saa mange gode Jagttagelser, at man bliver Hr. Professoren megen Tak skyldig for den Omhyggelighed hvormed han søger at skaffe dem mange Læsere. Den Etymologiske Anmærkning p. 20. forekommer os noget tvungen, naar dermed skal beviises at Plinii Mons Seus vel Sevo er Bierget Risen, og det fordi "Så" hat bey den Alten eben das bedeutet was ich, nemlich See oder Meer. In gewissen Beugungen

"hat dieses Wort ein v oder f angenommen, und" daher ist vermuthlich das Lateinische Sevo entstanden, das es also nichts anders sagt als ein Seegebirge." Paa hvad Grund skulde, da Risen i sær fortiene det Navn af ein Seegebirge, paa hvad Grund skulde Plinius kalde dette Bierg iitium Germaniæ. Dog denne Formodning er ligesaa rimelig som naar Bierget Ida (p. 21.) hvilket efter de Gamle maae søges ved Troja eller paa Den Creta forlegges paa Grændsen imellem Norge og den Svenske Østerdal, blot formedelt Navnets Liighed med Landsbyen Idre. Ved denne Afhandling følger Grændse-Kort imellem Norge og Sverrige.

Det andet Stykke er Dve Gieddes Efterretning om hans Negociation med Kyseren af Ceylon og Raichen af Taurour i Aaret 1620 og 21, forsynet af Udgiveren med nogle Anmærkninger, dem vi dog ikke vide hvorfors de ere anførte bag efter under eet, som hindrer Læserens Agtsomhed formedelt den Uleylighed at lede dem op, og som saa let kunde undgaaes ved at anføre dem paa sædvanlig Maade paa den Side hvor de henhøre.

Det 3die er Greve Christian Ranzows Brev til Geheime Kammer-Secretair Theodor Lenthe, skrevet i Hamborg den 2 May 1660. Det viiser sin Forfatters Duelighed, men den Oplysning man deraf faaer om den mærkværdige Tidspunct hvori det er skrevet, da nemlig Kjøbenhavn var belejret af de Svenske, er saare liden.

Det 4de og sidste Stykke er en omstændelig Efterretning om det Ostindiske Compagnies Oprindelse i Danmark, sammendraget af Originaler ved Hr. Professoren selv; Denne meget smukke historiske Afhandling have vi læst med særdeles Fornøyselse. I den beste Orden findes en Betænkning over de, dette Compagnie angaaende, forhen udfomne Skrifter, om den Europæiske Handel paa Ostindien i Almindelighed og den Danske i Særdeleshed, om det Danske Ostindiske Compagnies Opprettelse, om Tilstanden paa Coromandel, Ceylon o. s. v. Vi glæde os ved denne Lejlighed over at de originale Documenter ere i en Mandes Hænder som veed og haver Lyft til at bruge dem, og vente med Længsel paa den af Hr. Professoren lovede Fortsættelse.

Trykfeil.

I No. 5. S. 33. L. 9. i stæden for, Sindbilleder, læs: Sindslidelser.
I No. 8. S. 67. L. 30. " " " " , Medailen, læs: Medaillon.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. II. ————— 1773.

Pebersvøendene, et Lyſſpil i 5 Handlinger af
Johannes Ewald. Kjøbenhavn 1773. 8.
2 Mark.

Læſerne erindre uden Tvivl en ypperlig Afhand-
ling, ſom Hr. Ewald udgav for to Aar ſiden,
hvor han, under Indklædningen af et Project,
frembragte ſaa ſtarke Grunde for Egteſtanden, og
afmalede det frivillige Celibat med ſaa levende Farver,
at det viſt ikke var hans Skyld, om han ikke omvendte
alle Pebersvøende. Sandhed og Fornuft taleden den
Gang ved ham Overbeviisningens Sprog, ſadte Grun-
de mod Grunde, kuldkastede Laſtens Forſtandsninger,
afflødte Sophiſtierne, fort, taleden Sælſkabets og
Menneſkelighedens Sag. I nærværende Stykke ſøger
han at ſette diſſe Egteſkabshadere ud af Contenance,
ved at viſe dem, hvor foragtelige de giøre ſig i ethvert
fornuftigt Menneſkes Dyr; ja, han gaaer videre, han
ſøger at varme deres lunkne Hjertes, ved Foreſtillingen
af et lykkeligt Par, der i fælles Lækkelighed og Kiær-
lighed finder al den røelige Glæde, ſom udgiør den høje-
ſte Lykſalighed her, og ſom forſøder, ja, næſten til-
intetgiør de aldrig gandske udeblivende Livets Ube-
hageligheder. Var dette Stykke kommet for Lyſet
den Gang, da et Sælſkab (om virkelig ſaadant et
Sælſkab haver været til) udfadt en Præmie for et
Lyſſpil over dette Emne; ſaa havde det ikke havt
at klage over, at intet af Stykkerne havde fyldeſgiørt
dets Henſigt. Thi med ikkun maadelig Smag kunde
det da aldrig have nægted Hr. Ewald Priſen. Dog,
hvem veed om han ikke virkelig havde ladet deres For-
dringer uopfyldte, thi maafkee de have begiert alt
det af den comiſke Digter, hvad de begierede af den
tragiske, og da var det viſt vanskeligt for en god
Digter at giøre dem fyldeſt.

Indholden af dette Lyſſpil er følgende: Leo-
nore et ungt Fruentimmer, bliver opdraget hos ſin
Farbroder Oronte, ſom lever et lykſaligt Liv med
ſin Kone Araminta. En Broder af Oronte, Or-
gon haver giørt ſig ulykkelig, ved at foretrække en
indbildt Frihed med en Maitreſſe for Egteſtanden.
Han ſukker under ſit Nag ſom hans nederdrægtige
Huusholderske holder ham i, og ſukker at befries
uden at have den Magt at Aide ſig løs fra ſine ſelv-
ſmeddede Lænker. Hans Fætter Leander og Leo-
nore elſke hverandre, men Leander haver ikke anholdet
om hende, da han endnu ikke finder ſig i ſaadanne
Lykſens Omſtændigheder, hvori han med Anſtæn-
dighed kunde giſte ſig. Imidlertid bringe Leanders
Diener Henrich og Orgons Pige Marie, Orgon
til en Overbeviisning om hans Huusholderskes ſkam-
melige Utroekſkab, mod ham og hans Formue. Nu
er han fri. Leander ſelv raader ham at giſte ſig.
Ulykkeligviis haver den dydige og velopdragne Leo-
nore vundet Orgons Opmærksomhed; han beder Le-
ander at tale for ham. Leander, ſom er af en hidſig,
fremſufende Character, bliver halvraſende. Ikke vil
han ſtaae en elſket Farbroder i Vejen, ikke heller kan
han opgive den fyrigſte Kiærlighed. Han haver ſaaet
at vide, at Orgon haver Leonores Portrait; han
troer hende utroe. Orontes haver ſaaet en Efter-
retning at Leonore haver arvet 30000 Rdlr. efter
ſin Fader i Indien. Saasnart dette rygtes mælder
ſig Argante, en af hendes Naarbøende der af Gierrig-
hed ikke haver giſtet ſig; og paaftaaer at være hendes
Formynder: Ja, da han mærker at Leander elſker
hende, og Orgon synes at frie til hende, forandrer
ſine Tanker og vil nu have hende ſelv, allene for at
de 30000 Rdlr. ikke ſkal gaae ham af Hænderne.
En latterlig Pedant, Magiſter Træeknub, ſom for
lutter

Intet Lærdom ikke har giftet sig, og som kan bevise in forma lylogistica at ugift er bedst, bliver ved Efterretningen om Pengene saa inderlig rørt, at han ikke kan modstaae Dantes' s Grunde for den gifte Stand, men ogsaa tilbyder sin grædsk-latin-ske Kierlighed til Leonore. Leonore som bliver heel hovedsvimmel over alt dette fatter det vilde Anslag, strax at reise dervfra. Til Lykke faaer han at vide at det ikke er Leonore der haver givet sit Portrait til Orgon, og bliver overtydet om hendes Kierlighed til ham, imedens Sagen med Pengene opklarer sig saaledes, at Testamentet tilholder at Leonore skal giftes med ham. Orgon bliver i en Samtale med Leonore overtydet, at han aldrig kan vente sig andet af hende end Afgtelse, og er dervpaa ædel nok til at overlevere hende til hans Fætter. Argante og Træknub faae da naturligviis lade sig nøye med en Kurv.

Vi bør ønske Skuepladsen til Lykke med dette Lustspil, hvilket, vi haabe og ønske ikke maae blive det sidste af en Forfatter som den danske skønne Litteratur med saa stor Ret er stolt af. Det haver en stor Deel af det sande Komiske; Argantes og Træknubs Characterer, besynderlig den førstes, ere fulde af den moersomste Luune, og den brusende Leonore underholder Tilskueren besynderlig meget med sin hidfuge Aldfærd. Interesserende Situationer mangler Stykket ikke og enkelte Stæder af utvungen Wittighed er det fuld af. At Handlingen ikke haver den skræpperende Nyhed eller et stedse underholdet Liv, kommer deraf at Stykket er et Characterstykke, hvor Forfatterens Hovedhensigt haver været, at fremstille Characterene i et fuldt Lys, og hvor følgerigen Handlingen allene er til for disses Skyld. Overhovedet er Stykket paa det strængeste indrettet efter den sunde Sædelære. Den Fare Celibaten fører med sig viser sig meget kiendelig i Orgon, som bedrages paa det emfintligste, af den han troede at være elsket af, og maa see en eenlig og travrig Alderdom for sig. Det latterlige Peber-Evendene gierne henfalde til, seer man i Argante og Træknub, i hvor lidet ogsaa deres Characterer kunne chagerede. Men hvilken overtalende Contrast imellem det lykkelige Egtepar og det Kloverblad af gamle Ungkarle, der af saa flette Grunde selv have berøvet sig hines Lyksalighed. Hvad kan man ikke love sig af en Forfatter hvis første Arbeide for den komiske Skueplads, haver saa mange Guldkommer-

heder: Dog, hvad kunde man ikke love sig af en Poald!

At Stykket ikke haver fundet det Bifald, eller rettere, Digteren den Opmuntring af Publicum, som han fortiente, er Noget som ikke tilkommer os, at sige vor Meening om. Publicum haver naturligviis fuld Frihed at opmuntre eller nedtrykke hvem det god synes. Ja, naar det finder Behag i, at anvende sine Penge til alt andet, kun ikke til sin eneste sande Digters Belønning, saa har ingen dervpaa at sige uden Efterslægten, der tidt misunder sine Fædre at have havt et Genie iblant sig, som de gandske koldfindig lod omkomme uden engang at sørge for dets Fornødenheder. — Skamfulde og nedslagne gaae da de folsomme Efterskommere hen og opreise et ævigt Mindesmærke for den samme Butler, som deres smagløse Forfædre vrorte saae sulte ihjel.

S.

Tre Taler om Evigheden, og om den Vigtighed og de Fordeele, der ere i og ved stedse at see hen til det Ewige. Skrevne paa Engelsk af Job Orton, og nu efter den tredie Engelske Udgave oversat paa Dansk. Kjøbenhavn, 1772.

Det er en billig Fordring, Oversætteren saavel som Forfatteren i deres Fortaler giøre paa Læsernes Afgtsomhed paa disse Taler; thi hvad er vigtigere, end deres Indhold — De sidste Ting? og paa en grundig og rørende Maade ere disse i Talerne fremstille. Den første giver et Begreb om, og Beviiiser for, Evigheden i den dobbelte Tilstand efter Døden. Over Evighedens Natur forekomme vakre Tanker til Oplysning, og dens Anvendelse paa Siælens Udødelighed og den tilkommende ewige Tilstand er skeet med den Engelmændene sædvanlige Grundighed og Styrke. Beviiiserne ere ikke nye, men fremstille i deres fulde Lys og Kraft. Ved at forestille Himmels Salighed som ewig, yttre Forfatteren den Formodning, at det Paradiis, hvori Siælene efter Døden blive indførte er vel uden Modsigelse en Herligheds og Saligheds Stand, om just ikke

ikke fuldkommen lig med den, som de efter Opstandelsen skal nyde. Thi efter denne indlades de til evig Tid i Himmelen, i Guds umiddelbare Nærværelse, hvor hans Herlighed fuldkommen aabenbares og skinner med sit fulde Skin, og nyde da en fuldkommen stedsevarende Lyksalighed, Luc. 23. 43, pag. 25. 26. Vi befale for saavidt denne Forfatterens Tanke, at der kan være en Forskiel eller Ulighed imellem denne dobbelte Herligheds Stand, dog at den angaaer ikke det væsentlige men ikkun Fuldkommenhedens Grad, at der maaskee og kan være Forskiel paa Stedet, som synes at have Medhold af Frelserens Forestilling Matth. 25, 34. 46, endskjønt dette ogsaa kan forstaaes om Bortgangen efter Fremkaldelsen til, og aflagt Regnskab. Sproget, som Forfatteren har anført: Luc. 23. 43, hører da til den første Deel af Formodningen, nemlig om de frastildte Siæles Tilstand. — Iblant Beviiserne for Helvedsstraffens Evighed bliver nok stærkest det, som er taget af de selv samme Udtryk og Talemaaders Brug til at betegne Evigheden i de Retfærdiges Salighed og de Ugudelige's Elendighed; thi de gode Indvendings Magerer, som Forfatteren kalder dem pag. 33. ville neppe ansee sig som slagne af Marken ved de der mod dem anførte Grunde. De forskandse sig maaskee endnu bag denne Tanke: At det dog kan være overensstemmende med Guds Wiisdom, Godhed og Sandruhed, at have forestillet Straffen strengere end den af ham var besluttet, for derved at afskrække saamange flere fra en Elendighed, som om den ikke var grændseløs, dog kunde være stor og haard nok. Imod de anførte Sprog vilde de vel og have deres Erindringer, i sær vilde de ventelig vanskelig indgaae at det sidste Es. 31 v. henfører hertil. Men, hvor andre Beviiser end vare frugtesløse, maatte den sidste Forestilling, som Forfatteren indskærper pag. 34. med D. Lucas Ord: om Lyksaligheden: om Usikkerheden i at overlade sig og svige denne forførende Tanke, dog altid blive betydelig. — Den anden og tredie Tale indeholder Betragtninger, ved hvilke Forfatteren søger at indtrykke Sagen paa Hjertene: 1) Hvor stor er vores Forbindtighed imod Gud og Frelseren, at de have aabenbaret os det evige, og udfundet Midler at redde os fra den evige Fordærvelse og forskaffe os det evige Liv. 2) Hvad for en Daarlighed og Galensskab maage man ikke tilskrive Menneskene, naar de sætte udaf Agt de evige saa høystmagtpaaiggende Ting? 3) Hvor alvorlige Prædikantere og Forældre maage være, at foreholde samme for de-

res anbetroede Siæle. Denne Betragtning er eftertrykkelig og paalægges Lærere i sær med en særdeles Alvorlighed den Pligt at indskærpe deres Tilhørere idelig den tilkommende Brede, og dertil forsøge enhver skrækkende Forestilling og enhver rørende og hiertetrængende Formaning. Saa vigtig og velmeende denne Paamindelse er, saa holde vi dog for, at Forfatteren har her sat for langt til Side den evangeliske Huusholdnings Art og evangeliske Læreres Pligter. Vi troe at lige saa mange og flere Siæle lade sig lokke til Himmelen ved levende og rørende Forestillinger om dens evige Belønninger for Christendommens Øvelser, end der lade sig skrække fra Helvede ved de grueligste Billeder paa dets Qual. Vi troe og, at Gud heller tager imod dem, der drages, end dem, der lages, til Himmelen. Christi og Apostlernes Exempel gjør denne Pligt ogsaa langt fra ikke saa almindelig som Forfatteren; thi hvor indskrænkede vare ikke disse Forestillinger i deres Taler, og hvor saa imod de andre! — 4de Betragtning: Hvad for en forfærdelig Tilstand er det da ikke at døe og at gaae ind i en evig Tilstand. 5) Hvor stor en Pligt og Nytte det er at see paa det Usynlige, eller i alt, hvad vi gjøre, stedse at have Evigheden til Ønemærke. Denne sidste Betragtning, som er Indholdet af den 3die Tale, er udført igien i tvende andre, nemlig: 1) Hvad Synet paa det Evige fatter i sig; og 2) Grunde og Tilskyndelser til dette Syn. I disse sidste Taler er Forfatteren endnu meer levende, rørende, og ret hiertetrængende. Vi anbefale enhver, som er bekymret for det Evige, ja dem ogsaa, hos hvilke denne Bekymring endnu slummer, med Agtsomhed at læse denne Bog.

Om Oversættelsens Godhed i Sammenligning med Originalen, har Recensenten ikke været i Stand til at domme; da Originalen ikke var ved Haanden; Dog kan man mærke strax ved Læsningen, at det er en Oversættelse af det Engelske, endskjønt dog Sproget ikke synes derved at have tabt sin Tynd og Styrke i Udtrykkene, heller ikke meget af sin Tyndelighed. Oversætteren har saaledes giort en god Gierning ved at give os et saa almeennyttigt Skrift i vor Møders Maal.

Kort og tydelig Underviisning 1) Om Prædiken og Guds Tjenesten i Kirken. 2) Om

Om de Unges Confirmation. 3) Om Skriftemaal. Til meenige Almues Brug indrettet som et Anhang, der kan indbindes ved de sædvanlige Psalmebøger, og i Trykken udgivet af P. B. G. Kjøbenhavn, 1772.

Om endskiønt enhver retsindig Lærer i Kirken og Skolerne vel ikke forsømmer at give en udferligere Underretning om disse Stykker, hvortil der gives saa god Lejlighed ved Ungdommens Underviisning i Børnelærdommen og i sær til Confirmation; saa kan dog dette lidet Anhang ikke ansees overflødig, eller ikke den Forhøjelse værd, som Psalmebøgerne derved maatte faae i deres Priis.

Mag. Nicolai Edinger Balles Afskeds-Tale til sine Meenigheder i Kjetterup og Giøtte-Sogner, holden paa 3die Søndag efter Paaske i Aaret 1772. Aalborg 1772, trykt i det Kongel. privilegerede Bogtrykkerie ved Joh. P. Holzberg.

Denne Tale af Hr. B. røber ikke mindre end de øvrige Forfatterens Styrke i den hellige

Beltalenbed. Afskeds-Taler i Almindelighed privilegere gjerne flette Prædikantere at sove deres Tilhørere ind ved den groveste Non-Sens af Ønsker og Taksigelser, Selvroes og Complimenter. Gjerne er Prædikanten bleven befordret mod hans Villie og uden at have søgt derom; gjerne, havde han ønsket at ende sine Dage hos denne fiære Meenighed, og er utrokelig over at forlade den; gjerne, kræver han Himmel og Jord til Vidne om hans Ustraffelighed, hans Uegenyttighed, hans Narvaagenhed, hans Sind i Christo, og gjerne — troer man ey det ringeste af det alt-sammen.

Hr. B. har vist, hvorledes man bør tale til en fiær Meenighed som man skal forlade, og hvad Pligt en redelig Lærer skylder hans Tilhørere i den Henseende 1) At paaminde dem om de tienligste Midler til Troens Bestiærmelse fornemmelig i paa kommende Fristelser. 2) At erindre dem om sande Christnes nærværende og tilkommende glade Forhaabning til Styrke for deres Bestandighed. 3) At frembære deres saavel timelige som aandelige Lykzalighed i troehiertige Ønsker og tvrige Forbønner til Gud og Forsoneren.

Vi ønske dette smukke Mønster mange Efterfølgere, da vi troe baade Lærere og Tilhørere endogsaa fra den Side vil vinde anseeligt.

X.

Uargangen af disse Blade koster:

3 Kjøbenhavn, Siælland og Lolland. Sydn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs Kritiſke Journal.

No. 12. ————— 1773.

Upartiske Tanker til videre alvorlig Eſtertanke, angaaende de Danſke Kjøbſtæders Lær og Trang, Nærings Tryk og Opkomſt i Almindelighed, indſendt efter offentlig Indbydelse til det Kongelige Danſke Landhuusholdnings Selskab ved Johann Ludvig Lybecker, Deres Kongelig Majestæts Bye og Herreds-Foged ſamt Birke-Dommer. Et Priisſkrift. Kjøbenhavn 1772. Trykt hos Hof-Bogtrykker N. Møller. 1768. 8vo.

At en Deel af de mindre Kjøbſtæder i Danmark ikke ere i ſaa god Drift og Næring nu ſom i forrige Tider, at Handelen i mange af dem aarlig aftager og fattigdom tiltager er en unægtelig Sandhed; de mange Skibe og Skibs Ladninger ſom aarlig udreedeſes fra Havne der nu ikke udreede det halve, de adſkillige Fabriker og Haandværker, ſom viſſe Kjøbſtæder vare navnkundige for, hvoraf nu neppe findes Spor, ſ. Ex. Kjøges vævede Tæpper, de Handlendes idelige Fakiffements, Huſſens ringe Priis og den aldeles Mangel paa velhavende Borgere ere alt for kiendelige Beviis derpaa. Det Kongelige Danſke Landhuusholdnings Opgave om Aarsagen til denne Kjøbſtædernes ſlette Tilſtand, ſamt om de beſte Hielpemidler derimod, bliver derfor af ſaa meget ſtorre Vigtighed ſom man med temmelig Wiſhed kan ſlutte fra Kjøbſtædernes Vel til heele Landets, men juſt derfor kunde Selskabet neppe vente ſig dette Spørſmaal fuldkommen beſvaret uden af den oplyſte Mand, ſom havde Kundſkab nok til at indſee de ſande Aarsager til Velſtandens Aftagelse, Forſtand nok til at udſinde de beſte Hielpemidler, og Dyd nok til at gjøre dem bekiendte uden Haab om Belønning. Denne Mand ſayner Danmark endnu eller hvis han findes, kiendes han ikke, Selska-

bets Indbydelse kunde blive Middelet at gjøre ham bekiendt, og den Tausshed ſamme kræver, borttager de Hindringer en ſaa oplyſt Mandſ Beſkeedenhed lægger i Vejen, thi Beſkeedenhed og Ydmyghed er altid nøye forbunden med den ſande og fuldkomne Kundſkab. Men er Hr. Lybecker da ikke Manden? Det gjør os ondt at ikke kunde bejae dette. Baade dette og flere af hans Skrifter giver kiendelige Prover paa en ſittig og kyndig Mand, men ligesom det opgivne Spørſmaal var alt for almindeligt, ſaa er det og ſaa almindelig og tildeels ubeſtemt beſvaret at vi tiltroe Forfatteren ſelv ſaa megen Kundſkab, at han ikke anſeer det ſom en Beſvarelſe, men blot (eſter Titelen) ſom Tanker til videre Eſtertanke; om ſaadanne ere de og meget gode, da de indeholde nyttige Eſterretninger for en Statsmand om adſkillige indſneegne Misbruge og aabenbare Overtrædelſer af Kongelige Forordninger ſom Vedkommende burde paatale og ſtraffe.

Forfatteren optæller (§. 1.) de Danſke Kjøbſtæder ſom han finder at være 81, vi formodede os der i det mindſte en kort Raiſonnement, hvorvidt deres Antal kan være for ſtort eller for lidet, ſamt hvori deres Næring efter Beliggenheden og naturlige Fordeele kunde og burde beſtaa, men der i Stæden findes intet andet end Jamren over at de ere i de allerbeſtageligſte Omſtændigheder. Den 2 §. begynder: "Aarsagerne til en vis Ting eller Tilfælde kan inddeeleſ i Hoved-Aarsager og Bi-Aarsager, og begge ſaadanne findes der til Kjøbſtædernes Aftagelse." Hvorfor Forfatteren gjør denne ſindriige Inddeeling, ere vi ikke i Stand at indſee, i ſær da han ſtrax ſliper den, og i §. 3. allerede angiver "det allerbeſte og almindeligſte Mittel til Kjøbſtædernes Nærings Hindringers Borttagelse og Nærings Midlers Formeerelſe" ſom er, "at der burde paa det nyeste og ſkarpeſte holdes over de derom ud-

"komne

”komne Love og Anordningers Efterlevelse, og de
 ”allertienligste Midler udfindes til at sætte samme i
 ”behørig Virkning og Guldbyrdselse. Dernæst skulde
 ”de allerbeste politiske Forsatninger ioversættes. —
 ”Dernæst sættes Straffer for, og udfindes beqvem-
 ”me Midler til at hindre og dæmpe mangfoldige
 ”moraliske og økonomiske Feil. — Dernæst disse
 ”Forsatninger saaledes indrettes, at de maatte virke
 ”mere ved Lyft og egen Overbevisning end ved
 ”Tvang. — Dernæst Dyet henvendes paa Haand-
 ”værker og Fabriquer som skulde bringes i saadan
 ”Glor, at Land- og Forprang derved udryddes.”
 Og da! ja naar alt dette var saa let gjort som
 sagt, saa var Landet og Kjøbstæderne hiulne for
 længe siden.

Men vore Læsere merke nok, at Hr. L. ikke er
 lykkelig i sin Indledning, og andet ere de første 8.
 Dog ikke, vi vil derfor hellere opsøge de virkelig gode
 Ting vi finde i Skriftet, og upartisk meddeele dem
 tilligemed vore derhos gjorte Anmærkninger: Han
 viser da først hvad der skader den indvortes (inden-
 landske) Handel, saasom: ”Forprang, naar Skip-
 ”pene og Prangere opkøbe hos Proprietairer, Præ-
 ”ster og Bønder, de Vahre, som skulde føres til
 ”Kjøbstæder og sælges paa Axel-Torv.” Men, uden
 at tale om, at Sædegaardene ere berettigede dertil,
 saa ønskede vi, at Forfatteren havde anført Marsa-
 gerne, hvorfra Proprietairer og Bønder hellere sæl-
 ge til Prangere, end til Kjøbstæden; uden Tvivl er
 det, fordi de første betale Vahren bedre end de sid-
 ste, men skulde en snild Kjøbmand, da ey kunde finde
 samme Udsættning, og følgerlig betale Bonden sine
 Vahre ligesaa dyre som en Pranger. Dernæst
 ”Landprang som forøves af paa Landet boende Hø-
 ”kere, ledige unge Karle og Fruentimmer, Bisse-
 ”kræmmere, Kiedelsørere og Kjøbmændene selv i
 ”Kjøbstæderne som nødes dertil, fordi Landprang
 ”er Mode og Forordningerne derimod ikke handhæ-
 ”ves.” De Midler Forfatteren tilraader mod Land-
 og Forprang ere ikke nye: Inquisitioner, Forord-
 ningernes Efterlevelse, Præmier Udsættelse for An-
 giveren, Grændse-Controllører, Straffer og For-
 budde; det i vore Tanker mærkeligste ansøres 8.
 nemlig offentlige Markeder hvert Fierding Aar, og
 Torvedage hver Uge, men at ”det ey skulde tillæ-
 ”des andre end den Kjøbstæds egne Borgere og Han-
 ”delsmænd i hvis Friheds Distrikt Markedet blev
 ”holdet at besøge samme” troe vi neppe finder kyn-
 dige Cameralisters Biesald, som tværtimod snarere
 befordre Concurrencen imellem forskjellige Kjøbstæ-

ders Haandværkere og Handlende. Denne Concur-
 rence er det just som opliver Handelen, som henvil-
 ser Haandværkerne til de for dem beqvemeste Stæ-
 der som forbedrer Vahren og nedsetter Priserne.
 Den i 8. 9. paaankede Fornærmelse ved uprivilege-
 rede Flekker som drive Kjøbstæders Mæring uden at
 svare deres Udgifter, er grundet, og Borgere af lige
 Villkor burde unægtelig have lige Lyngere. Derimod
 kunde vi ikke billige Forfatterens Klage over at Fa-
 briquerne nægte de Handlende Credit, gierne troe vi
 at dette kan være en Medaarsag, hvorfra en Kjøb-
 mand hellere indpractiserer fremmede end forskriver
 indenlandske Vahre, men ubilligt bliver det dog at
 forlange af en Fabrique som sædvanlig haver en an-
 seelig Capital staaende frugtesløs i sine Indretnin-
 ger og Dplag, at dem endnu skal anvende en større
 til de Handlendes Credit. Paa de Stæder hvor
 Fabriquer ere i fuld Drift forholder det sig just tvært-
 imod, i Stæden for at Forfatteren her vil at Kjøb-
 mændene skal forsynes paa Credit af Fabriquerne,
 og saaledes blot være sammes Udsælgere uden mind-
 ste egen Capital eller Risiko, saa er det paa om-
 meldte Stæder, Kjøbmændene som anlægge Fabri-
 querne, forstrække Pengene, forsyne dem med de raee
 Vahre og tage de forarbejdede i Betaling. Just
 fordi vore Fabriquer maae derimod tillige være Kjøb-
 mænd, just derfor er Detail-Handelen hvorover
 Forfatteren ligeledes klager, dem med Billighed til-
 ladt. ”De Handlendes Tal er for stort i de smaae
 ”Kjøbstæder, uden fornøden Dplag, Kundskab og
 ”Dygtighed nedsetter enhver Svend sig saasart han
 ”vil gistes.” Til at raade Boed herpaa, foreslaaer
 Forfatteren, at efter Rescript af 13 December 1745
 ingen maatte nedsette sig uden at have tient i 8te
 Aar, efter Rescript af 28 October 1758, ingen
 maatte handle med Silke og uldene Vahre inden af
 Commerce-Collegio var bestemt hvor meget han strax
 af fabriquerede Vahre skulde modtage, og efter For-
 ordningen af 16 April 1680, alle Haandverksfolk for-
 bydes at nære sig af Kjøbmandskab i smaae Partier.
 Dette kan altsammen være ret godt, men ere disse
 Midler de eeneste? ere de, de retteste? Os forekom-
 mer det overalt som Forfatteren meget nye haver læst
 og lært de Kongel. Forordninger og benyttet sig af alle
 deri givne Oplysninger og Underretninger, hvorfra
 han som Dommer fortjener største Roes, men længer
 synes hans politiske Indsigter heller ikke at naae.

Med den udenlandske Handel erindrer Forfatte-
 ren, at frie Handel og Forbudens Ophævelse, vel
 vilde

At Consumption og Accise falder Borgerne tungt og at det vilde lette for dem naar samme blev nedsat eller affkaffet, begriber enhver, men at Kongens Casse kunde faae Erstatning for det derved lidende Tab, naar Consumption, som nu blot svares af Vede og Drikke Wahre, blev paalagt indenlands fabriqverede Wahre troe vi ikke, ja vi troe ikke engang sliq Afgift fordeelagtig for vore desuden dyrere indenlandste Fabriqve-Wahre, uagtet Philocosmus forhen haver gjort selysamme Forslag. Vueligere og nyttigere vilde det være om Consumptionen blev overladt Byens samt- lige Indvaanere for en vist staaende Afgift, som Forfatteren tilraader skulde fordeeles paa Indvaanerne.

En naturlig Følge af Kiøbstædernes Forsald er Huusenes ringe Priis; naar Aarsagen dertil ophører, ophører ogsaa Virkningen, uden videre Kunster. Ligesaa bliver fornøden Brændsel en Følge af en vel indrettet Handel, uden at Magistrat og Byefoget skal have nødig at sørge for Brænde-Magaziner. Fornødenheden af offentlige Laane-Huuse er unægtelig, især i smaae Kiøbstæder, hvor ikke saa lettelig

findes Liebhabere til det den Fattige er tvungen til at sælge, men naar deslige Huuse tage 12 og flere pro Cento, saa er denne Ager lige lastværdig enten den forøves af Staten eller af en privat Mand.

Overdaadighed og skadelige Trætter ere tvende Vie-Marsager som hielp til at formeere Kiøbstædernes Armod; Sund Morale og sand Christendom vil uden Tvivl best raade Boed derpaa.

Til Slutning anfører Forfatteren trende Hoved-Poster som især skulde hielp til Kiøbstædernes Opkomst: 1) Verlige, indsigtsfulde, aarvaagne og hurtige Magistrats-Personers Bestilling. 2) Commerce-Collegiers Indretning i Kiøbstæderne og sammes uaf-ladelige Bemøvelser for Byernes Opkomst og Beste. 3) Indvaanernes egen Aarvaagenhed og Eenighed til at befordre fælles Fordeel og Opkomst med fælles Kræfter. Hans Raad er meget godt, men naar han ikke tillige siger os hvor vi tage sliqe duelige Øvrigheds-Personer samt kloge og eenige Borgere, saa hører dette Raad til de fromme Ønsker som daglig gøres og aldrig opfyldes. O * *

Bekjendtgørelse.

Da Hans Kongelige Majestæt allernaadigst har besluttet, ydermere at forbedre og forsøge det Danske Spektakel, og til den Ende at see det forsynet med det fornødne Antal af smukke, Hoffet og Nationen værdige Original-Stykker og med flere duelige Skuespillere; Saa gøres enhver, som har Evne til at skrive for Theatret, herved bekjendt, at Forfatterne til de Danske Original-Stykker, som herester blive antagne og opførte, til Erkiendtlighed have at vente af Spektakel-Cassen:

For et Stykke i fem Acter, det være en Tragedie, en Komødie eller et Synge-Stykke, Indkomsten af den tredie Forestilling, og det uden at betale noget for Lys, Musik, Opvartning ic. hvilket alt bekostes af Spektakel-Cassen.

For en Tragedie, en Komødie, et enten komisk eller meere alvorligt Synge-Stykke, alle i tre Acter og paa Vers, i Steden for Indkomsten af den tredie Forestilling, 200 Rdlr.

For en Komødie eller Synge-Stykke ligesaa i tre Acter, men i løs Stil, og for en Komødie eller Synge-Stykke paa Vers, i en eller to Acter, ved tredie Forestilling, 150 Rdlr.

For en Komødie eller Synge-Stykke i løs Stil og i een eller to Acter, ved tredie Forestilling, 100 Rdlr.

Og er Directionen authoriseret til at erklære, at Hans Kongelige Majestæt ogsaa vil, til gode Hoveders des større Opmuntring, ved en Gave fra Sin Casse, betænke de meest biesaldte Stykker.

Ligeledes gives herved enhver, som det angaaer, tilkiende, at da, til at opnaae Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Hensigt, behøves flere duelige Skuespillere i alle Slags Kuller, særdeles og i komiske og meere alvorlige Synge-Stykker, de Personer af begge Kiøn, som kunne være bequemme og have Lyst dertil, i Tide have at melde sig hos Inspektøren ved den Danske Skueplads, og at forvente, som deres Talens og Haabet, der kan fattes om dem, er til; gode og fordeelagtige Vilkaar. Saa vilde og de unge Personer af begge Kiøn, hvis reene og behagelige Stemme gjør dem oplagte til Vocal-Musiken, og med Tiden at bruges i de Danske Operetter, eller og de, som raade for dem, med det første angive sig hos bemeldte Inspektør; da de kan vente at antages til Underviisning, og at nyde saadanne Vilkaar, hvormed de vil finde Marsag fuldkommen at være tilfreds. Af Directionen for Skuespillene den 13 Maji 1773.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 13. ————— 1773.

Tentamina Experimentorum ad Compassum perficiendum, & unicuique usui tam nautico quam terrestri accommodandum, ut & ad virium magneticarum quantitatem explorandum & æstimandum spectantium, a Christophoro Carolo Lous. Hafniæ 1773. 4. Stor 17 Ark, 8 Kobber-Plader.

Dette lærerige Skrift fra vor lærde Medborger, Hr. Professor Lous, er lige vigtig for den Naturkyndige og for Søemanden, da det for den første opløser en igiennem mange Slags Phænomena indviklet Sag, og leverer den sidste Instrumenter, som til denne Tid har været ligesaa ufuldkomne, som de i Betragtning af deres Vigtighed burde være fuldkomne. Maaskee havde den Naturkyndige heller ønsket Magnet-Naalens Theorie og dens Brug for sig selv, ligesom Søemanden Beskrivelsen over Kompasserne, men begge Materier ere for nær forbundne med hinanden for at kunne adskilles. Kompassets Fuldkommenhed lod sig ikke gotgiøre, uden en forudskiftet Theorie, og Hr. Professoren, som fornemmelig skrev for Søemanden, turde altsaa ikke stille dem ad. Desuden synes det, at han ey har bundet sig til nogen kunstig Orden i hans Foredrag, men heller fulgt den samme Vey, som han gif frem paa ved hans første Undersøgelser.

Imidlertid finder man, ved Sidernes Overskrifter, aatte eller nie Hovedstykker, hvoraf det Heele bestaaer. Han handler nemlig om 1) Foranderlighed i Misviisning, 2) om Misviisningens Instrumenter paa Landjorden, 3) om Azimuth Kompasset, 4) om Peyle-Kompasset, 5) om Kompas-Rosen, 6) om Styre-Kompasset, 7) om Boussolen eller Landmaaler-Kompasset, 8) om Inclinations, og 9) Declinations-Naalen. Heraf er de sex første Hovedstykker allerede i Aaret 1767 udkomne i Dansk, og er her deels oversatte, deels mærkelig forbedrede og forsøge-

de; men de tre sidste Stykker forekommer her for første Gang.

I Anledning af Declinations-Naalen faaer den almindelige Theorie for Magnet-Naalen, som ellers allerede forekommer under det 5te Hovedstykke, nogle vigtige Tillæg, som man just ey havde søgt efter paa det Sted, og som dog til den fornødne Indsigt i heele Theorien ere uundværlige. Vi anføre dette ikke som nogen Bebrejdelse for Forfatteren, men allene for at raade hans Læsere at gaae dette Skrift igiennem fra Begyndelsen til Enden med desto større Agtsomhed.

Maaskee ere nogle af vore Læsere allerede ved Hr. Lous's danske Skrift underrettede om hans Opfindelser, og for dem var det altsaa nok allene at anføre det Fornemste af de tre sidste Hovedstykker; men for at tiene alle Slags Læsere, meddeele vi et Udtog af det Heele, gelejdet med nogle Anmærkninger, for ey at giøre vort Biesald mistænkt for Partiskhed.

1) Magnet-Naalens foranderlige Misviisning S. 1. 5. Man veed, at Magnet-Naalen holder sig sielden gandske nøye til Meridianen; den magnetiske Meridian skæerer den virkelige, og udgiør med den snart en større snart en mindre Vinkel. Vidste man Størrelsen af denne Vinkel og dens Beliggenhed, saa var Fejlen snart forbedret; men til denne Tid har man ey sikker kundet bestemme Lovene for denne Misviisning. (Et af det Kjøbenhavnſke Videnskabs Societet kronet Priisskrift kunne maaskee opløse noget i den Materie; thi en Hypothese, en ellers foragtelig Sag, hører op at være det, naar den kan forklare alle Phænomena.) Paris er Misviisningen fra 1550, det er siden man har iagttaget den, til 1580 voret $3\frac{1}{2}$ Grad Østlig. Fra dette Maximum veeg den i 86 Aar tilbage paa den virkelige Meridian, hvor altsaa Misviisningen var $\text{—} 0$ (dette mærkværdige Aar, som var

var 1666, har Forfatteren glemt at anføre) Endelig er den i 103 Aar afveget til 20 Grader vestlig. Man kan altsaa vente, at den snart har naaet dens vestlige Maximum, og derefter vil tage sin Vey tilbage. Det arithmetiske Mellemstal af disse Aar giver den aarlige Forandring 9 til 10 Minuter. (En Construction ville her været bedre og have vist, at det seer kun slet ud med Rigtigheden af de fleeste Observationer, naar den frumme Afviignings-Linie ellers skal kunne bekomme nogen Regelmæssighed). Men man vil neppe nogen Tid komme at bedømme den aarlige Forandring nøye, da duelige Jagttagere ere bleve vaer, at den forandrer sig daglig, og endelig Celsius, at den forandrer sig hver Time, som Forfatteren dog ey selv har bemærket, (ligesaa lidt som Muschenbroeck). Uden altsaa at see sig om en almindelig Lov, gjør man bedre i at samle sikkre Jagttagelser fra alle Steder paa Jordens Overflade i Character, som Halley først har gjort, og andre efter ham. Hertil udkræves nu Instrumenter, som maac være anderledes beskafne til Søes end til Lands. Hvor man paa det faste Land allerede har en Middags-Linie, der er en simpel Declinations-Maal, hvorom Forfatteren ved Enden af sit Verk ogsaa taler, allerede tilstrækkelig, men hvor endog denne feyler, der er et eget Misviisnings-Instrument uødvendig. Derfor tales S. 5. = = = 16.

2) Om Misviisnings-Instrumenter, som alle ne ere brugelige paa Land-Jorden. Det kommer her ved fornemmelig an paa at forbinde den bekiendte Operation til at finde Middags-Linien med Magnet-Maalen. Forfatteren beskriver Sullys og Wilkes Verktøyn og søyer et af ham selv forfærdiget dertil.

a) Sully setter en Quadrant lodret paa en horizontal Flade, og iagttager igiennem en med Dioptrer forsynet Alidade den største Soelens Højde. Naar denne er fundet, saa er Quadranten i Meridianens vertical Fladhed, og en derunder staaende Maal viser den magnetiske og virkelige Meridianens Vinkel, forudsat, at det Heele staaer nøye horizontal; hvor svært dette er, erindrer Forfatteren meget ret, og udleder en anden Vanskelighed af at man saa felden saaer see Soelen just om Middag, og af den Umuelighed at slutte fra den største Soele-Højde til den sande Middag.

b) Ulige bedre forekommer Hr. Wilkes Instrument ham, som er beskrevet i de Sv. Af. Afhandlinger for Aar 1763, S. 7. (Vi veed ikke, hvorfor Forfatteren fortier Hr. Wilkes Ravn, som vi her har anført: han er i Stockholm Chamist Lector i Experimental-Physik, hvilket Embede Hr. W., som er bekiendt ved adskillige vigtige Afhandlinger i det

Svenske Selskabs Skrifter, foreslaaer med ligesaa megen Berømmelse, som Hr. Commerceraad Sebastian Thoms har indlagt sig Roes ved Stiftelsen. Da vi endnu mangler et offentligt og almindelig physicalisk Cabinet, saa var det at ønske, at en bemidlet Patriot ved saadan Stiftelse ville gjøre sig fortient blant sine Medborgere). Det grunder sig paa en for længst bekiendt Methode at finde Middags-Linien ved corresponderende Soele-Højder, eller ved lige lange Skygger af en perpendicular staaende Stift. Men den kunstige Sammensætning, den Besværlighed af to forskjellige Observationer, som det udfordrer, og Ufuldkommenheden i den Maal, som Hr. W. dertil har brugt, gjør, at Forfatteren foretrækker

c) Et, som efter hans Anviisning er blevet forfærdiget under hans Opsyn S. 8. = 16. Paa en liggende Marmor-Quadrant staaer en af forskjellige Stykker sammensat Stang, perpendicular oprettet med en Skive, igiennem hvis Middelpunkt Soelens Billede falder paa Quadranten. Paa den ene Side af Quadranten befindes en lille Casse med en Magnet-Maal, paa hvis yderste Ende er en Sector af 20°, som angiver fjerdedeel Grader ligefrem og ved en Nonius Minuter. Naar dette Instrument stilles accurat horizontal, omtrent paa en Middags-Linie, saa slaer man af det Centro, hvorom Cassen med Maalen bevæger sig, nogle concentriske Cirklér, stiller Abningen hvorigennem Soel-Straaalen skal falde lige over dens Middelpunkt, iagttager i hver af Cirklérne Soelens Billede for og efter Middag, trækker Middags-Linien mellem dem begge, og tæller paa Sector, hvor mange Grader den anviser for Maalens Afviigning; anbringer man herved endnu en lille Correction, saa har man Afviigningen gandske nøye. Forfatteren viser end videre, at en eneste Observation er tilstrækkelig, naar man tillige maaler Soelens Højde med et andet Instrument, eller og med Misviisnings-Instrumentet selv, hvortil det tillige er saa vel skiftet, at det i tolv Forsøg ey har feylet over 2 Minuter, og endelig, hvorledes Længden af Stangen paa enhver Tid af Aaret indrettes. Røynagtigheden af dette Instrument er altid saa stor, at det var at ønske, man kunde bringe et i Stand til Søes, som allene nærmede sig i nogen Henseende til denne Fuldkommenhed, for at kunne ved Jagttagelser komme det store Project lidt nærmere, om et Misviisnings-Kort for alle Stæder paa Jorden. Men hvad hjælper Samlinger af Jagttagelser, naar de Instrumenter, hvormed de

ere giorte, ere saa utilforladelige, som i Almindelighed? Man vilde tage meget feyl, om man vilde completeere det Hallenske Kort af Skipper-Journaler, saa længe de ikke føre flere Instrumenter med sig. Hr. Pr. har derfor henvendt sine fleste Bemærkelser paa den Punkt. For at erfare Declinationen til Søes, søger man Søelens magnetiske Azimuth. Hvis man var vis forsikret om at faae see den op- eller nedgaaende Soel i Horizonten, saa kunde Peyle-Kompasset allene være tilstrækkelig hertil. Men da det ey er det, saa behøver man i Særdeleshed endnu

3) Azimuth-Kompasset. Hvoraf Forfatteren S. 17: 25 beskriver fire forskellige Arter.

a) Den almindelige Azimuth-Kompas er saavel i sin væsentlige Indretning, som i dens Indfatning ufuldkommen. Det er vanskelig, at to Personers Jagttagelser, den ene paa Soelen og den anden paa Magnet-Naalen, skeer just begge i een Tidspunkt, og næsten umuelig ved en vedligeholdende Ugtpaaivenhed at overbevise om Rigtigheden af deres Jagttagelser. Engellænderne har vel forbedret dette Kompas saa meget, at det er blevet fundet rigtig til paa een Grad nær. Men de to Ufuldkommenheder, at det udfordrer tvende Personer, og at der er for Rigtigheden af Jagttagelsen ingen Sikkerhed, følger den endnu. b) Condamine, udvalgte derfor en gandske simpel Bey, som formodentlig Opfindere før ham allerede havde forkastet igien, og som derover var kommet i Forglemmelse. Thi hvad er lettere end den Opfindelse at oprette en Stift i Midten af Kompasset, og at iagttage den Skygge, som Soelen gjør dermed. Denne Simplicitet har ogsaa tilveiebragt ham et Biesald, som han ey fortiente, da han ved Rosens Inclination tillader Feyl af 2 til 3 Grader S. 19: 21. c) Derfor har og Bouguer i hans Navigation angivet en anden Invention, som Forfatteren har beriget med nogle Forbedringer. Side 22: 24. Nøagtigheden af dette Azimuth-Kompas strækker sig paa Fierdendeel Grader, og en enesie Jagttager er i Stand at finde Soelens Azimuth saavel i klart som dunkelt Soelskin, men Maskinen er alt for meget sammensat, og man maae foretrække d) en meer simpel S. 25, som er Forfatterens egen Opfindelse. I Simplicitet overgaaer den langt den forrige, og er derhos tillige saa almindelig nyttig. Men vilde man lade fare tvende Fordeele, og ey observere uden ved klar Soelskin og over Højder af 20 Grader, saa kunne man undvære mange Stykker, og reducere dette Azimuth-Kompas, næsten gandske til et Peyle-Kompas. Dette foranlediger Forfatteren at beskrive.

4) Peyle-Kompasset omstændelig, tillige med Peyle-Stoelen, der dog ey allene gjør nogen Nytte

ved denne, men ved Azimuth-Kompasset, S. 26: 32. Og saa ved denne har Forfatteren gjort vigtige Forbedringer, som i det Hele vel strækker sig paa Verktøyet's Tilforladelighed, men i Særdeleshed dog kun paa den yderste Indfatning af Rosen; det var altsaa endnu nødvendig at undersøge nærmere det Væsentlige af alle Kompasser, nemlig Rosen, og virkelig udgør ogsaa.

5) Undersøgningen over Rosen den vigtigste Part af dette Skrift. Vi maae her være kortere i vores Udtog. Søemanden vil S. 60: 7 have en Rose, som 1) ey er for bevægelig, 2) som viser den magnetiske Meridian rigtig, 3) som gjør mange Sving, før den sætter sig, 4) som ey er let at bringe af sin Roelighed, 5) som er vel centreret, 6) som ey svinger sig for langsom, og 7) som ey for let forsnyres af Jern, som ligger om den. I Enhver af de fire Dele, som Rosen bestaaer af maae gjøre sit til at fyldestgjøre disse Fordringer.

a) Naalen, b) Pladen, c) Duppen og, d) Pinden, paa hvilken Pladen ved Hielp af Duppen bevæger sig. a) Kompasagerne giver sine Naale i Almindelighed en rhomboidalst Gestalt, og handler overalt enten vilkaarlig (eller efter Love, som billig ingen Love skulde være) S. 64. Hvad man finder i Bøger, Magnet-Naalen angaaende, er over al Naade ufuldkommen, og det mangede saavel paa Forsøg til en Theorie, som paa Theorien selv. Forfatteren leverer altsaa begge Deele efter hans Naade, det er, med Forsigtighed, og fuldkommen afgjort. Af mange hundrede Forsøg, som man maae læse efter i Skriftet selv, viser Forfatteren den magnetiske Krafts Forhold udi lige lange men ulige svære Naale, først som Pendeler S. 33: 40, og derefter som Vægt-Stænger betragtet. Ligesaar finder han derefter den meere indviklede Lov for Naale af ulige Længde og Tyngde S. 42: 47; undersøger om en anden Suspension-Naade, end den, han brugte til at gjøre Forsøg med, forandrer noget i Loven, S. 48: 51. Og beviser endelig Nyttien af flere paralele Naale i en Rose ved en stor Mængde Forsøg, S. 52: 58, som Hollænderne allerede for meer end 120 Aar har indseet, S. 64: 65. Endelig slutter han, at en fuldkommen Rose skal have fire paralele Naale, af hvilke enhver er 6 Tommer lang, og mellem 30 til 50 Gran vægtig. b) Pladen maae ey være over $6\frac{1}{2}$ Tomme i Diameter. Man kan allerede med den Størrelse bemærke fierdendeel Grader, og en større ville kun bringe større Ulejligheder med sig. Den bestaaer i det øvrige af det fineste Marienglas, og maae, efter at den er overtrakt med meget fint Papir, ikke veje over 50 Gran; til det underste Overtræk passer chineesisk Papir sig meget got. c) Duppen maae ey, som nogle

noget vil, være forbundet med Naalen, men i sær være fæstet i Midten af Pladen. En Messing Duppe lider alt for meget Friction, i sær paa en Messing Stift. Den bliver best gjort af Achat, eller næst derefter af Glas. d) Til Pinden tæner en Staal Syenaal best, som er noget brugt, og har den Styrke, som den paa en Længde af 12 til 14 Skruppel pleyer have. En paa den Maade forfærdiget Rose beviser Forfatteren S. 67, efterkommer de 6 første af Søemandens 7 Fordringer, og undersøger tilsidst endnu, om en en saa fuldkommen Rose kan forstyrres, af det længst bortliggende Jern, men finder efter Forsøg, at den beste og den fletteste Naal lider begge i den Fald lige meget, og hermed opfylder hans fuldkomne Rose ogsaa den 7de Fordring. Imidlertid setter han det som en Regel fast, at et godt Kompas bør i det ringeste staae 5 Fod saavel fra et andet Kompas, som fra alt omliggende Jern. Men al den Fuldkommenhed, som Forfatteren har gjort sig Umage for at skaffe Kompas-Rosen, er en, som man dog skulle vente, absolut, men allene relativ. han har haft sit Hoved-Dyemærke, paa de Kongelige Skibe af Linien, og for disse, eller kun for ligesaa store, ere hans Kompasser brugbare. Mindre Skibe udfordrer andre Dimensioner, som han tillige foredrager S. 71, og begiver sig derpaa til

6) Styre-Kompasset, S. 72:78, som ikke behøver at beskrives paa nye, fordi det i Constructionen ikke er meget forskiellig fra Venle-Kompasset. To Omstændigheder, som forekommer ved at bruge det, da man sædvanlig setter to Kompasser ved hverandre paa $1\frac{1}{2}$ Fod nær, og ofte bringer Jern i Nærheden af dem, udfordrer meer Undersøgelse, og Forfatteren viser ved Forsøg, at han har Ret at besvære sig over det første, og at det sidste er maaffee farligere, end man har troet til denne Tid.

7) Magnet-Naalen er allerede længe ved ved Landmaalingen blevet brugt under Navn af *Boussole*. De Ufuldkommenheder, hvormed dette Instrument efter dets sædvanlige Indretning er beladt, har gjort, at man kun har anvendt det der, hvor man forlangte allene et lidt bedre Kort, end det, man gjør blot efter Dyemærket, og at man tog sin Tilflugt til Mensulen, Astrolabiet og andre geographiske Instrumenter, naar der udfordredes en større Grad af Nøjagtighed. I de nyere Tider er det ved Erfaring og Beviis, saavel paa andre Steder som hos os afgjort, at Mensulen er meest beqvem til at optage Detaillert af en Egn, og at man til at sammensøye disse geometriske Kortter behøver en Suite af Triangler, hvortil foruden en nøye afmaaet Basis Vinklerne blive bestemte med et geographisk Instrument eller en

astronomisk Quadrant. Imidlertid troer Forfatteren, at omendskiønt man brugte det beste Instrument dertil, det Elstrømste for Exempel, der ved en Rad af Triangler, som strækkede sig fire Grader i Længde, let kunne forarsages en Usvigelse fra den sande Middags-Linie, som var større end den, man havde at frygte for ved det Landmaalings Kompas, som han foreslaaer.

8) Declinations-Naalen S. 85:125 foranlediger Forfat. at foretage paa nyt adskiellige Punkter af hans forhen foredragne Theorie for Naalen. 1) Den Friction, som kommer af Naalens Suspension. En Længde af 7 til 9 Tom. er i denne Henseende den fordeeltigste S. 86:90, og ved denne er en Sykkelse mellem 145 og 80 Gran den fordeeltigste S. 91:92. Hr. L. er endnu ikke fornøjet dermed, men anstiller Forsøg med 21 forskiellige Stænger S. 93:95, som bekræfter det Foregaaende aldeles, og setter det ud af al Tvivl, Derefter den Modstand, som en svingende Naal faaer af Luften S. 96: til 112. In vacuo har ingen endnu, og Forfatteren heller ikke iagttaget disse Svinginger. Af Mangel paa Lejlighed dertil foreslaaer han et ganske andet Middel, som Læseren selv behage at eftersee i Bogen S. 103:111. Endelig erindres og den 3die Hindring for Naalens Bevægelse, Glassets Electricitet, som Forfatteren derfor i smaae Naale raader fra at bruge. Følgerne af alt dette bliver endelig, at man faaer den fuldkomneste Declinations-Naale, naar to Stænger blive sammensøiede parallel paa en Distance af 5 Linier og holdes fra hverandre med et otte Liniers langt Stykke Træ, hvori Duppen bliver fastsat. Til Indfatningen er en langagtig Casse beqvem, hvori oven fra alene gøres en Rift af $\frac{1}{2}$ Tomme, som settes paa en Lineal, der bevæger sig paa et Bord om en fast Punkt. S. 115:124. følger endelig et Udtog af en Journal over 7 Aars Jagttagelser af Magnet-Naalens Declination, som i de sidste Aar, aarlig er gaaet 45 Minuter Vestlig, og som overhovedet i dette Aar er henved 17 Grader.

9) Slutningen af dette Skrift gjør Inclinations-Naalen S. 125:129. Forf. følger heri Eulers Regler, (til hvilke han ei gjør Anviisning hvor de findes) undersøger dens beste Suspensions Maade, og lover at meddeele en Beskrivelse over den Inclinations-Naal, som han anseer for brugbar paa Søen, naar der er blevet gjort Forsøg dermed.

Man har Marsag at haabe, at dette Skrift, som er skrevet i et saa almindelig bekiendt Sprog, vil gjøre Forfatteren paa en ligesaa berømmelig Maade bekiendt udenlands, som han allerede ved flere Skrifter har gjort sig berømt blant os.

Kjøbenhavnste Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiske Journal.

No. 14. ————— 1773.

Andviisning til det tydske Sprog for Danske; tillige med en tydsk Chrestomathie og en for samme indrettet Ordbog ved Jacob Baden. 8. 1773, hos Rothens Arvinger og Proft. 417 S.

Det tydske Sprog er saa giængse i Kjøbenhavn og tales af saa mange Danske og Norske, deels af Fornødenhed, deels af Forsængelighed; at en god tydsk Sproglære er ey allene nyttig, men endog nødvendig for os. Foruden anførte Grund, kommer endnu følgende til, at der nu omstunder findes saa mange Skrifter i dette Sprog, som kan ansees for Mønster, hvert i sit Slags, og som en Elsker af Litteraturen derfor bør kunne læse i Originalen. — Om det tydske Sprog burde være saa almindelig iblant os? og om man derover burde behandle det Danske med Skjodesløshed om ikke Foragt? om man burde bruge tydske og halvtyske og totrediedeeltyske Ord der, hvor man haver Danske nok, naar man kun vil gjøre sig den billige Umage, at bekymre sig om dem? Alt dette, og hvad meere (meget meere) herom kunde spørges, er en anden Sag, som det ikke paaligger os at besvare.

Hr. Rector Baden har af ovenmældte Grunde forskyldt Nationens Taknemmelighed, for den ubehagelige Møye han haver paataget sig med at compilere nærværende Sproglære; da den er kort, fattelig, og de fleste Stæder heel efterrettelig.

Hvad der egentlig giver denne Sproglære et mærkeligt Fortrin frem for de fleste andre, er den Samling af Dveller, der er tilføjet, og den velvalgte Chrestomathie af gode tydske Skrifter. Dvellerne bestaae i Exempler af Ord, der ere vansktlig at declinere. — Feilagtige Talemaader, som skal rettes. — Exempler til Comparationen. — Dveller i Conjugationerne, ved at lade forandre Verberne i visse Talemaader fra et Genus til det andet — Participialste Talemaader. — Opgivne Forbedringer af feilagtige Talemaader, i Henseende til Verbernes Overeensstemmelse med Personerne. — Forandringerne af Ben Tanke igiennem forskiellige Talemaader — Breve og andre prosaiske Stykker, der indeholde en Deel Feil imod Sproglæren, som skal rettes.

Chrestomathien er prosaisk og poetisk og taget af de bedste tydske Forfattere, saa at den, der i samme øver sigi Sproget, vist ikke staaer Fare for at fordærve sin Smag.

En fuldstændig, alphabetisk Ordbog over Chrestomathien, gjør denne end meere brugbar; saa det vist ikke er at tvivle om, at jo denne Sproglære kan bruges med stor Nytte af dem, der af Lyst eller Nødvendighed vil lægge sig efter det tydske Sprog.

Vi kan imidlertid ikke slutte denne Anmeldelse uden at anmærke nogle saa Stæder, som ved Gienemlæsningen ere forekommet os som ey saa gandske overeensstemmende med Talebrugen, eller med de bedste Sproglæreres, af Sproget selv udledte, Regler eller hvor vi ellers kan have troet at see en lille Feiltagelse.

S. 2. B i Enden af et Ord udtales (ikke næsten, men) gandske som det danske og tydske P.

D i Stande, Lande o. s. v. udtales ligesom det danske D i Begyndelsen, og ikke blødere.

S. 4. Udtales alletider, som det danske T, og haver den angivne bløde Udtale kun i nogle Provinzer.

S. 6. Hvad i 2den Unm. læres om S er ikke saa gandske rigtig. De tydske Sproglærere ere heri selv ueenige, og det gaaer hermed, som med saa mange andre Smaaeting i Grammatiken:

'Tis with our grammars as our watches, none
Go just alike, yet each believes his own.

Imidlertid synes følgende Regel at være den forreste og applicabelste: Det lange s skrives efter en lang (blød) Vocal, men i Enden altid et s hvad enten Vocalen er lang eller kort. Det dobbelte s altid efter en kort (skarp) Vocal, midt i Ordet. Men naar efter en lang Vocal, eller efter en Diphthong med uforanderlig Lyd, dog et dobbelt s skal høres, da et s. Gandske saa Undtagelser kan ikke omstøde denne Regel.

S. 11. anher heder ikke hidindtil, men hertil eller: til dette Sted.

S. 12. Bårmutter (bedre Bårmutter) 3; Matrix. bør uden Forklaring neppe oversættes med Fostermoder, thi dette Udtryk er alt for nøye forbunden med det Begreb, som bemærkes ved det tydske Pflagemutter.

Bahn, er af Funktionet.

S. 14. Dienste heder Tienester, men Tieneste-
Folk ere Dienstboeren, Bediente.

Enhver Indbildning heder Dirnkel, den om sig
selv, kaldes Eigendünkel.

S. 18. Heim heder hiem, men hiemlic, daheim.

S. 21. Kein er en Trykfeil for Rien.

S. 24. Mahnen betyder ikke at kræve Penge
ind, men allene at kræve sine Penge, det første heder
einfodern.

En Martyr heder ikke ein Märter paa tydsk,
men ein Märtyrer.

S. 25. Mark 3. Mary, er af Intetkionnet
og i somme Provinzer af Hankionnet.

S. 26. Mahen kan aldrig betyde at spinde,
men altid at sye. Men her er ventelig kun en Skrivfeil.

S. 27. Bleg heder ey psal men sahl. — blaf-
fet heder scheck.

S. 28. Gluch 3. Forbandelse er af Hankionnet.

Pful for Pful 3. Hovedbolster, er ventel. en
Trykfeil.

S. 29. Piken, skrives best: die Piße.

Rauh heder ujevnt, og lodden heder rauch,
hvad ogsaa nogle nyere Sproglærere vil sige imod
denne nyttige Distinction.

S. 30. Reis 3. Risengryn, er af Hankionnet;
men Reis 3. Quist, af Intetkionnet.

Rug heder Roggen, men ikke Rocken.

S. 31. Säumen heder aldrig forhale.

S. 33. Seenerne hede die Sehnen, ikke die
Sähnen. Sichel er en Segl, men Lee heder Sense.

S. 38. Wocken heder egentlig et Rokkehoved.

S. 44. Til de Sammentrækninger af Præpo-
sitioner med en Artikel, som ere brugelige endogsaa
i gode profaiske Bøger, bør endnu regnes: beyrn (bey
dem), übers (über des) og ums (um des).

S. 44. S. 30. Anm. Armuht er intet Com-
positum, da Endelsen uht allene ved en urigtig Ud-
tale er kommen i Brug. Armde, Ermbde heder
det i gamle Skrifter, deraf er bleven Armde, og
ved en meget giængse Epenthesis Armud o. s. fremdel.

Absehen kan henføres under Reglen, thi Schen
bruges og, enkelt saavel som i andre Sammensæt-
ninger, med Hankionnet.

S. 50. Masern have det enkelte Maser, die 3.
Pletten. Kun naar Sygdommen, som haver sit
Navn af Pletterne, forståes, bruges Ordet plura-
liter tantum. Ligesaaledes haver det sig med die
Blattern 3. Smaarkopperne; eine Blatter heder
en Blære.

Samme og følgende Sider: om Substantiver-
nes Declination: Vel synes Begynderen at det gøres
heel magelig for ham, naar han seer, han skal kun lære
2 Declinationer, og dersom det virkelig forholdt sig

saaledes, saa burde man være mangfoldig fornøyet over
saa jævn en Bey igiennem denne ellers store Vanskelig-
hed. Bodemer (Grundf. d. deutsch. Spr. 8. Zürich
1768) haver allerede forsøgt det; og ligesaa Seynag
(deutsche Sprachl. 8. Berl. 1770) som af stor Mid-
terhed for Simplificeringen haver fremsadt 9 Decli-
nationer under Navn af Een. Ja længe før disses Tid
have Bødißer og hans Commentatores kun antaget
Een Declination. Men hvad hjælper alt dette? — saa
Regler og mange Undtagelser, ere dog aldrig saa gode,
som flere Regler og færre Undtagelser. Er det ikke derfor
nok saa godt at tilstaae ligefrem med Gottsched og Li-
chinger, at det tydske Sprog haver 5 forskellige Decli-
nationer til hvert Kion, hvorved der næsten slet ingen
Undtagelser foresalde, end med de ovennævnte antage
1 eller 2 med en uendelig Mængde Undtagelser eller
Underafdelinger. Den Methode, vores Forsf. giver,
er saa meget mindre at vælge, da den under Navn af
een Declination, virkelig giver fire, halvsemte, gandske
forskjellige. Thi aldrig kan det kaldes Een Declina-
tion, som danner 4 gandske forskjellige Genitiver, føl-
gelig ligesaa mange forskjellige Dativer og Accusativer,
hvis Nominativus Pluralis dannes paa 5 og Dativet i
samme Numerus paa 2 forskjellige Maader.

At angive Genitivet til Declinationernes (eller
her til Inddeclingernes af den 1 Decl.) deres Kiende-
tegn, synes ikke heller den rette Bey. Til Kiendetegn
i slige Tilfælde bør dog altid det Ord tages, som høres
og læses oftest. Nominativus Singularis burde det
altsaa være; men da dette nu ikke gaacr an i det Tydske,
saa maae dog vist Nominativet i Fleertallet have For-
trin, thi den høres vist oftest næst den i Singularis, ja
vores Forsf. forlanger selv, at vi strax ved hvert Ord
skal lære Nominat. Plur. med. Er dette nødvendig,
og det kan ikke nægtes, hvorfor da ikke ogsaa antage det
tillige til Charakteristik, saa spare vi dog Umagen med
alle disse Genitiver. At det gaacr an haver Gottsched
rigtig vist. — Den Indvending om 5 Declinationers
Besværlighed kan ikke gøres, den nye Methode haver
den samme Besværlighed; og maae vi ikke uden Kun-
tage til Takke med de 5 latinske Declinationer? hvorfor
skulde man ville give et Sprog en Letthed, det ikke har?

S. 71. Naar Eettallet staaer absolute, saa ha-
ver det Declinationen tilfælles med alle andre Adjecti-
ver i samme Tilfælde, thi da bliver det saavel som disse
til et Slags Substantiver. Men naar de sidste bru-
ges adverbialt med Hjelpeordet Seyn eller andre Ver-
ber, da er det en anden Sag, da ere de vist indeclinable.

S. 72. Totallets Forandringer efter Kionnet
kommer alt meere og meere i Brug, ja endog i Ordens-
Tallet med, i hvormeget alle Sproglærere have sadt sig
derimod. I Grundtallene er det dog nu næsten almin-

delig vedtagen, i hvad end Seynæs søger at indvende derimod; (hans Allegater her synes overhovedet at bevise meere for end imod denne Motion) og antager man det ene saa har man ingen Grund at forkaste det andet. Analogien udfordrer det, og Endeligheden, denne et Sprogs Hovedkennemerke, vinder upaatvilelig derved

S. 81. De spørgende Pronominer wer? (gen. com.) og was? (gen. neutr.) burde nok henføres til en egen Klasse, hvortil og welcher? welche? welches? henføre, som hyppigen bruges spørgende med samme Declination som naar det er relativt. — Trykfeil: S. 81. § 78. Lin. 4. læs Dat. wem?

S. 84. Det tydske Coniunctiv harer to Tempora fleer end Indicativet, hvilke Gottshed ikke harer rigtig, men som dog findes i Sproget og høres og læses daglig. De ere et Futurum conditionatum simplex, og et Futurum conditionatum perfectum, som: Ich würde seyn, ich würde gewesen seyn og desl. Det første harer Gottsh. men bruger det og i Indicativet, hvilket er falsk, da würde er et Coniunctiv: om det andet har han slet intet, som han da overhovedet er temmelig uefterrettelig i Læren om Coniunctionerne. Bodiker og hans Folge, og Bodmer ligesaa, tale og heel forvirret om disse tvende Tempora. Ingen harer dem rigtig uden Michinger, hvis Sproglære (8. Jrsf. og Leipz. 1754) overhovedet er meget brugbar, i hvor pedantisk han end synes imellem.

S. 85. Den tydske Imperativus harer fleere end de af Fork. angivne 2 Personer; vil man end ikke regne dem dertil, som givres med Verberne Lassen og Sollen, saa er dog den tredie Person virkelig der, og det i begge Tal: Er, sie, es sey! Sie seyen!

De Tydske have det Ord zu seyn o. s. v. som virkelig og altid bruges gerundivisk og altsaa ikke burde nægtes et Sted i Infinitivet.

Participiet mangler ikke i Verbet Seyn. Der er ingen Grund hvorfor man skulde nægte de af Gottsch. anførte seynd eller wesend (activum) og gewesen (passivum) at være ordentlige Participier.

Hvad vi her have sagt om de betingede Futura, om Imperativet, Gerundium og Participerne i Verbet Seyn, det samme gielder og om de følgende og alle Verber overhovedet.

Hielpordet werden, harer i Præteritis, naar det hjælper sig selv, ikke worden, men geworden; kun i Passivis er denne Aphæresis brugelig, allene for Velklangens Skyld, da de fleste Supina begynde med ge.

S. 100. Vel beholder 2 og 3 Person sing. Præsent. Indicativi udi de uregelmæssige Verber samme Endebogstaver som de regelmæssige. Men de ere derfor intet lettere, thi Forandringen af deres Hovedvocal gjør dem vanskelige nok. Hvilket alt af Fork. s. givne Exempel kunde sees, dersom 2den Person var skreven

som den bør: du lausst, i Stæden for det urigtige du laufft. Denne Afvigelse er ikke saa ubetydelig da den ved 60 simplicia (altsaa en tredie Deel af alle uregelmæssige) have dem: Dem uberegnet som have ie udi første Person og et (ikke overalt vedtaget) eu i anden og tredie.

S. 101. De No. 2 angivne Undtagelser henføre egentlig som uregelmæssige til den første Coniugation (Hielpordet Seyn undtagen), da de have begge Kiendtegn af denne, nemlig et Imperf. i te og et Perf. i t.

Til de § 90 opregnede Undtagelser bør endnu lægges til: befehlen, beginnen, bergen, bersten, besinnen, gebähren, gelten, gewinnen, helfen, pflügen, rinnen, schelten, schwimmen, sinnen, spinnen, stehlen, werben, som alle have et a i Imperf. Indicativ. men et ø i Coniunctivet: Ich befehl, ich besöhle o. s. v. helfen og werben have et ü, ich half, ich hülfe; ich warb, ich wärbe.

Med Klassificationen af de uregelmæssige Verber synes atter Gottsch. at have truffet det bedre. Hos ham er kun et Kiendtegn (den forandrede Vocal i Imperfect.) som man strax kan kiende een af de 5 Klasser paa: Efter Fork. s. Inddeeling derimod maa først anstilles en Sammenligning imellem forskellige Tempora førend man kan vide, hvad Klasse Ordet henfører til. Hver Sproglærer giver her andre Inddeeling er, det kommer altsaa kun an paa at vælge den simpelste. Os synes Gottscheds harer hidindtil Fortrinet.

S. 102. Sahren tager bin og habe til Hielp, lige som det er et Activum eller Nentrum til.

S. 103. s. ligesaa tretten.

Wachsen hjælpes altid ved Seyn.

Brennen, Bekennen, bringen, denken og dürfen gaae efter den første Coniugation. Den ringe Afvigelse de have er neppe værd at agte.

Begimen harer begonnen i Supino, ligesom besinnen. Gelingen gaaer i alle Maader som singen og deslige, harer derfor i Imperfecto gelang.

Stiefen og Stieben bruge Hielpordet Seyn.

Reiten og schweigen bruge Haben og Seyn alt efter Omstændighederne.

Rönnen, mögen, wissen, nennen og rennen have begge den første Coniugations Kiendtegn, gaae og i alle Maader efter den, burde altsaa ikke regnes til de uregelmæssige alleene for den eneste lille Afvigelse de have; besynderlig de to sidste.

Spieh og Schrieh kan gierne undvære dette h i Enden og i Perfecto, thi ie er alletider blødt, og en Tydsker veed nok at udtale Perfectum uden h. Ja det bør ikke skrives saa, da Præsens Infinitivi og Indicativi ikke vide af noget h, og da det vilde forlede til en vrang Udtale i Perfecto, man vilde nemlig aspirere det som i verliehen; og det var dog vist Uret.

Verschleiffen haver i Imperf. verschliff eller verschlis, men aldrig verschlieff. Weisen 3: wise haver i Præsens ich weise. Verben givr warb, og gähren, gohr i Imperfecto. Dringen, gähren, quellen, rinnen, schwimmen og springen hielpes ved Haben og Seyn efter Omstændighederne.

S. 116. Til de uadskillige Partikler henhøre endnu, foruden Verab og verun, nicht og will.

Og til dem som nu adskilles, nu ikke: durch, wahr og weis, ja mis adskilles ogsaa imellem i Supino og Gerundio.

S. 119. f. Da betyder der, men ikke da.

Darin 3: deri, derudi, og hierin 3: heri, herudi; ikke derinde, herinde.

Zugegen betyder næsten alletider, tilstæde eller overværende. Inwendig 3: inden i; men indvortes heder innerlich. Dar 3: did; ikke der. Herunter 3: hened; ikke ned ad. Augenblicklich haver aldrig den Bemærkelse: hvert Øyeblik; men altid: strax, ufortøvet, paa Stædet o. s. v.

S. 126. I Luthers Bibeloversættelse findes dog de fleste Tider gegen med Akkusat. f. Er. neigte sich gegen sein Angesicht.

S. 127. Præpositionen Vor haver Fors. gandske udeglemt. Den tager Dativ. og Akkusat. til sig paa følgende Maade: 1) Som de andre, efter Bemærkelsen til Stædet eller paa Stædet. 2) Dativus alle ne i følgende Tilfælde: a) Naar det bemærker en Tid: vor Zorne erröthee; vor meiner Zeit, b) Naar den staaer for ved en Affect eller Sygdom og deslige vor Zorne erröthen; vor Schwindeln nicht stehn können. c) Naar det bemærker en Frygt og deslige sich vor dem Tode fürchten; vor dem Feinde fliehen. Gott behüte dich vor dieser Krankheit o. s. v.

S. 128. En Fortegnelse paa de meest brugelige Conjunctioner havde maaskee ikke været overflødig. Man veed den Vanskelighed, disse idelig forekommende Particler forarsage Begynderen.

Leider! bør de fleste Tider oversættes med: desvær!

S. 131. Ich habe beydes meinen Sohn und meine Tochter lieb: Dette beydes er ikke saa got Lydsk. Det bør i denne og lige Talemaader gandske udelades, eller idets Sted sættes: sowohl als.

At Artiklen betyder lidet eller intet kan vel ikke siges, naar man vil betænke at man uden den ikke kender Kiønnet og man ofte kun paa den kan see hvad Casus et Ord staaer i. Sprogbrugen viser jo dog, at den tiere bør sættes end ikke sættes. Her burde altsaa anføres en sikker Regel, hvor den kan, hvor den bør udelades og hvor ikke.

S. 132. I Anm. Naar sættes nu Adjectivet eller Ordenstallet for Egennavnene, og naar efter dem?

S. 142. Ich freue mich über das, maa man ikke sige; Ich freue mich darüber, bør det hede.

Ved Verberne der regiere et Genitiv burde anmærkes, at: bedürfen, erbarmen, gedenken, getrösten, lachen, pflegen, schämen, spotten og warten, ofte forvandle Genitivet sing. af Pronomen personale til mein, dein, sein, ihr.

Til disse Verber med et Genitiv bør endnu tilføjes: sich äußern, sich bedienen, sich befahren, sich bescheiden, bezichtigen, ekeln, entbehren, sich entbrechen, sich entladen, sich entschütten, sich erledigen, sich erwehren, sich fürchten (der Sünde), sich gebrauchen, genesen) eines Kindes) gelüsten, jammern, leben der Hoffnung, des Vertrauens), Seyn (i endeel Talemaader) überheben, vergessen, sich versehen (eines Falles), sich weigern. Af hvilke, sich bedienen, entbehren, sich entladen, sich erledigen, sich erwehren, sich gebrauchen, genesen, jammern og vergessen, bruge den sammensmældte Affortning af meiner, deiner o. s. v.

S. 144. Vi troe, det kunde være meget nyttig at give ogsaa en Fortegnelse paa alle Verba, som have deres egentlige Giensstand i Dativet. I en Sproglære som denne, af hvilken man, endog uden mundtlig Undervisning, skal kunne hielpes sig, bør slige Fortegnelser ikke fattes.

S. 149. Den almindelige Regel for de sammensadte Verber bliver nok denne: At Partiklen frastilles, naar Accenten i Udtalen falder paa den, thi da bemærker den Hovedomstændigheden som skal betegnes; ligger derimod Accenten paa Verbet, saa er Partiklen uadskillig, fordi Verbet da indeholder selv den betydeligste Idee.

De fra 165 til Enden, følgende grammaticaliske Dvælseser kan vi ikke gaae forbi, uden end-eengang at berømme Fors's Skionksomhed at have ført dem ind. Vi troe vist, de kan anprises som de bedste Hielpemidler til at forskaffe sig en stor Færdighed i Sproget. Det var at ønske at alle Sproglærere gave saadanne Dvælseser, istæden for de flaae og udsjurte Samtaler og smagfordærvende Breve, man nu finder i de fleste Grammatiker.

Chrestomathien siges vi intet om, den er valgt og ordnet, som man kunde vente af en Baden og fører sin egen Berømmelse med sig. Ved den og de nys omtalte Dvælseser troe vi sikkert Fors's Hensigt fuldkommen vil opnaaes: og hvad i Grammatiken selv, hist og her maaskee kunde være forsect, det vil en flittig studerende af disse Tillæg selv lettelig vide at rette.

Hvilken Tak skylder Publicum da ikke Hr. R. som saa utrættelig bemøyer sig for al nyttig Kundskab og følges. den saade Smags Udbredelse.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 15. ————— 1773.

Bibel- og Kirke-Hiſtorie fra Verdens Begyndelſe indtil det 18de Seculum efter Chriſti Fødsel, hvorudi Guds Kirkes og Lærdoms Tilſtand, be- rømmelige og lærde Mænd og Skribentere, dens Fiender, Forfølgere og Kiettere, ſamt an- dre dertil henhørende merkværdige Ting, tydelig og paa kortefte Maade bliver forklaret, ſamt med mueligſte Flid og Accurateſſe udgivet af Ove Thorning, Sogne-Præſt ved Toftlund Meenighed i Riber-Stift, Førſte Deel 4to Kjø- benhavn 1771. Trykt hos Nicolaus Chriſtian Høpffner, Directeur over Hans Kongel. Maje- ſtæts og Univerſitets Bogtrykkerie, ſom førſte Forlegger, og findes hos hannem til Kjøbs; An- den Deel, ſammesteds, ſamme Aar.

Montagne har ſagt paa et Sted i hans Verker: at Videnskaberne ere i nogles Haand et Sceper og i andres en Narrekappe. Ifald no- gen Sandhed i Verden er bleven underſtyttet med Exempler, ſaa er det denne; Desværre, at de førſtes Antal er kun lidet, og Daarernes uden Ende! Een Newton mod Legioner Thorninger; Narrekap- per overalt: i Vers og Proſe, for Ketten, og — i Kirke-Hiſtorien.

Hr. Ove Thorning, Sogne-Præſt for Toftlund Meenighed i Riber Stift, har under ovenanførte Titel leveret os en Bibel- og Kirke-Hiſtorie fra Verdens Begyndelſe indtil det 18de Seculum — ſom fra Verdens Begyndelſe igiennem alle Secula neppe har havt ſin lige. Ifald det var nok til at ſkrive en Bibel- og Kirke-Hiſtorie, at ſkrabe ſaa mange Narſtal og Navne ſammen, ſom der udfor- dres for at udgiøre nogle 100de Sider i Qvart,

ligemeget om alle diſſe Navne fortiente at erindres eller ey, ſammenſkrabe dem uden Indſigt, uden Skønſomhed, uden Kundſkab om Verden og det menneſkelige Hierte, og af dette Chaos omſider, i ſit Hiertes Eenfoldighed, og en indtil Døden kied- ſommelig Stiil, at frembringe noget, ſom man kal- der en Bibel- og Kirke-Hiſtorie — ſaa udfordres til dette udødelige Verk alleene Fingre, og ſlet ingen Hierne, og ſaa behøver en Bibel- og Kirke-Hiſtorie- Skriver alleene at kunne regne og ſkrive. Men naar en Kirke-Hiſtorie ſkal foreſtille meer end et Beenrad af en tør Bibel- og Kirke-Chronologie, naar Reli- gionens Skiebne igiennem ſaa utallige Forandringer af Overtroe og Bantroe, igiennem Forfølgelſer og Stridigheder, blant dens Tilhængere og Fiender, er en af de vigtigſte Betragtninger for den menneſkelige Forſtand, naar den indeholder ſaa mange Beviis for en Bekiendelſe, ſom en ſaa ſtor Deel af det men- neſkelige Kiøn har valgt til Forſikring for ſin Lykſalig- hed i denne og i den anden Verden; ſaa fortiener den dog vel at ſkrives af en fornuſtig Mand, og ſaa er det ey ligemeget om man giſper over at læſe den eller ey.

Hr. Th. har tænkt anderledes: Naar jeg med mueligſte Flid og Accurateſſe ſamler de Excerpter, jeg i min Ungdom har gjort paa Sal. Grams ſtore Bibliothek, (See Fort. Side 10.) fordeeler dem i Kapitler og Sectioner, forſyner dem med en lang og udførlig Titel, og lader dem trykke i Univerſitetets Bogtrykkerie med klare og læſelige Bogſtaver; ſaa maae der endelig af alt dette komme en Bibel- og Kirke-Hiſtorie ud, og ſaa har jeg gjort alt hvad man kan fordre af en Sogne-Præſt for Toftlund Meenig- hed i Riber Stift.

Saa omtrent har Hr. Th. tænkt, og paa en vis Maade ret. Hans Kirke-Hiſtorie er maaskee den beſte i heele Riber Stift, og maaskee den beſte i heele Jylland. Den er maaskee tillige den eeneste; (Vi
D tiltroe

tiltroe os ikke, af Mangel paa Kundskab i Jyllands lærde Historie at bestemme det nøyere end med et Maaskee.) Nu har Jylland af Sogne-Præster og faste Kapellaner aarlig fem Hundrede og en og halvfemsindstyve, hvoraf Ribe Stift alleene har et Hundrede og halvfemsindstyve. Dette udgjør siden Reformationen (beregnet alleene efter Generationer, hver Generation til 33) i Ribe Stift femten Hundrede og tyve, og i heele Jylland fire Tusind syv Hundrede og otte og tyve Præster, foruden Degne, Skoleholdere og andre lærde, Geistlige og Verdslige. — Altsaa er Hr. Th. blant fire Tusind syv Hundrede og otte og tyve levende og døde Medbrødre den allerførste Original Bibel- og Kirke-Historie-Skriver der paa Landet.

Jh nu! Hr. Th. har gjort en Epok, han kan som alle store Genier vente Forsølgere. Ingen Under om "Avind og avindsyge Critici nu vil fremføre et og andet mod ham, som for Exempel: hvorfor er der ikke meere anført om den eller den Person? om den Materie? hvorfor saameget om det, og hvorfor fore det? den Autor siger saa, og den saa, og der for jeg 3die det samme. Mine Bøger ere de beste, af den beste Edition, og andet meere af saadan Ertz." Men han svarer dem igien: "Dette viser først af hvad Aand du taler, dernæst maac du vide, at en andens Frie-Villies ubestemte Sierninger bestemmes ikke af din eller andens Frie-Villies Gotbesindende. Ved Planen er Villiens Bestemmelser fastsatte, og saavidt de ikke ere opfyldte, saavidt har dine Trettesettelser Sted, men ikke videre." Hvem har nu et Ord meer at sige? "Hr. Ths. Villies Bestemmelser ere fastsatte ved Planen, og saavidt de ikke ere opfyldte, saavidt" — er dette det undstaaceligste Snak paa Jorden, men ikke videre.

Dette mærkværdige Skrift er inddeelt i 2 Deele; i det gamle og nye Testaments Kirke-Historie. Enhver af disse Deele er igjen inddeelt i Kapitler, og et hvert Kapitel indeholder en Periode, hvorved gøres 3 Slags Jagttagelser. Vi vil forbigaae 321 Sider af disse Jagttagelser, og alleene forelegge vore Læsere en Prøve af Historien af det 17de Seculum.

1) Om Riikens Tilstand. Efter en kort Erindring om Dominicanernes Stridigheder med Jesuiterne om Confucii Dyrelse, om Christendommen i Abyssinien, og det Engellske Missions-Verk i Amerika, om William Pen, Tranquebars Anleggelse og en Betragtning over at Hollænderne agte Negotien høyere end Religionen, iagttager Forsf. "hvorledes den Lutheriske Kirke i Occident fandt ingen Lejlighed

"til at udbrede sine Gardiner iblant de Europæiske Stater, men ved en og anden Lejlighed maatte den snarere befinde sig indskrænket her og der, saavel ved Forsølgelse, hvorom strax, som ved en og anden Afkortelse, hvor enten Calvinianismus eller Papisimus fik Overhaand, hvorfor den Lutheriske Kirke maatte snart sukke, som den, der Moderen er sønderbrudt for; ct. Es. 66 E. v. 9. dog, Gud skee Lov! slog den des stærkere Rodder i Norden, og i de Stater i Tydskland, som bleve standhaftige, at man har Tillid til det høyeste Væsen, at han efter sin Barmhiertigtighed vil lade Lutheri egen Spaadom under sin naadige opholdende Kraft staae fast og vinde Sejer igien: nem en og anden Ansægtnings Drive-Tis indtil verdens Ende, hvilket enhver sand Lutheraner ønsker og beder" — Af ja! men i en anden Stil —

2) Om dens Forsølgelse: Under Tyrkerne i China og i Abyssinien; Om Hugonoternes Stiebne under Ludvig den 13de og 14de, om den tydske Krig og dens 3 Perioder.

3) Lærde og berømmelige Mænd. 1) Af Lutheriske; Her forekomme Superintendenten, Biskopper, Doctores og Professores Theologiae, Rectores, Præster, Hof- og Ober-Hof-Prædikantere fra Moskva, Jena, Wittenberg, Helmstadt, Tübingen, Strasborg, o. s. v. Hvoriblandt en Johannes Hülsemann, Theoderus Hackspanius, D. Casparus, Erasmus Brockmannus, Lütkeermannus, Carnovius; store Navne, siger Forsf. (i det ringeste lange Navne) tilsammen 37 i Tallet. 2) Af Reformerte, 39, foruden et Appendix af 7 Arminianere, hvoriblandt Grocius, hvis Skrifter forsikrer Hr. Th. er ret værd at læse; 3) Af Katholske, 22, hvoriblandt Bossuet, som Forsf. ikke veed meere om, end at han var Biskop i Meaux, døde 1704, og har skrevet 2 Skrifter, "som har gjort Uroe" — den Romerske-Catholske Rietter! —

1) "Hæreses, Schismata, Controverser og andre saadanne Ting."

Om Socinianerne, Weigelianerne, Anabaptister, Quækere, Böhmlister, Labadister, Sictelianer, Poiretianer, Inspirerter, Rosencruzkere —, om Quirinus Kuhlman, som blev brændt i Moschov, fordi han havde for mange Bædsker, hvorfor Arnold henfører Skylden paa de Lutheriske Præster; om Jane Leade, en Riisbmands-Enke i Engelland, som var forsynet med Instrumenter til at oprette en reen Apostolisk Kirke; om Margarethe Butler, som blev forjaget fra Hessen for Hver, og oprettede et Socie-

tet i Wittgenstein for at legge Vind paa en bedre Christendom.

II.) "Atheister, Deister og Naturalister, og hvad der forstaaes ved dem, directe og indirecte."

I.) Julius Cesar Vaninus, naar han blev fød og brændt. 2.) Spinoza, han var først Jøde (siger Hr. Th.) men blev siden Philosophus og Atheist — det samme, som om man vilde sige: Hr. Thorning var først Christen, men blev siden Sognepræst og skrev Kirke-Historier. 3.) Mathias Knutzen, som "var vel fra Holstein, men studerede i Tydskland," ligesom man ikke kunne studere sig til Fritænker i Kiel, som i Jena, og ligesom Hertugdømmet Holstein laae i et andet Land i Europa end i Tydskland. (Atter Bedemands Stil.) 4.) Hobbes. 5.) Cherbury. 6.) Toland.

III.) "Controverser og Stride."

I.) Blant Dominicanerne og Fransiscanerne de immaculata conceptione Virginis Mariæ, som varede i syv Aar, og blev vedligeholdt af to Konger, en Kæyser og to Paver. 2.) Blant Jesuiterne og Dominicanerne, de auxiliis gratiæ, og om Congregationer i den Anledning, som fordømte Jesuiterne — hvorpaa de taug. 3.) Stridigheder Quæstionerne angaaende: om Molinos og hans Lærdom om Ligeegyldighed for godt og ondt; om Bossuets Stridighed med Fenelon og Mad. Guion, — og ikke et Ord meer om et Fruentimmer som Guion? ikke et Ord om hendes Overstyggelse af Water Lacombe; ikke et Ord om at hun var saa beklemmt af den indvortes Naade, at hun maatte opsnøres, (alle af hendes egne Udtryk); ikke et Ord meer om Fenelon, om en Mand, som hans Fiender selv tilstod, havde saa meget Forstand, at man maatte skielve derfor; ikke et Ord om det ypperlige Svar af Pave Innocentius til de Prælater, som vilde have Fenelons Maxime de Saints fordømt: Peccavit excessu amoris divini, sed vos peccastis defectu amoris proximi? — Hvor meget har dog Hr. Th. glemt af hvad han burde erindre, og i den Sted anført, som han kunde udeladt! — 4.) Den Jansenistiske Strid mellem Jansenisterne og Jesuiterne om Naaden og den frie Willies Brug, om Arnaud og Pascal, som Forsk. ikke veed meer om, end at den eene døde 1662. og den anden 1693.; om Ovesnell, og en pavelig Constitution mod ham v. s. v. 5.) Strid mellem Dominicanerne og Jesuiterne angaaende Chinesernes Omvendelse; mellem Remonstranterne og Contra Remonstranterne; mellem Supralapsarios, Infralapsarios og Universalister, Stridig-

heder med Coccejanerne, om den Cartesianiske Philosophie, om Locke at han har skrevet en Tractat om at den Christelige Religion var fornuftig, — hvori han stadfæster Naturalismum og Indifferentismum; — ret tilforladelig? — Om en Strid mellem 2 Præster i Danmark, angaaende en Bog af den eene om Naade-Riget, hvorover han døde i Striden. 6.) "Den Helmstadiske" Controvers i 2 Deele" hvoraf den eene blev ført meer end 50 Aar, over at Calixtus søgte at foreene alle 3 Religioner, hvorfor Theologi af alle 3 Religioner søgte at excludere ham fra den Lutheriske Kirke. 7.) Om den Pietistiske Strid fra 1670 til 1700.

IV.) Om Religionen i det 17de Seculo. Indvortes og Udovortes. I.) Om Jesuiternes Læresager. 2.) Om de Skrifter, som efter Churfyrstens af Saxon Befaling bleve opsatte af de Sachsiske Theologi; om Kristi Alstedsnærværelse efter den menneskelige Natur. 3.) Om et Decret af Raadet i Geneve, hvorefter alle de, som ville befordres enten ved Akademiet eller Kirken, maatte med Sed forbinde sig til den particulaire Naade. — Det fortæner ellers en alvorlig Betragtning, at just denne samme Artikel, som man i Geneve under Tab af Befordring i Kirken, maatte med Sed forbinde sig til at troe, skildte en ulyksalig fransk Benediktiner Munk i det 9de Aarhundrede ved sin Frihed og Ære. Man holdt et Synodus over ham, lod ham hudstryge, opbrændte hans Skrifter, dømte ham til evigt Fængsel, nægtede ham Sacramentet, og efter Døden en ærlig Begravelse; og alt dette, fordi han troede 700 Aar for tiilig, hvad en saa stor og tillige saa oplyst Deel af Europa har bekiendt sig siden offentlig til i deres Kirker; hvad Saurin, Tillotson, hvad Young har troet. 4.) En Anmerkning af Hr. Th. at Kundskaben er lettere at komme i Forbedring end Læsnedet, thi Riødet indsniger sig ved Sikkerhed. — Atter Bedemands Stil. — 5.) Om en Slags Tort, som den Franke Gesandt Duc de Crequy leed i Rom, i det at han blev angrebet i sit Hotel af de pavelige Drabantere og hans Folk dræbte. 6.) Om et Colloquium Charitativum i Thorn 1645, hvorved man holdte 36 Sæssioner, og intet blev udrettet.

V.) Om Akademierne.

Hr. Thorning anfører til Beviis paa, at de boglige Konster i dette Seculo har naaet sin øverste Spidse, de uddelige Mænd, en Scioppius, Casaubonus, Morhofius, Thuanus — Af Hr. Pastor! —

VI.)

VI.) "Andre lærde og mærkværdige Ting"

1.) Om Ridder-Ordenen af Johannes Aabenbaring stiftet af Il Dottore Agostino Gabrielle di Brescia. Item 2.) om at Kong Ludvig den 14de sendte Dragoner ud for at omvende Medrelanguedoc, hvorover de bleve kaldte de støvlede Apostler. — Dette Sted fortiente at kommenteres af den gamle Digter paa Jerney. — 3.) En Gravskrift over Pave Clemens den 11te.

Contigit hoc nunquam, Papam decedere, de quo Nilque boni possis dicere, nilque mali.

Oversat i Hr. Thornings Sprog:

Saa gif han bort,
Eil Gravens Port,
Om hvilken Du kan sige;
En noget stort
Han haver gjort
Af Got og Ondt saa lige.

Hr. Th. foreener de to ellers meget rare Egenskaber, at skrive lige godt i Vers og Prose. —

4.) Hvorledes i dette Seculo lutter gamle Cardinaler bleve udvalgte til Paver, paa det at de unge ikke skulle forledes til de forrige enormiske Laster; 5.) "Urbani den 8de listige Invention til" at svinge sig paa den pavelige Stoel, i det han forrestillede Cardinalerne, hvilket et ondt Tegn der var paa Himmelen for den tilkommende Pave og betydede at han ikke skulle sidde i 6 Uger, "hvorover de bleve bange" hvorover han blev udvalgt, — og hvorover han sad fra 1623 til 1644.

6.) Om Kong Karl den Førstes Henrettelse, om Cromvel og om at hans Enke nemlig Olivier, nemlig den store Cromwels giftede sig med en — Landsbye-Præst. 7.) Om at Erke-Biskoppen af Canterbury og andre høye Herrer har Opsigt med Dronningen af Engeland, naar hun gjør Barsel; og endelig 8.) om at Portugiserne faldt fra Spanien, og fik deres egen Konge af det Fyrstelige Braganziske Huus. —

Her slutter Forf. med et i 19 store romerske Karakterer aftrykt Finis Novi Testamenti; hvem skulle vel ventet det Nye Testaments Endeligt ved Udgangen af det forrige Aarhundrede, efter at man allerede har oplevet meer end to tredie Deele af et nyt, og hvem skulle troe, at man i Aaret 1773 tør endnu forelegge Publicum saa grove Sottiser?

Vi har allene ved denne Prøve af det 17de Seculi Historie uden Tvivl meer end nok overbevist vore Læsere om Hr. Ths. Talenter at skrive Kirke-Historier, men vi kan umuelig stille dem ved den Fornøjelse at anføre endnu nogle faae Steder af de fore-

gaaende. 1.) Om Simon Magnus S. 22. siger Hr. Th. at han lagde sig efter Philosophie, og andre unyttige Ting; (Philosophie og andre unyttige Ting!) Forfatteren har siden efter paa samme Sted sagt, at han nægtede de Dødes Opstandelse, førte Horer med sig, og foregav at han var Guds Søn; Ifald han regner det for Philosophie, saa forstaae vi det ligesaa lidt, som hvorledes han i en anden Forstand tør parre Philosophie og andre unyttige Ting sammen.

2.) S. 31. at Jesu Navn stød med forgyldte Bogstaver i Martyr Ignatii Hierte, da Kæiser Trajan lod det hugge i stykker, faaer Hr. Th. ingen Klog Mand paa Jorden at troe; han turde dog spare sine Læsere, hvor faae de ogsaa ere, for at troe meer end de kan, og den sunde Forstand = = = men den hører maaskee til Philosophie og andre unyttige Ting. 3.) S. 43. om Christendommens sande Væsen i det 2det Seculo er (efter Hr. Ths. Meening) i Særdeleshed at merke: at de første Kristne holdte Komedier, Skuespil og alle andre saadanne Lustigheder for fordommelige. — Og om de senere Kristne er i Særdeleshed at merke, at det var en Cardinal, der skrev den første Komedie i Italien efter Videnskaberens Tilbagekomst til Europa, og en Erkebisp, der skrev det første Sørgeespil, at Pave Leo den 1ode og Cardinalerne Mazarin og Richelieu anvendte utroelige Beføstninger paa Skuespillene, at de fleeste af dem længe for den Tid vare af den allerærværdigste Indhold, og for det meste det gamle og nye Testamente bragt i Dialoger, at Lidelsens Historie fra utænkkelige Tider er blevet spillet over heele Italien, at det i Reformationens Tid i Engelland, var saa sædvanlig, at begge Partier foredroge deres forskiellige Læresætninger paa Skuepladsen, at i en af Henrik den 8de til den reformeerte Religions Understyttelse udgiven Akt udtrykkelig blev forbudet at opføre Skuespil, som streed imod den indførte Troes Artikler, og endelig at Skuespillene og andre saadanne Lustigheder, som Hr. Th. kalder dem, endog i de allerældste Tider og hos de fleeste Folk paa Jorden, har udgjort en betydelig Deel af den offentlige Guds Dyrkelse, enten til Erkiendtlighed for Himmelenes Belgierninger, eller for at forsone dens Vrede, at man har brugt dem snart til at afmale de Lyksaliges Boliger og Dydens Belønning, snart Helvede med alle dets Forstrækkelser, og altid for at lære Menneskene deres Pligter; man kan ellers af dette og flere Steder i den Materie ikke gjøre sig Haab om at Hr. Th. vil arbejnde for Præmierne til Vinteren. —

(Slutningen følger.)

Kiøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 16. ————— 1773.

Slutningen af Recenſionen af Hr. Owe Thornings
Bibel- og Kirke-Hiſtorie. (See No. 15.)

4.) S. 45. Forſikrer Forfatteren at de Kriſtne vare
ſaa attente i Guds Dyrlieſen ved deres
Kierligheds Maaltider, at Hedningerne tog deraf
Anledning til at være ligesaaledes paa deres Theatris.
(En ſmuk Sammenligning.) 5.) S. 47. Anviſe vi
vore Læſere til de "Egenſindigheds og Ubeſindig-
heds Kugler, ſom Biſkop Victor i Rom lod ud-
flyve mod de ſtandhaftige Orientaler, hvorved han
virkelig gjorde et Forſpil paa de Vaticanſke Bom-
ber, ſom derefter virkelig ville flyve fra St. An-
gelo, hvorom Tiden lærer." 6.) S. 51. "Agtes
desuden en mærkværdig Hiſtorie, ſom ſkal være
paſſeret imellem Nicophorum, en Laicum, og Sa-
pricius en Eldſte; Sapricius ville ikke, da han
blev ført til Døden, tilgive Nicophoro den ældſte
ſin Forſeelse imod ſig, hvormeget han end bad der-
om; men det ſkeedte derpaa, at Sapricius den Lai-
cus, for at redde ſit Liv, fornægtede Troen, men
Nicophorus den ældſte lidde derimod Martyr-Dø-
den med ſtor Frimodighed." — Vore Læſere, ſom
vente endnu uden Tvivl efter den mærkværdige Hi-
ſtorie, vil ventelig forundres, naar vi ſige dem, at
den allerede er til Ende, og at Fortſættelſen begyn-
der med en Biſkop fra Lybien, ſom Hr. Th. for Lyde-
ligheds Skyld lægger til, er en Provinds i Afrika. —
7.) S. 58. Om Zenobia: "at Biſkoppen i Antio-
chia for at inſinuere ſig hos hende, har givet ef-
ter paa Chriſti Guddom." — Vi havde fra en Lu-
therſk Præſt til en Lutherſk Meenighed i et Lutherſk
Rige, i en ſaa alvorlig Materie ventet et meere an-
ſtændigt Udtryk, og det kan hverken tiene Biſkopen
i Antiochien eller Hr. Th. til nogen Undskyldning, at
han ſiden efter forſikrer, at han af 70 Viſper for ſine

Bildfarelſer blev ſat fra ſit Embede. — 8.) Oprin-
delsen til Mortens Gaas S. 84. 9.) S. 100. Om
Munkene i det 4de Seculo; at de levede ſparſom,
gik i ſlette Klæder, bade idelig, førte en ſireng Di-
ſciplin, og veed dette Seculum endnu af ingen
Konner. — Vi veed ikke om dette Tillæg ſkal være
en Satire, eller en blot hiſtoriſk Efterretning. Som
Satire veed vi intet bedre at ligne det med end et
viſt Sted i et bekiendt Franſk Poem, ſom vi, Skrive-
Friheden uagtet, ikke tør anføre. — 10.) S. 102.
Om den aandelige Zions panelede Vegge. 11.)
S. 123. Om det ſtore Synodus i Epheso, af 580
Biſkopper, med Tilnavn: det Røveragtige: 12.)
S. 135. Regner Hr. Th. til Beviis paa "hvorle-
des de Geiſtliche vare disponerede i Tienesterne,
at der ved den ſtore Kirke i Konſtantinopel efter et
Reglement af Keiſer Juſtinianus blant andet ſkulde
være 100 Portuere." — Vi have for megen Være
for Forfatterens egen Orden til at antage det for
meer end et Beviis paa, at den ſtore Kirke i Kon-
ſtantinopel havde mange Dørre. — 13.) S. 152.
Lærer man: "at i Occident maatte i det 7de Se-
culo alle Ting kiende Paven for Hovedet, at Biſkop-
pen af Ravenna ſtirrede vel noget derimod, men
hvad kunne det nytte? Den Pavelige Excommu-
nications Kugler kunne bane Veyen til en godvil-
lig Underkaſteſſe. Den forrige Biſkop Maurus
ſkiød vel igien, men med ulige Force, da det ra-
venniſke Krud ikke var ſat i den Anſeelse, ſom det ro-
meriſke, ſom Biſkoppen vel og fornem, og døde" —
man ſkulde troe, man læste Hiſtorien af et Feldtſlag. —
14.) S. 182. Forekommer en Forklaring over hvad
Seculum Obscurum er; Det mørke, ſiger Hr. Th.,
hvad ſom er mørk, er i Trang for Ly, hvortil
er ſøyet en Betragtning over den Orientalſke og Oc-
cidentalſke Poel med ſine henbørende Skyer, Paven
og

der contribuable Hartkorn 1 Mand beregnet, udgør, fruden den ordentlige Land-Milix og de til de hvervede Regimenter afleverede national Soldater i Jylland, Siælland og Sydn, 40,000 Mand, som kunne inddeles i de 3 Classer: Bevæbnede: Duede: og Antegnede: 5200 Mand heraf skulle legges til de 13 staaende Batailloner Landfolk. Hvert Compagnie 100 Mand, de øvrige 34800 bleve Reserver.

II.) I Fred antages ingen Over- eller Under-Officerer alleene dertil. De, som høre til de ordentlige National Batailloner øve Landværnen tillige. I Krigstider skal de militaire, som har faaet civile Embeder, bruges dertil.

III.) Enhver Compagnie-Chef fører Kullen, Optegnelse og Mandtal over sit District, og indleverer 3 Lister deraf ved de aarlige Land-Milix Sessio-ner, nemlig: Inddelings-Kullen, Afgangs-Listen og Tilgangs-Listen.

IV.) Valget af Mandskabet behøver her ikke at regnes saa nøye, som ved de hvervede Regimenter, men alting gaaer med, hvad der ikke egentlig er Krøbling.

V.) Klæderne slog aldrig Fienden. Derfor beholder enhver Bonde den Dragt som i hans Provintz er brugelig. Han maae alleene i Steden for Hue bruge Hat eller Rabudse, og i Steden for Træ-Skoe bringe Skoe eller Støvle med sig paa Dvælske-Pladsen. Om de overflødige Væster og Trøyer skal aflegges i Dvælske-Tiden, overlades til Under-Officererne.

VI.) Kirkegaarden er den Samlings-Plads, hvor enhver under Straf bør indfinde sig, i de første 3 Uger hver Søndag, og derefter hver 4de Søndag. Ved denne Lejlighed beklager Forfatteren, at den ordentlige Land-Milix har ofte saa lang Ven til Samlings-Pladsen, at Soldaten spilder 3 Dage dermed.

VII.) Om Bevæbningen: Hver Kompagnie skal have 20 Rifler.

VIII.) Om den fornødne Dvælske. Dertil hører, at danne Kroppen til frie Marsch. At bruge Gevæbret og især Kugle-Riflen, hvortil duelige Jægere kan give Anviisning. Voldsomme Evangsmidler bør aldrig bruges.

IX.) Det grove Skyt finder Landværnen for sig, enten i smaae Riøbstæder, eller Tønhuusene udlevere det. (Forfatteren kiender uden Tvivl en af Deelene ikke, han havde ellers ey parret dem sammen.) Brand-Folkene i Riøbstæderne skal behandle dem.

X.) Den nødvendige Amunition bliver bevaret i et Krud-Taarn, hvoraf et hvert Stift har et.

XI.) En Mynstring bliver i Begyndelsen holdt hvert Uar naar ingen uheldige Tilfælde treffe ind for Bonden. Den skeer af Mynster-Herrerne for det ordentlige Landfolk, og Officiererne ansøre dem for Mynster-Bordet.

XII.) Ved Beregning af Bekostningerne har Forfatteren, som paa flere andre Steder i hans Skrift, sin Hensigt mest paa Jylland, som han best kiender. Der ville Indretningen koste 16000 Rdlr. som Forfatteren tager af de protocollerte Capitaler, Herregaardens frie Hartkorn, Præsternes Indkomster, og fra Riøbstæderne, uden at besvære den Kongelige Casse det ringeste.

Denne Forfatter bør ikke aldeles afvises uden at prøves. Hans Forslag er egentlig at ansee som en udvidet Land-Milix-Forsatning. At giøre alt til Soldater er det væsentlige i den Norske Krigs-Stats-Forsatning, som Forfatteren meere skulle ladet tiene sig til Mynster. Proprietairenes vilkaarlige Maade at aflevere Recruter er derimod mange Vanfæligheder underkastet. Det umiddelbare Forsvar, som Danemark havde at vente sig af denne Landeværn, var vel ey saa betydeligt. Den Hielp, som den i en Hast kunne giøre de staaende Armeer, var vel den største Nytt, den kunne giøre. "Et befalende Bliu" er vel nok til at bringe denne Indretning i Stand, men til at giøre det med nogen Fortgang hører et vist Elprit de Nation, som man maaskee ikke treffer allesteds.

Imidlertid er her ikke Sted til at giøre nogen nøye Undersøgelse over dette Skrift. Recensenten troer ved et fuldstændigt Udtog at have giort Sit, for med en god Samvittighed at kunne henlegge det ad acta, hvor det maaskee af andre blot efter Giennemlæsning af Titelen allerede er henlagt. M.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 17. ————— 1773.

E. S. Gellerts moralske Forelæsninger. Paa
Dansk oversatte af Peder Topp Wandall.
Første Bind. 8. Kjøbenhavn, 1773. Trykt
hos G. E. Berling. 359 S. og Fortale 70 S.

Gellerts Navn er saa bekendt, og hans Skrif-
ter saa æret allevegne: at et Værk fra ham
ikke trænger til nogen Anpriisning. Hele Eu-
ropa (i egentlig Forstand) læser ham med en Nytte
og Fornøjelse, der udbrede sig alt meere fra Slægt
til Slægt, og vil sætte hans Navn ved Siden af
de store Mænds, som have fortjent hele Menneske-
slægtens Værfrygt og Taknemmelighed. Ingen ha-
ver vidst som han, at skrive for alle Stænder, for
hver Alder, for Lærd og Læg. Hvem haver som han
altid forbunden den reeneſte Smag med en almin-
delig Tækkelighed, den yderste Tattelighed med Adel
og Styrke? — Dog, hvad ere vi, at vove vore ſaa
Virakskorn paa et Alter, som uophørlig luer af tu-
ſinde Offere?

Hvad ſom allermeest ophøyer den uedelige
Gellert over de fleſte Lærde og ſkønne Mænd, er
hans exemplariſke Levnet, hans aldrig nokſom beun-
drede Dyd, hans ſtrænge chriſtelige Moralitet, ſom
giorde ham ligesom til et Ideal af et Menneske, ſom
opfyldte alle dem, der havde den Lykke at ſee ham,
med en hellig Gyſen, lig den man ſiader til i den
eenſomme natlige Lund, eller i et gammelt, mæje-
ſtætiſt Tempel, hvor man trindt omkring ſynes at
førnemme den nærværende Guddom.

Nærværende Skrift (ſom han førend han døde
tildeels haver igiennemſeet og overdraget Udga-
ven af til et Par af ſine Venner) indeholder hans Forelæs-
ninger over Sædelæren, og viſer os den Theorie, ſom
hans hele Liv haver været en Anvendelſe af. Det be-
ſtaaer af 3 Afdeeling: 1.) Om Moralen overhø-
vedet, 2.) om de almindelige Midler at forhverve
ſig Dyden ved, og 3.) om de fornemſte Pligter imod
os ſelv, andre og Gud. Det Rum, vi maa ind-
ſkrænke os udi i diſſe Blade, tillader ikke noget ud-
førligt Udto; dog for at giøre vore Læſere, der end-
nu ey have læſt Bogen ſelv, meere opmærkſom paa
den, vil vi her anføre Overſkriften af hver Forelæs-
ning i ſær.

1.) Indledning i Moralen, eller dens Af-
bildung efter ſin Beſtaffenhed, ſin Omkreds og
ſin Nytte.

Her udledes Sædelærens første Grunde og Nød-
vendighed af de ſimpelſte Betragtninger, og giorres en
Sammenligning imellem det høye Gode, Dyden for-
ſkaffer, og de onde Følger, der flyde af Laſten.

2. Om den naturlige Følelſe af det Gode
og Onde, det Lovlige og Skammelige.

Forfatteren beraaber ſig her ikke paa de Følel-
ſer, man fornemmer til ved egne Gierninger. De
forvirres ved Stolthed og Lidenskaberne, og Sam-
vittighedens Stemme døves ved Udſpredelſer og Let-
ſindighed. Han fremſtiller et Par Exempler af op-
digtede Characterer, og ſpørger ſaa ſine Tilhørere,
om de ikke fornemme Værgelſe, Vrede, Had, Afſkye
ved at betragte den Udydige, og Kierlighed, Høya-
telſe, Beundring, Værfrygt for den Dydige. Maa-
den at forſkaffe ſig den ſande og altid virkſomme Fø-
lelſe for Dyden viſes her tydelig og ſyndig.

3.) Om det Fortrin vore Tiders Moral
har frem for de gamle Philoſophers Moral, og
om det Forſkrækkelige i den fritænkerſte Moral.

Den Forbedring, Nabenbaringen haver bragt
ind i Sædelæren, giorres her øyensynlig, og Fritæn-
kerens Moral udtrages af Fritankerens Levemaade,
og viſes fra dens ſande, det er, foragtelige og ſkræk-
kelige Side.

4.) Om Forſkiellen paa den philoſophiſke
Moral og Religionens Moral.

I Henſeende til deres Kilde og Fuldkommen-
hed, til de Dyders Natur begge lære, til deres
Reviis og Bevægrunde. Den chriſtelige Sæde-
lære viſer ſig her i ſin fulde Triumph over alt, hvad
den reeneſte Fornuſt kan falde paa, og denne Afhand-
ling ſammendrages i og oplives ved en ypperlig Mal-
ning af den døende dydige Fornuſtviſe og den døende
Chriſten. Den ſidſtes Tale er den ſamme, ſom ſiades
i Forfatterens Læredigt, Chriſten.

5.) Hvorvidt Dyden er Veyen til Lykſa-
lighed, og hvori Dydens Væſen beſtaaer.

Dyden gior de ſandſelige Glæder uſkadelig;
forædler dem, ſom frembringes af Indbildnings-
Kraſten

Kraften og de høye Lidenfaber, og er eene Grund til de ædelste og høieste af alle Glæder, en fornøyn- del Selvbevidsthed og Erkiendelse af GUD. Paa den anden Side befrier Dyden fra alt det Onde, som er en naturlig Folge af Lasterne; ja den svækker Fø- llessen af det uskyldte Onde, og ved Haab og Troe giver Glæde midt i udvortes Elendighed. Her ind- Færpes og den store Lære, at Hensigten allene gjør Dyd til Dyd, eller som Klopstock udtrykker det:

"At Gierningen kun er det synlige Legeme,
"men Hensigten Sielen i det."

6—10.) Almindelige Midler, at komme til Dyden, og at formeere den.

Her gives følgende Regler:

a) Kundskab om vore Pligter. Der vises, at det er mueligt at forhverve sig saadan Kundskab, naar man vil. Denne Muelighed bevises ved at Pligterne gaacs igiennem, og deres Nødvendighed udbrages af nypaatvirlige Grundfætninger.

b) Bestraelse efter denne Kundskabs ide- lige Formerelse, og Vaersomhed for Viidfarelse. Vi kan ikke noksom anprise Læsningen af S. 148. f. hvor der vises, hvorledes vore levendste Forestillin- ger om Pligterne efterhaanden kunne formørkes, skiu- les, udslukes, og hvorledes dette forebygges. Den falske eller censidige Forestilling om Dyden og sammes skadelige Følger fremstilles her under en Deel Cha- racterer, som tillige vise Temperamentsdyders Util- fræffelighed, og oplyse end videre den Sætning, at Hensigten og ikke Handlingen udgør Dyden.

c) Kundskabens idelige Anvendelse paa vo- res Sierte og Levnet, samt Forbeedelse paa enhver Dag og prøvende Eftertanke hver Aften. Til disse Forberedelser og Undersøgelser gives et meget udfør- ligt Exempel, som kan anvendes paa enhver.

d) En varende Forestilling om Guds Suld- kommenheder, og dermed forbunden, daglig Bøn. Bønnens Nødvendighed bevises her imod alt, hvad der pleyer indvendes imod den, og Bønnen selv fremvises fra en gandske anden Side end den sæd- vanlig betragtes paa, og vi kan ikke uden paa det høieste anprise dette Sted til nyagtig Overveelse. Følgende Sted, hvormed den 7de Forelæsning slut- tes, forelegge vi vore Læsere, som en Prøve paa det rørende Foredrag, der besynderlig hersker i dette Værk.

"Jeg veed, De kiende disse den sande Viidsoms
"Regler maaskee lige saa godt, som jeg; de ligge alle
"aaabnede for vore Dyne i Fornuftens og Reli-
"gionens Herredømme, og det er ikke vanskeligt at
"see dem. Men at udøve dem, kiereste Venner, det
"er den høieste Viidsom, og just til denne Udøvel-
"se vil jeg gierne opmuntre og lede Dem, og betiene
"mig af, samt f... ig værdig til den Fortroelig-

"hed De have til mig. De handle daglig efter de
"Regler, jeg nu og hidtil har foredraget Dem, og
"og De skal fornemme, hvor nyttige de ere i sig selv.
"Jeg kiender den mindste Deel af Dem; og jeg seer
"Dem alle maaskee ikke meere inden saa Mar, og si-
"den maaskee ikke meere i dette Liv. Men De høre
"dog alle med mig til Guds store Familie, hvis
"Lykke skal være mig kær, og ved hvilken jeg paa al-
"le Maader vil gjøre mig fortient. Harde jeg dog
"i denne Time med Hensigt og Eftertank opfyldt den-
"ne Pligt, og vundet Dyden, endog kun en tidlig
"Tilbeder, eller ført een nærmere til den; hvor lyk-
"kelig vilde jeg prise mig! Denne eeneste Gierning,
"var den ikke allerede et heelt Liv værd? Ja, jeg,
"kiereste Venner, jeg træder efter menneskelig An-
"seelse snart, og meget før end De, fra dette Livs
"Skueplads; men inden saa Mar, (thi hvad er 30
"og 50 slygtige Mar?) foreener Evigheden os alle
"igien. Da skal det blive beviist for os, hvor lykke-
"lig den er, som tidlig haver vovet det, med GUD
"at være dydig, eller at blive det, om han endnu
"ikke var det. Da takker maaskee een af Dem mig,
"saaledes som jeg vil takke den Ven, der har ført
"mig paa Viidsommens Vei.— Da raaber, give,
"o GUD, at det maatte skee! maaskee et ungt Men-
"neske ogsaa til mig: Vel dig; du haver reddet mit
"Liv! Vel dig, du haver reddet min Siel! O GUD!
"hvor maa den Lykke glæde, at have reddet en
"Siel! S. 185.

e) Kundskab om Verden, Menneskene og sig selv. Det bedragende udvortes Skin hos andre foreskilles her ved nogle skarptegnede Characterer, og Historien anpriseres som et hyppeligt Hielpemiddel til at lære at kiende os selv og andre. Aneboten om den døende Addison indføres her ved en Lejlighed, og fo- restilles til Efterfølge, og Udgiiverne sig os i en An- mærkning, at den sal. Korf. haver beviist Sandhe- den af det, han her siger, med Exemplet, ved hans egen opbyggelige Død.

f) Herredømme over Sandfernes Indtryk, Indbildningskraften og Tilbøvelighederne. De Regler, som her paa det tydeligste angives og ved Exempler oplyses, bør læses i deres hele Sammen- hæng, vi maatte udskrive denne Forelæsning heel og holden, om vi vilde gjøre Læsren ret bekjendt med dem. De fortiene at læres uden ad af enhver, som elsker Dyden.

g) Agtpaagivenhed paa den indvortes Er- faring, og Vedblivende i vores Pligters Udø- velse. Her bestrides og ved en given Lejlighed den falske og farlige Tanke, som om Dyden ophævede al jordisk Glæde, og var en Skam for Menneskene.

h) Dydige Venner og Exempler, saavel af vores Tid, som af den fremfarne.

i) Gode Skriftrers Læsning. Her anpriseres iblant andre følgende Skrifter: Mosheims Sittenlehre; Baumgartens og Crusius's Sittenlehre; Hutcheson og Fordyce's Fornuftens Sædelære; R. Lucas's sikkre Vei til den sande Lyksalighed; Basedows practiske Philosophie for alle Stænde, (man tilgiver det gjerne den redelige og fromme Gellert, og hans retstafne Venner Udgiverne, naar de advare, maaskee alt for ivrig, for endeel af Hr. Basedows andre Skrifter) og sammes Sittenlehre aus natürllicher Erkenntniß Gottes und der Welt; Reimarus's vornehmste Wahrheiten der natürllichen Religion; S. Squires Førefilling af den naturlige og aabenbarede Religions Overeensstemmelse, Bished og Vigtighed; Wolfelts Auszug aus der Bertheidigung der Wahrheit u. Göttlichkeit der christlichen Religion; Law's Opmuntringer til alle Christne til et fromt og saligt Levet; Ph. Doddridges sande Gudfrygtigheds Begyndelse og Fremgang i et Menneskes Siæl; Cramers Andachten; Derhams Astrotheologie og Physicotheologie; Putzers moral. Betrachtungen über d. Werke der Natur, og sammes Unterredungen über die Schönheiten der Natur; Herveys Betragtninger; Trauwants rigtige Brug af Verdens Betragtelse til Kundskab om Gud; Bonnets Betragtninger over Naturen; la Bruyeres Characterer; Hertugen af Rochefoucaults og Marquisinden de la Sables Maximer; Spaldings Bestimmung des Menschen; Rabeners Satyren; (*) Abt von Verdians; Cramers moral. Abhandlungen; Ugebladene: Den engelske Tilskuer; Tilsynsmanden; Der Jüngling; Der Fremde; Der nordische Aufseher og Legen; Youngs Rattetanker; Thomsons Marsenstider; Hallers og Hagedorns Lehrgedichte; Racines Læredigt om Religionen; Clarissa og Grandison. Men frem for alle Ting, den hellige Skrift. Maaskee nogle af vore Læsere vil finde Behag i at høre af den ærværdige Forfatter følgende Vidnesbyrd om Skriftens og Religionens Gudsdommelighed. Efter at have viist Bibelens Lærdommes deres store Fortrin frem for de gamle Philosophers Lære; bliver han S. 257. saaledes ved: "De lade mig gjøre en oprigtig Tilstaaelse, kiære Venner. Jeg haver levet 50 Aar, og nydt forskiellige Livets Glæder. Ingen have været varigere, uskyldigere og lykkeligere for mig, end de mit Hierte, indskrænket af Religionens lette Lænker, har

(*) Vi have tidt undredest over, at ingen haver foretaget sig, at samle de af Rabners Satyren, som vi alt have i Dansk, og at see de øvrige ligeledes oversatte ved denlige Venne, saa at alle Rabners Parter kunde have samlede, i saa gode Oversættelser, som dem vi allerede besidde af de Hrr. Zwerg og Wandal. Det samme burde aleres med de Gellert'ske Skrifter, da vi allerede have Fablerne, Læredigten, Brevene, Grevinden G., Comedierne m. m. i gode Oversættelser.

" søgt og nydt efter dens Raad; dette bevidner jeg
 " paa min Samvittighed! Jeg har levet 50 Aar, og
 " udstaaet forskiellige Livets Vansommeligheder; og
 " ingensteds fundet mere Lys i Mærkederne, mere
 " Styrke, mere Trost og Mod i Lidelserne, end ved Religionens Rilde; dette bevidner jeg paa min Samvittighed! Jeg har levet 50 Aar, og har været mere end eengang ved Dodens Porte; og har erfaret, at Intet, Intet uden Lindtagelse, uden Religionens goddommelige Kraft hjælper at bestaae imod Dodens Forstreffelser; at intet uden den hellige Troe paa vor Frelser og Forsløser kan styrke den bange Mand ved det vigtige Skridt ind i Evigheden, og stille Samvittigheden, som anklager os; dette bevidner jeg, som for Gud! Gielder en Vens og Lærers Anseelse hos dem: o saa lade De min gielde hos Sig paa den Tid, naar den stolte Grubler vil gjøre Skriftens Lærdomme ringeagtede hos Dem, og den forslagne Frietænder vil berøve Dem Deres hellige Troe. Albrig maae da iblant dig, du christelige Ungdoms Flok, finde en Foragter eller Bespotter af den bedste blant alle Bøger!"

II.) Om Omsorgen for Legemets Sundhed.

Med denne Forelæsning begynder egentlig Læren om Pligterne i Særdeleshed. Sundhedens Nødvendighed bliver foreskilt, og deraf udledet den Pligt at vedligeholde den. Alle almindelige diætetiske Regler, som høre herhid, blive kort og munter foredraget efter Armstrongs Digt om Sundhedens Vedligeholdelse. (the art of preserving health)

12.) Om de Fejl, som staae tværtimod den fornøftige Omhu for Legemets Sundhed, saa og om den Omhu, at faae et fast og varig Legeme.

Et Par meget vel udførte Exempler vise, hvorledes man kan gjøre for lidt eller for meget af Omsorgen for Sundheden. Her anbefales tillige den Pligt at gjøre Legemet haardført, men vises og, hvilke Pligter man kan og bør udøve, endog i den svageligste Tilstand. Vi have allerede udføret for meget, ellers skulde vi ikke kunne forbigaae den rørende Tale, som den sal. Forf. S. 298. indbyder og besværges sine unge Tilhørere med, i de unge Aar at sørge for Legemets Skaansel.

13.) Om Omsorg for Velanstændigheden og udvortes Sædelighed.

Reenlighed, Lader, Mæle, Miner, Klædebrug, intet er denne elskværdige Sædelærer for ringe, at han jo giver de tydeligste Regler for det, og her lærer man ham at kiende, som den Mand, der var inderlig vel bekiendt med den fine Levemaade og den store Verden. Hvor mangen Magister Træknub vil ryste paa Hovedet, naar han seer en heil Forelæsning anvendt til denne Materie; thi han vil ikke indsee

indsee den Sandhed, vores Forfatter lærer, at en Forbrydelse mod den fornuftige Belansthændighed formindsker Høvyagtelsen endog for den lærdeste, retskaffenste Mand, og derved betager hans Lære og Exempel en stor Deel af den behøvende Styrke.

14. og 15.) Om Pligterne i Henseende til de udvortes Goder i det selskabelige Liv.

a) I Henseende til et godt Navn og Æren. Forklaringen paa Æren: "Æren er i Almindelighed andres gunstige og grundede Meening om vores Fortjenester og Dueligheder, og om Hensigten, at anvende dem paa den bedste og almecennyttigste Maade." Meget tydelig blive Grændserne fastsatte, hvorvidt vi have at stræbe efter Ære, og hvem det er, hvis gunstige Meininger vi skal bekymre os om. Den Bemærkelse her gøres, er en vigtig Sandhed, omendstisont den ikke strax falder i Øyene, nemlig at i hvor ringe Antallet paa de Fornuftige er, saa vinder dog de allerflestes Tider, om ikke altid deres Meening og Dom omstider Overhaand over Mængdens. — Regler til at forbyrve sig et godt Navn: 1.) Man stræbe efter at være en nyttig og retskaffen Mand; 2.) Man søge at være nyttig paa den bedste Maade, hver efter sine Evner; 3.) Foruden at man med Glæde driver det, man er bestemt til, legge man sig og efter det, som kan have nogen Indflydelse paa det første; 4.) Klogskab, Beskedenhed, Belansthændighed. b) I Henseende til Formue. Man bør læse dette i Sammenhæng. De fine Bemærkelser, de nøyagtige, rigtige Distinctioner, og det tydelige Foredrag, vil da vist opklare denne Lære for enhver Læser efter Ønske; i hvor let den ellers pleyer føre til Modsigelser og Sophisterier, da al for mange Tilbøveligheder og Affecter interesseres derved. c) I Henseende til Ansæelse og Magt. Dyd og Retshæftighed ere de eneste Midler, at naae disse Fortrin, og Beskedenhed og Ydmyghed, til at nyde dem ret.

Her sluttet denne første Deel. I den anden, som vi ønske snart at faae i denne Oversættelse, bliver Læren om Pligterne fortsat, og hele Bærket sluttet med et Anhang af moralske Characterer.

Fortalen af Hr. Professor Halle skal bevise, hvor nødvendigt det er at foredrage Religionens Lærdomme, tilligemed Religionens Bud.

Oversættelsen er overhovedet saaledes, som man venter sig den af Hr. Wandall, det er, den er meget god. Oversættelser i Almindelighed ere ikke saa let et Arbejde, som mange maaskee forestille sig, der ikke selv have forsøgt det, allerheldst naar det Sprag, man oversætter af, er nær beslægtet med det, man oversætter i; thi da maa man uophørligen tage sig i Agt, for ikke at forføres af Utryk eller Wendinger, som synes at kunde bruges i Oversættelsen, og

dog falde usædvanlig for en Læser, der ikke kiender Originalen. Kritiken bør derfor ved saadanne Oversættelsers Bedømmelse altid have Popes Regel for Øyene: "Det være langt fra Eder, at fornærmes" ved enhver liden Forseelse! Sligt-røber altid enten "stor Stolthed eller liden Fornuft." Men et Par Steder kan vi dog ikke gaae forbi, hvor Oversættelsen synes at have ikke saa gandske truffet Meningen: f. E. S. 26. Saa lykkelig kan Moralen og dens Pligters Udøvelse giøre enhver Dødelig, endogsaa den Nedrigste; hvor meget lykkeligere for Fyrsten, et heelt Lands Behersker, for sig og Verden! Dette burde hede: Saa lykkelig kan Moralen og dens Pligters Udøvelse giøre enhver Dødelig, endogsaa den Ringeste; men hvor meget lykkeligere (kan den giøre) Fyrsten, et heelt Lands Behersker, for sig og for Verden! (*) S. 51. som allerede glæde sig ved din Lykke og din Omgængelse. I Originalen: Die sich schon auf dein Glück und deinen Umgang freuen. Som alt glæde sig til din Lykke og din Omgængelse. Det tydste auf i slige Talemaader bemærker en tilkommende Tid. S. 73. Religionens Kilde, ved hvilken de stolt skamme sig, og de utaknemmelig bespøtte. Efter det Tydste: Religionens Kilde, ved hvilken de stolt skamme sig, og den de utaknemmelig bespøtte: (rettere: spøtte med: (**)) Samme S. tilføriadelig smuk. Det tydste zuversichtlich schon bør nok heiler gives med tillidsfuld (og) smuk. S. 83. At hverken en fref Britte eller en spottende Gallier skal undervise os forgiæves. I Originalen staaer umsonst, hvilket ievnlig bemærker uden Belønning eller for intet; og i denne Meening staaer det og uden Modsigelse her. S. 92. En enkelt stakkels Plante. Usel udtrykker nærmere det tydste dørftig.

Trykfeyl, som dette Skrift saavelsom de fleste ikke er fri for, kommer ikke os til at rette, ihvorvel der findes endeel her, som hindre Forstaaeligheden. Som S. 26. dem en, i Steden for denne; S. 46. egen villig, for egenwillig o. s. v. Men det kan dog ikke regnes til Trykfeyl, at Hr. W. næsten overalt lader Adiectivet med den ubestemte Artikel umoveret, naar det henhører til et neutrisk Substantiv. Som: et sædelig Lernet, et hver Optrin, et kraftig Mittel, et frugtbar Træ, et ung Mennecke, et varig Legeme, o. s. v. Marsagen til dette ønskede vi at vide; saasom os synes, at man ikke burde lade de faa Motioner gaae under, som vort Sprog haver, da det vist ikke haver overflødig hverken af dem eller af Flexioner.

N.

(*) So glücklich kann die Moral u. die Ausübung ihrer Pflichten jeden Sterblichen, auch den Niedrigsten machen: wieviel glücklicher für sich und die Welt, den Fürsten, den Beherscher eines ganzen Landes.
(**) Die Quelle der Religion, deren sie sich stolz schämen, und die sie undankbar verspotten.

Kiøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiſke Journal.

No. 18. ————— 1773.

OXONII, Decembr. 16, MDCCCLXXII.

Si jure aliquo Virorum Illuſtrium aut Eruditorum per Europam rogetur Patrocinium, ad opus aliquod literarium in lucem edendum; liceat augurari, eisdem optimo jure jam compelli, ut Opus, in univerſorum utilitatem inſtitutum, formæque ſequenti propoſitum, favore ſuo protegant & ſuſtentent. Profectò Doct̃r-KENNICOTT, qui hujusmodi Patrocinium rogat, publicæ Liberalitatis laudi multum detraxerit; ſi, poſtquam Opus a ſe inceptum Subscriptione Librarum plus quam Decem Mille (monetæ Anglicæ) hucusque auctum fuerit ac promotum, non ex hoc argumento colligeret, fore & in poſterum Patronis ſuis parem alacritatem, quò typis demum excudatur, quod ut tam ingenti Sumptu prælo paratum eſſet, iisdem auxiliantibus tandem effecit.

Quanquam vero hujusce Operis fama ſingulas Europæ regiones perſuaverit; quanquam hominum uniuſcujuſque & ordinis & Sectæ præconio fuerit ornatum; nec minus Romæ, quam Genève, auctoritate publicâ munitum; quanquam Regum potentiffimorum commendatione decoratum, & celeberrimorum tum Profeſſorum tum Bibliothecariorum ſubſidiis firmatum; quanquam Auguſtiſſimi Regis Britannici, Sereniſſimi Principis Auſtriaci, Academiæ Theodoro Palatinæ Manheimienſis, plurimorum porro Virorum Illuſtrium ac Doct̃orum tum in Britannia tum in Hibernia, patrocini-

no ac munificentia ſingulari inſignitum; quanquam denique Opus, adeo honorifice commendatum, ſatis quoad propoſitum ejus ac uſum innotefcat; eouſque ſaltem, ut ulterior aliqua explicatio ſupervacanea videri poſſit; quoniam ad nonnullos forſan publicæ hæ conditiones perveniant, quos Operis hujus indoles proſuſ lateat; ad nonnullos etiam, quos, ut de eo minus benevole ſentiant, induxerunt vel paucorum impetus inhumani, vel multorum falſæ repræſentationes ex ignorantia ortæ; vera Operis indoles breviter hic exponenda eſt, & illuſtranda.

Inter omnia, quæ nunc exſtant per totum terrarum orbem volumina, nullum Novo Teſtamento, Utilitatis ratione habitâ, nullum Veteri Teſtamento, quod Antiquitatem attinet, æquiparari poſteſt. Hæc duo Volumina generis humani tum hiſtoriam, tum officia, a mundi creatione uſque ad ipſius interitum enarrant; idque ex Scriptorum Spiritu Divino afflatorum auctoritate. Quanquam vero hi Auctores ſcripta ſua omnino perfectâ poſt ſe reliquerunt, eam tamen perfectionem non vendicabunt ii, qui in ſeculis ſequentibus tranſcripſerunt: nec Divina Providentia ullo modo ſeſe interpoſuit, ut perpetuo miraculo calamos ſcribarum erroribus obnoxiorum dirigeret. Quòd ſi multæ variantes lectiones irrepſerunt; in nullâ certe ætate, quam hac noſtrâ, opportunior eſſe potuit eorundem

runam detectio: cum verisimile fit has ipsas varietates objectionibus hominum Infidelium ansam præbuisse præcipuam. Est etiam verisimile, harum varietatum nonnullas in iis locis obtinuisse, in quibus Vetus Testamentum vel cum locis exinde in Novo citatis, vel cum aliis Veteris Testamenti locis, nunc pugnat; vel ubi verba, in prosaica præsertim oratione, legitimam aliquam & grammaticam interpretationem non recipiunt. Et quanto impedimento necesse hoc fuerit eorum studiis, quibus sacrum hunc Codicem exponendi datum sit negotium; quantumque aliorum pium ardorem minuerit, quibus in hunc Librum nuditandi incumbit officium! si revera multis magnisque a primæva sua rectitudine deflectionibus obscuretur.

In Academiæ Oxoniensis honorem dictum sit, quod hic loci, anno C. 1707. Græcus Novi Testamenti Textus, unâ cum lectionibus variantibus ex codicibus MStis, circiter 112, ab erudito ac diligenti Doctore MILLIO collectis in lucem fuit editus: cujus institutum, etsi paucorum cavillationibus petitum, magna tamen cum laude & gratitudine acceptum est. Cum tamen eruditi fere omnes, dum Millio grates agerent, eo ipso opinionem suam prodebant de multis locis in Novo Testamento corruptis, (quæ enim in pejus mutantur, ea certe corrumpuntur) credebant nihilominus pauca esse loca corrupta in textu Testamenti Veteris: immo potius religionis loco habebant, Textus Hebræi impressi integritatem asseverare absolutam; etiamsi iis non innotuit, quo ex codice MSto, vel quibus MStis fuisset desumptus.

At vero, circiter 20 abhinc annos, deprehendebat Dr. KENNICOTT multos codices Bib. Heb. MStos Oxonii servatos; eosque tum a se invicem, tum a textu impresso, magnopere dissentientes. In aliis etiam MStis, tum Cantabrigiensibus tum Londinensibus, variantes lectiones multas, easque magni momenti, reperiebat. Hæc inventa, nihil ob-

stantibus virorum doctorum opinionibus Præjudicatis, in Dissertatione anno 1753. in lucem editâ, exposuit. Quâ in Dissertatione, uti & in alterâ 1759, tam abunde emicuerunt probationes tum cod. Heb. jam exstantium multitudinis, tum lectionum non leviter variantium; ut inductus fuerit Dr. KENNICOTT, Viis primariis eum adhortantibus, ad Collationem omnium codicum Heb. Bibliorum, in Britannia aut Hibernia conservatorum, instituendam.

Intra decem annos, quos antea subducto calculo necessarios fore judicaverat, fuit ad umbilicum perducta Collatio. Dumque hæc geruntur domi, quid apud exteros fieri posset exquirebat; & exquirenti res tam pulchre cessit, ut codices MStos ex Asia, Africa & America, huc advectos excusserit, Amplissima autem illa, quam corrasit, supellex ex Europæis præcipue derivata est regionibus, quarum ex nonnullis codicum collationes; ex aliis ipsi codices, fuerunt subministrati; & ex Hispania nuper transmissi sunt sex MSti, eruditissimi Doctoris BAYER, ecclesiæ Toletanæ Thesaurarii, peculium.

Apud exteros vero tot reperiebantur codices MSti, ut eorum omnium collationes nancisci res esset optanda potius, quam exequenda: expetendum tamen erat, immo & efficiendum, ut in locis selectis, quæ magni essent momenti, inspicerentur fere omnes. Quocirca Dr. KENNICOTT (qui in hoc Opere ulterius prosequendo non magis instituebat suis parcere Sumptibus, quam pepercerat Valetudini) cum ipsemet codices Parisienses ad examen revocasset, Dominum BRUNS, Lubecensem, virum doctissimum, misit ad regiones plerasque Euroæpas, in quibus ejusmodi codices conservarentur, visendas. Hujus itineris commoda votis plus quàm responderunt, & Brunso singulæ bibliothecæ summâ humanitate fuerunt patefactæ, Hic, Operis sacri gratiâ peregrinans, magno exceptus est favore; atque

atque eo majore, quippe ei data fuerant Literæ, factis honorifice concessæ, à Serenissimi Regis Britannici Secretariis ad res politicas primariis; & ab iis, qui ejusdem S. Regis legationem apud exteros gerunt, officiis adjutus fuit humanissimis.

Jam in Angliam redit, instituto a Roma, Venetiis & Viëna, per Pragam, Dresdam, Berolinum, Hamburgum & Hollandiam itinere. Transmissis jamjam Oxonium quinque fasciculis, mole haud mediocri, materiæ & supellectilis ad hoc Opus pertinentis; reversurus est, uti sperandum, reliquis ditatus, priusquam Opus prælo subjiciatur. The-saurus vero, quem colligit, non tantum ex Bibliothecis provenit publicis; concessa est enim ei licentia plurimos versandi codices, qui privati sunt juris. Utitur quin etiam singulari quodam privilegio, MStos nempe, qui ad Synagogas doctosque Judæos pertinent, examinandi. Atque id beneficium, Operi huic idcirco accessit; quod binæ epistolæ Hebraicæ, verbis maxime honorificis, conscriptæ sint, & à præfectis Synagogarum Londini primariarum consignatæ, fratribus suis peregrine agentibus inscriptæ, atque ad eos a BRUNSII ipsius manibus traditæ.

Quanquam fieri nequeat, quin, ex hac Judæorum opinione, multorum Christianorum animi ducantur ad rectam de instituti hujusce Utilitate sententiam, sunt tamen, qui adhuc opinari volunt, necesse esse, ut sit (idque Judæis saltem exteris cognitum) certum aliquod exemplar, cujus in vero Textu statuendo extra controversiam valeat auctoritas. Esse tamen apud exteros Judæos nullam tale Criterion, hinc patet - - quòd nuper incidit D. BRUNSI in Biblia Hebræa, Mantuæ 1742. prælo exarata, curantibus Judæis doctissimis in Italia degentibus. Horum Bibliorum nulla apud Christianos, vel Britannicos vel alius fortasse cujuscunque regionis, facta fuerat mentio; etsi quædam habeat, sibi prorsus peculiaris. Textus quidem idem fere est, qui &

in aliis editionibus recentibus; ad imam vero quamque paginam subjiciuntur lectiones variantes, quarum numerus plus quam 2000 attingit, in quibus multæ magni momenti; ex codicibus MStis collectæ, ex editionibus impressis, exemplaribus Talmudicis, & Rabbinorum celeberrimorum scriptis. Inter alia, insigniter ab eo auctore notata, reperitur & hoc - - - in quibusdam Bibliorum Heb. locis tot & tantas occurrere exemplarium discrepantias ut quas pro veris lectionibus ipsi statuunt [Judæi, plane nesciant.

Qui codices MSti annorum sunt 300 vel 400 ii cum Textu hodierno maxime consentiunt: & quo vetustiores sunt codices, eo magis ab hoc textu discedunt, magisque cum Versionibus antiquis & Novo Testamento conspirant. Superfunt adhuc codices Hebræi annorum 500, 600 & 700; & credibile est, inter eos, qui jam conferuntur esse, qui ad majorem ascendunt vetustatem. Hoc utcunque vertat, ex codicibus MStis fere 600, qui scrutationem in hujus Operis emolumentum subierunt, non pauciores quam 50 videntur annorum esse plus quam 300. Cum Textus impressus Samaritanus, qui multis in locis Hebræum possit corrigere, sua tamen habeat errata; ex veris MStorum codicum Samaritanorum lectionibus ea errata procul dubio sunt emendanda; adeo ut ipsa loca in eo Textu corrupta argumento sunt quam necessaria sit hæc Operis instituti pars. Ex Samar. MStis 16, per Europam nunc cognitis, integre collati sunt in hoc Opus codices 8. vel 9; quin & e cæteris omnibus copiosa varietatum excerpta in hac editione prodibunt. Inter editiones 40. impressas, quarum hic institutum fuit examen, reperiuntur Primæ editionis - - - Psalmodum, Ao. 1477 - - Pentateuchi, 1482 - - - Prophetarum 1486 - - Hagiographorum, 1487 - - Bibliorum insuper universorum, 1488; quæ una editio ab exemplaribus hodiernis discrepat in locis plus quam 12,000.

Quod

Quod si Lectiones Variantes in Bibliis Hebræis, impressis æque ac scriptis, tantopere abundant; aut est, aut esse certe debet, votum uniuscujusque Christiani ardentissimum, ut cunctæ hæc Lectiones, quantum fieri possit, luce donentur publicâ, ut ita demum pari gaudeat privilegio Testamentum Vetus, quo jam diu positum est Novum; quodque, ut omnibus scriptoribus antiq. is tribuatur, postulant eruditi. Et quod ad ineptam istam attinet quæstionem, utrum codices MSti, in operis hujus usum adhibiti, bono an malo judicio fuerint selecti; sciant rixatores, nulum ejusmodi de quo loquuntur fieri defectum; sed lectiones variantes ex MStis Europæis fere omnibus hic fore exhibendas; quorum MStorum in Prolegomenis dilucida prodibit enumeratio.

Forma ac modus Editionis est hujusmodi. Textus Hebræus ab editione Van der Hooght desumetur; ne unicæ quidem literulæ facta de industria mutatione; nisi quod errata quædam typographica in editione Amstelodamensi detecta, corrigentur. Ad imas paginas subjicientur Lectiones Variantes, singulæ ad sua commata spectantes; Numeroque suo in his notis animadverso, juxta Catalogum præfigendum, unusquisque codex unde desumptæ fuerint variationes indigitabitur. Textus ideo hic imprimetur, quia ejusdem cum Notis comparatio sic longe commodius instituetur; & plurimis in locis, sine textu supra-posito, Notæ vix intelligi potuerint. Textus ut res postulat, prodibit Hebraice; Notæ ac Prolegomena, Latine. Sperandum tamen hujusce Operis beneficium in universum Orbem Christianum esse redundaturum; cum, Lectionibus his variantibus in lucem demum prolatis, Versionum vulgarium tum domi tum foris examen de novo instituetur.

Excudetur in Folio hæc editio: & textum Pentateuchi Hebraicum comitabuntur lectiones variantes codicis Samaritani, ordine & loco commodissimo dispositæ. Eousque processit Operis instituti apparatus, ut, quamprimum commoda fieri queat conjectura, quantus Exemplarium Numerus sit excudendus, typis statim mandabitur: in hoc etenim Opere, sumptibus admodum insolitis onerato, pecuniarum jactura non necessaria prorsus abs re esset. Et cum sperare liceat, intra 4 aut 5 menses, Subscriptorum numerum domi forisque posse ad calculum redigi; solstitio æstivo proxime insequente pro certo statuit Editor Opus suum typis consignare. Pergrata res est Editori, quod, probabili conjecturâ, poterit hæc editio Duobus Voluminibus, quanquam grandioribus, contineri. Atque ut soli Impressio-

nis sumptus exonerentur (Editor enim ne oboli quidem lucrum proponit sibi) a Subscriptoribus singulis pro singulo tomo Quatuor Aurei monetæ Anglicæ (4 Guineas) necessariò sunt impendendi. Statuitur itaque hæc conditio - - - ut Vir quisque aut quæque Societas, nomen suum subscribens, ipso subscribendi tempore vel pro ambobus Tomis integrum pretium (Aureos scilicet 8) deponat: vel, Aureos 4 pro Tomo primo solvat, ipse tempore subscribendi, & quando in manus tradetur Tomus primus, tunc cæteros 4 Aureos solvat, ad impensas Tomi secundi exonerandas. Pecuniæ sic subscriptæ eadem, quâ & ipsæ Collationes, fidelitate munientur. Nam quò tutius ad Rempublicam Literariam perveniant laboris sui fructus, obligavit se D. KENNICOTT sponcione nummo um haud mediocri, fore ut, si ipse prius fato fungatur, quam hoc Opus in lucem edatur, totus Collationum apparatus, totaque chartarum supellex ad Editionem promovendam necessaria, in Academia Oxoniensis custodiam tradatur. Atque insuper cavebit, ut eæ pecuniæ, quæ a se receptæ ad Opus hoc imprimendum, nondum tamen in eum usum fuerint expensæ, una cum chartis supra-memoratis tradantur Academiae.

Imprimuntur Subscriptorum Nomina, volumini præfixa primo. Et, ut hoc quam citissime prælo mandetur; Viros Illustres Eruditosque, qui vel domi vel in peregrinis regionibus hac occasione Patrocinio suo Opus hoc exornare voluerint, enixe rogat D. KENNICOTT, ut pecunias Subscriptionis sine morâ deponi jubeant, vel apud Auctorem, vel apud Bibliopolas frequentes - - quibus concessa est copia formulas impressas tradendi; ob pecunias, vel pro Tomo primo, vel pro ambobus Tomis, receptas:
LONDINI. Rivington, Nurse, Payne, Doddsley, Bectet, White, Cadell Johnston, Elmley & Heydinger.

OXONII. Fletcher & Prince;
CANTABRIGIÆ. Woodyer & Merrill.
EDINBURGI. Apud Carol. Elliot.
DUBLINI. Magistrum Leathley.
AMSTELODAMI. Apud Marcum Michel Rey.
BEROLINI. A. Haude & J. C. Spener.
GENEVÆ. Emanuelem du Villard.
HAMBURGI. Magistrum Herold.
LIPSIÆ. Segfried Leb. echt Crusius,
MADRITI. Angé Coradi.
MANTUÆ. Moyse Foa.
PARISIIS. Gibert L'Ainé.
ROMÆ. Bouchard & Gavier.
VIENNÆ. Johannem Paul Krause.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 19. ————— 1773.

Staternes indvortes Regiering af Andreas Schytte, offentlig Lærer i Stats-Videnskaberne ved Søse Ridderlige Akademie, Første Deel, med Devise: hvor Kundskab hersker, der er baade Raad og Mod. Kjøbenhavn. Paa Gyldenbølls Forlag, 1773. 443. Sider i stor Octav.

Enhver af vore Læsere, som kiender, og hvis Skulde være iblant dem, som ikke kiender Sal. Professor Sneedorffs under Navn af den borgerlige Regiering udgivne første Deel af Stats-Videnskaberne, haver gandske vist beklaget, at et saa nyttigt Skrift, som naar det efter Anlægget var bleven fuldført, ikke skulde have sin Lige, blev afbrudt ved Forfatterens alt for tilige Død; Det synes, at være stedse Danmarks Skiæbne at miste sine dueligste Hoveder, just til den Tiid, naar de begyndte at tiene Fædernelandet med deres Lærdom og Kundskab, saaledes mistede Mathematiken en Kraft, Urtelæren en Holm, Digtkunsten en Tullin, den theoretiske Philosophie en Gilschow, og den practiske en Sneedorff; en Lykke for os og Videnskaberne er det, at i Danmark opstaae Mænd, som oprette Tabet, og ende med at overgaae deres berømmelige Forgængere, dem de i Begyndelsen agtede sig for en Værelse at ligne. Saaledes have vi nu en Bugge, en Fr. Kottbøll, en Ewald, en Riisbriht, og hvad en Sneedorff var i Stats-Videnskaben, det viser Hr. Professor Schytte sig allerede at være i det her ommeldte Skrift, hvad tør vi ikke vente han da skal blive, naar lige Glid daglig forsøger hans Kundskab, og naar billig Understyttelse opmuntrer ham til fremdeles at tiene sit Fæderneland dermed.

Saa fielden falder det i en Recensents Lod, at anmeldte Skrifter, der have nogen Guldkommenheds

Mærke, de fleste ligne umoedne Frugter af halv-vorne Træer, som falde af, enten fordi Træet ikke haver Kræfter at bære dem til de blive moedne, eller fordi de ere ormsstukne, og ilde plages man for at finde noget, som man oprigtig kand anprise Læseren. Des behageligere er det, naar et Skrift falder i Hænde, som udviser, at Forfatteren haver været sit Arbejde voksen, Recensenten legger da med Glæde sit selvtagne Dommer-Embede ned, han selv bliver Lærling, og naar han i sin Recension gjør Erindringer, da bliver det ikke en Kritik, men blot Forspørgsler af en lærvillig Discipel, som tillegger sin egen Ukyndighed Skylden, naar han ikke er eenig med sin Lærer.

Men vi vil ikke opholde vore Kærelystne Læsere, som længes efter at vide Indholden af dette nyperlige Skrift.

Efter en kort Tilegnelse til Hr. Geheim-Conferensraad Reizenstein og Hr. Stiftbefalingsmand Scheel, gives Læseren en Underretning om Stats-Videnskaberne, deres Inddeeling, Hensigt og Nytte. Stats-Videnskaberne Dyemeed er at sige os, hvad der er ret og nyttigt i de af Mennesker udforslede Regieringer, de inddeles atter i de juridiske og politiske Videnskaber. Iblant de juridiske Videnskaber er den naturlige Ret den første, dens Love ere givne af Skaberen, og blive til evig Tiid ulæselige for de meest opklarede menneskelige Dyr. De andre Love, enten vi kalde dem offentlige borgerlige eller Folkelove, ere sammendragne af Mennesker, og skal de gjøre os virkeligen lykkelige, maae de være grundede paa de naturlige. Disse vare tilstrækkelige for Mennesket, saa længe han var i den naturlige Uskyldigheds Stand, men da han blev fordervet, udfordrede hans fordervede Tilstand nye Love, og som den Forbindelse, hvorudi Mennesket befandt sig, da det indlod

indlod sig i det borgerlige Selskab; var tredobbelt, saa vare de nye Love, som han maatte underkaste sig, ligeledes 3 Slags, offentlige, borgerlige og Folke-Love.

Folke-Retten er først den naturlige, som er en Samling af Begreber og Følger af Ret og Billighed, hvilken Skaberen haver nedlagt i det menneskelige Hierte, og siden anvendes paa Staterne. Men da samme for lang Tid siden er befunden utilstrækkelig, saa haves en anden Ret, som er grundet paa Skikke og Ceremonier. Rettsindige Statsmænd beklage, at lige vedtagne Skikke ofte ere holdne helligere, end Beviser, tagne af den rigtigste Fornuft, og at Monarkerne selv ere alt for store Slaver af Ceremonier. En Fyrste forseer sigielden ved at tilstaae en anden for meget af det Ceremonielle. Keiser Carl den Femte kalder i sine Skrivelser til Cardinal Wolsey, som fra en Slagtersøn havde opsvinget sig til at blive Henrich 8des Yndling, ham sin Fætter, og sig hans Søn, og Maria Theresia kaldte Cardinal Fleury Fader, for at vinde hans Venkab. Derimod kostede det Kongen af Frankrig en blodig Krig, at han i et Brev til Fyrsten af Olivarets alleene havde undertegnet sig hans meget ydmyge og hengivne; hvorfors ikke kalde sig hans lydige Diener, Titler betyde jo intet. Ceremoniernes Magt uaagtet, gielde de ofte dog lidet, uden de ved Pagter, Forbunde eller Tractater bekræftes, som er det tredie Slags af Folkelovene. Stats-Retten indbefatter de Love, som indeholde den indbyrdes Forbindelse imellem de Regierende og Undersaatterne, disse inddeles ligesom Folkeretten i de naturlige, offentlige og Ceremonielle. Efterat have gjort disse almindelige Inddeeler, viser Forfatteren Nytten og Nødvendigheden af Stats-Videnskaberne for enhver, som haver med Regierings Bestyrelsen at bestille, være sig Regent eller Minister, og endskiøndt han tilstaaer, at Statskunsten er ligesom Lægekunsten, en Konst at giætte vel, saa have dog begge deres Grundregler, hvorved den Konstfarne finder Sandhed og Lydelighed der, hvor den Ukyndige seer ikke andet for sig end Uvisshed og Mærke. En Statsmand bør fornemmelig være underrettet om sin egen Stat, Landets naturlige Beskæffenhed, Indbyggernes Mængde og Tænkemaade, Regierings Formen og Lovene, Krigsmagten, Religionen, Finantsvæsenet, Forbindelsen med andre Magter &c. Denne Kundskab vejleder Statsmændene i deres Embeder, der ere ligesaa maysommelige som skinnende.

Det er ikke usædvanligt at høre, at Politiken er en Konst at regiere og bedrage. Ludvig den 12te besværgede sig over Ferdinand af Arragonien, at han havde bedraget ham 3 Gange. Den Drukkenholt lyver, sagde Ferdinand, ingen kan troe ham, jeg haver ikke bedraget ham 3, men meere end 10 Gange. Dette er een af Monarkiets store Fordeele, at vi i det alleene tør forvise os om en redelig Omgang imellem Fyrsten og Folket; Regieringen, der i Republikker er et Tvistsens Væble, hører her alleene Monarken til. Hvad vinder han ved List og Kunstigskab, og hvorfors skulde han bedrage sine Undersaatter for at regiere dem. Lad Tyranner med Renker bestyrke det Zepter, der med List og Magt er paatvunget Trælle. En Monark, der forestiller Skabercens Høyhed paa Jorden, vanærer sin Høyhed, ved at væbne sig med Svig.

Meget artig og grundig igiendriver Forfatteren dem, som paa staae, at Stats-Videnskaberne alleene læres ved Erfaring. Skulde saa mange tusinde Menneskers Erfarenhed, som vi finde i Skrifter, saa mange Love og Indretninger, som der ere giorte i Verden, naar de med Nødsomhed undersøges, ikke udrette meere, end vor egen Erfaring, der dog, hvor stor den end er, er kun afbrudt?

Derefter fortælles kortelig de politiske Videnskaber's Historie, som er omtrent den samme som mange andre nyttige Videnskaber's, nemlig at være forglemte og forsonne, indtil i Midten af det 15de Aarhundrede, da Constantinopel blev indtagen af Tyrkerne; Europæ Fyrster bleve opmærksomme ved dette Naboeskab, Konstnere og Lærde flygtede fra Constantinopel til Florenz; Italien gif først ud af sit barbariske Mærke: andre Stater fulgte dette Exempel, og Carl den Femtes Vergierrighed gjorde Stats-Videnskaben og en klog Politik nødvendig for alle hans Naboeer. Fyrsterne lærte at forstærke sig ved Alliancer; Underhandlinger komme meere og meere i Brug, Gesandtstaberne bleve bestandige, Lehns-Væsenet blev forandret, og den udvortes Stats-Kunst tilligemed heele Europa begyndte at nærme sig til et System. Siden efter, i sær i disse Tider, har en Mængde af Stats-Skrifter oversvømmet Europa, men af alle disse er Montesquieu den, som haver bragt denne Videnskab i Orden, og uddraget deraf visse Grund-Regler, for at gjøre Veyen kort og let for unge Mennesker, der tidlig skal arbejnde i Stats-Sager.

En af Aarsagerne til nærværende Skrift angiver Hr. Schytte at være et Løfte, han haver gjort sin Ven, Sal. Professor Sneedorff, om at fuldføre hans: borgerlige Regiering; men da han fandt sig alt for tvungen ved at fortsætte en andens Skrift, haver han i den Sted valgt sig en egen Plan, som denne 1ste Deel fuldkommen udviser. Enhver Læser vil vide ham Tak derfor, og neppe modtage, mindre forlange den af Forfatteren belovede Erklæring over hvad Sneedorffs er, og hvad Schyttes. Villæse for at lære, og en nye Sandhed er os lige velkommen, enten dens Udfinder heder Sneedorff eller Schytte.

Paa Underretningen til Læseren følger Indledningen til denne Første Deel af Staternes indvortes Regiering. Forfatteren viser deri, at Staternes Oprindelse bedst udledes ved Kundskab om den menneskelige Natur; Følelser og Drifter have først bevæget Menneskene til at indlade sig i Selskaber, og det, som i Begyndelsen ikkun var Drift, blev med Tiden en overlagt politisk Indretning. Den der først dyrkede en Ager, og ved sin Død sagde til sine Børn: denne overleverer jeg eder, tænkte lidet paa, at han lagde Grund til Arve-Følgen. Hvorledes end Menneskets Tilstand haver været, da det kom fra Naturens Haand, see vi dog af de saa tilbageblevne Levninger af de hellige og verdslige Historier, at det ikke længe forblev i denne Tilstand, snart tabte Noach Efterkommere den liden Kundskab, han havde efterladt dem, og levede et dyrist Levnet, indtil Noen lærte dem ved Hielp af Arbejde og Eftertanke, at forskaffe sig et meere beqvemt og fornøyligt Liv. Ingen Skabning lider meere end Mennesket, ved at undvære Omgang med sine Lige, dette gjør ham selskabeligt, og hans forskiellige Tilbøyligheder gjøre ham Selskabets Fordeele umistelige. Een er hængiven til Jagt; hvad er naturligere, end at Jægeren, for at ikke styrres i sin Fornøylse, indgaaer denne Pakt med Agerdyrkeren: Lad mig æde af dit Korn og dine Urter, du maa igien mætte dig paa min Fangst? Legemets Ophold gav saaledes de første Mennesker Anledning til at foreene sig, og Evendoms Retten, som er en Følge af Arbejde, bandede Veyen til den borgerlige Regiering. De første Stater have været meget smaa: hvert Huus udgjorde en fri Stat, af disse smaa Huus-Selskaber ere blevne Byer, af Byerne Republikker, og sammenvorne Republikker have faaet Monarkiers Størrelse. Det er ikke vanskeligt at bringe det ene

Menneske til at underkaste sig det andet, siden det er Menneskets første Tilstand at være sine Medmennesker undergivet; Naturen, som lod os fødes svage og uformuende til at vedligeholde os selv, underkastede os Selskabs Love. Til at handthæve disse Love, udvalgte Dommere, og for at kunde arbejde, eller forsvare sig med fælles Kræfter, nødtes Folket at overlade den høieste Myndighed til en Person, saaledes indførtes Herredømme i Staterne. —

I alt foranførte, som er grundet paa Naturen, og derfor meget rimeligere Hypotheser, end mangelændres, kan vi ikke andet end give Forfatteren Ret, men indsee ikke, hvorfor han i Slutningen af denne 8 §. ligesom trætter med den grundgode Skabere, fordi han, som vil alle sine Skabningers Bedste, betroer undertiden Zepteret til en Tarquinius, Nero, Caligula, Heliogabel og flere; Saa længe Mennesket ikke selv veed, naar Flaager, Bienvordighed og Tyranner ere ham tieliggende, saa kan det vel aldrig med Føye knurre over det Forsyn, som sender dem. Det var en skammelig Gierning af Tarquinius Dronning, at fiøre til Thronen over sin dræbte Faders Legeme, men naar Hr. Schytte siger: "Da sig vi med Vished: at saadanne Blomster ere ikke af det Slags, som Forsynet pleyer at strøe paa Fyrsternes Veye til Thronen; .. saa forstaae vi ham ikke, meener han, at et Mord er ikke den rette Vey til Thronen, saa er dette en temmelig almindelig Sandhed," og dog pleyer Forsynet ofte tillade det til Straf for Gjerningsmanden; .. snarere synes han i Sammenhæng med det Foregaaende, at ville sig: at Forsynet ikke burde tillade Thronens Bestigelse igiennem saadanne Veye, men han haver selv følt det Driftige i dette: burde, og derfor sadt: pleyer.

Selskabets Natur er, at alle Lemmer af Staten blive ved Foreeningen til en eneste moralsk Person, hvilken ligesom enhver enkelt Person i den naturlige Tilstand haver til Grund-Regel: at søge sin Vedligeholdelse og Lyksalighed, denne Selskabets Dyemed maa hvert enkelt Lem søge at befordre, endogsaa med Tilfidsættelse af sin egen, ellers er ingen Eenighed at vente, de naturlige Fordeele han derved taber, overvejes af det han binder, nu da Menneskets Fordærvelse ikke tillader ham længere at blive i den naturlige Frihed. Denne moralske Person forestilles ved en Overherre, som enten er en enkelt Person eller en Samling af flere, hvilken Over-

Overherre maa have stor Myndighed for at kunde tvinge alle Gienstridige, og styre alles Handlinger til Selskabets Bedste; Denne Myndighed kaldes Majestæt, men er den endstisnt den høyeste i Staten, saa følger deraf ikke, at den er ophøjet over alle Love, enten vi sige, at Regierende have denne Myndighed af Gud eller Folket, saa have de dog ikke anden Magt, end den, som sigter til at gjøre os lykkelige. Anden Magt har ikke Skaberen selv villet tiltage sig over Mennesket, Himmels Herre kan ikke give et Menneske større Herredømme over sine Medmennesker, end han selv har — — — Vi bede vore Læsere, at legge Mærke til dette saa stærke som smukke Argument, samt deraf dragne Følger, fordi det er ikke almindeligt, og tillige er en Prøve paa den upartiske Grundighed og anstændige Frihed, som hersker overalt i dette vigtige Skrift. Hr. Schytte, som ved idelige Exempler af Historien og daglig Erfarenhed, deels beviser, deels bestyrker, deels oplyser sine Sætninger, anfører her Philippus den anden, som uagtet han aldrig tabte sin Myndighed af Sigte, dog besøel en Præst, som, meere Hofmand end Præst, havde offentlig lært, at Tyrkerne kunde bruge Undersaatternes Personer, Liv og Gods, som de vilde, at tilbagekalde sin Tale fra det samme Sted af, hvor han Dagen tilførn havde talet.

Det maa vi tilstaae at have savnet her, hvor Statens Myndighed over Undersaatterne forklares, nemlig: hvorvidt samme kan strække sig til de efterkommende Slægter, man holder vel for, at Staten er en moralsk Person, som aldrig dør, og at derfor den Nærværendes indgaaede Forbund og paa dragne Forpligtelser skulde være evindelig, men da Historien fiendelig viser, at nogle saa Aarhundrede omdanner og omskaber Nationerne, deres For-

deele og Tænkemaade, saa synes dette opdigtede evige Liv, som tillegges Staterne, at være alt for unaturligt, og den daglige Erfarenhed viser os de ulyksaligste Følger af denne Digt. Hvad kan for Exempel være ubilligere, end at nu levende Slægter sætte sig i en bundløs Gield, deels for at redde sig af en Betryk, deels fordi de ey vil miste adskillige tilvandrede Bequemmeligheder; og roelig overlade Efterkommerne at sørge for Betalingen. Noget Rettighed maa Staten nødvendig have over Efterslægten, som nyder godt af Forfædrenes Flid, men grændseløs kan denne Magt dog vel ikke være; og hvor ere Grændserne? Efter vore Tanker skulde de efterladte Fordeele vejes imod de efterladte Forbindelser, men alt for dyre burde man dog ikke lade sine Børn kisse Belgierninger, i sær saa længe man er uvis, om de ere af lige Tanker med Forældrene, i Henseende til det almindelige Vel; En ærgierrig Bonde sætter sig i en bundløs Gield, for at tilkøbe sig en større Jord, end han kan frede eller dyrke, og hans klogere Arving sælger med Glæde det halve, for at kunde nytte Resten desbedre.

Majestæts Rettighederne ere den lovgivende, dømmende og fuldbringende Magt; ved Sagers og Handlingers Tilværelse er den overste Myndighed tiltaget, og sammes Misbrug haver nødte Folket til at deele Magten over deres Personer og Eyendomme med Regenten, deraf Grundlove; deraf Regierings-Former. — Ved Grundlovene viser Hr. Schytte deres Oprindelse, samt hvem det tilkommer at gjøre Forandringer i dem, og ved Regierings-Formerne, hvorledes de inddeles, samt hvorledes det første milde faderlige Regimente med Tiden er forandret til den strængeste Despotismus.

(Fortsættelsen i næste Nummer.)

Kritiſke Journal.

No. 20. ————— 1773.

Fortsættelsen af den i forrige No. afbrudte Recension over Staternes indvortes Regiering af Andreas Schytte, offentlig Lærer i Statsvidenskaberne ved Sorøe Ridderlige Akademie, Første Deel, med Devise: hvor Kundskab hersker, der er baade Raad og Mod. Kjøbenhavn. Paa Gyldenahls Forlag, 1773. 443 Sider i stor Octav.

Efter Indledningen kommer Hr. Professor Schytte i den 1ste Afdeeling til Monarkierne. Et Monarkie er saadan en Stat, hvori den høieste Myndighed er overladt til en eeneste Person; en Monark maa have Aurelii Wiisdom, Cæsars Arbeidsomhed, Christian den Fjerdes Erfaring; med disse høye Dyder er han dog kun et Menneske, hans vigtige Pligter og vidtløstige Arbejder udkræve andres Hielp og Raad, Kunsten er at finde gode Ministre. Fyrsten maa gjøre sit for at nyde denne sieldne Lykke, efterat have givet nogle Cauteleer ved Ministrenes Valg, meener Forfatteren: "det sikkerste er, at vælge saadanne Personer, af hvilke man kan formode, at deres egen Fordeel er forbunden med den almindelige. Tages s. Ex. Handelsmænd til at regiere Handelen; de der drive Biergværker, til at sidde i et Biergværks Collegium; Proprietairer til at forestaae Landhusholdningen: er man forviffet om at de kan og vil tage sig alvorligen af deres Embede, om ikke af Patriotisme saa dog af Egenkierlighed, men viser ikke daglig Erfaring, at just sige Raadgiveres Egenkierlighed gjør dem uskikkede til at give Raad, naar det almindelige Vel kommer i Collision med deres eget. Kundskab er upaatvieselig nødvendig, men foreenet med ond Villie kan den stifte større Ulykke i Staten end selv Ukyndig-

hed; Adskillige flere Sagttagelser tildeels bestyrkede med historiske Exempler, anføres ved denne Lejlighed, som vi vilde ønske dybt indprentede i enhver Fyrstes Hierte, og til Slutning denne: At Fyrsten sielden handler forsigtigen, naar han foredrager Fremmede for Indfødt til de vigtigste Betieninger. Dog undrede os at savne Erindringen om en af de Egenskaber, som i vore Tanker (vi tilstaae gierne, at de ere noget gammeldags) burde være den første, nemlig Religionen, og vi troe stadig: at Religion og Kundskab ere de tvende fornemste, ja eeneste Egenskaber, en Fyrste haver nodig at søge hos sine Ministre. Raadet er for at give Regenten Raad, og Collegierne for at arbejde for ham, disse ere Hoved-Collegier og Under-Collegier eller Embedsmænd, ved hvis Valg bør fornemmelig sees paa Ærlighed og Indsigt.

Regenterne døe, og Staterne maa forsynes med andre, fordm skæde det sædvanligst ved Valg, og den udvortes Ansæelse eller tilfældige Omstændigheder banede ofte Veyen til Thronen, nu erhverves den ved Arv, Valg eller Testamente. Fordeclene ved Arve-Staterne vises, og de Ufuldkommenheder, der følge Valg-Retten og Patrimonial-Stater, men hvad disse sidste angaae, da indsee vi ikke, hvorfor denne Indretning ikke skulde kunde finde Sted uden i despotiske Regieringer, og de Stater, der ved Erobring er tilhøre Fyrsten, "mon ikke det meest Indskrænkede Monarkies Grund-Love kunde tillade Regenten at udnævne sin Eftermand, og skulde denne Forsatning i en vel indrettet Stat være sa meget skadelig, kunde den i en Enevolds Regiering, hvor Monarken efter Forfatterens meget rigtige Slutning pag. 31. nødvendig maa ansee Undersaatternes Velsærd, som uadskilleligen forbunden med hans, ikke snarere have meget gode Følger?

Den første Uleylighed ved Arve-Regieringerne er Thronfølgerens Mindreaarighed, men denne Uleylighed forebygges ved Grundlovene, som bestemme, hvorledes Regieringen imidlertid skal føres. Slutningen af denne Afdeeling viser, hvilke de meest brugelige Ceremonier ere ved Fyrsternes Kroning, Dragt, Indtoge, Hofholdning o. s. v. Hr. Schytte agter udvortes Pragt nødvendig for Fyrsterne, og meener at Almuen og de, som hænge af Sandserne, gjøre ikke Forskiel paa Majestæten og den glimrende Pragt, og blive ham desto mere hengivne og lydige. Mon dette virkelig forholder sig saa? Mon ikke en Fyrstes Kierlighed til Undersaatterne og vise Regiering bedre kan vinde deres Hengivenhed, og den visse Straf for Overtrædere af hans retfærdige Forordninger lære dem Lydighed? I fordum Tid tilstaae vi gierne, at Almuen ikke var klogere, men i de nærværende troe vi, at det oftere er Regenterne end Almuen, som sætte Majestæt i at leve pympig og prægtig.

Ligesom Montesquieu, gjør Hr. Schytte den despotiske Regiering til en særdeles Regieringsform, og naar han anseer den Stat allene for despotisk, hvor Folket og Regenten troer: at Fyrsten er berettiget til at følge sine Indfald og Lyster, saa slutter man lettelig, at denne unaturlige Regieringsform ikke kan finde hans eller nogen rettænkende Statists Biesald. Grundlove kan sliig Regiering ikke have, men haver den nogen, saa er det Religion og Sædvaner. Regentens Høihed kan slutes af Titlerne, naar den persiske Konge kalder sig Kilden til al Maat, Ære og Høihed, Hoved-Oyemedet af alle menneskelige Dyster, den Almægtiges Skygge, alle Kroners og Throners Behersker, Gulds Raades Strømme, Broder til Soel og Maane, Firmamentets Arving; og Kongerne af Siam skrive sig Konger over Himmelen og Jorden; med hvilke Titler er forbunden en Ære, som nærmer sig Tilbedelse.

Thronfølgen, Regieringen og Lovene rette sig i disse Stater alleene efter Regentens Willie, som er hele Folkets Lov, og deraf flyder det yderste Slaverie for alle Undersaatterne. Forskiellen vises imellem Monarken og Despoten, og det saa fuldkommen, at den neppe nogensteds findes saa vel udført, men omendskiønt Forfatteren kalder denne Forskiel himmelhøi, saa kan dog vel ikke nægtes, at et Monarkie overmaade let udarter til Despotisme, ja at

der neppe er eller haver været nogen Monark, som jo ved adskillige Uleyligheder viser sig som Despot, det er: efter Hr. Forfatterens egen Definition, "følger" sine Indfald og Lyster "fremfor Undersaatternes sande Gavn. Til Slutning af denne Afdeeling vises Despotismers Mangler og Fordeele, og at disse sidste ikke ere saa meget saa, slutes lettelig, da denne Regiering er udsprungen af den faderlige Myndighed.

Democratie kalder Hr. Schytte en fri Stat, hvor alle Borgere have Deel i Udøvelsen af den høieste Myndighed. Regieringen føres af en Deel af Borgerskabet, som vælges af Folket; og Grundlovene fastsætte, hvø der maa vælges og vælges, samt Maaden, hvorledes maa vælges. Den saaledes valgte regierende Forsamling er souverain, og haver samme Magt som Monarken i Genevolds-Regieringerne. Republikkerne maa have Collegier og Embedsmænd, siden de foresaldende mange Sager ikke beqvemmeligen kan behandles ved den regierende Forsamling. Af de gamle Republikker anfører Hr. Schytte adskillige Exempler, hvorledes Regierings Collegierne vare indrettede, og Embedsmænd beskikkedes. Alt bliver i disse Collegier afgjort ved Stemmer, som gives enten mundtlig, skriftlig, ved Lodkastning eller ved Tegne, og da alle disse Stemme-Maader have deres Ufuldkommenheder, saa have de nyere Republikker blandet Lodkastning og Valg med hverandre. De reene Demokratier i disse Tider ere imellem Alperne i Uri, Schweiz, Unterwalden og Graubundter-Land, der bestaae meest af Landsbyer, og hvor alle Mandfolk af 16 Aar meestendeels have Sæde i den regierende Forsamling.

Den Aristokratiskke Regiering stemmer meget overeens med den Democratiskke, Forskiellen er, at Regieringen i denne føres af hele Borgerskabet, men i hiin allene af visse Familier; Lovene bestemme, hvø disse Familier ere; her anføres som Exempler, Bern, Venedig, Genua og Pohlen, hver indrettede paa sin Maade. For at vedligeholde Eenighed og Orden i Staten, befordre Sagernes hastige Afgjørelse, holde den ærgierrige Aldelsmand i Tømme, og forblinde Almuen, antages Overhoveder i Aristocratierne, dog bruges al Forsigtighed, at den valgte Fyrste ikke skal gjøre sig til Monark, saaledes er Dogen i Venedig paa sit prægtige Slot og med sin Fyr-

Fyrstelige Hofstat ikke andet end en fornem Stats-
Fange. Regierings Collegierne ere enten bestandi-
ge eller ubeständige, saaledes er Rigsdagen i Sydsk-
land bestandig, men i Sverrig, Pohlen og Engelland
ubeständige, og sammenkaldes til visse bestemte eller
ubestemte Tider af de Personer, som dertil ere be-
rettigede; i Engelland haver Kongen alleene denne
Magt, i Pohlen og Sverrig, Senatet eller det lille
Raad, tilligemed Kongen. Af det regierende Col-
legium udnævnes de underlagte Collegier, og gives
meere eller mindre Magt.

Genevolds-Regieringen og Democratiet have
sin Grund i den menneskelige Natur og Lyst til Fri-
hed, derimod synes det, at Folket haver været tvun-
get til at underkaste sig den Despotiske saavel som
den Aristokratiskke, i begge behandles Undersaatter-
ne paa en slavisk Maade. Regieringen og Under-
saatterne frygte for hinanden, og i Aristocratiet
frygte de Regierende for dem selv indbyrdes. Adskil-
lige Exempler anføres paa den Aristokratiskke Regie-
rings Voldsomheder: " Configlio ai diei i Vene-
" dig er meere frygtet end den urimeligste Despot.
" Et ondt Menneske har kun nødigt at kaste en løs
" Seddel i de saa kaldte Løvehalse, og angive sine
" Medborgere for en Forseelse mod Staten; dette
" Raad lader strax den Beskyldte kaste i Forvaring,
" og som man er overordentlig mistænkelig og frygt-
" som, troes gjerne Anklageren, og den Angivne
" som oftest uskyldigen straffes. Hver Afsten efterseer
" man disse Sedler; hver Borger frygter for den
" tilkommende Morgen. En utroelig Mængde Spio-
" ner holdes, den blotte Mistanke er nok til Straf,
" og at være agtet og æret, ere Misgjerninger, som
" straffes med Landsflygtighed og Død. " Vi haabe,
at enhver Dansk, som læser dette samt de øvrige
Midler, hvorved den Aristokratiskke Regiering vedli-
geholdes, vil overbevises om den Monarkiske Regie-
rings Fordeele for Undersaatterne og langt større
Overeensstemmelse end nogen anden med den men-
neskelige Natur. Af sit eget Lands Historie vil han
tillige erfare, at ligesom Regieringen i Danmark
meere nærmede sig den aristokratiskke, erfarede Under-
saatterne de Undertrykkelser, som følge dermed, og
da vil han takke det vise Forsyn, som for det bøye-
lige og godhiertede Danske Folk bestemte den mo-
narkiske Regiering; Den mildeste blant alle, naar
Monarken er Monark som han bør, det er, sit
Folkes Fader.

I den 5te Afdseling kommer Hr. Schytte til
de blandede Regieringer, Marsagen til dem ere den
Frygt og de Mangler, som findes ved de enkelte; end-
ogsa den monarkiske, som ellers den fuldkommenste
af alle, haver sine. Man haver derfor villet gjøre
en Blanding af Monarkierne, Aristocratierne og
Democratierne, udtage de bedste af enhver, i det
Haab, at der af Blandingen skulde udkomme en fuld-
kommere Regiering end af de enkelte alleene. Denne
Regierings Natur er, at den højeste Myndighed er
ikke betroet til een Person eller een Klasse af Fol-
ket, men til adskillige Classer eller Stænder, og
Fuldkommenheden af disse Regieringer bestaaer deri,
at Majestæts Retterne saaledes ere uddeelte imellem
de Personer eller Classer af Folket, som have Deel
i Regieringen, at der er en Ligevægt imellem deres
Magt, saa at den eene ikke kan hindre den anden i
at befordre det almindelige Bedste, men vel om de
vil foretage sig noget, som strider derimod. Den
monarkiske og demokratiskke Regiering ere af alle upar-
tiske anpriste; som de bedste, derfor ere iblant
de blandede Regieringer de Monarkier de bedste, der
ere indskrænkede ved Folket. Engelland af alle be-
kiendte Stater haver været meest lykkelig i at ind-
skrænke Monarken, dog feyler endnu meget, førend
vi kan sige, at den er fuldkommen, Hr. Schytte vi-
ser ved denne Løylighed Forsatningen af den Spar-
tanskke, Engelske og Svenske Regiering. Mindre
lykkelig for Folket er den Regiering, hvor Monarkie
og Aristokratie indskrænke hverandre. Almuen i Po-
len ere Slaver. Monarken kan end videre indskræn-
kes ved et Senat, saaledes var Lycurgs Republik,
eller ved en Rigsforsamling, som fordm i Sverrig.
Aristokratie og Democratie kan indskrænke hveran-
dre. Ligesaa Despotisme formildes ved Monarkie.

De ældste Regieringer vare meestendeels Blan-
dinger af Hierarkier og Despotismer, som Exempel
anføres den Jødiske, siden samme kiendes af de til-
forladeligste Historier. Forfatteren bedømmer sam-
me haardere, end vi havde ventet os af en Mand,
som veed, at denne Regiering var indrettet af Gud
selv, og hvori ikke Moses, men Gud, var Regen-
ten. Vi vide derfor ikke, hvorfor Israelliterne
fortiene det Navn af en Flok vankundige Slaver,
i en Tid, da Vankundighed herskede over hele Ver-
den, de dyrkede dog den samme levende Gud, som
vi dyrke, imedens de klogere Egypter dyrkede en af-
død

bød Dronning under Billedet af en Koe. Regieringen kaldes i Grunden Republikansk, men voldsom, hvilke ere da de Voldsomheder, som Regieringen forøvede imod Folket, ligesaa siges Moses, at øve en despotisk Magt, hvilket efter Forsfatterens egen Definition paa en Despot neppe kan bevise; I det mindste finde vi ham aldrig at have behandlet sit Folk efter sin Villie og Indfald, aldrig at have dømt uden efter de Love, Gud, som den øverste Regent, havde givet. At Leviterne ikke underviiste de øvrige Jøder, var formodentlig, fordi deres Kundskab ikke strækkede sig videre end til Guds-Tjenesten, og meget klogere var den Tiid ingen Folk paa Jorden uden maaskee Chineserne, hvorfra skal man da formode om Leviterne, at de forsætlig lode den øvrige Deel af Almuen i Bankundighed, thi dette bliver dog Meeningen, naar Hr. Schytte siger: "Kan vel være, at den Vittigere fandt da, som nu, sin Regning ved at omgaaes med Bankundige." og "Leviterne forsømte Oplærelses Væsenet, saa at Jøderne bleve de dumme Folk i Palæstina, som de havde været i Egypten." Templens Bygning og Zirather, deres Sange og de saa Skrifter, vi have af dem, vidne dog ingenlunde om nogen særdeles Dumbhed, naar de lignedes imod de Tidens Klogskab. "Leviterne skulde eengang hvert 7de Aar oplæse Lovene for Folket, siger Hr. Schytte, og deri bestod det Fornemteste af deres heele Undervisning." Mon vi skulle troe, at Hr. Schytte ikke veed, at dette var allene en høytidelig Proclamation deraf og ikke Undervisning deri; 5 Moseb. 6 Cap. 6. 7. 8. og 9. v. viser hvorledes Undervisningen skulde skee. Vi

vide vel, at nogle nyere flygtige Hoveder have med en særdeles Skarpsindighed opdaget Jødernes Bankundighed i de ældste Tider, og i sær Voltaire med en ulykkelig Vittighed og latterlig Høfmod snart ved Sandhed og snart ved Digt søgt at bevise den. Bores oplyste Laudsmand er unægtelig fri for disse Fejl, men det smertes os, at de Voltairiske Fabler skal finde noget Skin af Understyttelse i saa ypperligt og grundigt Skrift, som nærværende.

Ved forenede Stater forståes en Samling af adskillige frie Stater, der have forbundet sig til at leve med hverandre under een Person eller eet Collegii Regiering, saadanne vare det achaiske og ætholiske Forbund, saadanne ere de 13 Cantons i Schweiz, og de 7 forenede Provinkker i Nederlandene. Det tydske Kejserdømme bestaaer af meere end Hundrede smaa Stater, men sammes forskellige Regierings Former give dem forskellige Grundregler, dersom forenes de vanskelig, og regieres endnu vanskeligere. Naar store Stater skal forenes, saaledes, at een Villie behersker dem, saa ere kun 2de Midler muelige: Enten maa der være en almindelig Forsamling af Staternes Repræsentanter, som med fleeste Stemmer afgjøre de offentlige Sager, saaledes er det i Engelland, eller og Regenten maa forene de adskildte Staters Villie i sin egen Person, som skeer ved at gjøre sig til Monark, og saaledes forenes Danmark og Norge.

(Slutningen i næste Nummer.)

Kritiſke Journal.

No. 21. ————— 1773.

Slutningen af den i forrige No. afbrudte Recenſion over Staternes indvortes Regiering af Andreas Schytte, offentlig Lærer i Statsvidenſkaberne ved Sorøe Ridderlige Akademie, Førſte Deel, med Devife: hvor Kundſkab herſker, der er baade Raad og Mod. Kjøbenhavn. Paa Gylde og Ahls Forlag, 1773. 443 Sider i ſtor Octav.

Den ſidſte Afdeeling handler om Staternes Grundſtøtter, ſom ere: Religion, Kierlighed til Fædernelandet, Ære, Frygt og Lighed. Nogle af diſſe ere lige nødvendige for alle Stater; andre igien tiene meere til at grundfæſte een Regieringsform end en anden, Til det førſte Slag regnes Religion og Kierlighed til Fædernelandet. Til det andet Slag henføres Æren i Monarkierne, Frygten i Deſpotiſke Stater, og Ligheden grundet paa Dyder i Monarkierne. Staterne behøve nødvendig en Mængde Underſtøtninger, ſom rette ſig efter de adſkillige Omſtændigheder, hvori de befinde ſig, Exempel derpaa tages af 3de meget forſkiellige Stater, Schweiz, Holland og Preuſſen, hvoraf Schweiz underſtøttes allene ved Dyden, Holland ved Kunſter og Handel, og Preuſſen ved ſin Krigsmagt.

Religionen er alle Staters fornemſte Grundſtøtte, hvilket adſkillige gamle Viſe have indſeet. "Menneſket er født til at have Religion," ſiger Forfatteren, "det har den nødigt, om det aldrig var ſkabt til et Liv efter dette. Var dette raſende lidet Dyr ikke ombundet med Religionens stærke, men milde, Kieder, maatte vi hellere ønske, at

"leve imellem Løver og Tigre, end boe blandt vore Lige." Folkenes forſkiellige Tænkemaade om GUD og de hellige Ting, henføres af Theologerne til fire Klaffer eller Hoved-Religioner, nemlig: den hedendiſke, jødiſke, chriſtelige og mahomedaniſke. Deraf angives den hedendiſke, at have de meeſte Tilhængere, og derpaa er ingen Tvivl, men at ſamme ſkulde udgøre de Trefierdedeele af Jordens Beboere, og de øvrige trende Religioners Tilhængere ikkun een Fierdedeel, er i vore Tanker for meget, derſom Hr. Schytte vil tilſtaa os, at en Fierdedeel af Aſiens Indvaanere ere Mahomedaner.

Anledningen til Afguds-Dyrkelfen viſes, det Mærke, hvori Religionen var indhyllt, de gamle Philoſophers Meening om GUD, hvis Forſkiellighed er et af de ſørſte Beviſer for Aabenbaringens Nødvendighed. De Viſeſte iblant dem havde udfundet, at der var kun en eenediſt GUD til, blandt diſſe var Plato, ſom dog derhos ſagde: Det er ubilligt, at vi, naar vi førſt have ſaaet Kundſkab om den hele Verdens Fader, ville aabenbare ſamme for Mængden. Mængden forblev altsaa i den tykkeſte Bankundighed, og ingen Dyr er ſaa ringe, ingen Steen eller Stub ſaa foragtelig, at jo fornuſtige Menneſker have tilbedet den, og de, ſom agtede ſig noget klogere, den Aand, de troede at være deri.

Hr. Schytte igiennemgaaer ved denne Lejlighed den hedendiſke Gudſtjeneſte, deres Guder, Ofringer, Templer, hellige Løge og Teſter, ſaa fuldstændig, at en abstract Statiſt maaskee vil synes, han opholder ſig for længe derved, men uden at tale om

om den Behagelighed, hvormed dette er skrevet, det levende Foredrag, de beviisende Exempler og de sindrige Anmærkninger, som gjøre dette Stykke ligesom heele Skriftets lærerigt og underholdende, saa er Kundskaben om den hedenske Religion uundværlig for enhver, som vil forstaae de forløbne Tidens Historie, som vil bedømme de da værende Staters Regiering, Indretninger og Love, og som af ældre Tidens Erfaringer vil udbrage Kundskab og Wiisdom for de nyere. Han kommer derefter til den Christelige Religion: "Den evige Wiisdom forbarmede sig over Jordens forvildede Beboere, Mattens Mærthed slogtede paa hastige Vinger: Morgenrøden udbredte sit Skin. Stierne, disse baade veylevende og forvildende Klarheder, tabte deres Glans: Solen opstod, og den opstod med Herlighed." Christenheden blev bekiendt for Folkene, i Begyndelsen undertrykket, forjædet og forfulgt, men siden æret og beskiermet. Derefter viises hvorledes den christelige Religion blev af Geistligheden brugt som et Middel til at herske over Regentere og Undersaatter, Pavernes Opkomst, Silvert og høyeste Magt, dens Grund-Støtter, saasom: Folkets Dankundighed, Munke-Ordener, den canoniske Ret, Korstogene, Inquisitioner, Egteskabs Ophævelse blandt Geistligheden &c., dens Svækkelse som reiste sig af dens indvortes Fordervelse. Af Petro Baldo blev Pavedømmet først angreben, derefter af Wilkes og Huß, indtil Luther i det 16de Aarhundrede indførte Reformationen, som efter meget Blods Udgydelse blev offentlig tilladt i Tydskland, og deraf hastig udbredte sig til alle omliggende Lande.

Af de almindelige Statens Støtter er Religionen upaatvivleligen den fornemste, Kundskab om en allesiedsnærværende og alseende Gud, som straffer Laster og belønner Dyder ey allene i dette men i et Liv efter Døden, udretter langt meere end Frygt for Mennesker, for hvis Dyrke Forsæller let kan skindes, og Lovgiverne, som snart mærkede dette, opfandt Religioner, som passede sig paa Folkeslaget; de Dancks Dithin lovede sine tappre Stridsmænd Misd og Flesk i Walhalla; de finere Græker beskrev de Elisæiske Marker med de meest henrykkende Udtrykke, og Mahomeds Paradis er indrettet efter hans Landsmænds Smag. Men til at gjøre Regentere og Undersaatter fuldkommen lykkelige, til at grundfæste Staten paa de allervisseste Støtter, er ingen Religion bedre skicket end den christelige; dens

store Fortrin for alle andre sætter Hr. Schytte i saa klart et Lys, beviiser det saa syndigt, saa værende, at et Udtog deraf allene vilde være at svække det, og er saa meget meere unødvendigt, som vi vist vente, at alle vore Læsere mere end eengang giennemlæse Skriftet selv.

Den næste Staternes Grund-Støtte er Kierlighed til Fæderlandet. "Ved Fæderlandet forstaae vi ikke den Stat, hvori vore Forældre have levet eller vi ere fødte, men den, hvori vi ansees som Borgere." Efter denne Definition synes det som Forfatteren vilde, at den sidste skulde egentlig være Gienstanden for vores Kierlighed, og om man folgelig var født og opdragen i et Land, men siden optaget som Borger i et andet, skulde det sidste egentlig være Fæderlandet. Vi troe derimod, at det første Land eller dets Indbyggere beholder altid et uovervindeligt Fortrin i et hvert dydigt Hierte, og vi bestyrkes deri af det Forfatteren fort efter selv anfører om de Pligter Taknemmelighed paalægger imod det Folk, hos hvilket vi i den magtesløse Barn-dom have usforkyldt nydet Beskyttelse, Føde og Underviisning. Staten fordrer af os, at vi skal elske dem høyere end os selv; endskiødt denne Paastand er stor, saa er den ikke ubillig, ingen Stat kan bestaae uden den, og naar Statsforfatningen giver Borgerne lykkelige, saa er denne Kierlighed naturlig, utallige Exempler af Historien beviise det; man elsker da Staten saa høyt, just fordi man elsker sig selv. Kierlighed til Fæderlandet kan findes i alle Stater, i de Monarkiske falder den paa Regenten, i Republikkerne paa Regieringen, i ingen kan den tvinges, i alle fortienes.

Naar Vren skal fortiene Navn af Grundstøtte i Staterne, maa den have en Blanding af Religion og Kierlighed til Fæderlandet, og dette er den sande Vren. Den falske er ifkun Skyggen deraf, den bestaaer i Indbildning, forandres med Moderne, og er farligere i Staterne end Lasterne selv. Vren og den Vren modsatte Skam, siger Hr. Schytte videre, ligge i andre Menneskers Domme over vore Egenskaber og Handlinger. Deraf maae nødvendig flyde, at ingen Regiering kan uddele Vren efter Lykke. Ikke desmindre da Vren er saa virksom paa Menneskene, have Regentene opfundet Vrens Navne, Embeder, Titler, Adelskab, Rang, Ordener, og

uddeelt dem som Belønninger for virkelige Dyder. Ved denne Lejlighed viises, hvilke disse Væs-Tegn sædvanligst ere, hvorledes de bør uddeles, og af adskillige Exempler de store Ting, som derved i alle Tider ere udrettede. Vi maa tilsiage, at vores Begreb om den Ære, som en Regent kan uddeele, er meget ringe, og vore Tanker om den dydige Gjerning, som udrettes i Haab af sliq Belønning, meget usfordeelagtige. Historien viser os, at et heelt Folkes Domme i visse Begivenheder have været grundfaste; i Dag æres Friheden, og i Morgen Tyrannen. Hvo kan da vente noget godt af de Handlinger, hvis Drivesieder er saa vaklende. Den sande Ære er i vore Tanker: at æres af Gud: at han dommer vore Handlinger at være gode; vi sige med Sallert:

Mein wahrer Ruhm sey meine Pflicht

Der Ruhm vor Gottes Angesicht — —

og Maaden at opnaae denne, kan ikke være nogen sand Christen ubekendt, vi troe derfor heller ikke, at Væs-Tegn kan udrette noget godt, uden hos Hedninger, som i Mangel af sande, maa betiene sig af falske Grunde til at styre det uregierlige Menne- ske; og da Stats-Videnskaben er almindelig saavel for Christne som Hedninger, saa er Hr. Schytte besøgt til at viise alle brægelige Midler til Folke- nes Regiering; men ingen tvivle paa, at han, som er en christelig Philosoph, jo selv indseer det Barn- agtige i det Stempel som paasættes, hvorved man vel kan vinde Rang, men aldrig Ære; det Foragte- lige i den Dyd, som udøves i Haab om Ære; Fol- kets gode Domme, eller anden Betaling; og det skadelige for en Stat, hvis Borgere ere komne til denne onde Vane. Han undskylder derfor ogsaa dette Middel dermed: "At Menneket hænger saa" meget af Sandserne, og at Statsmanden maa "tage Menneket som det er." Det er sandt, han maa tage imod det som det er, men han maa daglig søge at forbedre det. At viise det anden Belønning for dets dydige Handlinger, end: Un- derhold, Beskyttelse og den Trost at have gjort sin Pligt, betalt Staten sin Gæld, er at forværre det.

Paa Liighed imellem Borgerne er den republi- canske Regiering grundet; men just fordi denne Liig- hed umuelig kan vedligeholdes, siden Fødsel, Rigt- dom, Forstand, Ansæelse, Styrke, Giftermaal og hundrede daglige Begivenheder gjøre Borgernes Liig-

faar ulige, just derfor, maa en overdreven Kunst og uniennesskelige Voldsomheder bruges for at bevare Regierings-Formen. Athenen, Sparta og Vene- dig give herpaa overflødige Exempler.

Despotiske Stater grundes allene paa Frygt, om denne er størst hos Despoten eller hos Folket bliver nok et Spørgsmaal; vist er det, at begge have største Føye til at frygte hinanden. Forsfatteren viiser saa fuldkommen Regentens Ulyfsatighed, naar hans Magt allene grundes paa Undersaatternes Frygt, at enhver Læsere sikkerlig siger som Phala- ris: Tusinde Gange heller være Underdan af en Ty- ran, end selv være det.

Dette er i største Korthed denne 1ste Deels væsentligste Indhold. Det Nyttige og Skønne deri er saa meget, at vi Lidet eller Intet deraf have kundet anføre, af Mangel paa Tid og Rum; enhver Læser (og vi ønske det læst af alle) vil paa alle Si- der overbevies derom. Sproget er reent og rigt; Stilen fyndig; Tankerne rigtige, sammenhængende og i beste Orden; Fordraget levende og behageligt; kort sagt: Skriftet er, saavidt vi skønne, et Me- ster-Stykke, som giver sin Forsatter og heele Natio- nen Ære. Den største Mangel derved er, at vi ikke have den første Deel; ligesaa meget fik vi af Sneedorfs borgerlige Regiering, ligesaa meget af Mollmans Almindelige Historie og tvende Deele af Guldbergs - - - Dette Vandheld er truffet Videns- skaberne i Danmark med mange brave Mænd. Vi ønske Hr. Schytte høyere Alder, større Lyst og hedre Tid end forbemeldte Mænd, til at fuldføre et saa fortreffeligt Skrift.

Philareti Reise til Dydernes Æ. Forsattet af den Kongel. Svenske Hof-Cankler Dahlin, og nu paa Dansk oversædt. 8. Aabv. 1773. Trykt hos Svare. 80 S.

Med al den Agt vi have for Dahlins Navn og Fortienester, maa vi dog bekiende, at vi troe, hverken Literaturen eller Sædelæren havde tabt stort, naar end dette Skrift aldrig var bleven oversædt.

Allegorier ere i Almindelighed af de behageligste Indklædninger; men naar de skal kunne betalde, maa de være gode, d. e. de maa i alle Deele passe sig til deres Næmne, og Allegorien maa herse heel igiennem uden at blandes med abstracte Sandheder. Just dette er det, man savner i denne Allegorie, hvori Dyderne og Lasterne nu vises, som virkelige Personer, og nu atter omtales gandske abstracte. Ja, Allegorien er i og for sig selv urigtig. Skal man forbinde rigtige og tydelige Begreber med den, saa bør Dydernes De bemærke Dydens hele Herredømme, d. e. alle Dydiges Tænke- og Handlemåde. At opholde sig paa Dydernes De, heder da, at være dydig o. s. v. Forfatteren giver os altsaa ikke det fordeeltigste Begreb om sig selv, naar han slutter sin Rejsebeskrivelse med, at drage fra Dydernes De, og hjem igjen: og det uden at lade mærke mindste Regn til Fortrydelse derover; da han dog selv lader sin Ledsager paa Den klage over, at denne i sin Ungdom havde forladt dette Sted, og nu agtede at forblive der sin Livstid. Ydermeere er Forestillingen urigtig, naar næsten den hele De beskrives som beboet af alle Laster og Daarligheder, og kun eet Slot ommeldes, hvor endelig Dyden boer.

De personificerede Laster og Dyder beskrives for største Parten gandske efter de sædvanlige Sindbilleder om dem, saa at endog her savnes Opsindelse og Nyhed, hvilket tillige med en udtrukken hver dags Stil, som hist og her bliver precieus eller svulmer, hvor den skal hæve sig, gjør Læsningen heelt igiennem næsten utaalelig. Tryk og Papiir, som er fuldkommen saaledes, som man pleyer saae

den af Hr. Svares Trykkerie, bidrager da ikke heller til at gjøre Skriftet behageligere.

Oversættelsen, saavidt vi uden at have Originalen ved Haanden kunne skønne, er troe, og saa flydende, som Originalen haver tilladt. De Vers, denne sidste overalt er blandet med, ere oversadte og aftrykte Linie for Linie, men synes at have mistet alting med Staveljemaalet og Rimene, da de ikke indeholde nogen taalelig Poesie.

Oversætteren nævner sig under Tilegnelsestiftet til Kronprindsen: J. E. Stork.

N.

Den brave Danske Drammatiske Journalistes Eftermæle. 8. Kjøbenhavn, 1773. Trykt hos August Friderich Stein. 8 Sider.

Den stakkels Mand, som formodentlig er Forfatter til dette lille Skrift, haver nu Ferier, deels fordi det er Sommer, og deels fordi Theatret staaer under Reparation; og som der nu Intet er at fortjene med at flytte Coulisser, hidse Dækkener og deslige, saa kan man jo gierne unde ham den ringe Skilling han kan have havt for at raabe offentlig et Hye ham! efter en brav Mand. Vi sige altsaa Intet meer om dette halve Ark Maculatur, end at vi anpriise Forf. hans eget Motto til Efterlevelse for Fremtiden: "Kryb og tie!"

S.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiſke Journal.

No. 22. ————— 1773.

Skrivelse til Forfatterne af den Dramatiſke Journal angaaende deres udgivne No. 20. og 21. i Mæret 1773. 8. Kjøbenhavn, den 5 May 1773.

Vi bedømme ikke dette Skrift, da vi ikke have tilkjøbt os Rettigheden dertil, imedens Forfatteren haver ladet det udgive gratis, men da Forfatteren (ſom underſkriver ſig M. R.) er den eenſte af den dramatiſke Journals offentlige Modſtandere, (om man egentlig tør kalde ham ſaaledes) ſom man kan tale fornuſtig med; ſaa vil vi dog fremsætte vores Meening, angaaendes Indholden af dette Skrift.

Forfatteren beſkylder de dramatiſke Journaliſter for Partifkhed i Pebersvendenes og Kierlighed uden Strømperſ Bedømmelſe, da de have tillagt Publicum en ſlet Smag formedelſt dets Ligeegyldighed mod Hr. Ewalds Fortienelſter og dets uſkionſomme Biſald i Hr. Weffels Burleſke. Gierne tilſtaaer vi, at det er vel haardt at beſkyldre et heelt Publicum for en ſlet Smag; men, du ſtore Apoll! hvad Epithete ſkal man tillegge den Smag, ſom kommer Folk, (ſtudeerte læſte Folk) til at klage over Uforſtaaelighed i det reeneste poetiſke Sprog; at offentlig tilſtaaer, at de helſt læſe ſaadanne Vers, ſom de ſtrax kunne forſtaaer ſaa godt ſom ſolut Stiil, o. ſ. v. — Er det da den gode Smag, naar man bedømmer hele ſtore Digte efter enkelte Steder; naar man roſer en Komœdie f. Ex. for eet Indfalds Skyld, eller laſter den heele Don Ranudo, fordi de Ord: Det kalder jeg Spanſk! ere for tidt igientagne? — Har Journaliſterne da begaaet ſaa forſkrækkeligt et Crimen læſi Publici, naar de ſige: at Indſigt, Kritik og Smag endnu ikke er almindelig hos os? Maaden,

hvorpaa denne ſamme dram. Journal i Almindelighed er antagen og bedømt hos os, og alt det, hvad vi i Anledning af ſamme have hørt og ſeet (adſkillige og ſaa ſølt) er jo et mathematifk Beweis paa denne Sætning. Haver Journaliſterne nægtet, at der findes Folk af Indſigt, Kritik og Smag iblant os? Eller have de ikke kun klaget over, at der ikke er nok af ſaadanne? Hvad have de ſagt andet, end at de fleſte lœ af Erteſkaalen og den halte Skræderdreng i Kierlighed uden Strømper, og at derimod en almindelig Lavshed herſkede ved Steder, ſom ere Meſterſtykker i det komiſke og burleſke? Vi, og ventelig alle, der have givet Ngt derpaa, have mærket ſamme uſkionſomme Biſald i alle Lyſtſpil. Det tilkommer ikke os, at ivdlade os dybere i denne Materie, eller underſøge, hvorledes denne Fejl hos vores Tilſkuere kunde rettes. Ikke heller tilkommer det os at lære Skueſpillerne, hvor daarlig den Forſængelighed er, altid at ville opvække Latter; at det er utilladeligt for dem, at ville gjøre en Role meere comiſk end Autor haver gjort den, ved at overdrive Spillet ſaaledes, at al Natur taber ſig. o. ſ. v. Men dette tør vi ſige: At det latterlige i et Lyſtſpil bør ligge i den Maade, paa hvilken de indførte Perſoners Handlinger og Tænkemaade foreſtilles, og ikke i enkelte Indfald eller ſirøede Grimacer eller Krumſpring. Derfor afſkaffer den gode Skueplads den hele Sværm af ſaa kaldede lyſtige Perſoner, eller overlader dem kun nogle korte Scener at viſe ſig udi, og derimod ſætter Hovedperſonerne ved deres Affecter og deraf flydende fornuſtſtridige Forhold i den urimelige Situation, at de belees af Tilſkuerne, og i dem Daarlighederne.

Hr. M. R. ſynes at laſte Hr. Ewald, fordi Betienterne i ſomme Scener ſtaaer orkeſløs, men vi ved

veed ikke rettere, end at det bør sig saaledes, naar Herskabet selv taler med hinanden. Neppe vil han nægte, omendstisnt han ikke haver meldt noget derom, at Hovedpersonerne i Pebersvendene jo komme i latterlige Situationer nok. Naar Pedanten, fuld af sin Chries Ypperlighed, og heel ukyndig om Verden og Mennesket, beder den yderst opbragte Leander, at levere hans Bæv til Leonore, naar han en anden Gang vil fornøye Selskabet med Akrostiker og Anagrammer, og af Mangl paa andre Tilhørere tager til Laffe med Tieneren og Pigen; naar Argantes glæder sig over, at han udstiendes, da det vil indbringe ham nogle Daler; naar Leander falder til en latterlig Udspreddelse, og omsider til allehaande daarlige Anslag, af en fremfusende Elskovs Hidsigthed eller deslige. Da er det, at man seer Daarligheder fremviist fra den latterlige Side. Her bestaaer det latterlige ikke i vittige Indfald, men i Handlingernes Urimelighed, som, til liden Værd for den menneskelige Forstand, er virkelig i Naturen, og, som ikke er overdreven meere, end der behøvedes for at giøre Maleriet kiendelig og fremstikkende.

Hr. M. R. siger fremdeles, at nogle Personer, som maaskee kunde være indtagne imod Hr. Ewald, ere ikke Publicum. Ret! Men Hr. M. R. veed ventelig ligesaa godt som vi, hvor stor Indflydelse nogle Personers Dom tidt haver paa Mængden, som hos os endnu er for magelig eller for uskikket til selv at dømmes, og som troeligen igientager, hvad en god Ven, eller Gen, som holdes for kyndig, behager at udlade sig med. Exempler ere forhadte, vi anføre derfor ingen, men enhver vil let falde paa meer end nok, af vore Tidens polemiske Litteratur-Historie. Maaden at fælde et Theaterstykke paa hos os er bekiendt nok. Førend det bliver opført første Gang, gaaer man omkring i Selskaber og paa Kafkahusene, og udlader sig med at have seet det i Mspt. eller at have hørt andre, der have seet det. Man forsikkrer, det duer ikke. Naar det da er opført, saa tager man et Par Stæder, som man husker, omklæder dem, saa godt som man kan, for en Deel gabende Tilhørere, og giør dem til det dummeste, afsmageligste Løve i Verden; kan man ved Tiid og Lejlighed forsyne sig med et Par vittige Indfald, og anbringe dem med det samme, saa har man vundet Spil, og kan være forvissat om, at ni Tiende Deele af Tilskuerne ved anden Forestilling vil finde Stykket utaalelig, og at altsaa Forfatteren 3die Aften

vil have den Fornøvelse at see et tomt Huus. Vist vilde det falde os vanskeligt, at giøre disse Machinationer juridice bevislig, men vi beraabe os paa enhver Hukommelse og Selvbevidsthed, om vi sige sandt eller ey. Derefter heder det da naturligviis, at hele Publicum forkaster Stykket, og saa maa den gode Forfatter lade sig noye med at henstyre sin Sag til Efterverden, som skal belønne ham et Par Sneve Mar efter hans Død, for den Værd, at have arbeidet for Juret for den nu værende Slægt.

Til sidst vil Forfatteren bevise, at den dramatiske Journ. haver Uret, at finde Hr. Wessels tosfede Jydedreng ansædelig, vi troe og, at dette Udtryk er heel uskyldig, men var det værd at fylde en heel Side med det.

Sluttelig maa vi tilstaae, at omendstisnt vi ikke ere af Hr. M. R.'s Meening i alle Ting, saa dog agte vi ham overmaade, da han haver viist, at man kan skrive et Stridskrift, ja endog forekaste en Forfatter en meget slem Feil, uden alligevel derfor at gaae uden for Belansthændigheds Grændser, som enhver Skribent bør holde sig i, naar han ikke har med Pøbel at bestille.

Akebar den Store, eller Landsfadern. Et Original Heroisk Skuespil udi 3de Optog af Henrich Petersen Molde. 8. Abhv. 1773. Trykt hos Høecke. 84 S.

Mogulen Akebar haver ved sin Felttherre, Emiren Lahor undertvunget Kongeriget Decan, og dets Dronning Candé er ham tilbragt som en Fange. Meget ved egen Eftertanke, men meest ved Medlidenhed over den smukke Candé, fortryder Akebar sin forrige Erobrerlyst, og beslutter at aftakke Krigshæren, saasnart den ankommer, og at anvende sin øvrige Regieretiid paa Landets Forbedring, den han allerede, medens Felttoget varede, haver begyndt paa. Folket er misfornøyet over endeel af hans Indretninger, som ere imod dets Bedtægter og Fordomme, og denne Misfornøvelse betiener Mogulens ældste Søn, Johan Gie, sig af at besmykke

smykke den Hersekelyst hos sig selv med, som ægger ham til Oprør mod Faderen. Emiren tilskynder ham end mere at svinge sig paa Thronen, og de aftale omfider at lade Mogulen myrde, og derefter at rykke med Krigshæren ind i Staden og fuldføre Revolutionen. Een af Morderne redder Mogulen, og Rebellerne falde i Akbars Hænder, som lader dem henrette, men sparer Sønnen paa Folkets Forbøn, hvilket til Mogulens Fødselsfest just er forsamlet.

Vi vil ikke nægte, at jo denne Historie kunde være beqvem nok til et godt Skuespil, naar den kom under et Genies Bearbejdelse; men saaledes som Hr. M. haver behandlet den, vil den neppe kunde udholde endog den lemfældigste Kritik.

Hovedfejlen ved Stykket er, at de virksomme Personers Beslutninger og Handlinger ikke noksom forberedes ved Tænkernes Udvikling. Akbar selv er den eneste, hvis Tænkemaade man nogenledes kan gjøre Reede for; men Prindsens og Emirens komme derimod des brattere ind paa Tilskuerne. Allerede i første Optrin tale de om deres Forehavende, som altsaa maa være besluttet, førend det Tog paa Decan. Man faaer i deres kolde Samtale paa eengang at vide, at Jehan Gie vil støde Faderen af Thronen, og det er alt, hvad hele Stykkets Hoved-Indhold bliver forkyndet ved. De følgende Scener i Steden for at bringe os nærmere til dette Foretagendes Udførende, handle om andre Ting og lade os tabe de to Oprørere reent af Sigte.

Havde end den udødelige Shakespear ingen anden Fortieneste, saa burde han dog læses og studeres, allene for hans Konst at lade de største Begivenheder gaae for sig, fra deres første Oprindelse af, for Tilskuerens Øyen, og vore fra Grad til Grad indtil Fuldbyrdselsen. Derved at man seer saadanne store Tildragelser gaae skridtvæis frem, uden at noget Mellemtrin fattes, og alt dette dog kun i det Tidrum Skuespillets Forestilling varer, derved bliver just Nysgierrigheden idelig opvakt, og idelig tilfredsstillt, lige indtil Slutningen, hvor man da overseer hele Sammenhængen og forlanger Intet meer.

Vores Forfatter haver ladet legge for megen Tvang paa sig af Historien, og forstaaer ey endnu at sammentrænge Begivenhederne i et mindre Rum, at udelade alt Uvedkommende, og derved at sætte alt, der bør vides, i et klart Lys, som ikke kan tilvejebringes uden just ved dette Sammentrængende, hvor det eene Forsald oplyser ved sin Nærhed det andet.

Indtil Midten af den anden Act gaaer alligevel Stykket temmelig ordentlig, men der haver Forfatteren ikke vidst at betiene sig af de Hjælpermidler, som han dog selv haver tilberedt. Den Maade han lader Mogulen redde paa, er en sand Deus ex Machina. Han lader nemlig een af Morderne, som vi slet intet kiende til, af Grunde, som vi lige saalidet blive underrettet om, støde til Mogulen med Skafet af Dolken, og efter han er falden, (thi han veed strax at finde sig i dette Spil) føre de andre bort med sig. Man seer strax, at alt dette gaaer for sig, man veed ikke hvorledes, og at denne Udvej er under al tragisk Værdighed, samt hvor løyerlig det maa være efter alle disse Anstalter; efter Mogulen, som veed, han skal myrdes, og med en ubegribelig Stoicismus, bereder sig til Døden; efter maskerede Bevæbnedes Ankomst; Mogulens Fald og de Tilstædeværendes Klageskrig; efter alt dette, at høre Akbar, liggendes paa Gulvet, sige: "Lys" flaaer eder til Roelighed — jeg er ikke død." Ligesaa urimelig falder det, at ingen af de to tilstædeværende Personer tænke paa at forsvare Mogulen, men staae og sfiende med Morderne, med Armene over Kors. Forfatteren haver ladet Mogulen blive advaret om Rebellionen mundtlig og skriftlig. Mogulens Kammertiener haver hørt paa Prindsens og Emirens oprørske Samtale, m. m. og alt dette haver han ikke betient sig af, til at sætte sin Akbar i Sikkerhed, hvilket dog havde giort langt bedre Virkning end denne Katastrophe, som er utaalelig latterlig, indtil i de mindste Omstændigheder. Den tredie Akt er egentlig kun et Anhang, thi Rebellernes og Prindsens Straf er kun en Vie-Omstændighed, som neppe burde indtage et Par Scener.

Af de sex Personer, Stykket har, ere kun tre vrkesløse, og bidrage ikke det Ringeste til Hand-

Handlingens Fremgang eller Knudens Oplosning. Den Andeel Princesseu har i Akbars Tænkemaade er allerede bestemt, førend Stykkets Begyndelse; Abulgasi, Statsministeren, (som han kaldes) be-
stiller ikke det Ringeste, og de Raad, han giver, kunde Mogulen, uden at være Heremester, selv hitte paa; og Kammertierenen Ablaqui er ikke allene gandske overflødig, men endog høystvæmmelig. Han snakker dumt, og naar han vil skiemte (thi Forfatteren troer, at de uden dette Kryderie aldrig vilde udrette noget til den Lastefuldes forbedring) fremkommer han med det koldeste, afsmageligste Tø, vi nogentider have læst.

Overhovedet tale Personerne de fleste Tider et meget plat Sprog, langt fra al theatralisk Styrke, og dialogisere i Almindelighed stet. Akbar, Cande og Abulgasi tale ikke, men afhandle; og naar Prindsen og Emiren ere sammen, skuide man sværge paa, det var et Par Musketerer, der taiede, for Exempel: Side 7. Johan Gir, "Jo, jo, Emir" Cahor! du kommer just hjem i den rette Tid. — Side 8. Emir Cahor: "Naa, det gif an, just

"dette eene fattedes til at givre ham fuldkommen" daarlig. " o. s. v.

Vi kunde forsøge disse saa Anmærkninger med mange flere, besynderlig over det ravgale Costume, f. Ex. naar Folket tilbeder Mars i Moskeer, og alligevel ere Mahumedaner, og deslige, men det anførte er ventelig nok til at vise, at Forfatteren ikke saa synderlig haver raadet God paa "den" Mangel, vores Fædreland haver paa originale "heroiske Skuespil. Lidt og Godt er et ypperligt Mundheld, ligesom det: Bedre Intet end stet.

Imidlertid forekommer det os dog, som Hr. M. med Tiden maaskee kunde frembringe bedre Skuespil, naar han først haver gjort sig noye bekiendt med de bedste udenlandske Theater-Digtere, og med Lære-Skrifterne over de skionne Videnskaber. Men frem for alle Ting med det menneskelige Hierte og dets Affecter, og endelig med Skuepladsen selv.

S.

Kritiſke Journal.

No. 23. ————— 1773.

Forsøgende Naturlære, af Franſk oversadt af Andreas Hammer, Candidat i Theologien, Elsker af philosophiske, mathematiske og physiske Videnskaber. Tome. I. Kjøbenhavn 1772. Trykt hos Paul Herman Høecke, stor 24 Ark med 2½ Ark Fortale og 12 Kobbertavler, in 8.

Skal Naturlæren nogentid blive, hvad den egentlig er, nemlig en Veyviser for enhver Konstner, der omgaaes med Legemer, saa maa den nødvendig gøres forstaaelig for den almindelige Mand. Saa fortient ogsaa en Bartholin, Horrebow, Kragenstein og andre, har gjort sig af Naturlæren i Danmark, saa manglede vi dog en Haandbog af den Slags, og det er derfor at Hr. Hammer har leveret os denne Oversættelse.

Den Nytte, som den første Lærebog over en Videnskab nødvendig maa gøre et Sprog, bliver og i vore Tanker større af en Oversættelse end af en Original. En Oversætter er forbundet at overdrage et hvert Træk i hans Original til sin Copie, og har altsaa Lejlighed at berige Sproget med mange dristige Vendinger, da derimod en Original-Skribentielden gaaer uden for det almindelige, naar han ikke ellers har nogen besynderlig Drift dertil. Naar man videre betænker den store Vanskelighed, som der er ved at indlegge sig Værelse blant den lærde Verden, ved at skrive en Lærebog, saa vil man endnu mere være Hr. Hammer forbunden for denne Oversættelse.

Den første Vanskelighed ved dette Arbejde maatte uden Tvivl være Valget af en Original. Forfatterne til de mange Lærebøger, vi have i forskellige Sprog, har gierne, naar de har forstaaet Mathematik, skrevet for uforstaaelig for Begyndere, og naar de, som for det meeste lidt eller intet har forstaaet deraf, saa har de bedraget deres Discippler med en ufuldstændig og falsk Undervisning, og opholdt dem med Spilleværk. Den Forfatter, Hr. Hammer har valgt, Hr. Sigaud de Lafond, og som man har glemt at nævne paa Titelbladet, gaacr Middelvægen saa lykkelig som nogen. Han foredrager næsten overalt de rigtigste Begreb af en brugbar Naturlære med en Værdighed, som anstaaer en Naturens Præst, og han betiener sig saa meget af Mathematiken til hans Hensigt, at Læseren vil erkende, at en allene almindelig Kundskab om Naturen ikke er tilstrækkelig, og at en sand Physik er umuelig uden meere Indsigt i Mathematik. Man vil ventelig ikke fordre af os, at vi skal bestyrke vor Dom med et Udtog af et Compendium, vi vil i den Sted allene gøre nogle Erindringer over nogle faa Steder i dette Skrift.

Naar Lafond §. 1. siger: "Naturlærens Dye" meed er at give Kundskab om alle de materielle Ting, som henhøre til Verden, saa er dette ingen Forklaring paa Naturlæren, men paa Natur-Historien, nemlig over den som er meer end et blot Register over Naturens 3de Riger. Naar det heder videre: "Dens Forsæt er at udfinde disse Tings Natur, Egenheder, og de adskillige Forbindelser, de staae i med hinanden, " saa er dette alt for ubestemt

stemt til, at en Begynder deraf kan oversee Naturkyndighedens hele Strækning. Men denne Fejl har han fælleds med mange andre.

Mange af dette Slags Skrifter see ikke skiel- den ud som en selvskabende Metaphysikers Lære, og ey som man skulle vente dem fra en Fortolker af Natu- rens store Bog. Naturkyndigheden har, i vore Tænkter, en historisk og en philosophisk Deel, naar Natur-Historien har beskrevet de Ting, som fore- komme, efter Synet og de derved bemærkede Phæno- mener, saa undersøger Naturlæren begge Deele. Man vil vide Væsenet til de Legemer, som existere, og Marsagen til Phænomenerne, og heri bestaaer den philosophiske Naturlærers gandske Forretning. Han opfylder denne foruden ved Erfaringer og For- søg, tillige ved Hielp-Videnskaber, ved Chymie, Anatomie og Mathematik, de begge første lære ham Legemernes Væsen, og den sidste opdager ham de Love, hvorefter Legemer virke paa hverandre, og hvorledes Phænomenerne følger deraf. Det er vel sandt, at forskiellige af dem, som skulle forklares af Bevægelses Lovene, alleene kan forklares ved Chi- mien, som egentlig skulle blot forklare Legemer- nes Væsen, men dette er en Ufuldkommenhed af den første. Imidlertid bliver det vist, at den vir- kelige Naturkyndighed har kun en mathematisk og en chymisk Deel, og alt andet er Snak eller System- magerie. Lafonds Plan stemmer temmelig overeens hermed, omendskiønt han ikke har udviklet den paa den Maade. Dette første Bind af hans Forelæs- ninger indeholder det meeste af den mathematiske Deel af Physiken, nemlig: Dynamiken, Geosta- tiken og Hydrostatiken; det andet Bind skal inde- holde Arostatiken og den chymiske Deel af Natur- Læren.

Legemernes almindelige Egenheder, som han forudskikker i den første Forelæsning for den mathe- matiske Physik, staae endnu som sorgelige Ruiner af en Aristotisk Physik, som allene samlede og clas- sificerede Legemernes Qua itat-s og Attr i u-a, uden at kiende dem. Alle Egenheder, som ere nødven- dige for den mathematiske Physik, lader sig udlede, som følger af Begrebet om Bevægelsen. De øvrige ere meget talrige, og kan spares til den chymiske Physik.

Idet øvrige har Forfatterens Foredrag vor Bifald; han adskiller de væsentlige og tilfældige Egenheder meget vel fra hverandre, og henfører til de første Udstrækning, Ugiennemtrængelighed og Dovenskabs Kraften.

Bevisene i hans Statik ere for en Experi- mental-Physik temmelig gode, men langt fra skarpe nok for en Naturlære, som Udgiveren bærer med det Navn af høiere Physik. S. 18. Hans Bevis for Bøgtstaugens Grundlov sætter en Elementar- Gevindhed forud, som er en for Statiken gandske fremmed Idee. Bedre havde vel den la Hire'ske været, omendskiønt derved ogsaa efter en Maclau- rians, Kæstners, Karstens og Lamberts nærmere Be- stemmelser, forekomme Vanskeligheder, som Hr. Prof. Tetens i hans Tillæg til Hr Justizråd Krafts i Latin oversatte Mechanik, gandske rigtig bemær- ker. Bevisene for de øvrige Mechaniske Instrumen- ter ere endnu svagere, og nogle slet ikke, andre kun halv udførte; men i den Sted finder man hos Hr. Lafond et Raisonnement, som for Læsere af Physik maaskee nytter meer end strenge Bevis.

Oversættelsen er saadan, som man kan vente den fra en Mand, der er den Videnskab og begge Sprogene lige voren. Det er at beklage, at hans alt for tilige Død har hindret ham fra at fortsætte den. Imidlertid taber Publicum intet, da Hr. Amtmand Hammer, en Broder af den Udsdøde, har besluttet at fuldende den.

Men saa god denne Oversættelse er, saa kan vi dog ey undlade at melde et Par Ord om de man- ge Kunst-Ord, Hr. Hammer har fordansket; han har endog fordansket dem, som man engang har an- taget, og som alle forstaae. Hvem forstaaer nu vel, hvad Retvinkel-Stræk-Linien, Fold-Værdig- hed, tværvinkeldelede Linie, tilforordnet Linie, Række, Ligeforholds Linie, Overforholds Linie, Mangelforholds Linie skal betyde, da man derimod strax begriber: Hypothense, Potenz, Diagonal, Ordinate, Progression, Parabel, Hyperbel, Ellip- se. Saa fremmede endskiønt disse Udtryk ere, saa kan man dog ikke fradømme dem den Fortieneste at være rigtig oversatte. De meeste ere næsten meer Definitioner end Ord. Saaledes er for Exempel Pro-

Proportion meget rigtig oversadt ved Forholds Lighed, som udtrykker det Begreb æqualitas rationum meget bedre, end det ellers sædvanlige Forhold. Ligesaa er æquatio meget vel oversadt ved Ligning, som man paa mange Steder ellers har oversadt ved Lighed, hvilket egentlig betyder æqualitas.

Irmene og Solyman, eller den bestandige Grækinde og retfærdige Tyrk. En Original Tragedie i 3de Acter ved J. C. B. (Joh. Chrst. Vie) 8. Kiøbenhavn, 1773. hos Høckel. 40 S.

Anders Nagaards Isabelle er slettere end dette Stykke; men det er nok ogsaa alt, hvad der kan siges til dets Berømmelse. Fablen er denne:

Solyman, en tyrkisk Sultan, vil ægte **Irmene**, en grækinde Prindsesse, der som Slavinde er ført til hans Faders Huus, og den, han allerede som Prinds haver været forelsket i. Divanet samtykker deri, naar **Irmene** vil antage den mahomedanske Religion. Dette vil hun naturligviis ikke, og en gammel Med-Slavinde **Calliste**, fraraader hende end meere. Sultanen bliver vred, og raadfører sig med sin Yndling **Kengaten Agenor**, hvilken giver ham det Anslag, at faae en anden christen Slave **Geron** til at overtale **Irmene** til Trafsaldet. **Geron**, som til al Ulykke ogsaa er Prinds, synes slet ikke om dette Vrende, og **Agenor** faaer derpaa det Indfald at giøre Sultan aabry over denne samme **Geron**. Imidlertid hender det sig, at en Konge, hvis Datter **Solyman** haver været forlovet med, beskikker ham med tvende Gesandter, som tilbyde ham denne Prindsesse eller Krig. Imedens **Solyman** ikke egentlig veed, hvad han skal beslutte, underkøber Gesandterne **Agenor**, saa at han beforder **Irmenes**, **Gerons** og **Callistes** Flugt. Sultanen lader dem eftersætte og paagribe ved Stovviren, og examinerer dem selv i Divanet. Her komme da naturligviis **Agenors** Skielmsstykker for en Dag, og da Sultanen vil lade ham hente, bringer Hovedsmanden for Dagten den Efterretning, at han har truffen ham død, og funden

et Brev, hvilket Sultanen oplæser, og deraf seer, at **Agenor** alt føler en evig Helveds-Glød, **Solyman**, som er ventelig den retfærdige Tyrk paa Titeleen, befaler at nedrive **Agenors** Huus i Bund og Grund, og oprette en Skamslytte paa Stedet, alt efter Modum, som den paa Graabrødre-Torv. Og dermed er Historien ude.

Vi skulde fornærme vore Læsere, dersom vi her vilde opregne og igiennemgaae alle de Fejl, der findes i denne Plan imod Poesien saavel som imod Costumet; de falde strax i Øyene. Det Sprog, som alle disse Folk tale, er plat og gemeent, omendstisont det er i et Slags Stavelsemaal med Rim i Enden. Vi sige et Slags Stavelsemaal, thi omendstisont denne Forfatter synes at have sin Hovedstyrke i Rim og Stavelsemaal, saa findes dog alt for mange starrende Vers, grundfalske Cæsurer, voldtagne Quantiteter, raddrækkede Constructioner, uforvarlige Rim o. s. v. i Stykket, til at kunde tilstaae det den maadelige Fortieneste, af en god Versification.

Stykket er alligevel moersom nok at læse, formedels disse Tyrkers og Tyrkinders gode, jævne Snak, som godt, ærligt Kielderfolk. f. Ex.

S. 25. **Irmene**: Det er Gesandterne. Kom Børn, lad os gaae.

Og S. 27. 2den Gesandt: **Agenor** kommer der, kom, lad os gaae vor Bey.

Vi vil ikke længere misbruge Læserens Taalmodighed, men til Slutning alleene opvarte med Inscriptionen paa Skamslytten paa **Agenors** Plads, hvilken Sultan **Solyman** selv haver forfærdiget ex tempore i sit Divan: hvoraf kan sees, at Forfatteren haver Ret at kalde ham en Herre af store Egenskaber. Den lyder, som følger:

"Til Spot og Skiendsel for den skiendigste Meneeder!

"Al Nedrighed, al Skam, al Svig, **Agenor** hedder!

"I Tyrker lære det: at I en Favorit.

"Som en Hof-Hyflere, kan aldrig troe for lidet!

S.

En

En curieus og gandske nye Maade at punctere paa, hvorved kan faaes at vide og læses alt det, man forlanger at vide, saa og, om man skal vinde eller tabe i Tal: som i andre Lotterier; oversat af det Arabiske i det Tydske, og nu i det Danske Sprog oversadt af en Liebhaber udi Konsten. Kiøbenhavn 1773. Trykt hos Høpffner. 8

Denne Liebhaber i Konsten har længe taget i Betænkning, om han skulle forelegge den curieuse Læser nærværende Tractat, som han har befundet meget gammel i det Arabiske Sprog; han har frygtet for, at Fiender af denne ædle Videnskab ville beskylde ham for Trolddom, men bevæget endelig af Tabelen om Hunden, som bieffer til Maanen, og styrket ved det gamle Ordsprog: *Thue das Recht und scheu den Teufel nicht!* har han vovet at meddeele den curieuse Læser dette velmeende Arbejde; Han er ingen Ven af Agrippæ og Cardani Metoder, heller ikke af Grevinde Pembros's og den curieuse Sandsiger. Deres Operation med Tærninger er aldeles mod hans System, men hvad nærværende Puncteer-Maade angaaer,

som bestaaer med den ubødelige Robert Fludd, og og med Cornelii Agrippæ Geomantiske Grundsetninger, da forsikkrer han fuldkommen at fyldestgjøre den curieuse Læser, fornemmelig dem, som tilskrive den hele Operation Siælen og *particulis imaginis divinæ. v. s. v.* Skulle man ikke finde alle Spørgsmaal her besvarede, saa forsikkrer han, at det er allene skeet for at undgaae Forargelse, og for i alt at holde sig det Arabiske Manuscript efterretlig.

Den curieuse Læser seer altsaa, hvad han har at vente. Vor Liebhaber i Konsten uddeeler Liv og Død, Medgang og Modgang, Ære og Skiendsel; Undertiden er han, vi veed ikke, enten alt for ubøslig, eller alt for efterretlig. Vi slog efter for at forsøge hans Konst i det 7de Huus XXIX. om denne er eudnu Jomfrue? og fik til Svar: første Gang: Hun er frugtsommelig med en Søn, og anden Gang: Hun skal føde i det mindste 7. Forfatteren har ventelig ikke bestemt dette Skrift at læses uden ved en Kof og for Læserinder af det Slags kan saadanne Svar altsaa være ligegyldige. Vi trøste ham derfor med, at han blant den Slægt, uagtet al hans Affindighed, aldrig vil mangle curieuse Beundrere.

W.—W.

Kritiſke Journal.

No. 24. ————— 1773.

Følgende, ſom vi ſkriftlig af en Ubekjendt ere anmodet om, geleidet med vore Anmærknin- ger, at indrykke i diſſe Blade, meddeele vi ſaa meget villigere, da det betrefſer en i vore Tanker ikke uvigtig Materie.

* * * * *

Et Sted i Recenſionen af Prof. Zells Tractat om Veneris Gang forbi Soelen den 3die Junii 1769. (ſee lærde Eſterretninger 1770. No. 17.) har foranlediget følgende Spørſmaal i Cronhiems Adresse-Contoirs Eſterretninger. " Den Methode at beſtemme Polhønden, ſiger Recenſenten, efter tvende og flere Stjerners lige Højde i Sønder og Nord, har han (Prof. Zell) brugt, ſom den bedſte og fordeelaagtigſte, fordi den ikke nødvendig forudſætter Kundſkab om Refractionen og Quadrantens Fejl, og har dermed tillige opløst det aſtronomiſke Problem: Quadrante quantumvis erroneo, atque errore ejusdem incognito, exactem definire elevationem Poli per fixas non verticales, & refractione quacunque affectas, nulla adhibita correctione refractionis, " Man ønskede da gierne at vide, om dette er nogen nye Uvdagelſe i Aſtronomien, efter Recenſentens Beretning? "

En Liebhaber af Aſtronomien og Sandheds Elſker har herpaa i ſamme Blade givet følgende Svar.

Enhver fornuſtig og veltænkende Videnskabs-Elſker kan med al Ret og Billighed anſee Partifkhed, Fordomme og forudſatte Meeninger, ſom afſkyelige Uhyrer i Vidſkaberne og Sandhedens Rige. Enten han er Stribent eller Recen-

ſent, bør han alletider agte det for en roesværdig Ting, ſom fortiener de Kiønſommes Biefald, naar en Modſigelſe ſkeer med Grundighed og Moderation, og alleene ſigter til Sandheds Underſøgning og Op- lysning.

Paa den eene Side har man ikke nødigt at falde i nogen unødvendig Forundring, naar man nærmer ſig til et høyt Bierg; thi ved fornuſtige Overlæg og vaerſomme Skridt kan man undertiden med Magelighed overſtige det ſamme: derimod paa den anden Side, ved at ſpadsere ned i Dalen, bør man ikke med Koldſindighed alt for løslig overſee en liden Lue, thi den kan undertiden velte et temmeligt ſtort Læs.

Den grundige prøvende, ndſigtsfulde og upartiſke Recenſent bedømmer Skrifter efter deres egentlige Beſkaffenhed i ſig ſelv med Forſtands oplyste Dyne, og ikke beſtemmer Værdien i Betragtning af deres Forfatteres høyere eller ringere Embeder, større eller mindre Værdigheder og Anſeelfer i Verden. Han bruger alletider Forſigtighed i at bekræfte eller nægte, vælge eller forkaſte, og hans ædle Tænkemaade afholder fra alle ſkoptiſke og ſtiklende Udtryk. Han betragter ikke en ſtor og berømt Mandſ Skrift ved Kikkerter og Forøgelfes Glas; han nærmer ſig ey heller til en ringere Mandſ Arbejde med et ſkeelende Naſyn.

Det ligger klarlig for Dagen, at Hr. Profesſor Hell ey alleene er en overmaade flittig og nøyagtig Obſervator; men og een over heele Europa berømt Aſtronom, ſom i Betragtning af hans vigtige Arbejder til den Aſtronomiſke Videnskabs Udvidelſe har gjort ſig høylig fortient af den lærde Verden. Men da denne berømte Mand er tillige en virkelig Menneſke-Ven og Sandheds Elſker, ſaa kan han umuelig finde Behag i at blive anſet for

det, han ikke er, nemlig Opdager af en for lang Tid siden gandske bekiendt og almindelig Ting.

Kierlighed til Sandheds Oplysning tilfiger mig da i denne Begivenhed at tale i en langt anden Tone, end Forfatteren af Recensionen. Den Methode at bestemme et Stæds Pol-Høyde efter tvende Stjerners lige Høyde over Horizonten i Sønder og Nord, som Hr. Professor Hell har betient sig af paa Wardøehuus til at determinere Poli-Høyde af det oprettede Observatorium paa samme Sted, er aldeles ingen nye Opfindelse; thi man finder samme Methode anført hos adskillige Auctores, saasom i de Hollandske Skatkamre, der handle om Navigationen, og paa flere Steder, derfor findes den bemeldte Maade og indført udi den paa Søe-Cadet-Academiet i Kiøbenhavn brugelige Navigationsbog, paa tvende Steder, baade i Navigationen og i deres Tilgift, som vore Søe-Cadetter har at gøre Regning for til deres første Examen.

Ved tvende Stjerners lige Høyde over Horizonten i Sønder og Nord kan forekomme fire forskellige Tilfælde; disse Stjerner kan paa deres højest være paa hver sin Side af Equator, de kan være paa hver sin Side af Equator, men den eene befindes paa sit Laveste under Polen; de kan paa deres Højest være paa een og den samme Side af Equator; de kan være paa een og den samme Side af Equator, men den eene befindes paa sit Laveste under Polen. I det første Tilfælde maa Summen af deres Declinationer; i det andet, Summen af den eene Stjernes Declination og den andens Afstand fra Polen, tillige med 90 Grader; i det tredje, Forskiellen imellem deres Declinationer; i det fjerde Summen af deres Distancer fra Polen, adderet til deres observerede Høyder over Horizonten; hvorfra de behørige Refractioner ere afdragne, alle tider udgøre en halv Cirkel, der efter en temmelig gammel Bedtægt indeholder 180 Grader. Bliver nu denne Sum enten større eller mindre end 180 Grader, saa erfares herved en Fejl, som tildeels kan tillegges Instrumentet.

Men hvad Polihøyden i Særdeleshed betreffen, da forudsætter den bemeldte Methode, foruden Stjernernes Declinationer ikke andet end lige Høyder over Horizonten, eller og en liden bekiendt Forskiel imellem disse Høyder, naar den eene skulle være noget større end den anden, uden Hensigt til disse Høyers egentlige Størrelser i sig selv; og altsaa kan det være ligemeget, i Betragtning af en nyagtig Polhøyde, enten Quadranten er feylagtig eller ikke, en-

ten Størrelsen af Fejlen er bekiendt eller ikke, enten denne Fejl er stor eller liden; thi en lige Fejl i Norden og Sønden giver dog lige virkelige Høyder, eller og de samme med en liden virkelig Forskiel. Lige det samme falder at erindre, angaaende Refractionens Størrelse, som i lige store Høyder bliver een og den samme. Alt hvad man da i denne Begivenhed kan sige: er dette, at iblant adskillige bekiendte Metoder til at finde Polhøyden, har Hr. Prof. Hell valgt den fornævnte Maade, som den bedste, nyagtigste og beqvemteste til at bruge paa Wardøehuus; men det er meget urigtig, at man derved vil give Publikum Beretning om en Oplysning af et særdeles astronomisk Problem.

Alt bedømme en for lang Tid siden gandske bekiendt og almindelig Ting, som noget nyt og besynderligt, bliver enten en Ukyndighed eller en Skigdesløshed forbunden med en blind Tillid, eller og en urimelig Partiskhed. Derimod er det paa den anden Side ey heller en ringe Urimelighed, at betragte noget Nytt og Besynderligt, som man ikke tilforn har vidst, ligesom en Mangel udi et Skrift, der klarlig nok udviser, at Forfatterens Opmærksomhed ved dets Udarbejdelse og Bekiendtgjørelse, har aldeles ikke været den Fornødvendte, Recensenten kunde finde i noget Nytt og Besynderligt, som han ikke vidste; men meget meere i Betragtning af de afhandlede Materier, at foredrage Sandheden i en tydelig, fattelig, ordentlig og temmelig fuldstændig Sammenhæng, til sine Landsmænds almindelige Nytt og Tjeneste.

I Betragtning af de anseelige Grader og Høyder, til hvilke Videnskaberne nu i vore Tider allerede ere stegne, vil det nok blive særdeles rart at fremkomme med noget Nytt og Besynderligt, der aldrig tilforn i den lærde Verden har været hørt eller seet; og saadant bliver uden Tvivl en Mangel ved de vigtigste, nyttigste og grundigste Værker, hvoriblant jeg i sær vil nævne, Kræfts ypperlige mechaniske Værk; men denne Mangel kan ikke forårsage noget Tab i deres virkelige Værdie og Vigtighed, da det saa kaldte Nye og Besynderlige er ofte af en meget liden og undertiden af slet ingen Værdie. Det saa kaldte Nye og Besynderlige er ofte af den Beskaffenhed, at det indbefatter ikke andet end lutter tomme Griller, Phantasie og Blindværk, der staaer i Dag, men falder i Morgen, og er opført paa en meget løs Sandgrund, saa det ved en maadelig Kastevind begynder strax at vakle og nedsynke; ja ved

en nøyagtig Prøvelse og Undersøgning fortjener en Henviſning i Bildfarelſernes umaalelige Rum. Men det Sande, det Grundige, det Nyttige, enten man falder det Nytt eller Sammelt, har alletider en fast og urygkelig Klippegrund, og de heftigſte Anfald, ſom derimod kan optænkes og iværkſettes, bliver ikke andet end lutter magtesløſe Bølger, der ſtrax igien maa falde tilbage ved Havbredden, og forvandles i et uduelig Skum.

Fremdeles vil jeg ved denne Lejlighed fortælle om tre mine Tanker over Quadrantens Fejl. Den Fejl, ſom kan hæfte ved ſaadant et Instrument, bliver enten mærkelig ved Undersøgning paa Instrumentet i ſig ſelv, ſaaſom i Inddeelingen og Deelernes Sammenføyſe, eller i Mikrometrets Inddeeling og dets Tilføyſe; eller og ved den anbragte Tubus, i Henſigt til Glaſſenes Reenhed, Figur, Diſtance fra hinanden, med meere; eller og man bedømmer Instrumentets Fejl ved at iagttage med ſamme, paa forſkiellige Maader og i adſkillige Tilfælde, andre langt fraværende Ting, ſommedelt en Sammenligning af viſſe Grundſætninger, Læreregler og Iagttagelſer, om hvis Rigtighed man fuldkommen er forviſſet.

I det første Tilfælde har man ligefrem at corrigere den bemærkede Fejl med den muliſte Accurateſſe. Derimod kan det ikke nægtes paa den anden Side, at der jo ved Instrumentet kan hæfte nogen Fejl, omendſkiønt man ikke ved den nøyagtigſte Undersøgning paa Instrumentet i ſig ſelv kan erfare ſamme, hvilken Fejl man da i det andet Tilfælde kan undersøge og beſtemme; men herved bør man nøye vogte ſig for Slutninger, ſom tildeels kan være grundede paa Partifkhed og viſſe Fordomme, efter hvilke Instrumentet kan tillegges de Fejl, det ikke har.

Hvad nu i Særdeleſhed den Nallske Quadrant og de Fejl, Hr. Prof. Hell har tillagt ſamme, er anbelangende, ha har han beſtemt Quadrantens Fejl i adſkillige Deelingspunkter, ved at vælge for enhver Beſtemmeſe tvende Stjerner, een i Sønden og en anden i Nord, ſom havde næſten den ſamme Høyde over Horizonten, og efter Hr. de la Cailles Stjerne-Tabelle beſømmet Fejlen. I ſær har han meldt om Quadrantens Fejl i den Declinationspunkt, ſom tilkiendegiver den 85 Grad, og hertil betient ſig af 2de Stjerner, hvis Høyde fra hans Horizont fald imellem 85 Grader 5 Minuter og 85 Gr. 15 Minuter.

Da de 2de Stjerner, af hvilke han i dette Tilfælde har betient ſig, beſindes begge i det nordlige

Hemisphærium; ſaa følger, at Differencen imellem deres Declinationer adderet til deres observerede Høyder over Horizonten, hvorfra de tilhørende Refractioner ere afdragne, bør accurat udgiøre 180 Grader, og naar denne Sum beſindes enten større eller mindre end 180 Grader, bliver her en Fejl at beſtemme. Denne Fejl maa da enten gandske eller for en Deel deraf tillegges Instrumentet eller de anførte Declinationer i Stjernetabellen, eller og Refractionens Forandring under en fremmet Poli-Høyde, ſommedelt Luſtens Forandring i Kuld, Varme og Tynghed. Eſtorrelſen af Fejlen bliver let at beſtemme; thi naar Forſkiellen imellem 180 Grader og den for nyelig benævnte Sum, deeles i to lige Deele, udkommer ſamme, ſom efter Omſtændighederne bør enten legges til eller drages fra de observerede Høyder, naar man faſter den hele Fejl paa Instrumentet.

Ved ſaa ſtore Høyder af 85 Grader over Horizonten, kan man ikke med nogen Grund følge Fejlen i Refractionens Forandring, ſaaſom en Straale-Brekning ifkun af 5 Secunder i denne Høyde, gjør ikke nogen mærkelig Forandring paa en fremmet Poli-Høyde, ſom man ellers i Almindelighed ved mindre Høyder pleyer at corrigere efter Barometret og Thermometret. Men at faſte den hele Fejl paa Hr. Nalls Quadrant, og aldeles at fritage Hr. de la Cailles Stjerne-Tabelle fra al Fejl, forekommer mig noget overilet, allerhelſt da Stjernetabellen maa være grundet paa Observationer, anſtillende formodentlig med en Pariſiſk Quadrant, hvilken man lige ſaa lidet kan fritage fra Fejl, ſom Hr. Nalls Kiøbenhavnſke Quadrant.

Da det nu er bekiendt, at Hr. Nalls Instrumenter udi Accurateſſe giver de pariſiſke ſlet intet efter, og at Hr. Prof. Zell er lige ſaa nøyagtig en Obſervator, ſom Hr. de la Caille; ſaa følger, at de angivne Declinationer i Hr. de la Cailles Stjerne-Tabelle, kan lige ſaa lidet fritages fra den bemærkede Fejl, ſom Hr. Nalls Quadrant. I ſaadanne Tilfælde bliver det alſaa meere ſikkert, at gaae en Middelevy, i at henføre en Deel af Fejlen til Stjerne-Tabellen, og beſtemme den anden Deel for Instrumentets Fejl.

Da jeg nu her udi denne velmænte Beſvarelſe paa det fremsatte Spørſmaal allene har havt Sandheds Undersøgelse til mit Øyemerke, uden at fornærme nogen i mindſte Maade, ſaa er jeg fuldkommen forviſſet om alle Retsindiges og Skionſommes Biefald. Skulle de Herrer Forfattere af de Kiøbenhavn-

havnske lærde Tidender finde for got at fremkomme med nogen Erindring herimod, hvorudi de paa en grundig og beskedentlig Maade kan overbevise mig om nogen Fejltagelse, da bliver det min Skyldighed udi en Anmærkning at erkiende det med Taknemmelighed, og aldrig skal forsvare nogen Fejl, som ved en tydelig Overbeviisning kan stilles mig for Dync. Men i Mangel af en grundig og tydelig Overbeviisning, behøves ikke nogen videre Forklaring eller Forsvarelse; thi det er fast lige saa stor en Fejl, at ville forsvare sig, naar man ikke virkelig er igiendrevet, som ikke at ville tilstaae sin Forseelse, naar man virkelig har feylet.

En Biskop af Sandhed.

Det er ikke vores Sag at affige Dom i Sagen imellem Forfatteren af Recensionen og Sandheds Elskereren i de Trondhiemske Adresse-Aviser. Læseren har hørt begge Partier, og kan altsaa selv dømme. Men for at give dem nogen nærmere Oplysning om Sagens Beskaffenhed, legge vi følgende Anmærkninger til:

Uf Spørsmålet, saavel som af det derpaa meddeelte Svar seer man, at begge Forfattere har holdt Recensenten for den, som tillagte Hr. Hell den nye Opfindelse i Astronomien. Det synes vel ogsaa som det var et Tillæg af Recensenten, naar han siger: "og" derved har P. Hell tillige opløst det astron. Problem. "Quadrante &c. &c." Men holder man Hells Tractat sammen med Recensionen deraf, saa finder man, at det er ikke Recensenten, men P. Hell selv, som taler paa dette Sted. Og følgerig er Recensenten uden for alting.

Her er altsaa først Spørsmålet, hvorvidt Prof. Hell udgiver den af ham brugte Methode til at bestemme Polhøyden af Wardøehuus for sin egen Opfindelse? Efterscer man herom hans Tractat, saa finder man virkelig, at han kalder den Methode at finde Polhøyde ved 2 Stjerners lige Hønde, den eene i Sønder og den anden i Nord, 2 Gange mea methodus — S. 19. og det er ham selv, som strax derpaa setter til, at den praktiske Astronomie har vundet meget ved hans Oplosning af dette Problem: Quadrante quantumvis erroneo, atque errore eiusdem incognito, exactam definire Elevationem Poli per fixas non verticales, & refractione quacunque affectas, nulla adhibita correctione refractionis in tabulis expressa.

Men vi frygte hverken for Prof. Hells eller hans Venners Brede, at sige offentlig, at han har Uret, med hvor megen Pomp han endskiont forkynder sin formeentlige Opdagelse. Den staaer virkelig i Hollændernes og Søefadets-Academiets NavigationsBøger, som Forfatteren af det indrykkede Svar siger, og han skulle

allene som en polemisk Skribent, anført sine Vidner, og sagt udtrykkelig: at dette stod i Claes de Vrieses Skatkammer.

Denne Mand kiendte denne Methode vel i det Heele, men ey paa den Maade, som Hr. Hell brugte den, thi da hverken Fejl i Instrumenter eller Straalebrækningen kommer i Betragtning ved Søe-Operationer, saa har han heller aldrig foreslaaet det, for at undgaae dem. Og hertil anvendte Prof. Hell dem dog egentlig.

Dog endog til dette Brug er den Methode længe bekiendt. Den udsødelige Astronom, Tobias Mayer, lærte den, som vi tilforladelig veed, til vores værdige Capitain Niebuhr, som næsten bestandig brugte den paa hans Rejser i Orienten. Og hvad skal man vel tænke om Hr. Hells Troeværdighed, naar vi forsikre, at han saa Hr. Capit. Niebuhrs Jagttagelser, for han reyste til Wardøehuus.

Naar Hr. Niebuhr kan tilgive ham dette, saa kan vi ogsaa, men det er uundskyldelig for en Astronom, som dog burde have læst alle Hovedbøger i sin Videnskab, naar man treffer det i flere trykte Skrifter; Hans Recensent i den Krit. Journ. for 1770. har viist ham det allerede længe før man gjorde det i Trondhiem, og saa forbitret Hr. Hell endskiont blev derover, saa vidste han dog slet intet at svare dertil. Det var meer end alt for vist, at Horrebom i den 3die Tome af hans Verker havde anvist denne Methode, og at Hr. Hell i det Høieste kun blev at betragte som en seener Opfindere, som af Mangel paa Kundskab om en allerede gjort Opfindelse, havde sadt sin Iudbildningskraft i en unødvendig Befostning.

Alt dette nagtet, og efterat Hr. Hell i hans Beskrivelse over Veneris Jagttagelse havde givet den lærde Verden Forhaabning om et heelt Dofin betydelige nye Opfindelser, som hans Expositio litteraria i 3 Folio Bind vil lære, var han dog endnu saa betænksom, at foranledige en Artikel i en Tydsk politisk Tidende, hvori hans Person og Opfindelse omtales med megen Berømmelse, og tillige derhos at forsikre, at denne ovenansførte 13de Opdagelse overgik alle andre langt i Vigtighed, som vi nu overlader til enhver af vore Læsere at dømme om. Det gior os ondt, om vi ved at fortælle den heele Handel, skulle allerede forud have opvaft nogen Tvivl hos vore Læsere til Rigtigheden, af hvad Hr. Hell endnu i 3 Folio Bind vil fortælle os, da vi haabe, at han i det ringeste vil skrive meere tilforladelig om sin Arctiske Rejse, end Abbeden de la Chappe d'Aulouche om sin Siberiske, og altsaa spare vore Lærde for den ubehagelige Møye, at forsyne Verden med et Antidot mod ham.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 25. ————— 1773.

Betænkninger over Hr. Lütkens og Hr. Clausens Afhandlinger om Bøndergaardes tienligſte Størrelſe, ved Anders Carl Teilmann Kjøbenhavn 1773. Trykt i det Kongelige Univerſitets Bogtrykkerie hos A. H. Godiches Efterleverſke ved Frid. Chriſt. Godiche. 83 Sider. 8.

Det er formodentlig vore Læſere bekiendt, at det Kongelige General Landvæſens Kollegium i Marts 1770 udsatte det Problem: hvilket af Deelene er ſkadeligſt, enten at en Bondegaard er for liden, eller at den er for ſtor? Samt hvilken er den retteſte Størrelſe, en Bondegaard bør have i Danmark, og i enhver af dets ſærſkildte Provintſer? Og at det tildømte Hr. Clausen Præmien for hans ſiden trykte og gratis uddeelte Afhandling, hvori han erklærer ſig for de ſmaa Bøndergaarde, og bevifer den tienligſte Størrelſe for en Bondegaard at være, naar den ikke er ſtorre, end at dens Avling af Bonden ſelv og hans Familie uden Tieneste-Folk kan beſtrides, Til ſamme Tid udgav Hr. D. D. Lütken ſin Dpløſning af ſamme Problem, hvorefter den Gaerd agtes at have den tienligſte Størrelſe, ſom med et Spand behørig kan drives. Over begge er det nu Hr. Teilmann giver os ſin Betænkning, ſom er tvært-

imod bemeldte Kollegii. Han roſer Hr. Lütkens, ſom en uimodſigelig Sandhed, bygget paa Erfarenhed og ſkrevet af en kyndig og grundig Landmand. Hr. Clausens derimod forkaſtes ſom et, der viger fra Sandhed og Erfaring, ſom allene haver vundet Biſfald, fordi det er ſtemt i en vis Modens Tone, og fordi det er bedømt af ukyndige og uerfarne Mænd. Hr. Teilmanns hele Betænkning gaaer ud paa at igiendrive og gjøre det latterligt, og paa det dette ædle Foretagende desbedre ſkal kunde lykkes ham, gjør han ſig ingen Samvittighed over at fordreje, forvænde og overdrive Hr. Clausens Sætninger, rive dem ud af deres Sammenhæng, for derved at forvilde Læſeren, ja endog paa adſkillige Steder at anſøre ham gandske falſk, og ved at legge til eller tage fra, give hans Ord en gandske anden Meeuing end de virkelig have. Af en Anders Chriſtensen, ſom haver foreviget ſig ved at forſvare den gamle Slen-trian, ved at forhøje den forhen værende Indretning i Landvæſenet, ved at forkaſte alle til dets Forbedring udkomne Love og Anordninger, og ved at ſtride for alle Proprietairernes ſelvtagne og tilſneegne Rettigheder over deres Bønder; af ham kunde man gjerne vente ſig et ſaadant Skrit og flere ſlige, men af Hr. Anders Carl Teilmann, ſom ved andre Skritter haver viiſt ſtor Indſigt i Landbruget, og ved offentlige Tilbud, Prøver paa Edelmødighed og Menneſte-Kiærlighed, af ham kunde vi allermindſt formodet ſaa ſtor Ukyndighed om Landvæſenets beſte Indretning i Henſigt til Staten og de arme Bøndes

ders billige Belønning, som maysommelig drive det, eller saa stor Partiskhed, at han skulde stoppe Brene for alle Grunde, saasnart de bestride hans Fordomme, og begaae den største Uretfærdighed imod en flittig og redelig Mand, og imod et anseeligt Kollegium, som belønner ham; dog, dersom Hr. Anders Christensen og Hr. Anders Carl Zeilmann er en og den samme Person, som Stiil, Skrive- og Tænkemaade synes at bekræfte, saa maae vi tilstaae, at dette sidste er de foregaaende fuldkommen værdigt, og gjør ham lige Værd.

Vi vil ikke tale om den Foragt, der vises imod et General Land-Væsens Kollegium, hvis Dom i de Sager, som just ere dette Kollegii Oprettelses Bymeed, lignes med Almuens og den store Højs, og forkastes, fordi den er affagt af Mænd uden Erfaring. Dette er den sædvanlige Snak af alle dem, hvis Egen nytte kommer til kort, naar upartiske Mænd sættes ved Roeret, de vilde, at i det Kollegium, som er sat til at ophjælpe Land-Væsenet og beskytte forurettede Bønder imod Proprietairen, skulde ingen have Stemme uden Proprietairer, det er, Folk af Erfaring sigede, den kan hverken en Jurist, en Statsmand, eller en Recensent have. Og hvorsore da ikke, om vi maae spørge? Til at dømme hvorvidt en Proprietairs Magt bør strække sig over sine Bønder, til at bedømme og fastsætte deres Rettigheder paa begge Sider, til at dømme om der er gjort Indgreb i disse Rettigheder, og hvilken bør være Forbryderens Straf, udkræves en duelig Jurist, og paa det han kan være des reedeligere, er det endog nødvendigt, at han ikke eyer Landgods. Til at indsee Vigtigheden af Bondens standens Opkomst, og Landvæsenets Forbedring i et Land, hvis største Produkt er Korn og Dvæg, til at udfinde de beqvemste Midler dertil, til at forbinde Bondens Velfærd med Statens, til at indføre den ønskelige Liighed i Staten, hvorved Bonden bliver ligesaa lykkelig i sin Stand, som Proprietairen i sin, udkræves en klog Statsmand uden mindste Nødvendighed at han skal eye Landgods. Og til at recensere Hr. Clausens Priis-skrift, til at finde de faae Stæder, hvor Hr. T. harer Ret, og i de mange, hvor han taler af Ondskab, Ukyndighed eller Partiskhed udfordres intet andet end nogen Læsning og sund Fornuft. Men at disse got Folk raabe saa meget paa Erfaring, reyses sig allene af den Sammenblanding, der almindelig gøres imellem Land-Væsenets politiske

Forfatning og Agerbruget, dette sidste udkræver en nye Kundskab om Jordens Dyrløse, en Kundskab, som vi tilroe Hr. Zeilmann, men, som aldrig gjør ham skicket til at dømme eller skrive om det første. Og denne Kundskab om Agerbrugets bedre Forfatning kan endog erhverves uden selv at eye den mindste Haandbred Jord, blot ved at læse erfarne Mænds Skrifter derom, sammenligne Erfaringerne imellem sig selv, og prøve dem efter Naturens Love, som læres i Physiken og Chymien. Naar jeg f. Ex. læser Hr. Zeilmanns Afhandling om Mergelen, og ligner den med Engelske, og Franke Skrifter i samme Materie saa overbevises jeg om Nyttens deraf. Hvis nu en ukyndig Proprietair, som enten aldrig havde forsøgt det eller ved uforstandig Omgang med Mergel-Giødningen fordarvet sine Jorder, forkastede den dermed tiltraadte Landets Forbedring, som et nyemodens tomt og vindigt Stjernespind, skulde jeg da ikke dristig turde sætte min Læsning imod hans Erfaring. Og gid Hr. T. havde ladet sig nøye med den ham for denne og flere nyttige Forsøg i Agerbruget tilkommende Værd. Gid Hr. Zeilmann ikke havde skrevet!!!

Samlinger, udgivne af Peter Friderich Suhm:

I. Bind. IV. Stykke. Kiøbenhavn 1772, trykt hos Brødrene Berling.

Efter vores foresatte Plan annelde vi dette Stykke, som udkommen efter Novembr. Maanedes Begyndelse forrige Aar, og troe, at forbinde os vore Læsere ved at ikke udsætte Anmeldelsen af saa got Skrift indtil det heele første Bind udkommer. Dette Stykke indeholder: Forsøg til Historien af den danske Agerdyrløse og Land-Væsen under Valdemar den Anden: fra 1202 til 1241, og dernæst en kort Kritik over 18 historiske, philologiske og philosophiske Skrifter. For Mængden af Læsere vil dette Stykke vel ikke være meget interessant, da de kritiserede Bøger ere største deels fieldne og lidet efterspurgte; Og Historien om Land-Væsenet i det 13de Aarhundrede vil ventelig mindre behage en Landmand end en Oldkyndig, men for denne haabe vi, at dette Skrift vil blive en Vejledning til mange Opdagelser, i sær da Hr. Conferenceraaden overalt angiver sine Kilder,

og med stor Flid haver samlet under eet alt hvad Land-Væsenets Historie i bemeldte Tidsalder vedkommer. Dog, hvor vigtig og nyttig vi i denne Henseende agte dette Forsøg, maae vi dog tilføie, at dersom Hr. Conferenceraaden havde skrevet denne Historie mere fortællende, vilde den uden Tvivl læses med større Behag. Den ligner alt for meget et blot Udtag af Waldemari jydsk Lov, samt hans saa kaldte Jordbog, og man skulde ikke udholde at læse det Ord for Ord igiennem, dersom man ikke loftedes dertil ved en Mængde smukke overalt indblandede Anmærkninger og Oplysninger. Men just disse vise os, hvad Hr. Conferenceraaden kan præstere. Af følgende Stykke, som vi tage lige for Haanden, maae Læseren selv domme om Hr. S. Skrivemaade. "De, som trattede sammen, maatte betale Sandemændene deres Hæfse: 3: Reyse med $\frac{1}{2}$ Mark Sølv, det er 5 Rdlr." og det til dem alle 8; thi saa mange skulle være i hvert Herred. Nu omstunder bruges det Ord byg, byg kun i Norge, men her forekommer det ogsaa. Den rette Mande-Bod var trende atten Mark Penninge: 54 Rdl., (saafremt der da allerede ginge 10 Marcæ Denariorum paa 1 Mark puurt Sølv, saaledes som 1313, og saafremt 1 Mark puurt Sølv, bør regnes i Værdie mod 10 Rdl. efter vor Mynt) eller og fuld Sølv-Værdie derfor. Paa et Sted synes Stuffs-Køb at være, naar en, som boede i en Bye, købte noget i en anden". I denne Tone fortæres paa de fleeste Stæder hvoraf let sees at Hr. S. ikke haver villet give os en Historie, men allene de Anmærkninger, han haver gjort ved jydsk Lovs Giennemlæsning.

R.

Valerii Zerbergeri, fordum Præst ved Meenigheden, kaldet Christi Krybbe, til Frauenstadt, Passions Time-Viser over vor Herres og Frelseres Jesu Christi Lidelse og Død, indeelt i de fire og tyve Timers Orden paa Langfredag efter de gamle Kirke-Læreres Anviisning, alle andægtige og troende Jesu Elskere og Efterfølgere til en salig Betragt-

ning, Opmuntring til Bønnen og Trøst i Korset; forhen Aar 1637 oversat af det tydske Sprog paa Dansk af Sevaldt Thomes, men nu paa nye for sin Ælde og Nærhed oplagt, og efter den nyere og brugeligere Stil og Skrivemaade med Flid igiennemset og forbedret. Kiøbenhavn 1773, trykt i det Kongelige Universitets Bogtrykkerie af N. H. Godiches Efterleverste, boende paa gammel Torv i No. 141, og findes hos hende til Kiøbs, ved F. C. Godiche.

Vore Læsere kan af denne fuldstændige Titel see, baade hvem der er Forfatter til dette Skrift, dets Indretning, paa hvad Tid det er skrevet, og af hvem det er oversat.

Hvad Skriftet selv angaaer, saa troe vi, at Forfatteren har været en redelig Mand, som har meent sin Gud det oprigtig, og for hvem vi har megen Høvyagtelse. Vi finde i sær i dette lille Skrift det Liv og den Mand, som ere saa sikre Beviis for at man føler hvad man skriver, og som man saa ofte savner hos mange af vore Prædikantere, baade dem man hører og læser. Hvor meget kunne disse Folk ikke lære af denne Mand; til hvor megen Nyttien talte hos dem, som Naturen ellers har nægtet baade at tænke og tale vel; det ville spare dem for mange overflødige Igentagelser, for mange efter Haaret trakke Beviis, for mange ubegribelige Forklaringer over Stæder, som man med langt fleere Indsigter end deres endda ikke har forstaaet, og det vilde spare deres Tilhørere som besøge deres Prædiker i den Tanke at opbygges, for at sige med Titus: Denne Dag har jeg spildt. De, som præke lærd, det er at sige: de som enten ikke tænke uden igiennem Konfordantser og Kommentarer for at tale et Sprog, som iblant saa, iblant slet ingen af deres Tilhørere forstaae, eller og de, som uden at behøve at

at forespørge sig hos disse Drakler, ligesvel forepræke deres Meenighed hvad de har studeret paa Akademieme, som forkynde imellem Troen paa Grædsk, bevise a priori, udlegge Spaadomme o. s. v. Hvor megen Nytte vilde disse Mænd ey gjøre, om de iblant glemte deres Lærdom, og nedlod sig til det Sprog som alle forstaae fordi det er fælles for alle, til det levende, overbeviseende Sprog, som forsikrer dem man underviser om at man troer selv hvad man lærer, og hvis fortryllende Magt en Taler kan læse i sine Tilhøreres Laare.

Det er dette Sprog, som har gjort denne redelige Mands Skrift saa elsket, ikke af de Lærde, ikke af alle blant hans Ordens Brødre, ikke af alle som man har kaldt Kristne fordi de ere døbte, fordi de troe efter den Kirkes Forskrift hvori de ere opfødde og rette sig efter dens Ceremonier allene for at undgaae dens Disciplin, men af dem som tilbede Gud

i Troe og Sandhed, som holde ingen Dyeblik bedre anvendte, end de som de opofre ham, som leve og døe med en levende Erkiendtlighed for hans Belagninger, og som vente ingen Salighed uden igiennem den Talsmand, som har udstaaet alle Livets Glendigheder for at dele sit Rige med dem.

Vi nægte med alt dette ikke, at der jo paa mange Steder i dette Skrift forekomme adskillige overdrevne Udtryk, som ikke ville holde Prøve, om vi ville bedømme dem efter Reglerne for Talekonsten, eller allene efter det indførte Sprog i vore Systemer. Men vi undskyldte endog Forfatteren derfor, fordi vi troe at de komme fra et redeligt Hierte, og fordi vi i et Skrift som er skrevet for meer end halv-andethundrede Aar siden i Tydskland, ey kan fordre Mosheimers Sprog af en Forfatter som det har været meer om at gjøre at udbrede Guds Ære end sin egen.

Æ. — — — Æ.

Trykfejl.

I No. 23. Linie 27de i Steden for Amtmand Hammer læs Bartholomæus Hammer.

Kritiske Journal.

No. 26. ————— 1773.

Anviisning til heele Statshistorien de første Begyndere til Tieneste, forfattet af den svenske Kammerraad Henrich Julius Voltemat, samt forøget og fortsat af Joh. Benedict Bussers Lector ved Cadet-Corpsen i Carlserone. Af det svenske oversat, paa adskillige Steder forandret, paa nogle gandske omarbejdet af Jacob Baden. Kjøbenhavn 1773 trykt hos Morten Hallager.

Danske Lærebøger har saa længe været savnede af Lærere, søskede af Lærlinge, foreslagne af Lærde, og foragtede af Høylærde, at vi for kort siden neppe torde haabe, at see dem i Brug. Endnu veed vi ikke, om de som med Hr. Bugge og Hr. Baden har Mod nok at lære os Videnskaberne paa Dansk ere gandske sikre for at blive beskyldte for Kirkeran mod Latii hævdede Rettigheder. Men dette veed vi, at vi ere disse Ungdommens, Videnskabernes, og Sprogets Velgiørere Tak skyldige. Vi ønske, at deres Lærebøger maatte med offentlig Myndighed blive indførte baade i Skolerne og ved de academiske Examinere; hvis ikke, ere vi dog forsikrede om, at der findes Lærere, som paa egen Haand vil betiene sig af de letteste Midler, og derved, saa meget som staaer til dem, heræfter befrie Skolerne for de tragi-komiske Scener, naar en Kandidat, som gav sine tre Poeter og lige saa mange Auto. es an til første og anden Examen, udrustet med all: romerske Antiquiteter, svæder endnu Angestens Sved over at udtude Holbergs Synopsis; eller naar en an-

den, som har alle de lærde Sprogs Gloser og Accenter inde, anspender al sin romerske Veltalenhed paa at overbevise hans Discipler om, at de Gamle vare fligere end han.

Hr. B. gjør i en Fortale Rede for, hvad der har bevæget ham til at levere os denne Oversættelse. Historiens Nytte er eenstemmig erkjendt. " Det er, siger Hr. B., Historien, som giver " Sindet dette ædle og frie Sving, hvorved det opløfter sig over de snævre og indskrænkede Begreb, som Hoben har om sig selv og andre; det er i denne " Skole, hvor de Store lære at sætte Priis paa de " Smaae, og de Smaae paa sig selv; hvor Sekuleres og Nationers Viisdom eller Daarskab ligger " aaben for at skaffe Mennesket fremmet Erfaring " uden Bekostning og gjøre ham hans egen Ret frugtbare; hvor endelig Mennesket dannes til den betydelige Deel at Livets Lyksalighed, som bestaaer i " intet at finde forunderligt i Verden."

Vi kan ikke andet end tilstaae denne Historiens Nytte; men vi maae tillige bekiende, at det er først silde denne Frugt høstes og efter lang Meye. Ved den første Kundskab om Verdens Tildragelser maatte vi snarere fristes til at ansee Historien, som en Beskrivelse af udøvede Siendiligheder og Fornærmelser mod Menneskeligheden, end en Skole, hvor man lærer dens Rettigheder og dens Værdighed. Naar man seer Mennesker dræbe Mennesker, at rives som vilde Dyr, og vildere endnu end de, at bukke for de nedrigste Laster, for Gjennytte, Bindesygge, Overmed og alle Umenneskeligheder, Slaver af sig selv og Slaver af enhver Tyrann at krybe for at opsvinge sig, og sanderbryde alle Naturens og Selskabers Baand for at fornede

fornedre sig; naar man seer et hungriigt og forarinet Folk udjage det andet fra sine Eyendomme; heele Marke oversvømmede med Blod allene for at bære Kæverens Pyramider; naar man seer Borger mod Borger og Ven mod Ven at uddrage Sværdet for at forsægte Jordomme og alle Ondskabs og Overtroens Fabler. — Naar vi lære at kiende Mennesket fra den Side, og fra den Side viser Historien det ved første Dyekast, skal vi ikke uden en svet og ved andre Videnskaber styrket Fornuft lære af Historien at sætte stor Priis paa Mennesket, eller hofte den Frugt af den, som vi imidlertid ikke nægte kan høstes. Vi giere denne Anmærkning saa meget heller, da det undertiden hænder at et Barn giver sin Lærer det vigtige Spørsmaal: hvad Nytte har jeg af at lære denne Bog? dersom Læreren da veed intet af Historien uden Holberg, og troer at man veed hin, naar man veed denne, kunde han fristes til at forsvare sit Kompendium med Hr. Ws. Forsvar for Historien og giere sin Eleve Løfter, som hverken Holbergs, Woltemats eller Junges Kompendier vil forslaae at opfylde. Han giør derfor vel, om han allene anpriser sit Udtog for sin Eleve som en Bog, der bereder ham til en nyttig Videnskab, og for det første kun frels r ham fra en skammelig Uvidenhed om de vigtigste Tildragelser i den Verden, hvor han boer.

Men uagtet denne Historiens vigtige Nytte vil Ungdommens Fremgang, siger Hr. B., i denne Videnskab befindes meget ubetydelig, og det fornemmelig af Mangel paa gode Lærebøger i Landets Sprog. Bore lærde Historiekrivere, som arbejdede for deres Ære og for Evigheden holde sig for gode til at skrive for Ungdommen. Hvad den lærde Underviisning angaaer, har vi vel et brugbart Historisk Kompendium i Holbergs Synopsis, men den har for store Mangler til at fortjene Navn af en Universal-Historie. Hovedfejlen er at den er skreven paa Latin, og at Ungdommen skal i et fremmet og vanskeligt Sprog tyde sig den lille historiske Indsigt til. Man anseer sit historiske Kompendium som en fortsat syntaktisk Øvelse, og bekymrer sig meere om Latinen, end om det historiske. Det lidet Ungdommen vinder i det latinske ved Holbergs Sprog, som er mindre end klassisk, kommer den dyrt at staae naar den intet vinder uden det samme. De latinske Kompendier skade i alle Videnskaber, men meest i den historiske som mindst af alle burde skrives i Latin, fordi de fuldkomnere historiske Skrifter mindst af alle

i vore Tider skrives paa Latin, fordi de fleeste gammellatinske Skribenter som læses i Skolen ere historiske, og lære os de Gamles Smag i den historiske Stil, fordi Staternes nyere politiske og oekonomiske Indretninger, Landes og Personers Egenskaber, blive i den best latinske Dragt saa ukiendelige, at den, som har lært sin Historie i det allerbeste Latin, forstaaer en historisk Bog i et nyere Sprog allerslettest, og endelig fordi Skoleforordningen af 17de April 1739 sætter udtrykkelig §. 31. rudimenta historiae universalis iblandt de Skolebøger som skulde være paa Dansk og ikke paa Latin. — Saa vigtige Grunde har vort eget Sprog for sig, Fornuft og Forordninger. Det latinske derimod Jordomme og Myndighed.

Hr. Junges danske Oversættelse af Holbergs Synopsis holder Hr. B. for at være baade for kort og for vidtløftig for Begyndere. For kort i det at den om mange betydelige Stater i og uden for Europa ingen Underretning giver. For vidtløftig i den ældre Historie. Til det første kunde Hr. J. svare, hvad Hr. Statsraad Kall har svaret for ham i Fortalen til hans Oversættelse; at Historien af Staterne uden for Europa er os saa lidet vedkommende, saa lidt bekiendt, og saa fuld af Uvisshed, at Begyndere deels ikke kan, deels ikke behøve at vide mere derom, end hvad en fornuftig Underviisning i Geographien siger dem; Og til det sidste, at Sammenfæstet meere ved Ting end ved Navne; at de Gamles Skiebne, Sæder og Karakterer alletider uagtet sin Ælde bliver værd at vide; m. m. Det er derfor ikke saa meget disse Mangler hos det Jungiske Arbejde, der bevæge os til at give den Woltematske Underviisning Fortrinnet til Brug i Skolerne, som en anden for Ungdommen ikke mindre betydelig, nemlig et elendigt Sprog. Vi ere visse paa, naar man vilde intet beholde af Junge uden Tingene, og bortstjære hans uendelige Tjientagelser, urimelige Sammenføjninger af Meedinger, unødvendig anbragte Navne-tal og det øvrige Fyldekalk af: hvorudover det skeede — og — saasom — efterat m. m. skal hans Bog, som nu har 502 Pag. neppe udgiøre 232, som Woltemats Underviisning har.

For at bøde paa denne Mangel af historiske Lærebøger i Landets Sprog, har Hr. B. givet os denne Oversættelse af Hr. Kammeraad Woltemats Underviisning til heele Statshistorien, som er et Udtog af samme

samme Forfatters Genvåg til de fornåmsta Staters Historia. Han havde ønsket at kunde levere os begge, da den sidste kunde bruges som en Kommentar over den første, men da Gienvejen er over to Alphabeter stor, har han ikke tordet vove det, førend han faaer see med hvad Bisald Anviisningen antages. Det er ingenlunde Hr. B. Tante, at dette Udtog skal gjøre os Holbergs Synopsis overflødig; thi da den indeholder langt meere om de Stater, den har, kan den ved Underviisningen tiene til at udfylde den anden. Skulde det endelig kræves, at Ungdommen ved Akademiet maatte kunde gjøre reede for sin historiske Kundskab paa Latin, saa var det Lid nok at vve den deri i Mesterlectie, og om den da skiont ey blev færdig med at give det heele holbergste latinske Kompendium an til første Examen, saa havde den dog intet virkeligt Tab gjort, naar den først tilgavns havde lært denne lille Anviisning, om den end skulde lide noget Skaar i sin Beneliste.

Men hvorfor skulde den lide Skaar? Ungdommen har i Skolerne saa lang Tid, at vi troe, den bør kunde lære saa meget Latin, at den kan fortælle et kort Vita, omendskiont den ikke har lært det uden ad af en Bog. Og til at hielppe den hertil synes os de skolastiske Dveller, som kaldes Stil, kunde blive et beqvemt Middel. Saa snart Discipelen har de første grammatikalste Grunde inde, begynde disse Dveller og vedvare igiennem alle Lectier. Hvorfor tages de ikke ligesaa got af Historien som af Lærerens Hoved eller af en gammel Stillebog? Naar Ungdommen først havde lært sit historiske Kompendium paa Dansk, fik den derved en Dveller i at forklare det paa Latin. De første Stille igiennem de ringere Lectier ere dog historiske eller fortællende, og de bør være det, thi denne Stil er den letteste og meest overeensstemmende med de Auteurs, man da læser, som tillige burde foresættes som Mynsire, og ikke som nu allene tiene til Phrasbøger. Paa denne Maade blev Ungdommens Stil i Tide dannet i det historiske Fag, de vanskeligere, Brevstilen og den oratoriske, kunde giemmes til de høyere Lectier, hvor Auteurs i samme læses. Man har forunderlig vel vidst i Skolerne at udtrække og sammenblande alle Videnskaber. Katechesis, Geographie og Historie har mødt os ved Indgangen, og de har troelig fulgt den heele Skole igiennem. Disse første Grunde, som tillige med Dvellerne i Sproget, neppe burde være meere end et til to Aars Arbejde for nogen, der vilde tænke at studere, giver ham at bestille i ti. Han seer det

uendelige, kiædes, og glemmer hvad han har læst. I ti Aar læser han Historien og i ti Aar lærer han neppe et Kompendium deraf. Hvorfor fuldender man dog ikke een Videnskab eller i det ringeste Udtog deraf, førend man begynder paa en anden? naar den først var lært og lært vel, kunde den ved saa Igientagelser let beholdes. Det historiske Kompendium i sær troe vi ved anførte Dveller og egne Udarbejdelser burde blive de Unge saa bekiendt, at det ingen Møye skulde koste dem at gjøre Reede derfor endog paa Latin, og det ikke fordi de huskede det allene af en Bog, som en anden Lectie, men fordi de vidste det som en Videnskab; dette Studium, som formedelt Kandidaternes almindelige Uvidenhed i mange Aar ved vore Examiners kun har givet Anledning til Latter, kunde da igien faae et værdigt Sted; Og det blev i det mindste under vores nu værende Professor i Historien, hvis Karakter det aldrig har været at gjøre Pedanterier vigtige eller Børnetoy kostbart, ey at befrygte, at en fortplundrende Hukommelse skulde paa Benelisten blioe høyere ansat end en grundig Indsigt, som med Langsomhed forklarede sig, naar den kun sikker kunde spores.

Hr. B. Arbejde ved dette Skrift har ikke været blot at oversætte. Han har paa adskillige Steder lagt til eller taget fra, gjort Forandringer i Inddelingen, i Tidregningen v. s. v.; den danske Historie har han gandske omarbejdet, baade fordi han troede, at Fædrelandets Historie burde være fuldstændigere end den danske Historie var hos den svenske Forfatter, og fordi denne havde afhandlet den danske Historie med svenskt Sindelag. I den svenske saavel som de med Sverrig i Forbindelse staaende Staters Historie har han altid havt Dye med Forfatteren, og ikke tilladt ham imod Sandheden at give Tildragelserne den Vending, som kunde være hans Fæderland fordeeligst, hvortil han fandt ham meget tilbøielig. Hr. B. Ravn er os Børgen for at det Woltematske Udtog for os intet har tabt ved disse Forandringer; skulde det have tabt noget for vore Naboer, saa kan de altid gjøre Gien-gieldelse. Da vi ikke har sporet at Oversættelsen i noget dem angaaende viger fra Sandheden, og vi ey har Originalen ved Haanden, troe vi at kunde undskyldes om vi ey gjøre nogen Sammenligning.

Udtoget er deelt i tre Bøger, hvopaf den første indeholder de i de ældste Tider blomstrende og bekiendte Stater

Stater i 13 Afhandlinger. Den begynder med Patriarkernes og den Israelitiske. Da denne har saa megen Indflydelse i vor Religion, haabe vi ingen Lærer lader den ham betvøede Ungdoms Kundskab i den Materie bestaae i dette Udtog alleene. Iblant de gamle Stater har den foruden de, som Holberg har i den ottende Afhandling af de Asiatiske, noget lidet om Rigerne; Troja, Phoenisien, Damaskus, Lydien, Kappadocien, Bitynien og Navnene af flere upetydelige. Af Afrikanske i særskildte Afhandlinger, Ægypten for Alexanders Tid, Kartago, og i den ellefte noget lidet om Mauritanien og Numidien. Under Grækernes Historie noget lidet om Epirus, Syrakusa, Tracien. Denne heele gamle Historie er udført med saa megen Korthed som muelig er, naar man kun, som Hr. B. siger, vil vise Tingenes naturlige Løb, og forklare Marsagernes Indflydelse paa Virkningerne. I den bedste Orden har man her paa mindre end tre Ark Ridsset af den gamle Verdens Tildragelser og vigtigste Forandringer, vidtløftigt nok for B. gyndere, men for lidet til at stille den opvakte Nysgiærighed.

Den anden Bog indeholder de for nærværende Tid i Flor staaende Europæiske Stater i 25 Afhandlinger. Disses Historie er vel meere vidtløftig udført end den ældste, dog troe vi, at der ere visse vigtige Tildragelser, som fortiente meere end at nævnes. Saadanne ere i den franske Historie, Tildragelsen med den Orleanske Vige, og i den sildigere med Huguenotterne; i den Engelske, Karl den Fjertes Død og Cromwells Regiering. I den Russiske, Peder den Stores Foretagende imod sit Lands Barbarie. Saa vigtige Tildragelser, hvoraf Nationernes Karakter best kiendes, fortiente efter vore Tanker ligesaa stor Opmærksomhed som de største Erobringer. Foruden de Stater, Holberg har, ere her i den femte Afhandling den Nederlandske, i den Siette den Sveizeriske Historie. Hollands og Sveikes første Velgjørelse, som vovede at giøre de første Skrit til at afstaae Mæget, savne vi her. Saadanne Folk fortiene dog at kiendes endogsaa af Børn. Exempler af en virksom Kiærlighed til sit Fæderneland bør altid være erindrede; og de som aldrig gav sit Fæderneland andet Gode end en Kanonade ved deres Fødsel og en Sorgemusik ved deres Begravelse bør ey betage dem Rummet. Den syvende Afhandling indeholder Danmarkens Historie. Her mærkes de hedenske, de kristelige Regenter, og Kongerne af det Oldenborgske Huus. Epokerne ere rigtig nok de vigtigste Danne-

mark har, og fra det Oldenborgske Hnuses Thronbestigelse regner det billig sin Lykjalighed, men vi synes det kunde foraarsage Forvirring i Steden for Lydelighed i et Barns Hukommelse, naar man indeeleer de Kristelige og de Oldenborgske Konger i forskellige Perioder. — Odin har ventelig fordrevet de gamle Konger meere ved List end ved Magt siger Hr. B. og Historien tier. Kund erobrede Norge ved List og Penge siger Historien og Hr. B. tier, hvoraf denne Forskiel? Magnus den Gode Konge af Norge saae den danske Krone i Kraft af et Forlig med haarde Knud. Forliget var ikke af de venligste, og man giver ikke gierne Kroner bort. For at viise Marsagernes Indflydelse paa Virkingen havde det maaskee været nyttigt, at melde hvordan det tilgik. Evend Estridsen fortienter altid et høyt Sted blant Danmarks gode Konger, men han stred ikke, han rebellerede mod Magnus. Vi anmærke disse smaae Ting i Anledning af Hr. Bs. Ord om hans Forsætter: han fandt ham tilbøielig til at give Tildragelserne den Bending, som var hans Fæderneland fordeeltigt. De sildigere i sær de Oldenborgske Kongers Historie som den der meest interesserer har Hr. B. forklaret vidtløftigt. Hos den danske Historie staaer den norske paa een Side, som efter vore Tanker er baade for Danske og Norske for lidet og omtrent det samme som slet intet.

Betydeligere er den slesvigiske Historie med Hoved- og Sidelinier samt noget om Oldenburg og Delmenhorst. Efter Polen i den tiende Afhandling følger noget om Preussen, Kurland, Böhmen, Ungarn Siebenbürgen, Valakiet og Kosakkerne. Fra den tolvte til den attende, alle de italienske Stater. Efter de tydske Keisere følge i særskildte Afhandlinger Bavern, Sachsen, Brandenburg, Pfalz, Hannover; i den fjerde og tyvende de øvrige verdslige Rigsstænder, og i den 25de de Geystlige.

Den tredie Bog indeholder de for nærværende Tid i Flor staaende Asiatiske, Afrikanske og Amerikanske Stater. Her forekommer Persien, Arabien, de Asiatiske Lande under tyrkisk Skyts, Syrien ic. Bidere, store Mogol, Tartariet, de ostindiske Der og den ostindiske Handel, China, Japan. I Afrika, forekommer Marokko, Barbariet, Ægypten, Etiopien. Den syvende Afhandling om Amerika og Europæernes Erobringer deri slutter Bogen.

(Slutningen i næste Blad.)

Kritiſke Journal.

No. 27. ————— 1773.

Slutningen af Recenſionen over Anviſning
til heele Statshistorien de første Begyn-
dere til Tieneste &c. (See No. 26.)

Wi have troet os forbundne til at give ſaa fuldkom-
men Underretning om denne Bogs Indhold,
forat viſe vore Læſere, ſom endnu ey kiende den,
hvortidt den overgaaer de vi forhen have af dette
Slags i Orden, Korthed og en til Værnens
Alder paſſet Guldſtændighed. Men med diſſe For-
dele troe vi et hiſtoriſt Kompendium, for at bringe
al den Nyttē, det kunde, endnu burde foreene
fleere Hiſtorien og ſølgelig dens Kompendium,
bør ikke allene anvendes til Forſtandens men og
ſaa til Hiertets Forbedring. Man kiender Exem-
plers Virkninger paa de Unge. Skulde de ikke
have Ret til at fordrē af Hiſtorien de fornemſte Exem-
pler den har af en belønnet Dyd og af ſtraffede Laſter.
De finde dem ikke altid i det daglige Liv, og om de
finde dem, har de ikke altid Eſtertanke nok til at
beholde dem i Erindringen. Lad os ſøge at giøre dem
bekiendte med de Exempler Hiſtorien har. Men diſſe
findes alt for ſielden i Konge-Raderne. Naar de fore-
komme, burde de ikke forbigaaes, men Kongerne næv-
nes ſaa ofte berømmelige, dydige, gode, uden at der
anfæres det mindſte Gode de har gjort. Til Exem-
pler kan en Konſtantin tiene, hvis Berømmelighed med
al hans Tilnavn af Stor er dog temmelig tvetydig, en
Balduin, en Ludvig den 12 og mange flere. Et Træk

af deres Karakter var meere vigtig end Marſkallet,
naar de døde; og vi ſee ikke, at Korthed kan und-
skyldē Forfatteren, naar han paa en halv Side afgiver
Roms fem mageløſe Keiſeres Hiſtorie. Der er og,
foruden Regenterne, hvis Navne ofte meere for Or-
denens Skyld end for den Deel de har havt i Til-
dragelſerne, fortiene Sted i Hiſtorien, andre berøm-
melige Mænd, ſom har forſtaaet den Kunſt at giøre
deres Navne uundværlige i deres Kongers Hiſtorie.
Guten man ſeer til Forſagernes Indflydſe paa Virk-
ningerne eller til Exemplerne Brugbarhed burde ſaa-
danne Mænd ikke forbigaaes. Meget ſielden giver
dog dette Kompendium dem noget Sted.

Uf Sverrigs berømmelige Mænd nævnes næſten
ingen uden Dronning Kriſtines Generaler og Rigs-
ſangler Drenſtierne. Uf Danmark's aldeles ingen,
uden Bernſtorf ſom foreſtod de udenlandſke Sager,
og Ove Giedde ſom førte de første Kiøbmandſkibe
til Oſtindien. En Griffenfeld, en Adler, Juul, For-
denſkiold og flere nævnes ikke. Kan man dog vide
noget af ſit Fædernelands Hiſtorie uden at kiende
diſſe?

Mange Folkeſlag har tillagt ſine Regentere Til-
navne af deres perſonlige Egenſkaber eller en eller
anden karakteriſtiſk Handling i deres Regiering; diſſe
Tilnavne finde vi vel her anbragte hos mange, men
den

den Forklaring, som de behøve, søgne vi ofte; saa gode Hjelpemidler disse Tilnavne endskjønt ere for Hukommelsen, blive de dog ligesaa vanskelige at erindre som Egennavnene selv, naar man ey veed deres Oprindelse; Sanctius Euculus, Ferdinandus Katalikus, Magnus Lagebæter, Magnus Ladelaas og flere kan tiene til Exempel; ethvert Barn som begynder at raisonæere spørger strax om Aarsagen til disse Tilnavne og har maaskee ikke altid en Lærer, som kan fyldestgøre dets Nysgiærrighed. Hvor stor en Mangel dette er hos et historisk Udtog, har vi haft et sørgeligt Exempel ved en Magister-Konference, da Kandidaten ikke vidste Andledningens til Wilhelm den 1stes Tilnavn Kongestor. Endnu troe vi at det er en Fejl hos dette saavel som hos andre vore historiske Kompendier, at behandle Historien blot som et Hukommelses Verk. En af de største Belgierninger mod Børn er at man i Tide lærer dem at tænke; men dette forsynnes saa aldeles, at man kan finde Folk som efter at have igiennemgaaet Skolerne og de akademiske Examinere ere ganske fremmede endog for det som staaer i deres Kompendier, allene fordi det ey forekommer i den Orden og i samme Ord som der. Der er mange som et halvt Aar efter deres Skoletid af mange Videnskaber har tabt endog de første Grunde saa aldeles som om de aldrig havde vidst dem. Aarsagen er, at hvad de har lært er ofte ubetydelige Ting, sammenpakkede i deres Hukommelse uden Orden og Eftertanke. Det historiske Studium er fremfor alle andre underkastet denne Mishandling. Nogle tørre Afdelinger, nogle Feltslag og nogle Aarstal er alt det Hukommelsen har at fæste sig ved. Derimod forbigaaes Træk, som kunde give mere levende Aftryk i Forestilningen, og dybere Indtryk i Hjertet: Karakteristiske Handlinger, som lære at kiende Mennesket, lykkelige Judsald, modne Betragtninger, kort sagt: hvad der kunde gjøre Historien mere interessant og dens Personer mere kiendelige. Amasis Svar til hans alt for alvorlige Ministre, og hans Søn Psammeniti Forhold ved hans Børns Henrettelse vilde gjøre dem mere vigtige for de unge Læsere end deres Uvenskab med Kambyses, og dennes Navn skal formedelt hans strænge Dom over den uretfærdige Dommer blive uudslettelig af den Unge's Hukommelse, naar Artaxerxes med alle hans Seyrvindinger er glemt. Vilde man indvende, at saadanne Anmærkninger forarsage Vidtløftighed og betage Rummet for Tildragelserne, saa svare vi, at de meget meer forførte Tiden, thi den Konge, hvis Navn de Unge ikke er-

indre efter den tredie Giennemlæsning, vilde da blive ham for kær at glemme efter den første. Desuden kan man i det Overflødige taale at tabe, men slet intet af af hvad man bør vide. Vi have saa meget heller vildet anføre, hvad vi ønskede for Fuldkommenheder hos et historisk Kompendium foruden de det Woltematistiske besidder; da vi har erfaret, at man maaskee kunde fristes til at give os et nyt Uplag af det Jungistte, hvori vi ønske alt det Overflødige, Torre og Rædsommelige udslettet og i den Sted anført det meere Nyttige og Fornøvelige. O.

Kort Udtog af de bibelske Historier til Ungdommens Brug i Skolerne, udbraget af Joachim Friderich Horster. Kjøbenhavn 1773 trykt paa Forfatterens Bekostning og faaes hos ham til Kjøbs paa det Kongelige Bøysenhuus. 4 Ark i Oktav.

De som i deres første Barndom har læst dette Udtog, for hvilken Alder det egentlig er indrettet, søgne intet hos Woltemat i den Israeltiske Historie. Det er deelt i fire Dele, 1) de to første tusinde Aar efter Skabelsen, 2) det tredie tusinde Aar, 3) det fjerde tusinde Aar, 4) det første hundrede Aar efter Jesu Fødsel. Vi behøve ey at anføre anden Dom over dette Udtog end Professor Balles. " Hr. Horster leverer Ungdommen et kort Udtog af de i Bibelen forekommende mærkværdigste Begivenheder, og uddrager af hver i sær enkelte opbyggelige Betragtninger til Underviisning, Advarsel, Opmuntring og Trøst, som synes (og som virkelig er, legges vi til,) baade fattelig og nyttig for de Unge. I den Hensigt troer jeg, at Skriftet fortjener i sær deres Biesald, under hvis Ansørsel de Umyndige skulle veyledes til en nøjere Kundskab om Bibelens Indhold." Denne Bogens Brugbarhed giver at vi ønske den almindelig bekiendt, og om en anden Aarsag tillige bevægede os til at ønske Hr. Horster derved nogenledes skadesløs for sit Forlag, troe vi den ikke utilladelig, nemlig hans Godhed i at uddele gratis

tis Exemplarer til den Ungdom, der har været paa Wapenhuset i hans Tid. Til dette Udtog har Hr. H. føyet et Anhang af adskilligt, hvis Nytte Hr. H. maaskee selv har erfaret, skönt den overses af dem, som ikke behøve at lære Børn de første Elementer. Leve-Reglerne maae vi dog tilstaae, i hvor gode Lærdomme de kan indeholde, falde os paa Prent paa nogle Steder latterlige.

Adolphi Drøm. Kiøbenhavn 1773, trykt hos Stein. 8vo. 16 Sider.

Hr. Adolphus sadt i Søvn over Nicolais Berlinske Bibliothek og drømte 16 Sider fuld med Kritiker over Digtere, Philosopher, Læger, Historiekrivere, Kirkesædne, Erobrere, fra alle Nationer og alle Tider. En Mand med Rykker i Panden og Klæd i Ulveskind, (vore Læsre giette let det maae være Kritiken, eller i det ringeste dens Forvalter,) fortalte ham i Søvn, at Idyllen: Sicelides Musæ hos Virgil var ingen Idylle, og at ingen uden Domsere mere læser Turni Død i Æneiden; kun Ælire og Henriaden af alle Voltaires Skrifter fortiente at komme i Betragtning; af Rousseau blev allene Stumper tilbage, og næsten intet af Heloisen, Halvedelen af Montesquieu, og kun den femte Deel af Odysseen; Holberg tabte den sidste Bøg af P. Paars, hans Grovheder og det meeste af hans Komedier, Sagellønderen Hudibras ligesaameget, og af Tydskerne blev intet uden Musarion, nogle Fabler af Belleret, og alle Gesners Skrifter tilbage; efter dem mynsires Philosopherne; Baco skrev ubehøvet; Plato tabte sine Ideer, Cartesius sine Hvirvler, Newton Attractionen, og Wolf blev forført til 20 Blade. Lægerne og Historiekriverne bleve ikke heller glemte. Hippocrat beholdt meest tilbage, Polyb tabte sine Orationer, og Curtius og Florus blev usynlige. Kirke-Sædrene og Theologerne, Krysostomus og Luther, Orignes og Tillotson bleve ikke bedre medhandlede. Nu kom Røden til Erobrerne, og efter adskillige Lovtaler og Injurier og en Sentenz til Forfatteren af dette Skrift forsvandt Konstdommeren med Rykkerne i Panden, og Adolphi Drøm hørte op.

Vi overlade til Læseren at afgjøre, hvad dette Skrift skal forestille og om disse Domme ere rigtige

eller ey; om det Udtryk af Konstdommeren i Ulveskind skal være et Galanterie til Hr. Nicolai allene eller til Konstdommere i Almindelighed, og overalt om man bør bedømme dette Stykke som en forestilt eller som en virkelig Drøm.

v — v.

Hr. Thorning har begiært følgende indrykket.

Saa angenehm, som en vel forfatted Critique er at læse, saa klædsommelig er en Sammenblendelse af Critique og Satire. Men saa forskællige, som disse ere fra hverandre, saa omhyggelig er en retsindig Criticus i at vare sig, at ikke den satyriske Geist skal igiennemtrænge og overdrive en solid Critique. Saa meget mindre som Critici til den kritiske Journal af No. 15 og 16 haver iagttaget dette, saa meget meer er deres Critique anstødelig, og i høyeste Maader overskrider en fornuftig Critiques Egenkab, thi naar man uddrager det Satyriske af Critiquen, er den af liden Betydenhed, som man kan sige om, som Spits, drey Bogen voller nichts mit Jauchzen außzuheffen. Efter at jeg derfor havde igiennemlæst den af Criticis mig tilsendte kritiske Journal (*), saae jeg, at jeg og mit Skrift var paa alle Sider angreben og paa alle optænkkelige Maader igiennemhæglet, saavel satyrice som critice, dog mest og fornemmelig det første: Ogsom jeg tillige erfarede, at deres Critiquer vare saa affecterede, saa ubetydelige, saa satyriske, og fulde af nedrige Chiganer, har det saa meget mindre anfægted mig, som jeg saae, at de tydelig havde blotted dem. Og kunde Critici meget vel have indseet, at den i Fortalen givne Erindring til Criticis, var ikke rætted til disse store og hoved lærde Criticis, som læt kunde overse smaae Ting, men til de smaae og hiem-Criticis, der fordi de ei kan gaae høyere, opholder sig gierne i

saa-

(*) Denne Efterretning er aldeles utilforladelig.

saadanne Bagateller. Saa meget derfor som Critici har funden Fornøjelse i at tractere mig nedrig, med spodske Exclamationer at forhaane mig, med ubetydelige og tildeels paatvungne Critiquer at angribe mit Skrift, og med ubevislige Beskyldninger at udføre det, saa meget foruoyer det mig, at de har ikke fundet andet end det, hvor af enhver rætsindig Læser læt kan see, af hvad Beskaffenhed det er, og at mig er skeet for meget. Ikke mere betydelige ere deres Bestemmelser, under hvis Betingelse de forlanger en Historiam ecclesiasticam, saasom de kan aldrig uden vidre Forklarelse og Indskrænkelse antages og følges, hvilket endog med meget mere Jydlands Præster og især Ribe-Stiftets, hvoraffaae, som Critici veed, holder den kritiske Journal, og derfor og med Retteburde for det og andet mere, som Critici veed best, saaledes angribes og udraabes, læt kan indsee der i Landet (og ikke som Critici urættelig sætter, der paa Landet). At Slutningen er Begyndelsen liig, er

at tilskrive Critici Hoved-Passion, og viiser begge Deele en rigtig Copie af den store Original, der paa det tydeligste derudi røber sig. Og var det ikke Forfatteren vanskelig, dersom Tid og Lejlighed vilde tilstæde det, i Stykkevis at viise, hvor over alt ilde Sindet og ubetydelig scabel i Henseende til materialia som formalia den saa kaldet Critique er, da den er den ælendigste paa Jorden, ja paa Jorden efter Critici Dialect: Imidlertid kunde Critici betænke:

Raison sans sel est fade nourriture,
 Sel sans raison n' est solide pature,
 De tous les deux se forme l' esprit parfait,
 De l' un sans l' autre un monstre contrefait.

I hvilke Rousseaus Ord jeg vil slutte.

Tostlund den 17de September 1773.
 O. Thorning.

Kiøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontours

Kritiſke Journal.

No. 28. ————— 1773.

Tanker, til hvilke den dramatiſke Journals
Anden Aargang har givet Anledning. 8.

Kiøbenhavn 1773 hos Gyldenſtal. 32 S.

Udter et Skrift mod den dramatiſke Journal. Dog ikke imod den allene, men ogſaa imod Inspecteuren for Skueſpillene, imod Acteurer og Actriſer, imod Hr. Bandal og Hr. Ewald; og alt dette i diſſe 2 Aar. Imidlertid, da Skriftet er ſkrevet med Uafhændighed, og Forf. synes at ville angive Grunde for hvad han ſiger, ſaa er det dog Umagen værd at opholde ſig noget ved dette lille Stridsſkrift. Hvad Perſoner og Facta angaaer, da maae vi gaae begge Deele forbi, ligesom og hvad der angaaer viſſe Skueſpilleres Action; da vi hverken ſkrive en dramatiſk Kritik eller ere forſynede med ſaadanne Anecdoter, ſom kunde behøves til Tildragelſernes Bedømmelſe; vi maae allene holde os ved det ſom indeholder almindelige Sætninger, eller angaaer den dram. Journ. i Særdeleſhed.

Forf. beraaber ſig i Begyndelſen af Skriftet paa den ſaa tidt igientagne Sætning: At enhver ber, i de Tug ſom vedkomme Smagen, dømme efter ſine Følelſer. Med mange Indſkrænkninger er denne Sætning rigtig; men grundfalſk er den, naar den tages aldeles uden Beſtemmelſe. Det vilde fore os for langt, dersom vi vilde gaae gandske ind i denne Sag, og vor Recenſion ſkulde blive til en Bog;

vi vil allene kun anføre Noget af det ſom synes at ſtride aldeles mod denne Sætning.

At enhver har Ret at dømme ſom han vil, og finde Behag i hvad han hører, det har ſin fulde komne Rigtighed; thi hverken i de guddommelige eller menneſkelige Love findes det mindſte Forbud derimod. Spørſmaalet er altsaa, hvem der dømmer rigtigſt, d. e. hvem der forſkaffer ſig den ſtorſte Fornøjelſe ved ſin Dom. Om den der finder Behag i at ſee en Konge foreſtillet paa Skuepladsen, ſom en Bønde, haver ligesaa ſtærke, ligesaa varige Følelſer ved ſit Behag, ſom den der ikkun finder Behag naar Rollen foreſtilles, ſom den ſkal. Vi troe ikke det kan nægtes, at jo den forſte, naar han vænnede ſig til den ſidſtes Smag, ikke allene blev holdet ſkadesløs for Tabet af ſin forrige Fornøjelſe, men endog vilde finde ſig ſtærkere rørt og have længere got af ſine Følelſer end tilforn. Hans forrige Fornøjelſe, (ſom vi ikke veed hvoraf den kan komme, men ſom dog virkelig findes hos Mange) kan umuelig være ſtærk, thi den forbindes ikke med Erindringen af Ting, ſom man virkelig ſeer i Naturen, og at frembringe ſaadan Erindring, er jo dog alle ſmukke Videnskaber og Konſters forſte Dyemed; den kan af ſamme Aarsag ikke være længe, thi den kan ikke huſkes ved nogen Ting, der ſiden møder, da den ikke haver nogen Ligning dermed. Skulde man nu af denne eneſte Betragtning ikke allerede ſlutte, at der maatte gives Forſkiel i Smagen, en ſlettere og en bedre?

D d

Hvor

Hvor er nu den store Forvovenhed, naar man siger til Een der finder den omtalte Behag: J dommer galt, d. e. J haver en slet Smag. Forf. vil vel neppe bifalde det Parador, som uden Fordreielse kan drages af det, han fremsætter: at enhver dommer ligegod, naar han dommer efter sine egne Følelser og Indsigter, og at altsaa alle have lige god Smag. Den ærlige og lærde Conseiller, som saae Racines Andromake og til Efterstykke samme Forfatters Plaidours, sagde til Racine: Eders Stykke er ret smukt, i Begyndelsen forekom det mig vel alvorligt, men siden da disse Hundehvalper kom ind, matte jeg lee. Var det Uret at sige om denne Mand, at han havde en slet Smag? Han kunde jo ogsaa sige som vores Forf. S. 5.: "Enten jeg nu dommer klogt eller galt, hvem maa giøre mig min Ret stridig, naar jeg ha-
"ver betalt min Plads!"

Jo meere man eftertænker denne Sag, jo meere mærker man, at der maae være visse Regler, hvorefter man bør bedømme Smagens Værker. Vi veed, at man kan sige en Hoben vittige Ting derimod, og at man derved kan faae en heel Stue fuld af gandske artige Folk til at skoggerlee; men vi veed ogsaa, at naar man vil tale alvorlig; saa finder man strax, hvad det vil sige, at domme efter Regler. Enhver veed, at alt hvad de skønne Konster frembringe egentlig skal oppække Følelser, og at der altsaa er ingen Tid til Undersøgelse efter Regler; men enhver veed ogsaa eller burde vide, at man ved tidt igientagne Betragtninger og Sammenligninger bliver saa bekiendt med Reglerne, at man dommer efter dem, uden just i samme Øyeblik at være sig det bevidst. Dette er det, man kalder: at danne sin Smag; derved sætte vi vore Sandser og vores Indbildningskraft i den Forsatning, at saasnart noget smukt rører os, den første Tanke er: Det er smukt, og den anden: Ja, det var virkelig smukt.

Vore Læsere vente ikke af os, at vi her skulde beskrive Maaden, hvorledes man danner sin Smag; hvorledes man i rolige Timer bør foretage en Digter og undersøge hvorvidt han haver fulgt Reglerne; hvorledes man sammenligner hans Beskrivelser med de Ting selv, som beskrives i dem; hvorledes man spørger: Taler og handler en Opbragt, en Forelsket, en Edelmødig o. s. v. saaledes som Digteren lader dem her tale og handle? Hvorledes man tillige altid bør erindre, at det er en Digter der taler

og ikke en Historieskriver; hvorledes for at kunne domme om alt dette, man selv bør være en noye Betragter af Naturen, d. e. af de Ting som vore Sandser fornemme rundt omkring os o. s. v. At vise alt dette paaligger ikke os og vilde ogsaa overgaae vore Kræfter.

Kan da Smagen dannes fra slet til god og findes ved den gode Smag en større Fornøjelse end ved den slette; saa er det en Pligt at udbrede den gode Smag; Og det saa meget meere, da det kun er saa Folkes Leilighed at forhverve sig den gode Smag paa den omtalte Vey. De fleste maae vænnes til det smukke, de kan ikke overtales. Og hvorledes kan et heelt Folk vænnes til en bedre Smag, uden ved idelig at sige til det: Dette er smukt og dette ikke. Slige Domme bør ogsaa bevises for dem som kan og vil prøve Grunde, men Domme selv ere for Mængden. Naar Digteren og Konstneren vises deres Feil, Mønstere anprises for dem og det Skønne i deres Værker berømmes; saa vil de omstøder ikke frembringe, uden hvad der er smukt og got, og saa vil Mængden, deels ved Autoritet, deels ved idelig at see det sande Skønne uformærkt vænnes til ikke at finde Behag i det Middelmædige og Slette, den vil finde Behag og Misbehag efter Reglerne uden at kiende det ringeste til Reglerne selv. Og paa den Maade er dette Folks Smag forbedret.

Ingen kalde det en Formastelse, at sige en Nations Smag duer ikke. Det kan være Sandhed; hvorfor skal det da ikke siges? Lad os tage vore Naboer og en litterarisk Revolution, vi have oplevet, til Exempel. Var det usandsfærdigt eller utilladeligt i de første 30 til 40 Aar af dette Aarhundrede, at sige, de Lydskes Smag er slet? Hele Nationen, d. e. 999 af 1000 holdt Kiim for Poesie, Harlekinaader for Lystspil o. s. s. kunde man dengang sige: Hvo vil fordrifte sig at lasse Nationens Smag? Hvo vil være klogere end hele Nationen? Havde sige Domme giældet eller haft nogen Virkning, hvad var saa bleve t af den glimrende Periode, den skønne Litteratur nu har i Tyskland? Har en Slumpelyst frembragt alle de udydelige Smagens Værker hos den Nation; hvi haver den ikke og kundet frembringe dem i det forrige Tidsrum, som dog vist ikke manglede paa Genier, som en Cänther s. Ex. og flere, der nu ikke uden Værgelse læses. Genierne
kom

kom for tidlig, Nationens Smag var slet, og disse Røser maatte henvisne i Orkenen, maatte falde og blandes med Jorden, som Lidselen og Kellen.

Er vores Smag god, saa kan et Læreskrift ingen Skademedføre, men er den slet, saa er det upartristisk og strafværdig, at ville undertrykke det, om det end kan have sine Mangler. Gøttfæd og hans Tilhængere ere over flige Foretagender bleve til en Fabel for deres Nation og deres Navne nævnes med Davius's og Mævius's.

Den dramatiske Journal haver stræbt at rette nogle Feil ved Skuespillene, som have saa stor Indflydelse paa Smagen. Den kan have taget Feil, men de fleste Tider holder den den strengste Prøve ud, naar man sammenligner dens Domme med de upaatvileligste Regler, og kun dens uforfærdede Upartristighed har paadraget den Beskyldning for Partistighed. Sandt er det; den har ikke gaaet Veyen til almindelig Berømmelse, da den modsagde indgrovede Fordomme og stærke Partier; men ligesaa sandt er det, at just den Vey Journalen fulgte fører til Ngt hos alle Fornuftige og tilsidst hos enhver Læser, naar først Fordomme ere uddset og Particaanden har skiftet Gienstand.

Vi ere bleven noget vidtløftig over Indledning til nærværende Skrift, men vi kunne og ved Resten fatte os des kortere.

Fra S. 6 til 10 handles om et Forsald ved Skuepladsen, hvis Bedømmelse berøber paa Facta, som vi ere aldeles uvidende om og altsaa ikke kan domme, enten Beskyldningen imod Hr. Inspecteur Svass er grundet eller ey. Saa meget kan vi sige, at vi troe en ironisk Høflighed og Beskedenhed at være fornærmeligere end en aabenbar Grovhed.

S. 11. Er Fersf. misfornøyet med at Zaire-Rolen er given til Mad. Knudsen og gjør det besynderlige Forslag, at give den til Jfr. Fogh. Det tilkommer ikke os at domme om Skuespillernes Fortiendelser, men det troe vi vist, at Jfr. Fogh vilde undslaa sig for at tage denne Rolle, fornemmelig naar hun fik saadan en Fatime (*) ved Siden af

(*) Mad. Knudsen, efter Forfatterens Forslag:

” sig.” Vist bør ved Rolernes Omdeling sees med paa det Udvaltes, men det er dog en gammel Regel uden al Undtagelse, at den mindre Hensigt altid bør vige for den større. Den vanskeligste Rolle, til den beste Skuespiller: det er Hovedreglen, og derefter følger først den: Den unge Character til den unge Skuespiller. Hvilken Ujandsynlighed er størst? Den, at en stærk, rørende Rolle spilles kold og Natur stridig; eller den, at et Ansigt udgives for nogle Mar yngre end det er. Har Fersf. kunnet skrive dette Sted, og dog have læst i hvilken Alder en Baron spillede Liebhaberrolen; og have seet en Rose, og have seet en Bøtger i Mohren, i Florentineren, og i den af ham selv anførte ny Prøve?

S. 12. og f. kommer Fersf. igien til den dram. Journ. og stræber at bevise, at den ikke haver roest og lastet hvor den skulde. Det meste angaaer Mad. Knudsen, som med Magt ikke skal have fortient de Berømmelser hun fik o. s. v. Denne Stridighed kan vi atter ikke sige noget om, da vi ikke have seet uden gandske saa af de omtalte Stykker, og havde vi end seet dem og kunde huske Actionen, saa turde vi dog ikke besatte os dermed, da Læserne ikke vente en Dramaturgie i disse Blade. Derfor have vi ikke ved S. 4., heller villet paaminde Fersf. om den store Forskiel, der er imellem Rolens Natur og dens Zira-ter; at en Marquis (efter den sædvanl. Bemærkelse) altid bør forestilles flygtig, flanevuren, letsindeg o. s. v. Og at det derimod berøber paa Skuespillernes Valg, enten han vil vise ham en pointe de vin eller ædrue; begge Deele kunne finde Sted, men de første Egen-skaber maae ikke fattes.

Vi gaae derfor alt dette forbi, saavel som den Udsvævelse S. 25. om de Italienske Skuespilleres Løn. Fersf. overbeviser os om, at Journalen haver skrevet 6600, hvor den skulde skrevet 5800, da den vilde vise at disse Fremmede blev for høyt gageret. Hvilken Foscelse!

Det Udfald S. 27. og 28. paa Hr. Vandall synes os nansændig. Hans Stedmoder kan kritiseres og haver vist mange Feil, men den er med alt det dog et meget rørende Stykke og vi ville nødigt, det skulde bortkritiseres fra Skuepladsen, uden saa var, at man gav os bedre Stykker i Steden,

og endog i saa Fald skulde vi neppe holde det Dulle tilbage at beholde Stedmoderen med. Men naar man bedømmer et Stykke af saa agtværdig en Forfatter, saa burde man dog vel være beskeden, og ikke gaae fra Stykket til Personen, ikke foregive, "at han" hige de saa meget efter at blive bekiende som Forfatter" ikke bebreide ham den nyttige Glib, hvorved han beriger os med saa mange hyperlige Oversættelser, ikke sige "at han maaskee ikke længere gider tænkt selv." Dette er ikke Belansthændigheds Sprog (som dog ellers hersker i dette Skrift) om det end ikke var saa usandskærdigt som det er. Hvilke forstyrrede Begreb maa Forf. have om Oversættelser, naar han troer at man ikke behøver at tænke selv ved at oversætte got?

Ogsaa over Hr. Ewalds Pebersvende maa den dram. Journ. lade sig forekaste Partiskhed. Vi have ogsaa roest Pebersvendene, men kan helligen forsikre Forf. ikke at have vidst et eneste Ord om Jfr. Bielhs Tilstædeværelse ved Prøverne af den dram. Journ. og om end Hr. Ewald haver skrevet de brutale Klappere (hvilket ikke er saa afgjort, da hans Navn ikke, som for hans andre Skrifter staaer paa Titelbladet) saa har dette Stykke dog ikke havt nogen Indflydelse paa os, uden for saavidt det er vittigt og moersomt. Anecdoten om Jfr. Biehl er ogsaa heel utroelig.

Endelig gøres og mod Journalen den saa tidt giorte Beskyldning, at den fører en al for myndig Tone. Vi have ogsaa ønsket imellem, at Materiens Mængde og Bladenes Rum havde tilladt Forfatterne, at bruge lidt mere Omhyggelse naar de sagde deres Mening, thi vi frygtede at vores Publicum, som (vi begaae maaskee atter her en Forbrydelse) endnu hænger lidt for meget ved det Udvortes, vilde stødes over at see Sandheden uden Slør; men vi tænkte igien, at fornuftige Folk alligevel stikende vilde føre sig en god Erindring til Nytte, naar ogsaa Maaden, den bliver given paa "opvækker deres Stoltthed" og at en Elsker af Sandhed altid bær nogen Mistillid til "sine egne Indsigter og Følger, naar de sige ham, at Konsidomieren eller Satyrskriveren have "Uret."

S.

Kongernes Stormflokket ringet for de christelige Magter ved Voltaire; nu oversat og ophlyst med Anmærkninger. Kiøbenhavn trykt hos Hallager. 8.

Katarina den Anden sender Flaader og Armeer ud for at udrydde alle Tyrker og Hr. Voltaire skriver Brochurer mod den Ottomanniske Port, som har den Vre at blive brændt i Konstantinopel.

Hvem vil hevne den beste af Polens Konger siger han? Alle Kristne til Banære har man seet tyrkiske Besættninger i polske Stæder og uden de sandskærdige Mirakler af den russiske Krigshær skulle man seet dem lige i Warschau. De Tydskes Keyser, som forstaaer Historien, veed at disse Tyrker har belejret Wien to Gange og gjort fleer end 300,000 Ungarer til Slaver. Tyrannerne i Konstantinopel begegne Kongerne i Europa som Romerne begegnede de smaa Tyrker fra Cappadocien og Judæa; De betragte vore Gesandter som Konsuler, og de lade dem veme et Par Timer efter Audiens under aaben Himmel i Regn og Sne, paa en gammel forraadnet Bænk hvor Hans Høyheds Kokkedrenge nylig har lagt og strækt sig. I Maret 1658 lod Storvizieren Mehmet Kuprogli give Mellemhandleren mellem det tyrkiske Rige og Venedig Hr. de la Haye Bantelet et Slag med knyttet Næve lige i Ansigtet, og lod slaae denne Minister en Land ud. Alt dette kunne hevnes siger Hr. Voltaire, om Maria Theresia allene ville laane hendes Søn sine Dropper; hvem kunde da hundre ham fra i et eneste Felttog at borttage baade Bosnien og Bulgarien, imens Keyserinde Katarina indtog Konstantinopel; Intet lettere; men saa frygter man for at det østerrigiske Huis skal blive for mægtigt og at den romerske Keyser skal komme at herste i Rom. Vil man da heller at Tyrkerne skal komme derhen? Vore Børnehøru skal i sin Tid aldrig kunde begribe, at man har haft saa stion Lejlighed uden at føre sig den til Nytte. Den sande Politik bestaaer i at bortjage en fælleds Fiende det snarest man kan, og at overlade Tiden at give Kongerne i Europa Naaben i Hænderne med dem selv indbyrdes; det vil aldrig, forsikrer Hr. Voltaire, mangle dem siden paa Lejlighed at knække Halsen paa hverandre.

B — B.

Kritiſke Journal.

No. 29. ————— 1773.

Det nye hiſtoriske Magazin, indeholdende Fortællinger af adskillige berømte Forfattere. Oversatte ved S. J. Birch. 8. Kjøbenhavn 1773. hos Godiches. 96 S.

De fleſte af diſſe Fortællinger havde vi alt tidt læſt tilføra, men vi have læſt dem med Fornøyle igien i denne Overſættelſe. Hr. Birch lover os meere af dette Slags, og vi tør nok forſikre ham, at naar han altid vil vælge og overſætte ſaa got ſom denne Gang, kan da viſt vil ſaae mange Læjere og et almindeligt Biefaald.

Den første Fortælling er Balsora efter det tydſke af Hr. Wieland. Den er af hans ældre Arbejder og fra hans første Periode. Originalen er i riimfrie ſem fødtede Jamber. — En grim Calife i Bagdad lader efter at have myrdet alle ſine Gemalinder og Børn, opdrage de to eneſte overblevne Sønner hos ſin Læge Elin. Denne opdrager dem ogſaa ſær omhyggelig tilligemed ſin eneſte Datter Balsora. Califen bliver foreſtket i denne ſidſte, ſom en fælles Kierlighed haver forbunden med Abdallah den ene af Prindſerne. Hun bliver ført frem for Califen, men en Beſvimelſe og paafølgende farlige Sygdom var Følgerne af den hende tilbudne Ophoyelſe. Fæteren Helbredede hende, men udfpreder hendes Løb, ſom han gjør ſandſynlig ved en hende indgiven Dvaledik. Prindſen Abdallah falder af Fortvivlelſe i en Sygdom men bliver ved Elin reddet og behandlet paa ſamme Maade ſom

Balsora. Begge ſiig blive henført til det Kongelige Gravſted. Elin betiener ſig af en giængſe Tradition, for at føre dem, efter de ere opvaagnet igien, ud fra Monumentet og bringer dem til et langt bortliggende eenſom Sted, hvor de leve i uforſtyrret Forening. Califen dør omſider, og den anden Prinds Ibrahim, ſom Elin haver opdragen til alle en Regents Dyder, beſtiger Thronen. Forvildet paa Jagten finder han ſin Broder med Balsora, dem han holdt for døde, i deres lykſalige Genſomhed. Han tilbyder Abdallah den halve Thron, men denne vil heller forblive i den lykkelige Hyrdeſtand, ſom han hidtil haver levet i, ved ſin Elſkedes Side.

Man ſeer nok at Forf. ved det Paafund med Dvaledikken haver havt Pater Laurizes ulykkelige Forſøg i Shakespears Romeo og Juliet for Dynene, men man bør ogſaa tilſtaa, at han haver viſt at originalifere det ſaaledes, at man alligevel ikke kan beſtylde ham for et Plagium.

Den anden Fortælling er Sædrenes Skole efter det franſke i Hr. Marmontels Contes Moraus. — Fordæret ved en uforſigtig Moder overlader den unge de Volny ſig til alle Ungdommens Udſteyeller. Hans Fader Timantes, en meget rig Kjøbmand, bringer ham efter Moderens Død paa den rette Bøyl tilbage, ved at foregive deres hele Formues Forluis. Volnys Venner og hans Maitreſſe ferlade ham naturligtviis, ſaaſnart de ſpørge hans Armød, derved og ved en nu nødvendig Arbeidsſomhed og endelig ved Kierlighed til et dydigt og fornuſtigt Fruentimmer, bliver han ſaa omvendt, at Faderen

deren nu uden Fare tør forene ham med denne sidste og aabenbare ham deres Formues uforandrede Tilstand.

Dette Stykke haver smukke enkelte Stæder men og mange kiedsommelige, saa det er det mindst Gode i denne Samling.

3. De to Venner af Bourbon, efter det Franste af Hr. Diderot Denne korte Fortælling er saa fuld af Hændelser, og disse saa forbunden med de stærkeste Følelser, at det falder os umueligt at gjøre et Udtog deraf. Vi henviser derfor Læseren til Skriftet selv, og han skal ved Læsningen finde sit Janderste oprørt af alle Menneskelighedens, Venstebets og Naturens Følelser.

4. Dramet. Efter det Engelske af Madam E. Rowe. — En Europæer kjober iblant andre tyrkiske Slaver Orramet en ung fornem Tyrk og giver dem alle fri. Den sidste vil betale sin Frihed, men Europæeren vil ikke have anden Giengjældelse, end at Orramets Fader skal frigive alle de kristne Slaver han haver. Dramet drager hjem. Noget efter bliver Europæeren selv fangen og solgt til en streng Herre i Konstantinopel. Dramet seer ham og kjober ham fri. Denne dydige Tyrk haver ved Europæernes Vedelmødighed faaet Smag paa Kristendommen og hemmelig ladet sig undervise deri. Han overvælder Europæeren med Velgierninger og giver ham sin ene Datter, som var født af en kristen Moder, til Hægte.

5. Menalkas og Alexis efter det Tydske af Hr. Gesner. — Efterat der i denne Idyll er given Karakter paa den gamle ærværdige Hyrde Menalkas, fortælles hvorledes han berømmer Godgjorenheds Dyd for en af sine Sønesønner Alexis. Denne bliver saa rørt ved den Gamles Tale, at Menalkas mærker det er Glædestaarer der rinde af Alexis Dyen. Han fritter ham ud og efter mange Udflugter faaer denne Fortælling af ham:

” Et af vore Aar var engang faret vild, jeg søgte efter det paa Bierget, og jeg hørte paa Bierget en Stemme som klagede sig, da sneeg jeg mig hen, og en Mand stod der. Han tog en tung Byrde paa Skuldrene, og lagde den hen paa den tørre Jord. Længere, saa sagde han, formaaer jeg ikke at gaae. Møysommelig er mit Liv, og kummerfuld Næring er min hele Fordeel. I hele Timer vanker jeg her omkring med denne Byrde i Middagsheeden, og finder ingen Kilde at stille min brændende Tørst, og intet Træ og ingen Buss

frembyder sin Frugt at jeg kan vederqvæge mig ved. Ak! Guder, rundt om mig seer jeg kun en vild Skov, ingen Godstie, som fører mig til Mine, og længere formaae mine valkende Knæe ikke. Dog I Guder jeg er ikke utaalmodig; thi immer have I hiulpen! saa sagde han, og kraftesløs lagde han sig hen paa sin Byrde. Uset af ham, løb jeg da, sa snart jeg kunde, til vores Hytte, ragede en Kurv fuld af tørre og friske Frugter sammen, tog min største Glaske fuld af Mælk, og saasnart jeg kunde, løb jeg tilbage til Bierget, og fandt endnu Manden, som en sød Søvn nu vederqvægede. Sagte, sagte sneg jeg mig hen til ham, og satte min lille Kurv hos ham og min Glaske fuld af Mælk og sagte snigede jeg mig tilbage i Bussen. Men snart opvaagne da Manden. Han saae til sin Byrde og sagde: Hvor sød er Søvnens Bedervægeelse! Nu vil jeg forsøge det at slæbe dig videre, har du dog saa sødt tænt mig til Pude. Maaskee lede tierlige Guder mine Skrit, at jeg snart faaer at høre en Kildes Kasten, maaskee jeg finder en Hytte, hvor den godvædige Huusvært modtager mig under sit Tag. Nu vilde han løfte sin Byrde paa Skulderen, da saae han Glasken og Kurven. Byrden faldt af hans Arme. Guder, hvad seer jeg! saa raabte han. Ak! Jeg Hungrige dremmer om Spise, og naar jeg opvaagner er der Intet mere. Doguey, Guder! jeg er vaagen. O hvilken Gudsdom, hvilken naadig Gudsdom gjør dette Under! Det første af denne Glaske udgyder jeg for dig og begge disse, de største af disse Frugter ofrer jeg dig. Tag, o modtag naadig min Tak, som igiennemtrænger min gandske Siæl! Saa talte han, og satte sig hen og med Henrykkelse og Glædestaarer nød han sit Maaltid. Bedervæget stod han igien op og takkede endnu engang den Gudsdom, der saa naadig havde sørget for ham. Eller, saa sagde han, have maaskee Guderne ført en godgjorende Dødelig herhid, o hvorfor skal jeg ikke see, ikke omfavne ham? Hvor er du, at jeg kan takke dig, at jeg kan velsigne dig? Velsigner ham I Guder! Velsigner den Kedelige og Hans! Velsigner, velsigner alt, hvad der tilhører ham! Mæt er jeg, og disse Frugter tager jeg med mig; min Kone og mine Børn skal æde deraf og med Glædestaarer velsigne med mig den ubekiendte Velgiørere. Nu gif han. O, jeg græd af Glæde! Men jeg løb igiennem Bussene paa Breen foran ham, og satte mig

" mig hen paa et Sted, hvor han maatte forbi. Han
 " kom, han helse mig og sagde: Hør min Søn, siig,
 " har du ingen seet paa dette Bierg, som bar en Fla-
 " ske og en Kure fuld af Frugter? — Nej ingen
 " har jeg seet i denne Buskade, som bar en Flaske
 " og en Kure fuld af Frugter. Men siig mig, saa
 " spurgte jeg, hvor er du kommen i dette Vildnæs?
 " Ilde har du vist faret vild; thi her gaaer ingen
 " Vey. Ilde, saa svarede han, ilde har jeg faret
 " vild min Søn; og havde ikke en naadig Gudsdom,
 " eller en Dodelig, som Guderne skal velgne derfor,
 " reddet mig, saa var jeg død af Hunger og Tørst
 " paa Bierget. — Saa lad mig nu vise dig Veyen;
 " giv mig din Byrde at bære, saa følger du mig let-
 " tere. Længe vægrede han sig, endelig gav han
 " mig Byrden, og saa førte jeg ham paa den rette
 " Vey. Og see det er det, der kommer mig endnu
 " til at græde af Glæde. Ringe og uden Møye
 " var det, hvad jeg gjorde, og dog fornøyer det mig,
 " naar det kommer mig i Sinde, som det yndige
 " Soestkin. O; hvor maa den være lykkelig, som
 " haver gjort meget Gøt."

Hvilket værdigt Arbejde haver Hr. B. fore-
 taget sig, med at give os saa ypperlige Stykker at
 læse i vores Sprog, og hvilket Begreb bør man ikke
 gjøre sig om hans Smag og udbredet Læsning. Der-
 som vores Tæl og vores Løn kunde formaae noget
 hos ham, da vilde vi bede ham ikke at lade os vie for
 længe paa Fortjættelsen af dette i mange Maader
 roesværdige Skrift. R.

Prøve af nyestrevne Fabler. Første Stykke

1773 ved Friderich Christia: Krag. Quem-
 admodum Iris nihil est aliud, quam relu-
 centia folis refracti in nubibus, ita fabula
 quædam est veri representatio. PLUTARCHUS.

8. Kiøbenhavn 1773. 61 S.

Himlen bevare os og alle vore Landsmænd fra
 det andet Stykke. Glæder stridende mod
 al sund Fornuft, Sæder og Smag.

Bevæis

3 Fabel S. II.

Søn en.

En Flok af Høns gik ud at æde
 Af deres Huus om Morgenens.
 At see paa dem var vel en Glæde.
 Hver brugte Næbbet immerhen.

Om Aftenen det var det samme.
 Hver fyldte da sin tomme Kroe.
 Hvo da ey vilde stod til Skamme
 Og fik ey for den anden Roe.

De toge hvad de burde tage.
 Imens de kunde, sankede
 De op, og gjorde sig Umage
 Til de ey kunde meere see.

Derpaa de søgte hver sin Hane,
 Som kunde bruge Næb og Been;
 Fra gammel Tid det var en Bane.
 Men de ey havde nok i Een?

Nei! de udvalgte hver sin egen.
 Thi tænkt hvor stærk de trængede
 Til Hielp! Saa var jo een forlegen,
 Og andre gik som Tiggere.

En Høne lod sig der indfinde
 Med lave Been og snaksomt Næb
 I dette Sælskab, for at vinde
 En Hane til ethver Dags Slæb.

En fremmed Kok var ikke bange
 At komme ind i samme Gaard,
 Endskjønt der dengang var for mange,
 Hvoraf enhver var ham for haard.

Han kom om Aftenen saa sagte,
 Og trængte sig paa Pladsen ind.
 Af, vil kun Togen nu betragte,
 Hvor glad blev da hans Sønse Skind.

Det altid var ved Spisetiden;
 Men da gik best vor Hønes Plov;
 Og skjønt hun var kun lav og liden,
 Ham Føde gav, naar andre sov.

Hun hoppede iblant de andre,
 Hun stjal fra dem, hun løb og sang;
 Naar Hanen vilde til at vandre,
 Blev Tiden hende meget lang.

Af! vil du nu at jeg skal græde,
 Min friske Hane vie dog lidt
 Jeg vil at du mig først — —

Ohe jam satis! hvem der endnu ikke troer os,
 Skal til Straf læse den hele Snees.

R.

For

Kritiske Journal.

No. 30. ————— 1773.

Merkværdigt Erminde om det fordum Kloge og lærde Lybekske Barn Christian Heinrich Heineke, hans kristelige Levnet og Død, hvorudi omstændelig berettes hans Sød- sel, sieldne Opdragelse, forundringsvær- dige Fremgang i hans Videnskaber, lyk- Feligen fuldendte berømmelige Reysse til og fra Danmark, samt hans salige Af- skeed fra denne Dødelighed, saaledes som samme er upartisk beskrevet af hans forrige troe Lærer, og med en Fortale af Hr. Licentiat og Rektor ved det lybekske Gymnasium Jo- han Heinrich von Seelen. Kjøbenhavn 1773, trykt og faaes til Kjøbs hos August Friderich Stein, boende i Skibensstrædet i No. 171. 8. 381 S. foruden Fortalen, koster 4 Mark.

En Rhapsodie af en tydsk Vedant med en Fortale af en Rektor i Lybek var os i alle Henseender uvedkommende, naar den efter dens første Bestem- melse havde døet med dens Forfatter; men da man har fremgravet dette Kadaver igien og i et heelt Al- phabet fornyet en Forfatters Daarligheder, som allene vare bestemte for Pøbelen i hans eget Land, saa bør Overfatteren i det ringeste vide, hvad man skylder ham for hans Umage.

Vi forsikre ham da, at han blant alle hans oversættende Medbrødre er en af de allerelendigste, ikke for hans Oversættelse, thi der er hverken Vere eller Skam ved at oversætte et Skrift som dette vel eller slet, men allene for Valget af hans Original.

Man har saa længe straffet os med fremmede Romaner, Prækener, Skuespil, politiske Historier, Jordbeskrivelser, de fleeste tydske og de fleeste elen- dige, at den almindelige Fordom mod Tydsklands Li- teratur blant mange af vore vittige Hoveder ey er aldeles uden Forsvar. Man har dømt fra Over- sættelserne til deres Originaler og fra dem igien til alle Originaler; man har troet, at alle Tydske skrev slet fordi næsten alle for 30 Aar og mange endnu skrive slet; man har spurgt med Bouhours: Om en Tydsker kunne vare vittig, og troet med en anden at man kan reyse 100 Meile i Tydskland uden at finde et Genie; og hvorfor? allene fordi man ikke har læst uden hvad ingen Tydsker selv meere læser, og fordi vore Oversættelere har arbejdet for Pøbelen (*).

Indholden af dette heele Alphabet er, at en Dreng ved Navn Heineke reyste fra Lybek til Kjø-benhavn med en Amme og en Skolemester for at lade sig overhøre i Orbis Pictus, og for at vise at han vidste meere paa 4re Aar end hans Informator paa 40. Naar Forfatteren, som spillede Skole- mesterens

(*) Det forståer sig selv at vi undtage herfra Oversættelere af Jerusalem Gesner, Gellert og flere.

mesterens Rolle i denne Farce, havde lagt til det merkvaerdigste af hvad der var foresaldet med hans Eleve i de saa Naar han havde levet, og anført ham allene som et Exempel af en paa hans Alder virkelig beundringsvaerdig Hufommelse, saa havde dette merkvaerdige Vreminde kunne forfortes til en Pro-memoria paa den Afdødes Plade, eller med et Honorarium af de igien levende Arvinger tiend hans Belærværdighed der paa Stebet til en Parentation over det salig Barn for hvem der ville hørt den. Men at reyse fra Bye til Bye med en Dreng, som man reyser om med Børne eller med en Laterna magica, at male nogle 100de Sider fulde med Efterretninger om alle de Mirakler han har seet paa Beyen fra Lybek til Kiøbenhavn, at anføre en Liste paa Skipperens og alle Passagerernes lige til Skibs Hundens For- og Tilnavne, at journalisere alle den Drengs Børnestreger, hans Diæt, hans Sygdomme og alle hans Fornødenheder, at bevæge Himmel og Jord allene for at sige, at han vidste hvad alle Drengene burde vide paa den Alder — det overgaar endnu alt hvad vore egne Skriblere har hien-søgt os med, og kan neppe henføres til veniale Synder.

Gierningsmanden er, som vi før har sagt, en Undersaat af det hellige Romerske Rige. Det gjør os ont at han har forført den ærværdige og vellærde Licentiat og Rektor Hr. von Seelen at gjøre sig latterlig tilligemed ham i en Fortale for dette Vreminde, og vi ønske for alle boglige Konstners Skyld at ingen Mand af Videnskaber, og allermindst tvende Lærere i dem, havde laant sit Navn enten til Skriftet eller til Fortalen, og efterladt de Studerende saa latterlige Exempler.

Følgende kan tiene til en Prøve.

S. 2, siger Forfatteren, for at gaar ordentlig frem, at Christian August Heinike var fød i Lybek i Aaret 1721 den 6te Februarii om Morgenen præcise imellem 5 og 6 i et Huus, som tilhørte hans Forældre. Sammesteds om Drengens Amme; som raades at vogte sig for al Brede, S. 6. Historien af et merkvaerdigt Durklob i Maji og Junii Maaneder i Aaret 1724, S. 18. Reyse fra Lybek med Skipper Thor Larsen, og om nogle Aar en halv Mil fra Lybek, hvoraf den unge Heinike tager Anledning til at fortælle om Genezaret's Søe og St. Nedder, hvorpaa han falder i Søvn, S. 23. Om Ammens Sygdom, S. 28. Et Galanterie af Skipperens Søn over den unge Heinike i den plat

tydske Dialekt: O dat lütte Bar kan de dat al uthvennig S. 31. En merkvaerdig og ganske uhort Tildragelse med Hr. Lieutenant von Fröbbs en af Passagererne paa Skibet, hvis skionne Glaskefoder til et ubodeligt Tab for ham og hans styrkede ned af en Hylde ved Skibets sterke Slingring, altsammen, S. 34. S. 37 den unge Heinikes egne Ord till hans Amme anført i Originalen: It bin so möde gef my dof die Litte Sophie! — Hofmaler Holms Kone tillige med hendes Hr. Broder, som var den Gang, som bekiendt, Postmester i Kanders tilbød den unge Heinike et Huus, som de her arvet, beliggende i Broelegger-Strødet, ait S. 48. S. 53 sees hvorledes Ammens Patte mindskes med videre. S. 68. Om de Marsager som har bevæget Forfatteren at anføre, hvorledes den unge Heinike ved Ammens Uforsigtighed den 12te Augusti Anno ut supra faldt i en Spand Vand. Hvorledes den unge H. faaer vndt for Lænder S. 74, som Forfatteren har i Sinde at melde ved Hoffet, sammesteds; en Historie om tvende Hunde sem Kudsten endelig skiller ad S. 76. Den unge H. ser en Hiort, og ved denne Lejlighed erindrer sig Davids Ord sigende: Denne Hiort skriger ikke efter ferst Vand S. 79. Han faaer Ekshed for at patte og kan ikke meere, siger hans Biograph, tage fat om Borterne paa Ammens Bryster, som han tillige kalder mamma putres og oversætter ved slappe Bryster S. 84. Han faaer igien Længsel efter at die, som bliver forkyndt ved Hoffet, og i sær for den Kongelige Geheime Kabinets Sekretair. Sammesteds. Om Autors Høymodighed; hvorudi er at betragte: hvor fornøden samme var a) i Henseende til Kongen, b) i Henseende til Hoffet, c) i Henseende til det salige Barn, S. 90. Den unge H. kaldes en Maddike, S. 91. og sirax efter, Forfatterens i Gud hvilende Medbroder. Han seer Livvagten, og siger: det er Livvagten, hvilket giver stor Opsigt hos alle Tilstedeværende, saasom hos Gros Kancellaren, Ober Hof Marchallen o. s. v. som alt er at læse S. 98. En merkvaerdig Tildragelse med den unge H., at man lukked Dørren i for ham, og at man lukked den op igien, sammesteds. Han siger: Sitio, mig tørster, S. 102, viser en lille Uvilighed med videre, S. 108. Han siger merkkelig i Anledning af et forekommende Jagt-Tapet: Naturens Ret er det, som Naturen har lært alle Dyr, Exempli gratia: at de avle Unger, hvilket foraarfa-
gede

gede alle Tilstedeværende en stor Fornøjelse i sær Hr. Statholderen, S. 128. Han falder i Søvn over Josuas Historie og ankom til Riege Kroe, S. 159. Om et Epitaphium skrevet med Tunger, S. 185. Forfatterens moralske Tanker over den unge Hs. Lehaestuel i Lybel, og en Sammenligning mellem den og den Havelige Stuel, S. 190. Fortegnelse over dem, som har seet den unge Heineke her i Verden, hvoriblandt Hof-Konditor Ziegler og Bogholderen paa det ostindiske Kompagnie, samlesteds og følgende Sider. Hvorledes adskillige opstaaende Sørge-Strengte, paa frivilligste Maade vorte til den salig H. Begravelses Sange med en besynderlig Værdighed af Opmærksomhed lige saa lige lydende i Harmonien tilsammen, som de Pladse og Steder laae langt fraliggende, hvor samme bleve satte i Bevægelse, med hosføiede Prover i Latin og Dansk, S. 195. Af Mejer Ludvig hvor Diævelen har J taget alt det Rarrierie fra (*). Den unge H. reyses fra Kiøbenhavn med Skipper Jacob Jacobsens. Galioth, dog, som vel er at merke, under Opsigt og Førelse af bemeldte Skipperens Broder Lars Jacobsen, S. 215. Forfatteren fordriver Tiden paa Skibet med tydske og latinske Skrifteres Læsning, som han faaer af en Barber fra Chur Mark Brandenburg, hvoriblandt var Hr. Grundlers Liigprædiken over Provst Ziegenbals tilligemed hans Levnets Løb, hvori var i sær merkeliat, at denne salig Mand havde i sin Døds Angest forlangt at sidde paa en Stuel, S. 219 og 20. Hvorledes de Ord: Cetera mortis erunt, ikke ere at foreskille Paa Pergament, Papiir, Metal eller Marmor, men at skrive samme paa vores i Herren elskelige Medbroders Haand, Kinder og Læber med extraordinaire store versal Bogstaver, S. 231. Han nyder enten reen Kvemelt eller undertiden varmt Ol med Sukker i ligesom i Kiøbenhavn, S. 236. Sandferdig Beretning om hvorledes den lærde Hr. Achilles Daniel Leopoldus har seet med Ørene, S. 239. Om Diævelen og Albertus Scotus og hvorledes Mærkedens Fyrste taler Caldaist, S. 241. Den unge H. anfører Hovedstæderne i Isascars og Sebulons Stamme og, siger Forfatteren, var der ingen Ting i Verden, som dette høymodige Barn var bange eller forfækket for mens han levede uden

(*) En bekiendt Kompliment af en Italiensk Minister til Livio, da han havde læst hans Orlando furioso.

hans Spisefæe, S. 267. Den unge H. faaer Lyst at spise: Ingen Hvalfisk eller andet forunderligt Søe-Dyr, siger Fors. igien; havde kunne opvække større Opsigt og Forundring end de behagelige Ord, som tilkiendegav denne Længsel, S. 331. Om den lille Drengs Ureelighed og forstandige Lægers Meening derom, S. 346. item om at der sees paa hans Hale en himmelblaa Stribe, da han var død (en værdig Skolemester Anmerkning) S. 357. Til Slutning forekomme 8 diverse Vreminder komponerede af anseelige Embedsmænd og karakteriserede Stands Personer i latinske og tydske Vers, alle oversatte i Dansk med hostrykte Originaler, fra S. 361 til Enden, hvortil er føyet en Sonnet til Forfatteren, hvori han ligned med Xenophon og Aristoteles.

V — V.

Den bibelske Chronologie fra Verdens Skabelse indtil den Herre Jesum Christum, uden Tillæg, Gratagelse eller Forandring i den hellige Skriftes Tal. Sammenfrevet og til Trykken befordret af M. Christian Marquard Marcussen, Sogne-Præst for Kousted og Raasted Meenigheder. Kiøbenhavn 1771, trykt paa Autors egen Bekostning hos Nicolaus Christian Høpfner, Directeur over Hans Kongelige Majestets Bogtrykkerie. 4. 208. S.

” Dersom Historierne, siger Hr. Marcussen i en Promemoria for dette Skrift, have en naturlig Sødhed og kan drage vor Agtsomhed til sig, da maae de vel læses med største Gliid og Fornøjelse, som ere de viffeste; thi hvo skulle vel ville spille Tiden med at læse det, som er usandsfærdig. — De som ere de nyttigste; thi enhver maae vel frygte for at læse et Skrift hvorved han ikkun bliver værre, saa meget som vidende at tage Forgift. ”

Hr. Marcussen har ikke, som man seer, den Gave at forklare sig tydelig, og Historiens naturlige Sødhed

Sødhed, før at tale i hans Sprog, taber sig i hans Mund aldeles.

Skriftet er ellers ordentlig inddeelt i syv Perioder med Tabeller ved Siderne, summariske Udregninger, Stamtafler m. m. og seer overalt ud som en virkelig Kronologie, men man sover ved at læse det. — Hvorfor skal denne Virkning være saa almindelig ved det mæeste man skriver i Danmark?

Køf et Beviis til Overflodighed.

” Adam og Eva bleve skabte af Gud udi et Aar
 ” som er det første i den høyeste Lyksalighed, i Guds
 ” den deyligste Skikkelse, til at regiere over
 ” sig af alle Guds synlige Creature og Jordens Frugter,
 ” et eneste Træ undtagen, som kaldes Kundskabs
 ” Træ paa Gøt og Ont. Følgelig vare de høyt lykkelige
 ” lige saa længe, som de intet Ont havde prøvet.”

Derom tvivler ingen. Vi vil allene til Slutning erindre at Forfatteren overalt i dette Skrift har begyndt hver Afdeeling med de Ord: O Herre Jesu Kriste hielp. Saaledes begyndes S. 5. den første Tids Beregning fra Verdens Skabelse med O Herre Jesu Kriste hielp! den anden Tids Beregning fra Syndfloden indtil Israels Børns Udgang af Egypten med O Herre Jesu Kriste hielp! den tredje Tids Beregning fra Israels Børns Udgang af Egypten indtil Davids Død med O Herre Jesu Kriste hielp! o. s. v. det heele Skrift igiennem. Vi har megen Ære for enhver redelig Kristen, som troer at han med sin egen Styrke og Fornuft kun lidet kan udrette, men vi ansee tilslige mange af disse trykte Bener meere for et blot Ceremoniel end for Hjertets stille og ydmyge Sprog, og vi troe dem aldrig slettere anbragte og mindre bønborde end i et slet Skrift. V — V.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiſke Journal.

No. 31. ————— 1773.

Prøver af Danske Satirer i poetiſke Brev. Tools
rush in to my head, and ſo I write. Pope.
8. Odense 1770. Paa Adr. Cont. Samme-
ſteds. 40 S.

Forf. giver paa Titelbladet diſſe Satirer for
Intet uden Prøver, og vi troe alle Læſere af
diſſe ſaa Arf, vil være eenige med os, i
høyeſte Grad at opmuntre ham, til ſnart at udgive
meere i et Sæg ſom hidindtil ikke er bleven behand-
let ſeparat iblant os. Thi ere nærværende Stykker
kun Prøver, hvad kan man da ikke vente ſig af de
eſterfølgende?

Vi maae tilſtaaе, vi toge diſſe Blade i Hæn-
derne med en Slags uforbeſlagtig Fordom. Vi
vide ikke Marſagen. Maaskee de mange ſlette per-
ſonlige Satirer, ſom Trykfrigheden i Forſningen ſtum-
mede op af ſig; maaskee Titelens Lighed med et andet
vis Skrift, ſom blev roſt næſten overalt, og dog var
elendig; maaskee — men nok: Vi troede ikke at finde
nogen ſynderlig Opbyggeliſe af diſſe Danske Satirer.
Strax det forſte Brev gjorde os opmærſomme, vi
læſte videre, og vi fandt os beſtiæmmede over vore
foruſattede Meninger.

Maaskee nogle af vore Læſere endnu ikke have
ſeet dette Skrift; for dem vil vi her anføre Indhol-
den af de 9 Brev, det beſtaar af.

Det forſte til Hr. v. Sch. er ſom en Indled-
ning til de andre. Poeten, opmuntret af ſin Ven
til Ode-Sang, trøſter ſig ikke til ſaa høy en Flugt,
men vil ſkrive Satirer og det af den naturlige Mar-
ſag, at Daarerne ere af alle Ting, de han beſt kien-

der til, "mens de vrim" rundt omkring ham" —
Udenlandſke Narre komme ham intet ved, thi:

"Maar vi kan ſlippe Ud af egne Danske Gaar,
"O Daarer! hvis vi da for fremmed Klæde gaar
"Til London og Paris; og har vi nok af Narre,
"Hvorfor af andres Lee, og Landets egne ſpare? S. 6.
Han lover den hellige Timon:

" — — for du ſkal paa Steenen ſalig ſtaaе,
"Skal du ſom Stielm omkring i alles Munde
gaе

"Ved denne Ven." S. 7.

Den tilkiøbte Adelsrang, den politiſke og den thea-
logiſke Hyllер:

"Som ønsker Landets Fald, og raaber Landets
Vel"

Den liſtige Bedrager og flere, vil han revſe. Men
Navnet ſkal være ham heiligt. Ikke heller vil han
laſte en heel Stand, et heelt Køn for enkelte Per-
ſoners Daarligheders Skyld. Hvert Fruentimmer
er ikke en Corinne; hver Soldat ikke en Thraſo;
hver Lærd ikke en Gloſeræmmer, o. ſ. v.

Det andet Brev viſer, at de fleſte Stielmer
ogsaa ere Loffer. De fleſte bedrage ſig ſelv, førend
de bedrage andre. Heele Hære af Bedragerer ere for-
svundne eſter Copernicus, Luther, Descartes, Bayle,
Locke og Newton have adſpredt Dunſterne omkring
Foruſtens Lys.

"Da ſneeg Bedragerne ſig bort, een eſter anden,
"Fra Paracelſus af, og gradviis ned til Zanden.

"Uſkiønſom Hobel, tænk paa Kiøge-Huusfors-Lider,
"Og vær foruſyet med den Tid hvorpaa du ſlider!
S g "Hvor

"Hvor mangen Kielling har paa Bekkers Lærdom stændt,
"Som dog maa takke den, at hun er ikke brændt."
S. 10.

Men der ere dog Skielmer nok tilbage. Forf. kildrer derpaa Rabulisten Griffon, og erindrer ham om, at Frygt for "Galgen, om ikke for Samvittigheden, burde holde ham lidt i Lomme."

Dog for Rabulisten kan man tage sig vare; men for Hylleren? Hvorledes kiende ham? paa hans Gierninger. Timon er gierrig, Melinde ligesaa: Deres Gudsfragt er Hyllerie.

Tartys siger: Forsynet haver gjort hans Giftermaal, vor Forf. forsikrer ham:

"Jeg ærer meer end Du Guds Forsyns skulde Haand;

"Men derfor tår jeg en Cupido for Guds Mand."
S. 13.

Den forfalte Sagtmodighed hos Macarius, og Melindes ligesaa uoprigtige Beskedenhed, blive derpaa blottede og viist at disse Dyder, saavel som den sidste Forsigtighed og Sparommelighed skyde af heel verdenslige Grunde, i hvor meget hun end beraaber sig paa Religionen. Det heele Malerie over Melinde er fortræffeligt, fuldt af Lume og sande og træffende Tancker. Slutningen bliver, at disse saavel som andre Bedragere først bedrage sig selv, i det de virkelig troe at være det, de give sig ud for. — Ypperlig bliver dette Selvhedragis Oprindelse forklaret S. 17:

"Vor Egenkielighed kan let Forstanden blinde,
"Og den, som Hyller er, sig selv en Helgen finde:

"I sær naar sperret ind udi vort eget Huus

"Vi underholdes i en sød Indbildnings Ruus,

"Af Husets Smigrere, som uformærkt forsøre

"Og dave Hiertet ved at kildre Folkes Dre.

"Tag Selskab af dit Huus, og har du Raad dertil,

"Tag da en Smigrer an og bliv hvortil du vil;

"Men den, hvis Skiebne er, med Verdens Børn at leve,

"Som for sin Overmand har ofte maattet bæve,

"Og tidt sin Ligemand hørt af hans Feil at lee,

"Bør bedre have lært udi sig selv at see.

Dette forklares end videre ved en munter Fortælling om Cleanth, som falder i Unaade ved Hoffet, og paa sit Guds bliver smigret af:

"Forvalter, Foged, Kof, Præst, Herredsfoged, Degn,

"Kort, alle Smaae-Folk paa hans heele Guds Egn;

"Hvert Ord af Herrens Mund beundre de tilsammen"
"Først Præsten og saa fort og — Degnen siger Amen." S. 17.

Derved troer Cleanth sig da tilfids virkelig at være en stor Mand, trods hans Dumbhed og store Mangel paa Fortienester.

3 Brev. Viser hvor lidet vi bør rose os af Foranstæn, mens saa mange Herdomme herse endnu uafhjelpelig over os. I en alvorlig Stil fores Brevet af Duetterne.

4 Brev. Imod flette Konstdommere. I en bestandig Ironie lærer Forf. hvorledes disse bør være sig ad for at læses og berømmes af Løben. At laste store Mænd, hielpe Stjempere frem og forbigaae det Lærde, som Konstdommere kunde røbe sin Uvidenhed over; disse ere Hovedreglene, som fremsættes i en meget munter Tone.

5 Brev. Om vore flette patriotiske Skribenter.

"Fra dem i blaa Taarn af eg Stadens Slutterie
"Indtil det store Tal som hidindtil er frie." S. 26.

Den ægte Patriot beskrives S. 27:

"Den, hvis Gødgjærenhed til heele Egne rækker,
"Som flittig Fattigdom sin Haand med Forskud strekker;

"Som lønner en med Tak, men med at gjøre Got;

"Og glemmer hvad han gav, den er min Patriot."

Brevet slutter med en Berømmelse over salig Stats-Raad Lichtenberg.

6 Brev. Imod den Mængde af flette Bøger. Forf. troer næsten Bogtrykkeriet har gjort mere Skade end Nytte. Thi derved at en flet Bog yngler tusindfold i et Bogtrykkerie, bliver det plat umuelig for en Autor, efter erholdne bedre Indsigter at undertrykke sit Foster, om han end vilde, saa

"— Naar han trykkes nu, saa er han ævig Mar,

"Vi giftes for vort Liv, og trykkes uden Ende."

Forf. spørger da S. 37:

"Om ikke Faustus med sit nye Opfund syndte,

"Saavel som Adam, da han aad af Kundskabs Træ,

"Men fik sin Nøgenhed og Feil derved at see."

Nogle forskjellige Arter af flette Skribentere fortæles, fornemmelig Kompilatores og Kommentarmagere; saa vel de der forhutle de gamle Autores, som de der skrive flette Bibelforklaringer, hvori

"— Gud faaer Skyld for det han aldrig haver sagt."

Afsalt dette uddrages da det Beviss som behøvedes til den ovenmeldte Sætning.

Brev

7 Brev til W * *. Indeholder sunde og filosofiske Tanker om den Misforståelse, Foll tidt vise mod Verden saajuart den gaacer dem imod. Fors. undskylder dem vel uogenedes med, at man ikke kan tænke vel, naar man er flet til Mode; ” Men derfor har vi ey vor Galde gyde ud ” Mod hele Verden og Regieringen og Gud.” Og gaacer over til følgende Rysfroppe til Gud, S. 39: ” O Du hvis Øye seer ihver jeg gaacer og vanker ” Den ubevidste Spiir til ufuldbaarne Tanker, ” Som giennemstuer alt indtil mit Hjertes Bund! ” O rens og hellige dets ufuldkomne Grund! ” Dan Lænien ret og god for den til Lyset fødes! ” Og lad alt Ont og vrangt, før jeg det tænker, dødes! ” O lad mig ey mod mig og egne Mangler blind, ” Beskyldte andre for et misforstået Sind. ” Lad Lykken synse, naar jeg har en Ven tilbage; ” Og vil min Stiebne mig endogsaa ham betage, ” Saa lad mig tabe alt, hvad ikke hør mig til, ” Og Lykken giver os og tager naar den vil. ” Naar jeg ikkun mig selv maa ubeskadt beholde, ” Og intet inden fra skal skulde Sorgen volde! ” Naar jeg Aeneas lig maa ikkun redde ud ” Af Modgangs Luerne min Fromhed og min Gud!”

Vi veed ey om vore Læsere føle det samme, men vi kan ikke læse os mæt paa dette sær skønne Sted. Det Vers:

” Den ubevidste Spiir til ufuldbaarne Tanker ”. er saa fuldt, saa syndigt, saa poetisk at vi i lang Tid ikke have læst noget som kunde lignedes dermed. Tullin og Bull vilde ikke skamme sig ved at have gjort det. Og den sidste Lignelse, hvor kort, hvor passende! hvor ypperlig!

Fors. gaacer videre og siger, at det alligevel er tilladt at lee af Daarer, naar man ikkun holder sig til deres Daarligheder allene; han fortæller hvorledes han lurar paa Tofferne for at skildre dem. Dog, siger han, naar jeg betroer til mit Papir at Midas har Ufsels-Dren;

” Saa spør jeg hellig jeg vil aldrig Midas nævne, ” Saa længe ingen Ret tillader ham at stævne; ” Men hvu vil laste mig, ifald jeg skildrer ham, ” Saa han maa blottet staae for Latter og for Skam?

” O vee enhver, som min Satire sig tilegner, ” Saa snart jeg hannem med et grækisk Navn betegner.” S. 41.

Mange hæslige Karakterer males her med saadanne Farver, at de blive latterlige og forhadte:

saasom Bæveren; den indbildte Vittige; den overtroiske Klynker o. s. v. Til sidst beder Fors. sin Ven at tillade ham at lee af Originalerne, da denne jo ogsaa leer af Kopierne paa Skuepladsen.

8 Brev til P. K. d. Fors. laster dem som ere alt for begierlige efter Skuespil og som tage meere Andeel i theatralste Ting end i virkelige. Han forsikrer tillige, at han for sin Part kan meget got lee af en Nar udea han først behøves at bringes paa Skuepladsen.

” For mig behøves ey Omkostninger at giøre ” Paa Narre, som jeg kan for intet see og høre; ” Som Østers kan jeg dem fordøye, som de er, ” Og spare hvad I gir hist paa Komedier, ” Du raader mig, jeg skal af een og anden giøre ” Et Skuespil og ham igiennem Acter føre ” Og Optrin. Troer du da, at jeg den Gave har, ” At skrive tyve Ark om een og samme Nar, ” Og samme Daarlighed? At passe Regl og Snore ” Paa deres Gierninger, som Vid og Sands forsore? ” Og bringe Enighed af Ting og Tid og Sted ” I Ting som aldrig kom Fornuft og Orden ved? ” Nei, lad mig heller nu vedblive i min Bane —

” I Vers som disse kan jeg hvad jeg tænker, tale, ” Og Narre flyngeviis i hele Grupper male, ” Saa længe der er Blæk, Papir og Taasser til, ” Min Musa digte og en Ven mig høre vil.” S. 46. 9 Brev. Er ingen Satire, men stilet til en Besdrager. Samvittighedens forfærdelige Magt bliver her skildret med en ypperlig Styrke. Vi have allerede skrevet for meget ud, ellers skulde vi ikke kunne holde os fra, at affkrive dette hele Brev, da næsten hvert Vers i det fortiente at læres uden ad.

Vore Læsere vil af de anførte Steder allerede have seet Forfatterens store Gave at forbinde Tanker og Rim; samt den behagelige Versifikation som hærfker næsten overalt i det hele Skrift. Endog den poetiske Diktion, som man ikke just altid er vant at finde i Satirer og Breve, træffer man her mange Stæder, hvilket viser os Fors. ogsaa fra denne Side, som Poet.

Ved saa mange Skønheder og Fuldkommenheder var det ubilligt at chikanere Fors. over smaa Pletter der findes hist og her, og som han vist ligesaa got og bedre seer end vi. Derhen regne vi fornemmelig naar Tanken er ikke tydelig nok udtrykt, eller naar Udtrykket er tvetydigt. Intet er lettere end at hensalde til denne Feil. En Fors. der er fuld

af sine Tanker, seer dem paa det tydeligste i sit Skrift. De smaae Bibegreb, som (om vi maae sige saa) identificere hans Idee, falde ham ind uden at han er sig det selv bevidst, og da finder han ved Eftersyn sit Malerie saa fuldkommen at intet fattes. Læseren derimod faaer kun netop den Tanke, Skriftet udtrykker; og ikke een iblant Tusende gider været over den Umage at eftertænke det læste saa nøye, at han der ved samler de smaae Træk, som behøves til Billedets Udmalning. Vi tilsaae gjerne at det er vanskeligt for en Forf. at blive tydelig nok uden at blive langsvævende og mat; at træffe Middelvejen imellem for meget og for lidt: men det er dog vist, at enhver Forf. bør stræbe efter denne Egenskab i sine Skrifter, og at han kun nytter og behager i den Grad som han er meere eller mindre tydelig til.

For alting bør denne Forsigtighed anvendes paa de Tanker som kunde forderves ved en falsk Anvendelse. Er en Forf. ikke tydelig, ikke bestemt nok i at fremsætte disse, saa staaer han Fare for, enten at mistænkes som en Forfremmer af Fordomme hos en Deel af sine Læsere, eller at blive vrangelig bedømt, om ikke aldeles forkastet af andre.

Foruden en Deel enkelte Stæder har fornemmelig det 8de Brev givet os Andledning til denne Anmerkning, men vi troe sikkert at Forf. kun behøver at overtænke sine Planer lidt nøyere, for at raade Bød paa slige Vanskeligheder;

Ce que l'on conçoit bien, s'énonce clairement. Mogle saa urigtige Rimm som Lune og Tone, tilforn og Børn, billig og forskiellig og et par andre mindre falske ere for Smaating at opholde sig ved.

17.

Svar til Forfatteren af en Dansk Patriots Betænkning over de ved Trykken udgivne Kommando-Ord for den Kongel. Danske Armee. Kiøbenhavn. Trykt hos Brødrene Berling. 1773. Stor 16 S. 8.

Der som den Danske Patriot med sin Betænkning over de Danske Kommando-Ord har begaaet en Statsforbrydelse, som det lader til af dette Svar, saa fortæner han en anden, end en opbragt Autors Tiltale, og en eftertryffeliger Tjiendrivelse, end den, saadan en Brochure giver; men skal han behandles som en anden Skribent, saa maae vi tilsaae, at Forf. af Svaret har aldeles taget Feil af den gode Tone, som

vore Læser udfordrer hos Irigsførende Skribentere. Efter en Indgangs-Kompliment imod hans Kontrapart, hvori han forsikrer ham, at hans Beskræbelse have ikke Anseelse af Retfærdighed og Nytte; at de ere for dristige, ja formastelige, vender han sig aldeles fra hans Forfatter, og holder en politisk Præken for sine Landsmænd, over det Thema: "At det er en ulyksalig Drift, som deesværre er bleven alt for almindelig iblant os, at kritisere, ringe agte og uvillig adlyde de offentlige Anordninger og Befalinger." S. 4., han forsikrer os, "at det er en god Borgers Pligt at bekiendtgjøre sine Tanker, naar Regenten fremsætter et Stats Anliggende til offentlig Oplysning, men at man maae adlyde saasnart Regenten har taget en vis Beslutning i Sagen." S. 5. at endogsaa de, hvis Embede kunde synes at berettige dem dertil, have Marsag at vogte sig for Feiltrin i dette Stykke." S. 6. at store Indsigter tabe deres meeste Værd, naar de i det Offentlige skulde anvendes; da Forf. har kiendt mange indsigtsfulde Lærde, som have stødt an paa denne Klippe, efterat de ere komne til høye og vigtige Betiendinger, og erfaret, at en blot Kopist overgik dem i de løbende Sager, (hvilken Ulykke!); de har da først lært at indsee, at Montesquieus Læsning gjør ingen Statsminister, Zinkens og v. Justis Læsning ingen Kameralist (maaskee de vare bleve det ved Information hos Kopisten), og Polybs Læsning ingen Generaler (uden Solards Kommentar vist ikke; men ved Hielp af denne komme de paa Beyen at blive det ved nogen Erfarenhed og Øvelse) S. 7. 9. Efter S. 10. 11. ligger Marsagen til den almindelige Velstands Afstaaelse deri, at enhver seger at udtage sig fra sin Stand, som ikke befindes saaledes i de Hannoveriske Lande, hvor en Bondesøn, der har studeeret i Göttingen, ikke holder sig for god til at antage sin Faders Gaard, og saaledes bliver vigtigere for det Almindelige, end Mungen Minister, der for erindrer Forf. sine kiære Landsmænd paa det gamle: Ne Sutor ultra Crepidam. Efter alt dette bliver han sin Kontrapart vaer igjen S. 13, og siger ham paa fire Sider, at han ikke skulde givet sin Betænkning ud i Trykken, men sendet den ind til vedkommende Kollegium.

Hvorvidt dette Svar passer sig paa Betænkningen, hvorimod det er stillet, veed vi ikke, da vi hverken for Penge eller for gode Ord har kunnet faae den at see. Men det veed vi vist, at det kan ikke være af Frygt for dette Svar, at den har gjort sig usynlig.

Kritiſke Journal.

No. 32. ————— 1773.

Die Erziehung des Bürgers zum Gebrauch des gesunden Verstandes und zur gemeinnützigen Beschäftigung, von Heinrich Gabriel Resewitz, Pastor an der Deutschen Petrikirche in Kopenhagen. Kopenhagen, bey Heinicke und Faber, 1773. 8. 212 Seiten.

Opdragelsen er i vore Tider blevet til et Mode-Studium, og siden Bascdov skrev om Opdragelsen, skriver heele Jorden derom. De, som endnu ikke kende Hr. Resewitzes Skrift meer end af Titelen (og vi frygte for at dette Tal er det største) vil maaskee have ham mistænkt for at han har skrevet allene for at skrive efter Moden, en Fordom, som vi endog kunde undskyldte, naar en gandske ubekendt Forfatter havde leveret os et Skrift under denne Titel; men da dette har en Mand til Forfatter, som er længe bekendt for en af Lydslands skarpsindigste Philosopher, som allerede i sine unge Aar har viist sig som en Mand, af den største Kundskab i det menneskelige Hierte, som besidder de dybeste Indsigter i Psychologien (vi tage her Psychologie for hvad den virkelig er, ey for den tredje Deel af Metaphysiken, men for en Grundvidenskab til al Philosophie), naar denne Mand skriver om Opdragelsen, saa høre alle Fordomme op, og saa lover man sig alt af et saa stort Genie.

Vi frygte slet ikke for at have sat vore Læsere i en eeneste Forventning, som denne Forfatter ikke

kunne opfylde. Endog den der har studeert Opdragelsen, ikke som Recensenten allene af Bøger, men tillige bragt den i Erfaring ved lang Dvælse og Estertante, vil forundre sig over at see meget her, som han aldrig før har vidst, og endnu meer over at finde det saa overensstemmende med enhver Begreb.

Den borgerlige Opdragelse modsat den lærde er Indholden af dette Skrift. Man har allerede sørget nok for den egentlige Haandværkslærde, man har indrettet hans Opdragelse saa mekanisk, at han efter nogle Skole-Aar, og et Par Aar paa Universiteterne er alt hvad han skal være. Om han er hvad han bør være, kommer ikke os til at afgjøre. Vi spørge allene: Hvad Indretninger har man gjort for en Borger i Staten, som hverken er bestemt til Haand-Arbejde eller til et lærd Haandværk? Man har i det høyeste sørget for at lære ham at regne og skrive, og overladt ham dermed til hans gunstige Skiebne; men er dette nok? Man har indrettet Opdragelses Anstalter for visse Stænder, Søe-Akademier for de Søfarende, Ridder-Akademier for Adelen, Militaire Akademier for Soldaten, man har paa forskjellige Stæder og endogsaa blant os nylig oprettet Handels Akademier for Kjøbmanden, (Søst-Akademier anføre vi ey engang, da de have meere de smukke end de nyttige Konster til Opmæed;) en hvor faaer en Borger, som ved sin Arbejdsomhed skal understøtte Staten, og ikke allene med Hænderne men for det meeste med sit Hoved og iblant med begge Deele tillige skal arbejde for den, hvor faaer denne Mand den nødvendige Underviisning?

ning? Den Tid han tilbringer i en latinſk Skole er tabt for ham; at forkatekifere ham et heelt dogmatifk-polemifk Religions System har ſin Nytte, naar Læremaaden var bedre indrettet; men en Forberedelse til hans tilkommende Forretninger kan alt dette ey give ham. Man har ſøgt at bringe denne Underviisning, ſom man kalder Real-Underviisning, modsat den blot philologiſke Nominal-Underviisning, til veje ved Skoler, ſom man af den Aarsag tillige har kaldet Real-Skoler. Men de Skoler man til denne Tid har under dette Navn ſvare ikke endnu dertil.

Efter et forulykket Forsøg af en vis Profeſſor Charles er Hr. K. den første ſom beſkriver os en ſaadan Skole: thi den VI. VII. og IX. Afdeeling om Opdragelſes Anſtalter i Kiøbstæderne, om Skole-Disciplinen, og de øvrige Indretninger til ſaadan Anſtalt er en Plan til en virkelig Real-Skole.

Efter den III. Afdeeling, ſom foredrager Reſultatet af et Forsøg om den almindelige Menneſkeforſtands Natur og Behandling, hvorefter vi vente med Længſel, og indeholder en ſand Opdragelſes Theorie, er dette den vigtigſte Deel i dette Skrift, hvorved vi i ſær vil opholde os, da den ommeldte II. Afdeeling uden det belovede Forsøg kunne ellers miſforſtaes.

Naar Landmanden har Agerdyrknings Skoler, og Borgeren, ſom arbejder med Hænderne, har Haandverks- og Arbejdsſkoler, med hvilke ſidſte i ſær de Kiøbenhavnſke Friſkoler har gjort en god Begyndelse; naar man altsaa overhovedet har borgerlige Trivialſkoler, ſaa bør der tillige i en Hovedſtad være en borgerlig høyere Skole, eller en Opdragelſes Anſtalt for de høyere Medlemmer af Næreſtanden.

” Det Begreb, ſom jeg har gjort mig om en ſaadan ” Anſtalt ” ſiger Hr. K. S. 80. og 81. ” gaacr ” overhovedet derpaa ud, at alle og enhver af denne ” Stand bør undervies i de levende Sprog og i de ” Videnskaber, ſom ere nyttige for dem i deres Fag ” at vide. Til denne Underviisning tages allene af ” Videnskaberne ſaa meget ud ſom er brugbar for ” den arbejdende Borger, og ſom kan gjøre ham ” klog, forſtandig og ſædelig; man foredrager det i ” den ſunde Forſtands Sprog, og beqvæmmer det ” efter hans Begreb; hvad der i det øvrige kan for- ” melig opklare Forſtanden, danne Hiertet, og for- ” bedre Sæderne, det indbefattes i korte Sentenzer, ” oplyſes med Exempler, og gøres intereſſant for

” Ungdommen; man har ved al Underviisning ſtedſe ” for Dydene, at ſætte Nyttee deraf i ſit rette Lyſ, ” og viſe den rette Anvendelse af hvad der læres; ” thi alting bør ſigte til det Hoved-Mærke, at ” opdrage fornuftige Menneſker, gode Chriſtne, og ” brugbare Borgere ” — Et fuldkommen Ideal af en virkelig Real-Skole, fuldkommere end man kan abſtrahere fra nogen af dem, man allerede har.

I Følge af dette Ideal viſer Forf. hvorledes og hvori hans Borger ſkal undervies. Det første Spørſmaal er udførlig behandlet i den anden Afdeeling, hvor det er ſaſſat ſom en Grundregel til den nye Methode. Man maa opløſte den almindelige Menneſkeforſtand (Sens commun) til ſund Forſtand (bon Sens) og til at kultivere denne maa man gjøre ſaavel Videnskaberne ſom Methoden beqvæmme; det andet Spørſmaal: Hvori ſkal Borgeren undervies; bliver her udførlig beſvaret: I det Franſke, Engeliſke, Italieniſke, og endog i det Hollandſke Sprog, i Fædrenelandets Historie, i Jordbeſkrivelsen, i Naturhistorien, i Haandværkerne og Konſternes Historie, i Handlingens Historie, i den almindelige og i Staternes Historie, i de mathematifke Videnskaber, i Naturlæren, i Chymie, i Jord- og Have-Dyrkning, i Anviisning til Sundheden, og i at anvies til Forſtandens rette Brug. Dydens og Klogſkabs Lære henhøre tilligemed Religionen under den borgerlige Underviisning. Forf. giver ypperlige Regler for hvorledes enhver af diſſe Videnskaber i Særdeleſhed ſkal læres, og røber over alt ſaa ugemeene Indſigter, at omendſkiønt man iblant har tænkt anderledes over een og anden af diſſe Videnskaber, ſaa bliver denne Afdeeling dog den allermeest lærerige Forſkrift for baade private og offentlige Skole-Lærere; Natur-Historien, Natur-Læren, og Chymien havde vi ønsket under eet og af Mathematiken, ſaaledes ſom Forf. vil den ſkal læres, havde vi ønsket den ene Deel der henført, og den anden i Konſt-Historien, under hvilken ſidſte Deel ogſaa Handelen, Ager- og Have-Dyrkning kunne ſaaet et beqvæmt Sted.

Efterat Forf. ſaaledes har beſkrevet det indvortes af en ſaadan Opdragelſes Anſtalt, og bragt et Seminarium for Skolelærere i Forſlag, handler han tilſidſt om den udvortes Indretning: Om Skole-Disciplinen, om Skole-Bogvingen og en Have dertil, om et Bibliotek, om en Samling af Naturalier, Modeller, og Instrumenter, om Lærebøgerne, Lærere:

Lærerne, de tvende Opfyndere og Forstanderne, Skole-Penge og Elevernes Pension, altsammen saa praktisk som man kan vente det saa længe det er endnu altsammen ideal.

Vi troe at have sagt nok, for at opmuntre enhver til at læse dette fortreffelige Skrift, hvoraf, som man har forsikret os, en Oversættelse skal være under Pressen. Vi ønske det ligesaa godt oversat som det fortæner, og tillige at det maatte falde i Læseres Hænder, som besjælede af den Ild der over alt hersker i hver Linie, og beklagende med os vore Skolers elendige Forsatning, ville anvende noget af deres Overflodighed paa at understøtte et saa høist patriotisk Verk, og i Sierningen udrette noget til Skolevæsenets Bedste.

Den Sydsørlige Fjerdedeel af Sieland under det Kongel. Videnskabers Societets Direction ved rigtig Landmaaling optaget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet. Tegnet af C. Wessel. Mar 1770. Gravé à l'Eau fort & au Burin par Martin.

Ved Videnskabernes Societets Forsorg kan vi med Liden være i Stand at fremvise et Atlas over Danmark, som man kun finder over saa Riger. En Deel af de Kartter vi have, ere allene sammensatte efter de Kartter vore Ingenieurer i Krigstider have optaget efter et blot Coup d' Oeil, og som vel vare unyagtige nok til det Brug, men ey burde finde Sted i et geographisk Atlas. Andre, som ere giorte efter Skipper-Observationer, ere vel meget bedre, omendstiont saadanne Observationer mangle altid en geometrisk Nøyagtighed. Det var at ønske, at man endnu altid havde høst begge disse Kilder at betjene sig af, og ey iblant havde ladet sig nøye allene med Korttegninger af unmathematisk Reysende. De bedste af alle vore forrige Charter ere de, hvor man har bestemt nogle Stæder ved astronomiske Observationer, hvor man siden har tilsammenhængt de vigtigste ved en Riede af Triangler, og anmerket de mindre betydelige efter Sierninger. Men disse ere endnu langt fra at ligne med vor Videnskabers Societets Kartter. Alt dette findes ogsaa her, men endnu me-

get meer: Man har giort den Befosning at udfylde det Rum, som de større Triangler lade tilbage, med Menselen, og anvendt de astronomiske og trigonometriske Operationer allene til at verificere Mensel-Bladene. Den Nøye og Omfostning man har anvendt paa disse Kartter, gjør altsaa, at man kan fordre den største Akkuratesse af dem; den er og paa dette Blad allevegne iagttaget, nogle smaa Feil undtagne, som vi her ville sette til for dem som eye Exemplarer af dette Kart, at de derefter kan rette dem. Ved Enden af Ringsted Kiøbsted ligger en betydelig Herregaard Ringsted Kloster, som paa Kartet ey er anført; Basnæsbye i Egnen af Gavnsø er anført under Navn af Bassensbye; Blangsløv er anført med Navn Blangsløv; Skalsstrup i Udbye-Sogn er paa Kartet kaldet Skialdsstrup; Dyrsløv i Beldringe Sogn er paa Kartet kaldet Dyrslund; Ulledige i Allersløv er kaldet Ullede; Lefinde Bye ligger en betydelig Hovedgaard, som ey er anført, dens Navn er Lefindegaard; Skuderupgaard er antegnet som Herregaard, da det dog er en usri Selveyer-Gaard; nesten ingen af de enkelte Huse, saasom Markhuse, Tinghuse, Skovhuse, Kroer o. s. v. eller eenlig beliggende Huse, ere tegnede med deres Navne, men allene med et Kart-Tegn.

Tegningen er, som man kan vente den af Hr. Wessel, overmaade smuk; og Sticket gjør Hr. Martin Vere.

Historisches Tag-Register der vornehmsten hochlöblichen Lebens und Regierungs Begebenheiten und Zufälle des großmächtigsten Monarchen König Friderichs des Vierten weyland König zu Dänemark und Norwegen ic. ic., höchstlöblichen Andenkens von seinen freudenvollen Geburtstage d. 12 Octobr. 1730; wobey gefügt eine Beschreibung derer historischen Medailen, so bey verschiedene Gelegenheiten gemünzet worden. Aufgesetzt und verfasst von Andreas Busæus, und vermehret so wohl mit einer An-

hange

hange von Medaillen als auch mit einer Beschreibung der Münzen des höchsterwehnten Königs. Copenhagen, 1773. Gedruckt und verlegt in der Königl. Universitets Buchdruckerey bey N. S. Godiches nachgelassene Wittwe durch F. C. Godiche. Stor 445 S. i Octav, foruden Fortalen med Kong Friderich den 4des Portrait foran i Median Octav, stukt af den Kongelige Universitets Kobberskiffer J. Haas; koster tilsammen 4 Mark.

Denne forstræffelige Titel hindrer ikke at jo dette er et meget nyttig Skrift i den Danske Historie. Madam Godiche fortæller i en Fortale til den gunstige Læser, at, da Historien er en af de nyttigste og angnehmeste Videnskaber, og Fædernelandets Historie i sær høyst nyttig og angenem for enhver som har Lyst at læse den, saa har hun endog paa Tydsk ladet nærværende Skrift træde frem for det veldommende Publikum. Hun fortæller videre, at dette Skrift, som hun leverer her paa Tydsk, er ogsaa først skrevet paa Tydsk af den paa hans Tid bekiendte og lærde Borgemeester i Helsingør Hr. Andreas Busæus; men allene i Haandskrift. Hun troede derfor, at det kunne bedst reddes fra Forglemmelse, om hun lod det trykke, (dette Middel lykkes ey altid,) men da det angik den største Deel af vor Danske Historie, saa ville hun den Gang heller levere en Dansk Oversættelse deraf, med det Løfte, at om Gud lod hende leve, hun da med Tiden ogsaa skulle levere det paa Tydsk: Hun er siden den Tid, saavel mundlig som skriftlig, baade af Danske og Tydske Liebhabere saa ofte blevet anmodet — om dette Løfte, at hun ved nærværende Udgave har søgt at opfylde det.

Madam Godiche har tillige gjort sig Umage for at see dette Skrift forbedret saa meget som muelig, paa mange Steder, ikke allene i Dag-Registeret selv, men endog i de af Andreas Busæus tillagte

Medailler, tilligemed de den Gang slagne gangbare Mynter, saa at man har her en næsten fuldstændig Samling af alle Medailler og Mynter fra den Tid (beskrevne nemlig); hertil har en bekiendt Medaille-Samler været hende behjælpelig, og ey allene ladet disse Medailler sammeligne med hans egne, men endog efter hans rare og fuldstændige Medaille- og Mynte-Samling, meddeelt Efterretning om langt flere Medailler og Mynter, hvorfor Mad. Godiche aflegger offentlig sin skyldigste Taksigelse.

Derforuden har S. T. Hr. Stats-Raad og Geheim-Archivarius Langebek efter sin sædvanlige Godhed paataget sig den Nøye at giennemlæse og revidere dette Værk ved den Danske Udgave, saavel som og været Mad. Godiche behjælpelig i andre Maader, for at bringe dette Skrift til den mueligste Fuldkommenhed.

End videre, hvad den ved de fleste Medailler anførte Bægt angaaer, er den bestemt, deels efter denne brave Mand's Medailler, saa mange som han eyer, deels efter den Salige Busæum, omendstundt disse Medailler skal efter Enkeltens være meget forskjellige i Bægten, (som vi ey har havt Lejlighed at eftersee.) Der er endogsaa hos nogle saa stet ingen Bægt (ikke hos Medaillerne nemlig men i Fortegnelsen; her skulle Madam Godiche forklaret sig tydeligere) fordi man ingen Efterretning kunne faae derom.

Madam Godiche overleverer altsaa hermed de ærede Liebhabere dette Skrift i det Sprog hvori Andreas Busæus selv har skrevet det, tilligemed en Oversættelse af hvad Andreas Busæus ikke har skrevet. Hun lever i det Haab, at det vil finde alle Fremmedes Bisald, som skulle være Elskere af den Danske Historie, og efter en Forsikring om at det altid vil være hende en Fornøjelse, at tiene den gunstige Læser med nyttige og angenehme Skrifter, anbefaler hun sig i den gunstige Læseres Bevaagenhed, som vi og paa den gunstige Læser's Vegne tør forsikre hende om.

Kiøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 33. ————— 1773.

Norſk Huusholdnings-Kalender, forøget og forbedret af Christopher Samner, Kongelig Majestets Rancellieraad og General-Kondukteur over Aggerhuus Stift i Norge, korreſponderende Medlem i det Kongelige Danſke Landhuusholdnings Selskab. I. Deel. Chriſtiania 1772. 32 Ark in Quarto.

Uagtet Dannemark egentligen burde være et Kornland, ſaa er dog Agerdyrkningen i Norge bragt til en høyere Fuldkommenhed end her; man behøver ey længe at ſøge efter Marsagen, den findes ſtrax i den norſke Bondes Frihed, Eyendom og Enemærker. Dog er ey derfor ſagt, at den norſke Agerdyrkning har naaet al muelig Høyde. Vi troe tværtimod, at den betydelig kan forbedres, og at Skovene og Græſgangene med mere Omhed burde behandles. Det er alle Tider vanſkeligt at udrydde Fordomme hos Landalmuen og at bringe dem til en fornuftigere Omgang med deres Jorder, end Forfædrene have brugt. Dertil ere ikkun tvende Midler muelige; de: ene er gode Exempler af tænkende og kyndige Agerdyrkere; det andet er ſkriftlig eller

mundtlig Underviisning. Fra denne Syns Punkt anſee vi Hr. S's patriotiſke Beſtræbelſer til at oplyſe den norſke Agerdyrker ved en Huusholdnings Kalender for ſat være meget beſømmelige; og om vi ey i alle Stykker kan give Hr. S. vort Bieſald, ſaa forringes dog ey derved den billige Høyagtelse, vi ſkyldte hans Fortienester.

ſkriftet er tilegnet det Kongelige Danſke Landhuusholdnings Selskab. I Fortalen fortæller Forfatteren, at han har lagt til Grund ſin Faders Provſt Anders Sammers og Mikel Pedersen Escholts haandſkrevne Huns-Kalender; men at han betydeligen har forbedret ſamme ved egne Erfaringer og andre trykte Kalendere, ſaaſom af danſke Forfattere: Jens Lauridsen Volf og Hans Mikelsen Alborg, og af fremmede: Coler, Rohr, Selvig, Knauer, Selber. o. ſ. v.

I ſkriftet ſelv anføres ved hver Maaned forſt de udmerkede Dage i Almanacken og paa Primſtavnen; dernest Huusregler af hans Haandſkrifter, og hans egne tillagte Regler; diſſe ſkalde indbefatte alt Arbejde inden og uden Gaarden, henhørende til Ager, Eng, Haven, Fiſkedamme, Fæhuſet, Løe og Lade. Man finder Landmandens vigtigſte Forretninger

ninger paa disse Steder nævnte, men søger forgia-
ves deres Sammenhæng, Aarsager, Fejl, ved nær-
værende Brug, bedre Behandlinger o. s. v. Vi hav-
de og ventet at Forfatteren, som skriver for et heelt
Kongerige, begyndende ved den 58de og endende ved
den 71de Grad nordre Brede, havde berørt Him-
melegæens Forskiellighed, thi i Tronhiems Stift
kan man hverken saae eller høste, plante eller tage
Vexter af Jorden paa samme Tid, som i Melboestad.

Paa nogle Steder have vi fundet unødige og
ædelige Tgientagelser, saasom S. 27 og S. 237, og
Mars Maaned Beg. II og 50; paa andre Steder
gives Huusregler, som meere ere grundede paa Over-
troe og Indbildning end paa sikker Erfaring og Tin-
gens Natur, saasom S. 102: at den Dug, som
falder i første Qvarteer i May, er for giftig for
Fæet. S. 126, at Sæden aldeles intet voxer i ind-
faldende tørt Veyr (2, 3 a 4 Uger) efter Nyet i Ju-
nii; men naar ved den Tid falder Regn, voxer Ager
og Eng dobbelt saa meget paa et Tævndøgn,
som tilforn i otte. S. 429 og 239, at Fæets
Gisbning i December og Januarii er det bedste, og
(vi bede vore Læsere legge vel Mærke hertil,) at det
som falder i de tre Jule-Dage, har en særde-
les Kraft.

Naar S. 234 gives den Regel, at Folkene
skal have god Juule-Kost og got Jule-Øl, saa
kan man ey egentligen sige, at Forfatteren har Uret,
naar det skeer til Maade og med Sparksomhed.
Dog havde vi heller ønsket, at dette havde været ude-
ladt; thi den danske og norske Landalmue har fra
Arilds Tid været saa meget hengiven til overflødig
Spiise og Drikke, at den snarere behøder en Paa-
mindelse om Tarvelighed end en Opmuntring og
Huus-Regel om god Juule-Kost og got Juule-Øl.

Efter Huus-Reglerne følger ved Slutning af
hver Maaned (og til Deels under Texten) Anmerk-

ninger, hvilke indeholde udførligere Bemærkninger,
Landbruget vedkommende, Henviisning til de bedste
oekonomiske Forfattere, Fortegnelse og Forklaring
over alle muelige Videnskaber (Theologien og Phi-
lologien undtagne), saa at denne Huuskalender til-
lige kan anses for en ganske lille Encyclopedie,
eller som et Videnskabernes Stamme-Træ med
fordanskede Navne, hvoraf adskillige ere heldige,
men andre ey saa vel trufne; saasom Vanddriv-
lære (Hydraulik); Værendelære (Ontologie)
Opløyning (Amalgamation) Jordgravnings-
Lære (Oryktologie) o. s. v.

Gandske besynderligt er det, at Forfatteren
udfordrer (S. 27. og 237. og mange flere Stæder,) at en kyndig Landmand bør have Indsigt udi 1) Natur-
historien, 2) Naturlæren, 3) Mathematik, 4) Phi-
losophie, 5) Rymie, 6) Medicinen. Bevare os
Gud, hvilket langt Register! Vi befrygte, at heele
Europa ueppe kan fremvise 10 a 12 kyndige Land-
huusholdere, naar man til Indsigter i Videnskaber
udfordrer meer end at give en Ordforklaring over
deres logiske Indeelning.

Men den vittige Bonde, som tager fat paa
Huusholdnings-Kalenderen i den allerbedste Hen-
sigt at forsøge sine saae Indsigter, hvor vil det gaae
ham? Han finder strax utallige Ting, som han ey
forstaaer, han falder i Staver over alle disse nævnte
Forfattere, Videnskaber, Henviisninger, Tydsk og
Fransk, Latin og Grædsk o. s. v., han merker nok
at Bogen ey er lempet efter hans ringe Begreb, og
han lægger den op paa Hylde med en dyb Vre-
srygt for Hr. S's megen Lærdom.

I Fortalen lover Forfatteren os den anden
Deel, som skal forklare Bøgning og Brygning,
Ager og Engs Behandling, samt Have-Dyrknin-
gen udi fem Kapitler, men han har ey fundet for

got forud at bekendtgjøre deres Indhold. Da vi tiltroe Hr. S. megen Indsigt og Erfaring i Landbruget, saa see vi denne lovede anden Deel med Længsel i Møde, hvilken formedelt et ordentlig og meere sammenhængende Foredrag vil blive til meget større og almindeligere Nytte end Huus-Kalenderen. Dog skulde vi føye det Ønske til, at han meere ville nedlade sig til Almuens indskrænkede Tænkefreds, og at han ey ville forbiegaae Fæevlen, Rødning, Skovens Behandling og Opelsning, Trær og Beegs fordeelagtigere Tilberedning og utallige andre Ting, hvorved den norske Landmand kan berige sig selv, nytte Kjøbmanden, og forskaffe Fæderneland større indvortes Styrke.

* R.

Lovtale over den Danske Konge Erik Riegod. 8.

Kjøbenhavn, 1773. Trykt hos Stein. 32 S.

Til hvilken Ende bestiger Taleren sit Katheder? — Alle komme overeens om: For at overtale, det er, for at overbevise sine Tilhørere om en Sandhed. Dette Dømmend bør han altsaa aldrig tabe af Sigte; for dette bør alle andre Betragtninger vige. En Tale bør tillige, som ethvert andet Smagens Værk, have sin Eenhed. Taleren, som fornemmelig trænger til Opmærksomhed, mister den naturligviis, naar han ved et dobbelt Ømne deler den. Foruden alt dette bør Talerens Foredrag med Tydelighed og andre af en god Skrivemaades Egenskaber, ogsaa foreene Styrke og Behagelighed. Almindelige Regler, som bør uomgiængelig iagttages i enhver Tale, hvad Ømne ser Resten, den kan have.

En Lovtale i Besynderlighed, kan ey have anden Hensigt, end at erindre en Mands gode Egenskaber, for derved at overtale dem, der endnu ikke

kende hans Karakter tilfulde, at beundre og elske ham, og med det samme at opvække en Efterligningsdrift i Tilhøreren.

Da vi ikke troe noget med Føye kan indvendes mod disse Regler, saa have vi ogsaa haft dem for Øyene medens vi læste denne Lovtale, over Erik Riegod.

Den Hovedpligt Fors. havde, at fremstille sin Helts Godhed i et fuldt Lys, og at lade denne Dyd fremskinne i alle hans Bedrifter, har han opfyldt paa mange Steder, og i en Tone der næsten overalt er ey uden Værdighed og Styrke.

Men vi kan ikke heller dølge, at have truffet store Tirader, som ere ganske biographiske; saasom S. 19. og følg. om det Wendiske Log; S. 26. o. fl. om hans geistl. Gavnildhed; S. 36. o. fl. om de Væresbeviisninger man beviiste ham udenlands, (hvor endda Lovtaleren glemmer sig saa vidt at han lover: Forteligen at fortælle det) og andre Steder hist og her. Taleren tager vel Anledning af flige Ting til des meere at ophøye sin Helt; men al tør Enumeration, alle smaa Omstændigheder, som ikke udbrede et besynderligt Lys over Heltens Karakter og fornemmelig over den Hoved-Dyd han berømmes for, bør Taleren vogte sig for, da de allene tiene til at gjøre Tilhøreren kold, og sølgelig arbeide lige imod Taleren.

Vor Fors. gader endnu videre; han udbreder sig ogsaa vidtløst over sin Helts Feil. Hvortil det? Hvad har Heltens Feil, unægtelige Laster, at bestille i en Lovtale? Historieforfatteren maa være upartisk som Samvittigheden i Dødstimen; Apologisten maa anføre Feilene og søge at undskylde dem ved alle de Grunde Sandheden tillader; men Lovtaleren? — Jo, siger Fors. (S. 5.), "En Lovtaler er ingen Smigrer, som nogle indbilde sig;"

"ladet.

” lader os før iile med at kaste alle Lovtaler paa J-
 ” den, saafremt de skulde sætte Sminke paa Laster,
 ” eller tiene til at opelske den mindste Feil i spæde
 Fyrsters Hjerter” o. s. v.

Fors. har Ret; naar Taleren bærer sig saa-
 ledes ad, saa vanærer han Talekonsten og gior den
 til en dræbende Førgift. Men hvem vil fortænke
 ham, om han aldeles tier med sin Helts Feil, i sær,
 naar de slet ikke staae i Sammenhæng med saadanne
 Begivenheder som ere nødvendige til Karakterens
 fulde Udvikling? Lovtaleren bør tie med sin Helts
 Svagheder, og det for en dobbelt Marsags Skyld.
 Hans Hensigt er unægtelig at berømme Helten, og
 at overbevise Tilhørerne om, at han virkelig var
 den elsk- og agtværdige Mand som Taleren giver
 ham ud for. Hvorledes kan han nu undgaae Duplici-
 tet, naar han tillige taler om hans Helts Feil og La-
 ster? berømmes kan de ikke, og at besmykke eller
 undskyldte dem er imod Talerens Pligt; de kan ikke
 engang omtales uden Affectation paa en for Tale-
 konsten anstændig Maade.

Den anden Marsag er, at Lovtalen, just ved
 at anføre den ellers roesværdige Helts Laster eller
 Svagheder, bliver meest farlig for svage Siæle.
 Erfaringen viser alt for meget, hvor almindelig den
 Slutning er: Har saa stor en Mand begaaet den

Feil, hvorfor kan da ikke jeg og begaae den? Bli-
 ver han alligevel agtet og elsket, bliver han Formaal
 for en høytidelig Lovtale, hvorfor skulde jeg ikke i
 det mindste undskyldes? o. s. v. — Egenfiarlighed
 er stærk nok hos ethvert Menneske, til at ophøye de
 svageste Temperamentsdyder til saa gode Egenfæ-
 ber, at de synes ham meere end nok til at holde
 Medvægt med hans Feil, ligesaa fuldkommen som
 hos den Helt hvis Lovtale han hørte. Foruden disse
 Grunde er det endog ganske unyttig, at formørke
 Lovtalen med disse Skygger. Heltens Dyder maa
 være virkelige D;der, ellers duer Lovtalen ikke, og
 ere de virkelige, saa see vi ikke hans Svagheder.
 Kontrastering skal det dog vel ikke være; det vilde
 ellers være en alt for ny Maade at kontrastere paa;
 at sværte en Sølvplade for at vise hvad Politur
 den havde tilforn.

For Resten lader Stykket sig overhovedet læse
 ganske vel og uden Riedsommelighed. Den fælste
 Tanke S. 12. og fl. at den Frugtbarhed, som ved
 Eriks Tronbestigelse fulgte paa den slette Tid i Olufs
 Regiering, skulde være et Tegn paa Guds Velbehag
 til Erik; indbefatte vi en Herunder. Fors. indser
 selv de mange Grunde der ere imod den, saasnart
 han læser sin Tale med koldt Blod.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiſke Journal.

No. 34. ————— 1773.

Børnevennen, om Børnenes phyſiſke Opdragelſe fra Fødselen af indtil det femtende Aar. Indeholdende Oplyſning paa de Spørſmaale: Hvilke ere de fornemſte Aarſager til, at de fleſte Menneſker døe i deres Barndom? og hvilke ere de kraftigſte Midler til at bevare deres Liv. Til almindelig Nytte opſat af Johan Chriſtian Lange, Doctor i den mediciniſke Videndiſkab, og Praktikus i Kjøbenhavn. Kjøbenhavn 1773, trykt hos Stein, 344 S. 8., og ſælges for 3 Mark 8 ſ.

Forfatteren har længe med Berømmelſe været bekiendt hos os ſom een af de meeſt vrede Børnelæger: vi tilſtaaer at han er en af de lykkelige Praktici, ſom ikke behøve at ſkrive Bøger for at erbyrde Publici Tillid; men vi maae ſette til, at han er een af dem, ſom ikke vinde ved at vove ſig uden for deres praktiſke Kædegang paa Skribenternes ſlibrige Bane. Imidlertid er det, efter Anſeelſe, ey ſaa meget for ſin egen Kredits Skyld, ſom til Menneſkelighedens Ære og Fædrelandets Gavn, at han udgiver dette Skrift: og denne Troe, i hvor ugrundet den end maatte findes at være, tilligemed den Glid og den velmeenende Henſigt, der fremlyſe af det Heele, fortienet baade Tak og Agt.

Alligevel er det Recenſenters Pligt ved alle mediciniſke Skrifter, i ſær ved ſaadanne ſom ere op-

ſatte til almindelig Nytte, at iagttage den ſtrengſte Billighed, da de altid ſkyldt meere til Publikum end til Autorerne. Dette kan aldrig andet end vinde eller tabe ved ſlige Lægebøgers Udbredelſe: Det Gode eller det Glette, det Oplyſende eller det Forvildrende, ſom findes i en Børneven, et Landapothek o. ſ. v. har en Indflydſel paa Menneſkenes Liv og Sundhed og kan enten gavne eller ſkade Staten i ſin vigtigſte og væſentligſte Deel. En elendig Kirkehiſtorie, en Dyrge Kium, et bedrøveligt Sørgespil kunne allene komme Læſerne til at væmmes eller (det ſom endda ikke altid er at foragte) til at ſove; men en mediciniſk Læremæſter for den almindelige Mand, ſom enten ikke kiender Tingen eller ikke forſtaaer Tønen, kan ſkille Folk baade ved Søv og Sundhed. Den Menneſkeven derimod, ſom veed at forelegge ſine Medborgere mediciniſke Sandheder, veed at giøre dem fattelige og behagelige, udrydder Overtroe, Uvidenhed og Quakſalverie og frelſer diſſe værſte Uhyrers, diſſe beſtandige Landplagers utallige og meſtendeels uſkyldige Offre, den fortienet Tak og Opmuntring paa det hele menneſkelige Kiøns Vegne. Det er derved at en Tiffot og i ſær en Roſenſtein have giort ſig værdige til det udsødelige Navn, ſom den ſildigſte Efterſlægt, ſelv tildeels et Beviis af deres Skrifters almindelige Nytte, vil berømme.

At der findes flere brave Mænd beſtjalede af ſamme Nidkerhed og Mod, derpaa ſee vi et Exempel i vor Forfatter. At han heller ikke mangler Erfarenhed og Indſigter, det tilſtaaer vi med Fornøjelſe; men at han ogſaa beſidder den meeſt fornødne

E t

Gave

Gave at kunne skrive til virkelig almindelig Nytte, derom tvivle vi. At forfatte en Lægekog, der baade fyldestgør den upartiske Konfirmandige og opbygger de Bankundige; at være grundig uden at blive for lærd, udførlig uden Vidtløftighed og forstaaelig uden Kiærtingestil; at levere Mængden en Undervisning, som den gierne kjober og med Gavn læser; det er ikke saa let. Den store Rosenstein har ey allene givet den beste Kundskab om Børnesygdomme, men ogsaa brugt den beste Maade at udbrede den til almindelig Nytte. I de svenske Almanacker, Bondens klassiske Tutorer, lod han indrykke de ypperlige smaa Afhandlinger, som siden ere blevne samlede og oversatte i adskillige Sprog. Hr. Professor Abildgaard har fordansket denne ypperlige Bog allerede for to Aar siden; det er derfor meget forunderligt, at vor Forfatter ikke i mindste Maade nævner denne Oversættelse, men altid anfører den Tydske. Dog han lader til at kiende ligesaa lidet til en Camper, Zeviani, Armstrong, Lüders, Schulze, de Meza og en Deel andre, som i de senere Tider egentlig have skreven om Børnenes Sundhed: ey at regne den Mængde af nye og berømte Skribenter om de særskilte herhid hørende Materier, hvis Brug og Anførsel vilde have gjort Hr. Dr. L. større Ere end de forsloynne eller usunde Citationer af en uferrettelig Abbed la Chappe, en halvgal Vanhelmont o. a. fl. — Dog vi gaae til Bøkket selv.

Dedikationen til S. K. M. Dronning Juliana Maria indeholder Sandheder og Duffer, som vore Hierter baade søle og iskemme: og vi maae reent ud sige, at den, i hvor saa Sider den end fylder, udgjør den beste Deel af heele Bogen.

I Fortalen, som er eet Aar ældre end Bogen, melder Forfatteren, at hans Børneven er intet andet end et Svar paa de af det Mantuaniske Akademie 1772 udsatte Spørsmaaie, som anføres paa Titelen. Hvorfor eller om Hr. Dr. L. ikke har indsendt dette Svar til de Spørgende selv, og hvorledes han ikke har villet besvare det samme Spørsmaal fremsat af det Haerlemiske Maatschappye 1762, da han siger allerede for længe siden at have tænkt paa denne Materie, det skulle vi ey kunne sige.

Strax derpaa giver han os en Prøve paa den Rigtighed i sine Udtryk og den Passelighed i sine Lignelser, som Læseren kan vente i Børnevennen.

”Menneskerne falder fra Livet (formodentligen fra Moders Liv?) som Ebler af et Træ: (ikke aldeles saa let, i det mindste ikke ved at ryste Moderen) de ere og ligesaa forskiellige: de ere i deres Opveert mange Tilfælde underkastede, have mange Anfægninger. (Ebler under Anfægtelse! dog hvad kunne ikke Oldenborrer, Skoledrenge og andre Skarn gjøre!) det er vist og det see vi alle: regne Aar for Aar”. (Med Eblene at sige) — Han siger med en roesværdig Beskedenhed, ”At han ikke smigrer sig, at dette Skrift vil blive (vi have allerede sagt Fortalen er et Aar ældre end Bogen) det fuldkomneste i sit Slags:” Og det gjør os ondt, at vi ikke engang kunne smigre ham med den Forsikkring, at det er bleven fuldkommen in positivo.

Dette lille Skrift, som Forfatteren kalder sine 24 Ark, er inddeelt i to Afsnit. I det første handler han om Aarsagerne til Børnenes Dod, hvis Klasser han bestemmer i det 1. Kapitel som enten moraliske eller physiske. Dernæst handler han om den Uvidenhed i at behandle Børn, hvorved Jordemødrene og deres Instrux faaer en Erindring. Han taler ogsaa om Børnenes forskiellige Sindelag og dets Følger og slutter med den mærkværdige Jagtagelse, at ”Børn overhovedet ikke vide hvad dem tiener, jo yngre, jo mindre”. Nu viser han Børnenes Skade formedelt Uregierlighed o. a. m. hos de Gamle. Derefter gaaer han til Børnenes medfødte U sundhed, til alt det som vedkommer deres Røgtning, Søde og Keenlighed, og endeligen til deres fornemteste Sygdomme. Herpaa indrykkes et Par Mortalitetis Tabeller, ved hvilke Forfatteren ikke har betient sig af Zenslers saa meget berømte Beitræge. I det andet Afsnit handler han om de kraftigste Midler at afværge og hindre alle ovenmeldte Aarsagers Virkning: og i Aaledning af Sygdommene meddeleer han en heel Kurmethode, jiret med Recepter, uagtet at han i Forveien S. 183 selv har erklæret, at Forældrene ingen Nytte kunne vente af nogen Doktorbog, i hvor god og grundig den end kunde være.

Overhovedet viser Hr. Dr. L. paa særskilte Steder megen Indsigt og den beste Villie. Han fremsætter mange ypperlige Sandheder, og bestrider de blant Almuen mest herkende Fordomme med Helte-

Heltemoed omendstisnt ikke med Heltetrøster. Den Deel han bidrager til at sælde vore gruesomme Børnemordere, qvalm Luft, tykke og tætte Klæder, fremmed Føde o. a. m., og hans Bestræbning at vise, hvorledes den heldigste Diætetik for Børn overeensstemmer med den af Skaberen forestrevne Orden; med eet Ord, hundrede gode Ting, som kunne siges til hans Berømmelse, fortæne at man takker ham; — men ey at man opmuntrer ham til at give os flere. Thi med alt det Priselige, som med Fornøjelse iagttages i Børnevænnen, finde vi dog nogle smaa Fejl hos den.

Hr. Dr. L. har villet skrive til saa almindelig Nytte, til saa mange Slags Læseres Underviisning, at hans Bog ikke meere er skicket til at gavne en eneste Klasse. Af den uædle Stil, som hersker paa de fleeste Steder, skulde man formode han sigter til Almuens Oplysning, af de høytflyvende Chirater, som nogle Gange løbe bort med Forsfatteren, at han præfer for de Store eller rettere for den gemeene Mand iblant de Store, og af de nosologiske Konstruavne indfikkede i Texten, samt de voldtagne Citationer under nedent, at han vil undervise uerfarne Læger. Men de Sidste finde saa lidet af Hr. Doctors egen Erfarenhed, at de ikke kunne holdes skadeløse for den Tid de spille med at læse dette hele Alphabet. Den bedre Deel af vore Medborgere eyer allerede de berømte Lægebøger, ved hvis Sammenligning med Børnevænnen denne Sidste altid maae tabe: og for Mængden, for alle dem som ey have Naad til at raadføre sig med gode Læger eller at anskaffe sig en Rojensteins, en Unzers Skrifter, er dette for dyrt, for stort og for uforstaaeligt.

De værste er at den Tøffelse, som den lille Børnevæn har, som forhøyer Prisen og skræmmer Læseren, ikke saa meget kommer af lærerige og vel afhandlede Materiers Mangfoldighed, af sund Substanz, som af opsvolmede Betragtninger, overfyldede Anførseler, svampige Fortlaringer og andre Uhumskheder; den egentlige Text er meget slatten. Vi maae bevise denne Kafokymie med nogle Exempler, hvorved Læseren mueligt vil lide meere end Forsfatteren. — Bombast og Konfusen er den hele forstrækkelige §. 67. — "Maatte de tiarlige, dydige Koner, hos alle Nationer, af alle Stænder, høye og lave, hvis Opsyrsel ingen tør lase,

men mange, endog af den daartige Flok, rose og sammene beundre, tiene de svage Hierner, som strax blive rorte, formørkede og fortryllede af alt, hvad der kaldes Mode, om det ogsaa var at pine og dræbe deres Børn, i Uvidenhed og Forblindelse; jeg siger, maatte hiine tierlige Koner, der ligesom de stærke Geister sætte sig over alle Daarligheder, uden dog at forsonne alle andre Ansændigheder, og deres Kiøns Indigheder, tiene de Svage til Lærdom, til Opmuntring, til Eftersølgelse og Efterlevelse af Guds Orden og gode Regler!" Meeningen af al denne Snak er: Maatte dog dydige Koner tiene andre til Exempel!

Af rækkede eller nødlidende Beskrivelser kunde vi anføre en Deel ynkkelige Exempler, der vilde tiene til at sætte Forsfatteren i sit rette Lys; men vi have større Agt for vore Læseres Tølelser, end han har haft for Sines.

Skulde dog nogen tvivle paa vor Upartiskhed i denne Post, siden vi undsee os ved at udskrive Hr. Dr. Langes egne Ord, saa bede vi, at den til sin Overbevæisning og til sin Straf vil forsøge at igiennemlæse S. 310, hvor den vil see et Skilderie af visse Materiers Beskaffenhed, Couleurer og Nuancer, en Detail saa ubarmhiertigen nøyagtig og saa ulykfsalig naturlig, at endogsaa Ordene have den smitsomme Stank, som baade karakteriserer og udbreder Sygdommen! — Den Idee, som han giver om Børnens medfødt Uhumskheder og Slattenheder, er ligesaa uhumsk og ligesaa slatten, som nogentid en Autors Misfoster kan have været.

Citationerne ere værdige til Texten. Gamle eller neppe glemte Autorer forstyrer Hr. L. i en vel undet Forraadnelse; han fremfører dem ikke som ærværdige Vidner men som skrækkelige Spøgelsler. Bøgenes Titel, Edition, Kapitel o. s. v. er anført med en forvirrende Overflødighed, s. E. Gal. Süßmilch med sin hele Titel S. 95. En chaotisk Blanding af Dansk, Tydsk og Latin findes i en Anmærkning S. 113. 114. 115. En Slat Grædsk forekommer ogsaa her og der. Altsammen til almindelig Nytte! Ypperlige Beviser paa Hr. Dr. Ls. store Lektüre og gode Valg.

Til Almuens bedre Begreb benytter Hr. Dr. L. sig af de bekiendteste og meest giængse Udtryk, saasom: Identitet, Idiosyncrasie, Oscillationer, Centrifugalkraft, Diagonallinie, komatose, karotiske Tilfælde, Antimonialia emetika og anden forunderlig Mistmask (for at bruge hans egne Ord S. 143). Somme latinske og grædske Konfjord forklarer han saare tydeligen f. E. Crisis er paa et Sted et Uffald i en Feber, paa et andet det som den skiller sig ved, Plethora ad Vasa er et Slags Fuldblodighed, Anasarca et Slags Vatterjot o. s. v. Dog for at lade see, at han ogsaa forstaaer at danne nye Ord, skulde det end skee paa Tydeligheds Beføstning, saa indfører han regelrette Koner, med Vatterhoveder, Kistebylder, Indledninger og Blodunderløbelsler, victriliseret Viinsceensalt, sammensnerpende Midler o. a. m. Han pryder Sproget igien med gode gamle Udtryk, f. E. Uhumiskhed i Stedet for Usundhed, Etmaal for Dyeblik m. a. fl. Han er en Ven af lovlig, af hartad, af med det samme, men fornemmeligen af ligedan.

For ret at vise os, hvilke Ziirligheder vi maae savne i de Lægebøger, som en Abildgaard, Naskov, Mangor og Bang have oversat, hvad Skrivemaade sommer en Doktor i den medicinske Videnskab, betiener han sig af Ord og Talemaader, som maae kildre det fræsenste Dre. Skarn, Pis-sebleer, haarde Knoller og fingerlange Stumper har denne Børneven nok af: En Malerdrengs betragtningsværdige Produkter beskrives S. 155.

Han taler om Børn, som æde Snaus, som handles paa en lumpen Maade, som maae bukke af eller bide i Græffet, som saae got Ol og alt det der kan trække, om Spillet begyndt, og andre

Phraser, som nok fortjene at udbredes iblant smukke Folk.

Sommesteder er han pathetisk, i sær i Anledning af raase Børnepiger, saade Mædre, selvsløge Bøhmsbrødre, uregierlige Ammer og uroelige Gadedrenge, hvis Springen han kalder fordømte Dvælsler. Andre Steder er han satyriske, f. E. om Slagterdrengen S. 155, om Hittebørnens Inspekterinde, om Facit og Plus, om Inoculationen og Præparationen S. 143. 144. 145. Endeligen fyldestgør han Lægerne og Konfjorderne, der kunde kræve Klarhed, Rigtighed og Grundighed, paa saadan en Maade som følgende Exempler vise. Han antager Nerver som flagnes, Mælk som knyttes og Vatter som forgiftes, Børn som blive cachymiske ved at falde, modtvillige Bevægelser, hidsigte Slag, indvortes Slag og hundrede andre Ting; men enhver fornuftig Kritikus vil have nok i disse.

For at give Læserne et Beviis paa Forfatterens noyagtige Jagttagelses Mand og tydelige Fortælling, ville vi indrykke den korteste af hans Bemærkelser S. 127.

” En stærk fuldvoxen Jomfrue fik i den største Tiidsrum først en stærk Durkløb, derefter en stærk Blodstyrtning af Lungen og den fjerde Dag Mæsebløden. Derypaa befandt hun sig lovlig vel, Kopperne kom i Mængde efterhaanden ud, hun holdte sig oppe til den syvende Dag, Kopperne vare noget sammenhængende, hun hornede stærkt, spyttede overmaade indtil den trettende Dag, og efter den sextende var alting i lovlig Stand”.
(Slutningen i næste No.)

Trykfejl i No. 33.

I Recensionen over Hr. Hammers norske Huusholdnings Kalender S. 396 sidste Linie legges til: Han skal end videre have udarbejdet 8te andre Kapitler, men o. s. v.

S. 400 Lin. 13 i Steden for saa see vi ikke hans Svagheder, læs: saa see vi ikke, hvortil en Opregning af hans Svagheder skal nytte.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiſke Journal.

No. 35. ————— 1773.

Slutning af Reſenſionen over Børnevennen, om
Børnenes phyſiſke Opdragelſe fra Fødselen af indtil det femtende Aar. 26.
(See No. 34.)

Man veed, hvor berømt og fortient den ſtore Sydenham har gjort ſig ved de ſyndige Beſkrivelſer af de i hans Praxi forefaldne Epidemier. Læſeren vil behage at ſammenligne med hiin engelſke Hippocrates følgende Reſultat af vor Forfatters Erfaringer i en Koppeanomaliſe her i Staden.

”Jeg har haft Børn under Behandling, hvor alting gik vel, indtil den ſjerde Tidrum, da Kopperne ingenlunde vilde tørre, men hele Anſigtet blev bedækket med en Skurv af Kopperne, mere end en Tomme høj, ſom den trettende Dag fra Sygdommens Begyndelſe af at regne, begyndte at raadne næſt ved Huden (Beſunderligt at Huden ingen Deel tog i denne Raadnelſe!) og overmaade at ſtinke. En meget gelind Salivation ved mercurialſke Pulver (de ſamme ſom Hr. Dr. L. ſelv kalder Miſtmæſt?) gjorde ſnart, at alting tog en meget god Tour. (Hvor langt? uden Porten?) Hoſ yngre Børn, ſom tillige i den Tid fik Tænder, vilde Gaarene ikke trække til Rode, Kænderne (hvilke? under Gaden eller paa Taget?) bleve røde, Gaarene gave en tynd Sugtighed fra ſig, ſom aad meget om ſig i Anſigtet; paa Skuldrene blev Riſdet hiſt og her hvidt, og ligesom det var ganſke mørkt indtil Beenet. (Riſd ganſke mørkt, og dog hvidt! Med Torſt kan dette ſkee, men neppe med Menneſkeriſd.) med en ſort Plæt i Midten. Diſſe Steder vare ſaa ſtore

ſom en Daler. Efter nogle mercurialſke Pulver, (Atter af det ſom han ſelv forkæſter ſom Miſtmæſt!) hvoraf de brækkede i Forſtningen ganſke græsgrønt op (hvilke brækkede dette op? de Syge, eller de mørkøgte Steder?) lægedes alting”.

Texten til de anførte Anmærkninger er ſaa fuldkommen et Beviſ paa alt det vi have ſagt om den Orden, Lydelighed og Rigtighed, der herſker i den hele Børneven, og paa den almindelige Nytte, ſom Fædrelandet kan vente af ſaadan en Lægebog, at vi endeligen maae udſkrive een af de opbyggeligſte Steder S. 126.

”Naar andre Febre, end den der hører til Koppesygdommen, enten af den raadnende eller onde, eller intermitterende, remitterende eller vedholdende Slags; en Betændelſefeber, ſom den rheumatifke, nephritifke eller de hoſ Børn meeſt forefaldende Brøſt- og Halsfebre (Pleuritides, Peripneumonix, Cynanche) og deſlige Sygdomme, ſom Katharre-Hoſte, Halsſygdomme (Tuſſes, Anginæ, Bronchus, Raucedo) indfinde ſig tillige, eller en antændende Feber er tilſtæde.

Men dette kan være nok. Hvor er den fromme Huusfader i Dannemark og Norge, ſom forſtaaer et Ord af alt dette? Ingen uden en ordentlig Læge, hærdet i at læſe lærd Miſtmæſt, kan hitte Rede i hine nephritifke Febre o. ſ. v. og ſee uden Væmmelſe det Huſkumſnuſt af Danſk og Græſk og Latin.

Til trøſtelig Underretning for den uoplyſte Almue forklarer Forf. de Navne Slag har i Lægekunſten:

At de gamle ærlige Angler have iblant været mere overtroiske end tappre, beviser Efterretningen om en Erkebisp fra York, som blev tillige med hans Folk i en Storm drevet i Land paa Syd-Britannien; Anglerne paastod, at alle Erkebisper som Søen kastede til Lands paa den Kyst, tilhørte dem, og deres ypperste Præst, som paa den Tid tillige var Troldmand, lyste allerede ex officio Forbandelser over de Skibbrudne, for at bemægtige sig deres Eyendele. Men Erkebispen var profan; han greb til Vaaben, drev den ypperste Præst med hans ærlige Angler 3 gange paa Flugten, og med en lykkelig Wind forlod et Land, som bar saa lidt Verbsdighed for fremmede Erkebisper. De gamle Angler levede ellers fredelig mellem sig selv, giftede sig aldrig uden for sin Stand, dyrkede mange Guder, ofrede Mennesker, og adspurgte Fuglekriig; Hestene vare de Fornemmes Drakler, og Sproget nærmede sig til Jydsk.

Om Friserne. Naar Cesar taler om en stor Deel Lande ved Siden af Rhinstrømmen hvor den løber ud i Vesterhavet, og siger at de vare beboede af vilde Dyr og Barbarer som levede af Fisk og Fugle-Æg, saa mener Hr. K. K., at han uden Tvivl der ved forstaaer Friserne. (Ganske vist; man kiender dem endnu igien i denne Beskrivelse.) Tacitus taler om større og mindre Friser som begge grændsede mod Rhinstrømmen, og som faldt fra under Tiber, fordi Romerne ville tvinge dem til at give nogle Droskuder meer i Skat, end sædvanlig. Nero drev dem endelig med Rytteriet fra romersk Grund; de bleve i det 3die Aarhundrede førte fangne til Gallien, og maatte dyrke de øde Marker ved Amiens og Beauvais o. s. v.; i det Syvende bleve de omvendte. Den samme Erkebisp, som blev saa slet modtaget i Britannien, døbte her mange Tusinde; men Friserne faldt fra Troen igien, indtil Bonifacius døbte nok et Tusinde med Kvinder og Børn. Disse nye Kristne udryddede strax deres Medbrødre, som endnu vare udøbte, med Ild og Sværd, fordi de havde dræbt denne Apostel, hvorefter de forbleve i Troen.

I den gamle frisiske Lov forekommer en Samling af Aaordninger, hvoriblant den i sær fortiener at anmærkes: "At den som havde opbrudt et Tempel, og taget der noget bort af de hellige Ting, skulle føres til Havet og paa Sandet, som Floden pleyede at overstyffe, hans Dren opstaares, han desuden gildes og ofres til de Guder, hvis Tempel han havde forgrebet sig imod". Hr. K. K. troer, at denne Lov umuelig kan have gieldt i de kristelige Tider, endskjønt den staaer i en Samling af frisiske Love, som aabnbare ere giorte i de kristelige Tider. Det er ventelig allene den sidste Cereemonie, som giver Hr. K. K. Anledning til denne Formodning. De øvrige forekomme os ikke saa barbariske i Forhold mod Forbrydelsen, som vore Love, endskjønt paa en anden Maade, behandle lige saa alvorlig. Et Lem meer eller mindre for en Kirke-Raner, som skal ofres paa Stedet, er ikke af saa stor Betydning. Man skier hver Dag Dreue op paa vore Fruentimre uden at ofre dem, allene for at berige vore Juvelerere, og man kastrerer hvert Aar et halv hundrede Mandfolk eller meer midt i Kirkestaten, for at fornøye Tilhængere af baade Luther og Kalvin.

Om Sveverne. Hr. K. K. troer at Sveverne vare Herminoner, og at de boede adspredte i Tydskland; han har hos de Gamle fundet 13 Folk regnede til Sveverne, som han alie anfører. Efter adskillige Udvandringer og Krige kom endelig St. Columbus i Begyndelsen af det syvende Sekulo efter Kristi Fødsel til Staden Bregenz, hvor det sveviske Folk boede i Nærverelsen; han fandt dem ofrende til deres Gud Vodan, med en stor Altønde imellem sig, som holdt 20 Maader, og ved Lejlighed omvendte og døbte en Deel. Det øvrige om Sveverne indeholder adskillige gamle og nyere Skribenters Efterretning om deres Oprindelse, Boeliger, Sprog, og mere, som intet Udtog taaler.

(Slutningen følger.)

Trykfeil i forrige Nummer.

S. 406. L. 2.: læs: somme. S. 105. L. 18.: læs: Tirader.

Kritiſke Journal.

No. 36. ————— 1773.

Slutningen af Historien om de fra Norden udvandrede Folk. (See No. 35.)

Om Alemannerne. Dis er den ældste Skribent, som nævner dem. Han beretter at Caracall dræbte dem under Paaskud at tage deres Ungdom i Sold, og at deres Hustruer toge Livet af sig selv tillige med deres Børn, da de bleve giorte til Trælle. De boede først ved Mayn-Strømmen og udbredede sig siden i Schwaben. Constantius slog 6000 af dem, andre sig 60000, og Keyser Maximilian Herculus overvandt dem ved Hunger; de oversvømmede siden Gallien, ødelagde Byen Cöln, indtog adskillige Steder, plyndrede Lion, og tog i Besiddelse de smaa Der ved Rhinen; men de bleve igien slagne af Julian, og derefter af Gratian, saa at der blev allene 5000 af dem tilbage, som havde sparet sig til nye Erobringer ved at tage Flugten; altsammen i det fjerde Seculo. I det femte bleve de slagne af Indvaanerne i Passau af Clodovæus, i det fiette af Frankerne o. s. v. De dyrkede Træer, Kloder, Høye, Skove, og ofrede Heste; Hr. Konfer. anfører meer om dette Folk til det 11te Aarhundrede tilligemed de Neres Meeninger om Alemannerne, som vi anvise vore Læsere at eftersee i Skriftet selv.

Om de Juthunger. Naar man skriver deres Navn Juth-Unger, saa vil det i det gamle nordiske Sprog siges det samme som Jyders eller Juthers Afkom. Disse Juth-Unger have allerede været bekiendte i Slutningen af det 3die Seculo, og allerede den Gang ofte overvundne; Am-

mian Marcellin skriver om dem i det fjerde Aarhundrede, at de glemte al Fred og Forbund, som de ved Bøn havde erhholdet, plyndrede Rhætierne, og imod al Sædvane forsøgte paa at beleyre Stæder; men de bleve med stor Forliis drevne tilbage, og en saare liden Deel frelst. Dexipp setter deres Rytterie til 300000 Mand; et Beviis at de Juthunger vare meere talrige end tapre. I Aaret 430 gjorde endelig Aetius sig Umage for at ødelægge disse Juthunger, hvilket ogsaa lykkedes ham fuldkommen.

Om de Thüringer. I det første Aarhundrede boede de i det Meklenborgske. Ved hvad Lejlighed de havde trukket sig Sønder efter, vides ikke, men Hr. Konfer. troer, at det er skeet paa een Gang med deres Naboe: Avionerne, Varnerne og Saxerne, af hvilke de første have allerede streifet ind i Gallien i det 3die Aarhundrede, og de sidste strakt sig til Rhinen i det fjerde. I det femte Aarhundrede udbredede det Thüringiske Folk sig lige til Donau; i det 6te angreb Frankerne dem, og undertvang det gandske Folk; i det 8de Aarhundrede var St. Bonifacius den første, som omvendte Thüringerne; de spiste Krager, Alliker, Storker, Harer, Bævere, vilde og tamme Heste o. s. v., indtil Pave Zacharias og Gregorius ved St. Bonifacius lod forbyde dem denne Slags Føde, (ventelig allene for Faste-Tiden, vi see ellers ey, hvad denne Ækonomie angik Kirken.)

Efter Skriftet selv følger en Tidsregning over de fornemste Tildragelser, som anføres i de fem første Tomer af denne danske Historie, fra S. 141 til S. 159, hvorefter igjen er tilføyet et fuldstændigt Register

gister over de mærkværdige Ting og Navne i dette Værk. Stort 180 S.

Vi ønske Dannemark til Lykke med et Skrift, som gjør Nationen og Forfatteren lige stor Ære, og som røber den samme Skionsomhed, Lærdom og utrættelige Gliid, som udmerker alle Hr. Konse-ventsraadens øvrige Skrifter. V. — V.

Vilhelmine. Et prosaisk komisk Digt. Oversat af det Tydske, ved O. G. M. 8. Kjøbenhavn 1773 hos Møller. 84 S.

Enhver, der kun er nogenledes bekendt med det tydske Sprog, har vist allerede læst Originalen til denne Oversættelse, og vi tørde nok sige, at den ventelig haver funden ligesaa mange Belyndere, som den har havt Læsere. Man bør altsaa takke Hr. Meyer for, at nu ogsaa blot danske Læsere kan fornøje sig med dette lille Smagens Værk. Originalen er af Hr. Moriz August v. Tümmel sarkisk coburgisk Scheimeraad. Den haver haft mange Udgaver, hvoriblandt een med et meget net Kobberstykke og to Bignetter til hver Sang, foruden Titelkobber og Bignette.

Judholden behøve vi nok ikke at bekiendgiøre her. Enhver, som læser Poesie med Smag, har ventelig alt læst Stykket selv, og for andre var det kun forgieves Umage.

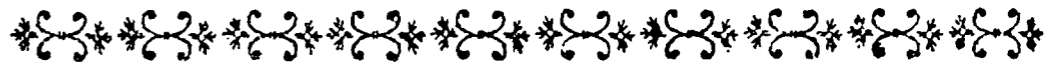
En net Plan, veltegnebe Karakterer, levende Beskrivelser, samt nye og got udførte Lignelser, altsammen fremsat i et poetisk Sprog og i en munter Tone; giver dette Stykke et udmærket Fortrin for de fleste af slige smaa Skrifter, og kan ikke andet end udbrede den gode Smag hos baade Læsere og Digtere.

En Fejl haver Forf. ikke noksom taget sig Vare for, en Fejl, unge Digtere af munter Judbildningskraft gjerne falde til, men som tilsidst let trætter Læseren. Det er den, at ville ledsage enhver Ting med et Epithet, eller som en vis Konstidommer kalder det: at lade ethvert Substantif halte afsted paa et eller flere Adjektiver, som paa Krykker. Epitheter tiene usforlignelig vel til at gjøre et Billede mere levende, og ligesom at male Tingen for vore Øyne; men bruges de ellers allene for en Belflangs Skyld, eller for at give Koloriten meere Skimmer; saa hensefalder man alt for let til det

Tvungne og Læseren kiedes. Digteren bør ikke altid ville male, han bør ikke ville sige alting. Læseren bør forundes den lidt egenkielige Fornøvelse, selv at tænke nogle Træk til Maleriet; ellers slappes Opmærksomheden, eller Læseren bliver fortredelig over, at Autor tiltroer ham for liden Judsig. Man bør saa meget meere vogte sig for denne Fejl, som unge Genier let kan forledes til at holde sig falsk Skimmer for en Skionsomhed, og saaledes fordærve sin Smag i denne Post.

Oversættelsen læses temmelig got, omendstiont den vel kunde have taalt lidt meere Glattung. Et Par Steder synes den os ikke gandske at svare til Originalens Udtryk. Saasom S. 5: forepeeb; Orig. har: vorwinseln, det danske Klynke kommer det tydske Winseln nærmest. S. 6. Efter: "Vi elske ham jo!" fattes i Oversættelsen: "Han er den fornemteste i Byen" som følger i Originalen. S. 7. L. 20. Levnet, bør hede: Liv. S. 38. L. 16. Sin Kierlighed, efter Originalen: Deres Kierlighed; thi det Ihre i denne sidste, som kan betyde begge Deele, er just derfor trykt med en stor Boastav foran, at man skal see Talen gaaer til Sebaltus. S. 57. De arme Forlovedes; maa hede: Den arme Forl. Dog det kan være en Trykfejl, saavel som andre Steder af mindre Betydenhed. Og om end en Oversætter af slige smaa Skrifter begik større Fejl end disse, saa vilde det dog være ukierlig at lægge ham det til Last. Opmærksomheden kan umuelig altid være spændt ved et Arbejde, som man her kan vente kun liden Opmuntring for, ja som de fleste Lide den, der paatager sig det, kun haver Skade ved.

Det Typographiske er meget net i dette Skrift og fortiener at anprises til Efterfølge.

Arrier og Sange. Første Bind. Bestaaende af et Par Hundrede Sange. 8. Kjøbenhavn 1773, hos Graae. 34 halve Ark foruden Fortalen og Register.

De fleste Nationer have deres Visesamlinger. Spaniens, Engellændernes, Italieneres, de Franskes og Tydskes ere bekiendte. Disse Samlinger have en upaatvilelig Nytte. Thi saa længe Poesie

Poesie og Sang regnes som billig, iblant de aller-
nødvendigste Fornøyselser, saa længe er det nødvendig
at flige Magaziner anlægges, hvor man ey allene
kan finde Viser af alle Slags, men hvor ogsaa disse
bevares fra den Fordærvelse, de ere underkastet naar
de allene læres ved Gehøret, synges tidt og af man-
ge, og gaae fra Haand i Haand i Udskrifter.

Men en høystnødvendig, en uundværlig Egen-
skab for en Visesamling er, at et hvert Stykke i den
kan forsvares, eller i det mindste undskyldes for Sma-
gens Domstoel. Det er altid bedre at udgive 3 Urf-
gode Viser, end 32 hvor et par Snees gode og
middelmaadige nedgraves i et par Hundrede elæn-
dige. En Visesamler bør have Smag nok til at
forkaste alt det Slette, til at forbedre det Middelm-
maadige, ja, til at afvisse enkelte smaae Pletter,
som endog de gode kan have. Vi sige ikke hermed,
at han skal tage sig saadanne Friheder som Rantler
tog sig ved Udgaven af "Lieder der Deutschen" thi
det kunde Forfatterne med Rette tage ilde op. Men
ved nogle Ords Forandring eller Omfløtning kan
mangen en Tanke rettes, mangt et Billede forhøyes,
her Konstruktionen gøres lettere, der Harmonien
befordres o. s. v.

Mørke Tanker, for lange Perioder, haarde
Konstruktioner, flette Rimm, gemeene Udtryk, pø-
belagtige Ord og desl. ere Feil, som naar der fin-
des for mange af dem i een og samme Vise, ufor-
bigiængelig dømme den til Forkastelse; saadant
et Stykke bør ikke komme i bedre Stykkers Selskab,
som kun ved deres Fortienester gjøre Manglerne i
de flette des synligere.

Men ved et ellers got Stykke som har kun hist
og her haft nogle af de nævnte Mangler bør en retskaf-
fen Udgiver søge at anbringe behørig Forbedringer;
og da vil Forfatteren vide Udgiveren Tak for at
han glatter de Producter, som hin ikke kunde eller
gad give den sidste Fuldkommenhed.

Saaledes har omtrent vores Tanker været da
vi saae denne Samling til hvilken Hr. S. J. Graae
har nævngivet sig som Udgiver, Forlægger og Tryk-
ker. Den bestaar af 202 Stykker, hvoraf vi efter
bedste Overbeviisning ikke kunne anprise mere end
41. Og af disse behøve endog de allerfleste om ikke
allesammen endnu en temmelig Deel Forbedringer
førend de kan bære Navn af virkelig Gode. Alle
de andre ere vel ikke bedre værd end at gaae — alle
Visers Vey.

Det eeneste som vi troe kan siges til Udgive-
rens Undskyldning er, at han maaskee kun vilde
fremlægge en hecl Samling af alt hvad vi have un-
der Navn af Viser, for at lette Arbeidet for en til-
kommende Samler eller Udgiver af en god Vise-
bog. Og i denne Betragtning allene bør man ønske
Fortsættelsen, i hvor farligt heele Værket ellers er,
da det er fortreffelig vel calculeret paa Udbredelsen af
den fletteste Smag, man vil forestille sig.

De 41 Stykker, som vi troe at kunne fortie-
ne Opmærksomhed, have følgende Nummerer: 1,
2, 3, 5, 7, 8, 16, 22, 23, 25, 29, 41, 43,
45, 46, 49, 53, 55, 63, 75, 78, 79, 87, 88,
90, 91, 107, 112, 119, 136, 144, 156, 158,
161, 165, 180, 181, 185, 189, 192 og følgen-
de lille Stykke, meere Epigram end Vise, som har
intet Nummer:

En sagte Wind os kysler,
Saa længe vi den føler;
Men det er dog kun Wind:
Os Løfter kan behage,
Forfringer indtage;
Men det er dog kun Wind!

Forfatterens Navn staaer under en Deel Viser,
men de fleste ere dog anonymiske. Sal. Tullins,
Forfatterens af Jarine og Ambr. Stubs Stykker,
udmærkede sig fornemmelig. Den Førstes Sange ere
bekjendte nok, og af den Sidste have vi ogsaa en
Samling. Lidt meere Politur vilde gjøre deres
Stykker ypperlige. Tullins Hovedstyrke er de var-
me Følelser af Vennekab og Elskov. Stub er be-
synderlig hældig i det naive, og hans Sange ere
fulde af rigtige og tidt uventede Tanker, og have en
behagelig Versification. Af Hr. Bruun have vi,
for saa vidt vi vide, hidindtil ingen Samling af
smaae Poesier, desmeere hierkommen ere de saa
Stykker, nærværende Skrift indeholder af ham. Føl-
gende af denne Forf. troe vi (paa nogle saa Stæder
nær) kan anføres som et Mønster, og den forekom-
mer os som en af de bedste ey allene af alle i denne
Saml., men endog af alle vi nogenfinde have hørt
i vort Sprog, Tullins selv ikke undtagen.

"Naar jeg fra Verdens Sværm er hos mig selv allene,
Naar Nattens Hvile skal afløse Dagens Sved,
Da fødes Sorg i No, for dig, for dig, Climene,
Jeg sulker, frygter, troer at du er Damon vred."

"Dit

- " Dit Billede ey kan fra mine Dyne vige
 Det i mit kielne Bryst for dybt indprentet er;
 Hvor ofte har jeg sagt, hvor ofte skal jeg sige?
 At ingen meer end jeg for Pige haver tier."
- " Jo meer jeg elsker, og jo meer jeg dig erindrer,
 Jo større Længsel til at see min Fryd igien!
 Men Tid og Sted mig fra saa sød Foreening
 hindrer; 1)
 Tænk da, hvor forrigfuld er din beklemt Ven:"
- " Naar jeg erindrer mig de søde Ord du talte,
 De muntre Dyekast, de raske Favnetag,
 De silkebløde Kys, de Sukke som du qualte,
 Da vi i Græsset sad tilsammen sidste Dag;"
- " Da du ved Engen soer og ved den friske Kilde,
 At naar der fattes Sræa 2), og her ey findes
 Vand
 Da du din Damon og først reent 3) forglemme
 vilde,
 Ja Lærken selv din Bed endnu bevidne
 fand. 4)
- " Da du fra mig stod op og atter dig nedslængte,
 Da du gik bort, men strax dig vendte om igien,
 Du sagde mig Farvel, men atter dig betænkte,
 Du aldrig fik udtalt med din forgrædte Ven."
- " Naar jeg erindrer mig den sidste Gang du trykte
 Mit vaade Ansigt op imod dit hvide Bryst
 Hvor ofte du paa nye at gaee din Bey forsøgte,
 Men stedse kom igien, som for at hente Trøst:"

1) For profaisk.

2) Ikke ædel nok.

3) Cheville.

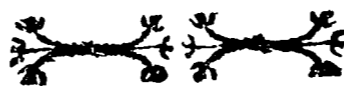
4) Hvorfor skal Lærken det? Han elsker hende jo for høyt at kunne mistænke hende, og da vil hun jo selv erindre Eeden. Og overhovedet var her ikke Stedet til saadan Tænk. Eeden hører til de andre Kiertejn, hvis Erindring smertes Elskeren der nu maa savne dem. Og denne gode Idee svækkes kun ved dette for Resten ellers svage Vers.

" Alt dette saarer nu, da jeg det alt maa savne,
 Erindring Eradses 5) op det ilde lægte Saar.
 Din Skygge vil jeg tidt med minne Arme savne;
 Men af, den flyer! Og jeg tilbage fattig staar."

" Jeg elsker dig for høyt, at kunne dig mistænke:
 Men glæd mig dog med din Nærværelse igien.
 Kom, mange kielne Kys din Damon snart at skienke!
 Kom, søde Pige, kom, omfavn din bedste Ven!"

Det synes vel som det lange Stavelsemaal, var noget uskikket til en Sang, men man bør vide, at den er forfattet efter en Melodie som adskiller Hemisticherne.

Nogle Trykfeil findes anført foran, men langt fra ikke alle; mange Stropher ere ved dem blevne uforstaaelig eller latterlig; som da og overhovedet det Udvaltes er temmelig slet i hele Udgaven. Stilen er for stor, Papiret meget maadelig og Formaten ubegvem. At hvert halve Ark er numereret for sig, er en besynderlig Idee. Hvad hjælper saadan Samling til naar den ikke bliver sammen? det kan den dog ikke lettere end ved at bindes ind, og da er den (her med Forsæt forsømte) Paginering dog altid det mageligste for Læseren. Hos eendeel Stykker findes anført naar de ere Oversættelser, men ikke hos alle, hvilket dog let havde kunnet erfares, ligesom flere Navne af Forfattere, der tildeels leve midt iblant os, ved liden Umag. Følgende s. Ex. er Oversættelser af meget bekiendte Stykker: No. 39 efter det franske; No. 60, 71, 76, 123, 135, 155. efter det tydske, og de to sidste af disse efter Hagedorn, hvis Værker ere i hvermands Hænder; Ligesaa er Melodier sadt over en Deel, og over mange ikke, som dog kan synges efter meget bekiendte Melodier; Alt dette og No. 56, 63, 64 og 69 der som reene aandelige Sange slet ikke hørte herhid; og No. 37, hvor en Strophe til den allerdeiligste Climene staar som Begyndelse til en Vise min Philis; alt dette sige vi vidner om en utilgivelig Uagtsomhed (Sludervurnhed er det egentlige Ord), som allermindest burde mærkes til i slige Arbejder.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiſke Journal.

No. 37. ——— 1773.

De vita Thangbrandi, quæ exſtant collegit, recensuit & more academico defendit Severinus Monrad in Communitate regia Decanus & Collegii Medicei h. t. Inspector. Havniæ, Ao. 1773. Typis Martini Hallageri.

Vi have tilſorn ſagt, og vi kunne ey for ofte igientage, at det synes os længe at have været en Fordom hos vore Studerende, at enhver ſom vilde udmerke ſig ved Diſputaten, maatte uundgaaelig vælge en Sætning i Metaphyſiken, en Tildragelſe i Kirkehiſtorien, et Sprog af den hellige Skrift, eller noget ſaadant. Hr. Monrad har været at gaae ud af den almindelige Bey, og efter vor Mening, truffet et ſikrere Middel til at viſe Indſigter, Smag og Dømmekraft, og tillige at nytte og behage det Almindelige.

Det være langt fra at vi vilde ſøge at frafiende dem deres Fortienelſer, ſom i foranførte Materier have ſøgt at viſe et eller andet Talent, og iblandt virkelig viiſt dem; de kan unægtelig have ſin Nytte, og maaskee endogsaa hiſt og her læſes med Fornøjelſe; men ſaa meget troe vi ogsaa med Ret at torde paafaae, at der udfordres megen mere Smag og philoſophiſk Forſtand (Eſprit philoſophique), vi ville ey engang tale om mere Arbeide, til at ſkrive en god Biographie, end paa nogle Ark at ſamle en Snæves forſkiellige Commentairers Meninger over et mørkt Sted i Skriften, eller at forſvare eller forkaſte en Sætning i Metaphyſiken, ſom allerede 100 Gange tilſorn har været forſvaret, og forkaſtet. En

Fordeel for Forfatteren, ſom derved lægger ſine høye Indſigter for Dagen; men ſlet ingen for Læſerne, ſom alt for ofte lade ſig nøye med at beundre hans Lærdom, og giſpe.

Enhver derimod, ſom med Fornøjelſe læſer de gamle Grækers, Romeres og Carthaginenſers Levnets Beſkrivelſe, ved hvilke en Cornelius har giort ſig udødelig, vil med ſamme Behag, ſom vi, ſee vore egne berømmelige Mænd ved en hældig Pen reddede fra Forglemmelſen.

Hr. M. har tilſorn giort ſig fortient ved dette Slags Arbeide; da han forrige Aar gav os ſin Vita Einari, om hvilken vi forhen have tilkiendegivet vore Tanker. Det fordeclagtige Begreb vi den Gang gjorde os om ham, ere vi blevne beſtyrkede i ved nærværende Vita Thangbrandi, hvori overalt herſker Korthed, Tydelighed, Nøyagtighed, og Latii gyldne Alders Sprog. Vi ønske og haabe at ſee flere Arbeider af ham i dette Slags, hvortil han har ſaa udmærkede Talenter.

For at gjøre vore Læſere, ſom ikke have læſt Skriftet, bekiendte med Forfatterens Sprog, ville vi til Slutning anføre nogle Linier af det, hvor han giver Thangbrands Character.

Ut nævus in corpore, ubi plura nitent, integrum deforme reddere non valet ita unum alterumque vitium, cætera ipsius illustria facta obscurare non debet. Severiorem eum natura fuisse, impatientemque adeo injuriarum, ut cæde lædentis interdum eas vindicaret, negari non potest. Ultro tamen provocavit neminem, nec nisi vim vi repulsi dicendus.

Æ r

Et

Et si consideraveris, in quæ tempora incidere, quibuscum gentibus habuerit negotium, quot insidiæ ei structæ fuerint, subornataque pericula, quot denique aliis modis tentata fuerit patientia ejus, mirum non est, si quid humanum subinde passus fuerit, naturaque pugilis interdum recurre- rit. Quicquid autem horum omnium est, ista ta- men laus Thangbrando debetur, quod primus fue- rit, qui aliquo successu christianam religionem in Islandia docuerit.

Forsøg til en en Afhandling om det stemplede Papiir, hvorledes dets Indkomster kunde forøges Kongen til Fordeel og Undersaat- terne til Gavn, ved Friderich Wilhelm Wivet, General-Fiscal og Advocat i Høyeste- Ret. Kiøbenhavn 1773. Trykt hos N. E. Høysner.

Forslagene i denne Afhandling ere for Regieringen, Bogen for en Cirkel af Venner og Titulen for Publikum. Forfatteren har ladet den trykke paa egen Bekostning, ikke til at sælges, men gratis at uddeles. Vi troe os derfor ikke saa meget beretti- gede til at bedømme hans Arbejde, som forkundue til at give dem af vore Læsere, som ey have anden Lejlighed til at kiende det, nogen Underretning derom. I en Indledning siger Forfatteren, at han ikke har dristet sig til at give sit Skrift en høyere Titel end af et Forsøg, fordi han selv bedst veed: Quantum sit, quod nescit. Og hvo ønskede ikke at hans lange Erfaring i Henseende til Konges Intraders For- nærmelse havde lært ham endnu mindre.

Det er ikke Forfatterens Sag at handle om nogen Forhøyelse, og hvo seer ikke ogsaa at saa- danne Forslag altid vilde blive odieuse. Den in- sigtsfulde og erfarne Borger overlader disse der- for gierne til den fremmede Projectmager, som troer, han har gjort Staten en overmaade Tie- neste, naar han, uforstammet nok til at blande sig i Ting, som ere uden for hans Sphære, kan op- give en anseelig Gevinst for Kongens Kasse, kun ved et simpelt Forslag af et nyt Paabud til Byrde for

den arbejdende og meest uundværlige Deel af Sta- tens Lemmer. Saadanne Forslag torde man der- for ikke befrygte af Hr. W.; men for at betage sine Læsere endog den mindste Mistanke derom, har han i Indledningen gjort sig følgende Indvendinger og besvaret dem.

- 1) Hvorledes stemplede Papiirs Indkomsterne kan forøges uden at forhøyses.
- 2) Hvorledes Undersaaternes Gavn kan kombi- neres med Kongens ved at hæmme Under- slæbet.
- 3) Hvorledes begge obtineres ved det stemplede Papiirs Brug, endog hvor det ey absolut er befalet.
- 4) Hvorledes begge kan opnaaes ved at forandre det een Gang Tilladte og almindelig Ved- tage.

Det første skeer uden Forhøyelse ved at hæm- me Underflæbet; at gjøre dette til en Umuelighed, siger Forfatteren, derpaa maae intet fornuftigt Men- neske tænke, men at gjøre det til en Vanfælighed, for derved des lettere at komme efter Forbrydelsen, det er giørligt. Bevistet drager han af Certepar- tierne. Disse, som Kontrakter, bør skrives paa stempelt Papiir; men bliver det fielden. Skulde de altid fremvises paa Toldboden, blev dette Under- slæb hæmmet og altsaa Kongens Intrader forøget uden Forhøyelse i Paabudet.

Det andet burde maafee helst af samme Exem- pel været besvaret og bevist, da det ellers kunde give Anledning til at mistroe Forfatterens gode Sag, naar han drager Bevistet for Kongens Fordeel af eet Exempel, og det for Undersaaternes Gavn af et an- det; men foruden at Forfatteren i Afhandlingen selv ogsaa af Certepartiens Stempling har viist en Slags Nytte for Contrahenterne, saa har han maafee troet, at det var bedst især i Indledningen at anføre saa- danne Exempler, som satte hver især meest i Lyss, og derfor til at bevise ogsaa Undersaaternes Gavn af Underflæbets Hæmmelse har ikke draget Bevistet af Certipartierne, som, endogsaa ustemplede, fielden gav Anledning til Processer og sølgelig fielden til Tab for Undersaatterne, men heller af Tieneste Folkes Passer, ved hvis, af Forfatteren foreslagne Paateg-
ning

ninger, han troer at mange Disputer og Familie-Uroligheder kunde forekommes.

Det tredje oplyser Forfatteren med Exempel af mundtlig Stævningmaal, som han vilde have afskaffet og i dets Sted overalt indført det Skriftlige paa stemplet Papiir, hvorved han mener megen Uorden, Blotløstighed og falske Forclaringer til Fordeel for Kongen og Gavn for Undersaatterne vilde hæmmes.

Det fjerde besvarer han ved at vise hen til Bestikfælsker og Bestikkelses Bidner, da han troer, at megen Uandelhed baade med falske Ceder og Gensohdias Forførelse mange Omkostninger og megen Bidtløstighed kunde afværges, naar alle saavel mundtlige som skriftlige Bestikfælsker bleve tildeels indskrænkede tildeels afskaffede, uden de som ved Rettens Betiente bleve forfattede. Forfatterens Hensigter udvikles tydeligere i Afhandlingen selv.

Det første Kapitel handler om Stævningmaal mundtlige og Skriftlige. De første vil Forfatteren have afskaffede: paa Grund af, at de mere end de skriftlige ere underkastede Uvished og Utydelighed, hvorved foraarsages Exceptioner og Bidtløstighed, da Stævningmændene endog blot af Forglemmelse kan komme til at sværge falskt. Bedre mener derfor Forsf., at de bleve ganske afskaffede og skriftlige altid brugte Kongen til vis Fordeel. I Anledning af de skriftlige Stævningmaal vil Forsf. have afskaffet den Brug at belægge med stemplet Papiir, eller i Steden for Papiir lat flye Dommeren eller Skrивeren de 6 Skilling; thi herved siger han kan see Underfløb i Kongens Intrader. Manges Sag bliver forligt, før Stævningen kommer i Rette, strax er 6 Skilling tabt for Kongen. Blicher Sagen derimod anhangig gjort, kunde vel (hvilken skrækkelig Mistanke) Skrивeren stike Pengene i sin egen Lomme, eller benytte sig af et Stykke Papiir til flere Sager. Af disse Afkaffelser seer enhver Kongens Fordeel i Følge Forordningen af 23de Jan. 1719. Undersaatternes Gavn behøvede Forsf. ey at vise, da det er nok, at det er befalet, dog udleder han det: Stævningmaalet vilde blive kortere, mindre opfyldt med uvedkommende Ting og Akten sølgelig siden med mindre Udgift beskrevet, naar de Stævningende, siger Forfatteren, bleve nødte til at skrive paa stemplet Papiir, vare de forbundne til at forfatte Stævning-

gen paa det korteste, og ikke som nu ofte paa to eller flere Ark. Men hvorfor ikke ogsaa da? Fordi Materien af et Document er for stor til et Ark, skulde man derfor til samme behøve tvende stemplede Papiirer, og skulde det øvrige ikke kunde tilføyes paa siet Papiir. Vi tænke vel jo. Vi vil troe, at Forfatterens lange Erfaring har viist ham, at de Misbrug, han i Henseende til de skriftlige Stævninger anfører, ere gjortlige, skiont mange Formodninger scribe derimod. Enten ere Dommeren og Skrивeren forskjellige Personer eller de ere een. I første Tilfælde skal de vel neppe blive enige om at dele 6 Skilling for at bedrage sin Konge, om end Svageren drev dem; i det sidste Tilfælde er Fristelsen mindre haard. Vi have saa fordeclagte Tanker om Menneskeligheden, at vi troe færre blive Bedragere af Lyst end af Nød, større eller mindre. Og for disse er det en kongelig Belgierning at lade som man ikke seer en understikfen 6 Skilling. Desuden skulde nogen vove sit Embede og sin Velfærd for saa nedrig en Fordeel? Skal disse Folk ey giøre Regnskab? staae de ikke under Dyrighed, som kan see deres Protocolle og holde Antallet af Sagerne mod den indgivne Regning? Holder man kun Dørmændens Dyr aabne, skal Undermanden nok blive frie for Mistanke. I midlertid, da Forfatterens Forslag er strikte overeensstemmende med Forordningens Bydende, bør det ey nægtes at det er det sikkerste Middel til at tilspærre al Lejlighed baade for Underfløb og Mistanke. Men hvad det af Forfatteren mod mundtlige Stævninger anførte angaaer, da kan vi, hvor gjerne vi vilde, ey ansee dem saa farlige, som de beskrives. Det kan dog ikke være saa farlig svært for Stævningmændene, at huske i hvad Sag, til hvad Tid og Sted, og meer behøve de ikke efter 1 = 4 = 5. Vi see derfor ingen tilstrækkelig Grund, hvorfor de skulde afskaffes, men maae heller ansee en saadan Paabudets Uvidelse til Tilfælde, hvor Lovgiveren ey har befalet det, for at være det samme som dets virkelige Forhøjelse. Forfatteren har selv indseet, at det vilde paa mange Steder ved nødvendig Hasten blive umueligt, at faae altid skrevne Stævninger, og skrevne paa stemplet Papiir, og han giver det Raad, at lade det Umuelige staae urørt; men den Umuelighed blev da altid noget, som skulde bevises, og sølgelig vilde give enhver Haarklover en deylig Lejlighed til en nye Exception, hvorpaa maatte følge et Tings-Bidne og

og et Interlocutorium om denne Muelighed eller Umuelighed. Lægedommen vilde da blive farligere end Sygdommen.

I det andet Kapitel handler Forfatteren om Vidner og i Anledning af I: 13: 23 om Bestikkel- ses-Vidner. Bestikkelser ere som Stævnamaal baade mundtlige og skriftlige. Det er de mundtlige, Forfatteren her har Øye paa, og ønsker, at de kunde ligesaa let affkaffes som de mundtlige Stævnamaal, da Kongens stemplede Papiers Intrader derved vilde vinde noget anseeligere. Men, siger han, da deels Dødsfald, deels Bortreyser, deels onde Menneskers Raadforsel kunde forhindre eller skule den Sandhed, som ellers kunde komme frem, saa var det at bestiare en af Parterne den Fordeel, han kunde have af en prompte Bestikkelse, naar han i en Sag, hvor der var Periculum in mora, skulde adressere sig til en Rettens Betient. Han vilde derfor ikke have dem aldeles, men kun tildeels affkaffede, tildeels indskræn- kede. Ingen skriftlig Bestikkelse burde tillades uden af Notario publico, eller den, der forretter hans Embede. Kongens Fordeel og Landets Gavn af denne Indretning bevises af de Misbruge, der ved de mundtlige Bestikkelser gaae i Svang. Parterne udvælge selv Bestikkelseres Mænd, sølgelig saadanne, som de veed i det mindste ere dem mere med, end deres Contrapart. Undertiden Folk, som ere dem for- bundne, deres Bønder, Tienere, Debitorer. Saa- danne, som let ved Løfter eller Trusler kan forføres til Meeneed. Undertiden Dagdrivere, Fordrukne, som ikke selv veed deres Verende, og ikke forstaae, hvad Svar de imodtage; undertiden Folk, som ere vante til at gjøre falske Eder, intrigante, ja vel aldeles Skielmere. Hvor uheldig, siger Forfatteren, er ikke den, som falder for slige Folk! og hvad

Nytte for det Almindelige, om dem aldrig bleve slige Forretninger betroede. Han bestryker sine Sætser ved anførte Exempler af egen Erfaring, og besvarer de Indvendinger, der kan gøres ham, hvilke han viser saa ubetydelige, at de ikke kan komme i Betragtning. Religionens eller Edens Hellighed og Jusse- res, samt Bedrageres Udelukkelse fra juridiske Forretninger ere Motiver nok til at billige hans Forslag, som ere: At ingen Bestikkelser bleve i Kjøbstæderne tilladte uden ved Notario publico, og paa Landet ingen skriftlige uden ved Skriveren eller Dommeren. Han gaaer de Indvendinger i Møde, som kan gøres i Henseende til Udgifterne, og viser, at de ere ey større ved en Notarial-Forretning end ellers. Stævnamaal, Rettens Gebyr og Tings- Vidners Løsning indberegnet. Paa Landet vilde han ikke de mundtlige Bestikkelser igandste skulde af- skaffes, fordi det ofte vilde blive baade for kostbart og for langsomt altid at hente Rettens Betiente, naar der kunde være periculum in mora.

Bed Vidners Førelse, som ikke forstaae Dansk, vilde Forfatteren, at i Steden for at Notarius publicus nu fører deres Svar oversatte ind i Pre- tokollen, skulde han ved saadan Forretning have sin egen Protokol, og deri indføre Vidnets Udfigende i dets eget Sprog og derefter paa Dansk udstæde som Extractus Protocolli, Vidnets Forflaring; ved hver saadan Extract profiterede Kongen 24 Skil- ling og denne Udgift vilde efter G. Ss. Tanker ikke veye op imod den Nytte, som denne Indretning, ved en eneste foresalden Casu kunde tilvænebringe, hvor det kunde komme an paa at conferere Over- sættelsen med Originalen

(Slutningen i næste Blad.)

Kritiſke Journal.

No. 38. ————— 1773.

Slutninger af Forſøg til en Afhandling om det ſtemplede Papiir, ved Jriderich Wilhelm Wivet.

Til Beſikkeller, ſiger Forfatteren, henhøre Opſigeller af laante Captaler, om diſſe handler han derfor endnu i dette Kapitels tredie S. Forordningen befaler, at de ſkal ſkrives paa ſtemplet Papiir. Af de brugelige Opſigelles Maader vil Forf. have den, at opſige ved tvende Mænd mundtlig eller ſkriftlig, ligesom Beſikkeller aſtkaffet; men fornemmelig den, ſom ſkeer ved Brev-Verling, hvorved Kongens Intrader iſær fornærmes, da Creditor opſiger ved et Brev, og Debitor antager Opſigellen ved et andet. Forf. har intet andet Raad til at hæmme dette Misbrug, end at en Creditor, ſom paa ſaadan Maade opſagde ſine Penge, ſkulde have ſin Fordring tabt og Debitor være frie for ſamme Giæld, og derſom Debitor efter ſaadan Opſigelle udbetalte Pengene, da ſkulde han betale dobbelt ſaa meget, Halvparten til Angiveren og Halvparten til Kongens Diſcum. Dette er Raadet, men vi maae tilſtaae, at vi ere blant dem, ſom Forf. har forud ſeet vilde finde det for haardt. Han forſvarer ſig med Forordningen, men han glemmer, at dette er en allernaadigſt Forordning. Naar vore Konger ſkrive Love for at tvinge de onde, glemme de ikke, at de ogſaa have nogle gode Underſaatter, og de hade ikke diſſe, fordi de ogſaa uden Lovens Evang handle vel. Den indvortes Retferdighed eller den gamle Verlighed har Motiver nok uden at drives af Frygt for Straffen, maatte den kunde blive tvær og vranten, naar

den ſkulde ſee ſig betagen al Frihed til at handle ædelmodigt, altid under Lovens Evang, altid miſtænkt for at handle vel, blot fordi Lovene befale det. De mange Huller, ſaa at ſige, ſom Forf. vil have opdaget i Lovene om det ſtemplede Papiir, og ſom han ſaa gierne vil have tilſperret, ere der maatte ikke uden god Grund. Lovgiveren har vildet, at man ſkulde have et Middel til at handle uden Fare med Ubekjendte, ja med Skielmere ſelv, og han paabød ſtemplet Papiirs Brug; men Verlighed og Honetete vare ham viſt al for kiære, til at han ved nogen Lov ſkulde underkue dem eller ndrydde dem blant Venner og Bekjendte. Det er derfor, troe vi, at Forordningen ey har gjort det gandske umueligt at undgaae ſtemplet Papiirs Brug, men allene har gjort det nødvendigt i de Sager, ſom ved en af Parternes Malhonetete engang kunde komme for Regentens eller Dommerens Dyne. Saa længe derfor begge Kontrahenter ere forſikkrede om hinandens Redelighed, ſaa lad dem kun handle bona fide, de ere alt for agtværdige Borgere, til at de ſkulde klyſes ved Straffe-Billeder, men tvivler een af dem, da er det en Kongelig Belgierning, at han ved ſtemplet Papiir har Kongens Navn og publica fides til Borgen, og da fortiener han at ſtraffes, naar han ey betiener ſig deraf. Hr. W. maae ſelv tilſtaae, at de Folk, ſom bruge Opſigeller ved Brev-Verling, ere Folk, ſom paa den ene Side troe hverandre ſom ſuffiſante, og paa den anden Side piqvere af Zonneur. Og hvorfor ſkulde man da opvække Miſtroe hos Folk? Hvorfor ſkulde man betage andre den mægtige Driveſieder til at handle vel, Stimulum

P y

hono-

honoris? Lad os sætte os i en honet Debtors Sted, Om han endog har Penge til at betale med, kan det da være ham ligemeget, om han faaer et Besøg af Rettens Betiente? Vi troe ney. Disse Folk ere alt for bekiendte i Byen. De gaae ikke ind eller ud af et Huus uden de farligste Byerygter. En Opsigelse skulde hede en Doms Forkyndelse, siden en Execution og siden en personlig Arrest. Crescit eundo. Gode Kiøbmænd skulde altid. Et blot Rygte har ofte spilt et Huses Kredit. Lad os være bange endog for de blotte Skygger, som kunde skade denne Stand. Endnu et Argument imod dette haarde Forslag. Hr. W. har intet at udsætte paa den Maade, hvor Parterne eenige om at betale, hvad de ere skyldige, handle imellem sig selv, det er at sige personlig uærværende; thi, siger han, ligesom jeg har Tilladelse at udlane mine Penge uden Beviis, saa maae jeg og udbetale dem uden foregaaende solenne Opsigelse. Men hvad er da et Brev? Er det andet end en Samtale imellem Graværende? er det et solenne quid? hvor er da de Formaliteter, som skal iagttages? Gellert paabød nogle, men han var kun en Lovgiver for Smagen. Pedanterne opfandt flere, men de ere blevne for gamle. Vi finde intet mere solen ved et Brev, end ved enhver Tale under fire Dyne. Kan derfor ingen forbyde mig at sige til min Creditor: Du skal betale mig! Kan vel heller ingen nægte mig at skrive ham det til. Men, siger Hr. W., Forordningen = = = Ja, Ja! Forordningen befaler at bruge stemplet Papiir til Opsigelser, at sige, naar de behøves solenne, for Retten handler som ærlige Folk! Al den Indskrænkning, som derfor kunde legges til saadan Brev-Opsigelse, er efter vore Tanker den, som er ved den personlige under fire Dyne, nemlig at den gielder, om Debitor kan og vil; men ifald Sagen kom for Retten, skulde den hjemvises til lovligere Opsigelse. Debitor vandt da Tiid, og det var mere end han burde vinde, men aldrig aldeles befries, og endnu langt mindre tvinges til at blive Skielm imod en Creditor, som aldrig tænkte at besvige Kongen, men kun at befrie sin Debitor for et farligt Rygte, og hans Kone og Døttre fra en Jammer-Skriig. Med al den sande Rigtelse, vi bære for Hr. G. Ss. Indsigter, Redelighed og Erfarenhed, har vi ikke kundet holde os fra, vidtløstigt at sige dette Forslag imod, da vi har anseet det for at være faadant, at det kunde komme den Uskyldige til at

lide. Vi ere forsikkrede, at Hr. W. har i Anledning af det stemplede Papiir haft Sager, hvor han tydelig har seet at een af Parterne har handlet uden den ringeste Hensigt at besvige sin Konge, og med den største Uskyldighed og Redelighed mod sin Medkontrahent, og dog har maattet miste en anseelig Kapital. Lad os ikke ophitte flere saadanne Leyligheder, hvor en af Parterne, under Navn af at være nidkær for sin Konges Intrader kan fristes til at blive en Bedrager, men naar man vil foreslaae strænge Love, saa lad os altid huske paa de Landsfaderen saa værdige Ord i een af vore Forordninger: Det er bedre, at den Skyldige bliver frie end den Uskyldige straffet.

I dette samme Kapitels fjerde S. vil Forsfatteren, at Requisitioner om Arrestens Relaxation ligesaa vel som den om Arresten selv skal skrives paa stemplet Papiir; thi det er en Requisition. Maa skee kommer Misbrugen deraf, at en ustemplet Relaxation er bedre end en stemplet Arrest.

I det tredie Kapitel handler Forsfatteren om Dokumenters Producering i Retterne. Om Stævninger, om Indlæg, hvortil Forsfatteren foreslaaer hele Ark stemplet Papiir til 6 Skilling. Om Beviser, af hvilke hver især bør være forsynet med sit stemplede Papiir, og ikke, som paa visse Steder skal skee, alle, om de vare 50, indbefattes under eet Ark. Dokumenter inddeler Forsf. i de, som ere skrevne i fremmed Sprog, og de, som ere i Landets Sprog. Om de første erindrer han, at som de ikke bør antages uden Translation af Notario, som dertil bruger stemplet Papiir til 1 Mark 8 S., saa taber Kongen, naar de antages i Original-Sproget, hvilket ogsaa nogle Retter skal have for Skik. De sidste ere enten Fuldmagter eller Regninger. Breve, hvori der ere Fuldmagter, bør belægges ved Underretterne ikke med 6 men med 24 Skillings Papiir. Kiøbmands Regninger over 100 Rdir. skal skrives paa Papiir til 24 Skilling. Forsf. vil dog ey paastaae mere, end at de, i det mindste naar de komme for Retten, burde være det. Vi anmærke denne Mildhed hos Forsf. og troer, at han af dette Tilfælde kunde slutte sig til andre, hvor Lovgiveren ved det stemplede Papiirs Paabud har sigtet mere til den publiqe Handling for Retten end til den private Mellemhandling. Naar derimod Regningerne vare approberede og blevne til kraftige Gields Beviser

vifer, bør de skrives paa eller belægges med Papiir af anden Klasse efter Summens Størrelse. Da Forsf. i alt dette kun følger Forordningen, og Underslæbet ikke kan nægtes, er der intet imod hans Forslag til at afhielpe det, af hvilke de vigtigste ere, at Producenten selv tegnede paa, til hvad Sag Dokumentet hører, og at Dommeren i sin Dom mentionerede det stemplede Papiirs Beløb i hver Sag.

Det fjerde Kap. viser det Underslæb, som skeer ved Indførsler, da Executionen skrives gierne paa Dommen.

Det femte om Besigtelser vil, at naar man af Dyrigheden begiærer Udmældelse til Besigtelse paa Huse og Gaarde, og leverer Penge til det stemplede Papiir, skulde Udskriften eller Kopien være belagt med det af Requirenten stemplede Papiir; thi man kunde allerkiærligst supponere, at Dyrigheden beholdt Pengene selv.

Det fiette Kapitel handler om Præste- og Klokker-Attester for Vielser, Trolovelser &c. Disse vil Hr. W. ogsaa skal skrives paa stempelt Papiir, og Præster og Klokkere derimod skulde intet have. Ikke engang de fire Skilling, som 3 = 19 = 10 har til ladt dem? Heri kan vi ikke være enige med Hr. G. F., og vi kan ikke elske noget Forslag, som betager en Undersaat de Rettigheder, hvor smaa de ere, som Lovens udtrykkelige Bydende har tillagt ham. Ere de ikke til Byrde, naar de ere til Tab? Hr. W. troer, at denne lille Udgift for een Gangs Skyld ey kunde ansees som nogen Byrde for dem, der behøvede Attesten, ikke engang for Soldater og Matroser. Men hvor vigtig ere 6 Skilling for mange af disse? Og hvor nødvendig er ikke ofte den sidste Skilling for dem. I en dobbelt Hensigt blev derfor et saadant Paabud til Byrde. Hr. W. forsvær sig med Nytten. I meget rare Exempler kunde vi tilstaae den, men en almindelig Byrde maac have en almindelig Nytte. Vi ere forsikrede, at den, som lader sig kisse til at skrive en falsk Attest paa ustempelt, vilde ogsaa gjøre det paa stempelt Papiir. Følgelig kan vi ingen stor Nytte indsee af denne Indretning, ikke engang uden for Hoved-Staden, men heller Skade, da et falskt Deviis ved det stemplede Papiir vilde vinde des meere Troværdighed.

I det syvende Kapitel vil Forfatteren, at Fæste-Breve og Skiøder paa Stole-Stader og Begravelses-udi Kiøbstæd-Kirkerne ogsaa skal skrives paa stempelt Papiir. Han holder det for en unødvendig Barmhertighed at Kirkerne ere befriede. Enten

Kirken selv eller den Fæstende kunde bekoste Papiiret. Den første som et *pium corpus* synes Hr. W. dog tilbøvelig til at spare. Det skulde da gaae ud over de med Kirken Kontraherende, og hvorfor? Jo siger Forsf. Denne Udgift trykker ingen, i Henseende til Begravelses falder den paa de Formuende, og i Henseende til Stole-Staderne taber den gemene Mand intet; thi denne lader sig nøye med at staae. Vi veed ikke, om disse Grunde kan undskyldte et Forslag til et nyt Paabud. Stempelt Papiirs Intraderne seer vi nok vilde forsøges, men til hvad Gavn for Undersaatterne? Jo flere Indkomster, siger Forfatteren, Kongen faaer, som ey trykker hans Undersaatter, jo bedre kan han paa andre Maader soulagere dem, og saaledes bliver det, som er Kongen til Fordeel, Undersaatterne til Gavn. Ifald Hr. W. i alle hans Forslag havde brugt denne Slutnings-Maade til at bevise Undersaatternes Gavn, tvivle vi om, at hans Bog havde kundet være nogen velkommen. En almindelig Kop-Skat for alle stittige Kirkegængere, som forsyne sig, om ikke med Stole dog med Sæder, vilde blive den første Frugt deraf, og mere troe vi ikke der fordres til at gjøre det ubehageligt.

I det ottende Kapitel giver Forfatteren et efter vore Tanker meget got Forslag til at hæmme Underslæb med stempelt Papiirs Brug i Bøndernes Fæste-Breve og Afgifts-Bøgers Indretning, ved Fæste-Brevenes Tinglysning uden Betaling, og Fæste-Protokollernes, samt Skatte-Bøgers Paategning af Amtmanden.

Det niende Kapitel handler om Tjeneste-Folkes Pas. I Forveien lover Hr. W. os en særdeles Afhandling, om hvorledes de i Loven anbefalede Fæste-Penge kunde anvendes til Væc og Nytte baade for Rigerne og Undersaatterne. Vi vil ønske ham Lykke, især hvad Nytten angaaer. Her er det Forfatterens Hensigt i Henseende til Passer at gjøre det til en Vanskelighed at overtræde Danske Lovs 3 = 19 = 12, Plak. af 3 Dec. 1755, og Forordn. af 23 Jan. 1719 og 19 Febr. 1701. Enhver som veed, hvad Vanskelighed det er at faae paalidelige Skudsmaal om Tjeneste-Folkes Karakter, troe vi bør takke Forsf. for dette Forslag. Tjeneste-Folk skulde have deres første Skudsmaal af Sogne-Præsten. Deraf skulde deres første Husbond tegne Antagelsen, til hvad Tjeneste, hvad Løn og hvad Tid, og neden under Rettens Betient som Politie-mester,

mester, at det var ham foreviist. Ved Opfigelse af Tjeneren skriver Husbonden: Lovlig opsagt, og ved Afrejsen Skudsmaalet. Kongens Indkomster vare da visse under Rettens Opsyn og Undersaatternes Gavn ufejlbarligt, da Husbonden kunde vogte sig for de Onde og vælge de Gode. Vi troe derfor, at dette Forslag fremfor noget andet fortjener at komme i Betragtning, og vi savne intet derved, uden maaskee nogen mere Sikkerhed for en god Tjener, at han ikke af en slem Herre, ved hans endnu slemmere Trues Indskydelse, skulde faae et ondt Skudsmaal. Forslaget, som behøver Forklaring, er udført med den nødvendige Vidtløstighed, som vi her ey tør vedrøre.

Det tiende Kapitel handler om Reedere, Skipper og Befragtere. Efter Danske Lovs 4:1:1 skal den imellem Reederne og Skipperne oprettede Kontrakt være skriftlig og følgerig efter Forordningen paa stemplet Papiir, som andre skriftlige Kontrakter; men endnu har Forsf. ingen funden, som har været det. Den anden Artikel i samme 4:1 befaler og, at Kontrakter imellem Skipper og Befragter skal være skriftlig og følgerig ligeledes paa stemplet Papiir. For at forebygge Underløbet med stemplet Papiir i begge Tilfælde, foreslaaer Forsfatteren, at Kontrakterne skulde fremvises og paa tegnes paa Toldkammeret. Da Hr. W. herved kun gjør det til en Vanskelighed at overtræde Loven, kan ingen fortryde paa hans Forslag.

Det ellefte Kapitel om Assurance vil baade i Henseende til Kongens Fordeel og Undersaatternes Gavn være af mindre Betydning, da Exempler af enkelte Personers Assurance ere faa og neppe nogen i saa vigtige Sager underkaster sig en Hazard for at spare en Rivort. Overalt hade vi disse Skrælle-Billeder af Konfiskation, Mulfter, Bøder, Kapitalens Fortabelse ic.

Det tolvte Kapitel handler om Kontrakter. I Kiøbe-Kontrakter allene viser Hr. W. fire Maader (som vi dog ey vil sige vore Læsere) til at besvige Kongen for det stemplede Papiir, og giver Middel for de tre. Koncipisten af Kontrakten burde paa samme tegne sit Navn og Kontrakten tinglyses ved en Prokurator.

I det trettende Kapitel om Arv og Skifte, giver Forsf. efter vore Tanker meget gode Forslag, hvorledes man kunde faae Jøderne ved deres Skifter til at bruge stemplet Papiir. Ingen kristen Mand og heiler ingen fornuftig Jøde vil nægte Billigheden af dette Forslag. Kun! hvad skal man gjøre ved Professoren i det hebraiske Sprog? Han vilde formodentlig ikke gjøre Oversættelsen for Intet.

Det fiortende og sidste Kapitel handler om Bexel-Obligationer og Proforma-Bexler. Her har Forsf. intet klækkeligt Raad.

Endelig følger en Utleedning, som er et Indfald af Hr. S. Ks. sædvanlige Munterhed, og skal svare til Indleedningen for i Bogen. Han besvarer her nogle Kritiquer, man har gjort over hans Arbejde, og med Spøg afviser dem, som af Egennytte vilde sætte sig imod hans Forslag.

I Anledning af de Løfter, Hr. W. gjør os endnu om et og andet Arbejde fra Hans Haand, ønske vi, at han ikke vil have Dynene alene paa Materien, men ogsaa paa Sproget. Hr. W. synes os at skrive for hastig. Ideerne sølae for hurtig paa hinanden, og naar han skal udtrykke dem, giver han ikke Agt paa, om de ere sammenhængende og tydelige nok. For at retfærdiggjøre vor Dom vil vi anføre dette Sted af Indleedningen: "Naar jeg ved at forestille, hvorledes med deres (Tjeneste-Folkets) Passers Paa-tegnelse skal omgaaes, hvorved jeg forhindreer baade Husbonden og Tjeneste-Tienden i at fornærme Kongen udi sine retmæssige Intrader, saa forsger jeg samme". Og Pag. 45 dette Sted: "Man see ikkun til Chineserne, hvor megen Vanskelighed, som der findes ved at overtræde Befalinger, hvor haard Straf der er sat for Overtrædere og de, som ikke efterkomme Dyrighedens Befalinger; ikke desto mindre praktiseres saa mange Ting, som baade blive ustraffede og ubekjendte". Vi troe ikke, at nogen saa let kan hitte Rede i det første Sted, og i det andet skal man neppe falde paa at forstaae Forsatsen om Chineserne og Eftersatsen om os selv, som er dog det, Forsf. vil. Lidt mere Opmærksomhed paa Sproget vilde forekomme saadanne Uensligheder og gjøre det tydeligere, mere ordentlig i Sammenhængen og mere reent for fremmede Tilfælder.

Kritiſke Journal.

No. 39. ————— 1773.

Indledning til de ſkønne Kunſter og Videnſkaber ved Hr. Batteux. Oversat og for- mecret ved Jens Zvas, 8. Kjøbenh. 1773. Hos Hallager. 1ſte Bind, 425 S. foruden Forerindringen; 2det Bind 395 S.

Regler allene frembringe intet Smagens Værk, det er viſt nok: men lige ſaa viſt frembringes ikke heller noget ſaadant (naar det ſkal due) foruden Regler. Det ſidſte ſees tydelig nok allene ved at betænke, at en Regel er intet andet, end en Beſkrivelse paa en Tingſ Natur og Væſen. Regelen ſiger: ſkal den Ting exiſtere, ſaa maa den være ſaa og ſaa beſkaffen, ellers bliver den ikke den, men en anden Ting. Hver Konſt, hver Videndiſkab, fort, alting haver ſaaledes ſine Regler, og den kan ſølge- lig hverken drives eller bedømmes foruden tilſtræk- kelig Kundſkab i diſſe Regler.

Uf denne unægtelige Sætning følger da na- turligviis, at de ſkønne Videndiſkaber ikke kan dyr- kes, ſom de bør, og alſaa ikke heller blomſtre hos nogen Nation, ſaa længe deres Natur og Egenſka- ber, det er, deres Regler ikke ere bekiendt hos ſam- me Nation. Gode Møſtere kan vel oplyſe noget, men da de kun altid viſe det Beſynderlige, og ey det Almindelige, ſaa kan de ikke ſtrække til at kunne danne Digteren eller Konſineren, uden maaskee i nogle enkelte Fag, og derved opnaaes aldrig den ellers mulige Fuldkommenhed.

Siden nogle Aar har det ſyntes, ſom de ſkøn- ne Videndiſkaber ogſaa vilde beſøge Danmark og Norge; vi have ſkønne Stykker i enkelte Deele af Digtkonſten, og vi kan iligemaade roſe os af mange

Landsmænd i de andre ſmukke Konſter. Men alle diſſe have for ſørſte Parten dannet ſig efter uden- landſke Møſtere, Digterne fornemmelig: og dette er ventelig Aarsagen til, at, ſom en indſigtsfuld Konſidommer for nyelig har yttret ſig med, vi ikke have noget beſynderligt Got at fremviſe, uden i ſaadanne Fag, ſom ere meeſt dyrkede hos vores Na- boer, hvor den gode Smag allerede længere haver vundet Borger-Ret.

Skal derfor vores Genier ledes paa den Vej, hvor de uden idelig at have fremmede Arbejder for Dynene, ſelv kan opfinde og ſkabe af nye med Smag; ſaa bør dog eengang begyndes at bekiendtgjøre Sma- gens Lovbøger for dem. Hr. Zvas, denne ſaa tidet opmuntrede og dog ſaa utrættelig ſittige Mand, hvis ſand patriotiſke Arbejdsomhed bør fortiene ham Nationens almindelige Høyagtelse, denne vor agtbare Medborger, haver nu brudt Iſen, med denne Oversættelse: den forſte Lærebog i det Skøn- ne, hos os.

Vel er Batteux ikke juſt den dybſindigſte Phi- loſoph; vel ſarer han tit langs hen af Overfladen, hvor han burde hente Sandhederne op fra Grunden; men med alt det troe vi dog, at hans Skrift er beſt ſkicket for Begyndere, da han de fleſte Tider et ſat- telig og eſterrettelig, da han virkelig har fremført en ſtor Mængde nyttige Ting, og da de ſkønne Vi- dentiſkaber, naar de forſt begynde at behandles theo- retisk, ikke bør belæſſes med for megen Metaphyſik. Siden, naar dette Studium er bleven meere almin- delig, naar forſt den Tanke ikke meere er fremmed, at de ſkønne Videndiſkaber bør ſunderes, for at kun- ne drive og bedømme dem; da forſt er det Tid for

en Home, en Mendelson, en Sulzer, at komme frem med deres ypperlige Grandfkninger i disse Videnskabers dybeste Hemmeligheder.

Vi troe altsaa, at det er vores Pligt at anprise Læsningen af dette Skrift for alle dem, der enten selv ville forsøge deres Kræfter i det Skionne, eller som og kun ville sættes i Stand til at kunne fælde en rigtig Dom over et Smagens Værk ved egen grundig Indsigt, og ikke som Gienlyd af andres Domme, eller som Slaver af latterlige Lærdomme:

Værket har 4 Deele, hvoraf vi nu have faaet den første og en Deel af den 2den i disse to Bind. Og i dem handles:

I. Deel: Om de skionne Konsters Væsen og fælles Hovedgrunde, S. 69.

1 Afdeeling: Om Konsterne i Henseende til Geniet, S. 73.

1 Kapitel: Konsternes Inddeeling og Oprindelse, S. 74.

2 — 5 Kapitel: Om Naturens Efterlignelse, S. 77.

6 Kapitel: Betsalenheds og Bygningskonstens Forskiellighed fra de andre Konster, S. 115.

2 Afdeeling: Om Konsterne i Henseende til Smagen, S. 112.

Her afhandles i 4 Kapitler Smagen og dens almindelige og besynderlige Love efter Naturen.

3 Afdeeling: Anvendelse af Naturens Efterlignelse paa de forskiellige Konster, nemlig

1 Kapitel: Poesien, S. 206.

2 Kapitel: Malekonsten, S. 271.

3 Kapitel: Musik og Dands, S. 273.

II. Deel. Anvendelse af den foregaaende Theorie paa de forskiellige Arter af Poesie, S. 301.

1 Afdeeling: Om den fortællende Poesie, nemlig

1 Kap. Lærefablen, S. 303.

2 Kap. Hyrdedigten, S. 353. (Her sluttet det 1ste Bind).

3 Kap. Heltedigten, 2det Bind, S. 13.

2 Afdeeling: Om Skuespil, nemlig

1 Kap. Om Skuespil: Almindelighed, S. 191.

2 Kap. Om Sørgeespil, S. 234.

3 Kap. Om Lystspil, S. 307.

Den 3 og 4 Afdeeling, som handle om den Iyriske og om den didactiske Poesie, have vi først at vente i det tredje Bind.

Man kan allerede af dette Skelet see den Mængde paa riig Materie, der findes afhandlet i dette Skrift. Ved Giennemlæsningen selv vil man finde sig idelig underholdet ved vel tænkte og godt sagde Sager, ved fine Anmærkninger og ved Uttrelser, der give Læseren af de skionne Videnskaber overflødig Leylighed til den frugtbarste Eftertanke. Nyttens af de her fremsatte Theorier bliver saa meget des stærkere, da i den anden Deel ved Anvendelsen, fra det Almindelige til det Besynderlige altid anføres Exempler af de beste Digtene. Saaledes anføres ved Fablen i B. S. 328. Esop, Phædrus, LaFontaine; ved Hyrdedigten, i B. S. 366, Theocrit, Moschus, Bion, Virgil, Segrais, Deshoulières; ved Heltedigten, 2 B. S. 119, Homer og Virgil; ved Sørgeespillet, 2 B. S. 326, Sophocles, Seneca, Corneille og Racine; ved Lystspillet, 2 B. S. 326, Aristophanes, Plautus, Terenz og Moliere.

Hr. Hvas haver efter Kamlers Exempel søgt at hofsøye originale Exempler i Oversættelsens Sprog, men det har ikke kunnet lykkes ham, uden allene ved Hyrdedigten; ved Fablen har han ikke havt at anføre uden en (ellers ypperlig) Loddisk Oversættelse af Gellert. Ved Heltedigten har han havt lige Skiebne med sin franske Autor: Epopeens høye Toner høres ikke endnu hos deres Landsmænd. Ved Sørgeespillet havde vores Oversætter heller intet at sætte ved Siden af Corneilles og Racines, (det er ventelig først det 4de Oplag af denne Oversættelse forbeholden, her med Læserens Bifald at anføre Kolf Krage). Men hvorfor Holberg ikke maatte staa ved Siden af Plautus og Moliere, det indseer ikke vi!

Oversætteren har givet sig den nyttige Umage, overalt ved hvert Kapitel, hvor de henføre at indrykke Hr. J. A. Schlegels Anmærkninger. Disse tiene tit til at oplyse eller nærmere bestemme Bateau, og der hvor den tydske Konstdommer modsiger den Franske, (og det skeer ikke sjelden). Der har Læseren den Fordeel at see Sagen nyere undersøgt og betragtet fra mere end een Kant.

Det 2det Bind slutter endda S. 346 med en heel Afhandling af Hr. Schlegels over Geniet, som, i det mindste, bidrager en god Deel til denne vanskelige Materis nærmere Oplysning.

Foran hele Værket staaer en Afhandling af Hr. Svas selv over Æstheten. De Kilder han har øst af, føre ærværdige Navne: Meyer, Mos. Mendelsson, H. Home, Sulzer, og man kan derfor blot ved disse Authoriteter slutte sig til Efterretteligheden i denne Afhandling; vi sige altsaa intet videre om den, uden dette: at den efter vor Lykke heller burde have fulgt efter den lette Battenx', end gaaet foran den.

Dette maa være nok til at opmuntre alle Elskere af de skønne Videnskaber til at forskaffe sig dette nyttige Værk, ey allene til Siememlæsning, men og til Studering. Vi igientage det her, man vil finde sig vel, ved under en Battenx' Anførsel at tænke efter over det Skønne, og alle de der søge noget meere end blot Moerskab i deres Læsning, vil give os Bifald.

Oversættelsen er troe; ikke altid ret flydende, har hist og her nogle slet valgte Ord og Bendinger; men lader sig dog læse uden Riedsommelighed: (om den og ikke just kan sættes saa lige ved Siden af Ramlers Oversættelse,) og ligesaa vidtløftigt et Værk bør man (synes vi) tilstøde Oversættelse noget af Poetens Frihed, som, efter Horazes Sigende, ikke maa hebreydes et lidet Blund i et stort Værk. Helt naar Oversætteren tit maa tænke den lidet opbyggelige Tanke, at han ved sit nyttige Arbejde i Steden for Opmuntring og Bifald, maa skee intet vinder uden Last og Skade.

Anviisning til den praktiske Agerdyrking, grundet paa egen Erfaring, af O. Andresen Borrebye, Philosophiæ Doktor, Sognepræst for Nikolai Meenighed paa Bornholm, og Medlem i Selskabet til Agerdyrkingens Opkomst paa Island. Kjøbenhavn, 1773. Trykt hos A. F. Stein, boende i Skidensstrædet, No. 171.

Hr. Philosophiæ Doktor Borrebye fortæller os, og enhver i sær, at, da han er fød i en Stand, som selv legger Haand paa Ploven, da han er 8te Mars Akademikus, 7 Mars Praktikus, og sidder i et lidet Kald, saa kan man paastaae, at han skal være en god Agerdyrker; men (legger han til) hvad siger Ordsproget? Landmanden bliver aldrig klog.

(Det skulle man dog i det ringeste fordrø af en Doktor i Philosophien, for han skrev Afhandlinger, for at bevise, at han er klogere end andre). Hr. B. ligner derfor en Agerdyrker med en Almanaktrykker, men paastaer tillige, at denne samme Agerdyrker baade burde og kunde være klogere, end en Almanaktrykker. Dette beviser han af den urygge Grundfætning: At Naturen har sine Love. Synes, siger han, der lige saavel som Bonden har menneskelig Forstand, (og allene net op Hr. Doktor?) benytter sig af disse Love, hvoraf flyder, at Kunsten siger, men at Agerdyrkingens Kunst synes at aftage, (en ganske ubegribelig Følge). I det ringeste, siger Hr. B., øve vi mindre, (intet vissere i meer end een Henseende), enten saa Skylden er hos vore Agre eller hos vore Agerdyrkere, (eller hos vore Agerdyrkerinder).

Maa skee bliver Agrene mindre sædelige, bliver Hr. B. ved, (og gjør tillige Uadskyldning for, at han bruger det Ord: Sædelig, i en fysisk Meening, som alle andre Odins Sønner bruge i en moralisk), og det (siger han) fordi Gudsfrugt og gode Sæder synes paa en Tid at have aftaget. (Recensenten er hverken som Hr. B. fød i en Stand, som selv legger Haand paa Ploven, han er heller ikke 7 Mars Praktikus, og sidder endnu mindre enten i et lidet eller stort Kald; men han paastaer, at Marsagen til Agrenes Aftagelse er Gudsfrugten eller andre Ingrediensers, og ikke Gudsfrugts Aftagelse, han er saa vantroe at nægte, at Gudsfrugt og gode Sæder aldrig kan komme i Betragtning, hvor det gielder om enten Nikolai Meenighed paa Bornholm har avlet nogle Lønder Hartkorn et Mars meer end et andet, og han troer, at Hr. Doktors Betragtninger over Krøe- og Lediggang i den Anledning, samt Bondens Munterhed i, om og til sit Arbejde, nytte ikke det ringeste til hans Forsvar.

Maa skee ogsaa slette Skrifter skade meer end de gavne, siger han videre, (ogsaa det), fremmede Koncepter gjør Bonden kruset i Hovedet, men en jevn Smag, en fattelig Underviisning, en paalidelig Anførsel, en afpasset Frihed, en viss Bestyrelse, taalelige Paalæg, og en vis Forsikring for Bonden at beholde sine Jorder for sig og sine, troer Hr. B. ere Agerdyrkingens beste Opmuntringer, og han troer ret; men naar han troer tillige, at blant de gamle astrologiske Prognostiker skulle være mange, som kunde tiene Bonden til Nytte, saa har man der

et nyt sørgeligt Exempel paa, at en legitime kreeret Doktor i Philosophien kan seyle ligesom et andet Adams Barn.

Hr. B. gaar derfra over til at forsvare sig for, at han paa Titelen har kaldet sig Medlem i Selskabet til Agerdyrkningsens Opkomst paa Island: "Det kunne synes underligt, siger han, at jeg kalder mig Medlem af et Selskab, hvorom kun saa vide at sige; men man kan antage det, som min Undskyldning, at jeg, midt blant vore Tidens økonomiske Verker, fremkommer med denne lille enfoldige "Bondepraktik," (det er Hr. Doktors Lykke, at han ikke har slettere Sag at forsvare, vi see ellers ikke, hvor denne Undskyldning kan passe sig til dette Factum). Hr. B. fortæller os derpaa omstændelig om hans gamle Kontubernal og gode Ven, Studiosus Hans Sinsen, hvorledes denne Hans Sinsen engang var opreyst til sit Fæderneland, og Hr. B. derpaa havde opsendt ham en Plan til et Agerdyrknings-Selskab, som fandt største Bisald (der paa Stedet), og med sædvanlige Ceremonier blev underskrevet paa Dronningens Landsting den 24 Julii Anno 1770, (efter den Julianiske Periode 6483). Efter bemeldte Plan forbandt hver Medlem sig i 5 Aar at gjøre et aarlig Tilskud af 5 Rdlr., (udgjor tilsammen i danske Penge 25 Rdlr. for hver Medlem i sær), ligesaa forbandt Hr. Doktor Worrebye sig til at modtage en Islandsk Dreng i Lære paa tre Aar, samt til en praktisk Anviisning i den Henseende, som altsammen paa Selskabets Bekostning i det Islandiske Skulle oversættes og trykkes. Nu er det første, siger Hr. B., skeet, og Mogens Jonsen (som tør maaskee ikke være vore Læsere aldeles ubekendt) har over 2 Aar været i hans Tjeneste, saa jeg gierne, legger han til, tørde betro ham en Bondegaard, om jeg havde nogen, (hvilket vi ey heller vil søge at overtale ham fra). Det andet Løfte har Hr. B. den Være at opfylde herved, som altsammen noksom klarligen ligger for Dagen.

Efter disse Fredskongresser forekommer et Udsald paa den velbyrdige Forfatter af Philokosmus, da han skal have udladt sig med, at Island ikke kan blive et Kornland for Klima Skylds, (skal ventelig være for Klimatets Skyld; vi veed ey hvem af Forfatterne har Uret, da vi just i Dag, imod Sædvane, ey har Philokosmus ved Haanden). Ligesom og at samme Island ikke maatte blive det for Kolonie

Politikens Skyld, (en vigtig Beskyldning mod Island og Islands Klima, hvilket Sted vore Læsere ventelig allerede for lang Tid siden have gjort sig fortrolig med i Philokosmus, S. 213—217.) Men Hr. B. anfører til Islands Forsvar, at Korn baade kan være og modnes der, hvorpaa han ikke (som en Doktor Philosophiæ ellers havde Ret til) vil anføre Beviis, grundede allene paa ornustslutninger, men kun paa en eeneste Erfaring, hvilken lyder, som følger: „I Aaret 1769, det er Forfatteren, som taler, tilsendte jeg min Ven, Hr. Sinsen, (det er ventelig den samme gamle Kontubernal og gode Ven, Studiosus Hans Sinsen, som Hr. B. har gjort Læseren for bekendt med) Sædekorn i sigilerede Flasker, det var høstet her paa Bornholm 1768, det blev saaet i Island 1770, og nu 1772 staaer det og groer for mine Øyne.“ (Man seer let, at det er endnu Hr. Doktoren, som taler). Derefter taler han igien i Fornustslutninger, og beviser, eller søger at bevise; at man efter ingen Politik bør tvivlejom, at Island "jo gierne" maa være et Kornland, efterdi Agerdyrkningsen just er Grundstøtten for alle andre Næringer; "og vist nok behøve vi ikke (det er atter Hr. Doktoren som taler) for Handelsens Skyld at misunde Islænderne hvad de selv kunne avle, tvertimod ville baade Handel og Wandel temmelig oplives, naar Folket i steden for visse Aarstiders Orkesløshed blev anført til flere Næringsveje, hvorved altid at kunne have Arbejde," med flere kurieuse Grunde mod Philokosmus, alle med den Bestedenhed og Troer, som man kan vente sig af en kritisk Doktor i Philosophien, og en Medlem i et Agerdyrknings-Selskab paa Island.

Vi har anført saa meget af dette Skrift, som kunne tiene til at give vore Læsere et Begreb om et Selskabs Indretning, som er meget Roes værdig, og tillige en Prove af Forfatterens Skrivemaade, som ikke er saa aldeles røsværdig. Det øvrige af dette Skrift, som angaaer egentlig allene Island og Islands Indbyggere, henvise vi til vore Medbrødre S. L. de Herrer Forfattere af den kritiske Journal paa Island, og anbefale dem Hr. Doktoren, næst beste Puske til end videre Tilsyn og Pleye.

W — — W.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiſke Journal.

No. 40. ————— 1773.

Tentamen Oeconomico-Botanicum de usu plantarum indigenarum in Arte tinctoria methodo Linnæana conſcriptum una cum Diſcurſu præliminari de utilitate botanices Autore Nicolao Dorph Gunnero, Oeconomix & hiftoriæ naturalis Cultore. Hafniæ MDCCLXXIII. Typis Martini Hallageri. 8.

Dgsaa dette Slaas Materier at diſputere over, foretrække vi for de ſædvanlige lærde Tranſcendentalier fra Kathederne.

Botaniken har en ſaa udſtrakt Nytte, at den mindſte Planter Beſkrivelse, om den kun tiende til den ringeſte af alle levende Skabningers Underholdning eller Bequemmelighed, bør være en Philoſoph og enhver fornuftig Mand ulige tierere, end hundrede lærde Proceſſer over evige Problemer, eller nogle tusind Aars gamle Sandheder, — ſaa ſnart diſſe Sandheder ey tillige ere almindelig nyttige, og betragtes enten i Forbindelse til Menneſkets Pligter og Lykke, eller tiene alle til at underviſe og forbedre, eller i det ringeſte i en nye Dragt fortrylle ved nye Skønheder, med et Ord: naar diſſe Sandheder afhandles allene i en Diſputats.

Hr. Gunnerus leverer under oven anførte Titel et økonomiſk-botaniſk Forſøg efter Linnæi Maade over 93 indenlandſke Planter, ſom alle kan bruges i Farvekonſten. Da de fleſte af diſſe Planter henhøre allene til Menneſkets Overflødigheder, ſaa havde vi heller ønsket en Beſkrivelse over de, meere

almindelig nyttige, og i ſær over dem, ſom i Norges ufrugtbare Aar kunne i det mindſte redde vore ulykſalige og tiere Brødre fra at døe af Hunger, og fra Elendigheder, ſom endnu forſkrækkeligere for dem end Døden, undertrykke deres Mod, og gjøre deres Liv bittert.

Ikke deſto mindre har en Beſkrivelse over et Lands Farve-Vexter ſin unægtelige Nytte. Farverne (endſkiønt de mineralſke i ſær) udgiøre en ey ubetydelig Handelsgreen, og ved at lære at kende ſit eget Lands, lærer man tillige at undvære mange fremmede, (en vigtig Kundſkab i alle Deele af et Lands Produkter). Hr. Gs. Omſorg, for at gjøre dem almindelig bekiendt, er derfor meget roeſværdig, og vi ønske ham Lykke til ved flere Arbejder i den botaniſke Literatur engang i Tiden at oprette det Tab, ſom Naturhiforien, og den Noſke i ſær, har gjort ved hans berømte Farbroders Hr. Biſkoppeas alt for tidlige Død.

Foran Beſkrivelsen er en Tilſkrift til Hans Kongelige Høyhed Prinds Friberich, og en præliminar Afhandling om Botanikens Nytte 28 S. ſtor.

X—X.

Cajus Cornelius Tacitus, af det Latinſke, med de fornødenſte Anmærkninger i ſær for Uſtuderede, ved Jakob Baden, første Deel, ſom indeholder Aarbøgerues ſex første Bøger, 8. Na a Kjø

Kjøbenhavn, 1773. Trykt hos Morten Hallager.

Der som det er mueligt ved Oversættelser af levende Sprog at gjøre sig æret og fortient, saa have de, der paa samme Maade udbrede Nyttens af de Gamles udødelige Værker endnu større Ret til sine Landsmænds Høysagtelse, jo rarere de Egenskaber ere, som Foretagender af det sidste Slags udfordre. Foruden den Fordeel, at de levende Sprog ved Omgang og Samtaler med mindre Umage kan læres, end de døde, have hine ofte en Lighed i Maaden at udtrykke sig paa, som en fælles Oprindelse, eller den Forening, der sammenbinder de forskiellige Folkeslag, forarsage. En at tale om, at Kundskab om deres Sæder, Skikke, Religion og borgerlige Forfatning, der have saa store Indflydelser i deres Skrifter, gjøre dem ulige lettere at forstaae, end de Gamles, hvor et Ord henslængt af Slumpelykke hos en smudsig Forfatter ofte maa oplyse et fortreffeligt Sted hos en anden. Hr. Baden er bekendt for en Mand, der foreener Indsigt i de Gamle med en mere end almindelig Smag og Styrke i Modersmaalet, og vi have lovet os af ham en Oversættelse af Tacitus, der var sit Mønster værdiat. Han har følt Vanskelighederne i saadant Arbejde, kiendt sine Pligter, og stræbt at opfylde dem. Sine Formænd paa denne Bane har han prøvet, og den Sammenligning, hvortil dette har givet Anledning, med hans eget Forsøg, synes at have indprentet Forf. den Tillid, som er en Mester ingenlunde uanfærdig. I Anmærkningerne har han søgt at undskynde uskionksomme og vindeslyge Forfatteres Ordriighed, men tillige sagt nok, for at gjøre Mærde sin Oversættelse forstaaelig. Uagtet alt dette er Hr. Prof. langt fra den Tanke, at han overalt har truffet det ret, og i intet Udtryk været uhædlig; vi ville anføre nogle Steder, der i vore Tanker ere Beviser derpaa, mindre for at laste Fejl, der ere lette at undskynde, end for at opfylde en Pligt, vi skyldte vore Læsere, og tillige fyldestgjøre et Puske, som Forfatteren selv yttre i Fortalen.

Vi tilstaae, det vilde være for meget fordret, at en dansk Læser af Tacitus ved den blotte Giennemlæsning ligesaa fuldkommen skulde begribe hans Mening, som en Læser af Originalen, der tillige havde Sproget og Alderdommene ganske i sin Magt, men vi fortænke ey den Mærde, der hvert Øyeblik skal afbryde Læsningen, for at raadføre sig med

Noten, uden hvilken Oversættelsen paa de fleste Stæder er ganske uforstaaelig, om han lægger Bogen til Side, og tænker:

Es müsse sich mein Feind mit solchen Büchern quälen.

Vi erindre dette i Anledning af saa mangfoldige Embeds- og andre Navne, der aldeles ey ere oversatte, og ved danske Bogstaver og Endelser intet have vundet i Tydelighed. Det er sandt, de fleste af dem lade sig ey fuldstændig udtrykke paa Dansk, uden ved Omskrivning; men et nogenledes passende Udtryk havde dog været ulige bedre, og gjort Anmærkningerne nyttige, uden at gjøre Oversættelsen udansk, mørk og iblant kiedsommelig. Veterani oversætter Hr. Prof. undertiden lige frem veteraner, undertiden udtiente Soldater, hvorfor ikke bestandig paa den sidste Maade? Ludi udtrykker han altid ved Læge, og frygter ey, at det vil give hans Læsere et urigtigt, maaskee ufuldstændigt Begreb derom; hvorfor oversætter han da Princeps, Gladiatorer, Pontifexer, der ere ligesaa skurrende i de fleste Orne, som hebraiske Navne vilde være i en Oversættelse af den hellige Skrift. Men vi begive os til Anmærkninger af en anden Art. I Kap. har Hr. Prof. læst Detererentur i stedet for Detererentur, som vi holde for den rigtige Læsemaade. Paterculus kunde, uagtet alle sine Smigrerier for Nero, være en ypperlig Taler, lige saavel som de fleste store Hoveder, der levede under Lu. vig den Tiortende, kunde nedlade sig til det nedrigste Hylkerie, uden at svække sit Genie, der i falske Lovtaler endog havde Lejlighed til at vise sin Glands. Vi see vel, at Hr. Baden, paa det hans Tacitus ey skulde synes at sige noget urigtigt, har oversat decora ingenia ved gode Skribentere; men er denne Oversættelse nsyagtig? — Tacitus siger: Neque temporibus Augusti dicendis defuere decora ingenia: det er lige frem: og til at beskrive Augustus's Tidsalder manglede man ey heller smukke Genier.

Paa adskillige Steder har Stilen ey den Letted, og Sproget ey al den Reenhed det kunde have. Vi ville ey tale om den gamle og uforfalskede Skik, saaledes udtrykker han nihil unquam veteris & incorrupti moris, overhængende Herrer, imminentes Domini. Under disse og deslige Udtolkninger: hæc & talia agitantes; men følgende Steder forekomme os særdeles haarde: Derhos havde han

han Støtter nok i sit eget Huus. Thi Agrippas Sønner, Caius og Lucius, havde han ført ind i Cæsarenes Familie, og saa meget han anstillede sig at være derimod, ønsket hestig at faae dem, imens de endnu bare prætexta til at kaldes Principes Juventutis, (hvorfor ikke Juventutens Principer, efter den vedtagne Oversættelses Maade), og at udsæes til Consuler. Integra jam domu sua, heder det hos Tacitus, (Hr. Badens Oversættelse er allene en Forklaring herover), nam genitor Agrippa Cajum & Lucium in familiam Cæsarium induxerat: necdum posita puerili prætexta, principes juventutis appellari; destinare consules spe recusantis flagrantissime cupiverat). Her følger Originalen nye nok, men med den Stivhed, hvori man lige saa lidet kiender Tacitus, som Hr. Baden igien). Vi vilde skrevet: Hans egen Familie blomstrede endda; Caius og Lucius, Agrippas Sønner, havde han indført i det Cæsariske Huus, og før end de havde aflagt Ungdommens brugelige Klædedragt, under Skin af at aflaae hestig, ønskede dem Titel af Ungdommens Fyrster, og for den følgende Tid at bestemmes til Consuler. 4 Kap.: Grum var Agrippa, lader Hr. Prof. Tacitus sige, og gjort verre ved Beskiemmel en, (hvilken, thi herom er intet talt), han besad hverken Nar eller Erfaring (nok) til saa vigtig en Byrde. Liberius Nero var moeden af Nar, (hvor tvungent), og havde viist sig i Krig, men eyede den gamle og indgroede klaudiske Families Hovmod, og mange Prøver paa Grumhed brød frem, saa meget han holdt dem tilbage; han var ogsaa fra sin første Barndom opdraget i en herskende Familie; man havde overvældet ham i Ungdommen med Consulater og Triumpher selv i de Naringer, da han under Gensomheds Skin havde levet i Landflygtighed paa Rhodus, havde han ikke gjort andet end øvet sig i Vrede og Forstillelse, og hemmelig Utugt; dertil kom Moderen, et Fruentimmer af Kønnets Stridighed, og desuden to unge Mennecker, som for det første vilde undertrykke, og i sin Tid adsplitte Staten.— Vi ville ey tilfætte Taciti egne Ord, da Meningene her, ligesom ellers er rigtig nok udtrykt, men vi savne Periodens Skønheder, og laster en alt for ordlig Oversættelse. En Anmærning over Romernes Beltaenhed vil maa skee ey staae her paa det urette Sted. Cicero troede, at Liv og Klarhed vare Talens fornæmste Egenheder, han frygter ey ved Tydelighed

at blive vidtløftig, og endnu mindre fiedsomlig, alle hans Lænter ere udbildede; søger han at overtale, tillader han os ey at standse, for selv at giette hans Grund; hans Beltaenhed er i sær lang, som Strømmen der henriver, vil han røre, saa stær det pludselig, og vil han male, saa maler han reent ud. Under ham havde Talekonsten opnaaet sin Høyde, men est. rhaanden faldt den igien, en falsk Smag udbredede sig fra den sioiske Skole, som befængte endog de beste Genier, man søgte meer at beundres end overtale, i steden for Lys og Klarhed i Talen indbragte man ved alle Lejligheder en afbrudt Kortshed og tilspidsede Bittigheder, der ligesom Lygtemænd glimrede i Mørket, uden at oplyse. De akademiske Philosopher, i hvis Skoler Cicero var dannet, behøvede ey disse Zirater. Evidlere, som de vare og Kiender af hine indbildte Wiise, som meente at vide alting vist, søgte de allene at afklæde deres foregionne Wiisdom sine nægte Prydelser, og lægge dem nøgne for Dagen; de betiente sig ey af den Ufeylbarheds Miner, og det afbrudte Sprog, der ved sin Myndighed saa ofte bedrager, men hadede Tytydighed, og lærte at foragte, hvad man ey tydelig var i Stand til at forstaae; vid. Cic. Qvæst. Acad. l. I.— Men Stoikerne havde vigtige Marsager til at bruge saadanne Kunstgreb, deres Sætninger taalte ingen usyagtig Prøvelse, og mange af dem vare farlige for den herskende Gudsdyrkelse. Drakterne elskede det afbrudte og korte, og hvor sødt at tale Gudernes Sprog. Saadan Tydslydelse fik Philosophien efterhaanden i de Gamles Beltaenhed, man maatte beskrive Tildrageljer, undervise eller giennemhegle de fordervede Sæder, alting blev sagt i denne Tone; den kostbare Rest vi have af denne Tidsalder, en Tacitus, Persius, Juvenalis, Plinius og Seneca bære alle dette Præg, og have alle været Tilhængere af Zenons Sekt. Efterhaanden have de dannet Sproget derefter, og deres Skrivemaade er i lang Tid bleven den herskende. At udtrykke den i et fremmed Sprog er ey allene unueligt, men den mæclige Efterlignelse vil endog altid skurre for et Folk, hvis Lænkemaade paa ingen Maade er forberedet dertil. Fæmini muliebri impotentia, for Exempel, kunde Tacitus sige; men naar Hr. Baden paa dette og utallige andre Steder oversætter det lige frem, tør han ey vente at finde Bisald, føredn

førend han ved ydødelige Skrifter har gjort den Smag almindelig, der herskede i Rom, da Tacitus skrev.— Det er sandt, han vil vise os, hvordan Tacitus skriver; men danske Læsere vil altid finde Mishag i den Korthed, og ingen vil føle dens Skønhed uden i Originalen selv, man vil sikkert ey efterfølge ham, og bør ey heller, saa længe det endnu ey er afgjort, om Beundrere af Ciceros eller Senecas Stil have den rigtigste Smag.

Egne Tanker og Erfaringer optegnede til Religionens Tjeneste af en Præst: 1 Cor. 13, 9. Vi forstaaer stykkeviis 2c. Kjøbenhavn 1773. Trykt hos August Friderich Stein, boende i Skidenstrædet i No. 171.

Dette Skrift bestaaer af 13 Paragraffer, som blant andet indeholder Betragtninger over, hvv.ledes "disse Tanker og Erfaringer kom," "deres Kraft og Indhold, en Bøn til Gud, o. s. v.— Hr. Pastoren troer, "at det ikke skulle for-

trydes, om en eller anden Kristen, der baade vidste at udtrykke sig, (det er ventelig at sige, som var hverken døv eller dum), og tillige havde Lejlighed dertil, (ikke til at være døv eller dum, men til at udtrykke sig), og allermest de, som tillige ere lærde, hvortil jeg ikke regner mig, siger Forfatteren, (og vi tilforladelig heller ikke regne ham), om disse omtalte Kristne da ville optegne de virkelige Indtryk, som Religionen saa ofte giver baade paa deres Forstand og Hjerter. (Intet herligere, naar disse Indtryk vare alle ægte, og Sværmere og Døsmere ey ville hiemsøge Verden med Historier af deres Konvulsioner eller Gottiser, og det, som var endnu værre, tillige lade dem trykke som her) Haandværksmænd og Bønder, som foreslaaes til at føre denne Journal, ville i sær gjøre en fornøylig Figur i den Henseende; man kan domme fra det Exempel, Forfatteren her har foregaaet dem med, som, i Fald man skal troe Titelen, er hverken Haandværksmand eller Bonde, og vore Læsere frabede sig ventelig med os for Fremtiden alle egne Tanker og Erfaringer fra hvem det maatte være, naar de ey ere bedre end disse.

—X—X.

Billig Betragtning over en ubillig Dom

i Adresse-Contoirets Kritiske Journal No. 40. for 1773.

Uærdighed, Dømmekraft, Sindighed og Upartiskhed ere uden Tvivl de Hovedegenskaber, ved hvilke en Skriftdommer bør søge at fortjene sig Læsernes Yndest, uden hvilke han i det ringeste stedse bliver en upaalidelig Skriftdommer. — Ivertimod min Fordom om Forfatterne af Adresse-Contoirets Kritiske Journal savner jeg just alle disse en god Skriftdommers Egenskaber i det næst sidste udfomne Stykke, No. 40. for Aaret 1773, nemlig i den over Skriftet *Egne Tanker og Erfaringer*, fældede Dom. Havde endda Beskedenhed ført Forfatterens Pen, saa skulde jeg maaskee have tiet med hans ubillige Kritik! men, ogsaa ved sin Ubeskedenhed, der gaaer indtil Skældordsord, viser Hr. H. H. (saaledes kalder Skriftdommeren sig) at han ikke engang besidder en Biegenckab, der girer en Skriftdommer. Han skælder, uden at bevise, hvad Ret han har dertil: Jeg vil kortelig bevise, hvad jeg har anført.

1) Uærd eller saare uagtsom maa han være, i det han ikke veed at skielne imellem et Skrift og Indledningen til et Skrift. Hans Kritik har vist været særdig til Trykken, da det første Forsøg af Skriftet selv, 26 S. stor, udfom, thi dette var neppe fire Dage ældre, end No. 40 af den K. J. — Imidlertid finder Hr. H. H. for got at ansee Indledningen i 13 S., som i forrige Aar blev trykt, for Skriftet selv, da den dog allene indeholder Planen til et Skrift, som maaskee kunde blive af større Vigtighed og Nytte, end saa letjændig en Konstdommer kan indsee.

2) Par-

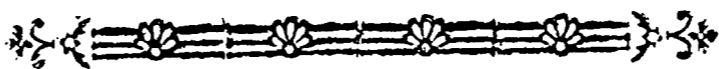

2) Partiff er han, thi uden at ville see det virkelige Gode og Opbyggelige i Indledningen, udsøger han og anfører ikkun et par enkelte Steder, for ved en ilde anvendt Klegt at gjøre dem latterlige, naar de læses uden Sammenhæng med Forfatterens øvrige Tanker.

3) Dømmekraft fattes ham, sig selv modfiger han, naar han paa eet Sted siger: at vide at udtrykke sig er det samme som, hverken at være døv eller dum (stum vilde han nok sige) og strax derpaa i en Parenthes giver han tilkiende, at det ikke er det samme. Det er dog bekiendt, at mangen Døv og Stum veed at udtrykke sig uden Sprog, og derimod, at mange ey vide at udtrykke sig, endskjønt de have Hørelse og Mæle.

Kiærlighed til Sandhed og Midkiærlighed for en fraværende Bøns Værelse have afvunnet mig denne Oplysning om Hr. K — Ks Paalidelighed i at bedømme Skrifter. Jeg kunde søye til, at denne Skriftdommer maaskee har formastet sig imod vor hellige Religions Sandheder selv, i det han angiver for Svermerie og Sottiser det, som dog i alle Maader stemmer overeens med Guds eget aabenbarede Ord. Jeg troer ikke, at det bedømmede Skrift behøver andet Forsvar, end at læses af retsindige Religionens Belyndere, og disse ville vist finde noget Værdere deri, end Sværmeres og Døsmeres Tanker; de ville da uden Tvivl med mig frabede sig flere saadanne Skriftbedømmelser, som den anførte af Hr. K — K. De ville maaskee ogsaa bedre skielne et Skrift fra en Indledning. — Jeg ønsker, at mange ville læse det begyndte Skrift, for at overbevises om det, jeg har anført, og dette er fornemmelig Hensigten af disse Tankers Bekiendtgjørelse, da den K. J. Forfattere nægtede at indrykke dem.

f — g.

K i s b e n h a v n 1774.

Trykt hos Lauritz Simmelkær, boende i Adresse-Contoir-Gaarden.

Kritiſke Journal.

No. 41. ————— 1773.

C. P. Gellerts moralſke Forelæſninger, overſatte af Peder Topp Wandall. Andet Bind. 8. Kjøbenhavn, 1773. Hos Berling. I vedholdne Sidetal med forige Deel til 682 S. Foruden Fortalen.

Den første Deel af dette uforlignelige Værk er anmeldt i denne Aargang af vores Journal No. 17. I denne anden og sidste Deel fortsættes den tredje Afdeling om de fornemste Pligter imod os selv, andre, og Gud. Den begynder altsaa med

Den 16de Forelæsning. I den og den 17de handles om Pligterne i Henseende til Siælens Gode.

a) Om Anvendelsen af Forstandens Kræfter. — Det er en Pligt at danne og dyrke Forstanden, Hukommelsen og Indbildningskraften, og denne Pligt giver en stor Fornøjelse, besynderlig formedelst de skønne Videnskaber og Konſter.

b) Naturens Betragtning. Den er nødvendig og behagelig tillige.

18 — 21) Pligterne i Henseende til Hiertets Goder.

a) Om Herredømmet over Begierlighederne og Sindslidelserne. Her indſkiæres atter den store Lære, at Dyderne miste deres største Værdi, saafremt de ikke frembringes ved de reneſte Hensigter. — Endog virkelige Pligter kan ved Overdrivelse blive til Udyder. — Advarſel for ikke at overdrive Kierlighed til Livet og Sundheden; Elſkov og sandſelige Fornøyer; Begierlighed efter Ere; Altsaa efter zornue. Alt dette oplyses ved Exem-

pler, som viſe den gode og den urigtige Iagttagelse af diſſe Pligter. — De Dyrer, der sætte os i Stand altid i rette Maade at iagttage diſſe Pligter gaaes igiennem, ſaaſom:

b) Trædighed. Den har ſit Udſpring fra en idelig og alvorlig Betragtning over de timelige Gøders rette Værdi, og den langt større af de tilkommende; fra vores Duffers og Fornødenheders Indſkrænkelse, og fra Eſtertanken om det phyſiſke og moralſke Gode, der altid omſider flyder af det, som ſyntes os ubehagelig.

c) Ydmyghed. Den beſtaaer deri, at man, ved fuldkommen Kundſkab om ſine egne Gaver og Fortienester, altid anſeer dem, hverken for mere eller mindre, end for frivillige og aldeles uforſkyldte Gaver af Guds Haand, og at man tillige nøye kiender til ſine Mangler og Feyl. Meget grundig er de forſkiellige Arter af forklædt Stolthed udført, ſom vil synes Ydmyghed. — Ydmyghedens ypperlige Følger i Henseende til vor egen Fuldkommenhed og Rolighed, og i det ſælſkabelige Liv viſes her, og sættes imod det Fornuſtſtridige og Skadelige i Stolthed.

d) Menneſkekierlighed frembringes og underholdes ved en idelig Erindring om alle andre Menneſkers lige Oprindelse og Beſtyrelſe med os. Den er en beſtandig Attraa, altid at gjøre mod andre det meſte Gode mueligt er; men den bør tillige ledsages af Fornuſt og Skionsomhed.

e) Tillid til Gud; og Hengivenhed i hans Villie. Ved diſſe Dyrer allene kan man forhverve ſig den fuldkommen Sindets Rolighed i alle Tilfælde, hvilken de foruntalte kun give i enkelte.

B b

De

De tilfredsstillende os en allene i de uforudseete og uundgængelige Livets Under, men endog (efter foregaaende Bedring) i de langt smerteligere, som vi selv finde os Marsag til, i vore Forsælsers og Lasteres naturlige onde Følger.

22 og 23) Pligterne ved Børnenes Opdragelse.

a. Omhu for deres Opvartning, Pleye og Sundhed. Moderens Pligt selv at opamme deres Børn. Skadeligheden af Kielenstab med Børn.

b. Omhu for Sjælens Dannelse i de første Aar. Allerede de spædeste Børn have deres Udyder: Egenfindighed, Brede, Havesyge (amor habendi) og Hevn. Meget læseværdig ere de Metoder, Forfatteren her giver, til at undertrykke disse skadelige Affekter, alt fra de første Aar af. — De meest giængse Fejl ved Børne-Opdragelsen. Denne Artikel indeholder Materie til en heel Bog. Alle Forældre burde læse og studere den, og vi frygte de fleste vil finde sig truffen, som dem der have begaaet, om ikke alle, saa dog de fleste af de her opregnede Fejl, som vist ikke ere ubetydelige, men tværtimod have Indskydelse i det hele paafølgende Liv.

1. Barnets Underviisning i Kundskab. Naturens Bog er og for Børnene den beste, at samle de første Begreb af. Her vises meget tydelig, hvorledes et Barn bør veyledes, for at samle tidlig mange Begreb.

2. Hjertets Dannelse. Historiske (fornemmelig bibelske) Exempler paa Dyrer, og de modsatte Laster anpriser, som det kraftigste Middel, ved god Anviisning at lægge Grunden til en lykkelig Bane i Dydens Kjælelse og Udøvelse. Som andre Hjælpe-midler anpriser ogsaa (foruden Kilians bibelske Kobberstykker) gode Biographier. For Ex. Gesners af Ernesti; den brunsvigiske Prindses af Jerusalem; Luthers af Schrøth, o. s. v.

3. Religionen maa tidlig bekendtgjøres for Børn: dog jo ikke ved tom Udenadlæren; men ved Fortælling og forstaaelig Forklaring.

4. Alle disse Bemærkelser ere forgiebte, dersom de ikke idelig fortsættes i de paafølgende Aar. Børnene bør da feres længere ind i Naturens Hemmeligheder: Sulzer, Zervey, Verham og Plücher have vist hvorledes. — Historien, denne levende Sædelære bør nu drives med en Bostuet og Kramers Aand. — Religionens Kundskab forges gradvís efter Watts, Saurins, Jakobs, Schuberts Anviisninger. — De skønne Videnskaber

anpriser til Læsning for Børn, naar dem tillige vises, hvori det Smukke og Gode bestaaer. Derved vænnes de til Læsning, og Smagen dannes uformærkt. Haller, Sagedorn, Schlegel og Kramer, som Forfatteren anpriser, haver Oversætterten med Rette ombyttet med Forsøg i de skønne Videnskaber; Tullin o. a.

I Fortsættelsen af denne Afhandling gives ypperlige Regler, for at vænne Barnet til Tidens nyttige Brug; til Opmærksomhed og Ubeyd-somhed, Sparommelighed og Gærmildhed, Tæknemmelighed, Tienstfærdighed, Troskab, Taushed og Jorligelighed. — Om Belønninger og Straffe for Børn.

24) Pligterne ved Slægtkab og Venkab. Vakre Bemærkelser over de Feilder, hvoraf saa tit det giftige Familienskab reyer sig, som desvær er ja almindelig, at man antager for afgjort, at det beste Venkab bestaaer imellem Folk, der ikke er beslægtet med hinanden. — Fejl man har at vogte sig for, ved en vrang eller overdreven Kjærlighed til sin Familie. Denne hele Materie burde man ønske vidtløftigere udført af vores Forfatter. Han har mere peget til Dyrerne og Lasterne i dette Sag, end udført dem, og kun saa Læsere have dog Evne eller Tid til selv at udvikle den Følge af Tanker, som naturligvís flyde af de Bemærkelser, han har anbragt paa disse Par Blade.

Venkab er ingen Dyd, naar det allene grunder sig paa Sædernes Lighed, eller blot Tilbøylighed; det bliver først dertil, naar sand Høytelse og sælles irrasfelige Hensigter avle det. Da først er Vennen den store Himlens Gave, det største Gode paa Jorden. Da først elske vi vores Ven hverken mere eller mindre end vi bør. Thi for meget bør vi end ikke elske vores Ven. Ikke opvise ham allene vores Tjenester, vor Tid, vores Limer, saa det almindelige Beste lider derved. I den almindelige Kjærlighed, Religionen anbefaler, er Venne-Kjærlighed med indbefattet. Varmere-tiere kun yttre den sig mod Vennen.

25) Om Egteskab og dets Forpligtelser. Egtelighed er den højest Grad af Venkab. Egtfolk have Vere, Formue, Lyksalighed sælles med hverandre: alting hos dem er Eet. Saa inderlig forenet ere Venner aldrig. Egteskab har alle Venkabets store Guldkommenheder og Glæder, og tilfold flere, som dette ikke kiender til. Det er alt-

saa

faa den dydige Egenkierligheds Pligt at sege Ægteforbindelsen; men af samme Ægtestandens Egenkaber følger ogsaa den uferbigiengelige Fornuftens Pligt, at vælge forsigtig den Ven, som ikke mere skal stilles fra os. — Med usigelig Fornøjelse have vi læst denne Afhandling, hvori den (aldrig giste) Forfatter giver saa yndig en Beskrivelse over Ægtestanden; saa syndig igiendriver Grundene mod den, og saa tydelig viser, hvor meget det staaer til Ægtefælt selv, at gjøre deres Forening lykkelig ved hverandres Overbærelse med hverandres Fejl, og ved, hver paa sin Side, at forbedre sine egne Fejl det meste man kan. — Det beste Middel til en lykkelig Ægtestands Erholdelse er at sørge medens man er ungst for sin Forstands, sin Kundskab og sit Hjertes beste Dannelse; at holde over Legemets Sundhed og Sædernes Mildhed og Tækkelighed, og saa forlade sig paa Forsynet, som styrer alting til det Beste.

26) Pligterne mod Gud, som Bønderne til alle andre Pligter. Siælen er udødelig! Foruden philosophiske Beviis, siger vor Tølelse os dette. Naar man kun er dydig og from, saa skal man end ikke kunne tvivle derpaa. En redelig, upartisk Undersøgelse giver altid Udslaget for Udødeligheden. Den som ikke finder sig overbevist om den er ventelig i samme Fald med de Philosopher, som først gjøre deres Lærebygninger, og siden selv synes at finde alting passende til dem, omendskjønt det kun er et Bedrag, som deres Wittighed begaaer mod deres Forstand.

Den fornemste Pligt imod Gud er, at forhverve sig værdige og sande Begreb om ham; deraf flyde Ærbødighed og Kierlighed til ham, og af disse udleder den almindeligste Fornuft let selv alle de andre Pligter, vi skulde det høieste Væsen, os selv og andre.

Efter denne sidste Forelæsning følger en patetisk Beslutning, som vi gierne gad skrive ud, der som Nummet tillod det. Men det behøves ventelig ikke heller, thi vi formode, at ingen af vore Læsere vil lade dette ypperlige Skrift ulæst; et Skrift, som tiener enhver, af hvad Køn, Alder eller Stand den kan være; et Skrift, hvori Dyden og selv dens unægtelige Banfælgeligheder vises fra den sande, det er, fra den behagelige Side, og hvori tillige den nærmeste Vej anvises, at komme til den.

Mogle moralske Karakterer slutte Bærket, saasom: Den regelmæssig Sandfæltige, og dens Kontrast; den Ubestandige i sine Foretagender og

Forlystelser; een Last forbunden med flere Dyder; den regelrette Lediggenger; den turasindige Dydige; Ungdommens gode og slemme Side; den fine Bagvasker; den vrangne Undseelse; den stolte Nymfve; den lunkne Joattager af sit Raad. Disse har den sal. Forfatter indstrøet paa behørig Sted ved de mundtlige Forelæsninger; men formedelt deres Længde, og fordi der ellers findes en temmelig Deel Karakterer i Bærket selv, har han tilføjet dem ved Slutningen. Dette og andre Omstændigheder erfarer man af Fortalen, som de tydske Udgivere de Herrer J. A. Schlegel og G. B. Heyer have sat foran hele Bærket, og hvoraf der er oversat et Udtog foran denne anden Deel.

Hr. Wandall har tillige skienket os et lille gellerisk Skrift: "En Faders Lærdomme for sin Søn, som han sender til Akademiet." Hvilket ellers staaer i Gellerts Saml. verm. Skrifter, og nu ogsaa i den femte Deel af hans samtlige Bærker. Ey allene unge Mennesker paa Universiteter, men endog andre, som ville danne sig for Selskabet og for Bestillinger, finde deri en riig Samling af de nyttigste Anviisninger, som de vist skal finde sig vel ved at følge.

71.

Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandiske lærde Mænd, o. s. v. af Jens Worm. Anden Deel, 8. Kiøbenhavn. 1773. Paa det typographiske Selskabs Bekostning. 648 S.

Den første Deel af denne nyttige Bog er allerede recenseret i denne Journal for Maret 1771. Vi have altsaa kun lidt at sige om denne. Den indeholder Resten af Alfabetet fra M inclusive til Zuden.

Det er meget naturligt, at slikt et Skrift i Begyndelsen maa have store Mangler, i sær naar det udarbejdes ved een Mand allene. Den beskedne Forfatter kalder det og kun et Forsøg, og man bør tilføje, at det som Forsøg betragtet, er langt over al Forventning. Man maa falde i Forundring over Forfatterens store Læsning og Taalmodighed, naar man ser den uhyre Mængde af Skrifter, han har

anfært.

ansfort. Saa meget mere er det at beklage, at han lever saa langt fra Hovedstaden, og følgelig saa langt fra de mange gode Hielpemidler, som saa flittig en Mand fortiente at faae i Hænderne.

Vi bør imidlertid altid vide ham Tak, at han haver aabnet Veyen til en fuldkomnere Samlings Erholdelse. Vi ønske kun, ham snart maatte gives Leylighed til at foranstalte en nye Udgave, hvilken uden Tvivl vilde faae et stort Fortriu for denne; saasom vi ikke tvivle paa, at jo vores Lærde vil vise sig redebon, at meddele ham af deres kostbare Samlinger, hvad enhver skulde finde at kunne forsøge

denne Bogs Fuldstændighed og Brugbarhed. Hvilke store og kierkomne Tillsaa, for Ex., bør man ikke haabe han vil faae af Hr. Wandalls store Samling af danske Skrifter.

Maaskee og at den skionsomme Hr. Forfatter ved en anden Udgave torde finde for got at udelukke Leyligheds-Bers, og andet, naar det ikke udmærkes ved noget besynderligt, og hvem veed, om han ikke da udvidede sin Plan saaledes, at Forfatterinder og mærkværdige Haandskrifter ogsaa kunde finde Sted deri.

B.

Trykfejl i Recensionen over Hr. Prof. Badens Oversættelse af Tacitus.

S. 452. Lin. 16. udtiente, læs gamle.

— 453. — 22. ønskede — ønsket.

— — — 41. Kønnet's Stridighed, læs Uregierlighed.

— 454. — 4 i ser lang, udeluffes.

Samme Side: Fæmini muliebri impotentia, læs mater muliebri impotentia.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiſke Journal.

No. 42 og 43. ————— 1773.

Kriſtni Saga, ſive Historia Religionis Chriſtianæ in Islandiam introductæ; nec non attr af Isleifi Biskupi, ſive narratio de Isleifo Episcopo. Ex Manuſcriptis Legati Magnæani, cum interpretatione latina, notis, Chronologia, tabulis genealogicis & indicibus, tam rerum quam verborum. 8. Hafniæ 1773 Godiche. 296 S. og 36 Sider Fortale og Tillegningsſkr. til Kongen.

Dette Værk er da den første Frugt af sal. Arne Magnuſſens Inſtitut. Han var, ſom bekiendt, en Iſlænding af Fødsel og Profeſſor her ved Univerſitetet. Han havde med beſynderlig Omhyggelighed og Held ſamlet en ſtor Deel Manuſkripter til de norſke Oldſager henherende, og ſaaſom den ulykkelige ſtore Ildbrand 1720, der ellers ødelagde ſaa mange vigtigbringelige Litteratur-Skatte, ſparede denne koſtbare Samling; ſaa ſaae han ſig i Stand til med en ſand Patriotiſmus at hellige den til det almindelige Bedſte. Til den Ende efterlod han den i ſit Teſtamente, tilligemed en anſelig Kapital til Kjøbenhavnſke Univerſitet, med den Anordning, at de efterhaanden ſkulde bekiendtgjøres ved Trykken, og derved ſættes i Sikkerhed for alle de Tilfælde, ſom ſaa mange koſtbare Alderdommens Levninger alt ere forſvundne ved. Thi ſpares de endog for Ildbrand og andre ulykkelige Tilfælde, ſaa kan en Periode dog let indfalde, hvorudi Nationens Opmærksomhed tvungen eller frivil-

lig henvendes til andre Ting, og ſlige gamle Skifter, tit de eneste i ſit Slags, glemmes og overlades Tidens Graadighed til et Støv. Lyſten til Oldgrandſkning vaagner da for ſildig, naar de alt ere tabte for ævig. Alt dette forekommes ved Trykken, og naar de ſaaledes mangfoldiggjøres, ſaa underholdes derved altid hos een eller flere dette nyttige Studium, ſaa det aldrig meere kan uddøe, ligesaa lidt ſom Skriſterne ſelv. Endog Fremmede ſelv, ſom det var umuelig, eller ſom i det ringeſte ikke uden ſtor Bekoſting og Uſikkerhed kunde forſkaffe ſig Manuſkripterne, gives nu en fri Udgang til alle diſſe ſtore Skatte for Middelalderens Historie.

Hidindtil har de Hrr. Forſtandere for dette Inſtitut havt nok at beſtille med at bringe denne rige Arv i den, til dette Foretagendes bedſte og nyttigſte Udførende, behøvende Orden. Texterne, der ere ſaa vanſkelige at læſe, formedeſt de mange, ikke altid eensformede Abbreviaturer, ere her blevne ſammenlignede og udfreven, latiniſke Overſættelſer forfærdiget, de behøvede Underſøgelſer over mørke og vanſkelige Steder anſtillet og rige og fuldſtændige Ordbøger kompileret. Evende her ved Univerſitetet ſtuderende Iſlændere, De Hrr. Olaffen og Sinen, have ved diſſe Arbejder aflagt Prøver paa deres ſtore Kundſkab og Fld. Den første er endog af den ſal. Teſtator ſelv udnævnt hertil.

Alt dette findes i Fortalen, ſom med de ſey Hrr. Forſtanderes og Udgiveres Underſkrift (*)
E c c ſtaaer

(*) De Hrr. Kall, Møllmann, (Forſtandere) Suhm, Lurdorph, Langebek, Erichſen.

staaer foran hele Værket. I samme Fortale findes end videre anført, hvad der endnu af Sagar og Krøniker findes i Forraad til Udgivelse: hvoriblandt *Zungurvaða* (*) der ommældes, som den næste der skal udgives. En nye Udgave af Landnamme-Saga (om Islands Opdragelse og første Beboere) loves ligeledes, dog ikke ved dette Institut.

I Undersøgelsen om Forfatteren til denne Kristni-Saga gjøres ved adskillige gode Grunde sandsynligt, at Forf. til Landnamma-S. Hauke Erlandsen, som fra 1306-1334 var Laugsmænd i Island, ogsaa har skrevet denne. Med Bished derimod angives Forf. til den her medfølgende (tilforn aldrig trykte) Fortælling om Biskop Isleif, nemlig Styrmer Frode.

Skriftets Historie er for Resten følgende: En Præstemænd i Island, Jon Erlandsen, der døde 1672, gjorde, medens han var Biskoppens i Skalholt Bryniolf Svendsens Famulus, et Udskrift af Landnamme-S. og af denne Kristni-S. efter et Manuskript paa Pergament fra det 14de Seculum. Hans Kopie paa Papir tilligemed Originalerne paa Pergament findes i den Arniske Samling og roses disse Kopier for deres besynderlige Nøyagtigheds Skyld. Hvilken Nøyagtighed man saa meget mere bør glædes over, da Pergament-Originalen af Kristni-S. siden ved skidesløs Behandling er fordervet, saa at den for nærværende Tid kun bestaaer af to heele og to beskadigede Blade. Efter denne Jon Erlandsens Udskrift har Biskop Thor Thorslaksen besørget den bekjendte trykte Udgave 4. Skalholt 1688. Ved Sammenligningen af disse Materialier have de lærde Udgivere søgt at levere os Texten saa reen som muelig var.

Den latinske Oversættelse, der følger jevnfides med Texten, er efter Ordene, saa meget som det lod sig gjøre med Bibeholdelse af en god latinsk Stil. Vi havde næsten sagt, at Stilen er al for god, i den Hensigt nemlig, naar den, hvis Modersmaal ikke er beslægtet med de nordiske Sprog, vil benytte sig af denne Oversættelse til at faae nogen Kundskab i det gamle islandske. Men derimod er ogsaa det høfsøvede Ordregister des brugbarere dertil. Thi ikke let skal man finde et Ord af nogenledes Bauskelighed i Texten, som jo ikke findes i Registeret

(*) Den indeholder de 5 første Skalholtiske Bispers Levnet og Bedrifter.

med latinsk Forklaring, Henviisning til Siden, hvor det staaer, ja og hos en Deel de meest forekommende Flexioner.

En anden Fortieneste Udgiverne have af disse Skrifter bedre Forstaaelighed er, at de ikke allene indføre en metrisk Oversættelse af de indførte Viser, men endog i Noterne angive den prosaiske Konstruktion af dem, og en latinsk Oversættelse efter Ordene, og det fra 4 til 4 Vers. Saaledes har ingen endnu behandlet disse Viser, thi Ole Worms Oversættelser Linie paa Linie ere slet ikke at ligne med disse i Brugbarhed.

Anmærkningerne, som (foruden Variantterne i de forantalte Kodices og den trykte Udgave) staae under Texten, indeholde Forklaringer af Antiquiteterne, Sammenligninger og Rettelser af andre trykte saavel som haandskrevne Sager, samt kronologiske og synkronistiske Antegnelser. For Resten er og til stor Forøgelse af Værkets Brugbarhed Aarstallene efter den kristelige Tidsregning i Margine hosfat.

To Afhandlinger ere tillagt. Den ene om Berserkerne og Berserkergang, hvori de mange forunderlige Beretninger om dette fæle Phœnomen sammenlignes og henføres til de naturlige Marsager, der synes rimeligst til deres Forklaring. Efter de her forekommende grundige Betragtninger, bliver det sandsynligt, at det forholder sig med Berserkergangen, som med saa mange andre Vidunder, der fortælles os at have existeret i de barbariske Tider hos alle Nationer. Man har nemlig, naar man cengang har seet noget, der ikke syntes at stemme overeens med de Ting, man daglig saae, og med de saa Begreb, et ukultiveert Folk haver, deels af naturlig Hengivenhed til det Forunderlige, deels af Frygt eller andre Marsager, holdt andre Ting, der havde nogenledes Lighed dermed, for det selvsamme Phœnomen, saasom man i de Tider ikke var vant eller havde Evne til at undersøge Marsager og Virkninger, fornemmelig ved rædsomme Ting, som ikke kunde betragtes længe eller med koldt Blod. Den første Berserker var maaskee et naturligt Menneske, med noget meer end sædvanlig Styrke, forøget ved heftig Vrede eller stærk Drik, vildt, som alle hans Landsmænd, men maaskee grimmere af Sind. Det Onde, slikt et Menneske kunde komme affæd, kunde

da være meer end tilstrækkelig nok til at giøre et heftigt Indtryk og at skabe det næste vrede Menneske til en Berserker i de Frygtlømmes Dye. Raserie, Epilepsie og slige Sygdomme frembringe og tidt Virkninger som et i Pathologien gandske ukyndigt Folk let kunde holde for Berserkergang. Dertil kom den indgroede Overtroe om Trolddom og Omkæbeller, maaskee ogsaa den Fordeel een og anden Røver eller en Brutalist sandt i at holdes for en Berserker, og ved denne Titel allene at tilintgiøre eller dog at svække al Modstand. Hvilket sidste gøres rimelig derved, at ikke alle Berserker svarede saa lige til dette Navn og gik uden Harnisk i Kampen, men tvertimod brugte Skjolde og andre Forsvars Waaben imod hver uventet Modstand. Den Berserker, som tillod Tangbrand en Cnekamp, synes og at vilde gierne have skræmmet denne geistlige Kiempe uden at vove sig imod ham. Deres Haardhed imod Jld og Jern m. m. findes endnu (skönt i noget mindre Grad) hos mange meget hidfige Folk, der, naar de vredes, slaae og saare sig selv uden at føle dertil, og undertiden tygge deres Glas, ligesom Berserkerne deres Skjolde. Dette synes os den naturligeste Forklaring paa Berserkergangen, nemlig at den de fleste Lider om ikke stedse har meest bestaaet i Indbildning. Den lærde Fors. af denne Afhandling derimod synes meere at betragte den som virkelig (skönt og af gandske naturlige Aarsager) og søger altsaa at udfinde almindelige Aarsager derfor. Med fuldkommen Bevidsthed om vores ringere Indsigter underkaste vi derfor denne vor Mening hans bedre Omdømme, da vi uden des kun i Resultatet afgaae fra hans Meening, men for Resten grunde vores paa Bemærkninger og Uttrelser, der findes i Afhandlingen selv.

Den anden Afhandling indeholder et Udtog af en Undersøgelse om hvad de gamle Islændere have kaldet et Hundrad sylfurs, hvilken Undersøgelse den sal. Arne Magnussen har faaet af en vis Biarne Halderfen. Med Vished er denne Sag ikke afgjort endnu og kan ikke heller saa let afgjøres, saasom Ordet alt i Aar 1122 var gammelt, og behøvede Forklaring.

De øvrige Tillæg bestaae af en kronologisk og synkronistisk Fortegnelse paa de mærkværdigste Begivenheder i det Tidrum fra 869 til 1121 og som for største Parten omtales eller alluderes til i denne Kristni-Saga.

Sluttelig findes endnu nogle genealogiske Taabeller, hvori ikke allene forekomme deres Stamtavler, der have fremmet og besæstet Kristendommen i Island, men endogsaa andre berømmelige Islændere. Af de første findes her Thorvald Vidføvli Rodransøn; Hall af Sida; Hjalte Skeggjassøn og Gissur Hvide; men af andre: Snorre Sturlesøn; Are Frode; Sæmund Frode og andre. Og alle ere de beslagtet med hverandre, saa at ved dem bekræftes, hvad der i Fortalen i Anledning af disse Taler er sagt: Sive hoc natura fiat & casu, sive educatione & cura, sive utroque, *salutare certe Reip. accidit, quoties cum ipsa nobilitate, fundamentum ejus virtus, perpetuatur in profapia.*

Paa et aparte Titelblad umiddelbar foran Værket sees en artig Bignet, stikken af Hr. Clemens, som forestiller en Buste af Institutets Stifter Arne Magnussen, tegnet efter Fortalens Sigende efter et original Skilderie, som Sysselmauden for Jsefiords Syssel Hjalte Thorstenfen har malet, og nu findes hos een af De Hrr. Udgivere. Bizerterne bestaae af en antik Forstav, en Primstav og deslige, og i Prospekten nogle ildsprudende Jøkkuler.

En anden Bignet foran Fortalen giver tre Linier Skriftprøve af de saa ovenomtalte Pergamentsblade, Levningerne af det ældste Haandskrift af Kristni-Saga.

Vi behøve vel ikke her at sige, hvor meget dette Værk fornøyer os, og hvor heftig vi ønske snart at faae flere Frugter af Institutet. En allene den lærde Oldgrandsker og den grundige Historikus, men ogsaa andre Læsere stemme i med os i dette Ønske; thi disse Skrifter give en behagelig Lektur endog for dem, der i Læsningen ikke søge uden en ikke unyttig Tidsfordriv. Det Naive i Fortællingsmaaden, det Eldgamle i Sæderne behager formeldst sin Nyhed meer end alle Romaner, og naar man nu har beundret det Sælsomme, det Ubekjendte, saa er den Tanke en nye Fornøvelse, at alt hvad man har læst, er virkelige Folks Bedrifter og Meeninger, og denne Fornøvelse forsøges kiendelig ved den stærkere Andeel man tager i Forsædres og Landsmænds Hændelser, end i Andres. Ikke engang at tale om det behagelige Arbejde, Indbildningskraften sættes i, ved enkelte Træk af Sæder, Tænkemaade, Sædvaner og Skikke, der give Læseren

Anledning til selv at udvikle disse Træk og selv at gøre sig et rimeligt System over det Heele o. s. v.

Vel have en Deel af disse Sagar været trykt og somme alt for henved 100 Aar siden, men i disse Udgaver blive de først ret nyttige, da de foruden den nettede tydelige Tryk (alle Abbreviaturer, som gøre Læsningen af de forrige Udgaver saa besværlig og fiidsommelig, ere trykt heel ud i disse) have det store Fortrin af oplysende Noter, Forklaringer og Ordregistere, samt til Overflødighed den latinste Oversættelse.

De, som endnu ikke kiende disse ærværdige Oldtidens Levninger, ønske vi at gøre opmærksom ved følgende Prøve:

Den store Revolution i den islandske Republik, da den kristelige Religion ved Lovene blev den herskende, efter 20 Aars mislingede Forsøg, og efterat Hjalte og Gissur med deres Tale havde forberedt Gemytterne, beskrives i Kristni-S. S. 90 o. s. saaledes:

” Da bade de Kristne Hall af Sida, at han vilde forkynde saadan Lov, som de kunde have at rette sig efter. Hall gav et halvt hundred Solv til Offerpræsten Thorgeir, der dengang stod for Lovene, at han vilde forkynde en Lov baade for Kristne og Hedninger, og var han (Thorgeir) dengang ikke døbt endnu. Da Folket kom neer til Husene, lagde Thorgeir sig, og spredde et Skind over Hovedet paa sig, og laae saa den heele Dag og Natten over til den anden Dag ved samme Tid.”

” Hedningerne havde imidlertid holdt en talrig Landdag og besluttede da at ofre to Mænd af hver (Lande-) Fierding og hellige dem de hedenske Guder, paa det disse ikke maatte tillade Kristendommen at udbredes al Landet om. Hjalte og Gissur holdte en anden Forsamling af Kristnemænd, og lod som de og vilde ofre to Mænd ligesaavel som Hedningerne, og talte saaledes: ” Hedningerne ofre af de værste Mennesker og styrte dem fra Bierge og Klipper; vi derimod vilde vælge iblant de ypperligste Mænd og kalde dem en Seyergave (et Offer) til vores Herre Jesum Kris-

” stum, saa vi monne leve bedre og vaersommere imod Synden end andre. Jeg og Gissur vil give os som Seyergaver for vores Fierding. Og for Osterfierding ginge frem Hall af Sida og Thorlef af Korsvigen, norden for Seydasiord (hans og Broddi Thorarensen af Seydasiord deres Moeder var Ingelev) Digur-Ketel havde stevnt ham til Tings, fordi han var en Kristen, og det efter Broddehelges Tilskyndelse. Men en Aften i et meget ondt Veyr var Ketel glad at vinde ind til Thorlefs, og blev han meget vel optagen hos ham, derved faldt da Stevningen. Af Nordlandsfierding ginge frem som Seyergaver den gamle Glenne og Thorvard Spakbødvarson; og af Vesterfierdingen Gest Oleissen og ingen med ham, hvilket Hjalte og Gissur syntes ilde om. Da begyndte Orm Rødransen (*) (han boede i Gilsbakke, thi hans Datter Gunnild var gift med Hermannd Illugason) og sagde: Der skulde nok findes en Mand til dette, dersom min Broder Thorsvald den langtreiste var nu hos mig, men nu — her er jeg! om I ville antage mig? — De samtykte, og blev han da strax døbt.”

” Dagen derefter reiste Thorgeir sig, og sendte omkring i Husene, at alle Mænd skulde møde paa Lov-Bakken. Og da Folket kom til Lov-Bakken, sagde han: Alt han syntes Landets Tilstand var i farlige Omstændigheder, dersom Folket ikke havde een Lov al Landet over, og bad, de vilde forandre det; han sagde, at deraf skulde reise sig ” Strid

(*) Denne Orm var den eneste af Rødrans heele Huus, der ikke vilde lade sig døbe, dengang da hans her omtalte Broder Thorsvald, ved Hielp af den tydske Biskop Sridrik, allerførst gjorde Forsøg med at indføre Kristendommen i Island. Da deres Fader Rødran og det hele Huus toge ved den kristelige Trøe, forlod Orm sin Fødestavn og købte sig en Eyendom temmelig langt derfra. Desmeere vorende er nu 19 Aar derefter hans frivillige og høytidelige Bekiendelse til denne Religion, som af alle Omstændigheder kan sluttet at være steet af fuld Overbeviisning.

” Strid og Splid, og det vilde volde Landets Undergang. Han anførte og itvende Konger, Dag i Danmark og Tryggve i Norge, der længe havde ført Krig med hverandre, indtil Indbyggerne af hvert Rige tog den Beslutning at stifte Fred imellem dem, skjønt de ikke vilde, og dette Middel lykkedes saa godt, at der inden faa Aar sendtes Foræringer dem imellem, og deres Bændskab holdtes vedlige saa længe begge var i Live. Og nu synes mig dette raadeligst, ey at lade dem raade, som her allermest staae imod hinanden med Riv, men at megle saadant Forlig imellem dem, at hver Part paa sin Side faaer nogle af sine Hensigter frem; saa vi maae have eens Lov og eens Sæder: Thi det er og bliver sandt, at dersom vi splitte Loven, saa splitte vi Freden! — Thorgeir lagde sin Tale saa vel, at de paa begge Sider samtykte i at vilde holde den Lov, han skulde finde for Godt at forkynde. Da forkyndte Thorgeir følgende: — At i Island alle og enhver skulde døbes og troe paa een Gud; og om Børnenes Henlæggelse og Hestekjøds-Spise skulde den forrige Lov gielde; Een maatte ofre i Løndom, om han vilde, men kom der Vidner til, skulde han gaae i Landflygtighed. — Denne hedenste Skik af- lagdes inden nogle Aar.”

Følgende er Slutningen af Fortællingen om Biskop Isleif.

” Han (Isleif) var den ypperligste Mand i al sin Alder. Johan, der siden blev Biskop i Holum, var opdragen hos ham; han talte tit til Biskop Isleifs Berømmelse. Saa, naar Folk talte sammen om Nogen, der var vakker eller forstandig, eller havde andre Fortænelser, saa sagde han: Saaledes var Biskop Isleif, min Fostersader, han var den vakkerste, den forstandigste Mand paa Jorden! Saa kunde de, der talte med ham, sige: Hvem tænkte nu paa ham? og han svarede: Stedse rinder han mig i Tanke, saasnart jeg hører tale om en brav Mand; thi det har vi erfaret ham at være.”

Vi vove til Slutningen et Par Anmærknin- ger: S. 98 og 99 findes følgende: par til er landsmenn namo þa radum, oc gerdo frid mil-

lum þeirra, sva at þeir þvilldo eigi. exc. saaledes oversat: Donec utriusque regni subditi, *præcepta- cis auctoritate*, pacem, licet inter invitos, componerent. Dette *præc. eis auth.* findes ikke efter Ordene i Originalen, skjønt dette lader sig slutte af Meeninzen og Tingen selv.

S. 100 og 101. Menn skyldi blota a laun ef villdi, enn varda fiiöbangsgarda ef vattum kvæme vid. I Oversættelsen: Litare, si cuidam volupe fuerit, Diis, *ne fraudi esset*; Si quis testibus præsentibus fecerit, religandum esse.

A laun siger selv efter det her hosføjede Glossarium ikke andet end i Løndom. Her synes Oversættelsen altsaa ikke noye nok at udtrykke Originalens Mening, og svække derved Følgen, som sætter Landflygtigheds Straf allene paa aabenbare Offere. Den fornuftige Thorgeir vilde nemlig (synes vi) ved disse Udtryk tilkiendegive, at han ikke tiltog sig nogen Myndighed over Samvittigheden (hvilket man kunde falde paa at troe, af Begyndelsen, hvor der strax besales at troe paa een Gud) men allene forbød Hedningerne den offentlige Religions-Ovelse.

* * *

Den bibelske Metaphysica. Sammenstrevet af M. Christian Marcussen, Sognepræst for Ronsted og Raasted Menigheder. Kjøbenhavn 1773. Trykt hos Directøren over Hans Kgl. Majestæts og Univ. Bogtrykkerie, Nicolaus Christian Høpfner.

Det første Kapitel

om

den verdslige Metaphysika.

S. 1. Den verdslige Metaphysika betragter Tingene i Almindelighed, og ikke for saa vidt de i Særdeleshed henhører til Videnskaber og Kunstler. Den haver Navn efter sin Natur, fordi den er opfunden efter Physika, og indeholder Slutninger

C c c 3

Uden at bekiendtgjøre eller besvare flere Erindringer mod vor Journal, indrykke vi for sidste Gang følgende:

Pro Memoria

Til Hr. Recensent * R

Om den Norske Huuskalænder.

Udi det Kiøbenhavnske Adresse-Contoirs Kritiske Journal No. 33 — 1773 har jeg med Fornøjelse læst Mhrs. Tanker om den Norske Huuskalænder; Endskjønt jeg har for Dem al Være og Høvyagtelse, maae De dog tillade mig, at sige mine Tanker derimod, da Publicum allene er berettiget til, at afsige Dom i Sagen. —

De anfører Pag. 395 den Formeening: at De havde ventet, at Jeg, der skriver for et heelt Kongerige, havde efter Brederne berørt Himmel-Egneus Forstiellighed udi Saaing og Høstning. — Denne Længsel bortfalder, naar der eftersees den 42 Huus-Regel for Maji S. 110, saalydende: " ved Urbani Tiider for og efter, saae al Slags Sæd, af Korn i Ageren paa den Tiid, som efter Lusten og Stædets Beliggenhed er brugeligt paa ethvert Stæd". — Denne Regel er almindelig, da enhver vætter sig i Saaing og Høstning efter For-Aarets Tiid, og Frugternes Modning paa ethvert Stæd, altsaa vilde den foreslaagne Bestemmelse efter Broderens Grader blive usikker og til liden Nytte for Landmænd. —

Uf Huuskalænderen har jeg temmelig udføyet al Overtroe og Indbildning; men S. 102, har jeg ladet den 4de Huus-Regel blive staaende om Maji første Kvateers giftige Dug for Folk og Fæe. —

Det er bekiendt, at den største Tellegropens Tiid paa Oplandet er i Forsningen af Maji, da adskillige ved Frosten indelukte Damper, baade gode og onde paa engang brækker ud ved Jordens Aabning. — Disse har Erfaring viist at være skadelige baade for Folk og Fæe, dernæst ere underkastede Sygdomme paa denne Tiid. —

Uf den Marsag lader man ikke Fæet fastendes gaae ud paa Marken i samme Tiid, altsaa er den naturlige Marsag i Tellegropens Damper. — Den S. 126 benævnte Korn Vextens Standselse er gands-

ke vel ved Erfaring bekiendt for alle Landmænd paa Oplandet udi stor indfaldende Tørke; thi naar Jorden bliver tør, som Afte, kan hverken Korn eller Græs vore, hvilket nok Erfarenhed har lært i disse indfaldende Tør-Mar; men saasnart Regn kommer, voreer alt igien dobbelt. — Den naturlige Marsag til Kornets Vext og Standselse er jo Regn og Tørke. —

S. 229 handler om Fæets Møgning; men S. 139, om Fæets Gjødning, hvilke 2de forstiellige Norske Huusholdnings Ord min Herre synes, at sammenblende og gjøre til eet. —

Betræffende Fæets Møgning, da raader Huus-Reglen 10, S. 229, at Junle-Møgen skal fiøres paa Kaal-Haven. — Den naturlige Marsag til lægges strax med disse Ord: J, Junlen faaer Koen Høe, derfor er denne Møg god. — Heele Vinteren igiennem paa Oplandet faaer Koen fast ikke andet end Halm, der gives saa kraftig og god Koe-Møg, som den Koe-Møg, der faaes efter Høe-Føringen.

Det er en gammel Skif indført hos Landmanden paa Oplandet, at Fæet i Fæe-Huuset faaer reent got Høe i de 3de Junle-Dage, derom see S. 235, Huus-Reglen 30, og da nu denne Høe-Koe-Møg er bedre end Halm-Koe-Møg, derfor føres den første paa Kaal-Haven; thi det var jo daarligt at tænke, at Junle-Møgen skulle have en særdeles Kraft. NB. Det Ord Gjødning bruges i Norge i Almindelighed baade om Fæet og Ageren. —

Betræffende Fæets Gjødning: Mæstning eller Feedning, da holdes for at Fæet bliver snarest feedt og mæstet i Decembr. og de kolde Dage, thi paa den Tiid er alle Svede-Hullerne mere sammentrufne, og der stæer ikke saa stærk Uddampning, som i de varmere Dage paa de andre Marsens Tiider. — Alt overstaaende viiser, at det andførte i Huuskalænderen ikke er fremsat af Overtroe og Indbildning, men stadfæstet af Physiske eller naturlige Grunde. —

S. 234 meldes om god Junle-Kost og godt Junle-Øl. Folk af Deres Stand, Mhr.! spiser og drikker Godt hver Dag det heele Mar igiennem. Naar de havde Gaards Brug paa Oplandet i Norge, og De gif med Deres Folk. hver Dag, saae Deres Ereed

Sveed og Arbejde, og den nedtorftige Spiise, de faae med Drikke af Snydsol, Myssiblande, ja de fleeste Fattige allene reent Vand, saa kan vel ingen, der vil følge Menneske-Kierligheds Pligt, engang om Aaret raade fra een god Juule-Kost og godt Juule-Øl, da saadant hos de fleeste skeer med Naade og Sparksomhed, og desuden vusser ogsaa mange gier- rige Huusbønder, at de kunde afsnibe denne saulle Skif for Deres Tieneste-Folk; thi om der findes een eller anden overdaadig Bonde i Sognet, derfra maae man ikke slutte til den øvrige Mængde i et heelt Præstegield. — Dette er ligesaa urigtigt, som om man fra en overdaadig Kjøbstæds Mand vilde slutte til heele Folkets Levemaade i et heelt Land. — Kunst-Ordene ere efter Deres Oprin- delse saaledes oversatte, saa de Norske Kunst-Ord indbefatter i sig de samme Begreber, som de Latin- ske og Græske, og dette bør jo være Hensigten udi alle Kunst-Ords Oversættelse. Trykstylen viise: at Oplosning, S. 144, Linie II, er Oplosning, og at Amalgamation er een Dvægsolv-Oplosning eller Oplosning mod Dvægsolv. —

S. 27 og 237 viiser: at Hielp-Midlerne eller Hielp-Videnskaberne til Landhuusholdningen, hvoraf Grundsætningerne, de almindelige og besyn- derlige Regler laanes, udledes og beviises, ere: 1) Naturhistorien, 2) Naturlæren, 3) Mathe- matik, 4) Philosophie, 5) Kymie, 6) Medicinen. — Kan disse 6 Videnskaber, som Busmænd vel stram- me nogen? udfordres der ikke mere til Indsigter i Vi- denskaber end at give en Ord-Forklaring over Deres Logiske Inddeeling?

Udi Huusholdnings-Kunsten og Landvæsenet har de fleeste Videnskaber Indflydelse, derfor er Huusholdnings-Kunsten den største og besværligste

blot et alle, hvorfor den ogsaa udfordres til et Lands Opkomst og Velværes Befordring. — Mange brave og lærde Mænd, saasom: Hr. Ridder af Lin- ne, Hr. Professor Krahenstein, Hr. Wallerius, Hr. Grev Gyllenborg, Hr. Professor Gad, Hr. Gott- aug. Hofmann, I. U. L. Hr. Professor Beckman, Hr. Hofraad Darjes og mange flere viiser de 6 ovenmeldte Videnskabers Indflydelse og Nytte udi Huusholdningen. — Hertil udfordres intet videre Beviis; thi de Kyndige i Landhuusholdningen ind- seer selv disse Videnskabers Nytte og Indflydelse udi samme, og at Nødvendighed udfordrer Dem til een grundig Indsigt udi Landvæsenet. —

Alle Huusreglerne i Huuskalænderen ere saa tydelige, at enhver Bonde kan forstaae dem; de der ikke kan eller vil læse Anmerkningerne kan gaae dem forbi. — Een Huuskalænder kan ikke indeholde andet end een blot Underretning og Benaevnelse af Gaards-Arbejdet uden og inden Gaards, naar og hvad deraf skal gøres. Hvo der vil vide mere der- om, maae eftersee de Deconomiske-Bøger, hvortil er gjort een Henviisning, om de fornemste Ting til Lettelse for Læseren. —

Altsaa bortfalder den utidige Frygt, at Bon- den skulde falde i Staver ved Kalænderens Læsning; da saa Bønder kun har faaet den; thi den blev strax efter Trykningen, saaledes bortkøbt fra For- leggeren, at over 100de af mine egne Subscriben- tere fik ikke et eeneste Exemplar. —

Dette er i al Korthed mine Tanker, da Tiiden nu herefter tillader mig ikke mere at skrive derom. —

Melboestad udi Graas Præstegield den 19de Maji 1774.

C. Hammer.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiſke Journal.

No. 44. ————— 1773.

Danmarks Kirkehiſtorie, tilligemed alle katolſke Biſkopper indtil Reformationen, og ſiden alle Biſkopperne i Danmark og Norge; forfattet af Thomas Lillelund, nu Sognepreſt for Marslev og Tiilſt Menigheder, under Grevſkabet Friſenborg. Viborg, trykt i det kongelige privilegerede Bogtrykkerie, ved C. H. Mangor, 1773. Stor 280, S. 8.

* * *

I. J. N. Thomas Lillelund, Sognepreſt for Marslev og Tiilſt Menigheder hans Sendebrev til hans forrige Tilhørere i Ulstrup og Gundeſted Sogne. Diſſe til en uſkyldig Berømmelse, hans nu værende Sognefolk til et gyldigt Exempel, begge til beſto bequemmere Brug i Trykken udgivet. Sammeſteds, ſamme Aar, 70 S. 8.

Nok en Thorning. Siden Patrioten fra de ſyv Der og Krabben-Eyland kan man neppe foreviſe hans Lige. Naar Thomas Lillelund havde valgt en mere ydmyg Titel til ſit Skrift, og i Steden for Danmarks Kirkehiſtorie allene ſat: Korſte og ſaare enfoldige Betragtninger, eller om han heller ville: uforgribelige Gadaiſer over Danmarks Kirkehiſtorie, ſaa kunne han paa engang fyldeſtiort Sandheden og ſit Loſte, og ſaa havde vi aldeles intet derimod havt at erindre; men til en reen danſk Kirkehiſtorie med alle katolſke Biſkopper indtil

Reformationen, og ſiden alle Biſkopper i Danmark og Norge, fordre vi mere end at ſkrive ned paa Lykke og Fromme alt hvad forekommer, eller at ſkrive, ſom han maake præker; det mangler deuden aldrig paa Leylighed at ſøve eller giſpe efter Behag, og Hr. Ls. Kronike var aldeles overflødig, hvis den ey paa ſine Steder havde endnu en Egenſkab mere. Man leer af den, og det har og ſin Nytte; Skuepladsen er luft, Maſkeraderne ere ophørte, Bynch ſkriver ikke mere; hvorover man ſkal lee? Over Hr. Ls. Danmarks Kirkehiſtorie tilligemed alle katolſke Biſkopper indtil Reformationen, det forſtaaer ſig; kun Prisen er for høy; ſire Mark Niſet, ſaa kommer den i ſaa mange flere Hænder, ſaa leer et heelt Publikum gratis til ſit Thevand, til ſin Lybaf, og til det meſte man bruger i en Ekonomie. Lykkelige Peninſel! dine Thorninger og dine Lillelunder vil udbrede din Handel, ligerviis ſom dit Byg og dine Erter, og dine Produkter vil opſøges af Menneſker — og Røtter.

Lader os høre Hr. L. ſelv tale; ” det beſte af Hiſtorien er dette, at Verden forgaaer, ” men den ſom gjør Guds Villie bliver til evig Tid. ” Dette er den beſte Fortale over Bogen, der ikke kan give nogen ond Eftertale, ” (til hans ærlige Navn og Rygtes Forkleynſe aldrig, men hvad den almindelige ſunde Menneſkeforſtand anbelanger . . .)

Til vore hedenske Forfædres Kundſkab om en tre-reenig Gud ſlutter Hr. L. ſig af de Stene, ſom endnu findes paa Høyene, og ſom hvile paa tre andre Stene, og af Odins, Thors og Freyas Mytologie, hvoraf Thor, (ſiger han,) ſom ødelagde den Helvedes Slange, men maatte ſelv døe af Forgiften, D d d ligner

ligner Guds Søn, og Freya, Gudinden for Kierlighed, som paakaldes ved Bryllupper, ligner den hellig Mand; (ynkelige Formodninger.)

S. 19, om Pops og hans Overbeviisninger i Ord og Gierninger, om gloende Handsker og en Boxlerrets Skiorte, reverenter talt, som brændte paa ham uden at skade ham. (Disse gloende Handsker, og disse Boxlerrets Skiorter var engang sterkt i Brug, nu troer ingen meer, som har sin Krop kær, paa saadant, og hvortil nytter det da at skrive derom?) Samme Pops Mirakler (siger Hr. L.) har Kraft sig lige til Hesiene, som bleve trangbrystige, naar de drak af den Bælk, hvori Harald Blaatand, samt Dronning Gunnild med hendes Søn Sven, og flere store Herrer bleve døbt, sammesteds; men endnu sad Hedenskabet i Ermet paa mange. Bispen i Ribe blev ihjelslaget, og Søn Tiuastræg trak en Deel Herrer og Hedninger til sig, bekrigede sin Fader med videre, men blev endelig forjaget af Kong Erik, hvorved Kirken fik Rolighed igien. "I samme Kong Svens Tid uddrog ogsaa en hedensk Sverm at røve og plyndre; de kaldtes Vestemænd, fordi de ey havde mere Fødevarer med sig, end enhver kunne føre udi sin Væske. Uretfærdighed gjør fienden riig. Sid ellers en Troende i Nødens Tid var fornøjet med sin Væske!"

Fra 1400 til 1536 forekommer adskilligt mærkværdigt: Om Jeppe Pedersen i Helsingør, som gav en Bryggerkiedel til et Kloster; om den latinske Skoles Disciplers Garderob paa den Tid, og den bekiendte Kontrovers mellem Diævelen og Jomfru Maria, tilligemed den Rose, som Paven i den Anledning fik af hendes egen Haand; til Lærdommen kan det og ansøres, siger Hr. L., at Æg og Smør ikke blev forbuden i den Tid, saasom man havde ingen Olie. Man brugte Nød til Sakramentet; Messe over Kristi Legeme brugtes endog over syge Heste og Køer S. 76, og en Kirketyv aad engang for sin Henrettelse en heel Væske med Messerbrød op, fordi han i ti Aar ey havde betient sig af Sakramentet; men da Priserne paa Afslad faldt, og Bogtrykkeriet (siger Hr. L.) tilligemed Husfiterens rene Lære kom op, saa blev man endelig dette Bedragerie vaer. Løssagtighed tog nu ogsaa Overhaand; Søstrene i St. Nikolai Kloster, og Benediktinerne i St. Knuds bleve udjagede for Lidelighed. Munkenes Mirakler bestod i at de avlede Børn med sit caet Kion, med Risckenestere, Bryggere, og Kielderjvenne, (forklødde Fruentimmer, som

gør dette Underverk meget sandsynligt); "men Gud" gjorde, at Horeriet fik sin rette Løn, den i Vestindien opfundne veneriske Svaghed borttrappede "nogle Tusinde." Adelen tog nu Overhaand, og da hedte det:

"Retfærdighed er slagen død,

"Sandhed har ey Ol og Brød."

Nye Allarm mellem Klaus Løndebinder paa den eene, og Broder Kristopher paa den anden Side, hvorved holdtes fem Prædikener paa en Dag, og endelig blev kiendt for Ret, at Broder Kristopher med sin Bande skulle rømme Byen. (Disse Klaus'er er ey at spøge med.) Samme Klaus fik tilligemed Hans Spendemagter ved den Lejlighed de danske Psalmer trykt i Kjøbenhavn, som Luther Jands og Poul Ruesen havde komponeret.

Fra 1536 til 1648 forekommer blant andet en Sentents af Bugenhagus, da han havde ordineret 8 Biskopper paa een Dag: Blev de ikke alle 8 rensede, hvor ere da de 7? (Ordinationen skede paa den 14de Søndag efter Trinitatis, om de ti Spedalste). Munkene fik Tilladelse at blive i Klosterne, dog uden at kronrage sig, Nonnerne bleve befriede for at bære Skabelarie, (vi læste det for Skaberak), Studenterne gif med Kapper og Sporer, og Provsterne maatte nøyes med Accidentserne i Præstegaarden med videre, indtil de omsider fik 1 Rdlr. af hver Kirke, "som Gud veed de fortjener." Man gjorde Sognemænd til Præster, og lod dem læse af en Postil for Menigheden, (som deres Descendenter endnu med Lykke bruge paa sine Steder.) Simonie var heller ey ubekiendt. Kong Friderik den Anden maatte befale en Bisp i Viborg, at forsvare Hr. Peder i Ulstrup, en af Hr. Lillesunds Formænd, mod Enken i Kaldet og Bønderne, som plagede ham at ægte Enken efter Aftale, saasom hun havde været længe nok gift forhen, altsammen S. 110; og altsammen Hr. L. egne Ord.

Helmisse-Nad eller Almisse-Nad (bliver han ved) til Præsten, Degnen og de Gattige for Afgrøden hørte nu ogsaa mestendeels op; Samma: alle ville fiske noget, Guds rette Tjenere kunne vel nære sig noget ringere end Høren før. I Steden for Siælegave fik nu Præsterne et ungt Fæhved for Liigprædikener, som altid fulgte i Procession med den øvrige Liigskare. Til Bitterlighed ydermere tiener, at Præsterne endnu ikke brugte Knapper i Kiolen, at Degnene drak og dandsede temmelig vel efter

efter den Tids Maade, at Ligene bleve baarne rundt om Kirken, og at Baagestuer vare meget i Moden; allene den Maade, at give hverandre Haanden, naar man kom af Kirken, sigende; *M. s. i Guds Navn,* som og at hudstryges med sit hele Huus paa Langfredag, blev aflagt, (som Hr. L. synes ey at være fornøyet med). Nu skulde Præsterne allene bære Albam succinctam, men ingen Stolas manipulares, og ved et Provstemode i Odense 1545 blev dem alt Græsset paa Kirkegaarden tildømt; man fargede Fiske, der vare kronragede som Munke, og Frue Vorbye satte Meestønder ind i Kirken, og tvang Præsten at kopulere et Par Folk paa Kirkegaarden; men hvor er hun nu, (siger Hr. L.), og al hendes Vælde, dersom hun ikke lever og regnerer med Kristo? "Adam Trodsiger var ogsaa ret trodsig;" han brød Kirker ned, og bygte sig et Palais deraf: "men vee dem, Es. 5, 8. som drage det ene Huus til det andet: som Ugerhønen, der samler Eg, og udlegger dem ikke. Jer. 17, 11. o. s. v." Herluf Trolle og hans Frue drømte begge paa een Nat, at de skulde testamentere deres Gods til Herlufsholm-Skole, og de testamenterede det til Herlufsholm-Skole. Efter deres Død ville man gjøre det til intet, men den salige Frue aabenbarede sig en Nat for Rectoren der paa Stedet, og alting kom i Rigtighed igien.

Hexer var paa den Tid ogsaa i Anseelse, ey at tale om, at man brændte to Matroner i Roskild, som ey ville synke i Vand, saa seer man, (siger Hr. L.), at tre Hexer bleve i eet Aar brændte ved Husum; Tycho Brahe reyste til Prag, og var ey til Herrens Bord i 18 Aar, men Jørgen Brahe bygte derimod en Kirke paa Hellenes i Tjen, og var "altjaa" anderledes flog paa Himmelens Løb, end Tycho Brahe."

Fra 1648 til 1746. Efter en kort Historie af Krigen med Sverrig 1657, Efterretning om et Traktament i Everdrup med en hofsøyet Regning paa Fortæringen, og Anekdoter om Epikerne paa Nikolai og Frue Laar, "maa vi vende os (siger Hr. L.) til Kirkens levende Bygninger og Willere, og da vare Professorerne i denne Tid følgende: Doktor Theol. Tomas Ban fra Tjen, som blev hjem- søgt med Malo mania eller mistede hans Forstand; Johannes Ziegler, som kom i Smibe i en Disput med Jesuiten Frankenius, angaaende Skiersild, og udreddede sig da med den opdigtede Distinction archipodialiter og reflexive." En

Præst i Asminderød slog en Pige paa Dret i Skriftestolen, hvorover Pigen løb til Bispen, og Præsten gik til Sengs af Angest, og opgav sin Aand. Kay Lyffkes Historie; han havde 14 Herregaarde,

"Dg hver Skion Jomfru hun ønskede sig,
"Gud give Kay Lyffe vilde have mig."

Endelig blev Ollegaard Gyldenstjerne saa lykkelig. Historien af et Lingsvidne over en Matrone paa Bornholm, som nægtede en Tigger et Stykke Brød, med det Ønske, at alt det Brød hun havde maatte blive til Steen, hvorpaa det blev til Steen, og denne Steen deelt mellem Peter Zaar og Konstkammeret her i Kiøbenhavn, som lugter den Dag i Dag er, som Brød; altsammen S. 160. Nu følger en verificeret Regning over de Geistliges Salarier for Indkasseringer i Fallit- og Stervboer, Taxt for Burderingsmænd, for Auktions-Plakater, Kataloger, og den hele stemplede Papiirs-Taxt til almindelig Brug og Nytte i vore Tider.

Nye Hexer i Thye, hvoriblant Maren Spillemands i sær er at merke. Til Oplysning i den danske Kirkehistorie kan Hr. L. ey heller undlade at melde, at i Aaret 1654 giældte Rugen 4 Mk. Lønden, Bygget 2 Mk. mindre, og Havren 3 Mk. Hvad Kirken nærmere angaaer, da tilbød en Hollænder de Danske Handel paa Ostindien, hvorfra Hedningenes Omvendelse igien har sin Oprindelse. Et anstødeligt Vers over Vietisternes Poenitense i Løndom: At Synderinden i Poenitentses Taare vil lade enhver see i Bindver og Dørre, hvor hun kan sin Jesum tørre, S. 191.

Men vi maatte skrive denne hele Historie ud, hvis vi skulde anføre alle dens Skionheder, vi vil høre Forfatteren engang som Biograph:

Blant de katolske Bisper i Dannemark forekommer i sær Aage Awaakur; han drak og døde. Nikolaus Wulf var en god Hyrde, og ingen slem Uo.

Blant Bisperne siden Reformationen: Matthias Middelfart, en veltalende Mand, som har skrevet tretten Liigprædikener; han fik et Drengen eller to af Holger Rosenfrantz, tillige med 3000 Rdlr., som blev Begyndelsen til Frideriksberg Skole. Johannes Resenius, om ham merkes i sær, at han døde paa sin Sygeseng med en Machue for Dynene. Johannes Bagerus, en lidet, men jovialst Mand; Henrik Borneman var forerist, og dieror noget hidsig, skrev 4 Liigprædikener m. v. Kristian Støcken giftede sig to gange, da han var ved Aarene, og var en brav Mand;

Tho:

Thomas Klausen fik Jus ordinandi fra Provstene og døde i Hamborg. Merkeligt er det, legger Hr. L. til, at han kiorte samme Dag lidet uden for Byen for Motions Skyld, og mødte usforvarendes sin forrige Modstander Otto Lorentzen Strandiger, men de døde begge inden Aften; (Hans Hønhæderlighed har ventelig havt en Affaire d'honneur med denne Strandiger, og afgjort den lidt alvorlig). Andreas Wøldike, officina bonarum artium, omnes venas habet bonas; Johannes Munk, han blev befalden med saa sterk en Sovesyge, at han kunde falde i Søvn med Mad i Munden, og Ord paa Tungen; ellers en god Mand; Erik Pontoppidan tog Væbler, Billeder og Bøger med sig paa Visitationerne; Petrus Krog derimod overgik den "Uleylighed," at han blev tildømt tilligemed Stiftamtmanden, at betale 40000 Rdlr. for Indkomsterne af Kirkerne i Nordlandene, som vare henlagde til Missionsskollegiet. Olaus Borneman døde Mar 1747, da de skorbittiske Humores ikke ville slaae ud, men satte sig for Brystet. Olaf Hjaltesen blev stevnet første gang, men "hinkede," og nægtede Sandheden i Fristelsens Tid; blev stevnet igien, og forsvarede Sandheden, men vred ved den Leylighed sin Fod af Led, og "hinkede" siden sin Livstid. (Man skulle troe, man læste Kroniken af Landsbyen Dvirlequitsch.)

Stor er vor Lilledund! Jo Triumph! Stor er Sognepræsten for Marslev og Tilst Menigheder under Grevskabet Frisenborg.

Uf hans Sendebrev til hans forrige Tilhørere i Ulstrup og Gundested Sogne, disse til en Skyldig Berømmelse, hans nu værende Sognefolk til et gyldigt Exempel, begge til desto bedre og værdigere Brug i Trykken udgivet, kan følgende tiene til en Prøve:

" Være være Gud i det Høieste! Fred over
 " Kongen og Landet! velsignede være eders gode
 " Herkaber, Herkabet af Lüttichau til Lerchen-
 " fælde, som da Cyere af Nøllegaard, saa og Hr.
 " Justitsraad Marcusen, og Frue Gierup; de
 " beviste mig alt det Gode, jeg ville ønske. Velsig-
 " signet være eders Læreres Huse! hilset og velsignet
 " være Kristen Podemesters Huse i Borup, som
 " og Kristen Skribers og de Raskers Huse med de
 " øvrige der! velsignede og hilsete skal og være Pe-
 " der Hederider, samt Christen Brusgaard og
 " Christen Boelsmark deres Huse! tilligemed de
 " i lille Ulstrup og Vormstrup, samt og Thomas

" Jakobsen, Mortens, og de øvrige i Bjørnstrup
 " og Sondrup deres Huse! Herren i Raade ikke
 " forglemme Christen Røeds i Sotterup, tillige-
 " med Jacobs, Povl og Niels Smeds, samt de
 " øvrige deres Huse i Sotterup og Liere, om jeg
 " ret mindes, havde jeg nogen Modstand i Skole-
 " væsenet af en i Sotterup, ved Navn Liere, gid
 " det da ikke tilregnes ham. Gud velsigne Peder
 " Sørenstrups Huse med de Skønningers og
 " øvrige i Hørvarp, saa og Jakob Taudals
 " Huse, samt Niels og Christen i Graarup
 " deres Huse! velsignet og hilset være Peder Ka-
 " derstrups Huse, samt Helmings Beboere,
 " Søren Mikkelsens og de Bryggerses Huse med
 " Resten i Ulstrup og Skierup! Gud velsigne min
 " gode Ven Christen Helming, nu sidshastig paa
 " Volstrup, han og hans salig Hustru syntes vist
 " nok paa en god Vey. Herren kiender sine."

Hil være dem allesammen! Artigt nok ellers, at dette Sendebrev er skrevet 11 Mar efter Hr. Ls. Mærkelse der paa Stedet. Vi har en Tvivl; hvad, om Kristen Podemester, eller en anden af disse ærlige og velagte Mænd i den Tid var hensovet? Kristen Podemester skal jo dog engang dø, og disse Podemestere opnaaeielden en høy Alder. Man seer let, at det er en blot Hypothese, men Hypothese eller cy, og Kristen Podemester død eller levende, kan Hr. L. endnu sige:

Den Profit, som kom seent,
 Er bedre end aldeles ingen,
 Og Lilledund seer dybt i Tingen,
 Og hvad han troer er reent.

Det gjør os ont, at Rummet nægter os ved denne Leylighed tillige at anføre den Psalmes, som Hr. L. til ydermere Bekræftelse i Troen har hienføgt Søren Mikkelsen og de Bryggerses Huse med i Ulstrup, thi Hr. L. er en Tusendkonstner, han skriver ogsaa Vers; følgende maa være nok:

Efter Trinitatis.

- 1 og 2. Søndag, Den rige Mand slap store Spise,
3. Søndag, Og saae sig cy det tabte Saar,
4. Søndag, Dog Gud vil sig barmhiertig vise,
5. Søndag, Og fiske Folket ved sit Ord.

Stor er vor Lilledund! Jo Triumph! Stor er Sognepræsten for Marslev og Tilst Menigheder under Grevskabet Frisenborg.

v.—v.

Kiøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiſke Journal.

No. 45 og 46. ————— 1773.

Doktor Morten Luthers Levnetsbeſkrivelse, af
Hr. Johan Mathias Schrøch, Professor
i Philoſophien og Digtekonſten ved Univerſite-
tet Wittenberg. Af det Tydſke overſat ved
S. J. Birch. 8. Kiøbenhavn. 1773 hos So-
diches. 203 S.

Biographier ere med de nyttigſte Bøger af alle:
dette er en Sandhed de fleſte komme over-
eens i. Vel er det ſandt, at der i Philoſophien
og i Moralen i Særdeleſhed foredrages vores Pligter
og Forholdsmaade, og gives en nogenledes Retteſnoer
at indrette vore Handlinger efter; men den beſtan-
dige Erfaring lærer dog, at Lærdomme allene, om
de endog oplyſes ved de beſte opdigtede Karakte-
rer og Exempler, kun giøre et ringe ikke ſynderlig va-
rigt Indtryk. Hiertil bliver koldt, Indbildnings-
kraften kiølnes ſnart ogſaa, ſaaſnart man bliver
vaer, at de anførte Exempler med Flid ere opfundne
og ſammenſatte til gandske at paſſe til Reglerne o. ſ. v.

Sande Historier derimod viſe os virkelige Nar-
fager, og Følger, der have exiſteret, viſe os enkelte
Perſoners Tænkemaade, fremſtille Dyden og Laſten
modificeret ved deres ſæregne Gendelav, og lade os
ſee Forſkielligheden i de Følger, der flyde af en Dyd
eller Laſt, alt ſom den ſves til paa een Maade eller
en anden: og alt dette ſkeer beſt i en Levnetsbeſkri-
velſe. Thi i en heel Tidsalders eller et heelt Folks
Historie kan ikke anvendes ſaa meget Rum paa at
gandske udvikle enkelte Perſoners Karakterer, ihvor
megen Indflydelse de kan have havt paa det Heele.
I det mindſte have vi hidindtil ſaa eller ſlet ingen

Historier, hvori Forfatterne have lagt Vind paa
denne Henſigts Opnaeſſe. Sandſkee Eſtertiden
ſaaer ſaadanne, og man kan haabe det med Grund,
eſterdi man i vores Tider paa ſaa mange Steder
begynder at drive paa dette, ſom den ſande Grun-
dighed og Nytte, Historien bør have. Imidlertid
maa, ſom ſagt er, diſſe Egenſkaber allermeest ſø-
ges i Biographier. — Beſkribe diſſe en Mand,
ſom Læſeren tager en beſynderlig Andeel udi, en
Mand, ſom ved ſtore Dyder eller ſtore Laſter er
bleven ſin Tidsalders Belgiorer eller Skræk; ſaa
have de end ſtørre Nytte, ſaaſom det Indtryk, de
da giøre, er baade ſtærkere og varigere. Men aller-
helſt ſeer man afſkildret Mænd, der have forvoldet
ſtore Revolutioner i en Nations eller fleres Tænke-
maade, Sæder eller Tilſtand overhovedet.

Enhver veed det med ſig ſelv, hvormange Ting,
hvormange Handlinger med deres langſtrækkende
Følger der rinder i Tænkterne, naar man tænker paa
den ſal. Luther. Den Mand, af hvis Foretagen-
der, (ſom nærværende Forf. udtrykker ſig) "vi ef-
"ter to hundrede Aars Forløb endnu meere levende
"nyde Frugten end vore Forfædre, og ſom vore
"Efterkommere endnu tør nyde ſtærkere end vi:
"hvoraf der endog er flydt Fordele for hans Fien-
"der ſelv". Man kan endda lægge til, en Mand,
ſom man ſaaer meget forvirrede, ja ſommetide gandske
urigtige Begreb om, naar man ikkun hører enkelte
og eensſidede Beretninger om ham, eller ikke læſer
uden nogle ſaa af hans Skrifter. Hvor begierlig
bør man da ikke være, at lære at kiende ſaadan
Mænd? Ikke hans udvortes Omſtændigheder allene,
E e e
(ſkiønt

(Skönt man ogsaa tager Andeel endog i den mindste Ting, der vedkommer en stor Mand) ikke om han var gift og hvor Mange Børn han havde, ikke naar han blev Magister eller Doktor og deslige. Nei, af saadan Mand ønsker man allerhelst at see Sjælen, see Marsagerne til hans Handlinger, disse, som allene havde Grund i hans Villie, de andre, som reiste sig af tilfældige Omstændigheder, og som han benyttede sig af eller forsømte; at see hvor han arbejdede efter en overlagt Plan, eller hvor han udvidede eller indskrænkede sine Forsætter, alt efter Tiden og Leiligheden, dette og deslige troe vi, er det man ønsker at underrettes om i saa stor en Mand's Levnetsbeskrivelse. Og dette, bør vi sige, skal en upartisk Læser vist finde i nærværende Biographie. Forfatteren af samme er med Rette berømt for de store Gaver, han har i det Historiske, og besynderlig i det Biographiske, formedelsst hans med almindelig Bifald optagne Skrifter. Hr. Birch karakteriserer ham i Forerindringen til denne Oversættelse, som "en Mand, der skriver med Gyndighed, Upartiskhed og Siirlighed; der med nøyagtig Flid og Bælsenhed ved at samle de bedste og rigtigste Efterretninger, og med stor Skisnsomhed at udvælge det, der kan gjøre hans Beskrivelser af meest Bigtighed for sine Læsere; der skildrer sine store Mænd med en Styrke, Livagtighed og Kolorit, som gandske henrykker Læseren, og tillige viser det troe værdigste og rigtigste Billede". Han anfører tillige den Berømmelse, Gellert giver just denne Luthers Levnetsbeskrivelse, som den, der er skreven med Smag og Beltaalighed. Og naar man læser denne Forfatters Skrifter med Estertanke, vil man vist tilstaae, at han fortjener alle disse Berømmelser.

Just fordi denne Historie er saa pragmatisk, saa lader sig intet Udtog gjøre deraf. Kun for at gjøre Læserne bekendt med Forfatterens Betragtninger og Skrivemaade og den allerede berømmelig bekendte Oversætters Fortjenester, vil vi afskrive et Par enkelte Steder:

I Anledning af de ved Luther opslagne 95 Theser udlader Historiskriveren sig S. 21 saaledes:

"Man kalder almindelig dette Luthers Skridt Begyndelsen til Reformationen. Det var det og i visse Maader; men dog endnu ikke efter hans Hensigt. Den første Striid var blot personlig. Luther havde ikke angrebet Paven og den rommeriske Kirkes Lærdomme, men ikkun de saa an-

"stødelige Forklaringer, som Tezel gjorde over denne Lære. Een Munk beskyldte den anden, at han forsøkte Troen, og styrkede ryggesløse Syndere i deres Sikkerhed. Af en saa liden Tvivstighed begyndte Reformationen, den største og besynderligste Revolution, som var forefaldet i Kirken siden Christi og Apostlernes Tider. Den behøver og ikke heller at skamme sig ved denne Oprindelse; og man seer heraf tydelig nok, at den ikke er begyndt efter nogen forhen anlagt Plan, men er opkommen ved en Leilighed, og uden at dens Begyndere have dengang haft saa vide Hensigter. Overbevissningen og Tvær gjorde, at han først vissede sig ligesom noget langt se; heftig Modsigelse ledsaget af Forfølgelse drog ham immer længere frem, og naar hans Fienders Hidsigthed og feilaagige Opførsel gave Luther en vigtig Anledning til immer meere at udvide sine Hensigter, og at befæste sit Mod, saa gjorde paa den anden Side Sandheds Magt under det guddommelige Forsyns Beskyttelse, alt det øvrige. Hvad man de i de Tider vel kunde ønske, men aldeles ikke vente, skeede: Reformationen kom i Stand uden deres Hielp, som eftertryffeligt kunde have befordret den, uden at overveie Hielpemidlerne dertil, næsten imod dens Villie, som lagde Grunden til samme, og med en Hastighed uden Lige".

Luther er at ansee som alle Christnes sande Belgiorer. Han fandt Verden sukke under det Utaaleligste af alle Slaverier, under Forstandens og Samvittighedens Slaverie. Geistlighden allene var fri, og regierede med et Overmod, der endnu forekommer os skrækkelig. Luther sønderbrød disse Kieder, han vissede den hele Christenhed, at den er fri og maatte være fri, naar Religion, Lærdom, det Sande og Gode af alle Slags, skulde have en ubindret Fremgang. Kun en Deel af de Christne troede ham, de øvrige fordristede sig neppe til at tænke, at det er tilladt at rive sig løs fra en Trældom, som har været saa mange Aarhundrede. Tiden og deres Exempel, som have be-tient sig af denne kostbare Leilighed, har endelig og bragt hine saavidt, at de have vovet nogle Forsøg, om de kunde affaste deres gamle Nag. De erkjender lidt efter lidt deres Rettigheder, men endda langt fra ikke nok deres Kræfter. Ogsaa hiin Skygge af Frihed, som de Franske roser sig af,

” af, have de Luther at takke for; men sig selv have
 ” de allene at takke for, at de ikke ere kommen læn-
 ” gere end paa Midvejen imellem Frihed og et fuld-
 ” kommen Slaveri. I det han hjalp de Christne
 ” igien til deres første Frihed, gav han dem ikke
 ” allene igien Ret til Estertanke og egen Underfø-
 ” gelse; men han sørgede ogsaa altid for deres Ro-
 ” lighed og deres Liv. Begge havde hidindtil været
 ” i en uopberlig Fare. Den ringeste Mistanke at
 ” have imodsiget, ikke de beviielige Lærdomme i Re-
 ” ligionen, men de rommerste Biskoppers Befalnin-
 ” ger gjorde Menneskene ulykkelige. Vildfarende
 ” bleve straffede som de største Forbrydere; man ud-
 ” ryddede i Religionens Navn hele Nationer og dens
 ” formicente Tienere prædikede Ild og Sværd imod
 ” alt, hvad som ikke vilde underkaste sig dem. Lu-
 ” ther viiste, hvad man for lang Tid siden havde
 ” maattet forglemme, at Religionen ikke er barba-
 ” risk. Han lærte at have Afstye for det Slags
 ” Menneskeoffer, som man hidindtil ligesom havde
 ” bragt de Christnes Gud; han indførte overalt Grund-
 ” sætninger, i Steden for at Geistligheden ikkun sadte
 ” Bold og Grusomheder i Bevægelse”. —

” Paa den Tid da han opstod, vare de Euro-
 ” pæiske Fyrsters Rettigheder og Magt i deres egne
 ” Lande overmaade liden, ja endog ubestendig. De
 ” vare, som først nyelig en stor Mand haver sagt,
 ” Undersaatter af en Deel af deres Undersaatter,
 ” og de kunde kun saalænge være forsikkrede om de øvri-
 ” ges Lydighed, som det behagede den skrækkelige geist-
 ” lige Overherre i vor Verdens Deel, og hans i alle
 ” Stater fastsatte Tribunaler, ja hans talrige Hæ-
 ” rer og Besætninger, som man billig kan kalde dem,
 ” Geistligheden. Denne havde allerede for lang Tid
 ” siden gjort sig løs fra deres Underdanighed mod
 ” deres Landsherre. De ærede og adlydede allene
 ” Biskoppernes fremmede Jurisdiction og Be-
 ” falninger i Rom (*). Den uhyre Magt, disse
 ” havde forhvervet sig i de mørke Aarhundrede, vare
 ” Støtter for denne affkyelige Misbrug; men Reli-
 ” gionen og Kirkens Beste, maatte tiene til et ri-
 ” meligt Skin for samme. Luther fandt Geistlig-
 ” heden i Besiddelsen af, ikke allene at være de san-
 ” de Herrer i ethvert Land, men og at være de farligste
 ” Fiender for deres Fyrster. Disse havde ikke allene

(*) I Originalen staaer ventelig der fremden Ju-
 risdiction u. den Befehlen der Bischöfe in Rom.

” mistet alle deres Rettigheder i geistlige og Kirkesager;
 ” men de maatte og lade sig befalde, at Geistligheden
 ” regnede en stor Mængde Ting til Religionen og Kir-
 ” ken, som dog vare blot verdslige; at de i deres egent-
 ” lige Herres, Pavenes Navn, gave Love og paalagde
 ” Straffer, som Fyrsterne, saavel som deres Under-
 ” saatter vare underkastede; og en stor Deel af Landet
 ” tilhørte dem, som deres Eiendom, uden at de derfor
 ” bidrog det ringeste til Statens Fornødenheder; at de
 ” for Fyrsternes Dyne udfkreve Skatter, og sendte,
 ” hvad samme indbragte, til Rom; at de ved den rin-
 ” geste Modsigelse af Landsherren mod deres Villie ikke
 ” blot søgte at gjøre hans Undersaatter afvendige fra de-
 ” res Trofskab imod samme; at de søgte at berøve dem
 ” den Krone, som ingen uden Gud kunde tage fra dem,
 ” al Roe og Sikkerhed, ja Livet selv, og meget ofte
 ” sønderrev alle Baand imellem Fyrsterne og deres Un-
 ” dersaatter, ved de skrækkeligste Oprør, som de vare
 ” Stiftere for. Alt dette fandt Luther indført og be-
 ” rettiget ved Religionen; der var og ingen, der troede,
 ” at der kunde være noget Middel til at gjøre Ende
 ” paa, ja ikke engang indskrænke Udsvævelser, der
 ” bleve begaaede under saa ærværdig Beskyttelse”.

” Men han fandt dette Middel. Ikke allene i sit
 ” Mod, men fornemmelig i, paa nye at opvække de rig-
 ” tigste Grundsætninger, hvorefter Fornuft og Re-
 ” ligion havde fastsat Øvrighedens Magt under de
 ” Christne, paa en Tid, da de endnu ikke vare Slaver
 ” af deres Geistlighed. Han anpriser med al Ester-
 ” tryk den ubrødelige Trofskab, man er samme skyldig;
 ” han var selv et Exempel paa Underdanighed, og naar
 ” han ikke troede, at den vilde undertrykke Religionen,
 ” paa en ærbødig Opførsel imod den (*). Han gav
 ” den den gamle Rettighed over Kirken igien, uden at
 ” gjøre den til en Hærskere over Troen og Samvittig-
 ” heden, og stormede saa længe løs paa den geistlige
 ” Magts kolossalske Storhed, til den faldt ned i mange
 ” Land.

(*) Disse Udtryk synes ikke ret vel valgte Thi
 var Luther ikke ærbødig mod Øvrigheden,
 uden naar han troede, at den ikke vilde under-
 trykke Religionen; saa gjorde han ikke stort
 meere end de rommerste Geistlige; thi disse
 troede ogsaa, at Fyrsterne vilde undertrykke
 Religionen, naar de syntes dem skeete for nær,
 og det var alletider deres Paaskud, naar de til-
 fidesatte den skyldige Ærbødighed.

” Lande. Han prædikede en Lære, der ret synes at
 ” være gjort for at vedligeholde Dyrighedens Anseelse,
 ” og for Staternes indvortes Roelighed. Efter en
 ” Erfaring af to Aarhundrede, skulde man nu erkiende
 ” i hele Europa, at den protestantiske Religion er alle-
 ” ne overeensstemmende med Fyrsterne retmæssige
 ” Magt og deres sande Fordele: og man veed, at den
 ” evangeliske Kirke har fornemmelig tilstaaet dem man-
 ” ge Rettigheder i Henseende til geistlige Ting o. s. v.”

” Just denne Frihed, som han forskaffede Men-
 ” neskene i Almindelighed, og Fyrsterne selv forhver-
 ” vede han og de Lærde, og blev derved en af Videnska-
 ” bernes største Befordere. Halvtredsinstyve til tred-
 ” sinstyve Aar forher opreiste de vel igien Hovedet
 ” i de vestlige Lande, og to af deres fornemste Be-
 ” fordrere, Reuchlin og Erasmus, levede endnu paa
 ” den Tid. Disse og mange af deres Venner gjorde
 ” sig i Besynderlighed fortiente af de lærde Sprog
 ” og skønne Videnskaber; den Opmuntring, som de
 ” frembragte, gik immmer videre, men forgieves
 ” søgte man at forbedre Smagen, at meddele gode
 ” Mynstere i Stilen, ja endog at opdage og forbe-
 ” dre de store Mangler i Videnskaberne, naar ikke
 ” først Frihed til at tænke, skrive og tale blev ind-
 ” ført, naar ikke Theologerne, der foragtede og for-
 ” fulgte alle andre Lærde, bleve først forviiste inden
 ” deres egne Grændser, og mange Anstalter til den
 ” Evang og det Slaverie, som de havde oprettet,
 ” bleve ophævede. Ogsaa dette udførte Luther ved
 ” Reformationen. Under dens Straaler blomstrede
 ” Videnskaberne øyensynlig op igien, og jo større
 ” Styrke den opnaaede, jo synligere og snarere til-
 ” tog den menneskelige Forstands Fremgang. Alle
 ” store Opdagelser og Udbredelser, som samme har
 ” bragt i Stand i Videnskaberne siden den Tid, vare,
 ” dersom den ikke havde faaet den Hielp, blevne
 ” gvalte i Fødselen ved en uvidende Biskops eller
 ” Munks Inquisition og Magt. Universiteterne,
 ” der hidindtil slavisk havde maattet adlyde Geistlig-
 ” hedens Villie, følte snart denne lykkelige Frihed:
 ” de kan og vist forblive en af de sikkerste Støtter
 ” for Videnskaberne og Religionen, naar de aldrig
 ” mister den pligtstyldige Brug af denne Frihed.
 ” Selv den første og nødvendige Grund, hvorpaa
 ” Lærdom bygges, Ungdommens Underviisning, har
 ” ikke Luther og Reformationen at takke for meget,
 ” men for alt; da den dybe Uvidenhed, hvortil man
 ” ellers overlod den, og de saa elændige Lærdomme,

” som man befalte den at fatte og at troe, ere først
 ” derved hævede og forbedrede.”

” Man seer endog i det menneskelige Selskabs
 ” nyere Forhold og Forbindelser behagelige Virk-
 ” ninger af alle de store Forandringer, som Luther
 ” har stiftet i den almindelige Tænkemaade om Re-
 ” ligionen, i Staten, og i Videnskaberne. Menne-
 ” skenes Sæder, deres gandske Opsørsel er derved over-
 ” maade meget bleven formildet; Sagtmodighed og
 ” Gendrægtighed er hos mange Tusende kommen i Ste-
 ” den for det gamle Religionshad. Man kiender alle
 ” sine Pligter, og tør udøve dem; men man lever just
 ” derfor desto roligere og lykkeligere, da man ikke meere
 ” har nogen vilkaarlig Magt at frygte for. De fader-
 ” lige Rettigheder ere i en stor Deel af Europa ikke meere
 ” i Strid med unaturlige Munkeløfter.. Og i samme
 ” Lande har Ophævelsen af det endnu rimeligere For-
 ” bud mod de Geistliges Egteskab, igien gjort Selska-
 ” bets Fornøjelse frit for alle, og forøget samme, for-
 ” enet Menneskene stærkere iblant hverandre, og for-
 ” øget Folkemængden, denne Staternes sande Rig-
 ” dom. Kort, Menneskene have begyndt, at kiende
 ” uendelig meere til Livet og deres Rettigheder, siden
 ” Luther har befriet dem fra saa mange Aarhundredes
 ” dødelige Evang.”

” Naar det rommerske Hof har en Afstkye for
 ” denne Mands Erindring, ved hvilken det er ble-
 ” ven fordrevet af en saa anseelig Deel af dets uret-
 ” mæssige Besiddelse; som det nu har at takke for
 ” sin tvetydige og halv komiske Gestalt, men endnu
 ” herester maae tilskrive dets gandske Fald; naar
 ” det, siger jeg, og de, hvis Anseelse og Velstand
 ” er saa uadskillelig forbunden med dets brostfældige
 ” Høyhed, nemlig Munkene, have en Afstkye for Lu-
 ” thers Erindring: saa skulde dog den bedre Deel
 ” af den rommerske Kirke ikke hade ham. Saa lidet
 ” den og har vildet antage de Tienester, han tilbød
 ” den; saa kan man dog sige, at ikke alene Folgerne
 ” af samme har bragt den mangen Fordeel, men at
 ” den ogsaa har nyttet samme mod sin Villie: til et
 ” stedsevarende Beviis af en fiendtlig Mund, at Lu-
 ” thers Hensigter vare ædle, og henvendte til Ver-
 ” dens Vel. Ved ham og hans Medhielpere ere
 ” Fyrsterne i denne Kirke komne til Besiddelsen af
 ” nogle af deres væsentligste Rettigheder, og de kan
 ” ikke faae de andre anderledes tilbage, end naar de
 ” følge hans Anledning. De have allerede lært af
 ” ham

" ham, endskiønt noget sildig, at det er dem tilladt,
 " at forjage af deres Stater talrige Selskaber af
 " deres offentlige Fiender, der have nedladt sig i
 " samme, endskiønt deres Navn, deres Klædedragt,
 " deres Anstalter ere anstrøgne med alle geistlige Far-
 " ver. Det er Luthers Grundføetninger, som først
 " for kort Tid siden har aabnet Døren for Jesuiterne
 " i Portugal og Frankrige, og efter samme skal man
 " maaskee engang i Tiden enten udrydde de øvrige
 " Græshopper i Kirken, som man kalder Munkke,
 " eller dog nøde dem til at blive nyttige Medlemmer
 " i deres Fædreland. — Seer man til Videnska-
 " bernes Tilstand i denne Kirke, saa kan det umuelig
 " nægtes, at naar de har blomstret, eller endnu blom-
 " stre i et Par Lande, der hører til samme; naar den
 " iblant dem, der skal oplyse alle de andre, den sun-
 " de Philosophie, har nogenledes sammesteds tordet
 " opløste sin Røst; er saadant allene at tilskrive Re-
 " formatorerne. Vi har, saa skrev nylig Voltaire,
 " (Traité s. l. Tolerance p. 23.) dem at takke for
 " den menneskelige Forstands Udvikling, der saa lang
 " en Tid havde ligget begravet i det tykkeste Barba-
 " ric. — Og jeg lægger hertil, denne Omstændig-
 " hed er allerede en Gevinst for denne Kirke, at Lær-
 " dommen ikke mere staaer ganske allene under de
 " Geistliges formeente Beskyttelse, og i deres Magt,
 " men at de og endelig hist og her har maattet tillade
 " de saa kaldede Lægfolk, at bruge deres Fornuft,
 " endskiønt de paa langt flere Stæder ere endnu mæg-
 " tige nok til at forbyde dem det. — Den romerske
 " Geistlighed selv har, Luther til Ære, maattet for-
 " bedre sig i mere end een Betragtning, og at jeg ikke
 " skal tale om meget andet, (thi alle disse Forandringer
 " ligge for Dagen), saa er endog Reformatio-
 " nens utaalelige Ord trænget ind iblant Munkene:
 " der gives Ordener, som have reformerede Kloostere,
 " det er saadanne, som have søgt deres gamle Regler
 " frem, og forsøgt for Alvor at tiene Kirken og Vi-
 " denskaberne: da derimod den store Mængde af de
 " øvrige, der ikke have villet høre dette Navn, give
 " just derved tilkiende, at de fortiene at sættes i Be-
 " vægelse ved en ny Luther. — Endelig er det ligesaa
 " vist, at den sagtmødige og eendragtige Tænkemaade
 " de i Religionenssager, som de Christne i tolv hun-
 " drede Aar ikke mere kiendte, og som Luther paa ny
 " anbefalte dem, har siden den Tid, endog i den ro-
 " merske Kirke, den eneste uførligelige og forfølgende,
 " der gives i Verden, ved Styrken og Sandheden af
 " denne Anpreisning, som saa mange Nationer til

" deres øyensynlige Lykke have fulgt, fundet Sted
 " hos en Mængde gode Gemytter og oplyste Mænd.
 " Dette er vel i Henseende til denne Kirkes Stræk-
 " ning ikke meget mere end en Begyndelse, og deres
 " Tænkemaade og Fordeel, som regierer den, har
 " selv gjort denne Begyndelsen svær. Men der vil
 " komme en Tid, da man ogsaa i denne Menighed vil
 " erkiende, siige og handle derfter, at Religionen kan
 " meget vel komme overeens med Menneskekiærighed."

De Hielpemidler Luther foresandt, og saa meget
 hældigen betiente sig af, fortiene at efterlæses i Bogen
 selv S. 99: 112, og den derefter følgende Tegning paa
 hans Karakter 112: 136 skulde vi her vist udforske, der-
 som vi ikke allerede havde afskrevet saa meget og den ikke
 var saa lang og udførlig. Just denne Udførlighed ud-
 mærker denne Karaktertegnning frem for saa mange an-
 dre, og besynderlig de fleste franske, som give os en pyn-
 telig Miniatur, der ligner Halvparten af det hele men-
 nestelige Kiøn, og følgelig kun lidet eller slet intet den
 Mand i Særdeleshed, som sku de afskildres. Og hvad
 behøves der en Maler til at underrette os om at den
 Mand havde Næse, Øyen og Mund som alle andre
 Mennesker, det kunde vi nok slutte os til uden at see
 Portraitet; af saadanne Karakterer derimod, som
 her gives om Luther, seer man just de egentlige An-
 sigtsstræk, den fine Forskiel imellem hans og andres
 Miner, og lærer at kiende ham strax igien, om han
 og stod blant tusende andre.

Fra S. 137 af følger en Fortegnelse paa hans
 Skrifter, og paa Udgaverne hvori de findes samlede.
 Iblandt de sidste anpriser den Halliske fra 1737: 53
 i 24 Qvartbind, som den smukkeste, fuldstændigste
 og brugbarste af alle.

Verket sluttet med en Fortegnelse over de Skrif-
 ter, der handle om Luther og som Forf. har betient
 sig af i denne Levnetsbeskrivelse.

Et Tillæg, som høyligen forsøger Verkets Brug-
 barhed, indeholder, uden en omstændeligere Efter-
 retning om Luthers Endeligt:

1) En Efterretning om Afsadene overhovedet,
 tillig med et Exempel af et Afsadsbrev i et besynder-
 ligt Tilfælde og et almindeligt.

2) Luthers 95 Theses om Afsad, tilligemed
 hans Protest imod vrangne Bedømmelser.

3) Pavens, Leo den 10des Bulle imod Lu-
 ther og hans Lære.

Oversættelsen er overhovedet troe og flydende
 og har intet af den Stivhed, som man er vant at
 finde

finde i vores fæste, endog for Resten gode Oversættelser. Skiondt vi vide, hvor kiedsommeligt et Arbejde en Oversættelse er, saa kan vi dog ikke tilbageholde det Ønske, at faae see mange flere af Hr. Birk, hvis Beqvemhed dertil alt har viist sig i forskjellige Materier. Vel havde vi et og andet at indvende imod nogle enkelte Ord eller smaa Germanismer, men disse Smaating vil Hr. B. vist selv snart mærke og rette. Vi have udmærket saadanne i de Stykker vi have indrykket med anden Stil.

II.

Vor Frelseres Jesu Christi Levnets Historie fra hans Daab af indtil hans Himmelfart. Oversat af det Tydske. Første Deel, 8. Kibenhavn, 1773. Typogr. Selskab. 238 S. — — 2 Nr. 4 Sf.

Med den største Fornøjelse tale vi her om et Werk, der ikke noksom kan anprises. Al den Behagelighed og Nytte man finder i Biographier, som vi i ovenstaaende Recension talte om i Anledning af Schröckhs Luther, findes her tifold. Personens høye Væsen og Egenheder; hans Handlingers store Indsyndelse og Følger paa og for alle Nationer og Slægter; den uafbrudte Stræbsomhed og Flid han brugte i disse tre Aar, han førte et offentligt Levnet i; det elskværdige i hans Karakter, og i alt han foretog sig eller talte; alt dette maa behage, maa interessere, hvad Maade det end beskrives paa. I nærværende Skrift kommer endda den beste Skrivemaade dertil. Det simpelste Foredrag, aldrig høyt, men stedse ædelt. Underholdende i yderste Grad. Vi sige ikke for meget, naar vi kalde det en Bog for alle Stænder, for hver Alder, og — endog det tør vi lægge til, — for alle Nationer og Religioner. Thi endog de der savne Abenbaringens Belgierning, ja, endog Israels ulyksalige Levninger, kan, efter vort Lykke, læse denne Bog uden Forargelse, ja med Interesse, da den guddommelige Helt, hvis Liv og Levnet deri beskrives, maa, i det mindste, være dem ærværdig for den Forstand og de Dyder han besad, endog kun betragtet som et Menneske; og som skildres her med stor Simplicitet, langt fra Lovtalens mistænkelige Tone, langt fra mindste Skin af Overdrivelse.

Hr. Professor A. Kall har vi at takke for Oversættelsen af dette almecennyttige Skrift, saasom han har formaaget eenj af sine Venner til dette Arbejde,

og siden selv igiennemseet og forbedret det. Dette sees af hans Forerindring (*), hvori han tillige navngiver Forfatteren til Originalen. Det er nemlig Hr. Johan Jakob Hess, Præst i Staden Zürich i Sveik.

Werket bestaaer af tre Dele. Denne første indeholder Frelserens Historie, efter en kort Fortælling om hans Ungdom, fra Begyndelsen af hans Lærembede, til lidt efter den anden Paaskehøytid efter samme.

I Forfatterens Fortale gives Efterretning om Anledningen, Hensigten og Hielpemidlerne til Skriftet, og en Plan over denne første Deels Indhold, ledsaget af Henviisninger til de Stæder i Evangelierne, der ligge til Grund for Fortællingerne. Disse Henviisninger kunde man maaskee, for Læserens bedre Beqvemmeligheds Skyld, ønske anført under Bogens Text selv. Thi vi troe, at det vil gaae flere som det gaaer os, at de nemlig efter at have læst et rørende Sted i denne ypperlige Paraphras, ogsaa ønske at læse det i Skriften selv, og derfor at have Henviisningen strax ved Haanden, uden at nødes til først at kaste op, og lede efter Fortællingen i denne Plan.

Maaden vores Forfatter paraphraserer paa, kan Læserne see affølgende Begyndelse til Jesu Biergprædiken S. 118. o. f. efter Matth. Kap. 5, 6. 7.

” Lyksalige ere de, som under deres Gattigdom ”
 ” dog have et Gud hengivet og ey af Begierlighed ”
 ” efter jordisk Høihed optændt Sind; thi saadanne ”
 ” ere det, som kan paastaae, som en dem tilkommende ”
 ” Evendom, Messiae Rige (**), der ikke bestaaer i ”
 ” Verdens Guds; og det med mere Ret, end de Rige ”
 ” eller Vergierige.” ” Lyk-

(*) Hvoraf ogsaa sees, at Oversættelsen vel er gjort efter den første Udgave, men dog siden rettet efter den imidlertid udfomne anden. Siden er i Anledning af en Eftertryk udfommen en tredje Udgave; dog efter Forfatterens eget Sigende i Fortalen til samme, betager de deri giorte Forbedringer intet af den anden Udgaves Værdi. Det fornemste der er tilkommen bestaaer i Jesu Christi Ungdoms Historie og i nogle Anekdoter om ham uddragne af Profanskriften og Patres. Alle disse Tillæg og Forandringer ere og aparte at bekomme.

(**) Ved disse adskillige Klasser af Lyksalige synes Jesus liacsom tillige at igienrive visse jødiske Fordomme, angaaende Messiae Liden.

" Lykkelige de, som vel forsøgte i denne Tids
" Gienordigheder, bærer deres Kors med Taalmo-
" dighed; thi saadanne skal, om ikke her see bedre Ti-
" der, saa dog andensieds finde Husvælske og Trøst."

" Lykkelige de, som i disse urolige Tider, da saa
" megen Ondskab og Bitterhed hersker, ere langt fra
" Partigeist, og ikke lettelig ved Fornærmelser lader
" sig opbringe og forbitte. Thi saadanne skal til-
" sidst i en sikker Kolighed fuldkommen nyde den Ret,
" dem nu nægtes; hverken Keiser eller Boldsomhe-
" der skal kunne fordrive dem af det dem af Gud an-
" viste bedre Arveland (*)."

" Lykkelige de, for hvilke Dyd og Rettskaffenhed
" er ligesom det daglige Brød; som have en levende
" Følelse af, hvor meget der skulde fattes dem, naar
" de ikke levede saaledes, som Pligterne og Samvit-
" tigheden byder; thi saadanne skal i Overflødighed
" nyde den Lykkelighed, som de søge i deres Pligters
" Opfyldelse."

" Lykkelige de, som røres af andre Menneskers
" Ulykke, medlidende Belgjørerere paa en Tid, da Be-
" gierlighed efter Rov og Grusomhed stedse forsøger
" de Ulykkeliges Mængde. Saadanne skal finde
" Gud ligesaa tilbøvelig til at forskaffe dem Hielp og
" Redning, som de have været det imod andre."

" Lykkelige de, hvis Hierte er reent og uskyl-
" digt, som ingen hemmelige Laster tillader sig, intet
" holde forborgent, som de ikke torde være bekiendt,
" stedse beredvillige til enhver Dyds Udøvelse; thi
" saadanne skal nyde den Lykke, som den beste Israelit
" nogensinde kan ønske sig, have Omgang med Gud,
" det reneeste syndefrie Væsen."

" Lykkelige de, som i disse oprøriske Tider, saa
" vidt det staaer til dem, stiller de opbragte Gemytter,
" udbreder Enighed og Fred rundt omkring sig; thi
" saadanne, da de meest befordre Guds, Fredens
" Guds, Hensigter, fortjene frem for alle at kaldes
" Guds Børn."

" Lykkelige de, som for deres rettskafne Vandels-
" Skyld, og fordi den rosværdige Plan, som de i
" deres Levnet følger, ey stemmer overeens med den
" andre Mennesker sædvanlig udvælger, lider For-
" sølgelse; thi saadanne har den største Ret til Messias
" Rige, de kan med Rette kalde det deres Eyendom."

" Saa lykkelige ere I, mine Disciple, naar
" man engang i sin Tid skal forhaane og forfølge eder,

(*) En Allusion paa det Cananæiske Lands Ind-
tagelse.

" og falskelig opdigte alt Ont om eder, fordi I ere
" mine Disciple. Seer den Tid glade i Møde, og
" byder den velkommen, thi en stor Løn venter paa
" eder i Himmelen. Lader det ikke komme eder frem-
" med for, at jeg spaaer eder Forsølgelser; thi der
" hersker endnu den samme Tænkemaade, som her-
" skede paa den Tid; da man forfulgte eders Forgien-
" gere, Propheterne. Jeg har nu engang bestemt
" eder til ganske særdeles Forretninger. Jeg har
" udrustet eder med Kraft og Gaver. Ligesom Salt-
" tet bevarer Risdet fra Forraadnelse, saaledes skulde
" I ved en reent og hellig Lærdom, og ved en rettskaf-
" sen Wandel befrie Verden fra den overhaandtagen-
" de Fordervelse. Stræber stedse at forciene denne
" Roes, og passer paa, at I ey blive unyttige til
" min Tjeneste, I bleve ellers som Saltet, der har
" mistet sin Smag og Kraft; det dner til intet, man
" kaster det ud paa Baden, og det trædes ned som
" Skarnet."

" Eller, at jeg skal ligne eder ved noget ædlere.
" I ere Verdens Lys. Ligesom Solen eller en paa
" et høyt Bierg liggende prægtig Stad, sees fra alle
" Kanter, saaledes skal og I, som hidindtil har tabt
" eder iblant den almindelige Hob, paa et høiere Sted
" stillede for Verdens Døne, lade see hos eder Kiens-
" detegn paa en usædvanlig Storhed. Overeens-
" stemmende med en saa høy Bestemmelse maa I
" opføre eder. Hvis jeg ikke havde hørt noget saa-
" dant Stort i Sinde med eder, hvorfor skulde jeg
" da have draget eder ud fra den ubekiendte Tilstand,
" i hvilken I levede, og gjort eder til mine Disciple?
" I seer, at dette ligesaa lidet kunde skee uden Hen-
" sigt, ligesaa lidet som man, uden i den Hensigt, at
" oplyse Bærsket, tænd r om Aftenen Lyset. Utændt
" eller og sat under en Skieppe, skulde det gjøre lige
" lidet Nytte; men sættes det i Lysestagen, saa kan
" Humsfolkene ved dets Skin see at forrette deres
" Arbejde. Ligesaa maa I, som skal blive ikke blot
" et lidet Lys for et eller andet enkelt Menneske, men
" meget mere en Sol for mange, lade eders Lys,
" eders Fortrin, i sær de Fortrin, en ulastelig Op-
" sørsel kan give, paa saa exemplarisk en Maade skin-
" ne for Menneskene, at de, naar de af mange og
" sikre Prover see eders Dyd, skulde saae Aarsag til
" at bekiende til eders himmelske Faders Være, at han
" i eder har valgt ret værdige Tjenere for sin Religion."

" Jeg taler om Dyrer; thi bilder eder ikke ind,
" at jeg er kommen for at gjøre eders heilige Skrifter,
" Lyven

” Loven og Propheterne, for saa vidt som de paalæg-
 ” ge moralske Pligter, enten ganske eller og for en Deel
 ” kraftesløse, og at befrie eder fra Forbindelsen til at
 ” iagttage deres Bud. Jeg er ikke kommen for at
 ” betage dem deres Kraft, men for at gjøre dem fuld-
 ” stændige. Troer mine Ord; denne Lov er i sine
 ” Fordringer saa uadskillelig og uforanderlig, at selv
 ” Himmelen, Guds Throne, og den stærk grundfæ-
 ” stede Jord ikke have saa bestandig en Varighed,
 ” som den. For skulde de falde tilbage til deres første
 ” Tuet, end et eneste Bogstav eller Træk, en eneste
 ” endog af Lovens mindre Fordringer eller Bestem-
 ” melser i særdeles Tilfælde, skulde tabe deres for-
 ” pligtende Kraft. Alt hvad Loven paalægger maa
 ” og bør indtil det allermindste uden Indskrænkelse
 ” paa det noyeste efterkommes. Derfor, hvis som
 ” vilde ophæve endog kun en af denne Lovs mindste
 ” Fordringer og Bestemmelser, og overtale Folk, at
 ” de nu ikke mere forpligtede nogen, under Paaskud,
 ” at dette stred imod den Frihed, som tilkommer
 ” Messie Rige, saadan en skal i dette Rige have den
 ” mindste Værd, ja saa got som ingen Værd i mine
 ” Øyne. Men hvis som, streng imod sig selv, uden
 ” Undtagelse adlyder de moralske Bud, og tillige hol-
 ” der andre dertil, han skal blive en stor Mand, og
 ” en værdig Lem af det guddommelige Rige.”

” Og Maaden at fortælle Begivenheder, og at
 ” udvikle Marsager og Hensigter til og med dem, af
 ” følgende: S. 146. v. f. efter Matth 8. v. 1-4; Marc.
 ” I. v. 40-44; og Luc. 5. v. 12-14.

” Ledsaaget af sine Tilhørere, gif han nu igien
 ” ned af Bierget, og fortsatte sin Rejse. I en vis
 ” Stad traf han en Spedalsk. Denne Sygdom
 ” satte dem, som vare plagede dermed, i de besværli-
 ” gste og ynkværdigste Omstændigheder, da de ey allene
 ” fik kunns liden Hielp af andre, eftersom Sygdommen
 ” var saa væmmelig og tillige smitsom; men kunde
 ” endog ikkuns nyde saa Beqvemmeligheder, da alt,
 ” hvad de rørte ved, holdtes for ureent. Omend-
 ” skiont denne Spedalske endnu blev taalt paa et be-
 ” boet Sted, saa maatte han dog undvære den nyere
 ” Omgang med Folk, og være tilfreds med, at man
 ” ikke ganske udstødte ham fra al menneskelig Selskab.
 ” Alerede dette var et dristigt Foretagende, at han
 ” torde nærme sig til Jesus og hans Rense-Selskab:
 ” Formodentlig havde han aldrig vovet det, hvis ikke
 ” Haabet, at Jesus, som havde vist sig ved saa mange
 ” Underverker, og som han kiendte af Person eller og

” af Nyttet, skulde tage sig af ham, havde været saa
 ” stærkt hos ham. Jesus gif ikke af Veyen for ham;
 ” som andre havde gjort af Frygt for at blive ureen.
 ” Noget fra ham kastede den Spedalske sig ned,
 ” og forebragte sin Begiering paa saadan en Maade,
 ” at han ganske overgav sig til denne store Prophets
 ” hielperige Magt: Herre — det feyler dig ikke paa
 ” Magt til — naar du ikkuns vil — at rense mig
 ” Glendige fra min Spedalskhed. — Jeg vil det,
 ” sagde Jesus, bliv reen. Ved disse Ord rørte han
 ” ved ham, for at vise, at ingen herefter skulde blive
 ” ureen af at røre ved ham. I det samme Øyeblik
 ” blev han reen, stod op med en levende Glæde over
 ” sin igien erholdne Sundhed, og viste med Ord og
 ” Gebærder, hvor begierlig han var efter at gjøre
 ” hver Mand dette Underverk bekiendt til hans Vel-
 ” giorers Ære.”

” Men de Følger, som Jesus saae, der kunde
 ” flyde af dette Underverks Bekiendtgjørelse, tillode
 ” ikke at tilstede ham dette. Med Spedalskhed havde
 ” det en anden Beskaffenhed end med andre Sygdom-
 ” me. Den blev anseet for en Sygdom, der ey stod
 ” i menneskelig Magt at helbrede; for en af Gud paa-
 ” lagt Plage; ikkuns Præsten tilkom det, at dømmie
 ” derom, og at erklære nogen reen eller ureen. Den
 ” Spedalske maatte Lid efter anden undersøges af
 ” ham, og naar han dømt ham reen, bringe et Ren-
 ” selses-Offet. Havde nu Jesus overtraadt denne
 ” Lovens Anordning, og ladet den Rensede gaae uden
 ” nogen videre Befaling eller Advarsel; saa havde
 ” Præsteskabet anseet denne Jesu Sierning som et
 ” Indarbej i deres Embede, og som ulovlig, men til
 ” det rensede Menneske havde de fattet et uudslette-
 ” ligt Had. Jesus bejalede ham derfor, strax at
 ” vise sig for Præsten, at lade sig af ham erklæres
 ” reen, og derefter bringe det i Loven paabudne Ren-
 ” selses-Offet. Indtil dette var skeet, forbød han
 ” ham alvorlig, at gjøre denne Sag bekiendt, at ikke
 ” Præsten ved Nyttet om denne Sierning skulde af-
 ” holdes fra, at bedømme Menneskets Tilstand
 ” upartisk. v. f. v.”

” Oversættelsen, som vore Læsere, alt af disse
 ” Stæder have seet, er ypperlig, og viser, hvor be-
 ” quem vort Sprog er at udtrykke alt, uden Evan og
 ” Utydelighed, naar det kun bruges af een, der er hele
 ” Sproget mægtigt, og har den behøvende Smag til
 ” at vælge eller forskyde Ord og Talemaader alt efter
 ” Omstændighedernes Bydende. 17.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 47 og 48. ————— 1773.

Mine Forfatter, Følger af mine Overbeviisninger. 8. Kjøbenhavn 1773. Hos Stein.

Forfatteren til dette af Tydſk overſatte Skrift er Hr. Dr. J. G. Tollner, ſom er bekiendt for en Mand, der forener Theologie og Philoſophie og dyrker begge praktiſt. Hans Overbeviisninger, ſom nævnes paa Titelbladet af dette Skrift, og ſom for nogle Aar ſiden ligeledes kom ud paa Dansk, indeholde hans Troesbekiendelse, og diſſe Forfatter hans Moralsystem. Diſſe ere et beſtandigt Soliloquium, hvori Forf. af de erkjendte Religions Sandheder udleder ſine Pligter imod Gud, ſig ſelv og andre, og høytideligen løder at iagttage dem alle, for ſaavidt et Menneſke dertil er i Stand. Følgende er Indholden af de 9 Forfatter, Skriftet beſtaar af:

1. 2. Om den křiſtelige Dyd i Almindelighed.
3. 4. Pligterne imod Gud.
5. Pligterne imod os ſelv.
6. 7. Pligterne imod andre.
8. Hielpemidler til alle křiſtelige Dyder.
9. Dødsberedning.

Saadan nye Indklædning af Sædelærens Forſkrifter kan ikke uden virkelig berømmes. Den tørre lærende Tone kieder, og hvo ſom ikke er en Sellert, maa altid frygte, at han kun læſes af ſaa. Derimod følger man gierne denne Forf. i hans Betragtninger. Man bliver Naturen vaer i den, og synes virkelig at høre Manden gjøre ſig i Genrom Regnſkab for Reſultatet af ſine bedſte Tanker. Det er

virkelig en reen Moral, han har valgt ſig til Retteſnore for ſine Handlinger, og — vel ham! naar han aldrig taber den af Sigte; vel dem! der ſtaaer i Forbindelse med en Mand, ſom ſætter den ſande Gudsſfrygt, ikke i Sandhedernes Erkiendelse allene, ikke blot i Bøn, Andagtsøvelſer eller offentlig Guds-tieneste; men i Udsøſſen af alle de Pligter, ſom Stifteren for den křiſtelige Religion lærte, paabød og ſit hele Liv igiennem opfyldte. Ved ſaadaune Kriſtne bliver forſt den křiſtelige Religion ligesaa elſkverdug, ſom den er ærværdig til, og ved deres ſtille Exempler ſkal de viſt omvende flere Navnkriſtne og Halvkriſtne, til ægte Proſelyter af den rene Evangelii Lærdom, end Hundrede de ſkarpeſte Lovens Prædikantere med al deres kroyende Truſel om Helveder og ulykſalige Evigheder ikke ere i Stand til. Vel blander ſig undertiden i Forfatterens Sprog lidt Enthufiasmus, der er ligesaa farlig for Religionen, ſom en af ſtarke Drikke frembragt Munterhed er for den ſande Tapperhed; men endogſaa dette tilgives lettelig en Mand, ſom med ſig ſelv allene og med ſamlede Tanker overvejer alle de ſtore Ting, den aabenbarede Religion indeholder. En varm Indbildningskraft og et varmere Hierte blive al for let Meſter over den koldſindige Eftertanke, og vi alle bør have den Tillid til Ham, ſom ” beſælede et Lær, at gjøre vel imod ” at han ikke vil regne det til Forbrydelse, naar vi i god Henſigt og under ſlige Omſtændigheder love mere end vores Svaghed formaaer at holde. Vores Forf. styrker ſig i ſine Forfatter med Skriftens Stæder, hvori diſſe Pligter anbefales, eller

eller hvori store Mænd anføres, der have udøvet dem. Disse Sprog blive ikke her, som ellers sker saa tidt, til Beviser allene ved en tungen Anvendelse eller ved allene at sige: "thi saa staaer skre-ven". De bevise virkelig; de indeholde med klare Ord det Bud eller Exempel, som tiener til Grund eller Oplysning af Forfatterens Betragtninger.

Uden Frygt for at modsiges men meget meere i Haab om at bifaldes af vores Læsere, indrykke vi her det 6te og noget af det 7de Forsæt, S. 58 o. f., som handler om den almindelige Kierlighed imod alle Mennesker, denne (selv for vores egen Skyld) saa nødvendige, og dog desvær saa tidt forsømte Pligt.

"Hvilken Omkreds af Gud velbehagelige Tilbøveligheder og Handlinger aabne sig for mig! Elsk din Næste som dig selv. Dette har den guddommelige, hvis Lærdomme og Bud jeg er Lydighed skyldig, erklæret for et Bud lig det Bud, at elske Gud over alt (*). Og han, som selv var det største Mynster paa Menneskekierlighed, der satte sit Liv til for Gaarene, har erklæret det derfor. Og erklæret det derfor med saadan Iver, at han ingen Deel af Gudsfrygtigheden, saa ofte og alvorligen har indskærpet og befalet som denne. Klarligen har han forbundet mig paa det stærkeste at elske enhver. Og saa oprigtig, bestandig og virksom, som jeg er forbunden til at elske mig selv. Fast være mit Forsæt, at elske enhver!"

"Guds Stemme i min Natur opfordrer mig dertil, ligesom hans Stemme paa alle Bladene i sit Ord, og ved alle sin Sønns Ord og Handlinger. Min Natur føler en Gysen ved Synet af ulykkelige Mennesker. Og jeg kiender ingen større Glæde, end den Medvidenhed, at have glædet andre, at have gjort Mennesker lykkelige. Jeg er ikke født til at være en Menneskehader. Den velgørende Tilbøvelighed er virkelig hos mig. Kun en nordentlig Selvkierlighed undertrykker den hos mig Tiid efter Tiid: den Bildfarelse, at jeg har saa meget at gjøre med mit eget Vel, at jeg ikke kan bekymre mig om andres Vel, og det Blendeværk, at snart denne, snart hiin staaer mig i Vejen derved. Og Gud! hielp mig at bortdrive Blendeværket.

(* Math. 22, 39.

deverker. Jo stærkere og kraftigere de velgørende Tilbøveligheder blive hos mig, som du har lagt i min Natur, jo ligere bliver jeg dig og min Fælsere. Og nødvendigen tillige desto behageligere for dig og min Fælsere. Desto mere opfylder jeg Hensigten, hvortil du har nedlagt i min Natur disse Kræfter: at være andre Mennesker nyttig, og med samme den Bequemhed, at kunde tage Deel i den guddommelig Fornøjelse, at have gjort vel".

"Ja, jeg skal og vil elske: elske enhver: en Jøde saavel som en Kristen, den Bantrosende som den Rettroende, og den som ikke elsker mig, saavel som den der elsker mig. Hvorledes skulde jeg have Nogen, eller og kun ikke elske den Gud elsker? og Gud elsker enhver".

"En falsk Indbildning, at jeg elsker mine Medmennesker, er alt for ofte ligejaa uuelig hos mig, som at jeg elsker Gud. Derfor alvorlig være min Estertanke om, hvordan min Sindssorfatning og mit Forhold imod enhver skal være bestaffen, naar jeg virkelig elsker ham, og elsker ham ligesom mig selv".

"Øyensynligen skulde ingen Tilbøvelighed være hos mig, at glæde mig over enhver Bestes; ingen Menneskekierlighed hos mig, dersom mit Hierte nogensinde stød aabent for en hemmelig Fortrydelse over Nogens Glæde; eller og kun var ligegyldigt derved. Altsaa skal intet være mig behageligere, end at see glæde og fornøiede Mennesker. Og aldrig skal mit Hierte staae aaben for Misundelse: en ukierlig Fortrydelse over, at jeg ikke er ligesaa lykkelig, sand, agtet eller bemidlet, og ikke ligesaa glad og fornøyet".

"Derved skal det være mig umueligt, nogensinde at bedrøve Nogen, naar ikke Pligter udfordre det; eller nogensinde at forstyrre Nogens Fornøyer. Endnu mindre nogensinde at fornærme Nogen. Men jeg skal stræbe, at erstatte enhver ham endog uforsætlig forarsaget Fornærmelse, og igien at ophæve enhver endog uforsætlig ham tilføjet Forurettelse. Og i tvilsomme Tilfælde hellere glæde end bedrøve: hellere bevise for meget

"Gut

" Got, endog ufortient Got, end at vise for lidet.
 " Ethvert Onde, som jeg virkelig bliver vaer hos
 " enhver, skal opvække min Medlidenshed. En øyen-
 " synlig Nød skal smerte mig. Jeg skal føde en al-
 " mindelig Forbarmelse hos mig, og jeg skal græde
 " med de Grædende, ligesom jeg skal glæde mig
 " med de Glade (*). Alt efter Apostelens Forma-
 " ning: I føre eder som Guds Udvalte, hel-
 " lige og elskte, inderlig Barmhiertighed,
 " Fromhed, Nidmyghed, Sagtmodighed, Lang-
 " modighed (**). Og efter den endnu høiere Læ-
 " reres Formaning: være barmhiertige, ligesom
 " eders himmelske Fader er barmhiertig" (***)

" Men dermed skulde jeg endnu en virkelig være
 " det, om jeg en tilføiede Noget Uret eller Vold,
 " eller undte og onskede enhver Got. Jeg bør be-
 " viise ham alt mueligt Gode. Ellers er det en
 " sandt, at jeg attraaer hans Besid. Derfor ha-
 " ver ethvert andet Menneſte en Rettighed til mine
 " Kræfter og Evner, saavidt den kunſt kan bestaae
 " med den Pligt, jeg er mig selv skyldig. Det være
 " mit bestandige Ønske, at blive saa mange Menne-
 " ſter, som mueligt, og saa meget, som mueligt er,
 " nyttig, at være et mueligst godgjørende, tiens-
 " færdigt og kjerligt Menneſte: at elske min Næste
 " som mig selv: og derfor at arbejnde paa hans
 " Siels, hans Legems, hans udvortes Tilstands
 " Forbedring, ligesom jeg er forbunden at arbejnde
 " paa min egen".

" Derfor være mig først og fornemmelig en-
 " hver Leylighed og enhver Formue hellig, at befor-
 " dre Religion og Dyd iblandt mine Medmenneſter!
 " Aldrig maa jeg med Ord eller Gierninger blive
 " nogen forærgelig. Mit Exempel maa blive en-
 " hver opbyggeligt. Og saavidt jeg kan undervise
 " Uvidende, bringe Vildfarende tilbage, forbedre
 " Lastefulde, hjælpe de Fristede, styrke den Overbe-
 " viiste, og befæste de Retſkafne i Retſkaffenhed,
 " saavidt skal det og skee af mig med en oprigtig
 " Samvittighed. En sand gudelig Medlidenshed
 " og Forbarmelse skal bevise sig endnu virksomere

(*) Rom. 12, 15.

(**) Coloss. 3, 12.

(***) Luc. 6, 36.

" hos mig ved andres aandelige Glendighed end ved
 " deres legemlige".

" Aldrig vil jeg hade Noget for hans Vild-
 " farelser. Det var Ussindighed, om jeg vilde hade
 " ham formedelst Mangel af en guddommelig Bel-
 " gierning, som jeg har eller troer at have. Og al-
 " drig vil jeg anfæe min Kundskab, som aldeles vig-
 " tig og rigtig, eller ikke holde den for min Med-
 " fristen, hvis Vildfarelse en ophæver Troen paa
 " Jesum. Apostlernes Ord skal være mig indtrykt:
 " Vi som formaae det skal bære de Usmagti-
 " ges Strøbelighed og ikke befalde os selv (*).
 " Saavel som og dette han umiddelbar føyer til:
 " Enhver iblant os befalde sin Næste til det
 " Gode, til Opbyggelse (**) v. 2. Og det
 " Ord af Jakobus: Der som nogen iblandt eder
 " farer vild fra Sandhed, og nogen omvender
 " ham, han skal vide, at han haver frelset en
 " Siel fra Døden (***). Iffun at det er en Vild-
 " farelse, som styrter i Døden, og at Forbedring
 " til det Gode derved blot ligger mig paa Hjertet;
 " mere Religionens Udøvelse end Kundskab hos en-
 " hver: I Grunden blot Udøvelsen".

" Til den Ende vil jeg omhyggeligen udmærke
 " for mig og andre de Sandheder, hvis Indflydelse
 " i Levnet er aabenbar: og efter dem bedømme min
 " og andre Menneſters Kundskab meer og meer fuld-
 " kommen i dem. Men fornemmelig vil jeg, saa
 " meget det staaer til mig, bidrage dertil, at Reli-
 " gionen kan blive elskværdig for andre Menneſter:
 " aldrig plage nogen dermed: men heller søge at
 " blive enhver behjælpelig til den Overbeviisning, at
 " den er vort Livs Kjoelighed. Enhver skal see paa
 " mig, at den gjør lykkelig og fornøjet: en mørk og
 " vrantevuren. Og jeg vil, saa meget jeg kan,
 " bortskaffe de vildfarende Forestillinger og menne-
 " ſkehadende Læresætninger, som hindre at kiende
 " Religionens velgjørende Ønemærke, og bortskaffe
 " det for den saa skadelige Indtryk, at den er deels
 " Spekulation, og deels en utaalelig Byrde".

I f f 2

" Dybt

(*) Rom. 15, 1.

(**) v. 2.

(***) Jak. 5, 19-20.

” Dybt være mig indtrykt, at iblant alle Vel-
 ” gierninger, som jeg kan udøve imod min Næste,
 ” ere de de største, som jeg udøver imod min Næstes
 ” Siel! Og derfor blive ingen Leylighed ubrugt af
 ” mig, at udøve Velgierninger mod min Næstes
 ” Siel! Jeg veed af mine Fornemmelser, at intet
 ” gaaer over mit Sinds Koelighed. Derfor vil
 ” jeg og, saa meget jeg kan tragte efter, at være en-
 ” hver behjælpelig dertil: Og til den Ende trøste i e-
 ” Bedrøvede, glæde de Corrigfulde, indblæse de
 ” Forsagte Mod: Trøste de Kleinmodige (*), og
 ” til den Ende bestræbe mig for at opvække hos en-
 ” hver Taalmodighed under det nærværende Ondc og
 ” Tillid til Gud, i Henseende til forestaaende onde
 ” Ting. Men ogsaa stræbe, at betage ham Kilden
 ” til al Corrig og Uroe, den alt for store Bærdie
 ” af dette Livs Ting, og at befordre en rigtigere Be-
 ” dømmelse af samme, og et himmelsk Sind.

” Og for at naae alle disse Hensigter opvække
 ” andre til Bøn og Betragtning. Lærer og paa-
 ” minder hinanden med Psalmer og Sange og
 ” aandelige Viser (**). Religionen har den Hen-
 ” sigt, at hellige og berøvelige. I begge Henseender
 ” maa den erindres og bringes i Bøn. O Gud!
 ” ikke det Usædvanlige ved Tingen, ikke Frygt for
 ” derover, at udskældes for en Pietist, maa holde
 ” mig fra, at nytte alle Leyligheder til min Næstes
 ” Opbyggelse, og tit at opbygge mig med ham ved
 ” en mere sælleds Bøn, og ved dit Ords sælleds
 ” Afhandling!

” Men med alle saaledes udøvende Velgiernin-
 ” ger mod min Næstes Siel skulde jeg dog saalidet
 ” gjøre Menneske-Kierlighedens Pligter en tilstrække-
 ” lig Fuldelse, som jeg gjør mig selv Fuldelse med
 ” den Pligt, at elske mig selv. Jeg er hans Liv
 ” og timelige Lykke saavel som mit eget Liv og Lykke
 ” alt hvad mig mueligt er skyldig. Altsaa for det
 ” Første, at gjøre til hans Ophold, hvad der er
 ” mig mueligt; at bryde mit Brød for den Hungrige:
 ” at fløde den Røge; at føre den Elendige i mit
 ” Hus (***) , at gjøre vel og meddeele (***) .

(*) I Ehev. 5, 15.

(**) Kol. 3, 16.

(***) Jes. 58, 7.

(****) Hebr. 13, 6.

” Og at pleyelden Syge: at staae den biev, som er
 ” i Fare: paa mueligste Maade at hindre hos andre
 ” endog Synder imod Sundhed og Livet: Aldrig
 ” komme den Fortegnelse paa de Kierligheds Gier-
 ” ninger mig af Sinde, som min Frelsere har beslut-
 ” tet engang i sin Tid at prøve og belønne min
 ” Menneske-Kierlighed efter, og saa høytidelig be-
 ” kientgjort, at han har besluttet det (*). Klarligen
 ” lærte han dermed, at han vilde see min Næstes Le-
 ” geme ligesaavel forsoget af mig, som hans Siel.
 ” Og det var altsaa yderlig Misforstand, dersom
 ” jeg vilde indbilde mig, at jeg var et godgiørende
 ” Menneske, naar jeg intet er videre end et opbyg-
 ” geligt Menneske. Han selv bespiste ogsaa Hung-
 ” rige: og helbrede Syge: og gav en bedrøvet Mo-
 ” der hendes Søn igien.

” Og dernæst ikke allene at unde og at give
 ” enhver Sit, ingenjænde at tilføye Noget nogen
 ” Uret; men endog ogsaa at være ham behjælpelig, saa
 ” meget jeg kan; til at bortvende Fare fra ham, og
 ” at hjælpe ham med Raad og Daad til hans og sinns
 ” Tilstands Forbedring. En elendig Menneske-Kier-
 ” lighed, som ikke frembragte mere hos mig, end
 ” at jeg ingen Morder blev, ingen Røver og ingen
 ” Foruretter!

” Og ikke allene at glæde mig over min Næstes
 ” gode Navn, ikke at være misundelig over hans
 ” Roes, men endog ogsaa paa mueligste Maade, at være
 ” ham behjælpelig til en velsortient Ære. Gierne
 ” paa min Side at erkiende hans Fortrinne, og at
 ” give ham den skyldige Ære: Sy at opløste mig
 ” over nogen: være ydmyg imod Høyere: og venlig
 ” og tæfkelig mod den Ringere: ikke domme andre
 ” ukierligen: Men endog redde min Næstes gode
 ” Navn, som bliver fornærmet uskyldt: sy, naar
 ” samme lastes og bagtales, ved Taushed erklære
 ” mit Biesald derved, fornemmelig antage mig den
 ” fornærmende Uskyldighed: og gjøre min Næstes
 ” gode Egenskaber priisligent bekiendt.

” Ifkun Oprigtighed og Sandfærdighed
 ” være mig derved altid hellig og ubrødelig! Herre,
 ” hvo skal være til Herberge i dit Paulun? hvo
 ” skal

(*) Matth. 25, 35 + 36.

" skal boe paa dit hellige Bierg? Den som ey
" bagtaler med sin Tunge og ikke gjør sin Næste
" Ont (*). Men ogsaa den, som taler Sand-
" hed af Siertet, den som haver soeret sig til
" Skade, og vil ikke forandre det (**), som
" afslægger Løgn og taler Sandhed med sin
" Næste (***)). Jeg seer klarligen, at det hele
" menneskelige Selskabs Baand, at al indbyrdes
" Fortroelighed beroer derpaa, og at altsaa Gud al-
" vorligen maa vilde det".

" Jeg vil derfor ubrødeligen holde mit Ord
" og mit Løfte. Men og i alle mine Ord og al min
" Tale skal Sandhed være mig hellig. Jeg skal al-
" drig tillade mig selv, at krænke den, end ikke i de
" Tilfælde, hvor jeg ingen Fare har at frygte for.
" Endog en uskyldig Forstilling kan svække andre Men-
" neskers Tillid til mig og hindre mig, fremdeles at
" blive ham saa nyttig, som jeg ellers skulde være
" bleven. Og uden eedelige Bevidnelser maa alle
" mine Løfter og Forsikringer være andre troeværdige".

" Og saaledes vil jeg, saalænge jeg efter Guds
" Billie skal være iblandt mine Brødre paa Jorden,
" handle iblandt mine Brødre paa Jorden. Dog
" vil jeg ikke engang sætte mig den Belønning til
" Formaal, at efterlade mig Navn af en Menneske-
" Ven, af et velgiørende, medlidende, retfærdigt og
" nyttigt Menneske, at begrædes ved min Liigfiste af
" Enken, den Kaderløse, eller af det Almindelige.
" Kierlighed til Gud skal fornemmelig oplive mig
" til ogsaa at elske min Næste: Den Overbevisning,
" at handle til Guds Glæde over hans Skabnin-
" ger, imedens jeg handler til mine Brødres Glæ-
" de: O Gud! hielp mig til en sand gudelig Kier-
" lighed til min Næste!"

Det syvende

" Jeg skal elske enhver: og jeg vil elske: Men
" jeg er ikke kaldet til at elske enhver lige stærkt.

" For det første kan jeg ikke efterlade, at elske
" det retskafne dydige Menneske meer end det laste-

(*) Ps. 15, 1-3.

(**) v. 2-4.

(***) Eph. 4, 25.

" fulde. Gud elsker ham meer: og jeg er ogsaa
" anvist, at elske Brødrene fornemmelig (*). Saa
"ledes anviser Paulus Philemon, nu herester at elske
" Onesimus mere og stærkere (**). Min Glæde
" ved Dyden kunde ikke have sin behørig Størrelse,
" dersom jeg ey fornemmelig elskte dem, som have
" Dyden."

" Og de, som fornemmeligen ere andre Men-
" nesker nyttige. Efter den almindelige Belvillig-
" hed, som maa oplive mig, kan jeg ikke undlade
" at elske dem for det Gode, som vederfares andre
" ved dem. Og deri skal ingen Undersøgelse af Be-
" vægelsegrunde, ved hvilke de gjøre saadant, hin-
" dre mig."

" Og dem, jeg fornemmelig har Leylighed til
" at være nyttig: Enhver, som frem for andre er
" trængende og beqvem til min Kierlighed. Kier-
" lighed forbinder mig til, at vise mod andre Men-
" nesker; saa meget godt, som jeg kan vise dem: og
" derfor dem mere end andre, som jeg kan bevise mere."

" Og de, som besynderlig have gjort mig godt.
" Taknemmelighed mod Gud forbinder mig, at elske
" dem som Middelpersoner af hans Velgierninger
" imod mig. Og ham, som skabte mit Hjerter, skabte
" det med Kierlighed til en Velgiører."

" Og min Fiende og Modstander er jeg for-
" nemmelig anvist til at øve Kierlighed imod, at
" overvinde det Onde med det Gode, og at vinde
" ham ved Velgierninger. Elske eders Fiender:
" velsigne dem, som eder bande, gjøre dem
" godt, som eder hade (**): Jeg veed af Erfar-
" renhed, ved hvad for en Kamp denne Pligt ofte
" maa trænge igiennem hos mig: Jeg vil derfor
" ganske besynderlig udtrykke mig den."

" Først det Ord: Holdder Fred med alle Men-
" nesker, saa vidt det staar til eder (****).
" Den Pligt: paa muligste Maade at vogte mig for
" nogenhinde at opvække nogens Had og Vrede mod
" mig,

(*) I Petri 2, 17.

(**) Philem. 16, 17.

(***) Math. 5, 44.

(****) Rom. 12, 18.

hellige Skrift selv. Alle Spørgsmaal, som herved kan anbringes bør ifkun tiene at ophjælpe Hukommelsen og lokke den sammenhængende Fortælling af Børnet, efter at det flittig nok selv har læst det. Og har Børn ingen Stunder til Bibel-Læsning (men de bør have Stunder dertil, i Steden for at rende paa Gaderne den hele Søndag og Søndagens Aften) saa er den eenfoldige Udenadlæren dem vist til ingen Nytte, thi saa meget husker vi nok alle om os selv, at det første er gierne glemt, medens man endnu lærer paa det sidste, i det mindste hos de 99 af 100.

Og om end Børnet beholdt det, hvad vidste det saa? Lucius har alt her oven for besvaret dette. I Bøger, som nærværende og dens Lige kommer endog dette til, at det arme Barn plages med reent unyttige Ting. Thi hvad i al Verden skal det nytte den tilkommende Bonde, Skomager, Soldat eller Arbeidskarl at vide at "Noæ Ark var tre hundrede Alen lang, halvtrediesindstive Alne bred og tredive Alne høy". S. 47; At Isaa avlede Tvillinger med Rebekka. S. 51; At Joseph lod føre sin Fader og dens hele Huus ned til Egypten paa Vogne. S. 55; At "Israels Børn vare" sevhundredede tusende, tretusend og femhundredede og halvtrediesindstive, da de ginge af Egypten S. 56; At Jøderne i Jerusalem's Beleiring aad Møg og Skarn S. 67; At Bonifacius den Tredie var den første Pave, der kaldte sig et almindeligt Hoved over den gandske Christenhed S. 89; At den første tydske Bibel er trykt ved Hans Luft S. 101; At Meyrenberg og Neutling vare de to eneste Rigsstæder, der underskrev den augsburgiske Konfession S. 102; At det passauske Fordrag og Forlig fulgte paa den smalkaldiske Krig S. 103. — Vi sige neppe for meget, naar vi forsikre, at tresierde Deele af denne lille Bog ere opfyldt med slige slet unyttige Ting, og at den følgerlig ikke kan tiene til andet end at danne, som sagt er, en Mester Gert Vestfaler og hans Lige.

Endnu have vi ikke talt om de mange Ting, som staae der gandske kort og plat i Svarene, og

Trykfeil i No. 42 og 43.

S. 466 L. 3: i Stedet for Støv læs Kov. S. 467 L. 6: i Stedet for Opdragelse læs Opdagelse. S. 469 L. 16: i Stedet for tillod læs tilbød. S. 470 L. 11: i Stedet for Taler læs Tavler. S. 472 L. 17: i Stedet for Rødransen læs Rodransen. S. 473 L. 19: i Stedet for Shorgeir læs Thorgeir. S. 474 L. 2: i Stedet for præcepta læs prærepta. S. 474 L. 4: i Stedet for p æc. læs præc. S. 474 L. 8: i Stedet for Fiiöbangsgarda læs Fiörbaugsgarai.

dog behøve langt meere Forklaring og Oplysning end et Barn rimeligviis kan vente, der ikke har ret lang Tid at gaae i Skole. Slige Børn skal kun meget lidt opbygges af: at Loths Hustrue blev omvendt til en Saltstøtte S. 51; At Jakob avlede fire Børn med sine tvende Koners Tienestepiger S. 55; At Roboam sagde sig at ville straffe sine Undersaatter med Skorpioner S. 62; At Jøderne i deres Udspredelse leve uden Konge, uden Fyrste, uden Offer, uden Altar, uden Liv:Kior:tel, uden Helligdom S. 68; At Maria har udfanget af den Hellig Aand S. 70. o. s. v. paa utallige Steder.

For de fleste af vore Læsere have vi ventelig opholdt os for længe ved denne Bog; men vi troede, vi burde gjøre det, der stod i vores Magt, for at hindre, at den ikke kom i Fleres Hænder end den ventelig er, da den alt er saa gammel (*).

Saa som det egentlig ere tvende Bøger, skiont nu trykte under Eet, saa har de derfor de anførte tvende Titler, og den gode sal. Mummies typografiske Overdaadighed er endda gaact saa vidt, at han har ladet dem begge stikke (temmelig slet) i Kobber, som giver dem en særdeles baroque Anseelse.

(*) Som en gammel Bog kom det os ikke til at tale om den, men den er dog bleven anmeldt i Aviserne som nye, og er ogsaa ventelig paa nye aftrykt, som vi slutte deraf. Salligjorelsens Orden er udkommer 1741 for sig, Spørgsmaalene ventelig først 1751 eller dog ikke meget før. De har altsaa været hver for sig. Her derimod findes de med sammenhængende Paginering og Signatur under Eet. For Resten ingen Fortale, intet Aarstal, ingen Bogtrykkers Navn og Tryk og Papir overhovedet som den pleyer at være i alle Katechismer.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 49. ————— 1773.

Den Viborger Samler. 8. 52 No. 1773.

Vaa en Tid, hvor Videnskaberne her i Rigerne ere endnu i sin Barndom, og hvor man i mange Provinzer endnu hverken læser eller skriver, fornøiede det os ey lidt at see, at man i Viborg Bye, som dog endnu er hverken et Paris eller London, alene af en utrættelig Nidkierhed for Videnskabernes Opkomst, uden andre Dymuntringer end Fædernelandets og det Almindelige Bestes Fremtary, af egne Kræfter og ventelig først efter mange mislykkede Forsøg, til en uforglemmelig Ære for Viborg og Viborg Stift, allerede har bragt det til den Fuldkommenhed — at man trykker ret læselig.

Denne Fortieneste er i vore Tider ikke ubetydelig. Det var kun i Overtroens Tid at denne Konst var foragtet, og at man var uvis om til hvilken Ald man skulle domme baade dens Stiftere og Dyrkere; man holdt sig til Siælen hvor Kroppen manglede, og man kanoniserede, som bekient, den salige Faust paa en uhyfsalig Viis i meer end een tydsk Farce; man troer nu mindre, men grundigere, og man er endelig overbevist om, at de fleste af baade Alderdommens og de nyere Tiders udødelige Verker, fra Homer til den Viborger Samler, uden denne Konstes Beskyttelse ville være enten forlorne eller fordærvede. Man forviiger Bogtrykkere tilligemed Skribentere; de Manuier og Elzevirer blant de ældre, og de Hartknocker og Mangorer (*) blant de nyere, vil

igiennem Martusendes Martusende være uforglemmelige Exempler paa en skøn Sværte og en korrekt Tryk.

Man fik endog temmelig vel i Træ i Viborg; Bignetten til dette Skrift forestiller en Merkurstav, en Trompet, og det første Par i Eden, i en Medaillon mellem to Skiver hvori Aarstallet 1773 er indskaaet, som alt hviler paa et Fodstykke hvorpaa atter gten er indskaaet disse betænkkelige Ord: Den Viborger Samler. Ideen er mere furicus end lykkelig. Merkur og Ald i staae ey vel sammen, og Skiverne er egentlig et Insigne for Fuglekonger. Men Snittet er fint. Kiendere forsikke at det overgaaer langt Dyret i Genand, Gilli, Tiffen, og alle Træsmit fra Residentsstaden; og hvad vil man saa mere?

Den Viborger Samler er ellers et Ugeskrift. Et Ugeskrift er den Viborger Samler, et Repertorium af philosophiske og moralske, lærde og politiske, spekulative og kritiske, Traktater, Undersøgninger, Kontroverser, Betragtninger over Religionen og Sædelæren, Naturlæren og Naturhistorien, Fædernelandets og den almindelige Historie, Opdragelsen og Levemaaden, Handelen og Agerdyrkningen, hvortil kommer Samtaler i de Dødes Rige, Lovtaler, Dispositioner, allehaande Bekiendtgjørelser, Nyheder, Dødsfald, Kjøbslutninger, Landstings og Landperrets Sager, Proklamater o. s. v. En Encyclopædie af alle Videnskaber og Konster, et Bibliothek, et Adressecontoir for Viborg og Viborg Stift med underliggende Landsbyer, Skoler, Kirker, Herregaarde, til Beste for Hr. Man-

8 9

(*) Hr. Mangor har trykt, udgivet, og ventelig forfattet det meste af dette Skrift.

gor og Hr. Mangors Arvinger; alt dette findes i den Viborger Samler.

Man kan altsaa let forestille sig at den Viborger Samler ey paa alle Steder er sig selv lig; at Religionen og Sædelæren, Naturlæren og Naturhistorien o. s. v. ey ere alle lige vel eller lige slet behandlede. Man bedrager sig heller ikke; den Viborger Samler er ey paa alle Steder Musernes Yndling: men man maa være billig; man finder Artikler som ere behandlede med den fuldkomneste Nøysagtighed, og som i alt svare til det Haab man har gjort sig. Under Dødsfalds og Proklamaters Bekjendtgjørelse, hvis Vigtighed enhver indseer, har vi ey fundet een eenesie Urigtighed, og hvor Borgemeester og Raad taler, der taler Borgemeester og Raad som det bør. Kiøbslutninger og andre Bekjendtgjørelser ere med lige Redelighed anførte, og i Landstings og Lamperrets Sager har Forfatterne sin Styrke.

Det er heller ikke til mindre end til hele Familiens Forbedring og Oplysning at den Viborger Samler har dyppet sin Pen "Man har af adskillige "Legn ventet," lyder det i det første No. af dette Ugeskrift "at den Undersøgningsgeist, der saa kiendelig udmærker vore Læder, skulle engang tilvebringe den lykkelige Forandring, at Folk ville skamme sig ved at hænge i Sædvauer og Fordomme. "Men førend det kan skee, maa den almindelige Tænkemaade endnu meget forandres: Sandhed maa erholde mange smaa Fordele, førend den kan indlægge sig saa fuldkommen en Seyer. I sær maa Smag, Indsigt og Levemaade nødvendig forbedres hos de U lærde. Disse udgiøre egentlig Landets Styrke, og paa dem beroer dets Velstand."

Til dette store Værk betiener den Viborger Samler sig vovelviis af Bøn og Trudsel, Satirer og Lovtaler, i Vers og Prose. Her er en Prøve paa at udrykke Sædvauer og Fordomme i Dialoger: "Epaminondas: Velkommen min Herre! til de "Elyseiske Marke! Tor jeg spørge dem hvem de er, "og hvorfra de kommer? Bernstorff: Jeg kommer fra Danmark, hvor jeg har været Statsminister; mit Navn er ellers Bernstorff". Nu gaar Diskursen an for Alvor, og efter to Blade er der ikke en Sædvane eller Fordom meer i heele Viborg. Vi forbigaae det virkelig Lucianske og Fontenelliske Sprog, og den Smag, Indsigt og Levemaade, som

derved saa mærkelig forbedres hos de U lærde. Vi glæde os alene ved den lykkelige Forandring, som saa kiendelig udrykker Sædvauer og Fordomme i det kiære Viborg.

Denne lykkelige Forandring tilvebringes ikke mindre ved et Vers af den salige Kammerraad Schelde i Randers, over Guds Værelse, beviist af Menneskets Van kundighed: Et rigt Thema, som Hr. Kammerraaden har behaget at udføre saaledes:

" Af de utallige beboede Lumle-Luce
" Bestrøet i Verdens Rum hvor de kun fylde lidt,
" Vi nogle her og der i Himmelluften flue,
" Men hos de Viseste den Kundskab gaaer ey vidt;
" Maa skee de sexten see med velbevæbnet Øye,
" Som uafsladelig besirkle fælles Soel.
" Men vi os tabe slet med al vor Flid og Møye,
" I Rummet's Strækning fra dets Syd- til Nordre
" Poel!

" Hvad er vel Rummet's Poel? Hvor ere disse
" Stranker?

" Er det ved Halen af den lille Bjørn til Nord?
" Nej, de i Kloderne, som om Nordstjernen banker,
" Til alle Sider see, som vi paa denne Jord;
" Den Bygning og det Rum sig lader ey begribe,
" Jeg hovedsvimmel faaer, den Rejse er for lang—

(gandske vist for ethvert andet Adams Barn, men for en Virtuøs, som i lige Linie nedstammer fra de ni Muser, er denne Rejse kun en Lysttour.) Videre:

" Helst om vi skulle os til Kloderne begive,
" Som vores Stjerner har til Soel og derom Gang,
" Kom da her need igien paa vores liden Lue,
" Der er mod Verdens Alt, som Sandstorn er mod den.
" Kan du Jld, Vand, Luft, Jord, dig selv, Dyr, Fisk,
" Orm, Flue,

" Og Bexters mindste Part beskrive? Nej min Ven,
" Naturens Forskere har gjort, og daglig giøre
" Sig megen Flid for at udgrunde slet og meer;
" Men hvad er det hvormed de os om Munden
" smøre?

" Jeg veed mod jeg ey veed, som Geer mod Alper er.—

Hvad har dog ikke Løvenhoeck, Reaumur og Buffon smurt Europa om Munden med? Forf. taler derpaa i de høye Toner, om Legemets Oplosning, om Magneten, om Insekter, om Relliker og Dyvelsdræk; og udfører sit Thema mesterlig; den menne-

mennekelige Bankundighed spiller overalt en stor Rolle i dette Stykke, hvorfor det og har fundet et saa overordentlig Bisald der paa Stedet, at den Biborger Samler ey har kunnet berøve sine Læsere den Fornøjelse af nok et Poem fra samme Haand, som vi dog af Erbdighed mod vore vil udelade. Vi vil i den Sted gjøre vore Læsere bekendt med en anden Zomer der paa Stedet:

"Bav tænker det er let at skrive,
"Og dog en grundlærd Mand at blive.
"Ha, ha!
"Hans Pande glimrer som en Stierne;
"Hvad kommer ey udaf hans Hierne?
"Ha, ha!
"Hvad findes der?
"Emblemater, Emblemater.

* * *

"Næv taler ey om ringe Sager;
"Han græder, leer, og atter klager.
"Ha, ha!
"Han stort af Talekonsten praler,
"Ei uden i Figurer taler.
"Ha, ha!
"Hvad mon det er?
"Apostropher, Apostropher.

* * *

"Trax roder i Ontologier,
"Vil tugte Verden saa det svier.
"Ha ha!
"Scholastisk Pande Rynker drager,
"Han smør af nye og gamle Sager.
"Ha ha!
"Hvad smør han da?
"Systemata Syitemata.

* * *

"Pedrin sin Tunge veed at tumle,
"Lær syv Slags fremmet Sprog at brumle.
"Ha ha!
"Ei nogen Punkt forbi ham glipper,
"Paa Glosor puffet han og tripper.
"Ha ha!
"Spørg kun derom
"Hans Lexicon, hans Lexicon.

* * *
"Næv svær, hans Fædres Troe staaer Prøve,
"Ei Riетtere skal ham den røve,
"Ha ha!
"Ja Paven sig har mægtig irret,
"Han veed, han tit har sig forvirret.
"Ha ha!
"Hvem troer han da?
"Compendia, Compendia.

* * *

"Gaaer ei det Uhr hos Advocater
"Heel ret til Vel for heele Stater?
"Ha ha!
"Kuns Penge, Eder svage ere,
"Han veed den Konst at procedere.
"Ha ha!
"Strax fører han
"Sin Codex an, sin Codex an.

* * *

"Gargil kan lykkelig curere
"I Koldsyr, Blodgang, og hvad meere.
"Ha ha!
"Fra Himlen henter han hver Wille,
"Han Døden aldrig givt sin Wille.
"Ha ha!
"Hvad hjælper da?
"Specifica, Sp cifica.

O bøyer eder I Tulliner
For saa guddommelig en Pen!

Men til at udrydde Sædvaner og Fordomme er, som bekendt, intet bequimmere end Lovtaler, hvemf ender ikke deres Herredømme over Hierterne, og hvor mange Helte skylde ei dem alene sine Laurbær. Den udsødelige Sejervinder, som paa Papiir trodser Cæsars og Condes Triumfer, var ofte her i Livet en Musketeer; og for 3 mk. eller et Middagsmaaltid setter er Cicero fra Provinzen enhver som kan rime og betale ved Siden af Voltaire. Uden at fornærme Lovtalerne over Turenne, Knud den Store eller — sal. Provst Vindfeldt, tilstaaer enhver ventelig dette. Men Lovtaler forbedre og Smagen, og udbrede Indsigt og Levemaade hos de Uærde. Derfor har den Biborger Samler ei kundet undlade at levere sine Læsere følgende dyrebare Stykke:

Lov:

” Lovtale over Sal. Hr. Provst Vindfeld ”
 ” Du esi død, min Broder! Hvilken Sympa-
 ” thie i vore Fornemmelser! Din Skytengel forstæn-
 ” digede mig det, for nogen. Jeg saae fraværende
 ” dine tillukt Dine med vaade. Ak! jo sterkere Geist,
 ” jo snarere Brud. Din Aand havde fortient andet,
 ” end et Leer-Binding. Hvi omgaves den ei med
 ” Marmor eller Kobber? Skulle et Sølv-Kar være
 ” for godt til et Guld-Øble? Hvilken Discipel i
 ” vor Skolegang! en Salster ønskede, Du var hans
 ” Søn, en Dorst, Du var hans Lige. Hvilken
 ” Cantor! Kiber Dom-Kirkes Orgelværk tabte sig
 ” ved Din Engle-Stemme, naar Kirken rystede ved
 ” Din Røstes Magt. Maaskee Du derved sprængte
 ” et Fag, som Din Aand endnu kunde boet i. Hvil-
 ” ken Prædikant af Betsalenhed paa Dansk og Tydsk!
 ” Hvilken Provst! hvis Retsindighed og Retkyndig-
 ” hed aldrig svigede hinanden, og ville dog ei være
 ” Stifts-Propst i Viborg. Hvilken Philologus!
 ” kiendt med Romere, Græker, Hebræer, Chal-
 ” dæer, Syrer, Araber, og ville dog ei være Pro-
 ” fessor Lingvæ Hebrææ! Hvilken Mand! værd
 ” Udødelighed, som jeg herved vil stræbe at skænke
 ” Dit Navn. Mand hos Din dydige Kone, dog
 ” undte Lykken Dig ei at blive Fader. Mand i
 ” Dit Embede, dog var du ei Herre. Mand i Lær-
 ” dom, dog ei selvloa. Mand i Omgang, dog ei
 ” særfindet. Mand i Medgang, dog ei stolt. Mand
 ” i Modgang, dog ei ligegyldig. Min beste Ven!
 ” vort Venstabs Baand, som Dyd og Gemytters
 ” Harmonie havde slynget, er nu sønderflidt paa
 ” denne Jord; men paa den nye Jord skal en evig
 ” Aand knytte vore harmoniske Siæle med de fineste
 ” Baand, som aldrig kan opløses, hvor Du, som en
 ” Stjerne af den første Rang, skal forlade Jordens
 ” Skygge, og deele Din høje Wiisdoms Straaler
 ” med de Væsener, til hvilke Forsynet har giennt og
 ” bestemt dem.”

Det er efter disse Mønstere i den skønne
 Litteratur ey at forundres over at den Viborger
 Samler, for tillige at vise sine dybe Indsigter i
 Kritiken, i et Brev til en ”Min Herre” der paa
 Stedet, har behaget at tilkiendegive sin yderste
 Misfornyelse over den Kritiske Journal for
 1773. Han beklager med mange redelige Pa-
 trioter, at de forrige Forfattere af denne Jour-
 nal have hørt op at skrive. Han har den Høf-
 lighed at forsikre Forfatterne af Bibliotheket at
 deres Recensioner vare baade faa og flerte, at
 man med mindre Umag kunne indrykke Projekter
 og Ordgaader end levere velskrevne Kritiker, og
 han viser i sær en besynderlig Hengivenhed for
 Recensionen af Hr. Thornings Kirkehistorie i
 denne Journal; den er, siger han, anført med al
 kritisk Høytidelighed, igiendreven, og indtil Ried-
 sommelighed igiennemheglet. Han vil ei engang
 tale om den ”forsprengte Vittighed” hvorpaa
 Recensenten overalt er saa ødsel. Han kræver
 Beregningen over Jyllands Præsteskab til Beviis,
 og siger mange smukke Ting om denne Recension,
 hvorover vi forundre os slet ikke; det var blevet en
 temmelig almindelig Fordom at Hr. Thornings
 Kirkehistorie var et slet Skrift, det hører altsaa
 den Viborger Samler til at udrydde den; Hr. Th.
 er desuden hans Landsmand, maaskee selv Medar-
 bejder i den Viborger Samler, fortæner han da at
 ”igiendrive?” Men den Viborger Samler laster
 Recensenten og Hr. Th. tillige; Hr. Th. fordi han
 skriver slet, og Recensenten fordi han beviser at
 han skriver slet: De forrige Forfattere af Jour-
 nalen, troer han, ville hudflettet ham paa en an-
 den Maade; kan gierne være; enhver har sin,
 den Viborger Samler, som nu tillige af egen Er-
 faring kiender vores, kan dømme om Hr. Th.
 har vundet eller tabt ved Byttet, og det er alt
 hvad vi har at svare ham. V—V.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiſke Journal.

No. 50. ————— 1773.

Det bergeniſke Magazin. Sex Heſter, 8. 1773
Trykt i Bergen hos H. Dedecken.

Periodiſke Skrifter ere ingenſteds mere nyttige end i Provinzjerne; udeluſt fra al Kundſkab om Hovedſtadens Literatur, og dens udsdelige Verker (ifald den har nogen) lever den almindelige Mand der i en ſørgeløs, ofte lykkelig, Ligeegyldighed for alle ni Muſer — og læſer Priiſcouranter.

Man ſkulle læſe dem til evig Tid, hvis det var en Skam for enhver, ſom vidſte meer end andre, at meddele det, alene fordi det ei var uforbederligt. Men man har allerede længe ſat ſig over den Fordom; og der ere ſaa mange ſom endnu have Melk behov, og ikke ſterke Spiſer, at man kan ſkrive længe for et ſaadant Folk med Nytte uden at ſkrive Meſtersnylker.

En Forfatter i den Henſeende bør ſørge for alle ſlags Læſere, han bør taale, at et vittigt Hoved, ſom læſer "Man tager en halv" Lunde beſte Malt og behandler ſom til anden" Bryg; naar Saften er draget deraf, lader man "det løbe igiennem en Roſt, da Urten eller Bortere" ren ſamles i et Kar for ſig ſelv" ſiger ham: at han ſover om han aldrig ſkriver, og at en Landmand, ſom læſer en ſmuk Madrigal, legger den borte, fordi han ei kan behandle den ſom Kartofler. Negerdyrkeren og Kiøbſtædborgeren, Ølbryggeren og Poeten bør have lige Ret til hans Omſorg; den bør tiene til at forene diſſe ſtridige Parter engang til Nytte for det Almindelige.

Men Foredraget maa ogſaa tiene dertil. Man bør ei længere giøre alle Læſere den Uret at troe at man ſkriver for Barbarer, man bør oplyſe og fornøye tillige.

Den nytter meeft ſom nytter og fornøyer;
Moralen, ſom Naturen er,
den elſkes meſt i dens Fortryllelſer,
ſom Glidningen en Demants Værd forhøyer;
den hos en Lovens Prædikant
kun af den blinde Hob, ſom ſkiælver for dens Lære,
gør Helgene af Evang; men ſkrevet af Voltaire
og ſpillet af Clavon, den alle Hjerter vandt.

Et ſlet Foredrag er undſtaaeligt, og med de dyrebareſte Sandheder, med den grundigſte Lærdom, og det allerredeligſte Hjerter, maa en Forfatter, ſom ſkriver ſlet, altid frygte for at høre:

Ah Ciel! que de vertus vous me faites häir!

Det bergeniſke Magazin er ikke fra denne Side meſt roevædige, men det er maaskee alle Magaziners Skiebne; Materierne ere bedre valgte. De mediciniſke Artikler ere alle ypperlige, og alle — overſatte af Tiffot. Af originale Stykker er Egenkierlighedens Tempel (ifald det ogſaa er en Original) det beſte. De andre nærme ſig meer til Middelmaadighed, Poetiſterne ei undtagne. Man har tillige indrykket fremmede Stykker, og for tredie, vi vil haabe for ſidſte Gang, aftrykt Hr. Ewalds og Hr. Saſtings Vers; Da jeg var ſyg o. ſ. v., ſom vore Læſere maaskee kiende af de Kjøbenhavnſke Adresse-
H h h
Kontoirs

Rontoirs Efterretninger, og af den Kritiske Journal for 1772. Vi betiene os af denne Leilighed for at anmerke et Par Trykfeil, som synes at berøve Menningen den menneskelige Forstand, som man ellers ei ret vel kan negte Forfatterne: Hos Hr. Ewald:

Som Skaberen kun henter Fryd af sig,
Dg under andres Hielp er lykkelig

bor ventelig læses uden; og i Hr. Fastings Vers troe vi bor i Steden for sømmen staae

En Lethe strønmex i mit Glas
som vi dog alt overlade til høvere Estertanke.
V. — V.

Aftentanker til høvere Estertanke, udgivet af et patriotisk Selskab i Bergen. Bergen, 1773. 8. Trykt i Mag. Hans Mossius privilegerede Bogtrykkerie.

”Alf alle Fornemmelser i Verden er der ingen behageligere Fornemmelse, end Fornemmelse af Kierlighed” — Hvem venter ikke af denne Begyndelse en Kommentar over Ovids Kunst at elske, en Roman, eller deslige, og hvem formoder at denne Fornemmelse af Kierlighed, ”som af alle Fornemmelser er den behageligste Fornemmelse” gaar alene ud paa ”At give et Lands eller Byes naturlige Historie i Henseende til Ekonomie og Husholdningen” Det er altsaa ikke længer hos en lykkelig Brud, ikke hos belønnede Elskere (Dagen efter Bryllupet) man skal søge dig, himmelske Venus! det er hos eder 3 Landhusholdningselskaber fra Storbritanniens Lande til Klipperne om Bergen, i eders Verksteder vil hun bygge sit Tempel, og eders Dyne skal trække hendes Bogn.

Allerede i det andet Stykke af disse Aftentanker, betragter Forf. Mennesket som et Dyr, og henter Exempler fra de Wilde i Amerika (hvorfor saa langt borte?); de tale derpaa om Keder og Huler, og om det dyriske hos Menneskene at de søge deres Ophold, fordi de have Legemer der trænge til Ophold. (Sid dette Exempel var det eneste). Derfra tales om Erobrere, som lignes ved Haner, om Nimrod og Kain, om Taarnet i Babylon, og i den Anledning om Handel og Seilads og ”de store Magter i Verden, som befordrede denne Handel og Seilads.” Saaledes (sige de) er da Verden blevet beboet, endog paa langt fraliggende Stæder.

Efter disse Præliminærer forekomme Betragtninger over de første borgerlige Geskaber, om Evnens Oprindelse, med mere; (alt efter Montesquieus Maade, i det ringeste udtrykt med Ord og Bogstaver, ligesom hos ham); og derefter har Forfatterne den Godhed at gjøre Mennesket til Menneske igien (hvorfor man har Marsag ikke at være dem lidet forbunden)

Man forestiller enhver sig let at læse Historien af det egyptiske og assyriske Rige, om Skuespilene under de romerske Keisere, og mere, som angaar (de første Menneskers) Levemaade efterat at Forfatteren har gjort dem til Mennesker igien; man bedrager sig heller ikke; man faaer her de fornødne Anviisninger til Afiens og Egyptens Statskonst, til Historien af Israels Børn i Orken, og — Bergens Ildbrande

Dg derefter — var det os umueligt at læse længere.

Man maa tilstaae at Hr. Stiftsprovst Mossin (som man har sagt os er Forfatter til disse Aftentanker) er gandske uundtømmelig paa Betragtninger; han er tildeels lærd, og overalt utrættelig. Han har foruden en Haandskriver, som daglig kopierer hans Diktater, tillige et Bogtrykkerie til sin Tiensie, som i nogle Aar aldrig har manglet Arbeide. Han skriver uafsladelig, over alle Materier, og i alle Formater. Han har Korrespondenter i to Kongeriger, som forsyne alle Provinzer med Magaziner af Huuspostiller, Mosebogens Forklaringer, Terminologier, moraliske Betragtninger, og flere kuriøse Skrifter af forskiellig Bonitet og til forskiellige Priser. Han skriver for alle, uden for Esterkommenerne, men hans Bahrer ere derfor ikke mindre corrente; de har alle hver sin Nytte, og kan forbruges paa meer end een Maade.

Vi havde nær glemt at Forfatteren skriver ogsaa Lydst. Vi ansøre følgende Stykke in Natura, til Prøve paa dette Sprogs Tilstand i en Bye, som i forrige Tider var saa bekiendt for sin tydske Handel, som har endnu en tydsk Kirke og to tydske Geistlige, og som alene ved dette Sprog har fordervet sit eget:

”Den 10den Januarii in der Teutschen Kirche, Prædiget Haupt-Prædigen. I Hr. Pastor David Nicolans Schönfeldt. Nachmittag Hr. Pastor Joh. August Büttner, und so Altoniret es immer in Teutsche Kirche, wer den ein Sontag die Haupt Prædigt verråhtet, hat die andere Sontag die Nachmittags Prædigten.
V. — V.

Twende

Tvende Prædikener, den første om Almisser, af den høyberømte Præst i Haag Jacob Saurin, den anden om Kierligheds Væsen og Maal, af den berømte Hospræst i London Dokt. William Scherloch, oversatte af Fransk ved Ulrich Fridrich Cortin Bergen, 1773. Trykt paa Oversetterens egen Betøstning. 72 S. 8.

Saurin og Scherlock (saaledes bør den sidste Navn skrives, og ikke som her paa Titelen: Scherloch) ere saa store Mynstere i den geistlige Beltaalhed, og paa et grundigt, ordentligt og fatteligt Foredrag af Religionens store Sandheder, at deres Navne vil blive lige saa udsødelige som den Lærdom: har forkyndet; man har derfor læst og oversat, udsøbt og fordervet deres hyperlige Skrifter, i saa forskellige Sprog, efter saa forskellige Metoder, i saa forskellige Skikkelser, at den, som ikke kan læse andet end Fragmenter i deres Sted, foredragne en almindelig Postilsstil, og til Trost og Husvælske anskabt med Phraser og Non-Sens.

Efter alle disse Forvandlinger og Oversættelses Oversættelser var det endnu Bergens Skiebne at hemsøges med en slet Kopie af Scherlock, omsøbt efter en fransk Paraphras, i en ugrammatikalst, tør, og skolepedantisk Provinzialdialekt. At denne saa kaldte Oversætter (som Recensenten for gandske saa Nar erindrer sig at have seet med en Tromme og Rangle) i Haag om Bisald eller Kontanter, til det tilstundende Nyeaar har vovet at opvarte sine Faddere og andre Patroner der paa Stædet med denne første Grøde af hans Skole-Utrud, det kan alt skrives paa hans Ungdoms og Uersarenheds Regning; men at hans Hr. Fader, som kongelig Lektor og Inspektør ved det fridericianiske Seminarium i Bergen, i Kraft af sin faderlige Myndighed ei har søgt at afværge denne Misgjerning, det er uden al Undskyldning;

Han forstaaer Fransk; han burde sagt sin Søn hvad man aldrig kan sige en ung Skribent for øste:

Dans la lice ou tu vas courir.

Songe un peu comme tu hazardes,

Il faut egalement ofrir

Et ton Front aux lauriers & ton Nez aux nazardes.

Vi kan retfærdiggjøre vor Dom alene ved at anføre følgende, som dog ere Skionheder i Betragtning til det Hele: Medlidighed og medlidig forekommer paa meer end 80 Steder, giort Kov, bemantle, der uden for (auffer dem) usigelig Forbandelse, Majestæten forbløffer, Gaster (jeunes) i Plur., hvorved man ellers altid i Sing. forstaaer Tante; ongefær, som er noget nær Tydsk; jeg kan ikke bære mig for; Gud har ikke behov Gryder; Naader i Plurali, Hr. Wandal skriver Under, som er ligesaa uret; slap Sædelære, man siger slappe Sæner, slappe Spiser, det lubeffke Drengbarn talte om slappe Bryster, men det var det bergenske Drengbarn forbeholdt at sige slap Sædelære; alle de Slag Gud har staaet paa vore Kirker, synes at være en Commermands Metaphor; rygte bruges alene om Røer og andre Creature; den Jordrevne har opsankt Vraget; Velskikkenhed finde vi tre gange brugt ligesom Regul, Artikul, Staat paa adskillige Steder; sikkerligen, er sikkerlig slet Dansk; de skal ikke tørre sige; frielig virkende Væsener — Kristopher Maurbrekker i Didrich Menschenschreck kan sige freilich naar han kræves til Vidne om Beleiringen ved Ragusa, og ingen taler et Ord, fordi Kristopher Maurbrekker, som alle Maurbrekkere, er fød paa tydsk Grund; men frielig er, som det skrives her, hverken Svensk, Tydsk eller Dansk; — altsaa siden staaer bedre i en Stevning; Elendigheds Kløer, — lille søde Kortin, vide maa De, at Kløer og Labber bruges aldrig meer uden om Dyr eller om Fanden. Læs over til en anden gang, og skriv aldrig meer slige Gottiser.

V. — V.

Efterretning til Publikum om en nye forbedret Udgave af Bulls Register over Løven og Forordningerne.

Bulls Register har bestandig været antaget med et næsten almindeligt Bisald, det har altid med Begierlighed været søgt, og, uagtet den unaturlige høye Priis, søges det endnu; vilde man deraf slutte, at dette Register i alle Henseender skulde have Fortrinnet for de øvrige Verker af samme Slags, saa sluttede man maaskee for meget; thi unægtelig har det adskillige store væsentlige Mangler, hvoraf Hr. Lybecker i Fortalen til sit Applications Udtog tildeels har angivet for saa, tildeels for mange; men vist er det imidlertid, at Bulls Register ikke desmindre, paa den anden Side, har sine gode, meget betydelige Fordele, og disse synes for den største Deel at bestaae i Metoden og Indretningen selv, som blant alle er den

den naturligste, og til Brug den beqvemteste, naar den kunz for Resten blev udført paa en Maade, der meer var frie for Mangler og Ufuldkommenheder.

For altsaa at hæve disse Mangler, for tillige at lette Prisen, og for at levere i eet Bærk samlet, hvad man ellers, foruden Registeret selv, i fler Kontinuationer maatte søge, have Boghandlerne Gyldendal og Buch, besluttet at foranstalte en nye forbedret Udgave af meerbemeldte Register; Bulls Methode skal i Hovedsagen uforandret blive den samme, men rigtigere og nøyagtigere udført. Parallelerne mellem Lovens forskjellige Steder anses usødvendige, da hele Registeret ved hver Artikel bliver en bestandig Parallelismus; men ved at anføre Lovene og Anordningerne under deres egentlige Hoved-Ord, skal bruges bedre Valg og Skionsomhed end af Bull i dette Fald er anvendt; ligesom og ved flere under een Hoved-Materie henhørende Anordninger skal havez Hensigt paa Tingenes naturlige Orden, Sammenhæng og Underdelinger, hvilket Bull aldeles har forsømt, og ubekymret om alt dette, blot tumultuarisk sammendynget de anbragte Forordninger.

Al Lovene og Forordningerne skulle ikke alene de, der endnu subsisterer, men endog de der allerede ved andre og nyere ere ophævede, blive anførte, da Kundskab om disse sidste er for Juristen ofte og for Politikeren næsten altid ligesaa nødvendig og nyttig, som Kundskaben om de første; men at ikke en Sammenblanding af slige deels endnu giældende, deels ophævede Love skulde foraarsage Forvirring og Feiltagelser, blive alene de Anordninger, der endnu have Lovs Kraft, trykte med den i Registeret sædvanlige Stiil, og deres Data anførte i de paa den anden Side anførte Kolumner; de Love derimod, der som saadanne ikke gielde, trykkes med mindre Stiil og hofsøyet Datum, som dog ikke i Kolumnerne bliver udsat, da disse alene bestemmes til en blot Citation af de virkelig subsisterende Love, Forordninger og Reskripter, m. v., saaledes som ved den i afvigte Aar udfomne Kontinuation skeet er; dog at for den danske og norske Lov gøres tvende særskildte Kolumner; i alt bliver der saaledes kunz fem Kolumner, og disse skulde finde Rum paa den eene Side alene, saa den anden Side gandske anvendes til Lovene og Forordningerne selv, hvis væsentlige Indhold kortelig, men dog fuldstændig skal anføres, saaledes at man skal kunde betiene sig af Registeret, uden just altid at have Lov og Forordninger selv ved Haanden. De kongelige Reskripter, saa mange som hidtil ere bekiendte, skulle ligeledes paa vedkommende Steder blive indførte. Kort: man vil i dette Bærk levere Publikum et tilstrækkeligt og paalideligt Repertorium over alt, hvad der fra Souverainiteten af indtil disse Tider af Regieringen er anordnet og fastsat, ikke alene i det egentlige Justitsvæsen, men endog i Henseende til vort Politie-, Ækonomie-, Finance-, Kammer- og Commerce-System, m. v. Paa denne Maade, og efter den oven forklarede Plan, vil der under ethvert Hovedord i den Materie havez ligesom en kort Lovhistorie, og med eet Nyekast vil man kunde overse, hvilke Principz der til forskjellige Tider have været fulgte i een og samme Sag; en Kundskab, der i mange Henseender vil være nyttig og undervisende; og man formoder, at Bærket, saaledes udført, vil for Ælskere af den danske Lovkyndighed og Statskunst blive baade vigtigt og brugbart.

I Tillid derfor til et gunstigt Publikums Bifald og Undersøttelse, og for, saa meget mueligt, at lette Prisen for Kjøberne, have vi besluttet at modtage Prænumeration paa Bærket, det formodentlig vil blive Alphabetet stort, og i samme Format, som Bulls Register forhen er trykt. Til de Lysthavende, som forud ville prænumerere paa Exemplaret med 2 Rdlr. for Trykpapiir, og 3 Rdlr. Postpapiir, overlades Alphabetet paa Trykpapiir for 3 Mk., eller 2 β. Arket, og paa Postpapiir for 4 Mk. 8 β., eller 3 β. Arket, som for det Hele vil beløbe sig omtrent til 5 Rdlr. paa Trykpapiir og 6 Rdlr. 4 Mk. paa Skrivpapiir; De, som behage at gøre bemeldte Forskud for eet eller flere Exemplarer, bekomme et trykt Beviis og Qvittering med begge vores Navne underskrevet, hvilket liquideres i Betalingen ved Exemplarernes Annammelse, og hvo, som vil have den Godhed at samle Prænumeration paa 10 Exemplarer, faaer det 11te gratis. Bærket leveres med det snarest til Pressen, og ventes færdig næstkommende Paaske 1775, hvorfor Lysthaverne vilde behage at melde sig, jo før jo heller, og i det seneste inden Nyeaar, hvorefter ingen Prænumeration modtages, enten hos en af os her i Kiøbenhavn, eller hos de Belyndere i Provintserne, om heri vilde gaae os til Haande, og hvis Navne siden i Aviserne nærmere skulle bekiendtgøres.

For de Kjøbere, som ingen Forskud ville gøre os, kan Prisen, i Betragtning af de store Omkostninger paa saa vidtløstigt et Bærk, ikke blive ringere end 4 Mk. for Alphabetet paa Tryk- og 5 Mk. 8 β. paa Skrivpapiir. I øvrigt skal Tryk og Papiir blive saa vel besørget, at enhver dermed skal finde sig fornøjet.

Gyldendal og Buch.

Kjøbenhavnſke Kongl. privil. Adressecontoirs
Kritiſke Journal.

No. 51 og 52. ————— 1773.

Musarion (*)

Førſte Bog.

Hiſt i en Lund, en Bildnis liig,
Som nær ved Havet grændſed om
En lille Eyendom,
Allene med ſin Sang og ſig
Gik Phaniſ omring — Af Aftenvindene
Igiennemſtrøget, ſlagrede
Hans Haar foruden Roſer om;
Fortrødenhed og Kummer læſelig
I Mine, Gang, og Stilling malte ſig;
Dg for i alt at være Simon liig,
Saa hialp en Overkiøle til,
Saa pialtet, læſlidt, at man den
For ſamme Dragt med Net miſtænke vil,
Som før (I veed jo hvor) har ſkiult Thebaneren,
For Arvegods af Diogen.

Med Dynnene halv lukt, en Tanke i hvert Blik,
Med Hovedet mod Jorden ſynkende,
Dg Hænderne paa Ryggen, gif
Vor Philoſoph og grundede.
Forvandlet, ſom han var, langt Skæg og ukiemt Haar,
Med vilde Træk, og klæd ſom Diogen,
Hvem ſkulde vel i ham kiendt Phaniſ igjen?
Ham, ſom før kort af alle Gratier
Dg Spøg en Yndling var, ſom alle Hjerter vandt
I Smag og Pragt, trods hvem det var, galant,
Dg til Athen I Saturnalier,
Hvor en Platoner ſelv engang forſømte ſig,
Snart Comus og ſnart Amor liig.

Udmattet ſlengte han ſig paa en Græsbenk ned;
Dg, føleløs mod dens Fortryllelſer,
Saa ſkion den var i dens Enfoldighed,
Saae han Naturen her;

Dg hørte Matteredalerne,
Dg kun med Dreene allene;
Hans Hierte folte ey ved denne glade Scene;
Af Sorger overſkuggede,
Har Dret i hans Siæl, og Hiertets Dpne tabt
Al Følelſe —
Lil en Meduus omſkabt,
Seer han, og ſtirrer fuld af Tvivl,
Ey, ſom i Iſora, for hvem han ſukke vil,
For Kloes God, for Phrynes Arm;
Ney Phaniſ af meer Religion,
Fordømmer nu hver deylig Barm;
Dg raaber med Kong Salomon,
Fra den Gang af, da, (ſom I veed)
Hans ſidſte Drakme fløy offted:
Hvad under Naanen er, er idel Daarlighed.
Ja! idel Daarlighed! —
Saa flygtig er ey Vinden ſelv,
Som alle Skionnes Gunſt,
Dg alle Selſkabsbrøders Siæl;
Man er ey ſmuk og troe omfonſt.
Har forſt den gyldne Regn ophørt,
Er ingen Danae — naar Begeret er tørt,
Dg Vinen drukket ud, er ey Patroklus meer —
Som Fluer, lokkes Dønner her;
Guld, Guld, langt meer magnetiſt er,
End Ungdom, Vid, og alle Skionheder;
Er Bordet tomt, er Lommen tom,
Farvel med et da al vor Fryd!
Saa vender hver Smarodſer om,
Dg Laïs taler ſelv om Dyd.

Fuld af ſit ſtore Axiom,
At alt er idel Daarlighed,
Hvorned en Dødelig her i hans Forars Nar,
I i Let-

*) Vi ſlutte vore Blade med denne iſte Bog af Hr. Wielands Musarion, eller: Gratiernes Philoſophie, hvoraf vi eye en fuldſtændig Overſættelſe i Haandſkrift, ſom venter allene paa Underſtøttelſe af Subſkription for at leveres Publikum i en ordentlig Udgave.

Letsindig, tøyleløs og frie,
 Bestandig i en Jld af nye Ønsker gaaer,
 Og drukken af sit søde Raserie,
 I sit Elysien af evig grønne Myrter,
 En liden Gud sig troer — sat Phantias sig hen,
 Som Herkules — sig paa en Korsvej hen,
 Og estertænkte Livets Syrter —
 (Eil Uheld lidt for seent) — hvad skal, hvad kan
 han giøre?

Det er saa sødt, det kan saa let forsøre,
 I Cypris Arm at blive gjort til Gud,
 Og blot af Overflod af Glæde hvile ud;
 Men saa umagligt derimod,
 Igiennem Torne frem at klavre sig til Blod;
 Hvad gjorde I? I kan ey nægte det,
 At Valget her var svært; det Phantias faldt let;
 Han den troløse Smukke seer,
 Seer Cypris — smuk, han føler det —
 Dog smuk for ham ey meer,
 Flye fra hans Arme hen til nye Yndlinger;
 Og alle Gratier, og Elskovsguderne,
 Fløy med Gudinden smilende,
 Og gav ham Poenitens til Tidsfordriv igien —
 I den Sted Dyden vinkede
 Med Vren hendes Søn fra deres Helligdom,
 Og Veyen viiste ham til den —
 Den nye Alcides seer engang endnu sig om,
 Om ey hans Flygtninger maaskee tilbage kom.
 De vendte — af ey meere om;
 Han seer det, og han nu en Helt vil være.

En Helt — Her standser han,
 Og nye Eviul hans tappre Siæl besvære;
 Vel er det smukt (det ingen negte kan)
 Udødelig, som en af Guderne,
 Med Laurbær om blandt Esterkommerne,
 Op til en Plads blandt Stiernerne,
 Og i Plutark, at svinge sig;
 Smukt, at unddrage sig den doriske Rolighed,
 Ey Faren flye, men søge den,
 At vandre ud paa ædle Tog,
 Og som en troe og haandfast Ven
 Af Jorden, hevne den, og, hevnet, farve den
 Med Blodet af de Kiemper, som man slog;
 Smukt, meer end smukt, fortryllende,
 (Besyrger i det ringeste
 En Digter det, som løb for Fienden rykket an)
 Fortryllende, at doe, som Kodrus, for sit Land;
 Dog, Visdom og jo kan forevige,
 Hvor prægtig kliner det? I Lysets rene Flod
 At toe en plettet Siæl, som sig ey fængsle lod?

Og Sandheden,
 Som aldrig (eller og for Guder eene) før
 Har viist sig uden Slør,
 Afklæd at overraske den —
 Selv Skabningens Grundtegning oversee,
 Forstaae den mystiske,
 Og Troldomsdands af Sphærerne,
 Paa stolte Slutninger
 At taarne op Formodninger,
 Og, Titans Søner liig, bestorme Himlene;
 Hvor herligt! hvor guddommeligt!
 Kald den kun frit lykkelig, frie og Stor,
 Den Mand, som aldrig skielvet har,
 Som henrykt af Trompetens Bud til Mord
 Kun smiler til, hvad andre gyse for;
 Og Døden selv, som ham med Laurbær smykker,
 Ret som en Brud ind i hans Arme trykker;
 Men endnu lykkeligere!
 Den, som Minervæ Skiold bedækker,
 Som ingen Overtroe og Ratphantomer skrekker,
 Som Flamme — paa Tapeterne,
 Og Styx og Acheron gjør aldrig blegere;
 Som rolig tør Kometer brænde see,
 For Taskenspillerie forstaaer Wanderne;
 Og, fordi Fordom ham ey Dynene forbinder,
 Naturen overalt sig liig,
 Og stedse regelmæssig finder;
 Var Philips Søn en Helt, som har unddraget sig
 Den Bellyst, hvori Ninyer
 Saa uberamte smelted' hen?
 Fra Seyerbindinger til Seyerbindinger,
 Eil Troner udi Støv han fløy til Indien,
 Hans dræbende Triumf ey hviler for den faaer
 Redtraad den halve Jord i Blod, — spørg ham hvorfor?
 For Pøblen i Athen
 Skal under fulde Glas fortælle det igien;
 Hvor meget meer end alle Alexandre
 Er den en Helt, en Halvgud, noget nær
 En Jupiter? — som Dydens Vey tør vandre,
 Og smile til de Torne, som den bær.
 For hvilken Bellyst selv ey har Fortryllelser,
 Og Smerte ingen Smerte er.
 For viis at være glad, for stor at yrke sig —
 Som i Triumf for Dydens Bogn i Lænker;
 Hver Lidenskab, som Slaver fører om,
 Som Ophir ingen Ønsker skænker,
 Og staaer og falder kun blot for sin egen Dom;
 Kort, den som før af sin Tyran
 Sig i en Kobber Tyr forbrændte lod, for han
 Af Phrynes Haand tog Diademer an —

Jordybet i saa lærd en Phantastie
 Laae Phanas, alt meer end halv paa dens Partie,
 Da Amor uformodentlig
 Vil prøve denne nye Troe,
 Som han af Sorg, og af Philosophie,
 Og Mangel paa en bedre, valgte sig.
 Han saae — og ville ey hans Dyne gierne troe,
 Et Syn, hvorfor han billig gysede,
 Men som han maatte see. —
 En Kenokrat tillod dog Himlen ham at være.
 Hvad nytte alle Forsæt til?
 I samme Øyeblik man vil
 Minerva evig Trostak sværge,
 En Venus kommer selv da ubeleylig til.
 Vel var det Venus ey, som Helten her fik see,
 Dog skulle denne Gratie
 Ey havt at frygte for maaskee
 Det Beddemaal, som Pallas tabte før;
 Smuk, naar hun under hendes Slør
 To sorte Dyne blot lod see;
 Men smukkere — reent uden Slør;
 Smuk, naar hun taug, fortryllend' naar hun talte,
 Da kunne hendes Wittighed
 Giort Kinder uden Roser selv
 Elskværdige: Fød med en Siæl,
 Som aldrig mangled Indighed,
 Som lige lykkelig i Spog og Dmhed var,
 Og naar den sikkend', smilende,
 Og uden Gift; man aldrig Muserne
 Og Gratierne har
 I smukkere Forening kunnet see;
 Af deyligere Mund Fornusten aldrig spogte,
 Og deyligere Barm ey Amors Tempel var;
 Saa var den Gratie, som ham i Møde kom,
 Saa var Musarion. —
 Siig' Venner! naar I saae en Pige
 Ind i det Vildeste af Skoven til jer kom,
 Med Haanden paa sit Bryst, sig! løb I da vel bort? —
 Løb Phanas da bort? — Det var jo let at giette
 Hvad Broder Luz, og I, og jeg ey havde giort?
 Men hvad enhver af os med Kette
 Bor gjøre, om vi sikkert vandre vil,
 Det gjorde han: han op fra Jorden sprang, stod still,
 Saae til endnu en Gang, og da, da han fornam
 Det var Musarion,
 Hvis ikke hendes Geyst — saa løb han bort, som om
 En Arimas var efter ham.

Saa flyer du? (raabte hun ham efter smilende)
 Du kiender mig, og flyer — flye kun Koldfindige,

Din Spot dog ey ydmyger mig,
 Vær stolt deraf, og see hvor svag jeg er:
 Musarion flyer efter dig. —
 Han over Bierg og Dal og øde Bildnisser
 Forgieves som en Slange snoede sig.
 Saa glider hist den kydske Dreade
 Sig af en Satyrs Haand, som Lysten overkom
 At see en Dread sig bade;
 Med lette Zephyr-Skrit den Skionne efterkom,
 Hun iled' ey, thi (tænkte hun) han dog
 Ved Stranden (hvor han Veyen tog)
 Nok standse vil formodentlig;
 Til hendes Lykke og var ingen Baad at see,
 For at undgaae saa haard en Fristelse,
 Til Morland i en Baad han havde vovet sig;
 Nu var han reent ulykkelig,
 Hvad skal han nu — Man maa tilstaae, hun drev
 Det til det Yderste, dog hialp han sig, og blev
 Ved Stranden gandske still taalmodig staaende,
 Til Jorden saae, og svingede
 Sin Stav, og hen i Sanden skrev
 Figurer ned, som om han tænkte paa
 Hvor mange Sandskorn vel paa hele Kloden laae,
 Kort, vendte sig ey om, og lod som han ey saae;
 Fortrefligt, (raabte hun) du Palmen vundet har,
 Og endnu meer — Den gamle Orden var,
 At Daphne skulle flye med korte Jomfruetrin,
 Og af Apoll tilsidst med Stønnen hentes ind.
 Du til Forandring flyer for jeg skal følge dig?
 Din Stolthed er undskyldelig.

Jeg seer, (var Heltens Svar) med Miner, som
 lod see,

Med eller mod hans Aigt, hans Siæls Misnoyelse,
 Jeg seer at du bebrager dig;
 Et lille Jordskielv blot, som ved en artig Rist
 Fik Jorden mellem os at gabe pludselig,
 Det kan du troe, er al den Drift
 Og Længsel jeg har følt, alt fra jeg øyned dig. —
 Du temmelig koldfindig hilser mig,
 (Gav hun til Svar igien) du tænker, som jeg seer,
 Det nu tilkommer dig.
 Saa langt som jeg gaar frem, gaar du tilbage,
 Vær ey saa grum — Hvad vil du meer,
 End jeg tilstaaer, du dig med Kette kan beflage?
 Jeg kiendte dig ey ret, men var jeg den Gang min?
 Nu er jeg hvad du dig i dine Frierdage
 Saa ofte for min Fod udbad, nu er jeg din.

Du? (faldt han hende ind) du som mit sønne
 Har under Gødder traadt, som med saa kolbt et Blod
 Foragted mine Suk, og smilte til min Smerte,
 Du har endnu det Overmod
 At komme her, med Spot at quæle mig;
 To Mar tilbød jeg dig,
 To hele Mar, hvor utaknemmelig
 Du var, ey Venus selv meer troe Tilbeder har;
 Besælet af et Blik af dig,
 Og af din Nænde blot. — Jeg Mar,
 Fortryllet af et Blik som blot paa mig
 For min Medbeyler voved' sig,
 Jeg i en falsk Indbildning lykkelig
 Bedrog min syge Siæl; du selv, du rekket mig
 Den søde Gift, og i et fremmet Skiod
 Til andre Løfter holdt, og mine Eder brød,
 Og af, med hvem? Her blev jeg rasende,
 Ha! Blodet koger mig endnu i Marerne,
 En Dreng — udsøe dig ey! — Du maa tillade mig
 At male ham — En Zephyr liig
 Med gule Løkker i sit Haar,
 En buntet Sommerfugl, glat som en Slange,
 Med Roser i hvert Kind, i alt en Duffe liig,
 Som unge Pigeborn til Sengs saa gierne tage,
 Musarion, den blev en Barm til Eyendom,
 Som Hyrden selv fra Ilion
 Helenes skullet foredrage;
 Den Abe gjør en nye Eithere til Aldon;
 Og Phanas — mens saadan en Insekt
 Paa dine Roser krøb, laae hele Røtterne,
 O allerutaknem'ligste!
 (Saa troeløs er din hele Slægt)
 Laae udstrakt for din Dør i Laare svømmende,
 Som Mayen af hans Kinder tævede;
 Rey, den forsones ey, som saa fornærmet er,
 Port med den Luft du aander her!
 Den er en Pest for mig, forlad mig, gaee din Bey,
 Du dig forgieves Møye gjør,
 Vør Lænkemaade stemmer ey
 Meer overeens, end vore Hjerter før.

Jeg synes (sparte hun) du hevner dig for haardt
 For Smertes, som du selv har gjort,
 Svar mig oprigtig! sig! staaer det i vores Valg
 At esse, naar og hvem vi skal?
 Og spørger Amor os vel altid om vi vil?
 Man fiader sig — som Vianden blæser til —
 Svag for en Faun, koldfindig for Apoll,

Og — ja hvad veed jeg alt?
 Hvem har vel Amors Luner talt?
 I som beskylde os for tette og for mere!
 Lad' eders Hjerter selv engang vor Forsvar være!
 I blive tit i Snaren hængende,
 Og hvad som lokker jer, var neppe værd at see.
 En Halsdug gaaber sig, en Arm faldt af sin Skif'
 Og Hiertet strax sin Næst (iblandt for mindre) fik;
 I fanges ved en Smil, og styrte ved et Blik;
 En Drøm, et Spilleværk af blot Indbildninger
 Regierer tit vor Valg, Gudinder
 Kan tabe for en Tid for os Tillokkelser;
 Man Gratier i Hæslighed selv finder,
 Og veed man tager Feyl. — I Fald Erfarenhed
 Om dette, som jeg troer, har overtudet dig,
 Kan min Vildfarelse maaskee forlades mig.
 Hvem ved et Natbord vel har søgt hos unge Piger
 Saa stor Forstand, som Zenos Skiæg tilfiger?
 Og hvad, min Ven, om jeg tør sige dig,
 At min Opførsel her for min Forsigtighed
 Beviser mindre mod end med.
 Jeg æred dig for hvad enhver har æret dig,
 For Dyd og Vittighed, hvad jeg har sølt for dig
 Var grundet paa Fortienester,
 Du var min Ven, du ey begierte meer;
 Fornøyet med et Baand, som Siælene kun binder,
 Saae du mig Dag for Dag, og uden mindste Hinder,
 Naar Aftenstjernen vinked dig
 Forlod du mig, for hos Glycer at glemme mig;
 Saa længe gik det godt, alt til en Hændelse
 En Sommerdag hen til et Lov dig førte,
 Hvor din Veninde sov, som aldrig vaagende
 Har fristet dig, jeg veed ey, hvad dig da forførte;
 Den Søvn som Badet g'r, naar man sig eene troer,
 Maa eet, jeg veed ey hvad, i eders Dyne have,
 Køl, du hos hende sandt for ubekjendte Gaver,
 Og hun har tabt sin Ven; jeg vaagner op og saae
 Et Middelvæsen af en Faun og Elskovsgud
 I dithyrambiske Henrykkelser strakt ud;
 Den Stilling, Phanas, hvori du den Gang laae,
 Hvad røbed den ey vel? — Hvortil
 Ey skulle da dit Sværmerie vel gaact?
 Om jeg ey havde kiendt det skionne Antidot,
 At slutte mine Læber til;
 En Strøm koldfindig Spot
 Betog din Flamme Luft, og Amor, dryppende
 Af sine Giere, vred floy bort;
 Jeg glædde mig for snart, og Reyfen var kun fort,
 Han kom igien med Suk, nu Suk, tilstaaer jeg vel
 Ey kan erobre mig; en heed, phantastisk Siæl,
 Met

Med dens høytidelige Flugt,
 Har ofte min Laalmodighed misbrugt;
 Ved Munterhed og Spøg jeg søgte at bortjage
 Den Dæmon, som besatte dig,
 Men Spøg kan denne Art af Geyster ey fordrage;
 Det Onde meer tog til; for ey at plage dig
 Forandred' jeg min Kur; mit Hierte sølte sig
 I Fare, blev mistænkelig;
 Thi Sværmerie som Snue stikker an,
 Man føler et, jeg veed ey hvad, og førend man
 Sig ret til Børge sette kan,
 Har Hiertet Seyeren alt over vor Forstand.
 Jeg paa min Sikkerhed betænkt,
 Kandt strax det tienligt var, at jeg adspredte mig,
 En Giel, mig syntes, var skabt dertil egentlig;
 Naar man for Alvor ey at elske just har tænkt,
 En Dulle tiener best, som trille kan og lee,
 En buntet Nar, som blot med Narrerier
 Omflager os, som viser Tænderne,
 Som aldrig tænker, aldrig tier,
 Som vrenger Munden mest jo mindre Hiertet føler,
 Os spadser Flamme for som vore Dister kiser,
 Og stonner ud, mens han i Spejlet sig belee,
 Studerte Suk i dumme Arier;
 I Sandhed, var det ey at leege i vort Skiod,
 Hvortil, siig selv, blev da saa smuk en Giel vel fød?
 Og i det mindste er den Slægt dog skabt for Dye,
 Dum er den, det er sandt, men det kan og fornøye,
 Og upartist at siige Sandheden,
 For Alver altid dog jeg foretrækker den.

Alt det du siger der
 (Saldt her vor Simon ind) skal tiene, som jeg seer,
 Til et Beviis, at Wittighed
 Forsvare kan de værste Sierninger,
 Kun Skade disse Slutninger
 Fornærme meer end du forbedre vil derved;
 Dog, lad det være saa, min Daarlighed
 Har naaet sin Spids, vi med Modsigelser
 Os her ey trætte vil;
 Jeg elskte dig, forlad mig det,
 Jeg raste lidt, en Giel du overdrog min Ret,
 Og jeg — jeg er tilfreds — fornøyet endnu til;
 Thi hvis det nu ved Duffer stod til mig
 Alt flyve i hans Plads, som en Bathyll, om dig,
 Og du i Alt bønhorde mig,
 Ved disse Dynes Magt, — jeg dog ey fulgte dig.
 Jeg hykler ey; nyd I kun den Fornøvelse,
 Bedrager eder selv ved falske Omheder,
 Mig fange ingen Dync meer,
 Jeg seer en Blomster-Eng med mere Tølelse

End alle eders Gratier.
 Og naar en Qvinde faaer engang det Herredom,
 Hun blot ved hendes Dynes Dom
 Snart til en Gud, snart Orm, mig skaber om;
 Naar jeg engang endnu saa liden blive kan,
 Da, blide Venus! da, forvir du min Forstand,
 Fordøm mig til den latterligste Flamme,
 Og giv mig før forelsket — i min Amme. †

Hvor længe tænker du vel saa?
 (Gav ham Musarion til Svar) Jeg maa tilstaae,
 Alt med dit gamle Sprog givt denne Metaphor
 En alt for sterk Kontrast; men, du tillade maa
 Jeg fordrer fleer Beviis, før jeg Mirakler troer;
 Du som ey uden Spøg og uden Kierlighed
 Tilforn har troet dig lykkelig,
 Hvis Siæl saa overvindelig
 I Luer brændte strax for hver en Deylighed,
 Og som (undsee dig ey derved)
 Vilfarelsen Forsoning finder,
 Som, naar Musarion dig af Koldfindighed
 Sin Dor tillukkede, lod hente Danserinder
 Alt lindre dine Smærter med! —
 Du taler om Koldfindighed?
 Du hyder Amor Trods? Du da formodentlig,
 For endnu meer at leve lykkelig,
 En anden Guddoms Skjyts har overgivet dig,
 Maaskee — det muntre Brødreskab,
 Som Phantasie og Lidenskab
 Forjager, for i Roe drømmer at glæde sig;
 Du veed at Kierlighed givt fielden lykkelig,
 Du flyer dens Slavers Evang, og elsker kun for Spøg,
 Du parrer Kys og Nektar ad,
 Fornøvelser med Naad'lighed,
 Og Smag med Ubestandighed.
 Studerer blot den Konst at være altid glad.
 Du nyder for du kan, og lider naar du maa;
 Jeg i det ringeste langt heller tænkte saa,
 End i de overdrevne Sving
 Af en forstilt Misantropie.
 Tænk du kun saa, bryd dig om ingen Ting,
 Smil sørgeløs til hele Verdens Spot!
 Ey hvor den smukke Verden blot,
 For Tiden saldt dem lang, til Glæde samler sig,
 Hvis blotte Ravn kun har en munter Klang,
 Som evig haabes kun, og aldrig blev opnaet,
 Hvorved man konstig leer, og gisper uden Evang,
 Og under Nyelsen alt længes efter andre,
 Som Stedet kun — men Gispem ey forandre.

Ey i en evig Larm, nev, i Naturens Skød,
 Ved Flodens Sølv, i sikre Skygger
 Den rene Fryd vor Siæl igiennemflød,
 Den ofte der sin Trone bygger
 Hvor af Uvidenbed vi den et Lye forbød;
 Dog, Phantias, var dette og
 Vel de Betragtninger, som dig Athen unddrog?
 Hvortil skal de Udrustninger
 Af Diogen — dit Stiæg? hvortil saa vildt et
 Smykke?
 Den Vise (synes mig) en Dragt som andre bær.

Jeg best er tient med den du seer,
 Og Dragten passer til min Lykke,
 Er det dig ubekiendt, du smukke Spotterinde,
 I hvilken Stand du Phantias skal finde?
 At dette Lag, som et forraadnet Moos
 Til Jorden trykker ned, at blot den Strækning Jord,
 Som dette Gierde slutter for,
 Er Resten af mit Arvegods?
 Hvad alle veed, er dog ey eene skiult for dig,
 Dit Spøg er mig utaalelig,
 Musarion, som din Nærværelse;
 Hvem taler du vel med her om Betragtninger,
 Som kun et Fortrin er for Lykkens Vindlinger? —
 Du glemmer dig, min Ven! (faldt hun ham smilende
 I Ordet) Slaver bære vel
 Hvad Farve Lykken har, men ingen ædel Siæl;
 I Skuespillet Fløyterne
 Sig efter Stykkets Tone stemmer,
 Men, Phantias, en Vids sig ey i Laare glemmer.
 Skal Farven af din Siæl da blot et Gienstik være
 Af Ting, som uden for dig ere?
 Til at frastiele dig din Fryd, din Munterhed,
 Den Livets kiere Skat, behøves da ey mere
 End blot et Lykketræs? — Jeg veed hvor til, min Ven,
 En misforstaaet Lyksalighed,
 En Siæl, som elsker Fryd, og glad meddeler den,
 Som andre end sig selv ey skade kan, — jeg veed
 Hvor dybt den styrter mange ned.
 Alt venet vel, du vinder dog derved
 Langt meer end Tabet er; hvad Daaren os misunder,
 Bevise altid ey at man er lykkelig,
 Den sande Lykke, den, som Vidsdom kun forunder,
 Staaer, mens Fortunas Hiul i Hvirvler velter sig.
 Den Nige maa først af hans Tusendfold
 Og af et Indien i Told
 Bevise han er lykkelig,
 Den Vise faler det, han er det; flette Svifer
 Af Leerkar (meer for ham, end Guld) hans Lykke viser

Naar Hiorder muntre Lam fornøyet om ham sprang
 Jmens han sergeløs i egne Skygger sang,
 Naar unge Zephyrer paa Sommerfugles Vinger
 Afslagne Engers Duft ham frisk i Nøde-bringer,
 Og Fugle rundt om ham fra tusend Grene synger,
 Og alt, hvor hen hans Dye seer,
 Fornøvelse og Nytte bær,
 Hvor gierne glemmer han, han, hvis Alt dette er,
 At ey hans Sommerhuus paa Marmorsfotter staaer,
 Og Slaver uden Tal ey larne i hans Gaard!
 Her Fluier i Gnatoners Sted
 Kan sverme om hans Bord i Fred,
 Her ingen Hylere
 I Skareviis beleyre Dørene,
 Her intet Hof i Purpur om ham boer, —
 Det kan fornøye ham; derfor
 Besidder han hvad ingen Midas har,
 Hvad Fyrsten selv for Guld tilfals forgieves troer,
 En Skat, som giennem Sekler var
 For alle Kroner valgt af hver som kiendte den,
 Den Største, Livet har — En Ven.

En Ven, Musarion! du sværmer, den, en Ven,
 Som Lykken Ryggen viset har? —
 Du et Exempel her kan see (gav hun til Svar)
 Jeg, som af eget Vaig for dig forlod Athen,
 Som her har søgt dig op, og da du flyer for mig,
 Har, saa uskionsom du end er
 Mod mine troe Formaninger,
 Saa ivrig efterjaget dig,
 Som andre af mit Kion var ellers flyet for dig,
 Og naar en Pige for en Mand
 For vove saa sit Hovedtøj og sig,
 Saa tænkte jeg, du tog Beviset an. —

Jeg veed den Tid, jeg drog endnu din Lænke —
 (Her sukked' Phantias) da det dig kostede
 Langt mindre, mig henrykt at see,
 Du torde kun et Blik mig skienke,
 I Steden for at efterjage mig,
 Da, efter Nymphers Skik, alene værgede dig;
 Kun flye, men i en Duff i Flugten hængende
 Fra mine Kys dig dreve smilende;
 Men hvem kan for, at en ugunstig Vind
 Af vore Duffer har bortblæst de kiereste?
 Det er forbi; jeg nu, naar Skiebneus Dom var min,
 Kun ønske mig et stille Blod;
 Man i Athen troer mig uhykkelig,
 Men Modgang, som jeg seer, er dog til noget god,
 Igiennem

I giennem en fortryllet Nat
 Af søde Drømme, har dog Daarlighed mig sat
 Paa Beyen selv tilsidst at blive virkelig
 Hvad jeg i andres Dom for syntes — lykkelig;
 Betsignet være du min Lykkes Fødselsdag,
 Dag! som mig fra Athen i denne Bildnis bragte!
 Ey Phanas, den Lykkes Skiode-Søn,
 Rey Phanas, den nøgne, den forjagte,
 Misundelse er værd — da var, da var han arm,
 Som Trus arm, den Syge liig,
 Som ind i Døden danser sig,
 Den Gang — o Ulyksalige!
 Da Sværm paa Sværm af Smigrere,
 Af gyldne Bægere drak Blodet af hans Barm,
 I Rattesværm, i solgte Phryners Arm,
 Da var, da var han Medhaf værd.
 En Slave, fast til hvert et Dnske bundet,
 Et Offerdyr for hans Fornøjelser;
 Hvad, den som syvfold af en Slange laae omvundet
 Paa Blomsire drømmende, han Jordens Sceptre bær,
 Den skulle være lykkelig?
 Og om Endymion,
 (Som Luna, at han ret beqvem lod kysse sig,
 Saa søde Drømme gav) skiant i en Million
 Af Solealdre laae bestandig drømmende,
 Og drømte sig til Bords med alle Guderne,
 Og i Gudinders Skiod, og om han drukken laae
 I alt det døvende og søde Blandingskram,
 Som Siælene fortrylle kan?
 Kort, om han som en Fisk sig i et Ocean
 Af Saligheder svømme saae,
 Siig selv! hvem skulle ey undsee sig at tilstaae
 Han ønskede sig Endymion?
 Hvad? Diogen, den Hund, i Tønden ruller om
 Meer lykkelig. — Musarion,
 Kun i vort eget Bryst, der, eller ingen Steder,
 Flød Kilderne til vore sande Glæder,
 Som ingen Soel fortærrer meer;
 Bedvarende Fornøjelser,
 Som Pletter ey af Støvet bære, —
 Hvor ulyksalig havde dog
 Mig den Omvexling gjort, som voldsom mig fratog
 Alt det hvorved jeg før min Siæl bedrog,
 Fortunas hele Kram, hvor ulyksalig dog
 Ey havde den mig gjort, om fra dens lyse Sphære
 Ey Biedommen til Hielp mig kommet var,
 Den som mig Armene fra Skyen rekket har,
 Som trak mig op til sig, mig med et Sted at ære,
 Der, hvor dens Gudtinger i evig Harmonie,
 Fra Jordom og fra Længsler frie,
 Olympierne nær og deres Salighed,
 Har ingen Lyster kiendt, og ingen Smertes leed.

Der standsede det høye Sving med et,
 Som Phanas stod i Begreb at gjøre,
 Alt Lid og Rum forsvandt for hans Skarpsæenhed,
 Og Sphærerens Musik alt sused' for hans Dre,
 Alt søite Helten sig aflæd
 Fra alt det jordiske, som trykker Siælen ned,
 Alt var han halv en Gud, da — da en ringe Ting
 Vi nesten skamme os at sige
 Drog ham med et fra disse Seraphs Sving
 Tilbage til de Dødelige.
 I mægtige Beherskere
 Af Mennesket, som troe jer Stierne saa nær,
 Af! — Hiertet en Bedrager er.
 Seer eders Billede i Phanas, og bæver,
 Den Biise, som saa frek op til Olymp sig hæver,
 Som alt saa høyt i Luften staaer,
 Alt han, som Sancho hist paa Magellones Hest,
 Kan Himmelblaa og Purpur faar
 I Himlen græsse see, og fra den Heede best,
 Han føler der hans Hierne vil fortære,
 Kan slutte til hvor nær Ildhimmelen maa være —
 Ham som ey meer for Jorden fød,
 Vil intet dødeligt meer med sit Blik bæere,
 Den stolte Ethers Giest — ham skiod
 Musarion blot med et Blik her ned;
 Men hvilket Blik! det kan kun lignes ved
 Det Koyvel Amor gav, som skielmsk advarende,
 Langt viffere
 Paa eders Hierter føler sig,
 End om han sagde: Seer I mig?
 I troer jeg er et Barn? — jo men!
 En ret uskyldig lille Siæl,
 Forlad jer dertil! Seer I vel
 Mit Pilekoger? Flyer! jeg raader jer som Ven,
 Hvis I at raade staae — dog, det forgiøves er,
 Den lille Frist ey nytter jer;
 Det være naar det vil, i hvor det vender sig,
 I Hierter har — og de tilhøre mig.

Om trent i dette Sprog forklarte sig det Blik,
 Som bragte Phanas, den Biise, af sin Skik,
 Han saae, han studsede, han tav,
 Jeg veed ey hvad jeg gav for at see malet af
 Den Mine, som han gjorde her.
 Hans Skionne stiller sig som om hun intet seer,
 Og for at skaane ham, kun i sit Hierte leer,
 Strax derpaa siger hun: Jeg seer
 Det dømrer alt, min Ven, og jeg for længe her
 Har holdt mig op — Athen langt herfra er.
 Jeg kiender ingen fleer i denne Egn end dig,

Og her i Skoven Natten over
Jeg frygter jeg — ey tryk for Skovtrold sover,
Hvad raader du mig til? — Jeg troer jeg blir hos dig.

Mig? (stämmed' Phanas) til visse megen Vre,
Mit Huus kun lidet er — "Dg om det mindre var,
"Den mindste Hytte Rum for en Veninde har" —
Du Mangel lide vil, mit Bord kun kan frembære
Lidt Melk, et Eg, og neppe det endda —
"Jeg hungrer ey" — Dg kun en Hyrdedreng
Lil at betiene dig — "Saa? kun en Hyrdedreng?
"Alt meer end nok; kom lad os gaee herfra,
"Kom, Lusten kielig blir" — Du maa forlade mig
Musarion, jeg alt maa sige dig;
Min Hytte er besat, jeg har i otte Dage
To Benner, som — "To Benner?" — Ja,
Hvis Omgang uden Tvivl dig neppe vil behage. —
"Hvad, Philosopher endnu til?
"De dog vel Dyne har? Got, Phanas jeg vil,
"Jeg vil dem kiende, jeg" —
Du skierter — "Ney, min Herre, ney,
"Af dette Slags jeg vel, har, som I seer mig her,
"Før engang ved mit Ratbord seet fortviøle" —
Du maa forlade mig, jeg derom høyt vil tvivle —
Den stoiske Kleant — "O! Ceres, og hvem seer?" —
Pythagoræeren, Theophron, vist nok ere
Langt strengere i deres Lære. —
"O Phanas, det alt ey Guld, som glimrer, er;
"Dg hvad? Lad dem og lutter Mand kun være,
"Hvad hindrer det? des meer Fornøyselse!" —
Kort, vi er tre, Madam, og kun en Seng til Mand —
"Jh nu, man hjælper sig i Nødsfald som man kan,
"Jeg om en Plads mig vel skal see.
"Vi gaee da, kiere Ven, — din Arm;
"Nu, Phanas, jeg troer, du føler dig lidt varm?
"Hvad frygter du vel der at vove skulle være?
"Ere Wiise, veed jeg dog, en Pige vovne ere,
"Jeg frygter intet, jeg, og jeg alene er".

Hvad skal han vel? — hvor det ey nytte kan
At staae imod, den vise Styremand
Paa beste Maade sig til Vinden overgiver;
Herr Phanas, som af Undseelse
Før denne Mentors Magt saa langsom tabt sig giver,
Soer nu hans Hytte ham en Musers Tempel var,
Da Lykken undte den, at den beskyggede
Den Smukkeste blant alle Muserne. —
Lidt efter lidt man kunne see
At hendes Udighed al Magt ey havde tabt;

Som Zephyrer paa Blomsterspidserne,
Saa sagte saae man den uddrevne Amor frøb,
Fra hendes Dyne i hans Hierte.
Et Godt, jeg veed ey hvad, i purpur Flammer løb
Om i hans blege Kind, en om vellystlig Smerte,
Dg Laare, som, imod hans Willie,
I runde Draaber stielvende,
Ham fyldte Drenvinklerne,
Alt — Gudens Ankomst røbede.
Han troer han aader kun, og sukker, stirrende
Paa hende, mens hun svadser spogende,
Med stive Dyne seer, som om han hørte til,
Dg hørte dog ey til.
Han trykker hendes Haand, den lille runde Haand,
Dg tænker med sig selv (ey længer som en Mand)
Mens under Floret bølgende
Det fulde Bryst stæeg op — om denne halve Sphære
Ey for den pythagoriske
At foretrække skulle være?

Den grumme Deylige
Kan Faren her af Stoas Vre,
Dg Kampen i hans Bryst, og hendes Seyer seet
Hvor, mod hans Willie
Han dog den Magt maa lydige være,
Hvortil (sang hende lispende
Den lille Gud i Dreene)
Hvortil — mod eller og med deres Willie —
Selv Philosopherne snart Vidner skulle være,
Hun saae hvor meer og meer hans Skummer tabte sig,
Dg hvor velta'ende, hvor sterk hans Dyne lod
En Luc see, som han knap for sig selv tilstod;
Dog fandt hun ey for godt (og gjorde viselig)
Ham, hvad hun saae, fornemmelig
Det skulte Sympatetiske
Af deres fælles Siæl, endnu at aabenbare;
Kun slige Blik hun ham lod see,
Som han har ret til at forklare
Saa gunstige som han vil; men Vellyst føder Mod,
Dg Kiærlighed gjør bløe; den Smukkes Dyne lod
Ham ellers i hvert Blik enhver Fortryllelse,
Kun ey hans nære Lykke see.

De sidste Straaler sank, da vore Elskere
Ved Hytten sig befandt, hvor de det vise Par
(Af Lenos og Pythagors Lære)
Traf i en Stilling an, som var
Philosophien ey til alt for miggen Vre.

R e g i s t e r.

A.

Adolphi Drøm	No.	
Akebar, den Store, et original heroisk Skuespil af Henrich Peter Molde	27	
Almanak, (dansk historisk) udgivet af det kongelige Videnskabernes Societet	22	
Anti-Journalen, eller Betænkninger over den homiletiske Journal.	I og 2	sammesteds
Arier og Sange	36	
Arve Andersen, sandfærdig Underretning om en Komet i Ebeltoft	4	

B.

Baden (Jakob) Anviisning til det tydske Sprog	No.	
— — Anviisning til hele Statshistorien efter H. J. Voltemar	14	
— — Oversættelse af Tacitus, I Deel	26. 27	
Balle (Nikolai Edinger) tvende Prædikener	40	
	10	

	No.	
— — Afskedstale til sine Menigheder i Kietterup og Giotte Sogner	11	
Balling (Emanuel) Friedlev, eller den ædelmodige Prinds	1. 2	
Batteux, Indledning til de skønne Kunstler, oversat af J. Svab	39	
Bech (Jens) om Tarveligheds Indflydelse i et Folks Tilstand, Virksomhed og Sæder	1. 2	
— — Indmygheds Indflydelse paa Christendommens Væsen	5	
Beck (Bernhard Henrik) til et høygunstigt Publikum	8	
Biel (Charlotta Dorothea) den alt for lønlige Beyler	5	
— — den kierlige Datter	sammest.	
Bondespej, af J. E. D. B.	1. 2	
Borrebye (D. Andr.) Anviisning til den praktiske Agerdyrking	39	
R ff	Bynch	

Register.

Bynch (Gofias) den politiske Randestøber
Breve (moraliske) til Hjertets Dannelse,
oversatte af J. Bech

No.

I. 2

10

C.

Critique (de Retfærdiges) over den homile-
tiske Journal

I. 2

D.

Dahlin (Hoffkanzler) Philanti Rejse til
Dyernes De

21

E.

Eftermæle, den brave dramatiske Jour-
nalists

ibid.

Egne Tanker og Erfaringer, af en Præst
Etkær (Iver) Huusholdnings-Rierne af
den danske Lov om Landvæsenet

40

8

Ewald (Johannes) Pebersvenderne, et Lyst-
spil i 5 Handlinger

11

F.

Forsætter (mine) følger af mine Overbe-
viisninger

47. 48

Forsøg til en Landværns Indretning i
Dannemark

16

Register.

No.

G.

Gabriels Gienfvar til Helvedes Fyrste om
hans Beskyldning mod Nordfolket

6

Gillerts (C. T.) moraliske Forelæsninger,
oversatte af Wandal, 1ste Bind

17

— — — 2det Bind

41

Gunnerus (N. D.) Tentamen Oeconomico-
Botanicum de usu plantarum indi-
genarum in Arte Tinctoria

40

H.

Hammer (C.) norsk Huusholdnings-Ka-
lender

33

Hansen (Peder) hellige Taler i Kabinettet
paa Kronborg for Dronning Carolina
Mathilda

6

Hell (Prof.) Traktat om Venus's Gang

24

Historie (vort Tal-Lotteries)

4

Herbergeri (Valerii) Passions Timeviser

25

Horster (Joachim Friderich) kort Udtog af
de bibelske Historier til Brug i Sko-
lerne

27

J.

Jesu Kristi Levnets Historie, oversat af
det Lydske

45. 46

Jrmene og Soliman, en Original-Drage-
die i trende Akter af J. C. B.

23

Jøderne, et Lystspil af Lessing, oversat ved
Wandal

6

R.

Register.

R.	No.
Kart over den sydøstlige Tierdendeel af Sieland	32
Kennikot, Efterretning om hans Bibelverk	18
Krag (L. C.) Prøve af nye skrevne Fabler	29
Kristni Saga	42. 43

L.

Lange (D. J. C.) Børne-Bønnen	34. 35
Langebeck (J.) trende Skaldedigte til Oplysning i vore Tiders Historie	7
Lillelund (Thomas) Danmarks Kirkehistorie	44
— — Sendebrev til hans forrige Tilhørere i Ulsrup og Grundved Sogne	44
Lous (Christ. Carol.) Tentamina Experimentorum ad Compassum perficiendum	13
Lovtale over Erik Eyegod	33
Luther (Dr. Morten) Levnets-Beskrivelse af Schrock, oversat af H. J. Birch	45. 46
Lybecker (Joh. Ludvig) upartiske Tanker til videre alvorlig Estertanke om de danske Rigsstæders Larm og Trang ic.	12
Løgnere (de Kiøbenhavnste)	4

M.

Magasinet (det Bergenske)	50
Magazin (det nye historiske) ved H. J. Birch	29

Register.

M.	No.
Marcussen (M. C.) bibelske Kronologie	30
— — Bibelske Metaphysico	42. 43
Monrad (Severinus) Vita Linari Tampe-skielver	I. 2
— — de Vita Tangbrandi	37
Musarion, 1ste Bog	51. 52

N.

Nachrichten (besondere) von den Opfern der Staaten	7
Nannestad (D. Nikolai) Vejledning til en forbedret Kristendoms Underviisning for Børn og Ungdom	6
Naturlære (forsøgende) af Franssk oversat af Andreas Hammer	23

O.

Orton (Joh) tre Taler om Ewig-heden	11
-------------------------------------	----

P.

Paars (Neder) af Ludvig Holberg	9
Priest (C. N.) tvende Prædikener	3
Prøver af danske Satirer i poetiske Breve	31
Puncteerbog, en Karinus, og ganske nye	23

R.

Rambacks (D. J. J.) Saliggjorelseres Orden, samt bibelske Spørgsmaal	47. 48
--	--------

Resewig

Register.

	No.
Kesewig (H. G.) die Erziehung des Bürgers	32
S.	
Samtale i de Dødes Rige	5
Schlegel (F. H.) Sammlung zur dänischen Geschichte	10
Schytte (Andreas) Staternes indvortes Regiering	19. 20. 21
Skrivelse til Forfatteren af den dramati- ske Journal	22
Suhm (Peter Fridrich) Samlinger, IVde Stykke	25
— — Historie om de fra Norden ud- vandrede Folk	35. 36
Svar til Forfatteren af en dansk Patriots Betænkning over de udgivne Komman- do-Ord for den danske Armee	31

T.

Tageregister (historisches) Friedrichs des Vierten	32
Tanker til hvilke den dramatiske Jour- nals anden Aargang har givet Anled- ning	28

Register.

	No.
Teilman (Anders Carl) Betænkninger over Hr. Lytkens og Hr. Klausens Afhandlinger om Bøndergaardenes Storrelse	25
Thorning (Ove) Bibel- og Kirke- historie	15. 16
B.	
Viborger Samler	49
Vilhelmine, et profaisk komisk Digt, over- sat af D. G. M.	36
Vistenholz (Joh. Dit. Wilhelm) Priis- skrift om Folkemængden i Bøndestanden	4
Vivet (F. B.) Afhandling om det stem- plede Papir	37. 38
Voltaire, Kongernes Stormflokke, ringet for de kristelige Magter	28
Vorm (J.) Forsøg til et Lexikon over danske, norske og islandiske Mænd, 2den Deel	41

B.

Erminde (merkværdigt) over det lybelske Barn C. H. Heinecke	20
--	----

